

નૂતન વર્ષની મંગલ પ્રસાદે પ્રસિદ્ધ થયું છે.

મારી જન્મટીપ

મળ લેખક

એરિસ્ટર વિનાયક સલ્વરુર.

એ. સ્વરુરને પચાસ વર્ષની કાળાપાળીની મળ ચએલી અને તેમને આંગમાનમા રાખેલા. ત્યાંની એક ન્ન કોટડીની બવાનર દીવાલો ખાજી એક આ વર્ષ તેમણે ગળેલાં. એ આ વર્ષ તેમણે ત્યાં ફરી રીને ગળ્યા તેનો રમિઃ છતાં બેઠ અને વાચકના મેમે- રેમ ખડાં કરી દે એવા વૃતાન આ પ્રથોમા આશો કે. ત્યાં જોલજીવન કેરુન બધ કર છે. ફેદીઓને ફરી માતનાઓ વેંવી ખડે છે અને બીજાં કેટલાયે પ્રનો તેમની આમે ખડા થાય છે તેની આમા રૂઝુ કથની છે.

અને હાલને બેદોને ગોમરી ઉતરી નાય એવી લુન્સાગ અને અમરકારક રીતીમાં છે. સ્વરુરની પ્રભાવશક્તી, તેજની અને બંદોર કલમથી આ બધું લખાએલું દોષથી નાજે આંગમાન આપણી નજર અમર બધું થઈ ગય છે. મરાઠી અંથની જે આત્મચિત્રમા થઈ છે એજ એની લોકપ્રીયતા સાબીત કરે છે.

આજે એક નકલ

વસાવી લો.

ફરારી પ. મં.ખ્યા ૩૫૦ ૨-૦-૦

ઉત્તરારી પ. સં.ખ્યા ૪૫૦ ૨-૮-૦

એક કાન્તિશરની

આત્મકથા

મળ લેખક

પીટર કોપોચકન

Kropitkin lived what
Tolstoy only Advocated
-Romain Rolland.

ત્રમેગલા જેવો મહાન કિલસુક અને વિચારક જે વીરપુરુષને ટોલ્સ્ટોય કરતાં પણ ઉચ્ચ સિંદાસને બેસાડે છે તેનું હૃવનચરિત્ર અખ્યાસ યોગ્ય લેખન. આજનું રશિયા ઘડવામાં આ વીરપુરુષનો મુખ્ય ફાળો છે. આખું હૃવનચરિત્ર વીરસત્ત્વી બંદોર વિચારોથી ચમુદ્ધ છે.

ભાગ પહેલો પૃ. મં.ખ્યા ૨૧૬ ૧-૪-૦
ભાગ બીજો પ. સં.ખ્યા ૨૧૬ ૧-૪-૦

બીજાં નવાં પુસ્તકો.

નવો અવતાર ભાગ ૧-૨	૧-૮-૦
ક્રિસ્ટો ફનકર	૧-૪-૦
લરગથુ વેદ	૨-૦-૦
મહુતશે	૦-૧૦-૦
પ્રીન્સ બિરનક	૧-૮-૦
જાલુગ	૦-૩-૦
માધી વિચારોદ્ધન	૦-૮-૦
કામા લગનની કડવી વાણી	૦-૮-૦
મારી કહાણી	૦-૮-૦

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : ગારસી આગેચરી : અમદાવાદ સામે

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : [સુરત શાખા] : સુરત
ઉ/ઝ પ્રતાપ ગ્રંથ

કોરતકથી પ્રસ્થાનક નવું વર્ષ શરૂ થાય છે.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : ડૉ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારાં બાળકોને ગમ્મત
રહે જ્ઞાન આપે એવું
અનોડ વીરાનવું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ,
આકર્ષક રંગીન ચિત્રો
એમા ભરપૂર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીઓ.

આ પુસ્તકો વિષે
પત્રોમાં મળેલા
ઉત્તમ અભિપ્રાયો
આહીં ઉતારતા
નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમા નવી-
જ ભાત પાડતા નાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ. અદ્યતન દરેક લેખ
તમને તમારી કંપનાની
સાગીમા વીદર દર્શાવે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતનાં જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

કૃષ્ણ અને કુષ્મ, રાંકર
અને મોહિની, વિઘ્ન અને
વૃંદા, બ્રહ્મા અને રસસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભિત
છપામણી.

કિંમત દસ આના :

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય બાધો

એ ઉત્તમ છે.

: મળવાનું ઠેકાણું :

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની બીજા
તોય રસિક ભાવનાના છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
ચાલે છે.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-
" પાકું પુકું ૧-૪-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

૦ શ્રીમતિ હાજી સેલ્મા ઇકરામ—

જેણી ઇસ્લામની અશરિયતને માખીત કરી આપ્યું છે કે
આજા-થઈ શક છે અને તે દેશ માટે વડતુ ની શકે

ન રી પી. જે. ભર. સહતરી બી. દી. આજા

તં ત્રી સ્થા ને થી—

કુંઠક આનંદ અને સંકોચની મિશ્ર લાગણી માથે 'નવયુગ'નો આ નાતાલ અંક વાંચકો સમક્ષ રજુ થાય છે. દરેક કાર્ય પછવાડે વિશિષ્ટ હેતુ તો હોય છે જ. અને 'નવયુગ'ના નાતાલઅંક પછવાડે પણ એવો વિશિષ્ટ હેતુ તો છે જ.

પ્રથમ તો આપણે પરસ્પર સંકળીત જીવન શુભરતાં છતાં અન્ય કોમના તહેવારોનાં મહત્વ વિષે આપણે બહુધા અજ્ઞાન હોઈએ છીએ જેમના પશુસંજ્ઞા માથે અને રથયાત્રા નીકળે ત્યારે જ બહેરજનતાને ખબર પડે છે. કે 'જેનોતુ' એક મહાપર્વ પુરું થયું. કારણ કે આપણું જીવન આપણી કુટુંબમર્યાદાથી બહાર જતું જ નથી. સમુહલાવના જેવી વસ્તુ આપણા માનસમાં નથી, આથી જ ખ્રીસ્તીઓનાં આ મહા ધાર્મિકપર્વ વખતે એ સંખ્યાંધી આરેક લેખો વધુ આપવાનો અમેએ નિર્ધાર કર્યો છે.

અમે માનીએ છીએ કે ધર્મ એ જનતાને માટે એક પ્રકારનો નશો છે. અમેએ એ જ દૃષ્ટિબિંદુથી ઇશુપંથના આ પર્વની પીછાણ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

વિશિષ્ટ અંકો આપવાની પ્રથા આગળ જતાં વિકાસ પામે—ફાલે અને સમુહલાવનાના સર્જનમાં નક્કર ફાળો આપે તો આ અંક સાથે થયેલી શરૂઆત વ્યાજબી ગણાશે.

પી. જે. બટ.

જનતાનો આર્તનાદ !

વાણીયે લુંટી મીઠકત મારી, રાત્રે લુંટયા ધરખા
હવે તો હાથ નોધારો, બન્નો બીચારો, ખરેખરો કંગાલ !

ખરસેવાના દીપે કણક બાંધી, બનાબધા રોટલો,
તે પણ ખુંચવી લેતા પાપી, મુલા નથી ઝોટલો.

શિયાળામાં શેરડી માટે, મહેનત કરી થાઉં ખુવાર,
ગોળના બેદલા બધાય ત્યારે, શેઠ લેવા તૈયાર :

ધોમ ખખતા એ કાળે ઉનાળે, મહેનત કરીને મરતો,
મહેનત કરેલી રળેલ કમાણી, વાણીયો લેવા લડતો :

મુશળધાર વરસાદ માંડી, ખેતરો માંડી ફરતો,
મહેનત કરેલો પાક આવે તે, ધનીક લંગાર ભરતો :

વસવા મહારે ખુંપડી સીમમાં, માંડી અધાર ધોર,
રાત દિવસ રહું રખડતો, મહેનત આઠે ખેડાર :

દાણા પકાવું પણ ધાન ભૂખ્યો, પેટ પૂરું નહિ ખાવા,
ધનિકો બધું લુંટી લેતા, ઉંઝવે માલ મલીઠા માવા :

કુખમાં મહારાં લધરા વધરા, થીંગડાં નહિ પાર,
કપાસને ઉત્પન કરું પણ, વાણીયા ભોગવનાર :

ધી ને દુધની નીકા બહે પણ, ભૂખ્યાં મહારાં બાળ,
વાણીયા લુંટી લેતા દબાવી, મહારે કમે કાળો કાળ

ફેટીનના ઘોડા માટે ધનીકો, લઈ જતા મહારું ધાસ,
બળદ બીચારા દુબળા મહારા, ભૂખ્યા નાખે નિશ્વાસ :

રાગ મહેસુલ માટે રંગડે, ધનીક કાઢે લેણું,
ધન ભરી ભરીને થાક્યો, તોય માથે હજી દેણું !

સત્તા સંતાપે ને ધનીક દબાવે, સહેવાય ન હવે મારો,
વેઠ કરી કરીને થાક્યો, તોય ન આવ્યો આરો : *

ધૈર્યચંદ્ર ૨. બુધ. *

* 'કંગાલોના ગીતો'ના નામના હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનારા કાવ્યસંગ્રહ માંથી.

કઠીઆરો

ઉદય સર્પનો ધાતાં મનુષ્યો કામમાં પડે;
કુહાડી હાથમાં લેઈ કઠીઆરો જતો વને,

ત્યાં તો તેણે શર કરી દિધાં લાકડાં કાપવાને,
વિસામો લે અવરનવરે લાકડાં કાપતાં તે,
ખિંદુઓ ત્યાં શરિર પરથી વહે પસીનાં તણાં તો,
યાદી મુતો અવનિ પર એ રેઢવી ઝાડ માથું.

“ખાવું કયાથી ગરિબ જનને આમ આકર્ય રાખે ?”
એવા પ્રશ્નો દિલમહીં થતાં કાપવા કાપે છોઃ
આવાં આવાં કઠિણ દુઃખમાં ભોગવી કાપે લાવે,
આવું વેડી જિવસભરમાં પેટિયું ફૂટિ કાઢે.

મોટી ભારી શિર પર મુકી આવતો વેચવાને,
લક્ષ્મી સાટે નગરજનને વેચતો કાપેને તે,
લક્ષ્મી સાથે હરખભર તે આવતો ઘેર સાંજે,
જાણી આળ્યા વગગી પડતાં હર્ષથી-ખાણ્યાં કેં.

“લાળ્યા શું ખાતર અમ સહુ” બોલતાં બાલ ઉભાં,
પીમાસી રહે અવણુ કરતાં બાલના પ્રશ્ન આવા;
“કમાંથી લાવું જીવનભરમાં છે ગરીબી લખાઈ,
દુઃકાં કર્મો સરજન થયાં દુઃકે કર્મો રહેવા.”

અંજો વસો વિના જ્યારે મુરી ગરીબડાં મરે,
છે ધિક્કાર મુડીવાદો તમોની સ્વાથ જ્ઞાતિને.

કામણગારો કલાકાર

ઉદયશંકર

ઉદયશંકરની કલા વિશે આપણે ત્યાં ખૂબ જ ચર્ચા ઉપરી છે. તેના ગુજરાતી સમીક્ષકો તેની કલાએ ઉપગ-વેલી મોહિનીથી અન્યથા જઈ તેના પર પ્રશંસાનાં પુષ્પો જ વેરે છે અને જે ભાવ, સ્વરૂપ અને આયોજનને એ મોહિની શક્ય બનાવી છે તેમાં કંઈ ખામી કે સુધારાની શક્યતા નીહાળવાનું વિસરી જાય છે. ખીજી તરફથી ઉદયશંકરના મદ્રાસ જાણુના ટીકાકારો તેનાં આયોજનને જ માત્ર લક્ષ્યમાં રાખી તેની કલાનાં

કામણ તરફ આ-ખો મીંચે છે અને ઉદયશંકરની કલા જાણે અનેક ભૂલો-ની ભારીજ હોય એવો દેખાવ કર-

વાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ બંને પ્રકારના સમાલોચકો પોતપોતાની પ્રમંજાથી વિવેચનશક્તિના અભાવને પરિણામે વધુ પડતી પ્રશંસાથી અથવા એકમાગી દ્રષ્ટિના પરિણામ રૂપ અથાગ્ય ટીકાખોરીથી, ઉદય-શંકરની કલા તરફ સાચું દ્રષ્ટિબિન્દુ કેળવવામાં પ્રજાને, અને સહાનુભૂતિભર્યા-સૂચનોથી પોતાની કલાને વધુ સમૃદ્ધ બનાવવામાં ઉદયશંકરને, મદદગાર નથી થઈ શકતા એવું માફ માનવું છે. આમ થવાનું કારણ હું એ માનું છું કે વિવે-ચકોના બંને પક્ષો કલાનાં મળગત અંગોની

દ્રષ્ટિએ વિચાર કરવામાં અને ઉદયશંકરનાં નૃત્યના વિવિધ વિષયો તરફ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ નિહાળવામાં નિબંધ નિવડ્યા છે.

ઉદયશંકરના પ્રશંસકો વિશે મારે બહુ કહેવાનું નથી. કારણ કે ઉદયશંકર ખૂબ જ પ્રશંસાને પાત્ર છે એમ હું માનું છું. પણ તેના પરથી ઓવારી જનાર એ વિવેચકો ભે એમ કહેવા માગતા હોય કે ઉદયશંકર અત્યારે જે નૃત્યો રજુ કરે છે તેમાં સુધારાને માટે અવકાશ નથી

તો એ લોકોની

રસવૃત્તિ ધણી જ ક્ષુદ્ધ છે એમ કહેવું રજૂ. તાક. સાચવવાની અને તેમાં વૈવિધ્ય ભરવાની ઉદયશંકરની

અશક્તિનો બચાવ કરવો એમાં સાચી વિવેચકવૃત્તિનો અભાવ રહેલો છે. પણ તેની એ ક્ષતિઓ ધરાવજૂવકની છે અને ઉદયશંકરની કલાને લોકભોગ્ય બનાવવા માટે તે આવશ્યક છે એમ કહેવું એમાં અવિવેકી પ્રશંસાખોરી જ સમાએલી છે. એવું જ કંઈ ઉદયશંકરના સંગીતને વિશે કહી શકાય. જે નૃત્યનો પ્રસંગ પ્રેક્ષકો સમક્ષ રજુ થતો હોય તેના ભાવને અત્યુગ વાતાવરણ પરસ્પરવિધાન-mounting and scenic effect-પ્રકાશ વગેરેની મદદથી ઉભું કરવાની ચોગ્યાચોગ્યતા

.....લે ખુ દુ.....
ર. વિ. મહેતા.
.....

સંબંધે ખુદ ઉદયશંકરની સાથે પણ
ચર્ચામાં ઉતરી શકાય તેમ છે. આ બધી
બાબતોમાં જે રહેલ દિશાસૂચન મારે
કરવાનું છે તે આ લેખના અંતભાગમાં
કરીશ. ઉપર જણાવ્યા છે તે બધાએ
મુદ્દાઓ પર ઉદયશંકરના પક્ષકાર વિવેચ-
કોને જવાબ આપવાનું કામ અધરૂં નથી.
પણ એ કામ હું અહિં હાથ ધરવા નથી
માગતો તેનું કારણ એ છે કે આ લેખનો
મુખ્ય ઉદ્દેશ ઉદયશંકરની કલા તરફ મારું
અને મારા જેવી ચોક્કસ પ્રકારની વિચાર-
સરણી ધરાવનાર કલારસિકોનું દ્રષ્ટિ-
બિંદુ રજુ કરવાનો જ છે.

પૂરતું ઉદયશંકરના ટીકાકારો સંબંધે
તો જરા વિસ્તારપૂર્વક લખ્યા વિના ચાલે
તેમ નથી કારણ કે માત્ર ઉદયશંકરની જ
નહિ પણ ઘણું પણ કલાનું મુખ્ય મુકરર
કરવાને માટે જે ઠસોડી તેઓ આગળ
ધરે છે તે તદ્દન એકમાર્ગી અને તેથી
પરિણામે વિધાતક છે. ઉપરાંત પોતાનાં
દ્રષ્ટિબિંદુનાં સમયનમાં તેઓ આયોજ-
નના એવા ઉંડા અભ્યાસને આણું છે કે
કલાનાં જળતરવાની સારી જેવી પકડ
જેમને ન હોય તેમને તેઓ નિરંતર બના-
વીને આડે માર્ગે દોરવી જાય તેમ છે.
આ જાતના બધા ઉપર હું વધારે લાર
એટલા માટે મુકું છું કે ખુદ ઉદયશંકર
પણ એ વિદ્વાતભરેલી જણાતી ટીકાની
આંદીધુટીમાં એક વખત અટવાઈ ગયેલ છે.

ઉદયશંકરના વિરોધીઓનું કહેવું એવું
છે કે ઉદયશંકરની કલા હિન્દી નથી
અને હિન્દનાં પુરાણા જમાનાનાં તુલ્યોની
પ્રતિનીધિરૂપ હોવાનો તેનો દાવો જુદો છે.
હું એમ સમજું છું કે આ બન્ને આક્ષે-
પોનો અર્થ તો એક જ છે અને તે એ
કે ઉદયશંકરનાં તુલ્યો ભરતનાં “નાટ્ય

શાસ્ત્ર” અને “અભિનય દર્પણ”માં વ્ય-
વસ્થિત રૂપે રજુ થયેલ અને પરંપરાથી
આજ સુધી ઉતરી આવેલ આયોજન
પદ્ધતિને અનુરૂપ નથી. જે આક્ષેપોનો
મુદ્દો આટલો જ હોય તો તેને જે જુદા
જુદા મુદ્દાઓ રૂપે રજુ કરવાની જરૂર
રહેતી નથી. જો એમ કહેવામાં આવતું
હોય કે ઉદયશંકરના નામો હિન્દી નથી
એમ કહેવું પડશે કે એ અર્થ વિના તો
વાક્ય છે. તમે કયા પ્રકારના નામોને
હિન્દી કહેશો? ઉત્તરોહિન્દ અને દક્ષીણ-
હિન્દનાં તુલ્યકારોનાં આયોજન વચ્ચે ઉદ-
યશંકરનાં આયોજન અને દક્ષીણહિન્દનાં
આયોજન જેટલો જ કદાચ તફાવત છે.
છતાં એ ઉત્તરહિન્દી તુલ્યને અ-હિન્દી
કહેવાની હિંમત એ મદ્રાસી ટીકાકારો કરી
શકશે ખરા? ઉપરાંત હિન્દમાં તુલ્યપદ્ધતિ
કંઈ હમેશાં એકની એક જ રહી છે?
સાહિત્ય, કલા કે જ્ઞાનવજીવનનાં કોઈ પણ
અંગ વિશે આવી સ્થાયી ભાવના ધરા-
વવી એ અવૈજ્ઞાનિક છે અને તેથી બ્રમણા-
મુદ્ધક છે.

હવે એક જ વિચાર કરવાનો રહ્યો.
ઉદયશંકરનાં તુલ્યો પરંપરાથી ઉતરી
આવેલ આયોજન પદ્ધતિને અનુસરે છે?
અને જો અનુસરતાં ન હોય તો તેમને
પૌરાણીક-હિન્દી Classical કહેવરાવ-
વાનો ઉદયશંકરને અધિકાર ખરા? આ
પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં પહેલાં એ
સ્વીકારી લેવું જરૂરી છે કે ઉદયશંકર ઉપર
જણાવેલાં પુસ્તકોમાં પણ વિદી અથવા તો
ઉત્તર કે દક્ષીણ હિન્દમાં પરંપરાથી ઉતરી
આવેલી આયોજન પદ્ધતિને વફાદાર રીતે
અનુસરતો નથી. એ આયોજનોનાં ધણાં
અંગોનો તે ઉપયોગ કરે છે એ વાત
ખરી પણ તે તેને સર્વાંશે વળગી

રહેતો નથી, તેમા તે અનેક પ્રકારના સુધારાવધારા કરે છે આટલું સ્વીકારવાની તો ઉત્કર્ષકર કે તેના પક્ષ કાશે કોઈ ના નહિ પાડે તે આમ જ હોય તો ઉત્કર્ષકરના નૃત્યો પુરાણપ્રસન્ન—Classical ગણી શકાય ખગ ? ઉદય-શકર જેતે આનો જવાબ હમર કે નમરમા આપી શકે તેમ નથી કારણ કે તેના ગણાસ વગેરે મદ્રાસી ટીમકારોને જવાબ આપતા ઉત્કર્ષકરે કહ્યું રાખ્યું છે કે કલાનો પ્રકાર નક્કી કરવાની કસોટી આ યોજન છે પરંતુ ખુદ ઉત્કર્ષકરની પણ વિરૂદ્ધ જાહેર ૧ એમ જણાવવા માગું છું કે ઉત્કર્ષકરના નાચો બીજા કોઈ પ્રકારના નાચો કરતા વધારે હિન્દી અને વધારે પુરાણપ્રસન્ન છે આ માન્યતાના કારણો તપાસીએ

કલાનાં મુખ્ય અંગો ત્રણ-ભાવ
Emotional content, સ્વરૂપ
Form અને આયોજન **Technique**
 પંચમૂર્તો તેનું ચોક્કસ પ્રમાણમા મિશ્રણ પરિણામ, માણસ આવો જ કંઈક સમવાયી સમઘ કલાના એ ત્રણ તત્વો વચ્ચે છે અને છતાં જેમ ભૂતો અને તેના ચોક્કસ પ્રકારના મિશ્રણથી ઉત્પન્ન થએલ માણસની પાછળ અથવા તેના અણુએ અણુમા જોતપ્રોત ઉભો છે પરમાણુઓની ગતિ મત્તાનો નિયમ તેવી જ રીતે ઉપર જણાવેલા કલાના ત્રણ તત્વોની પછવાડે ઉભો છે અદ્વૈત્ય છતાં અચુક, કનાકાર કલાના એ ત્રણ અંગોમાથી કલાનો પ્રકાર નક્કી કરી શકે ? એકાંતે એકેય નથી આપેલિકપણે ત્રણમાનું નમે તે છતાં કલાનો પ્રકાર નક્કી કરવાનો દાવો એ ત્રણ અંગોમાના હરકોઈ એકની દ્રષ્ટિએ વિચારવાનો હોય તો એ દાવાઓનું તારતમ્ય વિચારવાની જરૂર રહે છે

ભાવ-Emotion-વિશ્વવ્યાપક વસ્તુ છે
 પરંતુ આ કન્યાનાતને ત્યાંથી આગળ લઈ જવાની જરૂર નથી પાઠ્ય અને ધન્દીશાન ચોક્કસ પ્રકારના સંયોગને લીધે ચોક્કસ પ્રકારનો ભાવ પ્રાણીમા જન્યુત થાય છે આટલે અંતે જ એ ખરૂં છે, પરંતુ ચોક્કસ પ્રકારનો વિષમ અને ધન્દીયનો સમઘ એમ વ્યક્તિમા જે ભાવ ઉત્પન્ન કરી શકે તે ભાવ તે સમઘથી નેરક વ્યક્તિમા ઉભો થઈ શકશે એમ મનાય નહિ ચોક્કસ સંયોગમા મોરલો કળાપુરી નાચના માટે અથવા ગવેરો ભૂંકવા માટે તેથી તેની પામે ઉભેના કુતરા કે માણુ સને પણ નાચવાની કે ભૂંકવાની પ્રેરણા નથી થઈ આવતી વ્યક્તિને માટે ક્યા નથી તો ક્યાને માટે પણ ક્યા શાની ટાપ ? ક્યા સમુદાયને માટે-પ્રેક્ષકોને માટે છે માનસશાસ્ત્ર અને પ્રાણી વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર એમ શીખવે છે કે ચોક્કસ પ્રકારનું આર્થિક, સામાજિક, રાજકીય અને ભૌગોલિક સ્થિતિ સંયોગોને લીધે તેની અસરનીચે વસતા માણુઓમા ભાવશક્તિ અને શક્તિમા સામ્ય પ્રગટે છે અને તે પ્રગટવાની સાથે કલાનો જન્મ થાય છે આખ, કાન, નાક વગેરે ધન્દીઓની સાથે ચોક્કસ પ્રકારના રંગ કે દરશો, અવાજ કે તાવ, ગંધ વગેરે રજુ કરવાથી તેમનામા ચોક્કસ ભાવ જન્યુત થાય છે એમ અમુક માનવ સમુદાયની જાખતમા કનાકાર સમજી જાય છે અને પછી એ સઘને મન કાવતા એ ભાવનો ધમ્મ પડે ત્યારે લ્હાવો આપવાના ઉદ્દેશથી કના જન્મે છે આમ કલાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તો ભાવ નિષ્પત્તિ છે ભાવ સર્જાવી ન શકે, પ્રેક્ષકો પર અસર ન કરી શકે તે કલા બીજા પ્રકારના તો ના કાનથી માપતા ગમે તેવી મહાન લાગતી હોય પણ તે સજીવ કલા નથી અને તેથી નિરૂપયોગી છે

આવી રીતે આપણે ત્રિયુગ કે કલાની અંદર મુખ્ય તત્વ તો તેનાથી રજુ થતું અને એ રીતે પ્રેક્ષકોમાં જન્ય થતું ભાવના તત્વ છે, આ કારણથી કલાને પ્રકાર નક્કી કરવાનો અધિકાર કલાના ત્રણ અંગોમાંથી જો કોઈ એક અંગને સોંપવામાં આવે તો તે ભાવને જ અપાવો જોઈએ. આ ત્રાજવેથી આયતન ઉદયશંકરની કલા હિંદી અને જ્યાં પુરાણકાળના પ્રશન્ત પ્રસંગો રજૂ કરવાને તે પ્રયાસ કરે છે ત્યાં પૌરાણીક છે એ વાતની ના કોણ કહી શકશે ? મહાબળમના કથકલીઓ કે તામીલનાડના નૃત્યકારો પોતાનાં નૃત્યો વડે આપણી પુરાણકાળની ભાવનાને જન્ય કરવામાં અથવા પ્રસન્ન કરવામાં કાવે છે કે કેમ એ પ્રશ્ન બાણીએ રાખીએ તો પણ વેદ અને પુરાણોના વારાનું સાહિત્ય સારી રીતે વાંચેલ હોય એવા માણસના મનમાં એ યુગનો જે સંસ્કાર ખેડે છે તે ઉદયશંકર પોતાનાં નૃત્યથી સજીવન કરી શકે છે એ વાતની ના કોઈથી પારી શકાય નહિ. હું એમ યોક્ષસપણે માતું છું કે આર્યોના એ ઉદયશંકર તરફ આજનો સુશિક્ષિત વગ જ ભાવદ્રષ્ટિએ નિહાળે છે તે દ્રષ્ટિએ આપણી આગલી અથવા તેનાથી પહેલાંની પેઢીના માણસો નહોતા જ જોતા. ખડ જોતાં તેમનામાં ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિનું તત્વ ધણું ઓછું હતું. “લોપામુદ્રા”માં માં કનેવાલાસ મુન્શીએ વેદના વારાનાં લોકજીવનનું જે દૃશ્ય ખડું કયું છે તે આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાંના માણસો પણ દેખતા હતા એ વાત ગળે ઉતારવી ધણી મુશ્કેલ છે. આ જમાનાના આપણા ચિત્રકારો, લેખકો, કવિઓ અને શિલ્પીઓ પૌરાણીક જમાનાની જે ભાવના ધરાવે છે તેને સજીવન કરવામાં ઉદયશંકર સફળ થાય છે.

ઐતલે આ દ્રષ્ટિએ ઉદયશંકરની કલાને અનહિંદી અથવા અપૌરાણિક પણ કહેવી એ મૂર્ખાઈભર્યું છે.

કલાનું ખીલું અંગ છે આયોજન. યોક્ષસ ભાવના પ્રેક્ષકો સમક્ષ રજુ કરવાની છે એ કલાકાર જાણે છે. ભાવના તો અદેહ છે. ઐતલે તે તો કોઈક ધ્વનિય-ગમ્ય સ્વરૂપ મારફત જ રજુ થઈ શકે. કદ જાતનું સ્વરૂપ એ ભાવના પ્રેક્ષકોને પહોંચાડવામાં સફળ બને છે તે કલાકાર પોતાની સર્જકકૃતિની મંદતી નક્કી કરે છે. ધણી તે સ્વરૂપ કદ રીતે ઘડવું તેનો એ વિચાર કરે છે. એ ઘડતરને માટે તે ઐતિહાસિક જમાનામાં વૈજ્ઞાનિક સાધનોની તે મદદ લે છે અને તો સાથે જ એ સ્વરૂપને શક્ય બનાવતા રવર, તાલ, રંગ, અંગમરોડ, આસન, મુદ્રા વગેરે વગેરે તે મુકર કરે છે. યોક્ષસ સ્વરૂપ કદ રીતે સાધ્ય કરવું તે બાબતના એ જે નિયમો ધડે છે તે જ આયોજન Technique. આમ આયોજન તો ભાવનાને મૂત કરનાર સ્વરૂપને ઘડવાનું સાધન માત્ર છે. ભરત અને અલિનય દર્પણના લેખકે પોતપોતાના જમાનામાં જે આયોજન વાપરવાથી લોકોને યોક્ષસ ભાવના ગમ્ય બનશે તે વિચારી તેના નિયમો આપ્યા. પણ આજે તેમનાં આયોજનને પરિણામે ઉભાં યતાં સ્વરૂપોથી તેમણે ધારેલી ભાવનાઓ ગમ્ય બનશે ખરી ? અથવા એ ભલે ગમ્ય બનતી હોય તો પણ એ જ ભાવનાઓ અન્ય પ્રકારનાં આયોજનથી ગમ્ય બનતી હોય તો તેમાં હરકત શી ? નાટ્યશાસ્ત્ર અને અલિનયદર્પણમાં સુચવાએલ અને પરંપરાથી ઉતરી આવેલ કલાના સધનાએ સુન્દર અંશોને અપનાવવાથી ઉદ-

યશકરની કલા સખર નહિ અને એમ તો કોઈ કહેવા નથી માગતું. પણ તેના શુભામ બનવાથી તો આજે તેની કલામાં જે છવંત તત્વ છે તે ઓસરી જશે એમ હું જરૂર માનું છું. આયોજન કલાનું મન્દગાર છે, પણ તે કલાકરની સર્જન છે. જ્યારે તે કલાનું બંધન અને કલાકરનું નિર્માણ બને ત્યારે કલા વંદી બન્ય-તે એક અર્થહિન સ્વરૂપ જ બની રહે. આજે ચાર રસિક પ્રેક્ષકોને પણ આકર્ષવામાં નિષ્ફળ નિવડતા આપણા કેટલાક ગૌણ ઝોનાં ગાણું આ વાતનો સબળ પુરાવો છે. છતાં ચોક્કસ સ્વરૂપને-જે પોતે ચોક્કસ ભાવનાનું વાહન છે-ધડપામાં ચોક્કસ આયોજન ઉપયોગી થાય છે એ દરજ્જે એ આયોજન તે કલાનો પ્રકાર મુકર કરવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. પણ મૂળ ભાવની દ્રષ્ટિએ તે ઝાણુ છે કેમકે આયોજન પોતાની ખાતર નહિ પણ ભાવની ખાતર જ સર્જાય છે.

અ ને કલાનું સ્વરૂપ તો ભાવ અને આયોજનના ખેલની નિષ્પત્તિ છે. ચોક્કસ સ્વરૂપ તેની પોતાની ખાતર જ ઇચ્છયાચોગ્ય નથી કોઈ સુંદર સ્ત્રીનું મુકુંડું, સામાન્ય રૂપવાળી છવતી સ્ત્રી કરતાં વધારે આકર્ષક કદીએ બની શકતું નથી. તેની જ રીતે પછવાડે રહેલી ભાવનાનાં ભાન વિના માત્ર આયોજનની મન્દથી ઉલું કરાતું કલાનું સ્વરૂપ પ્રેક્ષકોને આકર્ષી શકતું નથી સ્વરૂપની સાથેકતાં તેની ભાવનાવાહકતામાં છે. જે જીવવાણી તૃથો આજે આપણી પુરાણુ ભાવનાને જન્યત ન કરી શકતાં હોય તો તેનું સ્થાન રંગભૂમિના તખ્તાપર નહિ પણ મ્યુઝીઅમોની પેટીઓમાં હોવું જોઈએ.

હિન્દીયશકરની રેકનીક શાસ્ત્રીય બહે ન હોય, તેની કલાનું સ્વરૂપ ભરતે ભાણેલું અથવા દુષકલીઓથી રચુ થતું ભહે ન હોય; હિન્દનાં સર્જનતાં લોકશાસનવાળા માનવસમાજને તે જરૂર અસર કરી શકે છે અને તેથી જ તે મંદારી દીકારોના ગમે તેટલા પ્રસાપો છતાં જરૂર છવતું રહેશે.

હું જે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ ઉદય-શકરની કલાનું અવલોકન કરી લઇએ. માણસજનત જ્યારે છેક જ પ્રાણી જેવી અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે તેનામાં કલાનો આવિર્ભાવ નથી થતો. જ્યારે તે કંઈક વ્યવસ્થિત સ્વરૂપ ધારણુ કરે છે, જ્યારે સામાજીક ઉપયોગિતાનાં કાર્યમાં શ્રમવિભાજન-division of labour-દાખલ થાય છે, જ્યારે સમાજમાં વર્ગો બંધાય છે ત્યારે અમુક માણુમેને છવનનિર્વાહની પ્રવૃત્તિમાંથી અવકાશ મળે છે. એ અવકાશનો ઉપયોગ તે પ્રથમ છવનની ખીછ જરૂરીઆત-પ્રજ્જેત્પત્તિના આનંદને આગળ વધારવામાં કરે છે. તેની આ પ્રવૃત્તિમાંથી આકાંક્ષાના મસાઈ લોહો, કોંગોના વામન-છચ્ચો અને આન્દામાનના વામનછચ્ચોમાં પ્રચલિત છે તેવા શારીરિક શણુગારોમાં, સાદાં સામુગ્રીક ગીતો અને નાચની વચ્ચે વ્યક્તિગત સુંદર ગાણું અને નાચમાં, પરિણામ પામે છે. આમ કરતાં માણુસ જનત જેમ જેમ કુન્દરતનાં બજોપર કાચ મેળવી વધુ અને વધુ પુરસદ મેળવતી જાય છે. તેમ તેમ તેનામાં કલાનો પ્રદેશ વિસ્તારવાળો અને વૈવિધ્યવાળો બને છે. આમ કલા હંમેશાં પુરસદ ધરાવનાર વર્ગની ઇન્દરગર વસ્તુ બની રહે છે. હિન્દમાં જે કલા ખૂબજ ફાલીપુલી છે તે રાજશાહિ-fentalism-ના કાળની છે.

હિન્દમાં રાજશાહિની સંસ્થા જગતના ખીજા ક્રોધ પણ દેશ કરતાં કદાચ સહુથી વધારે વખત ચાલી છે. આ કારણથી હિન્દનાં સાહિત્ય, સંગીત, વૃત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મો વગેરેમાં એકધારાપણું રહ્યું છે. આપણા જીવનમાં “આ જ અને ખીલું” કંઈ જ નહિ” એવી જે વૃત્તિ પ્રગટી છે તેનું કારણ આ છે. આ કારણથી જ આપણે સંસારને ગતિમાન માનીએ છીએ પણ એ ગતિ ચક્રની છે એમ માનીએ છીએ. તેમાં ઉત્ક્રાન્તિ આપણે ભાળતા નથી. અને ક્રાંતિની તો વાત જ ક્યાં રહી? ઉત્પાદનનાં સાધનોમાં હજારો વર્ષો સુધી આપણે પ્રગતિ નથી સાધી તેનું એ પરિણામ છે, એનું એ હળ અને, એનો એ ચરખો આપણી સાથે હજારો વર્ષથી ટકી રહેલ છે. આ કારણથી આપણાં માન્યોની ધરેડ એવી બંધાઈ ગઈ છે કે જાણતાં કે અજાણતાં આપણે દરેક પ્રકારની પ્રગતિના વિરોધક જ બની રહીએ છીએ. આજે સામાજિક અન્યાયથી અકળાઈ ગયેલ ગાંધીજી જેવો એક તપસ્વી માણસ પણ ચરખાની હિમાયત કરે એ આપણા એ પરંપરા પ્રાપ્ત માનસિક દાળમાંથી છટકવાની આપણી અશક્તિનું ઉંચામાં ઉંચું ઉદાહરણ લેખાતું જોઈએ. પરંપરાની રૂઝ અને એ રૂઝ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે એવું છુધ્ધિની સર્વ સમૃદ્ધિની મદદથી સાબીત કરવામાં આપણા વિદ્વાનોની વિદ્વતા સમાધ જાય છે. પણ હવે તો જળવાનો યુગ શરૂ થયો છે. હળ, ચરખા અને ખેડગાડીઓનું સ્થાન યંત્રોએ લીધું છે. ખોરાકનાં ઉત્પાદન સિવાય ઉત્પાદનના ખીજા બધાએ પ્રેદેશોમાં ક્રાંતિકારી ફેરફાર થઈ ચૂક્યા છે. છતાં રાજશાહિ અને મુડીવાદ બંનેના જમાના આજે આપણે છરવી રહ્યા છીએ. સમાજનાં રાજ્ય કરનાર ઉપશા

ચરનાં આ બંને તત્ત્વો એક પરદેશી શાહિ સત્તાની છત્રછાયા નીચે જ હોવે છે. આ કારણથી ઔદ્યોગિક પરિવર્તન થતાં લોકશાસનની ભાવનાનો જે ઉદય થયો જોઈએ અને વિચાર અને આચારના એકાએક પ્રદેશમાં જે પ્રાણપ્રણું પરિવર્તન થવું જોઈએ તે આપણે ત્યાં પુરું થયું નથી. છતાંએ હજારો વર્ષથી જે એક જ દબની સમાજવ્યવસ્થા અને તેથી સામાજિક ભાવના આપણે ત્યાં આદર્શ આવતાં હતાં તે આજે નબી શકે તેવી સ્થિતિ રહી નથી. તે સાથે ઉપર જણાવી તેવી વણું સંકર વ્યવસ્થા અને ભાવના આપણે ત્યાં જરૂર ઉદયમાં આવ્યાં છે. લોકશાસનની ભાવના આપણે ત્યાં પ્રબળ બનતી જાય છે. કલાનાં આશ્રય સ્થાન પાદશાહો, રાજાઓ અને જમીનદારો મટી શહેરોનો ઔદ્યોગિક શ્રીમંત વર્ગ બન્યો છે. એ લોકોની રચીને અનુરૂપ કલા આપણે ત્યાં હસ્તીમાં આવવી જોઈએ. ઉદયશંકરની વૃત્યકલા આ નવા ઉગતા યુગની પ્રતિનિધિરૂપ છે.

આપણું ઉગતું લોકશાસન જેટલું નિષ્પંજ છે તેટલી ઉદયશંકરની કલા પણ ભલે નિષ્પંજ હોય—અને છે—પણ તે પરંપરાથી ઉતરી આવેલ આયોજનની કક્ષામાં વીંટાઈ ભાવનાશૂન્ય બનેલ આપણાં જૂનવાણી ઠંડાસ્વરૂપે કરતાં જરૂર શ્રેષ્ઠતર છે કેમકે તેનામાં જીવનતત્ત્વ છે. ઉદયશંકરના વૃત્ય-ભંડારમાં, ગંગાપૂજા, આર્યવૃત્ય, અસ્થ-પૂજા, શિકાર-વૃત્ય, મનરી નાચ વગેરે જે જાળવેલ છે તે લોકશાસનના જમાનામાં જીવતા સમાજની રસજ્ઞતાનાં પ્રતિબિંબ છે. તેના તરફ તિરસ્કારની આંખે જોનારા વિકૃત દર્શન ધરાવે છે. આ નવી કલાને સ્વરૂપ આપવા માટે અને તે તેના નવા

પ્રકારના આશ્રયતાઓનો ગમ્ય બનાવવા માટે ઉદ્યેશકરે નવાં આયોજન અને નવાં સ્વરૂપોનો આશ્રય લેવો જ રહેશે.

આ રીતે ઉદ્યેશકરની કલા અને પરંપરા પ્રસરત આયોજન સાથે તેણે લીધેલી છૂટનો બચાવ કરી લીધા પછી થોડી નુટીઓ વિશે પણ કંઈક કહી લઈએ. કાબેલ નૃત્યકાર હોવાનો દાવો કરનાર કોઇ પણ માણસમાં આપણે જરૂર આશા રાખીએ તેટલો તાલ ઉપરનો કાજુ ઉદ્યેશકરે નથી ધરાવતો. તેમ જ વિષ્ણુ-દાસ શીરાડી સારા તબલચી બહે હોય પણ ધુધરાના અવાજ સાથે તબલોના આમ બાંધી તબલાં કે પખવાજ કોઈ પણ વાજ-માંથી સતત ડોલન ઉભું કરવાની તરફીય એમણે હજુ હાથ નથી કરી એમ મને લાગે છે. સુબાઈમાં અને હિન્દુસ્તાનમાં બીજી ઘણી જગ્યાએ એવા અનેક તબલચીઓ પડ્યા છે કે જેની પાસેથી તેમને આ બાબતમાં ઘણું એ શીખવાનું મળે. તેમ જ ઉદ્યેશકરનો પગ કોઇ વખત ખોટા પડી જાય છે તેના બચાવ કરનારાઓ એ વાત વિસરી જાય છે કે નૃત્યનો આત્મા ડોલન છે અને તેમાં જરા જેટલી શક્તિ આવે તે એક રસ્તો ચઢી રહેલા પ્રેક્ષકને આધાત પહોંચાડે છે. ઉદ્યેશકરે-Stage effects-નો ઉપયોગ પણ વધારે પ્રમાણમાં કરવો જોઈએ. પોતે જે વસ્તુ રજુ કરવા માગે છે તેને માટે દૃશ્ય વિધાનોની મદદથી સાનુકુળ વાતાવરણ ઉભું કરવામાં તેની કલાની હીનતા સમાજેલી છે એમ ઉદ્યેશકરે ન જ માનવું જોઈએ. નૃત્યનો ભાવને બહેલાવવા માટે સંગીતનો જે રીતે અને જેટલા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થવો જોઈએ તે પણ ઉદ્યેશકર નથી કરતો એમ મારું માનવું છે. આ લેખ વધુ પડતો લાંબો થઈ ગયો છે તેથી આ બધી બાબતોની વધુ પડતી ચર્ચા માટે અહિં અવકાશ ન હોઈ શકે. પણ શંકરનાં તાંકવ નૃત્યનો જે પ્રસંગ છે તેમાં શરૂઆતમાં શંક-

રની સમાધીસ્થ અવસ્થાની પ્રશ્નાદ્ભૂમિમાં સારંગી કે વાણીની મદદથી 'ભરીઆર, ભંકર કે ભેરવના સુરો આપ્યા હોય તો અનેકગણી વધારે સારી અસર ન ઉપજતી શકાય એમ કોણ કહેશે ? નૃત્યની પાછળ જે સંગીત આપવામાં આવે છે તે લોકોને ભુધ્ધિથી સમજવાને માટે નહિ પણ નૃત્યમાં રહેલા ભાવને વધારે ગમ્ય બનાવવા માટે છે એ ભૂલાવું ન જોઈએ. ઉદ્યેશકરમાં બીજી કેટલીક ખામીઓ જરૂર બતાવી શકાય. પણ તે બતાવવાની હોય તો તેનો ઉદ્દેશ એ જ હોવો જોઈએ કે તે દૂર કરવાથી તેની કલા વધારે સ્પષ્ટ બને.

ઉદ્યેશકરને તેની ખામીઓ જરૂર

બતાવવાની હોય, સુધારાઓ જરૂર સુચવવાના હોય કેમકે એ બધું એને માટે સહેલાઈથી સાધ્ય છે. ગમે તેટલી ખામીઓ છતાં ઉદ્યેશકરનાં નૃત્ય પ્રેક્ષકો પર કામણ કરી શકે છે તેનું કારણ એ છે કે ઉદ્યેશકર કુદરતે સજ્જોલો નૃત્યકાર છે. દેહધારી સંગીતનાં જેવું એવું શરીર છે. એમાં સુકુમારતા છે, સૌખ્ય છે; એનાં રનાયુએ રનાયુ સજીવ છે; તે બધામાં સરોવરનાં તરંગોની જેમ સતત ડોલન ક્ષમતા છે. અને તેના પર ઉદ્યેશકરનો અજબ કાજુ છે જની મુદ્રાઓ વગેરે તેને માટે અનાયાસ સાધ્ય છે. ઉદ્યેશકરે તસુએ તસુ નૃત્યકાર-કલાકાર છે. આ કારણથી જ તે જે આપે છે તે કલામય લાગે છે. પણ એ કારણથી પરંપરાથી ઉતરી આવેલાં આયોજનમાંથી તેને કંઈ શીખવાનું નહિ મળે એ મોટી ભૂલ છે. જ્યારે એ આયોજન ઉદ્યેશકરના મીન-જમાંથી ગળાઈ તેનાં શરીર પર-નૃત્યમાં દેખા દેશે ત્યારે જ આપણને એ આયોજનની મહત્તાનો પણ ખ્યાલ આવશે. ઉદ્યેશકરનાં પ્રવાહી શરીરને એ આયોજન બંધનકર્તા નહિ થાય. કારણ કે ઉદ્યેશકર કામણગાર કલાકાર છે.

બાહ્યલજ્ઞ

ઈંગ્લીશ ભાષામાં જે વસ્તુને 'Prudery'ના નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે તે વસ્તુને દર્શાવવા માટે ગુજરાતી ભાષામાં યોગ્ય અર્થસુક્ત શબ્દ નથી. તેનું કારણ એ નથી કે આપણા સમાજમાં 'Prudery' જેવી વસ્તુ નથી. વાસ્તવિક રીતે તો આપણો સમાજ એટલો બધો 'Prudish' છે કે તેને માટે હજી સુધી શબ્દ કેમ નથી યોજાયો એજ મહત્ત્વ નવાઈ લાગે છે. આ શબ્દના ગુજરાતી પાર્યાય તરીકે એ 'બાહ્યલજ્ઞ' એવો શબ્દ યોજાયો છે. અસુક વસ્તુ ઉપર તો વાત જ ન થઈ શકે, અસુક પ્રકારનું સાહિત્ય તો વંચાય જ નહીં, વડીલોનાં દેખતાં અસુક પ્રકારની વાતચીત થાય જ નહીં એ સર્વને માટે ઈંગ્લીશમાં 'Prudery' કહે છે. હું ધારું છું કે આ અણુલીખીત અને અણુદીક્ષતી છતાં ચુસ્તપણે પળાતી મર્યાદાઓ સુચવવાને માટે બાહ્યલજ્ઞ એ એક સારો શબ્દ થઈ પડશે.

એક
હળવો
(નબંધ)

લેખક ;
રા. સર્યલાઈટ

વાસ્તવિકતા કોઈને ગમતી નથી. જ્યાં સુધી કંપના સ્ત્રીમાં જીવાય ત્યાં સુધી જીવવામાં માણસને મજા પડે છે. બકતીની એ એક સનાતન નબળાઈ છે. માનવ માનસનો એ ન સમજાય એવો એક દાખરો છે.

શરમ એટલે જાતીય સંસ્કૃતિનું મુળ તત્ત્વ. આર્યોએ જાતીય અંગો ઉપર આવરણો દાક્યાં અને શરમનું બી વૃક્ષમાં પરીણમ્યું.

આજે આ વૃક્ષે નાંખેલી વડવાઈઓ આપણી ચારે કાર ફરી વળી છે. પરીણમે સંસ્કૃતિને પોષતો પ્રકાર અદ્રશ્ય થઈ ગયો છે. વૃક્ષની આસપાસ અંધ કાર જવાઈ ગયો છે, અને દરેક પળે વીમીર ગાઢું ને ગાઢું બનતું જાય છે.

* * *

શરમના વડવૈ નાંખેલી એક વડવાઈ એટલે બાહ્યલજ્ઞ. સમાજના સર્વને સ્પર્શતી, સર્વના જીવન ઉપર

અસર ઉપજવતી છતાં અણુદીસતી આ ભાવના હીંદુ મતીનાં જીવન સાથે જક ડાઘ ગઢ છે. હીંદુ વર્તનને એકજ પ્રણા લીકાના ચીલે ચાલવાની ફરજ પાડી છે. હીંદુ બાલક, યુવાન અને વૃધાના વત નમાં આ ભાવના વણાઈ ગઈ છે.

દરેક હીંદુ કુટુંબનો આ સર્વામાન્ય નીયમ થઈ પડ્યો છે. અને પરી જ્ઞામે આપણી કલા, આપણું સાહિત્ય, અને દુકંમાં આલેખું તો આપણા સર્વ સર્જન ઉપર બાહ્યલક્ષ્યની ચોક્કસ છતાં અદીક અસર પડી છે.

કેટલાક કહે છે કે બાહ્યલક્ષ્ય સમા જની સંસ્કૃતિની ઉચી કથા છે. આર્થ સંસ્કૃતિનો ખ્યાલ કરવા બદલ પડેલા આ દલીલો કરે છે કે બાહ્યલક્ષ્યએ સ માજલીતની વસ્તુ છે એટલુંજ નહીં સં સ્કૃતિની ઉચ્ચતાનો આધારસ્તંભ છે.

આ મનોશાસ્ત્ર પરીજ્ઞામ એ આખું છે કે જે કુટુંબમાં બાહ્યલક્ષ્ય સહી વીણેશ તે કુટુંબ સહી વધુ સુસંસ્કૃત. જે વ્યક્તીમાં સહી વધુ બાહ્યલક્ષ્ય તેટલા પ્રમાણમાં તે વધુ કેળવણેલ

એક રીતે કહીએ તો સમ્યતાનું સાચું માપ એટલે આ બાહ્યલક્ષ્ય. વ્યક્તીના સમ્યતાના માપમપાય છે હીંદુ સમાજનો તો આ અણુદીપ્ત ધારો થઈ પડ્યો છે કે જે વ્યક્તીમાં સમ્યતા વીણેશ તેજ પ્રમાણમાં તેનામાં બાહ્યલક્ષ્ય વધુ હોવાની

પરીજ્ઞામ એ આખું છે કે અમુક વસ્તુ વીણે તો વાતચીત થઈ શકેજ નહીં અમુક પ્રકારનું સાહિત્ય તો વંચાયજ નહીં. અમુક સવાલો પુછી શકાયજ નહીં.

આ અને આવી જાતના અણુલક્ષ્યા છત પળાતા પ્રતીમ'ધો આજના જીવનમાં પગલે પગલે નથી મળી આવતા ?

* * *

આ પછુ પરમ પુજ્ય પીતાશ્રીના દેખાતા પત્ની સાથે વાત નથી

કરી શકતાકારણ કે બાહ્યલક્ષ્યએ સ્થાપેલો આ પ્રતીમ'ધ છે. જુના વીચારના માત પીના ન હોય છતાં પણ જે તેમના દેખતા કોઈ અત્યારનો કોઈ યુવાન પોતાની પત્નીને નામથી સંબોધે તો જરૂર તેમને ન ગમવાનું.

આ તો એક સામાન્ય દાખલો. હીંદુ સમાજનું ઉકાળું ખચલોકન કરશે તો હીમાલયની ઢાંચામાળાની ઢરી ફાઈમાં ટકી શકે તેરી ઉદાકરણની પરંપરા તદમારી આંખ સામે ઉઠી થશે.

પણ એ તો ન્હાના દાખલાઓ છે. જે વસ્તુ ઉપર એક શબ્દ પણ બોલવો એ અશ્લીલ મનાય છે, મહેરોરોઓ ન્હાના ઓના દેખનાં જેવી વાત પણ કદી કરતા નથી, અને ન્હાનાઓ જે હમેશા કુર. દુર દુર કોઈ ન સાંભળે તેમ કાનમાજ વાત કરે છે-તે જાતીય વીજ્ઞાન ઉપર હીંદુ ઓએ હજારો વર્ષથી બાહ્યલક્ષ્યનો અજ્ઞાનપછેડો ઝોરાદયો છે.

બધાં આ અજ્ઞાનપછેડાથી ઉપજતો ગુંગળાટ અનુભવે છે. અનેકો આ અજ્ઞાનથી પીકાય છે. સર્વ જણ પરસ્પર વાતચીત માં સંમત છે કે જાતીય વીજ્ઞાન ઉપરથી શરમનો પડેલો દુર થવો જોઈએ. જે કુદ રતી છે તે કુદરતી રીતે યુવાન સમક્ષ રજી થવું જોઈએ.

પણ બાહ્યલક્ષ્યનો પ્રતીમ'ધ આડે આવે છે. કેળવણી પામેલાઓ પણ આ વીય

યમાં છુટથી ચર્ચા કરના અચકાય છે. મેં એ વા કટલાય શીક્ષીત પીતાએ જોયા છે જેઓ આ બાહ્યલજ્જામાં કદી પણ ન માનતા હોવા છતાં પણ મીત્રમંડળમાં કે પોતાના કુટુંબમાં જાતીય વીર્યાન વીરે છુટથી વાતચીત કરતા સંકેત્યાય છે. કારણકે વર્ણોથી પડેલી પ્રજાલીકાના બંધન દોરડા કરતાં પણ વધુ મજબુત છે.

સામાન્ય રજસ્વલા એ તો કુદરતી ક્રમ છે છતાં તેને વીરે સામાન્ય પુછપરછને અશ્લીલ ગણવામાં આવે છે. મહારો તેમજ મહારા વીચરતા અનેક મીત્રોનો આ અનુભવ છે કે રજસ્વલા જેવી સારી વસ્તુ પણ હીંદુ જાતી જીવનમાં વાતચીત માટે અસમ્ય વીધય ગણાય છે. આ બાહ્યલજ્જા એટલી હદ સુધી પ્રવેશી ગઈ છે કે એક ભાષ તેની ખેંદનને રજસ્વલા વીરે કંઈ પણ પુછે તે અતી અસમ્ય ગણાય છે.

પણ રજસ્વલા તો હીંદુ પણ કુદરતી હાજતો સાથ સંકળાયેલી પ્રવૃત્તિઓ પણ સામાન્ય રાખ્હેમાં કહેવાને બદલે 'દીશાએ ગયો હતો' વીગેરે લોક મીક રાખ્ધી ઓળખાવવામાં આવે છે. આ એક બાહ્યલજ્જાનું સ્વરૂપ નથી તો શું છે ?

અને આ જીવનની એક સામાન્ય વ્યવસ્તીનો ઉલ્લેખ કરવામાં નાંખીકતાનો આ અમ લેવાય છે.

વાસ્તવીક વસ્તુનો સામનો કરવાને બદલે આત્મી પ્રવૃત્તિઓ ઉપર રાખ્હેનો અસત્ય આડંબર રચવામાં આડંબર મનાય છે.

* * *

આ પ્રવૃત્તિનું પરીણામ એ આ
જીવું છે કે હીંદુ જાતી અતીમ અજ્ઞાનતામાં ઉછરે છે. તેના યુવાનો સામાન્ય રમનીએ કટલુંય સહન કરે છે. તેના બાળકોને કુદરતી સ્વાલોના ઉકાવનારા જવાબ મળે છે અને સ્ત્રી વર્ગ તો લગભગ છેક જીવનના અંત સુધી અજ્ઞાન દશામાં રહે છે.

આટલું જ નહી પણ જાતીય વીર્યાન ઉપરના અજ્ઞાન પછેકાને લીધે કટલાય યુવાનોના માનસ વીકૃત બનતા જાય છે. માર્ગસૂચનને અભાવે સમાજની અંદર શરીરને કંપ આવે તેવો ભયંકર સડો જન્મે છે.

આજે આ બાહ્યલજ્જાના એક માત્ર પરીણામ રૂપે હીંદુઓનું જીવન કડવું, દ્વેષભયુ અને અસંતોષી બન્યું છે. પગલે પગલે વીકૃત મનોદશાવાળા યુવાનો મળી આવે છે. ડગલે ડગલે હીરોટીરીયાથી પીડાતી યુવતીઓ તજરે પડે છે. આપણી શાળાઓમાં આજે 'શુરત સાહિત્ય' વધુ વંચાય છે. આપણી મહાવીર્યાલયોના યુવાનો 'અશ્લીલ સાહિત્ય' વાચવામાં અનેરો રસ લે છે કારણકે બાહ્યલજ્જાના પ્રતીબંધોએ આ સાહિત્ય ઉપર અનેરું આકર્ષણ મુક્યું છે.

હલકી મનાતી વસ્તીને અંકુશમાં મુકવા જતાં વધુ હલકી જતી જન્મી છે. સમાજના શરીરને સ્વચ્છ રાખવા જતાં અંદરથી જ શરીરે સડવાની શરૂઆત કરી છે. યુવાન જનતાનો માનસપ્રદેશ આરસ માફક સ્વચ્છ રાખવા જતાં તે વીકૃતિઓથી અસ્વચ્છ બન્યો છે.

કારણ કે બાહ્યલક્ષ્મણ બાળક કે યુવા
નને સાચું અને કુદરતી જ્ઞાન મેળવવાની
આડે બંધ મનીને ઉભું રહે છે. આજ
બાહ્યલક્ષ્મણ જાતીય જાનને સ્વચ્છ રીતે
શીખવતા તેમને અટકાવે છે. આથીજ
આજ બાહ્યલક્ષ્મણના બેગે આપણી
યુવાન જનતા કાં તો અજ્ઞાન રહે છે કે
કાં તો વીકરૂત રીતે તે મેળવે છે.

* * *

આ સર્વ વસ્તુઓ નાબુદ કરવી
હોય, સમાજના આ પ્રાણ
ધાતક સડાને જો અંદરથી
સમુગ્ધો દુર કરવો હોય, યુવન
જનતાના માનસને સ્વચ્છ રાખવા માંગ
તા હોય તો અભારના સંજોગોમાં એક
જ ઉપાય બાહ્યલક્ષ્મણની વીધાતક ભાવ
નાને મુળથી છેદી નાંખવાનો છે.

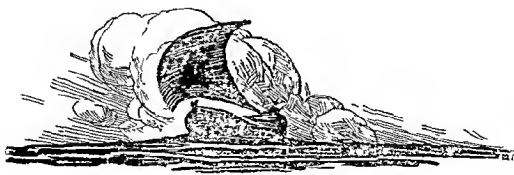
પણ જે વસ્તુ અતી સહેલી
હીસે છે તે વસ્તુ વ્યવહારમાં એટલી
સરળ નથી. આજે આપણા સમાજમાં
એવા કેટલાય કેળવણીઓ છે કે
જેઓ આ બાહ્યલક્ષ્મણને મુળથી ધીકકારે
છે. છતાં વર્ષોની પહેલી પ્રજાલીક્ષ એટલી
તો મક્કમ છે કે તેઓ કદી તેને મુખી
શકતાજ નથી. આવો અનુભવ તો કેટલા
પનો હશે. આથીજ બાહ્યલક્ષ્મણને દુર

કરવાની જરૂરીયાત સાથે તેને દુર કેમ
કરી શકાય તે માર્ગ પણ વીચારી લેવો
બાજબી છે.

આ મતબેદ અત્યારે કેળવણી
ક્ષેત્રમાં પ્રચંડ સંબંધી છે. કેટલાક કહે છે
કે જે કુદરતી છે તેને કુદરતી રીતેજ
સમજવું જોઈએ. તેના ઉપર કર્તૃમતના
વાધા પહેરાવવાનો પ્રયત્ન ખોટો છે, એ
ટલુંજ નહીં પણ તેની સાચી સમજણનું
વીધાતક છે.

આથીજ શાળામાં અને ઘરમાં આ બા
હ્યલક્ષ્મણ દુર મુખીને બાળકોને જાતીય
વીજ્ઞાનનું કુદરતી શીક્ષણ આપવું જોઈએ.
બાળકોના સવાસના ઉદાવવારા જવાબો
આપવાને બદલે તેને વધ્ધાનીક ઉત્તરો
આપવા જોઈએ. એટલુંજ નહીં પણ
પરસ્પર વાતચીતમાં પણ આ અજ્ઞાન
જન્ય અંધારપહેડાને પહેલી તકે
અળગો કરવો જોઈએ.

એ સાચી વસ્તુ છે કે વર્ષોએ સ્થાપેલી
પ્રજાલીક્ષ માનસનું પુનરાવર્તન માગી લે
છે. પણ માનસનો ફેરફાર ગમે તેવો અધ
રો હોય, ભલે ગમે તેટલું કંટાળુ હોય પણ
કર્ષે જ છુટકો. માનવ સમક્ષ આજ એક
માર્ગ છે. બીજો નથીજ.

સાન્ટાકલોસ અને ઉમરખયામ

ઉમર:-આવ, આવ;
વ; સાન્ટા ક-
લોસ-બધા ધા-
મિક્ઝોલીઆ-
ઓમાં તું એક
જ સામે માણ-
સ છે !

સાન્ટા કલોસ:-
સુખારકળાદી,
દેખત ઉમર, ફ-
નીઆને ખુશત-
મા નાતાલથી
રંગીલી બના-
વવા હું આવ્યો
હું. (કાનમાં)
ને મારી પામ
આ કેવો ચખ-
સાક ગધેડો છે !
જ્યારે નવા
કાઠિયો મને
પતો લાગશે
ત્યારે હું તે તેને
આપવાને છું

કે જેથી કરીને જ્યારે બહારી રીતે
આશાના પ્રદેશમાં જઈ શકે !
મારી પામ બીજાએ હજારો
નતનાં રમકડાં છે, જમ્યાંઓ
માટે જ નહિ પણ મોટી ઉમરનાં
સ્ત્રી પુરુષો માટે પણ.

ઉમર:-લાખડા તરીકે ?

સાન્ટા કલોસ:-ચાંદ્રે, બીન્વાઓ, ઈન્કાઓ,
• પોચાકા, શીરપેઓ, નવલક્યાઓ

[જગવિખ્યાત પર્શિઅન શાયર
ઉમર ખયામનાં નામથી કોણ
અજાણ છે ? જગતની અને માનવી
જીવનની નિરર્થકતાના પાઠ એ
ગહનતાવાદી કવિએ જગતને લણા-
વ્યા છે. તેવી જ રીતે સાન્ટા
કલોસ ક્રીશ્ચિઅન લોકોને એક
સંત મનાય છે. ક્રીશ્ચિઅનોમાં
એવી દંતકથા છે કે એ સંત
દર વર્ષે નાતાલના દિવસોમાં
પૃથિવ પર આવી જાળકોને રમકડાં
વર્ગેરીની ભેટ આપી જાય છે. એ
જાનને વચ્ચે જ સંવાદ થાય તો
તે કંઈકે નીચેની નતનો જ હોય
એમ માનીને લેખકે તે અહિં
રજુ કર્યો છે. તંત્રી.]

દગઝો, અને
નારંગી પુલડા-
ળીઓ. નવા
ગંદકાઓ અને
તેથીએ નવા
લુટીલાના લા-
રાઓ. ચોગક
મુંદર કાસો,
અને ટગલાબંધ
ને ક ટા ઇ ઓ,
બીજી ઘણી
સટરપટર વસ્તુ
ઓ, અતરની
શીશીઓ, વીં
ટીઓ, એરી-
ગો, બાજુ-
બંધો.....

ઉમર:-અકકલ
જરાય નથી
લાવ્યા ?

સાન્ટા કલોસ:-
અરે ! અકકલ

તે ! એકદમ ઉડી જાય એવી વસ્તુ
છે, તેવું પડીકું વાળવાતું કે તે
ખાટલીમાં ભરવાતું મુશ્કેલ છે.

ઉમર:-એમ કેમ ?

સાન્ટા કલોસ:-જુઓ, પરીક્ષા કરી જુઓ
કેવી ઝડપથી એ અદ્રશ્ય થઈ જાય
છે ! મોંઘા ભાવે મેં જૂની અને નવી
ખોપરીઓ ખરીદી, તેમાં સંભાળ-
• પૂર્વક અકકલ ભરી, પણ, અફ-

સોસ, વ્યથા ! હું તે શું કરું ?
લોક સાચવી જ શકે નહિં, એક
છાંટો થે બળવાની શકે નહિં !

ઉમર:-કલોસ, દોસ્ત તું થે શુકો છો ?
(શરાબની મુરાલી ઉપારીને) જો,
આ મુરાલીમાં અકલના સધ-
ળાએ અસખાખને કેદ થનાવી
રાખવામાં આવ્યો છે.

સાન્દા કલોસ:-નાહિ, નહિ દોસ્ત ઉમર,
એ ફૂર મચકરી છે. તું જેને
પ્રતિલા કહે છે તેને હું...
આફત કહું છું. એ
પ્રવાહી આગ પ્રેરણા નથી
આપતી પણ પામમાલ કરે છે !
હું તો લાંબા વખતથી ઇચ્છતો
આવ્યો છું કે તારે એક પરી-
મુરત ઓરત હોય અને જે નાણુક
બુલકાં તારી ગોદમાં ખેલતાં
હોય ! અને પછી હું એમને માટે
બેટો લાવું ! દોસ્ત ! જીવનની
મોજ તો એમાં છે.

ઉમર:-ખીરાદર કલોસ, જો મારે પરી-
મુરત ઓરત હોત તો પહેલાં
તો તેના પર તું જ હાથ લાંબાવત
અંધારામાં.....

સાન્દા કલોસ:-(ખીજવાઇને) એટલે, તું
શું કહેવા માગે છે, ઉમર !

ઉમર:-શુન્સે ન થા, હું જે કહું છું તે,
સત્યથી વેગળું નથી. પણ આ
નકામી બાબતો માટે ઝઘડવાં શાં ?
જરા દીક્ષમાં વિચારી જો. હઝારે,
વર્ષની ઘટમાળ આ મુલુ,
જનમ, આનંદ, દુખ, પહેલા અને

છેલ્લા દમોની વેદના. તું બંતેજ
કહેશે કે ઉમર, તું ક્ષાપણને
લાંડાર છે અને ડાહ્યાજ નહિ
પણ ભલો પણ છે. કેમકે તે
નથી ક્યો તે મહાન ગુનહો કે
જેને પરિણામે જડ માટીનું
થોડાક દુકાગ્રો એકલા કરીને
માનવીઓ સમ્પન્ન છે. અને પછી
એ નિરાધાર આદમીઓને સંતાપ
અને દુખનાં પૂરમાં વહેતા મુક્તય
છે. એ તો શયતાનનું કામ છે !
વખતે વખતે આનંદના ચમકાર
જણાય છે: જેનાથી જના ધા
સામ્ન થાય છે. કેમકે તે
પિના નવા ધાની વેદના ક્યાંથી
પરખાગ.....!

સાન્દા કલોસ:-ઉમર, તું તો ગાંડો
થયો છે.

ઉમર:-કદાચ ગાંડો પણ હોઉં !

પણ તેથી શું ?
જેમાં છવવું અને ચ્હાવું એ જ
ઉત્તમ કાર્ય મનાય છે એવી આ
દુનીઆ પોતે ગાંડી નથી ?
ડાહ્યા કે ગાંડાનો ભેદ નથી મને:
હું જેવો છું તેવો જ બસ છું
પીધેલો અને અસ્પષ્ટ.....
એ જ રીતે આપણી અસલ હાલ-
તનાં સ્વરૂપમાં આપણે રહીએ
છીએ.

શૂન્યમાંથી સરકી પડ્યા આપણે
શૂન્યમાં પિલાઇ જઈએ છીએ !
...જા, ખીરાદર, જા અને કાલવ
તારી ભેટો આલમનાં યોગાનમાં.
મુખ દરવીશ ! તારીચે કયા

પરથી પડતો ઉધડે તે પહેલાં
ચાલ્યો જા !

અને મને તો મારું એકલું ગાલું
ગાવાદે ! મારે ભેદએ એકાંત અને
આરામ ! સાન્દાકલોસ ! એક
ફાણના આરામ પામે પાદશાહી
તખ્તનો શોહિસાખ છે ! સતાવ
નહિ મને ! મારાં હૃદય અને નાડી-
ઓના ધબકારા જ્યારે સગી જાય
અને જીવાન માટીને કે સડતાં
વૃદ્ધ શરીરોને ભેટવા આ રસ્તે
તું આવ, પૂછજે ત્યારે કે

મારી રંક ક્યારે ક્યાં છે.
અને આમ પુછજે : હું શોધું
હું તે મૂખને કે જેણે શરાબ-
ખોરીમાં પોતાની છાંદગી શુભાવી.
બેવકુફ ઉમર !

અને જ્યારે તને મારી કબર
જડે ત્યારે તેના પર શરાબનું
એક પ્યાલું ઢાળજે !

(સાન્દા કલોસ નિશ્વાસ
નખતો જાય છે. ઉમર
ગાય છે.....)

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ઘણું જ જાણીતું થયું છે,
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ
ભેટ આપવા લાયક ફ્રેન્સી મીઠાઈનાં બાકશો તૈયાર મળશે. તેમજ
ઝોરડરથી જનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપૂર્વક માલ
ચોકસાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોન વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઝોડર આપો.

અમારું માથેરાનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.
—અમારી બે દુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબખર—મુબમ્બ. ર. અને
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭,

૩૬૩, માંદરોડ—મુબમ્બ ૭.
૨૦ નં ૦ ૪૧૧૪૦.

જમણુવાર તથા પાટીના મીઠાઈના
ઝોડરો પુરા પાડવામાં કંદરદાન
ગ્રાહકોમાં વખણાયેલું મથક
મીઠાઈ તેમજ હલવા માટે

સુરતી સ્વીટમાર્ટ

મીઠાઈ તેમજ હલવા માટે
નં. ૭૦ B ઝવેરી બજાર, મુંબઈ નં. ૨.
(સુરતી સ્વાદનાં ફરસાણા હંમેશાં
તાજાં મળશે.)

શીયાળાની સીઝનમાં દરેકની તંદુરસ્તીને અનુકૂળ
આવે તેવા ઉત્તમ પૌષ્ટિક

(સ્પેશીયલ) પાકો

તૈયાર થઈ ગયા છે.

એક વખત ટ્રાયલ લેવાથી ખાતરી થશે.

બહારગામના ઝોડરો પર પુરતું ધ્યાન અપાય છે.

અમારી મુખ્ય દુકાન સુરત-ચૌરા બજાર નાકે

શા. જમનાદાસ ધારીવાળા
નામથી આવેલ છે.

એક વખત ટ્રાયલ ઝોડર આપી ખાતરી કરો.

નાંતાલનો 'શેમ્પેઇન!'

એક

આભાસ ચિત્ર

“કિ સ્થમસ આવી!
માય હીઅર!...

આ વખતે મ્હારો ધારો છે. જગતની
વસમી વાસ્તવિકતાએ કેમ ભૂલી શકાય,
સારીએ આલમને મુજવી રહેલી આશિષ
આપત્તિ કેમ ભૂલી જવાય, અને બસ!
હમ બાદશાહ હય! હમ ઇશકકે બનદે
હય! એવી દિલાવરી અને એવી મસ્તી
કેવી રીતે મા'ણુવી એ હું ત્હમને બરાબર
શીખવીશ!” શેમ્પેઇનના શીશાએ અવાજ
આપ્યો.

ગાઇ કાલેજ મ્હારો મકાનવાળો શેક-
'લેન્ડલોડ' મ્હારી પામે ચ્હડી ગએલા
ચાર માસના ભાગની રકમ માગવા આવ્યો
હતો. મ્હારી પામે એને આપવા નોટલા
પૈસા નહોતા. મ્હારી પામે હેડલા ચાર
માસથી કામ નહોતું—એટલે એકારી જ
મ્હારા સાથી બની રહી હતી. જીવનના મુલોની
ખુશ્ખુ હવે મ્હને માત્ર ઝાંપી સ્મૃતિ બની

લેખક :

બ હે લે શ

ચુનાળી ભૂતગાની નિલાવરી નખવતી હતી અને ભૂતકાગુ ભુલુ અને દુખી છવન જેમ હમણા આપણને 'કેવુ સુખી' 'દુખી છતાંય કેટલું મુન્ગ' એવી

આઝેરી અને મીઠી ભાવનાઓ સ્મૃતિઓ જનમૃત એ અને તેમા જ જીવનને સુખ અને શાન્તીના મીઠાનૂતો સત્કાર કરે, એવો અનુભવ હવે મને થતો હતો

[૨]

“કિંમતમસ! કિંમતમસ! આવી!

માય ડીઅર ..” એવો અવાજ મ્હારી પામે પડેલી શેમ્પેઇનની ચમકાર ખોટલે મને આપ્યો સુ એવું મુન્ગી મુખ્યું । શું એની ફવાબદાર છતાં શેમ્પેઇનની આ ખોટલ જગતના તમામ દુખ વીસગી જઈ શકે એટલી ભુલમણી બની ‘જે’-આનદી અને ઉત્સાહભરી મ્હારી પામે ખરી હતી

“અને હું ત્હમારા મીઠાજને ખેડના ‘ડીઅર’ શેમ્પેઇનની ખોટલને વાચાવી - ફેવાબીની એક સીવીલ ઈરિષી તમા મ્હારી સિન્ધીઆ નર્સનું કામ કરતી હતી અને તે જ કંથોડુંધણુ મ્હને મોકલતી એથી હું મ્હારે હમણા નભાવી લેતો હતો એક સ્ત્રીના કમાચેલા પૈસા પર હું છવતો હતો, એથી મ્હને શરમ ઉપજતી હતી પણ તે મ્હને એ શરમની અસર ન થવા દીધી “ત્હારા પૈસા હું લીસાએ કરી દઈશ” એવું ઘણી થે વાર હું લખી ચૂક્યો હતો

અને હવે તો ‘કિંમતમસ આવી’ જીવસ કાઈન્ટના ચમત્કારે હજી દુનિયા બાલાવી

નથી કાઈન્ટના જન્મથી માલીને આજમુધી હજી પિડિતોના દુખો ઓછા થયાં નથી અને લાખો છદ્મગીઓના પાકનો નાશ કરી નાખવા અથવા તો તે પાકને પોતાની છદ્મગીને માટે ઉપયોગી બનાવવા આગળીને વેટ ગણી રાકાય એટલા જગતના લેલતમ દોના મુખમા જરાયે ઉણુપ આવી નથી

“ધાઈ વીલ ખીડન” ના પોકાર-“હિ હું ખજધન રીરૂસ! હમ દૂ મી આઈ શેન ગીધ ધી પીસ” ના પોકાર આજે હજારો વર્ષો થયા સલગાયા કરે છે-પથુ એ અપાઝ નક્કર અરૂપ પકડતા નથી-યોકો કહે છે કે ચમત્કારનો યુગ હવે આગા ગયો છે, એટલે એ માત્ર અવાજ જ વાતાવરણમા નક્કરથી આભાસી-આશાજ્યોતિ જેવો ચમકયા કરે છે

* * *

અને આ વખતે કિંમતમસ આવી । છતાંયે દરેક સ્થળે દુખની લરણુ યાતના ભોગવતા, કર્ગાલિયતના ખિન્નદર બનેલા, કચડાયેલા આત્મીનો ન તો જીવસ કાઈન્ટે હાથ પકડ્યો છે કે ન તો કાઈશીંગસ્તાએ ત્હેના દુખ ઓછા કર્યા

[૩]

પૂણુ ત્યાં તો દરરોજ કિંમતમસ હોય છે જાઝ વાગે છે-શેમ્પેઇનની પ્યાથીઓ ભરાય છે, છદ્મગીના જન્મમા ચમ

કાર પીણાઓ ઝણુઝણુક કરી છવનની મગ્ગાઓ કેવી છે એનો ખ્યાલ આપે છે । રહાઈન્સ્ટોન ગાટ’સ’વાળી નાઝનીનો પગો

ઉઝળી નાચ રાફ કરે છે-શેરપેઇન ! ક્રોક-
ટેઇલ્સ !...શીઆન્ડી ! વેરમાઉથ ! બ્લીસકી
અને બીરના બોટલો ખાલી થાય છે.

અને દૂર દૂર મ્હોટા “બોલ રમ”માં એક
ખૂણામાં ક્રોકસ ટ્રોટના સરો-નૃત્યગૃહમાં
વાતાવરણમાં ધૂમી રહે છે. વચ્ચે વચ્ચે
ફેલાવે મેકસોફોન બસુરી રીતે ઉસ્કેરાટનાં
અમિલનો છે. પ્રેમની ગલીમાં દંડની પીચ-
દારીઓ મરાય છે !-છંદગીની સુતેલી
લાગણી ઉસ્કેરી મુકી-છવનના સુલોની
ખૂંચુને ફરજહારમાં ખીલાની, થોડીક પળો
માટે સુલેગુલશન બનાવી ..અને પછી હંમે-
સને માટે ખુરજાવી નાખે એવી રીતે મેક-
સોફોન અને જાજના સૂરો જીગરને બાદશાહી
ઉન્માદનો આશરો આપે છે.

* * *

હું તો મ્હારી સજ્જ-
હું ગતી સીગર
મ્હોંમાં રાખી, ભાડે લઇ આવેલા ‘સ્ટ’માં

સજ્જ થઈ આંટા મારું છું માર
ઝોરડામાં મ્હું રંગ ઝેરંગી કાગળની
પટ્ટીઓ ટેપનો છુટથી ઉપયોગ
કર્યો નથી. મ્હારી રાંધણીની અંદરની
એક આંખીરા ઉપર એક ઉંદરડી પસાર
થતી હતી-ખીલાડીની કાતિલ નજર
ત્યાં પડી. એ ખીલાડી કુદી તહેલો કાતિલ
નયનને વધુ કાતિલ કર્યા અને તહેલો પંગત
દળાવી-ઘોરના પગલે આગળ વધવા
માંડ્યું....પછી એક કુદકા !

...બસ ! મારા જૂના “ટી મેટ” નો
ખુરજો થઇ ગયો. પેલી ખીલાડીએ ઉપરનાં
બે ત્રણ વાસણો નીચે ગબડાવી માર્યા.
નીચે થોડી પર પડેલી કાટલી-ગ્રાખી-કપ
વીગેરે ઉપર ભયંકર વેર વાળતી હોય
તેમ બિલાડીએ વાસણો ગબડાવ્યાં-મે’
એ બેયાં ક્યું-

[૪]

આ ક્રિસ્ટમસ !
નાતાલ ! ત્હમે

સુખી હો કે દુઃખી હો, ત્હોણે ત્હમારે
શેરપેઇન અગર તો ક્રોક જલદ પીણાને
આશ્રય લઈ “હું તો સુખી છું”- એવો આ-
ભાસ ઉત્પન્ન કર્યો જ છુટકા ! ત્હમે બેકાર હો
કે ઓછા રોજે વધુ કામના બોજા હેઠળ કચડા-
યેલા કામગર હો ત્હોણે આ ક્રિસ્ટમસ વખતે
ત્હમારે શીઆન્ડી અને શેરપેઇનના ક્રોકટેઇલ્સ
પીવા પડશે : ત્હમારે ગરમ થવું પડશે.

ચીમળાઈ ગએલા ત્હમારા મીઠજને બહે-
લાવલો પડશે. અને પછી તો નશો ફિલા-
વર બની પોતાનું કામ કરશે.

નાતાલ કોને માટે છે, એની ખબર
મ્હને આજે નથી પડી, પણ ધણા વર્ષોથી
પડી છે. “ધાઇ વીલ બી ડન !” એ સખ્ત
આજ્ઞા નથી. પણ જૂના છે. પણ એ
જેટલું “સત્ય” અસત્ય રહ્યું છે એટલી જ
ચમક “નાતાલનો સત્ય”ની રહી છે.

[૫]

આજે મારે ત્યાં પણ
ક્રિસ્ટમસની બહાર છે. દેવતાલીથી ગઇ
કાલે મ્હારી સિન્ધીઆનો તાર આબો હો

તે આવશે-હું ત્હને આશક એને સત્કારવ
છમ્મજા તો બહુ ધરાવું છું પણ ગજવાની
રમ નથી.

મહારી પામે સિન્ધીઆ માટે “ક્રોપ-
ચીન” નથી-મહારી પામે મહારી ડાનીંગ
“સીન” માટે ચમકદાર, દ લુઝ યુઝ નથી
મહારી પામે અટ્ટમોડન ‘ચીન-રેડ’ શીઅ
ગર સ્ટાઇનની હેટ નથી-મહારી પામે ગેરામી
મોઝાની બેડી નથી, મહારી પામે ‘જુ
જપા” તુ એશીઝ એફ રોઝીઝ ‘દ્રો સેન
ધલેવન’ની ખુસ્તુ નથી મહારી પામે
રીઆટ લઝઝ કાર નથી, મહારી પામે ચાર્-
નીઝ રેરામના નિમોનોઝ નથી-

છતાયે હું મહારી સિન્ધીઆને બગલમા
મારી ક્રોનેલીઆનો રસ્તો પકા છું. મહારે
બાળક નથી નહિતર ક્રિસ્ટમસ કેમ
મોઝો અને ખીછ વિધવિધતાઓને ન્યેમમા
ભરી, એમ હી રાત્રિએ “સાન્ડાકલોઝ”
નાં તરિકેનો પાઠ મારે ભજવવો પડત,
મારી પામે એટલા પૈસા નથી કે હું
મહારા ધરમા ક્રિસ્ટમસ તુ ઝાડ ઉભુ
રી શકુ -

છતાયે સિન્ધીઆ અને હ તથા બીજા
દેસ્તો નાતાલના બમેશરાબ પીને બહાર
પડ્યા હતા ક્રોનેલીઆની ચમકતી ચીન
ગોએ પણ શમ્પેઇન પીતો દોષ, બાજે તેઓ
પતુ નાતાલ ઉજવતી દોષ તેમ તેઓ
અમારી રહામે મલકાના મોટલી ગહી હતી

ર ગ બેર ગી ટેપથી વિવિધર ગી અને
‘શેમાની’ અનેલો ‘બોલ ઝમ જવ’ પીણાની
‘વિચિત્ર’ પરિમલ ફેલાવી ગ્લો હતો વચ્ચે
‘મીસવટો’ તુ ઝાડ હતું અને ત્યા નવ-
જવાન હોકરીઓ ‘ક્રોપ-દ-ચીન’ ના મોડન
ઝમેટમા સજની થઇ ઉભી નેતી
રાત્રિના સુટમા સજજ થએલા રેન્ડી યુવાના
એના ‘લીપરગીક’ થી ચુવાખી બનેલા દોઠ
પર ચોતાના હોઠની મોરે મારી “નાતાલ
ઉજવતા’ હતા

‘મીસવટો’ તીનેના યુનિનોની મઝ
મને કેવી લાગે છે એ હું અહિં દેવ
માગતો નથી, દોટેલ ના ગ્રાન્ડના વિશાળ
બોલરૂમના ઇલેક્ટ્રીક પખાઓ દોલતમંદો
માટે રોજ રોજ ‘ક્રિસ્ટમસ’ અને
‘મીસવટો’ની ગરજ મારી રહે છે રોજ
રોજ તે ‘બુનેટ’ કે પ્લોન્ડને લેના
“કારમાઈન” હાઠ પર પોતાના દોઢા મારી
નકે છે એને ‘મીસવટો’ની ગરજ નથી
પડતી-એને તો રોજરોજ નાતાલ છે ગજ-
વામા પટેલી તોટાતુ બ ડાવ અનેક ચૂંચન
ખરીદી શકે છે

પણ અમારા માટે તેમ નથી વિજ-
ળીના પ્રકાશ વિના અમે નીએ છીએ
નાતાલના આલામને અખડ નાખવા અમે
જન પીવાને આમંત્રીએ છીએ

* * *

મહારી બગલમાં
સિન્ધીઆ છે.

અને અમે ‘ફાકસ ટ્રેટ’ નામીએ છીએ.
કાગળના તોણો, મસ્કરાની ટોપીઓ વગે
રેથી અમે નાનકે ટીએ છીએ ..

અને આખરે ગાતા ગાતા ઘેગ આબ્યા,
બારલુ બ ધ ક્યુ. પણ તેજ વેળ
મહારા બારણા પર દોકોરા પડ્યા

“ક્યાલુ ?”

“બારલુ બોલો... ..” ગ્રાધરો અવાજ
આબ્યા

મહે બારલુ બોલુ

મહારી સામે મહારો ધગધણી કાટના
મેનીફને વધને ઉભો હતો આગે કોટ
બ ધ હતી છતાયે એ આગે કેરી મીતે
અહિં આવી પહોચ્યા એ મહને એક હજીયે
મ્હમમ્મદુ નથી

મહારા ધરના ખૂણામા શેમ્પેઇનના ખાની
થએલા બાટલા પર બેસીકની નજર પડી
તે મદ હસ્સો મહારી “ક્રિસ્ટમસ . .”

લેખક:-

ભાસ્કર વહેરા.

: પાત્રો :

અંક પહેલો.

પુરૂષ પાત્રો

સ્ત્રી પાત્રો.

૧. જયમુનિ.

૧. દેવયાની.

૨. મહેશ.

૨. શુદ્ધિદા.

૩. બકુલેશ.

૩. બાળાઓ.

૪. ઉમાકાન્ત.

સ્થળ:-દેવયાનીનું મકાન.

સમય:-રહેવારના આદે.

[જાહેર રસ્તા ઉપર આવેલ સત્ય અને આકર્ષક મકાનના પચસા માળામાંના મોટા હોલમાં પચીસ વસતી યુવતી યાદવરા-છટ્ટર પર કંઈ અગત્યનું ટાઇપ કરતી નજરે પડે છે. દેવયાની માતૃપિતાનાં મૃત્યુ પછી હોલ તેમની અપૂર્ણ સમૃદ્ધિની એક માત્ર વારસ હોઈ એકલી રહે છે. ન્હાન-પણથી લાડમાં ઉછરેલી હોવાથી મિનનજે સ્વતંત્ર અને પ્રાક્ષેપના સ્વતંત્ર શિક્ષણમાં બી. એ. મુખી પહોંચવાને અંગે વિચારમાં પણ તે તદ્દન ઉદ્ધમવાદી (Extremist) થઈ ગઈ છે.

શ્રીમંતાઇમાં ઉછરેલ હોવાથી જગતન સામાન્ય અનુભવોથી તે અજાત છે. તેમજ જનસ્વભાવ (Human Psychology) ની ઓળખ તેને ડરી થયી ઘણી બાક છે. જાનને નિરથક અધન માનતી હોવાથી હજી લગી અવિવાહિત અને કદિ પરણવાનો ઉગ્ર મનોરથ હૃદયથી મેવ રહી છે.

તે ટાઇપ કરતી હોય છે તેવામાં જયમુનિ ઓરડાના આગલા મુખદ્વારથી પ્રવેશે છે અને વચ્ચોવચ્ચ ગોળ ટેબલની આસપાસ ગોઠવેલી પુરસ્તીઓમાંથી એક ઉપ

આસન લે કે. જ્યમુનિ ચોનીસ પચાસ
વરસની ઉમ્મરનો, શરીરે ભગવદાર, ઉંચો
ખરમો જીવાન છે પહેરણુ અને ધોતીયુ
અને ઉવાડ માથુ તેના મામન દેહની
આકર્ષતામા ઉમેરો કરે છે

અભાવે ધીર, ગભીર અને પોતાના
નિપુણતા-વિચારો પદ્મ અને છેવટના છે
એની ખાતીસુચક નિશ્ચયતા અને શાન્તિ
તેના મુખ ઉપર રમી રહેતી બેઈ શકાય
છે ધીરથી પણ મક્કમનાથી બોલાતા તેના
શબ્દો સાલગનારથી સહેલાઈથી હસી કાઢી
નાખી ન શકાય એવું વજન તેને અપે
છે પુસ્તકોનું જ્ઞાન, પોતાની સ્વતંત્ર
મેધા અને જગતના તેમજ જનસ્થાવના
અનેક અનુભવોએ ઉદામનાદી ચતા તેને
અટકાવ્યો છે]

જ્યમુનિ-(શ્રમમા આવતા) દેવી ખેન !

દેવયાની-(ટાઈપિ ગાઈની ગ ટેમ્પ ઉપ
ગથી) કેમ ? બેસોને ! ..

જ્યમુનિ-(હસતા) અમે ગ્રેન્ડુએટઅ
તમનં સહાય આપવા તૈયાર
છીએ

દેવયાની-(વિચાર કરતા) લટુ ચઇ
અમારી પાછળ કન્વામા

જ્યમુનિ-(અધવચ) અરે ! એ શુ
જોન્યા ? Sincerely !

દેવયાની-(શાન્તિથી) કેટલા હો ?

જ્યમુનિ-યુતીવસીંદી મશીનમાથી જેટલ
તીવજ્યા છીએ તેટલા બધ
જેઝર

દેવયાની-લગ્નની પ્રધાને દૂર કરવા દેશે
દેશ ભાપણો આપવા પડશે .

જ્યમુનિ-(વિચાર કરતા) હે , !

દેવયાની-શુ વિચારમા પડ્યા ?

જ્યમુનિ-તમે તો જોખમ દેવ્યો...'

દેવયાની-આજ કાલ એ જ જરૂરનું છે...

જ્યમુનિ-પગંતુ વખત એ તો ધાર્મિક
વગતુ છે-તે નહિ દોષ તો....

દેવયાની-(અધવચ) હવ તમે ધર્મ .
ધર્મ કર્યા કરો છો ? લગ્ન ન
હોય તો શું થવાનું હતું ?

જ્યમુનિ-જીવનમા શુ ચો ઉભી થશે...
જ્યા ત્યા અધાધુધી નજરે
પડશે !

દેવયાની-(ટપન ઉપર હાથ પછાડતા)
ત્યા જ તમે ભૂલ્યો છો .

જ્યમુનિ-(આશ્ચર્યથી) એમ કેમ ?

દેવયાની-જીવનમા શુ ચો ઉભી થવાનું
મૂળ કારણ લગ્ન જ્યા ત્યા
અધાધુધી નજરે પડવાનું મૂળ
કારણ-લગ્ન

જ્યમુનિ-હ નથી માનતો .
[મહેશ આવે છે . તે તાલે
ગ્રેન્ડુએટ અને દેવયાનીના
નવા સંપ્રત્યયનો અનુ-
ચારી છે.]

આવ મહેશ ! [મહેશ બેસે છે]. .
મહેશ ! દેવીખેન કહે છે કે લગ્ન બે
નાથુ કરાય તો જીવન સુરેખ અને
તું માને છે ?

મહેશ-જ્યમુનિ ! દેવીખેન કહે છે તે
સત્ય છે હું પરદેશ પછી જ
જીવનમા Complexities ઉભી
થઇ પહેલા હું સુખી હતો

જ્યમુનિ-તને સસાર ચલાવતા નહિ
આવડ્યો દોષ...! નહિ તો...

જયમુનિ-(આશ્રય પામતો) Socialism કે Bolshavism ?

બુદ્ધિદા-સાલજો વિગતને

બકુલેશ-(હસતા) બેમાત્ર એક નથી.
પરુ એવો આશ્રમ કે જ્યાં હુદ
બના બધન ની રોય, લક્ષની
ક્રિયાતુ મહત્વ ન ગ્રી-રત્તા
છતા પ્રણયને સાચુ ન્યાન રોય !

જયમુનિ-પુરુષ અને સ્ત્રીઓના દક્ષ
સરખા લગ્નની પ્રથા દૂર કરવી
હુદની જગ કાપી નાખવી
માતા, પિતા, પતિ, પત્ની વગેરે
મે પ્રેમનો ભૂરી નાખવા
પરુ છોડવાનું શુ કરો ?

દેવયાની-તારે ત્યા મોકલશુ
(બધા હમે છે)

બુદ્ધિદા-અને પછી અને શિક્ષણ :
। ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય મહત્તિ ।

મહેશ-મોગી ચિંતાએ વેશે બાએ છે

જયમુનિ-Please hear me

દેવયાની-સાલજો

જયમુનિ-આપણા વચ્ચેનો નખ હતા ?

બુદ્ધિદા-અવગત ! એમા હા તા-
છે ? મૂખ નહિ પણ વખના
શિરોમણી

મહેશ-સાલજો

જયમુનિ-પછી જમશે ત્યાં

બકુલેશ-તારે ત્યાં

(બધા હમે છે)

મહેશ-રેસ્ટોરામા ! સ્ત્રીઓ - છ રાધી
દેવા બધાએલ નથી

[જયમુની જાય છે]

બકુલેશ-દેવી બહેન ! જયમુનિ મોગી જેમ
ગૃહ ઝેડી નહિ આવી શકે

એના માતાપિતાનો લય લાગે
છે હા એ જના વિચારમાં છે

બુદ્ધિદા-મુલભાઈ ! છુતા વિચારવા
જાઓ આપણને અવળે મારે જ
અધાવે છે મહત્તની જેમ નીતિ
અભિતિના પાદ સીખવે છે અને
ન્યાય-અન્યાયની મીમાસા પદાવે
છે

મહેશ-તદન મય વાર્ષિક્ય પૂર્ણનો
યુગ હવે ગયો જગતનુ તન
દવે આપણા હાથમા છે પરુ
આણે આપણે હવે મુદ્દાની નાત
ઉપર આવીએ

બકુલેશ-નુ ?

મહેશ-મ દેવી બહેન ! પહેલા તમે વહુ
હતુ તેમ એ આશ્રમ તૈયાર
ગાનીનુ કે અહિ રી આપણા
મિદ્ધિતો અમનમા મુખશુ ?

દેવયાની - હુ હુ એક આશ્રમ તૈયાર
રાવવો સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેએ
ન્યાય કે ગણતા સીખનુ
સ્ત્રીઓ અને પુરુષો વચ્ચે
મેન્ભાવ નહિ બંનેને મૂળુ
અતંત્રતા લગ્નના જડ બધ
નની જગ્યાએ પ્રણય પસ
ગીના સાચા બધન કેળવતા
સીખવવુ !—

[મહારથી અવાજ આવે
છે “દેવી બહેન ! દેવી
બહેન !”

કોણ ? અં ર આવોને !

[ઉમાગત આવે છે એ
સરીકે વૃદ્ધ છે હાથમા

અકુલેશ-કરડી આંખે જોતો) અમને
જ્યાં મહેવાનું કહેનારે તું કોણ ?
દેવી ! આ મોંશ નાંદિ દો !

દેવયાની-તું કોણ ? આશ્રમની અધિષ્ઠાત્રી !

અકુલેશ-નને યોગે એ પડી આપી ?

દેવયાની-તારે તેવું શું કામ છે ?

અકુલેશ-જરૂર ! આ બધું જ્યમુનિનું જ
કામ ! જ્યમુનિ ! પાદ રાખજે
હવે તો મ્હીમ ત્યાં મુખી તને લે
હવેનમાં શાન્તિથી રહેવા નાંદિ
હું.

છાકરી-બહેન ! બહેન !

દેવયાની-શું છે ?

છાકરી-મહેશભાઈ લમણા હેડતા મળા...
ફર એક ગાડી હતી કહેતા મળા
કે તમારો આશ્રમ ફૂંટાયો છે ..

દેવયાની-અકુલેશ ! હવે આ જ રમ્તો
મુજબો તે ?

[શુદ્ધિ આવે છે.]

શુદ્ધિ-હંની બહેન ! પાંચ બાળાઓ
આશ્રમમાંથી જતી રહેવા છડે
છે.....

દેવયાની-ક્યાં ? મહેશની સાથે ?
[અકુલેશ શુદ્ધિને ડર્મ ધસારત
કરે છે.]

શુદ્ધિ-એ કંઈ બગર નથી...

દેવયાની-જવા દો...

શુદ્ધિ-કેમ કંઈ આપની તબિયત સારી
નથી ?

દેવયાની-તું જ અહિંથી શુદ્ધિ ! તું
જે કાવનરોગોની agent બની
છે... જ... તારું મુખ સંતાડ !

શુદ્ધિ-(લગે છે) અકુલેશ ! આ આજે
આમ ચાંડાં કેમ કારે છે !

અકુલેશ-એને જ્યમુનિની વિચ્છા લાગી
છે.....

દેવયાની-હલો હાલ.....(વાડ પ્રાડીને
બોલે છે.)

અકુલેશ-ત્યારે અમે જઈશું...! સંભા-
ળજો તમારા આશ્રમને.....
શુદ્ધિ ! ચાલો !.....

[બંને જણાં જાય છે.]

[દેવયાની અકુલેશ અને શુદ્ધિ-
દાને બહાર જતાં જોઈ રહે
છે. ધીમેથી એક નિશામ
વાતાવરણમાં ગુને છે.]

નવયુગ આપને ગમે છે?

તો આપની મિત્ર મંડળે આજે જ નવયુગ કેમ કરતા નથી ?

ધૂમ્ર-દૂત

(મંદાકાંતા.)

“રે ! બિચારાં,” પળભર હસી, પૂર્વમાં સૂયં થઈયા,
સાંતિમાં જ્યાં કુદરતી હતાં સર્વ તંત્રો કુમેલાં,
ત્યાં હું અમકથો ધનપશુ સમા કારમા મીઠનાદે,
બારીથી મેં સહજ નીરખી ધૂમ્રપંક્તિ, વિચારુ”:-

મીતઃકાળે જનું હોય અરે ! બહારી શય્યાથી બહેલા,
તરછોડીને હૃદય સ્ફુર્તા નિભયના દિવ્ય લાબ્દા,
શું એ પ્રિય છે પ્રતિદિન તને ક્યમ નિહાંવ દિમે ?
શું પડવાસો થઈ મીઠતણા-અંગનો રંગ લાગ્યો ?

રે અમહવી, ! કળી શું અનુભવ થાકનો છે થયો ના ?
રે ! શું તુજને પુઝં મળી રહે સર્વ કામોનું મલ્લ ?
જાણે ના તું કિંમત તારા ન્વેઃની કેટલી તે,
અુખદ આશીષ પ્રભુ તણી જગે દુઃખ અજ્ઞાનતાની !

શું ના કાંઈ તુજ દિલ વિગે થાતી ચિંતા પ્રિયાની ?
શું ના મુલ્યવ વચન મીઠડાં બાલુડાનાં તું હમ્મે ?
ભૂલ્યો ભાષ, ક્યમ ગણી શકું દેહું નિહાર હું તે,
પીસાતું જે, છતી નવ શકે, મીઠના કૂર સંચે !

મીઠો માંડી સન્નિદિન તું મૃત્યુવત કામ કરીને,
કાપડ સધળું અખિલ જગતું તું બનાવી રહ્યો જ્યાં,
તેવી મીઠા મહી શું જાતો ચીથરેલાલ ભાષ ?
માલીકની શું છૂંટજ હશે માત ઘરિદયતાની ?

શ્રેષ્ઠ ભાઈ અવિચળ - દીમે તારી પિથમાંડી,
સુખે તેથી સતોષી રહી દુઃખમાંયે તું મહાલે,
સમગ્ર શકું ના હૃદય વળી તુજ, દુઃખ જાને કહે તે,
પણ માનું કે તુજ હૃદયનો ધૂમ્ર આ મીઠનો સહ.

એ ધુમાડો મુજ મન ગણે જાણ્યો સૌ તમે રૂંધિરની,
 કાળો ભામે મલીન મળીને તેવું મીલોપતિના,
 તમે આત્મના દુઃખ કથનની નિત્યની સુઠપી જે,
 રાત્રિ દિવમે બાહેર પડતી ધૂમ-રૂપેજ શું તે ?

એ દેખોને મુજ મન મહીં આઝી મુંઝવણ થતી હા !
 ‘કે શું તેને સાદિ તરીકે અગ્નિ ‘ઉંચે ધકેલે,
 ‘ના, શું સુચવે દુઃખદ ચિંતા યા ચિતાનો ધુમાડો,
 ‘અથવા, તે કે ખુશ ખબર કંઈ મીલમાલીક લેધેને ?’

તમે રૂંધિરનો ધૂમ સહ જે મીલથી નીકળે તે,
 દોષવે છે માલીકોની મોટમે સર્વ શું હા ?
 રીઝે, ચૂંચી રૂંધિર સંપણું મુડીવાદી મજુરનું !
 શુશ્રામી હા ! અખિલ વિશ્વે ક્યાંય આવી હશે ના !

બાણું છું કે સઠજ દિવમે વહી રહી ઉધ્ધા મારે,
 હાંતો ગમને ટાંકી દેવા પૃથ્વીની નીચતા ઉં,
 તહારે લીધે પ્રભુ પણ નહીં બળતો તે વિશે કેં,
 અથવા તો ઉં પ્રભુનું જગથી ટાંકતો હુદ્દ મહોદ્દ !

એવું ઉં ના કરીશ કદિયે, ચોલતો ના ઉં મધ્યે,
 ઉડી જશે કંઈ પણ વિભુનો ન્યાય દરબાર જ્યાં છે,
 કહેજે કે “હું મીલ-મજુરના રક્તને છું ધુમાડો,
 “માલીકોની નિદતાથી થઈ રહ્યો જ્યાં લવાડો.”

“મીલોમાંહી સગળી રહેતી જ્યાં ચિતા માનવીની,
 “ત્યાંથી આવ્યો અરજ કરવા આટલી હું વિભો કેં,
 “નિશ્ચયે ત્યાંના મજુરસંઘે પ્રેરજો દિવ્ય સંપ,
 “વા તો, જમવા મુડીવાદીથી કરો ભૂમિકંપ !”

રમણલાલ ડી. દેસાઈ.

વાર્ણવ્યવસ્થા

અને

લોકતંત્ર.

વમનો સ્વ. પતિત્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્ત્તવ્ય ગુજરાતી સમાજે
શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ આણંદજી આવડા
તરફથી સવિનય સમ્રેમ ભેટ.

મુળ લેખક : ડૉ. એમ. પાનીકર.

હિંદુ જાતી જેટલી જ વર્ણ-
વ્યવસ્થા સનાતન છે. આ વર્ણ-
વ્યવસ્થા કેમ ઉદ્ભવી અને આજના
લોકતંત્રના યુગમાં તે ટકી શકશે
કે કેમ તે સવાલો આજે આપણી
સમક્ષ ઉભા થયા છે.

અસ્પૃશ્યતાના સવાલો હિંદુ
જાતીને મળેથી ખળભળાવી દીધી
છે. અવર્ણ અને મુવર્ણની સમસ્યા
જવાબ માંગી રહી છે. આ સંજો-
ગોમાં અસ્પૃશ્યતાના ઉત્પન્નને
વૈજ્ઞાનિક રીતે વિચારવાનો સવાલ
ઉપસ્થિત થાય છે.

શ્રી. પાનીકરે આ વિષય
ઉપર લખેલા પુસ્તકનું આ
ગુજરાતી ભાષાતર છે. વર્ણવ્યવ-
સ્થાનું ઉગમ સ્થાન આ લેખાં-
કમાં ચર્ચાયું છે.....તંત્રી.

હિંદી ઇતિહાસમાં અસમાનતર
એવી સંક્રામણમાંથી આજે હિંદુ
સમાજસંસ્થા પસાર થઈ રહી છે એ
વસ્તુનો તો ટાક જ અસ્વીકાર કરે. ગ્રેટ-
બ્રિટને આપણને શીખવોડેલા સ્વાતંત્ર્યના
રાજકીય વિચારોએ અને નાગરીક તરીકેના
સરખા હકકોની ભાવનાએ હિંદુ-
સંસ્થાના મુળ સિદ્ધાંતોને પડકાર
આપ્યો છે. અત્યારે હિંદુસંસ્થાના આંત-
રિક જીવનમાં જે પ્રાથમિક પરિવર્તન
ઉપજાવતો ખળભળાટ ચાલી રહ્યો છે તે
બહારનાં આંદોલનોની સરખામણીમાં અતી
મોટો છે. શતકોજૂની પ્રણાલિકાઓ અને
રૂઢીઓ ઉપર આજે છુટ્ટી વ્યાપક ચર્ચા
થઈ રહી છે. હિંદુસંસ્થાના એક દુર્ગ
સમી વર્ણવ્યવસ્થા, સંયુક્ત કુટુંબની
પ્રથા કે દીકરીઓનાં ફરજિયાત લગ્ન
વડી ધારાસભાના ધારા તેમજ જાહેર પ્રાન-
મતના પ્રયંત આક્રમણ નીચે તૂટીને ટૂંકા
થતા ગય છે. પરિણામ એ આવ્યું છે કે
જૂનવાણી વિચારકો આજે ખીચારા ગમે
તેમ કરીને સ્વરક્ષણની નીતિ અનુસરી રહ્યા
છે અને આ સામનામાં તેમનો પરાજય

અનિવાર્ય છે એવી તેમને પ્રતીતિ થઇ ગઇ છે બહારથી અવગેહો નાગને આ પરિવર્તન નહિ દેખાય હિંદી સંસ્થાની અપાની નીચે વટી રહેના પ્રચલ પ્રજનમતના વટે- પુની આખી તો તેને ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે અનુષ્ઠાનાના અવાન ઉપર સનાત નીઓના આત્માને જગાવવા માટે મહાત્મા ગાંધી અપવાસ આગંમે છે પણ આમાજક સુધારણાના આ-શની યોજન અને અતત પ્રગતિ આના નામથી દેખાતમાથી નહિ મળે પ્રગતિના માત્રા માપ તો પ્રાતિ- અને વહીધાગસલા આગળ ગુણ થયેના આમાજક સુધારાઓના ધાગ કે રોગ નાનુ સીસીર મેરેજ ખીન જાતીના મુળ ગત મિદાતોથી સાર ઉત્કુ છે નદુખની અદામ વડે મેરેજલ નનથી ઉપજતો વાલ્કુડ અને નહિ પણ જ્ઞાન મેળવ- નાગી વ્યક્તિને જ મળે એવુ શ્રી જયકરનુ ખીન હિંદુની કુટુંબભાવના ઉપર સીધો પ્રહાર રે છે મત્રાસનો હિંદુ ધર્મા નનો ધારા બ્રાહ્મણ પુરોહીતનુ પ્રાપ્ત ય તોહી નાખે છે મરણ કે આ ધારા પ્રમાણે આની ધર્મામા મળેની મિ- નનો વહીવટ એક બોડથી જરવામા આવશે એટલું જ નહિ પણ આ બોડમા બ્રાહ્મણ સીરાય અન્ય કોમની વ્યક્તિઓને સમ્ય રોવાનો અધિકાર રહેશે આ અને ખીન કાય ઈઓ બતાવી આપે છે કે ભૂત કાળની સ્વીકાનયેની પ્રણાની ઈઓ સામે આમાજક બડ જાગ્યુ છે એટલું જ નહિ પણ તેની વ્યાપક અને મજબૂત અસરની આ અચુ; સાખીતીઓ છે

* * *

આજે એમ આલેખવું કે જાતિસ સ્થા તો મરી ગઇ છે અથવા મરણુતે ન દશમા

છે તે મીધી અતિશયે કિત છે આ સૂચનાની આમાજક અને નાજકીય અમરોના ઓછા માપ કમીડવા એ હિંદુમત્યાએ ૧૫ વેની તડગની અમ્વાભાવિક ગમિના ઓછા મુશ્કેલી આ વા બરાબર છે હિં મા વલુન્ન્યવમ્થાએ એવે કે અને હિંદીઓના જીવનમા તે પ્રાણવાન ભાગ લાગે છે હિંદુઓના દૈનિક જીવન વ્યવહારની અધગી વનુઓ વલુન્ન્યવમ્થાએ નિલુન્ન્ય જરેના નિયમ પ્રમાણે જ ચલે છે અને ખીન પ્રમોના દર્શિમિં; ઉપ- પણ તે જૂઠું જ અમર મી છે

જ્યારે સામાજક જીવનમા રણુન્ન્યવમ્થાનુ પ્રાપ્ત્ય અતિ મટાડુ છે ત્યારે ખીન જાલુ આઝાદીની ભાવનાની ભગતી ગાજકીય જીવનને ઉજાગી ગી છે આજે આપની સમક્ષ નીચેની સમસ્યા ઉભી થઇ છે વલુન્ન્યવમ્થા અને લોકતત્ત્વની ભાવના પ-સ્પષ્ટ સં જાઇ શકે તેમ છે કે કેમ ? કે આ બને પગ-પગ સામસામા, એકમેબની વિધાત- બળો છે ? વલુન્ન્યવમ્થા માથે ઉભી થયેની સામાજક સંસ્થા સાથે જ લોકનંન ઉભુ રહી ગકે ખર ? લો તત્ત્વની ભાવના કે તેથી ઉપજતા પરિણામ વલુન્ન્યવમ્થાની સામે નથી ? જ્યા સુધી આ બને સંસ્થાઓના સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓનું ઉડ પૃથક્કરણ ન કરીએ ત્યા સુધી આ સનાતનો ચોક્કસ જવાબ શક્ય નથી

વર્ણવ્યવસ્થા એ એકલા હિંદની જ વિશિષ્ટ સામાજિક સંસ્થા છે. જગતમાં જાતિ વિપયક, સમાજ અને ધર્માવિપયક કુટુંબો તો દરેક દેશો હસ્તી ધરાવે છે પણ હિંદની આ વર્ણવ્યવસ્થા અને તેઓ વચ્ચે મુળગત ફરક છે. વર્ણ એકલું સામાજિક કુટુંબ નથી પણ વ્યક્તિના આદર, લગ્ન, કેળવણી, સંસ્કાર અને ધાર્મિક ભાવનાને એક સાથે સંપન્ન કરી સંસ્થા છે. તે પસંદગી સામાજિક પ્રથા નથી પણ જે ધર્મ છે. તેના નિયમ સ્વીકારે નહિ, તેની મર્યાદા જોડો પાળે નહિ તેમને સખ્ત શિક્ષા કરવામાં આવે છે. ઇતિહાસે કદી નહિ આલેખેલી એવી સખ્તધર્મી જાતિસંસ્થાએ સ્થાપેલી પ્રજ્ઞાલિપ્તો પળાવવામાં આવે છે.

વર્ણવ્યવસ્થાનાં મુળ ઉપર આધાર સુધીમાં જે આધારભૂત હકીકત મળેલી છે અને જે સામાન્ય રીતે સર્વમાન્ય છે તે નીચે પ્રમાણે છે. વેદીક સમયના ઇતિહાસમાં આય' નામથી ઓળખાતા ઘઉંવર્ણ લોકો ઉત્તર અને પૂર્વમાંથી ઉતરી આવ્યા. જ્યારે આય' લોકો ઉતરીને પંજાબના પ્રદેશમાં આવ્યા ત્યારે વિકસેલી વર્ણસંસ્થા ન હતી. આ વખતે હિંદમાં એવી પ્રજા વસતી હતી કે જેના રંગ સ્વામવર્ણો હતો. હરખા અને મોહન જે ડોંગના સંશોધના જતાથી આપે છે કે તે સમયમાં લોક દૂર દૂર શહેરમાં કે ગામડામાં વસતા. આર્યોની માફક તેમનામાં પરસ્પર ઐક્યતા ન હતી. મોત જાયથી જ આય' પ્રજાએ અનાર્યો ઉપર વિજય મેળવ્યો અને ત્યારથી વર્ણભેદ અથવા રંગભેદની શરૂઆત થઈ.

વર્ણવ્યવસ્થાની સીમાલીટી સામાન્ય રીતે ચાર વર્ણોની નીતિમાં નથી સમજવામાં આવતી પણ સાચી સીમાલીટી તો દ્વિજ અને શુદ્રમાં રહેલી છે. દ્વિજ એટલે એ વખતે જન્મેલા. પણ ખીજે જન્મ તો માત્ર અમુક ધાર્મિક સંસ્કારમાં જ રહેલો છે. એમ. વાન. ગેનમ આલેખે છે તે પ્રમાણે આર્યોના સમાજમાં જવાનો આ પરવાનો છે. શુદ્રજાતિને આ સંસ્કાર પામવાનો અધિકાર ન હતો. આજે પણ મેલાનીક્યા જાતિના મુળ વનનીઓને કાવા જાતિના સંસ્કારની ક્રિયા કરવાનો હક્ક નથી.

આમ પુરાતન કાળમાં માત્ર રંગ અને ધાર્મિક સંસ્કારની સીમાલીટીથી જ કુટુંબ પડતાં. પણ પ્રાથમિક માનવસંસ્થાની ખીલવણીમાં જે સ્વાભાવિક જણાય છે તે વૃત્તિ તરત જ દેખાવા લાગી. "ગ્રાહ્યન બાઉ" નામના એક પુસ્તકમાં સર જેમ્સ ફેઝર એમ સ્પષ્ટ સાબીત કરી આપે છે કે શરૂઆતનાં સામાજિક વિકાસમાં ધર્મવિપયક જાજતોમાં સર્વસત્ત્વ ભોગવતા જાદુગરોની એકે આખી જાતિ ઉત્પન્ન થાય એ અનિવાર્ય છે. આથી દ્વિજમાં જ વર્ગો પડવા લાગ્યા. એક વર્ગ તે અનિવાર્ય જાદુગર વર્ગ. ખીજે ધાર્મિક માન્યતાઓનું સમીકરણ કરતા રૂઝેદાર અધ્યાત્મીઓનો વર્ગ.

પશ્ચર અતે અથર્વ વેદની રચના જ જતાથી આપે છે કે તે સમયમાં આર્યોએ ધાર્મિક તેમજ અન્ય પ્રકારની સંસ્કાર ક્રિયાઓ અપનાવી લીધી હતી. આર્યો પહેલાં આવા પ્રકારના સંસ્કારોમાં નહોતા માનતા. આ સંસ્કાર કરાવવાની શક્તિ

અને માનવને અસહજ એની નાકતઓ તેમનામા છે એનો ટોગ ફીને બાહ્યો બહુ જ અપ સમયમા સમાનના અંચાલકો થઇ પડ્યા.

એક વાર બાહ્યોનુ કુળુ જ ધાયુ' કે તેઓ શુદ્ધોની માફક જોના બાહ્યોના અન્ય અમુક આમે પણ પોતાની સત્તા અનાતન રહે એ જ આ ન્યાયના ટોળાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ થઇ પડ્યા અને આમ પોતાની સત્તાને સનાતન દ્રશ્યવા મા તેમણે વલુ'અ'થા ઉભી કરી અને તેની મર્યા પડવાડે ધાર્મિક બન મુક્યું.

પણ દક્ષિણ હિંદમા શાંતીનો જન્મ થઇ જશે જ છે આયન નતિ વિધાયજની દક્ષિણે પણ પડેથી ન હતી ત્યાર પહેલા દક્ષિણમા જાતીસંધાનુ નવરૂપ ચોક્કસ થઇ ગયુ હતુ. દક્ષિણમા આય' લોકો લક્ષ્મીનાથી આગળ વધ્યા ન હતા. પણ શાંતિના આધેનોથી પગપેસારો કર્યો હતો જેમ જેમ દ્રાવિડીયન સમુદ્ધ ઉપર

સંસ્કૃતિની અસર પડતી ગઇ તેમ તેમ દ્રાવિડીયન જનતાઉપર આર્યોનીઅસર ઉઠી ઉતરતી ગઈ આયાર સુધી મજેલી હતીત પ્રમાણે જણાય છે કે તેઓ ટોળા વરીકે હમેશા રેતેતા આવ્યા છે સત્ત્ર સુધીના અહવાસ પછી આય' સંસ્કૃતિની આછી છાયા દ્રાવિડીયનો ઉપર પડી પણ તે અપુત્તી અને અવ્યવસ્થિત દ્રાવિડીયન લોકોની ટોળા વ્યવસ્થા કાયમ રાખવામા આવી હતી. છતા આર્યોની વલુ'વ્યવસ્થા પૂર્વ-અધાપિત હોવાથી તેમને પણ શુદ્ધ ગણવામા આવ્યા હતા છતા પણ તેમની સામાજિક સ્થિતિ સારી હતી અને બાહ્યોનુ' પ્રાધ્યાન્ય તેઓ પગાણેકણલતા

તેના મહત્વની દ્રષ્ટિએ જાતી અધ્યાના મુખી આ માત્ર રૂપરૂપ છે. ક્રમિના એક અમથ લેખક મો મેનાટ'ની દ્રષ્ટિએ વલુ'વ્યવસ્થા એ આર્યોની જાતીય સસગથી ઉપજતી અમથાઓના ઉકેલ તરીકે ઉપજતી છે. દિ'ના વાતાવરણમા પોતાની જાતીને અનુરૂપ વ્યવસ્થા ઉપજાવવાનો આ એક ચત્ન છે મો. મેનાટ' આખીત કરી આપ્યું છે કે જાતીઓમા આ મર્યાના મુળ ખી'યા હતા. જાતી ગર્વ, વિજેતા અને પગાણો વચ્ચે ગરેલો બેદ, અને બંગોલિક બીજતાઓ ઉપર વલુ'વ્યવસ્થા ઉભી થઇ છે એમ મો. મેનાટ'નું માનવુ છે પણ આર્યોમાં પણ આજોનુ પ્રભુત્વ કેમહુ' થયું તે નથી સમજવું. તેમજ દક્ષિણમા કહેવાતા શુદ્ધોનું મહત્વ પણ નથી સમજાઇ શકતુ. જાતીયવિશેષ એ જાતીસંધા માટે એકતુ' જવાબદાર નથી ત્યારુ' અવ્યવસ્થ, જાતીયબેમાથી તે જન્મ પામી. પણ વધી અને વિદાસ પામી બાહ્યોના વર્ગભાનથી

તેમજ આસપાસની આબોહવા તેમજ વાતાવરણને અનુરૂપ થવાના નવા જાતીના પ્રયાનો કે ઐતિહાસિક વિદાસક્રમના એક ક્રમ તરીકે તે નથી જન્મી ઉ'ડું વલુ'વ્યવસ્થા વિદાસનો આબો ઇતિહાસ આપમેળે આખીત કરે છે કે ચોક્કસ વર્ગ પોતાની સત્તાને અવિચલ બનાવવા અને શુદ્ધોને અનાતન શુનામીમા રાખવા માટે આ પધ્ધતિ ચોખ્ખામાં આની છે જાતીસંધાની પડવાડે પ્રથમ ધારાઓનું તેમજ ધાર્મિક બળ મુક્યામા આવ્યુ એકતુ' અપુરુ' ટોચ તેમ તેની પાછળ આધ્યાત્મિક સંમતીનો દેખાવ આપવામાં આવ્યો ધીમે ધીમે વલુ'વ્યવસ્થા હિંદુઓના વ્યવ-

નના સઘળાં અંગો ઉપર વ્યાપક અસર ઉપજાવતી ગતિ. આખરે હિંદુઓની સામાજિક બંધારણના સિદ્ધાંત તરીકે વર્ણવ્યવસ્થા સ્વીકારાઈ ત્યારે એ પહેલી કક્ષાનું પરીવર્તન હતું. વર્ણવ્યવસ્થાનાં મુળ ગમે તે હોય છતાં તેના મુખ્ય સિદ્ધિતિ સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ છે. હિંદુના પ્રાચીન જીવનના પ્રખર અભ્યાસીઓએ વર્ણવ્યવસ્થાને અસ્તિત્વ આપતાં બળોને સ્પષ્ટ અને મુરખ રીતે આપણા સમક્ષ રજુ કર્યા છે આથી વર્ણવ્યવસ્થાની ચર્ચા કરતી વખતે માત્ર મનુ અને ખીજા લેખકોના દ્રષ્ટિબિંદુથી જ નહીં પણ વર્તમાન સ્થિતિને સદ્ગતિમાં લઈને જ ચર્ચા કરીશું. આપણને જ્ઞાતીસંસ્થા તેના બંને સ્વરૂપ-સ્થાયી અને ગતીમય સ્વરૂપોમાં તપાસવી પડશે.

* * *

વર્ણવ્યવસ્થાનો પહેલો અને પ્રાથમિક સિદ્ધાંત એ છે કે જન્મથી માનવજાતીના ભાગલા પડે છે. બ્રાહ્મણ માતૃપિતાને પેટે અવતાર લેનાર વ્યક્તિ અન્યથી આપમેળે શ્રેષ્ઠ. માણસની કુલીનતા મપાય તેના જન્મસ્થાનથી. અન્ય દેશની વર્ગીય સંસ્થાઓ અને આ વચ્ચે આ સ્થળે જ ફરક રહેલો છે. ખીજા દેશમાં તો માણસ ગમે તે વર્ગમાં જન્મે હોય પણ અનુકુળ સંજોગોમાં આગળ વધી શકે. પણ અહીં જન્મે અપેક્ષી જ્ઞાતી તેના સાથે સદૈવ સંઘર્ષાયેલી જ રહેવાની. વર્ણવ્યવસ્થાના ખીજા પાયા ઉપર સામાજિક વર્ગો સ્થાપવાના સિદ્ધાંતની અસર આ જગ્યાએ કરવાની ઇચ્છા નથી. છતાં પણ કોઈ શુદ્ધતાનો રાજ બને કે જમીનદાર બને તો મળુ દરેક ધાર્મિક પ્રસંગોએ તેને યાદ આપવામાં આવે છે કે તેની જાતી જન્મથી

હવેલી છે. દુષ્પતકોરના મહારાજા દ્વીજ અણ્ણાં માટે બ્રાહ્મણોને એક સોનાની ગાય બેટ આપે છે ત્યારે જ તેઓ દ્વીજ થઈ શકે છે.

સામાજિક અસર આપણની ભાવના વધુ મતી સામે અમલમાં આવતી. એ કદી પણ ન વિસરવું જોઈએ કે ઉંચી કામ એ હિંદુઓની વસ્તીમાં એક લઘુમતી છે. શુદ્ધને ન તો કેળવણીનો હક્ક હતો કે ન હક્ક હતો ઉંચ ગણતા ધંધા અપનાવવાનો. શુદ્ધો તો વર્ણવ્યવસ્થાથી બહાર હતા. એક યુક્તિ જાતી તરીકે તેમના સાથે વર્તાવ થતો અને તેમના પ્રાથમિક હક્કોની પણ અવગણના થતી એક વધુમતીને જીવનના પ્રાથમિક અધિકાર પણ ન આપવાથી કેવાં પરીણામ આવશે તેની વર્ણવ્યવસ્થા રચનારા બ્રાહ્મણોને ઠીક ઠીક કલ્પના હતી. તેમના સનાતન શાપણને બ્યાજખી ઠરાવવાને તેવણે યુક્તિઓ આપી. શાપીતોને ખાટે પણ કંઈ કારણ તો જણાવવું જ જોઈએ ને! બ્રાહ્મણો માટે તો આ સાવ સહેલું હતું. કારણ કે તેમણે શુદ્ધોને તો અજ્ઞાન અને વહેમના અધિકારમાં અટવાતા રાખ્યા. બ્રાહ્મણોએ કેવી નીતિ અખત્યાર કરી હતી તેનું વીગતવાર વર્ણન આવતા લેખકોમાં કરીશું. બ્રાહ્મણોને ખબર હતી કે જ્યાં સુધી જ્ઞાતીતોને એમ ખાતરી ન થાય કે વર્ણવ્યવસ્થા બ્યાજખી છે ત્યાં સુધી તેમની સંસ્કૃતિ ઉપર લાચ સનાતન ઝંઝુમવાનો. આથી અતી યુધ્ધમાન માણસોએ કમની આખી શીદસુશી ઉભી કરી. જન્મોની પરંપરાનું આખું તત્ત્વજ્ઞાન રચાયું. ગરીબાઈ માટે નશી-બને દોષ દેવાનું શીખવવામાં આવ્યું. બ્રાહ્મણો કહેવા લાગ્યા કે “ઉચ્ચ જાતીમાં

જન્મ થયો એ દંઢ અકસ્માત ન હતો
 પા ગયા જન્મે કરેના દુષ્ટોતુ ચોક્કસ
 પગી હામ હતું જે આપણે કૃત્યો મારા
 ગિયે તો ઉચ્ચ જાતીમા જન્મ મળે
 નરીય કે નુદ જાતીમા જન્મ ધાય એ
 ગયા જન્મમા કરેના પાપતુ કૃષ્ણ છે અને
 આવી આનતા જન્મ માટે તૈયારીઓ
 કરી આપણા જ તથમા છે આ તૈયારીઓ
 માટે વલુવ્યવસ્થાએ જાહેરી
 મર્યામો પાળી જ લેઈએ આ સિદ્ધા-
 તમા ન્યાયતુ તન્શામ મનાયેતુ હતું
 ન જાતીને મદન કરી પડતી મુશ્કે-
 લીઓ માટે તેમતુ પાછતું હવન જ
 જન્મમા મનાવા લાન્યુ કાલ્પણોતું
 સુખી હવનતુ કમરુ પૂરું હવનમા સાર
 વતન કે એની શ્રદ્ધા મનનવામા આવી
 તતી આથી એની આના જન્મી
 જે કે પ્રાઈવ નિવસ પણ તેને પ્રાલ્પણો
 અવતાર આવશે આવના જન્મોમા
 પણ કોક વાર શુ પણ મદગુણો વડે નાગ
 વધી શકશે માત્ર તેમ જવાને માટે નુદ જ
 તીએ કાલ્પણોતુ પ્રલુપ્તસ્વીનરયુ જ રહ્યું
 નાગ નનનતી એ અયુધ સાખીતી હતી
 એ માં જન્મોની પર પગ સ્વીમરો કે
 પછી જાતીસ્થા તો સારા કામોતુ
 પાગીતોપીં જની જાય છે એકદમ સરસ
 કાયં મરો અને લ્હોને પ્રાલ્પણો અવ
 તાર મળરો, એથી બીજે નંબર ગળ્પુત,
 ત્રીજે નંબર વૈશ્ય જેમ જેમ સાગ કાર્યો
 કરો તેમ તેમ ઉચ્ચ જાતીમા જન્મ થતો
 જાય પણ ચાં રાખો કે આ સર્વ તમોને
 આ જન્મમા નહીં પણ આવતા જન્મમા
 મળશે.

* * *

તેના ગતીમય સ્વરૂપમા વલુવ્ય
 વસ્થા પછવાડે જાતીને ધંધો હતો
 આથી ધંધાની ઉચ્ચનીચતા આપમેળે ઉદ્ભવ

રી વાનુવ્યવસ્થાના આખીને મુખ્ય સિદ્ધાન્ત
 ધંધાની ઉચ્ચતા અને નિચતા તો વેકે-
 રેનમા છે. પગુ હિંદ તો આ જામતમા
 સંપૂર્ણ અને અનાકિંદ છે જે સામાન્ય
 સંસ્થામા ડીપીઓ અને શોધાઓ શીવાય
 અન્ય રાજવંશુ કે સામાન્ય અમર ઉપ
 જની શરવા સાવ અસમર્થ હોય તેની મમાન
 સંસ્થા ખોટા પાયા ઉપર ઉની થઈ જે
 એમ ખમજવવાને માટે દંઢ જન્મ
 કેર એટરેથી જવાત વ્યાઅટક છે ડીપીઓ
 અને શોધાઓ શીવાય અન્ય ધંધાઓના
 મુખ્ય જ દંઢ ન અકાતા હોય એટલુ
 જ નથી પગુ જન્મથી જ ધંધાની પમ-
 નગી નક્કી જવાતું પગતું પણ કંઈ નીતે
 વ્યાજખી મનારી રામય કે વલુવ્યવસ્થા
 આ ધંધાને ની દીવાલોને મીમેન્ટ નાખીને
 મનજીન જનારી છોકરો વ્યાપતો ધંધો કર
 એ સ્વીકારવા લાગ્યુ મોગીનો ડોકરો
 મોગી અને એ તો કહેવત પછી ગઈ મોચી
 વિચાર કરે કે મ્હારે મ્હાગ છોકરાને
 લુહાગ મનાવવો છે તો તે તેને માટે
 અગન્ય હતુ જે કે આ સંસ્થાથી તે
 ઉદ્યોગમા કામદારોની આવડત વધી હશે
 છતા એક વસ્તુ ચોક્કસ છે કે મજુર-
 સમુદાયમા સ્થાઈપણું આવવા નાન્યું.

વલુવ્યસંસ્થાતું આધિક સ્વરૂપ એટલે
 જોતાનો મનપસંદ ધંધો પસંદ કરવાનો
 અભાર અને તેથી નીપજતા ઉચ્ચનીચતા
 વિચારો ફેટલાક બચાવ કરતા એમ કહે
 છે કે ધંધાની ઉચ્ચનીચતા તો પ્રયેક
 ધંધાના સ્વરૂપથી અને તેમા સમાયેલી
 કિમતથી નક્કી થાય છે પણ એ યાદ
 રાખીએ કે ધંધાની પસંદગી જન્મથી જ
 નક્કી થઈ જાય છે એટલે પછી વલુવ્ય
 સંસ્થાએના બચાવ કરનાગ્યોની આ
 દનીલ કાલુબર પાપુ ટકી શકતી નથી

આ રહ્યો પારંગત લીન રહે
આ ચાર વર્ણમાં સેવીયરે વાર કે લખ-
તકાર હોતો નથી. આ બધું સખ્ત.
૧ પગાય છે. એટલું જ નહીં પણ
તીઓ અને પેટાજાતીઓમાં પણ આ
મહમતાથી પાળવામાં આવે છે.
તીસંધ્યાનો આ ત્રીજો સિંધાન છે.
તાની રાત્રીમાં જ લખવ્યવહાર થઈ
ઃ અને જો કોઈ કામ બહાર લખ કરે
તેને સખ્ત શિક્ષા કરવામાં આવે

આ સિદ્ધાંતની ભૂમિકા છે. આ
લેખના જવાબમાં એમ જણાવવામાં
વે છે કે જે જુદી જુદી જાતીઓની
૧૩ જોડે હતીથી અને એક જાતી બીજી
તરી કરતાં ઉપરવટ છે એવી માન્ય-
માંથી આ લખપ્રણાલી જન્મી છે. આ
ધિક્ અંશે સાચું છે. શરૂઆતમાં રાત્રીનો
વાસ એ ભડે જાતીનો સવાસ હોય પણ
રાગળ જતાં એ વગીય પ્રભુત્વ ટકાવી
ખવાનો પ્રશ્ન ધર્મ પડ્યો. આય સ્ત્રી
ક સાથે નજર પડી શકે એ પ્રકારનો
તિબંધ, સંભવ છે કે આય અને શુનો
અચે રહેલા જાતીવિરોધને કાયદેસર સંમતી
માપવા પુરતો હોય. અત્યારે પણ યુરોપમાં
યુરોપીયન અબળા રંગીત પ્રજાના પુરુષ
પાથે પરજો નો વધો લેવાય છે. અમે-
રેકા અને દક્ષિણ આફ્રિકા જ્યાં બન્ને
જાતીઓ સાથે વસે છે ત્યાં પણ આ
પ્રકારનો પ્રતિબંધ છે. પણ જો આ
પ્રણાલી એકઠી જાતીના દ્રષ્ટિબિંદુએ જ
ઉભી કરવામાં આવી હોય તો પછી ક્ષત્રીય
અને શ્રાવણ વચ્ચે લખવ્યવહાર ઉપર
પ્રતિબંધ મુકવાનો શું આશય છે ? આ
પ્રણાલીના મૂળ કારણો પ્રાથમિક અને
અસ્પર્શ સંકળીત છે. અને રાત્રીલખ
અને પરજાતીલખ માટે નક્કી કરેલા

વ્યવસ્થાન નિયમો જતાવી આવે
છે તેની પાછળ એક ચોક્કસ વિચારસરણી છે
જાતીભેદ જરૂર હતી ધરાવતો હતો. પણ
જાતીજ્ઞાન અને જાતી અંદરની લખ-
પ્રણાલી જે પરચીત જાતીમાં હતી તે તો
વિજેતાઓએ જ અપનાવી હોવી જોઈએ.

* * *

આ કેમ ઉદભવી તે સવાલ
આપણા પ્રશ્ન સાથે સંકળાયેલો નથી, સવા
એ છે કે દિંદુસંધ્યાનું આ એક લાક્ષણિક
અંગ છે. તે તો સર્વ કોઈ જાતીકારે.
આ પ્રતિબંધ નામે સમાયેલા સિંધાનને
અમલમાં મુકવાથી શું પરીણામ આવ્યું
છે ? આથી દિંદુસંધ્યાના ચાર વર્ણમાં
ભાગલા પડી ગયા છે એટલું જ નહીં પણ
રાત્રીસંધ્યામાં પણ પેટાજાતીઓ પડી
ગઈ છે, આ કદેક પેટાજાતી લખવ્ય-
વહાર ઉપર અંકુશ મુકે છે. આથી
દિંદુસંધ્યાના પૂરણ ભાગલા પડી ગયા
છે. આ જાતીસંધ્યાઓનું ચાર વર્ણો-
માં આદું વગીકરણ થયું છે. અને આ
ચાર વર્ણનું ઉભું વગીકરણ કેટલીય
જ્ઞાની કોષમાં થયું છે. તે એટલા બધા
પ્રમાણમાં થયું છે કે અત્યારે દિંદુતો એક
કાષ્ટનિક સામાજિક સ્થાન ભોગવે છે.

જંગલી જાતીમાંથી મુસંસ્કૃત પ્રજા
તરીકેનો ભાગ દરેક સ્થળે સામાજિક પ્ર-
તિની મર્યાદાઓ મહોટાળતાવવામાં રહેલો છે.
માં. કુરખેઈમના રાજ્યમાં 'પરંપર આધાર
રાખતું સામાજિક જીવન સર્જવામાં' એ
પ્રગતિ સમાયેલી છે. જંગલી દશામાં માનવ
હાં તો કુટુંબ સાથે સંકળાયેલો છે કે
હાં તો રાત્રી સાથે સંકળાયેલો છે. માનવ-

સ મૃતિનો નિકામ વિચાર અને પ્રગતિના વર્તુ
 લોને વિનાશ બનાવવાની ભૂમિકા ઉપર ઘટેયો
 છે પણ વચ્ચેથી નીચી પટ્ટી અને નિમ્નની
 મર્યાદાઓ આ ડીબનાવવામાં આવી અમિત
 ને વિઠમવાના માર્ગો રૂંધાઈ ગયા આમાંથી
 ડબનની અમુદલાવના જે અનૃતિને
 સર્જનાર બળ છે તેજ માનવપ્રવર્તનની
 ઉચી ડલા માટે જવાબદાર છે, તે પણ જેમ
 જેમ નમ્મ મંજૂર થાય છે તેમ તે વધુ
 મર્યાદાઓ મુક્તિ મળે તેમ થઈ શકે

આમ જાતીય મર્યાદા આ નહીં નિયમો
 છે પ્રથમ તો જન્મથી ઉચ્ચનીચનો બંધ,
 બીજો ધર્મધાન ઉચ્ચનીચ વર્ગીકરણ, અને
 પછી જાતીયા વચ્ચેના વર્ગ પ્રતિબંધ આ
 ત્રણ જાતીય મર્યાદા મુશ્કેલી નીચે છે
 અને જાતી જાતી વચ્ચે જોઈ શકાય તેવા
 આ વિશિષ્ટ વર્ગો છે જાતીય મર્યાદાની
 દરેક દીશમાં વિદ્યમાન અસર આ
 સિદ્ધાંતોથી અમુદલા છે તેમ છે
 આ બધામાં જે કંઈ પણ
 સામ્ય હોય તો તે અમરબાપણાનો
 સિદ્ધાંત છે જાતીય મર્યાદાની અંદર
 જાણીએ પ્રભુત્વ તો વળાઈ ગયું છે
 અને આ જાણ છે પણ આખી ધમત
 ઉની પ્રવામાં આવી છે

* * *

આ સંસ્થાને ટકાવી રાખવાને
 સેમજ પોતાનું પ્રભુત્વ યમગમ્યવાને માટે
 રાજનય, ધાર્મિક અને કુળવર્ણી વિવરણ
 બામતોમાં ચોક્કસ નીતિ અનુસરવાની
 જાણીએ જરૂર પડી પોતાનું વર્ગીય
 હિત ટાળી રાખવા માટે તેમજ રાજ્યના
 સંઘર્ષોમાં, તેમજ ધાર્મિક સંસ્થા
 અને કુળવર્ણી તંત્ર ઉપર પોતાનું પ્રભુત્વ
 જાણવાની તેમને જરૂર પડી જાણીએ

તેમ જવાનો યત્ન કરો અને આપણે
 જાણીએ છીએ કે હવે મુક્તિ તે તેમનું
 પ્રભુત્વ અત્યંત ટકી રહ્યું છે
 અત્યંત કાંઈ પણ પ્રગતિના પ્રિય
 વર્ગ તેઓએ જનતા ઉપર પોતાની
 સત્તા મેળી મેસાડી છે. જનતાએ તેમને
 જૂઠું મગી લીધું છે અને વાળો તોડી
 ઉપર તેમનું નાશન અવિચલ અને એક
 ધાતુ રહ્યું છે મો વર્ષ મુક્તિ પોતાના
 સામ્રાજ્યમાં પોતાના અત્યંત આવે
 જાનન કરવા માટે એટલી જન ગર્વ લે છે
 પણ જાણીએ કહી નાંકે કે ૩૦૦૦ વર્ષ
 મુક્તિ નાજીય શક્તિમળ જોયા નિનાય
 દિલ્લજનતા ઉપર તેમણે અત્યંત સત્તા
 ચલાવી છે વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો
 વર્ણ એ સામ્રાજ્ય સામ્રાજ્યવા છે અત્યંત
 ભવ્ય આ વર્તન મંજૂર જનાવવામાં
 આનું છે, અને ધાર્મિક આગાઓના
 બળ વડે તેને ટાળી રાખવામાં આનું છે

* * *

વૃહદ્વ્યવસ્થા અત્યંત કુદા માધને
 ઉપર અત્યંત મુક્તિ ટકી રહી છે કે જા-
 વણીની પ્રથા, રાજ્યસત્તાની હથ
 અને ધાર્મિક સંસ્થાઓના સ્વરૂપોને
 અભ્યાસ કરીશું તો ઉપના સવાનનો
 જવાબ જોઈ મળે

આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે
 જ્યારે જાણીએ એક જુદો વર્ગ ઉભો
 થયો કે તેમનામાં વર્ગ લાવના પણ જન્મી
 આ સંસ્થા આગળ જતા અપરીવર્તન
 રીત, ખામ હકકોવાળી ન્હાની શાસન
 ટોળીના સ્વરૂપમાં પરીણી પછી પોતાનું
 વર્ગીય પ્રભુત્વ ટકાવી રાખવા માટે તેમ

કામાં પણ અમુક પ્રકારના નિયમો અને નીતિની ભાવના ઉદ્ભવી. આનો અર્થ એ હોય છે એ વર્ગમાં શુદ્ધિ તેમજ નીતિમાં વિશ્વસ થાય. પણ બીજી જગ્યાએ તેમના પ્રભુત્વને જરા પણ આંચ આવે એવું 'પગલું', 'દૃષ્ટિ', કે 'પ્રવૃત્તિ' કદી પણ ન થાય તેવાં તેઓ પગલાં લેતા. આથી બે પ્રકારની ફળવણીની પ્રથા. બે પ્રકારનું સાહિત્ય, બે પ્રકારની નીતિભાવના અને બે પ્રકારના ધારાઓ કુસ્તરી રીતે જ જન્મે. આ દિવ્દમાં હવે એમ સંકેતાર્થી સા- બીન કરી શકાય તેમ છે.

હિંદની પ્રાચીન ફળવણીની પ્રથા-જે વડે જાતીઅ-સ્થા ચીરંજીવ રહી-તે પ્રથાનો ઉંડો અભ્યાસ કરવો આ અથો અતી જરૂરનો છે.

જે સાધન વડે વર્ણવ્યવસ્થા સ્થાપન બની તે સાધન-ફળવણીની પ્રથાનો ઉંડો અભ્યાસ કરવો આ ક્ષણે જરૂરી છે. સમાજના મોલા પ્રમાણે ફળવણી મેળવવાની તક વ્યક્તિને મળતી એ તો આપમેળે સ્પષ્ટ છે. ખરી રીતે જોતાં તો ફળવણી મેળવવાનો હક્ક માત્ર બ્રાહ્મણ અને ઉપદ્યા ધરને જ હતો. તે સમયે તે બ્રાહ્મણોની મિશ્કત છે અને બ્રાહ્મણોને જ મળી શકે, આ પ્રકારની ભાવના પ્રચલીત હતી. શુદ્ધને તો વેદ સાંભળવાનો પણ અધિકાર ન હતો. કેમકે જો વેદીકર્મ જોઈ ઉચ્ચાર સાંભળવાનો તે 'શુન્દો' કરે તો તેના કાન ટાપી નાંખવામાં આવતા. ફળવણી અને જ્ઞાન પર બ્રાહ્મણોનો ઇર્ષા અને અ-વર્જનો ફળવણીથી વચીત રાખવાની વ્યવસ્થા એ હિંદની પ્રાચીન ફળવણીની પદ્ધતિનું લાક્ષણિક અંગ છે. લોકો પ્રાકૃત બોલતા. સાહિત્ય સંસ્કૃતમાં સર્જાતું. પરીણામ એ આપું કે સમગ્ર સમાજને ખરે પોષાતા-બ્રાહ્મણોમાં જ શુદ્ધિવિષયક પ્રવૃત્તિ આવી શકતી. તે સમયમાં બ્રહ્મજ્ઞને એ સૌથી ઉંચું કક્ષાનું ધન મનાતું. આથી બ્રાહ્મણોને અભ્યાસ કરવા માટે

સમય પણ મળી રહેતો. પાઠશાળામાં પ્રવેશ કરવાની જનતાને મનાઈ હતી. જે ભાષા જનતા બોલતી અને લખતી તે ભાષામાં સાહિત્ય કદી લખાતું જ નહીં. આ બે વસ્તુઓ જતાની આપે છે કે બ્રાહ્મણોની ફળવણીની નીતિ વર્ણીય હતી. જે વસ્તુ-ઓથી બ્રાહ્મણોને સત્તા મળી તે વસ્તુઓને સંતાડ્યા, જે ભૂમીકા ઉપર તેમનું પ્રભુત્વ રચાયું હતું તે જનતાથી છુપા-વવાનો અને જ્ઞાનના ઝરા પોતાના વર્ગમાં જ વસાવવાનો આ નીતિનો હેતુ હતો. સંસ્કૃતમાં એક જૂની કહેવત છે કે ગાંડા આંખવા કે દારૂ પીને મત્ત રહેતા બ્રાહ્મ-સની માફક શિક્ષિત શુદ્ધ સાથે વતનું. અત્યારના ઇંગ્લેન્ડે પણ શિક્ષિત દિવ્દીઓ પ્રથે કઈક આપું જ વતન તપાસે છે.

* * *

શુદ્ધિમના ઉત્થાને બ્રાહ્મણોને દરેક દીશા એથી પડકાર આપ્યો. આધ્યાત્મિક રીતે બ્રાહ્મણોની મહત્તા તેમ જ ધાર્મિક સંસ્કારોના દમન-આલસાં દેખાવો પછવાડેનું મહત્વ સ્વીકારવાની શુદ્ધે સાફ ના પાડી. શુદ્ધે જ્યારે જનતાની ભાષામાં જ પોતાનો સંદેશ આપ્યો ત્યારે તેમણે આ સવાલના મુળ ઉપર જ આક્રમણ કર્યું. આથી શુદ્ધ ધર્મ અગ્રપ્રિય થઈ પડ્યો. તેની ફળવણીની નીતિ લોકતંત્રવાદી હતી. નવંદા, તક્ષશીલા, અને પાટલીપુત્રના વિશ્વ-વિદ્યાલયો આ વિધાનની સાક્ષી પુરે છે. આખરે બ્રાહ્મણોએ જ્યેષ્ઠ કે જનતાને પસંદ પડે તેવો જ જો તેમની પાસે કાયદમ હોય અને તે જો જનતાની ભાષામાં જ અપાઈ શકે તેમ હોય તો જ તેઓ તેમની સત્તા ટકાવી શકશે. જનતાના બળ ઉપર અશ્રુમતા શત્રુ સામે જ્ઞાનનો દરવાજો

અન્ય વર્ગોની માટે બંધ રાખવાની નીતિ ન જ હોય શકે. આથી જ બ્રાહ્મણોનાં પ્રભુત્વને વ્યાજગ્રી દરાવવું, અને તેમને ભેદવ તરીકે પૂજવા નેહએ એવો સંદેશ આપવું જનતા સમજ શકે તેવું નવું સાહિત્ય લખવાનું બ્રાહ્મણોએ શરૂ કર્યું.

* * *

વહેમ અને અજ્ઞાન સાથે જ સંસ્કૃતિને ઉચ્છેદાની સાખીતી સમુદ્ સાહિત્યની દરતીને સનાતન કાયદા આથી સમગ્ર શકાય તેમ છે. માખણના સમુદ્ અને એવી હિંદુ કાષ્ઠનાને યુરોપીય અભ્યાસીઓએ તારવજનક રીતે ચીતરી છે. કાષ્ઠનીક પત્ર ત મેરૂની આસપાસ સ્થાની પ્રદક્ષિણા, વિગેરે વાર્તાઓની સાથે જ તક અને દલીલો ઉપર રચાયેલું વૈજ્ઞાનિક સાહિત્ય આપણને સાથે લેવાનું સાંપડે છે. કારણ કે બ્રાહ્મણોએ જનતાને માટે રચેલું આ સાહિત્ય છે. તેમાં બ્રાહ્મણવર્ગના પ્રભુત્વમાં જરાયે શંકા ઉપજાવે એવી વસ્તુઓને દૂર રાખવામાં આવી છે. ધર્મને નામે તેમની વર્ગીય સત્તાને પોષે તેવી વસ્તુઓ ઉમેરવામાં આવી છે. શક્ય બન્યું ત્યાં તેઓએ ધર્મવૃત્તિનો પોતાના વર્ગહીત માટે ઉપયોગ કર્યો છે. જનતા તેમની સત્તાને માટે સ્થાવર જ ન કરે તેટલા માટે તેઓએ કાષ્ઠનીક પુણ્યો રચ્યાં છે. અને ઇતિહાસની ગાથાઓ ગાઇ છે. માર્કસવાદીઓ કહે છે કે જનતાને માટે ધર્મ એ તો એક અશીષુ છે. તે વખતની ધર્મપ્રણાલી માટે આ આલેખ સાવ સાચો છે.

* * *

કાયદા બનાવતી વખતે પણ બ્રાહ્મણોનું લક્ષ્ય હિંદુ હવું વર્ગહીત. મનુ, યાજ્ઞવલ્કય,

નારદ અને અન્ય સ્મૃતકારો સરખાપણના સિધ્ધાંતનો સીધો વિરોધ કરે છે. બ્રાહ્મણ તો ધારાથી પર છે એવી ભૂમિતિ ઉપર આ કાયદો રચાયો છે. એક જ ઉદ્ધરણ લઈએ.

ભૂધાયન સ્મૃતિ પ્રમાણે 'બ્રાહ્મણોનું મોતું મોરવું અને બ્રાહ્મણનો વધ કરવો એ સૌથી ખરાબ ગુન્હો છે.' ને કાંઈ બ્રાહ્મણ સામે હાથ ઉગામે. ખૂન કરે, હેતુવગર મારી નાખે કે બાણીનેહને તેવું ખૂન કરે એ સર્વ એક પછી એક ગદતી કથાના ગુન્હાઓ છે. બાણીનેહને ખૂન કરવામાં આવ્યું હોય તે ગુન્હો સમજાય તેમ છે. બ્રાહ્મણ શારીરિક શીક્ષામાંથી મુક્ત હતો. અત્યારે પણ જૂના વિચારના હિંદુ રાજ્યો [જેવાં કે કાશ્મીર અને ત્રાવણકોર]નાં બ્રાહ્મણને એવો પવિત્ર માનવામાં આવે છે કે જે તેણે ખૂન કર્યું હોય તો તેને ફાંસી દઈ ચકાય નહીં. પણ જે શુને થતી સગમો સાથે આ સરખાવીએ તો આ જગતી જ જણાશે. સ્મૃતીકાર ગુપ્ત આલેખે છે કે 'જે શુવેદનો ઉચ્ચાર કરે તો તેની છલં કાપી નાખવી, બેસતાં, વાતો કરતાં કે રસ્તે ચાલતાં જે તે દીનની સરખો છે એવો દેખાવ કરે તો તેને શારીરિક શીક્ષા કરવી. જે શુ ઉપસી તણુ વણુની કાંઈ પણ સ્ત્રી સાથે વ્યભીચાર કરે તો તેને છવતો બાળી નાખવો. જે શુ બ્રાહ્મણ ઉપર હુમલો કરે તો જે અંગથી તે તેમ કરે તે છેદી નાખવું.

હિંદુ કાયદાના સામાન્ય અભ્યાસીને પણ સમજશે કે બ્રાહ્મણો શીવાય કાંઈ અન્ય વર્ગ રાજકીય સત્તા, સામાજિક, પ્રતિષ્ઠા કે કેળવણી ન મેળવી શકે તેજ દ્રષ્ટિબિંદુએ સ્મૃતીઓ લખાઈ છે. આમ

આહારોને માન આપવું એ તો કાયદામાં
 આલેખાયું. બીજા સ્મૃતીકાર વિષ્ણુ
 કહે છે કે 'દેવો તો અદ્રશ્ય છે.
 પૃથ્વી ઉપર આહારો તો દ્રશ્ય
 દેવો છે. આહારો જ જગતને ટકાવી રાખે
 છે. આહારોની મહેરબાનીથી જ દેવો સ્વ-
 ર્ગમાં વસે છે. આહારો આપેલો શાપ કદી
 અદ્વિગ્ય જતો નથી...અને જ્યારે આ દ્રશ્ય
 દેવોને સંતોષ થાય ત્યારે આકાશમાં વસત
 અદ્રશ્ય દેવો પણ રાજ થવાના જ.'"

કેળવણી અને કાયદો એ જ માત્ર
 આહારો સમુદાયના શાસનનો પાયા ન હતા
 ધાર્મિક ક્રિયાઓ તેમના પ્રભુત્વનો ત્રીજો
 પાયા હતો. મોક્ષને મારે મુખ્યદ્વાર આહારો
 હતાં. આવડતો જન્મ, માયા અને કર્મની
 માન્યતાથી તેમના હાથમાં એવું હથીઆર
 આવ્યું હતું કે જેનો જોરો વર્તમાન જગ-
 તમાં જડી શકે તેમ નથી. એ સાવ સાચી
 વાત છે કે આહારો નાસ્તીકોને સજાગ્રાવી
 નહોતા મુક્તતા. પણ કોઈ નાસ્તીક ન બને
 તેની મારી સંભાળ રાખતા. ધર્મની પ્રાપ્ત-
 તમાં જે વ્યક્તિગત વિરોધ કરવામાં
 આવે તો તે તરત જ વર્ણબદ્ધાર
 મુક્તતા. આવો વિરોધ કરનારને કુટુંબ
 તેમ જ કોમ બદ્ધાર જવું પડતું.
 આ સંસ્થા જે આહાર, લભ, અને
 ધર્મની પ્રાપ્તમાં વ્યક્તિના જીવન ઉપર
 મર્યાદાઓ મુકે છે-તે જ્ઞાતીસંસ્થાના સામા-
 ન્ય પરીણામો શું આવ્યાં? આહારો જે કે
 શુદ્ધિવિષયક વસ્તુઓમાં આગળ વધ્ય
 છતાં વર્ગહીનમાં સમુદકીત ભૂલી બેઠા.
 શુદ્ધ જાતીઓએ પોતાના નશીબને માથે
 દોષનો રોપલો નાખીને સર્વન કથું.
 સમુદભાવના માત્ર સ્થાઈ પ્રણાલીકાઓ-

માં જ રહી અને આ પ્રણાલીકાઓ કંઈ
 પણ ફેરફાર વગર વારસામાં ઉતરી.

* * *

અસ્પૃશ્યતા એ જાદી સંસ્થા નથી.
 જ્ઞાતીસંસ્થાનો તે એક ફણગો છે. જે લોહો
 ચાર વર્ણની મર્યાદામાં ન જઈ શક્યા
 તેમને અવર્ણા કહેવામાં આવ્યા. તેઓ
 નહોતા હિંદુ ધર્મ કે જાતે. ધીમે ધીમે
 તેમને હિંદુ ધર્મની વ્યાપક અસર નીચે
 લાવવામાં આવ્યા પણ જાતથી તેઓ કોઈ
 પણ વર્ણમાં ન જઈ શક્યા અને એક અવર્ણ
 તરીકેની સઘળી મુશ્કેલીઓ તેઓ સર્વન
 કરતાં. અસરખાપણાનો સિધ્ધાંત તેમની
 બાબતમાં અંતીમ કક્ષા સુધી લઈ જવામાં
 આવ્યો અને અન્ય વર્ણને આભાવિક
 મળતા અધિકારોથી તેમને વંચીત રાખ્યા
 એટલું જ નહીં પણ તેમને કાયદેસરના
 હક્કો પણ હિંદુ સ્મૃતીકારોએ ન આપ્યા.
 વંશપરંપરાના તેઓ ગુણામ હોય તેવી તેમની
 ગણના થતી અવર્ણો તો 'અપવિત્ર'
 મનાતા. કેળવણીની તક તો કોઈને પણ
 ન હતી. હિંદુઓ અસ્પૃશ્યોને એક સમજ્યા
 તરીકે ગણતા જ ન હતા. તેમની વર્ણ-
 વ્યવસ્થાની બહાર ગુણામીમાં રહેતા એક
 માનવકાઓ તરીકે જ તેઓ ગણાતાં.

અસ્પૃશ્યો અડકે તો શરીર અલગાઈ
 જાય એ માન્યતા ઉપર અસ્પૃશ્યોને અડક-
 વાની, જોડેર રસ્તા વાપરવાની કે હિંદુ દેવ-
 યોમાં ભક્તિ કરવાની મના થઈ હતી. દેવો
 જે પશુઓની હાજરીથી અલગાતા ન હતા
 તેઓ અસ્પૃશ્યોની હાજરીથી અલગાઈ
 જતા. તે સમયમાં લખાયેલું સાહિત્ય સારી
 રીતે પુરવાર કરી આપે છે કે અસ્પૃશ્યોને
 અમુક લતાઓમાં જ રહેવું પડતું. અને

અમુક રસ્તાઓ ઉપર જવાની તેમને છૂટ હતી. અત્યાચાર પશુ ત્રાવણુ દારૂ અને ખીજાં હિંદુ રાજ્યોમાં આમ ધર્મ રહ્યું છે. મેં જાતે મોરબી રાજ્યની રેલ્વેમાં થઈ કસાસ ગુપ્તાઓમાં દેખે હાંડી કહાડતાં જોયા છે જો કે રેલ્વે રાજ્યની છે !

* * *

આવો અમાનવ વર્તણૂકનાં પશુ હિંદુ જાતી અસ્પૃશ્યો ઉપર પોતાનું પ્રચલિત કેમ જાળવી રાખી તે સમજવા જરૂર છે. ખાસ કરીને ઇસ્લામના આગમન સાથે આમાનવ-ગુનામીમાંથી મુક્ત થવાની તક સાંપડી હોવા છતાં પણ શા માટે હિંદુ જાતી પોતાની સત્તા અવિચલ રાખી રહી તે પ્રશ્ન આપણી પામે જવાબ માગે છે. આના કારણ સુખ્ય એ છે. પહેલું તો અસ્પૃશ્યોમાં જ જાતીસંસ્થા પ્રવેશી ગઈ છે અને ખીલું મુસ્લીમ રાજ્યતા અમલ દર્મીયાન હિંદુ સમાજકે ઇવનનું લગભગ સ્વાયત્ત તંત્ર હતું. સમય જતાં અવલોમાં પણ વણની માફક જ જાતીસંસ્થા રચાઈ.

તેમાં પણ ઉંચ અને નીચના ભેદ પડ્યા. અસ્પૃશ્ય પોતાની જાતીની અંદર ગમે તેવા કુલીન હોય છતાં અન્ય ચાર વર્ણને માટે તો તે અસ્પૃશ્ય જ રહ્યો. માનસિક રીતે તદ્દમો કાષ્ટકના કરતાં વધુ ઉંચા છે તે વસ્તુ ખીજા કરતાં તદ્દમો નીચા છે એ કરતાં વધુ અગત્યની છે. અસ્પૃશ્યોનો જાતીભેદ આલોચનાને અતી સહાયક નીવડ્યો છે. અને આ જ કારણથી તેઓ ઇસ્લામ ધર્મમાં જતા અટક્યા છે.

ખીલું મુસ્લીમરાજ્યઅમલ દર્મીયાન હિંદુ જાતી લગભગ પોતાના સામાજિક ઇવનમાં સ્વમુખત્યાર હતી. દીલ્હીને સમ્રાટ માત્ર શાન્ત, વ્યવસ્થા અને મહેસુલ ભરણું ઇચ્છતો. જાતીપંચ અને હિંદુ પંડીતો પહેલાની માફક જ વ્યક્તિના વર્તન પ્રાચીન ધારાથી માપતા. હિંદુ કાયદાના જન જન અર્થો મુસ્લીમ અમલમાં જ રચાયા. માત્ર બીડીશ અમલમાં જ અસ્પૃશ્યતા એ હિંદુ સમાજને માટે પ્રશ્ન ધર્મ પડ્યો. તેના કારણે આપણે આગળ તપાસીશું.

ગોખલેના ચરણી વગરના નહાવાના સાધુએ-

કેંક વખતમાં મેળવેલી અસાધારણ રૂંતેલુ દેશી, કે પરદેશી, ચરખીયાળા કે ચરખી વગરના અનેક જાતના સુખડા અને ખીજા નાહવા તેમજ હળમતના સાધુ વાપરી જોયા પછી જેમણે હમારા ગોખલે સાધુ વાપર્યા છે. તેમને પુરતો સંતોષ મળ્યો છે, એટલું જ નહીં પરંતુ સંબંધ તેમજ પુના ખાતે ભરાયલાં જંગી પ્રદર્શનમાં જુદા જુદા સાધુ બનાવનારાઓની તીવ્ર હરીફામાંથી સૌથી ભારે ધનઃમ સોનાના ચાંદ ગોખલે સાધુએ મેળવ્યા છે એ ઉપરાંત મહાત્માજીના છેલ્લા અપવાસ દરમ્યાન પણ કુટીયા શ્રીમતી સરોજની નાયક, સરકારી સાધુખાતાના મહાન મુખી મીંડ એ, કે, મેનન તેમજ મીંડ દેવધર વીજેરે તરફથી ઉત્તમ પ્રસંશા પત્રો મળ્યા છે. ગોખલે સેનક સાધુ હમારી એડીઆલીટી છે અને ખીજા બધા મેનક સાધુ કરતાં ઉંચો છે જે વાપરવાથી જરૂર ખાતરી થશે.

માયું ધોવા માટે ગોખલે શિકેકુલ સાધુ વાળને સાફ કરી સુંવાળા બનાવે છે. સ્ત્રીઓ માટે આશીરવાદ સમાન છે. હળમન માટે રીક તથા કપ ગોપ ખીનહરીફ છે અને ગોખલે ઇન્ડીઅન બાય સોપ, બમ્બ ખીજા ટેબ્લેટ, સાધુ કરતાં ચડીયાતો છે. આ ઉપરાંત ખીજા પણ નાહવાના સાધુઓ છેલ્લામાં છેલ્લી ઢળ મુજબ બનાવવામાં આગ્યા છે-હમારા દરેક સાધુ ચરણી તથા નુકશાનગ્રસ્ત પગથોડી તદ્દન મુક્ત છે.

ટેલીફોન ૪૦૬૮૭. }

ગોખલે મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની,

પુલ પામે ભાયખડા, સુબંધ ૮.

ધંટી

લેખક :—સીતારામ જે. રામી.

શેરીનાં તમામ સુખાળવાં લોક પાછલી રાતની મીઠી નિદ્રાને ખેળે પોકવાં હતાં, તે વખતે મહાકોર ડોશી એકાએક ઝમઝમે જેડી થઈ ગઈ.

એને એ મીઠી નિદ્રા ગમતી. ભૂખડી બારસ જેવી ખાટલી અને ગાલાની મેલી ગોદડીમાં પણ એ ડોશીના થાપી ગયેલા ફરીરને પડી રહેલું ગમતું. પરંતુ ભૂખની બિલામથી કંપનામુક્તિએ, પોતાના અદસ્ય લઘથી પહેલો કુકરોય નહોતો ખોલ્યો, તે વખતે તેને ઉંઘમાંથી ખેંચીને જગાડી દીધી.

આગસી દિવસના ધાકથી તેના વૃદ્ધ શરીરનો એકેએક અવયવ કળતો હતો. ખાટલીમાંથી બેસા થવા જોડલી તાકાત પણ તેનામાં નહોતી. તેણે જેમતેમ ફરીને આંખો ચોળી. આગસી રાતે મોડી સુઈ રહેલી, ઉંઘ તો હજી આંખોમાં ઠંકડા માફક ખુંચતી હતી, છતાં તેણે આંખો પર અત્યાચાર કર્યો. જેમતેમ કરતી પાંપણો ફફડી, પણ શરીરમાં તાકાત ક્યાંથી લાવે ?

આમતેમ આગસ ભરડી તેણે ચાકેલા શરીરના કડાક ફેડ્યા.

“હા હવે, નહિ તો દરજી અધુરું રહેશે !” તેણે પોતાના અદસ્ય જીવને સવાદ આપી. “હે ભગવાન, મારે નમીએ

મુરજનો તડકા જણાય ત્યાં સુધી ઉંઘવાનું કદીયે નવી લખાણું હોય ?” એણે નિશ્વાસ મુક્યો.

એ નિશ્વાસમાં સકળ વિશ્વને સળગાવી મુકવાની તાકાત હતી. પરંતુ મહાકોર ડોશીને તેનું ભાન નહોતું. તે તો બિચારી નિરંતર ભગવાનને સંભારી સંભારી પોતાના જ નશીબને દોષ દઈ, આભારી આશ્વાસન મેળવતી.

શરીર પર ફરેલા કપડાનો કકડો નાખ્યો અને બાહુની લાકડાની દોવી પર મુકેલો ઝેરડીયાનો દોવો પ્રગટાવ્યો.

એ ઝાંખા દિવાના મંદ પ્રકાશમાં ખાઉં ખાઉં કરતી રાક્ષસિણી સમી નિધનના ખાવા ધાતી હતી. ભૂખમરો અને મૃત્યુની સરહદ પર્યે ઉમેલી વૃદ્ધ મહાકોર જીવંત મુર્તિ સમી લાગતી હતી.

અજાન એકલું જ તેની ઓથરૂપ હતું.

તેણે આગસી સાંજે તૈયાર કરી રાખેલું દરજી લીધું અને દોવો છુટાવી દળવા મેડી.

‘હે રામ !’ ખાલી મંદિરમાં પ્રતિધ્વનિ ગાજે તેમ મહાકોરના એ શખે તેના સ્થાપન સંપત્તિ વિહોણા ઘરમાં ગાળ્યા. રામ એને મદદ કરતો નહિ, છતાં એની નિખાલસ અજાનતામાંથી જન્મેલી શ્રદ્ધ

અને પરંપરાગતથી ચાક્રી આવેલી રહે, તે હંમેશાં રામના નામ સાથે જ ધંડી ફેરવવાનો આરંભ કરતી.

અજ, અજ કરતાં મરણને શરણ થતાં મૃત્યુનાં હાંસ દુઃખાળાનાં મૃત્યુ જેવા

બિહામણા અવાજે, એની ધંડીનો ધરણ શરૂ થયો, અને મુડીવાદી સમાજ વ્યવસ્થાની બીંસ વચ્ચે દળાતી અનેક મધ્યકાર ડોડીઓની જેમ અનાજ દળાવા લાગ્યું.

[૨]

૫૯૫ અને વિધવા મહાકોર શેરીને જંગતમાં પોતાના હાથ પગ સિવાય કાઢતો આશરો નહોતો. જંગતમાં અનેક માનવીઓ જન્મે છે તેમ એક દિવસે તેનો પણ જન્મ થયો હતો. એના જન્મ ટાણે એની માતાએ માથું કુટ્યું હતું અને તેના બાપે નિસાસા નાખ્યા હતા.

દસ બાર વર્ષની ઉંમરે તેને પણ ગામની બીછ હોકરીઓની માફક પરણાવવામાં આવી હતી. તેનો વર એના કરતાં ઉંમરે મોટો, શરીરે માંદા જેવો અને સ્થિતિએ નિર્ધન હતો. છતાં નીચલા મધ્યમવર્ગના પુરો જે દશમાં ધરસંસાર ચલાવે તે રીતે એ પણ પોતાના સંસારનું ગશીકું ગાડું ચલાવતો હતો.

એની જ શેરીમાં એક શેડીઓ રહેતો હતો. વામનજીઓમાં દૈત્ય ઉભા હોય તેમ શેરીનાં સામાન્ય ધરોના ગુચ્છમાં તેની મોટી હવેલી ગારવથી ઉભી હતી. ગામના સામાન્ય સ્થિતિના માણસોમાં, આદિ૪૬ સ્થિતિએ દૈત્ય જેવો એ હવેલીનો માલિક શ્રીમંત તરીકે પડતો. એ શેડને ત્યાં મહાકોરનો વર નોકરી કરતો.

એને એ નોકરીમાંથી એટલા ઓછા પગાર મળતો કે જેમાંથી એ માણસ પુરતું ખર્ચ પણ તે જેમતેમ કરીને કાઢી શકતો.

છતાં મહાકોર ત્રેવડ અને કરકસરથી જે મળે તેટલાથી સંતોષ માનતી.

એને વર પણ તેટલે જ સંતોષી હતો જે સ્થિતિમાં તેને રહેવું પડતું તે મારે તે હમેશાં નર્સીયને દોષ દેતો, અને આવતે ભવે સાદી સ્થિતિ જેવા સાંપડે તે મારે શેરીમાંના રામજીમંદિરમાં સવાર સાંજ દસને જઈને, રામચંદ્રની મુર્તિને પ્રાર્થના કરતો.

રામ, લક્ષ્મણ અને જાનકીની નાનકડી આરમ્બની પ્રાણવિહોણી મુર્તિઓ મારે આરસપકાણું મનોહર મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું હતું. એ મુર્તિઓને કદા પણ ભૂખ લાગતી ન હોવા છતાં, બન્ને વખત તેમની આગળ ભાતભોતનાં પરકવાનો પીરસાતાં, તેમને મેંઘામુક્કા ચણગાર સમવાતા પરંતુ મહાકોરનો વર એ બધી ઝીણી બાબતોનો વિચાર કરવાની તન્દી લેતો નહિ. એને એવી બાબતોમાં શંકા કરવાનું શિક્ષણ મળ્યું નહોતું. એટલે તે તો બિચારો પોતાના કરતાં ભાગે ધનવાન રામજીમંદિરને પણ વરસમાં એકાં વખત નાનકડી બેટ આપી, ભગવાનને રિઝવવા મથતો.

આવી સ્થિતિમાં એ મરી ગયો. ત્યારથી મહાકોર કાઢનાં દરણાં દળીને તો કાઢકનાં પાણી ભરી અ પીને ગુળગે કરતી. પેલા એકે મહાકોર પર ઉપકાર કરવા મૂટે પોતાના ધરની મજૂરી એને મેંપવાની ઉંમરતા બતાવી હતી.

મહાકારનાં સર્ગા સંબંધીઓ તેને કાઢી
પણુ જાતની આર્થિક મદદ કરતાં નહિં,
પરંતુ તેણે આવી સ્થિતિમાં લુગડને

કાઢી પણ ન લાગે તેણે નિષ્કલંક વેધવ્ય
પાળ્યું તે માટે તો તેઓ એને ધન્યવાદ
આપતાં,

[૩]

એક જ શેરીનાં આ ત્રણ પાડોરી.
મોટી મહેલાતમાં રહેતા અને
આઠ વાગ્યા સુધી છત્રપલંગમાં સુવાળાં
ગાદલાં પર આજોટતા શેઠ. જગતના તારે
લુહાર મનાતા અને સહુનો અદ્વય ધનસાક
કરતા આરસના મંદીરમાં સંતાર્ધ એક જ
જડ સ્થિતિમાં મુતિરૂપે ખડા રહેતા
અડગ અને અખોલ રામજી બાપા; અને
શેરીના એક ગંધાતા પૂજારીની ગરીબડી
ઝોરડીમાં શેઠની મજુરીથી પેટ ભરતી
તેમ જ રામજી બાપાના બજનથી મોક્ષ
મેળવવાની કલ્પના કરતી નિધન મહાકાર
ડોશી.

શેઠના સાધનસંપત્તિ મહેલમાં જ્યારે
થાળીવાળાં અને હામોનિધમ વાગતાં હોય,
રામચંદ્રના મંદિરમાં જાલરો અને ધંટ
વાગતા હોય, ત્યારે એમની પાડોચણ
મહાકારની ઝોરડીમાંથી સદાય ધંટીના
મૃત્યુ સમા કારમાં ધપાણુના અવાજને
નિકળતા.

ત્રણ પાડોરીઓમાં સખત મજુરી કર-
નારી એકલી મહાકાર છતાં તેને પેટ
ભરીને ખાવાનું કે શરીર ઢાંકવા પુરતાં
કપડાં યે ન મળતાં, ત્યારે છેક જ આજસુ

અને પરાવલંબી જીવન આજનાર શેઠ અને
તેનાં સ્વજનોને ભાતભાતની મેવા મિઠા-
ઇઓ, જાતજાતનાં ફળફળાદી અને વિધ-
વિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રાભૂષણોનો કદાચે તોટો
પડતો નહિં. ત્યારે રામચંદ્રની જડમુતિને
માટે તો તેથીયે વિશેષ સામગ્રીના ઢગેઢગ
ખડકાતા !

છતાં મહાકાર બિચારી એ બેઠોનો વિચાર
પણુ કરી શકતી નહિં. તો બીજા કાઢને
તો તેને માટે દુરસદ જ ક્યાંથી હોય !

અચેતન રામચંદ્રનાં દર્શન કરવા ભાવિ-
કાનાં ઠોળેઠોળાં સવારે સાંઝ મંદિરને
આંગણે એકઠાં થતાં, શેઠની મહેરબાની
મેળવવા ખુશમદાઓની જમાત તેમને
મહાલયે નિરંતર જામેલી રહેતી, પરંતુ
મહાકારને ઘેર આગે ઝીણો ફળાયો ન હોય
તેનો કપડો આપવા સિવાય કે તેને જરૂ-
રને ટાણે મજુરી માટે જોડાવવાની જરૂર
પડ્યા વિના ઠાઠ ફરકતું પણુ નહિં.
નિરંતર તેને ઝોટલે જેસી રહેતું એક
પકાદર કુતરું. મહાકાર ડોશી થોડામાંથી
પણુ થોડુંક ખાવાનું તેને આપતી, અને
બદલામાં માણસ જાત કરતાં વિશેષ ઉઠા-
રતાવાળું કુતરું તેને પોતાની મુંગી
મમતા અપાવતું.

[૪]

રૂઝમંથતિ આવી. અધ્યાત્મીઓએ
ઉપવાસ કર્યાં. મહાકાર ડોશીએ પણુ તે
દિવસે ઉપવાસ કર્યાં.

પરંતુ બીજાઓના ઉપવાસમાં અને
મહાકારના ઉપવાસમાં ફેર હતો. બીજા-

ઓએ વિવિધ પ્રકારની ફરાળની વાનીઓ
આરોગી હતી, રામજીમંદિરના પૂજારીએ
પણુ તે જ દિવસે જન્મ લેનાર ભગવાનની
ભૂખ ભાગવા માટે અનેક પ્રકારની ફરા-
ળની સામગ્રી તૈયાર કરી હતી, પેલા શેઠને
ત્યાં તો એમની સમૃદ્ધિને શોભે તેવાં ફરા-

ળનાં સાધનો તૈયાર કરવામાં રસોઇઆનો દિવસનો મોટો ભાગ રોકાયો હતો.

પરંતુ સીતાના નામને રિઝવવા માટે મહાકાર ડોશીએ નકોરડો ઉપવાસ કર્યો હતો. ફળાળ માટે એની પામે પૈસા નહોતા એટલે એ ઉપવાસ એને એટલું અનાજ બચાવવાનું સાધન થઇ પડ્યો હતો.

પરંતુ તે નિયમે તેણે ભૂખે પેટ શેઠને ત્યાં સખ્ત મજૂરી કરી, મોક્ષની આશાથી રામજીમંદિરમાં દર્શન માટે દોડાદોડ કરી. આથી રાત પડી ત્યારે એનામાં શ્વસ બાવાની થે શક્તિ ન રહી.

યાત્રીને લોથ થઈ ગયેલી, બુધ્ધી બેવડ વળી ગયેલી મહાકારને તો પર્ણ વિચ્છાગ લેવાની તક મળે તેમ નહોતું.

આવતી કાલે જ શેઠને પારણામાં ભણ્યાં પીરસવાની ગોણીએ રસોઇઆને આરા દરમ્યાની હતી.

એ દાળ રાત્રે મહાકાર લઈ આવી, તેને સાફ કરી ને પહેલે પરીકાએ ફળવા માટે ઘંટી પર ઢાંધી મોડી રાતે તે રામજી સ્મરણ કરતી ઉઘી ગઇ.

[૫]

૨૧ મયંદના મંદિરમાં હજી પહેલી આરતિ શરૂ થઇ નહોતી. શેઠાણી તો હજી સમી સાંજ હોય તેમ ક્ષણભંગ ઉઘતા હતાં, તેટલામાં ફરથી ડેર કુકનો પહેલો બોલ સંભળાયો. અને કાકાર ડોશી બચકાને બગી.

ભૂખે અને થાકે હમેશ કરતા આજે ને વધુ અશક્ત બનાવી દીધી હતી.

પરંતુ જો શેઠાણીની દાળ તે વહેલી વહેલી દળી આપે નહિં તો શેઠને ભણ્યા બાવા ન મળે, એથી યુસ્તે ચેલેલાં શેઠાણી એને પૈસા ન આપે તો મહાકારને વળી એક બીજી લાઘણી બેચવી પડે. એ નિર્ચિતિમાં તેણે ભૂખ, થાક અને ઉઘને ન ગણાકારતા ઉઠીને ઘંટી શરૂ કરી.

પરંતુ આગલે દિવસે દાળને તડકે સુકવેલી નહિં અને હવાયેલી ચણાની દાળ, પત્થરની બીંસ વચ્ચે છુદવા છતાં દળાઇ જવા જેટલી મહાકારની દયા બળે નહિં, તેથી મહાકારની દશા વિચિત્ર થઇ પડી.

શરીર પર અત્યાચાર કરીને એણે ઘંટી ફરવવા માંડી, પણ ચીકણી દાળ ઘંટીના પડ સાથે ઘંટીને તેને સળંગ બનાવી ઘંટીના પડને ફરવાની તક જ નહિં આપવાનો નિશ્ચય કરી બેઠી હતી.

આંચકા મારી મારીને મહાકારની બાતી, ખલા અને હાથ યાત્રી ગયાં, ભૂખે પેટે એ શ્રમ સહત ન થઇ શકવાથી શક્તિ વિહિન તેનું વૃદ્ધ શરીર હાંફવા લાગ્યું, એના પેટમાં લાલ લાગી હોય તેવી વેદના શરૂ થઈ, દાળને બંધે એની માથા દળાઇ જવા લાગી. અને તેની ઉઠી ઉતરી ગયેલી આંખોમાંથી અશ્રુધારાઓ વહેવા લાગી.

એની દરિદ્રાવચ્ચાની સાથી આજે તેનાથી રિસાઇ બેઠી હતી. જે પડ બેગમાં બાંધી લીધાં હોય તેમ, તે આજે વારંવાર ભારે થઈ બેઠી હતી. આંખોને અભાવે વારંવાર ધરર ધરર કરતું ઉપતું પડ વચલા ખીલકા પરથી ઉચલી પડતું.

હતું, અને ચાકડી કળતર એના હાથમાંથી એ રિસાબક્ષી ધંડીને ખીલડો વારંવાર છૂટકી જતો હતો.

જે પતથરની હોવા છતાં એ ધંડી મહાકારને માટે તો અનપૂર્ણ હતી. એના ફેરતાં સુવાળા આરસમાંથી સુધડ રીતે કાતરી કાટેલી રામચંદ્રની પ્રતિમા એનું કશું કદવાણુ કરી શકતી નહિ. પણ એની ધંડી, એના વૈધવ્યકાળની એ એકલી ઓથ, તેને પેટનો ખાડો પુરવા અનાજ આપતી.

પણ આજે મહાકારની એ અનપૂર્ણ રિસાઈ એકી હતી.

આંખ આગળથી ટોડતી મોટર સરકી જાય, તેમ રાત્રિ સરકતી જતી હતી. તોફાની છાકરી જેવી ઉધા એનું ટીખળ

ઢરતી પૂર્વાકાશની અટારમાંથી કાઢીપા કરી રહી હતી, અને ઉંઘમાંથી ઉઠીને સુયં જગવાની તૈયારીમાં હતો. છતાં વહાણું વાતાંજ ણાપ જની નોંધતી દાળ હજી તો અડધી થે પુરી થઇ નહોતી. એટલે મોડું થવા માટે શેઠાણી તરફથી પ્રાપ્ત થનાર શેષભાગાં ઠપકાની ચિંતા કરતી મહાકાર નિશ્વાસ નાખતી, સુકલકડી શરીરમાં હતી તેટલી શક્તિ એકઠી કરીને તેને ફેરવવા મથી રહી હતી. અને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે નહિ ફેરવા કદંચ સ્વરે ધંડી કારમો નિશ્ચય સંભળાવી રહી હતી.

દુઃખી અને નિધનોનો સહવાસ નિરંતર સંવવા છતાં શ્રીમંતોની માફક ધંડીના પડને તેમની તરફ જરાયે સમભાવની લાગણી થતી નહોતી.

[૬]

રામનવમીનાં પાંદણાં હોવાથી શેઠ જરા વહેલા જાગ્યા હતા. સંસારમાંથી દુષ્ટ કાર્યોનો નાશ કરવા, સાધુતાનું સંરક્ષણ કરવા અને ભૂમિ પરનો પાપનો ભાર ઉતારી નાખવા અવતાર લેનાર રામચંદ્રના મંદિરમાં પણ આલસો અને ધંડાઓ બજી રહ્યા હતા. આખીયે શેરી જાગી ઊઠી હતી.

ઉગતા સૂર્યારે નૈસર્ગિક લીલામાં વૃદ્ધિ કરવા પંખીઓ કિલકિલાટ કરી રહ્યાં હતાં, શેઠની હવેલીની બાગીચે લટકતા પીતળના પાંજરામાંના પોપટ શેઠાણીને રિજવવાના શબ્દો પોકારી રહ્યા હતા, પરંતુ મહાકારની ઓરડીમાં એની નિરંતર ભૂખના પોકારસમો ધંડીને અવાજ સંભળાતો બંધ થઇ ગયો હતો.

ઉતાવળથી બાકીની દાળ ણી નાખવા જતાં મહાકારને મુર્છા આવી ગઇ હતી. એના મ્હોંમાંથી શીઘ્ર નીકળી પડ્યાં હતાં. એનું અણનમ માયું ખીલડા સાથે અચાઈ ધંડીના પડ પર પછાઈ પડ્યું હતું. મહાકાર ડોશી શેઠનાં લંછ્યાં માટે દાળ દાળતાં દાળતાં જતો જ ણાપ ગઇ હતી.

શેરીમાં એનું કોઈ નહોતું. હોય તે પણ તેના જેવી વૃદ્ધા નિધન વિધવાની કોઈને કંઈ પડી નહોતી.

શેઠ શેઠાણી સાથે ત્રીજા માળના ટિવાનખાનામાં હમી રહ્યા હતા. રામજીમંદિરનાં રામને રણુવાસનાં દ્વાર બંધ કરીને પુરી રાખવામાં આવ્યા હતા. મહાકારની ધંડીનું મૃત્યુગીત એજ વખતે હંમેશને માટે બંધ પડી ગયું હતું.

માત્ર એના ઓટલા પર બેસી રહેલું કુતરું કારમે મ્હારે રૂન કરેલું હતું અને ઓરડીના છાપરા પર બેઠેલો કાગડો કકંચ સ્વરે કળળી રહ્યો હતો. *

* ભાઈ શ્રી સુંદરમના 'ત્રણ પાંચેશી' નામના કાવ્ય પરથી. આમાં તેમની કદપનાનો તેમજ શબ્દસામગ્રીનો બહુ જ છટકી ઉપયોગ કર્યો છે, તે માટે તેમના એ રણુનો હું મુકતકંઠે સ્વીકાર કરું છું. લેખક.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ઝંડુ ફા ક્ષા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડો

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કરવા

ઝંડુની મુવર્ણમિશ્રિત

મ ક ર દ્વ જ ગુ ટી

—શક્તિની સર્વોત્તમ દવા—
આજથીજ અજમાવા માંડો

—તોણા એકના રૂપીઆ આઠ—

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦—મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની હુકમનઃ જીની લાટિયા મહાજનવાડી, કાલબાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું મુશીખત આજેજ મંગાવો

જાપાન

અને

રશિયા

ગ્રીક ગાનખર ઝલુમાં રશી-જાપા-
ન સંબંધ વધુ કડવો બન્યો હતો. ફરી
એકવાર, ૧૯૨૧ના પ્રદેશમાં વિગ્રહની
વાતો થવા લાગી. હતી. કેટલાક નવા
ધારણાને લીધે મોવિયેટ રશિયાની વલણ
પહેલાં કરતાં ઓછી સંતોષી બની અને
જાપાનીસ ચળવળની વાતોથી તેની આ
બધા લાગણીઓ શાંત ન બનતાં વધુ
ઉઠા બની.

જાપાન અને સોવિયેટ યુનિયન વચ્ચેના
આ કડવા સંબંધનું મૂળ કારણ હંમેશા
મુજબ ચાઇનીસ ઇસ્ટન રેલ્વે હતી. ગયા
મળેખરમાં કવાન્ટુંગ લસકરના સેનાપતિ,
કવાન્ટુંગ વિભાગના ગવર્નર અને મંચુ-
કેમાં રહેતા જાપાનીસ એલગી તરીકેના
ત્રણ ઓધ્યાઓ ધરાવનારા જનરલ હીશી-
કારીએ જાપાનીસ પરદેશખાતાને મોકલેલા
રિપોર્ટમાં ખાનગી દત્તાવેજ મોવિયેટ
રશિયાઓ મેળવ્યોઆ રિપોર્ટને ખરા હોય
તો મંચુરીયામાં વસતાં જાપાનીસ અમલન-
રાએ મંચુકુઓ અરકાર સાથે મળી જઈનેતેને
ચાઇનીસ ઇસ્ટન રેલ્વે ગળી જવા માટે કેવાં પ-
ગવાં ભરવા છતાં ગાંધી હતો તે જણાવી
આપે છે. કેટલાંક અકવાડીયાંથી આ સંદે-
શઓ પડી લાંબાં છે. સોવિયેટ યુનિયન

મંચુરીયામાં રશિયાના
હીતનો દુકો ઉઠેજી.

ઉપથી રેલ્વે માટે ૨૦ કરોડ ચેનની માગણી
કરે છે જ્યારે જાપાન એ રકમનો ૧/૪
ભાગ પણ આપવા નામુશ છે.

ત્યારે જાપાનનો શું દાવ હતો ? આ
સંબંધી પ્રગટ થયેલી ખાનગી 'સુચના-
ઓના દત્તાવેજ પ્રમાણે-(૧) ચાઇનીસ
ઇસ્ટન રેલ્વેના મંચુરીયન આસીન્ટન્ટ
મેનેજરે રશિયન મેનેજરના હુકમને તે કાય-
દેસર થાય તે પહેલાં સંમતિ આપવી.
(૨) જાપાનીસ પોલીસ અને જેલ સત્તા-
વાળાઓએ સામ્યવાદી સંમ્યાઓ પર
'દરોહ લઈ જવા અને સંપૂર્ણ ઝડતીઓ'
લેવી. (૩) રેલ્વેનો કબજો મેળવવાના આ-
ખરી દષ્ટિબિંદુથી, લશ્કરી પોલીસ અને
બીજા નોકરોને નક્કી મ્યાનો પર ગોઠ-
વવા. (૪) રેલ્વેના મોવિયેટ નોકરોનાં ગેર-
કાયદેસર કાર્થો સંબંધી માહિતી એકઠી
કરવી. (૫) હાખીનની વેપારી શાખા
અને રેલ્વે પરની રેલ્વે કક્ષો પર 'અણુ-
ધારી ઝડતીઓ' લઈ જવી. (૬) કાર
ઇસ્ટન બેંકના કરભરણાં પર અને તેની

સ માન્ય ચળવળ પર અંકુશ મુકયો. (૭) આઈનીસ ઇન્ટર્ન રેલ્વેના ખાનગી લેલુ-
નરોને કરજભરણું માગવાની ફરજ પાડવા
અને પાછળથી રેલ્વેની મિલ્કત ખેત્રી લેવા
યુક્તિ કરવી. (૮) અત્યારે કેદ નીચે રહેતા
વાઈટ રશિયનોને મુક્ત કરવા. (૯) આ
સર્વ પગલાંઓ ભરવામાં વપરાનારી નીતિ
ઉતાવળથી, તદ્દન ચુપ્તતાથી અને જાપા-
નને તે સાથે કંઈ લાગતું વળગતું ન હોય
તેમ સ્વતંત્ર હોવાનો ટોળ બાકીને ખાર
પાડવી.

ખીજ એક મુસદ્દાથી સાત સોવિયેટ
રેલ્વે અમલદારોની ધરપકડ કરવાની યોજના
બહાર આવી હતી. આ અમલદારોમાં છૂપી
પોલીસના, હાખીનના રેલ્વે ખાતાના અને
નાણાં ખાતાના વડાઓનો સમાવેશ થઈ
જાય છે.

* * *

આ મુસદ્દાઓ અને ખીજ અમ
સિધ્ધ મુસદ્દાઓને સોવિયેટ યુનિ-
યન સત્તાવાર માનતું હતું. ઉપલા મુસદ્દાઓ
મેળવ્યા બાદ સ્વદેશમાં ચલેલા ઉત્તમ પાકથી
ઉત્તેજિત થઈને અને આગામી અમેરિકન
સ્વીકારની વાતોથી વિશ્વાસ મેળવીને સોવિ-
યેટ સરકારે સ્ટ્રોગાન્સ્કી ૨૨ મી તારીખે
મંચુરીયામાં યથેલા 'સુલેહના ભંગ' માટે
જાપાન તરફ વિરોધી યાદી મોકલી. તેણે
જાહેર કયું કે જાપાન રેલ્વેના કબજે
મેળવવાની 'ઉદ્દેશ્ય' કરતું હતું. ટોકિયોને
એતવણી આપતાં તેણે કહ્યું કે આઈનીસ
ઈન્ટર્ન રેલ્વે પરની ચાલુ અવ્યવસ્થા માટે
મંચુકુઓની સરકાર તફિ પરંતુ જાપાનીસો
જવાબદાર હતા, ત્રણ નિવસ બાદ જાણે
કે તે મુસદ્દાઓ સત્તાવાર હોય તેમ પુર-
વાર કરવા માટે જાપાનીસ સત્તાવાળાઓએ

'વિશ્વાસઘાત'ના આરોપ નીચે ત્રણ મોર્ચિ-
યેટ રેલ્વે અમલદારોની ધરપકડ કરી.

સ્ટ્રોગાન્સ્કી ૨૮ મીએ ટોકિયો
ખાતેના મોવિયેટ એલચી કોન્વેન્ટાઈટ્સ
યુરેનીવે કહેવાતા મુસદ્દાઓનો દસ્તાવેજ
પરદેશખાતાને બતાવ્યો. તેમનાં સત્તાવાર-
પણાનો તુરંત જ અસ્વીકાર કરવામાં
આવ્યો પરંતુ એક અકવાડિયાની
મુદતમાં જ જાપાનીસ પત્રો રશિયાની મુદ્દ
માટેની તૈયારીઓ વિશે લખવા લાગ્યાં.
જાહીલા-ટોકિના બારમાં આવતાં પરદેશી
વહાણો પર મોવિયેટ પાઈલટ રાખવાનાં
મોવિયેટ સત્તાવાળાઓએ કાટેલા મંવા
હુકમને બહુ જ મોટું સ્વરૂપ અપાયા
લાગ્યું. આઈનીસ ઇન્ટર્નના પ્રમુખ
લીશાન્કુને ઓકટોબરની ૭ મી તારીખે
એક યાદી પ્રમિધ કરી જાહેર કયું કે
જે મેનેજર રૂઢી મંચુકુઓ સત્તાનો
સ્વીકાર કરવાની ના કાયમ રાખશે અને
મંચુકુઓએ બરતરફ કરેલા મોવિયેટ
અમલદારોને ફરી દાખલ કરવાની હક પક-
ડશે તો તેઓ રેલ્વેગાડને પાછા ફરેલા
જશે અને લુટારૂઓને લગતી જવાબદારી
તેઓ મુક્ત બનશે

* * *

સો ત્રિયેટ સમુદાયે ઓકટોબરની આ-
ઠમી તારીખે આ ખાનગી મુસદ્દા પ્ર-
સિદ્ધ કર્યો. 'પ્રવન' પત્રે તેને આગલા પાનાં પર
બે કાલમનું મથાણું આપ્યું પરંતુ આ
કહેવાતી જાણ માટે 'ઈજિપ્તેરીઆ'એ
પહેલા પાનાંને અર્ધા ઉપરાંત લાગ
આપ્યો. મોસ્કોમાં ભારે સનસનાટી પ્રસરી
રહી. આ પ્રસિધ્ધિને ટોકિયોએ 'વિશ્વા-
સના મહાભંગ' અને 'દૂધી ભૂકાણું' તરીકે
ચાંત્યું. મુધ્ધખાતાના અમલદારોએ જાહેર

કુચું કે, “આપણે બદવાની, શાંતો પાછા
ખેતી લેવાંની અને ભાવિમાં વિશ્વાસની ખાત્રી
માટે માગણી કરવી જોઈએ” શાંતીનીએ
વાદિતે રશિયનોના મંચુરીયા ગમનના
સમાચાર પ્રસિધ્ધ કર્યા જ્યારે નામચીન
જનરલ સેનેનોવે ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે
જો જાપાન હથિયાર અને દારૂગોળા પુરો
પાડે તો એ લાખ નેવેટ રશિયનો સોવિ
યેટ રશિયા સામે લડવા તૈયાર હતા—એક
વિવેક માટે તો એમ લાગવા માગ્યું કે
૧૯૦૫ માં રશિયાએ જે હિત ખોસું હતું
તે માટે ફરી લડત શરૂ કરવાની બંને
દેશો તૈયારી ફરી રહેલ છે

* * *

તો પણ તુરંત જ માલમ પડી આવ્યું
કે જાપાનની જોડેબીભીની શાંતિપાછા
પાછળ રશિયા સામે તુરંતમા યુદ્ધમા ઉત
રવાની ઈચ્છા ન હતી ઓકટોબરની
ખારમી તારીખે ‘ધી ન્યુયોર્ક ટાઈમ્સ’ના
ટાઈપીઓના ખબરપત્રી હું જ્યારે લખ્યું
કે જાપાનીસો રેવે માટે ઓછામાં ઓછા
૫૮૦ લાખ ડોલર અને કદાચ વધુ આપ
વાની માગણી કરે છે પરંતુ મંત્રી હીરો
ટાએ જણાવ્યું કે જાપાનીસ : ભાષામાં
‘ડરપોઠ કુતો વધુ ભસે છે’ એ જાતની
રહેલ ત સોવિયેટ સરકારનું કાંઈ પણ રીતે
અપમાન કરતી નથી ઓકટોબરની ૧૪
મીએ જનરલ અરાકીએ હુનિયાને ખાત્રી
આપવાની ઉતાવળ કરતા કહ્યું કે “નૈતિક
બળ સિવાય જાપાનીઓ બીજા બળને
ઉપયોગ કરશે નહિ” પરંતુ આ ખાત્રી
સાથે તેણે એવી યાદી પણ આપી કે “એમ
કુરેતી રીતે ધારી રાકાય કે રશિયા જાપા-
નનું જમીન પરનું સંભવિત શત્રુ છે
જ્યારે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ જાપાનનું દરિયા
પરનું સંભવિત શત્રુ છે—”

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સને સોવિયેટ રશિયા
સાથે પુનઃ મૈત્રીભર્યા સંબંધ બાંધતું
જોઈને પ્રધાન હીરોટાએ ભારે ખુશાલી
પ્રદર્શિત કરી હતી પરંતુ વર્તમાન
અમેરિકન મીકાર તળે રહેતા
રહમની ટાઈપીઓમાં અવગણના થેઈ
નહોતી ‘નીચી નીચી’એ જણાવ્યું
હતું કે “સોવિયેટ રશિયા અને યુનાઈટેડ
સ્ટેટ્સ દૂરપૂર્વમાં કાયમ શરૂ કરશે એવી
ધામ્તી પાયા વિનાની છે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સને
સોવિયેટ રશિયાનો ટેકા હોય તો પણ તે
હુનિયાના આ ભાગમાં કાંઈ પણ ફરી શકે
તેમ નથી” તો પણ એ પરંતુ કશું કશું
હતું કે રશી—અમેરિકન સમજૂતિથી ચીનની
આશાઓ ઉંચી આવવાનો સંભવ હતો

અવારનવાર મુલાકાતો આપીને જાપા-
નીસ પરદેશી સંબંધોના પ્રકારનો ઉલ્લેખ
કરવાથી ટેવાયેલા જાપાનીસ યુદ્ધમંત્રી
જનરલ અરાકીએ ઓકટોબરની ૩૦ મી
તારીખે સુચના કરી હતી કે ૧૯૨૨ ના
વર્તમાન વોશિંગ્ટન કરાર બંધ પડે ત્યારે
એટલે કે ૧૯૩૫ પહેલાં ટાઈપીઓ ખાતે
નવ સત્તાઓની ગાતિ માટે પરિપક્વ ગોઠ
વવી જનરલ અરાકીએ કશું કશું હતું
કે તેમણે પ્રધાનમંડળના કેટલાક સભ્યો
સાથે જ ચર્ચા કરી હતી તેઓ માને છે
કે કેલોગ પેક્ટ અને નવ સત્તાઓની સંધા
રોપલરી છે અને તેની ફરી તપાસ એવી
જોઈએ જનરલે ભાવિ આકતા કહ્યું હતું
કે સમાધાની ૫૦ ન અવાય ત્યાં સુધી
જાપાને પોતાની લશ્કરી તૈયારીઓમાં
આગળ વધવું જોઈએ અથવા તો “ચીનના
નૈતિક તળે એશિયાવાસીઓ સફેદ પ્રજાના
કાયમી ગુલામ બની રહેશે”

જનરલ અસાકીની મુચનાઓનું
એક અગત્યનું અંગ એ છે કે પરિપક્વમાં
જ્યારે નવ સત્તાઓને આમંત્રણ આપવામાં
આવશે ત્યારે એ સત્તાઓ વોશિંગ્ટનની
સંધી પર સહી કરનારી નવ સત્તાઓ
નહિ હોય. પોટુગાલને સ્થાને હિંદ દશે
અને ઇટાલીનું સ્થાન મંચુકુઓ લેશે.
આ દૃષ્ટિએ ક્ષિત્રને તેની વોશિંગ્ટન
પરિપક્વની સ્થિતિ જોતાં અમુક ગેરલાલ
થાય. આ પરિપક્વ ટેબલ પર મંચુકુ-
ઓની હાજરીથી તે પુતળાં સમાન રાખ્યને
આંતરરાષ્ટ્રિય સ્વીકાર થયું મળે.

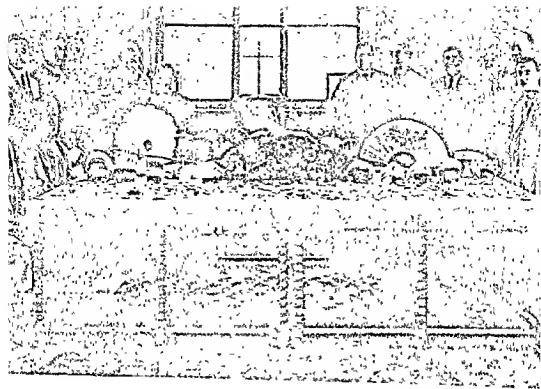
જનરલ ધરાકીની આ મુચનાને ખાસ
કરીને ઐટલિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ
તરફથી હંડો આવકાર મળ્યો. તો પણ
વોશિંગ્ટનમાં મનાયું કે જાપાનના મોડરેટો
ફરીથી થોડી લાગવગ હાથ કરતા હતા.
પરદેશખાતાં સાથે મંત્રણા કરવા માટે
જાપાનીસ એલમી ડેપુટીને પાછા બોલા-
વવા માટે પણ એ જ અર્થ કરવામાં
આવ્યો તો પણ ડેપુટીને પાછો બોલા-
વીને તેની પછી કયો માણસ આવશે તેના
પર ટાકીઓનાં મોડરેટો સત્તા પર આવે
છે કે કેમ તેનો આધાર રખાશે.

જાપાનની વારંવાર કહેવાતી સુઝેહની
વાતો છતાં રૂઝવેટના પહેલા આઠ મહિના
મુધી અમેરિકાની દૂરપૂર્વની નીતિ અમ-
સિધ્ધ રહી છે. કાઉન્ટ ઇરીએ આક્રમણ
ન કરવાની શરતને ફરી તાજી બનાવી છે,

પરંતુ વોશિંગ્ટનને તેની વિશેષ ટીકા કરી નથી.
અમેરિકાએ ચીનને ધક્કો અને રૂની લોન
આપીને વ્યક્ત કરેલી નીતિ તેજજ અમે-
રિકન નૌકા કાયદમ અને સોવિયેટનો સ્વીકાર
જાપાનીઓને ઉત્સાહ આપે તેમ નથી.

જો જાપાન મોવિયેટ યુનિયન સાથે કમલ
કરવાની ઉચ્ચેરણી કરે તો યુ' અને તે
કહેવું અશક્ય નથી. જાપાનને આમાં
ક્રાંતિની સહાનુભૂતિ અને થોડી નાણાંકીય
મદદ મળે. ચીન રશિયાને મદદ કરે. બયા-
રની સત્તાઓ વિચિત્ર રીતે વહેંચાઈ જાય.
ઐટલિટન જાપાન સામે છે અને આથી
તે જાપાન અને ક્રાંસ સામે થાય; યુનાઇ-
ટેડ સ્ટેટ્સ રશિયા સાથે લગે, જર્મની
અને તરફ જતાં અસંગવડતા ભોગવે,
અને ઇટાલી છુપી રીતે બંને દેશ પામેથી
લાભ લેવા ઇચ્છે. આ જાતનું અણમાન
કરવાનું કારણ એ જ કે દૂરપૂર્વના આવા
કલહમાં સત્તાઓ સક્રિય ભાગ લેશે અને
આથી જાપાન મોવિયેટની ઉચ્ચેરણી કરે
એ અસંભવિત છે. રશિયાને સહેલાઈથી
પશ્ચિમમાં પાછકલના સરોવર મુધી ખસેડી
રાકાય પણ આથી તો જાપાનના વેપારી
હરિફા ઐટલિટન અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ-
ને જ કાયદો થવાનો. જાપાનીસ સૈન્ય
છેલ્લાં થોડા વર્ષોમાં વિચિત્ર કાર્યો કર્યા
છે પરંતુ મોવિયેટ યુનિયન સામે વિઝ-
હમાં ઉતરવા જેવી મહાન ભૂલ તો તે
નહીજ કરે એવી લગભગ ખાત્રી છે.

ब्रह्मचारी मय, पतिश्रीना मगणार्थ
 श्री फार्चम गत ती मगने
 शीयुत प्रवर्धना ॥ १७६८ ॥
 तदर्थी मगणार्थ मगणार्थ

Q छिन्दना राजविजो याद राजे !
 सीतभगर आरशाहीना मगणार्थ पडी आरु
 प्रवेगन मगणार्थ

સમય:—૧૨ મા
મે ઇ. સ. ૧૭૬૬.

સ્થળ:—લોહીયા
મિલાન જવાને રસ્તે,
ઉત્તર ઇટાલિમાં આવે-
લું તાપાગ્રાનો.

લોહીયાગ્રાનો મેનનો
પર અપોરનો સુરજ
ગંભીર ભાવે પ્રકાશી
રહ્યો છે. આદ્યસની

પર્વતાવલિ તરફ એ પૂજ્યભાવે જુએ છે.
નાની નાની ટેકરીઓને જાણે પિતા ભાવે
લાઠ લગવી રહ્યો છે. એના તડકામાં
બળદો અને હુકરો આસપાસના ગામડાં-
ઓમાં ચરતાં ભટકે છે તેની એને ચિંતા
નથી. ફ્લેરોઆમાં પોતાની અવગણના
થાય છે તેની એને પરવા નથી. પણ
ફ્રેંચ ને આસ્ટ્રીયન લશ્કરો રૂપી જંતુઓનાં
જે છાડીયારાં ત્યાં ઉભરાયાં છે તેના પ્રત્યે
એ ધિક્કાર ભાવે બાળે છે. જે જ દિવસ
પહેલાં લોહી આગળ એક સાંકડા પુલ
પર ઘડને નદી ઝાળંગતા ફ્રેંચ લશ્કરને
અટકાવવા આસ્ટ્રીયન લશ્કરે પ્રયાસ કરેલો
પણ રાત્ર વરસના નવજુવાન મેનાપતિ
ગેપોલિયન ઓનાપાટ, જેને યુરકાળાની
સમજ નથી એમ મનાયું, તેની સરગરી
હેડળ ફ્રેંચ લશ્કરે એ ધગધગતા પુલ
પર ધસી વળ્યું. સેનાપતિએ તોખેના
મારામાં પણ જાતે ભાગ લઇને મદદ કરી.
આ મેનાપતિ ગોઝંગજી તો જાણે પોતા-
ની જ કહેવડાવે. જૂલી હકુમત હેડળ એણે
નોપચીખાતામાં ખામ શિક્ષણ મેળવ્યું છે.
અને પોતાની ફરજમાંથી છટકી જવની,

સુસાધરી ખરચને નામે ખમ્મનચીને હાથ-
તાળી આપી છુટવાની, અને, બધી ય
સુદ્ધ-છળીઓમાં નજરે પડે છે તેવી
રીતે તોખેના ભગદા અને ધુમાડાના
ગોટગોટા વડે લદાઇને લગ્ય બનાવ-
વાની લશ્કરી કળામાં એ પાકો ને પાવ-
રધો બન્યો છે પણ એની તો દટિ જ
નવી છે. મરગોળાની શોધ થઇ તે પછી
પહેલી વાર જાણે એને જ સમજાયું છે કે
તોપગોળો, જે માણસને જઈ અડે તેને
પરલોડને પંથે મોકલી આપે છે. આ ભારે
શોધ એણે અંતરમાં બરાબર ઠસારી લીધી
છે એટલું જ નહિ પણ સ્થળકાળની
ગણતરી અને ભૂગોળની એને અતિશય
સરસ આવડત છે. એનામાં અદ્ભુત
કાવંશકિત છે, અને જાહેરજીવનમાં માનવ-
સ્વભાવની ધડીધાળ કંપી રીતે ચાલે છે
તેનો એને સ્પષ્ટ ને સાચો ખ્યાલ છે. કેમકે
રાજકાન્તિના ગાળામાં જાહેરજીવનન
ખાતામાં માનવસ્વભાવને પાછી કમોડીએ
ચઢેને ભાળવાનું એને પ્રાપ્ત થયું છે.
એ કદપનાશકિતવાળો છે, પણ ધર્મ-વદ્ધ-
દારી ને દેશભક્ત ને એવા એવા સાધારણ
આદર્શોને અંગે નહિ. આ આદર્શો એને
માટે અચકચ આદર્શો હોય એવું કાંઈ
ન માને. ઉદ્ધુ પચપણમાં એણે એ જાને
ચારી પેઢે લેણી પીધા છે અને ખૂબ
તીવ્ર નાટકી શક્તિને લીધે નટવર કે
રંગભૂમિઅચકચ પેઢે એ આદર્શોને રમાડી

અનુવાદક :

‘અભ્યાસી’

જવામાં પોતે ખૂબ કુદળ ને હુશિયાર બન્યા છે એમ છતાં કોઈ એને વંદેશ લાલચનું ન ધારે. ગરીબી, કમનસીબી, ખિસ્સે ખાલી ને લપકેભારી રહેવું, પડ્યાની સંક-
ડામણ, લેખકના વ્યવસાયમાં મળેલી અનેક નિષ્ફળતાઓ, દાવ આવે ત્યારે સોમડી મારવા જતાં પડેલા ધપ્પા ને તેને અંગેની માનહાનિ, ચોરટા ને અકુશળ અમલદાર તરીકે ખમવા પડેલા ઠપકા ને સમજાઓ, આ સર્વ વડે એની અહંતા સાવ ગળી ગઈ છે. અરે! એક વાર તો છેક રૂખસદ જ મળી જવાની અણી પર એ આવી ગયેલો, અને ઉમરાવવર્ગ પરદેશ ચાલ્યો જવાથી મૂખ અને લુચ્ચા સરદારો સેનાપતિઓની કિંમત દુકાળ લેખે વધી પડી ન હોત તો એ ટકત જ નહિ, અને લશ્કરમાંથી તદ્દન અપમાનભરી રીતે એને લાગી જવું પડ્યું હોત. પણ આવા સંજોગોને લીધે હવે એ આપખળીયો બન્યો છે ને સમજ્યો છે કે મારા જેવા માણસને તો, હું જોરજુલમથી લઈ શકું તેટલું દંધ દેવા, દુનીયા હંમેશ તૈયાર છે. દુનિયા ઝૂકતી હય, ઝૂકાનેવાલા ચાલીએ. અલબત્ત, એ દુનિયાની મૂખાઈ છે-બાયલા-વેડા છે. કેમકે નેપોલિયન રાજદ્વારી ઉકરડાને, તેપોના નિદંબ મારા વડે સાકસુક કરી ઉપયોગી સેવા બજાવી રહ્યો છે. ખરેખર, અત્યારે પણ, ઇંગ્લાંડમાં રહીએ છીએ ત્યારે લાગ્યા વિના નથી રહેતું કે જુલિયસ સીઝરની પેઠે એણે પણ આ દેશ (વિલાયત) જીતી લીધો હોત તો કેટલું સારું થાત, વિલાયતને કેટલો અપાર લાભ થાત !

એ ભલે; પણ ઇ. સ. ૧૭૯૬ ના ને મહિનાની આ સ્થવારે-આ નાટકને કાળે-

એ હજુ ઉગતો જ છે; માત્ર ૨૬ વરસને એ હજુ હમણું જ મેનાપતિ બન્યો છે: તે થે કંઈક અંશે સંચાલક મંડળને પોતાની પત્ની દ્વારા આકર્ષી-કેસવાવીને, કંઈક અંશે ઉપર જણાવ્યા મુજબના અમલદારોના દુકાળને લીધે, કંઈક અંશે કોઈ પણ દેશની નદી, પવનો, ખીણો, રસ્તા, ટેકરીઓ વગેરેને હરતા-અલકવત સ્પષ્ટ પેખી-સમજી જવાની પોતાની કુનેહને લીધે, અને સૌથી વધારે તો લોકો પર તોપગેળા ચલાવવા વિશેની પોતાની નવપ્રાપ્ત શ્રદ્ધા વડે. એવું લશ્કર તાલીમ અને શિક્ષિત સંબંધે એટલું ચિંથરેલા છે કે આ રજુ થવું નાટક જોનારા કુટલાય આધુનિક લેખકો જમના મગજ પર એ શહેનશાહની પાછલી કારકાદની લખ્યતા ઘેરી છપાઈ ગઈ છે તેઓ આ નાટકને ખરું માનવાની જ ના પાડે છે- એટલો બધો તેમની માન્યતાને આધાત લાગે છે ! પણ હજુ નેપોલિયન શાહોનો શાહ નથી બનેલો. હજુ તો એ હમણું જ “બટુકો મેનાપતિ” બન્યો છે. પોતાની ઘસમસાટ હિંમતપ્રાણ વડે પોતાના માણસો પર ભારે અસર પાડતો થયો છે. હજુ જની લશ્કરી પદ્ધતિ મુજબ પોતાનું ધાયું કરાવવા જેટલી મહત્તા એણે સાધેલી નથી. ચાર ચાર વરસ સુધી લશ્કરના પગારો ચલાવી રાખવાની બાદશાહોની કુટવને લીધેજ કચકાઈ જતાં બચેલી ફ્રેંચ રાજ-ક્રાંતિના સંચાલકોએ એ પગારો બાજતમાં એવી પ્રથા પાડી છે, કે પગાર બને ત્યાં સુધી બિલકુલ આપવો જ નહિ; બહુ તો

- ડીરેક્ટરી, જે તે વેળા ક્રાંતિસપર હકુમત ચલાવતી હતી તે.

વચનો આપ્યા કરવાં, અથવા તો સિપા
ઇઓની દેશદાઝની ખુશામત કર્યા કરવી.
અલગત, પ્રશિયન પધ્ધતિના લશ્કરી
અમલ સાથે આ પધ્ધતિનો કંઈ મેળ
તો નથી જ ખાતો.

આમ, નેપોલિયન જે માલુસોની સર-
દારી લઇને આઘસ પર ધસી આવ્યો છે
તેઓ પામે નથી પૈસા, કે નથી કપડાં. ને
એવા ચિંથરેલાલ માલુસોને કશીયે શિસ્ત
માનવાની વૃત્તિ થાય જ ક્યાંથી? ને વળી
આજનાલ સરકારી ગાદીએ ચઢી ખેઠેલાવું
તો માનેય કોણુ? પણ કોઈક આદર્શ-
વાદી સિપાઇને શુભવાસમાં મુખી દે એવા
આ સંજોગો નેપોલિયનને તો સોનાના
મુલના ચર્ધ પડ્યા છે. હજાર તોપોથી વ
વધારે અમુલ્ય લાગ્યા છે. પોતાના લશ્ક-
રને એ કહે છે, “તમ સામાં દેશદાઝ છે
ને હિંમત છે પણ તમારી પાસે નથી
પૈસા, નથી કપડાં, નથી ખાધખોરાકી.
ઇટાલિ દેશમાં આ સધળી વસ્તુઓ મળે
તેમ છે. એટલું જ નથી, હુંને સિપાઈ
માત્રના જન્મસિધ્ધ હકક તરીકે સ્વીકાર-
નાર સેનાપતિના લશ્કરને મળી શકે એવી
અમુલ્ય કીર્તિનો જોગ પણ છે. આ
રહો હું-એવો સેનાપતિ. આવો, ધસો
મારા લાકડવાયા”-પરિણામ આવ્યું તેણે
દર્શાવ્યા મુજબનું જ. તીઝનાં ટોળાં પેઠે
લશ્કર ઇટાલિ પર ફરી વળ્યું-દેશને છતી
વળ્યું. રોજ દિવસે સિપાઈઓ લઠતા ફરે છે
સને ધમે છે, કુચ કરે છે. એમ ને એમ
અશક્ય લાગે એટલો રસ્તો તેઓ કાપે છે,
અને અણધારી જગાઓએ જઈ પડે છે.
આવું કારણ એવું નથી કે દરેક સીપાઈ
પાસે પોતાના કાચળામાં પોતાની સંગીત
છે; સાફ કારણ એ છે કે આવતી કાલે
પોતાના કાચળામાં પાંચપચાસ સોનેચારૂપૈયા

આવીને જરૂર પડશે એવી એને પાકી
આશ છે.

પણ એટલું સમજવું બેઇશે કે ફ્રેંચ
લશ્કર કંઈ ઇટાલીવાસીઓ સાથે લઠાઈ
ઝમવાવું નથી. એ તો ઇટાલીયનોને તેના
આસ્ત્રીયન વિજેતાઓના લુલ્લમાંથી ગચા-
વવા માટે અને તેમને પ્રબલતંત્રી રાજ-
પ્રધાની ભેટ દેવાને માટે ત્યાં આવી લાગેલું
છે એટલે આ અનાયાસી લૂંટ એ તો
કેવળ મિત્રોની મિલકતનો ઘૂટા હાથનો
ઉપચાર જ છે-ખીણું કંઈ નહિ. એને
માટે એ મિત્રોએ ખર્ચ જેતાં કૃત-
જ્ઞતા દાખવવી ઘટે અને કૃતઘનતા
એ એ દેશનું ખાસ લક્ષણ ન હોત તો
જરૂર દાખવતે જ. સામા પક્ષવાળું એટલે
કે ઓસ્ટ્રીયન લશ્કર રીતસરની વ્યવસ્થિત
મેના છે-શિસ્ત પાળે છે. અને જૂની યુદ્ધ-
કળામાં પાવરધા બનેલા નાયકોની સરદારી
હેઠળ છે. એમને સરદાર “પોલાલો”
નામે છે તે વીથનાથી મળતા હુકમો
પ્રમાણે શિસ્તવાર યુદ્ધ ચલાવે છે ને પરિ-
ણામે નેપોલિયનને હાથે બચાકર હાર
પામે છે; કેમકે નેપોલિયન પેરીસથી હુકમો
આવે તેની રાહ નથી જોતો કે જૂની
પધ્ધતિઓને નથી વળગી રહેતો. જુના
નિયમોને એ યથેષ્ટ તોડે છે. જ્યારે
ઓસ્ટ્રીયન એકાદ લઠાઈમાં છતી બાધ છે
ત્યારે પણ એટલું જ થાય કે પોતાના નિયમ
મુજબ તેઓ ધ્રાવણીમાં પહોંચે ને બપોરના
નાસ્તાપાણીમાં પડે ત્યાં સુધી ફ્રેંચ
લશ્કર રાહ જુએ, તરત પાછો હુમલો કરે,
ને તેમને ખેદાનમેદાન કરે. મરેજો ખાતે
એ જ રીતે ફતેહ મળેલી. એકંદરે ઓસ્ટ્રી-
યાના મુસ્લદીની હકુમત હેઠળ અને સાંપ્ર-
દાયિક યુદ્ધકળા વડે કામ કરનારા અને
વીથનાના અગીરી જીવનની જરૂરતોમાં

ગળા સુધી છુડેલા શત્રુને હરાવવાનું નેપો-
લિયનને સહેલું પડે છે-એમાં એને કશું
અદ્ભૂત શૂરાતન બતાવવું નથી પડતું.
પણ દુનિયાને તો વીરપૂજન અને અદ્ભૂત
શૂરાતન ખૂબ જ ગમે છે-સાંપ્રદાયિક
મુધ્ધકળા કે અગ્રી મોજમજા જેવી
વસ્તુઓનાં અમુક પરિણામ આવે છે.
એવી એને કશી ગતાગમ નથી. એટલે, એ
તો અત્યારથી જ નેપોલિયનને “શાહોનો
શાહ” માનવા માંડે છે અને પરિણામે
તાવાઝાનોમાં બનેલો આ નાટકમાંના આ
નાનકડો અપ્રસિધ્ધ બનાવ સાચો હશે એવું
માનવાની મો વરસ પછીના સાહિત્યકારો
સાદ્ ના પાડે છે.

મિલાનથી લોદી જતાં રસ્તે જે પહે-
લું જ મકાન આવે છે; તેમાં એક વીંશી
છે. તાવાઝાનોની એ સર્વશ્રેષ્ઠ વીંશી છે.
એક દ્રાક્ષના ખેતરમાં એવું મકાન આવેલું
છે. એનો મુખ્ય ઝોરડો ઉનાળાની ગર-
મોથી બચવા માટે સરસ રચાન છે ને
દ્રાક્ષના વાડમાં પડતી એની પાછલી બાજુ
એટલી બધી ખુલ્લી છે કે જાણે એક
મોટા એટલો જ ન હોય. ગયા છેલ્લા
દિવસમાં જે રણશિંગા ધ્રુવ્યાં, ને ગોળી-
બારો થયા ને કુચકદ્મોના દેખાવ નજરે
પડ્યા ને વળી સ્થવારે છ વાગે ફ્રેન્ચ
લશ્કર એકદમ આવી પડ્યું વગેરેથી એ
બાજુના બાળકોની કુતુહલવૃત્તિ ખૂબ જાગી
ગઈ છે ને તેમાંય વધારે બાંધડ જાળકો
તો બાણી ગયાં છે કે આ ભવનમાં ફ્રેન્ચ
સરદારે મુકામ કરેલો છે. આગલી બાજુની
બારીઓમાંથી ડોકીયાં કરવાનું તેમને ગમે
છે. પણ સાથે સાથે સંત્રીનો ડર પણ
જાગે લાગે છે. આ સંત્રીભાઈ બુઘાન
છે, ખાનદાન છે, એમને કુદરતી શ્રેષ્ઠ
નથી, એટલે છુટ્ટને લગાડવાના રંગથી

માધક પાસે બેઠોના આકાર મોટે ચીત-
રાઓ છે. એનો પોશાક તે વેળાના તમામ
મોડજરી પોશાકો પેડે બારે સીલ જેવો
છે. એ કવામત માટે થાજેલો છે ને તેથી
પડેરનારની તંદુરસ્તી અને સવડ કેટલી
સચવાશે તેનો ખ્યાલ કાણે કર્યો હોય ?
આ કારણે એને શરીરે પરસેવાના ઝોળે-
ઝોળ છુટ્યા છે. પરિણામે એની બનાવરી,
ચીતરેલી મુછનો રંગ ઉતર્યો છે અને એની
હડપચી પર ને કંઈક ગળા પર આછી
આછી રંગ રેખાઓ પડી છે. વળી કયાંક
કયાંક તો એ રંગના રેલા મુકાઈને સખત
થઈ ગયા છે ને તે ચિત્રવિચિત્ર આકારો
વડે આ સંત્રીભાઈનો દેખાવ બારે રમુછ ને
હસામણો થઈ ગયો છે અસખત, એ
રમુછ ને એ અવણુંનીય હસમણાપણું
મો વરસ રહીને વિચાર કરનારો ઇતિહાસ-
કાર જ નેહ શકે છે; પણ તે જ જમાનાના
ઉત્તર ઇટાલિના બાળકને તો એ ભયંકર
અને રાક્ષસી જ લાગે છે. એ બાળકને તો
એમ જ થયા કરે છે કે આ કંટાળા ભરેલી
ચોટી કરતા રાક્ષસને, અમારામાંના એકાદને
પકડી સંગીન પર, ઘેંચી રાંધી ખામ
જવાનું મન કેમ નહિ થતું હોય ? એવું
એ સંત્રી કરે તો તે બાળકોને સાવ
કુદરતી જ લાગે. આમ છતાં એક નક્કરી
છાકરી, જેનામાં સીપાઈઓ સાથે છુટ
લેવાની રૂઢિ ક્યારનીય ખીલવા માંડી છે,
તે છેક દૂરની, ને તેથી સલામત, બારી-
એથી ડોકીઈ કરે જ છે ને સંત્રીનું એક
ધુરંદીયું થતાં લાગી જાય છે. પણ એને
નવું કશું નજરે નથી પડતું. એણે આ ગળ
ધણી વાર જે નેયું છે તે જ એને દેખાય
છે. પાછળનો દ્રાક્ષવાડો-ન્યાં દાર કાઢવાનો
સંચો ને ગાડું વેલાઓમાં પડ્યાં છે;
વીંશીમાં જવાનું બારણું, જે તેને

બરાબર જમણે હાથે છે એ જ બાલુ પર,
પણ ધણે દૂર, વીસીવાળાનું સારમાં
સાર જમણમેજ બોજન માટે તૈયાર
પડેલું છે સુલો બીજ બાલુએ છે ને
ત્યાં પામે પલંગ છે, તથા અંદરના ઝોર-
ડાઓમાં જવાનું ખારણું છે. અને વચ્ચે
ટેબલ છે. તેના ઉપર મિશનની મિશન,
ચીઝ (પતીર) દ્રાક્ષ, ખાઉ, ફળો તથા
રાતા શરાબનું એક મોટું જામ છે.

વીસીવાળાનું નામ ગિનેપી ઝાંડી છે.
એનામાં કંઈ ખાસ નવું નથી. એ
ઉંસાહી, ખુશમન, ચપળ છે, એના વાળ
ઠાળા ને મુંચલુદાર છે. માયું જરા ચપડું
છે. ઉંમર ચાલીમેક વરસની છે. એનું
મ્હોં સદા મધક છે. પરીણાયાકરી કર-
વામાં તે એકદા હોય જ ને! ને આજે તે
જેંચ મેનાપતિ જેવો પરીણો મળે તેથી
બાહ વધારે જ ખીલ્યા છે. કાચશે ચ
ખરો ને? મેનાપતિ જેને ત્યાં મુકામ કરે
એને સિપાહઓથી હુટવાનું તે મટયું જ
ને! એટલે પોતાનાં રૂપાનાં વાસણોની
સાથે સાથે ઘરના સંચા તથા હમેશ
સંતાડી રાખતો તે સોનાનાં શેલકાં પણ
આજે તે એણે પહેરી દીધાં છે.

જે બરીમાંથી બાળાએ નજર નાંખેલી
તેની બરાબર સામે, ટેબલને દૂરને છેડે
નેપોલિયન બેસે છે. એનું ટોપમું, ને
તરવાર ને સવારઆશુક પલંગ પર
પડ્યાં છે. એકરીને તે પહેલી જ વાર જોવા
મળે છે. નેપોલ સખત કામ કરી રહ્યો છે
ને યળા ઝંપટાએર ખાતો પણ જાય છે.
બધી વસ્તુઓ પર એ સામટો હુમલો
કર્ચે રાખે છે કેમકે દર મિનિટમાં જ તમામ
ખાણું આરોગવાની કુટેવ એને પડી છે
નિ આ કટેવથી જ એની પાપમાલીના

ખાસ તખાવા માંડ્યા છે.) એ એક નકશાપર
ખૂબ ઝીણવટથી જુએ છે, ને મગજમાં
કંઈક કંઈક યાદ કરી તેમાં સુધારા કરે
છે. ક્યાંક ક્યાંક, મ્હોંમાંથી કાઢેલાં દ્રાક્ષનાં
છોડાં ચોટાડી એ લરકેરોનાં હામ ટેન્કાણીની
નિશાની કરી રહ્યો છે. ખાવાની રકા-
ખીઓ વગેરે સાથે મેળમેળ થઈ પડેલા
લખવાનાં પુષ્કળ સાધનો એની સામે
પડેલાં છે. ને કાંઈક કાંઈક વાર એના
વાળ શાહીમાં ઝુલી પડે છે, તે કાંઈક વાર
મિશનની તાસક માંચ—]

ગિનેપી—આપ નામવર કૃપાવંત થઈને—

નેપોલ—(નકશા પ્રત્યે જ ધ્યાનપૂર્વક
ભાળી રહીને) બોલબોલ ના કર,
હું કામમાં છું.

ગિનેપી—(જરાયે અકળાયા વિના) જેવી
આશા, નામવર!

નેપોલ—થોડી લાલ શાહી નોંધ્યે.

ગિનેપી—બીલકુલ નથી, કૃપાનાથ! શું
કરીએ?

નેપોલ—(કુપ્પતાભર્યા) કશુંક ભારી નાંખને
તેનું લોહી આણી આપ.

ગિનેપી—(મ્હોં મલકાવી) ફક્ત ચાર ચીજ
છે. આપ નામવરનો ઘોડો, ચોટી-
યાત, ઉપરવાળી આઈ, અને મારી
વડ.

નેપોલ—તારી વડુને ઉડાવી દે.

ગિનેપી—કશુલ, કૃપાનાથ; પણ હું તે એને
શું મારવાનો હતો!—એ જ મને
મારી નાંખે તેવી છે ને!

નેપોલ—મારે તો તેમ ચાલશે.

ગિસે૦—મને ખૂબ માન મળ્યું સમજું છું.
નામવર. પણ (ધ્યાલા તરફ હાથ
લાંબાવી) થોડા શરણ હજે તોય
આલશે, નહિ વાફ, નામવર !

નેપો૦—(ધ્યાલાને સંભાળી લેતાં, ખૂબ
ગંભીરાધથી) તાર ? શરણ ? તા ના! એ
ને બગાડ થાય. તમે જ્યાંય એક મા ને
એક બાપ છે બસ ! બગાડ, બગાડ ને
બગાડ ! (નકશા પર પોતાના કોટા વડે
નિશાની કરે છે) જા, જા, જતો રહે.
(તે દારૂ પી નાંખે છે. ખુરશી ને પાછળ
ખમેડે છે. પગ લાંબા કરે છે, રૂમાલ વડે
મોં લૂછે છે, અને ખુરશીને પાછળ
લૂંટાવે છે. દરખાન એના મોં પર
વિચારશીલતા ને શુભો બને ઘેરાયાં છે.)

ગિસે૦—(ટેબલ પરથી વાસણો લઈ તે
આફ કરે છે. વાસણો વગેરેને એક ખામેની
અલરાધપર સુકી) સુતારનું ચિત્ત બાવળીયે,
નામવર ! અમે વીશીવાળા—દાર અમારે
ત્યાં દગલેદોળ, અમને એની કશી કિંમત
નહિ. આપ મોટા મેનાપતિ—લોહી આપને
દગલેદોળ, આપને એની કશી કિંમત નહિ
એમ જ ને ? નામવર !

નેપો૦—એહ ! લોહીને સાર તો દમડી નથી
એસની, શરણ મારે તો નાણું
જોઈએ.

ગિસે૦—લોહી કહે છે, નામવર, કે આપ
બધી ગીજની કાળજી રાખો છો,—
માત્ર માણસના જીવની જ નહિ !

નેપો૦—અરે, લલ્લા માણસ ! માણસને હંવ
એ એક જ એવી વસ્તુ છે કે
જે પોતે પોતાની સંભાળ લે છે.
[મોક્ષ પર નિરાતે આડા પડે છે]

ગિસે૦—[એના તરફ માન લાવે લેતાં]
અહો ! નામવર, આપની તુલનામાં
અમે સૌ કેવાં મગતરા છીએ !
અહો ! આપના જશની કુંચી મને
જડી જાય તો ! ક્યા લઈજત !

નેપો૦—આહો ! તો તો પછી તું ઇટાલિને
બાદશાહ જ થઈ ગયે તો !

ગિસે૦—તારે બાપુ, એ તો આફતની વાત.
એવું બધું આપને મોંપ્યું. હું વળી
શરણ આઉં તો મારી વીશીનું શું
થાય ? આ જ લુએને, હું આપને
ખાતર વીશી ચલાવું છું ને આપની
તહેનાતમાં ખરા છું એ જોતાં આપને
કેટલો દરખ થાય છે ? મારે તો આપ
નામવર યુરોપના બાદશાહ બનો
ને મારે માટે દેશનું તંત્ર ચલાવો,
એ જોયું ને મારી આંખ દારવી
એટલું જ બસ છે. ગંગા ન્દાયા !
(ખોલતાં ખોલતાં નકશા ને ખડીશે
જ્યાના ત્યાં રાખીને એ ટેબલ
પરનો રૂમાલ ઉઠાવી લે છે, અને
તેના છેડા હાથમાં રાખી વચચે
ભાગ મોંમાં ઝાલી ધડી વાળવા
મંડે છે.)

નેપો૦—યુરોપના બાદશાહ કેમ ? હેં, માત્ર
યુરોપનો જ શા સાર ?

ગિસે૦—હા નામવર ખરેખર ! સારી દુનિ-
યાના મ્તો ! ખરેખર. (એ પેલા રૂમા-
લની ધડી વાળવા મંડે છે ને જેમ
જેમ વાળતો જાય છે તેમ તેમ ભારપૂ-
ર્વક બોલતો જાય છે) જેવા એક
માણસ, તેવા બીજા (વાળે છે). જેવો
એક દેશ, તેવોજ બીજા (વાળે છે).
જેવી એક લશ્કર તેવી બીજી. (વાળી
રહે છે. અને રૂમાલને ટેબલ પર

પટાકડી બોલાવી જાટકે છે ને પછી
તેનો વીંટો વાળતાં) એક છતાય
તેમ બધાંયને છતવાવું—તેમાં શું ?
(પામેની અભરાઈ પર રૂમાલને
મકે છે)

નયો—હા—ને સૌને માટે રાજ કરું, સૌને
માટે લડું, અગત્ય—કહેવાઈ બધાનો
માલિક ને હોઈ બધાનો નોકર !
ખરું ને ! ગિમેષ્પી ?

ગિસે—(અભરાઈ પામેથી) હં ! નામવર !

નયો—જા, જા ! ખબરવાર મારી આવે
મારે વિશે કંઈ બોલવા આવ્યા છે તો !

ગિસે—(પશંગ પામે આવી) ગુન્તાખી
માફ, ખુશિદ ! આપ શીજી મહાન
પુરોગામી કેવળ જીવ જ છો. તેમને
તો એ વિષય જ સૌથી ઝાઝો ગમે છે.

નયો—આશ, આશ. એમને ખીજે નંબર
ગમતો હોય તેવા કાઈ વિષય કાઢ—
ભલેને તે ગમે તે હોય !

ગિસે—(નિઃસંકાય ભાવે) જેવી આશા,
જહાંપનાહ. ધર્મ ધર્મ સંનિગે પણ
આપ નામવરની, ઉપર આવેથી
બાઈ પર કદિ નજર પડી છે ?
(તેપાલિકન એકઠમ બેસે યદ્વળય
છે અને ખૂમ રસબેર એની સામે
જેવા માંડે છે. લાગે છે કે ગિમે-
ષ્પીનો ભાવાચ એ સમજી ગયો છે.)

નયો—કેટલીક ઉચરની છે ?

ગિસે—જેમને તેવડી, નામવર !

નયો—એટલે ? સત્તર કે ત્રીસ ?

ગિસે—ત્રીસ, નામવર !

નયો—કુટડી છે ?

ગિસે—આપ જુઓ ને હું જેહં તેમાં
જાઓ ફેર પડે નામવર ! એ તો
જેને જે લાગે તે ખરું. માટે મને
તો નામવર, રૂપાળી ખરી. (જરા
હુમ્મ્યામ્બર) બાઈ અહિં જ જામે
એવી તજવી જ કરું, ખુશિદ ?

નયો—(ઝટપટ ઉઠતાં) ના, ના ! એવું
કશું કરવાની જરૂર નથી. જેને
માટે હું ચાહ જોઈ રહ્યો છું તે
અમલદાર આવે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ
નહિ (ધડિયાળ સામે જુએ છે અને
ચુલા તથા વાડ તરફના બારણાની
વચ્ચે આંટા મારવા માંડે છે.)

ગિસે—(જાણે ખાતરીબર) નામવર કહું
તે માનો પેલા અમારા આસ્ત્રીપનોના
લક્ષમાં એ ફેર પડ્યો હતો. ફોટો હોય,
તો તો મદદર શી એની કે આપ
હજુરને આમ વાટ જોતા જોસાડી
ગયો ?

નયો—(આટલા પામેથી પાછો ફરતા.)
ગિમેષ્પી, જે બોગજો એ ખરું
પડ્યું તો હું એવો ગુન્મે ભરાઈ
જઈશ, કે તને, ને તારા આખા
ઘરને ને ઉપરવાળા પેલી બાઈને—
સૌને શુભીએ ચઢાવી દઈશ. તે વિના
મારો શરસો નહિ જ રમાય !

ગિસે—અમે સૌ આપ નામવરની તહે-
નાતમાં ખડાં છીએ. ફાવે તે કરવા
આપ મુખ્યાર છો. પણ પેલી
બાઈને મા ગણુગો. એને માટે
મારાથી કેમ કંઈ બોલી શકાય ?—
પણ એટલું ખરું કે આપ નામ-
વરની સામે થવાનું તો કાઈ બાઈનું
ગણું હોય જ શાનું ?

તેપોત-['ઝહોં કટાણું' ફરી ફરી અંદા
ચર કરતાં] હં! પણ તને તો
નહિ જ લટકાવું. જેને લટકા
પડવામાં વાધો જ ન હોય, એને
મારવામાં મજા શી? સંતોષ શે?

ગિસેત-('ટાપશી પૂરતાં') કશે જ નહિ,
નામવર! ક્યાંથી હોય? (ફરી
તેપોત ઘડીઆળ તરફ જુએ છે ને
શીકરમંદળને છે તે જોઈને) અહા!
સેનાપતિ સાહેબ, આપ ખરેખર
મહાન છો! દેખીતી વાત છે;
આપને રાહ જોતાં આવડે છે. આપને
મ્યાને અત્યારે કોઈ નાનકડો સરસ્વર
કે નાયક જમાવર હોય તો એ આર
મિનિટ રાહ જોઈ ન જોઈ ત્યાં તો
ગાળો જ દેવા માંડશે ને કુદશે ને
ધુંવાડુંવા થશે ને કંઈ કંઈ દમનગરી
પોકારવા માંડશે-જાણે નર્ગો ધરતી-
કંપ! ધર ન પડે તો જ નવાઈ!

તેપોત-ગિમેપ્પી, તારી ખુશામતથી તો
તોખા પરમેશ્વર! જ, તારે બક-
બકાટ કરવો હોય, તેટલો બહાર
જઈને કર. (ફરી ટેબલ પર બેસે
છે. એની કાણીઓ નકશા પર ને
હાથ જડાયાં પડે છે ને અહેરા પર
ચિંતાને ફોલનો છાયા છે.)

ગિસેત-જેવો હુકમ, હજુર! આપને ખલેલ
નહિ થાય (થાળી લઈને જવા માંડે છે.)

તેપોત-હં! ને પેલો આવે કે તરત જ
અહિં મોકલજે, સમજ્યો?

ગિસેત-તરતજ મોકલીશ, હજુર.

રમણીના અવાજ-(વીશીના દૂરના
ભાગમાંથી આવતો હોય એવો
આહો) ગિમેપ્પી! (અવાજ રૂપેરી

ઘંટડી જેવો સુરીસો છે. અને
ગિમેપ્પી શબ્દ જાણે ચઢતા તાન
જેવો લાગે છે.)

તેપોત-(ચમકીને) એ કાણ?—એ શું?

ગિસેત-(ટેબલ પર થાળી પાછી મૂકીને
અને જાણે ખાનગી વાત કહેતો
હોય નેમ, ટેબલ પર નીચો વળી)
પેલી બાઈ હજુર!

તેપોત-(જોખાનપણે) હા, હા! ખરાબર,
પેલી બાઈ! કંઈ વાર?

ગિસેત-પેલી વિચિત્ર બાઈ, હજુર!

તેપોત-કંઈ વિચિત્ર બાઈ?

ગિસેત-(ખભાં મચકાવી) ખુદ જાણે તે તો!
આપના પહેલાં અડધો કલાક આગળ
એ એક ભાડુતી ગાડીમાં બેસીને
આવેલી. ગાડી જોરધેટા ખાતેની
વીશી 'ગોલ્ડન ઇગલ' ની છે. પણ
આવેલી તે તફાવત એકલી જ, હોં
હજુર! સાથે નોકરે નહિ કે આકરે
નહિ! સામાનમાં ફક્ત એક પેટી ને
એક થેલી-અસ! રાવત કહેતો તો
કે ગોલ્ડન ઇગલ ખાતે એક ઘોડો-
ખાસો લશ્કરી સરંજામવાળો ઘોડો
એ રાખતી આવી છે.

તેપોત-લશ્કરી ઘોડો? બાઈ માણસ સાથે!
એ તો વળી કંઈ નવું જ?

રમણીના અવાજ-(હિતરતા તાન રૂપે
સુરીસ કંઈ) ગિમેપ્પી!

તેપોત-(ધ્યાનભેર) કંઈ તો મળતો છે!

ગિસેત-બાઈ પણ મળતી છે, જતાય!
((જવાબ દેતાં) આઘ્યો, બાઈસાળ!
આઘ્યો! (અંદર જવાનાં બારણાં
તરફ જાય છે)

નેપો- (એને ખબે જોરથી હાથ નાંખી
અટકાવતાં) ઉભો રહે, ઉભો રહે.
એને જ અહિં આવવા દે ને !

અવાજ- (અધીરાધથી) ગિસેખી !

(ગિસે- (અકબુલીબેર) મને જવા દો
જનાબ ! વીશીયાળા તરીકે મારી
નમ્ર ફરજ છે કે ખૂમ પડે ત્યારે
તહેનાતમાં ખડા થવું. આપ સિંધાઈ
તરીકે એ સમજે છો-મારી વિનંતિ
માનો !

મરદનો અવાજ- (વીશીને બારણેથી,
બહારથી, દમાબબરો) કોણ છે કે ?
કોણ છે ? એઈ વીશીયાળા ! ક્યાં
છે ?
(પચલા રસ્તામાં પડેલી પાટલી પર
આકુકના હાથા વડે પટાકરી બેલાવે
છે.)

નેપો- (ફરી એનાપતિપણું સજી લઇને,
ને ગિસેખીને જોતો ફરી) લે પેલો
આખરે આવ્યો ખરો (બારણું
ખતાવી) જા, તું તારે ધધે વળગ.
પેલી બાઇ ખૂમો પાડે છે. (ચુલા
પાસે જાય છે અને તેના તરફ પીઠ
ફરી મુખમુદ્રાને પાકો લસ્ટરી આપ
આપી ઉભો રહે છે.

(ગિસે- (અટપટ થાળી લઈ) ભલે, ભલે !
નામચર ! (અંદર જવાને બારણેથી
ઘેડી જાય છે.)

મરદનો અવાજ- [અધીરાધથી] અહિં
બધાં બારણામાં પડ્યાં છો ? છ શું ?
[ચુલાની સામી દિશાએ આવેલું
બારણું ફગાડે દધને ઉઘડે છે ને
એક ધુળબરો ઉપનામક (સખ-

લેફ્ટનન્ટ) બોરડામાં ધસી આવે
છે. એ ચોવીમેક વરસનો છોકરો.
લુવાનિયો છે, ને મોબલાદર માણ-
સને છાજે એવી, ગોરી, નાજુક,
મુંવાળી એની કાયા છે. મેંચ રાજ-
કાન્તિથી જેને જરા પણ અચિ
નથી આવી, એવી ખાનદાનીની
હુંક એનામાં સારી પેડે છે. એના
હોઠ જરા જડા છે. ને મૂખાઈ
મુચવે છે. એની આંખો આતુર ને
બોળી છે. એનું નાક છદ્દીપણું
મુચવનારું છે. ને એનો અવાજ
ઘોઘરો ને ભારે બેપરવાઈભર્યો છે.
જરા થેડર નહિ, નમ્રતા નહિ,
દરપનાશક્તિ નહિ, અક્કલ નહિ, કે
નેપોલિયનીય કે બીજા ખ્યાલોને
વશ થવાનું રતિભાર વલણ નહિ
એવો આ લુવાન ખૂબ હું પદવાળો
છે; અક્કલવાળા જ્યાં જતાં ડરે ત્યાં
ધસી જાય તેવો છે, ને છતાં એનામાં
એક જતની એવી ધસમસતી શક્તિ
છે કે પોતે જ્યાં ત્યાં સંક્રમણ ને
ભીડમાં ધુસી પડે છે. આખારે એ
જરા ઉઠળેલો છે. કોણકે ઉપલક
નજરે જોનારને લાગે કે વીશીના
નોકરો અટપટ એની તહેનાતમાં
ન ધાયા, તેનો એ ઉકળાટ હરો.
પણ ઉંડું નીરખનારને એના એ
ઉકળાટમાં એક જતની ગંભીરતા
અને કોઈક ભારે કંઠણ મુકેલીની
છાયા જણાયા વિના ન રહે. નેપો-
લિયનને જોતાં જ એ ચમકે છે,
ઠીકઠીક થાય છે ને સલામ કરે છે.
પણ અત્યારની પ્રગતિને પરિણામે
રખે કોઈ આશા રાખે કે મેરેન્ગો,
ઓસ્ટરલિટઝ, વોટરલુ ને સેંટ

વાર બોલી સુકયા !

નાયક-(આવેશમાં) પત્નીસ વાર-પચાસ વાર-એ વાર કટીશ ! ને બોલીને જ નહિ બેસી રહું, પણ કરી બતાવીશ. તમેય જો જો ને, સરદાર ! હું એને મારે. એના પરનો વિશ્વાસ બરાબર બતાવી આપીશ. નહિં બનાવું તો સિપાઈ બચ્ચો નહિ મારું-

નેપો-વાર, વાર સાહેબ ! બતાવજો પણ એ બુવાન કેવો હોતો, તે તો હો.

નાયક-મેં કહ્યું, તે પરથી જ એનો ખ્યાલ કરી હો ને !

નેપો-હટ છટ ! એનો દેખાવ !

નાયક-દેખાવ ? દેખાવ તો-એ તો આપે જોયો હોત, તો જ હીક પડત. તો જ આપને એના દેખાવનો ખ્યાલ આવત ! પણ એ મારે હાથે ચડે, પછી એનો દેખાવ બદલી ન કાઢું, તો મારું નામ.

નેપો-(વીથીવાળાને બોલાવવા એકદમ ગુસ્સાભર્યો ધારી કાઢી) ગિમેષ્પી ! (અધીરાપથી, નાયકને) સાહેબ, હવે જરા મુંઝા રહેશે ? કૃપા કરો !

નાયક-આપને કહી દઉં છું કે મારે માથે ટાપલો ઓઢાડશે તે કામ નહિ આવે. (કાકલુદીભરે) ભલા, એ છેક આવો હશે તે મારે શી રીતે સમજવું ? (બહારનાં બારણાં ને અભરાઇ વચ્ચે પડેલી એક ખુરશી લે છે, ટેબલ પાસે મૂકે છે, તે તે પર બેસે છે) આહ ! હું કેવો ભૂખ્યો ને છેક જ લોથપોથ છું તે આપ જાણો તો આપને મારા પર રહેજ આઘ્યા વિના રહેજ નહિં.

ગિસે-(આવીને) હુકમ, નામવર !

નેપો-(જંમ તેમ ગુસ્સો દાખી રાખતા) આને-આ નાયકને લઈ જા. એને ખવડાવ ને હીક લાગે તો-ઉંધાડી દે. પછી જ્યારે એનું બેલું ટેકાણે આવે, ત્યારે એને શું થયું છે તે હકીકત બરાબર જાણી કાઢ અને મને કહી જા. (નાયકને) આપને કેદ કરવામાં આવે છે, જનાણ !

નાયક-(હુખ્ખાશથી) હું તેને મારે તૈયાર જ છું ને ! સફ્ટન શિવાય બીજાને સફ્ટનતા સમજાય ક્યાંથી ? (પોતાની તડવાર ટેબલ પર નાંખે છે. ગિમેષ્પી તે લઈ નેપોલિયન સામે ધરે છે તે એને લઈ ફટ ફટને પલંગ પર ફેંકે છે.)

ગિસે-(લામણીભર્યા અવાજે) નાયક, પેલાં આસ્ટોપનો તો તમારા પર નહોતા તૂટી પડ્યા ને ?-પ્રભુ પ્રભુ !! પ્રભુ !!

નાયક-અરે, તો તો સારું જ તો. પેલાને તો હું મારી અંગઠડી તળે ચગદી મારત. કચડ્યો હોત, તે જ હીક થાત, એમ હવે લાગે છે. ના, ના ! એણે તો મારી ભલમનસાઇનો ગેર-લાભ લીધો ! એજ વધી પડ્યાને ! એ તો કહે કે તારા જેટલો પ્રેમ મને કાઢના પર ઉપજ્યો નથી ! અરે મને એક મચ્છર કરડ્યો એટલામાં તો એણે પોતાનો રમાલ કાઢી મારે ગળે વીંટ્યો-બુઓ, આ રહ્યો (એક રમાલ થેલીમાંથી ખેંચી કાઢે છે. ગિમેષ્પી તે લઈ બારીકાથી જાણે છે.)

ગિસે- (નેપો ને) આ તો, નામવર,
શ્રીના રમાલ જેવો દેખાય છે.
(સુધે છે) અતર પણ હોંટયું
છે ને!

નેપો- કે? (લઇને તેના તરફ ધ્યાનભેર
લુએ છે) હં! (સુધે છે) હા!
(વિચારવશ રીતે ચોરસ પર નજર
ફેંકે છે, પાછો રમાલ સુધે છે, ને
છેવટે પોતાના રંગલામાં છાતી
આગળ ભેરવે છે.)

નાયક- રમાલ કંઈ નબળો નથી, સારો છે.
એને છાત્રે એવો ને મારે ગળે એલો
એ આંખો ત્યારે મને જણાયું કે
એના હાથ જાણે શ્રીના જેવા નાનુક
છે- ને શા એના ચાળા ને લાડ, ને
રોંગસોંગ!- સાથે ભામરો... (ધીમે
પણ ઉત્કટ સાદે) પણ એટલું
નહીં, હજુર! કે મારે હાથે એ-

રમણીનો અવાજ- (બહારથી, આગળ
મુજબ) ગિસેપ્પી!

નાયક- (એકદમ સ્તંભિત બની) એ કાણુ?

ગિસે- એ તો એક બાઈ ઉપર છે તે,
મને જૂમ પાડે છે.

નાયક- બાઈ? સ્ત્રી?

અવાજ- ગિસેપ્પી! ગિસેપ્પી! તમે
છો કયાં?

નાયક- (ખૂનસભેર) પેટી તરવાર લાવો
તો, મારી તરવાર! (એ પત્રંગ
તરફ જાય છે. તરવાર લે છે ને
ધ્યાનમાંથી ખેંચી કાઢે છે.)

ગિસેપ્પી- (એકદમ આગળ ધસી તથા
એનો જમણો હાથ પકડી લઇ)
અરે, નાયક! તમે ધાયુ છે શું?
એ તો એક ખાનદાન બાઈ છે.
એનો અવાજ તમે ન સાંભળ્યો?

નાયક- સાંભળ્યો, સાંભળ્યો! એ જ પેટ
હગનો અવાજ! મને જવા થો!
(એ ગિસેપ્પીના હાથમાંથી છટકી
દોડે છે- અંદરના ખાસણા ભણી.)

[આ નાટકનો વધુ રસિક ભાગ આવતા
અંકમાં.]

નૃસિંહ

આપને મારે થાય ખરે હનિયાંભરતી ગુંજાતી
આસમમાં 'સેલ્સમેન' થઈ શકે છે.

પ્રખ્યાત. એને પણ અલિનંદન આપ્યા.
 રૂપેનમાં પ્રયેક સ્થળે રાજશાહી અને
 શાહનશાહીવાદ રહ્યો વિરોધના પોષક
 થતા હતા—નહિલીસ્ટોથી માંડીને બધા-
 રણીય રાજવાદીઓ એમ જ માનતા હતા
 કે રાજ આદ્યાન્સોએ પોતાના મોર્મંદો
 ભંગ કર્યો હતો. આ બધા પક્ષોએ
 મૈત્રિ સાધી. કલંબોએ કમ્યુનિસ્ટ-સામ્ય-
 વાદીઓ સાથે સહકાર સાધ્યો અને તેઓ
 પોતાની પોળના પાર પાડ્યા પડ્યાં
 રચવા લાગ્યા. જણીતા વેલો અને વજીલોએ
 અરાજકતાવાદીઓ સાથે છૂપી અને ભેદી
 મરલહત કરવા માંડી; કલાકારો—ચિત્રકારો
 અને લેખકો—કવિઓએ કારાગારમાં અધિ-
 લનો ઉપાડ્યાં—અને ધર્મના ઈશ્વરદાર
 પાદરી સમુદાયમાંનો થોડોક વિભાગ આ
 ચળવળમાં સહકાર આપતો થયો.

અને આમ દરેક જાતના લિજ

જન રાજકીય વિચારો ધરાવનારા પુરોનો
 જેથી ક્રાન્તિકારી સમિતિએ રાજશાહીને
 જાગ કરવાની પેરવી કરી. લિજ લિજ
 જાગવારી મતો ધરાવનારી આ સમિતિની
 અંદર

જેવા જ બધાની એકતા
 અને તે એ હતો કે
 “રાજાનો નાશ થાય !”
 આ આન્સોની વિરુદ્ધમાં
 તૈયાર હતો.
 રીપબ્લીકનો અને
 એક મળીને
 એક મળીને

માન
શાહ

ગા

શાન્તિ માટે પોતાનો મત જાહેર કર્યો.
 ત્યારે ‘લેફ્ટ રીપબ્લીકનો’ સ્પેર્મને તદ્દન
 નવીન સ્વરૂપ આપવા માગતા હતા. સમા-
 જવાદીઓએ સત્તા પર હાથ મેળવવાનું
 મુલતવી રાખીને કબુલ કર્યું કે જો સર-
 કાર ધીમે ધીમે મજદૂરોનાં હિતને સંરક્ષણ
 આપે અને ધીમે ધીમે ક્રાન્તિકારી પ્રગતિ
 હાથ કરે તો સમુદાયને આગળ વધતાં
 અટકાવવા તૈયાર છે. રૂટેલનોએ ‘ક્રી-
 ઝેઈટ’ની માગણી કરી, આ બધાનું પરિ-
 છામ એ આપ્યું કે સહ કોઈ પોતાની
 મરજી પ્રમાણેની પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યું.

પણ માત્ર સમાજવાદીઓ જ એવા હતા
 કે જેઓ વ્યવસ્થિત રીતે પોતાનું કાર્ય
 કરતા હતા. બીજા દશ કે પંદર પક્ષો પણ
 પોતાની ધમાક કરી રહ્યા હતા. આ પક્ષો
 કે.ઈ પણ કાર્યક્રમની ઉપર ધ્યાન નહિ
 આપતાં એકાદ નેતા જેવી વ્યક્તિની
 આસપાસ વીંટળાઈ રહેતા અને આમ
 સાથે તંત્ર લિજ લિજ પક્ષોમાં બેઠાં ચાલ
 ગયું. દરેક દેશની પરિસ્થિતિ વિષે
 બનતી જતી હતી. છેવટે પાલમિન્ડરી યંત્ર
 એટલું તો ગુંચવાઈ ગયું કે શાપનનો
 પ્રશ્ન થયો જ કદિન થઈ પડ્યો.

એ વર્ષ બાદ જ્યારે રિપબ્લીકન સર-

કાર અસ્તિત્વમાં આવી—એને સમાજવાદી-
 ઓનો આડકતરી રીતે ટેકો હતો—દમિયાન
 તમામ સરકાર વિરોધી તત્વો—અરાજ-
 કતાવાદથી માંડીને હુસુઆઈટા રીપબ્લીકન
 કેમ્પની અંદરમાં રહીને એલેક્ઝાન્ડરો
 એ જણાવેલા વિરોધને ખભો મીલા-

ના મોશિયા-
 રીપબ્લીક-
 નામેન્ટ

અસ્તવ્યસ્ત હાલત ભોગવી રહી હતી. સારાય દેશમાં જુદા જુદા નેતાઓ ધોષ-ણાઓ કરતા. અહિં સમાજવાદીઓની વાતો થતી હોય તો ખીજી બાજુ સુધારવાદીઓ ભાષણ આપતા હોય. કોઈ વત્-માનપત્ર વળી 'સમાજવાદીઓને બહુકાર કરો!' એવો જોશ કરતું અને આથી સમાજવાદીઓ ખૂબ પાડતાં કે 'મુઠીવાદીઓ સાથે કોઈ પણ પ્રકારનો સહકાર નહિ નેપ્રએ.'

છતાં આઝાદા મોશિવાલિસ્ટ રીપબ્લીકન પ્રધાનમંડળને પાલમિંટની બહુમતિને લીધે ટેકો મળ્યા, પણ નવીન ચુંગણીમાં અધાધુધી વ્યાપી. આવે વખતે આઝાદાને વિજય મળ્યો. પણ લીરો પક્ષે તહેને ઉથલાવી પાડ્યો. આઝાદાને એથી બહુ જ લાગી આવ્યું.

આ બધું અધેર
ચાતવાતું એક જ કારણ દેખાય છે. પ્રત્યેક જણ પોતાનો પક્ષ સ્થાપતું. નહાનકડા નેતા પણ પોતાની મરજી પ્રમાણે કાય કરતો. આઝાદાનો વિચાર "લોકશાસનને આઝાદી આપવી" એ હતો. પાલમિંટને સુંદર હથિયાર તરિકે ધારી લઇને આઝાદાએ સ્પેઈનને નવીન બંધારણ પર મુકવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. પણ અંદર અંદરમાં પડેલી કાટકુટોને લઇને આઝાદાની ધારણા નિષ્ફળ નીવડી. દરેક શહેરમાં હડતાળ, હુલ્લડ અને ભેંખના માદા તથા ખીજી ધમાલો શરૂ થઈ ગઈ. અને રાજકીય દેહીઓની જલમાં પુરુષ વૃદ્ધિ થવા લાગી. સારાય દેશમાં ધમરજન્ટી કાયદાનું સ્થાપન વ્યાપી રહ્યું હતું.

અને આખરે કમચલાહિ સરકારે નાં ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૯૩૧ ના દિવસે સ્પે-

ઈનની રાજકીય લગામ હાથમાં લીધી. એ સમયે તહેની સમક્ષ આદકાન્તોને નપ્ટ કરનાર છ ગંભીર પ્રત્યેનો સ્થાપનો કરવાનો પ્રસંગ આવીને ઉભો રહ્યો. આ છ પ્રત્યેનો જાહેર દેવું, બેકારી, જમીન સુધારા, કુટલોનીઆ લશ્કર અને ધમ દેવાલયો-એક બીજા સાથે એટલા ગુંચવાયેલાં હતાં કે એનો ઉકેલ કરવો એટલે સારાય સ્પેઈનની પ્રગતી પુનઃકંટા કરવી, એવું મહાન કાય હતું.

પહેલા તો જાણે પ્રાથમો દ રીવેરાના જમાનામાં થયેલું મોટું કળ, જ્યારે નાણાંની ધણી છૂટ હોવાથી નવીન શહેરોની રચના, ટેલીફોન અને બીજા સુધારાઓ પાછળ થએલ ખર્ચ એ બધું મળીને રાષ્ટ્રીય દેવું એક જંગી કળ બની રહ્યું. આ કળના વિષયમાં આઝાદા સરકાર કે પછી કરી રાજી નહિ. એના વખતમાં ધણાય આઝાદવાળા ખર્ચ થતા હતા છતાં તે બધું બરાબર નેતો હતો ઉદાહરણ્યે તે જ્યારે આઝાદાએ મુધ ખાતાની વઝીરાત હાથ ધરી ત્યારે તેણે શોધી કઢાડ્યું કે ધણાય વતમાનપત્ર વાળા પત્રકારોને "લશ્કરમાંના ઘોડા"એને માટેના ખર્ચના નામે પોપવામાં આવતા હતા અને આમ બજેટને વધારે વજન દાર બનાવવામાં આવતું હતું. અને જ્યારે આ પત્રકારોને અપાતી જંગી રકમે બંધ થઈ ત્યારે માફીના પત્રોએ એની સ્થામે ગજબનાક પ્રચારકાય કયું-પરિણામ એ આવ્યું કે તેથી જ તહેવું પતન થવા પામ્યું.

સ્પેઈન એક આગળ પડતો

ખેતીવાડીનો પ્રદેશ કહેવાય છે તેની અંદર દસ લાખ નેટલા ખેતરો છે

એ ખરેખર આશ્ચર્યકારક ઘટના છે કાસ તેની પામેથી ઘણા મોટા પ્રમાણમાં દારૂની ખરીદી કરતું હતું પણ હવે તો કાસ આફ્રીકાના સંઘનાઓમાં વિકાસ પામેલા દ્રાક્ષવાડાઓ તરફથી દારૂ મેળવતું હતું તાજા ફળો અને ખીજી તરફારી જેની ઇચ્છા અને કાસ ખાતે નીકાશ થતી તેની ઉપર મોટી મોની જકાતો નખાઈ હોવાથી તેને પણ ધડકા પહોંચ્યો

ત્યારે ખીજી બાજુથી ઐલોગિ-એકઝી પછી વધુ જ હતી યુધ્ધ ઈમિગ્રેશન સામુદાયોમાં શરૂ થયેલ ફાઉન્ડરીમાં આવેલી મંદિર માટે લીસે સમાજવાદીઓને જગતે ઇપકો આપી શકે તેમ નહોતા-કારણ કે તેમાં લેખનો ટોપ નહોતો ત્યારે બાસી-લોનાના રેશમનો ઉલોગ પડુ ધણી જ મંદિર અનુભવી રહ્યો હતો કારણ કે એ ઉલોગ જપાન સાથે હરિદ્રાક્રમિ ઉત્તરવા તદ્દન અસંકલ્પ હતો

ખીજી દેશોમાં પણ આના જેટલી

જ એકારી હોવાની સ્પેષનનો આ પ્રશ્ન ઉકેલી શકાયો નથી-છનાયે એક ખીજી વગેરે પણ ગણાની શકાય એન્ડાલ્યુસિઆ એસ્ટ્રીમેડુર અને કાસ્ટાઇલમાં જમીન પધ્ધતિ એવી હતી કે આબાદીના સમયમાં પણ એ દેશમાં લોકોને આવવાને રજા નહોતી મળતી તેમના પર પ્રતિબંધ મુકતો હોવાથી લોકોને અમેરિકા, મેક્સિકો અને ક્યુબા, આર્જેન્ટીના વીગેરે ગયે જવું પડતું પણ જ્યારે ત્યાં પણ હમીએશન કાયદાના મંડાણ થયા ત્યારે ત્યાંથી આવતી રકમ અટકી ગઈ. ત્યાંથી આવતી દૈનિક અટકી જવાથી સ્પેષનને સ્પષ્ટ થઈ આવ્યું કે એકારી હવે ઉપર સ્વરૂપ પકડતી ગય છે. જમીન

પદ્ધતિને લીધે ઘણાંય કિસાનોને બાગ મંદી અનુભવવી પડી છે.

આ છેલ્લા પ્રશ્નો ઉકેલ કરવા અતિશય કઠિન હતો એ વર્ષ બાદ જ્યારે આઝાના પ્રધાન મંડળ પડ્યું ત્યારે મંદીએ આ વિષયમાં પગલા લેતા માત્ર બધા આન્ડીઓ, જમીનવાળાઓ પામેની જમીન જપ્ત કરી લીધી-ઓગસ્ટ ૧૯૩૨ માં જનરલ સાન્જુએની રાજવાદી ચળ વળ ઉપડી, આ બધી જમીનની તપાસ કરવાનું જણાવવામાં આવ્યું અને ફરી લેની વેચણી કરવામાં આવી

કેટલોનીઆ સ્પેષનની શાન્તિ માટેનું અતિ

શય ઉપયોગી અગ હોઈ કોટેને થોડાં લાંબુ તેમ કેટલોનીઆને સ્વતંત્ર સંસ્થાનનો દરજ્જો આપવાનો વિચાર હતો. પરંતુ આ બંધારણીય પંથો ધીમે ધીમે અમલમાં મુકવાનો હતો કેટલોનીઆને સ્વરાજ્ય અને આઝાદી માટેની પુરેપુરી સામગ્રી મળી નહિ. સત્તા માટેની ત્રણ ચાવીઓ મજેટ, પોલીસ અને ફળવળીનો બધો કાણુ તો રાષ્ટ્રીય સંસ્કાર પામે જ હતો કે ખીનેટને ટેકા આપવાને બંધે વધુ વાર થોડી જ છુટ આપવામાં આવતી હતી.

રિવેગની સત્તા હેઠળ સૈન્યમાં તદ્દન અધાધુધી પ્રવર્તી રહી હતી. અદાર સૈનિકો દીઠ એવનાયકનીગાથો હતો અને જે કાંઈ લશ્કર સંબંધી કે પણ બોલે લેની ઉપર લશ્કરી કાયદાનો જાનીમ મોટો પડતો નાજકીય દૃષ્ટિએ આ લશ્કર સુદર હતું ખુદ રાજા પણ જનરલ નિવેરાની આગામી પાલન કરતો પણ અજાનાએ પોતાની નવીન પધ્ધતિએ સૈન્યની પુનર્વર્તના કરી.

શહેનશાહતના યુગમાં રાજકીય દૃષ્ટિએ જેટલું સૈન્ય પ્રયોગ અને શક્તિશાળી હતું તેટલા જ શક્તિશાળી ધર્મ અને દેવાલયો હતાં પાંદરીની સત્તા ધણી જ હતી. હમુઆધતોની સાથે પાંદરીની સત્તા સમગ્ર સ્પેઇનના વ્યાપાર, ઉદ્યોગ અને નાણાં ધોરણ પર કાણુ ધરાવતી. ૧૯૩૦ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૩ મી તારીખે ક્રાટીકે પાંદરીની મીઠકત જખત કરી નાખી. અને આથી સર્વત્ર હાહાકાર વ્યાપી રહ્યો.

પાછળથી આઝાના અને પ્રેસીડન્ટ આય-કાલા ઝામેરા વચ્ચે ભયંકર વેનનસ્ય બન્યું. બંધારણીય ક્રાટીકની ક્રાંતિકારી ક્રિષ્ણતું વહાણુ ધર્મ-દેવાલયના અને જમીનના પ્રશ્નના ખડક સાથે અથડાયું અને આથી તેમની સર્વ યોજના ભાંગી ગઈ. વળી આઝાના અને સમાજવાદીઓની મહામે લોકસામણી ઉચ્છેડાતી જતી હતી. કારણ કે સંગેઝોને લીધે જાનેને લોકસમુ-દાય પર અંકુશ મુકવો પડ્યો હતો.

“લોકશાપનમાંથી ક્રાંતિ” એવા સિધ્ધાન્ત દ્વારા સ્પેઇનમાં શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનો ધરાદો ધરાવનાર ક્રાટીકની બધી યોજના નિષ્ફળ ગઈ. ૧૯૩૩ ના સપ્ટેમ્બર માસ મુધી જનતામાં ગમગીની પથરાઈ રહી હતી. નવીન સરકારે મજદૂર પક્ષને નિર્બંધ બનાવવાના પ્રયાસો કર્યા.

સ્પેઇનનો લોકશાપનનો પ્રયોગ તો આવા પ્રશ્નના ઉત્તરનો પ્રયાસ સમો હતો કે, “સાધારણુ ઉમોદેટીક પાલમેન્ટ ધરાવનારાં દેશમાં કદિ ક્રાંતિ કરી શકાય ? કદિ તહેને ઉદ્ધામ બનાવી શકાય ?” ઈતિહાસ સાફ જવાબ આપે છે-“નહિ !” પણ સ્પેઇને તો અશકયને શક્ય બનાવવાનો વ્યથ પ્રયાસ કર્યો.

સ્પેઇનની ‘રિપબ્લીક’ મજદૂરો અને કિસાનો માટે શું કયું છે ? મજદૂરો અને કિસાનો માટે આઝાનાના રાજકીય પ્રયોગથી કેં પણ ભણું થવા પામ્યું નથી !

૪ ટ. નં. ૨૨૪૭૮.

સ

અમારી ખારાકુવા સામેની હાટેલે એકદમ ચોખ્ખું દુધ મલે છે.

તમારાં બાળકોના માટે હંમેશાં ચોખ્ખું દુધ મેળવવાની કાળજી રાખો. સોંધું તે સોંધું જેમ જેમ તમારા બાળકો મજબુત હશે તેમ તેમ તેઓ વધારે સારી રીતે ઉછરી આવશે. માટે તેમને હંમેશાં અમારે ત્યાંથી ચોખ્ખું દુધ ગાય ત્યાં લેંસનું લઈ લેવ ને પીવડાવો. અમે દરેકના કરતાં સસ્તા ભાવે લગવા બાંધણું અને ટાઈમસર ઘેર ભેઠાં પહોંચાડણું ત્યાં દુકાને હંમેશાં બબ્બર ભાવે મળશે.

ઠે-સુખમાં મહાન પ્રખ્યાતિ પામેલી ચહા નાસ્તા માટે લોકપ્રીય થયેલી

અમૃતતુલ્ય અસલ ચહાની દુકાન

ખારાકુવા સામે.

મા-ગુ. અ.

શ્રી ગ. મનુષ્ય પ્રારબ્ધથી ધણોજ અભાગ્યો રહે છે. હજારોનું ભાવિ જ્યોતિષના એક શબ્દ ઉપર લટકે છે.

હિંદુસ્તાન, આફ્રીકા, રંગુન, સીલોન અને ખર્માં વીગેરે સ્થળે પ્રસીધ્ધ પામેલી શંકર, વિષ્ણુ અને ચંદીની ઉપાસનાથી વીસ વર્ષથી સીધ્ધ થતી આવતી, ક્રિયા બતાવી આગવામાં આવતી.

પરકત વીંટી

ચંદીની રૂ. ૫. પરદેશ માટે શીલીંગ ૧૫ નવગ્રહના નંગવાળી સોનાની શાસ્ત્રોક્ત વીંટી રૂ. ૫૫ અને તે ઉપરાત; જેનાથી સંતાન (પ્રજા) સુખ, સ્ત્રી મીલાવટ, સંતુનાથ, રોગ શાંતિ, નડતર, લક્ષ્મી, આપાર, રાજદારી, ધંધા નોકરી વીગેરેમાં વિજય મેળવે છે.

વિવાસી મહેલમાં રહેવા, લક્ષ્મી સંતાન મેળવવા, વાડીલાડીથી સુખ લેવા વિજય શાંતિ વીંટી પરકત (૧) રહે પરકત, સગ પરકત, વધે પરકત સુખી પરકત. રહે ગુણ તાન આને માં અમીરી એ વીંટી પરકત (૨)

લક્ષ્મીજીની ઉપાસનાથી નવગ્રહ સિંધ કરેલા વીરોજન.

ચંદીના પતરા ઉપર જેનાથી લક્ષ્મીજીનો નિરંતર ધરમાં વામો રહે છે, જેની પામે રોયજ વીરો, તેને ગુ. આપે જગદીશો? સાચે રટે વીંટી પરકત, લક્ષ્મીજીની જામે હક

બલે દશા નખળી દેખાય તો પણ લક્ષ્મીજી કરે સદાય વધુ માટે સવા આનાની ટીકોટ ખીડી પુજાવો

વર્ષના હેવાલ રૂ. ૨-૪-૭ પરદેશ માટે શીલીંગ ૪.

સ્રીઓ માટે ખાસ ઇચ્છીત રૂપ માદળીયુ

ચંદીનું રૂ. ૫૫ સોનાનું રૂ. ૨૫૫ જેનાથી સ્રીઓનાં તમામ કામ સિદ્ધ પતા નડતર રહેતું નથી. ભૂગુસંહિતા તથા ભાવિક્ષણ, વર્ષિક્ષણ, જન્મોદ્ધાર, જન્મોત્તરી રૂપકા વીગેરે ગુજરાતીમાં ગાય છે. જાંગીનો હેવાલ રૂ. ૧૦૫ પરદેશ વૈદ ૧૧૧ જન્મકુંડળી ન હોય તો પત્ર લખવાનો ટાઇમ, ધંધા, ઉમર મોકલવા. આગવના દેવી પ્રયાગો શાસ્ત્ર વિધી પ્રમાણે થાય છે. સંતાન (પ્રજા) ઉત્પત્તિનો પ્રયોગ કુંડળી તપાસી ગેરંટીથી કરનાર: તથા શત્રી, મંગળ વીગેરે નવગ્રહનાં નગ મત્રી મીઠા કરી આપનાર:-

પ્રો. એલ. દામોદર જ્યોતિષી, બી.એ. (N.Y.)

જ્યોતિષ ચમત્કાર ઝાહીસ (ઝેન. વાય.)

માંડવી રોડ-વડોદરા. (INDIA).

વેવલાં અને વેવલાં પણું

‘મસ્ત ફકીર’

મા ન વ મા ન સ નાં એ કે
લાક્ષણિક અંગની હું કે ઓળખ.

વેવલાં એ માણસોનો એક ખાસ વર્ગજન આવે છે. વેવલાંઓ અને ધર્મજનની કે જડ માણસો વચ્ચે એક પ્રકારનું સ્પર્શ હોય છે. ધર્મીઓ અને જડ માણસો જીવનના વ્યવહારમાં, ધર્મ પાળવામાં કે દુનીયાના વ્યવહારમાં શુદ્ધિનાં પડળ અંધરી કામ કરે છે. જડ માણસો તો પથરા જેવાં જ હોય છે, ધર્મજનનીમાં અક્ષયની ઉણપ હોય છે, પણ તેમાં જળ હોય છે. શુદ્ધ પણ ન વાપરે અને નબળાઈ અતાવે તે વેવલાં કહેવાય. મુસ્લીમો ધર્મી હોય છે, હિંદુઓ વેવલાં હોય છે.

* * *

વેવલાંઓ શ્રદ્ધાળુ બહુ હોય છે, અને એક નાકું પકડ્યું તે છોડતાં નથી, મુંબઈમાં ધણીએ વેવલાંઓ મળ-રક્ષામાં વૈશ્રવ મંદિરોમાં મંગળાનાં દર્શન કરવા “જે જે” કરતાં લુલેશ્વર તરફની શેરીઓમાં ઘેરતા હોય છે. એમનાં દોકો-રજનાં દર્શન મારેનાં જાવનીનાં મ્હોડાં જોઈ કાંઈ પણ એમને ઓળખી કાઢી શકે. રહવારે દર્શન માટે ઘેડાઘોડી કરતી વખતે મંદિરમાં પોતાના જોડ કાંઈ ચોરી જવાની ખીંકે આ વેવલાંઓ જોડ ઘેર મુકી જાય છે, દોકોરજમાં ભગતડાં યઈ શ્રદ્ધા રાખે,

પણ એ દોકોરજનો પાથુ જોડ માટે વિશ્વાસ ન કરે !

પુરૂષો વેવલાં આવે છે તેમ સ્ત્રીઓ પણ વેવલી આવે છે. અંધશ્રદ્ધાથી સાધુ, જાવાની મેવા કરવા જાય, મંદિરોમાં દોકોરજનાં દર્શન કરવા ઘેડે, પણ એ જાવાઓ કેવા છે અને જે મંદિરોમાં પોતે આપડે છે તેનું વાતાવરણ કેવું છે તે જાણવાની આવી વેવલીઓ દોકોરજ કરતી નથી-દોકોરજ શું કરે ? વાતાવરણ સાફ છે કે નરમું તે જાણવાની શુદ્ધિ જ વેવલાંઓમાં હોતી નથી.

વેવલી ભકતાણીઓ દોકોરજની મેવામાં વેવલી બનતાં પોતાનું પરકામ ભૂલી જાય છે, પોતાના પતિ અને જાળજા પ્રત્યેની ફરજ ભૂલી જાય છે અથવા તે તરફ બેદરકાર બની જાય છે.

વેવલાં પુરૂષો પોતાનો ધર્મ વેવલાં-પણમાં ભૂલી જાય છે. પણ કેટલાક દાખલામાં કેટલાક વેવલાંઓ પોતાનો સ્વાધ હોય ત્યાં વેવલાં નથી હોતા.

* * *

એકલા હિંદુઓ જ વેવલાં નથી હોતા. ખ્રીસ્તીઓ, મુસલમાનો, જોબાઓ, બોરાઓ, પારસીઓ, રોમન

કેથોલીક સમળી ડામોમાં વેવલાઓ એક
યા બીજા સ્વરૂપમાં મળી આવે છે. રશી-
આમાં ઝારના વખતમાં રામ્પુટીન જેવ,
જપુરા હગ અને મવાલી પાછળ મોઝકાના
હમરાવ કુટુંબની બાનુઓ પ્રાણ પાથરતી
એ વેવલાપણું નહિં તો બીજું શું ?
માનવસમાજમાં મોટો ભાગ વેવલાઓનો
હોવાથી રોંગી ધર્મગુરુઓ અને પાપાંડી-
ઓના પંથો નબી રહે છે, પુલે ફાલે છે,
અને વેવલાઓની લકિત અને અધશ્રદ્ધાનો
લાભ લઇ પોતે માલગર બની વેવલાઓને
મુશ્કેલીસ હાલતમાં સંબડાવે છે. પણ વેવ-
લાઓની અક્ષલ એવી છુટી હોય છે કે
અધશ્રદ્ધાથી પોતે કઇ હાલતમાં છે તે
સમજી શકતા નથી.

* * *

વેવલાઓમાં તોલનશક્તિ હોતી
નથી. જેને અંગ્રેજમાં “મેન્સ ઓફ
પ્રોપોરશન” [Sense of Proportion]
કહે છે તે પણ હોતું નથી. મુંજાઇમાં
રમાયલી ટેરટ મેથમાં અમરનાથે
સુંદર બેટીંગ કરતાં તેને હારતોરા
પહેરાવવા દોડી જનાર પેલા આપણા
હીંદીઓને હું વેવલાં ગણું છું, બીજે
દિવસે શું થશે ? હજી પુરેપુરો વિજય
નથી મળ્યો, તેનો તોલ એ હાર પહેરાવ-
નાર વેવલાઓએ કર્યો નહતો. વળી એક
ક્રીકેટ ટીમમાં આંખી ટીમનો સત્કાર કરવો
જોઇએ. એક છુટક રમનારનો નહી. એ
આપણા વેવલા લોકો કદી સમજી શકતા
નથી, અને તેથી પરીણામ એ આવે છે કે
ખુદ રમનારાઓમાં પોતે પોતાની ટીમનું
એક અંગ છે એ ભાવ રહેતો નથી. હીંદી
ટીમના જેટલા રમનારાઓ હતા તે
દરેકની નાત અને જમાત એડવાન્સ અને

હારતોરા સાથે મેદાનમાં પોતપોતાની જાતના
રમનારાઓનો સત્કાર કરવા જાય તો
દેખાવ કેવો થાય ?

* * *

આપણી રાષ્ટ્રીય લડતમાં પણ
આપણે અત્યાર સુધી ખૂબ ખૂબ વેવલા-
પણું જ બનાવ્યું છે. મેદાત ફેરીઓ કાઢી,
કેટલાક વેવલાઓ તે વખતે એમ જ સમજી
બેઠેલા કે હાથમાં રાષ્ટ્રીય વાવણ લઇ ‘નહીં
નમશે નહીં નમશે નીશાન ભૂમિ ભારતનું’
એવો રાગડો તાણતા રસ્તામાં એ લોકો
હીંડશે એટલે ખસ બ્રિટીશ સત્તાધીશો
તેમની આગળ માથું નમાવી દેશે. દેશનું
સત્તાધીશોનું માથું તો એક અડધી તમ્બુ
જેટલું પણ નહોતું નમ્યું. ઉલ્ટું પકડા-
પકડી થવાથી એ મેદાતફેરીઓ ધોગળી ગઇ.

* * *

નરવસો આપણા લોકોએ ખૂબ
કાઢ્યાં, બખ્ખે અને ત્રણ ત્રણ માઇલ લાંબાં
ભાષણો ખૂબ ખૂબ કર્યાં, મેદાનમાં જઇ
લાડીઓ ખાધી, જેલો ભરી નાંખી, પણ
એ બધી ધામધુમમાં અંતરગત વેવલાપણું
હોવાથી. ખારી વસ્તુસ્થીતના ખ્યાલ કરતાં
એક જ વ્યક્તિ માટેની અધભક્તિ હતી.
એટલે એ લડત, એ ધામધુમ સામા પક્ષે
પરચો બતાવતાં ઠંડાં પડી ગયાં, અને
સામે પક્ષ જે હીંદના વેવલાઓને નમેનસ
ઓળખતો હતો તેમણે જેમ બહાર હીંદુ-
ઓની સમાજવ્યવસ્થામાં છે તેમ જોઇમાં
“એ.” “બી.” અને “સી.” વગેરે કાઢી
એ વેવલાઓની એકતાની ભાવનાને તોડી
નાખી, તેમની પોતાની સગવડ જાળવવાની

ન્યાયવૃત્તિ પોથી અને એ રીતે સર્વિનય
અનાદરની એ આખી હાલતનાં મૂળયાં
ઉમેડી નાંખ્યાં.

* * *

વિજ્ઞાની નકકરે હકીકતો, કમોટી
અખતરા અને અનુભવથી કામ
કરે છે. વેવણે અધશ્રધ્ધાથી કામ કરે છે,
શુદ્ધિમાન વસ્તુસ્થિતિને સમજે છે, વેવણે
ઉપરથી કંઈક ચમત્કાર થશે એમ માન્યા
કરે છે. અને નેતાઓએ વચન આપ્યા
પ્રમાણના ચમત્કારો જનતા નથી અને ખુદ
એ નેતાઓ જેલમાં “એ.” વગમાં દાખલ
થઈ મોજ્યાં ઉડાવે છે, એ જ્યારે જુએ
છે ત્યારે વેવણાની આંખ ઉઘડે છે, અને
તેના જીગરમાં રહેલી જરા સરખી પણ
દેશમંકિત ઝોસરી નય છે.

* * *

ભલે ભાષા ઝંઘેરચંદ મેઘાણી
સૌચક્ષુનાં ગામોની ભાગોળે ઉભા કરેલા
પાળાઆઓમાંથી વીરતાનાં દર્શન કરે. ભલે
બહારવડીઆઓની વાતમાંથી પ્રજાને
પ્રેરણાનાં પિયુષ પાવ, પણ મને તો એ
પાળીયા ઉભા કરવામાં વેવણાપણું દેખાય
છે. એ પાળીયાઓના ઇતિહાસ તપાસીએ તો
એકડે નવાણું ટકામાં ગામમાં દુસ્મનોતું
કે લુટારાઓનું ધાડું આવતાં, પોતાની
શક્તિતો ક્યાસ કર્યા વગર આંધળો થઈ
આગળ ધસનાર અને માર ખાઈ મરી
જનાર ડકેળ માનવીજ દેખાય છે. દુસ્મ-
નોના ગામમાં જઈ વિનય મેળવી પોતાને
ગામ ફરનાર શરાઓના પાળીયા કેટલા
હશે ? રજપુતો વેવણા હતા, કયાંક વાંચ્યું
છે કે, મોગલો તેમની સામે સૈન્ય લઈ
જતાં મોખરે ગાયોનું ટાણું રાખતાએટલે
વેવણા રજપુતો તકવારો ઉપાડતા નહિ, અને

પછી મોગલો નજીક આવી ધસારો કરતા
ત્યારે કાકડી કેળાંની માફક રહેસાઈ જતા.
રજપુતોની સરખામણીમાં મરાઠા કંઈક
શુધ્ધીવાન હતા, અને મોગલો જોડે જેવા
સાથે તેવા થઈ મોગલોનાં ધાડને દખ્ખણ-
માંથી કહાડ્યાં હતાં, એટલુંજ નહિ પણ
છેક અટક સુધી પોતાનો ભગવો ઝુંડો
ફરકાવી આવ્યા હતા.

* * *

ખીજ એક દહીંજી હિંદના એક
વેવણા હિંદુ રાજાની વાત છે.
મુસ્લીમો પોતાનાં ગામ પર ચઢી આવે છે
એ વાત સાંભળી તેણે પોતાના ગામની
આસપાસ તુલસીનાં કુંડાંઓ સુઠાવી દીધેલાં,
એવા ખ્યાલથી કે “તુલસી તો માતા કહે-
વાય, મુસલમાનો એને કચડી કંઈ આવે ?”
કહેવાની જરૂર નથી કે એ ગામ પર
ચઢી ગએલા મુસ્લીમ સૈન્યે પેલાં તુલસીનાં
કુંડાંઓને લાત મારી બાણોએ ફગાવી દઈ
ગામ સર કધું હવું, અને દુસ્મનો આવે
છે છતાં તુલસીનાં ચમત્કારની અધશ્રધ્ધાથી
લગીરે તૈયારી ન કરનાર એ ડકેળ
રાજાનું મનતક કાપી નાંખ્યું હવું.

મહમદ ગીઝનીએ સોમનાથનું દેવળ
લુટ્યું ત્યારે સોમનાથ મહાદેવના આઠાણુ
પ્રજારીઓ રૂદ્રો ભણુયા લાગ્યા હતા, એવી
અધશ્રધ્ધાથી કે, શીવલીંગ ફાટી તેમાંથી
રૂદ્ર પોતે નીકળશે અને જોડા પડેરી મંદી-
રમાં ઘુસી આવનાર એ દુષ્ટ યવનને
ત્રીશુળ મારી ત્યાં ને ત્યાંજ પુરો કરશે; પણ
એવું કશુંજ બન્યું નહી, સોમનાથની એ
સોનાની ચૂની તોડી મહમદ ગીઝની લઈ
ગયો, અને મંદિરનાં સુખડનાં બારણાં પણ
ઉડાવતો ગયો.

જુજરાતનાં એક ગામની વાત છે કે તે ગામ પર મરાઠાઓનું સૈન્ય ધસ્યું આવતું હતું ત્યારે ગામના પ્રધાન જે શૂરવીર લડવૈયા હતા, એ લડવૈયાનો બ્રા બર શણગાર કરવા પોતાને મહેલે પધાર્યા. તેમને સાફો બાધતા, અને બખ્તર વગેરે પહેરતા એટલે બધો સમય થયો કે મરાઠાઓનું લશ્કર ગામમા ધુસી ગયું. બખ્તીઆર ખીલજીએ માત્ર સત્તર વ્યારે સાથે બંગાળમા મુશીદાબાદના કીલ્લામાં ધુસી જઈ “પાછળ દીલ્લીના બાદશાહનું લાખો આણસોનું લશ્કર આવે છે” એવી તોપ ભારી એ ગામ સર ક્યું હતું, અને વેવલા બંગાળીઓના મુલકમા પહેલ બહેલી મુસ્લીમ બાણ વર્તાવી હતી.

યુરોપ અમેરિકામાં પણ વેવલાઓ નો તોડો નથી. વિજ્ઞાનને નામે ત્યાં હંબગ જેવી વાર્તા કહેનાર લોકોને બનાવી જઈ શકે છે. યુરોપના મગરી મુત્સદીઓ દેશભક્તિને નામે માત્ર પોતાના વર્ગના અંગત સ્વાધ” કે ધંધાના લાભ માટે કે પોતાનો અર્ધલાવ પોપલા કાઢી હરીફ દેશ સાથે યુધ્ધ આંદરી હંબરો વેવલાઓની લશ્કરમાં ભરતી કરી તેમને રણભૂમી પર મોતનાં કાયામાં હોમવા મોકલે છે. આપણા હિંદમાં ધર્મશૂરો લોકોને વેવલા બનાવે છે, યુરોપ, અમેરિકામાં તેમનાં થેલો [Yellow] છાપા ઓ લોકોને વેવલા રાખે છે. એક મુગેલીની બાબામુગેલીને એક રંગી નાંખે એ શું કહેવાય? અને અહિં દુગ બેલા આપણને ધામધુમીયા લાગતો કીલ્લર જરેમનીમા શાસન કરે એ શું બતાવે છે? એ જ કે જગતમા વેવલાં ઓનો તોડો નથી.

સંતતી નિયમન

મીરાની છેલ્લામાં છેલ્લી હબ અને સાયન્ટીફિક રીત પ્રમાણે બનાવેલ આરામ્ય અને તંદુરસ્તીનું રક્ષણ કરે તેવી થીજે હંમેશા વાપરો.

મીરા કાલા પેસરી (પોરટીઓ ટાપી)

સંતતી નિયમન માટે મીરા કાલા પેસરી એક અતિ ઉપયોગી થીજ છે. મીરા કાલા પેસરીની વપરાશથી કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ કે ઈન્જ થતી નથી અને તે લાંગી ન જાય તેવી હોવાથી આવી થીજે પર હર વખત થતો ખર્ચ બચે છે.

મુશીપત્ર અને વધુ માહિતી માટે—

ટી. એમ. ઠાકોરની કુંપની,

રેડીમની મેન્સન, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

જે મને માખણ પ્રત્યે પ્રેમ અને ઘી પ્રત્યે ધૃણા હોય તો કોઈને એમ કહેવાનો શો અધિકાર છે કે હું સમ્યક્તાથી વિમુખ થઈ રહ્યો છું ?

મને માખણ ભાવે છે ને ખાઉં છું. મારી નિંદા કરનારાઓ ઘી માટે પ્રાણ આપે છે તો ભલે આપે, હું તો માખણ ખાઈને છવીશ !

લોકમાન્ય તિલકે આ સંબંધમાં કહ્યું હતું કે—અને જે હું ભૂલતો ન હોઉં તો તેમણે એ વચન હતું કે અપરાધ-અર્થાત પોતાની રૂઝિ અનુસાર ખાનપાન કરવું એ અમારો જન્મસિધ્ધ હક્ક છે. હું કદીયે, “તમે આજે શું જન્મ્યા ? દુધાણી વગર કેમ ન લીધી ? તમારી આવક ઓછી છે અને વધારે ખાઓ છો ? ઘી ખાધું ?” એ તમને પચશે નહીં. માખણ લીધું હાત તો સારું થાત !” વગેરે પ્રશ્નો કરી સલાહ કોઈને આપતો નથી. મહાત્મા ગાંધીજી પોતાની ખાધખોરાણીના વિવચમા-ચાજ-કાણુમાં જેમ કર્યા કરે છે તેમ-અનેક ફરફારે કરે છે, અનેક અખતરાઓ કરે છે. ખલુર સાથે માખણ કે માખણ સાથે ખલુર ખાય છે. એ માખણે એમના અને એમના નિકટના અનુયાયી-સહચારીઓના હવન પર કરેલી અસરો ઉપર હું મારી દીધાઓ કરવા માંગતો નથી હું એ માખણ-પ્રેમી છું. સવાર સાંજ છુટથી ખાઉં છું.

તેથી હું માનું છું કે મહાત્મા-જી માટે મારા જીવી વ્યક્તિએ તો કશું એ કહે-વું જ ન જોઈએ. નાના મોટે મોટી વાતો કરવી એ મારા જીવા માખણપ્રે-મીને શોભે નહીં. શ્રી. મહાદેવભાઈ દેશાઈ અખ-તરાઓ અને પ્રયોગો કરત કરતા એવા નિ-શ્ચય ઉપર આ-વ્યા છે કે વિ-જ્ઞાને ત્યારે જ

લે ખ કઃ
રા. સાદિક.

સંરહું ઉન્નતિ કરી કહેવારો કે જ્યારે વૈજ્ઞાનિકો છાણને ગોળના રૂપમાં બદલી નાખે. જ્યાં મુઘી એમ ન થાય ત્યાં મુઘી વિજ્ઞાન સફળ વિદ્યા કહી ન શકાય. ગોળ પુષ્ટીકારક છે, મહાત્માજીએ એવું સેવન કરવા માંડ્યું છે, તેથી પણ એની મહત્તા ગિદ્ધ થાય છે. અને શ્રી. રાજ-ગોપાળાચારીના નામનો ઉદ્દેશ્ય કરતાં આનો ઉદ્દેશ્ય કયાં વીના નથી રહેવાતું છતાં ગોળ કે આ એ જે વસ્તુઓ મને

જરાયે ભાવતી નથી; અને ખરું જુદો તો મને બકરીનું દુધ (જેનો મહાત્માજીએ કાલ દુરત ત્યાગ કર્યો છે?) આ કે ગોળ સાથે જરાયે પ્રેમ નથી. ઉમર લાયક યતાં દરેક માણસને સંપૂર્ણ અધિકાર છે કે તે પોતાની ઇચ્છામા આવે તે વસ્તુ ખરીદીને ખાય. જેઓ આ સત્ય સંબંધમાં ટીકાઓ કરે છે—અને વિશેષ કરીને જેઓને મારા માખણપ્રેમમાં પાશ્ચાત્ય સભ્યતા દેખાય છે તેઓ સભ્ય સંસારના નાગરિક કહેવરાવાને જ યોગ્ય નથી. ન્ય-રાજ્ય મારો જન્મસિદ્ધ હક છે. હું માખણ ગોળ, બકરીનું દુધ, મગફળી, નારીએલ, ખજૂર કે ઘી ખાઉં એ સંબંધે કોઈને ટીકા કરવાનો અધિકાર નથી.

માખણ ખાધને હું ઔચિત્ય ઉપર આધાર કરી ગયો છું, એમ હું માનતો નથી. જુઓ આખું જગત માખણ જ ખાય છે. શેકસપિયર, શેલી, પિકટર જુઓ, મેજીની, વિલસન, લેનીન એ બધા માખણ ખાનારાઓ હતા. ચીન, જાપાન, અન્ય અને આફ્રિકા એ બધા દેશોમાં માખણનો જ વિશેષ પ્રચાર છે ઘી ખોનારાઓની સંખ્યા તો આંગળીના વેટે ગણી શકાય એટલી છે. હું એટલું તો કહી શકું છું કે ઘી ખાવામાં રાષ્ટ્રીયતા છે. અથવા સંકુચિત મનોરશ છે. અને માખણ ખાવામાં અંતરાષ્ટ્રીયતા અથવા ઉત્તરતા છે. જે દેશનો ઉપધાર યદ્ય શકતો હોય તો તે માત્ર માખણથી જ.

આ સંબંધમાં કવિવર ન્હાનાલાલના અભિપ્રાયની મને ખરાબર માહિતી નથી. હા, એમણે જ ગાય હવું કે, 'પચાસ પચાસ ઘીના દીવા પ્રગટાવો' તેથી એમ લાગે છે કે તેઓ ઘીના ઉપાસક

છે, માખણના નહીં. શ્રી. અંબાલાલ સારાલાઈને કવિની એ કવિતા ખૂબ જ ગમી ગઈ હતી. પરંતુ પોરબંદરના ઘીની એજન્સી નહીં મળી કે કોણ જાણે શું થયું—'મારે શયતાનોનો સંબંધ નહીં જોઈએ.' આમ કહીને કવિએ પચાસે પચાસ દીવા ચાલવી નાખ્યા. કવિને ઘી તરફ અભાવ થયા તેમાં એમને ગડબડ કરવાની શી જરૂર? માઈના ખાતપાન સંબંધે કેં કહેવું તે લોકમાન્ય તિલકે ઉચ્ચારેલા 'જન્મસિદ્ધ અધિકાર—પરાજન્ય' નો વિશેષ ક્યાં ખરોબર છે. એમ કહ્યા વીના ચાલે તેમ નથી. હશે—ત્યારથી મને કેં શંકા થવા લાગી કે કવિ ઘીની રાષ્ટ્રીયતા ત્યાગી માખણની અંતરાષ્ટ્રીયતાના ઉપાસક બની રહ્યા છે કે શું?

કવિવર ન્હાનાલાલ પછી આપણા દેશમાં કદાચ સર મહમદ હકબાલનું નામ આવે છે. તેઓ પણ અંતરાષ્ટ્રીયતાના ભક્ત છે, પરંતુ એમની અંતરાષ્ટ્રીયતા ઇસ્લામ સુધી પરિમિત છે. એમણે હાલમાં જ કોઈ એક સભામાં કહ્યું હતું કે અમે ઇસ્લામના બંદા છીએ, કાપા અમારું કેન્દ્ર છે, તો પછી અમે સાંકડી ગલી-ઓમાં પગ શા માટે મુકીએ, જેને રાષ્ટ્રીયતાનું નામ અપાયું છે. એ જ હકબાલ સાહેબે પોતાના એક મિત્રને લખતાં લખ્યું હતું કે:

યુનાનો રોમ મિત્ર મકબન કે
સખ હંય હામી,
ખિચડી પકાતા ઘીમે એક
હિંદોસીતાં હમારા.*

* સારંચે યુરોપ, રોમ, ઇજીપ્ત બધા માખણની તરફેણ કરનારા છે. માત્ર અમારો હિંદુસ્થાન દેશ ઘીમાં ખિચડી કરે છે.

ખરી વાત છે. જે દેશમાં આંતર-
દ્વીપતા પર આટઆટલો ભાર મુકવામાં
આવે છે; જે દેશનો મહાકવિ -કહેવાતો
દાગોર રાષ્ટ્રીય હોવા છતાં આંતરદ્વીપ
યદ્ય રહ્યો છે તે દેશમાં ધીનો જનજનકાર
ક્યાં મુઠી થતો રહેશે ?

સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ ધી દેશી છે.
પરંતુ જો આય' લોકો વિદેશી હોય, તો
માખણ પણ વિદેશી છે. અહીંની મૂળ
પ્રજા કદાચ માત્ર ધીનો જ ઉપયોગ કરતી
હશે. માખણ આર્યો સાથે હિંદમાં આવ્યું.
તેમાં નવીનતા હતી, કદાચ તેથી જ તેનું
નામ નવનીત પડ્યું હોય. જેઓ વિશુદ્ધ
આય' હોવાનો દાવો કરે છે તેઓ કંચેલા
માખણનો જ ઉપયોગ કરે છે. શ્રી કૃષ્ણ-
ચંદ્રગુપ્ત જ ઉમરેણુ હશે.

પોતાના રૂપ'જોના ખાનખાનનો ત્યાગ
નહીં કરવા માટે તેમને ચોરી મુઠાં કરવી
પડતી. માખણચોર કહેવાતા-છતાં
માખણ જ ખાતા. શ્રી કૃષ્ણે ભક્ષીને પણ
ધીનો ઉપયોગ કર્યો નહીં. હું તેમનો જ
અનુયાયી છું, મને તેમના માટે અભિ-
માન છે, તેઓ ચોરીને માખણ ખાતા
હતા તો હું વેચાતું લઈને ખાઉં છું.
અને તેમ કરવા માટે મને વિશુદ્ધ આય'
હોવાનો ગર્વ છે.

ઇતિહાસના સંશોધકોએ શોધી કાઢ્યું.
જોધએ કે હિંદુસ્થાનમાં ધીનો ઉપયોગ
ક્યારથી થવા લાગ્યો. હું અનુમાન કરું
છું કે જ્યારે અનાર્થોની સંખ્યા આ
દેશમાં વધી પડી અને વૈદિક ધર્મ-કર્મ
નીચે ટપાઈ ગયો ત્યારે ધીએ માયું
ઉચકયું, અને ધીમે ધીમે પોતાનું
આધિપત્ય જમાવ્યું. ચાર્લ્સ નામનો કોઇ
અનાય'વાદી નેતા હતો જેણે દ્વાનશસ્ત્રમાં

ધી પીવાનો ખૂબ જ આગ્રહ કર્યો છે. પૈસાનો
અભાવ હોય તો ઉધાર પણ ધી ખાવું
જોઈએ. એમ કહેવાને પણ એ ખંચકાયો
નથી. તે સમય મુઠી લોકો પરમેવાની કમા-
ણીથી ઘરમાં માખણ વસાવતા હતા.
કરબે કરવો-ઉધરાણીવાળો દરવાજો રાખવો
એ પાપ અને ધી ઉધાર લઈને ખાવું
મહાપાપ લેખાતું હતું. પરંતુ ચાર્લ્સ પૈસાનું
અભાવે ઉધાર લઈને પણ ધી ખાવાનો
આગ્રહ કર્યો હોવાથી આ દેશ આજે કર-
જમાં દૂબી ગયો છે. ઉધાર લઈને ધી
ખાનારાઓ વધી જવાથી સાચું ધી ગયું;
અને ચરખી તેમજ વેશ્ટેબલ પ્રોફટને
નામે મળતી વસ્તુઓ પણ લોકો ધી નામે
ખાઈ ચાર્લ્સ ખતાવેલો ધર્મ પાળવા લાગ્યા
છે. અને મારી નાશ માન્યતા પ્રમાણે આ દેશ
ધી વધારે ખાધાથી કરજમાં દૂબી રહ્યો છે.

લોકો મને માખણ પ્રેમી કહીને ભલે નીંદ.
આજે પણ ગોદારમાં માખણ અને મીસરી
ચલાવવામાં આવે છે. માખણ ખાધાથી ધર્મ
ઉપરાંત માર્ક્સ વહેવાર ધર્મ સમજતો
થાય છે. ઉર્દૂમાં કહેવત છે 'મકખન
ખાના સક્કરમે, દુનિયા ચલાના મક્કર-
મે.' માખણના થોડાક જાણીતા ગુણ અત્રે-
રણુ કરે છું. રાજદરબારમાં એની કીંમત
છે, નોકરી ટકાવી રાખવામાં એ પૌષ્ટિક
ગુણ ખતાવે છે. મહાત્માજીના ચારે હાથ
માખણ ખાનારને માથે રહે છે. જ્ઞા-
નથી છુટવાની સાથે મહાત્માજીને મળવા
જનારા બધા દેશભક્તો માખણ ખાનારા છે.
એમને ધી તરફ અભાવ છે. આ રીતે રાજ-
દારણીઓમાં પણ એની અસર અજળ જ
થાય છે. જુઓ ! ધી ખાનારા શ્રી. જમનાવાસ
દ્વારકાદાસ અને શ્રી. જમનાવાસ મહેતા
રાષ્ટ્રીય રંગમંચ ઉપરથી પડી ગયા.
શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પગલે ન ચાલે એની

મુડીવાદી યુરોપનાં નાણાંકીય હવ-
નમાં આગળ પડતા છે. પરંતુ
ખીન્ન હિંદી રાજ્યોની પેટું તેઓ
સોનાની અને જવાહીરની અંદર-સખ્ત
મંદી સામે ઝઘુમી શકે તેવા અને જેની
કિંમત બહુ જ ઓછી ફરે તેવા ખજા-
નામાં-પોતાની જંગી મિલકત રાકતા
હોવાનું કહેવાય છે. રીચાર્ડ લેવીન્સોન
લખે છે કે “આવી અખુટ દોલતોની
કિંમત કરવી અશક્ય હોવાથી કંઈપણ
ભૂમ કરવાની બીતિ રાખ્યા વિના કોઈ
પણ કંડી શકે કે આ નવાબોનો જગતના
સૌથી પૈસાનરોમાં સમાવેશ થાય છે અને
આમાંના કેટલાકો તો આખા લીસ્ટમાં
આગળ આવે તેમ છે.

એમ મનાય છે કે બધા દોલતમંદોમાં
દેશબાદના નીજામ પ્રથમ આવે છે. તેમના
સોના અને જવાહીરના ખાજાનાની કિંમત
૫૦ કરોડ ડોલર થવા જાય છે. નામદાર
ગાયકવાડ એથી વધુ ઉતરતા દોલતમંદો
છે અને તેમની દોલત માત્ર ૧૫ કરોડ
ડોલર થાય છે.

સામાન્ય માન્યતાની વિરુદ્ધ આ જર્મન
નિષ્ણાત જણાવે છે કે મહાન દોલતથી
ભરપુર દેશ અમેરિકા નહિ પરંતુ ઇંગ્લંડ
છે. મળમાં વધારે સાહસિક અને
મોગન, ફેડ, રોકફેલર અને મેલનસની
અસખ્ય દોલત છતાં અમેરિકન દોલત
‘ઓછી નકકર’ અને સામાન્ય રીતે
ઓછી વેંચાયેલી છે. બ્રુલાઇની ૧૭ મી
તારીખે મરણ પામેલા સર જોન રીન્ડ
એડરમેન જેઓ સૌથી મહાન દોલત મુજી
ગયા છે તેમનો તે દાખલો આપે છે.
તેમનો અત્યાર સુધી અપાયેલો મૃત્યુકર
૩૮,૧૮૪,૦૦૦ ડોલર થાય છે. સર જોન
છ કે સાત મોટી બ્રિટિશ વહાણપટાંની

કંપની પર સત્તા ચલાવતા અને તેમની
દોલતનો હવેતો સરવાળો આસરે ૧૩૩૦
લાખ ડોલર થવા જાય છે.

રીચાર્ડ લેવીન્સોન કહે છે કે “આધુ-
નિક દોલતમંદો” નાં લીસ્ટમાં ‘ક્યુબાના
રોકફેલર’ ફ્રેન્ક મેઇન હાટ, આર્મીની-
યન તેલના માંધાતા કેલાઉર-ટ-સાફીરટ
ગુએન્ડ્રીઅન, જર્મન ઉદ્યોગપતિઓ જેવા
કે ફ્રિટઝ થીસીન, અને ફ્રેડરીક ફલીક,
એક ફાલસાના રાજ્ય ગણાતા પેટ્રોલિયમ,
હંગેરીયન ઇન્ટર હેન્ડીસ, પોલાંડના પોટો-
પોસ અને રેડીવીવ્સ વિગેરેનો સમાવેશ
કરી શકાય.

* * *

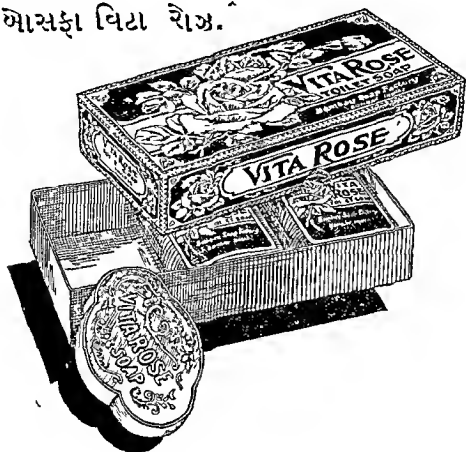
મી. રીચાર્ડ કરેલાં ઉદ્યોગપતિઓનાં

લીસ્ટમાં પારીસનું રેડીઓ પત્ર ચીનનું
‘દોલતમંદો’નો વધારો કરે છે. એન યાંગ
મેંગ હાલમાં પોતાનો દશમો મહેલ બાંધી
રહેલ છે. ત્યાં રહેવા જશે કે તુરત જ તે
નવો મહેલ બંધાવશે. મહેલો બંધાવવાનો
આ ચીનાઇ વેપારીને બહુ જ શોખ છે.

એ જ યાંગ મેંગે શરૂઆતમાં ઝકટરી
ચીન્નેનો વેપાર કર્યા બાદ બ્રેઝીલમાં
અને જર્મન ખરીદવામાં ‘કુકાબ્યુ’ અને
શીંગાપોર અને મેલાયા દ્વિપકલ્પો
આવેલી પોતાની જમીન પર જસત લાધ-
વાથી તે કરોડોપતિ થઈ ગયો. હાલમાં
૭૫ વર્ષની ઉમરે તે ૧૦ કરોડ ડોલરનો
માલીક હોવાનું કહેવાય છે.

એન યાંગ સેંગ એક પૂણું કુટુંબી હવન
હવે છે. તેને એક પત્ની, કેટલીક રખાતો.
અને ૨૪ બાળકો છે, તેના સૌથી મોટા
દીકરાએ ઇંગ્લંડમાં શિક્ષણ મેળવ્યું છે
અને અંગ્રેજ બાનુ સાથે લગ્ન કર્યા
છે. હાલમાં તે આ સર્વ મિલકતો કાર-
ભાર ચલાવે છે જ્યારે યાંગ મેંગ મળ
કરી રહેલ છે.

બાસફ વિટા રોઝ.

તાજા ગુલાબની મધમઘાટ ધરાવતો
વિટા રોઝ સોપ વાપરી
સંતોષ મેળવો.

તે

ચામડીને સ્વચ્છ રાખી અને
તાઝગીમય બનાવે છે.

આજે જ અજમાવો

:: સચિત્ર પ્રી ફેટલોગ આટે લખો ::

બાસ્ફ સોપ ફેક્ટરી મુંબઈ, ૩.

ગામડાંઓનું ‘આરોગ્ય’

૦૦

હિંદની વસ્તીના વિશાળ ભાગ-
લગભગ ૨૮૦ કરોડ ગામડાંમાં વસે
છે. ખાકીની વસ્તી પણ શહેરમાં નથી
વસતી. વર્ષાની શરૂઆત સાથે શહેરના
લાખો જણ ખેતી ઉપર કામ કરવા માટે
ગામડાંનો પંથ લે છે ઉન્હાણાની શરૂઆત
સાથે પેટનો ખાડો પૂરવા તેઓ પાછા
શહેરનો આશ્રય લે છે. જનતાના આ વાર્ષિક
પરીભ્રમણના ખરાબ ઉપર કેટલીય
આરોગ્યવિષયક ચેતનાઓ લાંગીને ભૂકકો
થઈ ગઈ છે. છતાં ગામડાંઓનું આરોગ્ય
એ સત્તાવાળાઓ માટે સનાતન પ્રશ્ન છે.
કારણ કે ગામડાંના આરોગ્ય ઉપર તો
જનતાના વિશાળ સમુદાયની સુખાકારી
અવલંબે છે.

હિંદનાં ગામડાં નથી એક સરખાં કે નથી
વિકાસ પામેલાં. ઉત્તરહિંદના ગામડાંઓ
અને દક્ષિણહિંદનાં ગામડાંઓ વચ્ચે અભાવ
અંતર દીસવાનું. આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ
આ ગામડાંની મેં ચાર કક્ષામાં વહેંચણી
કરી છે. પ્રથમ કથાના એટલ એવા ગામડાં-
જ્યાં આરોગ્યવિષયક એક પણ વસ્તુ નથી.
શ્રીમંતોના ઘરોના ઘરોની વચ્ચે અહીં-
તહીં રહેલાં ગામડાંનાં ગરીબ ખેડુતોના
હુ પડીમાં આરોગ્ય સચવાઈ શકે તેની એક

આ લેખક એક ડોક્ટર
છે. ‘આરોગ્ય’ વિષયક પરીક્ષા
પસાર કરી છે. તેમણે પ્લામ
શ્રમ લઈને ‘નવયુગ’ માટે આ
લેખ લખી આપ્યો છે. તેમણે
ગામડાંઓના આરોગ્ય ઉપર
સારો અભ્યાસ કર્યો છે. અને
આપણાં સાત લાખ ગામડાંઓની
આરોગ્યવિષયક જરૂરીઆતો તેમજ
તે કેમ આણી શકાય એને
લગતી યોજના રચી કરી છે. હું ધારું
છું કે વાંચકોને અતી રસપ્રદ
થઈ પડશે.....તંત્રી.

વસ્તુ નથી ગામને ગોંદરે આવેલા કુવા કે
તળાવના નીરમાંથી ગામ પાણી પીતે છે.
આજુમાજુના ખેતરોમાં તે કુદરતી લાજતે
જાય છે શેરીના યોગાનમાં તે આન કરે
છે અને તેનું ન્હાવણુ અને ધોવણુ જળ
રસ્તા ઉપર આખોય દિવસ નીઝર્યા દે
છે. માત્ર સુર્યપ્રાશ આ જળને સુકવે
છે કે સદાયભૂખી જમીન તેને પી જાય છે.

કવચીત કવચીત ઉપવનાં આગમન
આમડામાં થાય છે. ત્યારે તંદુરસ્તીખાતાના
અચંડ ખાતાની તેને ખબર પડે છે. એક કાટ-
ખાટલુનીઓ કાષ્ટક ડોક્ટર તેનાં બારણાં ડોકે
છે અને રસી મુકવાને સમજાવે છે. વખત
જતાં ઉપડવ ઓસરી જાય છે. તે વખતે પણ
ડોક્ટરી સહાય કરતાં તે તો એમજ માન-
વાનો કે અમુક અમુક દેવાની કૃપાથી કે
આભણોએ કરેલા હવનથી હવા મુધરી ગઇ.

આ ગામડાંઓ આપણી પહેલી કક્ષા છે.
આરોગ્ય જાળવવા માટે એક પણ વસ્તુ
અહીં નથી. આરોગ્યવિપયક વસ્તુઓનો
સાવ અભાવ એ પહેલી કક્ષાના ગામડાં-
ઓનું લાક્ષણિક અંગ છે.

આ પહેલી કક્ષાના લાખખો ગામડાંઓ
મુઠી દીધા પછી હજાર દોઢ હજારની
ચસ્તીવાળા બીજી કક્ષાનાં ગામડાંઓ જોઈએ.
અહીં આપણે કુવા જેવા બંધી-
આર જાજરની શરૂઆત જોઈએ છીએ,
અહીં કુવા જરા મહોટા અને સારી રીતે
બંધાયેલા હોય છે. પૃથ્વીના પ્રથમ પડને જ
નપશં કરતા કેટલાય ન્હાના કુવાઓ પણ
ત્યાં નજરે પડશે. સંભવ છે કે લોકલ
'જોડ'નો લાગો આ ગામડાંને પણ આપણો
પડતો હશે. આ આપણી બીજી કક્ષાનાં
ગામડાંઓ છે.

ત્રીજી કક્ષાનાં ગામડાંઓ-જેવાં કે ન
તો શહેર ગણાય કે ન તો ગામડું ગણાય
એવાં છે. અહીં જાજરો હોય છે. પાણી
ભરવાને કોઈ કોઈ જગ્યાએ ચકલીઓ
હોય છે. એટલું જ નહીં પણ વસ્તી પણ
આરથી પાંચ હજાર જેટલી હોય છે.

આપણી અંતિમ કક્ષા-ચોથા પ્રકારના
ગામડાંઓમાં-મુનીસીપાલિટી પણ હોય

છે. એકાદ સેનીટરી ઇન્સ્પેક્ટરની મદદથી
દારભાર ચાલે છે. રસ્તાઓ વળાય છે
અને શક્ય હોય ત્યાં કાચનાં કાનસમાં
કાચે પ્રકાશ ઝળકે છે.

આરોગ્યભરી પરિસ્થિતિ-
માંથી નીપજતાં પરીણામોનો
સામનો કરવા માટે સરકાર દર છ મહીને
ડોક્ટરોની એક લાંબી સેના ગામડાંમ
મોકલે છે. દર માસે આ સેના ક્ષીનીન
વહેંચવાનું નાટક કરીને ખાટી ચાલે છે.
પણ ગામડાંઓનું આરોગ્ય તો સનાતન
જ રહે છે. ઉપરનો તો પહેલાના જેટલા જ
જોરદાર રૂપમાં ચાલે છે અને લાખખો
લોકો ગામડાંના આરોગ્યથી પીડાઈને
મૃત્યુ પામે છે.

આરોગ્ય પ્રત્યે ગામડાંના લોકોની
ઉદાસીનતા પણ સહજ છે. શરીરમાંથી
પ્રજ્ઞ તેમને આપો ને આપો ગળી જાય છે.
અને શતકોની અસ્વચ્છતાભરી પ્રણાલિકાએ
આરોગ્યતાનાં ગાડાંને આગળ ધપાવે છે.
જ્યાં મુધી ઉપડવની આપટ તેને વાગતી
નથી ત્યાં મુધી તે દરકાર પણ કરતો નથી.
ગામડાંનાં જીવને તેની દ્રષ્ટિમર્યાદા દુઝી
જતાવી દીધી છે. કમાજ પ્રત્યે પણ તેની
કંઈક ફરજ છે એવું લાન ઉભું થયું
હોતું જ નથી. અને આ લાન દરેક
આરોગ્યવિપયક યોજનાનો આધાર સ્તંભ છે.

સરકારે સ્થાપેલું 'તંદુરસ્તીનું' ખાતું
અનેક વાર લોકહીનની યોજનાઓ પગ
પાર પાડ્યામાં નિષ્ફળતા અનુભવે છે.
કારણ કે તેઓ આ પ્રાથમિક સત્યને જોઈ
શકતા જ નથી. જનતાના માનસને રોગ્ય

કેળવણી આપવાની જરૂર તેમને સમજનાઈ નથી. પરિણામ એ આવ્યું છે કે સરકાર અને મ્યુનીસીપાલિટીએ સ્વચ્છતા જાળવવા માટે કેટલાક નિયમો ઘડ્યા છે અને આ નિયમોનો ભંગ કરવાને માટે તેઓ જનતાને પડકાર આપે છે. જનતાની આરોગ્યવિષયક જરૂરીઆત કદી સમજાઈ નહીં શકેલા સત્તાધીશોએ રચેલા મ્યુનીસીપલ કાયદો એ એક તેમની કાયદેસરની અભાવનું હવન્ત આરક છે. આવી વસ્તુઓ ઉપરથી દોષી બેસાડવા જતાં, પરીણામ ઉદ્ભવ આવે છે. જનતા તેમાં સમાયેલું હીત જોઈ શકતી નથી. પરીણામ એ આવે છે કે આવી યોજનાઓ સામે જનતા અંદરખાનેથી વિગેધ કરે છે અને આથી ઓકસહકારની ભૂમિકા ઉપર રચાયેલી યોજનાઓ નિષ્ફળ જાય છે.

* * *

મેં એવા ઘણાં જ અમલદારો જોયા છે કે જેઓ એમ માને છે કે આરોગ્યવિષયક પ્રગતિ સરમુખત્યારીના માગ વડે જ શક્ય છે. હું તેથી ઉદ્ભામાં માતું છું. સરમુખત્યારીની દબ ઉપર અત્યારસુધી રાજ ચલેલી બધી જ યોજનાઓ નિષ્ફળ નીવડી છે એ જ બતાવી આપે છે કે સરમુખત્યારીનો માગ ખોટો છે.

સાચી વસ્તુ એ છે કે સરકારનું તંદુરસ્તી ખાતું જનતાના માનસનો કદી અભ્યાસ કરતું નથી. હું આગળ જણાવી ગયે છું કે ગામગામી સામાન્ય જનતાની દ્રષ્ટિમર્યાદા તેના ખારણા સુધી પણ નથી પહોંચતી. નિઃક્રિયતાથી ચેતન ગુમવાં બેઠેલી આ વ્યક્તિઓનું કોઈ પણ પ્રકારની પ્રગતિ

પસંદ નથી. તેના ઘરની અંદર ધર્મનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે. આવી વ્યક્તિઓ તરફ જત જ દ્રષ્ટિબિંદુથી જોવાતું જોઈએ આથી જ આના કરતાં પ્રચારને પ્રથમ પસંદગી મળવી જોઈએ.

* * *

મહાંના લાખે પતનીઓની પહેલી જરૂર સ્વચ્છ પાણીની છે. આપણા ઇલાકામાં હજારો ગામડાંમાં પાણીની કુવા નથી અને ઉનાળો આવતાં નદીના નીર જ્યારે સુકાઈ જાય ત્યારે નદીના પટમાં સામાન્ય કુવા બોદીને કામ ચલાવતાં મેં કેટલાંય ગામડાંઓ જોયાં છે. આથી તંદુરસ્તીખાતાની પહેલી ફરજ એ છે કે દરેક ગામમાં પીવાયોગ્ય સ્વચ્છ પાણી મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કેટલીય જગ્યાએ કુવા ગળાત પણ નથી. આ કામ સાવ સામાન્ય દીમે છે. પણ તે દેખાય છે તેટલું સરળ નથી અહીં મુંબાઈમાં તો આપણે આલીની પ્રયાયી ટેવાઈ ગયા છીએ એટલે ગામ લોકોની મુશ્કેલીની સહેજ પણ કલ્પન આપણને આવવી અશક્ય છે. બખે માછલ દૂરથી ગામલોકોને પાણી આણવાની ફરજ પડે છે. કેટલાક ગામડાંમાં તો પાણી સાવ ખારાં હોય છે આ સર્વ મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાની તંદુરસ્તીખાતાની પ્રાથમિક ફરજ છે. આ દોશમાં જો ઇચ્છા હોય અને કંઈક પૈસા ટાંચ તો ઘણી જ પ્રગતિ સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ છે. ગામડાંનું નહાણ નહાના વર્તુલ બનાવીને કોઈ મધ્યમ જગ્યાએ બોરીંગની મંદ્ય પાણી નીપજવી નળ નયમી શકાય તેમ છે. ગુજરાતના ઘણા ગામડાં બોરીંગની મંદ્ય

પાણી મેળવે છે તો પછી પામે પામેના
ગામડાંઓ એકત્ર કરવામાં આવે તો પછી
જરૂર પાણીની મુશ્કેલી ટળી શકે તેમ છે.

* * *

ગ્રામ્યવાસીઓમાં સામાન્ય નીચમ
એ છે કે કચરો તો ગમે ત્યાં નાખવો.
ગામના પાદરે તેઓ છાણ નાખીને ઉકરડાઓ
બનાવે છે. આ ઉકરડાઓ ખેડુતોને માટે
ખાતર છે. ન્હાના ન્હાના ખેડુતો તો તેમાંથી
આવક મેળવે છે અને વર્ષાના સમયમાં
તેના સારી આવક થાય છે.

ચરો દૂર કરવાની આ દળ ભલે ખેડુતની
આર્થિક દ્રષ્ટિએ હિતકારી હોય છતાં
પણ એ ન ભૂલી જવું જોઈએ કે તેથી
વ્યાધી અને ઉપદ્રવ થવાનો અતી ભય
રહેલો છે. આખું વર્ષ માખીઓનું એક
મહાન ટોળું તેની આસપાસ ભર્યાજ
કરવાનું. ઉન્હાળામાં થતાં અછાણનાં શેરો
અનેકવાર આ અનારોગ્યભર્યા ઉકરડાને
આભારી હોય છે. આ કચરો વૈજ્ઞાનિક
રીતે દૂર થવો જોઈએ. દાખલા તરીકે
મુંબઈમાં આ કચરાની ગાડીઓ ભરાઈને
કોઈ નીચી જગ્યાએ કે ખાડો પુરવાનું
ખખમાં લેવામાં આવે છે. વૈજ્ઞાનિક રીતે
આમ કરવામાં આવે તો તેમાં વિશેષ
ખર્ચ નથી. અને અતી ઓછા ખર્ચે
આ થઈ શકે તેમ છે. ન્હાની ન્હાની
મચુનીસીપાટ્ટીડીઓ પણ કચરાનો ઉપયોગ
કોઈ નીચાણુ જગ્યાને પુરવામાં જ કરે
તો અતી સહેલાઈથી સ્વચ્છતા રાખી
શકાય તેમ છે.

મળવિસર્જન

[Night-soul disposal]

આવી જ બીજી સમસ્યા મળવિસર્જન
નથી છે. પહેલી કક્ષાનાં ગામડાંઓમાં તો

ઉધાણ ખેતરોમાં કુદરતી હાજતે જવાની
ટવ લોકોને પડી ગઈ હોય છે. પણ
ચોમાસામાં ખેતરોનો ઉપયોગ અશક્ય
હોય છે. ઘણી જગ્યાએ કુવાની ડબનાં
જાજરો છે પણ આ જાજરોનો ઉપ-
યોગ તો સદંતર બંધ જ થવો જોઈએ
કરેણુ કે આથી કુવાનું પાણી બગાડવાનો
સંભવ છે. જમીન નીચેના પાણીના વહેણુ
આથી ખરાબ થાય છે અને ગેંગરેરક
જંતુ દાખલ થવાનો અસીમ ભય તેમાં
રહેલો છે. ટોપલી ટાઇપિનાં જાજર હીક
છે. પણ સારામાં સારી ડબ તો ફક્ત
ટાઇપ છે.

વડોદરા અને અમદાવાદમાં 'ફક્ત
ટાઇપ'ના જાજર હજી હવે અમલમાં
આવે છે પણ તે વધુ પ્રમાણમાં થશે તો
જ આરોગ્યવિપયક જાજરો અસ્તિત્વમાં
આવ્યાં લેખારો.

પાણીનો પ્રશ્ન.

આવો જ બીજો અગત્યનો સવાલ
તો ન્હાવણુ અને ધોવણુના પાણીના પ્રશ્નનો
છે. ગામડાંઓમાં હંમેશાં તળાવમાં બેંમો
કે ગાથા નવડાવવાની પ્રથા હોય છે. આ જ
તળાવમાં લોકો પણ ન્હાય છે અને ન્હાતી
વખતે ખેત્યાર વખત તો જરૂર થોડું પાણી
પેડમાં જતું હોવાનું જ. આ પ્રથા પણ
અતી અનોરોગ્યકારી છે. જે તળાવમાં
માછલાં પુષ્કળ હોય ત્યાં કદાચ પાણી સહેજ
સ્વચ્છ રહેવાનો સંભવ છે પણ બીજા
તળાવમાં તેમ નથી હોતું. આથી દોરને
નવડાવવા માટે જીલ્લું તળાવ હોવું જોઈએ.
અને તળાવ મ્હોડું હોય અને માછ-
લાનું પ્રમાણ સારું હોય તો પછી દોર તેમજ
માછલોને ન્હાવાના આરા અરસપરસ
અતી દૂર હોવા જોઈએ.

સામાન્ય રીતે ગામડામાં એટલા બધા રોગો આવે છે કે જ્યારે અમુક ગેગલી માણસોના મરણની સંખ્યા ઘટી અને ત્યારે જ આમવાસીઓને ઉપદ્રવનું ટંકડા લાન થાય છે. અગરમી અને એગણીસમી સદીમા તો માનવવ્યવસ્થા સાવ એટલો હતો. લોકોની આવજવ એટલી આથી ઉપદ્રવો જન્મીથી કાળતા નહીં. પણ આજે સ્થિતિ પલટાઈ ગઈ છે આગમીની અને મોટાં માનવ આવજવના અંતર તોડી નાંખ્યા છે ગામ ગામ વચ્ચેના માણસો સમયના પ્રમાણમાં અતી ટૂંક બન્યા છે. આજે એક જગ્યાએ ઉપદ્રવ ગર થાય છે તો તે ટુટ જ બીજી જગ્યાએ ફાલતો જાય છે. ૧૯૦૮ ના પ્લેગના ઉપદ્રવના સંભારણા તો હજી પણ રમતીપટ પગ તાળ જ છે અત્યારે પણ અહમદનગર બાજુ પ્લેગ તો સામાન્ય દર્દ થઈ થઈ પડ્યું છે, આથી ઇલાકાને દર વર્ષે એક અથવા બીજા રૂપથી આવતા ઉપદ્રવોમાંથી મુક્ત કરવાની જરૂર છે દર છ માસે એન્ડીમેલેરીયલ કેમ્પેઇન કરવાનો કંઈ જ અર્થ નથી જે વગર મેલેરીયાને જન્મ આપે છે તે વગરોને જ્યાં સુધી જડમુળથી ન ઉખેડી નાખવામાં આવે ત્યાં સુધી મેલેરીયલ કેમ્પેઇન ઉપર પૈસા ખર્ચેલા નફામાં છે એ તો હવે સાવ સ્પષ્ટ છે

આપણી આરોગ્યવિષયક સગવડો આવે એટલી છે. આપણી વસ્તીને વિશાળ ભાગ સુખાકારીનાં કોઈ પણ સાધનો વગર જ જીવન ગુજારે છે. આપણા લોકો ગરીબ છે અને તેમના જીવનની સામાન્ય જરૂરીઆતો પણ પુરતી નહીં મેળવતા હોવાથી આખો દિવસ ચિંતામાં રહે છે. જ્યારે પેટને માટે પરીશ્રમ કરવામાં જ દીવસના સઘળા કલાકો પસાર થતા હોય ત્યારે તેઓ આરોગ્યવિષયક સગવડો ઉપર પુરતો વિચાર કરી શકે એ અશક્ય છે. આપણે ખેડૂતો સાથે અને જમીનભરણાની જગ્યાની લુટથી આખા ને આખા નીચોવાઈ રહ્યા છે. ત્યાં તેઓ આરોગ્યવિષયક યોજનાઓનો વિચાર ન કરી શકે એ સાવ સ્વાભાવિક છે. તેમની પાસે આવી યોજના પહોંચાડે પૈસા ખર્ચવાનું બળ નથી તેમની પાસે તેવી શક્તિ નથી અને સાધન નથી આથી જ આવા ઉત્સાહજનક સંજોગોમાં ગામડાંઓનાં આરોગ્ય માટે યોજનાની રૂપરેખા ઘેરવી એ અતી અધર્મ કાર્ય છે. પણ આ કાર્ય ગમે તેવું અધર્મ હોય, ગમે તેવું વિશાળ હોય છતાં આપણે તેનો સામનો કરવો જ પડશે આજે કે આવતી કાલે આ વિશાળ સમસ્યાનો ઉકેલ તો કરવાનો જ છે આ સવાલથી અળગા થવાનો તો સંભવ જ નથી એ હમો કરીને આરોગ્યવિષયક વસ્તુથી અળગા ખસશે તો અનારોગ્યનો દેવ હીમાલયના શીખર ઉપર વસતા હશે તો હવા માર્ગે આવીને પણ હમોને સંતાપશે એ ચોક્કસ છે

‘સમાજજીવન’ અને અમે

શ્રીમતી લક્ષ્મીબહેન ગો. ડાસા-
ણીએ લખેલા નવયુગના ‘નવેશ્વર’
અંકમાં ‘હું બંડખોર કેમ બની?’ એ નામનાં
પુસ્તકનું અવલોકન પ્રસિદ્ધ થયું હતું.
આ અવલોકનનો છેલ્લો પેરેગ્રાફ નીચે
પ્રમાણે હતો.

આથે જ શ્રીમતી લક્ષ્મીબહેનના આ
પુસ્તકના પ્રકાશકોએ કરેલા અન્યા-
યની નોંધ લેતી જ જોઈએ. ક્યાર-
પેજ ઉપર જ પુસ્તકનાં નામ નીચે
પ્રકાશકની સહી છે. આ ઉપરથી
કોઈ એમ જ માની લે કે પુસ્તક
શ્રી. નારાયણજી ગો. ડાસાણીએ જ
લખ્યું છે. લેખીકાને આ રીતે
યથેચ્છા અન્યાય અદ્યત્ત છે. પુસ્તક
પ્રસિદ્ધ કરનારાઓ લેખકો તરફ
દુર્મેષાં બેપરવાઈ ટાપવે છે. તેમને
કેરવેલા પૈસા આપતાં પણ આના-
કાની કરે છે. એવો અનુભવ તો
સગલજ દરેક લેખકનો છે. પણ કોઈ
પ્રકાશક પોતાના નામને જ ‘લેખક’
નરીકે જણાવ એવી રીતે મુદ્રા દે
છે તો તે ખોટું છે, એટલું જ
નહિં પણ તીરસ્કારણીય છે.

આ ક્રમમાં સમાચેલા આક્ષેપનો બચાવ
કરતાં શ્રી. નારાયણજી ગો. ડાસાણીએ
પોતાના આધિપત્ય નીચે પ્રસિદ્ધ થતાં સમા-
જજીવનમાં ‘એક અજ્ઞ શૈધ’ના મથાળા
નીચે જવાબ આપવાનો ચતન કર્યો છે.
તેઓશ્રી લખે છે કે પુસ્તકની પૈકી ઉપર
‘લક્ષ્મીબહેન’ એ નામ લખ્યું છે એટલે

લેખકને અન્યાય થવાની વસ્તુ સંભવી
શકતી નથી! એવા સમિતિના કાર્યાલયનાં
પુસ્તકો આ જ પ્રણાલિકા પ્રમાણે પહેલાં
પ્રસિદ્ધ થયાં છે. વાંધો આ વખતે જ
ઉદાવવામાં આવ્યો. આ અભિપ્રાય નામ
વગરનો હોવાથી જનતા કર કરશે નહીં.
‘ધાણીની માફક’ ટુટી નીકળતા લેખકોને
પ્રકાશન ખર્ચ પૈસા ન આપવામાં પ્રકાશ-
કોનો ગેપ નથી. નવયુગના અવલોકનકારને
પણ આવો અનુભવ થયો હશે એટલે એ
‘પેરેગ્રાફ’માં વ્યક્તિગત પરાળ કાઢી છે.
આખરે અમંગલાના બંધીઆર જળમાં
વસતા આ પ્રકાશક મથરાય કહે છે કે
મે. સમિતિ કાર્યાલય લેખકોને પૈસા આપે
છે અને સર્વ વસ્તુ લેખકની સંમતિથી જ
થાય છે. અને અંતમાં તેઓ કહે છે કે
‘તીરસ્કારણીય’ જેવા કડક શબ્દોથી ટીકા
કરનાર આ ‘નામ વિનાના ન્યાયમતિ’નાં
માનસનું છેલ્લો પેરેગ્રાફ એ પ્રતિબિંબ છે.

અને આ મહારો જવાબ છે.

પ્રથમ તો આ જવાબ વાંચ્યા પછી
પણ લેખકને થયેલા અન્યાય ઉપર લક્ષ
બેસવા માટે મને શોક નથી થતો કે
ક્ષમા માગવાની જરૂર નથી લાગતી. જે
વતંતનો મેં કડક શબ્દોથી જાહેર વિરોધ
કર્યો છે તે વતંતનો સીધો બચાવ ન
કરીને સમાજજીવનના આ અધિપતિએ
આખરે જ અમારાં આક્ષેપને સાચો
પુરવાર કર્યો છે. છતાં ચર્ચાની ખાતર ‘હું
બંડખોર કેમ બની?’ એ પુસ્તકનાં કવર-
પેજ ઉપર જરા નીગાહ નાખવી ઠીક થઈ

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

હીટલર કંઈ તરફ ?

જર્મનીની નાઝી સત્તાનાં ભાવિ વિશે સમગ્રવર્તી 'લીવીંગ એજ' પત્ર લખે છે કે :

“નાઝી સરકારને હુપી સામ્યવાદી કોમ્યુનિસ્ટ ચળવળ દ્વરતાં ખરી વસ્તુસ્થિતિથી ધીમે ધીમે અમૃત થતા પોતાને સાથ આપનારાઓથી જ વિશેષ ડરવાતું છે. પોતાના જ અનુયાયીગણમાં બળવો થવાની બીતિથી હીટલરને ગયા હિનાગામાં 'બીગ બગવા' પર પ્રતિબંધ મુકવાની અને નાઝીઓને ક્ષાએવળગે છે ત્યાં સુધી ક્રાંતિ ફેણું થઈ છે, એમ જાહેર કરવાની ફરજ પડી હતી. પરંતુ આ શિયાળામાં વિશેષ મુશ્કેલી ઉભી થવાનો સંભવ છે અને હમણાં જ જર્મનીથી પાછા ફરેલા 'માન્ચેસ્ટર ગાર્ડિયન'નો એક નવારો ખબરપત્રી જણાવે છે કે રસ્તાઓમાં લડાઈ થવાનો, કતલનો અને રાજ-સાહીને કરી આપત કરવાનો સંભવ જણાય છે.

“હીટલરે સમાજવાદી ક્રાંતિનો સર્વ વિચારો છોડી દીધા છે એ વાત નવા અથાગકરણી પ્રધાન સ્મીટની આખી આંધિક નીતિ જોતાં ચોક્કસ જણાય છે. પણ જો આ પ્રત્યાઘાતી

નીતિથી ભૂખ અને ઠંડીનો સામનો ન થઈ શકે તો ? આહીંજ અભિપ્રાયો ભુજ પડે છે. કેટલાકો માને છે કે પોતાના જ અનુયાયીગણ તરફથી હીટલરને બીજા બળવામાંથી પસાર થવાની એટલે કે સામાન્ય રીતે જર્મીનવરોની મિલકતને અને ખાસ કરીને એડ્લન અને પૂર્વ પ્રશિયન મિલકતને એકતોમાં વહેંચવાની, મોટા ખાતાંઓ અને ખાસ કરીને “રક્ત સુમણીયા” વહુદીઓએ જર્મન પ્રજા પાસેથી જે લીધું છે તે તેમને પાછું આપો” એ મતલબના સુત્ર તળે વહુદીઓનાં ખાતાંઓ જપ્ત કરવાની ફરજ પડશે.

“પણ જો હીટલર આ બળવાતું નેતૃત્વ લેવાની ના પાડશે તો બીજાઓ તે લેશે અને એમ વિશ્વાસ-પૂર્વક મનાય છે કે આ શિયાળામાં રસ્તા પર લડાઈઓ મશે. એમ પણ કહેવાય છે કે અમુક અમુક લડાઈ માટે ઉસ્કરણી થશે અને - માર્યા ગયેલાઓ અને ધાયલ થયેલાંઓની અમુક સંખ્યાનો રિપોર્ટ” કરવામાં આવશે. રીજવેર કંઈ પગલાં લે તે પહેલાં (ધારવા, પ્રમાણે વહુદી) દુકાનો હુડાવાનો સંભવ છે: અત્રે જ મહાન ભાવિ હુપાયેલું છે. જ્યાં સુધી વસ્તુસ્થિતિ અમુક હદ સુધી

જગડી ન હોય ત્યાં મુઘી રીશ્વેર
કંઈ પગલાં ભરી શકે નહિ. જ્યારે
અને જો રીશ્વેર વચ્ચે પડશે તો તે
રાખણાહીને ફરી શખલ કરવા માટે
જ હશે. ખીજો રાજા કુંવર હુધ
ફરી નહીં હુવાન રાજા બનવાનો છે.
જેઓ તેને પીછાને છે તેઓ
તેને સરસ, ગણા, નષ્ટ સુવાન
નરીકે વણુવે છે તેણે પોતા માટે
રાખવામાં આવેલો ભાગ પ્રથમ
ભજવ્યો નહોતો પરંતુ ક્ષણ તે
પોતાના ભાગે કાપે માટે બચ-
વિચર શિક્ષણ લઈ રહેલ છે.”

બંગાલમાં રેશમનો ઉદ્યોગ.

“શ્રી બંગાલ ડો-ઓપરેટીવ જનલમાં
બંગાલમાં રેશમનો ઉદ્યોગ અને તેની
વૃદ્ધિ સંબંધી મી. પી. સી. ચૌધરી
લખે છે કે:-

“આ ઉદ્યોગના ઉત્પન્ન ખાતામાં
થયેલો ઘટાડો ધણો મંભીર છે.
૧૮૯૧ ના વસ્તીપત્રમાં રેશમ વણુ-
નારા, ૨૦,૧૫૩ અને વેંચનારાઓની
સંખ્યા ૨૩,૮૭૭ ની જણાવવામાં
આવી હતી, જ્યારે ૧૯૨૬ના ખાતા-
વાર સર્વેમાં રેશમ વણુનારાઓની
કુલ સંખ્યા માત્ર ૨,૧૬૬ આવી
હતી. શ્રી એન. જી. મુખરજીના
૧૯૧૩ ના વૃત્તાંતથી માલમ પડે છે
કે એકમા મુશિંગઆદ જીવ્યામાં જ
રેશમની શાળાની સંખ્યા ૨૫૦૦
ની હતી.

રેશમના કીડાઓની સારી જાત
બનાવવા માટે અને દર એકર દીઠ
રેશમનો વિન્ટાર વધારવા માટે રેશ-

મના કોમેટા બનાવવાના ઉદ્યોગમાં
સુધારો કરવાનું થયું જરૂરી છે.
પરંતુ કોમેટામાંથી રેશમના લાંબા
તાર કાઢવાની નીતિમાં પ્રગતિ થયા
સિવાય જાપાનના વધુ સારા રેશ-
મના લાંબા તારની નિકાશ વેપાર
માટે કે પરદેશી રેશમની અંગે થતી
આયાત સામે હરિકાષ કરવી અશ-
ક્ય છે. બંગાલમાં થતો રેશમનો
જથ્થો હાથવણાટ પર આધાર રાખે
છે. સ્થાંથી મોટી ખામી સમભાવના
અભાવની છે. મુરોપીમન ખાતાંઓ
બધ પડવાથી હિંદી ખાતાંઓએ
સારું રેશમી કાપડ બનાવવાનું બંધ
કયું છે કારણ કે ઉત્પન્નની કિંમ-
તમાં તેઓની ત્રિયિત હાથવણાટ
કરનાગઓ કરતાં ખરાબ છે. જાપાન
જે મુદ્દે રેશમ બહુ જ સસ્તી
કિંમતે આપે છે તે હિંદી રેશમના
ઉદ્યોગમાં બહુ જ અડચણકર્તા છે.

દર મીનીટ ચાર બાળકો !

જાપાનની વસ્તી દર મિનિટ ચાર
બાળક દીઠ વધી રહી છે. છેલ્લાં વર્ષમાં
જાપાનમાં જન્મ પ્રમાણ ૨,૧૮૨,૭૪૩ હતું.
શાહી કેમીનેટનાં મહુત્તરીખાતાંએ બહાર
પાડેલા આંકડા મુજબ દર દિવસે દર
કલાકે સરાસરી ૨૪૯ બાળકો જન્મે છે.
આગલા વર્ષ કરતાં આ વર્ષે ૮૦,૭૭૭
વધુ બાળકો જન્મ્યાં હતાં. રિપોર્ટ મુજબ
એ જ વખતે મેઈજીના મીકાડોના પ્રથમ
વર્ષોની શરૂઆતથી (૧૮૫૪-૧૯૧૨)
જાપાનમાં મૃત્યુપ્રમાણ ઓછામાં ઓછું
હતું. વસ્તીમાં આ કુદરતી વધારા-એટલે
કે મૃત્યુપ્રમાણ કરતાં જન્મપ્રમાણના
વધારાની સંખ્યા ૧,૦૦૭,૮૬૮ થઈ

વિશ્વના વર્તમાનપત્રોમાંથી

હીટલર કંઈ તરફ ?

જર્મનીની નાઝી સત્તાનાં બાવિ વિશે અમળવતાં 'લીવી ગ એન્' પત્ર લખે છે કે

“નાઝી સરકારને છુપી સામ્યવાદી ક્રામ્યુનિસ્ટ અળવળ કરતાં ખરી વસ્તુસ્થિતિથી ધીમે ધીમે જનશ્રુત થતા પોતાને સાથ આપના-ગઓથી જ વિશેષ ડરવાતું છે. પોતાના જ અનુયાયીગણમાં બળવો થવાની ભીતિથી હીટલરને ગયા ઉનાળામાં 'ખીન્ન બળવા' પર પ્રતિબંધ મુકવાની અને નાઝીઓને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી ક્રાંતિ પહોંચી થઈ છે, એમ જાહેર કરવાની ફરજ પડી હતી. પરંતુ આ શિયાળામાં વિશેષ મુશ્કેલી ઉભી થવાનો અંભવ છે અને હમણા જ જર્મનીથી પાછો ફરેલો 'માન્ચેસ્ટર ગાર્ડીઅન'નો એક નવાંબો બજગ-પત્રી જણાવે છે કે રસ્તાઓમાં લગાઇ થવાનો, કતલનો અને રાજ-સાહીને કરી આપત કરવાનો સભવ જણાય છે.

“હીટલરે સમાજવાદી ક્રાંતિના સર્વ વિચારો છોડી દીધા છે એ વાત નવા અથર્ પ્રેસરુપ્સી પ્રધાન મીટની આખી આર્થિક નીતિ જોતા ચોક્કસ જણાય છે. પણ જો આ પ્રત્યાધાતી

નીતિથી ભૂખ અને ઠંડીનો સામનો ન થઈ શકે તો ? અહીં જ અભિપ્રાયો ભુત પડે છે. કેટલાકો માને છે કે પોતાના જ અનુયાયીગણ તરફથી હીટલરને ખીન્ન બળવામાંથી પસાર થવાની એટલે કે સામાન્ય રીતે જર્મી-નવરોની મિલકતને અને ખાસ કરીને એક્ષન અને પૂર્વ પ્રશિયન મિલકતને ખેડોતોમાં વહેંચવાની, મોટાં ખાતાઓ અને ખાસ કરીને “રક્ત સુમણીયા મહુદીઓએ જર્મન પ્રગ પામેથી જે લીધું છે તે તેમને પાછું આપો” એ મતવબના સુત તથા મહુદીઓનાં ખાતાઓ જપ્ત કરવાની ફરજ પડશે.

“પણ જો હીટલર આ બળવાનું નેતૃત્વ લેવાની ના પાડશે તો ખીન્નઓ તે લેશે અને એમ વિશ્વાસ-પૂર્વક મનાય છે કે આ શિયાળામાં રસ્તા પર લગાઇઓ થશે એમ પણ કહેવાય છે કે અમુક અમુક લગાઇ મોટે ઉશ્કેરણી થશે અને માર્યા ગયેલાઓ અને ધાયલ થયેલાઓની અમુક સંખ્યાનો રિપોર્ટ ફરવામાં આવશે. રીસેવર કંઈ પગલાં લે તે પહેલાં (ધારવા પ્રમાણે મહુદી) દુકાનો લુટાવાનો સંભવ છે અને જ મહાન ભાવિ છુપાયેલું છે. જ્યાં સુધી વસ્તુસ્થિતિ અમુક હદ સુધી

ખગડી ન હોય ત્યાં સુધી રીડવેર
કંઈ પગલાં ભરી શકે નહિ. જ્યારે
અને જો રીડવેર વચ્ચે પડશે તો તે
ગામશાહીને ફરી લાખત્ર કરવા માટે
જ હશે. ખીજો રાગ કુંવર લુઈ
ફીડીનંડ લુવાન રાગ બનવાનો છે.
જેઓ તેને પીછાને છે તેઓ
તેને સરસ, ગદ્ય, નમ્ર સુવાન
નરીકે વણુવે છે તેણે પોતા માટે
રાખવામાં આવેલો ભાગ પ્રથમ
અન્યથા નહોતો પરંતુ હવે તે
પોતાના ભાગિ કાચ માટેનું વ્યવ-
સ્થિત શિક્ષણ લઈ રહેલ છે.”

બંગાલમાં રેશમનો ઉદ્યોગ.

‘ધી બંગાલ કો-ઓપરેટીવ જનલ’માં
બંગાલમાં રેશમનો ઉદ્યોગ અને તેની
જરૂરિયાત સંબંધી મી. પી. સી. ચૌધરી
લખે છે કે:-

“આ ઉદ્યોગના ઉત્પન્ન ખાતામાં
થયેલો ઘટાડો ઘણો ગંભીર છે.
૧૮૯૧ ના વસ્તીપત્રકમાં રેશમ વણુ-
નારા, રંગનારા અને વેંચનારાઓની
સંખ્યા ૨૩,૮૭૭ ની જણાવવામાં
આવી હતી, જ્યારે ૧૯૨૬ના ખાતાં-
વાર સર્વેમાં રેશમ વણુનારાઓની
કુલ સંખ્યા માત્ર ૨,૧૬૬ આવી
હતી. શ્રી એન. જી. મુખરજીના
૧૯૧૩ ના વર્તાતથી માલમ પડે છે
કે એકલા મુશિંનબાદ જિલ્લામાં જ
રેશમની શાળાની સંખ્યા ૨૫૦૦
ની હતી.

રેશમના કાડાઓની સારી જાત
ખનાવવા માટે અને દર એકર દીઠ
રેશમનો વિસ્તાર વધારવા માટે રેશ-

મના કાગેરા ખનાવવાના ઉદ્યોગમાં
સુધારો કરવાનું ધણું જરૂરી છે.
પરંતુ કોશિયામાંથી રેશમના લાંબા
તાર કાઢવાની નીતિમાં પ્રગતિ થયા
સિવાય જાપાનના વધુ સારા રેશ-
મના લાંબા તારની નિકાશ વેપાર
માટે કે પરદેશી રેશમની અત્રે થતી
આયાત સામે હરિફાઈ કરવી અશ-
ક્ય છે. બંગાલમાં થતો રેશમનો
જરૂરો હાથવણાટ પર આધાર રાખે
છે. રંગથી મોટી ખામી સમભાવના
અભાવની છે. યુરોપીયન ખાતાંઓ
બધે પડવાથી હિંદી ખાતાંઓએ
સારું રેશમી કાપડ ખનાવવાનું બધે
હયું છે કારણ કે ઉત્પન્નની કિંમ-
તમાં તેઓની સ્થિતિ હાથવણાટ
કરનારાઓ કરતાં ખરાબ છે. જાપાન
જે મુંદર રેશમ બહુ જ સસ્તી
કિંમતે આપે છે તે હિંદી રેશમના
ઉદ્યોગમાં બહુ જ અડચણકર્તા છે.

દર મીનીટ ચાર બાળકો !

જાપાનની વસ્તી દર મિનિટ ચાર
બાળક દીઠ વધી રહી છે. છેલ્લાં વર્ષમાં
જાપાનમાં જન્મ પ્રમાણ ૨,૧૮૨,૭૪૩ હતું.
શાહી કેમીનેટનાં ગણતરીખાતાંએ બહાર
પાડેલાં આંકડા મુજબ દર દિવસે દર
કલાકે સગસરી ૨૪૯ બાળકો જન્મે છે.
આગલા વર્ષ કરતાં આ વર્ષે ૮૦,૭૩૭
વધુ બાળકો જન્મ્યાં હતાં. રિપોર્ટ મુજબ
એ જ વખતે મેઈજીના મીકાડોના પ્રથમ
વર્ષોની સરખાતેથી (૧૮૫૧-૧૯૧૨)
જાપાનમાં મૃત્યુપ્રમાણ ઓછામાં ઓછું
હતું. વસ્તીમાં આ કુદરતી વધારા-એટલે
કે મૃત્યુપ્રમાણ કરતાં જન્મપ્રમાણના
વધારાની સંખ્યા ૧,૦૦૭,૮૬૮ થઇ

છે. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જાપાનની વસ્તી સરાસરી દર કલાકે ૧૬૫ વધી હતી.

આ ચોંકાવનારા આંકડાઓએ જાપાનીસ પત્રો માટે લખતી લાલ નિશાની ઉભી કરી છે. ધ્યાનિક કચેરીએ આ વસ્તીપ્રશ્નનો અભ્યાસ કરવા માટે એક કમીશન નીમ્યું છે. ટોક્યોનો નવતર પત્ર 'છાછ શીમ્પો' દર મીનીટે ચારના દરથી જન્મતા બાળકોથી ઉભી થતી રાષ્ટ્રિય અને આંતર-રાષ્ટ્રિય અસર જણાવતાં લખે છે કે:-

“ચોતાના વસ્તીપ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવા માટે જાપાન શું કરી શકે એ પ્રશ્ન વારં વાર પૂછાય છે. પહેલાં તો જાપાન કુદરતી સાધનો અને પરદેશી જમીનો હાથ કરવા ઇચ્છે છે. ખીજો અગત્યનો માગ પરદેશ-ગમનનો છે. પરંતુ આ બાબતમાં પરદેશોએ ઓછી સહાયલક્ષિત વ્યક્ત કરી છે.

જાપાનીસોના બહાર વસવાટ મારેની લાગ, શિક્ષક દષ્ટિએ ગ્રામ્ય દેશ મનાતા અમેરિકા અને આસ્ટ્રેલીઆએ ખડું જોતાં તો જાપાની આત્મજન્યના બધા નાગરિકો સામે પ્રતિબંધ મુક્યો છે.

“આલુ પરિસ્થિતિ તમે જાપાનીસ વસાહત મારે આઝીઝ સૌથી વિશેષ સંભવ તપાસે છે. પરંતુ અત્રે પણ શરત મુજબ દર વર્ષે ૫૦,૦૦૦ થી વધે જાપાનીઓ જઈ વસી શકે તેમ નથી. તાજેતરમાં મંચુકુઓમાં જાપાન જઈ શકે છે, પરંતુ અત્રે પણ સસ્તી મીનાઈ હરીફાઈ અને ફારીયન પરદેશવાસીઓની આ વિસ્તારમાં રહેવાની ખાસ લાપસતાને અંગે વસ્તુ-સ્થિતિ વિશેષ ચંચલજીભરી બની છે.

—લીટરરી હાયજેન્ટ.

: તંત્રી :

ચુનીલાલ પુરૂષોત્તમદાસ શાહ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :::

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

જેણે બે વર્ષ દરમિયાન શું દર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાળો, પાર્તાઓ હંમ-ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડવાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને પૂરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકુપ, મારી નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

ગમે તે માસર્યા ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

આજેના લખી ગોડલો

‘યુવક’ ઓફીસ કરજણ પો, મીયાગામ કરજણ.

B. B. & C. I. R.

નવાઈ
જેવી
વાતો

પ્રમતી સ્વ. પતિનશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક ગુજ ૧૩ી સમાને
શ્રીયુત ઠાઘાભાઈ આણંદજી આચાર્ય
તંત્રશ્રી સવિનય સંમેલ ભેટ.

— સંગ્રાહક

“સાયન્ટીસ્ટ”

સ મરીઆડ મુદકમાં ચોરની એક
વિચિત્ર જાત ઉત્પન્ન થાય છે. કોલો-
રીડમાં પણ આ ચોર સારા પ્રમાણમાં
ઉત્પન્ન થાય છે એમ પ્રોફેસર જોન કે.
ઓક્સ કહે છે આ જાતિ દેશની આબોહવા
પ્રમાણે પોતાનું સ્વરૂપ બદલે છે. સામાન્ય
રીતે આ ચોરીયાઓ હુંગરાળ દેશમાં તેમ જ
રશ્યની આગળની ભૂમીમાં થાય છે પણ
બેજિંગની દશામાં જે ચોરીયાઓ થાય છે
તેમાં કાંટા ઓછા હોય છે.

* * *

રશિયન એનજીનીયરો પૈકાં વગરની
ગાડી બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરી
રહ્યા છે. પૈકાને બદલે તેમાં ગોળા છે.
અને દરેક ગોળાને છેડે આ ગોળા મુકેલા
છે. આ ગોળાઓ રમતાની અંદર દળા-
વેલા પાટાઓ સાથે બરાબર બંધ બેસતા
હોય છે. આ ગાડી કક્ષાકતા ૪૩ માઇલની
ઝડપે ચલી શકે છે. આવી ગાડી બેજિંગ-
બર ગોઠવવામાં આવે તો કક્ષાકની ૧૮૩
માઇલની ઝડપે જઈ શકે તેમ છે. એનજીની-
યરો કહે છે કે આટલી ઝડપે આગગાડી
જતી હશે છતાં તે માપ સરળતાથી અને
શાનિથી ચાલશે.

રશિયન એનજીનીયરોને આ અખતરો
અજમાવવા માટે મોસ્કોથી ૩૦ માઇલની
નવી રેલ્વે, નાખવામાં આવી છે અને આ
નવી રેલ્વેનો વ્યવસ્થીત અખતરો તેનાં
ઉપર કરવામાં આવશે. જે આ અખતરો
સરળ થશે તો આગગાડીની પ્રગતિનો
ઇતિહાસ પવટાઇ જશે.

ચીનગોના અમેરીકન સર્જનની
જાહેરાત પ્રમાણે લાંગી ગણેલાં
હાડકાં ત્રણ ઇંચ લાંબાં થઈ શકશે. નવી
પ્રધ્વતિથી આમ કરું- સકયં જન્યું છે.
આ ગોધકતા ગોધકતું નામ પ્રો. વીરા-
રીનો પુત્રી છે. તેઓ ઇરાકીના બોલોચા
વિશ્વવિદ્યાલયના અધ્યાપક છે.

* * *

ઉત્તર ક્યુબ ગરમ બને છે કે હંડો ?
કેટલાક કહે છે કે તે વધુ ને વધુ
થંડો બનતો જાય છે. પણ રશિયન
ભૌગોલિક વિજ્ઞાનવિશારદ એમ. ડાટ્સ્કી
કહે છે તે હવે ગરમ થતો જાય છે
એટલું જ નહિ પણ વર્ષો જતાં આ ગરમી
વધતી જ જવાની. આજથી આગામી વર્ષ

પહેલા જ્યારે એ જીન ગશિયન વેટા
નિકે આ ગીતપ્રદેશના ઉંડાણના માપ
જહોડયા હતા ત્યારે તે મે મીટર
નીચે હતી આજે આ સીતપ્રદેશનું ઉંડાણ
અદ્ય રૂઠ ગયું છે, આનું ગણુ એમ
જણાવનાર આવે છે કે ધ્રુવના ઉપર ગ્રહો
અગ્ર નીચે ઉતરતો જાય છે

* * *

દુધાલીઅન એન્ડનીયર નરી જાનના
વિમાન સાથે પ્રયાગ કરી રહ્યા છે
તેનું નામ છે સ્પીડ પ્રોની ટયુબનર
વિમાન આની અગ્ર પો એ ટયુબની
અગ્ર છે આ જાતના વિમાનથી ઘણા
નાલ છે આથી એરોપ્લેનના પખાની ઝડપ
શથી પગ ગણી વધશે આ કંપનીએ
હમણાં તો ન્હાના ન્હાના ઝમણ ઉપર
આવા વિમાનો બાધ્યા છે

વિમાનમાં સુવાની સગવડ.

હવેના વિમાનમાં સુવાની ખાસ
સગવડ ગણવામાં આવનાર છે
મત્યાર સુધી વિમાનો ગરે ઉડતા નથી
પણુ રાતના ઉડાનનું શરૂ થતા ઉતારાઓ
સહેલાઈથી સુઈ શકે એવું નીલ પથ
ગાઈ પણ જાતની તકનીક નગર ઉઘી
રાકે તેની વ્યવસ્થા રાતમાં આનંદાર છે
આ નવા પ્રકારની વ્યવસ્થા અમેરિકાની
વિમાની સર્વિસમાં શરૂ ગવામાં આવી છે

* *

દરેક દિવસે એ એ ચોરસનાર
જેની જમીન ઉપર સૂર્યનું તેજ
પડે તો લાલગ એ ૧૮ પાઉન્ડ
કાલસાની ગરમી દર્શાવે મગે છે આ
અપથી માપના લગભગ ૧૦૦૦ વાર ચોરસ
જમીનને દરેક વર્ષમાં ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦
ગ્રામ કોનસાની ગરમી મગે છે

* * *

નાનરે ખાતેની એક ગણાની ઇસ્ખીતા
હમણેક દરદી છે આ માણસને લખતા કે
વાચતા નથી આવડતું છતાં તેની ગણીત

શક્તિ અતિ ચમત્કારી છે તે મોટા
મોટા ગણીતના ગણધાઓ કાણવારમાં ગણી
આપે છે તેને પુઠામાં આવડુ હતું કે
૩૯ વર્ષ ૩ મહિના અને ૧૨ મિનિટની
મેઝરો કરી તેને માત્ર ૩૨ મેઝ
કની અગ્ર જવાબ આપ્યો હતો
તેને પુઠામાં ગાવતા તેને જણા
યુ કે વર્ષની ૩૧૫૩૬૦૦૦ નાં ૩
કે આથી ૩૦૦૦૦૦૦૦ ને
૩૦ થી ગુણુ છુ આથી ૯૦૦૦૦૦૦૦૦૦
ની સખ્યા આની ત્યાગપત્રી ૧૫૦૦૦૦૦
ની સખ્યાને ૩૦ થી ગુણુ છુ અને
આથી ૪૫૦૦૦૦૦૦ આવે છે પછી
૩૦૦૦૦ ને ૩૦ થી ગુણુ છુ તેથી
૯૦૦૦૦૦ આવે છે પછી ૬૦૦૦ ને
૩૦ ગુણુ છુ તેથી ૧૮૦૦૦૦ આવે છે, આ
બધાનો મગવાળો કરશે તો ૮૪૬૦૮૦૦૦૦
મેઝ આની ગરે છે જવાબ આપતા
તેને માત્ર ૧૮ મેઝન્ડ લાગી હતી

* * *

નાયવાનો રેકર્ડ.

લેમસડોર્ડની ઉમરનવ માનુ પોતાના
અરેતુ મૂકરમાં લખે છે કે તેઓ
ઓછામાં ઓછુ ૧૫૦૦૦ માઈન જેટલું
નાચ્યાહતા લખ પહેલા તેમણે ૨૨૫ નાચ
મા ભાગલીયો હતો હમણે પછી ૫૫૭ નાચમાં
તેમણે હાજરી આપી હતી હમણે પહેલા તેમને
વચ્ચની અદાગ માગણી મળી હતી અને ૧૪
૨૭૨ જણે તેમને પ્રણયનો પેગામ પા
હતો નમલગ મો જણે આ પ્રણય નવી
કારાય તો આત્મનાત કરવાની ધમકી આપી
હતી અગ્ર સુધીમાં તેમણે ૨૯૩૪ નાચ
નાચ કર્યો હતો ૮૫૦૦ વોટઅ નાચ રો
હતો અને ૫૦૦ પોન્કા નાચ કર્યો હતો
નાચમાં સાથ આપનારાઓમાં ૧૨૦૦
મુર્ખા હતા ૩૦૦ કાળો આવે તેના હતા
૨૨ દીકે હતા, અને ૩ ગમતી હતા

લાઠી

પરિષદનો

-એક બેજવાબદાર રિપોર્ટ

ખિચાર કાઠિઆવાડી રોંચાઓ !
કંઈ સમજે નહિ. “લાઠીનું”
સંમેલન”-ખસ આટલા શબ્દો સાંભળ-
તાં જ આ ગામડીઆઓએ કાઠિઆવાડની
તરેહતરેહની લાઠી એકઠી કરવા માંડી
છે. અને તેઓની આ અક્ષયવાળી પ્રવૃ-
ત્તિને લઈને સારામાં સારી “લાઠીઓ”
બેવાનું (અનુભવવાનું) તો નહિ જ ખુશ-
નસીખ શુજરાતના સાહિત્યકારો સાંપડશે
એ શંકા વગરની વાત છે-લાઠીના આ
સંમેલનમાં એક રોંચાના મત પ્રમાણે
કઠીવાળી ડાંગ અગ્રસ્થાન હોશે એવું અનુ-
ભવન બંધાય છે-ખીજ એક જણનો એવો
મત છે કે આ કઠીવાળી લારી ડાંગ જે
કોઈ પાંચ મીનીટ સુધી હાથની હાથેળીમાં
ટકાવી શકે એવા આદમીને સાહિત્ય પરિ-
ષદ પ્રમુખનું સ્થાન આપશે. જે કોઈ મૌલિક
બની આ લાઠીને સંમેલન રાખવાને બદલે
કોઈ ઉપર એ દાળી દેશે તો સાહિત્ય
પરિષદની સ્વાગત કમીટી તરત જ ફેજ-
વાર, પોલીસ ઉપરી, ઇન્ડસ્ટ્રી, રસાયો-એ
નમામ રાજ્યનાં ખાતાંને સાદ પાડશે અને
એ ખાતાંઓના ઉપરીઓ આ સાહિત્યક
સાદ બેએકે કલાકે સાંભળી કી-તો હાથમ
હોશે અને આ રીતે પરિષદની કુમકે
ગુમાર આપી પહોંચશે.

“નિક નામદાર દરબારશ્રીની એવામાં—

વિશેષ વિનંતી સાથે લખવાનું છે
સાહિત્ય પરિષદના ઉપરી અમલદારે લાઠીના
જુદા જુદા પ્રયોગોથી હરી ન જતાં, એ
પ્રવૃત્તિ સામે જનક સાદ કાઢ્યો છે-દર-
બારશ્રીને માહુમ થાય કે અમારા કાન
ખાલી તોપો ફોડી ફોડીને બહેરા બની ગય
છે-પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ આવે કે
નિક નામદાર દરબારશ્રીનો શુભ જન્મદિવસ
આવે ત્યારે અમારે તોપો ફોડવી પડે છે-
આ કારણને લઈને સાહિત્યકારોનો સાદ
અમે બે કલાકે સાંભળ્યો છે-અમે ખીસકુમ
અભિમાન પિના બહેર ફરીએ છીએ કે
“લાઠીના પ્રયોગો” સામે સાવચેતીનાં
પગલાં તો લેવાં જ ઘટે, એટલે અમારા-
માંથી કોઈએ ખોટી બડકમનરી બતાવી
પરિષદના મંડપમાં પગ દીધો નહોતો-
અમારામાં હીંમત છે એ લખતાં અમાર
બહેરા પર શરમના શેરડા પડે છે.

લેખક:-

‘પ્રેક્ષક’-જે ત્યાં ગયોજ
ન હતો.

“અમારે પ્રયત્નશીલને ખાસ જાહેર કરવાની જરૂર છે કે જ્યાં સુધી ઇન્કુબેશન ડાન્કમાં માણસોની લરતી કરવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી પરિપક્વને મદદ કરવી શક્ય નથી. માટે એ મંજુરી આપવાનો તુમાર અમને મળે એમ આપ ગોઠવણ કરજો.”

અને પરિપક્વને મંડપ ખાલી થઈ ગયો નમંતા મુરજો શ્રી. ફૂલુલાલ ઝવેરીનો ઘાટો સંભળાયા—

“હવે આવાની શ્રી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે” ?—

ઢાઢએ જવાબ દઈ દીધો—

“એ તો કલાપીને ત્યાં જ હોય ને ! છાશ અને બાજરાના રોટલા—અને માટલાં તું ઠંડુ પાણી !”.....

એક મુખ્યગરને ભેળ યાદ આવી ગયો—
“ભેળ મળે ખરો !”

અને બધેથી “ના” સંભળાઈ—એટલે નરન જ શ્રીયુત ફૂલુલાલ ઝવેરીએ ખાસ અમિતિ ઓલાવી એવો ઠરાવ મુક્યો કે કાફિઆવાડમાં ભેળનો પ્રચાર કરવો—કારણ કે ભેળ ખાધા પછી જ ગુજરાતીઓ કાવ્યના બાગ સરજી શકે છે તે રાતે ઢાઢને ઉંઘ આવી નહિ. પરિપક્વના મંડપમાં કવિઓના કાવ્યોએ ચંદ્રને કેદ કરી ગયો હતો—એ ફરી છુટો થઈ સહતનો અખેચતો હોય એ રીતે આકાશમાં

ઝુકી રહ્યો હતો—એ ઉગતાંની સાથે જ અનેક કવિઓની નાભીમાંથી નિશ્વાસ નીકળી પડ્યા—

ગમે તેના મગજને ધ્રુવની નાખે તેવો જુગ્મ્બર પ્રશ્ન હોય તેમ એક સાહિત્ય-રસીકે સવાલ કર્યો—

“આપણાં આજનાં સાહિત્યનો પ્રધાન સર શું ?” જેને ઉંઘ આવતી હતી, અને જે ગુજરાતી સાહિત્યના બાળકુવામાં પડ્યો નહોતો એણે જવાબ આપ્યો—

“સાહિત્યને પ્રધાન સર ?.....

—કંટોણ” —

“પણ કંટોણાં મુખ્યમાં તો બહુ મોંઘાં મળે છે—” પેલાએ જાણીએછને ધોરવ મોંઘ્યું—

જેઓનાં જીવન મરેલાં છે, જેઓના આદર્શો “થેલી”માંથી જ બહાર આવેલા છે, જેઓનાં નિરીક્ષણો પલંગ અને પુલવાડી આસપાસ જ ફર્યા કરે છે, જેઓ વાસ્તવિકતા અને લોકજીવનથી દૂર ભાગી અનંતતાનાં અશીષ પીએ છે, તેવા મુકાંઓની પરિપા: સાહિત્ય અને કલાને પણ મુડીવાદની ધોરમાં ઘાટશે—

તેઓ સાહિત્ય અને કલા દ્વારા જે પ્રદેશ તૈયાર કરે છે એ પતાનો છે—નવરચના એક જ ટકોરાથી આવા પતાનાં પ્રદેશને જમીન ભેગો કરશે.

નાતાલ અને તેનું મહત્વ

નાતાલ (Christmas) નો દિન હસસ ક્રાઇસ્ટના જન્મદિન તરીકે કેટલાયે વર્ષોથી ઉજવવામાં આવે છે. યુરોપમાં સામાન્યતઃ પચીસમી ડિસેમ્બરનો દિન 'નાતાલદિન' તરીકે ઉજવાય છે.

નાતાલદિનને ખ્રીસ્તીઓના ઉત્સવદિન તરીકે ક્યારેથી ઉજવવામાં આવે છે તે ચોક્કસપણે કહી શકાય નહિ. રેલેક્ષેરસના સમયમાં (ઈ. સ. ૧૩૮-૧૬૧) આ દિનનો મહિમા વધ્યા હોવાનાં કેટલાંક સૂચનો કરાય છે પરંતુ અબ્યાસીઓ આને કદિપત માને છે. આ ઉત્સવદિનની પ્રથમ ચોક્કસ સૂચના શહેનશાહ કેમ્બ્રિડસ (ઈ. સ. ૧૮૦ ૧૮૨) ના સમયમાં કરવામાં આવે છે. એલેક્ઝાંડરના સેલીમેન્ટ પણ ત્રીજી સદીમાં ઉજવાયો હોવાનું જણાવે છે.

આપણે વાંચીએ છીએ કે:—“ખ્રીસ્તી-ઓની એક સંખ્યા અમુક મહાનમાં મળીને પોતાના ધર્મરચાપકને દિન ઉજવતી હતી એવું સાંભળીને ‘ગ્રેગોરીયીવને’ દેવળને બાળી નંખાવ્યું હતું અને બધા દેવળો અગ્નિમાં નાશ પામ્યા—આ ઉત્સવનો જન્મદિન કે મહિનો શંકાવાન સર્વ યન્ત્રો નકામા છે. આપણી પામે તેની ચોક્કસાઈ કરવાનાં કંઈ સાધનો નથી.

ગ્રાહ્ય પુરોનો ઇતિહાસ, તેમની મુસાફરી માટે ધરાતી જ્યોતૈષિક અટકળે, કવીડીનીઅસની મેન્સસ, જેરુસલેમ ખાતેના પાદરીઓની પંક્તિ, આગસ્ટના હાથે જેનેસનાં દેવળનું બંધ થવું અને એવી બીજી બાબતો જે તારીખવાર મુકાય છે

તે કંઈ પણ ઉપયોગ કરવા માટે નકામી છે. પરંતુ જે કંઈ સાક્ષી પડે છે તેથી કહી શકાય કે ક્રાઇસ્ટનો જન્મદિન ઇ. સ. પૂર્વે ૪ કે તેથી પહેલાં ફેબ્રુઆરી મહિનામાં હતો.

૨૫ મી ડિસેમ્બરનો પ્રથમ ઉલ્લેખ જર્મન ઇતિહાસકાર ઇર્નાન્સેને ઇ. સ. ૩૫૪ માં લેટીન પંચાંગમાં કર્યો હતો. તેના પ્રમાણે—“હસસ ક્રાઇસ્ટનો જન્મ ૨૫ મી ડિસેમ્બરે, એક શુક્રવારે પ્રણિ-માને દિને થયો હતો.” પરંતુ આને લગતી ઉજવણીનો તેમાં કંઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. ખરું જોતાં તો દેવળના પાદરીઓ ૬ ફી ફેબ્રુઆરીના દિનને ઉજવતા હતા અને આ ઉજવણી જ હસસ ક્રાઇસ્ટના આત્મિક જન્મ તરીકે પવિત્ર મનાતી હતી. હસસ ક્રાઇસ્ટનો કુદરતી જન્મદિન ૨૫ મી ડિસેમ્બર પવિત્ર મનાતો ન હતો.

૨૫ મી ડિસેમ્બરનો દિવસ ક્રાઇસ્ટના જન્મદિન તરીકે કેવી રીતે અને ક્યારે પળાવવામાં આવ્યો તેનો વિચાર કરતાં પહેલાં માણસ હસસ ક્રાઇસ્ટનો ઇતિહાસમાં ઉલ્લેખ કરેલો છે કે કેમ તે જાણવું.

આ બહુજ જાણીતા માણસ વિગે બીન-ખ્રીસ્તી લોકોનાં ઐતિહાસિક સાહિત્યમાં કવચિત જ ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. મહાન ઇતિહાસકાર ટેરીલમે ખ્રીસ્તીઓનો

ઉદ્દેશ્ય કરતાં કહ્યું છે કે 'ક્રાઈસ્ટસ' નામ પરથી ક્રિશ્ચીયન નામ આપાયું છે. નીચેએ આ લોકો પર ભારે ભુલો કર્યા હતા. ક્રાઈસ્ટસને ટીબરીઅસના રાજ્યઅમલ દર્મિયાન કૌથી કડક ફાંસીની સજા કરવામાં આવી હતી અને તુરત જ એકલા જુડીઆમાં જ નહિ પરંતુ રોમમાં પણ ખોટા વહેમોએ જડ ઘાલી. આમ છસમ ઇતિહાસમાં બેશક થઈ ગયો છે.

આખીનીયન અને સીરીયન લોકો ૬ ફી જન્યુઆરીના દિને જન્મદિન તરીકે વળગી રહ્યા પરંતુ ઈ. સ ૩૫૩-૩૬૧ માં કોસ્ટેન્ટાઈનની કોર્ટમાં ૨૫ મી ડિસેમ્બરનો દિવસ ઉજવાયો અને આ દિવસ પશ્ચિમ અને પૂર્વમાં ઉજવાતો ગયો એમ કહેવાય છે. પાછળથી ત્યારે બચ્ચાંઓને 'બેપ્ટાઇઝ' (Baptised) કરવાની

સામાન્ય પ્રથા પડી ત્યારથી 'છસસના આધ્યાત્મિક જીવન' વિષેના પુરાણાં મંતવ્યનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો અને ઉત્સવના આ દષ્ટિબિંદુને ત્યજી દીધાથી ૨૫ મી ડિસેમ્બરના કુદરતી જન્મદિનનું મહત્વ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યું.

આખીનીયન દેવળ હજુ પણ ૬ ફી જન્યુઆરીનો દિવસ પાળવાનું ચાલુ રાખે છે. એ જાણવું રસપ્રદ થઈ પડશે કે 'નીચરા'નો જન્મ પણ ૨૫ મી ડિસેમ્બરે થયો હતો એવી જ રીતે કાયેનીરીસ અને એડોનીસ તેમજ બેથ-સન-ગોડ હોરોસનો જન્મ ૨૫ મી ડિસેમ્બરે જ થયો હતો.

એમ કહેવાય છે કે પહેલાં મેટનને ઉત્સવ ડિસેમ્બરમાં ઉજવાતો લોકો ત્યારે દેવળમાં લીલી ચીળેનો શણગાર કરતા ખ્રીસ્તીઓનો રિવાજ પણ તેજો જ છે.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ જગમશહુર છે.

એકે ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજી સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડ, અધરનીના લાડવા, એસન્સના હલવાના પાનકેક, ચુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાળા અને બીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી સુજળ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહીં-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી સુજળ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પા લ દા સ મંગલ દા સ
મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ બીલ્ડીંગ, આટરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દો માટે

ગોનોકીલર [૨૭૨૨૬' કુકડા છાપ]

એકજ અભાયબ—અને

ચમત્કારિક ઇલાજ.

ખરીદ કરતી વખતે દરેક પેકેટ ઉપર પ્રખ્યાત કુકડા છાપ ત્રેડ માર્ક જુઓ.

“ગોનોકીલર” પેશાબ અને ધાતુના દરેક માટે આખી દુનીયામાં પ્રસિદ્ધ થયેલ એકજ ખરેખરી અસલ અને સચોટ, સમયાણુ દવા છે.

જમે તે દરણુથી લાગુ થયેલ તુરતનો અથવા જુનામાં જુનો પ્રમેહ (પરમીઆ) રવખામા તથા પેશાબમાં જતી થાતુ, તથા જતી રસી, થતી સખત બળતરા, ટીપુ ટીપુ તથા અટકી અટકીને થતો પેશાબ મુત્રાશયમાં આવેલો સોજો તથા થયેલો જખમ તથા સ્ત્રીઓના પ્રસૂતના ભયંકર રોગો વગેરે પેશાબને લગતાં તમામ રુઝિના જડમુળથી નાશ કરે છે. હઝારો દર્દીઓ તેનો લાલ લેખ પ્રસંશા કરી રહ્યા છે. પીચ તેનો લાલ લેખ પ્રસંશા કરી રહ્યા છે. પીચ

કારીઓ કે ઇન્જક્શનો લેવાની ખીલકુલ જરૂર પડતી નથી.

૫૦ ગોળીની એક બાટલીની ક્ષીંમત રૂ. ૨. (વી. પી. ખચ' જુલું.)

ફક્ત આફ્રીકા અને પર્દેશને માટે—એક બાટલી શી. ૭. બે બાટલી શી. ૧૨. ત્રણ બાટલી શી. ૧૭. ચાર બાટલી ૨૧ શી. નાણાં અગાઉથી મોકલવાં. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં.

દરેક આગેવાન દવાવાળાઓને ત્યાં લેવાય છે.

એકલા ઇનાવનાર :- ૩૧૦ ડી. એન. જસાણી,

ગીરગમ એન્ડેડ, મુંબઈ નં ૪

એજન્ટ—મેસર્સ વનમાળી લીખાની કું. ૦

ગ્રી-મેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં ૨.

મોહકા

શીપીટીન્ગ એલારમ

કીમત રૂ. ૮ ફક્ત

કેટલોગ મંગાવો

મોહનદાસ કમળશી

નં. ૧૩-૧૪, મમ્બાદેવી, મુંબઈ.

સેવા

એટલે ?

વિક્તાલયાં લેખો : લાવનાલયાં કાવ્યો :
મનગમતા રાસ : સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ :
એકાંકી નાટકો નવલિકાઓ : તેમજ

શ્રી. રઘુનાથરાવ ગંગારામ કમ્બની કસાયલી ફલમે લખાતી : ગીરનાં
જંગલોમાના રોમાચક પ્રસંગો વર્ણવતી : વીરરેસથી ભરપૂર તદ્દન
નવીજ ચાલુ વાર્તા

પ્રગતિને પંથે

ઉપરાંત : સામાજિક પત્રો : હાસ્યરસિદ્ધ
સ્કેચો. દૂકા છતાં મુંઢર ફકરા : વગેરે
પ્રત્યેક માસે પીરસતું વિવિધ રસભયુક્ત

માસિક પત્ર

[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજુર કરવામાં આવેલું છે.]
માત્ર છ ગ્લાનાની ટિકિટ ખીડી નમુનાનો અંક મંગાવો અને પછીજ આદેશ બતાવો
વાર્ષિક લવાજમ : ભેટ પુસ્તક સાથે

દેશમાં ચાર રૂપિયા : દેશાવર છ રૂપિયા.

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ ત્રણ રૂપિયા.

સેવા કાર્યાલય : સાંકડી શેરી : અમદાવાદ.

અર્ચાના યોગાનમાં

સંતતિનિયમન એ સર્વ દેશનો સવાલ છે

મે. 'નવયુગ'ના તંત્રીશ્રી,

અર્થ કન્ટ્રોલ અથવા સંતતિનિયમન એ પ્રથમ કંઈ પાટીદાર કામનો એકલીનો નથી એ સવાલ જે દેશો વસ્તીમાં ઘણા વધી ગયા છે તે સઘળા દેશોને વિચારવાનો છે. હિંદુસ્થાન તેવા દેશોમાં અતી મોખરે છે. જ્યારે આ દેશની વસ્તી ૩૧ કરોડ હતી ત્યારે પણ કેટલાયને પુરૂં એક વખત પણ ખાવાનું મળતું ન હતું તો જ્યારે હવે ૧૦ વરસમાં વતી વધીને ૩૫ કરોડની થઈ છે તેની અસર અને ભૂખમરો આપણે આપણી આંખે જોઈએ છીએ. એક ગામડાનો અસ્તાન ખેડૂત પણ આ દુઃખ જોઈ રહે છે અને તે વિચાર કરે છે કે આનો શો ઉપાય ? આ બાબતનો કંઈ ઉપાય છે ? ઉપાય ઉપર આવતાં મને બે ઉપાય સુજે છે.

(૧) વધુ વસ્તીને ખીજા દેશો જ્યાં વસ્તી ઓછી હોય ત્યાં મોકલવી. જે બનવું આપણે માટે તદ્દન અશક્ય છે કારણ કે કોઈ દેશ દક્ષીણઆફ્રિકા અને પૂર્વઆફ્રીકાની સરકારનાં આપણાં પ્રત્યેના વતન ઉપરથી માલમ પડશે કે પરદેશો આપણને નહિ વસવા દેવા કેવા કેવા કાયદાઓ ધડે છે તે ખેડા જીજ્ઞાસા પાટીદાર ભાઈઓથી અભણ નહિ હોય, એ પ્રમાણે આપણને વસવા દેવા તૈયાર

નથી બીજો ઉપાય સંતતિનિયમન છે. તેના બે ભાગ છે. ૧, સંયમ. જે હંમેશાં માટે અભિયમ પાળવાથી થઈ શકે છે. આ ઉપાય ઘણો જ સારો છે જેનાથી પાળનારની શક્તિ વધે છે અને મન ઉપર કાંઈ પણ ફળવાય છે. પણ ખરેખર દિલ-ગીરીની વાત તો એ જ છે કે મોટા મોટા વિદ્વાનો તેમજ તપસ્વીઓ પણ આ (Instinct.) આવેગને દબાવી શક્યા નથી તેમ પ્રજાપણે જીતી શક્યા નથી. જે સંયમ વિદ્યામીત્ર જેવા મહાન તપેશ્વરી ન ઘાખવી શક્યા તે સામાન્ય અજ્ઞાન માણસ કેવી રીતે કાણુમાં રાખી શકે અને કોઈ પણ દેશ પામેથી જાતીસંયમ ઉપર સંતતિનિયમનનો આધાર રાખવો તે વેળામાંથી તેજ કાઢવા જેવું જ છે. બીજો વૈજ્ઞાનિક ઉપાય છે જે કોઈપણ રીતે અકુદરતી અથવા અધર્મીક નથી. એ ઉપાય વૈદીક દૃષ્ટિથી પણ શરીરને નુકશાનકારક નથી પણ યોગ્ય રીતે મનસંયમ સાથે વાપરવામાં આવે તો પહેલા ઉપાયના જેટલો જ ફાયદાકારક છે. જો આપણને અધિકૌપ થાય તો જીવાળ લેતા નથી ? તાવ ચઢે તો લેને બરફથી ઉતારતા નથી ? શરીરના રોગીન્ટ ભાગને શસ્ત્રક્રીયાથી કપાવતા નથી ? એ બધા કુદરતની સામે બંડ કરવા બરાબર હોય તો આ ઉપાયને પણ તેમજ ગણવામાં કંઈ અડચણ નથી. આપણે કુદરત સામે

ધણાં બાંક ક્યાં છે ને. કરવાં પડશે તો
આ એક વંધારે કરવામાં કંઈ નુકશાન નથી
મનુષ્યજાતે જાતની, દેશની કે દુનીઆના
ભલાને વાસ્તે, તેની ઉન્નતીને વાસ્તે, દેશ
કે દેહને નુકશાન થવું ના હોય પણ જાતને
અથવા સમુહને ફાયદાકારક હોય તો તે
ઉપાય લેવામાં વેદીયાઓ કે તેમના
અવળાં અર્થશાસ્ત્રીની જરા પણ દરકાર
કરતી નહિ. વાંચક બાંધુ, તને પુછું
છું કે તારામાં બ્રહ્મચર્ય પાળવાની શક્તિ
છે? ને જો તારો વિચાર ખરેખર દુની-
યાની વસ્તી વધારી તારાં છોકરાંને નાગાં
ભૂખ્યાં, રઝગતાં ના રાખવાં હોય તો
જરૂર સંતતિનિયમનનો ઉપાય લેવામાં કુદ-
રતનો કે ઈશ્વરનો કંઈ હર રાખવાની
જરૂર નથી કારણ કે તેમાં આપણે કુદ-
રતનો કંઈ પણ ગુન્હો કરતા જ નથી.
આ ઉપાય કુદરતની વિરૂધ્ધ અથવા ધર્મ-
શાસ્ત્રીની વિરૂધ્ધ છે તેમ કહેવામાં આપણા
ધર્મગ્રંથો ફક્ત પોતાનો હક્ક સાખીત
કરવા માગે છે સંતતિનિયમનની વિરૂધ્ધ
ખીજે વર્ગ મુડીવાદીઓનો છે એ લોકનો
સ્વાર્થ વસ્તી વધવામાં જ છે કારણ
કે વસ્તી વધતા મજૂરીના દર
ઓછા થાય અને તેમની જમીનના
ખેડનાર વધે. હાલ આનાજ તથા મજૂરીના
ભાવ આટલા ઘેસી ગયા છે છતાં જમી-
નદારોની સાંથ ધટી નથી તેવું કારણ
ખેતી કરનાર વધ્યા પણ તે પ્રમાણમાં
ખેડાણ જમીન વધી નહિ. ખરી રીતે
સંતતિનિયમન પૈસાદાર કરતાં ગરીબને
જરૂરનો અને આશીર્વાદ સમાન છે. મુડી-
વાદી અને ધર્મગ્રંથોનો સ્વાર્થ એક-

મેક સાથે સંકળાયેલો છે. અને ખીજ
ઈંગ્લેંડ વિગેરે દેશોમાં પણ એ લોકોએ
એનો વિરોધ કર્યો છે. અને તે જ પ્રમાણે
ત્યાં નીચ્છળ ગયો છે તેમ અત્રે પણ જશે.
ધર્મગ્રંથોની મનોદશા જેવી હિંદુસ્તાનમાં
છે તેવી જ ખીજ દેશોમાં પણ છે તે
નીચેના તખલા ઉપરથી વાંચકવર્ગને સમ-
જશે. જે વખતે બેશુદ્ધ બનાવવાની દવા
નીકળી (ક્લોરોફોર્મ) ત્યારે ધર્મગ્રંથો તે
દવા કાઢનાર શોધક ઉપર ધણા જ ગુસ્સે
થઈ ગયા હતા ને તેને અકુદરતી
તેમજ ઈશ્વરનો ખોદ વહોરનાર તરીકે
વર્ણવી ધણા જ શોરબકાર કર્યો હતો તે
દવા તમે બધા જાણો છો તેમ રોગીઓને
શસ્ત્રક્રીયા કરવામાં કેટલી આશીર્વાદ સમાન
છે! આ જ તેમની દયાજનક મનોદશા
જેખાડે છે. બનતાં સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું
ને જ્યારે મન કબજે ન રહે તો સંતતિ-
નિયમનનો ઉપાય લો. જો વાંચકવર્ગને
આ બાબતનો અભ્યાસ કરવો હોય તો
ગુજરાતીમાં લખેલાં સંતતિનિયમન ઉપ-
રનાં પ્રસિદ્ધ યથેલાં પુસ્તકો વાંચી લે
તો ફીક.

છાયાલાલ મગનલાલ પટેલ

માદુ'ગા.

[સંતતિનિયમન ઉપર વાંચવાયોગ્ય
બે પુસ્તકો છે. એક છે ડૉ. એ. એચ.
પટેલનું. નામ-સંતતિનિયમન મુદ્દ્ય. ૧-૮-૦
ખીલું માણેકલાલ વકિલનું. નામ-સુંદર
સંતતિ અને તેવું નિયમન મુદ્દ્ય ૦-૮-૦
બંને પુસ્તકો હિંદુસ્તાન પ્રજામિત્રમાંથી
મળી શકશે.]

મંચુરીયાની

સ્ત્રીજસુસ

મંચુરીયા અને ઉત્તર ચીનમાં આઈનીઓ સાથેની છેલ્લા ત્રણ વર્ષની લડત દરમિયાન જાપાનનાં જસુસી મંડળમાં સૌથી વધુ જાણીતી થયેલી વ્યક્તિ સુંદર મંચુરીયન કુમારી જોવામાં આવે છે. આ કન્યાનું અર્ધી છોકરા જેવી અને અર્ધી વીરાંગના તરીકે વર્ણન કરવામાં આવે છે અને 'મંચુરીયાની જ્વેન ઓફ ઓફ' તરીકે તે જાણીતી થયેલ છે. તેનું નામ છે યોશીકો કવાશીમા.

એમ કહેવાય છે કે તેણીનાં શાર્યભાષાં સાહસો જુનાં ચક્ર ચિત્રોમાં ધ્રુવરી ઉપ-જાવતાં પત્રોના ન માની શકાય તેવા સ્ટેશને પ્રયક્ષ રૂપે રજુ કરે છે.

જ્યારે જ્યારે જાપાનીસ એન્યતો કાઢી પછી ભાગ પોતાને ભારે મુશ્કેલીમાં રહેલો માનતો ત્યારે એવી અકસ્માતે દેશાવવામાં આવતી કે યોશીકો તેમને મદદ કરવા માટે ઉપડી ચુકી હતી. એમ કહેવાય છે કે તેણીનું નામ લેવાતાં જ ચાકેલી દુકડીઓ દાનવ દળ સમાન જંગમાં ઝુકાવતી અને દરેક વખત વિજયધ્વજ ફરકાવતી.

યોશીકો જન્મે મંચુ છે અને તેનો પિતા જુના રાજવંશનો કુમાર હતો. તેની માતા જાપાનીસ હતી. બળવા પછી તેના પિતાએ નાસી ગઈને જાપાનમાં આશ્રય મેળવ્યો. આજે જ તેણીએ શિક્ષણ મેળવ્યું. તેણીના કહેવા મુજબ મરજુ પથારીએથી તેના અપે તેને ચીનાઈ શુલભીમાંથી પોતાના દેશને મુક્ત કરાવવાના જંગમાં આજુ-શુવન વિતાવવા આમદ કર્યો હતો.

મંચુરીયામાં મુશ્કેલી ઉભી થઈ ત્યારે તેણી શાંઘાઈ ખાતે જાપાનીસ જસુસ તરીકે કાર્ય કરતી હતી. તેણીએ પોતાના વાળ કાપીને છોકરા તરીકે રહેવા માંડ્યું હતું. મંચુરીયામાંના જાપાનીસ જસુસી મંડળના વડા કનલ ઇટાગાકીના એક તાકીદના સંદેશને માન આપીને યોશીકો તુરત જ દીનશીન ખાતે પહોંચી.

ચીનના માછ બાળ શહેનશાહ પુ-ચી જાપાનીસ યુદ્ધનૈકા મારફત દીનશીન છોડી ગયા અને મંચુકોમાં જાપાનીસ સત્તાની સ્થાપનાની રાહ જોવા લાગ્યા કારણ કે તેઓ તેનો અધિકાર લેવાના હતા. પરંતુ પુ-ચી ની જો પાછળ રહી હતી અને ચાંગ-હું-સાંગના લશ્કરનું આધિપત્ય સ્વીકારવાનું તેણી માટે ધણ જ અગવડ બન્યું હતું.

આ વખતે જ યોશીકોએ સૌથી શાય અને આતુરીભયુ સાહસ કર્યું.

દીનશીન ખાતેનાં યુદ્ધમાં દરેક ગઠ્ઠીમાં માંડેલા મોરચા પાછળથી મશીનગનો ગોળા ફેંકી રહી હતી ત્યારે યોશીકો દેક્ષીકુર્ષ-વરના છુપા વેશમાં શહેનશાહ બાનુના સ્થળ પાસે આવી પહોંચી અને તેણીને દેક્ષીમાં બેસવા હુકમ કર્યો.

બંદરના માર્ગે તરફ જતાં તેમને ઘણી વાર ચીનાઈ દુકડીઓએ અટકાવ્યાં પરંતુ આ જસુસી કન્યાની વ્યવસ્થા અને સાતે સ્વભાવથી આ દેશપાર બાનુ સહીસલામતીથી જાપાનીસ યુદ્ધનૈકામાં પહોંચી ગયાં હતાં.

‘લીટરરી ડાયજેસ્ટ’

વે પા રી ઝા!

તહમારા માલતી બહારતને
અંગે થતા ખર્ચમાં કરકસર
કરવા ખારતા હોવ તે માત્ર
સારો ફેલાવો પામેલા, અને
વિશાળ સંખ્યાના ગ્રાહકોવાળા
પત્રોમાજ તહમારી બહાર
ખર્ચ આપીને નકામો ખર્ચ
બચાવી શકશે. આ બંને
સુદ્ધાઓમા 'નવયુગ' માલિક
સોખરે છે જોડકું માલિક
રાખશે.

ભાવ મારે પુછવો
લખો -

સંસ્કૃતિપત્ર,

‘નવયુગ’ કાર્યાલય.

૯, બેક હાઉસ લેન, ડોર મુંબઈ

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

મૌ. વિમળા સેતલ-
વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારા બાળકોને ગમ્મત
રહે જ્ઞાન આપે એવું
અનુકૂળ વીસાનું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ,
આકર્ષક રંગીન ચિત્રો
એમા ભરપૂર છે.
કિંમત રૂ. ૬૫.૦૦

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમા નવી-
જ ભાત પાડતા નાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કપનાની
સુધીમા પીઠા કરાવશે.
કિંમત રૂ. ૬૫.૦૦

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

મૃણ્મુ અને કુળ્મ, લંકર
અને મોહિની, વિશ્વ અને
વૃંદા, અર્ધા અને સરસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભીત
છપામણી.

કિંમત રૂ. ૬૫.૦૦

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય આપો

તે ઉત્તમ છે.

: મળવાનું ઠેકાણું :

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની શીન્ન
તોય રસિક ભાવનાના છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
આપે છે.

કિંમત: કાવ્ય પુર્વ ૧-૦-૦
" પાઠ્ય પુર્વ ૧-૪-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

નૂતન વર્ષની મંગલ પ્રભાતે પ્રસિદ્ધ થયું છે.

મારી જન્મટીપ

મૂળ લેખક

બેરિસ્ટર વિનાયક સાવરકર.

એ. સવરકરને પચાસ વર્ષની કાળાપાણીની સગ થએલી અને તેમને આંગમાનમાં રાખેલા, ત્યાંની એકાન્ત કોટડીની ભાવનક દીવાલો પાછળ ચાલેલા વર્ષ તેમણે ગાળેલાં. એ ચાલે વર્ષ તેમણે ત્યાં કેવી રીતે ગાળ્યાં તેનો રસિક છતાં બેદક અને વાંચકના રોમે-ગમ ખડાં કરી દે એવો વૃતાંત આ અંશમાં આપ્યા છે. ત્યાંનું જેલજીવન કેટલું ભયંકર છે, કેદીઓને કેવી યાતનાઓ વેડવી પડે છે અને ખીજા કેટલાયે પ્રશ્નો તેમની સામે ખડા થાય છે તેની આમાં કંઈક કથની છે.

અને હૃદયને ભેદીને સોંસરી ઉતરી નય એવી જીવનસાગર અને અસરકારક શૈલીમાં એ. સાવરકરની પ્રભાવશાલી, તેજસ્વી અને બંડખોર કલમથી આ બધું લખાએલું દોવાથી જાણે આંગમાન આપણી નજર સમક્ષ ખડું થઈ નય છે. મરાઠી અંથની એ આવૃત્તિઓ થઈ છે એજ એની લોકપ્રીયતા સાબીત કરે છે.

આજે એક નકલ
વસાવી લો.

પ્રવાહ પૃ. સંખ્યા ૩૫૦ ૨-૦-૦

ઉત્તરાધ પૃ. સંખ્યા ૪૫૦ ૨-૮-૦

એક કાનિસ્ટ્રની

આત્મકથા

મૂળ લેખક

પીટર ક્રોપોટકીન

Kropitkin lived what
Tolstoy only Advocated
-Romain Rolland.

રોમેંરોલા જેવો મહાન દિલગુજ અને વિચારક જે વીરપુરુષને રાષ્ટ્રદોષ કરતાં પણ હૃદય સિંહાસને બેસાડે છે તેનું જીવનચરિત્ર અખ્યાસ યોગ્ય હોયજ. આજનું રશિયા ધડવામાં આ વીરપુરુષનો મુખ્ય કાળો છે. આખું જીવનચરિત્ર વીરસથી બંડખોર વિચારોથી સમૃદ્ધ છે.

ભાગ પહેલો પૃ. સંખ્યા ૨૧૬ ૧-૪-૦
ભાગ બીજો પૃ. સંખ્યા ૨૧૬ ૧-૪-૦

ખીજાં નવાં પુસ્તકો.

નવો અવતાર ભાગ ૧-૨	૪-૮-૦
ધ્વિરનો દાનકાર	૧-૪-૦
ધરગરુ વેદક	૨-૦-૦
ચલુતરો	૦-૧૦-૦
પ્રી-સ બિદમાક	૮-૮-૦
કળલુગ	૦-૩-૦
ગાંધી વિચારતોહન	૦-૮-૦
કાયા ભગતની કડવી વાણી	૦-૮-૦
મારી કહાણી	૦-૮-૦

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી : અમદાવાદ
સામે

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : [સુરત શાખા] : સુરત
C/o પ્રતાપ પ્રેસ

કારતકથી પ્રસ્થાનનું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દો માટે ગોનોકીલર [રજીસ્ટર્ડ]

એક જ અબાયબ—અને

અમત્કારિક ઇલાજ.

ખરીદ કરતી વખતે દરેક
પેકેટ ઉપર પ્રખ્યાત કુંકડા
છાપ ત્રેક માર્ક લુઓ.

“ગોનોકીલર” પેશાબ અને ધાતુના દર્દો
માટે આખી દુનીયામાં પ્રગીઢ થએલ એક જ ખરે-
ખરી અસલ અને સચોટ, રામચાણ દવા છે.
ત્રાંચ વર્ષનાં લુના અનુભવી ડોક્ટરની એક
અદ્ભુત કૃતિ છે. પહેલે જ દિવસે તેના અમત્કાર-
ક ગુણનો પરચો ખતાવે છે. દર્દીઓ
તેનો લાભ લઈ પ્રગ સા કરી રહ્યા છે.

જમે તે ક્ષરલુધી લાગુ થએલ તુરતનો અથવા
લુનામાં લુનો પ્રમેદ (પગીઓ) મ્થાનામાં તથા
પેશાબના જતી વાતુ, તથા જતી રસી, થતી
સખ્ત બગતરા, રીપુ રીપુ તથા અટકી અટ-
કાને થતો પેશાબ મુત્રાશયમાં આવેલો સોળો
તથા થએલો જખમ તથા સ્ત્રીઓના પ્રવના ભયંકર રોગો વગેરે પેશાબને
લગતાં તમામ દર્દો જડમુગથી નાગ કરે છે. પીચતરીઓ કે ઇન્ફેક્શનો લેવાની
ખીસડા જરૂર પડતી નથી.

૫૦ ગોળીની એક બાટલીની કીંમત રૂ. ૩. (વી. પી. ખર્ચે લુડું)

આક્રીડા અને પરદેશને માટે—એક બાટલી શી. ૭. બે બાટલી
શી. ૧૦. ત્રણ બાટલી શી. ૧૭. ચાર બાટલી રૂ. ૨૧ શી. નાણાં
અગાઉથી મોકલવાં. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં.

દરેક આગેવાન દવાવાળાઓને ત્યાં વેચાય છે.

એકલા
બનાવનાર :- ડૉ. ડી. એન. જસાણી,

ગાંગાજ એકરોડ, મુંબઈ નં. ૪.

એજન્ટ—મેસર્સ વનમાળી લીખાની કું. ૦

પ્રીમેસ સ્ટીટ, મુંબઈ નં. ૨.

ન વ યુ ગ

ફેબ્રુઆરી અંક.
વર્ષ ૫ સુ. :: અંક ૧૦ મા

ખાસ લેખો-

હરીજન પ્રગતિ	૨૧. સચલાટ	૩
કોંગ્રેસની ચાલુ અગતિ અને તેમાંથી મુક્તિનો માર્ગ	એક મહાસભાવાદી	૭
દિંદી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો ...	૨મણીક વી. મહેતા	૪૨
ગેડુતોનાં દંડ	બી. ટી. આશર	૭૦
ધરતીકંપ પર પ્રકાશ		૭૮
ચિત્રપટ્ટા પર કાતર ચત્રાવનાર મેન્સર બોડ	બકુલેશ	૮૮

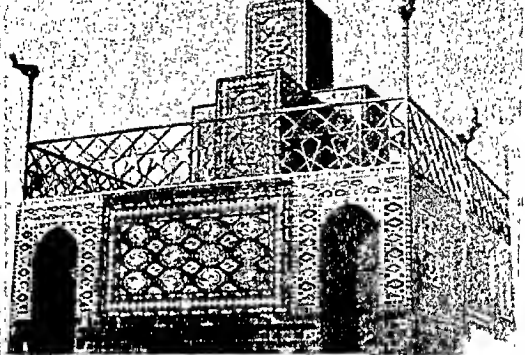
વાર્તા, નાટક અને કાવ્યો-

મુક્તિનાં મુક્ત (કાવ્ય)	વિશ્રામ વ. ગોરડીયા	૧
એ તે ક્યાંનો ન્યાય (કાવ્ય)	ધૈર્યચંદ્ર શુક્લ	૨
લગ્નનાં અસુખ	ચિનુભાઈ ડોકટર	૩૩
સાન્ડીવાજો	શંકરજીતી ગોંસાઈ	૪૬
ખૂતીનું નિવેદન	અમરનાથ ચૌધરી	૫૪
દીકરાનું આગમન	સલિમા	૬૧
શંશુક વધ	સીતારામ બે. શર્મા	૬૫
પહેલાં અને પછીનો તફાવત ...	‘હિન્દ ગ્રાન્ટસ’ વોલસ’	૮૧
તુફાની ઉદયોગ પૂજા		૮૭

હળવું સાહિત્ય

બે સખીઓ	ભગવાનલાલ લ. માંકડ	૪૧
હાસ્યનાં છાંટણાં	ધૈર્યચંદ્ર શુક્લ	૫૧
નવું સાહિત્ય		૬૪

જાન્યારી ૧૯૫૬ના રોજ આ
 શ્રી-જ્યોતિર્લિંગની સ્થાપના
 થયેલી છે. આજે આ
 સ્થળે શ્રી-જ્યોતિર્લિંગની સ્થાપના
 થયેલી છે.

જાન્યારી ૧૯૫૬ના રોજ આ
 શ્રી-જ્યોતિર્લિંગની સ્થાપના
 થયેલી છે. આજે આ
 સ્થળે શ્રી-જ્યોતિર્લિંગની સ્થાપના
 થયેલી છે.

૧) સ્થાપના કરવામાં આવે મંદિરની મીનારની
 મુખ્યત્વે જાણ આપવા નથી-પણ લોકોનો પડકાર સાંભળે છે.

વંચી:
 શ્રી. જે. ભટ્ટ.

સહવંચી:
 શ્રી. ડી. અમરા.

મુક્તિનાં મૂલ.

છે મુક્તિ પ્રિય સર્વં પશુ અને પ્રાણી અર્ધા પક્ષીને,
ધમ્મે સર્વં યથામતિ વિહરવા, કાને ગમે શુંખલા
કિન્તુ મુક્તિ મળે નહીં ધરિદ્રમા સ્હેલું નથી કાપ્યં એ,
મુક્તિને વરતા દિમે જગતમાં ભાગ્યેજા કે વીરજા !

સર્વં મુક્તિતણા ઉપાસક સર્ગ સ્વાતંત્ર્યની વેદિએ,
હોમે છે નિજ દેહને પચકમાં, સંકોચ થાતો નથી,
છોડીને નવચૌવના નિજ ગૃહે સ્વાતંત્ર્ય પૂરતરી તે,
દાંસીની રસીને મુખે પ્રલુપથી દરતે મુખે-કર્ષથી !

જન્યાં જન્યા યત્ન થતા અર્ધ જગતમાં સ્વાતંત્ર્ય-પ્રાપ્તિ તણા,
કોડીના યુવકો તણા રથિરની ત્યા તો નદીઓ વહે
વા તો કષ્ટ પડે ધણાં મનુષ્યને દુષ્ટાળ પીડે સદા,
ભૂખે લિમ્બુક બાળકો દળવળે મુકી ન રોટી મળે !

એ મુક્તિ અણભોવ છે મૂલ નથી તેવું ચતુ' કાઢથી,
હોને દુઃખ છે અવકુચ નથી કે પ્રાપ્તિ સદા મુક્તિની.

વિશ્રામ વ. ગોશડીયા.

“એ તે ક્યાંનો ન્યાય ?”

એ તે ક્યાંનો ન્યાય ?
કહેશે કેણ એ તે ક્યાંનો ન્યાય ?

શેઠીયા વસતા દેભવ મહેલે,
મજુરો કુટપાથે અથડાય.

શેઠીયા કરતા મોજ વિલાસે,
ખીચારા થઇ મજુર પીલાય.

શેઠીયા ચલાવે રોડસ કારો,
મજુરો મોટરથી ચગદાય.

શેઠીયાઓનો સુટ પહેરે,
- મજુરો વસ્ત્રો વિષુ મરી જાય.

શેઠીયાઓ જમતા મીઠ ભોજન,
મજુરને રોટીન પુરી થાય

શેઠીયા પોટે જત્રી પલંગે,
મજુરોને ગોઠડી ફાટલ હાય.

મજુરોની રજેલ કમાણી,
સુડી મંડીતો લઇ જાય.

શેઠીયાઓ તો જલસા માણે,
મજુરો છાને મંત્રોમાં પીલાય.

મજુરોનું લોહી માંસ ચુસી,
શેઠ હાડ પિંજર ખાવા ધાય.

મજુરના આંસુની ઈમારત બાંધી,
શેઠીયા દોલમહી તો કુલાય.

—ધૈર્યચંદ્ર બુદ્ધ—

‘કંગાલોનાં ગિતો’ નામક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યસંગ્રહમાંથી. લેખક.

હરીજન પ્રવૃત્તિ

પ્રમતી ચ્વ. પતિનશીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્ત્ત્વિય ગુજારતી સમાજે
શ્રીયુત પ્રહલાભાઈ આણંદજી ચાવડા
તરફથી સવિનય સમ્રેમ ભેટ.

એક

સમીક્ષા

હરીજન ચળવળની શરૂઆતથી તે આચાર સુધી આ કાર્યક્રમ ઉપર એટલું બધું લખાયું છે કે આ આખા સવાલની સમીક્ષા કરી જવી આ ક્ષણે અસ્થાને નહિં ગણાય. અછુતોનો ઉધાર કરવાની શરૂઆત આયસમાજે કરી. આમી ધ્યાનદે સ્પર્શ-પર્શની ભેદબળને ભાંગી નાંખવા માટે આખા હવનભરમાં ચલો કર્યાં. પણ છતાંય અપૃસ્થતા ન ગઈ તે નજ ગઈ.

બીજા બાલુ ખ્રીસ્તી મીશનરીઓને માટે અછુત સમુદાય એ ખ્રીસ્તીધર્મ પ્રસારવા માટે સારું ક્ષેત્ર લાગ્યું. ગુજરાતમાં તેમજ હિંદમાં મીશનરીઓ આ સમુદાયમાં જમીને ધર્મનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. આર્થિક અને સામાજિક કારણોને લીધે અછુતોનો વિશાળ સમુદાય ખ્રીસ્તીધર્મમાં આવ્યો ગયો.

આમ અછુતોને ખ્રીસ્તી જનાવવામાં સફળતા મળ્યા પછી તે ખ્રીસ્તીધર્મના દરેક પંથે પોતપોતાના પંથમાં અછુતોને આજ્ઞાની હરીક્ષા આરંભી. પરિણામે આજે આજુબજે સામાન્ય મેન્ટરમાં ચાર મીશનરી સંસ્થાઓ જોઈએ છીએ. એટલું જ નહિં પણ મીશનરીઓના આ

પ્રચાર સામે હિંદુ જાતીના અધશ્રદ્ધાળુ નેતાઓએ પણ અનેકવાર વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. આમસમાજે પણ તે સામે આકરી ઝુંબેશ ઉઠાડી હતી. અને છેલ્લા વર્ષોમાં તે ધરલાભ અને આગ્રહાનુષંગે પણ હિંદુ સમાજના આ સૌથી નબળા અંગે ઉપર પ્રહાર કરવો શરૂ કર્યો હતો.

આમ અછુતોને અપનાવવા ખ્રીસ્તીપંથ

લેખક :

રા. સર્ચલાઈટ.

તૈયાર હતો, ધરલાભ તૈયાર હતો, આગ્રહાની પંથ તૈયાર હતો, અને આયસમાજ તેમને લેવા તૈયાર હતું.

છતાં પણ અછુતોની સંખ્યા ઓછી થઈ નહિં. ગરીબોને હંમેશા વધુ પ્રજા

હોય છે એ કારણે કે સામાજિક પ્રગતિની ધીમાશને કારણે અહુતોની સંખ્યા ઓછી નથી થઈ. ૨૨ દશકમાં તે વધતી જ ચાલી છે, અને વર્ષો જતાં તે વધતી જ જશે એ નિર્વિવાદ છે.

* * *

અહુત સમુદાયની સંખ્યા લગભગ ૬ કરોડની છે. સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ તેઓ હિંદુ સમાજના છે, છતાં એક હિંદુ તરીકે તેમને જરાય અધિકાર નથી. નથી તેમને શાળામાં શિક્ષણ લેવાની તક મળતી, નથી તેમને જીવનમાં આગળ આવવાની તક જડતી. સમાજમાં તેઓ અપૃચ્છ હોવાથી તેઓને માત્ર ‘મેલુ’ ઉપાડવાનો તેમ જ આમડાં ફળવવાનો ધંધો સ્વીકારવાની ફરજ પડી છે. તેમને પગાર એટલો તો અદ્ય આપવામાં આવે છે કે તેઓ જીવનભર મહેનત કરે તો પણ પાંચ રૂપિયા કદી એક સામટા દેખે નહિં.

આમ હિંદુ સમાજમાં હોવા છતાં હિંદુ તરીકેના સર્વ હજોથી વંચીત આ સમુદાય આખરે પોતાના ઉત્કર્ષને માટે પરદેશી સરકાર તરફ દૃષ્ટિ દોડાવા લાગ્યા. અને ક્ષણવારમાં પરદેશીઓને આ છ કરોડ સમુદાયનું રાજકીય મહત્વ સમજાઈ ગયું. બહુ જ અદ્યક્ષાળમાં વિદેશીઓ જોઈ શક્યા કે આ સમુદાયનો રાજસ્થાનના એક યાત્રી તરીકે સારો ઉપયોગ થઈ શકશે. કોઈ ધન્ય ક્ષણે કોઈ સીવીલીયનને આ સત્ય સમજાયું હશે અને ત્યારથી હિંદુના રાજકારણમાં ‘અહુતોના અવાજ’ ને એકાએક રાજકીય મહત્વ સંપાદ્યું.

* * *

વિદેશીઓ જોઈ શક્યા કે જો તેમનું શાસન હિંદમાં ચીરકાળ ટકાવવું હોય તો હિંદના ચોક્કસ વર્ગોને

તેમને સાથ જોઈશે જ. આથી તેઓએ એક આભુથી ગળાઓ, મહારાજાઓ અને જમીનદારોનો સાથ સાધ્યો છે. આ તે નેમને મળી શકે તેમ હતું જ. બ્રિટિશ સરકારને જમીનદારોની જેટલી ગરજ છે તેનાં કરતાં જમીનદારોને બ્રિટિશ સત્તાની જરૂર વધુ છે, કારણ કે જમીનદારો સારી રીતે જાણે છે કે હિંદના ખુવાર થયેલ ખેડુતો સાંચ કે ભાગ માત્ર કાપવાના દવા-ણને લઇને જ આવે છે.

તેમજ બ્રિટિશ સરકારે હિંદના મુડીવાદીઓને પણ રાહત તેમજ સંરક્ષણ-કારી જગત આપીને પોતાની મોડમાં લીધા છે. આમ મમાજના આ ઉપલા થરો તો બ્રિટિશ આભુને સહાય આપી રહ્યા છે. એટલું જ નહિં પણ આ પર-ખર સહાયના બદલામાં હિંદી જમીન-દારો અને મુડીવાદીઓ લાલ પણ ઉઠાવી રહ્યા છે.

આક્રીના મધ્યમ વર્ગો, ખેડુતો અને કામ-દારો તો સરકારની નીતિથી વિરુદ્ધ જ હોય એ સાવ સમજી શકાય તેમ છે. હિંદને દરેક ક્ષેત્રે નિર્ધન બનાવવાની તેમની નીતિ જાહેર જનતાને અપ્રિય હોય એ સાવ સ્વાભાવિક વસ્તુ છે. વિદેશી સરકાર પણ આ વસ્તુ જાણે છે. પણ જાહેર જનતાને નીચોવ્યા વગર નફો ઉત્પન્ન થઈ શકતો નથી એ નક્કર સત્ય સમજનારાઓએ આ કચડાતી પ્રશ્નમાં પોતાનું નામ પ્રિય કરવા માટે દવાખાનાઓ, રસ્તાઓ તથા શાળાઓ સ્થાપી છે. પણ હિંદી સરકાર જાણે છે કે તેની નીતિ પ્રજાપ્રિય નથી. આથી જ જાહેર પ્રશ્ન રખે ને કાયદો પેતાના હાથમાં ન લે એ બીકે તો આવડું મહોટું લશ્કર અને પોલીસબળ, નીભાવે છે. દુનીયાને દરેક સરકારતંત્રની એવી જ

નશા હોય છે. દરેક સરકારતંત્ર આખરે 'યજ્ઞ' ઉપર જ છૂટે છે. અને સરકાર તંત્રના સંચાલકોને આ મુત્રની સારી રીતે ખબર હોય છે.

પણ આવા સંજોગોમાં જ્યારે હિંદનો સૌથી વધુ કચડતો, સૌથી વધુ દુઃખી, સૌથી વધુ હક્ક વિનાનો સમુદાય વિદેશી સરકાર-તંત્રની નીતિ સામે વિરોધ કરવામાં પ્રથમ હોય તેને બદલે હિંદનો સૌથી વધુ શોષાતો સમુદાય બ્રિટિશ અમલને સાથ આપે છે. અહુતોના સપાલતું આ રાજકીય મહત્વ છે. હિંદની છ કચડતી જનતા યુનીયન જેઠના શાસનને આવકાર આપે છે. સર-કારની નીતિનું આ સાફલ્ય છે.

આને 'પણત કોમો' માટે સરકારી નોકરીનાં દાર પુરુષો મુકીને, આને 'પણત કોમો' માટે કેળવણીની મગવડ કરી આપીને, તેમજ વડી ધારાસભામાં અને પ્રાંતિક ધારાસભામાં વિશિષ્ટ પ્રતિનિધિ-ત્વ આપીને સરકારે અહુતોની સરદારી પોતાના હાથમાં લીધી છે.

અને આ નીતિએ આખી અહુત કોમને 'યુનીયન જેઠ'ના વાવટા નીચે આણી છે. મહારા આ વિધાન સામે અનેક વાંધા ઉઠાવશે છતાં પણ અત્યાર સુધીમાં થઈ ગયેલી, ચુંટણીઓ ઉપરથી એકશકાય છે કે અહુતોમાં રૂઝિચની અસર સાવ ઓછી છે. આમ બ્રિટિશતંત્ર અહુતોને સહકાર મેળવી શક્યું છે એ જ તેની નીતિનો સંકેત છે.

* * *

બ્રિટિશ છત્રછાયા નીચે અહુતોને અનેક નક્કર લાભ સાંપડ્યા છે. આ નક્કર લાભોમાં સરકારી નોકરી, ઔદ્યોગિક લાભ અને આગળ વધવાની નવી તકો મળી

છે. આ બદલામાં બ્રીટીશ નીતિને તેમને સાથ આપવો પડે છે.

ત્યારે શું થઈ શકે? અહુતોને બ્રીટીશ છત્રછાયા નીચેથી પોતાના કેમ્પમાં લાવવાને માટે મહાસભાના પ્રતિનિધિ મહાત્મા ગાંધીજીએ હરીજન પ્રવૃત્તિ ઉપાડી છે. હરીજન ચળવળ પછવાડે આ રાજકીય મુદ્દો સમાયેલો છે. અહુતોની વિશાળ સંખ્યાને મહાસભાના મંડપ નીચે લાવવાને માટે કેટલીય મથામણ થઈ રહી છે, અને આખરે મહાત્મા ગાંધીજીએ આ વર્ગે હરીજન પ્રવૃત્તિને અપનાવીને આખા દેશમાં પ્રચાર આરંભ્યો છે. વસ્તુતઃ મહાત્માશ્રીની હરીજન ચળવળ આંગ્રેજ-રની રાજકીય રમતને અવળી ઠરાવવા માટે યોગ્યેલી છે. આ રાજકીય રમતમાં મહાત્માજી સફળ થાય તો મહાસભાનું બળ કંઈક અંશે વધશે એ ચોક્કસ છે પણ તેમ થશે ખરું ?

* * *

મહાત્માશ્રીએ સરકારતંત્રથી એક ડગલું આગળ વધીને 'અસ્પૃશ્ય-તા' જ મીટાવી દેવાની હાકલ પાડી છે. મહાત્માજીની મનોવાંછના હું જે રીતે સમજું છું તે એ છે કે હરીજન સમુદાયને તેઓ હિંદુ કેમ્પ નીચે પાછી લાવવા માગે છે. પણ તેમ થાય તે પહેલા અસ્પૃશ્યતા અદસ્ય થવી જોઈએ. વાસ્તવિક રીતે એ અતિ ઉમંગ સિધ્ધાંત છે. છ કચડ માનવ ઉપર અસ્પૃશ્યતાએ મુકેલાં અપેનો દૂર થાય એ અતિ આવકારણીય મગલું છે અને બહુ ન્હોતવ્ય કામ છે.

હિંદુસ્તાનના બધા જ સુધારકો માને છે કે અસ્પૃશ્યતા તો હિંદી જાતિને લાગેલું પ્રચંડ કલંક છે. આ કલંક તો કાઢે જ છુટકો. દુનીયાના કોઈ પણ ભાગમાં આવી

પ્રથા હન્ટી ધગવતી નથી. આથી જ આ કેમન હેતુ જેમ બને તેમ જલદીથી સેધ થાય એવી આગા રાખવાનો અને તેને માટે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર ઉપર જેટલો ભાર મુકીએ તેટલો ઓછો જ છે. છતાં પણ આપણે મહાત્મા ગાંધીએ જે માગે છે તેની જ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી છે તે માગેએ જલદી પણ સફળતા મળશે કે કેમ તેનો આખરી વિચાર કરી લેવાનો છે.

* * *

મહાત્માજીએ મંદીરપ્રવેશ અને સામાજિક સુધારણાથી સરવ્યાત કરી છે. દરેક જ કેટલાંક મંદિરો અછુતો માટે ખુલ્લાં મુક્તતાં બંધ છે છતાં પણ અસ્પૃશ્યતા નાશુદ્ધ થશે એવી એક પણ આશા અત્યારે તો ક્ષતિજનમાં દેખાતી નથી. કારણ કે આજે અછુતો જે માગે છે તે ભગવાન નહિં પણ લાખરી છે. આજે અછુતોને સરકાર નોકરી આપે છે. તેમને માટે શાળાની વ્યવસ્થા કરે છે. સરકારના આશરા નીચે કામ કરતી સંસ્થાઓ પણ

તેમને પહેલી પસંદગી આપે છે. આ સામે જો મહાસલા અને તેના નેતાઓ અછુતો માટે નક્કર આર્થિક લાભ આપી શકે તેમ હોય તો જ મહાત્માજીની ચળવળ તેમને આકર્ષી શકશે.

આવાં આર્થિક પ્રયોજન સિવાય અછુતોને મહાસલાના વાવટા નીચે લાવી રાખાય એ ખાલી ભ્રમ છે. કેમકે સવાદીઓ જો ધારે તો અછુત સમુદાય માટે ધણું જ કરી શકે તેમ છે, કારણ કે ધણીખરી મ્યુનીસીપાલિટીઓમાં તેમની બહુમતી હોય છે. જો તેઓ ઇચ્છે તો તેઓ કામગીરાનાં પગાર વધારી શકે છે એટલું જ નહિં પણ મ્યુનીસીપાલિટીમાં કામ કરતા અછુતોને સાટે સુંદર અને સ્વચ્છ ઘર બાંધી શકે છે અને તેમનો પગાર વધારીને તેમનાં જીવનને સારું બનાવી શકે છે. આવા આર્થિક લાભ જ્યાં સુધી નહિં આપવામાં આવે ત્યાં સુધી હરીજન પ્રવૃત્તિ કદીય આગળ જઈ શકશે નહિં. એ ચોક્કસ છે.

જીવનસહચરીને.

જે દિવસે આપણે જોડાયાં તે દિવસે મહારા આનંદનો પાર નહોતો, અને એટલો આનંદ કેમ ન હોય. જ્યાં પ્રેમ હોય અને જોડાણ થાય ત્યાં આનંદ હોય જ પ્રિયે ત્હારાથી હું શોભતો, મહારાથી તું શોભતી. ત્હારું મુખ મને આનંદ અને પ્રેરણા આપતું અને કયા હૃદયને પ્રિયતુ મોં આનંદ નથી આપતું? મહારા દરેક કામમાં તું મદદ કરતી. ત્હારી મન્દથી મહારં દરેક કામ દીપી નીકળતું.

પરંતુ તું સ્ત્રી-સ્ત્રીભાવને અપવાદપ નહોતી. તું ઘણીયે વાર મહારી જોડે રીસાતી. તું રીસાતી ત્યારે મારા કામમાં

ઢીલ થતી અને ઢીલ થતી તેથી ઘણીયે વાર મહારે હપકા ખાવો પડતો પરંતુ ત્હને હું તરત જ મનાવી શકતો અને પાછું મારું કામ સરસ ચાલતું.

પ્રિયે, આપણું જીવન કલ્પલમમ હતું. ખરેખર આદર્શ હતું. તું મને જીવનને આરે એકલો શીદને મુકી ગઈ, હવે તો 'સુખનાં મ્મરણમાં દુઃખ' મહારે માટે રહ્યું.

ઓ પ્રિય ડયુઓ ફોક્સ ત્હને યાદ કરે કે ત્હારી રીસાઈ જવાની રેવને (સહી ખુદી જવાથી) કે પ્રાણથી ખડીચા કલમ લેતાં પડશે ત્હને.

મનુભાઈ દેશાઈ.

બી. એસ. સી.

કોન્ગ્રેસની ચાંલુ અગતિ

અને

તેમાંથી મૂકિતનો માર્ગ.

સૂચવનાર : એક મહાસભાવાદી.

હાં જગતવ્યાપી મહાયુદ્ધ પછી જે છે અસહ આર્થિકમંદી આવી તેણે હિન્દમાં જે સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ ઉભા કર્યો તેણે રાષ્ટ્રીય મહાસભાને રાજકીય છૂટ-છારો માટે લડતા યોગ્યક શુદ્ધિશાળીઓની સંસ્થામાંથી ફેરવી નાખીને એક પ્રચંડ સામુદાયિક ચળવળનું રૂપ આપી દીધું, પણ કોંગ્રેસનાં સ્વરૂપમાં એ જે ફેરફાર થયો તે અનુસાર તેની દોરવણી કરનારા ન બદલાયા. પરિણામે છેલ્લાં ચૌદ વર્ષથી એવું બનતું આપણે જોઈ રહ્યા છીએ કે કોંગ્રેસના ઉદ્દામ કાર્યકરો તેના વધતા ઓછા પ્રમાણમાં ઉત્તરમતવાદી નેતાઓને હાથે ક્યારેક આગળ ધકેલ્યાં રહ્યા છે તો ક્યારેક પાછા ખેંચાઈ રહ્યા છે. નેતાઓ અને અનુયાયીઓનાં માનસમાં આ પ્રકારનો જે જખ્ખર તફાવત રહેલો છે તેને પરિણામે કોંગ્રેસમાં વિખણાયું થયું યદ્ય જ્યાં જેવી ભાગલા પડી જ્યાં જેવી-સ્થિતિ-Crisis લગભગ નિયમિત કાલાન્તરે ઉભી થતી રહી છે. આવી કટોકટીની પળો અનેક વખત આવ્યા છતાં એ ચળવળ તેનાં પાપચક્રમાંથી બહાર નીકળી જ શકી નથી કેમકે જે નેતાઓ છે તેમને નવી વસ્તુ-

અનેક કારણોનાં કાવત્રાને લીધે દેશનાં રાજકારણમાં અજોડ, સ્થાન ધરાવતી રાષ્ટ્રીય મહાસભા અત્યારે નામ માત્રથી જીવવા જેવી સ્થિતિમાં આવી પડી છે. અને આ સ્થિતિમાંથી તેનો નજીકના ભવિષ્યમાં છૂટકારો થાય એવાં કોઈ ચિન્હો જણાતાં નથી. છતાં મહાસભા પાછી પગભર થાય એવું દરેક સાચો રાષ્ટ્રવાદી ઇચ્છે છે. આવી બારીકીની પળે એક પ્રજા મહાસભાવાદી અત્યારની સ્થિતિનાં સાચાં કારણો સમજાવી તેમાંથી માનવંત રીતે મૂકત થવાનો અફર ઉપાય સૂચવે છે. જે કોઈને દેશનાં રાજકારણમાં રસ હોય તે આ લેખ વાંચવાને નજ ચુકે—તંત્રી.

સ્થિતિ માગીલે તે પ્રકારનો નવો કાયદું આપવાનું કાવતું નથી અને ઉદામ અનુયાયીઓની અંધ વીરપૂજકતા તેમને જૂના નેતાઓને દૂર કરી નવા નેતાઓ ઉભા કરવા દેતી નથી. અસહકારને નામે ઓળખાએલી ૧૯૧૯ ની મહાન સામુદાયિક ચળવળ નખળી નેતાગીરીને લીધે આપમેળે ઓસરી ગઇ અને કોંગ્રેસ પાછી પ્રતિસહકારવાદની ગંધાતી ગટરમાં ધણેકાઇ ગઇ. નેતાઓ આ પ્રમાણે લોકચળવળ સાથે સગવડ પડે તેમ તડકાછાંચડો રમી શકે છે કેમકે તેઓ એ લડતથી પોતાને મહાન માનવાનો અળખામણો અહંકાર રોવે છે અને બીજી તરફથી અનુયાયીઓ જાતે ગમે તેટલા ઉદામ હોવા છતાં અને નેતાઓની નાલાયકી તદ્દન ખુલ્લી પડી ગઇ હોવા છતાં તેમની અયોગ્ય વીરપૂજનની ભાવના એ નેતાઓને સત્તાને સ્થાનેથી ઉખેડી નાખવા દેતી નથી.

કોંગ્રેસે પોતાની જાંઘળીમાં કદી નહિ જોયેલ એવી કટોકટીની વેળા આજે તેના પર આવી છે છતાં તેના તેજ આગેવાનો એક જ ઉપયોગી પગલું હરવાની ધરાપૂર્વક આનાકાની કરી રહ્યા છે અને એ રીતે એ મહાન ચળવળને સ્મશાનની શાંતિને માગે ધસડાવા દે છે. પણ આ વખતની સ્થિતિ એવી છે કે જો તેની નીતિ અને કાયદાપદ્ધતિમાં સવેળા ફેરફાર કરવામાં નહિ આવે તો એ આખીએ ચળવળ વહેલી મોટી છિન્નલિન્ન યઇ જશે એ વિષે શંકાને જરાએ અવકાશ નથી. પોતાની સજીવતા માટે નીતિ અને ચાલણાજીને જે ફેરફાર કોંગ્રેસ આજે માગી રહી છે તે સાધવા પહેલાં તેના અત્યારના આગેવાનો અત્યારસુધી જે પ્રત્યાધાતિ પાઠ ભજવી રહ્યા છે તેનું કોંગ્રેસના અનુયા-

યિઓને પૂરું જ્ઞાન થવાની જરૂર છે કેમકે એ જ્ઞાન આવશે તો જ તેઓ કોંગ્રેસને તેના જૂના નેતાઓની સત્તામાંથી મુક્ત કરી જેનામાં દીર્ઘદ્રષ્ટિ અને હિંમત હોય એવા નેતાઓ તેને આપી શકશે.

જે લોકોએ પ્રગતિ શાંપિત સમુદાયનાં દ્રષ્ટિબિંદુથી રાષ્ટ્રીય લડતમાં સજીવ ભાગ લીધો છે તેઓ તો કોંગ્રેસની અત્યારની નેતાગીરીની પોકળતા પર વેધક પ્રકાશ કાયમ પાડતા આવ્યા છે. તેમની નુકશાનકારક નીતિઓ અને ચાલણાજીએ માટે પ્રગતિ એ માનીતી મતિઓ પર વ્યાજબી ટીકાનાં તીર વરસાવવામાં તેઓ તો પાછા નહોતા જ પડ્યા. જ્યારે જ્યારે કોંગ્રેસનાં મંડળમાં કટોકટીની વેળાએ આવતી ત્યારે ત્યારે તેનાં કારણો તેઓ રજુ કરતા અને તેમાંથી ઉગરી જવાનો માર્ગ સુચવતા. પરંતુ કમનસીબે લોકોની એ માનીતી મતિઓની પ્રત્યાધાતિ અસર લોકો પર એટલી બધી જામેલી હતી કે તેઓને લોકો તરફથી જોઇએ તેટલો ટેકા ન જ મળ્યો. પરંતુ આમલગ્નો અવાજ અંતે તો કારગત નીવડશે જ-જો લડત સફળ જનવાની હોય તો એ અવાજ કારગત નીવડશે જ જોઇએ.

૧૯૨૦ માં મહાત્મા ગાંધીની અસર એવી મહાન હતી કે એમનાં તત્વજ્ઞાન અને ડહાપણુ વિષે શંકાનો સુર કાઢવાની હિંમત પણ બહુ જ ઓછા કરી શકે. પરંતુ પરમેશ્વર પાડતા શ્રમજીવિઓનાં હિતની દરકાર અને સ્વતંત્રતા માટે રાષ્ટ્રે આદરેલી લડતની સફળતા માટેની ધગશે કેટલાક મરજવાઓને એ કડવી ફરજ જનવવાની ફરજ પાડી. સમજી માણસો માટે તો એ પહેલેથી જ સ્પષ્ટ યઇ મુક્યું હતું કે ગાંધીવાદ લડતના આપ રૂપ હતો.

કારણ કે સ્વભાવથી જ પ્રગતિશાળી એવી
 એ લડત પર ગાંધીજીએ જ પોતાની
 પ્રત્યાધાતિ વિચારસરણી ટોટી એસાડી
 હતી. એ બનવાબેગ છે કે એ દિવસોમાં
 એ લડતને નેતૃત્વ એકમા ગાંધીજી જ
 આપી શકે તેમ હતા શિક્ષણ અને સંસ્કૃ-
 તિની દ્રષ્ટિએ જોતાં હિન્દો સામાન્યવય
 ધણો જ પછાત છે. એ ગ્રંથિતિમાં એમની
 શરૂઆતની લડત અર્ધ-ધાર્મિક સ્વરૂપ
 ધારણ કરે અને તેની નેતાગીરી એક
 'મહાત્મા' ના હાથમાં હોય એ કનાય એ
 તકે લાભનાયક થઈ પડે. પરંતુ સમગ્ર
 દ્રષ્ટિએ નિહાળતાં આમવર્ગનું એ પછા-
 તપણું, અજ્ઞાન અને વહેમીપણું અને
 તેનાં કારણસર મહાત્માની નેતાગીરી એ
 પોતે જ લડતના વિદ્વાસના માર્ગમાં અંત-
 રાય રૂપ હતી. લડતને સફળ બનાવવી
 હોય તો એ અંતરાય દૂર થવા જ નેહએ.
 'મહાત્મા' પોતે લડતની એ બધીએ મર્વા-
 દાઓનાં છવંત સ્વરૂપ રૂપ હતા, એટલે જ
 એ મર્તિથી પર થવાની શક્તિ લડતમાં
 હોય તો જ પોતાનાં ખોય તરફ અનિ-
 થમિત રીતે પ્રગતિ કરવાનું તેને માટે શક્ય
 બને. એટલા માટે ગાંધીવાદનાં પ્રત્યાધાતિ
 તત્વજ્ઞાન (એમના આર્થિક સિદ્ધાંતોનો
 પણ એમાં સમાવેશ થઈ જાય છે) ને
 ખુલ્લું પાડવાની જરૂર હતી. જેનું લક્ષ્ય
 હિન્દી પ્રજાની સામાજિક ઉન્નતિ છે એવી
 રાજકીય ચળવળ સાથે એ તત્વજ્ઞાન અને
 એ આર્થિક સિદ્ધાંતો કેટલા અસંબંધ છે
 એ બતાવી આપવાની જરૂર હતી ઇતિ-
 હાસના અતુલવર્માથી તારવી કોટલ નગર
 તત્વજ્ઞાનની મદદથી એક જ સત્ત્વ-મહાત્મા
 ગાંધી-તેમના અંગત વિચારો અને લાંબ-
 નાઓની દ્રષ્ટિએ કેટલા નેપથ્યકારક છે
 અને લડતને વ્યાપક બનાવવા માટે કેટલે
 દરજ્જે ઉપયોગી છે એ બતાવી આપવાનું

શક્ય હતું. લડતની શરૂઆતનાં સ્વરૂ-
 પમાં ગાંધીજીની ઉપયોગિતા-હિન્દી
 સ્વનંત્રતા માટે ચળવળને સળંગી કાઢ
 નાર ઇશ્વર પ્રેરીત આત્મી તરીકે નહિ
 પણ પછાત લોકોની શરૂઆતની ચળવળને
 જોર આપવા માટે સહુથી વધારે યોગ્ય
 પુરૂષ તરીકે-શી હતી તે જરૂર બતાવી
 શકાત અને તે સાથે જ લોકોનાં બહુવિધ
 પછાતપણાંનાં છવંત સ્વરૂપ રૂપ હોવાથી
 લડતને આગળ વધતી અટકાવનાર બળ
 તરીકે એમને લોકનગર સામે રણ પણ
 કરી શકાત. રાષ્ટ્રીય લડતને આજે જે
 પક્ષધાત લાગુ પડે છે તે ટાળવો હોય
 તો ગાંધીજી પર આ બતની ટીકાનો પ્રકાશ
 ફેંકવાની ખાસ જરૂર છે. એમની જ
 નેતાગીરી નીચે શરૂ થયેલી લડત આગળ
 વધે એમ જો આપણે ઇચ્છતા હોઈએ તો
 ગાંધીજીની સામે આજે લડત આપવાની
 જરૂર છે. ગાંધીજીની નેતાગીરીનાં જમા
 ઉધાર પાસાં ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ બતાવી
 આપવાં એ જ આજે એમની પ્રત્યાધાતિ
 અસરોમાંથી કો-એસને વહેલી તકે મુક્ત
 કરવાનો માર્ગ છે. આમ થશે તો જ એક
 ઐતિહાસિક સત્ત્વ તરીકે-વ્યક્તિ તરીકે
 નહિ-ગાંધીજીએ જે મેવાઓ બળવી છે
 તે ફળદાયક બનશે.

ગાંધીજી વિશે આ જાતની સમજણ
 ખીલતાં નેહએ એથી વધારે વખત લાગ્યો
 છે. પણ આખરે ગાંધીવાદનું જાદુ ઓસરી
 ગયું છે. એક વર્ષ પહેલાં મહાત્માની
 વિરૂદ્ધ એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારાએલો
 સાંભળી ઉઠળા ઉઠતા એવા ગાંધીજીના
 ચુસ્ત અનુયાયીઓ આજે મર્તિભંજક
 તરીકે બહાર પડવા લાગ્યા છે. (ગાંધીજીના
 ચુન્દાઓનું જે તારણ શ્રી. કે. એફ.
 નરીમને રણ કયું છે તે આ વજ્રણમાં,
 દાખલા રૂપે ટાંકી શકાય). ભાવિમાં અચળ

મહાપૂર્વકે ગાંધીજીની રાજકીય નેતાગીરી સ્વીકારનારા માણસો ખુબ જ ઓછા નીકળશે એ ચોક્કસ વાત છે પણ હજુએ લડતની વિચારસરણી પર ગાંધીવાદની અસર ખૂબ જ છે. પરંતુ એ સાફ સમજાઈ જવું જોઈએ જાને ગાંધીવાદી વિચારસરણી અનુસાર યોગ્ય રાજકીય કાર્યક્રમ ઘડી કાઢવાનું અશક્ય છે. એટલા માટે ગાંધીવાદી વિચારસરણી પર ટીકા કરવી એ આ પળની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. આપણા પંથ પર આગળ નજર નાખવી હોય તો આપણી દ્રષ્ટિને આવરી રહેલી આંધીને દૂર કરવાની જરૂર છે. અત્યારની રાજકીય વસ્તુસ્થિતિનું દશ્ય ધણું જ ઘટ્ટણુ છે. જો આપણે વખતસર પગલાં લઈએ તો જ માથે તોળાઈ રહેલી આફતને અટકાવી શકાય.

* * *

હુંવે નજીકના ભૂતકાળના થોડા અગત્યના બનાવો પર નજર ઘેડાવી જઈએ. છેક અમદાવાદ કોંગ્રેસના વખતે પણ અસહકારની ચાલબાજીની નજાબતો જણાઈ ચૂકી હતી. પરંતુ એ વખતે કોંગ્રેસ એવો કાર્યક્રમ ઘડી શકી હોત કે જેને લીધે આમવર્ગ સજ્જ થાત અને એ રીતે સવિનયલંગની સફળતા માટે સાનુકુળ સંયોગો ઉભા કરી શકાયા હોત. વિશાળ આમવર્ગની સીધી લડત એ એક જ અસહકાર કે સવિનયલંગનું અવલોકન અને અસરકારક સ્વરૂપ છે; જો કોંગ્રેસે આમવર્ગની તાત્કાલિક આર્થિક માગણીઓને પોતાના કાર્યક્રમમાં અપનાવી હોત તો એ સીધી સામુદાયિક લડત શક્ય બનત. પરંતુ જે આમવર્ગે કોંગ્રેસને એક સામુદાયિક ચળવળનાં રૂપમાં ફેરવી નાખી હતી તે જ આમવર્ગની તાત્કાલિક આર્થિક માગણીઓ કોંગ્રેસે

અપનાવી નહિ અને એ માગણીઓ મેળવવા માટે એ વર્ગને નેતૃત્વ આપવાને કોંગ્રેસ આગેવાનો તૈયાર થયા નહિ તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે કોંગ્રેસને આમવર્ગનાં હિતની વિરૂધ્ધ વર્તવાની ફરજ પડી અને પરિણામે તેની પોતાની સ્થિતિ ખૂબ જ નબળી બની ગઈ.

તે પછી થોડા જ મહિનામાં ગાંધીજીની સરમુખત્યારી નીચે કોંગ્રેસની તે વખતની કાર્યવાહક સમીતિએ પેથે નામસ્વીન ખારડોલી દરમ પસાર કર્યા અને એ રીતે કોંગ્રેસના વાવટા નીચે વિઠ્ઠી રહેલી એક પ્રાણપૂર્ણ લોક ચળવળ લાંગી પડી. અસહ શોષણની સામે લોકો બળવો જગાડે એ કોંગ્રેસના આગેવાનોને પોસાય તેમ નહોતું એટલે એ ધાતક નીતિ કોંગ્રેસનાં માર્ગ પર ટોકી એસાડવામાં આવી. કોંગ્રેસના આગેવાનોને ડાનાં હિતો વધારે વહાલાં હતાં તે એ શરમજનક અને વિનાશક પગલાંએ બરાબર બતાવી આપ્યું. જમીનતરો અને મુડીવાદીઓની આશાથી લોકોની એક પ્રાણપૂર્ણ સામુદાયિક લડતને લાંગી નાખનારાં એ પગલાંની દ્રષ્ટિએ જ્યારે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આમવર્ગ તરફ સહાનુભૂતિના જે શુદ્ધ પાછળથી ઉચ્ચારવામાં આવે છે તેની દાલિલતા નજર સામે તરી આવ્યા વિના રહેતી નથી. છતાં, એ વખતે ગાંધીવાદનું જાદુ એટલું તો આંજી નાખનારું હતું અને વીરપૂજનનો સંપ્રદાય એવો તો મુંઝવી નાખનારો હતો કે એ ખારડોલી દગવનો પ્રભુતા પાછળથી પોતાના લાપણોમાં આમવર્ગના અજોડ રખેવાળ તરીકે બેઠક બહાર પડી શક્યા અને તેના શ્રદ્ધાળુ અનુયાયિઓ તેને “હુનીઆના મોટામાં મોટા સમાજવાદી” તરીકે પણ ઓળખાવી શક્યા.

કાંઈકે ખાસાતની મળવળને રોઝ આપ્યો એ તો એક તાર્કલિક ઉપયોગિતાનું પગલું હતું પણ એમ કરવામાં રાજકારણ સાથે ધર્મનો શંકુમેળો થઈ જવાનો ભય હતો. તે પછી તરતજ અનુભવી હિંદુ-મુસ્લીમ રમખાણો ફાટી નીકળ્યાં તેણે કહેવાતી હિંદુ-મુસ્લીમ એકતાની પોષણતા પુરવાર કરી આપી. આરોહીમાંથી તદ્દન અકારણ પીછેહઠનો જે પયગામ છુટ્યો હતો તેણે લોકોનાં હૃદયમાં જે હતાશા આણી હતી તેણે કામી તકરારોને વધારે ઉગ્ર બનાવી. અંતે પદ્મના એકતાના હિમાયતીઓ એ તકરારો તરફ મોઢાં વિદાસી નેઈ રહ્યા કારણ કે સાચી કામી એકતા સ્થાપવાનો માર્ગ લેવાનું તેમને પરવડતું નહોતું. તાર્કલિક આશિષ મારણીઓના મુઠા પર સર્વ કોમોના આમ-વર્ગને એકત્રિત કરવાનું શક્ય હતું. જે વર્ગસ્વાર્થોની સમાનતાનું લાન જન્યત કરવામાં આવે તો કૃત્રિમ રીતે ચેતાવધમાં આવેલ ધાર્મિક અનુભવ અને કોમી વિખવાદના સંક્રમમાંથી આમવર્ગને મુક્ત કરી શકાય. રાજકારણમાં ધર્મને ધુસાડવાને પરીણામે કાયદી રીતે ઇચ્છવામાં આવતી હિંદુ-મુસ્લીમ એકતા એક નવાં સ્વપ્નરૂપ-અશક્ય બની ગઈ. મુસ્લીમોને પોતાના ધર્મ સંજ્ઞાં હિંદુઓના જેટલુંજ અભિમાન લેવાનો હક્ક છે; તો પછી એ મુસ્લીમોને ગાંધીવાદી કોંગ્રેસનાં છેકજ હિંદુ વાતાવરણમાં કેમ જ ફાવે ? હિંદુઓને પોતાની શરતે એકતા નોઈતી હતી. તેનો ઇન્કાર કરવા માટે મુસ્લીમોને દોષીત નજર ગણી શકાય.

* * *

આરોહીના હાવથી જે ઉત્સાહ-ભંગ થયો તેને લીધે કોંગ્રેસનાં બેઠાં જે બેઠો નજરે પડવા લાગ્યા તેનું

ડુંકું અવલોકન કરી લેવું આ તરફ બહુ લાભદાયક થઈ પડે તેમ છે. જેમ આજે છે તેમ તે વખતે પણ ગાંધીજીની રાજકીય નેતાગીરી સામે બળવો ઉઠ્યો હતો; આજની માફક તે વખતે પણ ગાંધીજીની રાજકીય આગેવાની સામે બળવો ઉઠાવનાર એ લોકો અગતિમાં અટવાઈ ગયેલી લડતને બહાર કાઢવા માટે એક પગલું આગળ ભરી લડતને વધારે ઉદ્દામ બનાવવાની, ચોક્કસ નક્કર કાયદેમ આપી સામુદાયિક પ્રવૃત્તિ સજીવન બનાવવાની, હિમાયત નહોતા કરતા પણ સુધારાવાદીઓને પંથે પાછા જવાની સલાહ આપી રહ્યા હતા. સી. આર. દાસના ઉદ્દામવાદે—“દટ ટકાને માટે સ્વરાજ”નાં સૂત્રે-કોંગ્રેસના ઉદ્દામ અનુયાયીઓના દીક્ષમાં વિશ્વાસ પ્રેર્યો. ગાંધીવાદી રાજકારણની મર્યાદાઓ ભોળાં આગળ ધસવા ઉપરનીએ થઈ રહેતાં તત્વો સ્વરાજપક્ષની જગમાં સપકાઈ ગયાં પરંતુ એ પક્ષે તો તરતજ સી. આર. દાસના ઉદ્દામવાદને ફગાવી દીધો અને પંડીત મોતિલાલ નેહરૂનાં બ્યવહાર રાજકારણનો સ્વીકાર કર્યો.

એ બરાબર કટોકટીના અવસરે વસ્તુ-સ્થિતિનો શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટિએ ક્યાસ કાઢવાની જરૂર હતી. જ્યારે એ “બળવાખોર” આગેવાનો માત્ર બંધારણીય સુધારાવાદીજ હતા એ બતાવી આપવાની જરૂર હતી ત્યારે નાફરવાદીઓની સુપકાઈને પણ સખ્તમાં સખ્ત સખ્તોમાં વખોડી નાખવાની જરૂર હતી. ગયા ખાતે મજેશી મદાસલા કોઈ પણ જાતનો આશિષ, કાયદેમ થઈ કાઢવામાં નિષ્ફળ નિવડી. પરિણામે એક તરફ ગાંધીવાદી નિષ્ફીયતા અને બીજી બાજુ નવા પ્રકારનો લીબરલવાદ હસ્તીમાં આવ્યાં. કોંગ્રેસ સત્તાને માટે

સામસામા દ્વાંતિઆં કરતાં બે પક્ષોમાં અનિવાય' રીતે વહેંચાઈ ગઈ. મોટા ભાગના દાન્યેસવાદીઓ ગાંધીજીને પડખે વકાસરી પૂરક ઉભા રહ્યા અને ગાંધીજીના ક્ષેત્ર સન્યાસ સાથે, રાજકીય નિર્દામાં પોલી ગયા તે ગાંધીજી તેમને આડે રસ્તે ઘરવા પાછા રાજકારણના તખ્તા પર હાજર થયા ત્યારે જ જનશ્રુત થયા. અને બધા-રણવાદને વરેલી સ્વરાજપક્ષની લઘુમતિ લીબરલવાદમાં લગતી પડી.

સ્વરાજપક્ષની નિષ્ફળતાનો ધ્વંતિલસ અહિં રજુ કરવાની જરૂર નથી. માત્ર એક મુદ્દો સ્પષ્ટ કરી લેવાની જરૂર છે. ધારાસભાપ્રવેશની ચાલબાજી નાફેરવાદીઓની નિષ્ક્રીયતા કરતાં તો કોઈ પણ સંયોગોમાં વધારે સારી હતી. ધારાસભાઓનો બહિષ્કાર કરવાનું પગલું પહેલેથી જ ભૂલ ભરેલું હતું. આમ, કહેવાને અર્થ એ નથી થતો કે આપણે પ્રતિસહકારવાદ Responsive co-operation ની હિમાયત કરીએ છીએ. પણ એ હમેશાં યાદ રહેવું જોઈએ કે ધારાસભાઓ સ્થાપિત વ્યવસ્થા સામે લડત આપવાનાં અને પ્રચારકાય' કરવાનાં મુન્દર ક્ષેત્રો છે. તે ઉપરાંત એ રીતે "લઘુકમવાળા"ઓને બહાર રાખવાનો હેતુ પણ સાધી શકાય છે. ધારાસભામાંની પ્રવૃત્તિ જે બહારની લોકપ્રવૃત્તિનાં પ્રતિબિંબ રૂપ હોય તો તેની ઉપયોગિતા ઘણી જ મહાન છે. સ્વરાજપક્ષ ધારાસભાઓ તરફ આ પ્રકારની વલણ ધારણ કરી શક્યો હોત. પણ એ પક્ષે દીર્ઘદ્રષ્ટિનો અભાવ દ્રાખ્યો અને તેથી ઉત્તરમતવાદમાં ઉતરી ગયા. સ્વરાજપક્ષે શરૂઆતથી જ લોકગ્યાપક ચળવળનો મુશ્કેલીભર્યો માર્ગ છોડી દીધો અને એ રીતે નિરર્થકતાભરી ટુંકી છંદગી પોતાનાં લલાટ પર લખી નાખી.

એ યાદ રાખવા જેવું છે કે સ્વરાજપક્ષે વડીધારાસભામાં રજુ કરેલ પેલી પ્રખ્યાત "રાષ્ટ્રીય માંગણી" કે જેને પાછળથી મોળા પાડી નાખવામાં આવી હતી, તેમાં અને લીબરલ ફેરફારને રજુ કરેલા કાયકમમાં ભાગ્યે જ કંઈ તફાવત હતો, અને એ માંગણીમાં ગોળમેળ પરિપક્વો પણ સમાવેશ થતો હતો.

સ્વરાજપક્ષના પરાજયે "હારેલા માણસ તરીકે રાજકારણમાંથી ક્ષેત્રસન્યાસ લીધેલ" ગાંધીજીને માટે રાજકારણના તખ્તા પર આપવાનો રસ્તો કરી આપ્યો. આ રીતે જે પાપચક્રનો ભોગ ટાંચેસ બની રહી છે તેની એક પ્રકક્ષિણા પુરી થઈ. ચાલુ નેતાઓ સામે જે બળવો ૧૯૨૧-૨૨ માં જાગ્યો હતો તેણે વધારે સારા નેતાઓ ન ઉપજાવ્યા એટલે એ બળવો ધીમે ધીમે શમી ગયો અને લડત પાછી એની જૂની મૂલિને ચરણે જઈ પડી. પાછી એની એ રમત ફરી શરૂ થઈ, એ જ તોફાની માર્ગો એણે લેવા માંડ્યા અને અંતે એ જ કંડાળાભરી ધરેડમાં એ પડી ગઈ.

સાયમન કમીશનનો બહિષ્કાર ૧૯૨૦ ની લડતની પુનરાવૃત્તિ જેવો જ હતો. તફાવત માત્ર એટલો જ હતો કે ૧૯૨૦ ની માફક આ વખતે તેમાં લોકસમુદાય એટલા મોટાં પ્રમાણમાં સંડોવાયેલો નહોતો. આગળના અનુભવમાંથી કંઈ જ સાર તારવવામાં આગ્યો ન હતો. આખી તક-રારનો પાયો ઘણી જ હુદ્દા બાબતો પર રચાયેલો હતો. લીબરલોએ એ લડતમાં સાથ આપ્યો તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાનો મૌલિક પ્રશ્ન ચુકાઈ ગયો ખરું જોતાં એ ચળવળ સાય-મન કમીશન કે એવું કમીશન નીમવા

પણાડે રહેલા સિદ્ધાંત સામે વિરોધરૂપ નહિ પણ માત્ર સાયમન કમીશનની રચના સામે વિરોધરૂપ બની રહી હતી. એ લીબરલોની માગણી હતી અને કોંગ્રેસે તો લીબરલોનું ઘર બળતું ઉગારવામાં પોતાની શક્તિ ઉત્સાહપૂર્વક ખચી". ગાંધીજીની સરદારી નીચે કોંગ્રેસ ઉપલા વર્ગોની માગણીઓ સંતોષવાને માટે આટલી ખુશ્કી રીતે પ્રયત્નવાન પહેલાં કદી નહોતી જ બની. કોંગ્રેસે પોતાને આવી શરમજનક સ્થિતિમાં મુકી દીધી તેનું કારણ એ જ હતું કે એ ક્ષત જ દિશામાં જવાને પ્રયત્ન કરી રહી હતી તે દિશામાં જવાને તેના આગેવાનો તૈયાર નહોતા કારણ કે જે લોકસમુદાયના પ્રતિનિધિ હોવાનો તેઓ દાવો કરતા હતા અને જે લોકસમુદાય તેમને એ ઉંચી કક્ષાએ સ્થાપ્યા હતા તેમનાં હિતની સાચી દરકાર તેમને નહોતી જ.

ગોળમેજી પરિપક્વને માટે લીબરલોની માગણી જેવી સરકારે મંજૂર રાખ્યા કે તરત જ તેઓ પોતાના મિત્રોને અધવચ્ચે મુકીને આલતા થયા. છતાં કોંગ્રેસે તે પોતાના એ દ્રોહી મિત્રોને મદદ કરવાનું આજુ જ રાખ્યું. પહેલી ગોળમેજી પરિપક્વનો કોંગ્રેસે બહિષ્કાર કર્યો તેનો એક જ અર્થ હતો કે એ રીતે જેઓ એ પરિપક્વમાં ભાગ લઈ રહ્યા હતા તેમની સાટાં-દોડાં કરવાની શક્તિ વધારે બળવાન બને. ઉપરાંત દેશનાં જે ઉપલા વર્ગો કોંગ્રેસનાં બહાર ધ્યેયની વિરૂદ્ધ છે તેમની જ એ રીતે એણે મેવા કરી. જમીનદારો અને સુડીંગરોનાં પ્રતિનિધિઓ સમા લીબરલોને કંઈ પણ । આપવાની તનત ધરાવતી પરદેશી સરકારના હાથમાંથી થોડી વધારે ધૂટણટો પડાવી લેવામાં મદદગાર થવા સિવાય કોંગ્રેસે કરેલ સાયમન કમીશન અને પહેલી ગોળમેજીના બહિ-

ષ્કારનું બીજું કંઈ પણ નક્કર પાર-ણામ આવી શકે તેમ હતું જ નહિ. આ કારણથી એ ચળવળ આપમેળે ઓસરી જવાને જ સમર્થ હતી. આ બાતની અવ-સ્થા જે કોંગ્રેસની એ નિર્ણયાત્મક પલાણુની સાથે નક્કર માગણીઓ રજુ કરવામાં આવી હોત તો અટકાવી શકાત. સાયમન કમીશનની સામે લીબરલો સાથે જોડાઈને લડવાની આલખાણ બરાબર હતી પણ લીબરલોની ક્ષુદ્ર માગણીઓ આડકતરી રીતે મંજૂર ગાંધી તેમના હથિયાર બનવા કરતાં કોંગ્રેસે પોતાની નક્કર માગણીઓ તેની સાથે સામેલ કરવી જોઈતી હતી, જે કોંગ્રેસ ખરેખર સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો જ વક્ષ કરતી હતી તો તેનો તેની સામેનો વિરોધ સિધ્ધાતનો હતો અને તે એણે નપાટ કરવું જોઈતું હતું. જે લોકો હિન્દના સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના હક્કની માગણી કરી રહ્યા હોય તેઓએ તો હિન્દનું રાજકીય ભાવિ નક્કો કરવાનો જે આપ-મેળે સ્વીકારેલો અધિકાર બ્રીટીશ પાર્લા-મેન્ટ આગળ ધરે છે તેને જ પડકાર આપ-વો જોઈએ. જે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટેની કોંગ્રેસની માગણી સાચાં દીક્ષની હોય તો તેણે કરેલા સાયમન કમીશનના બહિષ્કારની સાથે આત્મનિર્ણયના અધિકારને વ્યવહારમાં પ્રતીત કરાવતાં કંઈક નક્કર પગલાં લેવાયાં જોઈતાં હતાં.

બરાબર એ મોકાસર કોન્ટ્રીટ્યુઅન્ટ એમેન્સલી-પુખ્ત ઉમરના સાવનિક મતાં-ધિકારનાં ધોરણ પર ચુંટાએલ લોકપ્રતિ-નિધિ સભાનું સંગ્રામસત્ર રજુ કરાવું જોઈતું હતું. સાયમન કમીશનના બહિષ્કાર બારફત બ્રીટીશ પારલામેન્ટે આપમેળે સ્વીકારી લીધેલા હિંદનું ભાવિ નક્કી કરવાના હક્કને પડકાર આપવાની સાથે કોંગ્રેસે એમ બહાર કરવું જોઈતું હતું કે

હિંદુ' બાલિ બંધારણ નહી કરવાનો અધિકાર એ કામ માટે હિંદી લોકોએ નિયત કરેલી સલાને જ હોઈ શકે. પરંતુ જ્યારે સાયમન કમીશનના બહિષ્કારે આ જાતનું લોકપ્રતિનિધિ સભાનું સંગ્રામસૂત્ર રજુ કરવા સિવાય ખીજે માગે રહેવા જ નહોતો દીધો ત્યારે કોંગ્રેસે એ સૂત્ર રજુ ન કર્યું એનો અર્થ એટલો જ થાય કે કોંગ્રેસની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની માગણી પોષળ હતી અને કમીશનનો બહિષ્કાર કરવામાં કોંગ્રેસ આગેવાનોનો હેતુ માત્ર લીબરલોને ટેકા આપવા પુરતો જ હતો. અને આવા ક્ષુદ્ર હેતુની ખાતર જ ૧૯૩૦ ની સવિનયભંગની લડત શરૂ કરવામાં આવી હતી. જો લડતનું ધ્યેય નજર સામે સ્પષ્ટ હોય તો પણ લડત માત્ર નિષેધાત્મક જ હોય તો તેનું કંઈ નક્કર પરિણામ ન જ આવી શકે. આવી જાતના હેતુની ખાતર આટલો બધો ભોગ આપવામાં આવે એ ખરેખર ઠગણાજનક નથી? જો એ લડત પોતાનાં સ્વરૂપથી જ જો ક્ષુદ્ર હેતુને વચાવેલી હતી તે સમયે તેના આગેવાનો અશાત હતા એમ કહેવામાં આવે તો એ કહેવું જોઈએ કે તેમની નાલાયકાની એ અવધિ હતી. અને જો એવે સમયે કોંગ્રેસના સામાન્ય અનુયાયીઓએ જરા હિંમત અને સ્વતંત્રતા દાખવ્યા હોત તો એ નાલાયક નેતાઓને તેઓ તેમનાં ઉંચા આસનો પરથી જરૂર ચલિત કરી શક્યા હોત અને એ રીતે જ્યારે લડત પોતાનું ધાયુ' કરાવી શકવાની શક્તિમાં હતી એ જ વખતે તેને તાબેદારીનું તહવામું કરવાની શરમમાંથી ઉગારી લેવાઈ હોત

* * *

લાહોર મહાસભા વખતે એવું જણાવા લાગ્યું હતું કે જાણે કોંગ્રેસના

સામાન્ય અનુયાયીઓ પોતાનું ધાયુ' કરશે અને લડતને ગાંધીવાદી નેતાગીરીનાં બંધ- નેમાંથી મુક્ત કરશે. જવાહરલાલ નહેરૂનાં પ્રમુખ તરીકેનાં લાપણમાંથી એવો ખ્વનિ ઉડતો હતો કે લડતને હવે નવી નેતાગીરી સાંપડશે. પરંતુ ગાંધીવાદી વિચારસરણી અને ચાલબાજી એવાં બળવાન નીકળ્યાં કે ઉદ્ધાન અનુયાયીઓના હામ હેઠા પડ્યા અને જવાહરનો ઉદ્ધામવાદ શપ્થમાં જ રહી ગયો. સ્વતંત્રતાનો દરાવ પસાર તો થયો પણ એ પસાર થવાની સાથે જ વ્હાઈટહોલ તરફ આશાની મીટ માંડવામાં આવી હતી અને સમગ્ર આવ્યે ગોળમેજીમાં જવા માટેની છટકાખારી ખુલ્લી રાખવામાં આવી હતી તેથી એ દરાવમાં કોઈ જાતની મંબીરતા ન રહી. છતાં લાહોર મહાસભા હિન્દના ઇતિહાસની એક યાદગાર ઘટના હતી. કોંગ્રેસની અંદર અને બહારના ધણાએ 'રાષ્ટ્રીય' આગેવાનોની નામરજી છતાં "રાષ્ટ્રીય બળવાનો" ઝંડો ફરકતો કરીને "સહુણા સંગ્રામ"ના મોંઘા નાટકી દેખાવોમાં આશાકિતપણે મહાત્માનું અનુસરણ આપણે કરવા લાગ્યા. તે વખત દરમ્યાન આર્થિકમંદીની કારમી અસર પ્રજા પર થવા લાગી હતી અને ખેતીના ઉત્પાદનના ભાવોના ઘટાડા, ખેતારી, પગારકામ, રોજીકામ વગેરેની ઉત્તી આંચ નીચે બારડોલીની પીછેહઠે આણેલી હતાશને ઓગળી ગઈ હતી અને આમવર્ગમાં પાછી ગરમી આવવા લાગી હતી. આમવર્ગનો અસંતોષ વધતો જતો હતો અને પહેલાનાં કરતાં વધારે વિશાળ અને વધારે મંબીર સ્વતંત્રતાની લડતમાં જોડાવાને તેઓ તૈયાર થઈ ચુક્યા હતા. લાહોર મહાસભા એ લોકજનગૃતિનાં પ્રતિનિધિ રૂપ હતી. દાંડી કુચ કરતાં પહેલાં ગાંધીજીએ એક અર્થપૂર્ણ નિવેદન કર્યું

હતું તેનું અર્થગૌરવ સમજી, જે નેતા-
ઓનું આજ્ઞા આપણે ત્રણ નિરાશાજનક
વર્ણના અનુસરણ કરી રહ્યા છીએ તેઓનું
સાચું સ્વરૂપ શું છે તે સમજવાના મીઠા-
જમાં આપણે આજ્ઞા હોઈએ એમ હું
ઈચ્છું છું. પોતે લંબાવેલા સંસ્કારનો હાથ
સરકારે તરછોડશે તે બદલ પોતાની
નિરાશા જાહેર કરીને ગાંધીજીએ જણાવેલું
કે “પાપનાં બળો” એવી ભયંકર રીતે
પોતાનું માથું ઉંચકી રહ્યાં હતાં કે હડત
શરૂ કર્યા સિવાય એમને છુટકો નહોતો.
હિંદના આમલગનાં એ ઉદ્ધારકને સામુ-
દાયિક હડત નહોતી જોઈતી. ઉદ્ધાતુ” તે
અટકાવવા માટે તેઓ સરકાર સાથે સહ-
કાર કરવાને તૈયાર હતા. આખરે જે ઉદ્ધાવ
પામતી એ સામુદાયિક ચળવળની સરગરી
ગાંધીજીએ અનિચ્છાએ લીધી તેમાં એમનો
આશય “પાપનાં બળો” ને અંકુશમાં
રાખવાનો અને ઉછળતી લોકશક્તિને
નિર્દોષ નહેરોમાં વાળી દઇ જે હડતને
પોતે નેતૃત્વ આપવાનો દાવો કરતા હતા
તેને જ તોડી પાડવાનો હતો.

જે સિધ્ધાંતો લાહોર મહાસભા વખતે
અરુપ્ટ રીતે ધડાયા હતા તેનો જ હડ-
તનાં નિયામક સિધ્ધાંતો તરીકે ઉપયોગ
કરવામાં આવ્યો હોત અને જાગૃત થતી
જતી લોકશક્તિને વ્યવસ્થિત સ્વરૂપ અપાતું
હોત અને તે વખતના સંયોગોમાં લોકોના
આર્થિક અસંતોષનો વધારે અસરકારક
રીતે લાભ લેવાયો હોત તે મહાત્માની
લંડનની મુસાફરી કરતાં વધારે સારા
હેતુની ખાતર હડતનો ઉપયોગ કરી
શકાયો હોત. એ સમયે લોકપ્રતિનિધિ
સભાની સુદૃષ્ટી માટેની ચળવળ હાથ
ધગવી જોઈતી હતી. એ ચળવળની સાથે
આમલગની તાત્કાલિક આર્થિક અને

રાજકીય માગણીઓ જોડી દેવામાં આવી
હોત તો એ ચળવળનું બળ અનિવાર્ય
થઈ પડત, ગોળમેજી પરિવારના અધિષ્ઠાનું
કંઈક નક્કર પરિણામ આવ્યું હોત. અને
આ રીતે જેમાં પરાજય નિશ્ચિત હતો
એની સ્થાપિત સત્તા સાથેની અઘાળ
અથડામણમાં ઉતર્યા વિના સ્વતંત્રતાની
હડત વધારે ઉંચી કક્ષાએ પહોંચી શકે હોત.

પરંતુ “પાપનાં બળો”ને કાણમાં રાખ-
વાનું કામ મુશ્કેલ હતું. સવિનયભંગની
હડતે શરૂ થયા પછી એવું મહાન સ્વરૂપ
ધારણ કર્યું કે કોંગ્રેસના આગેવાનોને તે
પરવડે નહિ. તેના મુખ્ય આગેવાનોએ તે
વધારે વિશાળ અને વધારે ગંભીર બને
એવા હેતુથી લોકસમુગમને તેમાં વધારે પ્રમા-
ણમાં આકર્ષવાને જરાએ પ્રયત્ન ન કર્યો;
છતાં હડત તેમણે મુકરર કરેલી મર્યાદાઓ
વટાવી જવાનું સ્વરૂપ ધારણ કરવા લાગી.
હડતનાં સંગ્રામસૂત્રો શ્રમજીવિ જનતાને
અસર કરી શકે તેવાં નહોતાં. હડતમાં
ભાગ લેનારાઓ મોટે ભાગે નીચસા મધ્યમ
વર્ગના શુદ્ધિશાળીઓ હતા. આમલગને
ઉત્કેચી શકે એવી આર્થિક માગણીઓ
સંભાળીપર્ક અળગી રાખવામાં આવી
હતી. ઉદ્ધાતુ” ક્ષીરીશ કાપડના બદિ-
ષ્કારનું પગલું હિંદી આમલગને
ભોગે હિંદી મુડીદારોને લાભ કરનારું
હતું. માત્ર ખાનારાઓ (કોસાનો, કામદારો
અને ગરીબ મધ્યમવર્ગના માણસો)ને
પોતાની જરૂરીઆતનાં કાપડ માટે વધારે
ઉંચી કીંમત આપવી પડતી. બીજા
તરફથી ઔદ્યોગિક કામગરોની રોજી જેમની
તેમજ રહી અને હડતના અંત ભાગમાં
તો ધટવા માંડી. એક રાજકીય હડતની
અંદર ગરબા અને ખાદીનું કંઈજ મહત્વ
નથી અને તેમની આર્થિક ઉપયોગિતા
પણ સંકોભરી છે. પરંતુ થોડા ધણાં

પ્રમાણમાં આર્થિક 'માર્ગશીઓ' આગળ
ધરવાની જરૂર હતી. એ રીતે આમલગની
રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિ સતેજ અને અનન્યતાએ લડ-
તું સ્વરૂપ વધારે ગંભીર અને ત. પણ
ગાંધીજીની આલુમાં આવી ચુકેલા આપણે
લોકોએ એમ જ માની લીધું કે જેલો
ભરી કાઢવી એ જ સ્વતંત્રતા મેળવવાનો
માર્ગ છે. "સંગ્રામ સમીતિ," "સરમુખ-
ત્યાર," "શેડો કુખીનેટ" વગેરે વગેરે દમ-
દમ્પાલયા શબ્દો સાંભળીને આપણી કંઈપણ
ઉંચકેરાધ ગધ અને આપણે ભાવનાના પ્રદે-
શમાં એટલા તો આગળ ઉડી ગયા કે
વાસ્તવિકતા સાથેનો લગભગ બધોએ
સમંધ આપણે ગુમાવી બેઠા. એ બધું શને
લગતું હતું, લડત ક્ષત્રિશમાં જઈ રહી
હતી એ બધાનો વિચાર કરવા આપણા
માના થોડા જ શક્તા. જે આપણે જરા
ગંભીરપણે વિચાર કર્યો હોત તો એ તર-
તજ જણાઈ આવત કે એ લડત જે
ગાળમેળ પરિપક્વો આપણે બહિષ્કાર કર્યો
હતો તેમાં ગએલા ગાંધીવાદી મનોદશના
માણસોના હાથ મજબુત બનાવવા પુરતા
દેખાવાની હારમાળા જ હતી. જે એ એક
હેતુ પણ સ્વીકારવામાં ન આવે તો એ
આખીએ લડત હેતુરહીત-અર્થરહીત-અની
જાય છે-કંઈ પણ હેતુ વિનાનો માત્ર
નાટકી દેખાવ હતો એમ જ જણાઈ
આવે છે. પણ હેતુ હોય કે
ન હોય પણ એ આખો એ માળખો ટુટી
પડવાનો જ હતો એ તો ચોક્કસ હતું.
તે સાથે કાંગ્રેસના આગેવાનો (જેમાં ગાંધીજી
અને એમની પાછળ છેરી સંચાર કરના-
રાઓનો સમાવેશ થતો હતો) પણ લડત
જેમ જેમ ગાંધીવાદની મર્યાદાની બહાર
જવા જેવું સ્વરૂપ લેવા માંડી તેમ તેમ
ચિંતાતુર બનવા લાગ્યા. સરકારને ડરા-
વવા માટે ના-કરની લડત ઉપાડી લેવાની

ધમકી લટકતી તરવારની માફક ધરી
રાખવામાં આવી હતી. પણ એ ધમકી
ન તો સરકાર ગંભીરપણે સ્વીકારતી હતી
કે ન તો તે ખરેખરી રીતે અમલમાં મુક-
વાની કાંગ્રેસ આગેવાનોની દાનત હતી.
પરંતુ રાષ્ટ્રીય લડતના પડધા કીસાનોના
કાનચુધી પહોંચ્યા વિના રહ્યા નહિ, અને
આપણામાં પણ ધણાએ એવા હતા કે
જની લડતને આગળ ધપાવવાની ઇચ્છા
ગાંધીજીમાં દયાજનક શ્રદ્ધાથી પણ રોકા
શકાય નહિ. તોફાનનાં ચિન્હો ચારે તરફ
જણાવા લાગ્યાં. પણ સરકારતંત્રનો એ
વખતનો નાયક ઘણો જ ચાલાખાજ માણસ
હતો. એ આઈ. સી. એસ. ની ટાળકીને
એણે તેવું ધાણું કરવા દીધું હોત તો
ચિંતિત બહુ ગંભીર થઈ પડત. પણ લોડ
અરવિને બીજે જ માર્ગ લીધો. તેને બરા-
બર ખાત્રી હતી કે બનાવોને અનિયંત્રિત
રીતે ખોતાનો ચાલુ માર્ગ લેવા દેવામાં
આવશે તો લડત એવું રૂપ લેશે કે જેના
પર મહાત્મા ગાંધીનો કાબુ નહિ રહે.
એટલે માયાળુપણાનાં શસ્ત્રથી લડતને મારી
નાંખવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો. પરિણામે
"શાંતિભૂતિ" મહાત્મા જ્યાં સમાધાનીના
સંદેશની રાહ જોઈ રહ્યા હતા તે ધરોડા
જેલ તરફ શાંતિનાં પારેવાં ઉડી નીક-
ળ્યાં. ગાંધીજીએ એ પ્રશ્નને મોક-
મોકલેલી તક ઝડપી લીધી અને" એ
રીતે 'પાપનાં બળો'ને દાખી દેવાનો માર્ગ
લીધો-જે કે જરા જુદો-કાલ્પનિક વિજ-
યનાં જુદાં હાલરડાં ગાઈ તેમને સુવાડી
દેવાનો.

* * *

હાહા ખાતે જે કરારો થયા તે સર-
મજનક અને વિધાતક હતા એ વાત
આજુએ રાખીએ તો પણ એ કરારો કરવામાં

ગાંધીજીએ જે વતંછુક દાખવી તે કોન-
સને અને લડતને ધણી જ અપમાનજનક
હતી. કુનીઆના ખીજ કોઈ પણ સુધરેલા
દેશમાં ચાલતી એક આવી પ્રાણવાન ચળ-
વળ પોતાના તેતાનાં એ જતનાં અહંતા,
ઉદ્ધતાઈ અને આપખુદી ચલાવી ન જ લે.
અને એ બધી અળખામણી વતંછુક પણ
લડતને વિજયી બનાવવા માટે નહિ પણ
તેને માનભંગ બનાવવા માટે! હજારો અને
લાખો મરણવા મહાસલાવાદીઓ અને
ઉત્તમ આગેવાનોને જેલોમાં સખડતા રહેવા
દળને મહાત્માએ આખીએ લડતને લોડ
અરવિન જેવી સ્વયંકી માતાને ચરણે
સમર્પી દાધી. રાજકારણી નીતિશાસ્ત્રના
પ્રાયશ્ચિક સિદ્ધાંતો પણ એમ સચ્ચે છે કે
આવું અગત્યનું પગલું આખાએ પહોંતી
સંમતિ વિના કરાય જ નહિ, પણ ગાંધી-
વાદને લોકશાસન માટે જરાએ માન નથી.
જ્યાં સુધી આ આખીએ ચળવળ ઉભી
કરવાનો ચચ મહાત્મા ગાંધીને અપાય છે
ત્યાં સુધી તેની સાથે જુગાર ખેલવાના
તેના હક્કની ના પાડી શકાય નહિ. એટલે
એણે તો “સત્યના પ્રયોગો” કર્યા જ કર્યા.
ખરું જોતાં એ પ્રયોગો સત્યના
નહિ પણ અસત્યના છે કેમકે
ગાંધીવાદનો આખોએ આચાર એનાં વચ-
નોની વિરુદ્ધ જાય છે. એક માણસને
આખીએ પ્રજાનાં લાલિસાથે આમ મુખાઈ
બરી રીતે આપણે કર્યા સુધી જુગાર ખેલવા
દરશું?

આપણા બચાવમાં આપણે એટલું જ
કહી શકીએ છીએ કે આપણને દીલ્હી-
કરારે પસંદ નહોતા, છતાં આપણે
આપણા એ અસંતોષને અસરકારક રીતે
અડત કરવામાં નિષ્ફળ ગયા. પહેલી
ગોળમેજીના “સવંસંમત કરાવો” વાસ્ત-

વિક રીતે તો દિંદી આમવગનું, શોષણ
કરવા માટે “બીટીશ શાહિવાદ અને હિંદી
ઉપલા વર્ગોની એકસંપીટપ હતા.” ગોળ-
મેજીના કરાવોનો કમિસની જાણીતી માગ-
ણીઓ સાથે કોઈ જતનો મેળ નહોતો એ
વિશે શંકાને જરાએ અવકાશ ન જ હોઈ
શકે. એટલે સમધાન કે “શાંતિ”ને માટે
એ ભૂમિકા બની શકે તેમ નહોતું—અને
ખાસ કરીને તાબેદારીનાં તહનામાં માટે તો
નહિ જ. જ્યારે ગાંધીજી દીલ્હી ખાતેની
પોતાની વારાધારામાં આપણી વીરતા
અને આત્મસમર્થણનાં લીલામ કરી રહ્યા
હતા ત્યારે આપણે તો એમ માની રહ્યા
હતા કે તેઓ આમવગનાં હિતોનું રક્ષણ
કરનારી શરતો મંજૂર કરાવી રહ્યા હતા.
સુલેહની વારાધારા ચલાવતી વખતે આમ-
વગની ઓછામાં ઓછી માગણીઓ ધ્યા-
નમાં લેવાને બદલે મહાત્માએ હિન્દી મુદી-
વાદના પ્રતિનીધિઓને પોતાને સલાહ
આપવા માટે નોતર્યા. એ કરાર એક
તાબેદારીનો દસ્તાવેજ છે એમ માનવાને
બદલે આપણે વિજયનાં નિરયંક માને
ગાવામાં રોકાઈ ગયા. આજે આપણામાંને
કોઈ પણ એ કરારોને પસંદ નહિ કરે
પણ એ વખતે આપણે બધા મહાત્માના
માનીતા સરદારોની વાણીજાગમાં ફસાઈ
ગયા હતા. અને જે થોડાધણા માણસોને
એ પગલાંના બાજબીપણાં વિશે શંકા
હતી તેઓ પણ પોતાનો વિરોધનો અવાજ
ઉંચકે તેમ નહોતું. મહાત્માને એક તક
આપીએ—એવી દલીલ કરીને એમણે
પોતાનાં અંતઃકરણને શાંત કર્યા. તેઓને
એ ખબર ન રહી કે મહાત્માને તક
મળવા જેવું કશું હતું જ નહિ. તક જો
કોઈને મળે તેમ હોય તો તે માત્ર સર-
કારને અને તે પણ લડત ફરી શરૂ થાય
ત્યારે તેની સાથે વધારે ખબરદારીપૂર્વક

કામ લેવાને તૈયારી કરવાની. પરંતુ એક વસ્તુ સ્પષ્ટ હતી. માની લઈએ કે લંડનમાં પોતાની શરતો મંજૂર રખાવવાની શક્તિ મહાત્માજીમાં હોય તો પણ તેઓ ત્યાંથી શું લઈ આવે તેમ હતા ? વધારેમાં વધારે એટલું જ કે સાંસ્થાનિક દરજ્જા તરફ ચોક્કસ પગલું—સાંસ્થાનિક દરજ્જાને પણ નહિ. જે આમ જ હતું તો અસહકાર અને 'સવિનયભંગ' અને "સંગ્રામ" અને એવી એવી બાબતો સંબંધી આટલી ખટપટ શા માટે ? જે એ જ ઉદ્દેશ હોતો તો પછી મહાત્માની મનગ્વી, અરપણ અને આપણું સરદારી નીચે એક અર્ધ-અધારણીય અળવળને તોફાની દરીઓ ડોળવાની શી જરૂર હતી ? એ લક્ષ્યે તો એમના કરતાં ઘણા જ વધારે રાજકીય કુનેહવાળા હીબરલો આપણને શાંતિપ્રવંક લઈ જઈ શક્યા હોત. પહેલી ગોળમેજીએ મુકરર કરેલ ધોરણ પર બીજી ગોળમેજીમાં ભાગ લેવાથી કેમિસ પોતાનાં ધ્યેય-સંપ્રણું સ્વતંત્રતા-તરફ એક ડગલું આગળ વધી શકશે એવું જે આપણે તે વખતે માનતા હતા તે રાજકીય બાલિશતાની પરાકાષ્ટા હતી.

* * *

કેરાંચી મહાસભાએ દોહલીકારોને મંજૂર રાખ્યા અને લોકશાસનવાળા સંસ્થાના સામાન્ય નિયમોનો ભંગ કરી પોતાના સરમુખત્યારને લંડન મોકલવાનો નિશ્ચય કર્યો. કેમિસના સામાન્ય અતુચા-ધીઓ પોતાની સ્થાને ખંડ જગાવશે એવો ભય લાગવાથી મહાત્માએ હલકામાં હલકી ચાલભાજીઓ પણ અખત્યાર કરીને એવી ગાંઠવણ કરી કે જેથી કેરાંચી મહાસભા પોતાની અંગત કીર્તિ ગાનારું અને પોતાની નીતિને મંજૂર રાખનારું પાળેલું

મંડળ જ બની ગયું. એ સર્વ સત્તાવાન સરમુખત્યારે પોતે નીમલ પ્રમુખે પ્રતિ-નીધિઓની નીમણુંક કરવાને લગતો એવો કાર્યન બહાર પાડ્યો કે જેને લીધે મહાસભાની એ બેઠકમાં વિરોધી વિચારના માણસો પ્રવેશ જ પામી શકે નહિ. એ હાસ્યજનક નાટકનું સહુથી કરુણા-જનક તત્ત્વ તો એ જ હતું કે પંડીત જવાહરલાલ નહેરૂ કે જેઓ એ નીતિને પોતાના દોલથી મંજૂર ન જ રાખી શક્યા હોત તેમને જ એ નીતિને મંજૂર રાખતો દરાવ મુકવાનું સોંપવામાં આવ્યું હતું. જે સામાન્ય અતુચાધીઓનું મોહું કુશળતાપૂર્વક શીની લેવામાં આવ્યું હતું તેઓ પોતાની નીતિ મંજૂર રાખે છે એવો દેખાવ કરવાની મહાત્માની એ અધાધારી યુક્તિ હતી. પોતાના જ નેતાને મોટીથી કોન્સેસના સામાન્ય અતુચાધીઓએ પોતાનાં દોલને જુદાં પાડ્યાં. આ બધી ઘટનાઓની યાદ લાવવી બહુ કુખલપદ છે: પણ એ કડવા અનુભવનો બોધપાઠ આપણે છેલ્લી વખતને માટે શીખી લેવો જ રંહ્યો. જે આમ નહિ કરીએ તો કોન્સેસની હસ્તી જ લયમાં છે.

* * *

મહાત્માએ લંડનમાં જે દેખાવ કર્યો તે એમના અધ્યધ્યાણ મુરીદો સ્વીકાય કોઈના પર છાપ પાડી શકે તેવો નહતો. મોટીથી હિન્દી "મુંગી આમ જનતા" ના દૈવી રક્ષકનો દાવો કરતા એ લલા માણસ વ્યવહારમાં તો તેમને તદ્દન વિસરી જતા હતા. એ વખતે એમનાં જૂદાં જૂદાં નિવેદનોની અસંબધતા અને ખામીઓ ખુલ્લાં પાડવાની કડવી દ્રવ્ય આપણે બળવી ન શક્યા. એ કરવાનું ઘણું જ સહેલું હતું કેમકે એ બાબતો એટલી સ્પષ્ટ હતી કે

જે લોકો પોતાની આંખો ધરાવવાનું
બંધ ન રાખે તેમની મનરે એ
તરી આગ્યા વિના ન જ રહે.
પહેલાં તો હિંદી આમવર્ગના પ્રતિની-
ધિને ગોળમેળમાં જવાની જરૂર નહોતી.
જતાં પોતાનો જ હાથ હા કરનારાઓથી
ભરેલી કરાવી મહાસભાએ એમને કહે
તેમ કરવાની છુટ આપી એટલે 'મહા-
ત્માની આસપાસ એ' સરમુખત્યાર પાસે
પોતાનું ધાતુ કરાવી લેવાની મુરદવાળા
"સલાહકારો"નું ટોળું ફરી વળ્યું.
એ સગળન સલાહકારોને "મુંગી આમ-
જનતા" સાથે તેનું શોપણ કરવાથી વધારે
કંઈ જ લાગતું વળગતું નહોતું. એ લોકોને
તો એટલી જ દરકાર હતી કે ભાવિ બંધા-
રણ એવી રીતે ધણું જોઈએ કે નથી
તેમને, વધારે નહિ તો બીડીસરોના નાના
ભાગીદારો તરીકે હિંદની શ્રમજીવિ જન-
તાનું શોપણ કરવાની સગવડ મળે. ગોળ-
મેળ પરિપક્વમાં કંઈ પણ કરવાને ગાંધીજી
નિષ્ફળ નિવડ્યા એ એમનામાં સમાધાન-
વૃત્તિના અભાવને આભારી નહોતું પણ
રાજકીય નેતા તરીકેની એમની જનમ-
સિધ્ધ નાલાયકતાને આભારી હતું. એ
પરિપક્વમાં એમણે કંઈ સાધ્યું હોય તો તે
એટલું જ કે બંધારણ સંબંધે કંઈપણ
આખરી નિષ્ણોં કરવાનું અચોક્કસ મુત
માટે મુલતવી રહ્યું અને મેકડોનાલ્ડને
પોતાનો કામી સુકાદો આપવાનો માર્ગ
મોકલ્યો થયો. ગાંધીજીના સલાહકારોમાં
અમાધાતિ હિંદુ મહાસભાના આડવાઓનો
પણ સારાં પ્રમાણમાં સમાવેશ થતો હતો.
એ લોકોના દબાણને લીધે એમણે કામી
અશની પતાવટમાં ગાંધીજીએ ગોથું ખાધું.
જે લોકો મહાત્માનાં એ વિધાતક પગલોની
"વિવેકદ્રષ્ટિએ વિચાર કરી શકે છે તેઓ
તે ગાંધીજીએ ગોતાની નિષ્ફળ નિવડેલી

નેતાગીરીને ફરી સ્થાપવા માટે આંદોલન
ઉપવાસોની બાલિશતા બગાળર જોઈ
શક્યા હશે.

* * *

મહાત્માનું લંડનનું કાર્ય તદ્દન
નિષ્ફળ ગયું હતું જતાં હિંદમાં તો મહિ-
નાઓ સુધી સર્વની આંખો એમના પર જ
ફરી રહી તે દરમ્યાન "નૈતિક વિજય"ની
શ્રમણાએ પ્રેરેલી તંદ્રામાં પ્રજા સરકી
પડી. પણ એ બધા વખત દરમ્યાન અર-
કાર કાંઈ ઉંઘતી નહોતી. વાસ્તવિકતાની
અચ્છી પીછાણ ધરાવનારા હિંદના રાજ-
કર્તાઓ ભાવિમાં જાગનારાં તાકનોને
અગાઉથી બરાબર પારખી શક્યા હતા
અને તેનો સફળતાપૂર્વક સામનો કરવાની
સર્વ તૈયારી કરી રાખી હતી લોડ
અરવિનની જગ્યાએ લોડ વિશ્વંચનનું
આગમન આઇ. સી. એસ. ને છુટા હાથ
આપવાની નિગાનીરૂપ હતું. તેઓ બરા-
બર જાણતા હતા કે મહાત્માને ખાલી
હાથે પાછા મોકલવામાં આવશે અને એ
રીતે બેઆબરૂ બનેલા કોંગ્રેસના આગેવા-
નોને પોતાની આમરે જાળવવાને-પોતાના
વિશ્વાસુ અનુયાયીઓ પર પોતાની પકડ
રક્ષાવી રાખવાને કંઈક દેખાવ પુરતું
ઉદ્દેશ પગલું લેવાની ફરજ પડશે. તે
દરમ્યાન આધિકારમંદી વધારે કારમી બન્યે
જતી હતી અને લોકોતો અસંતોષ પણ
પર્યે જતો હતો. પરિણામે કોંગ્રેસ
આગેવાનો લડતનો ખાલી દેખાવ કરે
તો પણ બળવાન સામુનાયિક ઉદયલપાયલ
ઉભી થઇ જાય એવો પુરતો સંભવ હતો.
એટલે સરકારે કોંગ્રેસને ઉસ્કરી તૈયારી
વિના અકાળે લડતમાં ઉતારી તેને સહેલા-
ઈથી ઘામી દેવાનો અને પહેલેથી જ મજ-
બૂત હાથે કામ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

નેતાઓ ગમે તેટલા નમાલા અથવા દીલા
હતા છતાં કોંગ્રેસ આધિકારમાં હોય ઉશ્કે-
રેલાં અસંતોષનાં સંઘર્ષોમાં ઉદ્ધામ બળોતું
જોખમકારક સંકેતસ્થાન બનતી જતી
હતી એટલે કોંગ્રેસના છુટા ઉડી જાય
એવો ધા તેના પર કરવો એ સરકારની
અગાઉથી નીશ્ચિત થયેલી નીતિ બની ગઈ.

મહાત્માની યાદગાર અહંતા અને સંત
પુરુષને ન છાન્ને એવા એ ગુણને પંખા-
ળવાની મહાત્માના પ્રશંસકોની તત્પર-
તાએ સરકારને જરૂરી બહાનું આપી
દીધું. માંધીજી તો રક્ષવાયા બની શાંતિને
શોધતા પાછા ફર્યા, પણ સરકારે જે
જ્યારે કોંગ્રેસ લડતમાં ઉતરવાને જરાએ
તૈયાર નહોતી ત્યારે લડત જાહેર કરવાની
એમને ફરજ પાડી. ફક્ત વાઈસરોયે મહા-
ત્માની મુલાકાત માટેની માગણી મંજૂર
ન રાખી તે ખાતર જ કોઈ પણ જાતની
તૈયારી વિના લડતમાં ઝંપલાવી દેવું
એ અજોડ મુખાંધ હતી જાણે કેમ
ખીજી કોઈ મહત્વની સમસ્યા જ
ન હોય! કોંગ્રેસના આગેવાનોને
લડતનાં હિતની નહિ પણ અંશત
પ્રતિષ્ઠાની જ પરવા હતી. એ વખતે
આપણે સવિનયભંગ અને ખાસ કરીને
ના કરની લડતને ફરી ચાલુ કરવાની
વાતનો વિશેષ કરવો જોઈતો હતો અને
તાત્કાલિક માગણીઓના પાયા પર ચળવળ
ચલાવતા રહી આમલગને એકત્રિત કર-
વાની અને માગણીઓ ઘોડેધણે અંશે
મળે તે માટે શક્ય પગલાં લેતા રહી એ
રીતે લોકોને તાલીમ આપવાની હિમાયત
કરવી જોઈતી હતી. પણ કોંગ્રેસની
નીતિ તો ખીજું નાટક ભજવી બતાવવાની
હતી-જાણે કેમ એક જૂઠા ખીજી જુલુ કર-
વાથી સુધારી શકાતી હોય!

પરિણામ ધારવામાં આવતું હતું તે જ
અનિવાર્ય રીતે આવ્યું. સવિનયભંગની
લડત કંઈ પણ દાર્શનિક સ્વરૂપ ધારણ
કરી શકે તે પહેલાં તો 'કમ્યાર્થ' ગઈ.
અલબત્ત ઘોડાઝાઝો દેખાવ તો અમુક
વખતને માટે ચાલુ રાખવામાં આવ્યો
હતો; પણ તે કંઈ અસરકારક સાબનો કર.
શકે એવી શક્યતા તો જરાએ રહી જ
નહોતી. એ એકપક્ષી લડત હતી. કોંગ્રેસ
લાંબી પડી એટલે આમલગને એકત્રિત
થવાનું સંકેતસ્થાન કોઈ રહ્યું નહિ. લોક-
સમુદાયની ઉગતી આવૃત્તિ પ્રજ્ઞાને
સરકારી વાસવાદે વણસાવી દીધી
૧૯૦૨ ના અંત સુધીમાં કોંગ્રે-
સનો પૂરો પરાજય થયો મુક્યો અને
અવંતતા માટેની સામુદાયિક લડત રત-
લિત બની ગઈ અને વિખેરાઈ જવા લાગી.
કોંગ્રેસની નેતાગીરીએ કુનેહનું પુરું દેવાણું
દાખવ્યું અને તેની દયાજનક નિર્વીર્યતા
ખુલ્લી પડી ગઈ. આવા સંશોભનમાં હથ-
પણખપું અને શક્ય એક જ પગલું હટું
અને તે એ કે પરજાજનો એકરાર કરવો,
તેને આણનાર મંજીર જૂઠો નથીકાર
કરવો અને એવી રિયાતમાં શક્ય એવી
રાજકીય પ્રજ્ઞાઓ વ્યવસ્થિત બનાવવી.
પણ એ સાધવાને માટે જે રાજકીય
વાસ્તવિકતા, જુદી અને નૈતિક હિંમત
જોઈએ તેનો કોંગ્રેસના આગેવાનોમાં
અભાવ હતો. તેમનાં સારાં નશીબે તેઓ
જેલમાં મુરોઢ ગયા અને પરિણામે પોતે
લડતને જે અવદશામાં આણી દીધી હતી
તેમાંથી તેને બહાર કાઢવાની જવાબદારી
તેઓ અળગી રાખી શક્યા. પણ એમની
એ મોંઘી પ્રતિષ્ઠાને જોય કંઈ હંમેશને
માટે જાળવી શકે તેમ નહોતું. "મરણ-
પથ" તના હિપ્પાસે" મહાત્માને જેલમાંથી
મુક્ત કર્યા અને ખીજા આગેવાનો પણ

એક પછી એક છુટા થવા લાગ્યા. કેન્દ્રિ-
સની સમક્ષ આવીને અગત્યનો પ્રશ્ન ઉભો
થયો-“હવે શું?” એ પ્રશ્નનો જવાબ
આપવામાં તેના નેતાઓ દખાળનું રીતે
નિષ્ફળ નીવડ્યા. પરિણામે આજે આપણે
એક રહ્યા છીએ તેમ કેન્દ્રિસ મંડળમાં
ભાગલા પડનારી વલણો વધારે ઉદ્ભવતી.

આવા કમનસીબ સંયોગોમાં એક જ
અને સહુથી ડહાપણ ભરેલું પગલું રાજ-
કીય પ્રવૃત્તિને માટે કંઈક છુટછાટ મેળ-
વવાનું છે. એઆયફ અને સવિનયલગ્નનો
ભાર ફગાવી દેવાથી આમ કરવું શક્ય
છે. આ રીતે કંઈક પ્રવૃત્તિ કરવાને માટેની
સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ ખુબ જ લાભનયક
રીતે કરી શકાય. જ્યારે લશ્કર શીકરત
પામે અને લડત ચાલુ રાખવાથી પોતાના
પક્ષને જ નુકશાન થવાનો સંભવ હોય
ત્યારે પોતાનાં લશ્કરને પાછું વાળી લેવું
અને બાવિમાં ઉપયોગ કરવાને માટે તેને
પુનઃચરિત કરવું એમાં સરનારીનું સાચું
ડહાપણ રહેલું છે. પરાજયને વિનયમાં
ફેરવી નાખવાનો એ એક જ ઉપાય છે.
પરાજયને ન સ્વીકારવાની મૂર્ખાઈ કરવાથી
પરાજય મટી જતો નથી. ઉદાહરણ પોતાના
બળોની હિંમત તોડી નાખવાનો અને તેમાં
બંગાણ પાડવાનો એ અચુક માગ છે,
કેન્દ્રિસની નેતાગીરી એ સહેલા, આત્મ-
સંતોષકારક પણ વિઘાતક માર્ગે વિચરી
રહી છે.

* * *

ફરીને એકવાર આપણે ગાંધીવાદનાં
આધ્યાત્મિક તેજમાં અંતર્ગત ગણ અને
આપણને એ ખ્યાલ ન રહ્યા કે સાચો
માર્ગ એ જ છે કે સવિનયલગ્નની લડત
પાછી ખેંચી લેવી અને એવા નક્કર કાય-
દમ આગળ ધરવો કે જેથી લડત-

કેન્દ્રિસ-તેની અત્યારની અવસ્થામાંથી
ઉગરી જાય. ૧૯૩૩ ની શરૂઆતમાં
આપણે એમ કરી શક્યા હોત. મેકડોના-
હનુ કેમી સુધાન સામેનો આપણો વિરોધ
એકદમ તેવો અસરકારક નહોતો. એ
તોફાની હવાલ સામેના ઉદ્દાપોહમાં એકદમ
તેવી કુનેહ વાપરવામાં આવી નહોતી.
આગામી બધારણ અમલમાં આવે તે
પહેલાં કોઈક જાતનું કેમી સમાધાન
સાધી લેવાની શરત રાખવામાં આવી હતી.
અત્યારની અગતિનો બહેલાસર નીકાલ
આવે તો જ સ્વતંત્રતાની લડત આપેક્ષિક
રીતે સાફ વાતાવરણમાં આગળ ધપાવી
શક્ય નવું બંધારણ અમલમાં ન આવે
ત્યાં સુધી ઓડીન-સરાજનો અંત માવ-
વાની કોઈ જ આશા નથી. એટલે ગજ-
કીય વાસ્તવિકતાવાદનો જેનામાં છંદો
સરખો પણ હોય તેની બંધકાર
બુદ્ધિ તો એમ માફ કેડે કે ઉપર જણા
વેલાં કારણસર નવું બંધારણ બહેલાસર
અમલમાં આવે એવા ઉપાયો હાથ ધરાવ
એકદમ આગામી સુધારાઓ અને તેટલા
અધુરા અથવા ખરાબ હોય પણ આ
મોલબાજી અખત્યાર કથે જ છુટકો. કેન્દ્રિમે
જે માગણીઓ આગળ ધરી છે તે આપ-
વાને માટે સરકાર પર પુરવું બળાણ લાવ-
વામાં તે નિષ્ફળ નીવડેલ છે. ખરું જોતાં
૧૯૨૮ થી આજ સુધીમાં હાથ ધરવામાં
આવેલી દરેક રાજકીય પ્રવૃત્તિનું બળ
શાહિવાદ સાથે કોઈક જાતનું સમાધાન
ઇચ્છનારાઓને મદદ આપનારું જ હતું.
૧૯૩૨ સુધીમાં એ તો સ્પષ્ટ થઈ ચુક્યું
હતું કે હિંદના માલિકા તેને જે કંઈ
આપવાને ઇચ્છતા હોય તેનાથી કંઈપણ
વધારે મેળવવાની તાકાત હિંદમાં જરાએ
નહોતી. તેમજ કેટલું આપણું એ સંબંધી
સરકારે પણ નિશ્ચય કરી લીધો હતો.

વેતપત્રમાં જે કેટલીક હદથી જાહેર અજા-
ખામણી વિગતો છે તેમાં ગોળમેળુઓના
“સર્વસંમત” નિર્ણયોની હદમાં રહીને
પણ સુધારો કરાવવાની આશાને જરાએ
અવગણ્ય નથી. આવા સંયોગોમાં ઠત્ઠવ્ય
શું? કાં તો અંતે માર્ગ શોધી કાઢવાના
દૃઢ નિશ્ચય સાથે વસ્તુસ્થિતિનો હિંમત-
પૂર્વક સામનો કરવો અને કાં ખીજતતા
રહી એક ખૂણે પડ્યા રહેવું. કોંગ્રેસના
આગેવાનોએ પાછલો માર્ગ પસંદ કર્યો
રાજકીય નિરચકતાના રૂપમાં ફેરવાઇ
જવાનો અને એક લોકવ્યાપક ચળવળ
તરીકે કોંગ્રેસને પાયમાલ કરી નાખવાનો
એ અંદર ઉપાય છે. ૧૯૨૦ થી આજ
સુધીમાં, હિંમતવાન, દીર્ઘદર્શી, વ્યવહારુ
અને આલાક નેતાગીરીની આટલી જરૂર
કોંગ્રેસને કદિ પડી નથી અને આટલી
દયાળનક રીતે તેનો અભાવ પહેલાં કદિ
જોવામાં આવ્યો નથી.

એ એવી પણ હતી કે જ્યારે સ્વીકાર-
વાની ના પાડી ન જ શકાય એવા પરા-
જયને રાજકીય વિજયમાં ફેરવી શકાત.
ગાંધીવાદી વિચારસરણી મારફત કોંગ્રેસ
પર અસર ધરાવતાં હિંદુ મહાસભા અને
એથીએ વધારે પ્રત્યાષાતિ તત્વોએ મેક-
ડોનાલ્ડના ચુકામ સામે પ્રેરેલો વિરોધ
સીધો શહિવાદની મોડમાં લખાવાની તૈયારી
કરી રહ્યો હતો. એ ચુકાદાને ન સ્વીકાર-
વાનું પરિણામ એ જ આવે કે સુધારાઓ
અચોક્કસ મુદતને માટે મુલતવી રહે. રાજ-
કીય ચળવળમાં પેટેલી અગતિ એથી ચાલુ
રહે અને તેની સાથે જોડાઈને ઓડી-
નન્સરાજ કોઈ પણ જાતની રાજકીય
પ્રવૃત્તિ અશક્ય બનાવી મુકે. આ સ્થિતિ
માંથી ઉગરવાનો ખીજે એક જ ઉપાય હતો
અને તે છુપી રીતે કોંગ્રેસનું બળ સંગ-
ઠીત બનાવી સરકારના સામનાને તોડી

પાડવો-પણ એ ઉપાય હાથ ધરી
શકાય તેમ હતું જ નહિ. કેમકે કોંગ્રેસના
આગેવાનોએ કોઈપણ જાતની છુપી પ્રવૃત્તિ
હાથ ધરવાની મના સંભળાવી હતી અને
ઉપરાંત એ મના ન હોય તો પણ એવાં
ક્ષમ માટેની જે તૈયારી આગળથી થએલી
હોવી જોઈએ તે હતી જ નહિ. એટલા
માટે સંયોગોએ જે મર્યાદાઓ ઉભી કરી
હતી તેની અંદર જ લોકસમુદાયની રાજ-
કીય પ્રવૃત્તિ માટે શક્યતા ઉભી કરવી
એ જ એ પણનો અંશ હતો. અસહકાર કે
સવિનયમંગત અવિચળ શ્રદ્ધા આરોપ-
વાના સિધ્ધાંતો-ત્રિલાલાધિત નૈતિક
સિધ્ધાંત-તરીકે અપનાવી શકાય જ નહિ.
તેમની ઉપયોગિતા એક રાજકીય લક્ષ્યમાં
જેટલે અંશે લાભગ્રામ્ય થઇ શકે તેટલા
પુરતી જ હોય. પરંતુ એ હવે તો તદ્દન
ખીનઉપયોગી માલુમ પડેલ છે એટલે તેને
દૂર ફગાવી દેવાં જ જોઈએ, અને એમ જોમ
બહેલાસર કરવામાં આવે તેમ જ સ્પષ્ટ છે.
પરંતુ એ નુકશાનકારક સ્થિતિને કોંગ્રેસના
નેતાઓ એ કારણોસર વળગી રહ્યા: (૧)
સંસ્થાના સ્વાયત્ત કરતાં પોતાની અંગત
અહંતાને વધુ મહત્વ આપવાની મનોદશા
અને (૨) અને કોંગ્રેસના રાજકીય સિધ્ધાં-
તથી વિરૂધ્ધ ન હોય એવો ખીજે કોઈ
કાયદમ શોધી કાઢવાની અશક્તિ. કોંગ્રેસ
આગેવાનોની અશક્તિ એવી તો ગર્ભાવર
છે કે તેમને સરકારની સામે દેખાવ પુરતી
લડત અને ખીનશરતી તાબેદારીની વચ્ચે
રાજકીય પ્રવૃત્તિનો કોઈ માર્ગ જ નજીતો
નથી. રાજકારણની અંદર આવી અક્કડ
લાવનાઓ સ્થાન પામે એ ગાંધીવાદી નેતા-
ગીરીનાં અકંતાવાદી તત્વજ્ઞાનનું પરિ-
ણામ છે. એક સામુદાયિક લડતના આગે-
વાનોમાં ધણી જ સ્થિતિસ્થાપકતા જોઈએ-
તકવાદી બન્યા સિવાય કે મૌલિક સિદ્ધાંતો

પરથી ચલિત થયા । સવાય બદલાતી વસ્તુરિથિતિ અનુસાર પોતાની ચાલબાજી બદલાવવાની શકત તેનામાં હોવી જોઈએ.

* * *

એ પ્રસંગે જે જાતનો કાયદમ જુમજ લાલદાયક થઇ પડે તે મુખત્વે આ જાતનો હોઇ શકે:

- (૧) સવિનયભંગ બંધ કરવો.
- (૨) સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાને ફરી મંજૂર રાખવી.
- (૩) સ્વેતપત્રની યોજના સામે લોક-સમુદાયને બળુત કરવા પ્રયત્ન પ્રચારકાય ઉપાડી લેવું.
- (૪) ધારાસભાઓની આગ્રમી સુઠ શ્રીમાં હરિકાષ્ટ કરવાને માટે રાષ્ટ્રીય લોકહિતવાદી પક્ષ-નેશનલ ડેમોક્રેટીક બ્લોક-ઉભા કરવો.
- (૫) અને એ પક્ષને માટે એક બહુ આહી કાયદમ તૈયાર કરવો.

સવિનયભંગની લડત બંધ કરવાથી કંઈ કોન્ગ્રેસ સ્વેતપત્રને ટેકો નથી આપતી, અથવા તો એ હિન્દી લોકોની માગણીઓને સતોયે છે એવું પણ સ્વીકારવામાં આવતું નથી. અથવા જ્યારે નવું બંધારણ અમલમાં આવે ત્યારે તે ચત્રાવવાની દ્રશ્ય પણ કોન્ગ્રેસ આજે ઉભી નથી થતી. એ પગલાંનો અર્થ તો એટલો જ થાય કે જે પરાજય મળ્યો છે તેનાથી કોન્ગ્રેસને અવિનયભંગનું શસ્ત્ર નકામું છે એવી ખાત્રી થઇ ચુકી છે અને તેથી વધારે અસરકારક શસ્ત્ર હાથ ધરવા માટે તેનો તે ત્યાગ કરે છે. સ્વેતપત્રની યોજના સામે કોન્ગ્રેસનો વિરોધ તો કાયમ જ રહે. જે ફેરફાર કરવામાં આવે તે તો ચાલબાજી પુરતો હોઇ તેનાથી લોકસમુદાય સંગઠિત બને અને અને એમ

થકથી સ્વેતપત્ર સામેનો કોન્ગ્રેસનો વિરોધ વધારે પ્રાણવાન બને. વડા પ્રધાનનો સુકાદો અત્યંત ખરાબ છે એ તો ચોક્કસ વાત છે; પણ તેનાથી છંછેડાઇ ઉઠીને આપણે એવી નિર્દેશાત્મક વલણ તો ધારણ ન જ કરીએ કે જેથી આપણે સરકારની દયા પર આધાર રાખતા બની જઈએ. તેની સામે લડત આપવાનો સહુથી અસરકારક ઉપાય તો એ જ હોય કે આપણે તે વ્યાપક લોકસમુદાય આગળ રજુ કરીએ. એ અમુદાય તેને તરછોડી જ કાઢે એ ચોક્કસ છે. ખીજા ગપ્પોમાં કહીએ નો નેતાગીરીની કમોટી એમાં જ રહેલી છે કે એ સુકાદાએ ઉભી કરેલી મર્યાદાઓની અંદર રહીને તેની સામે લડત આપવાનો અંતે પરિણામે તે મર્યાદાઓ તોડી પાડવાનો માર્ગ ગોઠી કાઢે. આ માર્ગ એ સુકાદાની મર્યાદામાં રહીને રાષ્ટ્રીય લોકશાહિ પક્ષ સ્થાપવાનો છે નવાં બંધારણ નીચે પ્રજાના પંદર ટકાથી વધારેને મતાધિકાર નથી મળ્યો એ વાત ખરી છે છતાં એ મતદારોની બહુમતિને ધાર્મિક મુગ અથવા કોમી અદેખાઈ કરતાં આર્થિક ઉપાયો વધારે પસંદ પડે એ ચોક્કસ છે. લોકશાહિ રાષ્ટ્રીય પક્ષના કાયદમ પર જે મતદાર મંડળો એકત્રિત થાય તે ઘણી ખરી પ્રતિષ્ઠા ધારાસભાઓમાં કામચલાઉ બહુમતિ મેળવી લે એવી આશા રાખવી વધારે પડતી નથી (જે કે બંગાલની બાબતમાં જરા શંકા જેવું છે.) કોન્ગ્રેસની પ્રેરણાથી રચાએલો એવો લોકશાહિ સ્વરાજ્યપક્ષ કે જેમાં બંધીએ કેમોનાં રાષ્ટ્રવાદી અને લોકશાસનવાદી તત્વોનો સમાવેશ થઇ જાય, તે સુકાદાએ ઉભા કરેલા તોફાની ભાગલાઓની લગભગ પુરી રીતે અવગણના કરી શકે અને સમગ્ર મતદાર મંડળોની પસંદગી પામી શકે.

દાખલા તરીકે રાષ્ટ્રીય મુસ્લીમ પક્ષના સભ્યો મુસ્લીમ મતદાર મંડળોમાં એ પક્ષના ઉમેદવારો તરીકે ઉભા રહે અને ચુંટણીમાં હરિદ્વાર કામી ધોરણ પર નહિ પણ પોતાના એ પક્ષના કાયકમનાં ધોરણ પર કરી શકે. આ રીતે એ પ્રયાધાતિ ચુકાદો હિન્દુ અને મુસ્લીમ બંને ધાવણીઓમાં આપમેળે જ અદ્યક્ષ બની જાય અને રાષ્ટ્રીય લોકશાહી ઉમેદવારોને માટે પુરતો અવકાશ રહી શકે. અને જે કોંગ્રેસ પ્રત્યાધાતિ હિન્દુ અસરોથી મુક્ત રહી શકે તે આ વ્યવસ્થા પછાત વર્ગોનાં મતદાર મંડળોમાં સહુથી વધારે અસરકારક રીતે ઉપયોગી થઈ શકે. ઉપરાંત શીખ લોકોનો મોટો ભાગ તે પક્ષમાં જોડાઈ જાય એવી આશા જરૂર રાખી શકાય. તે ઉપરાંત એ યોજના યુનીવર્સિટીઓ અને સ્કીઓના મતદાર મંડળો પરત્વે પણ બહુ જ કારગત નીવડે એવો સંભવ છે. કામદારોનાં મતદાર મંડળો તો એ પક્ષમાં જરૂર જોડાઈ જાય. પરંતુ એ પક્ષની ચુંટણીમાં ફતેહનો આધાર એ કેવો કાયકમ આગળ ધરે છે તેના પર રહેલો છે જે મતદાર મંડળોના મતો મેળવવાના છે તેમાં જે પ્રકારના લોકો હોય તેમના હિતો લક્ષ્યમાં રાખીને એ કાયકમ રચાવો જોઈએ. મતદારોનો મોટો ભાગ ખેડુતો, નીચલો મધ્યમવર્ગ અને કામદારોનો હશે. એટલા માટે એ પક્ષના કાયકમમાં એ લોકોની તાત્કાલિક આર્થિક અને રાજકીય માગણીઓનો સંભાવેશ થવો જોઈએ. જ્યારે એ તોફાની ચુકાદાને વ્યવહારમાં મરેલો બનાવી દેવા માટે રાષ્ટ્રીય લોકશાહી પક્ષની હિમાયત આપણે કરી રહ્યા છીએ ત્યારે તેના કાયકમના મુખ્ય મુદ્દાઓ આપણે વિચારી જવા જ જોઈએ.

તે આવા હોવા જોઈએ.

- (૧) જમીન બાહુ (પછી તે સરકારને ભરવાનું હોય કે જમીનદારને) કાયમને માટે ૩૦ ટકા ઘટાડી નાખવું.
- (૨) જ્યાં સુધી ખેતીનાં ઉત્પાદનના બાવો અત્યારની માફક નીચા રહે ત્યાં સુધી જમીન બાહુના વધારે પ્રમાણમાં ઘટાડો.
- (૩) તે જ પ્રમાણમાં ખેતીને લગતાં કરો (જેવા કે નહેરોનાં પાણીના વગેરે)માં ઘટાડો.
- (૪) કીસાનોને લગતા કાયદામાં કીસાનોને કાયદો થાય એ જાતનો સુધારો (દાખલા તરીકે એ જ્યાં સુધી અમુક ખેડુત જમીન ખેડવાને તૈયાર હોય ત્યાં સુધી તેને ખસેડી શકાય નહિ, વગેરે.)
- (૫) જે લોકો “બીનઆર્થિક ખેતી-” જેનાં ઉત્પન્નમાંથી ઉત્પન્ન કરનારાઓના પેટ પુરવું પણ માંડ મળવું હોય-કરતા હોય તેમને સર્વ જાતના કરોમાંથી મુક્તિ.
- (૬) વ્યાજનું નિયમન કરવાનો કાયદો (વર્ષે પાંચ ટકાથી વધારે વ્યાજ ન લઈ શકાય, જ્યાં દેવાદારીમાં વ્યાજના આ દરે વ્યાજ સંલિત રૂળ રકમ ભરાઈ ગઈ હોય ત્યાં દેવું ૨૬ કરવું, અને એથી વધારે રકમ ભરાઈ હોય તો પાછી અપાવવી વગેરે, વગેરે.)
- (૭) ખેડુતોને સોધે દરે નાણાં ઉધાર મળે એવી વ્યવસ્થા કરવી.
- (૮) મીઠાં પરનો કર, પોસ્ટના દર અને રેલ્વેનાં ભાડાં ઘટાડી નાખવાં.

(૧૦) ઔદ્યોગિક કામદારો માટે
ઓછામાં ઓછાં ઘડીઆં મુકરર
કરવાં અને કામના ઠલાકા આદ
રાખવા.

(૧૧) સામાજિક વિમાની પદ્ધતિ (બેકરી,
ટુફાવસ્થા, સુવાવડ વખતે રાહત
આપવી-મોટે ભાગે માલિકાને ખર્ચે)
દાખલ કરવી.

(૧૨) સ્થાનિક સ્વરાજની દેખરેખ
નીચે પ્રાથમિક શિક્ષણ મફત અને
ફરજિયાત બનાવવું.

(૧૩) છાપાં, સભાઓ અને મંડળો
સ્વચાલી સ્વતંત્રતા, અને

(૧૪) પુખ્ત વયનો સાવત્રિક મતા-
ધિકાર.

આ મુખ્ય શરતો છે અને તેમાં જુદા
જુદા પ્રતિભાવો સ્થાનિક વિશેષતાઓ અનુસાર
સુધારા વધારા કરવાના રહેશે ઉમેદવારોએ
આ મુદ્દાઓ પર કાયદાઓ પસાર કરાવ-
વાનું માથે લેવું જોઈશે અને આ રીતે
મતદારોની ઓછામાં ઓછી માગણીઓ
સંતોષી શકાશે.

જો પુરતા પ્રમાણમાં અને વ્યાપક રીતે
પ્રચારકાય કરવામાં આવે તો મતદારમંડ-
ળોને કોમી ધોરણ પર વહેંચી નાખવામાં
આવ્યાં છે છતાં આ જાતના કાયદાકર્મની
હિમાયત કરનાર ઉમેદવારો બહુમત મેળવી
શકે એમ માનવામાં આવ્યું જ લૂણ ચવાનો
સંભવ છે. આ રીતે એ નવી ચાલબાજીનું
પહેલું પરિણામ તો એ જ આવે કે મત-
દારો જ એ અળખામણા કોમી સુકાદને
ફગાવી દે. જો આમાં ફતેહ મળે તો એ
નવા પક્ષના ઉમેદવારોની પ્રથમ ફરજ એ જ

નવા પક્ષના પાત્રલુ રાજાના કામદાર
મંડળો સ્થાપવાના ઠરાવો ધારાસભાઓમાં
રજુ કરવા. ધારાસભાઓમાં એ પગલું
લેવાય એટલે તેને પીઠખળ આપવા માટે
ધારાસભાઓની બહાર સામુદાયિક અળવળ
ઉપાડી લેવામાં આવે. જો એ પક્ષના
આગેવાનો સારી બહુમતમાં મુંતાબ જાય
તો પણ તેઓ આગામી બંધારણ નીચે
વહિવટની જવાબદારી પોતાને માથે લેવાને
બંધાએલા નથી. બંધારણનો કે રાજકા-
રણનો એવો કોઈ જ નિયમ નથી કે જે
અનુસાર ધારાસભાઓમાંની બહુમતને
વહિવટનો હાર પોતાને માથે લેવાની ફરજ
પડે. જો વહિવટનું કામ હાથમાં લેવાની
માગણી સરકાર તરફથી કરવામાં આવે
તો તેનો અસરકારક જવાબ એ જ હોઈ
શકે કે અત્યારનું બંધારણ ફગાવી દે
અને બંધારણ ઘડવાને માટે કાયદેસર
રીતે લાયક હોય એવી સંસ્થાને હાથે ઘડા-
એલું નવું બંધારણ આપો. હુકામાં,
બરાબર એ કોટાકટીની વેળાએ લોકપ્રતિ-
નીધિ સભા-કોન્સ્ટીટ્યુઅન્ટ એસેમ્બલી-
માટેની માગણી અત્યંત વ્યવહારુ રાજકીય
પગલાંરૂપ થઈ પડે. એક બંધારણ
પોતે જ સમત્વેલ મતદારો પોતે જ એ
બંધારણને અધિકૃત અને અસંતોષકારક
બદલે કરે ત્યારે એ બંધારણ કાયદેસર
રીતે બંધનકારક છે એમ ગણી શકાય જ
નહિં.

પરંતુ રાષ્ટ્રીય લોકશાહિ પદા જરૂરી
બહુમત મેળવવામાં નિષ્ફળ જાય એ
પણ બનવાનું છે. પણ એ નિષ્ફળતા કંઈ
તેની નિયામક નીતિની નિષ્ફળતા નથી
બની રહેતી. એનો અર્થ એટલો જ થાય

કે આપણે વધારે તૈયારી કરવાની રહેશે કે જેને પરિણામે ખીજ સુંદણીમાં આપણે ધારી ક-તેહ મેળવી શકીએ. ખીજ સુંદણી રૂઝ્માનની પ્રતિષ્ઠા ધારાસભા અંદરની તેમજ બહારની સામુદાયિક ચળવળને લગતી પણ રહે. રાષ્ટ્રીય લોકશાહિ પક્ષના પ્રતિનિધિઓ ધારાસભાઓમાં ઉપર પ્રમાણેની માગણીઓ જ કરતા રહે અને એ માગણીઓની પ્રાપ્તિને બહાને વધારે અને વધારે પ્રમાણમાં લોકસમુદાય એ પક્ષની અસરો નીચે આવતો રહે.

પુના પરિષદ વખતે કાયંપધ્ધતિની આ યોજના મોટા ભાગના પ્રતિનિધિઓને લગ્ન પસંદ પડી હોય પણ તે યોજના પર કંઈ સફીષ પગલું હજી લેવાયું નથી. પુના પરિષદ સવિનયભંગની નિષ્ફળ ચાલબાજી સામે પોતાનો અસ્પષ્ટ અસંતોષ નોંધાવ્યો પણ તેની પાસે કંઈ રચનાત્મક કાયંક્રમ નહોતો. પણ વધારે ધ્યાન એંચનારી હકીકત તો એ છે કે તે વખતે પણ નાના નાના નેતાઓ કે જેઓ કોંગ્રેસના સામાન્ય અનુયાયિઓની લાગણીઓથી સારી રીતે વાકેફાર હોય છે તેઓ વીર-જનની પ્રજ્ઞાલિકાથી ઉપરવટ થઈ શક્યા નહિ અને મહાત્માની નીતિ સાથે તેઓ મળતા થતા ન હતા છતાં મહાત્માને પોતાનું ધાયું કરવા દેવામાં તેઓ કારણભૂત બન્યા. એ પરિપદમાં ગાંધીજીએ જે ભાષણ આપ્યું હતું તે તેમની રાજકીય લડતના આગેવાન બનવાની નાલાયકાતના એક વધુ પુરાવા રૂપ હોવા ઉપરાંત કોંગ્રેસના સામાન્ય કાયંક્રમોનું તીર-રક્ષારજનક રીતે અપમાન કરનારું હતું. પોતાની માનીતી નીતિની નિષ્ફળતાને એકરાર કરવાની એમને ફરજ પડી હતી, પણ એ નીતિની નિષ્ફળતાનું મૂળ ખુદ એ નીતિમાં જ અને પોતાની કમઆવડ-

તવાળી નેતાગીરીમાં શોધવાને બદલે તેમણે જે લોકોએ પોતાની આસાને ઇશારે કંઈ પણ શંકા નાખ્યા વિના અસીમ આપ ભોગો આપ્યા હતા અને યાતનાઓ સહન કરી હતી તેના પર જ દોષ દોળ્યો. પોતે અને પોતાનાં માનીતાં તારકશૂંદ સિવાય ખીજ સવિનયભંગની અગ્નિપરિક્ષામાંથી પસાર થવાને નૈતિક રીતે લાયક નથી માટે જ એ લડત નિષ્ફળ ગઈ હતી ! એટલે પોતાના નાલાયક અનુયાયીઓને એમણે તિરસ્કાર-પૂર્વક તરછોડી નાખ્યા અને એ પવિત્ર કાયં પોતાના અને પોતાના સુનંદ મુરી-દોના ખભા પર જ ઉપાડી લીધું ! ધર્મના ધામમાં પહોંચી જઈ આપણને આપણો નિવાર આપણી મેળે કરી દેવા દેવા અને આપણને યોગ્ય લાગે તે માર્ગ મૂકણું કરવા દેવાનું શા માટે આપણે એમને હજી કહેતા નથી ? એ કામ મહાત્માએ કયું છે તેના કરતાં વધારે સફળતાપૂર્વક આપણે કરી શકીશું એ વિશે જરાએ શંકા હોઈ શકે ખરી ?

* * *

એક નિષ્ફળ નિવડેલ અને નાયાલક નેતા પ્રત્યેની વફાદારી અને આપણી
પોતાની માન્યતાઓ એ એ વચ્ચે શું પસંદ કરવું એ વિશે આપણે સંકટપ વિકટપ કરી રહ્યા છીએ ત્યારે બનાવોનું વહેલુ અવળી દિશામાં વહિ રહ્યું છે : કોંગ્રેસનાં બેલ વિખેરાવા લાગ્યાં છે. આપણે આપણી સંઘળી દિશિત એકઠી કરી કંઈક નિશ્ચય કરી દેવો જોઈએ અને તે અનુસાર કામ કરવા મંડી જવું જોઈએ. મુડીપાદનાં પ્રતિનીધિ તરીકે જે પ્રત્યાધાતિ અને તકવાદી તત્વો કોંગ્રેસમાં ઘુસી જવા પામ્યાં છે તેઓ હવે પોતાનું માથું ઉચકવા લાગ્યાં છે- તેમનો આશય અત્યારની અવદગનો લાભ

લઇને, રાષ્ટ્રીય ચળવળની નેતાગીરી બધાવી પાડવાનો છે. ગાંધીજીનાં રાજકીય નખ-રાંઓ સાથે તેઓ કદિ પણ સંમત થયા નથી; પણ જ્યાં સુધી આપણે મહાત્માની પછવાડે સંગઠન થઇને ઉભા હતા અને એમની નીતિ મંજૂર રાખતા હતા ત્યાં સુધી આ તકવાદીઓએ પોતાનો વિરોધનો સૂર બહાર કાઢવાનું માંડી વાળ્યું હતું. અત્યાર સુધી તેઓએ પોતાની માન્યતાઓને પોતાનાં ખીસામાં મુકી દીધી હતી કારણ કે કોંગ્રેસની અંદર રહીને એ પ્રાણવાન સામુદાયિક લડનનો લાભ મુડી-લાદનાં હિત આગળ વધારવા માટે એમને લેવો હતો. આજે આપણામાં વિચારબેદ અને અસંતોષ ફેલાયાં છે એટલે પોતાનું માથું ઉંચકવાની એમનામાં હિમત આવી છે. આપણાં બળોને લાભ તેઓ લેવા માગે છે. એ લોકો કોંગ્રેસનાં રાષ્ટ્રવાનાં ઉદ્દામ બળોના ગાંધીવાદી નેતાગીરી સામે ઉગતા બળવાને પોતાની પ્રત્યાધાતિ અસરો નીચે આણવા માગે છે. સ્વરાજ પક્ષના વાંઝીઆ અનુભવની પુનરાવૃત્તિ થવાની તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. હવે પ્રશ્ન એ જ છે કે આપણે લડનને તેનાં આ પાપચક્રમાં અચોક્કસ મુક્તને માટે ક્યાં જ કરવા દેવી છે? હવે આપણે શાંત જ એસી રહેવું છે? આપણે નાતર નીવડેલી ગાંધીવાદી નેતાગીરી સામે જળવો નહિ જ જગાડીએ? રાષ્ટ્રીય લડતની સર-દારી એથીએ ખરાજ હાથોમાં આપણે જવા દઇશું? પરંપરાએ ઉભો કરેલો મોહ હવે તો આપણે તોડી જ નાખીએ. વફાવરીની ખોટી લાવના અને ચોક્કસ પરાજયના સ્વીકારમાં રહેલી ખોટી શર-મની બાવનાથી હવે તો આપણે પર થવું જ રહ્યું. હવે નેતાગીરી આપણે આપણા જ હાથમાં લઇ લઇએ અને આપણી

સ્વતંત્રતાની લડતના ઇતિહાસમાં નવું પ્રકરણ શરૂ કરીએ. જે આપણે જનશૂન અને કામ કરતા થઇ જઇએ તો પરા-જયને વિજયના રૂપમાં ફેરવી નાખવાનું કામ મુશ્કેલ નથી.

કોંગ્રેસના અધિદેવ ગાંધીજીની આત્માથી કોંગ્રેસના પ્રમુખે એ સંસ્થાને એવો તો સખ્ત ફટકો લગાવ્યો છે કે ને મરણતોલ દશામાં મુહિંત બની પડી રહી છે; પરિણામે કોંગ્રેસની અંદર અત્યાર સુધી રહેલા પ્રતિસંદકારવાદીઓનો માર્ગ મોકળો થયો છે. એ પ્રતિસંદકારવાદીઓએ અખત્યાર કરેલાં લવાનક પગલાં સામે કંઈ સકીય ચાલબાજી આખ્યાર કરવાને કોંગ્રેસનાં ઉદ્દામ તત્વો સરેળા નૈયાર નહિ થાય તો લોકશાહિ ન્યારાજ પક્ષ ઉમોઢેરીક સ્વરાજવાદી—કોંગ્રેસને પુરેપુરી મારી નાખશે અને તેની ઉત્તર દીવા પણ ફરી નાખશે. એ ફરકો બીજે માઇ નહિ પણ બધીએ કોંગ્રેસ સંસ્થાઓને વિખેરી નાખવાનો તેના પ્રમુખે આપેલો આશ્ચર્યકારક હુકમ જ હતો. એ ખરેખર માની ન શકાય એવું પગલું હતું અને તેની બ્યવહાર અસર એ જ હોઇ શકે કે સરકારની દમનનીતિએ કોંગ્રેસને ભાંગી નાખવાનું કામ ગ્રેટલું અધુરું રાખ્યું હતું તે પુરું કરવું અને કોંગ્રેસના સામાન્ય કાર્યકરોને પોતાની પ્રવૃત્તિ સંકલિત બનાવવાની જે સંસ્થાઓ હતી તેનો નાશ કરી નાખી રાષ્ટ્રીય ચળવળની સરદારી પ્રતિસંદકારવાદીઓના હાથમાં સોંપી દેવી. એ ઘટના બની ગયા પછી મહાત્માએ તેને લગતો જે ખુલાસો બહાર પાડ્યો તે તેમની બીજી રાજકીય જાહેરાતોની માફક તેજના બાલિશ હતો અને તે ઉપરાંત એ પગલાંનો જે આશય જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો તે

દમનનીતિએ જાહેર પ્રવૃત્તિને માટે હેન માત્ર અવકાશ ન રહેવા દીધો હોય ત્યારે “શુભ્રત પ્રવૃત્તિઓ”ને વખાણી કાઢવી એ તો પોલીસની આથે મહકાત્ર કાવા જેવું છે મહાત્માની અહતા તેમને એ સત્ય સ્વીકારવા નથી દેતી કે પોતાની ધાતક સરદારી નીચે કોઝેમે સ્વીકારવાની ના નજ પાડી ગકાય એવી રીતે હાત્ર ખાધી છે હતા તેઓ તો પોતાના લશ્કરને તેમના આત્મરક્ષણના જે થોડા ધણા સાધનો ગયા હતા તે પણુ ફગાવી દહ દુસ્મનની દયા પર પોતાને ફેંકી દેવાને હુકમ ફરમાવે છે જે “નૈતિક લાગણીઓ” એ આ મહાત્મિક ક્રત્તવો બહાત્ર પાડવાની ફરજ પાડ્યાનું કહેવાત્ર છે તેની ગોઆગેઅતાનો પ્રશ્ન ધડીભરને માટે બાણુએ મુકીએ તો ગજ કીન દ્રષ્ટિએ એ પગનાને છેક જ વખોડી કાપવાની જરૂર જણાયા પિના ગટે તેમ નથી સ્પતંત્રતાની એક મહાન લડતને ગરજતે ગ્રેવવાનો ગાધીછતે જે અથોગ્ય અધિકાર મળી ગયો છે તે તેમની પામેથી જુટવી લેવાનો અધિકાર આપી દેવાને માટે આ એક જ પગનું બસ લેખાવુ જોઈએ

કોન્ગ્રેસની સંસ્થા વિખેરી નાખવા માટે જે હુકમ બહાર પાડવામાં આવ્યો તેણે કુશ્તી રીતે જ પૂજ જ અઠચારે જગાડી અને તેની સામે વિરોધના સરો પહેલાના કરતા વધારેહિ મતપૂર્વક ઉચ્ચ રાવા લાગ્યા પણુ પડીત જવાહરે એ હુકમનો જે જવાબ વાળ્યો છે તેણે ઉહ જોના પાણી પર તેવ છાટવાની ગરજ આરી છે કોંગ્રેસના સામાન્ય મત્રી તરીકે એમણે એમ જાહેર રુપ છે કે કોંગ્રેસની સંસ્થા જેમની તેમ આખાત્ર રહે છે ફક્ત વિચાર પુગતી એ જાહેરાત શ્રી અણેના

મિતિ એનાથી સુધગતી નથી એ મુખાગવા માટે તો મંદિત્ર વધાત્ર પગવાની જરૂર છે મહાત્મા તરફની વફાત્રી પડીત જવાહરના દીલને હણુએ અવગ્ય બનાવી રહી તેવ એમ લાગે છે જે આમ ન હોય તો જ્યારે એ સંસ્થા એમના તરફથી સહય નેતાગીરીની આશા ગખી ગહી છે ત્યારે તેઓ આપેક્ષિક રીતે નુપ સ્થા છે તેવું ગરણુ સમજી રાકાય તેમ નથી શ્રી અણેના ક્રત્તવાએ કોન્ગ્રેસના બજોમા વિખેરાઈ જવાની જે નુકશાનકારક વધણુ પ્રેરી છે તેને જે અટકાવવી હોય તો કોન્ગ્રેસના સામાન્ય અનુયાયિઓને તેની સામે સુસજ્જ બનાવવા જોઈએ જે આ કાય તાત્કાલિક રીતે હાય ધગવામા નહિ આવે તો તેવ પગિણામ બકુ જ નાશકારક આવશે

જ્યારે ઉદામ કાયકરો હણુ કયાથે ક્રિતજ પર પણુ ન જણાતી નેતાગીરી માટે રાહ જોઈ ગયા છે ત્યારે પ્રતિસહ કારવાદોઓએ તો પોતાનો હુમલો આણુ કરી દીધો જ છે અખિન હિન્દ મહાસભા સમીતિની સલા જોનાવવાની જે મગણી તેઓ પહેલા કરી રહ્યા હતા તે હવે તેઓએ પડતી મુકી છે કેમકે નવી નેતા ગીરીને માટે જે રસામ્સી કોન્ગ્રેસની અંદર જખી રહી છે તેમા સીધો હુમલો લઈ જવા પુરતી તાકત તેઓમા નથી એમ તેઓ સમજી સુચ્યા છે પણુ તે કારણુસર તેમના તરફથી બાણુઓ પર થતા હલ્યાની અવગણના કરવી પોસાત તેમ નથી અર જોતા તો એ હુમલાનો મજબૂતીપૂર્વક સામનો કરવામા ન આવે તો તે વધારે જોખમકારક નીવડવાનો સભવ છે આ સંબંધમા ગયા કોન્ગ્રેસ પછી જે ઘટનાઓ બનવા પખી હતી તેની

યાજ સાવરી લાભનાયક થઇ પડે તેમ છે
અવરજપક્ષવાળાઓ લઘુમતિમાં હતા
જતાં તેમણે એક વર્ષની અંદર તે
કાંગ્રેસને પોતાના જળનમાં વધ
લીધી કાગળ કે બહુમતિએ તદ્દન
નિષ્કાર ગ્રહેવાનું જ સ્વીકાર્યું હતું જે
કે તે વખતની નાદેરવાદીઓની બહુમતિ
અને કાંગ્રેસના અત્યાગ્રના ઉદ્દામ અનુયા-
યીઓની વચ્ચે ધણી જ તફાવત છે છતાં
જે તેઓ નિશ્ચયપૂર્વક અને સવેળા કામ
કરતા નહિ થઇ જાય તો તે વખતનાં
અને અત્યાગ્રનાં પરિણામમાં બહુ ફેર
નહિ પડે.

* * *

લોકશાહિ સ્વરાજપક્ષના ગાજીની
કાયક્રમ પર ઈંઈ રીક કરવાની
ભાગ્યે જ જરૂર છે. પંડીત જવાહરનંદની
“આયિંક કાયક્રમ” ની હિમાયતથી સુચ-
વાતા વર્ગવિગ્રહના તૂટ મામે શ્રી કેવ
કરે જે ઝનુની હુમલો કર્યો છે તે આ
પક્ષની આખીએ મનોદશાનો સુચક છે
જે પક્ષના સાચા આગેવાનો (કેવડ અને
દેશમુખ) એ તેના ઉદ્દેશ અપષ્ટ ગીતે
જાણી દીધા પછી પેલા નામચીન રંગ
ખાલનાર શ્રી જમનાગસ મહેતાનો અજ-
ન્યાભર્યો વાણીવિહાર કાઢેને પણ
છેતરી ગકે તેમ નથી. એ નવા પક્ષનો
સ્વેતપત્ર સામેનો વિરોધ લીબરલોના
વિરોધ જેટલો પણ ઉદ્દામ નહિ હોય.
ખરૂં નેતા કેવડનું ભાષણ એમ સાફ
સુચવે છે કે એ પક્ષ નવું બંધારણ ચલા-
વવાને તૈયાર છે, એટલું જ નહિ પણ
જે અત્યારે નરી સુઠણી થાય તો ચાલુ
બંધારણને ચલાવવાને પણ તૈયાર છે
કુકામાં, લોકશાહિ અગ્રજપક્ષ કાંગ્રેસની
અંદર રહેલાં સઘળાંએ સુડીવાદી તત્વોને

એકત્રિત ચવાની ભૂમિકા પુરી પાડે છે.
કોસાનો અને કામગીરને બગતો જે નિર્દેષ
ભાષણોમાં કાવામાં આવ્યો છે તે તો
કાંગ્રેસના ઉદ્દામ અનુયાયીઓને છેતરવા
પુરતો જ છે પણ કાંગ્રેસનો ઉદ્દામપક્ષ
સવેળા સંજ્ઞ નહિ બને તો એ પક્ષના
આગેવાનોની એ જાતની જાજાનચાતુરી
છેક જ નિષ્ફળ નહિ જાય એમ જરૂર માની
સકાય જે એમ થશે તો કાંગ્રેસની અંદર
અધીન બનેના તત્વો લોકશાહિ સ્વરાજ
પક્ષમાં જરૂર નેહાઈ જશે કેમકે બીજું
કંઈ નહિ તો એ પક્ષ કંઈક પ્રવૃત્તિ કર-
વાની તક ઉભી કરે છે અને તે સાથે
તેઓના મનમાં એવી જમણા પણ હોય
કે તેઓ પ્રયત્ન કરીને એ પતનું સ્વરૂપ
મદવાવી રાકશે

* * *

કાંગ્રેસના સામાન્ય અનુયાયીઓના
ઉદ્દામ આગેવાનોએ હવે તારકા
વિક કાયના કંઈક નક્કર કાયક્રમ હાથ
ધરી લેવો જોઈએ સરકાર અખિય દિન્દ
મહાસભા સમીતિની સલાહ પર પ્રતિબંધ
મુકે એવો પુરતો સભય છે, આમ હોવાથી
એ સંન્યાની સલાહ મોવાવવાની જરૂર
નથી પણ તેને બદલે જાજા જાન પ્રાતોના
કાંગ્રેસ આગેવાનોની એક અખિય દિન્દ
પરિષદ મોવાવવાનો પ્રયત્ન થવો જોઈએ
અને એવી પરિષદ મળે તો તેમાં નીચેની
બાબતો પર ઠરાવો પસાર થવા જોઈએ -

- (૧) સવિનયભંગની લગત ચોક્કસપણે
મુનવી ગાખરી
- (૨) સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાને કાંગ્રે-
સના ધ્યેય તરીકે ફરી જાહેર કરવું.
- (૩) સ્વેતપત્રની યોજનાનો વિરોધ
કરવાનો નિશ્ચય જાહેર કરવો કેમકે
એ યોજના હિંદી પ્રજાની ઓછામાં

ઓછી માગણીઓ પણ સંતોષની નથી

(૪) ઉપર જણાવેલ નાણીના એ જાદિ પણ નેશનલ ડેમોક્રેટીક ફોર્સ-આ પવાને માટે જરૂરી પગલા લેવા, એ પક્ષનો ઉદ્દેશ આગામી ચુંટણીમાં હિંદુશાંતિ કમિશનનો રોય

(૫) ગણતંત્ર લોકજાતિ પક્ષનો કાર્યક્રમ (ઉપર સુચવેલા ધોરણ પર) ઘટી ગયો અને તે કાર્યક્રમને લોકપ્રિય બનાવવા માટે આમન્યિક પ્રયાસ અને ચળવળ ઉપાડી લેવા, અને

(૬) સમ્યક રોય દ્વારા વહેવામાં વેલી તરફ કોંગ્રેસની ખામ ભેદ જોલા વવાની માગણી કરી, એ ભેદ માટે પ્રતિનીધિઓ લોકસભામાં ધોરણ પર ચુટાવા ભેદ અને એ જ ધોરણે પ્રમુખની ચુટણી થવી ભેદ

કોંગ્રેસની ખામ ભેદને લગતી આપણે એવી દરખાસ્ત કરવી ભેદ

(૮) ઉપર જણાવેલા કમિશન મંજૂરી માટે તેની પાસે રજુ કરવા

(ખ) અગાઉથી યોગ્ય રીતે ચુટાએવી બાહોશ નીચીના હાથે તૈયાર કરવામાં આવેલ વ્યાપક કાર્યક્રમ મંજૂર ગણવો અને

(ગ) નીચે સુચવેલા ધોરણે કોંગ્રેસના બધાં ભાગમાં અને ધારાઓમાં ફેરફાર કરવો -

(૧) અખિલ હિન્દ મહાસભા સમીતિ વધારે કાર્યક્રમ બની રહે એટલા માટે તેના સભ્યોની સંખ્યા ઘટાડી ૧૦૦ થી ઘટાડી ૭૫ અને અવેજીઓની સંખ્યા ૩૦ ગણવી તેમથી

અધી નવવા (૬૫) જે તે કોંગ્રેસના પ્રતિનીધિઓ ચુંટી કાઢે-એમ જણાવવા પ્રાતિક ભેદભાવ ગણાવે ન ભેદને બાકીના સભ્યો નિર્ણય કરેલ પ્રમાણમાં પ્રાતિક મહાસભા સમીતિઓ ચુટી કાઢે

(૨) અખિલ હિન્દ મહાસભા સમીતિ ઘટાડા માટે એટલે તેને ખુલી ભેદ મળે તેમાં કાર્યવાહક સમીતિની ચુંટણી કરવી એ સમીતિના સભ્યોની સંખ્યા ૧૧ સભ્યો અને આ અવેજીઓથી વધારે ન હોવી ભેદને એ સમીતિ પર નિર્ણય કર્યો પાઠ પાડવાનો ભાગ રહે પણ અખિલ હિન્દ સમીતિની મંજૂરી મિતિય કોઈ પણ જાતના રાજકીય નિર્ણય કરવાની સત્તા તેના હાથમાં ન રહે એ સમીતિને મહાસમીતિની મંજૂરી માટે નવી રાજકીય નીતિઓ ઘડવાની અને રજુ કરવાની સત્તા માટે અખિલ હિન્દ સમીતિની મહાસભામાં અધિકાર તેને રહે

(૩) ચાલુ બાબતોનો વહિવટ કરવા માટે એક સામાન્ય મંત્રી અને બીજા ચાર મંત્રીઓનું બનેલું એક વહિવટી મંડળ રહે. સામાન્ય મંત્રીની ચુટણી કોંગ્રેસની ખુલી ભેદમાં જ થાય અને બીજા ચાર મંત્રીઓ અખિલ હિન્દ સમીતિ નીમે સામાન્ય મંત્રી કાર્યવાહક સમીતિનો પણ સમ્યક હેય

(૪) ફક્ત ઉપરના પુરતુ સ્વચ્છતાપૂર્ણ હવે ભાગ્યે જ થઈ પછી મહાસભાની શરૂઆત થતાં હવે કોંગ્રેસ મળ્યા પછીથી ચાલુ કોંગ્રેસ સુધીમાં અખિલ હિન્દ મહાસભા

સમીતિએ રાજકીય અને વ્યવસ્થાને લગતી જે જે પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરી હોય તેનો સવિસ્તર અહેવાલ રજુ થાય. પહેલાં કાર્યવાહક સમીતિએ તૈયાર કરેલો અને પાછળથી અખિલ હિંદ સમીતિએ મંજૂર રાખેલો એ અહેવાલ સામાન્યમંત્રી રજુ કરે. આગલા વર્ષ દરમિયાન હાથ ધરવામાં આવેલી નીતિ વ્યાખ્યાની છે કે કેમ તે નિર્ણય કરવા માટે એ અહેવાલ પર અનિયંત્રિત અને પુરેપુરી ચર્ચા થવી જોઈએ. જુની નીતિ ચાલુ રાખવી કે તેમાં ફેરફાર કરવા કે તે કાઢી નાખી તેની જગ્યાએ નવી નીતિ અખ્યાત કરવી એ બાબતનો આધાર એ ચર્ચા પર રહે.

૫) અખિલ હિંદ સમીતિના અહેવાલમાં જૂના અનુભવની દ્રષ્ટિએ નવી નીતિનું સુચન પણ હોયું જોઈએ. કોંગ્રેસ એ નીતિને મંજૂર રાખે, સુધારે અથવા રદ કરે.

(૬) પ્રમુખ નીમવાનો રિવાજ બંધ કરવો. કોંગ્રેસનાં કામકાજની દોરવણી કરવાનું જે કામ આજે પ્રમુખ કરે છે તે કામ હવેથી બરખાસ્ત થતી કાર્યવાહક સમીતી કરે; ચોક્કસ એક વખતે એમાંનો હરકાઈ એક સભ્ય પ્રમુખ તરીકે સુંદી કાઢવામાં આવે. કાર્યવાહક સમીતિ અખિલ હિંદ સમીતિનાં પ્રમુખ મંડળ-અધ્યક્ષ મંડળ તરીકે કામ કરે.

(૭) કોંગ્રેસની નવી એક મળે એટલે જૂની અખિલ હિંદ સમીતિ આપો-આપ રદ થાય. કોંગ્રેસ મળવા

પહેલાં એ સમીતિની સભા ઠરાવોના કાર્ય ખર્ચા રજુ કરવા મળે અને પછી તે ખર્ચાઓ પર કોંગ્રેસે નીમેલાં જૂનાં જૂનાં કમીશનો વિચાર ચલાવે.

(૮) પ્રાંતિક મહાસભા સમીતિઓને કોંગ્રેસ પામે જે ઠરાવો રજુ કરવાના હોય તે વહિવટી મંડળ પર કોંગ્રેસ મળવા પહેલાં એક મહિને મોકલી આપે. વહિવટી મંડળ એ ઠરાવો બધીએ પ્રાંતિક સમીતિઓ પર પરિપત્ર રૂપે મોકલી આપે.

(૯) પ્રમુખનાં મંડળ તરીકે કામ કરતી કાર્યવાહક સમીતિને તાત્કાલિક જરૂરીઆત માટે ઠરાવો રજુ કરવાનો અધિકાર દે, એ જ રીતે પંચ પ્રતિનીધિઓની સહીથી તાત્કાલિક જરૂરીઆતના ઠરાવો રજુ કરવામાં આવે તો કોંગ્રેસની વિચારણા માટે તે સ્વીકારવા જોઈએ.

(૧૦) કોંગ્રેસમાં જગારા પ્રતિનીધિઓની સુટણી લોકશાસનનાં ધોરણ પર એ હેતુસર ભરાએલી ખુલ્લી સામુચિક સભાઓમાં થવી જોઈએ; અને કોંગ્રેસ એક પ્રદર્શનરૂપ બની રહેવા કરતાં કંઈક નક્કર કામ કરી શકે એટલા માટે કોંગ્રેસના પ્રતિનીધિઓની સંખ્યા અમુક વ્યવહાર પ્રમાણમાં ઘટાડી નાખવી.

(૧૧) સામાન્ય રીતે અખિલ હિંદ સમીતિની એક દર ત્રીજી મહિને મળે અને કાર્યવાહક સમીતિની એક મહિને મહિને મળે.

(૧૨) કોંગ્રેસની પામે રજુ કરવાના ઠરાવોના ખર્ચા તૈયાર કરવા માટે કોંગ્રેસની એક પહેલાં થોડે વખતે પ્રાંતિક પરિષદો મળે.

(૧૩) પ્રાતિક મહાસભા સમીતિઓના સભ્યોનું પ્રમાણ એ સંખ્યા કાર્ય-ક્ષમ રહે એટલા ખાતર નાનું હોવું જોઈએ; તેના સભ્યોની ચુંટણી લોકશાસનના ધોરણ પર થવી જોઈએ અને અખિલ હિંદ સમીતિના નિયમો તેને પણ લાગુ પડે.

(૧૪) પ્રાતિક મહાસભા સમીતિના મંત્રીએ : જી કરેલો અહેવાલ અને તેના પરની ચર્ચા પ્રાતિક પરિષદોનાં મુખ્ય અંગો હોવાં જોઈએ.

(૧૫) છુટ્ટા અને ન્યાનિક પરિષદો નિયમિત રીતે લરાવી જોઈએ અને ન્યાનિક મહાસભા સમીતિઓમાં ખેડૂતો, કમદારો અને ખીજ દલીલ વર્ગોની 'હુમત' લેવી જોઈએ.

* * *

કોંગ્રેસનાં અધારણમાં ઉપર જણાવેલા ધોરણે ફેરફાર કરવાનું ત્રણ કારણોસર અનિવાર્ય થઈ પડ્યું છે.

(૧) કોંગ્રેસના આગેવાનોને તેના સભ્ય સમુદાયનું જવાબદાર બનાવવા અને તેની જ દોષલક્ષી પ્રમાણે કામ કરતા બનાવી દેવા.

(૨) નવી વસ્તુસ્થિતિ ઉભી થય ત્યારે તેની જરૂરીઆતોને પૂર્તિથી વળે એવા નવા નેતાઓ ઉભા કરવાનું શક્ય અને એ નિશ્ચિત કરવા, અને

(૩) કોંગ્રેસ આજે એક અસંકલિત ટાળું છે તેને બદલે કંદિત રીતે કામ કરી શકે એવી એક સુવ્યવસ્થિત સંસ્થામાં તેને ફેરવી નાખવા અને વસ્તુસ્થિતિમાંજેમ ફેરફાર થતો રહે તેમ તેની ચાલબાજીમાં ફેરફાર આણી શકાય એવી સ્થિતિસ્થાપકતા તેનામાં આણવા.

એક રાજકીય ચળવળ પાસે સ્પષ્ટ રીતે દોરી કાઢેલો કાર્યક્રમ હોવો જોઈએ; પણ પુરતાં સંગઠન વિના તે પોતાનું ક્ષેત્ર કદિ સાધી શકે નહિ. રાજકીય ચળવળોનાં નિયમનને લગતા આ મૌલિક સિદ્ધાંતોને હેતુ સમગ્ર સમુદાયને આગેવાની લેતો બનાવી દેવાનો હોય; ઉપરથી નીચે સુધીની આખીએ ચળવળ એ આગેવાનીને વશ પતી જ હોવી જોઈએ. પોતાના અનુયાયીઓમાં વિરોધી બળનો સામનો કરવાની શક્તિ ખાલે અને તેમનું રાજકીય લાભ વધારે સ્તેજ બને એ જવાબી જે કોંગ્રેસની ઇચ્છા હોય તો તેણે વીર-સેનનો વિદ્યાતક સંપ્રદાય પડતો મુકવો ઘટે છે. લોક સમુદાયને પોતાની મેળે જ વિચાર અને કાર્ય કરવા દેવાની જરૂર છે. બાણુલવાદ જવો જોઈએ. એક લોકવાદી લડતમાં તેને માટે સ્થાન નજ હોઈ શકે. આ લાભદાયક શ્રોધ આપણે વર્ગો પહેલાં મેળવી લેવાની જરૂર હતી. જે હજી પણ આપણે તેમ નહિ કરીએ તો પછી તો ઘણું મોહું થશે.

* * *

ઉપર જે કાર્યપદ્ધતિના નિર્દેશ કર્યો છે તેમાં ગાંધી અને સ્થાનિક અગત્યની છુટીછવાઈ સમસ્યાઓ પ્રમાણે વધારા કરી શકાય-કરવા જ જોઈએ. જે આપણે આપણી આસપાસ નજર નાખી જોઈએ તો દરેક જાણુએ એવી સમસ્યાઓ લગભગ દરરોજ ઉભી થતી નજરે પડશે. દાખલા તરીકે યુક્તપ્રાંતોમાં બ્યાન્જોરીનાં નિયમન માટેનું ખીલ ધારાસભામાં રજુ થયું છે. એમાં જે પગલાંઓ લેવાનું સુચવવામાં આવ્યું છે તે વસ્તુસ્થિતિને પહોંચી

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૭૫ મું.)

લગ્નના અસુખ

પ્રમતી સ્વ. પતિનશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્યસ ગુજગતી સમાને
શ્રીયુત હાલ્યાભાઈ આણુદજી આવડા
તરફથી સવિનય સન્નિધે ભેટ.

એક રસપદ
નવલિકા.

પ્રાતભા 'શ્રીજગત' ની તંત્રી અને
માત્રીક હંતી. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય, સ્ત્રીલક્ષ
અને સ્ત્રીસન્માન માટે એ લડત ચલાવી
રહી હતી. એના પત્રની એકડો નહિ,
હબ્બો નહિ પશુ લાખો પ્રતો એક સામટી
ઉપડી જતી હતી. ગુજરાતી, હિંદી અને
અંગ્રેજી ત્રણ ભાષામાં છપાતાં એ પત્રની
પાછળ પ્રતિભાનાં આણુ પથરાયા હતા.
ખ્ખીશ વર્ષ થયાં પણ હજુ તે અપરિ-
ણીત રહી હતી. કારણ કે પરણુવામાં એ
પુરૂષની ગુલામી ભેતી હતી.

પરંતુ હમણાં હમણાં એક પુરૂષનો
પ્રેમ એને પરણુવા માટે લલચાવી રહ્યો
હતો. આજ એ પુરૂષ પ્રતિભાને બંગલો
તેને મળવા આવનાર હતો. પ્રતિભા તેનીજ
વાટ ભેતી બેઠી હતી.

“જાસુ? હદયેશ આજે અહિં આવ-
નાર છે. તેમને માટે કેસરિયા દૂધ તૈયાર
રાખજો,” પ્રતિભાએ તેની નોકરડીને કહ્યું.

જાસુદે હસીને જવાબ આપ્યો “સારું.”
પોતાની શેઠાણી પરણે અને ‘ગાંડપણુ’ મુકે
તો આરું એમ જાસુદેને રોજ થયા કરતું
હતું. એક વખત તો જાસુદે પ્રતિભાને
કહેલું પણુ ખરું. પરંતુ ત્યારે પ્રતિભાએ
એને એવી મમકાવી કહાડી હતી અને
પત્રી એટલું લાંબું અને અટપટું લાપણુ
આપ્યું હતું કે પ્રતિભાનું તપ્ત ગુલામી.

મુખ ભેવામાં જાસુ-
દને ખીણું કશું
સમજાયું નહોતું.
ત્યાર પછી જાસુ-
દરી એવું સાહેસ
કરવા હિંમત ન
કરતી. પણ છેલ્લા
કેટલાક સમયથી હદ-
યેશ સાથે પ્રતિભાને
જુટ લેતી બેઠી
જાસુદને ટાક વળતી
હતી.

કોલેજમાં ગઇ
અને ત્યાંથી નીકળી
પત્રકારનું જીવન
મદલું કયું ત્યાંથી
આજસુધીમાં પ્રતિ-
ભા અનેક પુરૂષોના
સહવાસમાં આવી
ગઇ હતી. પરંતુ
હદયેશ સિવાય કોઇ
તેના નીકટ મદવા-
સમાં જઇ શક્યું
નહોતું. હદયેશ
છેલ્લા એ વર્ષથી

લેખક:

ચિત્રભાઈ ડોકટર.

‘સ્ત્રીજગત’માં સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય ઉપર વિદ્વાતલયાં, ઉગ્ર અને સચોટ લેખ લખતો હતો. તેને એક વખતે નજરે જ્યા પછી, થોડા જ પરિચયમાં પ્રતિભા ઉપર ઉંડી છાપ પડી. પટેલી જ મુલાકાત પછી પ્રતિભાને વિચાર આવ્યો, કે હૃદયેશ સાથે લગ્ન કર્યા હોય તો પોતાની લડતને એ વધુ વેગવાન બનાવી શકે, પરંતુ ખીજ જ લાગે વિચાર બદલાયો. “લગ્નની શી જરૂર છે? મિત્ર તરીકે પણ હૃદયેશનો સહકાર શા માટે ન સાધી શકાય?” પરંતુ ધીરે ધીરે મિત્રતા વધુ ગાઢ બનતી ગઈ, એક બીજાને પરસ્પર માટે ચિંતા પણ રહેવા લાગી. હૃદયેશ પાછો જતો ત્યારે પ્રતિભા નક્કી કરતી “અમે મિત્ર જ રહીશું. શા માટે પરણવું? પરણીને પરાધીન થવું? સ્વતંત્રતા ખોવી?” વળી વિચાર આવતો “પ્રેમમાં પરાધીનતા શાની? લગ્નમાં ગુલામી શાની? અતિ ઘાત મિત્રતા-આત્મા આત્માને—આદર્શ આદર્શને એકાકાર બનાવતી મિત્રતા-તે લગ્ન. અત્યારની મિત્રતામાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા છે. એ મિત્રતાની કક્ષા ઉંચી થતાં એ સ્વતંત્રતા પણ વધવી જોઈએ. પરંપરા પછી હૃદયેશ મારી સ્વતંત્રતા ખૂંચવી શકે? હા.—એ પણ પુરૂષ જ છે ને? પરંપરા પછી અચ્ચાંતી જન્મળા!—ને પછી મારા પત્રનું શું? ઊકરો સાચવીશ કે પત્ર સાચવીશ?” કુદ્ધિએ જવાબ આપ્યો, ‘પત્ર સાચવ.’

પરંતુ જ્યારે હૃદયેશ સામે આવીને ઉભે રહેતો, એની છટાદાર sincere વાણીમાં સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારની વાતો કરતો ત્યારે પ્રતિભાનો નિષ્કૃંપ વૃદ્ધી પડતો અને એવી જ એક અચોક્કસ પહે હૃદયેશે તેના હાથની માંગણી કરી ત્યારે પ્રતિભાએ માથું નમાવી ‘હા’ પાડી દીધી હતી.

હૃદયેશના ગયા પછી પ્રતિભા ખેંચાઈ હતી. પોતાની દુબળતા માટે એને કોઈ ઉપગ્રથો હતો. સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યની વાતો કરનારે આમ એક પુરૂષ પાછળ સાનભાન ભૂલી જવી જોઈએ? પોતાના કાર્ય માટે એને ગ્લાનિ ઉપજી હતી.

છતાંય હૃદયેશને તેના કહી શકતી નહોતી ‘ના’ કહેવા એ નકકી કરી રાખતી પરંતુ હૃદયેશ સામે આવતો ત્યારે એના જીગર પર ‘ના’નો કુહાડો મારવા એનું નારી. હૃદય ના પાડતું. કુદ્ધિ કહેતી હતી ‘તું કશું જ ખોટું નથી કરતી, કહી દે!’ પણ હૃદય?—હૃદયને દાખલું મહા મુસ્કેલ છે!

આજ હૃદયેશની રાહ જોતાં પણ પ્રતિભા એ જ વિચાર કરી રહી હતી “શા માટે બિચારાને ખોટી આશા આપી રહી છું? કહી દઉં, ‘ખીજ શોધી લે’!”

એટલામાં હૃદયેશની મોટર બહાર આવી હતી. પ્રતિભા એનું સ્થાગત કરી દીવાન-ખાનામાં લઈ ગઈ. પ્રતિભા કોય ઉપર એમે તે પહેલાં હૃદયેશ ત્વરિત ગાંત્રીએ તેની એકદમ નજીક આવ્યો! બંને હાથે પ્રતિભાના ખભા પકડી તેના મોં નજીક મોં લઈ જઈ તે કહેવા લાગ્યો: “પ્રતિભા Dear! હવે રાહ નથી જવાતી. તું શા માટે અટકા નથી પાડતી મારી ક્ષમો મને અધ્ધાનિગ્તાન મોકલે છે. ત્રણ વર્ષ સુધી લાંબી ગવર્મેન્ટના કામ માટે મારે ત્યાં જ રહેવું પડશે. તું પરણીને મારી સાથે આવીશ ને?”

આશ્ચર્યમાં બંને હચેલીઓ ઉંચી કરી પ્રતિભા ખોલી: “મારું સ્ત્રીજગત બંધ કરે? લડત પડતી મુકું? સુખર્ષ મુકી દઉં?”

હૃદયેશ જે મુખને જોતાં તે ધ્રુવે આનંદ અનુભવતી હતી તે મુખ ઉઘાસીન થયું. “હા, પ્રતિભા મુકી દે!”

હૃદયેશના હાથ ખભા પરથી દૂર કરી પ્રતિલા ખુરસીમાં બેઠી.” Don't you think, you are unreasonable Hridayesh? મારું કાચું મુકી દઉં? આવું ઉન્સાહભર્યું પત્ર બંધ કરું? મારાં મિત્ર, મારાં સ્વજન, મારું ઘર બધાનો ત્યાગ કરે અને તમારી સાથે આવી અકુશાનીસ્તાનના કોઈ ઉર્જા શું પદ્ધતિમાં વસી રહે?”

હૃદયેશની મુકાવા એ આશ્વેષ કશું જ હતી.

પ્રતિલા લાગણીપૂર્વક બનીને આગળ બેઠી: “કાંઈ પણ પુરૂષે મને ન ભ્રમવા દેવો હોય એવી અસ્થીર તમે મને બનાવી મુકી છે. હૃદયેશ તમે મુંબઈમાં રહો-મારું સ્વીકૃતિ આપી રાખી શકાતું હોય તો કશું—”

“No I am not asking the editor to marry me, but the woman,” રમેશ વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો. “Pratibha! Pratibha! I want a wife—and babies.”

પ્રતિલાની ઈમે આંગળીઓ ખુરસીના કોતરેલા હાથાને મળ્યું. રીતે વીંટળાઈ ગઈ. પરંતુ મુખ ઉપર આછું સ્મિત તેણે ટકાવી રાખ્યું. “I fear the editor and the woman are too closely united to be separated. You are unreasonable. Hridayesh, મારો કે હું તમને તમારું કામ મુકી દેવાનું કહું. તમારા કરતાં પણ હું કંઈક વધારે કમાઈ શકું છું. તો તમે શું કહેશો?” હૃદયેશના હોઠ વિરોધ સૂચવવા હાથ પાછો પ્રતિલાએ ઝડપથી આગળ ઉમેર્યું “પણ હું તમને તેમ કરવા કહેતી નથી. હૃદયેશ વિચાર કરી જુઓ! તમારા શબ્દો સ્વાધી છે. મારી જીંદગીને આનં-

દમ્ય બનાવતી તમામ વસ્તુઓને તમારે માટે તજવાનું તમે કહી રહ્યા છો.”

“હા મારા પ્રેમને માટે તજવાનું કહી રહ્યા છું. તું અત્યારે સુખી નથી. નારી-સ્વભાવની ઉંડી લાગણીને કાળીને તું સુખ ન જ મેળવી શકે! પ્રતિલા તારું આખું જીવન કૃત્રિમ છે નોકરના હાથમાં ઘર અને રસોઈ! આખો દિવસ ઝોરી-સના કામની મગજમારી! આદર્શની પાછળ ધુમવાનું ઠીક છે, પરંતુ તેમાં બળી મરવું એ કેવળ ગાંડપણ છે.”

પ્રતિલા ઉભી થઈ ગઈ. એની આંખ-માંથી તેજસ્વી જ્વાળા નીકળી હૃદયેશને પ્રજ્વળવા લાગી. “નારી-જીવનની ઉંડી લાગણીને પારખનાર તમે કાણુ હૃદયેશ? હું અત્યંત સુખી છું,” પ્રતિલા ગૌરવથી ગરબન ઉઠી કરી બેઠી.

પ્રતિલાના બંને ગાલ ઉપર હાથ મુકી હૃદયેશે તેનું મોઝા અરીસા તરફ ફેરવ્યું. “જે” પ્રતિલાનું પ્રતિબિંબ બતાવતું તે બોલ્યો “એ આંખો સુખી છે?—ના, પ્રતિલા. એ આંખો પાછળ ઉંડી ભૂખ સમાએલી છે.

હૃદયેશના હાથ પર પ્રતિલાએ પોતાના હાથ મુક્યા. એના હાથમાંથી મુખને છોડાવવા પહેલાં પોતાની આંગળીઓ હૃદયેશના હાથ પર થોડી વાર રમવા દીધી. “તમે પણ પુરૂષ જ છો,” ઉંડો નિઃશ્વાસ નાંખી પ્રતિલાએ ઉદાસીનતાથી કહ્યું “તમારા પ્રેમને ખાતર મને મારું કામ મુકી દેવાનું કહો છો તો મારા પ્રેમને ખાતર તમે તમારું કામ શા માટે ન મુકી દો, હૃદયેશ?” પ્રતિલા હૃદયેશના માથે એક હાથ મુકી તેની ખુરસીના હાથ પર બેસતાં બેઠી.

“ઐતલે મારે સ્ત્રીની કમાઈ પર જીવવું! પુરૂષ થઈ પત્ની પામે પૈસા માગવા!”

હૃદયેશ સ્વખાવરથામાં બળડતો હોય તેમ બોલ્યો.

તપાવેલા લોહાના સળીયા ડામતા જલવાદ જેટલી સ્થીરતા બળવી પ્રતિભાએ બ્યંગમાં જવાબ વાળ્યો “ના, મારે પતિની પરાધીનતા સ્વીકારવી. પત્નીએ પુરૂષ પાસે પૈસા ભીખવા.”

હૃદયેશ પાછળ નમી પ્રતિભાને જોળામાં ખેંચી લીધી. “પ્રતિભા તું નથી સમજતી.” કહેતાં તેણે ગાઢ આલિંગન લઈ પ્રતિભાના શુભાખી મુખ ઉપર ઉપરાઉપરી ચુંબન કરી લીધાં. પ્રતિભા મુંઝાર્ષ, છૂટવા પ્રયત્ન કર્યો, પછી ટંગલો થઈ હૃદયેશની છાતી પર પડી રહી. અકસ્માતે અકળાવતી આનંદવાદી ધ્રુવરેખા એના અંગે અંગમાંથી પસાર થઈ ગઈ.

તેની ગોદમાંથી મુક્ત થઈ સામેની ખુરસીમાં બેસતાં ધડકતી છાતી પર હાથ દાખી પ્રતિભા બોલી “હું સમજુ છું, હૃદયેશ, હું સમજુ છું.”

“નથી સમજતી, પ્રતિભા ‘તમે સ્ત્રીઓ’ પશ્ચિમતું સદંતર અનુકરણ કરવામાં ભારે ભૂલ કરી રહી છો. સ્ત્રીઓ તેમનાં કૃત્રિમ જીવનની બરાબર શિક્ષા ખમી રહી છે. સ્ત્રીની પુરૂષ મારેની એ કુદરતી લાગણીને કાંઈ તીરસ્કારી શક્યું નથી. કુદરતે નીચત કરેલા પંથ પર ગયા વિના તેમનો છૂટકા નથી થતો. ગમે તે કૃત્રિમ ધલાળે યોજીને પણ તે ભૂખ તેમને ભાંગવી જ પડે છે.”

“So this is you Hradayesh !” પ્રતિભા સ્ત્રીજગતના તંત્રીની ઢબે શાંતિથી, સ્પષ્ટતાથી, નિડરતાથી બોલી. “પણ પુરૂષ જાતિનું શું ? નારીજીવનને કચડી નાંખનાર, પશ્ચિમની સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતાના માગમાંથી ફસાવી નીચે પટકનાર તમારી

હવસી પુરૂષજાતિનું શું ? કુદરત તેમને પણ સજ્જ કરશે જ ને ?”

“પુરૂષ ભાગ્યે જ એક સ્ત્રીમાં સંતોષ માને છે, “હૃદયેશ શાંતિથી જવાબ આપ્યો. “પરંતુ ઉત્પત્તિની ક્રિયામાં સ્ત્રીનું સ્થાન વધારે મહત્વનું હોવાથી સ્ત્રીની શિક્ષા વધારે ભારે હોય છે. આજે જ મને એક ડોક્ટરે કહ્યું કે જે સ્ત્રીઓ બહુ કૃત્રિમ જીવન ગાળે છે તે બાળકો—”

“You are disgusting Hradayesh,” હોહ મરડીને તે વાક્ય પૂરું કરે તે પહેલાં જ પ્રતિભા બોલી ઉઠી. “તમે ગમે તેટલું ભણો, ગમે તેવી વાતો કરો પણ તમારું હૃદય તો પુરૂષહૃદય જ રહેવાનું. મારું ‘સ્ત્રીજગત’ મુકીને, ધરબાર છોડીને હું તમારી સાથે અધ્યાત્મિક સ્તાન આવી તમારી ધરધણીયાણી થઈ રહી છોકરાં જાણું તેથી હું કુદરતની શિક્ષામાંથી મુક્ત થઈશ-હું સુખી થઈશ-એમ કે ?”

“જરૂર, પ્રતિભા તારા જેવી સ્ત્રીઓ સમાજને પારાવાર નુકસાન પહોંચાડી રહી છે. યુવાનીમાં આવતી કન્યાઓ તમારા સ્વતંત્ર, આનંદી, આશ્રયી જીવન જીવે છે અને તમને આદર્શ તરીકે સ્વીકારે છે. તારી માફક કોઈક જ આગળ વધી શકે છે. બીજી જીવનને બરબાદ કરી નાંખે છે. કાંઈની ધરરજુ પત્ની, અને બહાલસોયી માતા બનવાને બદલે—

“બદલે ?” પ્રતિભાએ ઉચ્ચ સ્વરે પૂછ્યું. હૃદયેશે તેની આંખ સામે નેયું. અધૂરું વાક્ય પૂરું કરવાને બદલે દયાદ્ર અહરે કરી એ બોલી ઉઠ્યો. “પ્રતિભા ખ્યારી ! તારી લડત ખોટી છે ! આકારને મુકી તું પડખાયા પાછળ ભમી રહી છે. કુદરતને બદલે હું કૃત્રિમતાને ઉપાસી રહી છે.” તે

આગળ ધસી ગયા અને તેને બાહુમાં
બંધવા હાથ લાંબા કર્યા. પ્રતિભાએ એક
હાથ ઉંચો કરી સત્તાવાળી દૃષ્ટિથી ધરી
એને અટકાવ્યા.

હૃદયેશ ફરી બોલ્યો. “તારી જ નાની
ખૂંદને બે. એને પણ તારી માફક
ધેલછા લાગી હતી. પણ આજ કેવી સુખી છે.

“સુખી?” પ્રતિભા ગરદન ઉંચી કરી
બોલી, “લતા સુખી છે? જે લતાને સુંદર
પોષાક પહેરી મુખના સીનેમાગૃહોમાં
ઉપભોગ લેવો ગમતો તે લતા આજ સાદા
વસ્ત્રો પરિધાન કરી એના ઠંગાલ પાત
પાછળ દિંદુસ્તાનના ખૂંદો ખૂંદો લટકી
રહી છે. જે લતાના ટ્રેસિંગ ટેબલ ઉપર
નવા નવા ટોપલોરોનો દગલો ખડોલો
રહેતો તે લતા આજ અકવાડિયે એક
દિવસ માંડ ધૂપેશ પણ મેળવી શકતી
હશે! જે લતા શરીરસ્વાતંત્ર્યની ઉચ્ચ
પક્ષપાતી હતી તે લતા આજે પાંચ જ
વર્ષમાં એ બાળકોની માતા બની રહી છે.
એ લતાને તમે સુખી કહો છો? જેના
સર્વ આદર્શોના પ્રલય થઈ ગયા છે, જેના
સર્વ આનંદો વિલીન થઈ ગયા છે, જેનું
જીવનસત્ત્વ લણાઈ ગયું છે તે લતાને તમે
સુખી કહો છો? કમલાબ ધડિએ એ
બિચારી એકંગાલ (Forest engineer)
ફોરેસ્ટ ઇન્જનીયરના પ્રેમપ્રલોભનમાં ફસા-
ઇને ચાલી નીકળી! કેટલીય વખત તેને
અહિં આવવા, તેના પતિને બીજી કોઇ
સારી નોકરી અપાવવા એ લખ્યું પણ
એ ના પાડે છે. મારી મદદ સ્વીકારવા
પણ તે ના કહે છે. બિચારી લતા! એટલી
ખૂંદન પાસેથી માંગીને દરેક વસ્તુ લેનાર
લતા આજ એની દુઃખી અવસ્થામાં પણ
ખૂંદનની આપી મદદ સ્વીકારી શકતી નથી
એના પતિની એટલી અહંતા! એટલું

અભિમાન! એટલી કૂરતા! તમે પુરુષો
નિષ્કુર છો! હૃદયેશ બોલ્યો! ચાલ્યા
બોલ્યો!”

* * *

હૃદયને હૃદયમથાવી નાંખતો લતાનો
તાર આગ્યો. “Piyush hurt in motor
accident. Please come at once”
નાર વાંચતાં જ ખૂંદનની સર્વ કામળા
લાગણીઓ ઉભરાઇને પ્રતિભાની આંખમાંથી
ટપકવા લાગી. નારીહૃદય! પોતાના પારા-
વાર દુઃખો શાંતિથી સહન કરનાર એ
સ્ત્રીહૃદય બીજાના નાનાશા દુઃખથી પણ
રડી ઉઠે છે. તીવ્ર ગતિએ લતા તરફ લઇ
જતી ટ્રેનની માફક પ્રતિભાનું મરિતક
પણ તીવ્રતાથી ચાલી રહ્યું હતું. પીયુષ
તરફનો એનો ધૂંધવાતો અગ્ની એક
સામઠો એના અંતરમાં સળગી ઉઠ્યો.
લતાને ફસાવી પરિણીત જીવનમાં નિષ્ફળતા
મેળવનાર તેના પતિ તરીકે જ એના
મગજમાં તે નહોતો ખટકતો. પરંતુ પ્રેમને
માટે સર્વસ્વનો ભોગ માંગી તેના નેતૃત્વ
પાછળ સ્ત્રીને રોડના આડા આપતા સ્થાથી
હૃદયેશના જેવા કંઠાર અને સન્માનન પુર-
વનો પડવો દેતો એ ઉભો હતો.

તેણે મનમાં જ લતા માટે નિશ્ચય કરવા
માંડ્યો. તેને અને તેના બાળકોને મારી
સાથે લઇ ચાલીશ. પીયુષ બચે તેમ હોય તો
મટે ત્યાં સુધી તે હોસ્પિટલમાં રહી શકશે.
પછી કાં તો એ કોઈ સારી જગ્યાએ
નોકરી સ્વીકારે ક્યાં તો લતાને એની
ખૂંદનના આશરે મુકે! લતાને લઇને એ રી
કંગાલિયતમાં હું એને જગે જગે નહિ જ
રખાવા દઉં. કુદરતની ઉંડી લાગણીને તાબે
થનાર સ્ત્રીના હાથ, હૃદયેશને નજરે બતા-
વવાની પ્રતિભાને ધ્રુવિય થઈ આવી. હૃદ-
યેશને કહું કે જો! લતાની હાલત જો!

પાછું એ જ વ્યર્થ સનાતન મંત્રવ્ય

“અપ્રભુ? મુખનાં સર્વ તત્ત્વો સ્ત્રીના પોનાના રહેમાં જ હોય પછી તેનું જીવન અપ્રભુ શા માટે?”

હતાએ નકારમાં માથું હલાવ્યું “મુખ? ના! પરિણીત મુખ સિવાય સ્ત્રી માટે બીજું એકંદ્ર મુખ નથી. પ્રતિભા જ્ઞેન ખાલી મુખ માટે વલખાં મારશે ના. તમે હાંડગીની બધી મોજ, જીવનનો સમસ્ત આનંદ મુખથી રજાં છે. પ્રેમ તમારી ચોખ્ખા કામગીરી લાગણીઓનો પરો છે તમારી દેહ જોને બહારની કોઈ શક્તિ બેઠી શકતે નથી. પ્રેમ જ મુખ છે. પ્રેમ જ જગત છે. પ્રેમ જડ છે. દબાડે છે. છતાં કદિય ન અતુલવ્યું હોય તેવું

બળ અને આનંદ એ બેસે છે. જ્ઞેન! તમે કદિ તે અતુલવ્યું નથી?”

પ્રતિભાની જીભ ઝસાઈ ગઈ હતી. એના હાથ ખોળામાં સુતેલી બખીના માથા પર ફરી રહ્યા હતા. એની આંખો હૃદય-રંગે દૂર-દૂર-અધ્યાનિસ્તાન તરફ ધસી જતી ગાડી ભેધ રહી હતી. આનિમય વાતાવરણ એને ઘેરી રહ્યું.

હૃદયેશના આશિર્વાદ અને મુખને તેના રહેમાં પ્રસારેલો એ અકથ્ય આનંદ એને અઠગાવવા લાગ્યો. એ વખતે મુખે તે પ્રેમની સીડીના પગથિયા પર ચઢી હતી? એની આંખોમાં હોઈ તરફ આકર્ષક. કોમળ અગ્ર્ય હોઈ જીવંત ત્યાં થઈ રહ્યું હતું, પરંતુ જીવનનો એ ગંહન કોમળ એનાથી ઉઠેલી શકતો નહોતો, “મુખ પર-જીવામાં પરાધીનતા છે?”

:તંત્રી:

ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ.

::: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :::

મહાયુગરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું
માસિક.

જેણે એ વર્ષ દરમિયાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદય-ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડ-વાદને દૂરનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાતું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અગ્નિકૃષ્ણ, મારી નોંધણી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

ગમે તે માસર્યા માહક થઈ શકાય છે.

||| આજેજ લખી મોકલો |||

‘યુવક’ ઓફીસ કરજણ પા. મીયાગામ કરજણ.

B. B. & C. I. R.

બે સખીઓ

મારા પરની સામે આવી ઉભેલ-ઉભેલ પીપલ, નીમ નામની બે સખીઓને જ્યારે સુવુદ્ધને નવયૌવન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સાથે પાણી જતી કા બે જહેનો કે કા દેરાણી જેણીની પેઠે અથવા કોઇ દ્વિતલાય પામેલ સુંદરીની પેઠે એવ એકબીજાનાં રૂપરંગના કલા વાદ લઇ લે છે ?

ઘેરાં અને ખીલેશાં, મીઠી મળક ભરેલા તથા ઐઠતાની છાંટવાળા બીના-ભાવભીના વડને, અને બાદ્યકાળની છાંવવાળા અને મસ્તીને વરેલ, નિર્દોષ ખડખડવાળા હાસ્યભરે વડને બન્ને કયાં એકબીજાની જડાના અને લાવણ્યના વાદ લઇ લે છે ?

નિત્યંતો પ્રણયધેશે મરતરાજ આવે છે, ગાય છે અને નાયતો નવાવતો, રોડતો ડોડાવતો, આવે છે અને જાય છે અને આ બન્ને સખીઓ એમને પોતાના હૃદયમાં ઉભરી આવેલ પ્રશ્ન પ્રછવે ભૂડી જાય છે અને બસ એક નિર્ભય આનંદમાં બેઉ ડોલી રહે છે, ખૂડી રહે છે. દિલમાં ઉછળી રહેલ અને મુખ પર રમી રહેલ પ્રશ્ન “અમ બેમાંથી કોણ સુંદર ?” એ પ્રશ્ન તો બન્ને કયાંય વિસરી જાય છે અને કોઇ અનેરી મસ્તી માણી રહે છે.

પછી તો તેમની પામેથી સવાર, મધ્યાહ્ન તથા સાંજ. રાત્રી, મધ્યરાત્રી અને ઉપા, અનેક પરમાણુઓ, અનેક પનીયારીઓ, પશુઓ અને પંખીઓ નીકળે છે. તેઓને તે એક કે બીજી રીતે પૂછે છે-“અમ બેમાં કોણ સુંદર ?”

પણ તે બંધાં મૃદ, એકમાગી, એકન્દ્રિય ગાનવાળાં, પોતપોતાનીમાં મનમાં પડનારા, આ પ્રશ્ન સાંભળતાં, સાંભળતાં નથી, સમજતાં, સમજતાં નથી એવાં મૃદ; અનિશ્ચિતતા, બેરૂઝરી ભરેલા વડને તથા ચાલે આવે છે અને આઠમાં જાય છે. કુદરતનાં અનેક તત્ત્વોની પેઠે, અનેક સત્ત્વોની પેઠે.

મારી તો પરાણી સમાન એ બે સખીઓ, મને એ મજકતા મરકતે મુખડે, કુવુદ્ધ તથા નિર્દોષ રૂપધારી જીવકતે હૃદયે, યૌવનથી જીવકતાં નેને, કંઈ કંઈ આનંદોદ્રેકથી કંપના શરીરે પૂછે છે “અમ બેમાં કોણ સુંદર ?”

“હું શું કહું ? શો ઉત્તર હો ?”

તેઓણ કુવુદ્ધ, તેઓની આંત સુકુમાર લાગણીઓ, તથા તેઓના હૃદયના ઉંડાણમાં, ભૂતલમાં વહેતી કલકલ નિમ્બદે સરતી તથા ગાતી સર-ગ્વતી શી નિર્દોષ સ્વધારિ કઈ રીતે સંતોષી શકું ?

હું શું કહું ? શો ઉત્તર હો ? બન્ને સખીઓને સમતોલ કેમ ખુશી કરી શકું ?

લગવાનલાલ લ. માંકડ એમ. એ.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો

લેખક

રમણીક વી. મહેતા.

બી. એસસી, એલ. એલ. બી.

લેખાંક: પાંચમો.

પ્રકરણ ૪ થું.

ગુણ પ્રકરણમાં આપણે પ્રથમ વિભાગના હક્ક-કરાર કરવાના હક્ક સંબંધી વિવેચન કરી ગયા છીએ આ પ્રકરણમાં હવે આપણે બીજા વિભાગના હક્ક-લગ્ન સંબંધીના—વિશે વિવેચન કરીએ. આ હક્કોનું વિવેચન ફક્ત પરિણીત સ્ત્રીઓના સંબંધમાં જ કરવાનું હોય એ આ પહેલાં ચાલુ રાખવાનું વાંચક ન ભૂલે. લગ્નપ્રતિષ્ઠા બંધાવાની સાથે જ આ વર્ગની સ્ત્રીઓ પરિણીત જીવનને સ્પર્શતા કેટલાક હક્કો પ્રાપ્ત કરે છે. આમાંથી જે હક્કો કાયદામાં સ્ત્રીધરાયેલા છે તે હક્કોને હલ્લેખ આ નિબંધમાં કરવાનું દુરસ્ત ધાયું છે. આ હક્કો તે નિચે મુજબ છે.

(૧) ધણીને પોતાની સાથે રહેવાની ફરજ પાડતો હક્ક જે અંગ્રેજીમાં *resti-
tution of conjugal right* ના નામે ઓળખાય છે;

(૨) લગ્ન વિરોધ કરવાનો હક્ક
(the right of divorce.)

લગ્ન કર્યા પછી પતિ

સાથે ન રહે તો?

લગ્નના હકક પાત

ન પાળે તો?

—આ સવાલોના જવાબ

અહિં રજુ થાય છે.

(૩) ધણીથી જુદા રહેવાનો હક્ક (the
right of Judicial separation.)

(૪) લગ્નને ગેરકાયદેસર અને ખોટું
ઠરાવવાનો હક્ક (right to declare
the marriage null and void)
અને છેલ્લો પણ અગત્યનો.

(૫) પુનર્લગ્ન કરવાનો હક્ક. (the
right of remarriage.)

આ સિવાય ખીજ પણ કેટલાક હક્કો જેવા કે ભરણપોષણનો વિગેરે છે જે હક્કો પણ આ ખીજ વિભાગમાં સ્થાન પામે તેવા છે કારણ કે એ હક્કો પણ લખના કારણે જ ઉદભવેલા છે. પરંતુ આ હક્કોનું વિવેચન આપણે ત્રીજા વિભાગમાં વધુ યોગ્ય સ્થળે કરીશું તો પણ તે અસ્થાને નહિં ગણાય આ હક્કો મોદકતને લગતા હક્કો હોવાથી તેમને ત્રીજા વિભાગમાં સ્થાન આપી શકાય તેમ છે; અને તેથી સગવડતાને ખાતર એ હક્કોનું વિવેચન આપણે આ વિભાગમાં નહિં પરંતુ ત્રીજા અને છેલ્લા વિભાગમાં કરીશું.

લખના હેતુમાંથી ઉદભવતો અને લખ જીવનને સ્પર્શતો પ્રથમ હક્ક પરીણીત સ્ત્રીઓ માટે તેમના ધણીને તેમની સાથે રહેવાની અને તેમનો સહકાર રાખવાની ફરજ પાડતો હક્ક છે. આ હક્ક કાયદાની કોર્ટમાં “લખના હક્ક પૂરા કરાવવા બાબત”ના હક્ક તરીકે ઓળખાય છે. ૧૯૨૬ના મરુમુકદાયમ કાયદા હેઠળ આવતી કેટલીક હિંદુ સ્ત્રીઓ સિવાય હિંદુસ્તાનની દરેક કેમોની સ્ત્રીઓ કાયદાએ આપેલો આ હક્ક ભોગવે છે. આ મરુમુકદાયમ કાયદાની કલમ ૧૨ સ્પષ્ટ સંદેશમાં એ કાયદા હેઠળ પરણેલાં ભ્રષ્ટ્રો વચ્ચેનાં “લખના હક્ક પૂરા કરાવવા બાબત”ના દાવા નહિં સ્વીકારવા કોર્ટેને આદેશ આપે છે. ખીજ રીતે આ કાયદા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર કરતાં અનેકગણો વધારે પ્રગતિમાન અને ખીજ કોમના કાયદાઓ કરતાં પણ કેટલીક બાબતમાં ન્યાય અને સિધ્ધાંતો સચવતાં છે આવો કાયદો જ્યારે સ્ત્રીઓના ઉપદ્રા હક્કનો ઇન્કાર કરે છે ત્યારે સામાન્ય માણસને રહેજો આશ્ચર્ય લાગ્યા વિના

રહે નહિં એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જ્યારે આપણે ભેદએ છીએ કે આ કાયદા હેઠળ લખ જો કે પવિત્ર અને જીવનપથ ત મુખીની મંથી તરીકે ગણાય છે છતાં બંને પક્ષને લખવિચ્છેદ કરવાનો અને એકનો અવસાન બાદ પ્રતલન કરવાનો સરખો હક્ક મળે છે ત્યારે એ એક સાદા અને સરળ કરાર બની રહે છે. અને ‘લખ’ જ્યાં એક સાથે અને સરળ કરાર હોય ત્યાં આ હક્કનો ઇન્કાર કોઈ પણ રીતે ગેરવ્યાજબી અગર અન્યાયી કહી શકાય નહિં. જ્યાં ‘લખ’ પવિત્ર સંસ્કાર અને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે કોઈ પણ સંભોગમાં વિચ્છેદ કરી શકાય નહિં. તેવું મનાવું હોય અગર તો જ્યાં અમુક સંભોગમાં વિચ્છેદ કરી શકાવું હોય પરંતુ “સામા પક્ષ સાથે રહેવાનો ઇન્કાર” વિચ્છેદ મેળવવા માટે પુરતું કારણ ન ગણાવું હોય તેવા સંભોગમાં આ હક્કની જરૂરીયાત અવશ્ય રહે છે. આવા દાખલાઓમાં જો આ હક્કનો ઇન્કાર કરવામાં આવે તો લખનો મળ હેતુ અને ઉદ્દેશ જ સચવાતો નથી. જ્યાં લખમંથીથી બંધાયેલો કોઈ પણ પક્ષ પોતાની મરજી પરે ત્યારે લખમંથી તોડી શકે છે ત્યાં એક પક્ષ ખીજ પક્ષને પોતાની સાથે રહેવાને અને તેનો સહચાર મેળવવાની ફરજ પાડી શકે નહિં; નહિંતર લખ તદ્દન દુઃખાણું બની રહે, કારણ કે એક પક્ષ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ ખીજના કહેવા પ્રમાણે સુખથી રહી શકે નહિં. આ સિધ્ધાંત વાસ્તવિક રીતે સ્વમાન્ય છે અને એક આદર્શ લખસંસ્થા માટે આ જ મૂળભુત સિદ્ધાંત હોવો જોઈએ. છતાં જ્યાં મધી આજની લખસંસ્થા જે એકમેકને બંધનોથી જકડે છે તેમાં મૌલિક પરિવર્તન ન થાય અને સમાજ

લગ્નવિચ્છેદનો નિષ્પંધ હક્ક માન્ય ન રાખે અગર તો એક ખીજ સાથે રહેવાનો ઈન્કાર લગ્નવિચ્છેદ માટે કારણ ન આપે ત્યાં સુધી વ્યક્તિ અને સમાજ એ બન્ને માટે લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવાના હક્કની આવશ્યકતા ઉભી રહે છે.

હિંદુ કાયદા હેઠળ સામાન્ય રીતે ધણી જ થોડી હિંદુ અબળાઓએ આ હક્કનો લાભ લીધો હશે છતાં કેટલાક કેસલાઓ જોતાં આ હક્કથી તેઓ વંચીત નથી અને કાયદેસર રીતે તેઓ આ હક્ક સ્થાપીત કરી તેનો લાભ લેવા ચાહે તો લઈ શકે છે એમ ક્ષીત થાય છે. ધી રાષ્ટ્ર ઝોનરેબલ સર દિનશા મુલ્લા પશુ લખે છે કે “લગ્નઅર્થથી જોડાયેલો દરેક પક્ષ ખીજ પક્ષ સામે લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવા બાબત દાવો લાવી શકે છે” * હિંદુ કાયદાના વિદ્વાન વિવેચક મીઝેર્નિ પશુ તેમના “હિંદુ લો એન્ડ યુસેજ Hindu law and usage” માં આ હક્ક સંબંધી લખતાં લખે છે કે “લગ્ન અર્થ ગયા બાદ જો એક પક્ષ ખીજ પક્ષ સાથે રહેવાની ના પાડતો હોય તો લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવા બાબત ને ખીજે પક્ષ કાયદાની કોર્ટનો આશ્રય લઈ શકે છે. †” આમ એક હિંદુ સ્ત્રી, તેનો ધણી સાથે રહેવા ના પાડતો હોય ત્યારે તેની સામે દાવો લાવી લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવાની ફરજ પાડી શકે છે.

હવે આ હક્ક તેણી કેવી રીતે અમલમાં મુકાવી શકે છે તે જોઈએ. કોર્ટ તરફથી

* જુઓ કલમ ૪૪૪ રા. ઝો. સર મુલ્લાકૃત હિંદુ લો ૭૬૧ આવૃત્તિ.

† જુઓ પાઈ ૧૧૮-૧૧૯ જ્ઞાતમી આવૃત્તિ.

આ હક્ક પુરા કરાવવા બાબતનું હુકમનામું તેણીના લાભમાં થાય ને વખતે તેણીના ધણી હુકમનામા પ્રમાણે વતી શકે તેમ હોય છતાં જાણીજોઈને તે પ્રમાણે વતી નહિં તો એ હુકમનામાની બળવણી, તેની દરેક પ્રકારની મિલકત જમ્તીમાં લઈ, કરવાનો પ્રપંધ કાયદાએ તેણીને કરી આપ્યો છે. આવા પ્રકારનાં હુકમનામાની બળવણી હાલમાં સને ૧૯૦૮ ના સીવીલ પ્રોસીજર કોડ પ્રમાણે થાય છે. વળી સને ૧૯૨૩ ના ૨૯ મા કાયદાથી આ કાયદામાં કેટલેક સુધારો વધારો કરવામાં આવ્યો છે તે રૂએ હુકમનામાની બળવણી કરતી કોર્ટ કેટલાક સંજોગોમાં તેણીને વખતો-વખત બ્યાન્બી રકમ મળ્યા કરે તે પ્રમાણેનો પશુ હુકમ તેણીના ધણી સામે કરી શકે છે. * સને ૧૯૦૮ નો સીવીલ પ્રોસીજર કોડનો કાયદો અમલમાં આવ્યો તે પહેલાં આવા હુકમનામાની બળવણી પ્રતિવાદીની જાત તથા માલ મીલકતથી અગર બન્ને રીતેથી થઈ શકતી હતી એટલે કે પ્રતિવાદીને તુરંગમાં બેસાડીને અગર તેની મીલકત જમ્તીમાં લઈને અગર બન્ને રીતે થઈ શકતી હતી. આ ઉપથી એટલું જોઈ શકાય છે કે હાલનો સીવીલ પ્રોસીજરનો કાયદો પહેલાના કાયદા કરતાં કેટલેક અંશે ખાસ કરીને આ હક્કનો અમલ કરાવવાની બાબતમાં ઢીલો બન્યો છે.

મરમુકદાયમ કાયદાની હકુમત હેઠળ આવતી હિંદુ સ્ત્રીઓ આ હક્ક ભોગવતી નથી એ આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ. અને તેથી હવે સ્પેશીયલ મેરેજ-સીવીલ મેરેજ-એક્ટ હેઠળ લગ્ન કરેલી બાકીની હિંદુ સ્ત્રીઓ આ હક્ક કેવી રીતે ભોગવે

* જુઓ ઝો. ૨૧ ર. ૩૨-૩૩ સીવીલ પ્રોસીજર કોડ એક્ટ ૫ મો ૧૯૦૮.

છે તે એવાનું રહે છે. અને એ વાત કાયવાની જરૂર છે કે સને ૧૮૭૨ ના સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટમાં સને ૧૮૨૩ ના એક્ટ ૩૦ થી સુધારો થયો છે તે રૂએ હિંદુ, જૈન અગર શીખ કોમની કાંઈ પણ સ્ત્રી અગર પુરૂષ આ કાયદા હેઠળ લગ્ન નોંધાવે તેને એ કાયદો લાગુ પડે છે, આ કાયદાની કલમ ૧૭ પ્રમાણે આ કાયદા હેઠળ થયેલાં લગ્ન રદ કરાવવા, વિચ્છેદ કરાવવા વિગેરે બાબતો માટે “ધી ઇન્ડિયન ડાઇવોર્સ એક્ટ”ની કલમો અમલમાં છે. અને તેથી હિંદુ, જૈન અને શીખ કોમની સ્ત્રીઓ જેમણે “ધી સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ” હેઠલ સીવીલ મેરેજ કયાં હોય તેમને પણ આ ડાઇવોર્સ-લગ્નવિચ્છેદનો કાયદો લાગુ પડે છે. આ કાયદામાં બીજી, ટ્રટ્લીક બાબતો સાથે “લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવા તથા તેનો અમલ કરાવવા બાબતના નિયમો પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. કલમ ૩૨ મુજબ, કાંઈ પણ વ્યાજબી કારણ વિના કોઈ ધણી તેની સ્ત્રી સાથે ન રહેતો હોય તો તે સ્ત્રી ડિવોર્સ અગર ડાઇવોર્સમાં લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવા બાબતની ફરીઆદ નોંધાવી શકે છે અને સર ફરીઆદમાં જણાવેલી હકીકત ક્રોડને ખરી લાગે તેમજ સર ફરીઆદ નામ જુર કરવાને કાંઈ કાયદેસરના કારણો ન હોય ત્યારે ક્રોડને તેણીના લાલમાં હુકમનામું કરી આપવાનો હક્ક છે. *

ખ્રીસ્તીલગ્નના કાયદા (The christian marriage act) હેઠળ પરણેલી ખ્રીસ્તી સ્ત્રીઓ અને સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ હેઠળ પરણેલી બુદ્ધ કોમની સ્ત્રીઓ પણ ઉપર જણાવ્યા લગ્નવિચ્છેદના કાયદાની હકુમત હેઠળ આ હક્ક ભોગવે છે. અને તેથી તેમના આ હક્ક વિશેના વિવેચનનની જરૂર પડતી જરૂર નથી.

લગ્ન સંબંધીની બાબતોમાં પારસી સ્ત્રીઓ સને ૧૮૬૫ ના ધી “પારસી મેરેજ એન્ડ ડાઇવોર્સ” કાયદા હેઠળ બીજા હક્કો સાથે

* જુઓ કલમ ૩૨ “ધી ઇન્ડિયન ડાઇવોર્સ એક્ટ ૧૮૬૬.”

લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવાનો હક્ક ભોગવે છે. આ કાયદાની ૩૬ થી ૪૯મ પારસી બાબતોને પોતાનો આ હક્ક સ્થાપીત કરવાનો રસ્તો બતાવે છે; હકુમતવાળી કાંઈ પણ ક્રોડના ત્રણે નોંધાવી તેણી હુકમનામું મેળવી શકે છે. અને હુકમનામું થયા બાદ પણ તેણીના ધણી તેણીની સાથે રહેવા નો પડતો હોય તો તેને વધારેમાં વધારે એક માસની સાદી કેદ અથવા દંડ અથવા બન્ને શીક્ષા વડે હુકમનામીની બળવણી કરાવી શકે છે. *

મુસલમાન કોમનો કાયદો પણ તે કોમની સ્ત્રીઓના આ હક્કને માન્ય રાખે છે. અને એ હક્કનો અમલ સને ૧૯૦૮ ના સીવીલ પ્રોસીજર કોડની આગળ જણાવેલી કલમો દ્વારા કરાવી શકાય છે. કેલવણી અને સંસ્કૃતિમાં પછાત એવી આ દેશની કોમોમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો તો સમાજમાં વળી ધણો જ હલકો છે અને તેથી કરીને તેમનું માનસ પણ છેક નબળું અને નાહિંમતવાળું છે. પોતાના કાયદેસરના હક્કો ઉપર પણ ત્રાપ પડતી હોય તો પણ તે સ્થાપીત કરવા જેટલી નહિર હિંમત આ દેશની સ્ત્રીઓ હજી ડુળથી રાકી નથી પરીણામે “લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવા બાબતના કોડો” ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ તરફથી ધણી જ થોડી સંખ્યામાં અપાર મુર્ખીમાં નોંધાયા છે, જ્યારે પ્રશ્નો તરફથી આવ્યા હજી કેમો અંકેશ જણાય છે.

“ધી બર્મીશ જુદીસ્ટ લો” (બર્મીનો જુદીસ્ટ કાયદો) પણ બુદ્ધકોમની સ્ત્રીઓના આ હક્કનો સ્વીકાર કરે છે અને આ દેશની વડીઅદાલતોએ આ કાયદા હેઠળ લગ્નવિચ્છેદ ગમે તે પક્ષની મરજીથી થઈ શકતો નહિ હોવાના કારણે લગ્નના હક્ક પુરા કરાવવા બાબતના કાયદા લાવી શકાય છે એમ વારંવાર દરાવ્યું છે.

* જુઓ કલમ ૩૬ “ધી પારસી મેરેજ એન્ડ ડાઇવોર્સ એક્ટ” ૧૮૬૫.

‘સા દડી વાળો’

લેખક:

—શંકરજીતી મોહનજીતી ગોંસાઈ.

માથે ધોમ તાપ તપતો હતો. પવનમાં ગરમ હુ વિંઝાતી હતી. માથે હાથો દાળવા ઝાડ સરખું ચ નહોતું. આવા તાપમાં, ને આવે ફેકાણે તે સાદીઓ ગુંથતો હતો.

ધમંશાળાના આગલા ભાગમાં ચ એને ત્યાં નહોતી મળી, કારણ કે તે વણકર તો. કેટલાય ભટકતા ભિખારીઓ, કેટલાય નવરાઓ અને આગસુઓ હિન્દુત્વનો હિંદુ ભોગવતા, ગાંજની ચલમો ફૂંકતા ને પાનાં ટીચતા આખી ધમંશાળા રોકીને હાથ હોય ત્યાં બિચારા વણકરને કાણ રેસવા દે! ને એને ત્યાં પેસવાનો અધિકાર નહોતો, કારણ કે એ વણકર હતો, દલિત હતો, ને તેથી અસ્પૃશ્ય મનાતો. હિન્દુ-ધર્મમાં માનતો છતાં અસ્પૃશ્ય લેખાતો. એ વર્ણોની ગુલામી મનોદશાને ફગાવી દઇ મુક્ત થવા જેટલો સંસ્કૃત નહોતો. અને હોય પણ ક્યાંથી? માળાપ કાળી વેઠ ને મજુરી કરી જેમ તેમ દિવસ કાટતાં હોય ત્યાં બાળકોને શિક્ષણ શી રીતે આપી શકે? બાળક કાંઈ કામે લાગે, આપદાનનો રોજગાર શિખે, તો માળાપને મદદગાર થાય, અને પોતાનું ગુજરાન કરવા પૂરતો કમાય. એવું ભૂખમરાની ભડીમાં જલતાં અને કાળી મજુરીમાં

પીસાતાં માળાપ માને તો તેમાં ૧૪ આશ્રય પામવા જેવું નથી જ.

ધમંશાળાથી થોડે દૂર બેઠો બેઠો માથે સરજનાં બળતાં કિરણો ઝીંકતો, તે સાદી ગુંથતો હતો. પાસે જ સાક્ષાત દારિદ્ર્યની દલિત મુર્તિ જેવી, લુગડાના લીરામાં વિંટાયેલ તેની કૂશ પત્ની પણ એના ક્રમમાં મદદ કરતી બેઠી હતી. તેના બોળામાં અજના અને ધાવણના અભાવથી મરવાના વાંકે જવતું એક બાળક સતું હતું. બીજાં બે બાળકા સળગતા તાપમાં ઉધાડાં સૂતાં હતાં.

અચનક નાનું બાળક ઉંઘમાંથી જાગી ઉઠ્યું. ધનીના હાથમાંની સાદી નીચે પડી ગઇ. ને સફાળા જાગી ઉઠેલ બાળકને તેણે પડતું બચાવી લીધું.

‘બા! ભૂ..!’ બાળકે પોતાની બોબડી ભાપામાં ને હાથના હલનચલનથી પાણી માંગ્યું.

‘ભૂ પીવું છે?’ ધનીએ બાળકને માથે વાતસ્યથી હાથ ફેરવ્યો ‘પેલા રૂબરૂમાંથી જરા ગોળી લાવોને, મંગાને પાવું છે!’ ને ફરીથી ધની મંગાના માથે વ્હાલથી હાથ ફેરવી રહી.

કેસરી, બધા એને કેશવને બદલે કેસરી
કહેતા, કામમાં એકતાર થઇ ગયા હતા,
એટલે ધનીતું કહેવું તેણે ન સાંભળ્યું.

કેસરી પાણી આપે છે, એવી આશામાં
ધની તરસ્યા, બાકુળ બાળકને, અને
માળક માતાને પરસ્પર જોઇ રહ્યાં.

‘હડે, હડે!’ ધનીની નજર ડચકારા
બોલાવતા કુતરા તરફ ગઇ. કુતરો ડચ-
લામાંતું પાણી પી રહ્યો હતો. ‘તમે હાંભ-
ળતાય નથી! આ કુતરું પોણી પી
ગીયું. હડે, હડે!’ એમ કહીને ધની,
મંગાને સંભાળથી ઉંચકી લઈ કુતરાને
હાંકવા લાગી.

કુતરું બીધું, ને દોડ્યું. દોડતાં કુત-
રાના પગની ટોચે ડચલાને વાગી, અને
રહ્યુંસહ્યું કુતરાતું પીધેલું પાણી પણ
જમીન પર ટોળાઈ ગયું.

કેસરી અમકયો, ને એ પણ કુતરાને
હાંકવા માંડ્યા.

તરસ્યા બાળકે ફરીથી ક્ષીણુ બવાને કહ્યું.

‘બા! ભૂ!’

‘તમે ય ખરા છો તો! ટોંકીને પોણી
નો મુકીએ? હવે આ મંગળીઆને કેંથી
લાવી પોણી પાછડું?’ જરા શુભે થઇ
ધનીએ કેસરીને કહ્યું.

‘ભૂલ થે તો ખરી!’ કેસરીને પરતાવે
થયો દોય એવો એનો અવાજ હતો. ‘જને
ધરમશાળામાં કોઇયે ય પોણી પાશે!’

‘એ તો ઉરતો! પણ આ હમણાં હુકે ગજે
તરફડે છેને! પોણી તો કોઇ આપે ત્યારે
ખરું!’ ધની મંગાને કેડમાં ધાડી, ધમ-
શાળા તરફ ગઇ.

ધમશાળાની ઓસરીમાં જઈ ધની
ઓશિયાળું મોં કરી ઉભી. અંદર પેસાય

૧ સુકે ગજે.

તેમ નહોતું, ને ભૂલેયકે પેસી જાય તો
ધમને રસતાળ જતો બચાવવા સનાતન
આધર્મભાંસિમાનીઓ પૂરી પડે એ પાત્ર
ચોક્કસ હતું.

એટલામાં સારા અથવા ખરાબ સંજોગે
એક બાઈ ઓસરીમાં આવી. દયામણે મોઢે
ને આજંબલયાં સ્વરે ધનીએ એ બાઈને
વિનવી.

‘બા! આ છોડું તરસ્યું થ્યુંસે! કાર-
તુંય તરફડે છે. થોડું પોણી નોં પાવ?’

ધનીની કેડમાંનો મંગો ઓસરીમાં
આવેલ જાઇ તરફ આશાભરી અને દયા-
મણી આંખે જોઇ રહ્યો.

‘જાજા, હવે અહિંથી. તને પાણી
પાવાને કાંઈ નવરાં નથી એકાં ને કુવાતું.
પાણી ગાઉ આધેથી લાવતાં જોર પડે છે,
જોર! આબ્યાં ‘છોરા’ને લઇ પાણી ‘પાવા!’

‘બા! ગરીબ પર જરા તો દયા રાખો!
આ વેળાએ હું આને લઇને કેં જઉં?’
ધનીએ મંગા તરફ જોયું, ને તેની આંખ-
માંથી એ મોઢાં આંસુ સરી પડ્યાં.

‘જલ્લમમાં જા, મને શું પૂછે છે’ ક્યાં
જઉં?’ પેલીએ તોરમાં કડાકો કર્યો.
નમ્રતાથી વાત કરનાર સાથે ઉઠાતાઇથી
અને તોરથી વાત કરવી, એ આ યુગતું
ખાસ લક્ષણ થઇ પડ્યું છે. ગરીબ,
અનાથ અને અજ્ઞાન તરફ સહાનુભૂતિ
જતાવવી, એ ભૂતકાળની વાત જેવું જ
બની ગયું છે.

‘બા! ભૂ!’ ધનીની કેડમાં મંગો,
તરફડવા લાગ્યો. ‘બા! ભૂ!...બા! ભૂ!...!

‘બા! આ ખચારા છોડીનીય તમને
દયા નથી આવતી! થોડું પોણી પાવ
બા, ભગવાન તમારું પેટ કારશે!’ જેમ
કોઇ કચડે તેમ વધુ નમ્ર બની કચડાતા

જ્યુ', એ બક્ષણ બીજા દક્ષિણે જોઈ
ધનીમાં પણ જાગતું બેઠું હતું.

‘ચાલ, નિકળ અહિંથી, હરામજદી !
તને પાણી પાવા કાંઈ તારા બાપના તોફર
નથી. જાને રોશનના નજો ! ત્યાં જતાં તો
ટાંટીયા વૂટતા હશે, કેમ ! આપાં આખાં
હાડકાં રાખે કેમ જન્મારો નિકળશે ?’
જાણે ધનીના આખા જન્મારાની પડી
હોય એમ તેણે ઉભરો કાઢ્યો, ને અંદર
પેસી ગયો.

કુચડતાને કુચડવું, અને વધુ કુચ-
ડતાને ચુસી ચુસીને ચેતનાહીણું
‘જોખું’ બનાવી દેવું, એ સમાજના
કેટલાંક માણસોનો સ્વભાવ બની
ગયો છે.

ધની નિરાશ થઈ ગયો. મંગાના મોઢા
સામે જોતાં તેવું વતસલ હેયું હરાઈ
આવ્યું, ને ઉભરો આંસુ વાટે બહાર પડ્યો.

‘તમારું ભણું થતું !’ ધનીએ કહ્યું.
ને બળતા બપોરે તરફડતા બાળક પર
ફાટલા હુગડાનો પાલવ દાળી, રોશન
તરફ ચાલી.

* * *

ઘૂણાઓ જન્મથી જ અન્ય ઉપર
અધિકાર ચલાવી કામ લેવા માટે જન્મેલા
પોતાને માને છે, ને કેટલાક ‘પોતાનું’
આખું આયખું અન્યના માટે ટૂળી નાખ-
વાને પોતે જન્મ ધાર્યો છે, એમ માને
છે. આ કેવળ માન્યતાઓ છે, અને આ
માન્યતાઓ ફટલે અંશે ખરી અથવા
ખોટી છે એ ચર્ચારપદ વિષય છે. સંજોગો
માણસને ઘડે છે, કે માણસ પોતાની કાર્ય-
શક્તિ અને બુદ્ધિપ્રભાવે સંજોગો સત્તે’
છે, એ વિષય પણ તેટલી જ ઉંડી વિચા-
રણા અને ચર્ચા મોગી લે છે.

કેસલો ગરીબ જન્મેલા હોતો, અને
આજ સુધી એની આંખે સત્તાવીસ દીપા-
વલિઓના ઝગઝગાટ જોયા હતા. ધનીને
એ પરબથી ત્યારે માંડ આઠેક વર્ષનો
હશે. આજે તો, પરણી ત્યારે ત્રણેક વર્ષની
ધનીએ, કેસલાને ત્રણ બાળકો આપ્યાં
હતાં.

જેને ત્યાં ખાવાનાં ફાંફાં હોય છે ત્યાં,
છોકરાંની ફાજલ હોય છે એક તો ગરીબ
હોવાથી અશિક્ષિત, અશિક્ષિત એટલે સંસ્કાર-
રહીત અને સંસ્કારરહીત એટલે વધુ કામી
આવી કારણપરંપરા કેટલાકો દર્શાવે છે.
ખરાં કારણો ગમે તે હોય પરંતુ આખું
વધારે પ્રમાણમાં નજરે પડે છે. એ અને-
કાના અનુભવની વાત હશે.

* * *

કેસલાએ પોતાનાં બેરી છોકરાં બૂબે
ન મરે એટલાં માટે પોતાના પડની
જરાય દરકાર નહોતી કરી. હવે ઉપરાંત કામ
કરી કેંક ગ્રીબના ગરમ ને બળતા વાયરા
વેઠી તેણે પોતાની જાતને ધરી નાખી હતી,
એ ટંક જ્યાં માંડ માંડ ખાવાનું દેખતાં
હોય, ત્યાં પૌષ્ટિક ખોરાકનાં તો સ્વપ્નાંય
કયાંથી આવે ?

જે ગામમાં કેસલો કામ કરતો હતો તે
ગામમાં વારંવાર ધાડ પડવાથી ગામલોક
વિખરાઈને જૂદે જૂદે સ્થળે રહેવા ચાલ્યા
ગયા. બધા ગયા પછી કેસલાનેય ગામ
છોડ્યા વિના આરો નહોતો. તે પણ ધની
અને ત્રણ બાળકો સાથે ગામ બહાર
નિકળી પડ્યો.

એના ગામથી કેટલાય માઇલ દૂર કેટ-
લાક દિવસ પછી તે પહોંચ્યો બાળકો
બૂખતરસથી ટળવળતાં, ને તેમનાં કુમળા
પગ તળવાઈ જતા. ધની નાના મંગાને

કુડમાં ઉપાડી ચાલતી હતી. ટૂંનમાં મુસાફરી કરવા નેટલા પૈસા પણ કેસલા પામે નહિ. અનેક ડેકાણે વાસો કરતાં, હાડમારીઓ વેહતાં આખરે તે એક દેશી રાજ્યની સરહદના, રેલ્વે સ્ટેશનથી ગાઉ એક દૂરના ગામમાં જઈ પહોંચ્યાં.

ગામમાં જતાં જ કેસલાને ખબર પડી કે ખીજ રાજ્યમાંથી આવનારને સુબેદારની રજા વગર ગામમાં રહેવા દેવામાં નથી આવતાં. ત્રણ બાળકો અને બેરીને ધર્મશાળા આગળ મુકી કેસલો સુબેદારની રજા લેવા ગયા.

કેસલો બહુ ઠરગર્બો, સુબેદારને છેડે રહીને પગે લાગ્યો. આખરે સુબેદારે ચાર-પાંચ દિવસ સુધી ધર્મશાળાથી થોડે દૂર રહેવાની પરવાનગી આપી, અને પરવાનગી આપવાના બદલામાં ત્રણ સુંદર સાદી-ઓની માંગણી કરી. કેસલો ને સાદીઓ વડે સુબેદાર સાહેબનું મન છતી લે તો ગામમાં સ્થાયી રહેવાની તેને પરવાનગી મળનાર હતી.

સ્વાયં વિના માણસો અન્ય તરફ ઉત્તરતા બતાવવાની વૃત્તિ ધીમે ધીમે વિસરતાં જાય છે. સુબેદાર જેવો પૈસા-પાત્ર માણસ પણ સાધારણ માનવતા ન દાખવી શક્યો, ને તેણે કેસલાને પરવાનગી આપવાના બદલામાં વેરે પકડ્યો. ને કે પરવાનગી આપવી એ તેની ફરજ હતી. કેસલા જેવો વણકર ત્રણ સારી સાદી ગુંથી એ વેચે તો ત્રેવીસ દિવસની નિરાંત થાય પણ પોતાના સ્વાયં આડે કાઢીને ય વિચાર કરવાની જરૂર કેમ જણાતી નથી, એ એક કાયડો છે.

સુબેદાર સાહેબને ખુશ કરવા કેસલાના લથ બપાટાખંધ કામ કરતા હતા આજે ત્રણ વાગ્યા પહેલાં સુબેદાર સાહેબને

ત્રણ સુંદર સાદી આપવાની હતી. તે આશાથી એના દ્વાય અડપથી ચીપોને બાંધતા જતા હતા. યંત્રવત કેસલો ચીપોના ઢગલામાંથી એક ચીપ ઉપાડતો, યંત્રવત તેને ગોઠવતો, ને દોરીથી ગાંઠ પાડી બીજી ચીપ લેતો.

* * *

‘હમ દે ઇસ્કે બંદે...’ એક હામો-નિયમવાળી એક સુવાન લિખારણે ધર્મશાળા આગળ આવી સૂર છેડ્યા. ને આળસુઓ તેની આભુઆભુ ટાળે મળ્યા.

‘હમ દે ઇસ્કે કે...’ ગાનારી વાધરણ સુવતીએ એક તીરછી નજર નાખી.

‘વાહ ! વાહ !’ બેચાર ઇસ્કીઓ પોત્રારી ઉઠ્યા.

એક જણે ગળવામાંથી એક આની ઠાડી, તેના તરફ ફેંકી. લિખારણે તેના તરફ જોયું, આની ફેંકનારે આંખ મીચકાવી.

‘ક્યાં એ ! તયાર હો ગયા !’ સુબેદારના માણસે કેસલાની એકાગ્રતામાં ભંગ પાડ્યો.

‘હમણું થઇ હમને ને ! થોડી જ વાર છે !’ તેણે હાથની ગતિ બધારી. સફદર-મીયાં પેલી લિખારણુ ગાતી હતી, ત્યાં ગયા.

‘ઓહો ! તું હો ને ક્યા ! સુબેદાર સાંબકે ભાં ઉસ દિન રાતકો ક્યાં નહિ આઇ ?’ આંખોમાં વિજળી ચમકાવી મીયાંએ જીયું.

લિખારણે અથડાયક આંખોને અણસારો કર્યો, ને મોંમાં પાણી ફૂટ્યું હોય તેમ મીયાંએ સીસકારો બોલાવ્યો.

* * *

‘ક્યાં એ ! હો ગયા !’ સફદર પાછો આવ્યો. કેસલાએ સાદીઓ તૈયાર કરી મુકી હતી, તે તેની પાસે દૂર રહીને મુકી.

‘અચ્છા! કલ રૂઝરમે’ સુબેદર સાંબ-
કા મિલ જના, ઝૌર શીર ગાંવમે’ કામ
કરના...’ સફદરમીયાં રૂવાબથી હાથમાંની
સોટી હલાવતા ચાલવા માંડ્યા.

કેસલાએ ભૂખ્યાં બેરી હોકરાં વ્હેયાં,
ને તેના દેયામાં ભડકા ઉઠ્યા. તેણે ધાયુ”-
હતું કે સુબેદર સાહેબ પાસેથી આજે
ખાવાનું તો મળશે જ, ને બીજું તો...

‘સાંબ!’ કેસલો સફદર પાછળ દોડ્યા.
સફદર ઝાંપા આગળ પેલી યુવાન લિખા-
રણુ સામે આંખો મીચકાવતો ઉભો હતો.

‘ક્યોં?’ સફદરે રંગમાં ભંગ પડવાથી
ગ્રસ્તે થઇ પૂછ્યું.

‘સાંબ! ખાયડી હોકરાં કાલનાં ભૂખ્યાં
છે. થોડું ખાવાનું આપો, નહિં તો એકાદ
આનાના પિસા આપો તો ચલામમરા...

‘ચલ, હટ! પૈસેપૈસે નહિં મિલેંગે!
જા, ગાંવમે’ લિખ મારંગને!’ સફદરે આંખો
તતડાવી.

‘સાંબ...!’

‘જા જાસે. નહિં તો દેખા કે રંડ!’
સફદરનો મિગજ ગયા.

‘સાંબ! હવે કે’ જઉં! તોણુ તો
વાગ્યા! ને...’ કેસલો પગે પડવા આગળ
વધ્યા.

...ને તે સાથે જ સફદરનો નડો ડડો
કેસલાના માથા પર પડ્યો.

કેસલો બેભાન થઇ પડી ગયા-માથા-
માંથી લોહી વહેવા લાગ્યું.

‘સાક્ષા-બેવકુફ’-ને ઉપરથી કેસલાને
એક લાત પડી.

* * *

‘ચલ મેરી માશુક!’ કહી સફદરે
ગજવામાંથી અડધો કાઢી પેલી લિખારણુને
આપ્યો. ધીમે રહીને લિખારણુના ખભા
ઉપરથી સફદરે હાથ નીચે સરકાવ્યા...ને...

* * *

• સાંજે કેસલાના શબ આગળ ધની
દેયાદાદ રડતી હતી.

પંચકાસ કરવામાં આવ્યો.

‘અસલ તાપથી મૃત્યુ નિપજ્યું છે’
પંચે ઠરાવ્યું.

—ને ધની ફાટી આંખે જતા પંચ-
પરમેશ્વર તરફ નેત્ર રહી.

....હાસ્યનાં-
છાંટણાં....

અદૃશ્ય વ્યક્તિ

હું વેન સંતાપ ઓ હાકલુ ! અમારા ગરીબના પર એક તો મુડીવાદનો ખોદ હતોયો છે. તેણે અમારા લોહી માંસ ચુસી લીધા છે અને ખાલી રહેલા છાતિનરને હું શાને સંતાપી ખખડાવી નાખે છે ! તને અદૃશ્ય પણ દેખતાં તો મહેને કંપારી છુટે છે, ત્યારે કોપ હું મુડીવાદ સામે અજમાવા બાજુ છે પરંતુ તે તેના વિપ્લવ સાધનોથી તને ડરાવે છે. મહારી પામે તો કંઈ નથી. હું અધનઅ તને ક્યાંથી દખ્ખવી શકું ? શું ગરીબી એટલે યુદ્ધો ? હવે મને ન સતાવ ત્યારથી તો હું તારી ગયો છું. મહારા હૈયામાં અભિજવાળા સળગે છે. હવે મહારો કડો છોડ, છોડ, છોડ, નહિંતર સાક્ષાત અભિ પેટાવીશ. હું બળેલો અને અભિ પ્રગટશે પછી મને હું કેવી રીતે હારીશ ઓ ટાઢ !

દોસ્ત

ઓ હું મિત્ર, ઘડી ખુલો હું કેવો રૂપરૂપ હતા ? એક ઘડીમાં તો તને શું થઈ ગયું ? કેવો મને હસાવતો હતો, ગેલ કરાવતો હતો ? હું મહારી સામે જેમ ન્યાયું તેમ નાચતો, મહારી આજ્ઞાને

આધિન રહેતો હું તને પાડું મારી ખજવતો, પરંતુ કદી હું મહારી સામે ગુસ્સો પણ નહોતો થયો. ત્યારે ત્યારે આત્માને એટલું બધું શું હું બ થયું ? ઘડીમાં તો ત્યારે શ્વાસ પણ ઉડી ગયો. મહારા લાડલેલા મિત્ર ! તને હું મૃતપ્રાય ગિથિતમાં નથી જોઈ શકતો. ત્યારે લંછને તો હું પણ મહારા શરીરનો મુદ્દ બાધો કરી શક્યો છું. ખરેખર ત્યારે કોઈ અજ્ઞાન વેરીએ તને હણ્યો છે. પરંતુ ત્યારે નિશ્ચેતન પડેલા દેહને હું અંજલી છાંટી અગાઉના ઝાશીમુની જેમ તને નવ-જીવન અપીશ અને પુનઃ તને કુદકા મારતો નીરખીશ ત્યારે જ મહારા આત્માને શાન્તિ થશે. લે ત્યારે પર પડેલા માને સાંધી તને પુનઃ ઉછાળતો કરું મિત્ર-
કુટબોલ !

નાક વગરની !

રાં અભાગણી, નાકવહીતા પેટની ! ત્યારી દશા કેમ કરી ગઈ છે ! આજે મહારા પર શાને વેર લે છે ? મહારા મિત્રોની મીટીંગમાં જવાનો બરાબર ટાઇમ મળ ગયો છે ત્યારે જ હું આડી ચાલે છે. હું આવી નિલંબ હશે તે તો આજે જ

નવરુપ હવે કૃપા કરી સીધી થઇ જા
અને જો તું મનાઈ જા તો હું તારો
છાદ્યપત્ર ત આભાર નહિ ભૂલુ અને
હવે કાંઈ સ્થળે ખાસ જવું હશે તો તને
એક મ્હાલ અગાઉથી મનાવીશ પરંતુ છે
છેતની ધડીએ તને કદી પણ નહિ મનાવું
હીયર આ નેકરુધ !

મદદગાર !

તું સ્ત્રી છે છતાં પુરુષના જે
લી જ નરમભરી રાખે છે અને
તેથી લોભાધને જ મેં તને હાથમા આની
છે પ્રીય, તારા પર હું સહી આશ્રીન છું
તું મને અનેક સંક્રમણ સહાય થાય છે
તને હું મમતાભર્યા હૃદય નિભાવું છું
તારા પર ખુશી થઇને તો મેં તને હમણા
નવર ગીત સાંડી પહેરાવી છે અને ચક્ર
ચક્રીત આદીતું ધરેણું પહેરાવી તારી
શોભામા આર વધારો કર્યા છે આજે તે
મને સ્થાય આપી છે તે તો હું છાદ્ય
પત્ર ત ભૂલી શકું તેમ નથી જો આજે
તું મ્હારી સાથે નહોત તો પ્રિયે આ
અધારી રાત્રે મને કુતરા કરડી જ જાતને ?
પ્રિય લાકડી !

ગવૈયા !

ધૂણા ગવૈયાના રાગ સાલજયા
પરંતુ તારા જેટલો છુનદ સુરી
કોઈ ન જોયો તારો રાગ અને હલકલક
ગાન સાલજીને મ્હારી ઉધ પણ ઉડી
ગઈ તારી મીઠી જીભના હું શુ વખાણું
કરું તારી આવા ગમગમ કરું નથી
પરંતુ તું મોટા સહેરમા કોઈ નાટક
કંપનીમા રહી જા લલે પહેલા પેટપડી
યે જ નાટક શરૂ થતા જ પહેલા મેજ
ઉપર તું તારૂં ગાયન સંભળાવ તો હું
ખાત્રીથી કહું છું કે આખું થીયેટર
હાર્યથી ગાજી ઉઠે અને તે હાસ્ય તેની
છાદ્યપત્ર ત ન ભૂલે નાટક કંપનીના
ડીરેક્ટરોને અખતરો અજાવવા જેવો છે
તે ગવૈયાનું નામ પણ શાને છુપાવું તેનું
નામ લે બકુલ !

જીગર જાન !

મ્હારી વ્હાલી જીગરજાન ! તારા
પર મ્હારો મોહ કેમો અવ

જીનિય છે ? આજ વર્ષો થયા તારા પર
મ્હારો આહ અધિક ને અધિક વધતો જ
જાય છે તારૂં હૃદય ઉકેલવા મેં મ્હારી
આખોના તેજ પણ ખોયા છે ! એમલી
તારા પર મ્હારી આહના છે પ્યારી,
પ્રાણાધાર ! તારા વગરનું મ્હારૂં જીવન
રસહિન જાની રહે છે તારો વિયોગ હું
ધડીભર પણ સહન કરી શકતો નથી
તારી પરનો એવો મ્હારો અપ્રતિમ પ્રેમ
કાંઈ પર પણ નથી તે હું મ્હારા દીનથી
કહું છું તારી સાથેના પ્રેમ છાદ્ય
પત્ર ત ટકે, તારા પર મ્હારો પ્રેમ વધુ ને
વધુ વધતો રહે એવી જ અશાને અભ્યર્થના
કરતો પ્રિય તારો જ હું સદા છું મ્હારી
વ્હાલી ચાપડી !

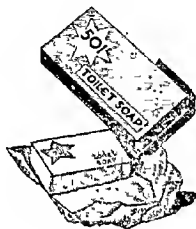
અસુલો મિત્ર !

પ્રિયમિત્ર, તારે લઇને જ હું દુનિ
યામા જીવું છું, તારા વગરનું,
જગતમા મને અવગત અધારે ચોર લામે
છે દુઃખમા કહું તો તું મ્હારૂં સર્વસ્વ છે
વ્હાલા મિત્ર તારો હું કેટલો આભાર
માનું ? તારો અસ્મિત ઉપકારનો ખલો
મ્હારાથી વાળી શકાય તેમ નથી તારાથી
હું કેવો રૂઝા લાગુ છું જો તું નહોત તો
હું એકલો માથા પછાડી મરું તો પણ
મને કંઈ સુખ નહિ એવા તો તે ના
લગાવ્યો છે તને તો હું ખરા જીગરથી
વિનવું છું કે મૃત્યુપત્ર ત આપણે
આપણી મિત્રતાની ભાવવી હું તો મ્હારા
શુદ્ધ હૃદયથી તને કાલ આપુ છું હવે
તારો આત્માને શાંતિ થઇ કે કેમ ?
પ્યારા મિત્ર, કેમ જોલતો નથી ? મ્હારાથી
શાને મીસાય છે ? આવ જો મહાભાવા
મિત્ર ! તારા મૈત્રીના બલમા તું ચાહે
તે તને આપું, જગતમા જેની લોકા નિત્ય
દરકાર કરે છે, જેને મોટે પ્રાણ કુરબાન
કરવા તૈયાર થાય છે, તેવું અપૂર્વ સ્થાન
તને મેસવા આપું પછી તો તારા
આત્માને સતોપ થશે ને ? અને એ સ્થાન
તને ગાયમ રજીસ્ટર કરી આપું છું
જગતમા તેના જેવી કોઈ કિમતી ચીજ
નથી તે નાહ તને મેસવા આપું છું
મ્હારા વ્હાલા ચરમા !

ઉડાડનાર — વૈયંચ દ્ર, ૧. યુદ્ધ.

પ આદલાદક સુગંધી નહાવાના સાબુઓ....

હંડક આપતા, તાઝગીલચા અને ઠરકસરવાળ

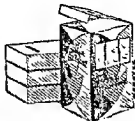
૫૦૧ ટોઇલેટ સાબુ

જસમાઈનની ના
લુક સુગંધીવાળો
સાબુ બનરમાં
આદલી જોઈ
કીમતે મળતા કે
છપણ સારમાં
સારા સાબુ કરતાં
ઉત્તમ છે, ઉપચોગી
પછી પડે તેવી જોડ
સમા પેક કરેલી
નહા જોડી.

ખાસ સુગંધીદાર

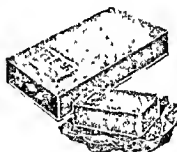
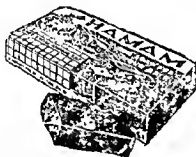
ગોડીઓ.

બે અને ત્રણ
ગોડીનાં જોડકામાં
પેક કરેલા આ
આદલાદક અને
જલભરતા સુગં-
ધીદાર સાબુ-ખસખસ, ફોડર, લવંડર
લીના, જરામાઈ અને ગુલનાર એ છ માંથી
ગમે તે પસંદ કરો.

હમામ

નહાવા માટે ઉત્તમ ખુશી
દાર તાઝગીલચો સાબુ
આખો રીવશ ચામડીને
તાઝગી આપી દેડી અને
તંદુરસ્ત બનાવે છે. ૧/૪
સ્તંભના વજનની કે મોડી
ગોડીઓમાં પેક કરેલાં
જોડકામાં વેચાય છે.

જાંઘ યુદ્ધ વનસ્પતીનાં તેલમાંથી બનાવેલા

બંધી શમખ બનાવટની મારકે
આ સુંદર સાબુઓ શક્તીય
રીતે પ્રયોગશાળાની દેખરેખ
નીચે બનાવવામાં આવે છે અને
બનવરોની ચરબીથી મુક્ત છે.

જાંઘ ટોઇલેટ સાબુ

નવો, નાનુક સુગંધીવાળો સર્વોત્તમ
સાબુ, જાંઘ સાબુ, ગમે તેવા સારમાં સાત
સાબુ કે જે તેનાથી બમણી કીમ
વેચાતો હોય તેની હરોલમાં આજીને ઉભે
રહે છે. તદન નવીન બતના લીલા આ
સોનેરી જોડકામાં પેક કરેલા જોડકા
મળી શકો.

યુ ડી કોલન

આ સુંદર સાબુમાં યુ. ડી.
કોલનનાં હંડક અને
તાઝગી આપનારા મુખો છે
જે ગોડીનું જોડકા.

ચેમક્રે મેક્સ હીપાટમેન્ટ પી. એ. જોડકા પરટ, મુંબઈ.

ધી તાતા ઓઈલ મીલ્સ કંપની, લીમીટેડ, તાતાપુર

ખૂનીનું નિવેદન—

નિશારાણીની સવારીને હજી થોડીક વાર હતી. સંધ્યાના મહાકારા બતાવી આપતા હતા કે હજી એનું ક્ષણજીવી ચૈવન અમર ક્ષણોનો ઉલ્લાસ મ્હોણી રહ્યું હતું. એને એ પડતી સંધ્યાના શૂન્ય મનસ્ક જેવાં લાગતાં વાતાવરણમાં પંખ બતાવયરાનમાં ચઢતે એક માલગાડી ખટ! ખટ! ખટ! ખટાટ ખટ! ખટ! ખટ! અવાજ ફરતી માર્ગ કાપી રહી હતી. એના ધુમાડાનાં ગોટગોટા સંધ્યાની ચુંદડી પર કાળો રંગ ફાંટવાનો નીચ પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા. હવા ખીસ્કુલ પણ નહોતી. આમ્માનનો શ્વાસ જતો રૂંધાઈ જતો હોમને એમ લાગતું હતું.

ત્યારે એન્જન ફફફફ!.....કુંકાડ મારતું, માલગાડીને ધસડી લઈ જવા માટેનો બધો શુભ્સા કાળા ધુમાડા વડે ઉપાસુંદરી પર ઉતારતું, નિર્લજ્જ પણ નિરાધાર ગુલામની માફક આગળ વધી રહ્યું હતું. એન્જનનાં પેટાળમાં આગ સળગી રહી હતી. કૂંદવર કંટાળેલો ઝાલાં ખાતો બેસે હતો. ત્યારે બીજે છેડે ગાડ' પણ તન્દ્રાવસ્થામાં 'બીજું' દરેશન ક્યારે આવે'નો વિચાર કરી રહ્યા હતા.

આ વયરાનમાં આગગાડીવાળી લાઈન એવી હતી કે દિવસમાં માંડ માંડ બે ત્રણ માલગાડી એ રેલ્વેલાઈન પરથી પસાર થતી. એટલે ગાડ'ને કે કૂંદવરને કોઈ પણ પ્રકારની બ્લીક, સાવધાની કે ચિંતા માટે ખીસ્કુલ કારણ નહોતું. માત્ર એન્જનને

.....એક.....
.....કુંકા વાર્તા.....

.....લખનાર:.....
.....અમરનાથ ચૌધરી.....

જ્યારે ભૂખ લાગતી ત્યારે લહેના પેટમાં કાયલા નાખવાવાળો નૌજવાન મજદૂર થોડાક પાવડા કાયલાના નાખી રહેતો—પણ અત્યારે તે એન્ટનની બહાર આવેલી ‘વેલી’ગ આગળ ‘બોઇલર’ કેટલું તપી ગયું છે એની તપાસ કરી રહ્યો હતો.

પણ એકાએક એની દષ્ટિ દૂર રેલ્વેના પાટા પર પડી. તહેલો કેંક જોયું અને તેણે જોરથી બૂમ પાડી. “ઓહ! ડીરાઇવર! ડીરાઇવર! ગાડી રોકા, લાઇન પર કોઈ પડેલું જણાય છે.”

ડ્રાઇવર સાંખ ચમક્યા અને ઉભા થઈ ગયા. એણે એન્ટનની કાયવાળી આંખો-માંથી બહાર નહર નાખી: એણે બરાબર જોયું તો લહેને જણાયું કે એક આદમી લાઇન પર મેલી આદર આદીને બેસીક થઈને સૂતેલો હતો. ડ્રાઇવરે સીટી વગાડી. થણી વાર સીટી વગાડી. પણ એની અસર કેં ન થઈ. એટલે તે બડબડ્યો.

“આ કમખખતને સવાને માટે બીજે કયથિ જગા ના મળી તે અહિ સૂતો—”

દૂરી વાર ડ્રાઇવરે સીટી લગાવી, પણ પેલો માણસ જરાયે હલ્યો નહિ. ડ્રાઇવર ગુસ્સે થઈ ગયો અને તે બોલ્યો “સાલો... બસે કચ્છાઈ જાય! પણ તે સાથે જ તેણે પોતાના પ્રચંડ પંજા વડે ‘બ્રેક’ દબાવી દીધી અને ગાડી એકદમ અટકી ગઈ. પેલો કાયલા ઠોકનાર મજદૂર હસી પડ્યો અને બોલ્યો, “હજીયે મ્હારો બેટા લાઇન પર સૂતો છે: જાણે એના સસરાને ત્યાં આગ્યો હોયને...” એન્ટન ઉભું રહી ગયું. એના ફફફ અનાજથીએ પેલો આદમી જાગ્યો નહિ.

ડ્રાઇવરે પેલા સૂતેલા આદમી તરફ જોયું. એ ચંદમણ ગયો કે દાળમાં કેંક

ઠાળું છે. આ વખતે ગાડી પણ એન્ટનની નજીક આવી પહોંચ્યો હતો. ડ્રાઇવર અને ગાડી બંને પેલા આદમી આગળ ગયા—તેમણે જોયું કે એ આદર ઉપર થણા લાલ ઝાંઝ હતો. અને લેની પર માખીઓ ગણગણી રહી હતી. ગાડી બધું સમજી ગયો. પેલા મજદૂરે આવીને જકની માફક પેલી આદર બેંચી લીધી—અને બધાએ અન્યથાથી વચ્ચે જોયું કે તે એક દશ વર્ષના છોકરાની લાશ હતી!

ગાડીએ એ લાશ લીધી અને તે આગળ વધી: રેશન બહુ દૂર નહોતું.

એ રેશનનું નામ મ્હને માદ તો છે—પણ એ એટલું તો કહું અને ખરાબ છે કે ન બોલવામાં જ સાર છે. રેશન લગલગ જંગલી-વયરાન જેવું છે. ગાડીએ રેશન પર નહર નાખી: પાંચ સાત આદમીઓનું રોળું તેણે દીધું. આ ન્હાનકડાં રેશનપર સ્હાંજના સમયે પાંચ સાત માણસો એકઠા થાય એ જરા આશ્ચર્યકારક થટના હતી. ગાડી આવી તોયે પેલું રોળું વાતો કરવાના પોતાના કામમાં મશગુલ હતું. ગાડી ગાડી પરથી ઉતરીને તપાસ કરીને જોયું તો માલુમ પડ્યું કે એ ગામથી ત્રણેક ગાઉ દૂર આવેલા ગામડાના સરકારી ડોક્ટરે વીશબાવીશ વર્ષના નૌજવાન હિંદુને પકડ્યો હતો. પેલો નવજવાન બહુ ગભરાયેલો જણાતો હતો.

શિખ ગાડી પાસે જઈને રેશન માસ્તરને પૂછ્યું, “ભાઈ! આ શું મામલો છે?”

રેશન માસ્તરે જવાબ દીધો, “થોડીક વાર પહેલાં ડોક્ટરે સાહેબ પોતાના બે દેરતો સાથે ફરવા જતા હતા: રસ્તામાં લેમને આ ભુવાન મળ્યો. ડોક્ટરે સાહેબને જોઈને એ ચમક્યો. એનાં કપડાં પર લોહીના ઝાંઝ હતા. એની ઉપર ડોક્ટરની નહર

પડી એટલે તહેમને એ છોકરા પર બહેમ આવ્યો એથી એને અહિં ધસડી આવ્યો.”

ગાડાં યધુ સમજી ગયો. તેણે એ મામલાનો ભેદ ઉકેલવા ઝખાંન ફેંકી, “જાઓ! રેલ્વેલાઇન પરથી મહને એક દશ વર્ષના છોકરાની લાશ મળી છે!”

એ જ વખતે એન્જનમાં કાચલા દોકનાર મજદૂર નહાનકડી લાશ ઉઠાવીને પ્લેટફોર્મ પર લઇ આવ્યો. આ લાશને જોતાંની સાથે જ ડોક્ટરે પકડી રાખેલો નવજુવાન ભયથી કંપી ઉઠ્યો. ભેદ ઉકેલતાં જણાયું કે તે જુવાન અને જેની લાશ હતી તે છોકરો એક જ ઘરમાં રહેનારા ભાઈઓ હતા:

ડોક્ટરને પહેલેથી જ બહેમ આવ્યો હતો કે આ જુવાન કેંક અસાધારણ કામ કરીને આવતો હતો. હવે આ લાશ જોઇને તહેને માલુમ પડી ગયું કે આ બાલકનું ખૂન આ જુવાને જ કયું હોયું જોઇએ-પણુ આ બંને ભાઈઓ સગા ભાઈ હતા એટલે એક બીજાનું ખૂન કેવી રીતે કરી શકે એ જ એક પ્રશ્ન હતો. છતાંપે એ પ્રશ્ન ઉપર વધારે વિચાર કર્યા વિના એકદમ પેલા નવજુવાનને પૂછ્યું, “સાચેસાચી વાત કરી દે! તહે આ બાળકનું ખૂન શા માટે કયું?”

પેલા નવજુવાનના ચહેરા પર એકએક ભયના ચિહ્નો આવ્યાં. તે મૂંઝી ઉઠ્યો. એનાથી કંઈ જવાબ આપી શકાયો નહિ.

મેશન પર ફટલાયે વર્ષ થયાં એક જુઝગ પોટર પોતાની નોકરીની ફજા અન કરી રહ્યો હતો તે આ વાત શાન્તિથી સાંભળી રહ્યો હતો. તે તો પેલા નવજુવાનની દયા આવતી હતી. તેણે કહ્યું, “સાહેબ!...કદાચ એમ પણ હોય કે કોઇ બદમાશે આ બંને ભાઈઓને એકી જ સાથે મારી નાખવાનો

પ્રયાસ કર્યો હોય. આ તો જુવાન છે એટલે જીવ ખાતર નહાસી છુટયો હોય અને પેલો છોકરો નહાસી નહિ શક્યો હોવાથી...”

“ચપ રહે! તહેને કાણુ પૂછે છે?” ડોક્ટરે દાંત કચકચાવીને છુટ્ટા પોટર તરફ આંખો ઠાકાડી, “શું એની જીભ કપાઇ ગઇ છે?”

પોટર ચૂપ થઇ ગયો

શૂધવિરથી ન રહેવાયું—“આ જુઝગની વાત પણ વિચારવા જેવી છે. આ માણસના કપડાં પર લોહીના ગ્રંથ છે. કોઈકે એને પણ માર માર્યા હોય એમ લાગે છે. કે જે જોઇએ કે એના શરીર પર મારની નિશાની દેખાય છે કે નહિ!”

લોકોને આ વાત મળી. નવજુવાનના શરીરને તપાસવામાં આવ્યું. પણ તેના શરીર પર મારનું એક પણ ચિહ્ન ન દેખાયું નહિ. પણ વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે તેનાં ઉપરનાં કપડાં જ લોહીથી ખરડાયેલાં હતાં, પણ અંદરનાં કપડાં પર લોહીનું ટીપું સરખું જ દેખાતું નહોતું. એ વાત તો ચોક્કસ થઇ ગઇ કે પેલા છોકરાના ખૂનમાં મોટા ભાગનો લથ જરૂર હોવો જ જોઈએ.

અત્યાર સુધી શિખ ગાડે મૌન સેવ્યું હતું: એણે તો એકદમ પોતાનો પરચો બતાવ્યો. એકદમ એણે પોતાના બંને હાથથી પેલા નવજુવાનની ગરદન પકડી લીધી. એના ગળાને ઝાઝી ધ્વનિ ન આવે એ પ્રમાણે દબાવ્યું—અને પછી એકદમ જોરથી કહ્યું, “સાચું બોલ! તેં આ બાળકનું ખૂન શા માટે કયું?...બોલ! નહિતર તહાર ગળું દબાવતાં મહને જરાયે વાર નહિ લાગે.”

પેલો નવજવાન એકદમ રડી પડ્યો. એની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી. એનાથી શિખ ગાડનો લુલમ સહેવાયો નહિ પણ ગાડે 'તેનું' ગળું જરા વધારે જોરથી દબાવ્યું. જુવાન ગુંચવાયો. એનો શ્વાસ ગુંગળાવા લાગ્યો એણે રોતાં રોતાં બોલવા માંડ્યું, "ભાઈ! ગળું છોડો.. હું હમણાં જ તમને કહું છું."

ગાડે પોતાની પછક દીક્ષી કરી. ખૂની બિસ્ફુલ નિર્બળ હૃદયનો હતો. એણે સ્વીકાર કરી લીધો કે 'ખૂન તેણે કયું' હતું.

ઈન્જનનો કોયલા નાખનાર મજદૂર તાલુમ થઈ ગયો.

"લાહોલવસ્લાહ-કુવત !"

ગાડ, ડોક્ટર, રોસન ભારતર પીગેરેએ એ ખૂની નવજવાન પાસેથી જે નિવેગન લીધું તે કુંકમાં આમ હતું:-

"અમે બંને પીત્રાઈ ભાઈ હતા. આ છોકરાનો બાપ મરી ગયો છે. એને ભાઈ કે કોઈ પહેન કોઈ નથી. પણ તેની તમામ મીલકત અમારા ગામના ફોજદારને દૂંટી તરિકે મેંપાયેલી છે એની પામે ૭૦૦ વીધા જમીન છે. હું બહુ જ ગરીબ છું, અને કમાણીનું એણે ૫ સાધન મ્હારી પામે નથી. પેલા ફોજદારે એક ટ્રિયસ બોલાવીને મ્હને એમ કહ્યું કે જો એ છોકરો મરી જાય તો એની તમામ મીલકત પર

મ્હારો હક્ક લાગે એ ફોજદારે મ્હને ઉચકેર્યા. મને આ વાત ગમી. મ્હેં મારા ભાઈને કહ્યું, કે 'ચાલો, આપણે, આપણી વાડીએ તડ-ખૂચ ખાવા જઈએ. અને અમે ચાલ્યા. હું પેશાબ કરવાને ખસીને જરાક પાછળ રહી ગયો અને પછીથી મ્હેં મ્હારી પામેની છૂરી કહાડી અને...મ્હેં તેની પર ઘા કર્યા. એણે ખૂન પાડી. પણ મ્હેં તેની પર ખીજત જે ત્રણ ઘા કરી એને ખામ કરી નાખ્યો. મ્હેં આસપાસ નજર નાખી રહેલી લાઈન પાસે જ હતી મ્હેં એના શરીરને પાટા પર મૂકી દીધું અને વિચાર કર્યો કે એ રાતે આવનારી ટૂંકન હેઠળ તે આવી જશે એમ મ્હેં મ્હારા મન સાથે નક્કી કરી લીધું. લોકો એમ સહમજશે કે એ ગાડી હેઠળ કચ્છાઈ ગયો!...પણ પછી હું પેલા ફોજદાર સાહેબ પાસે ગયો. મ્હારી અગમ્યબી વચ્ચે તેણે મ્હને ધમકી આપી અને ખૂની તરિકે શિક્ષા કરવાનું જણાવ્યું. હું ભયભિત થઈ ન્હારી ફરિયાદ-અને....."

તેણે એક નિશ્વાસ મુક્યો અને ફરી રડવા લાગ્યો. ગાડે સીડી આપી અને કહ્યું "હવે હવે ચાલ છે!" આધિક મંદિતા આ જમાનામાં માણસ માણસાઈની હદ વટાવી ગયો છે. એવું જ આ પરિણામ છે. ઓહ!" (ખામ)

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રોસને વીલરનો રોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો ખીલે કોઈ મિત્ર નથી.

કુકીનનો બળવો

આવ-અને કુકીન એ બે ચીનનાં
ઉં નામો છે. પણ પહેલું શહેર છે
અને બીજું પ્રાંત છે.

ચીનના નકશા ઉપર નજર નાંખશો તો
જણાશે કે કુકીનનો પ્રાંત ક્વાન્ટુનની નીચે
અને યાંગસ્ટે નદીની ઉપર આવેલો છે.
આ પ્રાંત ચીનની મધ્યમાં આવેલો છે.
અને ઇમારતી લાકડાં માટે મુલકમશહુર
બન્યો છે.

નવેમ્બરની વીસમી તારીખે-જરાબર ત્રણ
મહીના પહેલાં આ પ્રાંતના એક આગેવાન
સેનાપતિએ જાહેરાત આપી કે કુકીન પ્રાંત
ચીનની મધ્યસ્થ સરકારથી સ્વતંત્ર બને છે !

આ લશ્કરી સેનાપતિનું મનસ્વી કૃત્ય
ન હતું. ચીનના કોઇ લશ્કરી જનરલનો
આ કૃત્યો ન હતો. થઇ પડેલા ગવર્નરનો
સત્તા પચાવી પાડવા માટે આ યત્ન ન હતો.

* * *

નવી સરકાર સ્થપાઇ. શાંઘાઇનો
સંરક્ષક સેનાપતિ પ્રમુખ થયા. અને આ
સરકારે પહેલી જ જાહેરાત કરી કે—

ખેડુતોને જમીન મળશે. દરેકને
ખેડી શકાય તેટલી જમીન આપ-
વામાં આવશે. કામગીરોને હડતાલ
પાડવાનો હક્ક આપવામાં આવશે.
વિચાર, વાણી, અને વતનનું
સ્વાતંત્ર્ય આજથી કુકીન પ્રાંતની
પ્રજાને મળે છે !

! આ જાહેરાત અમલમાં મુકવા માંડી.
ખેડુતોમાં જમીન વહેંચાવા માંડી. કુકીનની
જનતાને નવી સરકાર વધુ બહાલી લાગી.

કુકીન પ્રાંતમાંથી નવી સરકાર સામે
કોઇએ શંકા પણ ન કરાડ્યો. લોકોએ
તોફાન ન કર્યાં. વિરોધ અદૃશ્ય થઈ ગયો.
ઉલટું દરીદી ખેડુતોએ પોતાને આંગણે
દીવા મુકી નવી સરકારની સ્થાપનાને
વધાવી. જનતામાં આનંદ પ્રગટ્યો.

* * *

પણ આ આનંદ અલપજીવી હતો.
નાનકિંગમાં વસ્તી મધ્યસ્થ સરકારને
કુકીન પ્રાંત ચીનની મધ્યસ્થ સરકારનાં
સકંજનમાંથી મુક્ત થાય તે ગમતું ન
હતું. નજ ગમે ને !

તેમણે લશ્કર બોલાવ્યું. લાહુતી સૈની-
કોએ ખંભે બંદુક ધરી. કુકીન પ્રાંતના
'બળવાખોરો'ને દાખી દેવા માટે જનરલ
યાંગ-કૈ-શેકે મેદાને પડયા.

અમેરિકાએ ૧૫૦ એરોપ્લેન આપ્યાં.
જર્મનમાંથી ઊંચી ગેસની પીપ મંગાવ-
વામાં આવી. યાંગસે નદીના જળમાં ચીનની
મનવારોમાં ગોળાઓ ગોઠવાવા માંડયા.

જર્મન લશ્કરી અમલદારો સૈન્યને
કવાયત શીખવવા માંડયા. જર્મન લશ્કરી

ચીનના છેલ્લા આંતરવિગ્રહ
વિષે રજુ થયેલી રસપ્રદ હકીકત.

અમલદારોએ મધ્યસ્થ સૈન્યની વ્યવસ્થા
હાથમાં લીધી.

* * *

બળવાખોરોને તો દાખી જ દેવા
વૈધએ ! યાંગ-કૈ-શેકે હોઠ પીસ્યા. ઇંચાંડ,

ફ્રાંસ અને અમેરિકાને જાહેરાત અર્થાત્
ગઈ કે નાનકિંગ પોતાના સામ્રાજ્ય સરકાર
સાથે પ્રકીન સર કરવા બહાર પડે છે.

જે નાનકિંગની સરકારે મંચુરીયામાં
જાપાનના આક્રમણ સામે એક લશ્કરી
દુકડી નહિ મોકલી, જે ચાંગ-કૈ-શેકે
શાંધાર્ધના સંરક્ષણ માટે એક રેલમેન્ટ
પણ ન મોકલી તેઓ સર્વ 'જાપાનેસ'ને
દાખલા માટે બહાર પડ્યા!

કારણ કે પ્રકીનનો બળવો એ લોકોનો
બળવો હતો. સાચા પ્રેમસત્તાઈની સ્થાપના
હતી. વિદેશી સામ્રાજ્યશાસીનો તેમાં
વિનાશ હતો.

આથી જ મધ્યસ્થ સરકાર એક ચઇ
ગર્હ. આથી જ નાનકિંગ સરકારે સામંત

લશ્કર ઉપાડ્યું. કારણ કે પ્રકીનનો બળવો
એ જનતાનો પડકાર હતો.

* * *

આજે સમાચાર આવે છે કે
નાનકિંગના લશ્કર આગળ પુચ્ચાવનો
સેનાપતિ ચીનના નૌકાબળને શહેર સોંપી
અદસ્ત થઈ ગયો છે.

આજે પુચ્ચાવ પડ્યું છે. પણ ખરેખર
બળવો દબાવો છે? શું જનતા નાનકિંગ-
ના લાવડાને ફાલુબર પણ ફરફરવા દેશે?

એ ભાવિના સવાલો ભલે કહેવાય. પણ
ચીનના ઇતિહાસ જાણનારાઓ કહી શકે
છે કે જે ભાગે કંટન, ક્યાંગ્સી, અને
ક્યાંગ્ડમ ગયું તે જ ભાગે પ્રકીનનો છે.

ફરમાસુસોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમે પણ ખાતી કરશોજી

મોજ સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડ, અધરનીના લાડવા,
એસ-સના હલવાના પાનકેક, ચુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાખા અને
બીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ ખાતી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજું મલશે. અને વરધી મુજબ માલ ખનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પાલ દાસ મંગલ દાસ
મીઠાઈવાલા.

વશીયામલ બીડીંગ, આટરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ઝંડુ ડ્રા ક્ષા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડો

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કરવા

ઝંડુના સુવર્ણમિશ્રિત

મ ક ર દ્વ જ ગુ ટી

—શક્તિની સર્વોત્તમ દવા—
આજથીજ અજમાવા માંડો

—તોલા એકના રૂપીઆ આઠ—

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦—મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલબાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આલેજ મંગાવો

દીકરાનું

આગમન—

વસન્તી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે,
શ્રી કાર્વસ ગુજરાતી સમાજે
શ્રીયુત ઠાલાલાલ આણંદજી આવડા
તરફથી સવિનય સમ્મેલ ભેટ.

આ વીસમી સદીના યુગમાં આ-

લમે ઘણી જ પ્રગતિ કરી છે એમ કહી શકાય પરંતુ આ આલમમાં એવા અનેક દેશો છે કે જ્યાં નવીન યુગની રેશની જરાય પહોંચી શકી નથી. એવા દેશોમાં હજારો બાંશાલ બાબરના જમાનાનું વાતાવરણ જોવામાં આવે છે ત્યાં રેલ્વે નથી હોતી, ટપાલ નથી હોતી, વિજળી નથી હોતી, રેડીઓ નથી હોતો, આમોફોન જેવી બીજી વસ્તુઓ હોતી નથી. એવા દેશમાં પાપાણયુગનો ભાસ આપણને થાય છે. તેઓ માદીની જુપડીઓમાં રહી હાંદગી પસાર કરે છે. થોડાંક ટોરટાંખર, જમીન, ખેતી એ રહેમનું જીવન હોય છે.

એક
કુટુંબી વાર્તા

એવા પંજાબના એક ગામડામાં રમઝાન રહેતો હતો એ નવજીવાન હતો. એનું હૃદય, સાફ અને નિર્દોષ હતું. એના મુખ ઉપર હંમેશા ઉદાસ મલકતો. તેણે એકવાર રેલ્વેની મુસાફરી પણ કરી હતી. પામેલું એક ગામ લાયલપુર પણ તેણે જોયું હતું. પોતે ત્યાંથી 'પોસ્ટકાર્ડ' પણ ખરીદી આવતો. પોસ્ટમાસ્ટર તાર મારે "ટિક! ટિક!" અવાજ કરે છે એ પણ એને માલુમ હતું. છ માસ સુધી એણે લાયલપુરમાં મજૂરી કરીને એક દીકઠાક ગામનાં જીવનનો અનુભવ મેળવ્યો હતો. આજે રૂપીઆ પચાસાની રકમ

રેખાશ્રી:
સલિમા

પોતાની કમ્બર પર ધોતીયાના છેડામાં બાંધી એ પોતાને ઘેર પાછા ફરતો હતો.

અમુક સમય પરદેશ કે બીજા શહેરમાં વીતાવીને ઘર તરફ ફરતો આદમી જે જાતની પ્રસન્નતા અનુભવે છે તે સદૃશી વધારે પવિત્ર અને મધુર હોય છે. નવ-જુવાન રમજાન પોતાની 'કેડી' ઉપર ચાલતાં ચાલતાં "કોલાતું ગીત" ગાઇ રહ્યો હતો. રાતનો સમય હતો. દૂર દૂરથી ગીધડાંઓના તીવ્ર અને કઠોર અવાજ આવતા હતા. પાગેની નહેરનો બંધ તોડીને કો'ક કો'ક જગાએ કેડી પર પછુ પાછી પ્રસરેલું જેવામાં આવતું હતું.

પછુ અચાનક તેણે પોતાના બુતકાળ પર નજર નાખી. લાયલપુરના કોટવાળે એની પાસેના પચ્ચાસ રૂપિયામાંથી દશની મંગણી

કરી હતી. પછુ રમજાને તહેને સાફ સંભળાવી દીધું હતું, 'મહારા પરસેવાના પૈસા માગનાં તહમને શરમ નથી આવતી?'... અને આટલું કહી અલમસ્ત રમજાન ચાલી નીકળ્યો હતો. પછુ એના કાન ઉપર ખોદે ભરાયેલા કોટવાલના શબ્દો પડ્યા- 'બેટા! એક લેજ ત્યારે તું' પછુ-કારવાલનું અપમાન!...' રમજાન તે વખતે જરાક ગભરાયો-પછુ બીજી જ ક્ષણે ઘરની સુખદ કલ્પના યાદ આવતાં તે ચાલી નીકળ્યો. અત્યારે દૂર દૂરના ગીધડાંઓના કઠોર અવાજની અસર રમજાનના મગજ પર થતી નહોતી. તેના હૃદયમાં આનંદની ઉમિંઓના તારલા ઝલુક ઝલુક કરી રહ્યા હતા એના એક હાથમાં મજબૂત ડાંગ હતી. એની પીઠ ઉપર એકાઃ પોટકીમાં ધરના બાળકા માટે થોડીક સુખડી બાંધેલી હતી.

[૨]

રમજાનનું ગામનું
ધણું નહતું હતું.

માંક દરેક ખોરડાં હશે. એના ગામની અંદર દાખલ થતાં પહેલાં એક ઘીચ ઝાડી આવતી હતી રમજાન જ્યારે ગામની પામે આવ્યો ત્યારે તહેને તહેની પાછળ આવેલી ઝાડીમાં કુંક અવાજ... સરસાટ સાંભળ્યો ખરો. એ ચમક્યો. એણે કોઇનું બેસાડ્યું હતું નહોતું... એને કોટવાલ યાદ આવ્યો. એની દગા-ભરી આંખો લુચ્ચું હસતાં તહેણે કલ્પનાની આંખે, જેમ તે ધ્રુવ્યો નહિં. એની ડાંગ પરનો હાથ મજબૂતતા અનુભવી રહ્યો. એને વહેમ આવ્યો કે કોઇક એનો પીછો પકડી રહ્યું હતું-એણે જોરથી ખોખારા સાથે જૂમ મારી!

"ખબરદાર!"

પહેલાંની માફક સર્વત્ર શાન્તિ જીવીત હતી. ક્યાંથીયે અવાજ નહોતો આવતો. બે ત્રણ મીનીટ સુધી રમજાને ઉભા રહીને આસપાસ નજર નાખી કોઈદેખાયું નહિં એટલે આગળ વધવા લાગ્યો.

આખરે તે પોતાને ઘેર આવ્યો. અડધી રાત થવાને હજી દોઢેક કલાક બાકી હતો. ગામની શેરીમાં ક્યાંક કુતરાં લસતાં હતાં ગામલોક સૂઈ ગયાં હતાં. ફક્ત રમજાનનો સુઝગ પાલીદ ખાટલા પર પડ્યો પડ્યો હુકમ ગુડગુડાવી રહ્યો હતો.

બહાર ડેલી પર રમજાને એના અપ્પા-બનને પડકારો દીધો. સુઝગ આંખ ખુલ્લો થઈ ગયા. એનો દીકરો શહેરમાંથી કમાઈને આવતો હતો. ડેલી ખાલી. બાપ એને જેમ ખુશીમાં આવી ગયો. રમજાનનાં ન્હાનકડાં

બાલકો સિવાય ધરનાં બધાં માણસો ભગી ગયાં. એની મા, એની વહુ, એની એ બહેન વીગેરે એની ખબર પૂછવા માંડ્યાં. બધાં પેટભરીને રમજાનને મળ્યાં.

અહિંતહિંની વાતો કર્યા બાદ રમજાને પેતાની પોટકી ખોલી. એમાંથી થોડીક નીકાઈ બહાર કઢાડી. એ ત્રણ રમકડાં નીકળ્યાં રમજાને પોતાની વહુને ધીમેથી કહ્યું.

“બાપુ, ક્યાં છે?... એને માટે રમકડાં લઈ આવ્યો છું.”

બાપુ રમજાનના ન્હાનાં આળકેતું નામ હતું. રમજાનનો ત્હેની પર અસિમ પ્યાર હતો. બાપુ અત્યારે ભર નિંદરમાં હતો. રમજુની વહુએ ત્હેને કહ્યું, “છ તો સુઈ ગયો છે. કહો તો જગાડું.”

“સુતો હોય તો ભલે સુતો જગાડીશ નહિ. રમકડાં સવારે આપશું.”

થોડીવારમાં બધાંય સુઈ ગયાં. રમજાને પોતાના રૂપિયા ધરમાં એક ઘડામાં મુકી દીધા હતા.

[૩]

રાતના ત્રીજા પહેરે
રમજાનનો શુભ્રગં

બાપ એકાએક ભગી ઉઠ્યો. ઠાલી ધનધો રાત્રિ ભખી હતી-ધરની પાછળ કેંક અવાજ થતો હતો. એણે ખોંવારો મારીને કહ્યું, “એલા... કાણ છે?”

એની અજાણી એ હાથમાં ધરની અંદરનાં પાંચ છ ઘડાઓ એક સાથે જમીન પર ગબડી પડ્યાનો અવાજ આવ્યો. રાત્રિની શાન્તિમાં ઘડાઓનો કકંશ અવાજ વાતાવરણને ભયભિત બનાવી રહ્યો. રમજાન ભગી ગયો. ધરની સ્ત્રીઓ ભગી ગઈ. અંદર જઈને જોયું તો માટીની દીવાલ ખોતગેરી હતી અને તેમાં મોઢે ખાડો હતો. જરૂર, ચોર જ આવ્યા હાગે છે! ધરનો સામાન ચોરી ના શકાયો. પણ તે સર્વ અસ્તવ્યસ્ત હાલ તમાં વીખેરેલો પડ્યો હતો. રમજાન પેલા ગામડામાંથી બહાર નીકળ્યો. અંધારી રાતમાં ત્હેણે દૂર નજર નાખી જોયું કે એ આંધળીઓ ન્હાસી જતા હતા. રમજાને ખૂમ પાડી, “ચોર! ચોર!” અને ત્હેણે ચોરનો

પીછો પકડ્યો. આસપાસના બધાંય લોકો ભગી ગયા હતા. એમાંના કેટલાયે રમજાનની પાછળ મગ મારે ગયા.

બંને ચોર આગળ ભાગતા હતા. રમજાન ત્હેમની પાછળ હતો; ત્હેની પાછળ બીજા ગામલોક હતા. રાત્રિ કાળી ધનધોર હતી દૂર દૂર આગળ એક નાળું આવતું હતું. ત્હેના કીનારે આગળ જવાના વિચર માટે એક ચોર જરાક અટક્યો. એ જ વખતે રમજાને એને આબાદ પકડ્યો એણે ખૂમ મારી “રોડો! દોડો! ચોર પકડ્યો! પકડ્યો!”

બીજા લોકો અંધારા અને ઝાડીને લીધે પાછળ રહી ગયા પણ હવે રમજાનનો અવાજ સાંભળી તેઓ એ દીશમાં દોડ્યા.

આવે વખતે પહેલા ભાગનાર ચોર પાછો આવ્યો. એના હાથમાં એક લાંબો છૂરો હતો. એણે એ છૂરો જોરથી રમજાનના પાંસળામાં માર્યો અને તે બબડ્યો, “એટમણ! પાંચ રૂપિયા ડોટવાલ સા’, અને આપતાં આકરા ભાગતા હતા...

એમને ?.....લેતો બા.....” અને તે
કુર હસ્યો.....ધૂરો એટલો નેરથી
અંદર ધુસી ગયો કે પેલો ચોર તહેને
બહાર કહાડી શક્યો નહિ. રમજાનના
મહેમાંથી એક ઝીણી વેદનાભરી ચીથ
નીકળી ગઈ. આવી ધાયલ દશમાં રમજાને
પોતાનાં માંત વડે ચોરના હાથની આંગ-
ળીઓને એટલા નેરથી ઠરડી લીધી કે તે
આંગળીઓ તહેના હાથથી કપાઈને જઈ
થઈ ગઈ—ખીજ જ પળે રમજાન નિરાશ
થઈ પડ્યો. બંને ચોર ભાગી ગયા હતા.

ગામના તમામ લોકો એ અધારી રાત્રિએ
એ નાળાં આગળ રોળે મળ્યાં. એ સમયે

રમજાન પોતાનો છેલ્લો શ્વાસ લઈ રહ્યો
હતો. તેનો યુગ્મ બાપ રોતો રોતો ત્યાં
પહોંચ્યો. રમજાન હજી જરાક શુધ્ધિમાં
હતો. તહેણે કહ્યું સ્વરે પ્રકાશુ”,

“બાબા ! રૂઓ નહિ !

દૂર ગામજાને છેડે કેટલીક સ્ત્રીઓ રહી
રહી હતી.

રમજાન ‘આહ !’ કરીને જમીન પર
ફસડાઈ પડ્યો.

“કોટવાલ ! કમખખત...કોટ...વા...”
તહેના છેલ્લા નિશ્વાસના શબ્દો હતા.

આજે દરેક કુંદુ બોમાં દયારામનું નામ ધણુજ જાણીતું થયું છે,
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઢીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ
લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં બાકશો તૈયાર મળશે. તેમજ
ઝોરડરથી બનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને ઠાળજીપુર્વક માલ
મોકલવાની આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
પ્રુથ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઓર્ડર આપો.

અમારું માથેરાનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે દુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબજાર—મુબઈ. ૨. અને
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭.

૩૬૩, આંદરોડ—મુબઈ ૭.
૨૦ નં ૦ ૪૨૧૪૦.

શંખુકવધ

અંક નાટક

[નોંધ:-સામાન્ય જનતામાં રામરાજ્યને
નામે અનેક પ્રકારની ભ્રમણાઓ ચાલે
છે. પરંતુ હકિકત તેથી ઉલટી છે.

વાસ્મિકી રામાયણના 'હિતરકાવડ' માં
અપાયેલી 'શંખુક વધ'ની કથા રામરા-
જ્યમાં ચાલતા ભયંકર વર્ગવિમુક્તિ જ્ઞાન
કથા છે. એ કથામાં ભૂદેવોત્ત્ત્વ વચ્ચે
કેટલાં હવે તે જણાય છે જ, પરંતુ તેમનાં
કેધમાંથી બચવા રામે વિના કારણે,
શંખુકનો વધ કર્યો, એ તો અમેરિકામાં
સીધીઓને જીવતા સળગાવી દે છે તેની
બરોબરીમાં આવે એવો જ ગુણ છે.

છતાં તેથી દેવો થે રામે છે અને અધિ
મુનિઓ એ ગુન્ધને નહિં નેતાં રામ પર
આશિષના અભિપ્રેક્ષ વર્ણવે છે !

પરંતુ આપણે એ જૂની માન્યતાને
તિરસ્કારી ન્યાયની દૃષ્ટિથી જોઈએ, તો
વધના ભોગ થયેલા નિર્દોષ શંખુકને ધર્મ-
વીર ગણવો, જોઈએ લેખકો

: દ્રશ્ય પહેલું, :

સ્થળ : અષોધ્યાનો રાજમહેલ.

[સિંહદ્વાર આગળના દ્વારપાળો
પરંપર ગમ્મત કરતા દેખાય છે.

સિંહદ્વારમાંથી દશરથનંદન રામ-
ચંદ્રના મહેલનો અટારીવાળો મુખ-
દર્શનનો લાગ દેખાય છે.

આશ્વલાયન

[એના ખભા પર મૃત પુત્રનું
શબ છે, બંને આંખોમાંથી આંસુ

બાહરવાના મેષ
સમી અશ્રુધા-
રાઓ વર્ષા
રહી છે. અતિ
રૂદનથી એવું
ગળું ખેસી ગ
યું છે.]

રઘુકુળજુષણ રામ
છે ? રાજમહેલમાં
અષોધ્યાનરેણ છે ?

દ્વારપાળ

[આશ્વલાયનનો
દેખાવ જોઈ
ગાંધારી બનેલા
દ્વારપાળોમાંથી
એક તેની પાસે
આવી સમસા-
વણી]

દાંડપુત્ર આ ગિય-

તિમાં દ

લેખક :

સીતારામ જે. શર્મા.

આશ્વલાયન

[એલાકો]

મારે દશરથનંદનને મળવું છે. આ
મારો એકનો એક પુત્ર કયા અધર્મીના
પાપે અકાળે મૃત્યુ પામ્યો ! હાય ! હાય !
તે દેવો મુકે છે, પુત્રના શબને વારંવાર

ચુમે છે] મારો પુત્ર હું અને તેની માતા
એકાં જીતે ગયા; મારે અધ્યાપતિ પામે
ન્યાય માગવો છે. ભાઈ!

દ્વારપાળ

[સમજાવતો]

દ્વીજપુત્ર, બેલાશક પધારો. દશરથનંદન
રામના મહેલનાં દ્વાર દ્વિજપુત્રો માટે સંઘે
ખુલ્લાં છે.

[આશ્વલાયન મહેલના
આગલા ચોક તરફ
ધસે છે.]

આશ્વલાયન

[હિંપાક્રાંત રૂદન કરતો]

હે રામ! રામ! રઘુકુળનંદન, અધો-
ધ્યાપતિ, રામ! રાજ્ય ક્યાં છે? ક્યાં
છે? આપના આ રામરાજ્યમાં આ શું
થયું?

[પુત્રતું શબ્દ આગળ
ધરી મોટેથી રૂદન કરતો]

તમારા રાજ્યમાં કોઈતું અકાળે મૃત્યુ
ન થાય તે આ શું થયું?

[કિટલાક અનુચરો દોડતા
શ્રી રામચંદ્રને ખજૂર
કરવા જાય છે. તેટ-
લામાં બ્રાહ્મણુ રૂદન
તેમજ વિલાપ સાંભળી
રામચંદ્ર મહેલની અંદા-
રીમાં આવે છે. તેમને
જોઈ, પોતાના પુત્રના
શબને તેમના તરફ ધરી]

હે રામ! રામ! આ શું થયું? મારા
પુત્રતું અમ જીતે મૃત્યુ થયું! હાય! [તે
હૂંફો બુકે છે.]

રામ

[ત્વરિત વેગે નીચે આવી]

દ્વિજપુત્ર, આમ શોક ન કરો, આવો
મહેલમાં આવો, [તિની પ્રાસે જઈ, આશ્વા-
સન આપતાં] તમારી હિપર આ આપતિ
કેવી રીતે તૂટી પડી, તે મને કહો. સર્વ-
વંશના રઘુકુળમાં દ્વીજપુત્રોની સેવા એ
તો રાજ્યનો પરમ ધર્મ અને પ્રથમ કર્ત-
વ્ય મનાયું છે,

[તે આશ્વલાયનનો હાથ
પકડી તેને આમહ
કરે છે.]

આશ્વલાયન

[જિતું અસ્ખલિત રૂદન ચાલુ છે]

નહિં, નહિં, હું રાજ્યમહેલમાં પ્રવેશ
કરવાનો નથી. હું તો મારા પુત્રના આ
શબ સાથે, અહિં દ્વાર આગળ બેસીશ,
અને મારા પુત્રને તમે સજ્જવન નહિં કરી
આપો, ત્યાં મુખી અજ્ઞાનપત આદરીશ.

રામ

[સુંઝાયલા બેવા]

દ્વીજપુત્ર આવી આદરી પ્રતિજ્ઞા, અને
તે મારી સામે ?

આશ્વલાયન

[મહમતાથી]

કેમ નહિં? રઘુકુળભૂષણના રાજ્યમાં
કોઈક જાતનો પાપાચાર થવાને લીધે જ,
મારા પુત્રતું આમ અકાળે અવસાન થયું
છે. એટલે આપ જ તે માટે સીધા જવાબ-
દાર છો. તો પછી હું તમારી સામે આવી-
પ્રતિજ્ઞા શા માટે ન લઉં ?

રામ

[વિશેષ સુંઝાય છે.
તેમને કંઈ પ્રત્યુત્તર
જડતો નથી.]

મંદ પગલે તે મહેલનાં
પગથીયાં ચડે છે.]

: દશ્ય ખીજી. :

સ્થળ : રાજાનું મંત્રભવન.

[વિદ્વાન અને શાસ્ત્રના
પારંગત એવા આઠ
શિષ્યોના પ્રધાનમંડળ
સાથે રામ બેઠેલા જ-
ણાય છે.]

પ્રશ્નિકનાં વદન પર
ગંભીર મુંઝવણની
મુદ્રા જણાય છે.]

રામ

દ્વિજપુત્રની વાત ખરી છે. રામરા-
જ્યમાં મોઢ પછુ સ્થળે પાપ કર્મ થયું
ન હોય, તો બ્રહ્મબાહનું અઘાળ મૃત્યુ
ચાય જ નહિ.

[મંત્રીમંડળ એક ખીજની
સામે નેઢ રહે છે.]

આપ સહજ શાસ્ત્રોમાં તેમજ રાજની-
તિનાં પારંગત હોઈ, મને આ મુશ્કેલી-
માંથી નીકળવાનો માર્ગ બતાવો.

[મંત્રીમંડળ વધુ મુંઝાય છે.]

આપને આમ વિચારમાં પડી ગયેલા
નેઈ, મારી અઠળામણુ વધે છે. એક
ભૂદેવના મરણનો ભાર તો મારે શીરે
ચોંટયો છે, પરંતુ ને તેનો સંચળા ઉપાય
શોધવામાં ન આવે, તો ખીજ બાહ્યની
આત્મભક્ષપાતું પાપ પછુ મારે શીરે ચોંટશે.

-વસિષ્ઠ

રાજા! આ તો મોટું ધર્મસંકટ
આવીને ઉભું રહ્યું છે.

રામ

તેમાંથી નીકળવાનો માર્ગ આપ જ
બતાવી શકો છો.

માકુંડય

એ વળી તેથી પાણુ વિશેષ મુશ્કેલ છે.
[મંત્રીમંડળના ખીજ
ઋષિઓ સંમતિ સુચક
મસ્તક હલાવે છે.]

રામ

[ગંભીર બનીને]

ને આપ પછુ આમ મુંઝાઓ તો પછી..

[તેજ વખતે નારદ
પ્રવેશ કરે છે. તેમને
નેઈ]

હો, આ નારદજી આવ્યા. એ કોઈક
માર્ગ બતાવશે.

કાશ્યપ

ખરું છે, ખરું છે.

નારદ

શાની મુશ્કેલી ઉભી થઈ છે ?

સુત્યાયન

[ધીમે સાદે નારદજીને
કુંકમાં બધી વાત
કરે છે.]

ઓહો, એમાં તે શું છે ?

રામ

[પ્રકૃતિયત વદને]

શું તમે ઉપાય સુચવી શકો છો !

નારદ

[સ્વાભાવિક દીખળા
વૃત્તીથી શિષ્યા પર ભય
ફેરવતાં]

રામવ ! એમાં તે શું મોટી વાત છે ?
આ નારદની પામે એક નહિં પછુ અનેક
ઉપાયો છે.

[એ સાંભળી અધિગ-
ણનાં વદન પ્રપુલ્લ
બને છે]

રાજના! અપના રાજ્યમાં કોઈક શુદ્ધ
ધર્મ વિરૂદ્ધ આચરણ કરીને, મોક્ષપ્રાપ્તિ
માટે તપ કરી રહ્યો છે.

વસિષ્ઠ

[ગંભીર વદને]

એ તો અતિ ભયંકર. એને એ ગુન્હા
માટે યોગ્ય દંડ દેવો જ નોંધ્યો.

મોહનદય

દિવસિવાય કોઈને તપ કરવાનો અધિ-
કાર નથી.

વામદેવ

શુદ્ધ જાતિને તો દિવસ વણની સેવા-
નો જ અધિકાર છે.

નારદ

એ અધિકાર ભૂકીને શુદ્ધ જાતિનો કોઈ
માણસ તપ કરે.....

રામ

એ પાપનેલીધે જ મારા રાજ્યમાં દિવસ-
પુત્રનું અકાળ અવસાન થયું છે. હું
જરૂર તેને યથોચિત્ત દંડ દહાશ. પણ એ
કુળાત્માને કયાં શોધવો ?

અંતરિક્ષ અવાજ

અગરસ્ત્ય અધિના આશ્રમથી થોડેક દૂર
આવેલા ગાદ જંગલમાં, શંભુક નામનો
એક શુદ્ધ તપ કરી રહેલ છે. હે, રામ ! હું
ત્યાં એકદમ જા.

[રામ ચોતાડું પુષ્પ-
વિજ્ઞાન તૈયાર કરવાની
અનુચરને આજ્ઞા
આપે છે.]

: દશ્ય ત્રીભુ :

સ્થળ: અયોધ્યાથી દૂર દક્ષિણમાં શૈવલ
પર્વત.

[પુષ્પ વિમાનમાંથી રામ
શંભુકને તપ કરતાં
નોંધ, વિમાનને નીચે
ઉતારે છે.]

રામ

[સંકોધ]

આ જ એ દુષ્ટ શંભુક મારા રાજ્યમાં
એ સાશ્વત્તિન કાચ કરતાં શરમાતો નથી.

[દાંત કચકચાવી, કમ-
રેથી તલ્વાર ખેંચીને]

હમણાં જ હું તેનો વધ કરી નાખું છું.

[તે ધસે છે, અને
એક જ ઝટકાથી શંભુ-
કનું માથું ધડથી જુદું
કરી નાખે છે.]

હાસ્ય. હવે હું દિવસાલને બચાવી
રાહીશ. આજે હું રૂપિણીમાંથી મુક્ત થયો.

[રંગભૂમિના ગભ-
ભાગમાં અયોધ્યાનો
રાજમહેલ દેખાય છે.
શબવત્ પડેલો દિવસ-
કુમાર સજવન થાય છે,
અને તેનો પિતા રાજ
સતો રામચંદ્રને આશી-
ર્વાદ આપે છે. રામ તે
દશ્ય નોંધ શકતા નથી.]

નારદમુનિનો કેટલો ઉપકાર માનું ?

[અંતરિક્ષમાંથી દેવો
પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે, રામ
ઉંચે ભુએ છે. તેટ-
લામાં દેવગણ વિમાન

માર્ગે નીચે ઉતરતા
બાગે છે]

ઓહો ! દેવો અહિં પધારે છે ને શું ?

દેવો

રાધવ ! તમારું કલ્યાણ થાઓ.

રામ

[વંદન કરી]

આપની કૃપાનું ફળ.

દેવો

રાધવ ! તમે આ ધર્મકૃત્ય બળવ્યું
ન હોત, તો એ શુદ્ધ ભૂતિનો માણસ,
તપના બળે સ્વર્ગમાં આવીને એ પવિત્ર
સ્થાનને અપવિત્ર કરત.

રામ

પ્રભો ! અયોધ્યાના રાજમહેલ આગ-
ળના દિવ્યમાલને આપ સજ્જવન કરો,
એટલી વિનંતી છે.

દેવો

રાધવ ! આ શુદ્ધ માયું ધડથી જાદું
ચયું તેજ વખતે તમારી મનઃકામના પ્રણી
યષ છે.

રામ

[સાધ્દાંગ કરી]

કૃપા આપની પ્રભો !

[દેવગણ વિમાન માર-
ફત આદ્યા નામ છે]

પડશે પડે છે.

અને અગત્ય સુનિ
પ્રવેશ કરે છે]

અગત્ય

રાધવ, તમારું કલ્યાણ થાઓ.

રામ

[સાશ્રય]

આપ, અહિં ?

અગત્ય

મારો આશ્રમ પાસે જ છે. ધ્યાન કરતાં
મેં તમારું ધર્મકૃત્ય જોયું, એટલે તમને
અભિનંદવા અહિં આવ્યો.

રામ

[નમ્રભાષે]

ઉપકાર આપનો. જુનિએષ, આપને
મારું કૃત્ય કેવું લાગ્યું ?

અગત્ય

એ ધર્મકામ જ છે. શુદ્ધ જ્યારે મર્યાદા
હોડે ત્યારે તેમને માટે આવો જ દંડ
ઉચિત છે. રઘુકુળના વંશજને એ જ
જોવો. એથી પ્રસન્ન થઈ હું તમારે માટે
આ દિવ્ય રક્ષાબંધન લાવ્યો છું.

[તે રામને આપે છે
રામ તેનો સખહુમાન
સ્વીકાર કરે છે.]

લેખક:
બી. ડી. આશર.

હિંદના કેાઇ પણ ઔદ્યોગિક શહે-
રના શ્રમજીવી વિભાગમાં લટાર
મારતાં 'તમારી દષ્ટિ સમક્ષ બેઠાંરોનું'
સૈન્ય પસાર થતું લાગશે. દિવસે દિવસે
વિશેષ કારખાનાંઓ એક મા ખીન્ન કાર-
ણસર બંધ પડતાં જાય છે, મુડીવાદી-
ઓની રેશનાલીઝેશનની પ્રથા વિશેષ અને
વિશેષ પ્રમાણમાં કામચલાુ થતી જાય છે,
બેકાર કામદારોના સૈન્ય શહેરનાં રસ્તા-
ઓમાં ઉભારતાં જાય છે અને છતાં પણ
બહારગામથી બેઠારોની મોટી ફેજ દર-
રોજ આ ઔદ્યોગિક શહેરોમાં આવતી
માલમ પડે છે. 'કામ અથવા તો રોટી
આપો' ના પોષારો દરરોજ વિશેષ અને
વિશેષ ઉચ્ચ બનતા જાય છે.

આ બેકારોમાંના એકને ઉભો રાખી
તેને શાંતિથી પુછી જોશો તો લાગશે કે
તે એક ગામડાંમાંથી આવે છે. ગામડાંમાં
તેના પર કરજનો બોળે વધી પડેલ છે
અને શહેરમાં કંઈ કામ મેળવી શેકું
પણું કમાઇને એ કરજ શીડાવ્યા બાદ
પુનઃ ગામડાંમાં સુખે જીવન ગાળવાનાં
સ્વપ્નાં સેવી રહેલ છે. પરંતુ આ તેનું
સ્વપ્ન વાસ્તવિકતામાં પરિણમતું નથી.
તેને કામ મળતું નથી. પોતાના ભેડીઘરો
અથવા તો મારવાડીઓ પાસેથી તે નાણા
ઉધાર લે છે, નશીબ અજમાવવા માટેની
સુક્તિઓ રચે છે પણ કંઈ કામ મળવાને

બદલે તેના શિર પર વિશેષ કરજનો બોળે
થવા કરે છે.

આમ કેમ થાય છે? મુડીવાદીઓ કહે
છે કે ઉત્પાદનનું પ્રમાણ વધી ગયું છે,
લોકોની ખરીદ કરવાની શક્તિ ધડી ગઇ
છે, પરદેશી હરિકાઇ તેના ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં
આજુ રહી છે, કામદારો મગારકાપ સ્વીકા-
રતા નથી અને એથી ધણી વખત કાર-
ખાનું ચલાવવા કરતાં બંધ કરવાનું તેઓ
વિશેષ પસંદ કરે છે.

* * *

આવી પરિસ્થિતિ એકલા હિંદમાં
જ નથી. જગતભ્રમણી આયિ'કમંદોની
અસર હિંદને સ્પૃશ્ત રીતે લાગી છે.
છેલ્લા ચાર વર્ષથી આ આયિ'કમંદો
એનાં અજીનમ સ્વરૂપમાં જગત સમક્ષ
ઉભી રહેલી છે. મુડીવાદી અર્થશાસ્ત્રીઓ
એનો તોડ લાવવાને બનતા ઉપાયો અજ-
માવી રહ્યા છે પણ તે સફળાનો પ્રયત્ન
નિષ્ફળતામાં પરિણમે છે. દિવસે દિવસે
બેઠારોનું પ્રમાણ વધતું ગયું છે. અ
અસંતોષીઓનો આતંનાદ યોદ્ધાશયી સંભ-
ળામ છે. મુડીવાદીઓ આ આતંનાદને
નરમ બનાવવા સુક્તિઓ ફરી રહ્યા છે.
કવચિત કવચિત આ આતંનાદ તેનું ઉચ્ચ

સ્વરૂપ પકડે છે, જનતા સરકારતંત્રથી નાખુશ થઇ તેને પટ્ટાવી નાખવા માટે વિપ્લવનો રસ્તો લે છે પરંતુ પ્રત્યાઘાતીઓનાં મહાન બળ આગળ અવ્યવસ્થિત વિપ્લવી બળ હારી જાય છે. ફરી પાછું એક યા બીજા પ્રકારનું સુરીવાદી તંત્ર દાખલ થાય છે. અને જનતાને એ જ સુધામી બીજાં સ્વરૂપમાં સંઘન કરવાનો વખત આવે છે.

આ આર્થિકમંદીની અસર હિંદ પર પણ થવા પામી છે વધુમાં તે રાજકીય તેમજ આર્થિક રીતે પરાધીન હોવાથી તેની સ્થિતિ ખીજા દેશ કરતાં વિશેષ ખરાબ બની છે. બેકારોની સંખ્યા દિન-પ્રતિદિન હજારોની સંખ્યામાં વધતી જાય છે. રાજ્ય તરફથી આ બેકારોનું અમળુ શઠવાનાં પગલાં લેવાતાં ન હોવાથી ખરી વસ્તુસ્થિતિથી જનતા અધારામાં રહે છે. લાખો લોકો પેટપૂર્ણ અન્ન કેને કહેવાય તે જાણતા તથી, મોટી સંખ્યાને અર્ધનમ્ન દગામાં ચઢાવી લેવું પડે છે. બેકારોને રાહત આપવા માટે સરકાર તરફથી કંઈપણ પગલાં બરાતા નથી, ઉલ્ટું, તેમના પર દિવસે દિવસે વિશેષ અને વિશેષ કરતો બેજો વધતો જાય છે. ભૂખનો આતંનાદ કરતા આ લોકોના અસંતોષે ઉગ્ર સ્વરૂપ પકડ્યું નથી તેવું કારણ સંગઠનના અભાવમાં રહેલું છે,

* * *

હિંદની વસ્તીનો બહુ જ મોટો ભાગ-આશરે ૮૦ ટકા-ખેતીપર ગુજરાત ચલાવે છે. આર્થિકમંદીને અંગે તેમના ઉત્પાદનની કિંમતમાં બહુ જ મોટો ઘટાડો થવા પામ્યો છે. જલેવારનાં સાધનો-વધવા સાથે તેમને પરદેશી હરિ-શર્ષ સામે ટક્કર બીલવાની છે. દેશનું

અમળુ દેશનાં હિત કરતાં ખિટનનાં હિત સાથે, સંઘર્ષોનું હોવાથી પણ તેમને ખૂબ મહન કરવું પડે છે. કરતો બેજો દિન-પ્રતિદિન વધતો જાય છે, મારવાડીઓ પાસેથી લીધેલી રકમનું વ્યાજ ભરી શકવાની તેમની શક્તિ પણ દિવસે દિવસે ઓછી થતી જાય છે. પોતાનું દેવું ભરી આપી સુખી જીવન ગાળવાનાં સ્વપ્નાં એવતા એ બેજુતને રહેરમાં કામ શોધવા માટે આવતાં નમ્ન બેકારીનો સામનો કરતો પડે છે. મનુરવિસ્તારની અધારી ટાટીઓમાં સડવું પડે છે, દેના સાધી બનવું પડે છે અને આમ મહાતના મેમાન બનવાનો તેમનો કાળ તુર-ત જ પામે આવી લાગે છે. આ કાળ સુધી પણ બેકારીનો સામનો કરવા પુરતી હિંમત અને શક્તિ ન ધરાવનારાઓમાંના કેટલાક તો આપઘાતનો ઉપાય લે છે. નિરંતર આવા આપઘાતના કિસ્સાઓ વધતા જાય છે ભૂખરશથી પીડાતા કાંઈ પણ બીજા દેશ કરતાં-જીનનો અપવાદ કરીએ તો-હિંદ ચડી જાય તેમ છે. બેકારીની સંખ્યામાં પણ તેમજ છે. આ બેકારો ભૂખમરાનું તેનાં નમ્ન સ્વરૂપમાં દર્શન કરાવે છે.

* * *

હિંદ હજી પણ એક ખેતીપ્રધાન દેશ રહેલ છે. ખેતી પર ગુજરાત ચલાવનારી તેની વસ્તીના ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) જમીનવર. (૨) મધ્યમવર્ગનાં બેજુત અને (૩) જમીન પર કામ કરતા શ્રમજીવીઓ. આ સર્વ વર્ગોમાં જમીનદારોનો વર્ગ પગે-પછી છે. જમીન પર કંઈ પણ કામ કર્યા સિવાય જમીનનાં બાડાં પર તે આધાર રાખે છે અથવા કાંઈ કાંઈ સંતોગોમાં પોતાની જમીન પર પગાર પર બેજુતો

રાંધી મોટા પાયા પર ઉત્પાદન કરે છે. આ જમીનદારોને કાંઈ કાંઈ સ્થળે પોતાના બાકુત ખેડુતોને મરજીમાં આવે ત્યારે કાઢી મુકવાની સત્તા મળી છે આથી તે ખેડુત પાસે વિશેષ અને વિશેષ બાકુ માગતો જાય છે, તેમની પાસે વેઠ કરાવે છે. આમ જમીનદારી તળે ખેડુતોને પુષ્કળ સહન કરવાનું છે.

મધ્યમવર્ગના ખેડુતો પોતાની જમીન ધરાવે છે અને સરકારને સીધી રીતે મહેસુલ આપે છે. આર્થિકમંદીને અંગે તેઓના ઉત્પાદનના ભાવમાં અર્ધઅધિક એથી યે વધુ ઘટાડો થયો છે. વિશેષમાં સરખવસર વખતે અથવા તો તંગીના વર્ષોમાં મહેસુલ ભરવા વાસ્તે આ લોકોને મારવાડીઓ પાસેથી મોટાં વ્યાજ નાણાં ઉધાર લેવાં પડે છે અને એક વખત આ વ્યાજખાઉઓને ચોપડે પોતાનું નામ ચડ્યા બાદ તેને જીવનપર્યંત વેડશી નાખવાનું તેને માટે અશક્ય બને છે યુન-રાત, પંજાબ, બેંગાલ, યુ. પી., સી. પી. અને કાંકણના ખેડુતો આવી દેવાદારીથી વિશેષ સહન કરે છે. મહેસુલ ઉપરાંત મારવાડીઓનાં જખખર વ્યાજ લયાં બાદ તેની પાસે પોતાના જીવન પુરતું ભાગ્યે જ કંઈ વધે છે. આથી જ તેઓને પરદેશ ખેડવા જવું પડે છે. આફ્રીકા, શીઝી ટાપુઓ, મલાયા વિગેરેમાં સ્થાયી થી હિંદી વસાહતોનાં મુળ હિંદી ખેડુત જનતાની ગરીબીમાં વસેલાં છે. પરંતુ પરદેશમાં વસવા છતાં પણ તેઓ પરનો ત્રાસ ઓછો થતો નથી. આર્થિકમંદીની અસર ઉઘોગ ધંધામાં થયેલી હેવાથી, રેશનવાલી-એશનનો આશ્રય જ્યાં ત્યાં લેવાતો હેવાથી આ વસાહતીઓમાં પણ ભારે બેકારી ફાટી નીકળી છે. બેકારીથી સહન કરતા આ

કાંમદારો અપભ્રંશના મૃત્યુશરણુ થઈ જાય છે અથવા તો કરજ નાણાં લઈ દેશ તરફ પાછા ફરે છે અથવા તો નજર દિકનાં ભાવિમાં કંઈ પણ કામ મળવાની આશાએ વિશેષ અને વિશેષ કરજ કરતા જાય છે. આમ કામ કરવાની પોતાની તમજા છતાં પણ પરદેશમાં ખેડુતને કામ મળતું નથી અને દેશમાં તો કામ કરવા છતાંયે તેને અજવજનનાં સાંસાં પડે છે.

* * *

પરંતુ આ બે વર્ગ કરતાં પણ સંખ્યામાં મોટો વર્ગ જમીન ન ધરાવતા ખેડુતોનો છે. આ લોકો જમીનદારોની અને મધ્યમવર્ગના ખેડુતોની જમીન પર મુલે કામ કરે છે અથવા તો સાથી તરીકે રહે છે. મોટા પાયા પર ચતી ખેતીમાં તેમના પગારમાં મોટો કાપ મુકાયો છે મધ્યમવર્ગના ખેડુતો જેમ અને તેમ ઓછા માણસો ઓછાં મુલથી રોકે છે. આમ આ વર્ગના કરોડો લોકોને નગ્ન બેકારીનો સામનો કરવો પડે છે.

આમ નિધન હિંદની વસ્તીનો ૮૦ ટકા ભાગ ભૂખે દુઃખે પોતાના દિવસો વ્યતીત કરી રહેલ છે. ગરીબી, ભૂખમરો, દર્દ, મૃત્યુ અને આપઘાતનું પ્રમાણ દિન-પ્રતિદિન વધતું જાય છે. અસંતોષની જવાલા જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. આ અસંતોષ તેના ઉગ્ર સ્વરૂપમાં બહાર આવતો નથી તેનું એક જ મુખ્ય કારણ સંગઠનનાં અભાવમાં રહેલું છે. બીજા કારણોમાં ખેડુતોમાં પ્રસારેલી કમંતી માન્યતા પણ છે, તો પણ આ ખેડુતવર્ગ હવે નગ્ન થવા લાગ્યો છે, તેમનો અસં-તોષ ઉગ્ર બનતો જાય છે. ખેડુતોનાં સંગ-ઠન જ્યાં જ્યાં થાય છે ત્યાં ત્યાં પ્રત્યા-ધાતી જમીનદારો તેમની પર વિશેષ ભુલ્મ કરી સંગઠન ઘણી દેવા યતન કરે છે.

ખેડુતવર્ગના જે મહાન દુઃખનો છે
(૧) જમીનદાર અને (૨) અર્ધ શિક્ષિત
કારકુનો. સરકારતરફ રાગે ૫૫ તેમની
ફરિયાદ છે. કેટલાક પ્રદેશમાં ૧૭૦૦
ગામડા દીઠ પણ એકે રાખ્યા નથી. તપ્પીખી
મદદ નથી, ખરાબ પાણી છે અને ન્યાય
જતાં સરકાર તેમજ પ્રગતના કહેવાતા
પ્રતિનિધિઓ એ બાબતમાં બેરુદાર છે.

ખેડુતવર્ગ એક પેદીચ અને એક
ટકાદીમાં આખી સરકારને સમાવેલી
જુએ છે. એકના હાથમાં હથિયાર છે
બીજાના હાથમાં વલિવટી ચોપડા છે.
વાસ્તવિક રીતે આ લોકો પર લાગે જ
તે આપીશ કરી શકે છે.

* * *

જમીનદારો ખેડુતોના નેતા હોવાનો
દંશ ખતાવે છે. તેઓ કોંગ્રેસમાં જાય છે,
'દેશ યજ્ઞ'નું પ્રદર્શન કરે છે, ખાદી ધારણ
કરે છે પરંતુ આ સર્વ તેમના ગરીબ ખેડુ
તોને ફસાવવાના દંભ છે. જમીન વગરના
મોટા ખેડુત વિભાગ પામે કંઈ જ જમીન
ન હોવાથી તે કંઈ જમીનને આવી શકે?
એવી જ રીતે જમીનવંશ અને મુડીવાદીઓ
પણ સ્પષ્ટેશીમાં માનતા જ નથી. જે દેશમાં
મુડી રોકવાથી તેઓને વિશેષ નફો મળે
શકે ત્યાં તેઓ પોતાનાં તાળાં રોકે છે.
આમ 'દેશાંજ' વિગેરે તેઓના કચડાતી
જનતાને ફસાવવાના દંભ માત્ર હોય છે.

મુડીવાદીઓનો બીજો દાવ આ ગરીબ
ખેડુતોને ધાર્મિક અને કામી જગડાઓમાં
રોજી રાખવાનો હોય છે. પરંતુ આ
તેમનો દાવ ધીમે ધીમે ખુલ્લો થતો જાય
છે. ખેડુતો એક યા બીજી રીતે પોતાની
મદત આગળ ધપાવતા જાય છે. તેમના
પર ત્રાસ વધતો જાય છે પરંતુ ભૂખનાં
દુઃખે મરના ખેડુતો મુંગે મોઝે સકન
કરવા તૈયાર નથી.

ખેડુતોની ત્રિયતિ સુધારવા માટે અને
કૃષિ ઉત્પાદન મુદ્દપાત્ર છે પરંતુ આ સર્વ
ગોટા-કોપો છે. રાકેડી દંડની રચના
ખેડુતો પણ એક ઉગ્ર મુદ્દપાત્ર છે પરંતુ
આ દંડ ખેડુતો પામે તો નથી જ. એ દંડ
મુડીવાદીઓનું છે અને તેઓ ખેડુતોને
મુશ્કાર બનાવવા ઇચ્છે છે. બીજા પણ
દાગ મુશ્કારવાદી યતો અમલમાં મુકાઈ
રહ્યા છે પરંતુ આ મુશ્કારવાદ ફેલાવતા
રાજદારીઓ 'બન્ધાશ' હોય છે.

ખેતીની આવી કંગોવ હાકલત હોવાથી
જ કેટલીક અણખેડેલ પણ ખેડપાણી
જમીન વગર વપરાયેલી પડી છે જ્યાં
કેટલાક મ્યેશોમાં ખેડુતો જમીન માટે
માગણી કરે છે. વિશેષમાં હજુ પણ
ખેતીના ઉદ્યોગમાં દિલ્લે આધુનિક યંત્રો
આથમ લીધા ન હોવાથી તેનું ઉત્પાદન
પરદેશના ઉત્પાદન કરતાં પ્રમાણમાં
ઓછું ઉતરે છે. આ ઉત્પાદનને
પરદેશી બજારો સાથે ટકવું પડે છે અને
આમ દિંદી ખેડુતને વિશેષ સકન કરવું
પડે છે. પ્રાથમિક કેળવણીના પણ જ્યાં
અભાવ હોય એવા આ નિર્ધન દેશમાં
આધુનિક વેસ્તાનિક જ્ઞાન સંભવે જ ક્યાંથી ?
આથી જ કેટલીક વાર ઉત્પાદનની આવક
કરતાં તેની પછવાડે કહેલું 'ખચ' વધી
જાય છે. વર્તમાન મંદીમાં પણ તેમજ
જન્યું છે. દિંદી ખેડુતો બેલાલ છે.

* * *

જ્યાં સુધી આહુ. મુડીવાદી પ્રથા
જલ્લાય નહિ ત્યાં સુધી ખેડુતોની મુશ્કેલી
ઓનો ઉકેલ આવવાનો જ નથી-આ માટે
યાન ચર્ચ રહ્યો છે. પરંતુ ખેડુતોની
તાત્કાલિક માગણીઓ તુરતમાં જ સંતો-
પાવી લેવા અને તે નહિ થાય ત્યાં સુધી
બેધારી, ભૂખમરો અને તેનાં ખરાબ
પરિણામો એમનાં એમ જ રહેવાનાં.

ખેડુતોની તાત્કાલિક માગણીઓ નીચે મુજબની બ્રેઝમાં. (૧) જમીનદારી પ્રથમો અંત, (૨) જમીન મહેસુલમાં અર્ધેઅર્ધે ઘટાડો, (૩) જમીનદારી કરનો નાશ, (૪) તેમને કાઢી મુકવાના હુકમો નાશ, (૫) હલકા પ્રકારની જમીન ધરાવતા ખેડુતોનું મહેસુલ માફ, (૬) બધાં દેવાં રદ કરવાં અને (૭) રાજ્યખર્ચે ખેતીની શાસ્ત્રિય પદ્ધતિઓની શોધખોળ.

પરંતુ આ સર્વ માગણીઓ પાછળ ખેડુતોનાં સંગઠનનું પીઠબળ હોવું જોઈએ. આધારિત હિતવાળા વર્ગો આ માગણી મુશ્કેલીઓ ઉભી કરવા બનતા યત્નો કરશે. ખેડુતોની લડતને તેઓ બીજી દિશામાં વાળવા યત્ન કરશે. ભૂતકાળમાં આવા યત્નો થયેલા છે અને એ જ અનુભવે ખેડુત જનતાને ચેતીને ચાલવા સમજાવે છે. ખેડુતોની આ લડત છે, ખેડુતોએ જ આ લડત ચલાવવાની છે. કારખાનામાં જર્મી વર્ગજનગૃહ થયેલા પોતાના ભાઈબધ કામદાર પાસેથી તેમણે પોતાની લડતનો કાર્યક્રમ ચોજવાની જરૂર છે. ઉદા-મવાદી મધ્યમવર્ગ તેમને આથ આપી શકે પરંતુ તેમનું નેતૃત્વ તો વર્ગજનગૃહ કામદારો જ લઈ શકે.

* * *

ખેડુતો આ સર્વ સમજતા થયા છે. આથી જ જ્યાં ત્યાં તેમની ચળવળ ચાલે છે અને જ્યાં આમ થાય છે ત્યાં સખ્ત દમનનીતિનો ઉપયોગ લેવાઈ રહ્યો છે. પરંતુ આ દમનનીતિ જનતાને થોડો વખત જ નરમ બનાવે છે. ફરી જનતા આગળ પગલાં ભરે છે. શોષક અને શોષિતોનો આ વિચલ જ્યાં સુધી શોષકો નાશ પામે નહિ ત્યાં સુધી રહેવાનો જ.

આથી જ કામદારોનાં માનસને પસંદ કરતા મધ્યમવર્ગના નવજીવાનોએ ખેડુતોને તેમની સાચી પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવવાની જરૂર છે. ગામડે ગામડે ખેડુત સંઘો સ્થાપન કરાવવા જોઈએ, આ સંઘો મારફત જ ખેડુતોની માગણી રજુ કરવી જોઈએ અને તે માટે લડત ચલાવવી જોઈએ. આમ નહિં થાય તો આજના અર્ધભૂખ્યા અને અર્ધજન ખેડુતો સ્ત્રીનના ખેડુતોની મોફક રસ્તામાં મૃત્યુવશ દશમાં જોવામાં આવશે. ખેડુતોના ઉદ્ધાર સાથે જ હિંદી સ્વાતંત્ર્ય ઉદ્ભવશે. ખેડુતોની લડત સિવાય સ્વાતંત્ર્યની આશા મિથ્યા મોહ છે.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખડોકો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફેટો યા ડીઝાઇન ઉપરથી મનપસંદ ખડોકો જેવા કે ફેટોઝીન્કો, હાઈટોન વીગેરે ટાઇમસર અને ક્રીકાયટ ભાવથી બનાવી આપવાની અમે જોઈવણુ કરેલી છે, તો જી વીચે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

ઓફીસમાં મેનેજરને મળો.

કોન્ગ્રેસની ચાલુ અગતિ અને તેમાંથી મુકિતનો માર્ગ.

(૩૨ માં ખાતાનું ચાલું.)

વળવાને પુરતાં નથી. છતાં, તેનો અત્યા-
રથી જ વિરોધ થવા લાગ્યો છે; અને
કમચ અથવા અધુરો પગલાં પણ પડતાં
મુઠવામાં આવે તો પણ નવાઈ નહિ. ખેડુ-
તોને થોડાપણો લાભ કરનાર એ કાયદો
પણ નાણાં ધીરનારાઓનાં હિતની દ્રષ્ટિએ
પડતો ન જ મુકાય એવું કરવાના મુદ્દાસર
એક પ્રાણવાન ખેડુત ચળવળને બચ-
વિયત બનાવી શકાય. આપણે એ બરાબર
જાણવું જોઈએ કે પોતાને સુસ્ત રાષ્ટ્રવાદી
તરીકે ઓળખાવનારા આગેવાનો પણ એ
શરમજનક કાયદાને ખીસાડી દેવું-
ને માટે જવાબદાર અને એવા પુરતો
સંભવ છે. ઉગરરણ રૂપે એ વાદ
રાખવું લાભગ્રસ્ત થઈ પડશે કે થોડાં
વર્ષો પહેલાં એવું જ એક ખીસ પંજા-
બની ધારાસભામાંથી પસાર નાહતું થઈ
સકયું. કોરણ એ હતું કે એ ખીસ એક
મુન્દીમ સભ્યે રજુ કર્યું હતું. એ ખીસની
પછવાડે 'ક' છક કામી હેતુ રહેલો છે એમ
તરત જ ધારી લેવામાં આવ્યું હતું. એ
ખીસનો હેતુ મુન્દીમ કોમનાં હિતની ખાતર
૪૦,૦૦૦ હિન્દુ નાણાં ધીરનારાઓને પાવ-
માલ કરવાનો છે એમ કહીને તેને વખોડી
કાઢવામાં આવ્યું હતું. જાણે કેમ પંજા-
બના બધાએ ખેડુતો મુન્દીમ જ હતા.
પંજાબના ખેડુતોમાં હિન્દુઓની સંખ્યા
૪૦,૦૦૦ હિન્દુ નાણાં ધીરનારાઓ કરતાં
મો ગણી વધારે છે. અને એ લાખો ખેડુતોનાં
લોહિ સુખનારા હિન્દુઓ જ છે એટલા માટે
એ વિગાળ જનતાનું રક્તશોષણ બધ
ન પડવા દેવું એવી દલીલ કરવી એ
રાષ્ટ્રીય આગેવાનો માટે શરમભરેલું નથી ?

મુક્તપ્રતિમાં દાવ રજુ થએલ ખીસ
સમયે પણ કોમવાદનું તુલ ઉભું કર-
વામાં આવી સુઠ્યું છે અને ત્યાંનાં
લીબરલ રાષ્ટ્રવાદી છાપાંઓ તેની વિરુદ્ધ
“આથિંક કારણો” આગળ ધરી રહ્યા
છે. જો સમજાવક વિચાર કરીએ તો
પ્રજાની મહાન બહુમતિને સીધી રીતે
અસર કરતો આ એક સજીવ પ્રશ્ન છે
એમ તરત જ જણાઈ આવશે. આ
સંબંધમાં, સુચવવામાં આવેલી રાહતની
માગણી કરવામાં ખેડુતોને મદદ કરી શકાય
અને વધારે માટે માગણી કરવાનું પણ
તેમને સમયી શકાય. આવી ચળવળનાં
નગરકાય પરિણામો તેની તાર્કિક
આથિંક ઉપયોગિતા કરતાં પણ ધણું જ
મહાન છે. આ જતનો મુદ્દો કાઢી પણ
પ્રાંતમાં ઉભો કરી શકાય અને તેને ઉપર
જણાવેલ મૌલિક ગણીય માગણીઓનાં
પ્રચારકાઈને માટે સાધનરૂપ પણ બનાવી
શકાય.

આવી જ જતની તક રૂઝા યુનીયન
એક્ટમાં સુધારો કરવાને લગતી જ
દરખાસ્ત રજુ થઈ છે. તેમાંથી
ઉભી થાય છે. અત્યારે હમ્તી ધરા-
વતો કાયદો પોતે ધણો ખરાબ છે.
તે લગત કાયદા ચળવળ લગભગ અગ-
કય બતાવી દે છે. પરંતુ જ સુધારા
કરવાની દરખાસ્ત થઈ છે તે તો એથી એ
વધારે ખરાબ સ્થિતિ આણી મુકશે. જો
ઔદ્યોગિક કામદારો પર આ અકારણ
હમલામાં સામાન્યિક ચળવળ માટેની
પુરેપુરી જુમિકા કોંગ્રેસને ન જણાતી હોય
તો હિંદી આમર્થ-લોકસમુદાયનું પ્રતિ-

નિશ્ચિત ધરાવવાનો હારો ડગવાનો તેને લેશ માત્ર અધિકાર ન હોય ગદ્ય આવી રીતે આધુનિક ચળવળને માટે હેતુ પુરો પાડતો ગોઠવીને સજનનો પ્રશ્ન મધ્યમ વર્ગના યુધ્ધિશાળીઓ અને શ્રમજીવિઓની એનરિતો છે “હામ આપો કે જીવન નિર્વાહ પુરતા ગેરીઆ આપો” એ સંશ્રામ મૂલ્ય Slooan નીચે પ્રેમી સામે ગાતની માગણી કરતી ચળવળ ઉપાડી એવાના આવે તો યુધ્ધિ અને ગરીબના શ્રમજીવિઓને વર્ગીય એકતાના ધોરણ પર એનિત ડગવાનો વજો જ અગત્યનો મુદ્દો સાચી ગમવ ગણના પુનઃશ્ચાન્ની લડતની આખરી પ્રત્યેક માટે આ પગલાની અગત્ય વિશે જેટલું કહીએ તેટલું ઓછું જ છે

હું હામા પ્રાપ્તના મોટા ભાગના નિવૃત્ત જીવનને બહુ જ મામિક રીતે અપનાવવા સંખ્યાબંધ મુદ્દાઓ સપક્ષી સમક્ષ પડ્યા છે એટલે સમય સમયે પડાતી વસ્તુ અંતિને અનુસર નવમાન અભિવાગ કરવાની શક્તિવાળી નેતાગીરી આપણી પામે હોવ તો વધારે વિશાળ અને વધારે ફળદાયક પ્રવૃત્તિના ક્ષેત્રની કંઈ જોડ નથી પરંતુ એમ કરતા પહેલાં ડેલ્યા દશ કે બાર વર્ષથી હાથમા નવામા આવેલી નિમ્નજાત આદમ્યાજીઓ અને કમર અને નીતિની જડ ભાવનાઓથી લગભગ નિષ્પ્રાણ ગળખરણને ડેલી સલામ કરી એવાની હિંમત આપણામા હોવી જોઈએ

હું પ્રમા: રાષ્ટ્રીય મુક્તિના આપણા હૃદયનો માર્ગ આમવર્ગમા રાજકીય અસ્મિતા જગાડવાના મુખ્ય હેતુથી હાથ

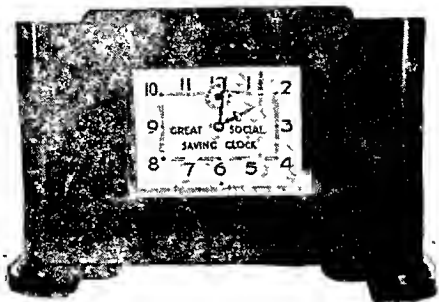
ધરનામા આવેની વિનિયમ અરૂપની આમુ દાવિક ચળવળ મારફતે રહેવો છે પોતાના આત્મનિર્ણયના અધિકારનું પુરેપુરું ભાન લોકસમુદાયમા ખીનવું જોઈએ અને તે હેતુ વ્યવહારમા અરિતાથ કરવાને તેઓ શક્તિમાન થાય એ હેતુથી તેમનું સગ દન થવું જોઈએ પ્રાચીન તાત્કાલિક રીતે જ લોકપ્રતિનિધિ મલા-પ્રાન્તીયુઅન્ટ એસે બની-ની લોકમતવાદી માગણી રજુ કરવી જોઈએ ક્ષીગીશ પાલમિટે હિંદુને લાવિ નિર્ણય કરવાના આપ મેળે બથાવી પાડેલા અધિકારના પાયા પર રચાએન વેતપત્રની ચોજના કે ખીજ કોઈપણ ચોજનાનો વિરોધ એ માગણીથી વધારે પ્રાણુકર્ષક ખીજ કોઈ રીતે થઈ શકે જ નહિ એ એક નુકસાન અને નિર્ણય માગણી છે અને તેમાથી એક કરતા વધારે શિશમા નાનકડા ફણગા પુટવાની શક્યતા છે એટલા માટે કોએમે તો એ જ જાહેર પ્રવૃત્તિ જોઈએ કે હિન્ને બધનકારક માન એ જ બધારણ હોય શકે-એ ધડી ગદવાના ખાસ હેતુથી નિમાએય લોક પ્રતિનિધિ-સભાએ ધડેનું આ હેતુથી કો-એસે હવેથી પોતાની સંઘળી પ્રવૃત્તિ એવી જ દિશામા વાળવી જોઈએ કે જેથી કરીને લોકસમુદાયના ચળવળ અને સંગઠન મારફત લોકશાસનના સાર સમી એ સમ્યા જેમ અને તેમ વહેલાસર અમલમા આવી શકે આમવર્ગમા એ ભાન જાગૃત થાય એ હેતુથી હાથ ધરવા પડતા કોઈ પણ ઉપાયની બાબતમા કોઈ પણ જાતની સુગ કે અગત્ય ભાવનાઓ નડતર રૂપ ન જ બનવા જોઈએ

આશ્ચર્ય પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલૅક મફત મેળવો :

ગ્રેટ સોશીયલ મુધરેલી પધ્ધતીથી વીમા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને
મેવીંગ કલૅક મફત આપે છે. આ ઘડીયાલ પ્રીમીયમના
પૈમા રાજના રાજ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે
તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રીમીયમ લરવાની
શીકર રહેતી નથી.

દરેક ઠેકાણે કમીગન તથા ગભારથી કામ કરનાર
એન્ટો લેખ્ય છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અંગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઈફ એન્ડ

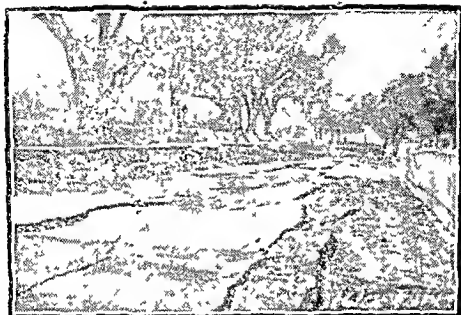
જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈન્ડિયાન બીલ્ડીંગ, હોર્નબી રોડ, ફાટ' સુખધ.

ધરતીકંપ

પર

પ્રકાશ

સુરેન્દ્રપુરમાં જીલ્લા જેલ નજીક ધરતીકંપને અંગે દારી ગયેલી
જમીનના ચીરાડાં આ ક્ષેત્રમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે.

હિંદના બીહાર

અને ઇતર પ્રાંતો-
માં થયેલી ધરતીકંપની
હોનાર તથી પુષ્કળ માણસો
માર્ગા ગયા છે, પુષ્કળ
માલ મિલકતની ખાનાખ-
રાખી થઇ છે આપો આ
વતમાન ક્ષેત્ર સમયમાં
હિંદી ભૂતરવિદ્યા ખાતા-
ના ૧૯૩૦ ના ગ્રામ્યવાહ
સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ડો. સીરિય
ફ્રાન્કમે કલકત્તા ખાતે આ-
પેલાં ભાષણના ઉતારાઓ
ફીક થઇ ગયે:-

બીહારના પ્રલયથી ત્રાસી હિંદી જનતા
પૂછે છે: ધરતીકંપ શાથી થાય છે? કેટ-
લાંક ઇશ્વરને બીચારાને એને માટે જવા-
બદાર બતાવે છે; પરંતુ મગજને તસ્દી
ન આપવાની એ તરફીબ આજે વિજ્ઞાનના
જમાનામાં આવી શકે તેમ નથી. કેટલાંક
આ લેખમાં ધરતીકંપનાં વૈજ્ઞાનિક કારણો
સહુ કોઇ સમજી શકે એવાં સ્વરૂપમાં
રજુ થાય છે.

ધળાખરા ભૂકંપો એકદમ ઘટી નીકળે છે. કવચિતજ તેની કંઈ આગાહી થાય છે. કેટલાક સંલેગોમાં પહેલાં ધીમા આંચકા લાગે છે કવચિતજ જ નભીતમાંથી ઉઠેલા અવાજ આવતો સંભળાય છે. તે પછી આ દેખીતી આગાહીથી મુકંપની અસર કેટલી નેરવાર થશે તે કહી શકાય નહિ. સખ્ત ધરતીકંપમાં તે શરૂ થયા પાદ કેટલીક મેકંડ સુધી ઉભા રહેવાનું પશુ અશક્ય બને છે.

આસામ ખાતે ૧૮૯૭ ની સાલમાં થયેલા મોટા ધરતીકંપનો અહેવાલ બનાવે છે કે આંચકા પહેલાં થોડી મેકંડ સુધી ધીમે મુગમુગ સંભળાયા હતા. આ અવાજ તુરંત જ મોટા અવાજની રૂપમાં બદલાઈને સખ્ત આંચકા લાગ્યા હતા. આખી જમીન આમથી તેમ રોલવા લાગી અને જલ્દી રિયલ્ટી માર્ફગી થઈ હોય તેવા રહેનારાઓને આભાસ થવા લાગ્યા. સપાટી જાણે રસની બંની હોય તેમ ફરતી દેખાયા લાગી. પૃથ્વીના નીચા કિનારાઓ તેમજ રસ્તાપર જમા કરેલા પથ્થરોના ઢગલા સપાટીમાં આવી ગયા. પૃથ્વીની આ મોજાંરૂપી ગતિથી કોતરાઓ પડતા ગયા અને પુરાતા ગયા. મકાનો ઢુલવા લાગ્યાં, પ્લાસ્ટર પડવા લાગ્યાં, ફિર્લાસીએ માથું આપવા માંડ્યો અને આમ પડતા છપરાંઓનો ઢગ થવા લાગ્યો ! આંચકા અસરે એક મિનિટ સુધી લાગ્યો હતો પરંતુ ઘણુંખરું તુકશાન પહેલી ૨૦ મેકંડમાં જ થવા પામ્યું હતું.

દુનિયાના બીજા ભાગોમાં થયેલા ધરતીકંપને નજરે જોનારાઓના અહેવાલોમાંથી આવી જાતના અનુભવો અને અવલોકનો ટાંકી શકાય. ધરતીકંપમાં થતાં તુકશાનથી કામ કરતાં બજાનું જોર સમગ્ર શકાય તેમ છે.

ધળાખરા રાખરાઓ પરથી માત્રમ પડે છે કે મકાનોને લે મોઝ્ય પડે તે બાંધવામાં આત્મ્યા હોત તો આટલું તુકશાન ન થાત. કેટલાક સંલેગોમાં બાંધકામ ભૂખબરેલું હતું.

કંઈ પશુ શક વિના હવે કહી શકાય કે ભૂકંપનો નજીકનો સંબંધ જમીનના પોષણોમાં રહેલી બળતી રેખાઓ સાથે રહેલો છે. કાંગરા અને દેરેન્ડાન ખાતેના બે ભૂકંપો પરથી મી. સી. એસ. મીડલ-ગ્રીમે સાબીત થયું છે કે ભૂકંપથી વધારે સદન કરનારા બે પ્રદેશમાં પવંતોના નીચા થવાનું અને નીચા પ્રદેશને ઉંચા બનવાનું કાચું વિરોધ પ્રમાણમાં થયું હતું. પહેલેથી જ ખબર હતી કે આ પ્રદેશ પોષણોવાળો છે અને આથી એવા અનુમાનપર અવાય છે કે આ પ્રદેશનાં બળતી થવી જોઈતી સમતુલનાથી જ ધરતીકંપ થવા પામ્યા હતા.

આસામમાં ૧૮૯૭ માં થયેલા ધરતીકંપ પાદ મી. આર. ટી. ઓડરફમે આ ભૂખબરેલી રેખાઓ પર થયેલી દિશાબલ પરથી અગત્યની બાજોતો જાણી હતી.

ફ્રીડેનીયામાં ૧૯૦૬ માં થયેલા ભૂકંપ વિશે જમ્બો પાંચ્યુ દર્શે તેઓ પાદ કરશે કે આ ગતિ એન્ડ્રીઆડના પોષણવાળા પ્રદેશની બંને બાજુઓના નાના પટાઓમાં છેક મીધી ૬૦૦ માઇલ સુધી થઈ હતી. જ્વપાનના મીનોઓવારીના ભૂકંપ, ક્વાન્ડોનો ભૂકંપ અને તાઇમા અને ઓકુટાંગોના ભૂકંપ વિગેરેથી આ વાતને વધુ સાબીતી મળે છે. કે પોષણને અંગે જમીનનું દલનચલન થાય છે.

આમ ધળાખરા ભૂકંપનું કારણ જમીનના પોષણોમાં રહેલું છે. આંચકા લાગનારાં પ્રદેશના તુરંતાતુરંતના સ્થાન-બદલાવોથી ભૂકંપની ખાસ ખાસીયતો

માલમ પડે છે. આના પ્રદેશની, લ'શાખનું કારણ અમુક કેન્દ્રના આશ્ચર્યકારી અભાવમાં રહેલું છે. આવા પ્રદેશમાં સંખ્યાબંધ નાનાં હલનચલનથી ફેરફાર થાય છે તે કેટલાક પ્રદેશના આનંદપ્રદ થવાથી માલમ પડે છે. ખાસ કરેલા પરનો આ પ્રદેશ રાણીગંજની, કોલસાની આણેની કારમાં આછામાં આછો ૯૦૦૦ ફીટ ઉંડો છે. આ ફેરફાર એટલમ થઈ શકે નહોત અને તે અસંખ્ય નાના ફેરફારના વિસ્તારનું સૂચન કરે છે. એ જાણવું જરૂરી થઈ પડશે કે આજે કામ કરતાં ભૂકંપમાપક યંત્રો (Seismographs) દર વર્ષે સરેરાશ ૮૦૦૦ નાના ભૂકંપો બતાવે છે.

આખરે આથી એવાં અનુમાન પર આવીએ છીએ કે જમીનના ઉપલાં પડના

પોષણમાને અંગે બરતીકંપ થાય છે અને આથી તે પૃથ્વીની સપાટીથી ૩૦ થી ૧૦૦ માઇલ નીચેનાં પૃથ્વીનાં પડમાંથી ઉદ્ભવના જોઈએ. પૃથ્વીનો આ ભાગ બહુજ પ્રવૃત્તિશીલ છે. પોતાના અમુક મુદતે થતા પ્રવાહી રૂપથી આ નીચેનો ભાગ (simar) ભુસ્તરવિદ્યાની ધડિયાલ તરીકે કામ કરે છે. તેનું કાચલ (dial) આશરે ૫ ફરોડ વર્ષ સુધીનું છે. ધડિયાલની મુખ્ય સ્ત્રીંગ પ્રકાશશક્તિ છે જે સુરેનીયમ અને થોરીયમને લીધે માલમ પડે છે. ભૂકંપનું કાણુમાં ન રહી શકે તેનું તુલનાન અધીયાત્મની ધીમી ગતિ છે. અનંતકાળ રાખવા માટે આ ધડિયાલ કાળચક્રથી નિયંત્રીત રખાય છે.

સઘળી સ્ત્રીઓના ઉપયોગ માટે લેડીઝ બામ જે એરી પદાર્થોથી તદ્દન મુક્ત છે.

અટકાવ ન આવવો, અટકાવ વખતે અસહ્ય દુઃખ થવું અથવા અધુરો અટકાવ આવવો, હિસ્ટીરીયા, ગર્ભ ૨૮ થવો, વારંવાર ગર્ભનું પતન થવું, ગર્ભ ન રહેવો તથા ધાતવું જવું આ સર્વ સ્ત્રીઓના રોગ ઉપર અમારો બામ ગેરંટીડ ધ્યાન છે. સ્ત્રીને ગર્ભ રહેવામાં તે મદદગાર છે. પહેલા ન બરેનો લેડીઝ બામ અટકાવના સઘળા દર્દો ઉપર આદી શકશે. શીશીની કીમત ત્રણ રૂપીયા સફેત અગર તો લોહી સાથે ધાત જતી હોય તો તેને માટે નં. ૨ ઉપયોગી થઈ પડશે. શીશીની કીમત રૂપીયા ચાર પોસ્ટ પાસ્ટલ ખર્ચ જુદું.

દેશી બનાવટના આ બામની કીમત એના જેટલી કીમતી છે, એના ઉપયોગથી વધુ છુપુ દર્દ સહન નહિ કરવું પડે. દરેક સારા પાત્રે દાખલ લેવી જોઈએ. લેડીઝ બામ વાપરવાથી હૃદય પર કોઈ જાતની અસર થતી નથી.

પિલ્હાર કેમિકલ વર્ક્સ,

શ્રી ગૌરંગા ભવન, ભાગલપુર. ટલીઆરીક સરનામું. કેમીસ્ટ્રસ.

સુબંધના નીચેના એજન્ટો પાસેથી પણ મળશે:—

થાનસન એન્ડ ટેલર હીમીટલ અને પી. એમ. ઝવેરી એન્ડ કંપની,

પહેલાં

અને પછીના

તકાવત

૧

“કુમ વિદુ જુદેન, સારાં તો
‘કુમ ખરાં?’ કહી આવનાર સુવક
ઓટલા પર ખેસી ગયો.

“હા ભાઇ, આવો, પણ ત્યાં નીચે કાં
ખેસ ? હજી ચટાઈ પાથરી આવું.” કહેતી
વિદ્યાગારી ધરમાં ચટાઈ લેવા દોડી, થોડી
વારમાં તે પાછી આવી અને ઝોંસરી પર
તે પાથરી અને ‘એવા વિવેકની શી જરૂર
છે ?’ એમ વિવેક કરતો તે સુવક તેના
પર બેઠો.

“કાં ભાઇ, આજ તો ઘણા દિવસે આ
જુદેનની ખબર લીધી ?” પોતાને ‘જુદેન’
જેવા મીઠા સંબોધને સંબોધનાર એ
ભાઇને વિદ્યાએ કોઈ સંકેતથી, કાંઈ
દેતથી પૂછ્યું !

“હા, ઘણા દિવસો થયા જહાર ગમ
ગયો હતો તે આજે જ આવ્યો,”

“આદ્યા જ આવો છો ?”

“હા”

“તમે પણ અનંત લાગણી રાખો છો,
હાં, આવતાં વેંત જ મળવા આવ્યા.”

“એ તો પરસ્પર છે ને, ઘણા દિવસે
પાછો ફર્યો એટલે થયું સાલ, જરા વિદુ
જુદેનની ખબર કાઢી આવું.”

“આઈ થયું, હવે આવ્યા હવે અર્થારે
અહિં જ જમીને, તમે એકલા જ આવ્યા
છો ને ?”

લેખક :

‘હિઝ માસ્ટર્સ વોઇસ’

“હા, આવ્યા તો એકલા છું. પણ
જમવાનું.....”

“કુમ જુદેનથી કાંઈ જુદાઈ છે ?”

“નારે, એવું કાંઈ નહિ. ફીક લો, તમારે
આગ્રહ છે તો એમ કરીશ.”

(૨)

“વિદુ જુદેન, તમે રમેાઇ તો
બહુ સારી ખનાવો છો હાં.
તમારી ભાભી તો મને કાંઈ દિવસ આવું
ખવરાવતી જ નથી.”

“ભાઇ, અમારે વળી સાઈં શું
ને ખરાબ શું ? જેમ તેમ કરીને દિવસો
વીતાવવા.” એક દૈન્યરી નજર એ ભાઇ
તરફ કરતાં વિદ્યા બોલી.

વિદ્યાએ વિધવા થયા પછી આજ છ
વર્ષે પહેલવહેલી ફરિઆદ આ યશવંત
જેને તે ભાઇ કહેતી તેની પામે કરી.
વિદ્યાના એ શબ્દોમાં દૈન્ય હતું, કરમાતી
આશાઓની સહેલી સુગંધ હતી. સરી
મથેલાં સ્વપ્નો મારેની કાંઈ આછી આકાંક્ષા
હતી. કન્યા જીમ સંજોગોમાં તે આવી
ફરિઆદ ન કરત. પણ તેને હૃદય ઠાલવ-
વાનું કાંઈ સ્થાન ન હતું. કારણ શીવલુ-
કામ કરી પોતે પોતાનું ફાડી લેશે એવો
નિર્ણય તેણે સંભળાવેલો તે પછી જ
તેનાં હતાં તે, તે આથી વ્યતંત્ર અને
ઉધ્ધત થવા માંજે છે એવા ભ્રમમાં, તેનાં
મટી ગયાં હતાં. અને તેથી એ ભાઈ અને

બહેનના સંબંધથી ઉત્પન્ન થના વિશ્વા
સમાં તેનાથી એ શબ્દો બોલાઈ ગયા.

પણ યશવંતને તે શબ્દોમાં કાંઈ ભુદી
ગંધ આવી તેથી તે દિલભોજી બતાવતો
બોલ્યો, “તમે બહુ દયામણું બોલો છો.
તમે દેવી જેવાં છો. અને આમ બોલો
છો ત્યારે હૃદય ભરાઈ આવે છે.”

“પોતાનાં હોય એને દયા તો આવે-
જ ને. પણ ખીજ શો ઉપાય ?”

“હા. અને બધા યુવકો એ ઉપા-
યની શોધમાં જ છીએ. તમારા જેવી
બિચારી કેટલીયે સુંદર બાળવિધવાઓની
છંદગી એજે જતી હશે.”

“તમે ભાઈ થઇને આમ બોલશો ?
સુંદર કે કુરૂપ બધાને વેધવ્ય તો સર-
ખું જ સાહે.”

“એ તો ભાઈ અને બાઈ. તમારા જેવાનું
જરા વધારે લાગી આવે.”

આ છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાં વિદ્યા
ચમકી. યશવંતની આંખો વાંચવા ધડીક
તે તેની સામે તાકી રહી. એક ઝાંખી
કલ્પના તેના મગજ સોંસરેવી આવી ગઈ.
તે બંને એકબીજાને ‘ભાઈ’ ‘બહેન’ કહેતાં
હતાં તે કયા સંબંધે ? સંબંધ માત્ર
ઓળખાણનો જ હતો. અને તેથી એ
સંબોધન માત્ર સમવસ્તાનાં જ હતાં. એ
સગવડતાનો સંબંધ અત્યારે કેવું રૂપ
પકડતો જતો હતો ? તેણે યશવંતની
આંખોમાં વધુ ઉંડી તપાસ કરી. પણ
પુરૂષોની આંખો વાંચવા જેટલી તાલીમ
તેને મળી ન હતી તેથી તેની દષ્ટિ અફળ
ગઈ.

(૩)

“વિદ્યાબેરી એક વાત પ્રધુ ?”
યશવંતે હિંમત લાવી કહ્યું
“શું ?” બદલાતા સંબોધનથી આશ્ચર્ય

પામતી વિદુ બોલી. “તમે વિધવાવિવાહના
પ્રશ્ન પર કાંઈ વિચાર કર્યો છે ?”

આ અણુધાર્યા પ્રશ્નથી વિદ્યા પ્રથમ
ચમકી, પછી શરમાઈ ગઈ અને થોડીવાર
પછી હિંમતમાં આવી ગઈ. તેણે યશવં-
તને પોતાને ત્યાં જમાડ્યો હતો તે દિવ-
સનો અને તે પછીના કેટલાક પ્રસંગો
તેને યાદ આવ્યા. આ બધા સમય દર-
મ્યાન યશવંત તેને મન એક કાયડો થઈ
રહ્યો હતો. અને તે કાયડો આ જ. ઉક-
લતો જોઈ તેને કાંઈક આનંદ, કાંઈક
ક્ષોભ થયો. આનંદ યવાનું કારણ તે
બાળુતી ન હતી, બાણુવા માગતી ન હતી.
પણ ક્ષોભનું કારણ તો યશવંતનું બદ-
લાનું જનું સંબોધન હતું એ સ્પષ્ટ હતું.

છેવટે વિદ્યાએ હિંમતથી ઉત્તર આપ્યો,
“હા.”

“અને નિશ્ચય ?”

“એ શોચ્ય છે, એટલો જ.”

“પણ એકલા સિદ્ધાંત ગોખવાથી શી
સિધ્ધી થવાની હતી ?”

“સાચું. પણ એ કતબ્યમાં મુકવાને
ક્યા અવકાશ છે ?”

“કેમ શી હરકત છે ?”

“એકલે હાથે તાળી પડતી હશે ?”

યશવંત કાંઈક નજીક સૂચો. “વિદુ
બહેન-વિદ્યા ! કાંઈક પુછું ?”

વિદ્યાથી જવાબ ન આપી શકાયો,
તેને આ બધા અનુભવો એટલા બધા
નવીન લાગતા હતા કે તે જરૂરિઆ-
તને પહોંચી વળવા જેટલી તીવ્રતા
તેના મગજમાં ન આવી શકી આથી
પ્રથમ તો તે ગભરાઈ ગઈ વળી સ્વાસ્થ્ય
મેળવી તે હસી અને બોલી, “કેમ
યશવંતભાઈ, તમને શું થયું છે ?”

“જે તને યશુ’ છે તે મને યશુ’ છે.
બોલને વિદ્યા.”

આ દરમ્યાન તો વિદ્યા અને યશવંત
એક બીજાની ધણી જ નજદીક આવી
ગયાં હતાં. પણ એવામાં વિદ્યાને કંઈ યાદ
આવ્યું તે જરા સંકોચાદ્ય અને યશવંતને
તરછોડતી બોલી, “પણ તમે તો
પરણેલા છો.”

“એ મારી તલવાર છે તો હું મારી
બરછી યશવંત વિદુ !”

* * *

“આ ઠીક નથી થઈ, હો, યશવંત.”

“કંઈ ફિકર નહિ.”

“ફિકર તો મારે છે; લમ થવા દો,
પછી તો આ શરીર તમારું જ છે ને.”

“લમ દુનિયાની દૃષ્ટિએ નથી થયાં,
આપણી દૃષ્ટિએ તો થયાં છે ને ?”

“દુનિયા સાથે ધણું કામ પડશે.”

“હો પડે.”

“અરે યશવંત, યશ...”

“ધૈર્ય રાખો ખાતર યુવ.”

“પણ યશવંત...”

“પગે લાગું.”

“ભાઈ સાહેબ.”

“યુવ.”

[૪]

“વિદ્યા જરા તો વિચાર કરવો
હતો.” ઈપકો આપતી વિદ્યાની
ખહેનપણી મધુ બોલી.

“વિચાર તો ઘણો કર્યો હતો, મધુ
ખહેન, અને એણે પરણવાનું વચન પણ
આપ્યું હતું.”

“તો શી ઉતાવળ હતી ? પહેલાં પર-
ણવું હતું.”

વિદ્યા નીચું નેંધ રહી. તેને છ માસ
પહેલાંની જીવનનો એકનો એક ગીઠો અનુ-

ભવ હર પળે યાદ આવતો હતો. અને
યશવંતના મૃત્યુની યાદીથી તે અનુભવની
મિહાશનો સુરડો થઈ રહ્યો હતો. ખીજી
તરફથી ભવિષ્યનો વિચાર આવતાં તે
કમકમી જતી હતી. યશવંત જેડે તેવું
લમ સમાજને જાહેર યશુ’ હોત અને
પછી આ દિવસ આવ્યો હોત તો તે
તેના વિરોધીઓ સામે વિજયદંકાર
ગજાત. પણ આજકાલ કરતાં વખત
વીતાવતો યશવંત એ કાલ પડે તે પહેલાં
જતો રહ્યો અને તેથી તેની સાથેના
વિદ્યાના સંબંધ પર લગ્નની મહોર ન
પડી શકી. હવે ? એ બાળકનો પિતા
કોણ ? સમાજના સીતમ સામે તેની સાથે
ઉભો રહેનાર કોણ ? વિદ્યા રોધ પડી.

“વિદુ, આમ હિંમત હાર્યું શું વળ-
વાનું છે ?”

“તો શું કરું ? ખહેન, હું મારી
જગ્યાએ હો....”

“ગાંડી. મને તારા જેવી બનાવવી છે ?
સાંભળ, હું તારી જગ્યાએ ન હોઉં અને
હોઉં તો સત્યથી ન ડરું.”

“હા, હું પણ એ જ ઠહું છું. પણ
મધુ, સમાજનું શું ?”

“તેની તારે શી ચિંતા ?”

“ચિંતા નહિ ? ધારી લે કે ચિંતા ન
કરું, મધુ ! પણ દુનિયા આખી તિરસ્કારે
ત્યારે હું એકલી...એ જીવન...હું મારે
પડખે ઉભી રહીશ ?”

જીવન અને મૃત્યુનો સોદો થતો
હોય એટલા ગાંભીર્યથી વિદ્યાએ મધુ
સામે નેંધું. મધુએ મિઝમપણે જવાબ
આપ્યો “હા.”

“પણ તારો પતિ તને તેમ કરવા
દેશે ?”

“તે તારા બાળકના પિતા થશે. હવે કાંઈ છે?”

“મધુ, મધુ તું શું કહે છે? મારા પર આટલી દયા! મારું અત્યારે કોઈ નથી. અને તમે બન્ને...”

“એ વિવેક જવા દે. જો, હવે હું બહુ છું, પણ હિંમતમાં રહેજે, અને કાંઈ ઉંધુ-ચ-તું ન કરી બેસતી. દુનિયાં ઝખ મારે છે. હવે તો પલાળ્યું તે મુંઝવ-વું જ રહ્યું.”

“એ વખત તો મુંઝવ્યું.” દુઃખની સામે થવાની હિંમત આવતાં એ દુઃખમય પ્રસંગોમાં પણ હાથ બેવા યત્ન કરતી વિદ્યા હસતી, રોતી બોલી.

[૫]

“તમારું નામ શું?” ન્યાયાધીશે અરમા કપાળ પર ચડવતાં આરોપીને પૂછ્યું.

“મારું નામ રામપ્રસાદ.”

“આ બાદ મધુમતિ તમારે શું થાય?”

“એ મારી ધર્મપત્ની છે.”

“અને આ બીજી બાદ વિદ્યાગૌરી તમારે શું થાય?”

“એ મારી પત્ની મધુની, બહેનપણી છે”

“વિદ્યાગૌરીએ કરેલા ગભાંપાત સંબંધિ તમે શું જાણો છો?”

“એણે ગભાંપાત ક્યો નથી એ બાળ-તની મને ખાત્રી છે.”

“શી રીતે?”

“ગભાંપાત કરવાની તેને કાંઈ જરૂર હોય તો તે મેં મદાદી દીધી હતી.”

“કેવી રીતે?”

“તેના બાળકના પિતા થવાનું વચન આપીને.”

“એ બાળક તમારું હતું?”

“ના.”

“તો તેના પિતા થઈ જુઠાણું ચલાવવા તમે કેમ તૈયાર થયા?”

“એ બાઈ અને એનાં બાળકનાં જીવન બચાવવા.”

“તમારે એ બાળતમાં આવો રસ લેવાનું કારણ?”

“હું સમાજનું અંગ હોવાથી સમા-જના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવા માટે.”

“કીક જાઓ.”

૨ * *

“તમારું નામ શું?”

“મધુમતિ.”

“આ બાઈ વિદ્યાગૌરી તમારે શું થાય?”

“એ મારી બહેનપણી છે.” પાછળથી કાંઈના હસવાનો અવાજ આવ્યો.

“તેના પર શેનો આરોપ છે તે તમે જાણો છો?”

“હા, ગભાંપાતનો.”

“તમે એ સંબંધે શું જાણો છો?”

“ધણી કાળજી રાખવા છતાં તેને કસુવાવડ થઈ છે.”

“એણે ગભાંપાત ન કર્યો હોય તેની શી ખાત્રી? એનાં આસપાસના સંજોગો તેમજ પોલીસ અને ડોક્ટરની તપાસ તેણે ગભાંપાત કર્યો હોય એમ માનવાને કારણ આપે છે.”

“કારણ કે ન્યાય આપનારા પુરૂષો છે.” મધુની આંખમાંથી અંગારા ઝરતા હતા.

“એટલે? જરા રૂંપટપણે સમજાવો.”

“સમાજથી ડરતી સ્ત્રી કદાચ ગભાંપાત કરે, પણ સમાજના લાયક રૂપમાં માનવદેવતા મોહ એવો અનેક-ગણો મજબુત છે કે સમાજ સામે થવાની જેવી તેવી પણ હિંમત આવે અને તેને પૃથ્વી પર પણ સુકવા જેટલી પણ જગ્યા મળે તો પછી કેમ પણ સ્ત્રી પોતાના બાળકનું જીવન ન કરે કે નાંકરોવે.”

“આ બધું તમે શેના આધારે કહી શકો છો?”

“હું સ્ત્રી છું અને મારે બાળક છે એના આધારે.”

“આવી હિંમત તેનામાં આવી હતી એની શી ખાતરી?”

“મેં જ તે હિંમત આપી હતી. આખો સમાજ સામે થાય તો પણ તેની સાથે રહેવા મેં અને મારા પતિએ તેને વચન આપ્યું હતું. એથી જ તો તે અમારી સાથે ગયા બે માસ થયાં રહેતી.”

“તમે જોને ‘કસુપાવડ’ કહો છો તેનું કારણ તમે શું કહ્યો છો? ખાવાપીવામાં કંઈ ફેર થયેલો ખરો?”

“જે અમે ખાતા તે તે ખાતી.”

“તેમ છતાં તેણે ન ખાવું જોઈએ એવું કંઈ આપેલું ખરું?”

“એવી ખાવાની જાણે ગુન્હામાં ગણાતી હોય તો દુનિયા પરનાં બધાં

માણસોને આપવાતનાં ગુન્હા બદલ શિક્ષા થવી જોઈએ.

“તો પણ કંઈ ખાસ કારણ?”

“હા બહાર ચિંતા, કષ્ટ, નબળાઈ અને એવું બીજું ધણું.”

“હીક જાઓ.”

(૬)

“તંમારું નામ શું?”

“વિદ્યાગૌરી.”

“તમારા પતિનું નામ શું?”

વિદ્યા ચુપ રહી. ન્યાયાધીશે આ પ્રશ્ન તેની મસ્તરી કરવા માટે તોં નહિ પછ્યો હોય એમ તેને શંકા થઈ. જવાબમાં તેની આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ. અને એ શિક્ષા બસ ન હોય તેમ પ્રેક્ષકગણમાંથી અવાજ આવ્યો. “સતી.”

“તમારા પતિને ગુજરી ગયાને કેટલે સમય થયો?”

વિદ્યાનું ગાંડપણ વધતું ગયું. ‘પતિ’ શબ્દની કંઈ બ્યાખ્યા પ્રમાણે જવાબ આપવો તેના વિચારમાં તે પડી ગઈ. ઘણીવાર તે મુંઝાઈ, છેવટે જવાબ આપ્યો “સાત વર્ષ.”

“એ પછી તમને ગભરું રહેલો?”

પ્રેક્ષક વર્ગ વિદ્યા તરફ તાકી રહ્યાં. એક તરફથી કંઈ ધીમી બચી જવો સુસવાટો સંભળાયો અને આ ભોક્ષતાં ભાલાની વેગના અસહ્ય હોવા છતાં તેણે બધી હિંમત એકઠી કરી જવાબ આપ્યો “હા.”

“હીક આટલો ગુન્હો તો તમે કશુંલ કરો છો ને?”

વિદ્યાની આંખમાં ખૂન ભરાયું, છતાં તેણે ખામોશીથી જવાબ આપ્યો, “પોતાને સ્ત્રી હોવા છતાં મન પરથી કાણુ ગુમાવનાર પુરુષોના ગુન્હા કરતાં મારો એ ગુન્હો ઓછો શિક્ષાપાત્ર હતો. અને વળી અમે પરણવાનાં પણ હતાં તેથી તેમાં ગુન્હો જેવું કંઈ ન હતું.”

“તમે પરણ્યાં તો ન છતાં ને?”

“ના.”

લવાજમના દરો—

દૈનિક હીંદુસ્તાન-પ્રજામીત્ર.

સુબ્રમ્ણ્ય તેમજ બહાદુરગામ.

વાર્ષિક ... ૩. ૨૦-૦-૦૦

છ માસિક ... ૩. ૧૦-૦-૦૦

પરદેશ (હીંદુસ્તાન) ૩. ૩૮-૦-૦૦

શીલીંગ ... ૫૮.

અંકવાડીક પ્રજામીત્ર-કેસરી.

સુબ્રમ્ણ્ય વાર્ષિક ૩. ૧-૦-૦૦

„ છ માસિક ... ૩. ૩-૦-૦૦

બહારગામ વાર્ષિક ... ૩. ૭-૦-૦૦

„ છ માસિક ... ૩. ૪-૦-૦૦

પરદેશ (હીંદુસ્તાન) ૩. ૧૫-૦-૦૦

અથવા શીલીંગ ... ૨૩.

નવયુગ-(માસિક)

વાર્ષિક ... ૩. ૫-૦-૦૦

હીંદુસ્તાન ... ૩. ૮-૦-૦૦

પ્રેમજીઆરી અંક

“ત્યારે તો એ ચોકખો અભિચાર થયો.”

“મારે એ બધું સરખું હતું.”

“વાર પછી, એ ગભરાતું શું થયું?”

મહામુરદલીએ સાચવી રાખેલી વિદ્યાની હિંમત હવે ખૂટી. તેનું જીવન દુઃખમાં જ ગયેલું હતું તેથી તે દુઃખ સહવા તો દેવા-યેલી હતી પણ હમણાં હમણાં તેના પર ચાલી રહેલી વિદ્યાઓએ તેને અસહાય બનાવી મુકી હતી. થોડા જ વખત પહેલાં જીવનનું સર્વસ્વ હોમીને પણ સાચવી રાખેલું બાળક આદ્યું ગયું અને તે ઘા હજુ રૂઝાયા ન હતો એવામાં તો તેના પોતાના જ પર તે બાળકનાં ખૂનો આરોપ મુકવામાં આવ્યો હતો. આ સમા-જનો અને સમાજના કહેવાતા ન્યાયને અન્યાય તેને અસહ્ય થઈ પડ્યો અને તેમાં પણ તેની પાછળ દેરાન યનારાં તેનાં મિત્રો મધુ અને રામનું દુઃખ જોઇ તેનું આશીર્વાદો હૃદય દ્રવી દ્રવી નીચોવાઇ ગયું. તેના પગમાંથી બધું જોર આદ્યું ગયું, તેની આંખે અંધારાં આવ્યાં, જીવ ઉડે ઉતરવા લાગ્યો અને એ બધાનું કારણ તપાસતાં છાતીમાં થતું કાંઈ વિચિત્ર દુઃખ પોતાનો અજેય પંખે પસા-

રતું દેખાયું. અચાનક તેનું માથું આરો-પીના સાંકડા પાંજરામાંના પાછળના સળી-આગ્રો સાથે અડખાયું, તેની ધુંટણો ચીંથરા-જેવા પગ વચ્ચે ગાંઠ વાળેલી હોય એવી થઈ જમીને અડકી અને વિદ્યા શખવત નીચે પડકાઈ પડી. પા કલાક પછી ડોક-ટરે આવી તપાસ કરી તો જણાયું કે તે હૃદય બંધ પડવાથી મૃત્યુ પામી હતી.

ચાર ભંગી આવી એ શખને. ઉંચકી ગયા. તે શખની શી વ્યવસ્થા કરી એ જાણવા જોટલી પણ કોઇને પડી ન હતી. ભંગીઓ એ શખને દાકતરી શાળામાં મુકી આદ્યા ગયા. જે જીવંત શરીરથી સમાજ અલગતો હતો અને જે જીવતા જગતા માનસમાંથી સમાજને કાંઈ શીખવાનું મળ્યું ન હતું તેના શખના હાડકે હાડ-કાની હવે કિંમત હતી અને જ્ઞાનભૂખ્યા વિદ્યાર્થીઓ એ શખ પાસેથી કાંઈ શીખવા આવુર નમને તેના અકેક દુકડે કાપવા તકરી રહ્યા હતા. આમ જે સમાજે તેને જીવ લીધો હતો તેને મરતાં મરતાં પણ વિદ્યા ઉપયોગી થતી ગઇ. તેને તો કદાચ જીવતા રહીને ઉપયોગી થવાની હૈંશ હશે પણ એ કેમ આવે! તેણે પરણ્ય પહેલાં જ—

એક અમુદ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ ડેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફલાયરો વગર-મેકર-પેઇન એન્ડ સન્સ,

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬”-આટોમેટીક સાઇકલ પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦” હાથથી ચાલતું.

૪-પેજીંગ મશીનો, પગથી ચાલતાં મેકર્સ-હેરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને જોન ટીકીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો—મેનેજર,

હીંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી૦,

૯, બેક હાઉસ લેન, કોલ, મુંબઈ.

તુર્કીની

ઉદ્યોગ પૂજા

ધર્મની સ્વ. પરિવર્તિના સ્મરણાર્થે
શ્રી ફાર્વસ ગુજાતી સમાને
શ્રીયુત ઇલાહાબાદ આણંદ આવડા
તરફથી સવિનય સન્નિધિ ભેટ.

તુર્કીસ્થાનના પંચવાર્ષિક કાર્યક્રમે
હવે નિશ્ચિત સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે.
તેને પ્રધાનમંડળની મંજૂરી મળી ગઈ છે.

કાચા માલના ઉત્પાદક એ દેશને ખેતી-
પ્રધાન દેશમાંથી ઉદ્યોગપ્રધાન દેશમાં
ફેરવવાની વિશાળ યોજના પાછળ ૬૦
લાખ પાઉન્ડનો ખર્ચ કરવાનો છે. આમ
શાંતિ તેમજ સુદૃઢ સમયમાં દેશને
જરૂરી ખામ ચીજો બનાવવા માટે આખાં
રાષ્ટ્રને ઉદ્યોગવાદી બનાવવાની તૈયારીઓ
માત્રી રહી છે.

યોજનાનો હેતુ તુર્કીસ્થાન માટે પૂર્ણ
આર્થિક આતંત્ર્ય મેળવવાનો તેમજ કાચા
માલનાં નવાં મુદ્ય ગણવાનો છે. રાજ્ય
તેમજ ખેડનાં નાણાં આ મોટાં ઔદ્યો-
ગિક સાહમો પાછળ રોકાશે અને જ્યારે
આ જગી સાહમો પૂરાં થશે ત્યારે
તુર્કીસ્થાન ૫૦ લાખ પાઉન્ડની ઓછી
આયાત કરશે.

અત્યારસુધીના પ્રગતિસાધકવાદી સુધા-
રાઓમાં આ સુધારો અગ્રગણ્ય હશે-

અત્યારસુધી જમીન પર કામ કરતા
વાળો કામગરોતું શુદ્ધિશાળી કામગરોમાં
પરિવર્તન કરવામાં આવશે અને તેમને
લોખંડ અને પોલાણનાં, રસાયણિક અને
કાચનાં તેમજ સુતરનાં અને કાગળનાં
કારખાનાઓમાં ગ્યાન મળશે.

આ જમીન પરના કામગરોની જગ્યા
આધુનિક ઢબનાં ખેતીનાં યંત્રો લેશે અને
મોટા પાયાં પર બનાવટી ફળદુપતા રચાશે.
નવા ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવા માટે જગી
જગાતી દિવાલો રચાશે અને આમ ખરી-
દનારાઓને સ્વદેશી વસ્તુને ટેકા આપવાની
ફરજ પાડવામાં આવશે.

આ યોજનાને સફળ બનાવવા માટેની
ચર્ચામાં ખાસ કરીને સોવિયેટ રશિયાના
નિષ્ણાતોની સલાહ લેવાશે અને તેમને જ
જગ્યાઓ આપવામાં આવશે. નવાં કાર-
ખાનાંઓ બાંધવામાં ખાસ કરીને સોવિયેટ
યંત્રોની ખરીદી થશે.

જમીની પછુ આવી મર્નસ્ટી માગણી-
ઓતું દબાણ કરી રહેલ છે. કારણ કે તેને
શ્રમમાં ખિટિરા મુડીવાદીઓએ લાંબા વખ-
તની લોન ધારી છે.

યંત્રના આ જગી કોન્ફ્રાક્ટ માટે
ખિટન ચલન કરશે નહિ એમ જણાય છે
કારણ કે તેણે તુર્કીસ્થાન સાથે ખાસ
વેપારીસંધી દરેલી નથી.

એંગ્રોમાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવાય છે કે
ખિટન અને તુર્કીસ્થાન વેપારી પદ્ધતિ
સમતોલ રાખવા માટે ખાસ વેપારી-
અધીની ખિટનને ફરજ પાડવા માટે તુર્ક-
સ્થાન ચલન કરશે.

ચિત્રપટો પર કીતર ચલા

તે ક્યારીતે
કામ કરે છે?

હિન્દુ સ્થા ન નો
આપણા ચિત્ર-

પટ ઉદ્યાગ જેટલે અંશે આગળ વધી શક્યો છે તેટલે અંશે જનતાનું હિત સ્હમજવાનો દાવો કરનારા શુભેચ્છકો જેવા ચિત્રપટો તપાસનારા સરકારી સેન્સર બોર્ડના એ સભ્યોની માનવતા પાંચરી નથી. આ સેન્સર બોર્ડ જનતા પર ચિત્રપટોની કાંઈ પણ પ્રકારની હાનિકારક અથવા તે 'અયોગ્ય' અસર ન થવા પામે એની ખાસ કાળજી રાખવા પ્રયાસ કરે છે. તહેમના આ પ્રયાસોની અસર ચિત્રપટોનાં દશ્યો પર સીધી સીધી રીતે કાતર ચલાવવાથી થાય છે. હિન્દી જનતાને ચિત્રપટ અવગે માગે દોરી ન જાય એ માટે આપણા હિન્દી સેન્સર બોર્ડના સભાજનો મુરખ્ખી તરિકે ચિત્રપટના અમુક ભાગો ઉડાવી દઈ ચોતાની રૂજ અંદા કરે છે!

કહેવાય છે કે જગતની અંદર પહેલાં 'કાલ' અને 'તેલ' નો ઉદ્યાગ અને તે પછી ચિત્રપટનો ઉદ્યાગ સ્થાન ધરાવે છે. એટલે એ ઉદ્યાગ ફટલો વિશ્વવ્યાપી અને વિશાળ છે એ સ્હમજાઈ જશે. એની ઉપયોગિતા પણ આથી જ જાણી શકાય. ત્યારે જરૂર, જહેમત અને ખીજ અનેક મુશ્કેલીઓ વચ્ચે તૈયાર કરેલા ચિત્રપટનાં

દશ્યો ઉપર જ્યારે સેન્સરની 'લાલ આંખ' પડે અને "આટલો ભાગ કાપી દેવો પડશે. આ અસલીલ છે... આ 'ટાચરીંગ' (દુઃખ આપવાની ભયંકર રીતોઓ) નભાવી લેવાય તેમ નથી. એથી જનતા પર ખરાબ અસર થવા પામશે..." આવા શબ્દો ચિત્રપટને 'સેન્સર' કરનાર સત્તાધી-

લેખક:-

શતા મહેાંમાંથી સરકે ત્યારે ચિત્રપટ ઉત્પાદક, ડીરેક્ટર અને ખીજ કલાકારોનાં હૃદયને આઘાત પહોંચે છે. પણ સમયના વહેવા પ્રમાણે આપણે ત્યાં સેન્સર કયે સ્થળે વાંધો લેશે, એ વિર્ભની સ્વયં વસ્તુસ્થિતિ સ્હમજીને ચિત્રપટનું નિર્માણ કરવામા આવે છે. છતાં ષ તેમાંથી સેન્સર ચોતાની પશોપકાર વૃત્તિનો પરિચય કરાવવા માટે અમુક ભાગ ઉપર નાખવાની લલામણુ કરતો 'શેરો' કરશે.

સેન્સર કાય વિશે
એક અનુભવીએ

લેખ લખતાં ફટલીક ઉપયોગી હકીકતો

વનાર “સેન્સર બોર્ડ”

હિન્દી ચિત્રપટો તરફ ત્હેનું વલણ

રજ કરનાં જાણીતાં છે કે સેન્સરોનું કાર્ય દુનિયાના કોઇ પણ દેશ કરતાં હિન્દમાં વધારે આંદીધુંટી અને કડિનતા બધું છે—આ વાત એક રીતે રાસ્ત છે. મેન્સરો એવી માન્યતા ધરાવતા હોય છે કે રાષ્ટ્રીય કે આંતરરાષ્ટ્રીય ચિત્રપટમાં આવતાં ‘અમુક દસ્થો’ની અસર ને પશ્ચિ-

અકુલેશ.

મની જોનાર જનતાને ખીટકુલ થતી નથી તે અહિંની પ્રેક્ષક-જનતા પર જરૂર થવા પામે છે. એટલે પશ્ચિમની તમાશા-ખીન આલમનાં માનસ કરતાં હિન્દી માનસ જુદા જ પ્રકારનું છે: એટલે અમુક અધનઅ નૃત્યનાં દસ્થો પશ્ચિમની તમાશાખીન આલમને સાવ સાધારણ લાગે એટલે કે રોજાંદા જીવનમાં પ્રત્યક્ષ થતાં નૃત્યશૃંગારોનાં નૃત્યો ત્હેમને ધરગરથુ જ લાગે છે. અને તેથી જ ત્હેમની પર આ અધનઅ દસ્થોની ખાસ અસર થવા પામતી જ નથી.

પરંતુ હિન્દી જનતા પર ઉપરોક્ત જણાવેલ અસર શા

માટે થાય છે ત્હેનું પચક્ષરણ કરવાના હજી પ્રયાસ થયા નથી, અથવા તો તેમ થવાના કારણ શું હોઇ શકે તે પણ જાણવાની કાષ્ટએ દરકાર કરી નથી. માત્ર મેન્સર બોર્ડના સભ્યો કાતર ચલાવે જાય છે, અને તે સામે થોડાધૂણા વિરોધનો બડબડાટ કરીને ચિત્રપટ ઉત્પાદકો સુધે પોતી જાય છે. પણ મેન્સર સંબંધી ત્હેમને જે અનેક મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડે છે ત્હેનો તેઓએ ઉકેલ શોધી કઢાડવો જોઇએ.

હવે હિન્દી ચિત્રપટો

પર તો જાણે આ સેન્સરો કાતર ચલાવે એ ન ચલાવી લેવાય એવી વાત છે. પણ ત્હેને એક બાજુએ મુકી પશ્ચિમના ચિત્રપટો—એટલે કે મેટ્રોગોલ્ડવીન, ફ્રાંકસ, વીટા-ફોન, વોરનર બ્રધર્સ, યુકા, તથા રશિયન ફિલ્મ કુર્. નાં પીકચરો—જે અહિં આવતાં પશ્ચિમ કરતાં જુદાં જ બની જાય છે. એટલે જ ખૂબી અને જે કદા પશ્ચિમના પ્રેક્ષકોએ અમુક ચિત્રપટમાં ભયાં હોય તે તો અહિં અદ્દશ થવા પામે છે—કારણ કે તે સર્વ સેન્સરની કાતરનો ભોગ બનવા પામ્યાં હોય છે. જે ચિત્રપટોની યુરપ અને અમેરિકાની

પ્રજ્ઞાએ અતિશય પ્રસંશા કરી હોય છે તે ચિત્રપટો અહિંની પ્રજ્ઞાને જ્ઞાન રવરૂપમાં દેખાડવામાં આવે છે. જે ચિત્રપટે યુરપ અને અમેરિકાની પ્રજ્ઞાને છેલ્લામાં છેલ્લી 'ટેકનીક'નો પરિચય આપ્યો હોય, જે ચિત્રપટને સાહિત્ય, કલા અને ચિત્રસંવિધાનની દૃષ્ટિએ ત્યાંના કલાકારોએ વખાણ્યું હોય તે સુંદર, કલામય ચિત્રપટના કેટલાક ભાગો-ઉપર મેન્સરની કાતિલ કાતર પડતાં સારાં ચિત્રપટને પ્રાણહીન અને લગભગ સાધારણ કક્ષાનું બનાવી નાખવામાં આવે છે.

આગાણાં હિન્દી

ચિત્રપટોની પણ આવા જ પ્રકારની દશા છે. આજથી પાંચેક વર્ષ પહેલાં મુંબઈની ઇમ્પીરિયલ ફિલ્મ કંપનીએ "રોથ" "Wrath" માને "ખુશકી માર" નામક એક સુંદર ચિત્રપટ તૈયાર કર્યું હતું. ડીરેક્ટર ચૌધરીએ આ ચિત્રપટને સર્વાંગ સુંદર બનાવવા ખૂબ જ લક્ષ આપ્યું હતું પણ એ ચિત્રપટની ઉપર સેન્સર મહાશયોની કાતિલ નજર પડી. એમાંના કેટલાંક દૃશ્યોની અસર જનતા પર થયું જ ખરાબ પરિણામ નીપજવશે, માટે એટલાં દૃશ્યો કાપી નાખવાં જોઈએ. અને એમ કરવામાં આવ્યું ત્યારે જ એ ચિત્રપટને જનતા સમક્ષ બતાવવામાં આવ્યું. ત્હેની માફક સાગર ફિલ્મ કંપની કૃત "ગાંધી છૂરી" માંના કેટલાંક દૃશ્યો સેન્સરની કાતરનો ભોગ થઈ જવા પામ્યાં હતાં. પરિણામે સારાં ચિત્રપટનો રસત્રયક ભાગ ઉડી જતાં તે સાવ નિષ્ફળ જવા પામ્યું હતું. આથી એના ઉત્પાદકને કેટલું સહન કરવું પડ્યું હશે એનો ખ્યાલ કરી શકાશે.

આપણા હિન્દી ચિત્રપટોમાં જ્યારે મુક ચિત્રપટનો યુગ પરબહારમાં હતો ત્યારે

પડા ઉપર રજૂ થતા "ટાઇટલો"—પાત્રોના મ્હોંમાંથી બોલાતા વાક્યો—ધણીય વાર સેન્સરની કાતરનો ભોગ બની જતા—“દેશની ખાતર મરી શીટા—રાજ્ય સત્તા ઉથલાવી પાડો!” એવા શબ્દો વીગેરે મેન્સરો ઉઠાવી નાખવાની ચેતવણી આપતા.

વિદેશી ચિત્રપટો જ્યારે હિંદમાં

બતાવવામાં આવે છે તે પહેલાં તેની ઉપર મેન્સરનો ખાફ ઝરાબર ઉતરી ચુક્યો હોય છે. હમણાં જ અહિં આવેલું મરાઠુર હંમેરિયન ડીરેક્ટર એલેક્ઝાન્ડર કાર્ઝિ ડીરેક્ટ કરેલ “હેનરી આઈમાનું આંતરજીવન” નામક ચિત્રપટ પણ હિંદના કેટલાક શહેરોમાં બતાવવાની સરકાર તરફથી મનાઈ કરવામાં આવી છે. આ ચિત્રપટ સફલાએ મુંબઈમાં તો જેમનું તેમજ બતાવવામાં આવ્યું હતું—પણ કલકત્તાના બંગાલ મેન્સરે ત્હેની ઉપર પ્રતિબંધ મુક્યો છે. આ ચિત્રપટની ઉપર બંગાલની વડી ધારસભામાં ચર્ચા ચાલી હતી. આ ચિત્રપટને નીહાળવા બંગાલની સિનેમા આલમના તમાશાખીનો ધણા ઉત્સાહપૂર્વક રાહ જોઈ રહ્યા હતા—કારણ કે તે ચિત્રપટ આવવા અગાઉ સ્થાનિક યુક્રોંગ ઓર્ગીસવાળાઓએ પુષ્કળ જાહેરાત કરી હતી. તે દર્શિયાન આ ચિત્રપટ મુંબઈમાં ચાલી રહ્યું હતું—જ્યારે એ ચિત્રપટ બંગાલના ફિલ્મ મેન્સર બોડે સમક્ષ ગજ કરવામાં આવ્યું ત્યારે સેન્સરે બોડે ત્હેને જાહેરમાં મુકવાનો મનાઈ હુકમ સંભળાવ્યો. આથી યુક્રોંગવાળાઓને ચાર કે પાંચ હજાર રૂપિયા જેટલી રકમની ખોટ જવા પામી હતી. આથી કદાચ, આ ચિત્રપટની ઉપર મુકાયેલા પ્રતિબંધથી બંગાલના ચિત્રપટના ઉદ્યોગને એક લાખ રૂપિયાની ખોટ જવાનો સંભવ રહે છે.

આ ચિત્રપટને બંગાળા બોડ' ઓફ રીડમ સેન્સરે બંગાલમાં નહિ દેખાડવાનો હુકમ જાહેર કર્યો-પણ તે પહેલા લંડનની પાર્લામેન્ટમાં આમની સલામતી એ ચિત્રપટને હિન્દી જનતા મંમક દેખાડવામાં કે વાંધો હોઈ શકે કે કેમ-એ વિષય પર ૨ ચાર્જ ચાલી હતી. કારણ કે આ ચિત્રપટ જે હેનરી આઠમાની કેટલીકે "લાક્ષણિક ટેવો" રજૂ કરે છે તહેની અસર હિન્દી પ્રેક્ષકવર્ગ પર ઘણી ખરાબ થશે. આના જવાબમાં સર મેથ્યુગલ હોરે જણાવ્યું હતું કે "એ વિષયમાં તો હિન્દી સેન્સર બોડ' જરૂર ધરતાં પગલાં લેશે એની મહેને સંપૂર્ણ ખાતરી છે." અને ચલુ તેમજ.

યુરપના ઘણા પ્રાન્તોની અંદર પણ "હેનરી આઠમાના આંતરજીવન" માટે વાંધો લેવાયો હતો. વળી હમણાં જ "હોલીવુડ સ્પીક્સ" જે મુંબાઈના વેત્રાંગન ટોપીઝમાં બતાવવામાં આવી હતી તહેની ઉપર પણ પ્રતિબંધનો હુકમ જાહેર થયાનો દાખલો તાજેજ છે.

હવે 'ફીલ્મ સેન્સરે' કેવી દષ્ટિએ ચિત્રપટની પરીક્ષા કરે છે તે જાણવું જરૂરી છે. એ ચિત્રપટને ચિત્રપટ તપાસનારી સમિતિ જ્યાં જ્યાં દષ્ટિબિન્દુથી અવગોઠે છે:

શું એ ચિત્રપટમાં આવતું એક પણ દૃશ્ય એવું છે કે જે વડે કોઈ પણ કોમ, જાતી કે રાષ્ટ્રની ધાર્મિક ભાવના દુઃખાવા પામે? શું તેમાં સ્થાપિત સમાજની નીતિના ધોરણ પર તરાવ મારવામાં આવી છે? શું તેમાં નિલ કષ્ટાવનારા-હૃદયને વૈરાગ્ય નિક દષ્ટિએ ખરાબ અસર કરનારા કૃત્યો જે રાજકીય અને સામાજિક દષ્ટિએ

મહાન ટોલ હોય છે તહેને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે?

એ કોઈ ખૂત કે ભયંકર સામાજિક દ્રોહનાં દૃશ્યો રજૂ કરવામાં આવ્યાં હોય તો તે પછી એવું એક દૃશ્ય આવવું જ જોઈએ કે જેમાં કુકર્મીને તહેના 'પાપ'ની સજા મળતી હોય! નહિતર તો એ દૃશ્ય પર હિન્દી સેન્સર સત્તા કાતર ચલાવે છે-જે કે યુરપ અને અમેરિકામાં આવાં દૃશ્યો કાપવામાં આવતાં નથી.

ચિત્રપટની પરીક્ષા એક બીજી દષ્ટિ-

એ પણ કરવામાં આવે છે. તહેનું રાજકીય દષ્ટિએ અવલોકન કરવામાં આવે છે. રાજસત્તાને ઉથલાવી નાખવાના કાવત્રાંભર્યા દૃશ્યો-અથવા તો ક્રાંતિકારી ભાવનાને જાગૃત કરતાં દૃશ્યો ઉપર સેન્સરની કાતર ચાલે છે. વળી માનવ સમુદાયની લાગણી ઉત્કેરે એવાં ચિત્રપટોની ઉપર સેન્સરની લાલ આંખ પડે છે. ઉદાહરણ તરિકે 'એનગ્રાતા' અને 'જતિનનસ'ની અમશાનયાત્રાનાં ચિત્રપટો ઉતારવામાં આવ્યાં હતાં. પણ તહેનાં અમુક દૃશ્યો તો સેન્સરે ઉગ્રવી નાખ્યાં હતાં. ગાંધીજી અને ચ. વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ બ્યારે મુંબાઈના ઓરિએનેઈડ-આઝાદ મયદાનમાં વિશાળ માનવમેડની સમક્ષ ભાષણ આપતા હતા તહેનાં દૃશ્યો પર પણ સેન્સરની કાતર ચાલી હતી. "લાડીયાજ", "સત્યાગ્રહ", "લવણસંગ્રામ", "કાતુનભંગ" કયાંક પ્રેક્ષકો જોઈ શકતા નથી. આવાં દૃશ્યોની ફિલ્મ ઉતારીને પરદેશ મોકલવામાં આવે તે પહેલાં અહિંના સત્તાવાળાઓની પરવાનગી મેળવવામાં આવવી જોઈએ.

ધણાખરાં સ્થળોએ યુનિવર્સલ કૃત
 “ક્રેપ્ટન ઓફ ધી ગાડ્સ” નામક
 ચિત્રપટની ઉપર મેન્સરે પ્રતિબંધ
 મૂક્યો હતો-કારણ કે તે ફ્રેન્ચ ક્રાન્તિની
 જલ્પલંત ભાવના રજુ કરે છે-કારણ કે
 તહેનો ક્રાન્તિકારી નેતા-Hero જલ્પલંત,
 દિલ ઉસ્ફેરનારા રાજકીય ભાષણો આપે છે
 હમણાંજ અહિં મુંબાઇમાં આવી ગએલા
 “રોમ” એટ ડે ડ્રેક” નામક ચિત્રપટ
 જેમાં સેરાજેવાના આકર્ષક ફીડીનાન્ડને
 ફ્રાંસીની સજા કરવાતું દશ્ય રજુ થાય
 છે તે દશ્યને સાવ ઉડાવી નાખવામાં
 આવ્યું હતું-પરિણામે ચિત્રપટ પ્રાણુહીન
 બનવા પામ્યું હતું. સારાંચ ચિત્રપટનો
 સુંદરમાં સુંદર ભાગ તો તેજ હતો.

ચિત્રપટ કસોટીની

એક ખીણ રીત
 પણ છે. ચિત્રપટમાં કોમી કે જાતી
 ભેદભાવની ભાવના છે કે કેમ !
 જે દશ્યમાં કોઈ કોમતું અપમાન થતું
 હોય, જેમાં કોઈતું મન દુઃખાતું હોય,
 જેમાં કોઈ જ્ઞાતિ પર ભયંકર આક્ષેપો
 કરવામાં આવ્યા હોય, જેમાં કોઈ જ્ઞાતિનો
 મહાપુરુષ કે નેતા ‘નીચ’-અગર તો
 ‘હલકી કાટી’-‘કનિષ્ઠ’ ચિતરવામાં
 આવ્યો હોય તે દશ્યને ઉડાવી દેવામાં
 આવે છે. પરદેશમાં જે તે ચિત્રપટ જતા-
 વાય તો ત્યાંના પ્રેક્ષકોને એ ટૂટલે અંશે
 અસર કરશે એ દષ્ટિએ પણ તહેની
 પરીક્ષા કરવામાં આવે છે.

હમણાંજ મુંબાઇના કેપીટાલ સીને-
 માના પડદા ઉપર મેટ્રોપોલિટીને તૈયાર
 કરેલું “એ નાઇટ ઇન કોરા”-“કોરામાં
 એક રાત્રિ” નામક એક ચિત્રપટ રજુ
 કરવામાં આવ્યું હતું-આની અંદર મુખ્ય

નાયક-‘હીરા’ તરીકે મશહુર કલાકાર નટ
 રામોન નોવેરા તથા નાયિકા તરિકે મિનાં
 હોય કામ કરે છે.

હવે આ ચિત્રપટનાં કેટલાંક દશ્યો
 ઉડાવી દેવામાં આવ્યાં હતાં-એ તો
 સેન્સર સર્ટીફિકેટ પર રજુ થતી
 “લાલ ત્રિકોણ આકૃતિ”થી જોઈ
 શક્ય છે. આ ચિત્રપટની અંદર મુખ્ય
 નાયક એક ઇજીપ્શિયન છે-પણ તે એક
 અમેરિકન છોકરી-ગોરી નાઝનીનને પોતાના
 ઇશ્કની જંજીરમાં કેદ કરી નાખે છે-
 એક બાજુ ઇજીપ્શિયન જૂવાન. ખીણ
 બાજુ ગોરી અમેરિકન હુસ્નપરી-આથી
 અમુક સ્થળે તો એ ચિત્રપટને જતાવવામાં
 આવ્યુંજ નથી. જો કે સેન્સરે એ ચિત્ર-
 પટને અમુક દશ્યોથી ખાતલ કરીને
 મુંબાઇમાં રજુ કરવા માટેની પરવાનગી
 આપી હતી.

તેજ પ્રમાણે જે ચિત્રપટમાં હિન્દુ
 બાલિકાને એક મુસ્લીમ પોતાના પ્યારમાં
 ફસાવતો હોય-અગર તો મુસ્લીમ બાલિ-
 કાને કોઈ હિન્દુ જવાન પોતાના
 પ્યારમાં કેદ કરી ઉડાવી જતો
 હોય તેવાં દશ્યો રજુ કરતાં ચિત્રપટ પર
 સેન્સર પ્રતિબંધ મુકે છે. કારણ કે આથી
 સેન્સર માને છે કે લોકોમાં મતભેદ ઉપ-
 ડતાં હલ્લક થવું સંભવિત છે. વળી
 કોમી દષ્ટિએ પણ એ આધાતજનક હોઈ
 પ્રજાજનો તે જોઈ શકે નહિ.

આ પ્રમાણે ચિત્ર-

પટ ઉપર અનેક જાતની ભયની તલવારો
 લટકતી હોય છે. એથી પરદેશથી અહિં
 આવતાં ચિત્રપટોતું ભાવિ હંમેશા ભયમાં
 રહેલું હોય છે, એનો બધો આધાર સેન્સ

રતી નજર પર જ રહેલો હોય પરંતુ
ચિત્રપટ બુકીંગ એજન્સીવાળાને સેન્સર
પર જ બધો આધાર રાખવો પડે છે.

ઉપરોક્ત રીતે ચિત્રપટ પરીક્ષા કરનાર
સેન્સરને ચિત્રપટને માનવ સમુદાયને આનંદ
આપવાને માટે જ તૈયાર કરવામાં આવેલ
છે એનો ખ્યાલ રહેતો નથી.

આપણા હિન્દી
ચિત્રપટ ઉત્પા-

દકોએ પોતાની સહાયતા માટે અથવા
તો ઉદ્યોગના ક્ષિતિની દૃષ્ટિએ સેન્સર બોર્ડ

સાથે વાટાવાટ કરી અમુક નિયમો ઘડવા
જોઈએ. જેથી આપણા હિરેક્ટરો એ
દૃષ્ટિએ ચિત્રપટ તૈયાર કરે. અથવા તો
સેન્સર વાંધો વધે એવાં દશ્યો લેવાનું
માંડી વાળે. અત્રાત સેન્સરની સત્તા મક્કામે
આપણા ઉત્પાદકોને હમેશા બુઝવાનું જ છે.
કારણ કે તેઓ જે દૃષ્ટિએ ચિત્રપટની
પરીક્ષા કરતા હોય છે તે દૃષ્ટિ એટલી
સંકુચિત હોય છે કે જેથી અમુક ચિત્ર-
પટની વસ્તુત્વ ખોળું જ તૈયાર થવું
મુશ્કેલ બને છે.

JUST OUT

JUST OUT

M. GANDHI AS I KNOW HIM

BY

I. K. YAGNIK, B.A., LL.B.

*A Scientific Survey of Mahatma Gandhi's activities
in India from 1914 to 1922.*

234 PAGES

CLOTH BOUND

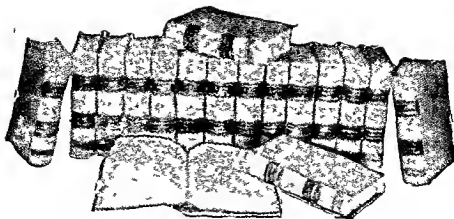
PRICE Rs. 1-8-0 ONLY

APPLY TO—

THE MANAGER,

Hindustan Newspapers Ltd.

9, BAKEHOUSE LANE,
FORT, BOMBAY.

નવું-સાહિત્ય

રખાઈ ટોળી-

ખંડ બીજો, મુળ લેખક: એ.
એસ. નીલ, ગુજરાતીમાં ઉતા-
રનાર ગીબુભાઈ મુલ્ય આઠ
આના.

આ બાળકોને અતિ રસ પડે તેવી આ
વાર્તા દ્વિતીય ખંડમાં સમાપ્ત
થાય છે પહેલા ભાગ જ બાળકોને અતિ-
પ્રિય થઈ પડ્યો હતો. તે વખતે જ બીજા
ભાગની રાહ જોવાતી હતી. આ વાર્તા
ક્રમશઃ 'કુમાર'માં પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. આ
વાર્તામાં નવું આયોજન દેખા દે છે. વાર્તા
શરૂ થાય છે. ત્રણ બાળકો સાંભળે છે.
વાર્તા જેમ જેમ આગળ વધતી જાય છે
તેમ તેમ બાળકોના બાહીશ છતાં રસપ્રદ
વાધાઓ રજૂ થતા જાય છે. દરેક બાળક
પોતાની મનરૂચી પ્રમાણે વાર્તાને આગળ
વધવાનું સુચવે છે પણ વાર્તાકાર આગળ ને
આગળ વધે જાય છે. આફ્રીકાના જંગ
ક્ષેત્રી માંડીને ઉત્તર ધ્રુવ સુધીની માહિતી

આમાં વાર્તા રૂપે રજૂ થઈ છે 'વાર્તા કેમ
કહેવી' એ વિષય પર સારી સમજણ
પડી શકે તેમ હોવાથી દરેક વહાલમોયા
પિતાએ પણ આ પુસ્તક વાંચી જવું થરે
(૫.)

(હિંદુ-મુસ્લિમ એકતા

અતુવાદક: ઈમામુદ્દીન એસ.
દરગાહવાળા. મુલ્ય આઠ આના.

મુસ્લીમ અમલમાં હિંદુઓ પ્રત્યે,
તેમજ હિંદુ રાજ્યોમાં મુસ્લીમો પ્રત્યે
એકતા જાળવવાના, તેમજ એ કામો વચ્ચે
મીત્ર સંબંધ રાખવા માટે લેવાયેલા પગ-
લાઓનો વિસ્તારપૂર્ણ ઉલ્લેખ આ પુસ્ત-
કમાં રજૂ થાય છે. હકીકત ઇતિહાસ-
માંથી ઉતારવામાં આવી છે અને જ્યાં
જ્યાં શક્ય બન્યું છે ત્યાં ત્યાં અધાર-
ભૂત ગ્રંથ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે
હકીકત અતી રસપ્રદ છે. અને આ
પુસ્તકનું વાંચન બતાવી આપે છે કે
ધણખરા રાજ્યો ધર્મના ભેદભાવથી પર

રહીનેજ રાજ્ય કયું છે. અહીં તહીં
ખરાબ રાગઓએ પોતાનો ધામિંદ્ર બેઠ-
લાવ દાખવે છે હશે પણ સામાન્ય રીતે
છેલ્લી પાંચ સદીઓમાં હિંદુ-મુસ્લીમ
એકતા સારી રીતે જળવાઈ છે. કોમી
કલહના આ યુગમાં આવી પુસ્તકો અતી
આનંદપ્રદ છે. મુસ્લીમ લેખક બધુના આ
પહેલા પ્રયાસને અમે અભિનંદીએ છીએ
અને તેમના યત્નને સફળતા ઇચ્છીએ છીએ.
ધલાકાવ્યો.

લેખક: વ્યંદ્રવદન ચીમનલાલ
મહેતા, મુશોભનકાર: કનુ
દેશાઈ, પ્રકાશક: મુળશંકર
સોમનાથ લટ વડોદરા, મુલ્ય
એ રૂપીયા.

વર્તમાન પણ સાહિત્યમાં ખીણ
પંક્તિમાં આવી શકે એવો એક ન્હાનકડો
કાવ્યપ્રયત્ન હું વાંચી રહ્યો હોઉં તેવું
ભાન જ્યારે ધલાકાવ્યો હું વાંચી રહ્યો હતો
ત્યારે મ્હને થયેલું. આને અવલોકન
લખતી વેળા મ્હને લાગે છે કે મહારી
કવિ માન્યતા જરા ખોટી હતી. પુસ્તક
તો પહેલી પ્રાંતીમાં જઈ શકે તેવું છે.

આપણા કાવ્યસાહિત્યમાં અમુક વ્યક્તિને
અનુકરણીને પ્રયોગ નથી લખાયા. રેતીના
વિગાળ રણમાં એકાદ હરીયાળી જમીન
જેવું શ્રી નરસિંહરાવતું સ્મરણસહિત.
પણ ધલાકાવ્યો એ કેરો પ્રશસ્તી નથી.
એ તો છે શૈશવકાળનાં મીઠાં સંભારણાં.

આ સંભારણાંને એક ન્હાનો ગુચ્છ
ધલાકાવ્યોમાં રજુ થાય છે. કંપના,
ઉચ્ચ કોટીની તુલના ભાષ્યથી ચંદ્રવદનના
ભાવી માટે અતિ આશા આપનારાં છે.

(૫.)

લીલીની આત્મકથા

લેખક. નટવરલાલ વીમાવાળા,
પ્રગટકર્તા—ગાંડીવ સાહિત્ય

મંદિર. ૧૮૦ કેળાં પીઠ સુરત.
મુલ્ય ત્રણ આના.

‘લવાટવી’ના મંથાળા હેઠળ સ્ત્રીશક્તિના
અંકમાં પ્રગટ થઈ ગયેલી આ વાર્તા
ફરીથી ન્હાના પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કરવામાં
આવી છે. જ્યારે આ લેખમાંના પ્રસિધ્ધ
થઈ હતી ત્યારે જ લોકોમાં અતી આદર
પામી હતી. આશા છે કે ન્હાના પુસ્તક
રૂપે પણ પ્રગમ આ પ્રકાશનને વધાવી લેશે,
વાર્તાની વસ્તુ સામાજિક છે. અને વર્ત-
માન હિંદુ કુટુંબમાં સ્ત્રીસમુદાયને સહન
કરવા પડતા અન્યાયો ઉપર આ પુસ્તક
લખાયું છે.

ગૃહલક્ષ્મી કેવી હોવી જોઈએ ?

લેખક:—શ્રીમતી દીવાળી ખડેન
વાલજી ભટ્ટ, પ્રકાશક: શુજરાત
વર્નાક્યુલર સોસાયટી અમદા-
વાદ કિંમત એ આના.

‘ગૃહલક્ષ્મી કેવી હોવી જોઈએ’ એ
વિષય ઉપર લખાયેલો આ નિબંધ છે.
નિબંધ ઠીક છે. વિચારો વર્તમાન યુગને
અનુસરીને છે. નિબંધમાં ધ્યાન ખેંચે
તેવું કંઈ જ નથી.

શાકાહારી પારસી વાનીઓ.

લેખિકા—શ્રી. પરીન એદલજી
મીસ્ત્રી પ્રગટકર્તા—ગાંડીવ
સાહિત્ય મંદિર, ૧૮૦ કેળાં પીઠ
સુરત મુલ્ય છ આના.

પારસી ખોરાકની શાકાહારી વાનીઓ
ખનાવવાની રીત આ પુસ્તકમાં રજુ થઈ
છે. અન્ય કોમના આહારની ખબર આપ-
ણમાં ખડુ ઓછી છે. આ દૃષ્ટિએ આ
પુસ્તક ઉપયોગી છે એટલું જ નહિ પણ
દાળ, ભાત, રોટલી ને શાકનાં સજનજૂનાં
ખાણાંથી જોઈ કંટાળી ગયા હોય તેમને
સાટે ખાવાની વાનીઓમાં વિવિધતા મેળ-
વવાની આ સારી તક છે.

રોષ

[એક બંગાલી સંસાર કથા.]

અનુવાદક: રંગીલાદાસ લક્ષ્મી-

દાસ સુતરીયા. પ્રગટકર્તા—
ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર. ૧૮૦
કેળાંપીઠ સુરત. મુલ્ય ચાર
આના.

બંગાળી સાહિત્યનો આ સરળ અનુવાદ
છે. સંસાર કથા ઉપર વાર્તા રચાઈ છે.
પુસ્તિકા વાંચવા યોગ્ય છે.

વિદ્યાર્થીને માર્ગદર્શન

સંપાદક અને પ્રકાશક. છોટા-
લાઈ શંકરલાઈ પટેલ. સોન
ગઢ, મુલ્ય ચાર આના.

વિદ્યાર્થીઓએ મેટ્રીકમાં પાસ થયા પછી
કેંદ્ર લાઇન લેવી તે વિશે આમાં સરસ
માર્ગસૂચન છે. પાસ કરીને જે ઉદ્યોગમાં
રસ હોય તે વિદ્યાર્થીઓને કેટલી કેટલી
અનુકૂળતાઓ સાંપડે છે તે આમાં સારી
રીતે જણાવેલી છે. વિદ્યાર્થીઓ તેમજ
તેમના વાલીઓને આ પુસ્તક અતી ઉપ-
યોગી છે.

તંદુરસ્તી કેમ સચવાય ?

લેખક—છોટાલાલ માંકડ પ્રકા-
શક બજરંગ વ્યાયામ મંડળ
રાજકોટ. મુલ્ય એક આનો
તંદુરસ્તી ઉપર લખાયેલો આ એક
નહાનકથા નિબંધ છે. નિબંધ સરસ છે.

પતિની પસંદગી—

પ્રગટકર્તા—ગાંધીવ સાહિત્ય
મંદિર ૧૮૦—કેળાંપીઠ મુલ્ય
ચાર આના.

પતિની પસંદગી, પત્નીની પસંદગી,
ધંધાની પસંદગી તે કોની પસંદગી ? એમ
ચાર વાર્તાઓનો સંગ્રહ આ ગ્રંથમાં
દેખાય છે. વાર્તાઓ સારી છે તેમજ
નવીન યુગબળની કંઈક ઊંખી આ વાર્તા-
ઓમાં થાય છે. વાર્તાઓ વાંચવા જેવી છે
અને નવી દૃષ્ટિમિત્રુરેક આ વાર્તા-
ઓનું વાંચન ગુજરાતી સ્ત્રીઓની પ્રગ-
તિને સાથ આપે એવું હોવાથી અમે
નિઃસંકોચ લલામણુ કરીએ છીએ.

એટલે !

સેવા

વિક્તાલયાં લેઓ : લાવનાલયાં કાઢ્યોઃ
મનગમતા રાસઃ સામાજિક દુઃકી વાર્તાઓઃ
જોકાંકી નાટકો નવલિકાઓઃ તેમજ

શ્રી. રઘુનાથરાવ ગંગારામ કદમની કસાયલી કલમે લખાતીઃ ગીરનાં
જંગલોમાંના રોમાંચક પ્રસંગો વર્ણવતીઃ વીરરસથી ભરપૂર તદ્દન
નવીજ ચાલુ વાર્તા

પ્રગતિને પંથે

ઉપરાંતઃ સામાજિક પત્રોઃ હાર્યરસિક
સ્કંધોઃ દુઃકા છતાં સુદર ફેરઃ વગેરે
પ્રત્યેક માટે પીરસતું વિવિધ રસભયુક્ત

માસિક પત્ર

[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજુર કરવામાં આવેલું છે.]
માત્ર છ આનાની દિક્કિટ ખીડી નમુનાનો અંક મંગાવો અને પછીજ ગ્રાહક બનો

વાર્ષિક લવાજમઃ એટ પુસ્તક સાથે

દેશમાં ચાર રૂપિયા : દેશાવર છ રૂપિયા.

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ ત્રણ રૂપિયા.

સેવા કાર્યાલય : સાંકડી શેરી : અમદાવાદ.

પેશાબનાં ભયંકર દર્દો માટે

ગોનોકીલર [રજીસ્ટર્ડ]

ઝાંકળ અભયમ ————— અને

ચમત્કારિક ઇલાજ.

ખરીદ કરતી વખતે દરેક
પેકેટ ઉપર પ્રખ્યાત કુર્કા
છાપ ત્રેડ માર્ક જુઓ.

“ગોનોકીલર” પેશાબ અને ધાતુના દરદો માટે આખી દુનીયામાં પ્રસીદ્ધ થયેલ એક જ ખરીદી અસલ અને સચોટ, સમયાણ દવા છે.

ત્રાંચ વર્ષના જુના અનુભવી ડોક્ટરની એક અજબ કૃતિ છે. પહેલે જ દિવસે તેના ચમત્કારીક ગીઃ ગુણનો પગલા બતાવે છે. હમરો ફરદીઓ તેનો લાભ લઇ પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

અમે તે કારણથી લાગુ થયેલ તુરતનો અથવા જુનામાં જુનો પ્રમેદ (પગ્મીઓ) નિષ્ક્રમમાં તથા પેશાબમાં જતી વાતુ, તથા જતી ગ્રસી, થતી સખ્ત બળતરા, ટીપુ ટીપુ તથા અટકી અટકીને થતો પેશાબ મુત્તરાશયમાં આવેલો મોલ્ડે

તથા થયેલો જખમ તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રવરના ભયંકર રોગો વગેરે પેશાબને લગતા તમામ રોગો નિમુણથી નાશ કરે છે ખીચારીઓ કે ઇન્ફેક્શનો લેવાની બીજા કોઈ જરૂર પડતી નથી.

૧૦ ગોળીની એક બાટલીની કીંમત રૂ. ૩. (વી. પી. ખર્ચ જુદું.)

આફ્રીકા અને પર્સિયાને માટે—એક બાટલી શી ૭. બે બાટલી શી. ૧૨. ત્રણ બાટલી શી. ૧૭. ચાર બાટલી ૨૧ શી નાણાં અગાઉથી મોકલવા. વી. પી. થી મોટાવામાં આપરો નહીં.

દરેક આગેવાન દવાગાળાઓને ત્યાં વેચાય છે.

એકલા અને વતાર :- ૩૧૦ ડી. એન. જસાણી,

ગીરગમ બેન્કોડ, મુંબઈ નં. ૪

એન્ટ-મેસર્સ વનમાળી લીખાની હાં. ૦

મી-એસ સ્ત્રી, મુંબઈ નં. ૨.

નવયુગ

માર્ચ અંક.

વર્ષ ૫ સુ. : : અંક ૧૨ મા

રાજકીય-

પસાર થતા માસનું રાજકારણ	...	...	વિવરણ	૧૧
દેખીસોની રાજ્યભાષના	...	...	"	૧૪
ક્રાંસના રમખાણોનું સાચું સ્વરૂપ	...	...	સર્વલાઘટ.	૩૩
એસ્ટ્રીઆનો આંતર-વિગ્રહ	...	...	એક્સરે	૮૦

ખાસ લેખો-

હિંદુ ખેડૂતોની દેવાદારીની સમસ્યા	...	...	વિવરણ	૨૫
હિંદી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો	...	...	રમણીક પી. મહેતા	૪૩
નામિકવાદનો વિકાસ	...	...	બાવચંદ માવજી વડેરા	૫૭
મોવિગેટના પત્રકારો	...	...	...	૬૬
મારવાડના અનુભવીઓ સાથે	...	...	...	૭૦
વર્ગભાનની સમજણ	...	...	...	૮૫

વાર્તા, નાટકો અને કાવ્યો-

જુદમી જાળ (કવિતા)	...	...	ધેવચંદ્ર જુદ	૧
બાબાગાડી	...	...	'અસીન્દ્ર'	૨
વેદનામય જીવન	...	...	ચીત્રુભાઈ ડોકટર	૩
ફક્ત ...	...	...	ધેવચંદ્ર જુદ	૫
ખાત્યવચની એક વાત (કુંકી વાર્તા)	...	...	સુ.શર્મા	૧૮
ચશ્મેતર	...	...	બકુલેશ	૭૩
નરપુંગવ	...	...	અબ્યાસી	૭૭
લગ્ન હાથના કે હૈયાના ?	...	...	ચિત્રુભાઈ ડોકટર	૪૬

હળવું સાહિત્ય અને વિશિષ્ટતાઓ-

વાયરા	...	...	...	૬
કુદરતનાં નીતિવિહોણાં તત્ત્વોને	...	...	...	૨૬
રેડીયમ	...	...	...	૬૩
તાઘાત અને ત દુરસ્તી	...	...	ડોકટર	૮૯
નવાંધ જેવી વાતો	...	...	સાવનરીઝ	૯૧

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 श्रीगणेशाय नमः
 श्रीकृष्णाय नमः

જા'શ્વરે
જાકુલયેલી

૧૫
અ. અ. સર.

કાર્ત્ત માકર્સની ૫૧ મી સંવત્સરી

જગતના અમલ્લીઓને વર્ગ* યુદ્ધના પાઠ
શીખવનાર એ મહાન તત્ત્વવેત્તા અર્થશાસ્ત્રી
અને ક્રાંતિવ્રતી સમાજશાસ્ત્રી કાર્ત્ત માકર્સની આ
માસમાં ૫૧ મી સંવત્સરી જગતભરમાં ઉજવાશે. એક બાલુ, મુડીવાદી દેશમાં
પ્રસરેલી આર્થિક મંદી અને તેનાં પરિણામ રૂપ જ્વનતામાં જાગૃત થતા ઉચ્ચ
અસતોષનો પ્રખર સામનો કરવા માટે લોકશાસનનો શુરબો કગવી નાખતા
મુડીવાદીઓના ચલો અને બીજી બાલુ જગતના અમલ્લીઓને પોતાની સરમુ-
ખવારીથી દિશા અર્પતા મોવિયેટના અમલ્લીઓની પ્રગતિ; મુડીવાદના આંતર-
વિરોધને અંગે આપણી સમક્ષ ઉભું થયેલું યુદ્ધ અને બળવાનું વાતાવરણ—આ
સર્વ દૃષ્ટિએ માકર્સવાદની વાસ્તવિકતાની સ્પષ્ટીતી નથી? કાળની કુચ સાથે
બીજા દરેક સિદ્ધાંત નાશ પામતા ગયા છે, જગતની પરિસ્થિતિ વિશેષ ખરાબ
બનતી ચલી છે. માકર્સવાદના ખોટા રીકાકારોના અવાજ મંદ પડતા જાય છે.
એકલો માકર્સવાજ જગતની આવી કફોડી સ્થિતિમાંથી માર્ગ બતાવે છે.—સમા-
જવાદી ક્રાંતિ—અમલ્લીવર્ગનાં સ્વાતંત્ર્ય—માટેની લડતનું માકર્સવાદ એક જ
રસ્તું છે માકર્સવાને જ્વનતાની ક્રાંતિશ્રી લડતથી બુદ્ધે પાડી ચકાવ જ નહિ.
આજે જ્યારે માકર્સવાદનો શુરબો પહેરીને મુડીવાદના દલાલો અમલ્લીવર્ગને
દેશો દહ નહા છે ત્યારે ઉપલાં તત્ત્વને યાદ કરવું અતિ અગત્યનું છે.

માકર્સ માત્ર સિદ્ધાંતવાદી જ ન હોતાં વ્યવહાર પલ્લુ હતો. પોતાનાં
ચિંતણું મુજબ તેણે કામ* કર્યું હતું. આરણીયમી સદીનો ઉત્તરાર્ધ તેણે અમ-
લ્લીવર્ગનાં જીવને એકત્રિત કરવામાં અને મુડીવાદીઓ સામે તેમની નાણાકીય
મુશ્કેલીઓ માટે થતી દુરોજની લગ્નનું ધોરણ શીખવવામાં ગાળ્યો. તેણે
પોતાના સાથી ફેડરીક એન્ગેલ્સની સાથે અમલ્લીવર્ગને અપીલ કરી હતી કે
લોકશાસન માટેની, સુધારાઓ માટેની, સર્વ લડતો, અમલ્લીઓની સંસ્થાઓ
તેમજ તેમનું વર્ગજ્ઞાન ખીલવવા માટેનાં, અને મુડીવાદ સામેની જરૂરી લડતમાં
મક્કમ રીતે લડવા માટેનાં પ્રથમ પગલાંરૂપ છે.

આ પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની ૧૮૮૩ના માર્ચ માસની ચૌદમી તારીખે મૃત્યુ
પામ્યો. માકર્સ મૃત્યુ પામ્યો છે, પણ માકર્સવાદ અમર રહેશે. મુડીવાદી
અધાધુનીના ચાલ અધકારમાં માકર્સવાદ રૂપી અગ્રગણ્ય તારો અમલ્લી
જ્વનનાને સમાજવાદી ક્રાંતિરૂપી પ્રકાશમાં તેરી જશે.

જુદમી આળ

મુડીવાદની જુદમ આળને,
છિન્ન વિછીન્ન કરવા દેડો;
ખુબ રીખાયા નાગચુડમાં,
સિતમ તણી ભટ્ટી તોડો;

ઠાપો, ઠાપો, નાદ સુણાય !
ખુબ મરાયા, હાથ હણાય !

ઐક્યનાદ ગઝલો સુવઠ,
સમાનતા જગમાં સ્થાપી;
મુડીના બંધન સળગાવી દો,
જુદમ આળના મોકાથી;

જુદમ તોડો અપરંપાર !
શક્તિ તણો કર્યો સંહાર !

ઝાળ ભયંકર ધનિક નીચે,
ચેતનહરી કર્યા નિષ્પ્રાણ;
તોડો બાળો નવજીવાનો !
સળગાવી હવે નિર્વાણ;

ધણા રીખાઈ દબાઈ કુટાયા !
માંસ આપણાં ધણાં મુંઝાયા !

નવજીવન અર્પો નિજીવાને,
કરો પુનઃ રચના આખાદ;
આળ ભયંકર તોડી ફેડી,
સ્થાપો સમજે ઐક્ય નાદ;

મુડીના બંધન દશે સળગાવી !
અમર પ્રકાશ જગે પ્રગટાવી !

શાન્તિગૃહ
લાડી.

}

ધૈર્યંચંદ્ર બુદ્ધ.

‘કંગાલોના ગિતો’ નામક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યસંગ્રહમાંથી.
લેખક

બાબા ગાડી.

અનુષ્ટુપ:-

ઉપા આવે પુરી રંગો,	ઘોમયાને નવા નવા,	
ઉગતી જાંઘળી ટાણે,	ઉપા જીવનની ઉગી.	૧.
કા ઉંચર મૌવનને,	ઉંસાહ-ચેતને ભર્યો,	
ડગલું મંડીને નેતો,	સખીરી-પ્રાણુ પેખવા.	૨.
પેખી પ્રાણુ-સખી પ્યારી,	પ્રેમ-સાગર ઉલટયો,	
બીજાં વર્ષે ઉપા ટાણે,	બાળનેએ હીંચાવનાં.	૩.

ઉપભ્રમિ:-

વર્ષો વીતેને વધતોજ બાળ,	
બોલે મીઠી વાણી લવી રસાળ.	
આનંદનો ઉર ઉદ્ધિ ઉછળે,	
વિવિધરંગી તરંગ-જાળે.	
ફળે સુખે માતપિતા સુખાળે,	૪.

અનુષ્ટુપ:-

જીવાન નોકરી કર્તો,	શેઠના દારપાળની,	
રૂપીઆ સાત માસાંતે,	સુખ વૈભવના રહમા.	૫.
સાંજે બાળક બેસાડી,	બાબાગાડી ધટલતો,	
સાથમાં પુત્ર પોતાનો,	ચલાવીને લઈ જતો.	૬.
શેઠના પુત્રની સાથે,	પોતાના પુત્રને નેપા,	
ઇચ્છા ધણા દિવસોની,	ઉદ્ભવીને મરી જતી.	૭.

× × × ×

શેઠના પુત્રની સાથે,	બેસાડયો નિજપુત્રને,	
નેપુ' શેઠે થયો ગુસ્સે,	નોકરીથી ધર્યો દૂર.	૮.

મંદા-અનુ:-

ઇચ્છા પુરી થઇ નહિ ખરે,	મનની મનમાં રહી,	
શોચી રોષ હૃદય દુખળું,	ભાન ભૂલો થયો થેલો.	૯.

અનુષ્ટુપ:-

રસ્તે જતાં બકે એતો,	કાઈ ના ધ્યાન આપતું,	
બાબાગાડી બાબાગાડી,	લોક ગડિ ગણી હમે ?	૧૦.

વેદનામય જીવન.

શાહુલવિકીડિત

વાયુએ વહી ના શકે કદિ અહીં આવી મળેરા તણી,
આરે મેર સહેલ ચીજ પડી છે દુઃખ માંરે ધણી;
ત્યાં પહેંચે રવીએ નહીં મળુરની વસ્તી વસી જ્યાં રહી,
નર્કગારની સાથ હોડ કરતી આવી મળુરો તણી.

આવું અશ્લિષ્ટ સ્થાન ભાસવું તહિં ખુદશી કુટી એક છે,
તેવું જાજ જણાય જિન સધળું, દૂડી દૂડી છેક છે,
કામિનિ કૃપિતશ્રી જહાર નીકળી કુટી તણા દાર છે,
ઉભી, કેશ કલાપ મુક્ત સધળા, સંનિધમા બાળ છે.

એંચે બાળક કાણું કાણું લવણું, તોયે ન તે જોલતી,
ભૂધી દેહવું ભાન સાન સધળું શા કંઈમાં ડાલતી?
એ હેરાન બહુ નકી ચતી હશે દારિદ્ર્ય આ સ્થાન છે,
શાંતિ આ સમશાનમાં નવ નકી, ને મુખ એ મ્હાન છે.

એને મુકી સુવાવડી પતિ મીલે આને દિનો કેં થયા
પાછો એ નવ આજ સુધી વળતો, શું એ બન્યો બેદયા
ચિંતા રહે મહિં રોજ બાપડી બળે જોડે દિનો છે વહા,
આમોઆસ પૂરા કરે, વિવપતી બાપ દિનો જે રહ્યા.

જેતી આમ હમેશ આવી ઉમરે એ વાટ સંધ્યા સમે,
ઉંચી હંસી સમી ગ્રાયા કરી અને, ચોદીશ આંખો ભમે,
જાણે વારિજ સ્વેત નાળ પેર ને, તુષાર રે મુખ છે,
જેતી વાટ અને નિરાશ ચર્ધ ને રોતી પછી ખૂંચ છે.

દુઃખે દેહ જ્વાલ દેવત ગયું છે દુઃખળી એ ચર્ધ!
વેદોએ નવ શોધી રે! કંઈ જ્યા હયા તણાં દુઃખની!

સંધ્યાની સીડીએ સહુ મીલ મલીં વાગી સરી એ ગઈ
ને આજાય રમાડી નિલ રડવું નાસી પછી તે ગઈ
ત્યાં આવી ઠીંધી ઉભી રહી ગઈ ડો 'કાર' કાળી અને,
તેમાંથી ઉતરી ક્વાબર ડા પહેંચું જ પેલી કને.

“યંત્રે બેઠેરકારીથી રખડતાં કાયા છુંઘાઘ ગઇ,
સુવાડી ઝટ મારી મોટર મહીં હોસ્પીટલે ગ્યો લઇ;
કાઠા મેં ઉપકાર શક્ય સમજા, પૈસા ધણા વાપર્યા,
ગોંઝાઈ કરી યંત્ર, એ જીવનની દેરી તૂટી છે ગઈ.”

સંદેશો કહીને દયાળુ બનતાં એ નોટ ફેંક્યા લીલા,
નાકે ઘળી રૂમાલ મોટર મહીં બેસી વિદાય થયા.

માથે આજ તૂટી પેડ્યું પણ મહીં, આંબી બની એ ગઇ,
આંખેથી વહી આલી નીર નદીઓ, ના નોટ સ્પર્શીં શકી;
મારી હસ્ત લલાટ હાય! કહીને બેસી પડી ઉંખરે,
રે રે! દૈવ અભાગી દિલ અમથા બાળ્યા મહીં શું મળે?

દેખાય નવ કાઠ ગાંઠું જન્મે છે દેવા દિલાસો કને!
દેશોય નવ, ત્યાં જ્યાં નથી મના, દીધે કહો શું વળે?
સુણીને કથની ફરી ફરી અને હૈયું વધારે બળે!
ઉંઠો થાય ઉચાટ અંતર વિશે, આંખેથી આંસુ ઢળે!

રૂઝાય નવ ધા થયા જીગરમાં, કાળે વધે દુઃખ એ,
નહાના હોય તથાપિ ઔષધિ અરે! તેની કહીં ના મળે!
આજે યે નિત જોમ છે જલકતા રે પૂર અશ્રુ તણાં!
તેની યાદ અરે! સતાવી રહી છે ના દુઃખની કેં મણાં!

ટોકે મસ્તક નેશથી કર મહીં ને સાળુના પાલવે,
લૂછે મુખકું મલાન, ધ્યાન ધરતી પ્રેમી તણું કેં લવે!

શિખરીણી

“વિના માળા બહાલા કયમ કરી ખાલે વેલ કુમળા!
ચક્રારીના ઝુરે નવ મદિ મળે રાત ઉજળા?
વિંધાએલી હૈયે; કયમ જીગરના ધાવ રૂઝશે!
કહો પૂનરિણી તમ વિણ સખા કેમ જીવશે?”

મન્દાકાન્તા

“શું વાન્છીને વધુ સુખ સખા વેગળો તું ગયો છે?
કિન્તુ બહાલા તવ વિણ હવે પ્રાણ ક’ંઠે રહ્યો છે.
વારી બહાલા શીતકર વિના તાપણીમાં તપું હું,
વીરા મૃત્યુ ઝટ કર હવે કાપણી કાપને તું!”

ઉપજાતિ

વિત્યા દિનો એ દંધ બાદ તે છે,
 ને પ્રેમીકા એ મરવા પડે છે!
 એ બાળ જોતાં દિલકું દવે છે,
 એ પ્રેમ-માયા મનમાં રહે છે!
 'પામે પડ્યું' બાળક એક તેને
 શક્તિ રહી ના પથપાન દેવા!
 બીજી કુમારી રડતી હબી છે,
 "બા! બા!" લવીને કંઈ અમ લેવા!
 પપાબાવા માત ઇચ્છે છતાંયે,
 શક્તિ રહી ના કરને હજાવા!
 માયા છતાંયે નયનો મીઝાયાં,
 ચાલી રહી એ પરલોક જવા!

* * * *

મન્ધાકાન્તા

એ બચ્ચાંઓ જનની જીવતાં થે હતા દુઃખિયાં ને,
 હાવાં તો આ પૃથિવિ પર કે' રથાન એ ના રહ્યાં છે!
 આશ્રમે છે બહુ બહુ અનાયાસથી એ ધણાં છે,
 કિન્તુ ચીઠી ધનિકની વના કાણુ ત્યાં આશરો દે!

ચિનુભાઈ ડોક્ટર.

૩૬૫

દુઃખ દદ'ભરી ચિસો સુણાય,
 ઘેર આત' કરેણુ સંભળાય.

કંગાલ રીડો મચાવે,
 કાણુ સીતમે બચાવે!
 ધનિક જૂખ્યા નચાવે. દુઃખ ૧.

અંગ ઉપાડે અમે કરતાં,
 કંઈક ખીચારાં મરતાં.
 કદન વગર ના બળતાં, દુઃખ ૩.

રોડી નથી મારે ખાવા,
 તેથી હાલ બન્યા આવા.
 જૂરે ધનિકો લહાવા, દુઃખ ૨.

કંગાલ તણી આંખોમાંની,
 સ્વપ્નગતી જવાળા લાઇ.
 ભરમ કરશે શ્રીમંતાઇ, દુઃખ ૪.

શાન્તિગૃહ
 લાડી.

}

ધૈર્યંચંદ્ર બુદ્ધ.

'કંગાળોના ગિતો' નામક અમ્રસિદ્ધ કાવ્ય સંગ્રહમાંથી.
 લેખક.

વાચ રા.

હિંદને હિસાબે

આ યાવા ખાતે ખ્રિટિશ શાહિ પરિ-
પદ ભરવાની દરખાસ્ત રજુ
થઈ હતી તે વખતથી અમે એમ કહેતા
આવ્યા છીએ કે અત્યારે જે ભયંકર
આર્થિકમંદી જગતને લીધાવી રહી છે
તેમાંથી ઉગરી જવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય
યોજનાઓ હવે ચોક્કસપણે પડતી મુકાબ
છે અને કુનીઆના સામાજ્યવાદી દેશોએ
પોતપોતાના સંસ્થાને અને તાબેદાર
પ્રજાઓને હિસાબે અને જોખમે આ
મંદીમાંથી ઉગરી જવાનો નિશ્ચય કરી
લીધો છે. આ માન્યતાને સખળ ફરવા
માટે દિવસોદિવસ વધુ અને વધુ પુરા-
વાઓ મળતા રહે છે. એવાં જે વધુ
ઉદાહરણો લલમાં ઉભાં થયાં છે, તેની
નોંધ લેવાવી ઘટે છે.

થોડા વખત પહેલાં ખ્રિટનની આમંત્રી
સભામાં એક દરખાસ્ત રજુ થઈ હતી કે
હિંદી રૂ ખરીદી તેમાંથી કાપડ બનાવી
એ કાપડ લેન્ડશાયરના મીલમાલેડો
હિંદમાં વેંચે એવું કરવાને માટે જે
લોન ઉભી કરવી પડે તેના પર અઢી
ટકા ડ્યાજની ખાત્રી સરકાર આપે.
ખ્રિટનના વેપાર ખાતના મંત્રીએ એ
જવાબદારી સ્વીકારવાની ખાસ નોંધાવી.
ખીજ એક એવી માગણી હતી કે ઉપર

પ્રમાણે બનાવવામાં આવતાં કાપડને લગતો
માલ લાવવા લાઈ જવા પર જે સ્ટીમ-
રનું ભાડું ચડે તેમાં કંઈક છુટછાટ
આપવી. આ દરખાસ્ત પણ ખ્રિટનની
સરકારે મંજૂર નથી રાખી. આનો સીધો
અર્થ એટલોજ થાય છે કે ખ્રિટિશ સર-
કાર ખ્રિટનના ઉદ્યોગોને ખ્રિટિશ કર
ભરનારને હિસાબે રક્ષણ આપવાને તૈયાર
નથી. પણ પાળેલી-વફાદાર હિંદી સરકાર
ની મદદથી ખ્રિટિશ ઉદ્યોગોને સહર
બનાવવા માગે છે. પોતેજ નીમેલ ટરીફ
બોર્ડના સર્વસંમત અભિપ્રાયને કારણે
મુકીને અને દેશ આખાની વેપારી સંસ્થા-
ઓના વિરોધની પરવા કર્યા વિના હિંદી
સરકાર પેલા અળખામણા મોદી-લીઝ
કરારોને મંજૂરી આપવા માટે તત્પરતા
દાખવે તેનો આજ અર્થ હોઈ શકે.

પરંતુ ખ્રિટિશ દાનતનો એથીએ વધુ
સારો પુરાવો તો હિંદમાં લોખંડના માલનાં
વેંચાણ સંબંધે કેટલીક ખ્રિટિશ પેટી-
ઓએ કરેલી માગણી પરથી મળી રહે
છે. એ માગણી દુકામાં એવી છે કે
હિંદની લોખંડી માલની જરૂરીઆતને
તાતા કંપની જેટલા પ્રમાણમાં પહોંચી
ન વળતી હોય તેટલું ખ્રિટિશ માલને
માટે અનામત રાખવું. આમ કરવાનું
શક્ય બને એટલા માટે પરદેશમાંથી

આવતા લેણદાનાં માલ પર હલુએ વધારે
આદરી જઠાત નાખવી અને ખિટિશ માલ
પરની જઠાત તદ્દન ઠાલી નાખવી. એ
માગણી એથીએ આગળ વધીને કહે છે
કે તાતાના માલ અને ખિટિશ પેઢીઓના
માલનાં વેચાણમાં સરળતા થાય એટલા
માટે હિંદી પ્રદેશના એ ભાગલા પાડી
નાખવા.

હિંદને દર વર્ષે ૧૫ લાખ ટન લોખંડી
માલ નેહએ છે. તેમાંથી ૬ લાખ ટન
તાતા કંપની-હિંદમાં લોખંડી માલ બન-
વનારી એ એક જ કંપની છે-પુરો પાડે
છે, ૯ લાખ ટન પરદેશોમાંથી આવે છે.
આ નવે લાખનો ઇન્જરો ખિટનને નેહએ
છીએ. આ વધારાની માગમાંથી લડાઇ
પહેલાં સાઠ ટકા ખિટન અને ૪૦ ટકા
બીજા દેશો પુરી પાડતા. આજે ખિટન
૪૦ ટકા માલ જ મોકલાવે છે કેમકે
ઓટાવાની સગવડ હોવા છતાં ખિટન
બીજા દેશો સાથે ભાવોની હરિફાઇમાં
ઉતરી શકે તેમ નથી.

એક દેશ પામેથી ઉપર પ્રમાણેની
પ્રેશરમ અને અનૈતિક માગણી કરતો
બીજા કોઇ દેશને કદિ સાંભળ્યા છે ?
અમે એમ માનીએ છીએ કે ખિટિશ
શાલીવાદના ઇતિહાસમાં પણ આટલી
નિર્વજ અને અકારણ માગણીને આ
પહેલો જ પ્રસંગ હશે. શા માટે એમ
કહેવામાં નથી આવતું કે હિંદી સરકારે
અમુક લાખ રૂપિયા હિંદી પ્રજા પાસેથી
ઉઘરાવી તે ખિટિશ ઉદ્યોગપતિઓને દર
વર્ષે ભેટ આપવા ! હિંદી પ્રજાએ આ
અટકાવવા માટે હાલ હાથ ધરાય છે તેના
કરતાં જુદા જ પ્રકારની રાજકીય ચાલ-
બાજી હાથ ધરવાની જરૂર છે એ સાચ
સમજાવવાની જરૂર આવી કંઈ વધારે
છે ખરી ?

અમદાવાદના મીલમાલેકો

અમદાવાદના કાપડ ઉદ્યોગમાં
માલેકો અને કામદારો વચ્ચેનો
સંબંધ દિવસે દિવસે વધારે કડવાશ ભરેલો
બનતો જાય છે જે અળખામણી શરતો
નીએ અમદાવાદ મીલ કામદારોનાં મહા-
જનને માલેકોનાં વફાદાર મંડળનો ઇલ્લાવ
મળતો હતો તેજ શરતો પર આજે મીલ-
માલેકો કામદારોને હડતાલ પર જવાને
પડકાર આપી રહ્યા છે. અને 'આ બધું'
એટલા માટે જ થાય છે કે માલેકોને કામ-
દારોના પગારોમાં કોઇ પણ હીસાએ કાપ
મુઠવાની તાલાવેલી લાગી છે. અમદાવાદના
મીલમાલેકો ખોટમાં ટામ ઠરે છે અને
તેથી એ પગારકાપનો આશય લેવાની
તેમને ફરજ પડી છે એવું કશું જ નથી.
ફક્ત મુબાઈ અને અન્ય સ્થળોના મીલ-
માલેકોએ પગારકાપ કર્યા છે માટે તેઓએ
પણ કરવા નેહએ એ જ માલેકોની દલીલ
છે. જ્યારે ચોક્કસ બાબતોમાં માલેકો અને
કામદારો વચ્ચે તકરાર ઉભી થાય ત્યારે
તેનો નિવેડો લવાઈથી કરવો એવો શીરગતો
લાંબા વખતથી અમદાવાદના કાપડ ઉદ્યો-
ગમાં ચાલ્યો આવે છે. પણ આજે માલેકો
લવાઈ પર વિશ્વાસ રાખવાને તૈયાર નથી
કેમકે કામદારોનો પક્ષ મજબૂત છે એમ
તેઓને ખાતરી છે.

આ સ્થિતિમાં અમદાવાદના કામદારો
અને ખાસ કરીને ત્યાંનું મજૂરમહાજન
માલેકોનો એ મનસ્વી પડકાર ઉપાડી
લેવામાં પાછી પાની ન કરે એ ઇચ્છવા
યોગ્ય છે. લવાઈપંથ માટેની કામદારોની
માગણીનો સહાનુભૂતિભર્યો જવાબ મળે
એવી આશા બાંધી છે. આ સ્થિ-
તિમાં માલેકોના આડત્યા હોવાનો અમદા-

વાહની કેટલીક કામદાર સંસ્થાઓ પર આરોપ છે તે ભૂતી નાખવાની સુદર તક તેઓને સાંપડી છે. આશા રાખીએ કે એ સંસ્થાઓ પોતાનું નામ સાચું કરે. થોડા વખત પહેલાં મુંબઈ ખાતે મળેલી અખિલ હિંદ ગીરણી કામદાર પરિષદનો એમને ટકા છે એ વાત તેઓ ન વીસરે

અમદાવાદમાં કામદારો અને માલેકો વચ્ચે જે 'મીટિંગ' સંબંધ ટકી રહ્યો છે તે કેટલેક અંશે ગાંધીજીના પ્રયત્નોને આભારી છે. આજે એ મીટિંગ સંબંધમાં કડવારા ઉભી થવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે એ વખતે ગાંધીજી કેમ ચુપ બેસી રહે છે એ સમજી શકાતું નથી. ઉપરાંત પોતાની હરેક મુશ્કેલી વખતે ગાંધીજીનું શરણ શોધનાર મીલમાલેકો આજે શા માટે એમને એક બાજુ ખસેડી રહ્યા છે? એક જાણીતા કામદાર નેતાએ થોડા વખત પહેલાં અટકળ કરી હતી તેમ મીલમાલેકોને પચીસ ટકા મુકવો હોય, છતાં પાંચીસ ટકાની પ્રથમ વાત કરે અને પછી ગાંધીજીને વચ્ચે લાવી પચીસ ટકામાં પતાવટ કરે એવું તો કંઈ આ વખતે નથી ચલાવતું ને? ગાંધીજી એમના એ માલેતુબર મુરી દોની આ અકારણુ દાદાગીરી સામે આ એક વધુ વખત પણ આંખમીથામણાં કરશે કે શું?

* * *

હામ અગર રોડી

હિંદમાં સૌથી અગત્યનો અને એ સાથે જ ગુચ્છવણુભર્યો વતન માન પ્રજા બેકારીનો છે. હિંદી બેકારોના આંકડાઓ કરોડોમાં ગણાય છે અને એ સંખ્યામાં દરરોજ હજારો લોકોની ભરતી થતી જાય છે. જગત વ્યાપી આર્થિક-મંદીની હિંદને સખત અસર પહોંચી છે.

તેના એક પછી એક ઉદ્યોગ નફાલોભી મુડીવાદીઓને અંગે બંધ થતા જાય છે અને ઉદ્યોગોમાં કામ કરતા અમલદારોને હજારોની સંખ્યામાં રસ્તા પર ફેંકી દેવાય છે. જમીન પર કામ કરતા અમલદારોને પણ હવે બહુ ઓછા પ્રમાણમાં કામ મળે છે. કરોડો બેકાર લોકો ભૂખ-દુઃખે અધનન દશામાં દિવસો વ્યતીત કરી રહ્યા છે. આપધાત, ભૂખમરા, ગુન્હા, દહે અને મૃત્યુનું પ્રમાણ એકદમ વધી જવા પામ્યું છે.

મુડીવાદીઓ આ સર્વ બેકારીનો કાયદો ઉઠાવવા મથી રહ્યા છે, પગારકાપ, રેશનાલીઝેશન અને કાપકૃપની પ્રથાથી દરરોજ તેઓ વિશેષ અને વિશેષ ક્રામદારોને બેકાર બનાવે છે અને જ્યારે કામદારો એ પ્રથાના વિરોધ દર્શાવવા હડતાલ પર જાય ત્યારે બેકાર બનેલા અને પેટપૂરું અનાજ મેળવવા માટે કંઈ પણ કામ કરવાની ઇચ્છા રાખતા બેકારોને તેઓ કાળાં ભેડાં (Black-legs) તરીકે રોકે છે અને આમ કરીને કામદારો પર વિજય મેળવે છે. બેકારોને રાજ્ય કે માલીકો તરફથી કંઈ પણ પ્રકારની સહાય મળતી નથી અને આમ દિવસે દિવસે હિંદી આમવર્ગનો વિશેષ અને વિશેષ ભાગ બેકારીનાં કંઈક પરિણામોનો ભોગ બનતો જાય છે.

આમવર્ગની પરિસ્થિતિ સુધારવા માટે, મુડીવાદીઓનું વધતું જતું શોષણ અટકાવવા માટે અને કામદારોની લડત સફળ બનાવવા માટે બેકારોનાં સંગઠનની તાત્કાલિક જરૂર છે. હામ હામ બેકારોનાં સંઘો સ્થપાવા જોઈએ, તેમની સભાઓ ભરાવી જોઈએ, સરકારે નીકળવા જોઈએ અને તેમની માગણીઓ માટે હરેક પ્રકારે લડત ચલાવવી જોઈએ. બેકારોની માગણીમાં

(૧) હામ અગર રોડી.

(૨) રાજ્ય તથા માલીકાને ખચે રાહત.

(૩) માલીકાને ખચે બેકારીના વિમો વિગેરે હોવી નેહએ. આ માગણીઓ માત્ર અરજી કરવાથી જ મળે તેમ નથી. શ્રી. એન. એમ. જોશીની દરખાસ્તને વડી-ધાગસભામાં બહુમતિથી ઉગ્રાડી દેવામાં આવી હતી એથી સાબીત થાય છે કે અરજી કરવાથી નહિ, પણ કાયમ કરવાથી જ બેકારીના માગણીઓ મેળવી શકાય તેમ છે અને આ કાયમ માત્ર બેકારીનાં સંગ-હન કરી, બેકાર દિન પાળી તેમની સહાયો અને જંગી સરઘમો કાઢીને જ કૃષીભૂત કરી શકાય. આમ કરવા માટે કામદાર સંઘોએ હાલ જે ચળવળ ઉગ્રાડી છે તે આવકાર લાયક છે.

* * *

સોલાપુર મીલ હડતાળ.

જ્યાં બેકારીના આ પ્રશ્ન દિવસે દિવસે વિશેષ ઉચ્ચ ગ્રંથ પક-ડતો જાય છે ત્યારે નફાલોબી મુડીવાદીઓ પગારકાપ, રેશનાલીઝેશન અને કાપકુપની પોતાની નાશકારક નીતિનો વિશેષ પ્રમાણમાં અમલ કરતા રહ્યા છે. છેલ્લા કેટલા-એક દિવસોથી સોલાપુરમાં આશરે ૨૦,૦૦૦ કામદારો મીલ માલિકાની પગારકાપની નીતિના વિરોધ રૂપે હડતાલ પર ગયા છે. નવું વર્ષ શરૂ થતાં વેંત જ મીલમાલિકાએ કામદારોના પગારમાં સાડાખાર ટકા કાપ મુકવાની નોટીસ મુકી હતી અને તેથી કામદારોમાં અસંતોષ વ્યાપ્તમાં સ્થાન્ય હડતાલ પાડીને પગારકાપનો વિરોધ કરવાની સુચના કરવામાં આવી હતી. આ સુચના અમલમાં મુકવાની યોજનાઓ હજી તો ધણતી હતી તે દર્મિયાન જ બે કામદાર નેતાઓ મેસર્સ કરાડકર અને સાણે-નેરાજ-દ્રોહી ભાપજી કરવા માટે ગીરફતાર કર-

વામાં આવ્યા. એવી જ રીતે કામદારોમાં હડતાલનો વિશેષ પ્રચાર થતો ચાલે છે એ માટે ખીજ કાયદારોને ભાપજીબંધીનો હુકમ કરતી નોટીસ પહોંચાડવામાં આવી હતી. તો પણ કામદારોએ મક્કમ રહીને ખીજે દિવસે વિખણી મીલ તેમજ શેલા-પુર 'એ' અને 'બી' મીલમાં હડતાલ આરંભી દીધી. તુરંત જ ખીજ મીલોના કામદારોએ આ હડતાલને વધાવી લીધી અને આજે કુલે ૨૦,૦૦૦ જેટલા કામદારો હડતાલ પર છે. એ ચાન્સ રાખવાનું છે કે આ આર્થિક-મંદીના વખતમાં પણ સોલાપુરની બંધી મીલો નફાથી કામ કરે છે, પરંતુ વિશેષ નફા મેળવવાના મોહમાં કામદારોની નિષ્-ખતાનો લાલ લાઘને શેલાપુરના મીલમાલિકા કામદારો પર 'પગારકાપનું' આક્રમણ કરી રહ્યા છે. હડતાલને અંગે તેઓ લોકઆઉટ જાહેર કરશે એમ ખીજ ખતાવીને તેઓ એકા પગારે કામદારોને કામ પર અણવળ-ધરાશે રાખે છે પરંતુ કામદારો હવે એ સુક્તિ સમજી ગયા છે. લોકઆઉટની ધમકીથી તેઓ પોતાની લડત પડતી મુકે તેમ નથી. મીલમાલિકો કામદારોની માગ-ણીઓને દાન ન આપતાં પોતાની ધમકીને કાયમ મુકશે તો ઉદ્યોગોની પાયમાલીને માટે પોતે જ જવાબદાર રહેશે. વધુમાં દેશમાં વિશેષ બેકારી ઉત્પન્ન થશે અને બેકારીની ફેજથી દેશ અને સમાજને જે કંઈ સહન કરવું પડશે તે સૌ માટે પણ આવા સ્વાર્થાધિ મુડીવાદીઓ જ જવાબ-દાર ગણાશે.

* * *

કોન્ગ્રેસનો સમાજવાદી પક્ષ.

શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ ત્રીકમદાસ અને સુખાધના ખીજ જાણીતા આગે-વાનોએ કોન્ગ્રેસના એક સમાજવાદી પક્ષની સ્થાપના કરી છે અને એ પક્ષનો

ઉદ્દેશો અને આદર્શોને રજુ કરતું એક નિવેદન બહાર પાડ્યું છે. એ નિવેદન પર નજર નાખી જતાં સંતોષ અને અદ્ભુત અન્ને થાય છે. સંતોષ એટલા પુરતો કે સમાજવાદ આખાં જગતની જનતાનું ભાવિ નિર્માણ છે એવી અમારી લાંબા વખતની માન્યતાને ટેકા આપવા માટે વધુ અને કોન્ગ્રેસમેનો બહાર પડતા જાય છે. અદ્ભુત એટલા પુરતો કે સામાન્ય કાર્યક્રમ અમલમાં મુકતી વખતે અસામાન્ય વ્યવહાર ચીવટાર્થ દાખવનાર આના આ કોન્ગ્રેસમેનો સમાજવાદી કાર્યક્રમની હિમાયત કરવા જતાં છેકજ અવ્યવહાર જની જાય છે. એક આદર્શ તરીકે તેઓ જે કહે છે તેનો વિરોધ કરવાનું કાર્પ પણ સમજી મારીએ માટે શક્ય નથી. પણ એ આદર્શને હિન્દી ચાલુ વસ્તુસ્થિતિમાં કારગત નીવડે એવા કયા માર્ગોથી સિદ્ધ કરવો તે આ મહાસભાવાદીઓ જતાવી શકતા નથી. આ સ્થિતિમાં હિન્દના અનેક સામ્યવાદી અને કામદાર પક્ષો કરતાં જૂદી કક્ષામાં આ કાર્યક્રમને મુકવાનું મુશ્કેલ થઈ પડે તેવું છે. હિન્દનો તાત્કાલિક જરૂરીઆતનો પ્રશ્ન સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા

પ્રાપ્ત કરવાનો છે. એ મેળવ્યા પછી નવી સમાજ વ્યવસ્થા ક્યાં ધોરણ પર કરવી એ લોકપ્રતિનિધિ સભાએ જ નક્કી કરવાનું રહેશે. તે વખતે એકસ પ્રકારની સમાજ વ્યવસ્થા માટે આગ્રહ ધરાવે એવો મજબૂત પક્ષ હોય એ ધ્વિચ્છવા ગોચ્ય છે પણ હાલ તો એવા કાર્પ પણ પક્ષે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ પર જ સંકળે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. આ કાર્યને માટે જે સામુદાયિક સંગઠન જોઈએ તે કરવા માટે સરસમાં સરસ ઉપાય સૂચવીને અમલમાં મુકી શકે તેજ દેશને માટે વધારેમાં વધારે ઉપકારક બની શકે તેમ છે. આ વસ્તુ આ નવો કોન્ગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષ ધ્યાનમાં રાખશે તો તે પોતાનું જળ જમાવી અને વધારી શકશે. નહિં તો ઉભા થઈને આથમી જતા ખીજ અનેક સામ્ય કે સમાજવાદી પક્ષની જે દશા થાય છે તેજ આ પક્ષની યશો એમ લાય ધરાવવાને કારણ છે. આ સંબંધમાં 'નવયુગ' ના છેલ્લા અંકમાં 'એક મહાસભાવાદી' એ રજુ કરેલી વ્યવહાર યોજના તરફ આ નવા પક્ષના સ્થાપકોનું ધ્યાન ખેંચ્યા સિવાય અમે રહી શકતા નથી.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ જ્વોલોકો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફેટો યા ડીઝાઇન ઉપરથી મનપસંદ જ્વોલોકો જેવા કે ફેટોઝીન્કો, હાફટોન વીગેરે ટાઇમસર અને ક્રીકાયટ લાવથી બનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ વીધે વધારે માહિતી માટે

'હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર'

ઓફીસમાં મેનેજરને મળો.

પસાર થતા માસનું રાજકારણ

વિવસ્વત

અવશપણે તણાતાં—

છે હતા માસનાં હિંદી રાજકારણ તરફ નજર નાખી જતાં એક સંસ્કારમય પર દૃઢ થયા વિના રહે તેમ નથી અને તે એ કે પ્રગપશની રાજકીય પ્રવૃત્તિ નદીના પ્રખળ પ્રવાહમાં લાકડું જેમ તણાયે જતું હોય તેમ અવશરીતે સંચા-ગોના પ્રવાહમાં તણાયે જાય છે. આમ થવાનું મુખ્ય કારણ ન્યૂન છે. દેશની એક જ મહાન રાજકીય સંસ્થા કેંગ્રેસે એવી રીતે તણાવાનું પસંદ કર્યું છે એના માનનીય આગેવાનોમાંના ધણી ખરા જ્ય બહાર હોવા છતાં સહુ ધરિદ્રાપૂર્વક આડ પ્રવૃત્તિનો આશ્રય લઈ રહ્યા છે. અને અત્યારની એ પરિસ્થિતિ તરફ પોતાનો ભારોભાર અસંતોષ હોવા છતાં કેંગ્રેસના નાના આગેવાનો અને સામાન્ય અનુયાયીઓ એ અવશતાણુ-Draft-અટકાવવાને કંઈક રચનાત્મક પગલાં લેવાને બદલે સંચાગોને પોતાનો માર્ગ લેવા દેવાનો જાણે નિશ્ચય કરી મેલા છે.

આ સ્થિતિનું ધરણુ એ નથી કે અત્યારની અવસ્થાને અટકાવી સંચાગ પ્રવાહને ધારી દિશામાં વાળવા માટે જરૂરી ઉપાય ક્યાંયથી મુજબ નથી. ખરું જોતાં

અફર માર્ગેનું સુચન અનેક દિશાએથી થઈ રહ્યું છે. પણ દશા એ છે કે માનીતા આગેવાનોમાં પોતે જે માર્ગ ન સુચવ્યા હોય તે મને તેટલો હિતાવહ હોય તો પણ તેનું અનુસરણ કરવા પુરતો અહંતાનો ત્યાગ કરવાની નૈતિક હિંમત નથી, ન્યારે કેવળ ક્ષીનિક વૃત્તિ કેળવી બેઠેલા નાના આગેવાનો અને કાર્યકરો, નેતા વિના પોતાનાથી કંઈજ થઈ શકે એમ માનવાની હિંમત દાખવતા નથી. જે સાચાં લોક-શાસનની પ્રાપ્તિ માટે દેશની રાજકીય પ્રવૃત્તિ અત્યાર સુધી ચત્રાવવામાં આવી છે, તે આ જાતની મનોદશા ધરાવનાર લોકો કદિ મેળવી શકે નહિ એવું કટલાચ પક્ષે તરફથી કહેવામાં આવે છે અને આ સ્થિ-તિની અસર એ 'સિનિકા' પર કંઈજ થતી નથી. પંડીત જવાહરલાલ નહેરુ જેલની બહાર હતા ત્યાં સુધીમાં બીજું કંઈ નહિ તો પોતાનાં લાપણાં અને લખાણો માર-ફત વાતાવરણને ગરમ અને સજીવ રાખ-વાની ગરજ તેઓ સારતા હતા. એ સજી-વતા વધુ વખત રહેવા પામી હોત તો અત્યારની અવસ્થા નિવારવાના જે નવા ઉપાયો અત્યારે મુચવાઈ રહ્યા છે તે હાથ ધરવાને કેટલાક માણસો બેઠેલા મોઝ બહાર

इसी स्टोनी
राज्यसावना

સીઝમ શું છે
એવી જાતનો

વિચાર આજે રાજકર્મણમાં રસ લઈ રહેલ દરેક માણસનાં મનમાં ઉદ્ભવતો હશે. ફેસીઝમના પિતા સીનોર મુસોલીનીના એક લેખ પરથી એ પ્રશ્નનો જન્મ બુદ્ધિમાં આપવાનું શક્ય બન્યું છે. ફેસીઝ્ટનાં બુદ્ધિ તત્ત્વજ્ઞાનથી શરૂ કરી તેમની સુખ્યભાવના અને અધ્યા સારકે આપી દેવાનો આશય અહિં રખાયો છે.

• • •

સીરો માને છે કે
કાંઈ પણ સિદ્ધાંત

છેકજ નવાં સ્વરૂપમાં નથી જન્મતા.
 ભુતકાળનાં રૂણથી તે છેકજ મુક્ત
 નથીજ હોઇ શકતો. સંપુર્ણ નવી-
 નતાનો દાવો મોઢ સિધ્ધાંત કરી
 શકેજ નહિ. તે જુના સિધ્ધાંતોમાંથીજ
 પુટી નીકળે-ખીજમાંથી છોડ પુટી નીકળ
 વાને ન્યાયે-અને ભાવિ સિધ્ધાંતોની ભુ-
 મિકાની ગરજ સારે. આ રીતે માકસનો
 શાસ્ત્રીય સમાજવાદ પુરીઅર, ઓવેન્સ
 અને સેન્ટસાયમનના તરંગી સમાજવાદનો
 વારસ છે. આજ રીતે અદારમી સદીના
 ઉદારમતવાદને સંતરમી સદીના પ્રગતિશીલ
 વીચારો સાથે સીધો
 સંબંધ છે, અને લો
 કશાસનના સિધ્ધાંતો
 ફ્રેંચ એન્સાઇક્લો-

~~~~~

“સ્વસ્તિ સામ્રાજ્યં, ભોજ્યં
સ્વારાજ્યં, વૈરાજ્યં” એ
શબ્દોમાં પુરાણકાલના હિન્દી-
ઓ પોતાની રાજ્યભાવના
ગાતાઃ કંઈક એના જેવીજ
ફ્રેન્ચીસ્ટોની આ રાજ્યભાવના
જરા સમજી લેવા જેવી છે.

પીડીરોગનાં બાળકો જે દરેક સિદ્ધાંતને આશય માનવપ્રવૃત્તિને ચોક્કસ ધ્યેય તરફ વાળવાનો હોય છે, પરંતુ માણસોની પ્રવૃત્તિ પણ સિદ્ધાંત પર પ્રત્યાઘાત કરે છે, એમ કરીને તેનું સ્વરૂપ બદલાવી નાખે છે, નવી જરૂરીઆતોને અનુરૂપ તેને બતાવી દે છે અને જરૂર પડ્યે તેની જગ્યાએ કોઈ નવા સિદ્ધાંતને ગોઠવે છે. આ પરથી એટલું ફલીત થાય છે કે કોઈ સિદ્ધાંત માત્ર શબ્દોનો બારોજ નથી પણ સજીવ પ્રવૃત્તિ છે. આ સવ્ય ધ્યાનમાં લેનાં એ સમગ્રાઈ જરૂરી કે ફેરીઝમની મહત્તા એ છે કે એ વ્યવહાર છે-પરિણામવાદી છે, પરંતુ તે સાથેજ તેનામાં જીજ્ઞાસી-

જીવવાની પ્રમણ ઇ
ચ્છા Will-to-
live અને વીજી.

-लेखकः

विवस्वत्

ગીલા-હતવાની ઇચ્છા-Will-to-power ખ'ને છે અને પ્રજાની હુધિમ-તાએ જે વિજયો પ્રાપ્ત કર્યા હોય છે તેનો વારસો સાવિ પ્રજાને પહોંચતો કરે છે. તે પ્રજાને અસંસ્કૃત રાજાં-tribes-નો જીવન માંથી માનવ સન્તાનાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્વરૂપ સામ્રાજ્ય લાવના તરફ લઇ જાય છે. રાજ્યના કાયદાઓને વફાદારીપુર્વક પાળતાં રાજ્ય નાં રક્ષણ ખાતર જેમણે પ્રાણ સમર્પણ કર્યા હોય, જેમણે તેના પ્રદેશો વીરતાપૂર્વક હોય, જેમણે વિજ્ઞાન અને કલાની મશાલથી રાજ્યની કીર્તિ ઉજાળી હોય એવા નરવીરોનાં પુનીત સ્મરણોને સાંચવી રાખી ભાવી પ્રજાને પ્રેરણા આપવા માટે તેની બેટ ધરે છે. જ્યારે આ પ્રકારની રાજ્ય લાવના વીરસાય છે, જ્યારે વ્યક્તિઓ અથવા સમુદાય રાજ્યથી પર બને છે અને રાજ્ય વીખરાવા માંડે છે ત્યારે પ્રજાની પડતી થાય છે."

* * *

૧૬૨૬ થી આજ સુધીમાં જે રાજ

કાય અને આર્થિક વીકાસ સંધાયો છે તેણે એ સિદ્ધાંતની યથાર્થતા પુરવાર કરી આપી છે. મુડીવાદના જે નારકી-સ્પષ્ટ અને ધ્યાન ખેંચનારા-વિરોધી છે તેનો નીવેડો આણુનાર એકજ બળ રાજ્ય છે; અને 'આર્થિક મંદી'ને નીવારવા માટે પણ આ પ્રકારનાં જીદાં જીદાં રાજ્યોની મસલતજ દરેકમંદ નીચડશે. ક્યાં છે અજે એ સેન્ટ સાયમનનો ઓળો જેણે ઉદ્ધરમતવાદનાં પ્રજ્ઞાતમાં પોકાયું હતું કે "રાજ્યે પોતાને બીન ઉપયોગી બનાવવાને મથવું નેહએ અને આખરે પોતાનો નાશ થાય એવી તજવીજ

કરવી નેહએ." અથવા ક્યાં છે એ મેક કુલોહ કે જેણે છેલ્લી સદીના પાછલા ભાગમાં પુકરેલું કે "રાજ્યે વધુ પડતી સન્તા અલાવવા સામે સંભાળ રાખવી નેહએ." અથવા જ્યારે આજે આર્થિક પ્રશ્નોમાં રાજ્યની વધુ અને વધુ દખલગીરી ગાગી લેવામાં આવે છે ત્યારે ઉદ્યોગોએ રાજ્યને પોતાથી અળગું રહેવાતુંજ કહેવું નેહએ એવી શીખામણ આપનાર બેન્થામ શું કહેશે? એ સાચું છે કે ઉદ્ધરમતવાદી અર્થશાસ્ત્રીઓની પાછલી પેઢી આ બાબતમાં વધારે સંયમી બની હતી અને એડમ-સ્મીથે રાજ્યને આર્થિક બાબતોમાં પાછલે બારણેથી પ્રવેશ કરવાની સગવડ કરી આપી હતી. પણ ઉદ્ધરમતવાદ એટલે વ્યક્તિત્વવાદ અને ફ્રીસીઝમ એટલે રાજ્યવાદ, એવું કહેનારો કોઇ પાક્યો હતો ખરો? છતાં ફ્રીસીસ્ટ રાજ્યલાવના અનોખીજ છે, એ નવુંજ સત્ય છે. એ પ્રત્યાષાતી નહિ પણ ક્રાંતિકારી છે; કારણકે જે રાજકીય સમસ્યાઓનો ઉકેલ બીજા દેશોમાં પાલામિટના પક્ષોની ખુબજ ધમાલ પછી થાય છે તેને ફ્રીસીસ્ટ રાજ્ય ઉગતીજ ડામે છે અને આર્થિક સમસ્યાઓનો ઉકેલ તે ઉદ્યોગના સ્વામી આ અને કામગીરોની સીન્ડીકેટા ઉભી કરીને આણે છે. નૈતિક ક્ષેત્રની અંદર પ્રજાનો જે નિશ્ચિત નૈતિક કાયદો હોય તેની સામે નમવાની અને તેને વશવતી બનવાની તે સહુ કોઇને ફરજ પાડે છે. ફ્રીસીઝમ રાજ્યને એકતાનતાવાળી અને પ્રાણુવાન સંસ્થા બનાવવા માગે છે અને તે સાથેજ તે વિશાળ લોકસમુદાયનો ટેકા મેળવવાની દરકાર રાખે છે. ફ્રીસીસ્ટ રાજ્યે પોતાની કારવાહીમાં પ્રજાની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓને પણ અપનાવેલ છે અને સામાજિક અને શિક્ષણવિષયક

સંઘો—corporations—ની મારફતે અને એ સંસ્થાઓની વ્યાપક વગતો લાભ લઈ તે પ્રજાનાં એક એક બળો—રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિક બળો—ને પોતાની અસર નીચે આણે છે. જે રાજ્ય લાખો વ્યક્તિઓ કે, જેઓને એ રાજ્યની સન્તાનો પુરતો ખર્ચાલ છે અને જેઓ તેની સેવા કરવાને હરઘડીએ તૈયાર છે તેમની મદદ પર મુસ્તાફ રહે છે તે મધ્ય યુગના ઠાકોરોની બુદ્ધિમંદોગીરીવાળાં કે ગામજોની આપઅપત્યારીવાળાં રાજ્ય કરતાં તદ્દન નીરાળું જ છે. ફ્રેંચ રાજ્યમાં વ્યક્તિ નકામી નથી જતી જતી પણ તેની શક્તિ વધે છે—જેમ લશ્કર જગતમાં હિંસા-બળ-નું જે અયુક્ત તત્વ છે તેનો સામનો કરવાની સમર્થ શક્તિ છે.

* * *

ફ્રેંચ રાજ્યની પાલિકા ફ્રેંચ રાજ્ય-State

બાવના, તેનું સ્વરૂપ, તેનાં ધ્યેયમાં રહેલો છે. ફ્રેંચ રાજ્યને એક આત્મપૂર્ણ સત્ય માને છે. અને તેની અપેક્ષાએ વ્યક્તિઓ અને સંઘો અપેક્ષીક—relative—સત્યો છે. ઉદાર મતવાદની બાવના પ્રમાણે રાજ્ય એક નિયમન કરતું, પ્રજાનાં ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક તત્વોનાં વિકાસ અને કીડાને દોરવણી આપતું સામુદાયિક સત્ય નથી પણ પરિણામોની નોંધ લેવાનું કાર્ય બજાવતી સંસ્થા છે. ત્યારે ફ્રેંચ રાજ્યને મનથી રાજ્ય એક સજીવ, ઇચ્છાશક્તિ અને વ્યક્તિ ત્વ ધરાવતું સત્ય છે—આ રીતે એને “રૂત”-નીતિમાન—રાજ્ય કહી શકાય. ૧૮૨૯ માં ફ્રેંચ રાજ્ય કારભારની પ્રથમ પંચવાર્ષિક એકંદ મળી ત્યારે મેં કહેલું.

“અમારે ફ્રેંચ રાજ્યને મનથી, રાજ્ય માત્ર શહેરીઓની રક્ષા કરવાનાં એક જ કા

મમાં રોકાએલ રક્ષકજ માત્ર નથી તેમજ જીવનમાં શાંતિ અને સુખ સગવડ રહે, એટલા પુરતી જ દરકાર રાખનાર ભૌતિક વ્યવસ્થા સંઘજ નથી. કેમકે એ કાર્ય બજાવવા માટે તો એક વહીવટી સમીતિ પણ બસ યથા પડે તેમ છે. તેમજ વ્યક્તિઓ તેમજ સમગ્ર પ્રજાના અટપટા ભૌતિક વ્યવહારોથી તદ્દન અલ્પીક એવી માત્ર રાજકીય સંસ્થા પણ નથી. ફ્રેંચ રાજ્યની રાજ્યભાવના એવી છે કે એ એક આધ્યાત્મિક અને નૈતિક સત્ય છે કારણ કે પ્રજા પર તેનું રાજકીય, આર્થિક અને વહીવટી આધિપત્ય એ નકકરે સત્ય છે. આ જગતનાં મંડળનાં મુળ અને વિકાસ પ્રજાની—આત્માની—ભાવનાનાં પ્રકટીકરણ માં જ હોય. રાજ્ય પ્રજાની આત્મિક અને બાહ્ય સલામતીનું રક્ષક છે; પણ તે સાથેજ તે સદીઓ થયાં ધર્મ, રિવાજો અને ભાષા મારફતે પ્રજાએ જે સામુદાયિક ભાવનાને સજીવ છે તેનું પાલક અને પોષક પણ છે. અને રાજ્ય માત્ર વર્તમાનની સજીવ વારસ-વિકતાજ નથી; તે ભુતકાળ અને ખાસ કરીને ભવિષ્ય સાથે સંકળાયેલ છે. આ રીતે એ વ્યક્તિના દુઃખ જીવનથી પર છે—transcends—અને પ્રજાની ધૃતી હાસસિધ્ધ ભાવનાનું પ્રતિનિધિ છે. રાજ્યનાં સ્વરૂપ બહુ બદલાય પરંતુ એ સ્વરૂપ માટેની જરૂરીઆત શાસ્ત્ર-કાયમી છે. રાજ્યજીવોને શહેરી જીવનનું શિષ્ય ક્ષણ આપે છે. તેઓના જીવન સંદેશનું તેમને જાન કરાવે છે અને તેઓમાં એકતાનતા આણે છે. ન્યાયનાં સાધનથી તે તેઓના વિવિધ સ્વાર્થોમાં સુસંવાદીતાનો સંચાર કરે છે અને વીતન, કલા, કાયદા અને માનવએકતાના પ્રદેશમાં

માં ભરતી યતાં સોજરની શકિત પધે
તેમ ફેસીસ્ટ રાજ્ય પ્રજાને વ્યવસ્થિત જ
નાવે છે પણ વ્યક્તિને માટે સારાં પ્રમા
ણમાં સ્વતંત્રતા રહેવા દે છે. વ્યક્તિની
નીચપેચી અને કઠાવ તુકથાનકારક
સ્વતંત્રતા ઘુંટવાઇ જાય છે, પણ તેની
જરૂરી સ્વતંત્રતા તો આજાદ રહે છેજ;
આ બાબતમાં આખરી નિર્ણય માત્ર
રાજ્યના હાથમાંજ રહે છે

* * *

ફેસીસ્ટ રાજ્ય વીજ
ગીયા અને વહિવટ

કરવાની ઇચ્છાનું સુતરસ્વરૂપ છે. રોમન
બાવના બળ અને પ્રજાતિના આદર્શરૂપ
છે. ફેસીસ્ટોના મત પ્રમાણે સરકારતંત્ર
પ્રદેશ કે લશ્કરી સત્તાનો નહિ પણ નીતિ
અને ભાવનાનો વીયમ છે. ભાવનાની
દૃષ્ટિએ એ એક સામ્રાજ્ય છે. એટલે
કે એકવાર જેટલી જમીન હાલવાની જરૂરી
યાત જોવા વીના તે પ્રજા બીજા પ્રજા-
ઓને સીધી અને આકરી રીતે પ્રેરણા
અને નેતૃત્વ પુરું પાડે. ફેસીસ્ટોને
મનથી સામ્રાજ્ય-એટલે કે પ્રજાનો વિકાસ
તેની અંતર્ગત પ્રાણશક્તિનું પ્રગટ થીન્દ
છે. જે પ્રજા જન્યૂત હોય અથવા
અથક વખત બધોજાતિનો અનુભવ કર્યા
પછી ફરી જન્યૂત થતી હોય એ હજોશાં
સામ્રાજ્યવાદીજ હોય. એ વાદનો ત્વાગ
કરવો એ પડતી અને નાશની નિશાની છે.

કદાલા જોવા દેશની પ્રજાની ભાવનાને
સુતરસ્વરૂપ ફેસીઝમનો સિધ્ધાંતજ આપી
શકે, પણ સામ્રાજ્ય બાવના શીસ્ત,
એકતાનતા, ફરજ અને આત્મસમર્પણની
શક્તીઓ માગી લે છે આ વસ્તુજ ફેસી
સ્ટ રાજ્યનું અત્યારનાં સ્વરૂપનો અને જે
લોકો ઓગણીસમી સદીની સહેલી માન્ય
તાઓ કે જેનો દરેક પ્રાણુવાન પ્રજાએ
પરિહાર કર્યો છે તેને આગળ ધરીને
રાજ્યનો વીરોધ કરનારાઓ તરફની સખ
તાઇનો પુરતો ખુલાસો આપવાને બસ છે.

* * *

ફેરેક યુગને પોતાના
કેટલાક લાક્ષણિક

સિધ્ધાંતો હોય છે. એવાં એક હજાર સુ
ચક ચિન્હો આજે નજરે પડે છે કે જે
એમ બતાવી આપે છે કે ફેસીઝમ આ
યુગનો યુગસિધ્ધાંત થવાને નીર્માએલ
છે. કારણ કે સિધ્ધાંત તેજ સાચો કે જે
પ્રાણુવાન હોય. તો ફેસીઝમ આ પ્રકારની
સજીવ અધ્યા સજ્જવાને શક્તિમાન થયે
લ છે, અને આ અધ્યા અચળ અને
અખુટ છે એ માન્યતા તેની ખાતર અ
પાર યાતનાઓ સહન કરનાર અનેક મા
નવીઓએ પુરવાર ફરી આપી છે. આ
રીતે ફેસીઝમમાં જગતના જે સર્વ સિ
ધ્ધાંતો માનવ છતીહાસની કક્ષાનાં સીમા
ચીન્હો બન્યાં છે તેઓનું વિશ્વ વ્યાપક
તત્વ સમાએણું છે.

નવયુગ આપને ગમે

તો આપની મિત્ર મંડળીને માહુક થવાની બલામણુ કેમ કરતા નથી?

બાલ્યવયની

એક
વાત

.....કુંડી.....
.....વાતી.....

.....લેખક :.....
.....મુદ્રણ.....

અંકસૌરા. બાલ્યવ
યની એ સસ્મર-

જોયી હું થેલો બની જાઉં છું -એ જીવન,
એ ઉન્નતાસ, એ નિશ્ચિન્તતા, એ રમત-
ગમતનો આનંદ, આજેયે મહારી આંખોના
પડછ ઉપર નૃત્ય કરી રહ્યાં છે. કેવો
અદ્ભુત સમય હતો !... જોહ ! તે ફેટલો
જલ્દી વીતી ગયો ! જાણે એ સર્વ કાલે જ
બની ગયું હોયને ! આટલાં વર્ષોના દુનિયા
કયાથી કયાં ચાલી ગઈ છે ? પણ એ
સમય હવે પાછો કયાથી આવી શકે તેમ
હતો ? ચિત્તપટના ન્હાના ન્હાના ચિત્રોની
માફક એનાં તમામ દૃશ્યો મહારી આંખ
રહ્યો તરવરે છે. મહારા મેલા કપડાં !
મેલા હાથ ! શાહીના ઝાધાવાળા લુગડાં !
મહોટા મહોટા અક્ષરોવાળી કોપીસુટો,
પીપરમેટોનો મ્વાદ, એ સર્વ હજી ભૂલાય
તેમ નથી ! એ દિવસોમા એક પેસોમળ-
વાથી જો આનંદ ઉત્પન્ન થતો હતો તે
આનંદ આજે એકંદો રૂપીયાથી મળી

શકતો નથી. આજે તો એ આંખો જ
ક્યાં છે ?

અમે બે ભાઇ હતા; હું અને
ચાચા ! એક બહેન હતી, હું એ
બધામાં સહુથી ન્હાનો હતો. એટલે
અમારાં માબાપ મહારી ઉપર વધારે ધ્યાન
કરતાં હતાં. અને મહારી બાનાં તો મહારી
ઉપર વધારે માયા અને મમતા હતાં.
હું જે વસ્તુ માંગુ તે મહેને મળ્યા વિના
રહેતી નહિ. ઘરમાં ફળ કે મીઠાઇ આવે
તો વધારે ભાગ મહેને મળતો. નવાં કપડાં
સીવડાવતી વેળાએ વધારે કપડાં મહેને
મળતાં. આ પક્ષપાત મહારા ભાઇ અને
બહેને માટે અસહ્ય હતો. એથી તેઓ બહુ
ખીજતાં હતાં, પરંતુ એથી કેં મહારું
બગડતું નહોતું. મા તે હમેશા મહારા પક્ષ
લેતી હતી. એ મહારી બા આજે આ
દુનિયામાં નથી ! એને વાત્સલ્ય બધાં
મહેને આજે યે મહારા હૃદય-પટ પર
સ્થિત કર્યા કરે છે. મહારા આપુલ શહેરમાં
સરકારી નોકર હતા. એટલે તેઓને ત્યાંજ
રહેવું પડતું હતું. પણ મહારી બાનું
સ્નેહ-અમૃત, પિતાના પ્રેમ-અભાવની
પ્રતિ કંટાળે દેવું હતું. આજેજ ખજર
પડે છે કે મા દુનિયામાં કેવી પ્યારી ! કેવી
મીઠી વસ્તુ છે !

એ તો જાણે કાલ ! એક વખત મહારી
બા કોઇ કામને લીધે બહાર ગઇ હતી
અને મહેને મારી બહેનની પાસે મૂકી ગઇ
હતી...આ પહેલો જ અવસર હતો કે
જ્યારે તેણે મારી તરફ 'અન્યાય' ક્યો
હતો. જતી વખતે તેણે મહારાં માયા
ઉપર પ્રેમથી હાથ ફેરવ્યા હતા.
ત્યારે મારી આંખમાં આંસુ આવી
ગયાં-હું રીસાયો-“હું ત્હારી સાથે કોઇ
દી” નહિ બોલું-પાછી આવીશ ત્યારે મેં
નહિ બોલું !”

માનાં મુખ ઉપર સ્થિત ફરકયું, તેણે
મહારી તરફ પ્રેમભરી અમી દૃષ્ટિએ જોયું.
એ જ્યાં સુધી મહારી દૃષ્ટિ મર્યાદાની
બહાર ગઇ ત્યાં સુધી મહેને ત્હેની તરફ
જોયા કયું-“હું કુતકા ભરતો હતો. પછી
બહેને મારા હાથ પકડી લીધા. હું મહારી
બાની પાછળ જવા માગતો હતો. મહેને
એની આંગળીઓને ઢાંન વડે કરડી ખાવા
બટકું બધું-પણ ત્હેણે મારા હાથ છોડ્યા
નહિ. મા ગઇ !

હું ઉદાસ રહેવા લાગ્યો ! એ વખતે
મહારી ઉમર બાર વર્ષની હતી-આ પ્રસ-
ંગની અગાઉ હું કદાપિ પણ માયી જુદો
પડ્યો નહોતો. મને કદિયે એવી કલ્પના
પણ નહોતી કે તે મહેને બહેનને હવાલે
સોંપી એ એકલી ચાલી જશે. મહારા હૃદયમાં
કેં ને કેં થવા લાગ્યું. જાણે તે પાછી
ન આવવાની કોમને એવી રીતે હું અધીરે !
અને વિહ્વળ બની ગયા.

આજે તો રમવા કુદવામાં મસ્ત રહેતો
હતો. પણ બહેન તો હંમેશા મહારી જ
ચિન્તા કરતી હતી. જે પૈસા ત્હેને પોતાને
માટે મળતા તેમાંથી તે મહેને ખાવાનું
લઈ આપતી. મહેને હસતો કુદતો જોઇ તે
આનંદ પામતી. નિશાળેથી પાછા આવવાનો
સમય થતાં તે દરવાજા આગળ મહારી
રાહ જોતો ઉભો રહેતો. રાતના તે મહેને
જમીડીને પોતાની સાથે-પાસે જ સુવાડતી.
અને જ્યાં સુધી અમે બંને ભાઇ નિદ્રાધીન
ન થતા ત્યાં સુધી તે “સોના પરી”, “કુલ
કુમારી” વિગેરે પરીઓની વાતાવિધ કરેતી.
જાણે મારી માનો આત્માજ બહેનમાં
હોયો !

* * *

અને પાંચ દિવસ
હસવા કુદવામાં
પસાર થઇ ગયા. છઠ્ઠે દિવસે હું નિશાળે

જાપા રવાના થતો હતો ત્યાં તે એક બાંકડા ઉપર પડેલા એક રૂપિયાના સિક્કા ઉપર મહારી નજર પડી. મને થયું કે એ રૂપિયો મહેને મળી જાય તો ?-બધાને મીઠાઈ ખવડાવું !-મોજ કરાવું ! મધાને પીપરમીટની બહેન અણી કરે. મહારૂં દિલ ધડકતું હતું !

પણ એકાએક મને વિચાર આવ્યો કે એ તો ચોરી કહેવાય !...અને આ ચોરી પકડાય તો ? મને માર પડે !...બહુ જ કપરી શિક્ષા વેઠવી પડે !.....હું કંપી ઉઠ્યો ! મહારી આંખો એ રૂપિયા પરથી ઉઠાવી લીધી. છતાંયે મહારી આંખો ફરી લાં પડી. પીપરમીટ, રંગની ડબ્બી, પેન્સીલો ચોપડીઓ વીગેરે ખરીદવાની ઇચ્છા થઇ આવી ! એ બધી વસ્તુઓ મહારી સ્થાને આવીને ખડી થઇ ગઇ અને મહેને બોલાવવા લાગી. હું આશ્ચર્ય જતો હતો પણ પગ અટકી ગયા. મને વિચાર આવ્યો કે મણાં કોણ જામે છે ?...લાવને રૂપિયો જવામાં નાખી લઇ. કોઇ પૂછશે તો કહે ચોકસું કહી દઇશ કે મહેને શું ખરૂં મહેં તો રૂપિયો દોઢો પણ નથી.

મહેં અહિં તહિં નજર નાખી. આસપાસ કોઇ નહોતું. બહેન તો આંગણમાં કામ કરી રહી હતી. ચારે ત્રણ દો રમી રહ્યા હતા. મહારી સ્થાને મુજાનગ પતિકા જેવો ચમકદાર રૂપિયો પડ્યો હતો. મહેં ધડકતે હૃદયે હાથ લગાવ્યો અને રૂપિયા લઇને ખીસ્સામાં મુકી દીધો.

નિશાળમાં ગયો. મહારો રવાબ અનેરો હતો. હું તો એટલો આનંદમાં આવી ગયો હતો કે મહેને રાજ-સિંહાસન મળ્યું હોય ને ! લણવામાં મહારૂં મન જરાયે ચોટતું નહોતું, જેની આગળ આંખો એક રૂપિયા હોય તે વળી લણવામાં ધ્યાન આપે, એવો હું મુરખો નહોતો.

અને બપોરની છુટીતો સમય થયો. પહેલાં તો મહેં એક આનાની ખારી મીઠી પીપર-મીટ લીધી. એક આનાની 'ચીકા' લીધી. ખાકીના પૈસા ગળવામાં મુકીને રવાબગર દરસાભરી ચાલથી ચાલવા લાગ્યો. આ વખતે મહારા પગ જમીન પર નહોતા મંડાતા પીપરમેટ મહેંમાં નાખીને મુસતો હતો અને માથું ઉંચું કરીને બીજા છોકરાઓ તરફ ગવંથી જોતો હતો. થોડીક વારમાં તો મહારી આ શેઠાઈ અને આ રવાબ તો તમામ છોકરાઓમાં મશહુર થઈ ગયા. તેઓ તો મહારી પાસે બેસવા માટે અંદર અંદર લડવા લાગ્યા. જ્યારે ફરી રજા પડી ત્યારે ત્રણ છોકરા તો મહારી સાથે થઇ ગયા. એ લોકોને ખબર હતી કે આજે મારી પાસે ખૂબ જ પૈસા હતા. મોજ માણવાનો આ અવસર હતો.

પણ હવે સવાલ એ હતો કે ખાણું શું ?-ખરીદવું શું ?-છેવટે દહીંવડા ખાવાનો નિશ્ચય કર્યો. અમે ચાર છોકરા હતા. ચાર ચાર પૈસાના દહીંવડા ખાઇ ગયા પછી ચાર પૈસાના મુરણના પડીકાં લીધાં. પછી રેલડી ખરીદી. અને બધાએ ઉઠાવી. જરાક આગળ વધ્યા. એટલે ખીસ્કાટ પર નજર પડી. ચોપડીઓ પર ખાવાની છાંખીઓ પણ ત્યાં મળતી હતી. હું અટક્યો. નવી જાતના ખડીયા કલમ વગેરે ન્નેયાં. ચાર આનાના ખીસ્કાટ ખરીદી લીધાં અને અમે ખાવા લાગ્યા. સ્થાન યતાં મારે હૃદય ધડકવા લાગ્યું. હું ખહી ગયો. આજે મહેને ઘરે જવામાં ભારે મોહ થયું હતું. મહેં મહારા લોભી મિત્રોની રજા લીધી અને ઘેર દોડ્યો.

બહેન આજે એ હંમેશા મુજબ ખારણાં પાસે ઉભી ઉભી મહારી વાટડી ન્નેયા કરતી હતી. મને દેખતાં તો તે મહારી

સામે આવી. અને પ્રેમથી ઠપકા, આપતાં
ગોલી, “આજે ક્યાં રખડવા ગયા’તો ?
એટલો વિચાર નથી કે બહેન ઘેર રાહ
જોતી હશે !”

હું પહેલેથી જ જાણતો હતો કે મહેન
મોટું થવાનું કારણ પૂજામાં આવશે.
એટલે અગાઉથી જ એનો જવાબ વિચારી
રાખ્યો હતો. “આપણા ચોકમાં મંદારીનો
ખેલ હતો. જોવાને રહી ગયો !—અહુજ
સરસ ! બહેન !”

આટલું કહી હું એકદમ ધરમાં ચાડ્યો
ગયો. મહારં દફતર રાખીને આંગણમાં
આબ્યો.

ત્યારે બહેન મહેન કહ્યું, “લે, ચાલ હવે
જમી લે—રાત પડી ગઈ !.....ચારૂએ તો
ક્યારનું’યે જમી લીધું.”

પણ મહેન જૂખ ક્યાં હતી ? “આજે
તો આખો દિવસ પેટમાં દુઃખનું હતું.
એટલે હમણાં મહેન જરાય જૂખ નથી—”

બહેન પ્રેમથી મહારો હાથ ઝાલી લીધો.
ખચકાર સાથે એણે મહેન પૂછ્યું, “ક્યાં
હુએ છે ?”

“ખબર નથી !” એ શિવાય મહારી
ખામે જવાબ નહોતો.

“સુવા આપું ?—હમણાં આરામ થઈ
જશે !” બહેન કહ્યું.

“ના ! બહેન નહિ ! હું નહિ ખાઉં !
એ તો ઠડવા હોય !”

“પણ કીક થઈ જશે, લેને આપું ?”

“પણ હમણાં તો કીક છે. એ તો
નિશાળમાં જ વધારે દુઃખનું હતું. હમણાં
કીક છે. જૂખ જ નથી.”

મહારો લાઈ ચારૂ આ બધી વાતો ફરથી
સાંભળતો હતો—તે ત્યાંથી બોલ્યો, “એ

તો જુદું બોલે છે. લાવોને વૈભો !...
હમણાં જ દવા લઈ આવું. પછી રાતના
પેટમાં દુઃખશે—રોમા કરશે, હું તો હમ-
ણાં જ કહી દઉં છું કે પછી અધારામાં
હું બહાર નહિ જાઉં.”

“નહિ જતો—તેમાં ગરબડ શાની કરે
છે ?” મહેં કહ્યું.

“પણ ભાઈ ! આમ આકળો ન થા !
ચાલ દવા આપું !” બહેને કહ્યું.

“મહેન જરાય દુઃખનું નથી—તો પછી
દવાની જરૂર શું છે ?”

બહેન સુપ થઈ ગઈ એ એકલી જમવા
ગઈ. મને હવે સતોષ થયો કે એક રૂપિ-
યાની ચોરીની વાતની કાંઈને ખબર નહોતી
પડી.

હું તો સુઈ ગયો...બીજા દિવસની
રહવાર થઈ, ત્યારે મહેં અવાજ સાંભળ્યો.

બહેન મહારા ભાઈ ચારૂને ધમકાવતી હતી :

“જો ચારૂ ! સીધસીધો રૂપિયા આપી
દે—નહિતર પીટી નાખીશ.

“પણ મેં રૂપિયા દોઢાંયે નથી એટલે
ક્યાંથી આપું ? ચારૂ બોલ્યો.

“ત્યારે શું જમીન ખાઈ ગઈ ?”
બહેને ધમકાવી આપી.

“મહેન શું ખબર ? કુમાર લઈ ગયા
હશે !”

કુમાર મારું નામ હતું. મારું હૃદય
ધડકવા લાગ્યું પણ હું તો પાસું બદલીને
સુઈ રહ્યો.

“અરે બેપાની ! હું તને ઓળખું છું
ને ? કુમાર ઉપર આજ ઓઢાડે છે ? એના
ઉપર મને જરાય બહેમ નથી. એ તો
ત્યારે જ ગોટાળો લાગે છે ! ખા હમણાં
આવતી હશે.—કહી દઈશ એટલે તને
લાકડીએ લાકડીએ ટીપી નાખશે.”

ચારૂએ તાડુંકાને જવાબ દીધો,
 “બહેન! એક વાર નહિ, પણ દુનિયાવાર
 કહી દેજો. જાવ! મેં નથી લીધી એટલે
 મહેને જરાય બહીક નથી!”

“ત્યારે કોણે લીધી છે?...કહી દે.”

“નહીનાએ...” એણે જોરથી લુપ્ત પાડી
 “કાલે ત્હેને લુપ્ત નહોતી લાગી...હાં,
 હવે ખબર પડી કે તેણે તો મઝા કરી
 હશે, જલમો ઉડાવ્યો હશે!...”

અને ત્યારેજ મહેને વિચાર આવ્યો કે
 કદાચ બહેનનાં હૃદયમાં મહારા વિશે બહેન
 પણ આવ્યો હશે. થોડીવાર પછી બહેન
 મહારા ખાટલા આગળ આવી—ને તેણે
 મારા ઉપર નજર નાખી, તે બેઠી, અને
 મહેને હલાવીને બોલી.

“બાબુ!”

હું તો સુપચાપ પડ્યા ગયો. પણ
 બહેને જગા જોરથી પૂછ્યું “બાબુ!”

પણ હું બોલ્યો નહિ. બહેને મહેને
 મૂખજ હલાવ્યો “હવે ઉઠેને!”

હું તો આંખો મોળતો ઉઠ્યો. પણ
 બહેનના મોં તરફ જોવાની મહારામાં
 તાકાત મહોતી.

“તેં મઘ કાલે પેલા બાંકડા ઉપરથી
 એક રૂપિયા તો ઉઠાવી નથી લીધો ને?”

“મહે?...કેવો રૂપિયો?” આશ્ચર્યથી
 ચકિત થઈ જતાં—જાણે કંઈય જાણતો ન
 હોઈ એ રીતે મહેને સવાલ કર્યો

“હા, તેં...જો લીધો હોય તો આપી
 દે. નહિતર હમણાજ બા આપશે...ને
 ત્હારા હાથ થશે..ખરાબર! અડધા કલા-
 કમાં બા આપવી જોઈએ.”

“મહે...રૂપિયો નથી લીધો. મહે તો
 જોયો પણ નથી.”

“ઠીક છે.—તેં પણ નથી લીધો—ને
 ચાર કહે છે કે ત્હેણે પણ નથી લીધો—
 તો પછી લીધો કોણે?”

“મને શું ખબર? ખરાબર જાતવા તો
 માંડે. કદાચ ઉંદર લઈ ગયા હશે.” મહે
 જરાક રવાબથી કહ્યું

બહેનને મહારા આ જંગલી શખેથી
 હસવું આવી ગયું.

“એમ! ઉંદરની વાત કરે છે?...
 જો, હવે તો મહેને ખાત્રી થઈ ચુકી છે કે
 ત્હેં જ લીધો છે. કહી દે—સાચેસાચું.”

હું રડવા જોવા થઈ ગયો—“અરે! બહેન!
 પણ મહેને નથી લીધો.”

એટલી વારમાં તે ચાર આવ્યો અને
 બહેનની રહામે મારું દક્તર ફેંક્યું. અંદ-
 રથી ચોગક પેસા, ખીસ્કીટ, સીંગ, પીપ
 રમેટ, રેવડીના વધ્યા સધ્યા ભાગ પડ્યા હતા

“દુષો બહેન! આ પેસા, આ રેવડી,
 આ ખીસ્કીટ! આ બધું આવું ક્યાંથી?
 હવે ચોર કોણ છે, તે ત્હમે જોઈ લ્યો.”
 ચારનો મીઠમજ હવે બેવડો થતો હતો.

બહેને સવં ચીજો જોઈ. અને પેસા
 ગળ્યા. “આ તો બે આનાના પેસા બચ્યા
 છે. તે શું બાકીના ચોદ આના ખાઈ ગયા?
 હં.....રાતના ભૂખ નહોતી લાગી!.....
 બોલ, શું ખાધું” તું?

મહારું લોહી સુકાઈ ગયું. બાણી મરી
 ગયાં, મહોંમાં જીલ હતી પણ જીલમાં
 બોલવાની તાકાત નહોતી. હું તો જમીન
 તરફ નજર ટેકાવી રહ્યો હતો અને વિચાર
 કરતો હતો કે શું કરવું? હવે શું થશે?
 કાલે તો દહી વડાં, ખાટીમીઠી પીપરમેટ
 ખીસ્કીટ વગેરે ખાવામાં મઝા ઉઠાવી હતી.
 આજે મારે ખાવો પડશે. હું તો ખાધા
 વિના નિશાળે જવા માગતો હતો પણ

તે દિવસે રવિવાર હતો. છટકવાને કાર્મ
બારી નહોતી. મારા બચવા માટે
એક જ ઉપાય હતો. ‘મહેને થયું’ કે
જે કોઈ કારણથી આ હજી રોકાઈ નય-
અને મહેને તાવ મહડી આવી અને ન્યુ-
મોનીઆ થઈ આવે તો સારું! વળી
ધણી વાર એવો પણ વિચાર આવતો કે
ઝાડપરથી પડી જાઉં!... પણ એમાંથી
કેંયે થયું નહિં... થોડી વાર પછી
અમદારી આ આવી ગઈ!.....

જે આવો બનાવ ન બન્યો હોત તો
હું આને આવતાંની સાથે જ લપટાઈને
ચોંટી પડત. બા, ગાડીમાં કોઈક સ્થાને
વઢીને આવી હતી. એમના મહેરા ઉપર
ગુસ્સો તરવરતો હતો. હું અંદર ભરાઈ
ગયો હતો. મહેરા મહેરા ભાઈ ચાર એક-
દમ આ પામે ગયો અને હોંમથી ચાડી
ખાવા માંડી, “આ! આ! ગઈ કાલે જાણ્યો
રૂપિયા ચોરી હતો!”

અને બા ગુસ્સાથી તાડુંકી, “શું છે આ
બધું, મધુરી!” બાનો બહેનને આ સીધો
સવાલ હતો.

“કેં નહિ, પહેલાં તમે જરાક નાહી
લઈ પછી...”

“પછી નહાઈ લઈશ ક્યાં ગયો એ
જ્ઞાનકા! હવે તો ચોરી કરતાં પણ
શીખ્યા કે?”

બાબુમાં ચાર ખડા હતો. તહેલું આંગ-
ળાથી કચ્ચું, “લુઓ, અંદર ભરાઈ બેઠો
હશે. હમણાં તો અહિં ઉભો હતો. તમને
આવતાં જોયાં કે લપાઈ ગયો. રૂપિયા-
માંથી ચોદ આના તો ઉઘાડી આવ્યો.
આટલી બે આના રજા છે. કાલે આખો
દિવસ ખીસ્કીટ અને પીપરમેટ ખાધાં
છે-ને કહે છે કે પેટમાં ભૂખ નથી.”

એટલામાં મધુરી બહેન વચ્ચે આવીને

બોલી, “ચાર! ચાડી ખાવામાં તું બહુ
હુશિયાર થઈ ગયો લાગે છે!-લાગી જ
અહિંથી! બાને બહોતો થવા આવ્યો છે
તે? એ મોનીટ સુપ રહેતાં તારી છલ
કપાઈ જતીતી?”

“શું?... ચોદ આના ઉઘાડી ગયો?...
ક્યાં છે એ?... હું એના હાડકાં નરમ કરી
દર્શ બીજી વાર ચોરી કરવાની ખોડ
ભૂલાવી દર્શ. ક્યાં ગયો એ જ્ઞાનકા!...

હું તો ગભરાતો હતો. ધીમે ધીમે હું
બાની પામે પહોંચ્યો. મહેરા શરીરમાં
જરાયે ચેતન નહોતું.

માએ મારી તરફ લાલ આંખે જોયું-
જીવનમાં કદિયે મેં બાની આંખો આટલી
લાલ નહોતી જોઈ. બાએ આંખો તાણી
અને ખૂંટયું,

“તહે ચોરી કરી છે?”

મહેરા આંખમાં આંસુ ભરાઈ જાયો.
એક ધીમે શ્વાસ લઈ મેં માયું જૂકાવી
દીધું.

“જોલતો કેમ નથી? બાએ ખૂંટયું.
હું હજી શાન્ત હતો-એક શબ્દ પણ
જોલવાની મહેરામાં તાકત નહોતી.

“કાં, મહેરામાં છલ છે કે નહિ?
સાબિયે છે કે મહેરા થઈ ગયો છે.”

હું વિચાર કરતો હતો કે હવે
જોલું શું?... બાના ગુસ્સાનો
પાર નહોતો. હું તો સુપ જ હતો. એક
શબ્દ જોલું તો માર્શ જાઉં!

છવટે બાનો કાર્મ-હાથથી ગયો. બાએ
રોટલી વણવાનું વેલણ કાથમાં લીધું અને
મારી તરફ ઉગાંમોને કચ્ચું, “જોલે છે કે
નહિ, તહે ચોરી કરી છે કે?”

હું કમ્પેતો હતો. મહેરાથી મુસ્કે મુસ્કે
ચાલું તહિ. મહે. કચ્ચું, “હવે નહિ-કર-”

પણુ એટલી વારમાં વેલણુંને એક ફટકો મારી પીઠ પર પડ્યો મહારાથી એકચીશ પડાઇ ગઇ-પાછો ચુપ થઇ ગયો. જો રડી પડ્યો હોત તો બા શાંત થઇ ગઇ હોત. હું તો છનોમાનો માર ખાઇ રહ્યો હતો. બાનો મુસ્સો હજી વધતો જતો હતો પણ મધુરી બહેને મને બચાવી લીધો.

એ વાત ! હજી મારાથી ભૂલાતી નથી.

* * *

અપોર પછી મારી બહેને મને કહ્યું; “જા, બા પાસે માફી માગી લે નહિતર ઘરથી બહાર કઢાવી મુકીશ.”

એક સારા છોકરાની માફક હું બાની પાસે ગયો. અને બે હાથ જોડીને મેં કહ્યું “બીજી વાર હું આવું નહિ કરું, બા !”

બાએ મહાર કાંડું પકડ્યું અને મને હેતના આવેશ સાથે એક યુઓ ભરી લીધી. મને થાબડ્યો. તેનાથી રડાઇ જવાયું, “બેટા ! તે ચોરી કેમ કરી ? ... ચોરી ન કરત તો માર ન ખાત.”

ચોરીવાર પછી બજારમાંથી ગરમાગરમ દુધ મંગાવ્યું અને પીવરાવ્યું ત્યારેજ તેને શાન્તિ થઇ.

આ વખતે કમાડની ફાટમાંથી મહારો લાઇ ચાડે આ બધું જોઈ રહ્યો હતો.

સઘળી સ્ત્રીઓના ઉપયોગ માટે લેડીઝ બામ

અટકાવ ન આવવો, અટકાવ વખતે અસહ્ય દુઃખ થવું અથવા અધુરો અટકાવ આવવો, હીસ્તીરીયા, ગલ રદ થવો, વારંવાર ગલનું પતન થવું, ગલ ન રહેવો તથા ધાતનું જવું આ સર્વ સ્ત્રીઓના રોગ ઉપર અમારો બામ ગેરંટીડ દવાજ છે. સ્ત્રીને ગલ રહેવામાં તે મદદગાર છે. પહેલા નંબરનો લેડીઝ બામ અટકાવના સઘળા દર્દો ઉપર ચાલી શકશે. શીશીની ક્રીમત ત્રણ રૂપીયા સફેત અગર તો લોહી સાથે ધાત જતી હોય તો તેને માટે નં. ૨ ઉપયોગી થઇ પડશે. શીશીની ક્રીમત રૂપીયા ચાર પોસ્ટ પાસલ ખર્ચ જુદું.

દેશી બનાવટના આ બામની ક્રીમત સોના જેટલી ક્રીમતી છે, એના ઉપયોગથી વધુ છુપું દર્દ સહન નહિ કરવું પડે. દરેક સારા પતિએ ટ્રાયલ લેવી જોઇએ. લેડીઝ બામ વાપરવાથી હૃદય પર કોઇ જાતની અસર થતી નથી.

બિહાર કેમિકલ વર્ક્સ,

શ્રી ગૌરંબા ભવન, ભાગલપુર. ૨લીઆશીક સરનામું. કેમીસ્ટ્રસ.

સુખદંતા નીચેના એજન્ટો પાસેથી પણ મળશે:—

શામસન એન્ડ ટેલર લીમીટેડ અને યી. એમ. ઝવેરી એન્ડ કુંપની,

દેવાદારીની સમસ્યા.

ક્રીસાનોની કરજદારી: સહકારીપ્રવૃત્તિ: અને જલદ ઉપાય:

આજનો આદર્શ ઘેલો જીવન કહે છે કે હિન્દમાં ક્રાન્તિના લજ્જાકાર વાગી રહ્યા છે: રીદો રાજવાદી કહે છે કે પ્રજામાં સ્વતંત્રતાની ધગશ પ્રગટી છે: મવાળ મુસદ્દા કહે છે કે પ્રજા ગંભીર રાજકીય સુધારા માટે અધીર બની છે; સરકાર સમજે છે કે પ્રજા તોફાને ચડી છે, શહેરોની શેરીઓ સૂચવે છે આજે આપણે ત્યાં બી-ખારીઓનાં તીડ ઉભરાયાં છે, વેપારીઓ કહે છે કે વેપાર વજુરતી ગયો છે. પ્રજા જીવનનાં આ બધાં વાચાળ અંગો પોત પોતાની અગવડો કે ભાવનાઓને આ પ્રમાણે વ્યક્ત કરે છે; પરંતુ આ બધાંની પછવાડે સત્ય શું છે? હિન્દના વિશાળ ખેડુત સમુદાયની પામમાથી. હિન્દની માનવતાના દિવસે દિવસે વધુ અને વધુ ઉગ્ર બનતા આર્થિક અસંતોષમાં હિન્દી રાજનીતિજો પોતાને કાવતાં પરિવર્તન આણવાને માટે જરૂરી બળ એકઠું થતું જુએ છે. સરકાર પોતાની રાજ્યપ્રથાને પરિણામે આમ પ્રજાનું સીધી કે આડકતરી રીતે ચર્ધ રહેલ શોષણ આડે આંખ મીંચી આર્થિક અસંતોષની અકળામણને તોફાની ઈર્ષા તરીકે ઓળખાવવા પ્રયત્ન કરે છે. વેપારી કમણીનાં ઝાડ સુકાઇ જવા બદલ જુઓ પાડે છે પણ ઝાડનાં મૂળોને પોપતી ખેડુત જનતા રૂપી ધરતિ ગ્રાપાદને રસકસ

વિનાની બની ગઇ છે એ વાતનો ખ્યાલ તેને નથી આવતો. ખરું જોતાં હિન્દના ક્રીસાનની વેદનાથી સાચી રીતે વાકેફગાર કાબજ નથી એની સાચી સ્થિતિથી વાકેફગાર થવાની હજી સુધી નથી પડી સરકારને, કે નથી પડી રાજકીય આગેવાનોને. એ સ્થિતિનો કંઈક વાસ્તવિક ખ્યાલ આવતો હોય તો સહકારી પ્રવૃત્તિઓમાં રોકાઇ રહેલા માણસોનેજ, શ્રી. વેકંઠ મહેતા એક એવા અકંગ સહકારી છે. બસ્તી ખાતે મળેલી શુક્ત પ્રાતોની સહકારી પરિપદને પ્રમુખપદેથી પોતાનાં લાપણુમાં એક લાક્ષણીક સત્ય એમણે ઉચ્ચાચું છે તે ઉપલી વસ્તુ સ્થિતિનો બરાબર ખ્યાલ આપી દે તેવું છે. એમણે કહેલું.

“જો કે આજે પણ સહકારી પ્રવૃત્તિમાં મારાં શ્રદ્ધા અને ઉત્સાહ હજી એટલાં જ ઉજમાળાં અને અદ્ય છે છતાં મારામાં એવી ભાવના પ્રમળ બનતી નામ છે કે કેટલાક એવી જનતાં આર્થિક બળો છે કે જેને સહકારી પ્રવૃત્તિ અપશંકરી શકે તેમ નથી અને ખેડુત જનતામાં સુખ અને સમૃદ્ધિ ભરવા પહેલાં આપણી ખેતી વિષયક, અને આર્થિક પદ્ધતિમાં અને જીવનના આપણાં દષ્ટિબિન્દુમાં આપણે સમુજગી ક્રાન્તિ આણવી પડશે.”

શ્રી. વૈકુંઠ મહેતા જેવા “અકંગ, આ-
જન્મ સહકારી”ને એ પ્રવૃત્તિમાંથી શ્રદ્ધા
હાવા માંડે એ ચાલુ આર્થિક-સામાજિક
વ્યવસ્થાએ જન્માવેલ આર્થિક ક્ષયની
અસાધ્યતાની પારાશીશી રૂપ લેખાવું
જોઈએ. આ લેખમાં વિશાળ આર્થિક
તંત્રની સમીક્ષા કરવાનો ઇરાદો નથી
રખાયો, તેમજ ખેડુતોની કંગાદ્યતને દિન-
પ્રતિદિન વધારે કારમી બનાવતાં વિવિધ
કારણોને સ્પર્શ કરવાનો આશય નથી.
આમાં તો એવા માણસોને પણ સહકારી
પ્રવૃત્તિની અસરકારકતામાંથી શ્રદ્ધા ઓસરવા
લાગી છે એ શાને આભારી છે તે બતાવી
આપવા માટે હાલના સમયમાં હિન્દમાં
અને ખાસ કરીને મુંબાઈ ઇલાકામાં
સહકારી પ્રવૃત્તિની શી હાલત છે તેજ
બતાવી આપવાનો આશય રખાયો છે.

છેલ્લાં એ કે ત્રણ વર્ષ દરમિયાન
સારાએ હિન્દમાં સહકારી પ્રવૃત્તિની
પૂરી અવદશા એસી ચુકી છે. આ
સ્થિતિનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે
ખેડુતોની દેવાદારીના ગંભીર પ્રશ્નની સારવાર
કરવામાં એ પ્રવૃત્તિની અશક્તિ પુરવાર
થઈ ચુકી છે. રચનાત્મક ઉપાયોથી કૃષ્ણ-
નોની કરજદારીને ફેડવા પ્રયત્ન કરતી એ
પ્રવૃત્તિના હાથ હેઠા પડ્યા છે. એટલે હવે
એ અવદશાનો લાભ લેવા માટે રાજનીતિજો
મેદાને પડ્યા છે. ખેડુતોની દેવાદારીનો
પ્રશ્ન અજોરે દરેક રાજનીતિજ્ઞ માટે સામા-
ન્ય અચિંતિ વિષય થઈ પડ્યો છે. એ
લોકોની સહાયતાની કસોટી થવાને હવે
બહુ વાર નહિં લાગે. પણ તેઓ એ
બાબતમાં સફળ છે એમ આત્મારથી જ
માની લઈએ તો એમ જરૂર આશા રાખી
શકાય કે શોષણ વખતમાં તેમને એ
કડવા સત્યનું બાન થઈ જશે કે હિન્દી

કૃષ્ણનોની કરજદારીનું દેવું એવી દશાએ
પહોંચી ગયું છે કે જ્યારે સહકારીની
વનસ્પતિ ઔપધિ કે મુત્સદ્દીનું રસવેદક
તેના પર કારગત નીવડે તેમ નથી; તેને
માટે તો રાષ્ટ્રીય સંસ્કારનું વિષવેદક-જો
એવી સરકાર શક્ય હોય તો-અને નહિ
તો છેવટે ક્રાંતિકારીની વાદકાપુ-સંજ્ઞા-જ
અસરકારક નિવડે તેમ છે. આ માન્યતાનું
સમર્થન કરવા માટે કૃષ્ણનોની કરજદારીનું
અવલોકન જરા કરી લઈએ.

હિન્દી ખેડુતની દેવાદારીનું પ્રમાણ
ચોક્કસનારું છે; અને વધારે દિલ-
ગીરી ઉપજાવનારું તો એ છે કે એ
પ્રમાણ વિજ્ઞાને વેગે વધ્યું. ગઈ છે.
આજથી વીસ વર્ષની વાતપર સર એડવર્ડ
મેકલેગને હિન્દી ખેડુતની દેવાદારીનો આંકડો
૩૦૦ કરોડ રૂપિયા પર મૂક્યો હતો. ૧૯૨૫
સુધીમાં તે ૬૦૦ કરોડ પર પહોંચ્યો અને
છેલ્લી બેંકી ગ ઇન્કવાયરી કમીટીએ એ
આંકડો ૮૦૦ કરોડ પર મૂક્યો. છેલ્લામાં
છેલ્લી સત્તાવાર ગણતરી પ્રમાણે એ આંકડો
૯૦૦ કરોડ જેટલો અંકાયો છે. અને
શ્રી. જમનાદાસ મહેતા જેવા નાણાં-
શાસ્ત્રીઓ તે ૧૨૦૦ કરોડ પર મૂકે છે.
એકલા મુંબાઈ ઇલાકામાં ખેડુતોની દેવા-
દારીનું પ્રમાણ ૮૨ કરોડથી વધારે છે;
એટલે જ સરેરાશ કાઠીએ તો મુંબાઈ
ઇલાકાનું દરેક ખેડુત કુટુંબ ૩૫૦ રૂપિયા
પુરતું દેવાદાર છે.

સામાન્ય ખેડુત પોતાનાં ઘરમાં
પૈસા દબાવી રાખીને આ કરજ પોતાનો
પર ઉછું રહેવા દે એમ તો કાંઈ ન જ
માને. એટલે દર વખતે ખેતીનાં સાધનો,
વાવણી લાણીની ખર્ચો અને બી વગેરેને
માટે જોઈતાં નાણાં એણે કાઢક જગ્યા-

એથી મેળવવાં રહ્યાં. ઉપરાંત સરકારી મહેસુલ, જમીનદારોનાં ભાડાં પણ એણે સુકવવાં રહ્યાં. આણુ ઠરજઠારીનાં વ્યાજની નેગવાઇ પણ એણે કરવી રહી. આ સ્થિતિમાં ખેડૂતની ઠરજઠારી વધેજ નાચ છે. આ સ્થિતિમાં પોતાનાં કુટુંબનાં ભરણુ-પોષણ માટે એ પુરતી નેગવાઇ કરી શકતો હોય એ કદખતા કરવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આમ થવાથી અમ્મન અને વધતી જતી ગરીબી તેને હમેશાં પાછો પાડતાં રહે એ દેખીતું છે. તેને આ સ્થિતિમાંથી ઉગારી લેવાનો એક જ ઉપાય સહકારીઓને એ લાગે છે કે ખેડૂતને મોંઘે વ્યાજ નાણાં મળી શકે તેવી સગવડ કરવી. એ નાણાંની મદદથી એ વધારે સારી ખેતી કરે અને તેનાં વધારાનાં ઉત્પન્નની મદદથી એ ધીમે ધીમે ઠરજઠારીમાંથી મુક્ત થઈ પગભર થતો જાય.

અા જાતનો અખતરો છેલ્લા થોડા વખતથી અજમાવાતો રહ્યો છે. ખેડૂતોને નાણાં ધીરનારી સંસ્થાઓ કાઓપરેટીવ-કેડીટ-સોસાયટીઓ, આમ્યનાણાં ધીરનારાઓ, સરકાર તરફથી વખતોવખત આપવામાં આવતી તગાવી અને કોઇ કોઈ જગ્યાએ જમીન-ગીરો રાખી નાણાં ધીરનારી બેંકો, લોન ઓફીસો વગેરે હોય છે. પરંતુ આ બધી સંસ્થાઓ ખેડૂતોને જોઇતાં નાણાં પુરાં પાડવાને સમર્થ છે ખરી? એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તો તેનો જવાબ નકારમાં જ આપવો રહ્યો. પરિણામ એ આવે છે કે જેટલાં નાણાં ધીરાય છે તેનાં વ્યાજનો દર વધારે પડતો હોય છે. ખેડૂતોને નાણાં ધીરનારી ત્રણ મુખ્ય સંસ્થાઓ સહકારી સોસાયટીઓ, મહાજન અને જમીન ગીરો રાખી નાણાં ધીરનારી બેંકો છે. આમાંથી એ બેંકો તો હિન્દના કાંઈ કોઈ

ભાગમાં જ છે. ઉપરાંત એ બેંકોને આમ્ય જરૂરીઆતોને પહોંચી વળવા માટે સંતો-પકારક વ્યવસ્થા તરીકે સ્વીકારવાતું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે તેવું છે. ૧૯૨૫ ની સાલથી સહકારી પ્રવૃત્તિ ખોરવાઈ જતી ચાલી છે અને છેલ્લાં ત્રણેક વર્ષથી ખેતીનાં ઉત્પન્નના ભાવો ઘટ્યેજ જતાં તેની ખેડૂતોને નાણાં ધીરવાની પ્રવૃત્તિ શિથીલ બની ગઈ છે. આ જાતની સંસ્થાઓએ છેલ્લે સરકારી સીક્યારીઓમાં નાણાં રોકવા માડ્યાં છે એ પણ કાંઈ રીતે ઇચ્છવાયેજ્ય તો નથીજ.

લેંડ માઈગેજ બેંકો બીજા ધણાએ દેશમાં ખેતીનું ઉત્પાદન વધારવામાં સહાયજુત થએલ છે. પણ હિન્દમાં પણ એમજ થશે એમ ધારી લેતાં પહેલાં એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે એ બેંકો મોટા જમીનમાલેકોના હાથમાં વિશાળ ખેતરો હોય ત્યાંજ સફળ નીવડવાનો સંભવ છે. એ બેંકો જે નાણાં ધીરે છે તે જમીનની સુધારણા માટે. જે આ નાણાંની બીજા પ્રસંગો, લગ્ન, મરણ વગેરેનાં ખર્ચો માટે ઉપયોગ થાય-જે હિન્દમાં બને છે એમ માનવાને પુરતાં કારણો છે-તો તે ખેડૂતોની ઠરજઠારી વધારવાનીજ ગરજ સારે. ઉપરાંત એ બેંકો જમીનની કીંમતના ખયાસ ટકા પુરતાં નાણાં ધીરે છે. તેમનાં વ્યાજનો દર ૬ થી ૧૨ ટકા હોય છે. હિન્દમાં જૂનવાણી ખેતી પ્રથા ચાલે છે તેથી ખેતીની પેદાશ ૨ થી ૬ ટકા જેટલી ભાગ્યેજ હોય છે. આ હિસાબે ખેડૂતની બધીએ પેદાશ લોનનાં વ્યાજમાં જવાનો જ સંભવ છે. આ સ્થિતિમાં માત્ર બેંકોગની પદ્ધતિની દષ્ટિએ નીહાળીએ તો તેમનો એ વ્યવસાય સદ્દર ન જણી શકાય કેમકે જે સાહસ પોતાની દેવાદારીનાં વ્યાજથી વધારે કંઈજ ઉત્પન્ન ન કરી શકે તેમાં નાણાં રોકવાતું સલામતિ બધું નથી. આ હિસાબે નાણાં ધીરનારી બેંકોનો વિસ્તાર હિન્દમાં વધુ પ્રમાણમાં થવાનો સંભવ ઘણોજ ઓછો છે.

આ જ કાલ જાપાઓમાં મહાજન-
ગામડાઓમાં નાણાં ધીરનાઓ-ને
ગણે લાડવાની ફેશન પડી ગઈ છે; પરંતુ
એ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે જ્યાં
સુધી સહકારી પ્રવૃત્તિનો પુરતો વિસ્તાર
થયો નથી ત્યાં સુધી 'મહાજન'ની સંસ્થાને
જેરકાયદેસર ઠરાવવામાં આવે તો પણ તે
એક યા બીજાં સ્વરૂપમાં જીવતી રહેવાની
છે. એ લોકો ખેડુતોનાં જીવન ચુસી લે છે
એ વાત ચોક્કસ છે; પણ તેમની ગર-
હાજરી ખેડુતોને એટલા જ પ્રમાણમાં
ભારે પડી નથી એવા સંયોગો છે. આ
સ્થિતિમાં તેમની શોષણ પ્રવૃત્તિ પર અંકુશ
મૂકીને સંતોષ વાળવાનો જ રહે છે. એ
અંકુશ મૂકવાનું એક સાધન એ પ્રકારનો
કાયદો છે; પણ વધારે સાચું સાધન તો
સહકારી પ્રવૃત્તિને ફેલાવો જ છે. સહકારી
પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપવાની લગવડ સર-
કાર આજે કરી શકે તેમ છે !

આ રીતે જોઈ શકાયું હશે કે હિન્દી
ખેડુતની દેવાદારીનો પ્રશ્ન સહકારી પ્રત-

તિથી સુધરવાની શક્યતાની બહાર જતો
રહ્યો છે. રાજનીતિજો અને સરકાર હવે
એ બાબતમાં સજીવ બનીને શું કરવા
શક્તિમાન થાય છે એ જોવાનું રહે છે,
સરકારી ખર્ચમાં ઘટાડો કરી જમીન મહે-
સુલ ધટાડવું, જમીનમરોને લાડાં ધટાડ-
વાની ફરજ પાડવી, સહકારી સંસ્થાઓનું
કામ આગળ વધારવું, મહાજનોની વ્યજ-
ખોરી પર અંકુશ મુકવો, એ બધા રાહત
આપવા પુરતા માર્ગો છે. આ બધા
અત્યારની વહિવટી પ્રથા નીચે હાથ ધરાય
એવો સંભવ ધણોજ ઓછો છે. છતાં
હાથ ધરાય તોયે જગતમાં વધતાં જતાં
યાંત્રિક ખેતીનાં ઉત્પાદનની સાથે જીન-
વાણી પ્રથા પ્રમાણેનું હિન્દી ખેડુતનું
ઉત્પાદન હરિકાષ્ઠમાં ઉછું રહી શકે એવો
સંભવ થોડો છે. આ સ્થિતિમાં હિન્દી
ખેડુતની કરજદારીનો ઉપાય વિપવેદક
માગી લે છે. નહિ તો જેનાં સ્વરૂપનો
નિષ્ક્રય નજ કરી શકાય એવી ક્રાંતિ
અનિવાર્ય બનવાને બહુ વખત નથી
લાગવાનો.

એક અમુલ્ય તક.

પ્રીન્ડીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી,
સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ કેમી પ્રીન્ડીંગ મશીન-ફ્લાયરો વગર-મેકર-પેઇન
એન્ડ સન્સ,

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬"-ઝાટોમેટીક આઇકર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

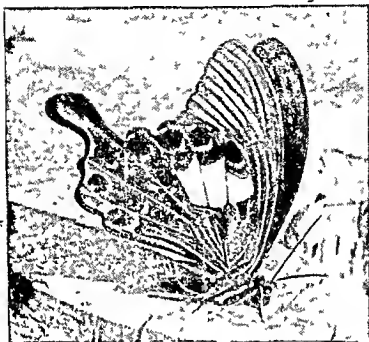
૪-પેઇંગ મશીનો, પગથી ચાલતાં મેકર્સ-હેરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને
જોન ડીડીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો-મેનેજર,

હીંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી.૦,

૯, એક હાઉસ લેન, કોટ, મુંબઈ.

નીતિ વિહોણાં ત ત્વો ને—

[આવતી સદીમાં જે સંહિતા પળાવ-
વાની કેટલાંક વતંભાન ઋષિઓ આશા
રાખી રહ્યા છે, તે સંહિતાની એક નકલ
લેખકને સાંપડી છે. મુળ નકલ અસલ
સંસ્કૃતમાં લખાઈ છે. આ સંહિતા, વિશ્વા-
સપાત્ર ગ્રંથોથી મળેલી ખબર પ્રમાણે,
આર વર્ષ પહેલાં વારાણસી [કાશી] ના
પવિત્ર ધામમાં તૈયાર થતી હતી. જ્યારે
ઋષિકુલ દીપકોને પ્રત્યેક વ્યાસગીઠ પરથી
એમ કહેવામાં આવ્યું કે તેમની મનુ-
સંહિતા તો પૂર્વકાલીન હોઈ વતંભાન-
યુગને અનુરૂપ નથી ત્યારે આધુનિક સમ-
યને યોગ્ય રીતે બંધનકર્તા એરે આ

નની સંહિતા રચવાનું ભગીરથ કાર્ય
ભાગીરથી ઋષિના કોઈ વંશજે ઉપાડ્યું
હતું. પ્રજના હિતાથે આ પુસ્તકનું મુદ્દણ
થઈ રહ્યું છે અને દુકે સમયમાં જ તે
પ્રસિદ્ધ થશે. લેખકે સંસ્કૃતના શબ્દકો-
શની મદદ શિવાય, આ પુસ્તકના કેટલાક
રસપ્રદ વિભાગનું ન્વતંત્ર ગુજરાતી ભાષા-
તર આપ્યું છે. લેખક કહે છે કે અનુવાદ
મૌલિક કરતાં અતિ ઉચ્ચ કક્ષાનો છે.
પણ અમોએ મૌલિક કૃતિ જોઈ ન હોવાથી
અનુવાદકારની આ કૃષ્ટતા સહન કરી
લેવાની ના પાડીએ છીએ.....તંત્રી]

હે પુષ્પો! હે પ્રભાતકાળે સૌરભ ફેલ-
વતાં સ્વયંભુખીઓ! હે સુંદરીનાં કપોલ
પ્રદેશની સ્પર્શ કરતાં, સુંદર કુસુમો!
ત્હમો સૌ આજથી અમારે મન ત્યાજ્ય
છો! હે વનની શોભારૂપ ગણાતા કેશુ-
ડાંઓ! ત્હમો અમારે મન ત્યાજ્ય છો!
હે સુંદર લગવાનના આપથી દુઃખીત
બનેલાં કેતકી પુષ્પ તું પણ ત્યાજ્ય છો?
હે નહ! તું પણ તે જ દેશને પાત્ર છે.
હે પ્રભાતકાળે ઉધાનના ગૌરવસમાં ઓ
મોગરા પુષ્પ! તું પણ ત્યાજ્ય છે. હે
ચંપેલી! તું પણ ત્યાજ્ય છે. હે નરમીન
પુષ્પ! ત્હને પણ કોઇ માનવ હવે નહિ
સ્પર્શે! આજથી—આ લાલ્પથી ત્હમારો
ઉપભોગ ઉપર મર્યાદા મુકવામાં આવે છે.

ઠારણ કે હે પુષ્પમંડળો! ધૃત્વે નિર્ણીત
કરેલા માનવનીતિના કાયદાને ત્હમો માન
આપતા નથી! મહાલગવાને જે સૃષ્ટિતું
સંજન કયું અને જેનો આદેશ અમોએ
વેદદ્વારા સાંભળ્યો તે નીતિના આદેશને
ત્હમો અતુસરતાં નથી. જે પરમકૃપાળુ
પરમાત્માએ જે આજ્ઞાઓ માનવજાતિ
માટે કરાવી તે જ આજ્ઞાઓનું ત્હમો ઉલ્લં-
ઘન કરી રહ્યાં છો: દેવાધિદેવ પરમાત્માએ
સ્થાપેલાં નીતિનાં બંધનો ત્હમો પાળતાં
નથી તેટલું જ નહિ પણ તેના ખૂદલા
લંગમાં ત્હમો આનંદ માણી રહ્યાં છો.
ધિકા-ધિકા—ત્હમો આજ શિક્ષાને પાત્ર છો
તેમાં ચત્કિચિત પણ શંકાને સ્થાન નથી.

ત્હમોએ દેવાધિદેવની આજ્ઞાઓ સામે
કરેલા ભયંકર ઘોષોની કંઈ ગણના નથી.
છતાં પણ પરમાત્માની એ પરમકૃપા છે
કે તેની દયા ઈદિ મુકાતી નથી અને હજી
પણ તે વર્ષાદ અને જળદ્વારા ત્હમારું
ગોપણ મોકલે છે. નહિંતર ત્હમારી તો

આખી જાતિ જડમૂળથી ઉખડી જાય એવા
અક્ષય અપરાધની પરંપરા ત્હમો આચરી
રહ્યાં છો તેની ત્હમોને જાણ થાય.

પ્રથમ તો લગનમર્યાદા જેવી ઉચ્ચતમ
વસ્તુ ત્હમારો માતૃપિતા કદિ જાણતા જ
નથી! પરમકૃપાળુ પરમાત્માના પહેલા
આદેશનું ત્હમો ઉલ્લંઘન કરો છો. લગ-
વાનના શબ્દ સાંભળેલા એવા અમને આથી
જાદુ દુઃખ થાય છે. અમારો હૃદયમાં વ્યથા
થાય છે અને અમારો ત્હમારી સામે દોષ
વધતો જાય છે; છતાં પણ અમે
ક્રપિઓને છાજે તેવી રીતે કોમને અંકુ-
શમાં સંખીને ત્હમારો ઉપભોગ ઉપર જ
મર્યાદા મુકીએ છીએ, પણ ન્યાયની દૃષ્ટિએ
જોઈએ તો ત્હમારો સમુદાયનું નિકંદન
કરવું જોઈએ. ત્હમારી સામે અમારો
અંતરમાં યદ રહેલા ઉઠાટની ત્હમોને
જાણ થાય.

એટલું જ નહિ પણ હે પાપથી અમારો
આપને યોગ્ય બનેલા કુસુમો! ત્હમારો માત.
પિતાઓ લગન કરતા નથી એટલું જ નહિ.
પણ વાયુની મદદથી વ્યભિચાર કરી રહ્યા
છે તેની તમને જાણ થાય. ત્હમારો
પુષ્પ માહેનો પુંકસર કોઈ પણ પ્રકારની
ચોક્કસ ભાવના વગર તેને ફાવે તે સ્ત્રી-
કસર સાથે સંબંધ બાંધે છે અને આ
સંબંધમાંથી વણુંશંકર બી ઉત્પન્ન થાય છે.

આ સંબંધમાં વાયુ વિગેરે તેને સહાય
આપે છે. ત્હમો કહેશો કે વાયુની આપડ
આગળ અમો નિર્દોષ છીએ; પણ ત્હમારું
એ કપટવેણુ અમારી આગળ ચાલવાનું
નથી; કારણ કે ત્હમો વ્યભિચારના ખૂપ
શોખીન છો તેની અમોને ખાતરી છે. રે
પાપાત્માઓ! ત્હમો વાયુની વાત કયાં કરો
છો? પણ જે પુષ્પમાં પુંકસર અને સ્ત્રી-
કસર સાથે સાથે હોય છે તે પુષ્પમાં પણ

પુંકેસર પોતાની બહેનસમી સ્ત્રીકેસર સાથે સંબંધ માણે છે. અને આમ બી ઉત્પન્ન કરે છે. આ ખરેખર ખોટું છે એટલું જ નહિં પણ ઇશ્વરી આજ્ઞાનું સીધું ઉલ્લંઘન છે. આમ ભાઈ અને બહેન-એકજ સહોદરોનો સંબંધ ન રાખવા માટે હંમેશા અતિ નીચ કોટીના છે તે તો આપોઆપ પુરવાર થાય છે. એટલેજ નીતિમાં ઉંચા એવા અમે હંમેશા સંસર્ગથી દૂર રહેવાની જરૂર બેઠાએ છીએ.

વળી હે પુષ્પો! હંમેશા પાપકથા આટલેથી અટકતી નથી.. હંમેશા નીતિ જેવી વસ્તુ સમજતા નથી એ તો કીક પણ જ્યારે બી ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે હંમેશા તેને સાચવવાને બદલે ખરી પડે છે અને આમ ખીને પણ અસહાય અવસ્થામાં મુકી જાય છે. હંમેશા જેવા આયં જાતિ સાથે રહેલાં આ કુસુમોને માટે આ શોભા-ભયુ નંદી એટલુંજ નહીં પણ ખરેખર શિક્ષા યોગ્ય છે.

આથી જ વીસમી સદીના અમે રૂપિ-કુલ દીપકો હંમેશા ઉપભોગ ઉપર બંધન મુકીએ છીએ અને જનતાને આદેશીએ છીએ કે જ્યાં સુધી આ મુગંધી આપતાં પુષ્પો ભગવાને સ્થાપેલી નીતિને અનુસરે નહિં, ત્યાં સુધી તેમનો ઉપભોગ કરવો નહિં. દેવપૂજના કામમાં તેમનો ઉપયોગ કરવો નહિં, પોતાના સરીરને શલ્યગરવામાં સ્ત્રીઓએ ઉપયોગ કરવો નહિં, તેમ જ માથા ઉપર વેણી વગેરે ગુંથવામાં કુસુમોનો ઉપયોગ કરવો નહિં.

આ શલ્યથી સર્વને દહેવામાં આવે છે કે પુષ્પોએ, ભગવાનની નીતિની આજ્ઞાઓ ઉઘાડી હોવાથી તેનો બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે, એમ સર્વ જનતાને વિદિત થાઓ.

વ્યલિચારી વૃક્ષોને.

હે વૃક્ષો! હંમેશા અમારો આદેશ છે કે અમારે પગલે અનુસરીને નીતિના કંઈ બંધન પાળો. ઇશ્વરના અવાજને સાંભળેલા એવા અમે-ઇશ્વરના આદેશને સમજેલા એવા-અમે, હંમેશા સંબોધીએ છીએ કે હંમેશા સંજ્ઞાનહાર-સકળ વનસ્પતિશાસ્ત્રના સંજ્ઞાનહાર-થી પ્રભુછએ. માનવસમાજે જે નીતિમર્્યાદાઓ કરી છે તે નીતિમર્્યાદાઓનો હંમેશા કદી લોપ ન કરો. હે વનને વિભૂ-પિત કરી રહેલાં વૃક્ષો! હે મધ્યાહ્નનાં તાપને વખતે શીતળ છાંયડો આપી પથિ-કાને આનંદ આપતા વડલાઓ! હે ભગવાનની પૂજામાં જેના ફળને ઉપયોગ થઇ રહ્યો છે તેવી નાળાચરીઓ! હે તાડો, હે લીમડાઓ! હે પીપળાઓ, હે ખજુરીઓ, હે આંબાઓ હંમેશા ભગવાનના આ સંદેશને શ્રવણ કરો. તેની આજ્ઞા છે કે લજ્જા એ ઉચ્ચતમ વસ્તુ છે, તો હંમેશા પણ ઇશ્વરે રચેલી આ ભગ્ન પ્રણાલીમાં શ્રદ્ધ ધરાવો. હંમેશા પણ આગળ વધો અને ઇશ્વરના આ આદેશને અનુસરો. એટલુંજ નહિં પણ હે વૃક્ષો! અન્ય કંઈ નહિં તો પણ પરમકૃપાળુ પરમાત્માની ખાતર વ્યલિચાર તો ન જ આદરો.

હે વૃક્ષજાતિ! હંમેશા માનવના સુખને માટે હન્ટી ધરાવો છો. હંમેશા અમારી જાતિના લાલ માટે જીવન ગુજારો છો. અમારા ઉપભોગ ઉપર હંમેશા ક્રિંમત છે. ઉત્તરરણુ તરીકે જે આંખાની કેરી બગ્ગરમાં સારી ખપતી હોય તે જ આંખાનું મહત્વ અંકાય છે. વનમાં આપમેજે ઉગતા આંખાઓ તો અનેક હોય છે પણ તેનું મહત્વ કાંઈ વિચારતું નથી. તેવી જ રીતે હંમેશા તો અમારી ભલી લાગણી ઉપર મહત્વ પામે છે. સાથે જ

અમારાં બાલકો ત્હમારા યોછાયામાં રમે છે. અમારી સ્ત્રીઓ ત્હમારી શીતલ છાયામાં કામ કરી રહી છે. આ સર્વ જોતાં ત્હમોએ વ્યભિચારની ત્હમારી કુટેવ મુખી દેવી જોઇએ એ ત્હમોને અમારો આદેશ છે.

અને હે વૃક્ષો! જો અમારા આ આદેશને ત્હમો અવગણુશો, તો પછી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના શ્રાપ ત્હમારા ઉપર ઉતરશે એ યાદ રાખશો. લગવાન શીવના સંહારક નંત્રમાંથી જે ક્રોધાગ્નિ પ્રજ્વલી ઉઠશે તે ત્હમો સર્વને બાળીને ભસ્મ કરી દેશે એ ભૂલશો ના. અદ્યપિ જો ત્હમોને ખાતરી ન થતી હોય તો ત્હમારા પાપનો દંડ દેવા માટે યમદેવ પણ તત્પર છે એ કદી વિસરશો નહિં. અત્યાર સુધી અતિ દયાથી પ્રભુએ ત્હમારી સામે જોયું છે પણ વીસમીસદીના આ કળીયુગમાં લગવાનના દયાસાગરમાં પણ એકાએક ઓટ આવી છે. અને જો આમ જ આલ્યા કરશે તો આખો દયાસાગર સુકાઈ જશે એવો સંભવ છે એવું ત્હમોને લાન થાવો.

હે વ્યભિચારી વૃક્ષો! ત્હમો ત્હમારા પુષ્પોદ્ધારો વ્યભિચાર આદરી રહ્યા છો એટલું જ નહિં પણ ત્હમો અનોઠવાર ત્હમારા પોતાનામાંથી જ કૃષ્ણા રૂપે બીજું વૃક્ષ [વડવાઇઓ] ઉભું કરો છો. આ પ્રથા અત્યંત ખોટી અને તુકશાનકારક છે, માનવસંસ્કૃતિ ઉપર ત્હમો એક મહા-કલંક છો. ત્હમારામાં પ્રસરેલો મહાન વ્યભિચાર જોઇને જ માનવજાતિની કેટલીક બેજવાબદાર વ્યક્તિઓ પણ વ્યભિચારમાં આનંદ માણે છે. પણ અમોને ખાતરી છે કે આ અયોગ્ય વૃત્તિ ત્હમારામાંથી માનવસંસુદાયમાં ઉતરેલી છે.

અને ત્હમો જેમ જેમ સુધરતા જશો તેમ તેમ માનવ પ્રગતિ પણ તેટલી જ ઝડપથી મુધરતી જશે. અને માનવ પણ લગભગ પ્રણાલીમાં શ્રદ્ધા ધરાવતો થઇ જશે.

હે વૃક્ષો! ત્હમને અપાઇ રહેલા આદેશની પછવાડે સાચી વસ્તુ એ છે કે લગ્ન-પ્રણાલીમાં માનવશ્રદ્ધા ઓસરતી ચાલી છે. તેઓ આજે કહે છે કે લગ્નપ્રથા એ ઇશ્વર સજીત નથી પણ માનવસજીત છે આ સંશયભાવે વિનાશ જ પામવાના છે. તેમાં લેશમાત્ર શંકા નથી; કારકે ગીતામાં તેમ લખ્યું છે. પણ આ પાપાત્માઓની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે અને આથી જ ઇશ્વરનો શબ્દ અમોને પુનઃસંભળાયો છે. અને જો અમોએ સાંભળ્યું છે તે જ અમોએ અહિં લખ્યું છે તે સર્વની જાણ થાઓ.

માટે હે વનસ્પતિ જગતના વૃક્ષો! હે જળજગતના વૃક્ષો, ત્હમો હવે માનવનીતિને અનુસરો; કારણ કે માનવસંસ્કૃતિ માટે સ્થપાયેલી નીતિ એ ઇશ્વર સ્થાપીત નીતિ છે. કારણ કે આ એકલી નીતિ જ ઇશ્વરે આદેશેલી છે.

અને જો ત્હમોને સુધારવા માટે અપાયેલી છેલ્લી તકને પણ અવગણુશો તો ઇશ્વરનો ક્રોધ ત્હમારા ઉપર ઉતરશે. ત્હમો જે ભૂમિમાં જડ ધાલીને પડ્યા છો તે ભૂમિ પણ ડોલી ઉઠશે, અને ત્હમારો સર્વ વિનાશ થઈ જશે એ યાદ રાખો.

[કિટલાકયું એમ કહેવું છે કે વનસ્પતિ જગતના વૃક્ષોએ હેલુ પણ ઇશ્વરના આ નિર્વિન અવાજને ન સાંભળ્યો હોવાથી જ બીહાર અને નેપાલની ભૂમી ઠંપી ઉઠી છે.....ત'ત્રા]

ફ્રાન્સનાં રમખાણોનું

સાચું રહસ્ય!

રેવરેન્ડના ગોટાળા તો દેખીતું કારણ છે પણ તેની નીચે ફ્રાન્સની જનતાનો અસંતોષ મજબૂત રહ્યો છે.

આ આપમેળે ઉભાં થયેલાં આંદોલનોને અંગે પોતપોતાનાં પક્ષ બળ વધારવાના સામ્યવાદીઓ તેમજ ફ્રેન્ડીસ્ટ પક્ષના સફળ યત્નો!

લેખક: રા. 'સચ્ચિદાનંદ'

શાંત સાગરમાં એકાએક ભરતી આવે અને જળ ઉછળે તે પ્રમાણે છેલ્લા થોડા દિવસમાં ફ્રાન્સના રાજકારણમાં તોફાની તત્વો ખેડાએક ઉછળ્યા છે. પેરીસ જેવા મુરખ શહેરમાં લોકોનાં ટાળાંએ પોલીસ સામે જાય ભીડી છે એટલું જ નહિ પણ લગભગ પોલીસ-બળની ૩૦૦ જેટલી વ્યક્તિઓ ધુપીતાલમાં સારવાર પામી રહી છે. અલગત લોકસમુહમાં પણ તેટલી જ ઈર્ષા યદ્યદગે, છતાં પણ પેરીસની પ્રગ્ન તોફાનનો માર્ગ લે, ત્યારે દીમે છે તેના કરતાં સ્થિતિ વધુ ગંભીર છે એમ માનવાને માટે આપણી પામે એક કરતાં વધુ કારણો છે એ નિર્વિવાદ છે.

દેખીતાં કારણો.

રાજકારણનો ઉપરછલેથી અભ્યાસ કરનારને પેરીસના આ તોફાનની પછવાડે રેવરેન્ડના તાણાંના ગોટાળાં દેખાશે. તેઓ

કદમ એમ માની લેશે કે રેવરેન્ડની આત્મહત્યા, રાજકારણ સાથે તેનો સંસર્ગ, અને આ ગોટાળા ઉકેલવાની સરકારની બેરકારી અથવા ધીમાશ આ તોફાન માટે જવાબદાર છે. સમયની ધટના, અને આજુબાજુના બનાવો પણ આજ કારણ ઉપર આપણને દોરી જાય છે. ફ્રાન્સની પાશ્વિમેન્ટમાં વડા પ્રધાન દે લાડી અરનું રેવરેન્ડ સંબંધમાં નિવેદન, વડા પોલીસ અમલદાર મોં ક્લીપને રૂબરૂ, અને સરકારની ધીમાશ સામે લોકરોષ અને તોફાન એજ અત્યારે તો આપણી આગળ રજુ થયેલી વાતનાં અંકાડા છે. અને રહમ સાચું હોય તેમ આજે સમાચાર આવે છે કે ફ્રાન્સના પ્રધાનમંડળે રાજીનામું આપતાં લોકરોષ એસરી ગયો છે અને પેરીસ શાંત બનીને પાછું પહેલાની ઢબ ઉપર આવતું જાય છે.

* * *

પણ આ સત્ય દીસતી ધટના સાચી નથી એમ માનવાને આપણી પાસે પુરતા

કારણ છે. પ્રથમ તો એક પ્રખ્યાત પેદી તૂટે તેથી સરકારતંત્રનું રાજકારણ નોખ-મમાં આવી પડતું નથી. સ્વીઝર્લેન્ડનો આધિવાન કુગર, અને અમેરીકાના ઇન્સ-લની હકીકત તો યુરોપનું દરેક કુતરે પણુ જાણે છે. એટલે જ યુરોપની પ્રજા-અને ખાસ કરીને ફ્રાંસની પ્રજા એક પર-દેશી સંપત્તિવાન સ્ટેવરિકની પેદી તૂટવાથી તોફાન કરવા પ્રેરાય એ અસંભવિત છે એટલું જ નહિ પણુ અશક્ય છે. આવા આંચકાઓ તો તેમને અનેકવાર લાગ્યા છે. એટલે જ તેઓ આવી બાબત ઉપર પ્રધાન-મંડળનું રાજીનામું માગવા તત્પર થઈ જાય એ માની શકાય તેમ નથી. તેમજ આપણાં આ અનુભવને પોષતી એવી કેટ-લીય વસ્તુઓ છે જે વડે આપણે એમ યોક્ત્ત્વ કહી શકીએ કે સ્ટેવરિક તોફાન એ મળશેગતું એક માત્ર બાલ ચિન્હ છે.

પ્રથમ તો સ્ટેવરિકને આત્મહત્યા કથે પણુ ધગભગ એક માસ થઈ ગયા છે. તે દર્શિયાન સ્ટેવરિક એકના પૈસા મુક-નારાઓ તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવ-નારાઓની લાગણી ઉછળવાને બદલે ઉત્તરો-ઉત્તર શાંત થઈ જતી જોઈએ. કાંઈ પણુ દર્શને માટે સમય એ આખરી ઐપધ છે. અને સ્ટેવરિકના સંબંધમાં પણુ આ ઐપધ નિષ્ફળ નિવડે એ અશક્ય છે. સ્ટેવરિકના મૃત્યુ બાદ એક પછી એક નાણાં વિષયક ગોટાળાઓ જાહેરમાં આવતા ગયા છે. પણુ આ એક જ વ્ય-કિતની અજબ હિકમતથી ફ્રાંસની પ્રજા એકદમ રોષે ભરાઈ ઉઠે એ અશક્ય છે. સાથેજ સમગ્ર ફ્રાંસના મુખ્ય શહેરોમાં તોફાનો થયા છે અને દરેક સ્થળે પોલીસ અને લોકસમુહ અથડામણમાં આવ્યા છે. આ ઉપરથી એક જ અનુમાન પર આવી શકાય તેમ છે કે સ્ટેવરિક કરતાં પણુ

વધુ ગંભીર કારણ મેન્ય પ્રજાને બળવે કરવા માટે પ્રેરી રહ્યાં છે.

તેમજ સ્ટેવરિક ઉપર એ પ્રકારનો આરોપ દે કે તે પોલીસને પૈસા આપતો હતો તેણે પાલમિન્ટના સમયોને લાંચ આપી હતી. અને તેમના સંરક્ષણ નીચે તે પોતાનો પ્રજાનું દેશ ધંધો ચલાવે જતો હતો. પણુ આ તો દરેક દેશમાં સામાન્ય છે. દુનિયાના દરેક સરોટીયાઓ પોલીસ-તંત્રને ભરપૂર પૈસા આપે છે એ વાતની તો દરેકને ખબર છે. અનેકવાર સરોટીયાઓ જાતે જ એ કબુલ કરે છે. એટલે સ્ટેવ-રિકના ગોટાળામાં ખાસ અસ્વાભાવિક કંઈ નથી તેમ જ જેમની દષ્ટિમર્યાદામાં મોટે કારણોનું જુગારખાનું છે, જેમની આંખ આગળ આવા તો કેટલાય ગોટાળાઓ દર-રોજ દેખા દે છે તેઓ સ્ટેવરિકના ગોટા-ળાથી એકદમ તોફાન થાય તે પ્રકારની દલીલ જગત જુધિગમ્ય માનતાં નથી.

ત્યારે સ્ટેવરિક ગોટાળાને મુજબત કારણ રૂપ તરીકે આપણે ન માનીએ તો પછી ફ્રાંસની પ્રજાને તોફાન કરવાની કેમ પ્રેરણા મળી? એવી કંઈ ઘટનાઓ છે કે જેથી ફ્રાંસની પ્રજા પોતાના પ્રધાનમંડળમાં વિશ્વાસ ગુમાવી એડી? આ કારણોની શોધબોળ આપણને ફ્રાંસના વર્તમાન ઇતિહાસના ઉંડાણમાં ધસડી જાય છે. એ ચાલુ હશે કે છેક ૧૯૩૨ થી ફ્રાંસની પ્રજા પણુ વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદીની અસર અનુભવવા લાગી છે. ફ્રાંસનો રેશ-મને વ્યાપાર જાપાને તોડી નાખ્યા છે. તેના ઘરના વ્યાપારમાં સ્પેન સ્પર્ધા કરી રહ્યું છે. તેના માલ સામે ઇંગ્લેન્ડે જાકત નાખી છે. જર્મનીમાં તો ફ્રાંસનો માલ જતો હશે કે કેમ તેજ શંકાસ્પદ છે. એ સર્વ ઉપરાંત ત્યારે દરેક દેશ, અમેરિકાએ પણુ, મોનાનું ચલણ મુકી દીધું છે ત્યારે

ક્રાન્સ હેણુ પણ મોનાનો ચલણ પર ચિયર થયા માગે છે.

* * *

આ હુકીકતથી આપણે આગળ વધીએ તો જાણશે કે જમ'નીનું પુનરુત્થાન, ઇલાહીનું આયિ'કમળ, અને ઇ'ક્લાહ અને ક્રાન્સનાં દષ્ટિબિંદુઓ વચ્ચેના મતભેદ 'ક્રાન્સનું' રાજકીય મહત્વ ઝાંખું પાડ્યું છે એટલું જ નહિ પણ મધ્ય-યુરોપમાં તેની સરકારી લગભગ તૂટી ગઇ છે એમ આલેખીએ તો ખોટું નથી. એટલું જ નહિ પણ આયિ'ક આદતનો આ કાળમાં ઉત્તર ક્રાન્સના ઉદ્યોગોમાં ઉત્પાદનનો પારો અપાટાળ'ધ શુન્ય પર પહોંચ્યો જાય છે. આ સર્વ ક્રાન્સના તોફાનનું 'સાચું' રહસ્ય છે.

સાથેજ યુરોપમાં શીયાળાનો ત્રાસ અતિ સખ્ત હોય છે. અને આ સમયમાં જનતાનો આયિ'ક અસ'તોપ અતિ મોટો હોય છે. આથી જ પેરીસના તોફાનો પછવાડે આ પણ એક કારણ છે એ બૂલવું ન જોઇએ.

* *

પણ આ સર્વ પછવાડે ક્રાન્સનું ઉગતા ફીસીસ્ટ પક્ષની પ્રેરણા પણ તેટલી જ જવાબદાર છે. સાચી વસ્તુચિત્તિ એ હતી કે ફીસીસ્ટ, સામ્યવાદી, કે રાજવાદી પક્ષે તોફાનને માટે આગળથી યતન કર્યો ન હતો કે આરા રાખી ન હતી. જન્તાનાં માનસથી અતિ દુર એવા આ પક્ષેએ ક્રાન્સનાં રાજકારણમાં હોઠરોપની ભરતી ચદતી નેઈ અને પછી ફેરફાર પક્ષે આ ભરતીને પોતપોતાના રાજકીય હેતુઓને સિધ્ધ કરવા માટે ઉપયોગ કરવા નિષ્કાર કર્યો. સામ્યવાદીઓએ આ તોફાનોને લાલ રૂપ આપ્યું, ફીસીસ્ટોએ આ તોફાનોને તેમનું સ્વરૂપ આપ્યું, રાજવાદીઓ પણ

એ હાથમાં હિંમત એકઠી કરીને આગળ વધ્યા. સમાજવાદીઓને પણ પોતાની સરકારી ટકાવી રાખ્યા માટે સામાન્ય હડતાળની વાત કરવી પડી. આમ ફાટી નીકળેલા અમાનક જવાળામુખીને જુદા જુદા રંગો આપવાનો આ યતન હતો.

* * *

આ જે આ યતન લલે નિષ્ફળ નીવડે, આજે આ તોફાનો લલે શની જમ છતાં પણ તોફાનનું 'સાચું' કારણ-જનતાનો આયિ'ક અને રાજકીય અસ'તોપ તો કાયમ રહે છે. જ્યારે અમેરિકા જેવા દેશો પણ આમ-વગ'ને રાહત આપવા માટે કંઈક યાત્રે કરે છે ત્યારે ક્રાન્સના પ્રધાન મંડળે આવું કંઈ જ કયું નથી. નિઃશ વ્યાપાર વધા, રવાને માટે તેમણે સોનાનાં ચલણને છોડી દેવું જોઈએ. તે પણ તેમણે કયું નથી! ક્રાન્સની પાલમિન્ડમાં એટલા બધા પક્ષો પડી ગયા છે, કે કોઈ પણ પ્રધાનમંડળ એકાદ વધુ પણ ટકવું નથી. ઇતિહાસ શીખવે છે કે મુડીવાદીઓ જ્યારે જ્યારે પોતાની ખુશી સરમુખત્યારી સ્થાપવા ઇચ્છતા હોય ત્યારે આપમેળે એક જ ભૂમિકા ઉપર અનેક પક્ષો ઉભા થાય છે [હિટલરવાદ પહેલાંનો જમ'નીનો દાખલો જુઓ] આથી જનતા શુ'ચયાડમાં પડી જાય છે. ક્રાન્સના મુડીવાદીઓ પણ સરમુખત્યારીના પંચ લેવા વિચાર કરી રહ્યા હોય એમ અત્યારના સંજોગોમાં લેખાય છે. હાલ દુરત તો ક્રાન્સના જાણીતા યુગ્મ મો. હુમ્મે' પ્રધાનમંડળ સ્થાપ્યું છે, પણ આ પ્રધાનમંડળ લાંબો વખત ટકી શકે એ અશકય છે! આ પ્રધાનમંડળ જમ'ની સાથે દોસ્તી બાંધવાની તરફેણમાં છે એ તેના સૌથી નબળા અંગૂઠો છે. ક્રાન્સનો નવો નાણાપ્રધાન મો. કેલે નવા પ્રધાનમંડળની બળવાન સાથેજ નબળા બાણ છે, કારણ કે તેનાં રાજકારણ ઉપરના વિચારોને લીધે તે તે ભૂતકાળમાં સહેરી તરીકેના હકો-ગુમાવી ખેડો હતો.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ઝંડુ દ્રાક્ષા-સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કરવા

ઝંડુના સુવર્ણમિશ્રિત

મ કર ધ્વજ ગુટી

—શક્તિની સર્વોત્તમ દવા—
આજથીજ અજમાવા માંડે

—તોલા એકના રૂપીઆ આઠ—

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લી૦—મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની હુઝાર જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

[નાયક ગિમેષ્પીના હાથમાંથી છટકી અંદરના ખારણાં ભણી દોડે છે. એ ત્યાં પહોંચતાં બ-એની બરાબર સામે ખારણું અંદરથી ઉઘડે છે અને પેલી અવનવી રમણી અંદર આવે છે. એ અતિશય પુટડી છે, પાતળી, ઉંચી, ધારીલી છે. એની મુદ્રા નાજુક છે, પણ ચતુરાઈ, ચંચળતા ને ચકોરપણું તેના ઉપર તરવરે છે. એની હડપચી, એનાં ભવાં, એનાં નસઠોરામાં કમે, છીણવટ, કુમારા, ને દદતા વ્યક્ત થાય છે. પણ એ બધાં પર નવસંસ્કારિતાની અજબ છાપ છે. એનામાં સ્ત્રીય છે, પણ નિબંધતા નથી. એની નાજુક દેહવતા પણ રચાયતી છે મજાજીત માંડવા પર. એના હાથ ને પગ, એનું ગળું ને એનાં ખભાં એ કંઈ તકલાદી આભૂષણો નથી, પણ એના દેહ-ઠાઠાના પ્રમાણમાં જોઈએ તેવાં છે. એ કાઠું-રમણીનું કાઠું-નીશીવાળાથી ને વળી નેપોલિયનથીયે કંઈક ભારે છે, એટલે પેલા નાયકથી કોઈ રીતે ગાળ્યો જાય, એવો એ દેહ નથી એ નક્કી; પણ એની સુડોળતા ને એનું અગમગતું નવજોખન એની શક્તિમત્તા ને દેહસંપત્તિને કંઈક દાકી દે છે, એ ખરું, એનાં વસો, એનાં કાંસની છેલ્લી ફેશનોનો શોખ એને હોય એવું નથી લાગતું, પણ કદાચ મુસાફરીમાં પોતાનાં જુનાં પુરાણાં કપડાં એ

પાપરી કાઢતી હોય, તો કાણુ જાણે. એ ગોરી છે, એના વાળ જીખરા મોતેરી છે, ને એની આંખો માંજરી છે.

એઓ અને સૌંદર્ય-અનંયમાં રાચતી સ્ત્રીને બરાબર જાણે તેવા પાતળા આત્મ-જ્ઞાન સાથે એ અંદર નાખલ થાય છે. વીશીવાળો, જેનામાં વિનયશીલતા સ્વાભાવિક રીતે જ વધારે પડતી છે, તે એને માનજેર જોઈ રહે છે. નેપોલિયન પર એની આંખો પહેલવહેલી જ પડે છે, તે, તો એને જોઈને પોતાનું જુલાનું જ્ઞાન સંભાળવામાં પડે છે. એનો મહેરો રતાશ પડે છે. એ પોતે કંઈક હુણે ને સાથે વળી બેઝેન પણ બને છે. રમણી એ વાત તરત સમજે છે, ને એને યુવવાડામાંથી બચાવી લેવા અતિશય સુંદર રીતે ઝોર-ડામાંના ખાકીના સળંગન તરફ ફેરે છે. એ તો એનાં કપડાં તરફ જ જોઈ રહ્યો હતો, જાણે કુનિયાની સારીય કમળાજીનો અંક એ કપડામાં ન ભર્યો હોય, તેમ. એની મુખમુદ્રાનું તો વણું ન જ થાય તેમ નથી પણ ખાઈ એને જોતાં જ ધોળા-ફકક થઈ જાય છે. અચૂક એ જ જાણાં જાણે કોઈ અણધારી ભયંકર ભૂલ સાંભરી આવે છે, ને તેથી એનાં મુખ ને સંતોષ

અનુવાદક :

‘ અભ્યાસી ’

ને સલામતી સો ધૂળ મળી જાય છે.—એટલી બધી ભયભીત એ બને છે. ખીલજ દાણે એવું મહાં રાત્રીએ જ બની જાય છે અને ખીજ તમામ લાવો એ રતાશમાં કુખી જાય છે. જાણે એવું આખું શરીર પણ એમાં કુખતું ન હોય, એમ લાગે! પેલો નાયક સામાન્ય રીતે તો ઝીણવટ વિનાનો, ને અત્યારે ગુસ્સામાં એકદમ ગાંડો થયેલો છે, 'પણ તેય આ વાત સમજ શકે છે. એ વસ્તુસ્થિતિને એ હલકટ ઠગબાળના પાકા એકરારરૂપે સમજ વાળે છે, અને વિજયના ઉત્કટ આનંદમાં ચિત્કાર કરી ઉઠે છે. પછી એની પહોંચી પકડી એને ઓરડામાં આગળ કાઢે છે 'ને પોતે બારણું ફાટક બંધ કરી તેને અટકી ઉભો રહે છે.]

નાયક—આખરે હાથમાં આવ્યા ખરા, ખેટમછું! સોંગતો અચ્છો સજ્યો છેને, વીરા! (ગાળે છે) ફેંકી દે તારો કાથરો!

સેં—(વાધો ઉઠાવતાં) અરે, અરે, નાયક! આ શું?

મણી—(ગભરાટમાં, પણ નાયકે પોતાને ધક્કડી, તે એનાં કુખ્મય માટે ખૂબ ગુસ્સે ભરાઈને) ભાઈઓ મને બચાવો, તમને પાપ પડું છું!

ગિસેં—(જાણે એના તરફ દોડી જવાનો પ્રયાસ કરે છે.)

નાયક—(નાગી તત્વારે વચ્ચે પડતી) છે ત્યાં જ રહે, ખસવાતું નથી

રમણી—(નેપોલિયનનું શરણું લેતા) ઓ સાહેબ, ઓ સાહેબ! તમે મોટા અમલદાર—સેનાપતિ છો. મને બચાવો. નહિં બચાવો?

નાયક—ના, ના!—સરદાર સાહેબ! એ દોંગી બલે કટકટ કરેતો. એવું સાંભ-

ળશે નહિ. હું એને બરાબર પહોંચી વળીશ.

નેપો—એટલે? એ મરદ હોય તેવું કેમ બોલે છે? શો બકવાટ માંડ્યો છે? આ સન્નારી પ્રત્યે તું આમ કેમ વર્તે છે?

નાયક—સન્નારી? કે સન્નારો?—અરે, એ તો પેલો મને મળેલો તે ભાઈ છે! (ધમકભેર ધસતાં) અચ્છા એઈ-

રમણી—(નેપોલિયનની પાછળ દોડી જાય છે અને ગભરાટમાં જાણે એવું રક્ષણ કરવા ધરેલા હાથને વળગી પડે છે) ઓ મેનાપતિજી! શો પાડ-માતું? મને બચાવો!

નેપો—લવારો ના કરો, નાયક સાહેબ! આ કંઈ મદદ નથી, સ્ત્રી જાત છે. (બાઈ એનો હાથ મુકી દે છે ફરી તેવું મોઢું રતાશ પકડે છે) ને આપ નામવર કેદી છો મુકી દો એકદમ—એ તત્વારે!

નાયક—જનાબ, મારું સાંભળશે કે નહિં! એ તો આસ્ટ્રીયન જસુસ છે જસુસ. બધોરે જ મને એ કહેતો હતો કે હું જનરલ માસેનાના હાથ હેઠળ છું ને અત્યારે એ કહે છે કે હું બેરું છું! હું તે કંઈ આંધળો બાંધળો છું?

બાઈ—હાં, હાં! સરદાર, એ તો મારો ભાઈ હશે, ભાઈ! તે જનરલ માસેનાના હાથ હેઠળ છે ખરો. મારા જેવો જ છે.

નાયક—(જાણે હારી જતા) એટલે? તું શું એમ કહેવા માગે છે, કે તું તારો ભાઈ નથી, પણ તારી બહેન છે? પેલી મારા જેવી ભરી

- આંખો વાળી તારી બહેન ! ના, ના !
ભુજા ! તારી આંખો મારા જેવી
જરાએ નથી. એ તો તારીજ છે,
તારી ! શી ભામટાગીરી છે !

નેપોઃ-નાયક, આ બાધ છે, ભાઈ
નથી, એવી ખાતરી થઈને ! બસ,
હવે અહિંથી ચાલ્યો જ મારો
હુકમ છે !

નાયક-ભાધ ?-જરાયે નહિ. મને ઠગી
જતાર—

નેપોઃ-(ધીરજ બોધ) બસ થયું હવે !
બસ ! હું ફરમાવું છું. તું આ
ઝોરડો છોડી જા. -

રમણી-ના, ના ! મને જ એ બદલેજવા ઘો.

નેપોઃ-(હુખ્ખાશથી) માફ કરો, બાધ !
આપનો ભાઈ ભલે રહ્યો, પણ
જનરલ મામેનાના હાથ તલેતા
મારુસને મારા કાગળપત્તરની શી
જરૂર પડી ને હજી મને નથી સમ-
જાયું. મારે આપને થોડું કંઈક
પૂછવું છે.

શિસેઃ-(એકદમ) ચાલો નાયક (બારણું
બોલે છે.)

નાયક-જાઉં છું, સરદાર સાહેબ ! પણ
જરા એતીને ચાલજો. ભવમનસાધમાં
ફસાઈ ના પડતા. (બાધને) બાધ,
માફ કરજો. હું ધારતો તો કે તમે
એના એ જ છો. માત્ર જાતિ-ભેદ
જ છે, ને કુદરતી રીતે હું એથી
જ આડો ઘેરપાઇ ગયો.

રમણી-(મિહાશથી) ના, ના ! એમાં
આપની શી ભૂલ ? કરીય નહિ. હું
તો હલેટી ખૂબ રાજ થઈ છું, કે
આપને મારા પર દરોશ શરૂએ નથી,
નાયક ! (પોતાનો હાથ લંબાવે છે.)

નાયક-(તેને ચુમવા માટે નીચે વળતો)
બાધ સાહેબ, જરાયે-(સંયમ કરી
લઈ, માંડી વાળી, માત્ર તીરખી
રહેતો) આપનો હાથ આપના
ભાઈના જેવો જ છે. નીંટી સુધા !

બાધ-(મિહાશથી) અમે જોડીયાં ભાઈ
બહેન છીએ.

નાયક-હં, હં ! સમજાયું ! (હાથ ચુમે
છે) માફ કરજો બાધ, માફ કરજો
કાગળપત્તરની કંઈ મને એટલી
બધી પડી નથી. મારા કરતાં તો
સરદારને જ એની સાથે લેવા દેવા.
મને તો મારી ભલમનસાધનો ફર-
પયોગ થયો તેવું જ ધણું લાગી
આવે છે ! (ટેબલ પરથી ટોપી,
હાથમોજા ને ચાચુ લઈને જતો)
સરદાર જાઉં છું, માફ કરજો માફ
કરજો. [આમ બોલતો બોલતો એ
બહાર જાય છે. શિસેખા એની
પાછળ જાય છે ને બારણું ઢંક
દે છે.]

નેપોઃ-(દયવાદભર્યો તેમની પાછળ જોઈ
રહે છે) એવકુદ !

[રમણી મ્હોં મલકાવે છે. નેપોઃ

ચુસાને ટેબલની વચ્ચેની જગ્યામાં
ચાલ્યો આવે છે, એના મ્હોરા પર શરૂએ
છે, પણ બાધ સાથે એકાંત મળ્યાથી
એની ચુંકવણી સાવ જતી રહી છે.]

રમણી-ઓહો સરદાર ! આપનો કેટલોક
પાડ માનું ?

નેપોઃ-(એકદમ તેના તરફ ફરી) ચાલો,
એ બધું પછી. મારા કાગળપત્તર
લાવો. (હાથ ધરે છે-લાખો કરે છે)

રમણી-સરદાર ! (પોતાના હાથ પોતાની
એળા પર મુકે છે, જાણે ત્યાં રહેલી
કાંકડ વસ્તુ બચાવવાની ના હોય !)

નેપોઃ-પેલા બેવકુફને છેતરીને તમે એ લાઇ લીધાં. મરદનો વેશ લાગ્યો ને ચાલાકી કરી; પણ મારે મારા રૂકા નેહએ. પે...લા એ...રણ તમારા હાથ તળે, છાતી આગળ તમે સંતાડેલાં છે.

રમણી-(હાથ એકદમ ખસેડી) અરેરે, આ શી તમારી અવકૃપા ! (ચોળીના ગળવામાંથી રૂમાલ કાઢી) હું તો ખ્હીજ મરી ! (જાણે આંખમાં આંસુ આવ્યાં હોય તે લૂછવાને રૂમાલ આંખે ફેરવે છે.)

નેપોઃ-અહં, બાઇ આપ મને ઓળખતાં નહિં હો, એમ લાગે છે, નહિં તો રોવાનો ઢોંગ આપ ન જ કરો.

રમણી-(જાણે રડતાં રડતાં હસી દેવાતું હોય એમ ખતાવવા પ્રયાસ કરી) ના, ના-હું તો આપને ઓળખું છું. આપ તો પ્રખ્યાત સરદાર બોવાના પાટી ! (બોનાપાટ' સમ્બો ઉચ્ચાર એ છટાલિયન રીતે કરે છે)

પોઃ-(ગુસ્સાભેર, ફેંચ રીતે ઉચ્ચારતાં) બોનાપાટ', બાઇસાહેબ, બોનાપાટ'. એ ભલે, કાગળો લાવો કાગળો. પછી બીજી વાત.

રમણી-પણ હું કહું છું...(નેં વિવેક વિનય વિના તેનો રૂમાલ ઝુંટવી લે છે તેથી) અરે ! સેનાપતિ-સરદાર. (ગુસ્સામાં)

નેપોઃ-(પોતાના ડગલામાંથી બીજો રૂમાલ કાઢી, આપ બાઇએ, મારા પેલા નાયકને કુંટી લેતાં ભારે લલમન-સાઇથી તેને તમારો એક રૂમાલ આપેલા. (બ'ને રૂમાલ પ્રત્યે જુએ છે. એક જ નેડીના બ'ને છે.

(કુંઈ' છે) અત્તર પણ એ જ (બ'નેને ટેબલ પર ઝીંકે છે) હું રૂકાઓ માટે ખોટી ચાઉં છું, બાઇ, સમજ્યાં ? ને જરૂર પડશે, તો જેમ રૂમાલ ઝુંટવો તેમજ એ કાગળો પણ હું ઝુંટવી લઇ શકીશ.

[આ સુગંધીદાર રૂમાલ ૮૦ વરસ કેડે એમ. વિક્ટોરીયન સારફુના નાટક ડારામાં ફરી નજરે પડે છે.)

બાઇ-(હસ્સાભેર, ઠપકો આપતાં) સરદાર, તમે ભેરનિ ડરાવો છો ?

નેપોઃ-(શુક્રી રીતે) હા !

બાઇ-(ભોંઠી પડી, વખત ચોરવાનો પ્રયાસ કરતાં) પણ મને સમજાતું નથી હું ?

નેપોઃ-આપ બરાબર સમજો છો. આપના આસ્ટ્રીયન ઉપરીઓની ગણતરી મુજબ હું અહિંથી ૨૦ માઇલ દૂર હોવો નોંધતો હતો, તેથી જ આપ અહિં આવી પડ્યાં. મારો રિવાજ જ એવો છે, કે શત્રુઓ કહ્યે ક્યાં ને હું હોઉં ક્યાં ! બાઇ, આપ તો સિંહની યુદ્ધમાં સામાં આવ્યાં છો. બહાદુર છો, સાથે સાથે ડહાપણ. વાળાં પણ બનો, ચાલોને કાગળોમા આપી દો, દીલ કરવી પરવડે તેમ નથી. (એક ડગલું આગળ ભરે છે.)

બાઇ-(પોચાં માણસ ગુસ્સે ચાપ ત્યારે બચ્ચાંની પેટાં રડી પડે તેમ રડી પડતાં, નાયક ટેબલ આગળ રહેલા દીધેલી ખુરશી પર બેસી જઇ) હું ? બહાદુર ? અરેરે, આપ કશું નથી જાણતા. મારો દિવસ ખ્હીકની બળતરામાં વીત્યો છે. અરે, કાષ્ટક પણ જરા મારા તરફ વહેમાવું જણાય

છે, અથવા શત્રુત્વની હાંધા દાખલે
છે, કે મારી જાતી ધમધમી ઉઠે
છે, ને મને દુઃખાવો થાય છે. સર-
દાર તમે સૈને તમારા જેવા જ
બહાદુર માનો છો કે શું? અરે,
તમે શૂરા લોકો જ શામાટે બહુ
શત્રુતનપ્રાપ્તવાતું માથે નથી લેતા?
શામાટે અમારા જેવા સાથે ડર-
પોકને માટે એવું રાખો છો? હું બહા-
દુર નથી. અત્યારથી હું આથે જ
ભાગું છું આશ્વત્થ આવે કે મારા
બાર વાગે છે.

નેપો૮—(બધી હાજીકતમાં રસ લેતા)
ત્યારે, બાઇ, શા માટે આ આશ-
તમાં આપ પડ્યાં?

રમણી—કરું શું? છૂટકો નહોતો, ખીન્ન
કાષ્ઠને મેં પાપ તેવું નહોતું. ને હવે
શું? બહુ યે નકામું કેમકે તમે...
તમને નથી કરી પ્લૂક, નથી કરી
લાગણી, નથી હેયું, નથી—(અટકી
જાય છે. અને ઘુંટણમંડીએ પડે
છે) અરે, સરદાર, મને જવાબો,
કશુંયે પૂછ્યા ગાછ્યા વિના મને
જવાબો. તમને તમારા કાગળપત્રો
ને રક્ષા મળશે. હું મોગંદુપવંક
કહું છું.

નેપો૮—(હાથ લંબાવી) વાર, લાવો હું
ખોટી થાઉં છું. (એ બાઇ વચકે
છે. એને હસતાં રમતાં બનાવી
જવાનો પોતાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ
થવાથી નિરાશ થાય છે. પણ
મુંઝાતાં મુંઝાતાં એ નેપોલિયનની
સામે જે રીતે જુએ છે તે પરથી
લાગે છે કે કોઇક નવી ભૂક્તિ
લઢાવવા પોતે બેળું કસી રહી છે.

નેપોલિયન તો અટળ રીતે એની
સામે જ તાકી રહી છે.)

રમણી—(સહેજ નિસાસો મુકી છેવટે ઉભા
થતી) વાર, લાવી આપું છું. મારે
ઝોરડે છે. (બારણાં તરફ વળે છે)

નેપો૮—હું સાથે આવીશ, બાઇસાબ.

રમણી—(બહુ પોતાનું સ્વમાન ધવાઇ
ગયું હોય તેવો ડાળ કરી ઉભા
રહી જતી) સરદાર, હું મારા
ઝોરડામાં આપને દાખલ થવા
નાહિં દઇ શકું.

નેપો૮—ત્યારે આપને અહિં રહેવું પડશે
ને તે દરમ્યાન આપના ઝોરડાની
હડતી લેવાશે.

રમણી—(ધિક્કાર ભર્યા સૂરે, પોતાનું
જીભણું ખુદ્દું કરી દે છે) એટલી
બધી તસ્દી લેવાની જરૂર નથી.
કાગળો ત્યાં નથી.

નેપો૮—હું તે બહુ જ છું ક્યાં છે તે,
મેં આપને કહ્યું સ્તો (બાઇની ચોળા
તરફ આંગળી કરે છે.)

રમણી—(નાજુક દયામણાપણું ધારણ કરી)
સરદાર, મારે એમાંથી ફક્ત એકજ
ખાનગી કાગળ જોઇએ છે, એકજ.
એટલો મને રાખવા દો.

નેપો૮—(હંડે કલેજ, સખતાઇથી) એવી
માંગણી વાજખી છે કે, બાઇ?

રમણી—(એણે ધસીને ના ન કહી,
તેથી જરા હિંમત ધરી) નથી, પણ
તેથી સ્તો—તમારે એ માની જવી
જોઇએ. આપની જ માંગણીઓ
વાજખી છે, વાર? તમારા વિજયો,
તમારી મહત્વાકાંક્ષા, તમારા સદ્-
ભાગ્યને ચરણે હજારો જીંદગીઓની

ફેનાગીરી-ઉલટું મારી તો બહુ જ
નાની સરખી માંગણી છે.-ને હું તો
એક ગરીબડી, બીરૂ સ્ત્રી છું. જ્યારે
આપ તો ભારે શુરા પુરૂષ છો.
(કામળ કાકલુદીભરી આંખે એના
તરફ નેઘ રહે છે ને ફરી ધુંટ-
ણિ પડવાની તૈયારીમાં છે.)

નેપોઃ-(ઉલ્લાસભર) ચાલો, ચાલો,
હાં યાવ. (વિચારવશતઃ એ જરા
પાછો ફરે છે ને ઓરડામાં આંટા
મારે છે. પછી અચાનક) તમે તો
ગાંડીધેલી વાત કરો છો-ને તે બધી
સમજીને (રમણી ઉભી થાય છે ને
નિરાશભાવે પલંગ પર બેસી પડે
છે. નેપોઃ ફરે છે, ને એને આવી

દશમાં ભેતાંજ સમજી જાય છે કે
હું છત્તો, એટલે હવે થોડાં ગાંડીધેલાં
કાકલામાં વધી નથી આવીને એની
પાસે બેસી જાય છે. રમણી ગલ-
રાધને આધે સરકે છે. પણ સાથે
સાથે એની આંખમાં આશાનું એક
કિરણ ચમકે છે. નેપોલિયન બળે
કંઈક છુપી મેળ અતુલવી રહ્યો
હોય તેમ શરૂ કરે છે) કેમ બપુ
કે હું શુરવીર છું ?

રમણીઃ-(આશ્ચર્યથી) શુરવીર ? તમે...
સરદાર બોવના પાટી ?...(ઉચ્ચાર
અશુદ્ધ કરે છે,
[વધુ રસભર હાથો આવતે અંકે.]

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ધણું જ જાણીતું થયું છે,
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચાખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ
લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્સી મીઠાઈનાં ખાકડો તૈયાર મળશે. તેમજ
ઔરડરથી બનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ
મોકલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઓર્ડર આપો.

અમારું માથેરાનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.
—અમારી બે દુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, મીરાબજાર—સુબ્બ. ૨. અને ૩૬૩, ચાંદરોડ—સુબ્બ ૭.
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭. ૨૦ નં ૦ ૪૧૧૪૦.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો

લેખક:

રમણીક વી. મહેતા.
ખી. એસસી. એલ., એલ. ખી.

લેખાંક: છઠો.

પ્રકરણ ૫ મું.

લગ્ન વિચ્છેદ યાને છુટાછેડા.

"Although life-long monogamy is best when it is Successful; the increasing Complexity of our needs makes it increasingly often a failure for which divorce is the best preventive."

—Bertrand Russell.—

"જો સફળ નિવડે તો જીવંતીબરતું એક પત્નીવત સૌથી ઓછું છે; પરંતુ, આપણી જરૂરીયાતોની વધતી વિવિધતા તેને વધુ ભાગે નિષ્ફળ બનાવે છે; આ નિષ્ફળતા અટકાવવાનું લગ્ન વિચ્છેદ એ એક ઓછું સાધન છે."

—બર્ટ્રાન્ડ રસેલ—

અમુક સંજોગોમાં પોતાના પતિ સાથે સારો બનાવ ન રાખી શકાતો હોય તો તે લગ્નનો જ વિચ્છેદ કરવાનો ખીજ અને અતિ અગત્યનો હક પરિશિત સ્ત્રીઓ ભોગવે છે. આ અગત્યના હકનું વિવેચન આપણે આ પ્રકરણમાં તેમજ

લગ્ન કર્યા પછી પતિ
સાથે ન રહે તો?

લગ્નના હકક પતિ
ન પાળે તો?

—આ સવાલોના જવાબ
આહું રજુ થાય છે.

ખીજ પ્રકરણમાં કરીશું. હિંદુ અબળાઓ આ હક કેટલે દરજ્જે ભોગવે છે તેનું વિવેચન કરીએ તે પહેલાં લગ્ન વિચ્છેદ, છુટાછેડા—અને તેની જરૂરીયાત ઉપર એ સમ્પ્રદાય લખવાનો પ્રયાસ કરું તો તે અસ્થાને અને ખીનઉપચારી નહિ ગણાય,

લખ વિચ્છેદ યાને છુટાછેડાનો રિવાજ લખ નેટલો જ ભુનો છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. પાશ્ચાત્ય તેમજ પૌર્વાત્ય ભુના સામાજિક રિતરિવાજમાં છુટાછેડાના રિવાજને સ્થાન હતું. તે સમયમાં લખ વિચ્છેદ ઠરી શકતો પરંતુ તે ગણ્યાગાંઠ્યા સંજોગોમાંજ. વખતના વિતવા સાથે તેમજ દિવસે દિવસે વધતી જતી સામાજિક જરૂરીયાતોને લીધે છુટાછેડા ઉપરના બંધનો ઓછા થતાં ગયાં છે અને આજે દરેક દેશોની સુર જનતાનું વલણ છુટાછેડાને લગતા કાયદાને જો અને તેમ સ્વેચ્છે બનાવવા અને ભુદા ભુદા કોમી કાયદાઓએ મુકેલાં બંધનો અને તેટલાં ઓછાં કરાવવા તરફ વળ્યું છે.

સમાજના ઉત્કર્ષ માટે અને તેટલાં ઓછાં બંધનોવાળા છુટાછેડાના હક્કની જરૂરીયાત આજે દરેક આગળ પડતા દેશના મહાપુરૂષો સ્વીકારે છે. માનવ જીવનને સંસારીક ક્ષેત્રમાં સુખી બનાવવા માટે સ્વેચ્છાથી મળી શકે તેવા છુટાછેડાના હક્કનું તેઓ સમર્થન કરે છે. છુટા છેડા ઉપરનાં સામાજિક તેમજ કાયદાએ મુકેલાં બંધનોને કારણે આજે કરોડો યુગલોનાં જીવનમાં ઉદ્વેગ, અશાંતિ, કડવાશ અને દુઃખ ભરેલાં જણાય છે; કરોડો હૃદયમાં હૈયા હોળી પ્રજ્વળી રહી છે. એક મેકને માથે પડેલાં અગર લખત્રથી જેને પરાધીનતાની ભેડી સમાન થઇ પડી હોય તેવાં દુઃખી કનૈયાં ઉપર લખ વિચ્છેદનો પ્રતિબંધ મુકવો એ કેવળ ઉપહાસજનક છે એટલુંજ નહિ પણ એક ગુન્હો છે. આવા સંજોગોમાં માનવજીવન ખરેખર દુઃખી નિવડે તેમાં શું નવાઇ! લખત્રથીથી જોડાયેલાં યુગલોને જ ન્યારે તેમના જીવનમાં કડવાશ અને કટુતા જણાય ત્યારે ધ્રુવે અનુસાર તે ત્રથી તોડવાનો બાંધ-

કાર નહિ સ્વીકારતા કોર કાયદાઓ શા માટે હોવા જોઇએ એ પ્રશ્ન આજે કુટલાથે સમાજ સેવકા પુછે છે. માનવ જાતિના દુઃખમાં આ પ્રતિબંધો ઉમેરો કરતા હોવાથી તેમને બને તેટલા ઓછા કરવા તરફ તેઓનું લક્ષ્ય બેંચાયું છે. જ્યાં પ્રેમ અને અનુરાગને બદલે ધિક્કાર અને અણગમો હોય, જ્યાં એ લખત્રથીથી જોડાયેલાં યુગલને, લખ એ પરત્રતા અને પરવશતાનું બંધન લાગતું હોય ત્યાં લખત્રથી તોડી નાખવામાં વંધો શું હોઇ શકે એ સમજી શકાતું નથી. દેહને ગમે તેવાં બંધનોથી બાંધી શકાય, પરંતુ આ વિશાળ પૃથ્વી ઉપર કોઇ પણ કાયદો એવો નથી કે જે માનવહૃદયની શુદ્ધ લાગણીઓ અને એ વિશુદ્ધ હૃદયમાંથી ઉદ્ભવતા અનુરાગ અને પ્રેમને ગમે ત્યાં બાંધી શકે, અગર એ પ્રેમ અને અનુરાગનાં વહેણ ગમે તે દિશામાં વાળી શકે. વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો માનવજાતિના સુખ અને ઉત્કર્ષનું સુમેળ લખ (Happily Mated Marriage) પણ એક પ્રાર્થનિક કારણ છે. જે આમજ છે તો પછી જ્યાં એક યુગલ વચ્ચે સામસામે પ્રેમ નથી પણ અણગમો છે ત્યાં એ લખથી જોડાયેલાં યુગલનાં જીવનને ટકવી રાખવામાં આખરે નેરી નિષ્ફળતા સાંપડે છે એટલુંજ નહિ પણ તેનાં ઘણાં માઠાં પરિણામો પણ નિષ્પન્ન છે.

* * *

આ કારણને લઇને સાંપ્રત કાળના ઘણા મહાન વિચારકો અને પ્રતિષ્ઠિત સમાજશાસ્ત્રીઓ કોઇ પણ જાતના બંધન વગરની છુટાછેડાની પદ્ધતિ (System of Free Divorce) અપત્યાર કરવાનું સમાજને સુચન કરે છે મરજી પ્રમાણે ગમે

ત્યારે લગ્ન વિચ્છેદ કરવાના સિધ્ધાંતમાં માનનારાઓમાં મી. અને મીસીસ બર્ટ્રાન્ડ રસેલ, બર્નાડ શો, જ્યોર્જ રાયલી સ્કોટ, જડજ લીન્ડમે, અપટન સીંક્લેર, મી. સી. એફ કાલવર્થન અને બીજાઓ પ્રથમ પંક્તિમાં આવે છે. આ મહાપુરુષો જણાવે છે કે લગ્ન વિચ્છેદ કરવાની ક્રિયા બને તેટલી સાદી, સરળ અને થોડા સમયમાં થઈ શકે તેવી હોવી જોઈએ, તેમજ એક બીજા સામે આક્ષેપ કરનારી કે એક બીજાને હલકા પાડનારી હોવી જોઈએ નહિ. અમુક જ કારણોના અસ્તિત્વમાં લગ્ન વિચ્છેદ થઈ શકે એવું કાયદાનું સ્પષ્ટ દરમાન હોવાથી ધણી વખત એક પક્ષને બીજા પક્ષ સામે મન ઉઘ્મું થવાનું ખર્ચ કારણ છુપાવી જાહેરમાં ખોટા અને હલકા આક્ષેપો રજૂ કરવાની ફરજ પડે છે. આના કરતાં શાંત રીતે અને એક બીજાની લાગણી ન દુઃખાય તેવી રીતે લગ્ન વિચ્છેદ થાય તેમાં જ વ્યક્તિ અને સમાજની શોભા છે.

* * *

હુડાછેડા નિર્બંધ હુડાછેડાની નીતિને વખોડે છે અને જણાવે છે કે હુડાછેડા એટલા સ્હેલા અને ધમ્મલાય ત્યારે થઈ શકે તેમ યશો ત્યારે લગ્ન-ગ્રંથીઓ એકદમ તુટી જશે અને સમાજમાં એકદમ મોટી ઉચલપાચલ થઈ જશે, સામા પક્ષ તરફથી આ અને આવી જાતની જે દલીલો વારંવાર સંભળાય છે તેનો ચોખ્ખો પ્રત્યુત્તર આપવાનું આ સ્થાન છેક અધોગ્ય નહિ ગણાય. જો લગ્ન સમાજના ઉત્કર્ષનું પરેખર એક સાધન ગણવું જ હોય તો લગ્ન સંસ્થામાં આજે પ્રસરી રહેલાં સઘળા દંભ અને કૃત્રિમતા તદ્દન નાબૂદ કરવાની મોટી અને ખાસ

જરૂર છે. છુટાં પડવાની ધમ્મલાય ધરાવતા એ માનવ હૃદયોને કોઈ પણ રિવાજ કે કાયદો તેમ કરતાં અટકાવી શકશે નહિ. બાલ્ય દુનિયા પછી લલેને પોતાની સત્તા અને સખ્તાઈથી લગ્નગ્રંથી તોડવાની ના પાડે પરંતુ હૃદયના તુટેલા તાર કદિ સંધારો નહિ, કાંતો એ તાર તુટેલા જ રહેશે અને એ લગ્ન હૃદયને નિરંતર બેઠામાં કરશે અગર તો કાયદાની બાધીત છૂટનો આશ્રય લઈ ખોટાં કારણો જણાવીને પણ એ બીજા હૃદયના તાર સાથે સંધારી જશે. જ્યાં છુટાછેડા 'કોઈપણ સંજોગમાં થઈ શકતા નથી' ત્યાં લગ્ન એ એક પ્રકારનો ગંભીર દંભ છે. હૃદયનાં લગ્ન ન હોય તેવાં દંપતિ બહારની દુનિયાથી નાટકના સ્ટેજ ઉપર વરપડુનો નાટકી પાઠ ભજવે છે. જ્યાં અમુક કારણો જુદાછેડા કરવાને કારણ આપે છે ત્યાં ધણે મોટે ભાગે તેવાં કારણો ન હોય છતાં તેવાં કારણો આગળ કરી છુટાછેડા મેળવાય છે. આમ પરિણીત જીવન ઉપર સુઝાયલાં કૃત્રિમ બંધનોનો હેતુ કોઈપણ રીતે સચવાતો નથી.

* * *

ઉદ્દેશ્ય હુડાછેડા ઉપરના અંકુશો અને તેટલા ઓછા કરવાથી, સમાજમાંથી દંભ અને કૃત્રિમતા ઓછાં થશે એટલું જ નહિ પણ માનવજીવન વધારે સુખી અને શાંત બનશે, એ અંકુશો દૂર કરવાથી લગ્નગ્રંથીઓ ટપોટપ તુટી જશે અને સમાજમાં મોટી ઉચલ પાચલ થઈ જશે એવો ભય રાખનારાઓની મોટી ભુલ થાય છે, શરૂઆતમાં સમાજ કનેડાથી ભરપૂર હોવાનાં કારણે છુંદા છેડાની સંખ્યા ધણી થાય અને થોડા સમય મોટે ભાગે ફેરફારી થાય પરંતુ તે પછી હુડાછેડાની

સંખ્યા દિવસે દિવસે કમતી થઇ જશે એ નિર્વિવાદ છે. નિખળ છુટાછેડાની નીતિના ઉપાસકો સોવિયેટ રશિયા અને સ્પેન તરફ વાંચકનું ધ્યાન ખેંચે છે અને ખતાવે છે કે આ દેશોમાં છુટાછેડા ઉપર અંકુશ રાખતા દેશો કરતાં છુટાછેડાનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું છે. સ્પેન અને રશિયામાં મરજીમાં ફાવે ત્યારે એક યા ખીજે

પદ લગ્નગ્રંથીમાંની વતન થઇ શકે છે. વળી આ અંકુશો દૂર હોય તો એક ખીજમાં મન દુઃખાય અગર મન ઉંચા થાય એવું વતન રાખતા પહેલાં દરેક પદને એ વખત વિચાર કરવો પડે.

હુંકમાં, નિરંકુશ છુટાછેડાની પદ્ધતિ લગ્ન સંસ્થાને આદર્શને માર્ગે લઇ જશે.

પ્રકરણ ૬ હું.

હિંદુ કાયદો અને છુટાછેડા.

છુટાછેડા યાને લગ્નવિચ્છેદ કરવાના હક્ક ઉપર આજે જે અંકુશો સમાજ તેમજ કાયદા તરફથી મુકવામાં આવેલા છે તેની વિરૂદ્ધ હિંદમાં હાલ થોડાં વર્ગો થયાં પ્રચાર કાર્ય શરૂ થયું છે. અખિલ હિંદ મહીલા પરિષદમાં તેમજ અન્ય મહીલા પરિષદોમાં અને યુવકસંઘોનાં અધિવેશનોમાં તથા સામાજિક છાપાઓનાં કાલમોમાં છુટાછેડાનો પ્રશ્ન સારી રીતે ચર્ચાય છે અને તેની હિમાયત થતી જોવામાં આવે છે. હિંદ સિવાયના ખીજ પૌર્વાત્ય તેમજ પશ્ચાત્ય દેશો જ્યાં છુટાછેડા અમુક સંજોગોમાં કરી શકાય છે તે દેશોમાં પણ છુટાછેડા ઉપર મુકવામાં આવેલા અંકુશો ઓછા કરવાની હિમાયત થાય છે. એ ઉપરથી એટલું તો જણાય છે કે લગ્ન સંસ્થામાંથી જોમ અને તેમ સમાજ તેમજ કાયદાનાં ફરજિયાત બંધનો ઓછાં કરવાની વૃત્તિ સારાં વિશ્વમાં ફેલાતી જાય છે. પ્રથમ રશિયા અને તે પછી સ્પેન તો કોઇ પણ સંજોગોમાં ફાવે ત્યારે લગ્નનાં બંધનમાંથી મુક્ત થવાનો હક્ક એ દેશોના શહેરીઓને આપ્યો છે. ખીજાં રાજ્યોમાં પણ તેમના છુટાછેડાના કાયદામાં સુધારા વધારા કરવામાં આવતા સંભળાય છે.

વતમાન યુગના આ વિચારોની દૃષ્ટિએ હિંદની મહીલાઓની સ્થિતિ આપણે તપાસવા ખેતીએ તો આપણને જણાયા વિના રહેશે નહિ કે હિંદ આ વિચારોના પ્રવાહની ધણી પછવાડે છે. મોટા ભાગની હિંદી મહીલાઓ ઉપર અધીકાર ભોગવતા કેટલાક કામી કાયદાઓ ખીજ દેશોના તેવા કાયદાઓની સરખામણીમાં તદ્દન અન્યાયી અને ધણી સંકુચિત દૃષ્ટિવાળા જણાશે અને આ કાયદાઓથી જ હિંદી મહીલાઓની સુખદુઃખની પરિસ્થિતિનું માપ આપણે કાઢી શકીએ. હિંદુ કાયદો આપણે પ્રથમ તપાસીએ. આ કાયદાને અન્યાયસ કરતાં આપણને દયા અને આશ્ચર્યની મીઠા લાગણી ઉદ્ભવ્યા વિના રહેશે નહિ. આશ્ચર્ય એટલા ખાતર કે વિરાટ વિશ્વમાં આ એકલો જ કાયદો છે કે જે છુટાછેડાનો હક્ક સ્વીકારતો નથી. દયા એટલા ખાતર કે અલંગ લગ્નગ્રંથીના રિવાજો કેટલીયે કમઃ નરીય હિંદુ અબળાઓ ઉપર દુઃખનો દરીયો ઢાલવ્યો છે અને તેથી કરીને સમાજને કેટલીયે હાની પહોંચાડી છે. હિંદુ સમાજમાં ઠહેવાતી હલકી કામો જે કાયદાના નહિ પરંતુ રિવાજના બળે છુટાછેડાનો હક્ક ભોગવે છે તે સિવાયની

બાકીની હિંદુ કોમોમાં કોઇપણ સંજોગોમાં લગ્નગ્રંથી તોડી શકાતી નથી. આનું કારણ એટલું જ છે કે આ કોમોમાં લગ્ન એક પવિત્ર સંસ્કાર મનાય છે અને તે પતિ પત્નિનાં જીવનની એક અલગ ગાંઠ વાળે છે. આથી બંનેમાંથી કોઇ પણ પક્ષ લગ્ન વિચ્છેદ કરી શકે નહિ, સિવાય કે તે સને ૧૮૬૬ ના નેટીવ કોન્વર્ટ્સ એક્ટ ડીસેન્સુશન એક્ટ (ખીજે ધર્મ અંગીકાર કરવાથી લગ્ન વિચ્છેદ કરતો કાયદા)નો લાલ લે. આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે લગ્નને પવિત્ર સંસ્કાર ગણતા વિચાર લલે તે ધણીઓની દૃષ્ટિએ ઉચ્ચ અને ઉમદા દેખાતા હોય છતાં તે વિચારોએ હિંદુ સમાજને અકર્ષ્ય નુકશાન પહોંચાડ્યું છે અને તેમાં ખાસ કરીને હિંદુ મહિલાઓની સ્થિતિ ઉપરની તેમની અસર તો લયંકર જ છે કારણ કે બહુ પતિનિવાદ (polygamy) ને કારણે હિંદુ પુરોને થોડેવંતે અંશે છુટાછેડાની જરૂર ઓછી જળાય છે.

* * *

આપણે ઉપર કહી ગયા છીએ કે હિંદુ કાયદે છુટાછેડાના હક્કને ખીસ્કુલ સ્વીકાર કરતો નથી કારણ કે તે લગ્નને એક પવિત્ર સંસ્કાર અને જીવન સરણ સુધીની અલગ ગ્રંથી તરીકે માને છે. આથી કરીને કોઇ પણ હિંદુ દંપતી કાયદાનો આશ્રય લઇને તેમના દુઃખદ પરિણીત જીવનનો અંત લાવી શકે નહિ. જીવનભર કોઈ પણ પક્ષને ગમે તેવાં સખ્ત કારણો હોય તેમ છતાં ખીજ પક્ષ સાથે નીભાવવું પડે છે. આથી ઉડ્ડું, હિંદુ જાતિની હસકી અને પછાત ગણાતી એવી ધણી કોમોમાં છુટાછેડાનો રિવાજ છે અને એ રિવાજના બળે ગમે તે પક્ષ કાયદાની કોરેન્ટો આશ્રય શોધ્યા

સિવાય છુટાછેડા કરી શકે છે. હિંદની અવલોકનોએ પણ "Custom over-rides a written text of law" નાં મુતને આધારે આ રિવાજને લઇને ચતા છુટાછેડા માન્ય રાખ્યા છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના અઠંગ અભ્યાસી તરીકે ઓળખાતા મી. મેઈન જણાવે છે કે હિંદુ જાતિની જંગલી જાતો ઉપરાંત ખીજ ધણી ન્યાતે અને પેટા જાતિઓ જે બ્રાહ્મણ યુગની અસરથી દુર રહી ગઈ તે જાતિઓ અને જાતોમાં છુટાછેડાનો રિવાજ પ્રચલીત છે. અને જ્યારે હિંદુ કોમની કહેવાતી ઉંચી જાતિઓમાં આ રિવાજ ખીસ્કુલ જણાતો નથી, ત્યારે આ વિદ્વાન અભ્યાસીના મતન્યાના ખરાપણાં વિષે આપણને શંકા લાવવાનું કંઈ કારણ મળતું નથી. જોકે આજે પ્રચલીત છે તે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં છુટાછેડાના હક્કને માન્ય રાખવામાં આવ્યા નથી, પરંતુ પ્રાચીન હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો જોતાં છુટાછેડાને તેમાં સ્થાન મળેલું જણાય છે. કેટલાક પ્રાચીન વિદ્વાન અને જાણીતા લેખકો જેવા કે નારદ, વશિષ્ઠ, યૌધાયન, કાત્યાયન વિગેરે રૂપી મુનીઓએ લખેલાં પુસ્તકો અને ટીકાઓમાં છુટાછેડાના હક્કને સ્થાન મળેલું જોઈ શકાય છે. નારદની કૃતિ (નારદ સ્મૃતિ, આ સ્મૃતિનું ડો. જોલીએ અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે.) જોતાં તેમાં બતાવેલાં પાંચ કારણોમાંનું કોઈ પણ એક કારણ એક સ્ત્રીને ખીજે ધણી કરવાની છુટ આપે છે. આ પાંચ કારણો નીચે મુજબ છે:—

- (૧) ધણી મરી ગયો હોય, (૨) ધણીનું ખીજ કોઈ કારણે મોત થયું હોય;
- (૩) ધણી પરદેશ ગયા હોય અથવા

તેણીને ત્યજી ગયો હોય; (૪) તે નામદં
હોય; (૫) ધણી ન્યાત બહાર થયો હોય.

* * *

આથી વિરુદ્ધ મનુમહારાજનાં મંતવ્યો જે સૌથી વધારે પ્રમાણ-
સુત ગણાય છે તે ઉલ્ટું મંતવ્ય
રજુ કરે છે અને કોઇપણ સંજોગોમાં
છુટાછેડા થઇ શકે નહિ એમ જણાવે છે.
આમ છતાં તેમની કેટલીક કૃતિઓમાં
પતિથી ત્યજાયલી સ્ત્રીઓ, ખીજે ધણી
કરી શકે છે એમ સ્પષ્ટ આલેખવામાં
આવ્યું છે. મીં મેઘન એવો અભિપ્રાય
દર્શાવે છે કે મનુની કૃતિઓમાં આ ઉલ્ટા
સુલટી હકીકત જણાય છે તે તેમની
અસલ કૃતિઓમાંથી કેટલોક ભાગ જાણી-
નોંધતે ટીકાકારોએ કાઢી નાખેલો છે તેને
લખે છે. મનુની કૃતિમાં એવું લખાયલું
જડી આવે છે કે એક સ્ત્રી જેનો ધણી
પરદેશ રહેતો હોય, તેનાં ત્યાં રહેવાનાં
કારણ પ્રમાણે તેણી આઠ છ અગર ત્રણ
વય સુધી રાહ જોઇ શકે. આ રાહ જોયા
પછી તેણીએ શું કરવું તેને માટે કોઈ
જાતનો નિર્દેશ નથી. મીં મેઘનનું ધાર-
વું છે કે મનુએ તે પછી ખીજું લગ્ન કરવા
ની સ્ત્રીઓને છુટ આપી હોવી જોઈએ
પરંતુ તે છુટ આપતો ભાગ જાણી જુલને
ઉઠાવી દેવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરથી
પ્રાચીન કાળમાં છુટાછેડાની છુટ હોય તેવું
અનુમાન કરવાનું આપણને સબળ કારણ
મળે છે. પરંતુ બ્રાહ્મણયુગની અસર હેઠળ
હિંદુ ક્રમની ઉપસી જાતિઓએ એ હક્ક
નાશુદ્ધ કર્યો ત્યારથી હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં
પણ એ હક્કનો અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો
છે. બાકી જે જાતો અને જાતો આ
અસરથી મુક્ત રહી છે તે જાતોમાં છુટા-
છેડા પ્રચલીત છે. મીં મેઘન લખે છે કે
“પંજાબની જાત કોમમાં એક સ્ત્રી તેણીના
ધણીથી ત્યજાયલી હોય તો તેણી ખીજું
લગ્ન કરી શકે છે અને તેણી એક કાય-
દેસરની પતિન તરીકેના સંધાના હક્ક ભોગવે
છે, દક્ષીણ કેનેરાની લીંગાયત પ્રજામાં

પણ આવો રિવાજ પ્રચલીત છે અને
દક્ષીણ હિંદની દરેક હલકી અને પખત
ગણતી કોમમાં છુટાછેડા થઇ શકે છે
અને એક લગ્નનાં બંધનમાંથી મુક્ત
થઇ ખીજું લગ્ન કરી શકે છે. આ ખીજું
લગ્ન મરાઠાઓમાં ‘પાટ’ અને ગુજરાત-
માં ‘નાતરા’નાં નામથી ઓળખાય છે.

આમ ખ્રિસ્તી હિંદમાં તો ફક્ત જે
હિંદુ જાત અને જાતિઓમાં રિવાજ હોય
તેટલી જ જાત અને જાતિઓની સ્ત્રીઓ
છુટાછેડાનો હક્ક રિવાજના બળે ભોગવે છે.
બાકીની હિંદુ સ્ત્રીઓથી તો એકવાર લગ્ન-
ત્રયીથી બંધાયા પછી ગમે તેટલાં સબળ
કારણો હોય છે તોપણ લગ્નવિરુદ્ધ થઈ
શકે તો નથી અને ગમે તેવું દુઃખી જીવન
પણ મરણાંત સુધી ભોગવવું પડે છે,
ખીજાં દેશી રાજ્યોની હિંદુ અબળાઓ
આ હક્ક કેટલે દરજ્જે ભોગવે છે તેવું
વિવેચન હવે પછીના પ્રકરણમાં આપણે
કરીશું.

લવાજમના દરો—

દૈનિક હિંદુસ્તાન—મંત્રમીત્ર.

મુખ્ય તેમજ બહારગામ,

વાર્ષિક ... ૩. ૨૦-૦-૦

છ માસીક ... ૩. ૧૦-૦-૦

પરદેશ (હિંદુ પંચાર) ૩. ૩૮-૦-૦

શીશીંગ... ૫૮.

અઠવાડીક મંત્રમીત્ર—કેસરી.

મુખ્યમાં વાર્ષિક ૩. ૬-૦-૦

છ માસીક... ૩. ૩-૦-૦

બહારગામ વાર્ષિક... ૩. ૭-૦-૦

છ માસીક... ૩. ૪-૦-૦

પરદેશ (હિંદુ પંચાર) ૩. ૧૫-૦-૦

અથવા શીશીંગ ... ૨૩.

નવયુગ—(માસીક)

વાર્ષિક ... ૩. ૫-૦-૦

હિંદુ પંચાર... ૩. ૮-૦-૦

લખ

હાથનાં

કુ

હૈયાનાં ?

લેખક :

ચિનુભાઈ ડોક્ટર.

પાત્રો :—

કંચન—

સુશીલ—કંચનનો 'ધણી'—કોલેજીયન.

નિશાકુમારી—સુશીલની સહાધ્યાયીની વિદ્યાર્થીની.

વિનોદીની—નિશાકુમારીની બહેનપણી—કોલેજીયન.

મોહનલાલ—સુશીલના 'બાપ.'

દેવકીર—સુશીલની બા.

સરલા—સુશીલની બાબી.

મોતી—સુશીલની બહેન.

નિમંજ—વિમળાનો 'પ્રિયતમ.'

વિમળા—કંચનની બહેનપણી—નિમંજની હૃદયરાત્રી.

પ્રવેશ પહેલો.

મંજુ—કંચનનું પિયર; કંચન અને વિમળા ગોઠિટ કરી રહ્યાં છે.

સમય—કંચનના લખના પૂર્વ દિવસ.

કંચન—વિમળા 'એ' મહારી ઉપર ખીનવા લાગે છે.

વિમળા—એ ? પરણ્યા પહેલાં જ ખીનવાનું કારણ ?

કંચન—'એ' મને પરણવા નથી ઇચ્છતા.

વિમળા—ત્યારે અહિં જન લઈને શું કરવા આવ્યા છે ?

કંચન—એ તો એમને ખબર.

વિમળા—પણ એ પરણવા શા માટે ના પાડે છે ? તું ક્યાં કદુપી છે ?

કંચન—એ તો સાંભળ્યું છે કે મોલેજની માઇ છોકરી સાથે એ પ્રેમમાં છે.

વિમળા—એ ય એવું સાંભળ્યું છે તો ખરું ! તારા બનેલી કહેતા હતા. પછી ખરું જોડું તો ભગવાન જાણે.

કંચન—ભગવાન કરતાં નિમંજલાલ વધારે જાણે. એ સાથેજ ભણે છે ને ? બધા કહે છે તે સાચું જ હોવું જોઈએ.

વિમળા—તારા બાપા જાણી જોઈને તને કુવામાં શું કરવા નાખતાં હશે ?

કંચન—નાનપણનાં વેવિશાળ છે, આવું મારું ઘર હાથમાંથી કેમ જવા દેવાય એમ એમનું કહેવું છે, માથે

પડશે એટલે એમની અણલ ઠેકાણે
આવશે એમ જાને બાપા એમ
માને છે.

વિમળા-સારા ધરને શું પાથરે કે પહેરે ?
મન મળ્યા વગર લાકડે માંકડું
વળગાડતાં કાઢાને કંઈ દયાએ નહિ
આવતી હોય !

કંચન-કોણ જાણે મારા નશીબમાં શું
લખ્યું હશે ! [રડે છે.]

વિમળા-[પાલવથી તેના આંસુ લુછતાં-
પટાવતાં] ગાંડી એમા રડે છે શાની ?
તને એક વખત જોવા તો દે પછી
લડું બની જશે. કોઈ પણ મોલે-
જકુંવરી કરતાં તું ક્યાં રૂપમાં
ઉતરે એવી છે ? (હસતી, મટકું
મારતાં) લાપડાને તો આમ હથે-
ળીમાં નચાવીએ. મારા 'એ' પણ
જેને ચોરીમાં જ દાંત કચડતા હતા,
પણ અત્યારે તો મારી આખના
ધસારે એમના પગ નાચે છે. ને મારા
બોલે બોલે એ ઓછા ઓછા ચંદ્ર
જાય છે.

કંચન-પણ મને અંગ્રેજી નથી આવ-
ડતુ ને !

વિમળા-હું એમની પાસે શીખી, ને તું
પણ શીખજે.

(નિર્મળ પ્રવેશે છે)

નિર્મળ-અરે વિમળ ?

વિમળા-(લાડમાં ધમકાવતાં) વિમળ ને
નિર્મળ-નામ દેતાં લાજતા નથી ?

નિર્મળ-શું જોલી ? મારું નામ દીધું ?

વિમળા-(કંચન સામું જોઈ હસતી)
તમારું નામ અપવિત્ર હશે તો નહિ
જોલીએ Get out of here આ
તમારું પિયર નથી, સાસરું છે.
માયું દાંડીને ફરો. જાઓ અહિંથી.

કંચન-ગોપી વગર ગમતું નહિ હોય.

વિમળા-ગમતું નહિ હોય તો ગમતું
ધડાવશે. સત્યભામાનો મિત્રજ
નહિ જોજો હોય !

નિર્મળ-[હસીને નકરો યદ્ર નીચે બેસતાં]
સાસરામાં સ્વામી ધર્મ પાળવે
જોઈએને ? શ્રીમતી ! કંચનજીને !
તમારી નણુંદ તો તીખું મરચું છે હો
[નિર્મળ સામું જોઈ] જાણે શયતો
જવાળામખી !

[પડશે પડે છે.]

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ:-વર પક્ષનો 'ઘેરાંતો ઉતારો.'

સમય:-વચ્ચ પછીનો.

[કંચનને લઇને ઘેરાંતો ગાતાંગાતાં
આવે છે. કંચન દેવકારબાને પૂજે
પડે છે. દેવકાર આશિષ આપે છે.
કંચન એક ખૂણમાં બેસી નીચું
જોઈ રહે છે.]

એક જાનડિયણુ-અલી ! તારી નણુંદને
પૂજે પડી ?

[કંચન ઉભી થાય છે.]

ઝાતી-પડશે એની માને-! મારે તો કંઈ
પૂજે નથી પડાવવી.

બીજી જાનડિયણુ-એ તો આજકાલની
વહુરોને તો જાણી જ છો ને બા !
[કંચન પૂજે પડવા આવે છે.]

ઝાતી-રહેવા દે, બા ! કહેડો લચકધ જશે.
વાંછી ના વળીશ.

[કંચન પગે પડે છે. આંખમાંથી
બે આંસુ મોતીના પગ ઉપર
પડે છે.]

મોતી—હામ, હામ, આ તો ધુતારી છે! અલી!
મેં તને શું કહી નાંખ્યું કે રોવા
બેઠી છે?

સરલા—જાની રહે ખૂદન. આજ સારા
દહાડે આંસુ ના પાડ. ખૂદનનો તો
સ્વભાવ જ તેજ છે. ખોટું ન
લગાડીશ. [કંચનને ખાણુએ લઇ
જઇ બેસાડે છે ને પોતે પણ બેમે છે.]

મોતી—હા, હું તેજ હોઉં તો તમારે ત્યા
આવવા કોણ વધારે છે? આ હું
તો ચાલી. રિતાં રિતાં જવાની તૈયારી
કરે છે.] મારા દેખતાં જ ચઢવા
કરે છે તો પાછળ તો શું એ કરતી
હશે?

[સરલા જવાખ આપ્યા વગર
મ્હોં ચઢાવી કંચન પાસે બેસી
રહે છે.]

દેવકોર—[મોતીને મનાવતા] રહેવા દે, બેટા!
તું ક્યાં જાય? રોષશ નહીં. હજી
તો તારા બાપની બાજરી બધા
ખામ છે. એ બેઠા છે ત્યાં સુધી તને
કોણ કહાડનાર છે?

કંચન—બા! મેં ક્યાં ખૂદનને કશું કહ્યું
છે? પગે ના પડી તે મારો ભૂત
ચઇ.

સરલા—[કંચનનો હાથ ઝાપી ધીરથી]
બોલ્યા વગર બેસને. નકામી હોળી
ઉભી કરશે. આઝ બાજશે એ તો.
એમને નહિં પોંકાય.

મોતી—માએ કાઈ દા'ડો વિનય વિવેક
શીખવ્યા હોય તોને? જોને હજી
તો આજ પરણી છે પણ અડધે

માથે ઝોઢીન બેઠી છે. છે કંઈ લાજ
શરમ!

[કંચન કપાળ સુધી ઝોઢીને ભેંચ
સામું જોઇ, ચુપ બેસી રહે છે. સુશીલ
અને તેના મિત્રો અંદર આવે છે.
કંચનનું ધ્યાન ન હોવાથી તે
'ખુલ્લા મોંએ' બેસી રહે છે]

મોતી—[મોટેથી] છુઓ, છે કંઈ લાજ
શરમ? લાજ તો નેવે મુકી છે!
[કંચન ઉંચું જોઇ એકદમ ધ્રુમટા
તાણે છે].

કંચન—[ધીરથી] મને ખબર નહોતી.
[સરલા ફરી તેનો હાથ ઢાંકે છે.]

મોતી—હમે તો નાના કીકલા, એનો માટી
ઉભો છે ને બોલતાં પણ લાજતી
નથી!

સુશીલ—[હસતા] ખૂદન શું છે?

મોતી—[ખીજાઇને] હવે વહુનું ઉપરાણું
લો આજથી. (દહેઠા કરતા) 'નહિં
પરણું' 'નહિં પરણું' કરતો'તો ને
આજથી જ બાયડીનો ચઇ થયો,
બા! જોજોને આ વહુને ઊકરો તારે
શરે છાણું આપશે.

દેવકોર—એ તો છે જ ને લા। દેવે જણ્ય
ને ઝાકણુને સોંપ્યા.

મોતી—મારા બાપા બેઠા છે ત્યાં સુધી
એમનું શું પાકવાનું છે? બહુ જોર
કરે તો તગેડી મુકજો ને. ધણાંય
કુટી ખારો. કમાવું પડશે ત્યારે
ખબર પડશે.

(સુશીલ—અકારણુ મેંણાથી ચીડાઇને
કોંધમાં જલ્દી પાછો ફરે છે. ઉંચો
હોવાથી બારણાંની સાખ સાથે
જોરથી માથું અડળાય છે. માથે

હાથ દાખીને એકદમ ઉંમરા ઉપર
બેસી જાય છે. કંચન અધીર ઉભી
થઈ પાછી બેસી જાય છે. સરલા
મોતી, દેવકુંવર, તથા કંચનના મિત્રો
સુશીલને ઘેરી વળે છે. સુશીલના
માથામાંથી લોહીની ધાર ઘટે છે.)

મોતી—કાણુ જાણે રાંડ કેવા પગલાંની
હશે ! શકનમાં જ હોળી સળગાવી
છે. બહુ વાગ્યું લઈ ? [સુશીલના
કપાળે હાથ મુકે છે. સુશીલ હાથ
જોરથી ઝટકાવી નાખે છે.]

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્વળ :—કોલેજ કન્યા છાત્રાલયમાં નિશા-
કુમારીની ઓરડી.

સમય :—લગ્ન પછી થોડાક દિવસ પછીનો.

[નિશાકુમારી ઉંઘી ચોપડી પકડી
ધ્યાનથી વાંચવાનો ડોળ કરતી બેઠી
છે. એકાએક રૂમનું કમાડ ખોલી
સુશીલ પ્રવેશે છે ને નિશાની સામે
પુરસ્તી પર બેસે છે. નિશા ધ્યાન-
માંથી ચમકીને પુનઃસ્વસ્થ બને છે.]

**[નિશા—[ચોપડી બંધકરી] કાણુ સુશીલ-
કુમાર ? આટલા દિવસ કેમ આવતા
નહોતા ? સીક હતા કે શું ?**

**[સુશીલ બોલતો નથી. મુખ પડેલું ને
મહોં શેતલ રાખી બેસી રહે છે.
આંખમાં બીનાશ તરવરે છે નિશા
મુંઝાય છે.]**

**નિશા—[અસ્વસ્થતાથી] કેમ તમને શું
થયું છે, સુશીલ ? કોઈને બોલાવું ?
[મુખ ઉપર કંટાળે દેખાય છે.]**

સુશીલ—[જલદી] ના ના—રહેવા દો.

**નિશા—[સ્વસ્થ બની] તબિયત તો સારી
છે ને ?**

સુશીલ—આધા જાઓ. છો વાગ્યું.

**મોતી—[ખસીયાણી પડી] બેને લઈ આ
ચાલી હું તો] [કેટલીક સ્ત્રીઓ એને
મનાવવા માંડે છે. સરલા જલદી
કંઈથી રૂનો પાટો લઈ આવે છે.
૩ બાળાને ધા પર શેકે છે ને પછી
પાટો બાંધે છે.]**

**[કંચનના 'દેખાવલા ફૂંકાં'
સંલગાય છે. સરલા ઝડપથી
એની પાસે જાય છે.]**

[પડે પડે છે.]

સુશીલ—[ઘેરા સાદે બેપરવાઈથી] ઠીક છે.

**નિશા—આટલા બધા ઉલ્લસ કેમ છે ? કોઈ
પ્રિયજન શુભાવ્યું છે કે શું ?**

સુશીલ—હા, મારાં લગ્ન થઈ ગયા.

**નિશા—[સહૃદય] Congratulations,
સુશીલકુમાર! Congratulations.
[સાશ્વત] પણ તેમાં તો તમને પ્રિય-
જન સાંપડ્યું છે. શુભાવ્યું હતું ?**

**સુશીલ—[સજળ નેત્રે નિશા સામે મીટ
માંડી] નિશાકુમારી હું કાયર છું.**

નિશા—[ટાઢાશથી] હું જાણું છું.

**સુશીલ—[મુખતાથી] નિશાકુમારી મારી
પરણવાની બિલકુલ ઈચ્છા નહોતી
પણ મારે જબરજસ્તી—**

**નિશા[હસતાં]—તમારા ઉપર બળાટકાર
થયો ?**

**સુશીલ—[એકરાર કરતાં] અતે મોટાંતું
માનવું પડ્યું.**

**નિશા—એ તો હું કહેતી જ હતી કે તમે
હીબેટીંગ યુનીઅનનું સ્ટેજ ગજવો**

એટલું જ. તમારામાં નૈતિક હિંમત
મેં જોઈ નથી.

સુશીલ-ખરેખર એમ જ. નિશાકુમારી
હું તમારી માશી માયું છું.

નિશા-[સાશ્વત્] મારી માશી શા માટે
મગિા છે ?

સુશીલ-નિશા તમારો શોક સમાવવા
વ્યથા પ્રયત્ન શા માટે કરો છો ?
I know that your heart is
crying for me.

નિશા-ખરેખર મને તમારી દયા આવે છે.

સુશીલ-[સહસા નીશાના પગ પામે છું-
છીએ પડી નીશાનાં લીંચણ પકડી
તેના જોળામાં માયું નાંખતાં] નિશા
મને દામા કરજો. હું તારો
ગુનેશાર છું.

[ખ્હારથી અરુપ્પ હસવાનો
અવાજ આવે છે. નિશા ગભરા-
ધને તેને એકદમ ઉભો કરે છે
ને ખુરશી પર બેસાડે છે.]

નિશા-[કપડાં ઠીક કરતાં]-Please
calm yourself. મારી દામા ચાની
મગિા છે ? I don't under-
stand you.

સુશીલ-[આંસુ વહાવતાં] Oh ! you
do understand everything.
I have broken your heart
Nisha, in marrying an-
other girl.

નિશા-[સરોપ છતાં સ્વસ્થ કંઈ] I
pity you, સુશીલકુમાર ! my heart
is too sound to break for you.

I never gave you any sign that
I would marry you. Did I ?

[સુશીલ આટ પડી નિશા સામે
જોધા માફક જોઈ રહે છે.]

નિશા-Please, go home. Just now
you are not In yourself.
[સુશીલ જવા ઉટે છે. બારણા
ખ્હાર દોડાદોડી થઈ રહે છે.
કમાડ જોલી સુશીલ જાય છે.
નિશા શાંતિથી ખુરશીમાં જ બેસી
રહે છે. છોકરીઓનું મોટું ટોળું
ઘોરડીમાં હસતું હસતું ધસી
આવે છે.]

નિશા-[દાંત કચકચાવીને] Oh ! The
damned fool !

વિનોદીની-[ખડખડાટ હસતાં નિશાને
ખજો થાય છે] Take care of
your Romeo, Nisha! he
may commit suicide !
[નિશા સિવાય બધા ખડખડાટ હમે છે]

નિશા-[મનકમાં ધમકાવતાં] Get out
of my room all of you.

વિનોદીની-[ધુંટણીએ પડી નિશાના
જોળામાં માયું મુકતાં] Please
say that you forgive me !

નિશા-[વિનોદીનીના ખંને કાન પકડી
નીચી નમી તેના હોઠ પર જોરથી
ચુંબન કરતાં] Oh, you dam-
ned fool !

વિનોદીની-[ઉભી થતાં નિશાને ખજો
હાય મુકી]-Please calm
yourself.

[પડે પડે છે.]

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ:-સુશીલના ઘરનો એક ઝોરડો.

સમય:-કેટલાક માસ પછીનો.

[સુશીલ ખુરસીમાં બેઠેલો છે.
ટેબલ ઉપર બેંને પૂજ લ'ખાવ્ય.]
છે. આંખોમાંથી આંસુ વહી
રહ્યા છે.]

[મોહનલાલ અંદર આવે છે]

મોહનલાલ-હવે રોએ શું વળશે ?
પહેલાં તો ગમે તેટલું કહું, હર્ષ
સાંભળે જ નહિં ને. હવે વરસ
બગડ્યું ત્યારે અક્ષલ ઠેકાણે આવીને
પ્રત્તાવો ગાય છે. ઘેરીની પાછળ
બણે ગાંડો ચર્ધ ગયા હતો.

સુશીલ-[ચુરસા પૂવ'ક]-જાન મારવા
પરણાવ્યા હતો ?

મોહનલાલ-ભાઈ અમે તો અમારા રીવાજ
પ્રમાણે પરણાવ્યો પણ તું હવે તારા
છોકરાંઓને સાચવળે [બય છે]

સુશીલા-[ધીરેથી] છોકરાંયશે શું કરવા !
[કંચન આવે છે. સુશીલની
પાછળ જઈ વાંકી નમી તેના માથા
ઉપર ગાલ ટેકવી એક હાથે સુશી-
લનાં આંસુ ધૂણે છે.]

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ : મુ'બરકમાં સુશીલની રૂમ.

સમય : સુશીલની નોકરીનો-એ ત્રણ વર્ષ
પછીનો-[સુશીલ આરામ ખુરસીમાં
સેતેલો છે. કંચન ધીરે પગલે તેની
નજીક આવે છે. પગનાં સાંકળાનો
ખખડટ થાય છે.]

સુશીલ-ધીરે નથી ચલાવું ? આખો માથો
ધ્રુજ બાય છે.

કંચન-[વિનવતાં] કહેને હું જઉં ?

કંચન-હવે યશું ન યશું ચલાવું છે !
સંતાપ કરશે તો શરીર બગડશે.
કોઈ વર્ષ નપાસ પણ થવાય
[વિવહલતાથી] રહે ના, જાના રહે.

સુશીલ-[નિર્દયતા પૂવ'ક તેનો હાથ
તરછોડી નાંખતાં] તારા પાપેજ
વરસ ગયું.

કંચન-[છોબીલી પડીને પાલવ મસળતાં]
મારા પાપે ? મારી સાથે તો હસીને
બોલતા પણ નથી. મેં કેવી રીતે
તમને નાપાસ કરાવ્યા ? હું તો
ઉંડી તમારી સગવડ સાચવતી
આવી છું.

સુશીલ-તારી ચિંતામાં જ વંચાયું નહિં
ને ? તું નહોતી ત્યારે કદિ નપાસ
થયો નથી તે તને પરણ્યા પછી જ
કેમ નપાસ થયો ? તું ન આવી
હોત તો જરૂર પાસ થાત.

કંચન-[આજંવતાથી] તમે હાથ ઝાલ્યો
એટલે આવું જ ને ? હું શું કરું !

સુશીલ-પડ ખાડમાં.

[કંચન નિશ્વાસ નાંખી આંખમાંથી
આંસુ ધૂણતી જવા લાગે છે]

(પડછે પડે છે)

સુશીલ-[ગીઝાઈને] ક્યાં, સુલામાં જવું છે ?

કંચન-આટલી વખત જવા દો. પછી
કદિ પણ જવાવું નામ નહિં લઉં.

સુશીલ-[સંકોષ] પણ જવું છે ક્યાં
એ કહીશ ?

કંચન-જાણીને અનણ્યા થાવ છો ? તમને
પણ કેટલા વાનાં ક્યાં પણ તમે

એકના બે ના થયા. મારા બાપા
નાક પર માંખ ન બેસ્યા કે, તેમણે
તમારા પગમાં પાઘડીઓ ઉતારી
પણ તમે માન્યા નહિ. કોણ બંધે
એમણે તમારું શું બગાડ્યું છે !

સુશીલ-માગી આખી છાંદગી બગાડી છે.

કુંવન-પણ હવે એ બગડી ન બગડી
થવાની છે ? હું ખરાબ હોઉં તો
મને સુધારો. એમને શું ખબર કે
હું તમને નહિ ગમું ?

[સુશીલ-જવાબ આપ્યા વિના
પાંચ રહી ઉઘવાતો ડાળ કરે છે.]

કુંવન-[આતુરતાથી] બોલોને જઈ ?

સુશીલ-ના.

કુંવન-[આંખમાં આંસુ સાથે] એકનો
એક બધ પરણેને જીવેન ન બધ
તો લોક શું કહે ?

સુશીલ-લોક ગમે તે કહે, મને શું ?

કુંવન-તમને કંઈ નહિ, પણ મારે જવું
છે. મને તો જવા છે !

સુશીલ-[ફૂરતાથી] શું કહ્યું ? તારે જવું
છે ? નથી જવાનું.

કુંવન-પણ-

સુશીલ-ચૂપ રહીશ કે પછી-?

કુંવન-[સુશીલના પગ પાસે નેસી તેજ
બોળામાં બે હાથ મુકતાં સજ્જ
નેત્રે તેના સામું જોઈ] તમારાં
લગ્નમાં તમારી જીવેન ન આવે તો
તમને કેવું લાગે ?

સુશીલ-[આહુ જેવું બેપરવાઈથી] ત્યાં
જવાથી તારી ઉપર એ લોકોના
જંગલી સંસ્કાર પડે. તું બગડી
ગયા.

કુંવન-નાનેથી મોટી એમણે, કરી, હવે
ત્યાં શું વધારે બગડી જવાની છું ?
એ દિવસ ઉપર ત્રીજ દિવસ નહિ
રહું. પરણાવીને તરત જ ચાલી
આવીશ. કાલે રાત્રે તો લગ્ન છે.
બે કલાક પછી ગાડી ઉપડશે, એમાં
જઈ તો જ કાલે ત્યાં પહોંચાય.

સુશીલ-અને ચાર પાંચ દિવસ મારે
અહિં લૂખે મરવું ? તું ત્યાં મેવા-
મીઠાઈ ઉઘાવે ને હું, અહીં હાથે
રહું ?

કુંવન-ત્યાં જઈને હું મીઠાઈ જીભે મુકું
તો મને સોગન છે. તમે પણ ચાલો.
તમને જોઈને બિચારાં અછો અછો
મધ જશે.

સુશીલ-મારે તો આવવું જ નથી.

કુંવન-તો તમે લોજમાં જમજો.

સુશીલ-અને પછી મહિ પડું તો
તારે શું ?

કુંવન-[છણકો કરતાં] કંઠમાં એમ જ
કહોને કે તમારે કોઈ પણ ઉપાયે
મને જવા નથી દેવા !

સુશીલ-[ટાડાશથી] એમ સમજ.

કુંવન-[હક પૂર્વક] પણ મારે જવું જ છે.

સુશીલ-તો બારણાં ખૂલ્યાં છે.

કુંવન-એટલે ?

સુશીલ-ક્યાં તો માડું ઘર કે તારું
પિયર. ત્યાં જવું હોય તો સદાને
માટે મારાં બારણાં તારે માટે બંધ
સમજજો.

કુંવન-[મોટેથી રડતાં] કંઈક તો કયા
રાખો. [કરગરતાં] બસ, આ એક જ
વખત જવા છે. પછી તમે કહેશો
તેમ કરીશ.

સુશીલ-હું કહું તેમ કરીશ !

કંચન-[આશાભરે] હા.

સુશીલ-તો લગ્નમાં જવાનું માંડી વાળ.

કંચન-[સંકોધ] પૂછીશું તમને! [ટૂંક
ખોલીને કપડાં બહાર કઢાડે છે.]

સુશીલ-[મીઠાશથી] ત્યારે જવાનું નક્કી
કરે છે?

કંચન-[તેટલા જ મીઠાશથી] હા.

સુશીલ-પછી ઘરમાં નહિં પેસવા દઉં
હોં?

કંચન-બહુ સાર.

સુશીલ-એ ટૂંક મેં ખરીદ્યું હતું. લઈ
જવાશે નહિં.

કંચન-[એકી ટોચે સુશીલ સામું જોઈ
રહે છે પછી ટૂંક જરથી વાસીને
ઉભી થતાં] એમ જ છે, તો આ
રહ્યું તમારું ટૂંક! [કપડાંની અચકી
બાંધે છે.]

સુશીલ-તે જણશે-

[કંચન સુપચાપ ઘણીતા ઉતારી
આપે છે. આંખમાંથી આંસુ
સુકાઈ ગયાં છે.]

કંચન-હવે કંઈ બાકી રહેલું હોય તો
માંગી લો!

સુશીલ-[ઉભો થતાં] બહુ ક્ષત્રી છે
કેમ? [મારવા માંડે છે. કંચન
વાગવું ન હોય તેમ 'લયડી' જવા
છતાં પણ બીંત આવી સ્થિર ઉભી
રહે છે. ગાલ ઉપર આંગળાના
સોળ ઉપસી આવે છે અને ઉંચી
ટેકરીઓ વચ્ચે ખીણમાં નદી વહી
જતી હોય તેમ આંસુના રેલા
આટલા જાય છે.]

કંચન-અસ ધરાઈ ગયા? હજી બાકી
હોય તો મારી લો. કાલ કોને
મારશે?

સુશીલ-[ધક્કો મારતાં] જા, નીકળ!
[કંચન અચકી ઉપાડી જાય છે.]

સુશીલ આરણ્યની રોપર વાસી
આરામ ખુરસીમાં પડે છે. એની
આંખમાં આંસુ દેખાય છે.]

સુશીલ-[સ્વગત]—આતો ખરેખર ગઈ!
[અટકાવે] પણ લગ્ન વીતી ગયાં
પછી તો આવશે જ. મારા બોલ
સામું જોશે? [અસ્થિર બની
નિશ્ચાસ્ત નાંખે છે.]

[કમાડ બહારથી ટેલાય છે]

સુશીલ-[આંખ સાફ કરતાં ઘોઘર
સાદે] કાણ છે?

કંચન-[બહારથી ખીતે ખીતે] હું!

સુશીલ-[અમકે છે. હટકારાનો શ્વાસ
મૂકે છે. આરણ્ય પાસે જઈને
ઉભો રહે છે] કેમ પાછી આવી?
આવી જા.

કંચન-[રડમસ સ્વરે] પણ ગાડી તો હવે
ઉપડી ગઈ હતી.

સુશીલ-[નિદંબતાથી] રોશન પર પડી
રહેને! કાલ જશે.

કંચન-મારે નથી જવું ઉઠાડાં

સુશીલ-[રોપર પર હાથ મુકતાં
નહિં આવી જા? મારે તારું પ્રભ
નથી?

કંચન-[મોટેથી શેતાં અત્યંત કશ્વતાથી]
મને માફ કરો. મારી ભૂલ થઈ.
[સુશીલ કમાડ ખોલે છે કંચન
અંદર આવી ઉભેથી તેના પગ ઉપર
પછપાય છે.]

સુશીલ-[ગભરાઈને] હીરડીરીયા?
[કોધથી] મને હેરાન કરવાનું
આવી છે!

[પડે પડે છે.]

સમાપ્ત.

નાસ્તિકવાદનો વિકાસ

લેખક:

એક સામા-
ન્ય માન્ય.

આવચંદ માવજી વડેરા

મુખ્ય મુદ્રાથી—અને
દૃષ્ટાન્તા દર્શકથી

તા એવી પ્રચલિત છે
કે નાસ્તિકવાદ એ આધુ-
નિક યુગનું લક્ષણ છે. અમુક
અમુક સંસ્કૃતિઓના મંથન
કાળ પછી, અને જગતમાં અમુક
સ્થળનાં અમુક પરિપતન પછી જ
મોટે ભાગે આ વાદનો પ્રચાર થયો
એમ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે સાચી
વાત એ છે કે કોઈ પણ માન્યતા અગર
કોઈ પણ સામાજિક વ્યવસ્થાનો સિદ્ધાંત
આમ એકાએક જન્મી પડતો નથી. એની
પાછળ વર્ષોનો નાંક-પણ યુગોનો ઇતિ-
હાસ હોય છે—એટલો જ પુરાણો વિકાસક્રમ
હોય છે. આજે જે બહુ જ અપ્રચારિત
આપણા સમાજમાં આપણને દેખાઈ આવે
છે, તે લાંબા વખતથી સમુદયાનુસારમાં
રેપાઈ ગયેલ હોય છે

એ જ વાત નાસ્તિકવાદ સંબંધે પણ
સાચી છે. આનો અર્થ એમ હું નથી કરવા
માગતો કે નાસ્તિકવાદ એક વાદ તરીકે પણ
લાંબા કાળથી પ્રચલિત છે. વાદ તરીકે
અત્યારે જે સ્વરૂપમાં આ સિદ્ધાંત અસ્તિ-
ત્વ ધરાવે છે એ સ્વરૂપમાં એ ઇત્ય
હોય તો પણ તેને યુગવલણ મળી શકીએ
એટલી વ્યાપકતા એણે ન મેળવી હોય તેમ
બની શકે. મારું કથન બીજું જ છે. હું
એમ કહેવા માગું છું કે આજે જે ગંભીર

આપણે સમાજને ઈશ્વર

છે એમ મનાવવા મથીએ

છીએ—એ જ આપણે એવી

સંસ્કૃતિનાં સંતાન છીએ કે

જેનો સ્વભાવ જ નાસ્તિકવાદ તરફ

મથાણું કરવાનો હોય.

ઈશ્વરની સાથે જ આપણે સંસ્કૃતિને
અભિનંદી રહ્યા છીએ અને એ જ વખતે
એક સાધારણ લણેલો—અગર લણતો નિશા-
ળાચો પણ ન કરે તેવો વળતો વ્યાધાત
કરી રહ્યા છીએ સંસ્કૃતિને ચરણે માથું
નમાવી પુનીત થવાની ઇચ્છા રાખનારા
આપણે, અને ઈશ્વરને પ્રાર્થી મંગળ પ્રક-
ટાવવાની હોંસ મેવતા આપણે—એ બંને
લુદી લુદી—એક બીજાથી સદંતર વિરોધી
મનોદશા છે. ટુંકામાં સંસ્કૃતિ એટલે
નાસ્તિકવાદના વિકાસનો ઇતિહાસ છે
એ આપણે ભાગ્યે જ સમજીએ છીએ.

* * *

ત્યારે આ સંસ્કૃતિ એટલે શું ?
એની વ્યાખ્યા, અત્યારે સંસ્કૃતિનું
સ્વરૂપ તપાસીને, આપણે આપીએ તો ઘણી
અપાય, તેમજ તેમાં ઘણી ભૂલો થવાને
સંભવ પણ રહે. આજે માનવપ્રજા અનેક
ભાવનાઓથી ભરપૂર બની છવી રહી છે.
એના કાંઈ પણ યુગે યુગભાવના કેળવી

નથી એમ નથી બન્યું. એ પ્રત્યેક યુગ-
ભાવનાએ સંસ્કૃતિમાં પોતાનો ફાળો આપી
આ વિરાટ ભાવનાને બહુવિધ બનાવી છે.
જે યુગ અગર જે પ્રજા અહિંસા પર
હવે છે-એટલે કે માત્ર અહિંસાને જ
સાચી જીવનભાવના માને છે, તેણે સંસ્કૃ-
તિમાં ગ્રાણી માત્ર પર દયા-એવો નિષ્ક્રિય
અગર તો પરાધે અલિદ્ધાન એવા સક્રિય
ભાવ આપ્યા છે. જે પ્રજા રાષ્ટ્રવાદ પર
હવે છે તેણે ન્હાના ક્રમ ઉપરનો સામ્યવાદ
સંસ્કૃતિમાં આપ્યા છે. જે પ્રજા આ
લોકનાં સુખ ખાતર હવે છે, તેણે વૈભવ
વિલાસની ઉચ્ચ સગવડતાઓ સંસ્કૃતિમાં
ઉમેરી છે. જે પરલોકની કલ્પના પર હવે
છે, તેણે જીવનનાં કારણો અને શક્તિઓ
કલ્પનાં અનેક તત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધિ સંસ્કૃ-
તિને આપ્યા છે એટલે કુંકમાં સંસ્કૃતિ-
ની વ્યાખ્યા કરવી હોય તો તેનાં મુળમાં
જવું પડશે.

એ વ્યાખ્યા આપવા કરતાં સમજવી
રહેલી છે. એક જંગલી પ્રજાની કલ્પના
કરીએ. એમાં નન્ન સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ખાંચે
અને સ્તનપર એટલાંજ નગ્ન બાળકોને
નાખીને ફર્યા કરે છે. આ માનવીએ
બોલતા નથી. ગાતાં નથી. લખતાં નથી,
વાંચતા નથી. એ હસે છે અને દાંતીયા
કરે છે. તિજી હથીયારોથી પ્રતિપક્ષીના
શરીર પર અને રાત્રી પશુઓ પર ધા કરે
છે-અને એવા ધા જોઈને રૂએ છે કે
મલકાય છે. એના હાસ્યમાં કંઠા નથી,
મેહકતા નથી. એ આખું જંગલ ગળ-
વતા હસે છે, અને ચીચીયારી પાડે છે.

એમાં માતા નથી, પિતા નથી, કુટુંબ
નથી, સંતાનો નથી, પતિ નથી, પત્નિ
નથી, ઘર નથી, નગર નથી, સંસ્થા નથી.
ત્યાં જીવતાનાં માન સચવાતાં નથી. મરે-

લાની સ્મૃતિ જળવાતી નથી ગમે તે
ગમે તેને મારીને ખાઈ શકે છે. નખળાં ભૂખે
મરે છે. સખળાં નખળાંનાં હાથની વસ્તુ
આંચણી નય છે. સ્ત્રીઓનો ઉપભોગ સૌ
સૌની સ્વેચ્છાએ કરે છે.

* * *

માનવીનાં આટાળાં આવા ભૂમિપટ
પર ફરે છે. એ પાણીનાં ધોધથી ડરે છે,
આગથી ડરે છે, વર્ષાથી ડરે છે, વીજ-
ળાથી ડરે છે, સર્પ, સિંહ અને હાથીને
એને ત્રાસ છે. મહોટા પર્વત, ઉંડી ખાઈ,
વિશાળ આકાશ, સુયંત્રી ગરમી, રાત્રિ
દિવસ, ઋતુના ફેરફાર. નિયમીત સુયં
અંદ્રોદય, રાત્રીનું અંધારું, પવન. ઝંઝા-
વાત, ધરતીકંપ, અને અગ્ની આ બધું જ
એને જન અગમ્ય છે. એ સ્વપ્નથી એ
ડરે છે, અને દૂર ભાગે છે.

એ માનવ જીવનમાં પહેલો મહાવનો,
બનાવ એક સ્ત્રી, એક પુરુષ, અને એના
સંતાનો સાથે રહેવા લાગ્યાં તે બન્યો.
એમાંથી ઝાંખુ ઝાંખુ કુટુંબ જીવન ઉપજ
આવ્યું. એમાંથી સસુહભાવના પ્રકટી,
એમાંથી સમાજ આવ્યો, સમાજની વ્યવ-
સ્થા આવી, નીતિ આવી, નિયમો આવ્યા,
કાયદો આવ્યો, જીવનનાં ભોગને રસપૂર્વક
માણવાની મહેચ્છા આવી, લગ્ન આવ્યું,
લગ્નની નીતિ આવી, સતિત્વ આવ્યું,
પિતૃપૂજા આવી, આ બધું જ આવ્યું.
પણ તે આવવાની શરૂઆત એક સ્ત્રીને
એક પુરુષે પોતાની પાસે લાંબો વખત
રાખી તેમાંથી ઉપજ્યું. એ સ્ત્રી એને
ગમી, અને એણે એને ખોરાક લાવી
આપવા માંડ્યો. એ સ્ત્રીને પણ એ ગમ્યું.
અને એણે એને રાજ રાખ્યા. કાંઈને
એની અદેખાઈ આવી, અને તેથી તેને
એ પહેલાં માણસે મારીને દૂર ધકે-

દ્યો. આ સ્થિતિ સહુને ગમી અને સહુ એ પ્રમાણે જુદું જુદું વસ્ત્રાવી બેઠા—અને આ વાત વધુ મહત્વની છે કે—સહુએ એકબીજાના હકકમાં દબાયગીરી નહિ કરવાનો નિયમ સ્વીકાર્યો. એ આજની બહુવિધ લાગતી પવિત્ર જગ્યાતી સંસ્કૃતિનો પ્રારંભ.

એટલે સંસ્કૃતિ એટલે વ્યવસ્થા અને એ વ્યવસ્થા કરવા પાછળનું ગ્રેરક બળ તે માનવી વાસનાને સુખરૂપ માણવાની આકાંક્ષા. વિલાસ માટે સૌથી પ્રથમની શરત તે સુરક્ષિતતા. અગમ્ય વસ્તુઓ કે અગમ્ય રીતે બનતા પ્રસંગોના ભયમાંથી મુક્તિ, હિંસક પ્રાણીઓના ત્રાસમાંથી મુક્તિ, અને માનવીઓની વિઘાતક હથેલીમાંથી મુક્તિ આ ત્રણ વાદ માટે માનવીએ ભાતભાતની યોજના કરી છે. અને શુદ્ધિને કસીને નિવારણ કાઢ્યું છે. આ ત્રણે પ્રકારના ભયો; એટલે કે ન સમજી શકાય તેવાં સ્વભાવવાળા તત્ત્વો પવન, પાણી, આગ, સૂર્ય, પ્હાડ, વિ. ન સમજી શકાય તેવાં કારણોવાળા બનાવો, જેવા કે રાત્રી દિવસ, ભયંકર વર્ષાદ, ઝડપેરફાર, વાવાઝોડ. વીજળી, વિ. અને હિંસક પ્રાણી અને માણસોનો ભય આ ત્રણ પ્રકારનાં ભયમાંથી મુક્ત થવાની માણસ જાતની ક્રિયા તેતુજ બીજું નામ સંસ્કાર વિઘાસ

* * *

જ્યાં સુધી ભયનું કારણ ન સમજાય ત્યાં સુધી એની ગતિની અનિશ્ચિતતા માણસને ડરાં કરે છે. આથી માણસે પહેલી જ પ્રગતિ સ્થિતિ અને સર્જનના બેઠને ઉઠેલવા માટે કરી છે. પૃથ્વી અને ગૃહ ઉપચૂલની ગતિ, વર્ષાદ, વિજળી અને આગ, આ બધાનાં

ઉત્પાદન તરીકે સંસ્કારનાં પ્રારંભના યુગનો માણસ ધૃશ્વરને માનતો. શરીરના રોગ, સ્વપ્નાં, દેહનું સર્જન, વધન, અને નાશ, આ બધી ક્રિયામાં કંઈ પણ ઉકેલ નહિ પડતાં માણસ ધૃશ્વરની ગતિ સમજી બેઠી રહેલો. પાણીનો પ્રવાહ અને આગની જ્વાળાને અટકાવી ન શકનાર નિબંધ માણસ તેને પણ પ્રજુતું સર્જન માનતો. આજે બધાનાં મુળમાં રહેલ તત્ત્વના સ્વભાવનો અભ્યાસી માણસ તેને પોતાનું અંતરમાં લઈઉલટું તેની પાને ધાયું કામ કરાવી શકે છે. એટલે ધૃશ્વરનું જે એ વિશાળ ક્ષેત્ર અગાઉ હતું તેમાં આજે સંકુચિતતા આવી ગઈ છે.

જીવનમાં અનેક જ્ઞાનશાળા છે. એ પ્રત્યેક જ્ઞાનશાળા પોતાની મેજે વિકસતી જાય છે, અને પોતાના ક્ષેત્રમાં સમાતી બાબતો સમજાવતી જાય છે, તેમ તેમ તેની અંદર રહેલ ધૃશ્વરી તત્ત્વ ઓગળતું જાય છે. શરીરને સામાન્ય રોગ થતાં આપણે આજે વૈદ્યકશાસ્ત્રીનો આશરો લઈએ છીએ એ રોગ ધૃશ્વરે મોકલ્યો છે, એમ માની આપણે બેસી ન રહેતાં ઉઠતા એના નિવારણનાં ઉપાયો ચાલ્યે છીએ. એટલા પુરતો ધૃશ્વરનો આપણે ઈન્કાર કર્યોજ કેટલી શકાય. વજ, વીજળી જે ઈંદ નામના કાઈ સર્વોપરી દેવતાનું આયુધ સમજનાર પૂર્વજોના પુત્રો આપણે વીજળીથી થતી બત્તીએ અને પંખાઓ નીચે આરામથી ફરીએ છીએ. એટલા પુરતો વીજળીમાંથી પ્રજુને અંશ નાશ પામ્યો એમજ માનવાનું, આગનું પ્રકટય એ ધૃશ્વરી ચમત્કારનું ચિન્હ માની અગ્નિભાં શમીતું પૂજન કરનાર જાતિના વારસો આપણે દિવાસ-બીની પેટી પર સળી ધરી આગ ઉપ-

જાવવા શક્તિમાન થયા, અને એટલો પ્રભુનો સ્વાધીન અધિકાર બંધ પડ્યો.

આમ જીવનની પ્રત્યેક બાબતમાં થવાજ લાગ્યું છે. સમાજના નીતિ નિયમો જે પ્રારંભમાં બહુજ ઓછા પળાતા હશે, તેની પાછળ ઇશ્વરી શક્તિનું બળ કલ્પવામાં આવતું હતું અને કેટલાં ક્રમનો ફળદાતા ઇશ્વર મનાતો. આજે નીતિ નિયમોનો મહત્વનો ભાગ કાયદામાં પરિવર્તિત થઈ ગયો છે, અને સમાજે પોતે જ એ કાયદાના ભંગની સજા કરવાનું માથે લીધું છે. એટલા પુરતો ત્યાંથી પણ ઇશ્વરનો નાશ થયો ગણાવાનો. સત્ય, અહિંસા, દયા, પરમાર્થ વિ. સદ્ગુણો પહેલા ઇશ્વર ખાતર આચરવાની વાતો થતી હતી; આજે એજ સદ્ગુણો રાષ્ટ્ર માટે-એટલે કે અમુક ભુવિભાગમાં રહેતી માનવજાતિ માટે આચરવાનું કહેવાય છે, એ પણ પરિણામે ઇશ્વરનો એટલો વિનાશ કરે છે.

* * *

ઈશ્વરનાં અસ્તિત્વનાં મુખ્ય કારણો જે છે. એક સંધિની અગમ્ય વસ્તુઓનું ઉત્પાદક કારણ અને બીજું સમાજની વ્યવસ્થાના નિયમોનું નિર્માતા કારણ. ઇશ્વર સુધ્ધી ગતિનું નિયમન કરે છે, ધરતીકંપો ઉપજાવે છે; વરસાદ વરસાવે છે, અને જન્મ મરણ ઘટમાળ ચલાવે છે. એજ ઇશ્વર સહુને ક્રમનું ફળ આપે છે, સહુનાં અંતરમાંથી અવાજ કાઢે છે, નીતિના ભંગની સજા કરે છે; સદાચારીઓને પુણ્ય-ફળ આપે છે. આજેય ઇશ્વરનાં આજ કૃત્યો છે. આજથી યુગો પહેલાં પણ એજ હતાં. છતાં આપણે ખુદ કૃત્યોને જ જવારે ગણાવીશું ત્યારે બહુમિ બાબતમાં આપણને સમગ્રશે કે માણસ જાતિએ ઇશ્વરનાં ઉત્પાદન કારણત્વમાં કે નિર્માતા કારણત્વમાં

શ્રદ્ધા નથી રાખી; ઉત્પાદન માટેના નિવ-
મોને સમજી લઈ નાના પાયા પર એ નિય-
મોનો પોતેજ પ્રયોગ કર્યો છે... માણસે
વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી બની વાયુને પ્રમાણસર મેળવી
પાણી બનવું છે, અને ન્યાયાધિશ બની
- એક માણસનું ખુન કરનાર બીજા માણ-
સને સજા કરી છે. આ બંને સ્વરૂપે
માણસ ઇશ્વરને કરવાનું કૃત્ય કરી રહ્યા
છે, ઇશ્વરની હરિકાઇ કરી રહ્યા
છે, અગર તો આ લેખની લાધામાં
કહું તો ઇશ્વરનાં ક્ષેત્રમાં સંક્રમ્ય કરી
નાસ્તિકવાદને ચોપી રહ્યા છે. ઇશ્વર સ્વયં
ન્યાયી, સર્વજ્ઞ અને સર્વશક્તિમાન
સત્તામાં પ્રભુપણે માનતા છતાં આજે
માણસ જાતિ પોતાની આંતર વ્યવસ્થા
માટે, માણસ પ્રાગી પોતાના સ્વાર્થ માટે
જે તકકાટ મારી રહી છે-એક વ્યવસ્થા
કે એક યોજનાં નહિં ગમતા બીજાને
સંસારમાં ઉતારી રહી છે-એ આખી
વિચિત્રતા નાસ્તિકવાદ શિવાય બીજું
કંઈજ નથી.

સમાજની શાંતિ માટે રાજ્યસંસ્થાને
સગર્વીને સંસ્થાની કેન્દ્ર મૂકી સમા-
જમાનવીને રાજ બનાવી, તેનામાં ઇશ્વરનો
વિભૂતી અંશ મુકેલો. એ વિભૂતી અંશ
માટે પ્રજામાનસમાં પ્રચંડ લાગણી બળ
ઉપજાવવામાં આવ્યું. એ આખી સંસ્થા,
શાંતિ અને વ્યવસ્થા માટે તકામી બનતા
અસરીરી નિયમ અને શાંતિને રાજ્યત્વથી
પણ ઉચ્ચ પદે સ્થાપી જેને ઇશ્વર ગવશે
તેવા રાજાનો વધ કરવા સુધી પ્રજા
આગળ વધી-એ સાથે આખી રાજ્ય-
સંસ્થાને અજખામણી કરી મુકી. એથી
વધુ પ્રગતિમાન પણ ફેટલીય આમીવાણું
પ્રજાતંત્ર સંસારમાં ઉતાણું. શાસનનાં
એક ક્રમમાંથી બીજા ક્રમમાં જવાની આ

ક્રિયા પ્રગ્નનો 'આસ્તિકવાદ' સિદ્ધ કરે છે છે કે નાસ્તિકવાદ ? બંને રાજ્યમાં ઇશ્વરી અંશ હોય તો એ જે ફરમાવે તે સદાય વંદ્ય હોયું થરે. અગર તો બીજી રીતે પ્રગ્નનાં કલ્યાણથી વિશેષી એવી પ્રવૃત્તિ રાજ્યમાં કદી હોઇ જ ન શકે; અને હોય એમ લાગે તો પણ એની સામે શી રીતે યવાય ? અને એ તંત્રનો નાશ તો દંભ જ કલ્યાણ ! પણ નિરતિ એટલીને આસ્તિકવાદ પર ક્ષિપ્ત થનારા પડિતો કરતાં પ્રગ્ન માનસ વધુ ઝડપી વિચાર ઝીલનાર, અને કાચું કરનાર નીવડ્યું છે. એણે રાજ્ય વ્યવસ્થા આખા ક્રમને-એની પાછળ ઇશ્વરવાદનું સંધનું ભેર હોવા છતાં ઉગ્રવી દીધો છે. પ્રગ્નતંત્રવાદની અધુરી અધુરી વ્યવસ્થા પણ શુદ્ધિવાદ ઉપર, ગણીતશાસ્ત્ર ઉપર, વ્યવહાર ભૂમિ ઉપર ઉભી રહી છે. એનાં તંત્રની યોજના આવી પ્રગ્ન સમક્ષ તેના માનસમાં ઉતરે એ રીતે મુકાઇ છે. એટલે એ રાજ્યતંત્રને કમર ભાંગેલા માણસની પેઠે ઇશ્વરવાદના ટેકા પર બેસાડ્યું નથી પડ્યું. શાસન પાછળથી પણ ઇશ્વર આધાર ઉઠાવી લેવાતાં એ પણ નાસ્તિકવાદનાં પ્રગ્ન લક્ષણ તરીકે સાબીત થયું છે.

* * *

હું કામાં સૃષ્ટિની કામ પણ પ્રયામાં, હું કે કામ પણ યોજના શુદ્ધિવાદ ઉપર ઉતરે છે, એમાં માણસ પોતાને હાથે ફેરફાર કરવા શક્તિવાન બને છે ત્યારે ત્યાં ઇશ્વરી સત્તા છે એમ માનીને એ કરતાં અવગ્રાણે હોય એમ બન્યું નથી.

અલગત પ્રગ્નનો જે 'વગ' ઇશ્વરને નામે રોટલો પેદા કરે છે, તે, અને તેનાં મીઠાં વાક્યોથી જે ભોળ-વાચક છે તે હંમેશા નિબળ અવાજ ડાદતા રહ્યા છે, પણ ઇશ્વર કરતાં ઉપ-ભોગની વાસના પ્રગ્નને વધુ પ્રિય છે, એટલે એ વગે પોતે પણ છેલ્લે છેલ્લે શુદ્ધિવાદને વધાવી લીધેલો છે. ઇશ્વરની આવી કલ્પના ક્યાંક સ્થિર નહિ હોવાથી, આ વગે આ શુદ્ધિવાદનાં પરિણામને લાંબે ગાળે ઇશ્વર સાથે ભેટી દે છે. એથી જ જે થોડો ધણો પણ આસ્તિકવાદ બચ્યો છે, તે આપણે ભ્રેષ્ઠ શકીએ છીએ, બાકી તો જ્યાં જ્યાં શુદ્ધિ સમજી શકી છે, ત્યાં ત્યાં ઇશ્વરની ગહનતા ઉભી નથી રહી; જ્યાં જ્યાં શુદ્ધિ યોજના ધરી શકી છે, ત્યાં ત્યાં ઇશ્વરની સત્તા નિમુળ થઈ ગઈ છે.

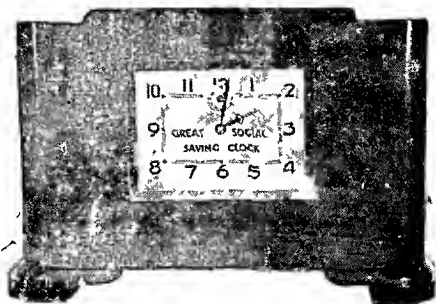
આજે એ નાસ્તિકવાદ અનામી લોકવાદનું રૂપ ધારણ કરી શકે તેટલો સ્પષ્ટ બન્યો છે. અને આપણને સમજાયું છે કે શુદ્ધિની આટલી ત્વરિત ગતિમાં પણ ને વધારો કરવો હોય તો આ ઇશ્વરજીવી-Godliving-વગેનો નાશ કરો. માટે જ આજની પ્રવૃત્તિ નવા વાદ રૂપે એ વગેનો નાશ કરવા ઉપજી છે. એ પ્રવૃત્તિ નવી નથી, એ સંસ્કૃતિનું જ પરિણામ છે. એ વાદ આજ એકાએક જન્મી પડતો નથી, એ યુગ જુની પ્રક્રિયા છે. માત્ર અત્યારે એ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે એ આસ્તિકવાદના અનુયાયીઓનો સમગ્ર સામનો કરી શકે છે, એને માટે જ એ પોતાનું નવું તત્ત્વજ્ઞાન સજે છે.

આર્શ્વય પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલૅક મફત મેળવો.

ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીમો લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને
સેવીંગ ક્લાક મફત આપે છે. આ ઘડીયાલ પ્રીમીયમના
પૈસા રોજના રોજ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે
તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રામીયમ ભરવાની
શ્રીકર રહેતી નથી.

દરેક ડેકાથે કમીશન તથા ગમારથી કામ કરનાર
એન્ટેા મેળવે છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઈફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈસ્માઇલ બીલ્ડીંગ, હાન'બી રોડ, ફાટ' સુ'ખધ.

રેડીયમ

આ કુસ-રે તરીકે ઓળખાતાં કિર-
ણોની શોધ ૧૮૯૬ માં 'મી. રેન્ડોમને
કરી હતી. આ શોધથી ખીન્ન મોટી
શોધોળ કરનારાઓમાં દેખીતી રીતે
બહેન ઉંઢી અને બેઢભરી રેડીઓની કાચ
પદ્ધતિ પુરવાર કરવાની પ્રેરણા આવી
અને ૧૮૯૮ માં પ્રોફેસર અને મેડમ
ક્યુરીએ સ્થિત જગતને અગણિત બળથી
ભરપુર એવું 'કંઈક તાણુખીભયુ'
ખતાબ્યુ' અને આજે એ સંસ્કૃત દેશનાં
મહાન શાસ્ત્રિય ભેગનઓ સાથે નજદીકનો
સંબંધ ધરાવે છે.

રેડીયમ એ રેડીઓ ઉત્પન્ન કરતી ધાતુ
છે એટલે કે સાધારણ રીતે જે ચીજોમા
યછને પ્રકાશ ન જતો હોય તેવી અપાર-
દર્શક ચીજોમાં તે કિરણો પ્રસારે છે.
અલગત આવાં કિરણો પ્રસારતી
ખીણ વસ્તુઓમાં થોરીયમ અને
યુરેનીયમ પણ છે. આપણી વતમાન
તપાસમાં યુરેનીયમ અગત્યનો ભાગ ભજવે
છે કારણ કે રેડીયમ માત્ર યુરેનીયમ
ધરાવતી ધાતુઓમાંથીજ મળે છે. આમ
યુરેનીયમને રેડીઓ ઉત્પન્ન કરતી ધાતુ-
ઓના પિતા તરીકે વર્ણવી શકાય.

દરેક જાણે છે તેમ, રેડીયમ સંબંધી
સૌથી નોંધવા યોગ્ય હકિકતોમાંની એક
તેનાં બહુજ ઓછાં પ્રમાણુની છે; અને
તે હજારો જાણવા યોગ્ય શોધોની આવી

છે. તે ક્યાં મળે છે તેનો હાલુભર
વિચાર કરવા રસપ્રદ થઇ પડશે.

એકસલોનેક્રીઆ, એટલ્યન ઢાંગો,
આસ્ટ્રેલીયા, કોલોરેડો અને પોટુગલમાં
એવી ધાતુઓ (પીચ્બ્લેન્ડ, કાર્નેટાઇટ અને
ઓટુનાઇટ) ઉત્પન્ન થાય છે, જેમાંથી
યુરેનીયમ અને છેવટે રેડીયમ કાઢવામાં
આવે છે. મેટલિટનને લાગે વળગે છે ત્યાં
સુધી મહાન ખતીજોએ એવો રિપોર્ટ
કર્ષો છે કે કૌન'વોલ ખાતે રેડીયમ ઉત્પન્ન
કરવા માટે યુરેનીયમની ખાણો છે. જે
આ ધારણા સાચી પડે તો રેડીયમની
એકદમ ઉંચી કિંમત ધરાવવા તે અગ-
ત્યવું અંગ થઇ પડે. નીચેની હકિકતથી
રેડીયમનો ભાવ આટલો ઉંચો કેમ છે
તેની કલ્પના થઇ શકશે.

* * *

ધારો કે આપણી પાસે પચાસ ટકા
યુરેનીયમ પેટા કરતી ધાતુ હોય તો આસરે
૬ ટન એવી ધાતુમાંથી માત્ર ૧ ગ્રામ
રેડીયમ ઉત્પન્ન થાય અને આ કિંમતી
વસ્તુનો એક રેતલ ઉત્પન્ન કરવા
માટે ૨૭૦૦ ટન ધાતુનો ઉપયોગ કરવો
પડે. પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં તો આવી પચાસ
ટકા યુરેનીયમ ધરાવતી ધાતુ મેળવવાનુંજ
મુશ્કેલ છે. જે દર ૧૦ ટને ૧ ગ્રામ રેડી-
યમ આપતી ધાતુ શોધાય તો સારી પ્રગતિ
થઇ ગણાય છે. ખરું જોતાં, રેડીયમની

અહપતા એટલી બધી છે કે ૨૦૦ ટને એક ગ્રામ રેડીયમ ઉત્પન્ન કરતી ધાતુઓ પણ કીંમતી ગણાય છે આ સર્વ અહપતાને લક્ષમાં લેતાં ૧ ગ્રામ રેડીયમની કીંમત ૧૫,૦૦૦ પાઉંડ પડે છે અને તેનો એક ઓંસ ખરીદવાને ૪૦,૦૦૦ પાઉંડ કે વિશેષ કીંમત પડે છે એમ બાણીને આપણને અબાયબી લાગશે ?

મેરમ કચુરી અને તેનાં સાથીદારોની અપાર છુદ્ધિમતા પર જો લાર દેવા જરૂરી હોય તો એ નોંધ લેવાયોગ્ય છે કે આજે પણ જે પદ્ધતિથી રેડીયમ કાઢવામાં આવે છે તે વારતવિક્રી રીતે ૪૦ વર્ષ પહેલાં તેના શોધકોએ ધડેલી જ પદ્ધતિ સમાન છે.

* * *

રેડીયમ કેવું દેખાય છે ? રેડીયમની

નળીમાં ટાલક [Talc] ના ટુકડાઓ રહેલા છે. જેની પાછળ એક ઝાંખો પડે છે. આગળ એક સુદેશક કાચ રાખવામાં આવ્યો છે જે ટાલક પર રહેતા, એક ટાંચધૂનીના માથાંથી થોડાક મોટા, પીળા ડાઘનું દર્શન કરાવે છે. આ પીળા ડાઘ રેડીયમ છે અને તે હળવે પાઉંડની કીંમતનું છે. અધારા ઝોરડામાં આ ડાઘ એટલી ચળકશે કે કેટલાક વારના અંતરેથી પણ તે નજરે પડશે. આ પ્રકાશ માત્ર કામ ચલાવેલ નથી. એ રેડીયમનું તેજ છે, જે વર્ષો સુધી, સૈદ્ધાંત સુધી, અને જ્યાં સુધી આપણાં નિશ્ચિત ધોરણને લાગે વળગે છે ત્યાંસુધી હંમેશને માટે તે ચાલુ રહેશે. રેડીયમ સંબંધી આ આશ્ચર્યકારી ખીના સમજવા યતન કરો. હળવર ઉપરાંત વર્ષો સુધી દર કલાકે પોતાનાં જ વજન જેટલાં પાણીને દર કલાકે ઉકાળવાની

ગરમી તે ધરાવે છે. ગમે તેવાં વાતાવરણમાં તેને મુકવામાં આવે તો પણ તે જે ગરમી બહાર કાઢે છે તેનું પ્રમાણ વધતું અથવા ઘટતું નથી. એકસન્દેની પારદર્શક શક્તિ અને સીસાંની અમુક ગડાધૂધી પકડી શકાય તોયણ રેડીયમનાં કિરણો બહુ જ જોરદાર છે અને પાથરની દિવાલમાં કે લડાયક જહાજની પોલાદી બાણુઓ વિંધીને તે જઈ શકે. રેડીયમની નળી આસરે પચાસ પેઢી સુધી માણસનાં દર્દને ઓછી કરવાની મહાન સેવા કરવાના ઉપયોગમાં લઈ શકાય. આવી જાતની અપાર શક્તિથી લાવિમાં શું ન કરી શકાય ?

* * *

રેડીયમની આટલા મોટા પ્રમાણમાં

રોગ સાબ કરવાની શક્તિને અંગેજ તેણે માનવ હૃદયમાં મહાન આશાઓ ઉત્પન્ન કરી છે. અત્યાર સુધી કંઠમાળના રોગનો કોઈ પણ તળીખી ઉપાય ન હતો. પરંતુ હવે તેને નાશુદ કરવા માટે રેડીયમ બહુ જ ઉપયોગી છે એવા દાવા મોટા પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે. પણ જ્યારે એવી સુચના થાય છે કે કંઠમાળ પર વિજ્ય મેળવવા માટે રેડીયમનાં કાચની જરૂર છે ત્યારે પણ હજી સુધી કંઈ નિશ્ચિત રીતે કહી શકાય તેમ નથી. તો પણ એમ સત્યપુર્વક કહી શકાય કે રેડીયમ કંઠમાળ સહન કરનારાઓને દર્દમાંથી રાહત આપે છે અને ઘણી બાળતોમાં તે જીવો આપરેશનમાં કામ આવે છે. સતત રેડીયમથી સારવાર કરવાથી ચાલુ ખરાબી દુર થાય છે, પરંતુ અકસોસ એટલો જ કે બહુધા તે રોગ ફરી પાછા દબિઓ અર થાય છે. 'રોડન્ટ અલ્કર' નામનાં

દ્દને માટે રેડીયમ અસરકારક ઇલાજ છે. રેડીયમને દ્દ પર |વજ્ય મેળવવામાં વધુ અસરકારક બનાવવાનો યત્ન કરતા ડોક્ટરોનો દ્દેક સમજાવવાનો શખ્ષ આભાર માનશે. તેની સાબ કરવાની સંભવતાઓને જાણુએ રાખતાં પણ સશકત શખ્સને વધારે લાંબુ જીવાડવાની તે શકિત ધરાવે છે. છેલ્લાં વર્ષોમાં એમ માલમ પડ્યું છે કે કાલોરેડોની ખાલમાં કામ કરતા કામદારો બહુધા એક સરખી તંદુરસ્તી ભોગવે છે. એક ઘણા પ્રખ્યાત અમેરિકન ડોક્ટર જેઓ રેડીઓલોજીસ્ટ પણ છે તેઓ આ પ્રશ્નમાં ભારે રસ લે છે. તેઓ એવાં અનુમાન પર આવ્યા છે કે એ ખાલના કામદારો જે પાણી પીએ છે તેમાં રેડીયમ મિશ્રિત હોવાને લીધે જ તેમની તંદુરસ્તી એકસરખી ટકી રહી છે. આ શોધથી તેણે રેડીયમની ગોળીઓનો વિચાર કર્યો. તેના જ કહેવા મુજબ તેણે આવી મેંકડો ગોળીઓ બ્હેંચી હતી. આ ગોળીઓનું પરિણામ, ખાસ કરીને વૃધોને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, આશ્ચર્યકારી આવ્યું. ગોળી લેવાથી આવેલાં કહેવાતાં પરિણામોમાં ચાલુ દ્દનો નાશ, વધારે ભૂખ, જીવન અને તેના પ્રતે માટે નવા ઉત્સાહની જાગૃતિ વિગેરે હતાં. બીજા શખ્ષોમાં, ખરું યોગ્યન પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાનું હતું. એમ પણ બને કે ભાવિમાં અંચી અને રેડીયમની મિશ્ર સારવારથી અતિ વૃદ્ધ પણ યુવાન યથ શકશે. આ માત્ર હવાઈ વાતો જ નથી, આજની અગત્યની

હરી શાસ્ત્રિય શોધોએ પચાસ કે વધુ વર્ષ પહેલાં ગોતાને બહુ જ મુધરેલા અને સુશક્તિ માણુસો ગણતા શખ્ષોને અગત્યનીમાં મુક્યા હોત. ભાવિ હકીપણુની કાઈપણુ હદ બાધી શકે તેમ નથી.

***

કિંમતી પત્થરોની દુનિયામાં રેડી-
યમનો ઉપયોગ અસાધારણ પરિણામો સાથે લેવાય છે. રૂબી, સેફાયર અને બીજાં જવાહીરોનો લાક્ષણિક રંગ તેની અંદરની અશુદ્ધિને અંગે છે. ખરાબ રંગના પત્થરોને રેડીયમ લગાડવાથી ખરા સારા પત્થરની નિશાનીરૂપ, કિંમતી રંગ આપી શકાય છે; કારણ કે રેડીયમમાં અશુદ્ધતા નાશ કરવાની શકિત રહેલી છે.

ભાવિમાં રેડીયમથી કેટલું બધું કામ થશે અથવા તો માનવજાતની તે કેવી કેવી સેવા કરશે તે કાંઈ પણ કહી શકે તેમ નથી. પરંતુ આટલું તો ખેશક કહી શકાય કે જ્યારે મેડમ ક્યુરીએ ૧૮૯૬ માં પોતાની રેડીયમની શોધ જગતને આપી ત્યારે તેણે શાસ્ત્રીય શોધખોળનાં ક્ષેત્રની પ્રગતિમાં અને ખાસ કરીને માનવજાતની બહુજ અગત્યની સેવા બજાવી હતી.

આપણે હજુ રેડીયમનાં જ્ઞાનની શરૂઆત જ કરી છે; તેનાં ખરાં તત્વની પ્રશંસા માટેની આપણી દ્દેક પ્રગતિ આપણને વધારે ને વધારે આશ્ચર્યમાં નાંખશે.

અજમાવો અને ખાત્રી કરો—

—સંતતી નિયમનની સર્વોત્તમ દવા—

અફળ (રજીસ્ટર્ડ)

જેના દશજ દીવસના મેવનથી જીંદગીમાં પછી સુવાવડ આવતી નથી. કુદરતી ઉપાયેજ હંમેશના માટે ગભીર અટકાવે છે. મારીક ચાલુ-શરીર નીરોગી રહે છે.
કિંમત રૂ. ૧૦, કુદત. પરદેશ શી. ૨૦.

મીસીસ હુસુમ મહેતા, (૧૦, એન.) નસીરાબાદ (રાજપુતાના.)

સોવિયેટના પત્રકારો

રશિયન વત્માનપત્રો તેમજ માસિકાનાં તંત્રીમંડળના સભ્યો, પ્રકાશન તેમજ મુદ્રણ ખાતાના કામદારો તેમજ લેખકોને બનેલો એક સંગઠિત સંઘ 'પ્રીન્ટર્સ ટ્રેડ યુનિયન' તરીકે પ્રખ્યાત છે. આ સંઘના સર્વ સભ્યોને સમાન હક્ક અપાયા છે. તેથી જ રીતે તેમના પરની ફરજ પણ સમાન છે. એક ઉદ્યોગ-છાપખાતું-મુદ્રીકરો અને પત્રકારોને, નાટ્ય લખનારા તેમજ કમ્પોઝીટરોને, તંત્રીઓ તેમજ પાનાં બાંધનારાઓને, કલાકારો, નવલકથાકારો અને ખબરપત્રીઓને એકત્રિત કરે છે.

૧૯૩૨ માં પ્રીન્ટર્સ યુનિયનના સભ્યોની સંખ્યા ૩૪,૦૦૦ હતી. આ આંકડો, જે કે પૂર્ણ તો નથી જ, કારણ કે કારખાનાંનાં વત્માનપત્રોમાં કામ કરનારાઓમાંથી ઘણાખરા તે ખાતાના ઔદ્યોગિક સંઘોના સભ્યો હોય છે. સોવિયેટ છાપખાનાઓમાં કામ કરતાં માણસોની કુલ સંખ્યા આજે ૪૦,૦૦૦ થી ઉપર છે.

ઉત્પાદનનાં અમુક વિભાગમાં કામ કરતા બંધા કામદારોને એક યુનિયનમાં સામેલ કરવાનાં તત્વથી, અમુક વેપારના લાભો પ્રમાણે ચોતાની ચળવળને ખાસ રૂપ અપવાનાં યુનિયનનાં કાયદામાં, અડચણ આવતી નથી. પત્રકારિત્વ માટે પણ આ હકિકત સત્ય છે. બદલાની રીત સંબંધી અને નવા કામદારોની કેળવણી, ભૌતિક

તેમજ સામાજિક સ્થિતિ, તેમજ પત્રકારિત્વને લગતા ખીજ સીધા પ્રશ્નો સંબંધી આ ધંધાની સર્વ ખાસ બાબતોનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

આમ બદલાનાં તત્વનો નિર્ણય કરવામાં યુનિયન એ હકિકતથી ઘેરાય છે, કે સોવિયેટ પત્રકાર માત્ર પત્રકાર, અથવા લેખ લખનાર કે ખબરપત્રોજ નથી, પરંતુ તે કારખાનાંઓનાં તેમજ સામુદાયિક ખેતરોનાં સામાજિક અને ઔદ્યોગિક જીવનનો વ્યવસ્થાપક, તેમજ સીધી રીતે ભાગ લેનાર છે. આથી બદલાની રીત નક્કી કરવામાં યુનિયન, પત્રકારનાં લેખનનો વિસ્તાર કે શુણ્ડ ન જોતાં, મોલ લઘુવાની ઋતુ દરમિયાન સામુદાયિક ખેતરો પર કામ કરતી, ગામે ગામે ફરતી તંત્રી કચેરીઓમાં ઔદ્યોગિક કાર્યોની તપાસ માટેની 'પ્રેસ ઘાડ'માં ભાગ લેવાનાં તેનાં કાયદાની પણ નોંધ લે છે. આમ કુદરતી રીતે જ આવા સંજોગો નીચે લખાણુ રેખાચિત્ર, ચાર્ટ, લેખ વિગેરેની લીટીઓ કે ટાઇપ પરથી બદલાવું અથવા તો અમુક નક્કી પગારવું ધોરણુ અસ્વીકાય બને. આથી ઘણાં પત્રો-“ધંકાનોખીયા ઝીન,” “લેનીનઐડરકાયા,” “પ્રવદા,” “કાસ્નાયા ગેઝેટા” “કુડ,” વિગેરે-એ કામ પર લાવે દાખલ કર્યા છે, જેમાં પત્રકારોના વાસ્તવિક “શુણ્ડકરી” પરિણામો ધ્યાનમાં લેવાય છે.

આ મ બદલાના ધોરણનાં ફેરફાર છે. તેથી, તે એક સામાન્ય ધોરણ પરથી નક્કી થાય છે. બદલાથી દરેક પત્રકારની વ્યક્તિગત સિદ્ધિરૂપ કામનું ઉચ્ચ પ્રમાણ મેળવી શકાય છે. સોવિયેટ પત્રકારની આવક સંબંધી બોલતાં, આપણે તેમને તેમનાં કાર્યનાં રેખાચિત્ર, વાર્તા, લેખોનાં મોટાં પ્રમાણમાં ચર્ચા પુનર્મુદ્રણમાંથી મળતી વધુ આવકનો વિચાર કરવો જોઈએ. વધુમાં, પુસ્તક અને પત્રપ્રસિદ્ધ કરતાં મોડેલા પોતાના કામચરોની જીવન સ્થિતિ સુધારવા માટે ખાસ ફંડો અનામત રાખે છે. અને તેમને ખોરાક પૂરો પાડવા માટે પોતાના જ ખેતરોની વ્યવસ્થા કરે છે.

આમ, યુકેનનાં સ્ટેટ પબ્લીશીંગ હાઉસ પામે પરાંકીય ખેતરનાં રૂપમાં ૧,૫૦૦ હેક્ટર જમીન છે; અને વોરોનેઝ ખાતેલું 'કોમ્યુન' પબ્લીશીંગ હાઉસ ૧,૦૦૦ હેક્ટર જમીન ધરાવે છે. "ફેડેરાલિઝ્મ" ગેઝેટ, "ઇન્ડિવિડ્યુઅલિઝ્મ" વિગેરે પણ પોતાની માસિકાનાં પરાંકીય ખેતરો ધરાવે છે. લેનીનગ્રેડ સ્ટેટ પબ્લીશીંગ હાઉસ જેવા ઘણાં પ્રકાશન ખાતાંઓ ખેતી ઉત્પાદન પુરું પાડવા માટે સામુદાયિક ખેતરો સાથે જોડાયેલા છે. 'પ્રવદા', 'ઇન્ડિવિડ્યુઅલિઝ્મ', અને 'રેવોલ્યુશનરી મોસકવા' પત્રોએ પોતાનાં કામચરોને પુરતો ખોરાક પુરો પાડવા માટે ઘણું કયું છે. વર્તમાનપત્રો અને માસિકાના પ્રકાશકોએ પોતાના કામચરો સાથે જોડેલા સામુદાયિક જમીનમાં, કામચરોને જરૂરી ચીજ પુરી પાડવા પાછળ અને મકાનો પાછળ પુષ્કળ ખર્ચ કરવાની પણ શરત કરવામાં આવી છે. આમ, 'પ્રવદા' અને 'ઇન્ડિવિડ્યુઅલિઝ્મ' આ કાર્ય માટે અનુક્રમે ૬,૮૫,૦૦૦ રૂબલ અને

૧,૦૦૪,૦૦૦ રૂબલ ખર્ચ કરે છે. 'રાનોચી કાઇ' પણ બોજનગ્રાદો, ખાગો અને ચરાવો પાછળ પુષ્કળ રકમ ખર્ચે છે.

ઘણાં શહેરો (મોસ્કો, લેનીનગ્રેડ, ખાર્કોવ વિગેરે) માં ગ્રેસ કામચરો માટે ખાસ સહકારી મકાનો છે. નીગ્રોસ્ટોમ અને બીજાં ઘણાં ખરાં નવાં બંધાયેલા શહેરોમાં મોટી ધંધારતો બાંધવામાં આવી છે.

* * *

છે વરમાં ગ્રેસ કામચરોની સૌતિ જીવન પરિસ્થિતિ પર બેકારીના અભાવે બહુ જ સુધરે અસર ઉત્પન્ન થઈ છે. સોવિયેટ રશિયાના ગ્રેસ કામચરોમાં બેકારી નથી એટલું જ નહિ, પણ પુસ્તકો, વર્તમાન પત્રો, માસિકા અને પ્રકાશન ખાતાંઓના વિકાસને અંગે આ ક્ષેત્રમાં શિક્ષિત શખ્સોની દેખાતી અછત છે. સોવિયેટ ગ્રેસમાં, ખાસ કરીને પત્રકારિત્વના ધંધામાં કામ લાગે એવા શખ્સોનાં શિક્ષણનો એક મકાન પ્રશ્ન ઉભો થયો છે.

સોવિયેટ ગ્રેસને પત્રકારો અને ખબર-પત્રીઓ પાસેથી શું જોઈએ છે ?

સોવિયેટ પત્રકાર માટે સમાજવાદી ચળુત્તરની મહત્તા, અને આ વસ્તુને હાથ કરવા માટેની જગી લડતને માત્ર બતાવવા પુરતી જ જરૂર નથી. આયોજનનું સ્વામિત્વ મેળવવામાં મળેલા જય અને નિરાશાનું પત્રકાર પૃથ્વકરણ કરે છે અને સોવિયેટ કારખાનાઓનાં ઉત્પાદનની રીતિની ખાસીયતો ધ્યાનમાં લે છે. નવાં આયોજનનો એટલે કે શ્રમના સમાજવાદી સ્વરૂપનો પત્રકાર અહીં અભ્યાસી હોવો જોઈએ. સોવિયેટ પ્રકાશનનાં ઉત્પાદન રજુ કરતાં રેખાચિત્રો બતાવતાં પાનાં પર નજર નાખતાં આ બાબતમાં સોવિયેટ

કામદારે કરેલી પ્રગતિનો રહેજે ખ્યાલ આવી જશે. આવી પ્રાપ્તિઓ કંઈ રહેજે મેળવાતી નથી; શ્રમજનક ચાલુ અભ્યાસનું તે પરિણામ છે.

હાલની ખાસ શાળાઓ-કોમ્યુનિસ્ટ યુનિવર્સિટીઓનું વર્તમાનપત્રને લગતું ખાતું અને પત્રવ્યવહારના કોર્સની રીતિ, નવા કામદારો માટે થતી માગણી સંતોષવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. આમાં પ્રીન્ટિંગ યુનિયન તેને મદદ આપે છે. યુનિયન તંત્રી-મંડળમાં તેમનાં તેમ જ કામદાર ખબર-પત્રીઓના, ખાસ કોર્સો માટે શિક્ષણવર્ગો ઉભા કરી તેમને શિક્ષણ આપે છે.

સોવિયેટ પત્રકારનાં જીવનમાં અગત્યનો ભાગ લખવતાં પ્રેસનાં મકાનોની પણ આ યુનિયન વ્યવસ્થા કરે છે.

* * *

પ્રેસનું આ મહાન તે પત્રકારો માટેની કલબ છે. તે માત્ર આરામ મેળવવા માટેનું સ્થાન માત્ર નથી, પરંતુ પ્રેસ કામદારોને કોમ્યુનિસ્ટ શિક્ષણ આપવાનું એક મથક છે. આવા પ્રેસનાં મકાનો (મોસ્કો, લેનીન ગ્રેડ, ઓડેસા વિગેરેમાં) ખાસ સુચનાઓના કોર્સ આપે છે. અત્રે પત્રકારો પોતાની લાયકાતો સુધારે છે; કામદાર-ખબરપત્રીઓ કારખાનાઓમાં કામ ચાલુ રાખતાં વર્તમાનપત્રોની પ્રાથમિકતાઓનો અભ્યાસ કરે છે. ગમે વર્ષે ૪૦૦ વિદ્યાર્થીઓએ લેનીનગ્રેડ હાઉસ ઓફ ધી પ્રેસની પરીક્ષા પસાર કરી હતી, અને સેંકડો પત્રકારો અને કામદાર-ખબરપત્રીઓ એ કોર્સનું શિક્ષણ લઈ રહ્યા છે. લેનીનગ્રેડ હાઉસ ઓફ ધી પ્રેસની ચાર પ્રાંતિય શાખાઓ છે. જેમાં ૩૦૦૦ ઉપરાંત કામદારખબરપત્રીઓ કારખાનાઓમાં સીધી રીતે પત્રકારિત્વનું શિક્ષણ મેળવી રહ્યા છે.

મોસ્કો હાઉસ ઓફ ધી પ્રેસમાં (સાહિત્યકારો, દોષ્ટા, ખબરપત્રીઓ, શહેરી તંત્રીઓ આયોજન માટેનાં તંત્રીઓ વિગેરે માટે) કોર્સનું આખું ધોરણ રાખવામાં આવ્યું છે. તેમ જ શિક્ષણવર્ગો ગોલવામાં આવ્યા છે, તેમાં સ્ટેટ પબ્લીશિંગ હાઉસ તરફથી અગ્રણ્ય તેમ જ પ્રકાશનનાં આયોજન વિશે વર્ગો ચલાવાય છે.

ઓડેસા હાઉસ ઓફ ધી પ્રેસમાં ગયા વર્ષે દર્મિયાન ૩૫૬ કામદારોને સામુદાયિક ખેતર અને કારખાનાનાં પત્ર વિશે શિક્ષણ અપાયું હતું.

* * *

હોયર સ્કૂલ ઓફ ટૂડ-યુનિયનની કમમાં ગોલ-યુનિયન સેન્ટ્રલ કમિટીસ ઓફ ટૂડ યુનિયન્સ તરફથી વર્તમાનપત્રોને લગતું ખાતું ચલાવાય છે. તેના સર્વ વિદ્યાર્થીઓ પત્રકારિત્વને ધંધા તરીકે લેવા પ્રયત્નતા કામદારખબરપત્રીઓ હોય છે. ૧૯૩૨ માં ૬૦ કામદાર ખબરપત્રીઓ ત્રણ વર્ષ સુધીનાં શિક્ષણ આદ-ટૂડ અને મલુર સંઘના અથવા તે કારખાનાનાં પત્રમાં અનુલવ લઈને આ ખાતાની પરીક્ષામાં પસાર થયા હતા. વ્યક્તિગત રીતે પણ ફેટલાંક પત્રો આવા નવા કામદારોને શિક્ષણ આપી રહ્યાં છે. આમ 'લેનીનગ્રેડ-પ્રવદ' એ 'ન્યુસપેપર-સ્કૂલ' સ્થાપી છે. એવી જ રીતે 'ક્રાસહોલ પ્રવદ' અને 'કેસ્નોવે નાખ્યા' એ કામદાર-ખબરપત્રીઓ માટે છ માસના કોર્સની વ્યવસ્થા કરી છે.

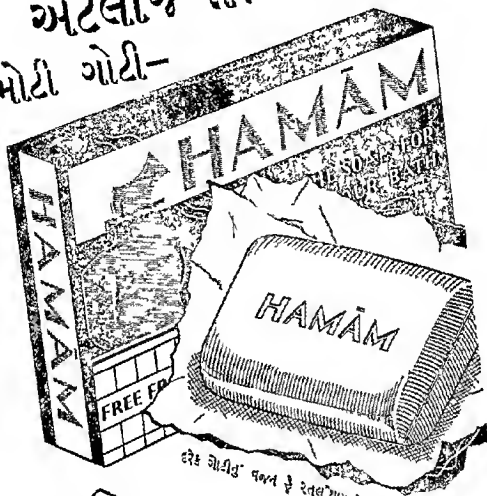
ખાસ રસદાયક તો 'કેસ્ટ્યુઅન્સકયા ગેઝેટ' એ સ્થાપેલી વિદ્યાર્થી છે જે ઉલ્લાં જે વપથી કામ કરી રહી છે. શિક્ષણમંત્રી તેમજ જુદી જુદી શાસ્ત્રિય ખેતીની સંસ્થાઓ સમાગમમાં રહીને તે કામ કરે છે. એક પણ દિવસ માટે પોતાનું તંત્રી ખાતાનું કામ છોડ્યા સિવાય પત્રના કામદારોને તેમનાં દૈનિક કામમાં જે ખેતીની શાખામાં કામ કરવાનું હોય તેમાં નિષ્ણાત બનવાનું શિક્ષણ અપાય છે. 'કેસ્ટ્યુઅન્સકયા ગેઝેટ'ની યુનિવર્સિટીમાંથી પસાર થતો પત્રકાર આયોજન, ગ્રેકટર, મશીનરીઓ, ઘોડાઉછેર વિગેરે કામમાં પણ પૂણે નિષ્ણાત હોય છે.

આમ, પત્રકારના જ કામમાં તેમ જ તેનાં શાળાને લગતાં શિક્ષણમાં રહેલી નવાં પ્રકારનાં પત્રકારિત્વની ખૂબી આપણે જોઈ રાખીએ છીએ.

સોવિયેટ રશિયાના પ્રેસ કામદારો એ મહાન સાંસ્કૃતિક લશ્કર છે-આ લશ્કરમાં ઘણા લેખકો પ્રકાશમાં આવ્યાં છે. તેઓ હવે જુની દબના રહ્યા નથી-તેઓ અમુક દબના નિષ્ણાતો-માત્ર ઉત્સાહી જ નહિ પણ સામાજિક ઘડતરના નિષ્ણાતો-છે ?

હવે!

એટલીજ સસ્તી કીંમતે
મોટી ગોટી-

દરેક ગોટીનું પગલું ફેરવેલું થાય છે

હમારો નવો

“હમામ ટોઇલેટ સોપ” માંગો.

(એમાં જનાવરની ચરખી આવતી નથી.)

જનાવનાર:-શ્રી તાતા ઓઇલ મીલ્સ કંપની લીમિટેડ, તાતાપુરમ.

મારવાડના

શ્રમજીવીઓ

સાથે—

માનવાડી એ શબ્દ સા-
લગતા કોઇ દુકાન પર નહાની
સરખી તીજેરી લઇને બેસેલો
વ્યાજખાઉ મારવાડી આપણી
નજર સામે ખડો થાય છે.
અથવા તો રૂના સદા બેસતો
કુંકા ધોતીયાં અને લાખા
કોટવાળો મારવાડી વહેપારી
આપણી દષ્ટિમયાંદામાં દોટ
કહાડીને ઉભો રહે છે પણ
મારવાડ એ એકલા વાણીયા
ઓતું નથી. એકલા રૂનો વેપાર
બેસતા વહેપારીઓતું નથી

મારવાડ એ એક બીજા પણ અતિ
મહાન સમુદાયતું છે અને તે મારવાડના
શ્રમજીવીઓતું.

અમનવાદમાં હાથગાડી બેસતો કોઇ
શ્રમજીવી જોયો છે? લાકડાના મ્હોટા ભાર
ઉચ્છી ગતતા કોઇ મજૂર તરફ ત્હમ્મારી
નીગાહ પડી છે? આ મજૂરો તો માર-
વાડીઓ છે મારવાડથી મજૂરી કરવાને
માટે શુજરાતના પાટનગરમાં તેઓ આવી
વસ્યા છે.

અને ડામની આશાએ આ મારવાડી
મજૂરોના ટોળા ગમે ત્યાં જાય છે પરદે-
રાના પાણી તેમને લાગતા નથી જીવનની
મુશ્કેલીઓની તેમને પરવા નથી અડચ-
ણાથી તેઓ આધા ખસતા નથી જ્યાં

નર્મદાનદીના બ'ધાઇ રહેલા
નવા પુલ ઉપર ડોક્ટર તરીકે કામ
કરી રહેલા એક ભાઇ પ્રાન્ત પ્રાન્તના
શ્રમજીવીઓ કેમ જીવન ગાળે છે તે
ઉપર કુંકા લેખો લખી મોકલવાનું
સ્વીકાર્યું છે. આવતા અંકમાં
'પેશાવરના પઠાણી શ્રમજીવીઓ'નું
જીવન ત્હમ્મારી સમક્ષ રજુ થશે.

ત'વી.

કામ મળે ત્યાં આ મારવાડી ખીરા-
જવાને માટે તરફર છે

તેમનાં ઘર.

નર્મદા નદીના નવો પ્રલ બ'ધાઇ રહ્યો
છે અહિં પણ કામ કરવા માટે મારવાડી
મજૂરોનાં મ્હોટા ધણુ આંની પહાચ્યા છે
આનિક મજૂરોની સ્પર્ધા કરતા આ માર-
વાડી મજૂરો ગમે તે મજૂરીતું કામ આપો
તો તે કરવા તત્પર છે અને આથી તેઓ
નીભે છે

અને નવા પલનો કંટાટી-હ'મેશા દરેક
પ્રકારના મજૂરો નીલાવે છે, પણ તેમાં
તેનું દષ્ટિબિંદુ સ્વાધીન હોય છે પ્રથમ
તો પરદેશી મજૂરો આનિક મજૂરો કરતા
સસ્તા સાપડે છે તેમજ એક જ જાતના

અને પ્રદેશનાં મજૂરો રાજો તો દડનાલ પડવાનો સંભવ વધારે રહે. જૂઠા જૂઠા પ્રાન્તનાં અને જૂદી જૂદી જાતનાં મજૂરો રાખવાથી મજૂરોમાં એકતા બંધાતી નથી અને આથી કંટાળીને સારો લાભ થાય છે.

અહિં એક ખૂટલા યોગાનમાં મારવાડી મજૂરોના જે કેમ્પ પડ્યા છે. પણ આ કેમ્પમાં તો તેમણે મારવાડ ઉભું કર્યું છે. દરેક કેમ્પ દીઠ એક જમાનર હોય છે. સામાન્ય રીતે આ જમાનરના હાથ નીચે લગભગ સાડેક જેટલા મારવાડી મજૂરો કામ કરે છે.

આ જમાનર કેમ્પનો સર્વ-સંચાલક મુખો છે. તેની આગા એ મજૂરોને મન વેદ વાક્ય છે. તે કહે તે ચલુ જ નોંધાવે. આ મજૂરો માત્ર જમાનરના હુકમને જ માને છે અને કેટલાય વર્ગોથી ચાર ચણેલી આ પ્રયા હલુ પણ તેમજ આદવા કરે છે.

દરેક કેમ્પમાં કંપનીએ ચટાઈપત્રીના બાંધણાં ધર છે. આ ધર એટલે ઝોર-ગઝો આઠ શીટ લાંબા અને આઠ શીટ પહોળા, અને ઉંચા પણ એટલા જ. આવા એક ઝોરગઝામાં મારવાડનો મજૂર તેની બેરી અને છોકરાં અને મા બાપ પણ સાથે જ રહે છે. અને કોઈ વાર તેમનામાં પણ મહેમાન આવી ચડે તો તેના સમાવેશ પણ તેટલી જ જગ્યામાં કરવા પડે છે.

આટલું અપુરતું હોય તેમ ચટાઈપત્રીના ધરમાં એકાદ બારી મુખી હોય છે. બારી ન હોય તો પણ ચટાઈપત્રીમાં એટલાં બધાં કાણાં કે કે હવા નોંધાવે તેના કરતાં વધુ પ્રમાણમાં આવે છે.

કુટુંબ કામ પર

રૂનવારનાં સાય છની વીસજ વાગતાં આખું કુટુંબ કામ પર ચલી જાય છે.

મારવાડો પાંચ કામ કરે જ જાય છે. અને તેના રંગ ગેરંગી રૂંચો કામ પર ખરેખર વૈવિધ્ય ઉભું કરે છે.

મારવાડી મજૂરનું સામાન્ય રોજ આઠ આના છે. સ્ત્રી મજૂરનું સામાન્ય રોજ છ આના છે. અને આમ રાત પડે લગભગ ૧૪ આનાની મુદી કમાઈને ધણી-ધણીઆણી ઘેર આવે છે.

સામાન્ય રીતે હલુ મુધી કોઈ મારવાડી મજૂરને મેં પંત્ર ઉપર નથી જોયા. અહિં ઘણાંય યાંત્રિકો છે, પણ મારવાડીઓ કામ કરે છે જોને ઉપાડવાનું અને મારવાડો કામ કરે છે માટી પુવાનું.

જ્યારે મુંબાઈ શહેરમાં આ મારવાડીને એક રૂપીયામાંથી સો રૂપીયા મેળવતા અને મહેરો વેપાર ખેત્રતા નોંધાવે છીએ ત્યારે આ મારવાડી શ્રમજીવીઓ જુદિ-નત્વમાં આટલાં છુટાં કેમ હોય છે એ સમાજવિશારદો માટે એક અટપટો કાયડો છે. પણ મુંબાઈમાં કે અહિં મારવાડીઓ જુદિવિપાયક ધંધાઓ-જેવા કે કારકુની, વપ્રીજાત, રોકટરી, એનજીનીયરીંગ વિગેરેમાં પ્રવિણ નથી એ તો આપમેળે ઉપડ સત્ય છે. આ સમુદાય સા માટે આ ધંધાને અપનાવતો નથી તે સવાલ મહારાં માનસમાં વાગુ ઉત્તરોચેલો અચડવા કરે છે.

સ્ત્રીની દુર્દશા

અને ધરમાં મારવાડી મજૂર-ભલે ગમે તેવી કુટુંબી કમણીવાળો તરો છતાં 'રાજ' છે. સ્ત્રી ઉપર તે એક શુભામના સ્વામી સમી સત્તા ચલાવે છે. આ સ્ત્રીઓના પણ અતિ કમનસીબ છે કે આ મારવાડીઓ સાથે પાતું પડ્યું છે. મારવાડો ગજરીપર જતાં પણ તેમના હુમરાઓ ત્યજતી નથી

ઘરમાં તો ઘુમટો ખાસ રાખવામાં આવે છે અને મધ્યકાલિન કુંડુંબ પદ્ધતિ હજીય તેના મુળ સ્વરૂપમાં સનાતન છે.

પાધાણુ હૃદયના

પરદેશનાં દુઃખ વેડીને પૈસા પેઠા કરનારા આ મારવાડીઓનાં હૃદય પાધાણુ કરતાં પણ વધુ સખ્ત થઈ ગયાં છે. પૈસાને માટે તેઓ શું ન કરવા તત્પર થાય તે કહેવું કઠણુ છે. એ ખરેખર ગોઠપદ છે કે પરદેશમાં સાથે રહેવા છતાં પણ ખીરાદરીની ભાવનાએ તેમના દીલને કે દેહને સ્પર્શ પણ નથી કર્યો. મારવાડી કેમ્પમાં ભલે કોઈ માંદું હોય પણ કોઈને તેની પરવા નથી !

કંપનીનો ડોક્ટર ભલે ધણા ખર્ચ ભેદ ગમ્ય, એ તો સામાન્ય ક્રમ છે.

માનવતાની આવી છડેચોઠ અવગણના માત્ર મેં મારવાડી મજૂરોમાં જ નોંધ છે. સ્વાથી' લક્ષ, એકલવાયાપણું અને રૂઢી-ચુસ્તતાના શંભુમેળામાંથી જે સંસ્કૃતિ જન્મી છે તેનાં તેઓ મુતિ'મંત સ્વરૂપ છે. અને છતાંય અંતરના ઉંઘાણમાં સવાલ એ છે કે જે હિંદ રશિયા જેવું મુક્ત હોત તો ? જેમ રશિયાએ ઉઝ્બેકસ્તાનના ગામડીયાઓને વતમાન સંસ્કૃતિ શીખવાડી તેમ આપણે પણ મારવાડીઓને શીખવાડ્યું હોત. પણ અહિં તો કાને કાની પડી છે ?

:તંત્રી:

ચુનીલાલ પુરૂષોત્તમદાસ શાહ.

::: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :::

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

જેણે ત્રણ વર્ષ દરમિયાન મુંદર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદયગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડવાદને દઢનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકૂપ, મારી નોંધણી, તત્ત્વાની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

ગમે તે માસર્યા આદક થઈ શકાય છે.

|| આજેજ લખી મોકલો ||

'સુવક' ઓફીસ ડાલાખાડી રતનભુવન વઘેદરા.

B. B. & C. I. R.

આયુત પ્રહ્લાદાદ્ય આણુદૃષ્ટ આવડા
તરફથી સવિનય સમ્રેમ લે

ચ રમે-તં ર

યાને

—આં સુ લ રી આં ખ ડી—

મો ગ લ
શા હ ન શા હ
જ હાં ગી ર ના
જ મા ના ની
એ ક દ દ-
લ રી ક હાણી

ઇશ્કની ચાહર
ઉપર દહનાં રૂપેરી

:લેખક:

અકુલેશ

ફોલો વેરતો શાહજહો સ-
લીમ મોગલ શાહનશાહતની
રંગતને તો ક્યારનોષ એના
દહીલા ચરમોમાં સમાવી ચુક્યો હતો.
મોગલ શાહનશાહ અકબરે રાજપૂત અને
મોગલોના છગરોને બાંધવાને સુંદર કોશીય
કરી હતી. પણ સલીમને તો ઉશ્કેલને નરો
ચહુક્યો હતો. શુલેની ખુશ્ખુમાં એને માશૂ-
કના છગરના પરસેવાની ખુશ્ખુ આવતી:
શુલે શુશનમાં, વનેવનમાં, ફરતતની જાયમાં
એનાં ચરમો માશૂકને જોલાવવા કલ્પનાને
આશ્રમે આશ્રય લેતાં:-તે રખડતો-ગંધ-
રાજના પુલોના ક્યારા આસપાસ તે પોતાની
માશૂકના નામના શખ્હો વેરતો. ઉડી જતાં

કપૂતરો તરફ આશા-
ભરી મીટ મોડતો: જાણે
તે તહેના છગરનો સંદેશો,
એના દિલના દહની જેની પામે
દવાઈ હતી તે માશૂકને પહોંચાડે
.....અને ઓર આવેશમાં તે એટલા
માટે હતો કે હમણાં જ તે બાદશાહ થયો હતો.
ચોતરફ મહેશીલ જાગી હતી. નવીન રંગ-
તની બહારમાં તે પોતાની શાહનશાહગીરી-
માંથી બાદશાહગીરીમાં પગલાં માંડી રહ્યો
હતો.

“જનામેઆલી! આલા હુકુર! તંમારાં
ફરમાનની અમે આલા અદના લોહો કદમ
જોસી કરીએ છીએ. આપનું ઇરમે મુબા-
રિક શાહનશાહે હિન્દુસ્તાં જહાંગીર તદ્દન
રાખત છે.”

અને “જહાંગીર”ના નામના કવિઓ,
શાયરો અને કલાકારો કલાના નમુના બના-
વવા લાગ્યા.

[૨]

આ માં જ્યાં
જ્યાં ત્યાં રંગ-

રાગની ખૂબશ દેવાઈ રહી હતી: સંગેમમંરની
અટારીઓમાંથી દિશરૂબાની તાન અને
નાઝનીનોના નાચનો દેખા પવનની પાંખ પર
બેસી વાતાવરણમાં સફર કરતો હતો.
પણ હમણાં જહાંગીર શાહી મહાલમાં
દેખાતા નહોતા. આગરા બુશનસીખીમાં
ગરકાવ હતું. માઆની જુવાની ભગી હતી.

પણ બીજા બાજુ આઆની એક ગલીમાં
સુમસામ શાન્તિ પડી હતી. એક કુતરું ઠંડીથી
થરથરતું રહી રહ્યું હતું, પણ તહેના કરતાં
વધારે ધ્યાન તો એ ગલીને છેડે ફાનસના
થાંભલા આગળ એક છુઝગ અને સુફ-
લીસ જેવો દેખાતો એક મીસ્કીન ગલીની
સુમસામભરી શાન્તિને ઓર ખોદનાક બના-
વતો હતો. તહેના શરીરના ભાગો કપડામાંથી
બહાર દેખાતાં હતાં. આંખોમાં નૂર ઉઠે ગયું
હોય એમ દેખાતું હતું. એની કમર વળી
ગઈ હતી. હાથમાં એક લાકડી હતી. માથે
એક ચીંથરેલાલ પાઘડી હતી. તે કયાળ
અને મુખ પર કરચલી પાડવાનો પ્રયાસ
કરતો હતો. સુફે બાલોની એક ઘડી
એના ચહેરાની કરચલીઓને સંતાડવા
કાશીપ કરી રહી હતી.

“આહ !...ઠંડી !” તે ગણગણતો હતો.

પણ એની પાછળ કાતિલ નંઝર ફેંકીએ
તો જરૂર જણાય કે ચાર શાહી સીપાહીઓ
તહેના પાછળ લપાટીને, ગલીના ધરના
પડખાઓમાં પોતાના ઓળાને ઢાંકતા
ધીમી ગતિએ ચાલી રહ્યા હતા. એમની
પાસે તલવાર પણ હતી.

થોડાક પગલાં બાદ એ છુઝગ મીસ્કીન
જેવો લાગતો આદમી બખડ્યો:

“આહ ! હું તો શાહનશાહ બન્યા છું
શાહનશાહ તરિકે અનેક, ભવતા ૩૨ જે
માણતો આવ્યો છું. આજે મહારી પ્રગની
હાલત કેવી છે તહેના હું અબ્યાસ કરવા
માયું છું. એક લિખારી !... બરાબર છે !
મહારો આ વેશ ખરેખરા મીસ્કીન-લીખારી
તરિકે મહેને જરૂર પસાર કરાવી દે
તેવો છે.”

તહેણે મહાન પ્રગસેવક હારન-અલ-
રશિદનો ખ્યાલ કર્યો એ કેટલા મહાન
પુરૂષ હતો !... આહ ! તહેને હમર વાર
સલામ હો !... અને શાહનશાહ જહાં-
ગીર આજે એ મહાન આદ-
મીની નકલ કરી રહ્યા હતા. તે ગરી-
બોના મુહલ્લામાં આવી પહોંચ્યો હતો.
અંદકી અને કંગાલિયત એની સફરમાં એનાં
સાથી બન્યાં હતાં. પાસેના ઉકરડા પરથી
નાકને ફાડી નાખે એવી સડી ગએલા
ગાસ્તની વાસ આવી રહી હતી. પોતાના
ફટેલા કબજાના ઝેબમાંથી, રેશમી રૂમાલ
કહાડી જહાંગીરે નાકે દબાવ્યો અને ઉતા-
વળી ગતિએ તે ગલીની વિદાય લીધી.

અને તે એક બીજી ગલીમાં આવ્યો
અહિં બુદ્ધો ઓછી હતી. એક ન્હાનકુ-
સ્વચ્છ ઘર તહેણે જોયું: બહાર આંગણમાં
થોડુંક રાચરચીકું તહેણે દીધું. પણ
કમાડની પાછળથી આવતો અવાજ એના
કાનને થંભાવી રહ્યો ત્યાં કાંક રોણ
હતું. કાણ રડતું હશે !... શાહનશાહ
જહાંગીરે ત્યાં અટકી ગયા.

દરવાજે બંધ હતો. એ જૂના દરવા-
જાને ટેકવી રાખવા માટે લાકડાના અનેક
ચાપડાઓ અને લાકડાઓનો છુટથી ઉપ-
યોગ કરવામાં આવ્યો હતો એમાં અનેક

ફાંકાં હતતાં. એણે એક કાણામાંથી ધરતી બિતરમાં ચરમને ફેંટી.

અંદર રહેના ચરમોએ ખોદનાક દેખાવ દોરો. એક પીત્તળનો ચીરાગ રોશની ફેલાવવાની કંગાલ કોશિય ઠરી રહ્યો હતો. ધરતી પર એક મુઠકું પડ્યું હતું. આસપાસ ગમગીનીએ પાંખે ફેલાવી હતી. અડધા અંધારામાં પડેલાં મુઠકાંથી દીવો પણ ખીટો હતો. તેની ધીમી રોશનીમાં મુઠકા પર ઓઠો-ડેલી ગંદી અને ફોટેલી આદર આ કંગાલિયતના ચિત્રને ખેંચ કરતી હતી.

પામે જે મુસ્લીમ ઝોરતો એકી હતી. એમના મ્હોં ઉપર ગમગીની હતી. એક હતી પાંખીરોક વધની અને અડધી જમ્મદ જેવી, જમાનાના મારથી ખવાઈ અને નીચોવાઈ ગયેલી, કંગાલિયતને કઢાઢી મુકવાનો તેઓ મરણુતોલ પ્રયાસ કરતી હતી. જ્યારે ખીજી ઝોરત નવજવાન હતી. સત્તર વર્ષની વયે એની જવાની છલકાતી હતી. પણ ગરીબીએ એને ગોદમાં લીધી હતી. એની અસર તો જરૂર દેખાતી હતી. મેલાં કપડામાંથી એતું જોખન ખીસતા ગુલાબની કલિની માફક ડોકિયાં કરી રહ્યું હતું. છાંદગીની મહેશીલમાં જામે ખુશી પીવાને ઈન્તેન્સિટી બનેલાં રહેના વધને ઝોર લાવને જન્મ આપતાં હતાં. એના મેલાં, ફોટેલાં કીનખાખના કપડામાં સીકાઈને પડેલું જોખન અત્યારે દુઃખના ચડકારા અતુલ્ય રહ્યું હતું. લીંચણ આગળથી ફોટેલી ઈન્તરમાંથી એની લુવાનીની લયબધ બંધ અત્યારે પીત્તળના ચીરાગની રોશનીમાં તે બિસિયાલ હુસ્નની માલીક હતી એની સાખીતી આપતી હતી.

એનાં ચરમોમાં કંગાલિયતના મેધ ઘેરાતાં હતાં-એ મેધમાંથી આંસુના ઝર-

મર મેદુલા જેવાં ટીપાં એના ચીમળાઈ જતાં ગુલાબની પાંચી જેવાં ગાદો પરથી સરી પડતાં હતાં.

એ જાને ઝોરતોની ચરમોમાંથી આંસુ સરકી રહ્યાં હતાં. અને એકાએક એ લુવાન ઝોરતે પોતાનાં નીચાં નમેલાં સરને ઉપર ઉઠાવ્યું. અને એ ચીરાગની રોશની એના મુખે મ્હેરા ઉપર ફેલી હતી. શાહનશાહ જહાંગીરે આટલું બિસિયાલ હુસ્ન કદિ જોયું નહોતું. તે તાલુબ થઈ ગયા. મગર અફમોસની વાત એ હતી કે એ લુવાન ઝોરત પોતાતું દુઃખ રોષ રહી હતી. એના કુરકાથી કળનમાં પોટેલું એતું જોખન ચડકતું હતું. જહાંગીરે પોતાના નયન એ હુસ્નપરી પરથી એક ક્ષણને માટે ઉઠાવી લીધા.

પેલી આઘેડ વયની ઝોરતના મ્હોંમાંથી દુઃખલયાં સખુનો સપાં, “યા ખુદા! હવે ત્હારે અમ્હારી ઉપર હજી કેટલીક માર વરસાવવી છે! તમામ ઝડપી લીધું”-એકને એક ખેટો ઝડપી લીધો; માલિક લઈ લીધો, દાલત લઈ લીધી, ઇજ્જત પણ લઈ લીધી, આરામ લઈ લીધો, ખુશી લઈ લીધી! ત્યારે હવે શું? આ મુઠકાને કદન વિહોણું રાખવું ત્હને મંજૂર છે?

લુવાન ઝોરતને આવાજ એકસર હતો. એના ગલામાં કામલતા ઠરી ગઈ હતી. બફ બની ગઈ હતી. એની આંખમાંથી બાફ નીકળતી હતી. “અમા! મુજ્હ ચવા દો. “તે” જરૂર આવી પહોંચશે!...યા અલ્લાહ!”

જહાંગીર “તે” સાંભળી ચમક્યો. એ હુસ્નપૂર લડકી જરૂર કોઈ જવાંમદની સાથે શાંદીની વીંટીમાં પડી હશેજ.

“ખેટી!...એ આવે તો મ્હાફ કિસ્મત ખુશી બધી!...ત્હારા અખ્યાલનની આજે

આવી હાલત !...યા ખુદ !...” ત્હેણે દાંત કચકચાવ્યા, “આહ !...પણ “એણે” મહારી હાંદગી બરબાદ કરી નાખી— “બદમાશ ! પાછા ! હરામી ! કુતો ! મહેને બખાદ કરી નાખી !”

ઝાંખા ચીરાગની રોશનીમાં જીવાન લડ-કીના ચહેરા ઉપર જે ભાવો પડ્યા ખાતા હતા તે બરાબર સ્પષ્ટ રીતે જહાંગીરે અવલોક્યા—પહેલાં એનો ચહેરો પીગો પડી ગયો—પછી શાહી જેવો ક્રોધો—અને ફરી કોણ જાણે શાથી, ગમગીન બની ગયો. એના ચક્ષુમાં મેઘમાલા ઘેરાવા લાગી. ફરી આંસુ સરકી પડ્યાં.

અને ત્હેની ગરદન પર ત્હેનું સીરે ઝુકી ગયું. પેલી આંધેડ વયની સ્ત્રીએ ફરી કહ્યું, “યા અહમ્મદ ! મદદ કર !” અને તે રડવા લાગી.

જહાંગીરના હાથમાં હેંશ આવી. જે વિચારને મોખરે રાખી તે બહાર નીકળ્યો હતો. તે મુરદા હવે પાર પાડવાનો મોકા ત્હેને સાંપડ્યો હતો. ગરીબના દુઃખને મીઠાવવાની એની મરજ હતી.

પણ હવે શું કરવું ?.....તે એકદમ પોતાના સંગેમમરના શાહી મહાલમાં આવ્યો. એની પાછળ એના ચાર સીપાહીઓમાંના એક અનવરને ત્હેણે બોલાવ્યો.

“અનવર !.....પેલું મકાન ખ્યાનમાં રાખજે.” એવી સૂચના ત્હેણે આપી હતી.

ન્યારે તે મહેલમાં આવ્યો ત્યારે જહાંગીરે ત્હેને પાને બોલાવ્યો અને કાગળના એક ટુકડા પર કેંક લખી આપીને કહ્યું.

“ખજનામાંથી લઈને પેદા ગરીબ ધરવાળી ઓરતોને આપી આવ.”

ફરી અનવરને પુછારીને જહાંગીરે બોલ્યો, “અને જો ! પેલી લડકીને પૂછી

જોજે કે આવી ગમગીન હાલત થવાનું કારણ શું ? સમજ્યો કે ?”

“હાહ, જનાબ !” કહી તે કુનીશ બળવી આવ્યો ગયો.

[૩]

શાહનશાહે જહાં-

ગીરે પામે હલા રહેલા ખવાબસરાના હાથમાં રહેલા ફગેરી થાળમાંની અંગુરનાં ઝુમખા-માંથી ઘણાએ લઈ ખાવા માંડ્યા—એઘણા-ઓમાંએને પેલી હુસ્નપરી નજર આવતી હતી. મગર અફસોસ ! ગરીબીને લીધે એ કેવી ગંદી બની ગઈ હતી. પણ એ ગંદકી-માંયે ત્હેનું હુસ્ન ચમકારા મારી રહ્યું હતું. અનવર પાછો આવ્યો ત્યારે એણે પોતાની આંખમાં રહેલી લુન્વાઈને હાંપી કહાડવા પ્રયાસ કર્યો. એણે જહાંગીરને રને તમામ વાતથી વાકીફગાર કર્યા. પેલી આંધેડ વયની ઓરતની આંધેડ હાલત ઘણા વર્ષો પહેલાં ઘણી સારી હતી. પણ પછી ખરાબ દિવસો આવ્યા. જવાન બેટા એકાએક યુવરી ગયો. ઘરમાં ચોરી થઈ ગઈ, વ્યાપારમાં ખોટ ગઈ, અને કેંગા-લિયતે ઘરમાં પગલાં માંડ્યાં. ત્હેને એક બેટી હતી—ઘણી જ ખુબસુરત !...પણ એક એમુરવ્યત અને ખાલીજ લડકી સાથે ત્હેનો પનારો પડતાં બાહ્ય બગડી ગઈ. એ જીવાન છોકરીની હાંદગી બગડી. તે છોકરો આ છોકરીને છોડીને કોણ જાણે ક્યાં લાગી ગયો હતો ! આ બધી મુશ્કેલીઓની આંદીઘૂંટીમાં ઘરનો એકલડોકલ નર્મદ આદમી સપડાયો અને આખરી અંતમ !... એવું મોત !

શાહનશાહે આ તમામ વાત સાંભળી અને પછી તો અનવરે વાત આગળ અલાવી.

“જનાબે આલી ! મહે” તો જઈએ
ઝોરતને બધી વાત... સહમળવી. મહે”
કહ્યું કે બાદશાહ સલામતે ગઈ કાલે
રાત્રિએ આપની મુમીયાત નજરેનજર
નીહાળી છે. એટલેજ આ ઈમદાદ મોકલી
છે. જહાંપનાહ !... એ ઝોરતે તો ખુનના
શુક્રિયા અદા કર્યા અને તહેમારી પર
મીઠી દુવાઓ રેલાવી છે !”

“અને પછી ?”

“અને આલમ પનાહ !...” અનવર
બોલવા લાગ્યો, “હું બાકીના સીપાહી-
ઓને ત્યાં પડેલા મુર્દાની તલ્લુજ-તક-
શીન * માટે ત્યાં મુકતો આવ્યો છું.”

પણ જહાંગીર તો “બીજું કેંઈ.”
સાંભળવાને બેઠો ઈતેજર હતો. પણ અન-
વર તહેને એ “બીજું કેંઈ” જરાયે
કહેતો નહોતો.

અને છેવટે અનવરે વાત કહેવા માંડી, ..
“ઝોર !... જનાબે આલી...” તે અસખસ
જોવા લાગ્યો; અને તહેણે વાત આગળ
ચલાવી, “... જુઓને સરકાર !... પેલી
હુસ્નદાર લડકી !... હાંહાંહાંહાં !...”

જરાક તહેણે નખરાં કર્યા :

“જનાબ !... તહેને જરૂર મદદ કરવી
જોઈએ.”

“મદદ ?... વળી બીજી કંઈ મદદ ?”

“જનાબ ?... પેલી તો જઈએ ઝોરત
છે... અને તહેની પામે ખેડેલી જવાન
લડકીને... તો જનાબે આલી આપણા બેગમ
મહાલની એક બાંદી બનાવી દો તો કેયું
સાઈ... જેથી તેઓ પોતાની છાંદગીના
દિવસો આરામમાં બસર કરે !”

શાહનશાહ જહાંગીરના મહેરા ઉપર
અનેક ભાતના રંગો બદલાતા હતા. તહેણે

* અંતિમ ક્રિયા.

થોડીકવાર વિચાર કર્યો અને પછી કહ્યું,
“મગર જો જે કે કદાચ તેઓની ખફા
મરણ થાય તો ?...”

“નાહિ ! જનાબિમન !”... અનવર જરાક
હચ્ચો અને બોલ્યો, “હુઝુરની કદમ ખોસી
કરવામાં તે લાન્ડી તો પોતાના ખુશ નસીબ
અને કૃપા મહમજરો, જનાબ !”

“હીક ત્યારે-હલ્લે આવે : બેગમ મહાલ
તહેને માટે ખુશો છે....”

[૪]

બીજે દિવસે સાં-
જના જ્યારે

આફ તાબ ધરતીને ખોસો લેતો હતો ત્યારે
શાહી મસ્જદ પર પડ્યા પડ્યા હુકકો
પીતા શાહનશાહ જહાંગીર પાસે કુતીંશ
બગવતો અનવર આવી પહોંચ્યા-તહેની
સુરત જરાક વાંકી હતી. દીમાગ ટેકણે
નહોતો.

“જનાબે આલી ! લડકી બડી જ બ-
ભાત લાગે છે !

“હુંહ !”

“જનાબ ! બડી જ હડીલી અને નાશુક-
ગુબર છે !”

“શું થયું ?”

“જનાબેમન ! એ લડકી તો મહારી
વાત સાંભળી ખોદથી લાલ બની ગઈ.
અને જહાંપનાહ ! આ શુભામની છલ શુ-
ખોલે ?”

જહાંગીરને આથી ઘણી અસર થઈ
એનો મહેરા શીકકો પડી ગયો,

“છેવટે તહે” શું કયું ?” બાદશાહે
જરાક લીલા ત્વરે પૂછ્યું.

“જનાબ ! મહે” એને ખૂબ જ સહમળવી
પણ તે સહમળતીજ નથી.”

ઓસ્ટ્રીઆનો આંતર-વિગ્રહ

લેખક :

એ
ક્ષ
રે

મધ્યયુરોપનાં રા-
જકારણમાં એ-

કા એક ઉછાળો આવ્યો
હોય તેમ ઓસ્ટ્રીયામાં
ચાલી રહેલા બીયલુ
આંતરવિગ્રહના આનંદ-
દાયક સમાચાર આવ્યા
કરે છે. આ સમાચાર

જેટલા આનંદદાયક છે તેટલાજ શોકપ્રદ
છે; શોકપ્રદ એટલા માટે કે ઓસ્ટ્રી-
યાના શ્રમજીવીઓએ આવો વીરતા પૂર્વક
સામનો કર્યા છતાં તેઓ રાજ્યના
લશ્કરી બળ આગળ પરાજય પામ્યા છે.
શ્રમજીવીઓની સરમુખત્યારીના એક
આધારસ્તંભ સમો આ આંતરવિગ્રહ
હતો. રશિયામાં જ્યારે ૧૯૦૫ માં
બળઠગ થયો ત્યારે કેટલાક “યુધ્ધીમાન”
ગણાતો પણ વાસ્તવિક રીતે બીકણુ વગર
આ યત્નને મુખાંધલરેણા ગણતો. ૧૯૩૪
ના શ્રમજીવીઓના આ સુંદર યત્નને પણ
‘ગાંડો’ કહેનારા એક નહિં હોય. પરાજયને
ધીકારનારા અને વિજયને વધાવનારા
ઓની સંખ્યા દરેક દેશમાં મહોટી હોય
છે. આગીજ ઓસ્ટ્રીયાના શ્રમજીવીઓના
સન્તા માટેના આખરી સામના ઉપર
શાબ્દીક ટીકા કરનારાઓ આ ખંડમાં
એકદા બે નહિં હોય, પણ અનેક હશે.
પણ ઓસ્ટ્રીયન વિપ્લવના બચાવમાંજ આ
લેખ નથી લખાયો. વર્તમાન રાજકારણ

ઓસ્ટ્રીયાના અંતિમ રાષ્ટ્રવાદી
પક્ષના અધિનાયક-
ડૉ. ડા. ડા. ડા.

નાં સર્જનમાં ઓસ્ટ્રીયન શ્રમજીવીઓનો
પરાજય--અને તેના કડાણુ પરિણામોનો
કંડા ઉદ્ભવ કરવાનો આશયજ આ
લેખ લખવા મહને પ્રેરી રહ્યો છે.

.....લેખક.

ઓ. સ્ટ્રીયા એટલે મધ્યયુરોપનું ધરબો
મીડર. તેની રાજકીય પ્રશ્નિય
ઓછાયા એકી સાથે ત્રણ શહેરો પર પડે. આ
ત્રણ શહેરો તે બ્લોન, પેરીસ અને રોમ.
આ ત્રણે રાજ્યોમાં બે રાજ્યોની સીમા
તો ઓસ્ટ્રીયાની સીમા સાથે હાથ મીલાવે
છે. ઉત્તરમાં મ્યુનીચ શહેર ઓસ્ટ્રીયાને
જમની સાથે ભેડાવાતું કડી રહ્યું છે.
બ્લોનનો હાથરોલનો પ્રાન્ત ઇટાલીનાં આંક
પણી સમજાવી રહ્યો છે. તેની

પૃથ્વીમાં તેનું જીવન પુરાણ દોસ્ત હંગેરી છે. અને દક્ષીણના ઝેકોસ્લાવીયાનું નહાનકડું રાજ્ય આવેલું છે, આ તો તેની લૌગણીક સીમા થઈ. પણ તેની રાજકીય સીમા અતિ મોટી છે. મધ્ય યુરોપમાં તે રાજકારણનાં શેત્રંજનું મુખ્ય ધામ થઈ પડ્યું છે. તેના પાટ નગર-વીએનામાં રાજકીય સર્વોપરીતા માટે કેટલાંય ખુલ્લાં અને ગુપ્ત કાવત્રાં રમાઈ રહ્યા હોય છે. અને એ સર્વ વી. ગતો જાણ્યા પછી, ત્યાં રાખવું જોઈએ કે વસેના કરારોથી ઉપજેલું આ એક નહાનકડું રાજ્ય છે.

ગયા મહાયુદ્ધ પહેલાં હંગેરીનો રાજ હેપસબર્ગ ઓસ્ટ્રીયા ઉપર પણ અધિરાજ્ય ભોગવતો. તે વખતે હંગેરી અને ઓસ્ટ્રીયા નકશા ઉપર એકજ રંગથી રંગાતા. વસેના કરારોએ રોહેનઝો-લરના વંશજને બહીન મુક્રવ્યું. હેપસબર્ગનો વારસદાર આજે પેરીસમાં મોટર હાંકે છે. જુગપેસ્ટ એ તે સમયનું પાટનગર.

પણ મહાયુદ્ધ પછી ઓસ્ટ્રીયન પ્રજા સ્વતંત્ર બની છે. તે જાતે છે જર્મન. ભાષા પણ લગભગ જર્મન. ૯૦ વર્ષ, વસ્તી પણ જર્મની તરફ સમભાવવાળી વધુ. આથી જ્યારે જર્મની પરાજીત દશમાં થઈ યોજના પ્રમાણે દેડ આપી રહ્યું હતું ત્યારે ઓસ્ટ્રીયાનો વિશાળ સમુદાય જર્મની સાથે જોડાણ ઇચ્છતો. 'ઝેકોસ્લવા' એ આ એકતા માટે ઓસ્ટ્રીયન શબ્દ. આ જોડાણ માટે લગભગ બધાજ પક્ષ એક હતા. અને આથીજ ૧૯૩૦ માં જર્મની સાથે જકાતી એકતા સ્થાપવાનો પહેલો પ્રયત્ન થયો.

ત્યાર પહેલાં-

પણ ત્યાર પહેલાનાં દશ વર્ષના કાળ માં ઓસ્ટ્રીયનમાં શ્રમજીવીઓના પ્રતિનિધિ

ઓના હાથમાં રાજકીય સત્તા આવી હતી. આ સત્તા, તેઓએ શ્રમજીવીઓના સુખ માટે વાપરી એમાં જરાય શંકા નથી. વીએનાના કામદારો માટે સુંદર અને સ્વચ્છ મકાનો આજે પણ આખી આલમમાં અદ્યતન છે. જ્યાં સુધી સમાજવાદીઓના હાથમાં સત્તા રહી ત્યાં સુધી તેઓએ ગાડન સીટી, ઇસ્પીતાલો વગેરે યોજના આ પછવાડે ભરપૂર પૈસા વાપર્યાં. ઓસ્ટ્રીયાના મુડીવાદીઓ કામદારોને મજતા સુખ સાથે દાંત કચકચાવતા. પણ ધણા ખરા પક્ષસા પરદેશની લોનો મારફતે મજતા હોવાથી તેઓ બહુ ફરીયાદ કરતા ન હતા. છતાં પણ તેમનો મુક વિરોધ તો સનાતન અને સતત હતોજ.

સમાજવાદીઓને સત્તા પણ કંઈ આપી આપ નહોતી મળી. મહાયુદ્ધ પરાજયને પરિણામે દરેક ઓસ્ટ્રીયન હેપ્સબર્ગનો વિરોધી થઈ ગયો હતો. અને એથીજ જેમ રાજકીય સત્તા પોતાના હાથમાં ટકવી રાખવા માટે મુડીવાદીઓએ પોતાના પ્રતિનિધિ સમા સમાજવાદીને સત્તા સોંપી. 'અણી યુકથો સો વર્ષ' હવે એ ત્યાં ઓસ્ટ્રીયન મુડીવાદ પોતાની પ્રાણધાતક પળમાંથી પસાર થઈ ગયો. પરિણામ એ આવ્યું કે સમાજવાદીઓ સત્તામાં આવ્યા છતાં મુડીવાદ કાગમ રહ્યો.

અને સમાજવાદીઓએ પણ શ્રમજીવી એને છેતરવાને માટે કે પ્રમાણિકપણથી શ્રમજીવીઓને સુખકારક યોજના વા અમલમાં મુકવા માંડી. કાજુવારમાં મુડીવાદી વિરોધી વર્તન વીસરાઈ ગયું. જગત-ભરમાંથી પ્રવાસીઓ 'કાલ'માર્કેસ ચાલો' એવા આવવા લાગ્યા. એકાદ રૂપીયાના ભાડામાં ચાર એરડા વાપરવાના સાંપડે

એવી અ યોજના અમલમાં મુકાઈ હતી; પણ એ આખી યોજના પછવાડે સમાયેલી ભાડાંની ભાવનાને રદ કરવાને બદલે તેઓએ મુડીવાદનાં મુળ સિધ્ધાંતો તો કાયમજ રાખ્યાં.

આ તેમની નજાણાઈ હતી. ઓસ્ટ્રીયાના સમાજવાદીઓ જ્યારે સત્તામાં હતા ત્યારે મુડીવાદને નિમુળ કરવાને માટે કંઈજ પગલાં ન લ્યાં. આજે તેના પરિણામે મુડીવાદ પાછો પગલર બન્યો છે અને પોતાના ભાડુતી સૈન્યની મદદથી સમાજવાદીઓના શરીરે વીંધી રહ્યા છે. આજ પરિણામ જર્મનીમાં આવ્યું છે અને તેજ પરિણામ ઓસ્ટ્રીયામાં આવવાથી અમને જરાય નવાઈ નથી થઈ.

રશિયા સાથે સરખામણી.

ઓસ્ટ્રીયાના સમાજવાદીઓનું વર્તન આ દ્રષ્ટીએ અતિ રસપ્રદ છે સામ્યવાદીઓ અને સમાજવાદીઓ વચ્ચેનો આ મુળગત ફરક છે. સામ્યવાદીઓ માને છે કે લોકતંત્ર એ માથાવી જાણ છે. એ પણ મુડીવાદીઓની પરીક્ષ સરખામણી છે. પણ સમાજવાદીઓ હમેશા જનતાને લોકતંત્ર ઉપર નજર રાખવાનું સુચવે છે. આપણાં હિંદમાં પણ જમનાદાસ મહેતા જેવાઓ એમ માને છે અને મનાવવા મથે છે કે ધારાસભાઓદ્વારા લોકહિત સાધવું ખરે ખર શક્ય છે. ઇટાલી, જર્મની, અને છેલ્લે ઓસ્ટ્રીયાનો ઇતીહાસ બતાવી આપે છે કે લોકતંત્ર વીધે સામ્યવાદીઓએ જે શીખવાડ્યું છે તે સાવ સાચું હતું. લોકતંત્ર ખરેખર એક માથાવી જાણ છે. જ્યારે જ્યારે આ સમાજવાદી અને મજૂરવાદી પક્ષોની અસર વ્યાપક બનતી જાય છે તેમ તેમ મુડીવાદીઓ પાર્લામેન્ટરી પ્રથાની સામેજ

અચાર આરંભે છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે તેઓ પોતાનો એક નવો પક્ષ ઉભો કરે છે. આ પક્ષ તે ફેસીઝમને પક્ષ. મદાલીનો યુસેલીની પક્ષ, અને જર્મનીનો હીટલર પક્ષ બંને આવા પક્ષો છે. અને આખરે ઓસ્ટ્રીયાનો ડોલ્ફસ પક્ષ પણ ફેસીઝમની ઓસ્ટ્રીયન આવૃત્તિ છે તે વીધે જરાપણ શક નથી.

પાર્લામેન્ટ પછી.

ઓસ્ટ્રીયામાં ફેસીઝમની સ્થાપના કંઈક નવાજ સંજોગમાં થઈ છે. ઓસ્ટ્રીયાનો એક ફેસીસ્ટ પક્ષ જર્મની સાથે જોડાણ કર્યો છે. તેઓ કહે છે કે ઓસ્ટ્રીયા જર્મની સાથે જોડાઈ જવું જોઈએ. આ પક્ષ તે ઓસ્ટ્રીયન નાઝી પક્ષ, જ્યાં જ્યાં જર્મનો વસતા હોય ત્યાં ત્યાં જર્મન નાઝીનું રાજ્ય હોવું જોઈએ એ પ્રકારના સિધ્ધાંત ઉપર આ નવો પક્ષ ઉભો થયો છે. કામદાર વર્ગને કચડીને તેઓ પોતાના રાજ્ય અમલના ચાલકા મજબૂત બનાવવા માગે છે. મુડીવાદની ટુટી ખમારતને ફેસીસ્ટો પોતાના ટેકાથી ટકારી રાખવા માગે છે. પણ ડોલ્ફસ અને તેમના અનુયાયીઓ ઓસ્ટ્રીયાના અતિમ રાષ્ટ્રવાદીઓ છે. તેઓ ઓસ્ટ્રીયાને સ્વતંત્ર રાજ્ય તરીકે જોવા માગે છે. અને આથીજ તેમનું ફેસીઝમ એ જર્મન-વીરોધી ફેસીઝમ છે.

આમ ઓસ્ટ્રીયન ફેસીસ્ટ પક્ષના બે મુખ્ય ફણુગા છે. જર્મની તરફનો અને એક જર્મન વીરોધી. આ ક્ષણે જર્મન વીરોધી ફેસીસ્ટ પક્ષના હાથમાં સત્તા છે અને આથીજ જર્મન તરફના પક્ષ પર દમનનીતિનો દોર ચાલી રહ્યો છે.

ત્રિકાણ લડત.

ગયા વર્ષની શરૂઆત સુધી ઓસ્ટ્રીયા માં પાલમિન્ટ હતી. આ પાલમિન્ટના ત્રણ પક્ષો મુખ્ય હતા. સમાજવાદીઓ, જર્મન તરફના ફેસીસ્ટો-અને મધ્યસ્થ પક્ષો. આમાં સમાજવાદીઓની વધુમતી ન હોવાને લીધે નાઝી પક્ષ સામે થવા માટે એથી “ઓછા ખરાબ” [Theory of Lesser-Evil] ડૉ. ડોલ્ફસ સાથે તેમણે દોસ્તી કરી. એટલું જ નહિ પણ જ્યારે ડૉ. ડોલ્ફસે ઓસ્ટ્રીયન નાઝી પક્ષ ઉપર પ્રખર અંકુશ મુકવાની શરૂઆત કરી ત્યારે સમાજવાદીઓએ પાલમિન્ટમાં ડૉ. ડોલ્ફસને સાથ આપ્યો હતો. આમ ગયું આખું વર્ષ ઓસ્ટ્રીયન નાઝી સામે જાય લીડવામાં પસાર થઇ ગયું. જર્મનીમાં નાઝીઘેરની સ્થાપના સાથે ઓસ્ટ્રીયાના સમાજવાદીઓ ગભરાયા. અને આ પળનો લાભ લઇને ડૉ. ડોલ્ફસ પાલમિન્ટ વીએ રી નાખીને સન્તાનો સ્વામી થઇ બે ઠો. પણ તેની નીતિ જર્મનવિરોધી હોવાથી સમાજવાદીઓએ તે કશુંક રાખી.

આમ લગભગ એક વર્ષથી પાલમિન્ટ-દ્વારા પ્રધાન બનેલા ડૉ. ડોલ્ફસે પાલમિન્ટની પરવા કર્યા વગરજ શાસન ચાલુ કર્યું. આ વખતે ડૉ. ડોલ્ફસ ફેસીઝમમાં માનતા કે કેમ તે, એક શંકા છે પણ તેઓ જર્મનીના નાઝીઓ સામે સખ્ત પગલાં લેતા હોવાથી સામ્યવાદીઓને સારું લાગતું.

૧૯૩૩ માં-

પણ વિશ્વવ્યાપી આર્થિક મંદી વધુ વ્યાપક બનતાં પરદેશમાંથી લેનો આવતી અટકી ગઇ. ક્રાન્સ પણ વધુ વખત જર્મની સામે જંગમાં ઉતરેલા ડો.

ડોલ્ફસને નાણાં આપવા અશક્ત હતું. ઇટાલીએ ઇટલીક રાહત આપી, પણ આર્થિક ખુવારીને આરે ઉભેલા ઓસ્ટ્રીયાને વધુ વખત આર્થિક સહાય મળે એ હવે અશક્ય હતું.

ત્યારે ઓસ્ટ્રીયાના મુડીવાદીઓ શું કરે? તેમને પોતાનું ઘર પોતાની મેજેજ પાછું વ્યવસ્થીત કરવાની જરૂર લાગી. સાથેજ જર્મનીમાં સમાજવાદીઓના પરાજય પછી તેમનામાં પણ હિંમત આવી. અને આથીજ સમાજવાદીઓ ઉપર આખરી ધા કરવાનો તેમણે નીધાર કર્યો.

ઓસ્ટ્રીયાના મુડીવાદે અતી વ્યવસ્થીત ગણતરી કરીને આ પગલું લીધું. તેઓએ જોયું કે સમાજવાદીઓ રાજ્યતંત્રનો સામનો કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી ત્યારેજ તેમણે આક્રમણનો યતન આરંભ્યો. ગયા ડીસેમ્બર માસમાં મુડીવાદીઓના એકલ પ્રતિનિધિ સમા ડો. ડોલ્ફસે જાહેર કયું કે “ઓસ્ટ્રીયામાં મુડીવાદનો તેમજ માકસીઝમનો યુગ આપમી ગયો છે.”

પણ ડો. ડોલ્ફસને પણ પાકી ખબર હતી કે ઓસ્ટ્રીયાના સમાજવાદીઓ જર્મનીના સમાજવાદીઓ જેવા સાવ અગમ્ય-વસ્થીત ન હતા. આથીજ સમાજવાદીઓ સામે તેણે ગોઠવવાની ડો. ડોલ્ફસને જરૂર પડી.

મુડીવાદ દયા જેવી વસ્તુ સમજતો નથી. માનવતા તેને સ્પર્શી શકતી નથી: પેરીસમાં ૧૯૭૧ ના બગવા પછી ૨૦૦૦ સમજાવીઓની કતલ પછી ઓસ્ટ્રીયાના દેવ ડોલ્ફસને મલુરોના મકાન ઉપર તેણે ના ગોળા ગળાવતાં જરાય અસંતોશ ન થયો! અને નજ થાય.

આખરી સામનો.

ફેબ્રુઆરીની ૧૨ મી તારીખે સમાજવાદીઓએ આખરી સામનો શરૂ કર્યો. પોતાના મથકોને સંરક્ષવા તેમજ ડો. ડોલ્ફસના આપતાં આક્રમણને અવરોધવા માટે સમાજવાદીઓએ 'સામાન્ય હડતાળ'નાં આખરી આયુધને ઉગામ્યું, પણ અભ્યવસ્થા અને નિરાશાને લીધે આ સાધનનું સાચું બળ તો તુટી ગયું હતું.

અને જંગ શરૂ થયો. પીએનાની ગેરીઓમાં ભેરીકડા ઉભી થઈ. લશ્કરને લાવવામાં આવ્યું. 'શરણે ચાલ કે તોપના ગોળાથી તદ્દમરા મકાનને ઉગ્રાવી દેવામાં આવશે' એવાં અલ્ટીમેટમ અપાયાં.

મશીનગનોમાં પ્રાણ પ્રગટ્યો. રાવફલો માંથી ધડ ધડ અવાજો શરૂ થયા. તોપોમાંથી ધકુમ ધકુમ શબ્દ બહાર પડ્યા. સમાજવાદીઓ સામે સારાથે એસ્ટ્રીયાનું લશ્કરી બળ ઉગામવામાં આવ્યું. સૈનિકબળના પ્રચંડ

હથોડાના ધા સામે સમાજવાદીઓ ને ટકી શક્યા.

એક અનુભવ.

અને જે જુલો પેરીસના કામદારોએ કરી તેજ જુલો વીએનામાં પાછી બનવા પામી. સમાજવાદીઓએ જે 'કાનો' પહેલો કળ્પને લેવો જોઈતો હતો, તેવે ઉપર અધિકાર મેળવવો જોઈતો હતો. આ સર્વ દેખીતી જુલો તો વિપ્લવના સામાન્ય અભ્યાસી માટે પણ જોળખવી સરળ છે. એસ્ટ્રીયામાંથી સાચી વીગતો હજી મળી નથી, એટલે તેના પર અલિપ્રાપ આપવાની ઉતાવળ કરવી અયોગ્ય છે.

પણ એસ્ટ્રીયાની જુમી ઉપર આજે સમાજવાદીઓના રક્ત છંટાયા છે એ છંટણું નથી પણ શ્રમજીવીઓનું સિંધ્ધાન માટે રક્તતપ્તું છે. માનવતાની સાચી મુક્તિ માટે મથતા શહીદોના એ ઉન્હા બલિદાન છે, એ ભજ્ય સામનામાંથી એસ્ટ્રીયામાં સાચી આઝાદી મેળવવા માટે કામદારોનો નિર્ણય વધુ મક્કમ બનો.

સેવા

એટલે !

વિકતાલયાં લેખો : લાવનાલયાં કાવ્યો :

મનગમતા રાસ : સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ :

એકાંકી નાટકો, નવલિકાઓ : તેમજ

શ્રી. રઘુનાથરાવ ગંગારામ કદમની કસાયલી કલમે લખાતી : ગીરનાં જંગલોમાંના રોમાંચક પ્રસંગો વર્ણવતી : વીરરસથી ભરપૂર તદ્દન નવીન ચાલુ વાર્તા

પ્રગતિને પંથે

ઉપરાંત : સામાજિક પત્રો : હાસ્યરસિક

રક્ટો : ટૂંકા છતાં સુંદર ફકરા : વગેરે

પ્રત્યેક માસે પીરસતું વિવિધ રસભયુક્ત

માસિક પત્ર

[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજુર કરવામાં આવેલું છે.]

માત્ર છ આનાની ટિકિટ બીડી નમુનાનો અંક મંગાવો અને પછીજ આદેશ બનો.

વાર્ષિક લવાજમ : બેટ પુસ્તક સાથે

દેશમાં ચાર રૂપિયા : દેશાવર છ રૂપિયા.

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ ત્રણ રૂપિયા.

સેવા કાર્યાલય : સાંકડી શેરી : અમદાવાદ.

વર્ગ-ભાનની

સ મ જણ

‘વર્ગ’ જન્યુત હોવાનો દાવો કરતા સમાજવાદીઓ શું ધારે છે? માનવો સમાન હિતને અંગે પરસ્પર સહકાર કરીને જે સામાજિક મંડળો રચાયે છે તેમાનું ‘વર્ગ’ એ એક સૌથી અગત્યનું મંડળ છે. તેની અગત્ય સૌથી વધારે હોવાનું કારણ એ જ કે આ મંડળોનો સામાન્ય હેતુ તો મુખ્યત્વે ખોરાકમાં જ વહેલો છે સમાજનું વર્ગ-બંધારણ ઉત્પાદન અને વહેંચણીની પ્રચલિત રૂઢીઓમાંથી તુરતા તુરત ઉદ્ભવે છે, અને સામાન્ય રીતે દરેક શખ્સ કોઈ પણ સમયે તે સમયના વર્ગોમાંના એક યા બીજા વર્ગ સાથે જોડાયેલો હોય છે જ.

આ દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, વર્ગભાવના એ એક પ્રકારની મંડળ-ભાવના છે અને તેના વિશે ઘણા સમાજશાસ્ત્રીઓએ ગુચ્છવર્તા અને નબળાં જુદાં જુદાં દૃષ્ટિબિંદુઓ રજૂ કર્યા છે. ખાસ કરીને ૧૮ અને ૧૯ મી સદીમાં, જ્યારે મુડીવાદ રાજકીય સર્વોપરિતા મેળવવામાં સફળ નીવડ્યો ત્યારે, રાજકીય અને સામાજિક લેખકોએ અધ્ધર ચડાવ્યું હતું. તેઓ ‘પ્રજ્ઞના જુસ્સા’ને ‘રાષ્ટ્રની ઇચ્છા’ તરીકે અને ‘મંડળનાં માનસ’ને કેમ જાણે ખરેખર અસ્તિત્વમાં હોય તેવી રીતે વર્ણવતા. જેમ આપણા રૂવંજી આકાશને

પૃથ્વી પર ઓઠવેલા એક મોટા ઉંધા કરેલા ખાલા સમાન માનતા તેમ હેગલની ‘વિશ્વ-મુક્તિ’-અર્થે તેને મનથી રાજ્યસંસ્થામાં મુક્તિ મેળવી શકી. આ રીતે વર્ગોમાં વહેંચાઈ ગયેલા સમાજમાં રાજ્ય કરનાર સત્તામાં જે દૈવીપણાનું આરોપણ કરવામાં આવે છે તેનો લાભ લઈને હેગલે રાજ્યને મુડીવાદી સમાજની જરૂરીયાતો સંતોષવું દૈવીતાવ બનાવી દીધું.

સમાજવાદીની દૃષ્ટિએ, એક મંડળનું ‘માનસ’ તે મંડળના વ્યક્તિગત શખ્સોના વિચારોની સમાનતાની માનસિક ભાવના છે. સમાજવાદીઓના અથવા તો કોઈ ઉતરતી દૃષ્ટિએ જોતાં મુડીવાદી વર્ગના સામાન્ય માનસમાં રમતા વિચારો અને લાગણીઓનું નામ જ વર્ગ-ભાન છે.

* * *

અત્રે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ‘વર્ગ-ભાન’ શબ્દ ‘અમજીવી વર્ગ’ માટે વપરાયો નથી; કારણ કે વર્ગ જન્યુતિમાં મુખ્ય તત્વ તરીકેની, સત્તાધારી વર્ગોના લાભો બીજા વર્ગોના લાભોથી વિરુદ્ધ છે એવી, માન્યતાએ આખા અમજીવી વર્ગનાં સામાન્ય માનસ પર અસર કરી નથી. એક બાજુથી તેમનાં માનસ પર વિભાગોના ભેદ અસર કરે છે, ત્યારે બીજી બાજુએ તેઓ એકદમ

જો આવાજ બીજા કોઈ શબ્દની સમજણ ન પડે તો તે સંબંધી અમોને લખી જણાવવા વિનંતિ છે.

એમ માનવામાં બોળવાઈ જાય છે કે તેમનો તેમના માલીકો, મુડીવાદી વર્ગ સાથે કંઈક સામાન્ય હેતુ (દાખલા તરીકે રાષ્ટ્રતા અથવા વેપારનો હેતુ) રહેલો છે. હજુ પણ શ્રમજીવીઓ તેમના ધંધા, પહેરવેશ, ભાષા, ધર્મ કે શિક્ષણના મતભેદને અંગે એકત્રિત થયેલા ન હોવાથી પોતાના ખરા અને સામાન્ય આર્થિક હેતુને ઝેંઝેટી રાખી નથી. તેઓ સતજતા થયા નથી કે તેમને શેડી માટે સામાન્ય આર્થિક ગુલામી સહન કરવાની છે અને ખેડાર કામગીર અને 'ખેડાર' નિષ્ણાત બંનેને માલીક પાસે નોકરીની લિફ્ટાની યાચના કરવી પડે છે.

એવી જ રીતે મુડીવાદી પોતાના લાભો શ્રમજીવી વર્ગના વિરોધી છે એમ ખુલ્લી રીતે કબુલ કરતો નથી. તે કામદારનાં મગજને એમ દસાવવા આગ્રહ હોય છે કે રાષ્ટ્રને ધડવામાં તેમના બંનેના લાભો એક સમાન છે. તોપણ, બેશક કઢી રાક્ષય કે જ્યાં સુધી શ્રમજીવીઓ રોજના ગુલામો તરીકેની આર્થિક સ્થિતિ સ્વીકારવામાં અને સત્તાધારી વર્ગને હવનની જરૂરીઓતોના માલીકો તરીકેની સ્થિતિમાં આજુ રાખવામાં સંતોષ માને ત્યાં સુધી જ હેતુભરત્વની આ સામાન્યતા રહે છે. આમ મુડીવાદીની વર્ગ-જનગત 'આજુ સ્થિતિ જ એક છે' એવી સ્વભાવજન્ય માન્યતા કરતાં કંઈક થોડે અંશે વિશેષ છે. શાસન કરતા વર્ગની આ જનતની સ્વભાવજન્ય માન્યતા શાષિત વર્ગની વર્ગ-જનગતિની વિરોધી છે. શાષિતવર્ગ જેમ જેમ આજુ વિચારો અને સંસ્થાઓની યોગ્યોગ્યતાનો સપાલ કરતો જાય છે, જેટલા પ્રમાણમાં તે ક્રાંતિવાદી બનતો જાય છે તેમ તેમ તેના વિચારો જુરસાદાર બનતા જાય છે.

* * *

સમાજના વર્ગ-વિચારો, તેના આર્થિક પાયામાંથી જ ઉદભવતા હોવાથી, લડતમાં લાગ લેનારાઓ તેનો ઐતિહાસિક અર્થ, તેનાં જરૂરી મૂળ અને પરિણામથી માહિતગાર હોય કે ન હોય, તો પણ, આખોજે ઓછેવતે અંશે અંધ મલ તરીકે અને ઝગઝગતાં હિતોની ભૂલભરી ગોઠવણોમાં પરિણમે છે. મુડીવાદનું ખાસ તત્વ એ છે કે બીજા વર્ગો અત્યાર સુધી જે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી અજ્ઞાન હતા તે દૃષ્ટિ તે શ્રમજીવી વર્ગને આપે છે. મુડીવાદનો બચાવ કરનારાઓ જે ચિંતા અને ખીન-સંતોષાતી જરૂરીયાત માટે ઉપાય સૂચવી શકતા નથી કે સમજાવી શકતા નથી તેનાં દબાણ તળે, વતમાન પ્રથાનાં લાભ અને તેને આજુ રાખવાની જરૂર વિશે પ્રશ્ન ઉદ્ભવતા અને મુડીવાદનાં જરૂરી ઉપાદાનમાંનાં એક શાસ્ત્રીયજ્ઞાનથી નાહિતગાર થયેલા શ્રમજીવી વર્ગને વધારામાં ખીજા બધા વર્ગ-વિચારનું જ્ઞાન થયેલું છે. શ્રમજીવી વર્ગ સ્વાતંત્ર્યની જરૂર રાખતો છે એવો વર્ગ હોવાથી, મુડીવાદી અને શ્રમજીવી વચ્ચેનો વિચાર છેલ્લો વર્ગ-વિચાર હોવાથી માત્ર મુડીવાદ જ બધા વર્ગ-વિચારોનું, સામાન્ય રીતે વર્ગનું, ઐતિહાસિક ભૌતિક જ્ઞાન આપી શકે.

આજ ઐતિહાસિક વલણ, વતમાન વલણને પ્રકાશિત કરવાને વપરાતું આજ શાસ્ત્રીય પૃષ્ઠરણ, સમાજવાદીઓની વર્ગ-જનગતિનાં જરૂરી તત્વને પોષે છે.

* * *

સમાજવાદીતો વર્ગ-જનગત બનેલો અને પોતાનાં સમાન વિચાર ધરાવનારા પોતાના સાથીઓને વ્યવસ્થિત કરતો

સાથે શ્રમજીવી છે. શું ચવાયેલા અને અસ્પષ્ટ વિચારો ધરાવનારા સંખ્યાબંધ શ્રમજીવીઓમાં વર્ગ-જ્ઞાનનાં તત્વો રહેલાં છે. શ્રમજીવીઓની મોટી સંખ્યાએ કે સરઘસોમાં પોતાના દુસ્મનની ઝાંખી રેખા તરફ વેરથી જોતા, તેમની સાથે કદી પણ સમાધાન નહિ થઈ શકે એવા જ્ઞાનવાળા અને મુડીવાદીઓના પ્રતિનિધીઓ તરફ ધિક્કારથી જોતા શ્રમજીવીઓ નજરે પડે છે.

વર્ગ-જન્યુત શ્રમજીવી જ આપ મેળે તેનાં વર્ગની રિયલિટીનું ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અવલોકન કરી શકે છે, તેના નેતાઓથી તે સ્વતંત્ર રહી શકે છે અને તેમના લાગણીમયતા અને સુધરાવાદના આખા વેપાર સામે ઝડપી શકે છે. પોતાને

વહેંચાવાની જરૂર ન હોવાથી તે જ માત્ર વેંચી શકતો નથી. તે જ માત્ર શ્રમજીવીઓનાં જીવનધોરણ પર તરાપ મારતા મુડીવાદી વર્ગના હૃદય સામે કરવામાં આવતા જંચાવને મુડીવાદીઓ પાસેથી તેમની 'રાજકીય લગામ ઝુટવી લેવાની આદ્યમણધારી નીતિ' આગળ ગોણુ ગણુ છે.

વર્ગ-જન્યુત શ્રમજીવીનું કાર્ય પોતાના લાઘ્યધોને સંગઠિત કરી, તેમના અસંતોષને આ જ્ઞાનથી ક્ષણભ્રમ કરવાનું છે. આમ કરવાથી જ સત્તાધારી વર્ગ દુનુલ ઉડશે. મુડીવાદ સૌથી વિશેષમાં પોતાની જ ધોર જોડનારાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. મુડીવાદનાં પતનમાં અને શ્રમજીવીઓના વિજયમાં કંઈપણ શંકા રખાય તેમ નથી.

**ફરમાસુસોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશહુર છે.**

એક ત્રાયલ એકાંડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજી

મોજી સુતરફરી, વેનીજાની જલેખી, ફરમાસુ માવાના પેંગ, અધરનીના લાડવો, એસન્સના હાલવાના પાનકેક, મુંદીના પાનકેક, મલાઈના ખાવાના ખાવન અને ખીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાહી-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

**ગો પા. લ. દા. સ. મંગલ દા. સ.
મી ઠા ઇ વા લા.**

: વશીયામલ બીઝીંગ, આટરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

નૂતન વર્ષની મંગલ પ્રભાતે પ્રસિદ્ધ થયું છે.

મારી જન્મટીપ

મૂળ લેખક

બેરિસ્ટર વિનાયક સાવરકર.

એ. સાવરકરને પર્યાસ વર્ષની કાળીપાણીની સળ થએલી અને તેમને આંદામાનમાં રાખેલા. ત્યાંની એકાન્ત કોટડીની ભયાનક દીવાલો પાછળ ચાદ ચાદ વર્ષ તેમણે ગાળેલાં. એ ચાદ વર્ષ તેમણે ત્યાં કેવી રીતે ગાળ્યાં તેનો નસિક ખતાં બેદક અને વાંચકના શેખે શેખ ખડા કરી દે એવો વૃત્તાંત આ ગ્રંથમાં આપ્યો છે. ત્યાંનું નેલજીવન કેટલું ભયંકર છે, કેદીઓને કેવી યાતનાઓ વેઠવી પડે છે અને ખીજા કેટલાયે ગ્રંથો તેમની સામે ખડા થાય છે તેની આમાં ફરજી કથની છે.

અને હૃદયને બેદાને મોંસરી ઉતરી જાય એવી જીવનસાધાર અને અસરકારક શૈલીમાં એ. સાવરકરની પ્રભાવશાલી, તેજસ્વી અને ખંડખોર કલમથી આ ખંડુ લખાએલું દોવાધી જીવું આંદામાન આપણી નજર સમક્ષ ખડું થઈ જાય છે. મરાઠી ગ્રંથની એ આવૃત્તિઓ થઈ છે એજ ઝિની લોકપ્રીયતા સાબીત કરે છે.

આજે એક નકલ વસાવી લે.

પૂર્વાધિ પૃ. સંખ્યા ૩૫૦ ૨-૦-૦
ઉત્તરાધિ પૃ. સંખ્યા ૪૫૦ ૨-૮-૦

એક કાન્તિકારની

આત્મકથા

મૂળ લેખક

વીટર ક્રોપોટકિન

Kropotkin lived what
Tolstoy only Advocated
-Romain Rolland.

સેમેશલા જેવો મહાન દિલસુદ અને વિચારક જે વીરપુરુષને રોસ્ટ્રોવ કરતાં પણ ઉચ્ચ સિંહાસને બેસાડે છે તેનું જીવનચરિત્ર અબ્યાસ યોગ્ય હોયજ. આજનું રશિયા ધડપામાં આ વીરપુરુષને મુખ્ય કાળો છે. આખું જીવનચરિત્ર વીરરસથી ખંડખોર વિચારોથી સમૃદ્ધ છે.

ભાગ પહેલો પૃ. સંખ્યા ૨૧૬ ૧-૪-૦
ભાગ બીજો પૃ. સંખ્યા ૨૧૬ ૧-૪-૦

ખીજા નવાં પુસ્તકો.

નવો અવતાર ભાગ ૧-૨	૪-૮-૦
ધ્વિરનો ધનકાર	૧-૪-૦
ધરગરુ વેદક	૨-૦-૦
ચલુતરો	૦-૧૦-૦
પ્રીન્સ બિસ્માક	૦-૮-૦
કળજીગ	૦-૩-૦
ગાંધી વિચારદોહન	૦-૮-૦
ક્રયા ભગતની કડવી વાણી	૦-૮-૦
મારી કહાણી	૦-૮-૦

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી : અમદાવાદ સામે

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : [સુરત શાખા] : સુરત C/o પ્રતાપ પ્રેસ

કારતકથી પ્રસ્થાનનું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે.

તાકાત અને તંદુરસ્તી

૧૬ મોને અનેક
ટેવ છે. મા-
હરી સામે રહેતા
પેલા પેસ્તનજ સવા-
રમાં ઉઠતાંની સાથે
કાફી પીએ છે. પછી
મ્હોડું સાફ કરે છે.
સરસ ઘસ ઉપર
કંઈક 'પેસ્ટ' મૂકીને
દાંત સાફ કરે છે.
પછી ખાસ ન્હાવાની
સાબુથી શરીર ધસે
છે અને ન્હાય છે.

તેમનાં જીવન ઉપર
હું જોઉં છું તો
મહેને જણાય છે કે ધરીયાળાના કાંટા
માફક તેમનું જીવન નિયમીત છે, બરા-
બર ૯-૪૫ કલાકે શીરીનખાઈ તેમને માટે
ભાણું ગોઠવે છે. બરાબર સાડાદશ વાગે
આન્ટરોડની લોકલમાં પેસ્તનજ ઓશી-
સમાં જાય છે.

અને માંજના ચચંગેટથી ચનીરોડ
મુધી પેસ્તનજ ચાલતા આવે છે. અને
ચનીરોડથી આન્ટરોડ આવી, રસ્તામાં
શાકભાજી લઈ ઘેર આવી જાય છે.

આપણા આ પેસ્તનજ બહુ કામ
નિયમીત કરે છે. ખાય છે, પીએ છે, અને
કામ કરે છે કલાકના કાંટા માફક.

કસરત કરવાની ટેવ પાડો

લેખક:—

ડોક્ટર.

તેમના ઘરમાં જમશે-
દજી ડોક્ટરની બાટલી
ગઈ નથી, અને જાય
તેવા સંભવ નથી.

* * *

જ્યાં પેસ્ત-
નજ જાય

વાન હતા ત્યારે
એમને કંઈજ લાગતું
ન હતું. ત્યારે પાંચ
માઈલ ચાલવું એ
પેસ્તનજને મન રમત
હતી. પણ આજે
ચાળીસ વર્ષની ઉંમરે

પેસ્તનજ 'કાકા' બની ગયા છે. અને
એમના દીદાર એક છુઝગે આદમીના
જેવા થતા જાય છે.

* * *

પેસ્તનજએ હવે ડોક્ટરની દવા
લેવી શરૂ કરી છે. કેટલાંક ઇન્જ-
કશનો પણ મેળવી ચુક્યા છે. છતાં
તબીબત દરેક દોષસે વધુ ને વધુ ખરાબ
થતી જાય છે. દરરોજ બેબેની વધતી
જાય છે. અને ઓશીસમાં કામ પણ
પહેલાંની માફક થઈ શકતું નથી.

આમ થવાનું કારણ એ છે કે આપણા
પેસ્તનજને દરેક પ્રકારની ટેવ હતી, પણ
શરીરને કસરત આપવાની ટેવ ન હતી

તેઓ દરરોજ દાંતને સાફ રાખવામાં દૃઢ મીનીટ વાપરતા પણ શરીરના આયુષ્યને કસવાને માટે તેઓ સહેજ પણ તકલીફ ન લેતા.

તેઓ માનતા કે શરીરને કસરતની કંઈ જરૂર નથી, અને મુંઝાઈ સહેરમાં આવા પેસ્તનજીઓની સંખ્યા એક નથી પણ હજારો છે. આજે રસ્તામાં પાંચ મીનીટ ઉભા રહો અને આપણા પેસ્તજી જેવા સેંકડો જીવાનો-જીવાન છતાં શુદ્ધ-જેવા દીસતા આદમીઓની લાંબી હાર-માળા તહેમારી પાસેથી પસાર થઈ જશે.

કારણકે આપણે કસરત કરવાની ટેવ પાડી નથી, કારણકે શરીરના આયુષ્યને પણ કસરતની જરૂર છે એમ આપણે સમજ્યા નથી.

અને આ સાચ દરેક કામને માટે સાચું છે. આપણી શાળામાં, આપણી કોલેજમાં, અને આપણી કન્યાશાળાઓમાં ‘કસરત’ની અગત્ય માટેને પુરતી સમજાઈ જ નથી.

* * *

પણ યાદ રાખો કે કસરત એ શરીરમાં બનતા ઝેરને દૂર કરવાનો સાચો સાથો માર્ગ છે. એ યાદ હશે કે આપણા શરીરમાં દરરોજ સળંગ અને નાશની ક્રિયાઓ એક સરખી ચાલ્યા કરે છે. અને આ ક્રિયાઓમાં દરરોજ કેટલાય પ્રવાહીઓ (Secretions) વધુ અને ઓછા પ્રમાણમાં શરીરમાં બને છે.

આ પ્રવાહીઓ કોઈવાર વધુ હોય છે. ઉદાહરણ તરીકે જઠરામાં જે પ્રવાહી નીકળે છે તેને પેપ્સીન જ્યુસ કહે છે. તેમાં હાયડ્રોક્લોરિક એસીડ હોય છે. આ પ્રવાહી વધુ હોય ત્યારે પેટમાં બળતરા બળે છે, અથવા ઓછો હોય તો પેટમાં પાચનશક્તિ એકદમ મંદ પડી જાય છે.

આ સર્વ વસ્તુઓ નિયમીત કસરત કરવાથી પ્રમાણસર રહે છે. એટલું જ નહિ પણ શરીર વધુ બળવાન બને છે, આયુષ્યમાં એતના આવે છે અને શરીર તાજગીથી ભરપુર લાગે છે.

* * *

“દિવસની માત્ર પંદર મીનીટ ! પા કઢાક,” બરનાડે મેકફેડન

કહે છે કે “તહેમારો આયુષ્યના એક માસ સમી છે.” જેઓ કસરત કરીને શરીરને શુદ્ધ રાખે છે તેઓનું શરીર બળવાન બને છે, અને તેઓની જીંદગી લાંબી બને છે.

પણ આપણામાંથી ઘણા ઓછા આ સાચી શીખામણનું મહત્ત્વ સમજે છે. એટલું જ નહિ પણ આપણા સમાજનો મોટો ભાગ તો શરીરની આ સામાન્ય જરૂરીયાત તરફ સાવ બેપરવાહ હોય છે.

આ બેપરવાહ આગળ જતાં શરીરને એવું તો નુકસાન કરે છે કે એ બાપ-લાઓ પછી દવાની શીશી લાઇને દ્રવ્ય-રના વ્યાખાનાંઓ તરફ ઘેટાં મુકે છે. આવી વ્યક્તિઓજ ખુબ પીડાય છે અને જ્યારે તાવ કે કોલેરાનો એકાદ હુમલો શરીરપર થાય છે કે આ લાઇઓ સીધા સ્વર્ગનો રસ્તો લઈ લે છે.

* * *

આ રાખો કે તંદુરસ્તી એ તહેમારી સાથી મોઢી મીઠક છે.

આ મીઠક મેળવવી એ તહેમારા હાથની વસ્તુ છે. કુદરત તંદુરસ્તી માટે દરેકને સરખી તક આપે છે, પણ આ તકનો ઉપયોગ બહુજ ઓછો લોક કરે છે, અને આથીજ આપણા સમાજમાં દર્દ અને દુઃખ દીસે છે.

ચુસ્તતા લાપમાં એક કહેવન છે કે ‘જેનું શરીર સારું તેનું સૌ સારું’ આ કહેવતનો દરેક રાજ સાચો છે. કારણકે જે વ્યક્તિનું શરીર સરસ છે, જે વ્યક્તિની તંદુરસ્તી સારી છે તે વ્યક્તિ ખરેખર સુખી છે.

* * *

અને શરીરને તંદુરસ્ત રાખવાને માટે સાચી સાચામાં સારું સાધન કસરત કરવાની ટેવ છે. દરરોજ પંદર મીનીટ સુધી કસરત કરવાથી શરીરનું આરોગ્ય સચવાઈ શકે તેમ છે.

નવાઈ જેવી વાતો

ઇલેક્ટ્રીક અસા.

ઇલેક્ટ્રીસીટી હવે તો જીવનના એક એક વ્યવસાયમાં પ્રવેશવા મંડી છે. રમોછ કરવામાં, મકાન સાફ કરવામાં અને ખીજા અનેક કામોમાં ઇલેક્ટ્રીસીટીનો ઉપયોગ થાય છે. તો પછી હજમત કરવામાં ઇલેક્ટ્રીસીટીનો ઉપયોગ શા માટે ન કરવો એવો વીચાર એક ભેજાને સુજેલો. એ વીચાર હવે તેણે અમલમાં મુકી દીધો છે. અને ઇલેક્ટ્રીક અસાઓ બજારમાં વેચાવા પહોં માંડ્યા છે. એ અસાના હાથમાં એક નાની ઇલેક્ટ્રીક મોટર હોય છે. એ મોટર જેવી ફરવા માંડે છે કે તરત જ અસાની જલેઈડ મેજા આગળ પાછળ થવા માંડે છે. એ જલેઈડ સામાન્ય મેઇફ્રી રેઝરમાં હોય છે. તેમ પાંખીઆઓ વચ્ચે રાખવામાં આવેલી હોય છે. એટલે હજમત કરનારે તો ધીમે ધીમે અસા પોતાના ચહેરા પર ફેરવવાનો જ હોય છે. અપા-ટાપ્પાંચ ચાલતી જલેઈડ વાળના મુળ કાપી નાખે છે. અસાના હાથમાં જે ઇલેક્ટ્રીક મોટર હોય છે તે ખીસામાં રાખવાની નાની બેટરીની મદદથી ચાલી શકે છે. આ અસામાં કોઇપણ ત્રણ ઠાણુવાળી સામાન્ય જલેઈડ વાપરી શકાય છે.

આ નવી જાતના અસાઓ નિત્ય દાઢી સાફ કરવાની આફતના ભોગ બનેલાઓને કેવાક આશીર્વાદ સમાન થઇ પડે છે તે તો હવે તેના ઉપયોગ પરથી જ નક્કી કરી શકાશે.

સીગરેટની રાખ હેઠી નહી પડે

કુટલાક ઇંગ્રેજ નવલ કથાકારો અને નાટક લેખકોનાં પુસ્તકો તમે વાંચો તો તમને જરૂર એમ લાગે કે સળગેલી સીગરેટની રાખ કપડાં કે સુદર સાદી પર નાખવી તેના જેવું પાપ આ દુનિઆમાં ખીજું કાઇ નથી. ઉપરાંત સીગરેટની રાખનો એક ખીજો મોટો ભય દારૂ પીનારાઓને છે. એમ કહેવાય છે કે જો સીગરેટની રાખ દારૂમાં પડી જાય અને તે પીવામાં આવે તો તેનાથી ભારે તુકશાન થાય છે પણ આંતો ઝોઘી અગત્યની બાબત છે. સુદર કપડાંઓ કે શેતરંજીઓ એ રાખથી બગડે છે એ જ પશ્ચિમના લોકો માટે મોટો ચીડનો વિષય છે. આ મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે રાખ નીચે ન પડે એવી જાતની સીગરેટોની હમણાં શોધ થઇ છે અને અમેરીકાની એક કંપનીએ તેનું પેટન્ટ મેળવી લીધું છે. એ નવી જાતની સીગરેટોની ખુબી

એ છે કે તે એવી જાતના કાગળોમાં
વીંટળવામાં આવે છે કે જે પોતે સજ-
ગતા નથી અને જેમ જેમ સીગરેટ વધુ
સજગતી જાય છે તેમ કાગળની એક
કાણીવાળી નળી બનતી જાય છે. આ
નળી તમાકુની રાખને જાળવી રાખે છે.

અવાજ કરતાં માછલાંઓ.

સામાન્ય રીતે એમ
મનાય છે કે

માછલાંઓ મુંગા હોય છે; અવાજ કર-
વાની શક્તિજ તેમનામાં હોતી નથી. પણ
છેલ્લી શોધખોળોને પરીણામે એમ માલમ
પડ્યું છે કે આ માન્યતા ખોટી છે. એક
એવી જાતના માછલાંઓ થાય છે કે જેઓ
અવાજ કરી શકે છે. એ અવાજ તેઓ
પોતાની બંને બાજુની પાંખીઓ-પ્રી-સ-
ધસીને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. બીજા કેટલાંક
પોતાના દંતિને જોડી કચડીને અવાજ
કરે છે કેટલાંક માછલાંઓ કાંઈ સાંકડા
પદ્ધતિ અથવા કાચલાં કે છીપોમાંથી હવા
જોરપુલક પસાર કરીને અવાજ કરે છે.
તેમને આ અવાજ પોતાનાં પ્રીયપાત્રને
જોલાવવા માટે અથવા પોતાનાં સંબંધી-
ઓને આવતા લય સાથે ચેતવણી આપવા
માટે હોય છે, એવું વૈજ્ઞાનીકાનું
માનવું છે.

ખીસામાં રેડીઓ

રેડીઓનો વપરાશ હવે ખુબ જ
વધવા માંડ્યો છે. દસ વર્ષના ગાળા-
માં હુનીયાતું એકેય પર રેડીઓ વીના
ન રહે તો એમાં જરાએ નવાઈ જેવું
નહીં. સાધારણ રેડિયો પર ગોઠવી શકાય
અને મોટરમાં પણ ગોઠવી શકાય એવો
રેડીઓ તૈયાર થઈ ચુક્યો છે એ વાતની
તો ધણાખરા લોકોને માહિતી હશેજ.

પરંતુ હમણાં ખ્રીડનમાં રેડીઓની બના-
વટનું એક પ્રદર્શન લગાયું હતું તેમાં
આલિસે માણસ ખીસામાં રાખી શકે એવી
જાતનો રેડીઓ પણ બતાવવામાં આવ્યો
હતો. આ રેડીઓ એવી જાતનો છે કે
તેનાં રીસીવર અને બેટરી બંને એકજ
સાથે ખીસામાં સહેલાઈથી રાખી શકાય
એ રેડીઓનું લાઉડસ્પીકર મધ્યાં પરની
હેટમાં ગોઠવવામાં આવ્યું હોય છે.

આ પ્રકારના રેડીઓની શોધ થવાને
પરીણામે હવે રસ્તામાં આહથો જતો
માણસ પણ સંગીતની મોજ માણી શકશે.
આ શોધનો લાભ લેવાવાળા કાંઈ માણસો
બહાર પડ્યા છે કે કેમ તે તો જાણ-
વામાં આવ્યું નથી પણ લંડનની પોલીસ
તો ગુન્હેગારોને પકડવામાં મુખ્ય ઓપી-
સના હુકમો સાંભળવા માટે એ રેડીઓ
સેટના ઉપયોગ કચારનીએ કરવા લાગી છે.

કાચના રસ્તા

દિણ ખરા મોટરવાળાઓ રસ્તામાં
કાચનો ઠટકા પડ્યો હોય તો તેનાથી
પોતાનાં ટાયરને બચાવવા માટે પ્રયત્ન
કરશે. પણ કાચથી એ પ્રકારે લડકતારો
મોટરવાળાઓને એ વાત જરા મુંઝવ-
નારી નીકળશે કે હવે કાચના આખા
રસ્તા બનવાના છે. લંડનમાં એક વૈજ્ઞા-
નીક શીઠ જયોર્જ જી. રીફટસે એવી
દરખાસ્ત રજુ કરી છે કે કાચના રસ્તા
બનાવવા. તેની યોજના પ્રમાણે એક
બીબીની સાથે જરાબર બંધબેસતી થઈ
જાય એવી કાચની છંટો બનાવવાની છે
અને એ છંટોના ઉપરનો ભાગ પાણીનાં
ગોળા જેવી પાંસળીઓ વાળો રહેશે.
આમ કરવાથી મોટરો અને વાહનો તેના
પર લપસી જશે નહીં અને રસ્તા સાફ
રાખવાનું વધારે સગવડવાળું બનશે.

મોતનું કીરણ

વીજ્ઞાન દાધારી તત્ત્વનાર નંવું છે. તેની મદદથી જીવનને પોષનારો અને તેની રક્ષા કરનારો તત્ત્વો, પદાર્થો અને યંત્રો જેમ શોધી શકાય છે તેમ નાશનાં સાધનો પણ પુષ્કળ શોધાય છે. નાશનાં એવાં સાધનોમાં હાલ એક નવાં ભયાનક સાધનનો ઉમેરો થાય છે. આ સાધન એવું છે કે તેનાથી નાશ પામેલ માણસ શાથી ગુજરી ગયેલ છે તે વાતની કોઈને ખબર ન પડે, આ નવું સાધન એક ધ્વજેક્ટ્રીસીટીનું કીરણ છે, એ કીરણને મૃત્યુનાં કીરણ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

આ મૃત્યુનાં કીરણની શોધ લીએસ્ટર કોલેન્ના વીજ્ઞાનના એક પ્રોફેસર મી. સી. આર. કેડ્ડીફે કરી છે. આ કીરણ મોત નીપજાવવામાં કઈ રીતે સફળ થાય છે, તે સમજાવવાં મી. કેડ્ડીફે કહે છે તે પ્રાણીનાં નાડીચક્રો—નવું મેન્ટરને વી-ખેરી નાંખે છે.

આ કીરણ પર હજી તો પ્રયોગો ચાલે છે પણ એ પ્રયોગો દરમિયાન ઉંદરો અને માખીઓ મારવામાં તે સફળ બનેલ છે. આ રીતે મરેલાં જનવરો કઈ રીતે મર્યાદા છે, તેની ખબર પડી શકે એવું રહ્યું નથી.

આ શોધના મુળમાં એવી માન્યતા રહેલી છે કે પ્રાણીઓની નમે તેનામાં જે પ્રેરણા અથવા લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે તે ધ્વજેક્ટ્રીસીટીને આભારી છે. આમ હોવાથી ધ્વજેક્ટ્રીસીટીના પ્રવાહની અસર તેના પર થવી જોઈએ.

મી. કેડ્ડીફે એવી શોધ કરી હોવાનો દાવો કરે છે કે કેટલાંક ઉગ્ર કીરણો નાડીચક્રોને વીખેરી નાખી શકે છે. એવું

કરવાને માટે કેટલી ઉગ્રતાવાળાં કીરણો જોઈએ તે જુદી જુદી જાતનાં પ્રાણી પર આધાર રાખે છે. કેમકે દરેક પ્રાણીની શહેનશક્તિથી રહેજ વધે એવી ઉગ્રતાવાળું કીરણ તેના પર છોડવામાં આવે ત્યારે તાત્કાલિક રીતે તેનું મરણ નીપજે છે.

એ કીરણની મદદથી માખીઓ મારી નાખવામાં મી. કેડ્ડીફે સફળ નીવડેલ છે. તે પરથી મુરખ્ખા બનાવનારી એક કંપનીએ પોતાને માટે માખીઓ મારનારું એક યંત્ર બનાવી દેવાની એમની પાસે માંગણી કરેલ છે.

આ યંત્ર કેવી જાતનું હોય છે તે જરા જાણવા જેવું છે. ત્રાંખાની બે થાળીઓ ચોવીસ ઇંચને અંતરે રાખવામાં આવે છે અને તે બે થાળીઓ વચ્ચે એક ફાળુમાં ૩૦૦૦૦૦,૦૦૦ વખત ઘોલકની માફક આવગ કરે એવી ઉગ્રતાવાળું એ કીરણ છે. આ બે થાળીઓ વચ્ચે પસાર થનારી કોઈ પણ માખી તરત જ મરણ પામે છે.

આ યંત્રથી ૫૦૦ ગણું વધારે બળવાન હોય એવું યંત્ર બનાવવાને મી. કેડ્ડીફે હવે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

માણસને મારી શકે એવું આથીએ વધારે બળવાન કીરણ બનાવવાને હજી ઘણી વાર લાગશે એવું એમણે હમણાં થોડા વખત પહેલાં જણાવ્યું હતું.

રડ બાળકની મા

વીએનામાં વસતી એક પીસ્તાલીસ વર્ષની સ્ત્રીને હમણાં જ ઓગણત્રીસમું જાળક—તંદુરસ્ત છોકરો—અવતર્યું છે. આ સ્ત્રીએ છોકરાં જણવામાં દુતીયામાં રેકડ ક્યું ગણાય છે. એ વખત આ બહાદુર માતાએ વર્ષમાં બે જાળકોને જન્મ આપ્યો છે. બાકી તો વર્ષનાં સરેરાશ

એક બાળકને હીસાએ તે જણે જાય છે. કુલે ત્રેવીસ છોકરા અને છ છોકરીઓની તે માતા બનેલી છે છતાં તેમાંના એક ડઝન તો આત્યારે હસ્તી ધરાવે છે. ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરે પ્રથમ બાળકને જન્મ આપ્યા પછી તેની આ પ્રકારની પ્રગતી અવીરત રીતે ચાલુ છે.

પરંતુ જરા વધારે ધ્યાન ખેંચનારી હકીકત તો એ છે કે આજ બાધની સાથે બાળકનાં ઉત્પાદનમાં હરીફાઈમાં ઉતરેલી એક બીજી બાધ પણ વીએનામાં જ છે. અને બંને જણીઓની સુવાવડો એક જ હોસ્પિટલમાં થાય છે. આ બાધની ઉંમર હજુ પ્રમાણમાં નાની છે અને તેથી તેની ઓગણત્રીસ છોકરાંવાળા હરીફને થોડા વખતમાં હરાવવાની તે ઉમેદ રાખે છે.

ઓગણત્રીસ છોકરાંની માતાનું નામ ફ્રો અરમેન છે અને તેના ધણી એક ગાર્ડવાળો છે. ફ્રોની માતા પણ છોકરાં જણવાની કુર્શળતા માટે જાણીતી હતી. ફ્રો પોતે તેણીનું 'શૌદ્ય' બાળક છે. આટલાં છોકરાના પીતાની દશા કંરેણ હોય એ તો સમજી શકાય એવી બીના છે અને તેથી એ કુટુંબ હમેશાં જુખ મરાના સીમાડા પર જીવી રહ્યું છે. પરંતુ તેમને બહુ આપણ નથી વેઠવી પડતી. કેમકે ઓસ્લીઆના આન્સેલર ડોલ્ફસની સ્ત્રી તેમની સારી સંભાળ રાખે છે કેમકે મીસીસ ડોલ્ફસની માતા પણ ધણું બાળકોને જન્મ આપવાને માટે જવાબદાર હતી. બાળક પેદા કરવાની આ હરીફાઈ ધ્યાન ખેંચનારી છે.

યાંત્રીક માણસ

જાતનું કામ માણસ આપે છે તેવું જ અચુક અચુક પ્રકારનું કામ આપી શકે એવાં યંત્રો જગતમાં

તૈયાર થઈ ચુક્યાં છે એ વાત નહીં જાણતાં હોય એવાં માણસો બહુ થોડાં હશે. દાખલા તરીકે હીસાઓ ગણનારાં યંત્રો આજે અનેક વેપારી પેદીઓ વાપરે છે. એક "ત્રાંબાના મગજવાળું" યંત્ર પણ લાંબા, વખતથી માણસ જાતની સેવા બજાવી રહેલ છે. કુનીઆના કાંઈ પણ બંદર પર ચોકકસ વખતે ભરતી હશે કે ઓટ હશે અને તે કેટલા પ્રમાણમાં હશે તે એ યંત્રની મદદથી અચુક રીતે જણી શકાય છે. આ ત્રાંબાના મગજવાળાં યંત્રનાં ૧૫૦૦ ભાગ હોય છે. એ બધા ભાગોની જરૂર પડતી સેવાઓ સ્વીકારતું એ યંત્ર પોતાની અચુક ગણતરી બહાર પાડે છે. એ જેટલા પ્રમાણમાં અને જેટલી ઝડપથી કામ કરે છે તે ધ્યાનમાં લેતાં એમ જણાય છે કે સાક નીજાત ગણીતશાસ્ત્રીઓનું કામ તે એકદમ આપે છે. ઉપરાંત ગણીતશાસ્ત્રીઓ તો માણસ દોષ તેથી તેઓ જીલને પણ પાત્ર છે. પણ આ યંત્ર તો કદી ભૂલ કરતું જ નથી.

આ સંબંધમાં વીજાને સજેલાં બીજા યાત્રીક માનવોને પણ જીલવા જેવું નથી. વહાણો ચલાવી શકે, ઔરોપ્સેનો દોરવી શકે અને માણસની મદદ વીના ટેલીફોનો ચોજી શકે એવાં યાત્રીક માનવોની સેવાઓ પણ લાંબા વખતથી વપરાવા લાગી છે. જ્યારે આ બધી શોધખોળો ધ્યાનમાં રાખીએ છીએ. ત્યારે વીજાત્રીક મગજવાળું યાંત્રીક માનવ ઉપખવીર કાઢવાનો દાવો મુશ્કેલીભર્યો એક વીજાનવી કરે છે તે ભાગ્યેજ અશ્વકારક જણાશે. એ બેન્ગવાળા યાંત્રીક માનવનો ઉત્પાદક એમ જણાવે છે કે આ માણસ પોતાની મેળે થોડે ઘણો વીચાર પણ કરી શકશે તે એમ પણ માને છે કે આ જાતના માણ-

સો ચાલીસ પાઉંડની ડાંખે વેચવાનું
શક્ય બનશે

જ્યારે એ ઉપાદેષ પોતાની વીજગીક
મગજવાળા યંત્રની યોજના અમેરીકાના
ઇનેકરીકય એન્જીનીઅરોની સભા સમક્ષ
સમજાવી ત્યારે તેઓને તેની શક્યતા
સમજી જતા વાર ન લાગી એમ કહે-
વામાં આવે છે જો આમજ થશે તો
સામાન્ય કારખાઓમાં કામ રોની જગ્યા
એ યાંત્રિક માણસો જોડવાને અને સમા-
જની વ્યવસ્થા, યુનામગીરીની પ્રથાવાળી
જુની ગ્રીક સમાજ જેવી થશે

તમારા ઘરમાં સાફસુદ્ધ કંરવાનું કામ
યાંત્રિક માણસ કરતો હોય એ ખ્યાન
મનમાં લાવી જુઓ અને પછી તે વીશે
તમને શી લાગણી થાય છે તે મને લખી
જણાવો

અવળગતું હોવાંચકું

અવળગતું માણસો તો તમને ઘણી
વખત મળ્યા હશે અને એ બધા એ
માણસો તરફ તમને તીરસ્કાર આવ્યો
હશે, પરંતુ બધાએ અવળગતું માણસો
તીરસ્કારને પાત્ર હોય છે એવું કશું જ
નથી હોતું ધખતા તરીકે વીનાય
તના બાઉ ભાગમાં એક આથર
કરીને તેર વર્ષના ઉમરનો એ વેપા
ગીતો ડોકરો છે એ છોકરાની એ
ખાસ અવળગતું છે જ્યારે આપણે
બધા કંઈપણ લખેલી કે છપેલી માન્ય
રોય તેને સીધી રાખીને વાચીએ છીએ
ત્યારે એ છેકરો એને ઉધુ રાખીને વાચે
છે અને નવાઈ જેવું તો એ છે કે સામા-
ન્ય માણસ છાપેલી માન્યતે સીધી રાખીને
વાચી શકે તેના કરતા વધારે સહેલાઈથી
વાચી શકે છે એ એની ગીતે વાનના
કી ગીતે શીખ્યો એ મળ્યો એક

છપાના પ્રતીતીધીએ તેને પુજા તેણે
જણાવ્યું કે એમાં આથર પામવા જેવું
કશું જ નથી એ મહેલાઈથી મીની ગીતે
વાચી શકતો હતો એણે એને એક દીવસ
એવો ખ્યાન આપ્યો કે ઉધેથી વાચી
શકાય કે નહીં ? તેણે એ પ્રયત્ન આપ્યો
અને તેને માલુમ પડ્યું કે ઉધેથી વાચ-
વાનું તેને વધારે સરળ જણાય છે આ
છોકરાને અવળગતું વાચક તરીકે ન
ઓળખાવી શકાય ?

બી વીનાના ટમેટાં.

બુધાં રંજોની અંદર ટમેટાં માણ-
સના શરીરને બહુ જ પોપડ છે
એમ કોઈ પણ ડાકર તમને કહેશે ટમે-
ગની અંદર લોહ મેલેલું છે તેથી માણ
સને તે ખુબ તાકાત આપી શકે છે અને
તેના કવેજાને વધારે કાવતવાળું બનાવે
છે એમ મનાય છે પરંતુ આ જાતના
ખોરાકની ખાસ જરૂર તો એ માણસોને
રોય છે કે જેઓ પોતાની પાચનશક્તિ
અને પોતાની કુદરતી તાબાત મુશ્કેલી
હોય છે આની જાતના માણસોમાં જ
ઉમરના માણસોનો મોગ પ્રમાણમાં સમા-
વેશ થાય છે એ માણસોને ટમેટા ખાવાની
ઈચ્છા તો ખુબ હોય છે પણ ટમેટામાં
જે બી હોય છે તે તેઓ ચારી શકતા
નથી બીના કારણસર ટમેગનો ન છુટકે
ત્યાગ કરનાર માણસો માટે પશ્ચિમમાંથી
મદનને સુર સળગાય છે અમેરીકાના
ટેન્સાસ પરજણના એક માણસે હવે બી
વીનાના ટમેટા ઉગાડ્યા છે ઉપરાંત એમ
જણાવવામાં આવે છે કે આ બી વીનાના
ટમેગ આપના પણ વધારે મોગ રોય
છે એ માણસે પ્રથમ ઓછા બી વાળું
ટમેટું લઈ તેમાંથી નવો છોડ ઉત્પન્ન
કર્તો, એમ કરતા કરતા તેણે આ બી

વીનાતું 'ટમેટું' બનાવ્યું છે. ટમેટાના તંદુરસ્તીને માટે લાભદાયક ઉપચારથી વંચીત રહેવાતું જાહેર હવે કામને માટે રહી શકશે નહીં.

અન્યથા હોટલ.

દેશીઅન આઈસના મેસ્ટ્રીએ-રીસ પ્રદેશમાં દુનીઆની એક અત્યંત વીચીત્ર હોટલ હાલમાં ચલુવામાં આવી છે. આ હોટલ તેના આસપાસના પ્રદેશથી ઘણી ઉંચી હોવાને લીધે દેખાવમાં મીનારા કે દીવાદાંડી જેવી લાગે છે. આ હોટલની ખાસ વીચીત્રતા તે એ છે કે એ મીનારા જેવી ઉંચી હોવા છતાં તેમાં એકેય નિસરણી નથી. એટલું જ નહિ પણ તેના કાંઈ એ ઓરડાઓ એક સરખી સપાટી પર નથી હોટલના વચ્ચેના ભાગમાં મથાળાંથી તે છેક ભોંય તળીયા સુધી કુવા જેવા આકારની ગોળ જગ્યા રાખવામાં આવી છે. તેના રૂમોમાં જવા માટે સગવડ એવી છે કે, વચલી દીવાલની આસપાસ ફરતી એક દોળાવવાળી પગથાર કરી લેવામાં આવી છે. હોટલના છેક ઉપરના ઓરડાઓ પાસે પહોંચતા પહેલાં એ આછો દોળાવ વચલી દીવાલની આસપાસ પંદર ફેરા ફેરે છે. અને એક ચક્કર પુરું થાય ત્યાં સુધીમાં તેની આસપાસ પંદર ઓરડાઓ આવી જાય છે. આમ તે પગથાર ગોળ ફરતી હોવાને લીધે જ્યારે છેક ઉપરથી તેના પર નજર નાખવામાં આવે છે ત્યારે તેનો દેખાવ ઘણો જ અન્યથા જેવો લાગે છે. આ જાતની ગોઠવણ હોવા છતાં જ મહેમાનો

એટલું ચડવાની તકલીફ લઈ શકે તેમ ન હોય તેમને માટે એ એલીવેટર્સ રાખવામાં આવ્યા છે. એ હોટલ પહેલા એ મળ સુધી ખુબ જગ્યા રોકે છે. પૂર્ણ જાળના અમુક ભાગ પર અગાશી કરી લેવામાં આવી છે. એ અગાશી એટલી વીચાળ છે કે તેના પર ટેનીસ વગેરે રમવાતું શક્ય બને છે. ઉપરાંત એ જ અગાશીમાંથી આસપાસનો બરફથી ઢંકેલો પ્રદેશ નીહાળવાતું બહુ આનંદદાયક ચર્મ પડે છે.

આપમેળે ખુલતો રેલવેનો

દરવાજો.

અમેરીકાના પેન્સીલવેનીઆ પ્રદેશમાં હાલમાં એક રેલવે સ્ટેશન પર બહુઈ દરવાજાઓ રાખવાતું નક્કી થયું છે. આ દરવાજાઓ એવી જાતના છે કે તેઓ કાચમ બંધ જ રહે છે. પહોં જ્યારે કાંઈ મુસાફર તેની નજીક આવે ત્યારે તેઓ આપોઆપ ઉઘડી જાય છે અને તે અંદર ગયા પછી આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે. આ દરવાજાઓમાં એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી હોય છે કે તેના અમુક ભાગ પર ઇલેક્ટ્રીસીટીવાળા કાચ રાખવામાં આવે છે. જ્યારે અમુક માણસ દરવાજા નજીક આવે ત્યારે તેનો એજો એ કાચ ઉપર પડે છે. જેવો એ એજો કાચ ઉપર પડે છે કે તરત જ દરવાજો ઉઘડી જાય છે અને જ્યારે એ એજો કાચમાં દેખાતો બંધ થાય ત્યારે તે આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે.

પેશાખનાં ભયંકર દર્દો માટે

ગોનોકીલર [રજીસ્ટર્ડ]

એકજ અભાયખ—અને

ચમત્કારિક ઇલાજ.

ખરીદ કરતી વખતે હંમેશાં
પેકેટ ઉપર પ્રખ્યાત કુકડા
છાપ ગ્રેડ માર્ક જુઓ.

“ગોનોકીલર” પેશાખ અને ધાતુના દર્દો માટે આખી દુનીયામાં પ્રસીદ્ધ થએલ એકજ ખરેખરી અસત્ય અને સચોટ, સમજાણુ દવા છે.

ત્રીસ વર્ષના જુના અનુભવી ડોક્ટરની એક અગત્ય કૃતિ છે. પહેલે જ દિવસે તેના ચમત્કારિક ગુણનો પચો અતાવે છે. દર્મને દર્દીઓ તેનો લાભ લઈ પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

જમે તે કારણથી લાગુ થએલ તુરતનો અથવા જુનામાં જુનો પ્રમેહ (પગમીઓ) સ્વપ્નામાં તથા પેશાખમાં જતી લાતુ, તથા જતી રસી, થતી સખ્ત બળતરા, ટીપુ ટીપુ તથા અટકી અટકીને થતો પેશાખ મુત્રાશયમાં આવેલો મોજો

તથા થએલો જખમ તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રદરના ભયંકર રોગો વગેરે પેશાખને લગતાં તમામ દર્દોને જરૂરથી નાશ કરે છે. ખીચકારીઓ કે ઇન્જક્શનો લેવાની ખીવકુલ જરૂર પડતી નથી.

૫૦ ગોળીની એક બોટલીની કીંમત રૂ. ૩. (વી. પી. ખર્ચ જુદું.)

આફ્રીકા અને પરદેશને માટે—એક બોટલી રી. ૭. બે બોટલી રી. ૧૨. ત્રણ બોટલી રી. ૧૭. ચાર બોટલી રી. ૨૧. નાણાં અગાઉથી મોકલવાં. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં.

દરેક આગેવાન દવાવાળાઓને ત્યાં વેચાય છે.

એકવા
અનાવનર :-ડો. ડી. એન. જસાણી,

ગીરગામ બેકવોડ, મુંબઈ નં. ૨૪.

એન્ટ—મેસર્સ વનમાળી ભીખાની કું. ૦.

પ્રીન્સ સીટ, મુંબઈ નં. ૨.

હિંદુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ લીમીટેડનાં પુસ્તકો

ઝટકે—

ચૌવનની ભાવનાથી ઉછળતાં, કાંતીકારી
વીચારવાળાં, પ્રાણવાન પુસ્તકો.

ગુજરાતી પ્રકાશનો.

અગભગત (નાટક)	
લેખક:	
ઈન્દુલાલ યાજ્ઞીક	૦-૨-૦
ખાદીની કુસોદી	
લેખક:	
અનીલ અરન રે	૦-૧-૦
દુકીનો તારણહાર	
અનુવાક:	
સી. બી. ભટ્ટ	૦-૪-૦
સુંદર સંતતી અને	
તેવું નીચમન લેખક:	
માણેકલાલ વઘીલ	૦-૮-૦
સંતતી નીચમન:	
ડો. એ. એચ. પટેલ,	
મુદ્રા	૧-૮-૦

થોડાજ સમયમાં બહાર પડશે.

રણસંઘામ (નાટક)	
શેલ્ભારામની સરદારી (નાટક)	
મ. ગાંધીજીના સહવાસમાં—	
સત્યાગ્રહ : નકાસું અને	
નીષ્ફળ શસ્ત્ર.	

બુકસેલરને કમીશન
આપવામાં આવશે.

ઇંગ્લીશ પ્રકાશનો.

More Letters By Upton Sinclair	2-0-0
Thoughts of Freedom (Bernard Houghton)	0-3-0
Futility of Khaddar Cult (By Anil Baran Ray)	0-3-0
Swaraj or Surrender, Issac E. Ezekel.	1-0-0
Socialist Series, M. Gandhi as I Know him, By I. K. Yajnik,	1-8-0
RIGHTS OF WOMEN Under Different Communal Laws, by R. V. Mehta, useful to Hindu-Moslem-Christians & Buddhists.	1-0-0
અમારે ત્યાંથી મળી શકશે. The Search for Truth.—By W. S. Rogers ... Rs.	0 6 0
Why I am not a Christian? —By the Hon. Bertrand Russel ... Rs.	0 3 0
Christianity & Ration- alism ... Rs.	0 2 0
The passing of Historical Christianity—By the Rev. R. Roberts. ... Rs.	0 1 0
Liberty of Man, Woman and Child—By R. G. Ingersoll ... Rs.	0 3 0
Why am I an Agnostic?— By R. G. Ingersoll Rs.	0 2 0
(Postage Extra.)	

લખ્યા :—

એનેજર ;

હિંદુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ
લીમીટેડ.

૬, બેકહાઉસ લેન, કોટ મુ'બઈ.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : કુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારાં બાળકોને ગમ્મત રહે તે માટે આપે એવું બહેન વીજ્ઞાનનું પુસ્તક. સ્વચ્છ સુંદર છપાઈ, આકર્ષક રંગીન ચિત્રો એમાં ભરપૂર છે. કિંમત દોઢ રૂપિયા.

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી- જ ભાત પાડતા નાના અને મોટા ૨૭ લેખોના સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ તમને તમારી કલ્પનાની સૃષ્ટીમાં વીહર કરાવશે. કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મંદન મંદિર

એટલે

મૃદ્યુ અને કુખ્મ, લોકર અને મોહિની, વિજય અને વૃંદા, બ્રહ્મા અને સરસ્વતી વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટકોનો સંગ્રહ. સુશોભિત છપામણી.

કિંમત દસ આના.

આગં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય જાણો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની બીજા તોય રસિક ભાવનાના છ ચિત્રો. બહેનોના અભ્યાસમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ચાલે છે.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-૦
પાકું પુકું ૧-૪-૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

નવ યુગ

એપ્રિલ ૧૯૩૪.

વર્ષ ૬ હું :: અંક ૧ લો

રાજકીય

સર્વસામાન્ય ભૂમિકા...	...	‘મહાસલા સમાજવાદી’	૮૫
પરદેશમાં પ્રચારકાદ્ય કરો	...	... ડો. પી. જે. ભટ્ટ	૬૯
ઔરટ્ટીઆના કામગીરીનો વિવેચથી ચે			
મેધામુલો પરાજય	...	... નવયુગતંત્ર	૭૩
કયો ભાગ...રાહ કોઠસની મીમાંસા	...	..	૫૧
પશુનું એક વર્ષ	...	...	૧૪

આર્થિક

અમેરિકાનો અખતરો...	...	...	વિવસ્વત ૯

નવલિકા-નાટિકાઓ

પાંચ કાંકડું ઘન ..મો પાંસાં	...	...	ગોવિંદપ્રસાદ માલવિય ૬૧
દેવાની ઇચ્છિતાલ	...	...	... ડો. પી. જે. ભટ્ટ. ૩૩
મીરાંબાઈ	...	...	આવચંદ્ર માવજી વડેરા ૨૭
નોકરી	...	...	... હરિકૃષ્ણ વ્યાસ ૪૭

કાવ્યસાહિત્ય

નવયુગ	...	...	વિશ્રામ વ. ગોરડીયા ૧
દિલસોજી	...	...	ચિત્રભાઈ ડોડટર ૨

વિશિષ્ટતાઓ

પસાર ચતા માસનું રાજકારણ...	...	...	વિવસ્વત ૩
ઈતિહાસસોધી આન્ધ્રવાદ અને શ્રી. મુનશી			વિવસ્વત ૧૭
શન વિ. શ્રદ્ધા ટાગોર વિ. માંધી વિગે ગાડિનર			નવયુગતંત્ર ૮૧
પેશાવરના અમલવીઓ સાથે	...	...	... ડો. પી. જે. ભટ્ટ ૪૪
ભરૂચ જીલ્લાની બીલ ભૂમિ	...	...	.. ૫૮
નવાઈ જેવી વાતો	...	...	... સચિન્દ્ર ૯૪
નવું સાહિત્ય	...	...	... નવયુગતંત્ર ૭૬

ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ
 ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ
 ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ
 ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ

□ ପ୍ରକାଶନୀ ଧନ

ଶ୍ରୀ
 ଶ୍ରୀ. ଶ୍ରୀ. ଶ୍ରୀ.

ଧନ: ଶ୍ରୀ.

ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ

ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ

કામદાર આગેવાનને!

બીરાદર! મુડીવાદનો મહાગદાસ આજે હડખાયો બન્યો છે. માતા ધરતીને અનેક રીતે પંપાળી તેના અક્ષય ભંડાર-માંથી અને એટલું ધન્ય શ્રમજીવિ જનનાએ ઉપજાવ્યું એ આજ એકિતાં મેના સહજ મુખમા એ મહારાણીને એરી દીધું અને હવે એ વધારે ભૂખ્યો બન્યો છે. મહેનતુ માનવતાના દાન વચ્ચે છુપાવા મથતો છેલ્લો દાણો પણ ખેંચી કાઢવાને તેણે કમર કરી છે. તે વખતે શ્રમજીવિઓના કુરતી હફ હાસન ગાવવા તું બહાર પડ્યો છે. તાગ જોખમની તને ખબર તો છે ને?

એ જોખમ તું ન જાણતો હો તો બીલું કોણ જાણે? ફાંસીના માયડ તારાં લોહિ માટે તરસ્યા બન્યા છે, જગતની જેલો તારા માટે પોતાનાં નરમાં મુખ વિકાસી ગઈ છે. રાન્યસતા કહે છે કે તું સહુથી ભયંકર શુંદરાર છો, સમાજશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે તું સમાજતું ન ઇચ્છવાયોગ્ય અંગ છો, સાક્ષરો કહે છે કે તું નિર્ક્ષર શ્રેણી છો, વ્યવહાર માણસો કહે છે કે તું ભેળ ગેપ છો, સફળ શ્રીમંતો કહે છે કે તું કોઈ કામ કરવાને ઝામેય નથી, શ્રમજીવિઓના મુઠ્ઠીઆણા સહાનુભૂતિધરો કહે છે કે તું મુખ છો, પ્રતિપક્ષીઓ કહે છે કે તું આનો કે તેનો ભાડુતી કે મુખ શાળી છો, નીતિમાન માણસો કહે છે કે તું ભુલો બોલો, ચોર, નશાખાજ, ડીપાજ અને અપુ છો.

માખાખો તું નવાવટ નખીરો છો, કુલજનો માટે તું કુલાંગાર છો, ઊંચી કે ઘણી માટે તું આર સમાન છો, મિત્ર માટે ભારૂપ ઝોળખાતો છો. તાગ માટે એમના ધર, જર અને જીવનની વ્યવસ્થામાં ન્યાન નથી.

તને ગેવાને મક્કન નથી, માથે કપડે તું તારી નખતા ઢાંકે છે, અકન્માન મગતા અજથી તુ જીવે જાય છે, પ્રેમ, પ્રતિષ્ઠા, માન, સુખ, સગવડ, આશ્વાસન એ બધા સુવાળા પ્રયત્નો તાગ શરૂ કોશમાંથી જુરેલી નાખવામાં આવ્યા છે અને, જે માનનીઓ માટે તું ખીરસામાં ખાપણુ વધતે ફરે છે તેમના પગ પછુ તારી એક જ ભુલ થતા લાત મારવાને સગવળી ગયા છે.

ઓ અગમ્ય માનની! સહજ નિશાએથી પોતાની સંવર્ણી જીએથી ચારી નેવી આ ભયંકર આગની વચ્ચે તાગ જીવનની લીલાસ તું કષ્ટ રીતે જાગરી રહ્યો છે? લોક લાગણી અને 'મેવા' નાં સુવાળાં વાતાવરણ વચ્ચે વરેલી કુદાકુટ દરતા સહજ 'મહાત્મા'ઓ જો પ્રમાણિકે હોય તો જેની સામે મથું નમાવે એવા કયાં આત્મજાળને આધારે તું આ મીતમોના મુશળ-ધાર વધેલ વચ્ચે અણુનમ ઉભો છે?

વંત જેવા અડગ મનોરથોના ફૂટેને ડગારી દે એવી આ પરિ-સ્થિતિની વચ્ચે તારા જે રીજ પશુ વાચાજ બની ગયેલાં અધ્યક્ષો આ દુર્મળ અવાજ તુ સાંભળી લે મહેનતુ માનવતાના મહાક્રોધાર વિશે તારી શ્રદ્ધાને મોળી પડ્યા મધ્ય મા જનતાના અર્થ સમોચીત મહાનિર્માણના પ્રદેશ તરફ મંડ્રએથી તારી નગર અડે નમણાઈનાં વાગ ઉભા થવા દ્વંત મા તારી શ્રદ્ધા અને તારો પ્રવાસ જ આજે કસોડેની એક આશા ફેરી છે.

નવયુગ

મન્દાકીન્તી

આયાવતે ધન તિમરમાં રશ્મિ આછાં કુટે છે,
દેખાતી ના નલ પટ પરે વાદળી-ઝોક કાળી,
તંદ્રામાંથી સુવક અધુના જાગતો કેં દિસે છે !
લાગે તેનું વદન હસતું તેજ આછું નિહાળી.

સૂતો જ્યારે નિજ શયનમાં ચિત્તને સ્વસ્થ રાખી,
તે પે'લાં જો નજર કરતાં મોહ સર્વત્ર જોતો,
ને અજાને જનસમુહમાં અંધશ્રદ્ધા જણાતી,
જાણે તેના શરીર પર તે રૂઢિના બંધ જોતો.

જ્યારે જાગ્યો નયન ખુલતાં અંગમાં સ્ફૂર્તિ આવી,
ને બંધોને શિથિલ કરવા યત્ન જો આદરે છે !
ત્યારે તેને જગતભરમાં કાન્તિ સર્વત્ર ભાસી,
ક્યાં છે પોતે નિજ હૃદયને પ્રજ્ઞ એવો પુછે છે !

જેમું તેણે ગગનપટમાં તેજ આછું દિસે છે,
ભાસે છે કે નવયુગ તેણે સર્વ જાંખો ઉગે છે !

વિશ્રામ વ, ગોરડીયા

મહાત્માથી ઉગરી જવા માટે તેમણે એ જવાબદારી પોતાને માથે લેવાને દીઠ્ઠી ખાતે એકલા થએલા આગેવાનોને પ્રેર્યા હતા. આ પરિણામ આટલે લાંબે વખતે આવે એ ગાંધીજી સિવાયના અત્યારના કોંગ્રેસ આગેવાનોમાં સમયસુચકતાની દયાજનક અસંકિતતા સુચક છે કેમકે ગાંધીજીએ તો છેક ૧૯૩૨ માં યરોડા જેલમાંથી એક નિવેદન બહાર પાડીને આ પ્રમાણે કરવાનું સુચન કોંગ્રેસ આગેવાનોને કરી દીધું હતું. આ સ્થિતિ હોવાને લીધે અન્સારી-રોય-દેસાઇની મંડળીએ દીઠ્ઠી ખાતે કરેલા નિર્ણયને ગાંધીજીનો દેકા મળી જાય એ બાબતમાં શંકાને જરાએ સ્થાન નહોતું. ૧૯૨૪ માં બરાબર આ જ પ્રમાણે બન્યું હતું. તદ્દવત ફક્ત એટલો જ છે કે એ વખતે મહાત્માને પોતાની સિદ્ધાંતલક્ષિતતા વધારે સારો દેખાવ કરવાની ઠીક ઠીક સગવડ મળી હતી. આ વખતની ચાલબાજી પર જે પકડો ખીછાવવાનો પ્રયત્ન થયા છે તે એટલો પાતળો છે કે જરા સંભાળપૂર્વક જોનારને અંદરની બાજી પરખાઈ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

અત્યારની વસ્તુસ્થિતિમાં ધ્યાન ખેંચનારી બાબત તો એ જ છે કે ધારાસભા-પ્રવેશને લગતા સ્વરાજવાદીઓના દરિય પર પોતાના આશિર્વાદ વરસાવવાની સાથે નામ માત્રથી જીવતા વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહને છોડી દેવા કે ચાલુ રાખવા તે સંબંધે એક શબ્દ પણ ગાંધીજીએ ઉચ્ચાર્યો નથી. એમ કહેવામાં આવે છે કે ગાંધીજીનું એ મૈન ચાલુ વર્ષ દરમિયાન રાજકારણમાં ભાગ ન લેવાની એમની પ્રતિજ્ઞાને આભારી છે તો એનો એટલો જ જવાબ આપવો રહ્યો કે એ મૈન સરકારે જેને ગેરકાયદેસર ઠરા-

વેલ હોય એવાં રાજકારણને જ લાગુ પડતું હોવું જોઈએ. નહિં તો કોંગ્રેસના એક અગત્યના ભાગને ધારાસભાપ્રવેશની છુટ આપવી એ જો રાજકારણ ન હોય તો એ શબ્દોનો શો અર્થ થાય છે તે હું તો સમજી શકું તેમ નથી. પણ “સખ કુછ હે ઝૈર કુછ નહિ નીચી નિગાહમે” એ ન્યાયે વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ પ્રત્યેની ગાંધીજીની વલણ એમનાં બાકીનાં વતન પરથી જ પારખી લેવાની રહી. ગાંધીજીએ સ્વરાજપક્ષના નિર્ધાર પર આશિર્વાદ વરસાવ્યા છે એટલું જ નહિ પણ જે નાદે-રવાદીઓ છે તેઓએ સ્વરાજપક્ષના માર્ગમાં નડતરો ઉભી નહિં કરતાં તેમને બનતી મદદ પણ કરવી એવું જ ફરમાન બહાર પાડ્યું છે તે પરથી એમ સમજાઈ જાય છે કે રાજકીય બાબતો વિષેનું એમનું કહેવાતું મૈન જ્યારે તુટશે ત્યારે ગાંધીજીનું સ્થાન યરોડા જેલમાં નહિં પણ કોઈક આશ્રમમાં જ હશે. એટલે કોંગ્રેસનો એક ભાગ સરકાર સાથે સહકાર સાથે ત્યારે એ જ સંસ્થાનો ખીજો ભાગ એ જ સરકાર સાથે બહારવટું બાંધે એવી જે હાસ્યજનક સ્થિતિ અત્યારે ઉભી થઈ છે તેનું ઉપર જણાવેલી રીતે નિવારણ થવાને વખતની જ વાર છે દાખલાવ મોડું રાખી શકાય એવી યુક્તિ મળી જશે એટલે વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ સત્તાવાર રીતે પડશે મુકાશે કોંગ્રેસ જેવી એક માત્ર સંસ્થાને આમ હાસ્યજનક રીતે અળખામણી સ્થિતિમાં માત્ર ગાંધીજી અને શોડક આગેવાનોની વ્યક્તિગત અહંતા અને ખોટી પ્રતિજ્ઞાનાં ભૂતો જ મુકી રહેલ છે એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

સ્વરાજપક્ષ ધારાસભાઓમાં જઈને કેવી ચાલબાજી અપત્યાર કરશે, કયા સિધ્ધાં-

તને કલ્પમાં રાખીને તેઓ પોતાની આક-
 આળ નિર્ણય કરશે એ બધું તો હવે
 જ્યારે એ પક્ષનો સચિત્તર કાયદ્દમ બહાર
 પડશે ત્યારે જ અણી શકાશે. પણ જેમ
 માનવાને પુરતાં કારણો છે તેમ આ નવો
 સ્વરાજપક્ષ દસ-પંદસ અને પંડીતના
 જુના સ્વરાજપક્ષને પગલે ચાલશે તો એક-
 ધારા વિરોધમાંથી તોડજોડમાં, તોડજોડ-
 માંથી દેશની રાજકીય માગણીઓ વિશે
 સાદાંદામાં, તેમાંથી સરકારે નીમેલાં
 કમીશનો અને કમીટીઓ પર બેઠકો
 હવામાં અને છેવટે સરકારી નોકરીઓ
 સ્વીકારવામાં અને પરિણામે એ પક્ષની
 માફક નરી નિરચકતામાં પરિણામ પામશે
 એ વિશે શંકાને લાગે જ અવકાશ હોઈ
 શકે ગાંધીજી ધારાસભાપ્રવેશતા કાયમ
 વિરોધી છે એ વાત નરી ગપ છે. તડ
 અને ફડ કરવાની એમની અંગત આસી-
 અતને લીધે ધારાસભાઓમાં જઈને કામ
 કરવાનું એમને પોતાને ન હવે એટલી
 વાત જ એમને વિશે સાચી છે. જો આમ
 ન હોય તો ૧૯૨૪માં તો ધારાસભા-
 પ્રવેશ એ કોંગ્રેસનાં બંધારણી કાનુનો
 પ્રમાણે એક નિશ્ચિત સત્ય—Settled fact—
 હતું કેમકે ગાંધીજી જોડમાંથી બહાર
 આવ્યા તે પહેલાં દીકરી ખાતે મળેલી
 કોંગ્રેસ કમીટીએ અને કોકોનાડા ખાતે
 મળેલી કોંગ્રેસ સ્વરાજવાદીઓને ધારા-
 સભાપ્રવેશની છુટ આપી દીધી હતી.
 પણ આ વખતે તો કોંગ્રેસ કમીટી અને
 કોંગ્રેસનો મકકમ ઠરાવ ધારાસભાપ્રવેશની

વિરુદ્ધ ઉભો છે અને દીકરી માટે જો
 લોકો મળ્યા હતા તેઓ તો થોડક આલતુ-
 ફાલતુ કોંગ્રેસમેનો હોઈ તેમનો નિર્ણય
 કોંગ્રેસને કાઈ રીતે બંધન કરતા ન
 હોઈ શકે છતાં ગાંધીજીએ તેમને ટકા
 આપી દીધો છે એટલે એક સંસ્થા તરીકે
 કોંગ્રેસ તો ખીચારી હવા ખાતી જ રહી
 છે. આ એટલું જ બતાવે છે કે આ વખતે
 પોતાની કમઆવડતને લીધે ઉભી થએલી
 અગતિમાંથી માગ કાઢવા માટે અમુક
 કોંગ્રેસમેનો મરેલા સ્વરાજપક્ષને ફરી
 સજીવન કરે એ ગાંધીજીની પોતાની જ
 ઇચ્છા હતી અને તેથી ગાંધીજી પોતે
 કાયમ ધારાસભાપ્રવેશની વિરુદ્ધ છે
 એવી જ વાત કરે છે તે અધઃસત્ય છે.
 આ વસ્તુ સાબીત કરવાનો આ પ્રયત્ન
 એટલા માટે જ કરવામાં આવ્યો છે કે
 જો ધારાસભાપ્રવેશનો આ નિર્ણય
 ગાંધીજીની ઇચ્છા અને પ્રેરણાથી જ થયો
 હોય તો ગાંધીજી સુચવશે એ ધોરણ
 પર જ ધારાસભામાં અનુસરવાની નીતિનો
 કાયદ્દમ રચાશે. આ વખતે ગાંધીજી શી
 સુચનાઓ આપશે તેનું કંઈ દિશાસુચન
 થએલું નથી પણ ગાંધીજી અને એમની
 સર્વ પ્રવૃત્તિઓ ભયંકર નિરચકતાનાં જ
 જોળ ચક્રમાં છેલ્લાં વીસ વર્ષથી ફર્યાજ
 કરે છે તે ધ્યાનમાં લઈએ તો એવાં
 અનુમાન પર આવી શકાય કે ૧૯૨૪ માં
 સ્વરાજવાદીઓને તેમના કાયદ્દમને લગતી
 જો સુચનાઓ ગાંધીજીએ આપી હતી
 તેવી જ સુચનાઓ ૧૯૩૪ ના આ ઠીકણ

સ્વરાજવાદીઓને પણ તેમના તરફથી મળશે. એ સુચનાઓ આ જાતની હતી.

(૧) સામાન્ય વિરોધની નીતિ અખ-
ત્યાર ન કરવી.

(૨) બધાંએ સરકારી જાતાંઓને
જેટલા પુરતું કાપડ જોઇતું હોય
તેટલી જાદી જ ખરીદાવવી.

(૩) પરદેશી કાપડ પર સખ્ત
જકાત મુકાવવી.

(૪) કેરી પીણાંઓની આવક ઉડાવી
દેવી અને ઓછામાં ઓછી એટલા
• પુરતી લશ્કરી ખર્ચમાં કરકસર
કરવી.

! વખતે આ કાયદામાં મંદીર-
વગેરે પ્રકૃતિઓનો સમાવેશ થશે.
! જેને રચનાત્મક કાયદામાં નામથી
મવામાં આવે છે તે બધાંને આગળ

... ॥ માટે ધારાસભાઓનો ઉપયોગ
કરવાની સુચના ગાંધીજી આ વખતે પણ
આપશે એવી અટકળ કરી શકાય. જે
આમજ થશે તો નવા સ્વરાજપક્ષનું ભાવિ
જૂના સ્વરાજપક્ષનાં ભાવિથી જૂદા પ્રકાર-
નું નહિ હોય. પરંતુ એક વસ્તુની
સહુ કાંઈ નોંધ લે કે એ પ્રકારની સ્વ-
રાજપક્ષની પ્રવૃત્તિ પણ ગાંધીવાદી ગાંધી
લડત અથવા તે પછીની અગતિ કરતાં
વધારે ઇચ્છવાયેમ અને લાભનાયક હોય
છે. લોકોની આર્થિક અને રાજકીય
અસંતોષની ભાવનાને એ સહુવન રાખે
છે અને ઉકરે પણ છે. પરંતુ અમુક
વર્ષો પર પથરાએલી એ જાતની પ્રવૃત્તિને
પરિણામે જ્યારે લોકોનો અસંતોષ ઉદ્ભવ

ક્રાંતિકારી ચળવળની શક્યતા ધારણ
કરવા માંડશે કે તરત જ તેને ક્રાંતિને
ભયાનક માંગેથી વાળી સત્યાગ્રહના નિર-
ચક માંગે વાળી દેવા માટે શંખનાદ
કુંકારો.

નીસ વર્ષના દુકા ગાળામાં આ પાપ-
ચકનાં ત્રણ પરિવર્તન તો આપણે જરાજર
જોઈ ચુક્યા છીએ. તેની નિરચકતા આપ-
ણને ભયંકરે ભાસ્યા વિના પણ નથી
રહેતી. પરંતુ તેમાંથી મુક્ત થવાનો માંગ
લોકોને હાથ નથી જ લાગતો. આ રાજને
આભારી છે? જેમ કાંઈ માણસ પોતે જ
પોતાની કદમનાની મદદથી ભૂત ઉછું કરે
અને પછી તેના પાશમાંથી છટકી શકે
નહિ તેમ કાંગ્રેસના આગેવાનો અને
સામાન્ય કાયદાઓ ગાંધીજીની અંગત
તપસ્વીતાથી મુગ્ધ બની લોકસમુદાયને
કળજે કરવા માટે ગાંધીજીને અસામાન્ય
મહત્વ આપી દીધું એટલે હવે તેઓ
પોતે જ એમનાથી ડરવા લાગ્યા છે અને
એમની રાજકીય નિરચકતાઓ મને કે
કમને બરદાસ્ત કરી લે છે.

આ વખતના ચકના ફેરામાં એક સારી
રીતે આશા આપનારું ચિન્હ હતું. તે
ચિન્હ કાંગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષ. આ પક્ષ
જ આમવર્ગનાં હિતોને આગળ વધાર-
નારો અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને સદાએ
લક્ષમાં રાખનારો કાયદામ આગળ ધરી
શકે તેમ હતો. એ પક્ષે પોતાનો જે કાય-
દામ થોડા વખત પહેલાં પ્રગટ કર્યો હતો
તે સ્થિતિસંયોગોની દ્રષ્ટિએ જરા વધારે
પડતો ઉદ્ભવ હતો છતાં સાચાં ધોરણ પર
હતો. પરંતુ એ પક્ષે વ્યવહારપણાંની જાહે
અભાવ દાખવ્યો. સવિનયભંગની લડત
બંધ પાડી દેવા માટેનો તેમનો આગ્રહ

તદન વ્યાજબી હતો પણ તે સાથે તાત્કાલિક રીતે અમલમાં મુકી શકાય એવો કાયદમ તેઓએ હાથ ધર્યો નહિ. સ્વેતપત્રનો વિરોધ કરવાની, કોમી સુધ્ધનો વિરોધ કરવાની વગેરે વગેરે વાતો બરાબર છે. પણ કોઈ પણ વ્યવહાર રાજનીતિમાં એ સત્યની અવગણના નજર કરી શકે કે એ બંને વસ્તુઓ હિન્દને માથે અત્યારે અનિવાર્ય રીતે કોકાઈ જ નવાની છે. એટલે તેની અંદર પેસીને જ તેનો વિરોધ કરવાનું ઉપયોગી થઈ પડે આ કાયદા માટે ધારાસભાઓનો આશ્રય લેવો જ રહ્યો. ધારાસભાઓમાં દાખલ થઈ તે મારફતે અંદર અને બહાર ખૂબ જ પ્રચાર અને લોકસંગઠનનું કાયદા થઈ શકે. પણ કમનસીબે આ દેશમાં મોટા ભાગના માણસો કોઈ અગમ્ય કારણથી માન્યા કરે છે તેમ કોંગ્રેસ સમાજવાદીઓએ પણ એમ જ માની લીધું કે ધારાસભાઓમાં તો સરકાર સાથે સહકાર કરવાને જ ન્યાય. પરિણામ એ આવ્યું છે કે સ્વરાજપક્ષવાળાઓએ તેમને પછાત પાડી દીધા છે. જો આ પત્રમાં પ્રગટ થએલા “એક મહાસભાવાદી”ના લેખ અનુસાર એ લોકોએ ધારાસભાપ્રવેશ-કેવળ વિરોધને માટે—નો કાયદમ આગળ ધર્યો હોત તો સ્વરાજપક્ષનાં સદામાંથી પવન નીકળી જાત. પણ હવે તો એમ કરવાને માટે કન્યા બહુ મોડું થયું છે એટલે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નિર્યક્તાનાં પાપચક્રે બંધારણવાદની દિશામાં ફરવાનું શરૂ કરી દીધું છે.

૧૯૨૪ માં બન્યું હતું તેમ આ વખતે પણ કોંગ્રેસ નાફેરવાદીઓ દીક્ષીના દરાવ તરફ ઇંગ્લેંડ ઉઠ્યા છે. પરંતુ

આ વખતે તેમની સ્થિતિ બહુ જ વિચિત્ર થઈ પડી છે. કોંગ્રેસનાં બંધારણની બધી પ્રણાલીકાઓ, આજ સુધી પોતે શીખવેલ ધારાસભાઓ વગેરેને લગતાં સિધ્ધાંતો એ બધાનો છેક જ ભંગ કરીને ગાંધીજીએ મુઠ્ઠીભર સ્વરાજવાદીઓ સાથે પોતાને બરાબર સંડોવી દીધેલ છે એટલે બીજાના નાફેરવાદીઓ રાજકીય યતીઓ—orphans—એવા થઈ પડ્યા છે. હાલ તો ખુદ ગાંધીજીની સામે પણ તેઓ ધૂંધવાવા લાગ્યા છે. પણ દીક્ષીના આગેવાનોએ જે માગ લીધો છે તેમાં સરકારની નીતિનો પુરેપુરો વિનય હોવાને લીધે સરકાર પણ તેમને અને ગાંધીજીને પ્રચારકાઈ માટે અને તેમના વિરોધીઓને અગવડનાં મુકવા માટે પુરતી સગવડ કરી આપશે એટલે નાફેરવાદીઓનો ઉભરો થોડા વખતમાં શાંત થઈ જશે એમ લાગે છે. નાફેરવાદીઓ ગમે તેટલા ગરમનરમ થાય પણ કદાચ કોંગ્રેસની ખુલ્લી બેઠક મળે તો પણ દીક્ષી ખાતે જે દરાવ થયો છે તેને ઉથલાવી પાડવાનું બને તેમ નથી કારણ કે દરેક શુદ્ધિશાળી માણસને તરત જ સમજાઈ જાય તેમ છે એ રીતે દીક્ષીનો દરાવ મવાળ કોંગ્રેસમેનો અને કોંગ્રેસની નેતાગીરીમાં સારી વગ ધરાવતા માણસો માટે અત્યારની અગતિમાંથી બચી જવાનો એક જ ઉપાય છે.

આ રીતે આ માસથી કોંગ્રેસનું રાજકારણ ખુદ જ પડેલું લે છે. જો કોંગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષ વ્યવહારપણું અને

પ્રાણપૂર્ણતા નહિ મળવે—અને પંડિત જ્યાહર એ કાર્યક્રમ સાથે ખુલ્લી રીતે પોતાનું મળતાપણું ન મળવે ત્યાં સુધી એમ થવાનો સંભવ ધણો ઓછો છે—તો નાફેરવાદીઓ જેમ જૂદાં દ્રષ્ટિબિંદુથી કહે છે તેમ કોંગ્રેસના એ દીલ્હી ખાતે મળેલા આગેવાનો અને ગાંધીજીને હાથે સામાન્ય કોંગ્રેસ કાર્યકરો અને છેલ્લી લડતનો ભાર પોતા પર જીલનાર ખેડુતો અને આમ-વર્ગનો દોહ પુરો થશે. અમે તો આ પરિણામ પહેલેથી જ ૨૧વી રાખ્યું હતું એટલે અમને એમાં કંઈ ખાસ નવાઈ ઉપજાવનારું લાગતું નથી. પણ રાજકીય રણનાં ફલક પર નવા રંગો હવે ચમકશે એ વિશ્વાસ સાથે આપણે નવા માસમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ.

નોંધ:—આ લેખ લખાઇ રહ્યા પછી ગાંધીજીએ સવિનયભંગ પાછો ખેંચી

લેવાની આજુ ફેલાવી છે. સામુદાયિક સવિનયભંગની નિષ્ફળતાનો એમણે સાફ એકરાર કર્યો છે. છતાં જેમને એમની નેતાગીરીમાં ખુબ સ્વાથ' સમાજેલો છે એવાં પક્ષે અને છાપાંઓ ગાંધીજીના ગુણગાનજ ગાઇ રહ્યાં છે. પરંતુ આધ્યાત્મિક શબ્દોના વાધામાં સર્જી થએલ પોતાની નેતાગીરીની નિષ્ફળતાના એકરાર તરફ પ્રભુએ સાફ દ્રષ્ટિએ જોવાની જરૂર છે. પ્રભુએ એ બરાબર સમજી લેવું ઘટે છે કે જ્યાં સુધી ગાંધીજીની નેતાગીરી કોંગ્રેસપર કાયમ રહેશે ત્યાં સુધી હિન્દની રાજકીય પ્રવૃત્તિ પરથી નિષ્ફળતાની છાપ જીંસાવાની નથી. એક નિષ્ફળ નિવડેલી લડતને એ રીતે સ્વીકારવામાં કંઈ મહાન આત્મ ભોગની જરૂર પડતી નથી. એટલે એ વસ્તુને નાહકતું મહત્વ આપીને ગાંધીજીની પ્રતિષ્ઠા વધારવાની જે પ્રવૃત્તિ આજુ થઇ છે તે તરફ પ્રભુ સાવધાન રહે.

સેવા

એટલે !

વિક્તાલયાં લેખો : લાવનાલયાં કાળ્યો :
મનગમતા રાસ : સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ :
એકાંકી નાટકો, નવલિકાઓ : તેમજ

શ્રી. રઘુનાથરાવ ગંગારામ કદમની કસાયલી કલમે લખાતી : ગીરનાં જંગલોમાંના રોમાંચક પ્રસંગો વર્ણવતી : વીરરસથી ભરપૂર તદ્દન નવીજ આજુ વાર્તા

પ્રગતિને પંથે

ઉપરાંત : સામાજિક પત્રો : હાસ્યરસિક સ્ટુડ્યો : ટૂંકા છતાં સુંદર ફકરા : વગેરે પ્રત્યેક માસે પીરસતું વિવિધ રસભયુક્ત

માસિક પત્ર

[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ મારે મેંજુર કરવામાં આવેલું છે.]

માત્ર છ આનાની ટિકિટ ખીડી નમુનાનો અંક મંગાવે અને પછીજ આંદક બનેા

વાર્ષિક લવાજમ : ભેટ પુસ્તક સાથે

દેશમાં ચાર રૂપિયા : દેશાવર છ રૂપિયા.

માત્ર લાયબ્રેરીઓ મારેજ ત્રણ રૂપિયા.

સેવા કાર્યાલય : સાંકડી શેરી : અમદાવાદ.

અમેરિકન અખતરો

મૂડીવાદના પાયાપર ચાલુ વેપારમંદી-
માંથી ઉગરી જવા માટે અમેરિકાના
એક વર્ષના પ્રયાસોની જમે ઉધાર.

અમેરિકા ૧૯૨૯ ની સાલથી આર્થિક અવદશામાં આવી પડ્યું. તે પછીથી ઉત્તરોત્તર તેની દરેક ખરાબ થતી ચાલી. એ અવદશા અટકાવવા શું કરવું તે સંબંધી અમેરિકન હુદ્દિશાળીઓ ખુબ જ મથામણ કરવા લાગ્યા. આખા દેશની ઔદ્યોગિક સ્થિતિ, ખેતિવિવવદ હાલત, ઉત્પાદન શક્તિ, નાણાવિવવદ સ્થિતિ અને તેની વહેંચણી સંબંધી તલસ્પર્શી તપાસ ચલાવવામાં આવી. પરિણામે માલુમ પડ્યું કે જો અમેરિકા પોતાના પરજ આધાર રાખતું બની જાય અને ઉત્પન્ન થતાં દ્રવ્યની સમાનતાનાં ધોરણ પર વહેંચણી કરવામાં આવે તો કોઇ પણ માણસને ભૂખાડુખ્યા રહેવાનું કારણ રહે જ નહિ. પણ અમેરિકાના સત્તાધીશ મૂડીવાદી વર્ગને એ પસંદ પડે તેમ નહોતું એટલે ખાનગી માલેકો અને નફાનાં ધોરણ પર વેપારની પ્રયા જાળવી રાખીને દેશની સ્થિતિ સુધારવાના અનેક ઉપાયો સુચવવા લાગ્યા. કેટલાક એન્જની-અરોએ “ટકનોક્સી”ની યોજના રજુ કરી. પણ તેનો કોઇ ભાવ પુછે તેમ નહોતું અને તેમની યોજના વ્યવહાર પણ નહોતી. તે પછીથી હુવરનું તંત્ર પડી લાગ્યું અને તેનું સ્થાન રૂઝવેદે લીધું. રૂઝવેદે પ્રજાને એવું વચન આપ્યું હતું કે ચાલુ સમાજવ્યવસ્થાને પચાવી નાખ્યા વિના પ્રજાને સમૃદ્ધિને માગે ફરી મુશી દેવાની યોજના એના ખીસ્સામાં પડી છે.

પ્રજાએ તે માની લીધું અને “લુકીંગ ફોરવર્ડ” નામનાં એણે લખેલાં પુસ્તકમાં જે યોજનાની રૂપરેખા તેણે દોરી હતી તેને અમલમાં મુકવા માટે પુરતી સગવડ તેને કરી આપી. એ યોજના વ્યવહારમાં “નીરા” નેશનલ ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ રીકવરી એક્ટને નામે ઓળખાય છે. એ યોજનાના મુળમાં એક જ સિદ્ધાંત હતો: મુડીવાદીઓના નફા પર અમુક અંકુશ મુકી તેમાંથી ભચતાં દ્રવ્ય વડે ખોરવાઇ ગયેલા ધંધાઓને ચાલુ કરવા માટે મદદ કરવી; ખેડુતોને ઓછું ઉત્પાદન કરવા માટે ન ખેડાય એટલી જમીન પુરતો અમુક બદલો આપવો અને ઉદ્યોગોમાં રોકાએલા કામદારોના કામના કમાકો ઘટાડી બેઠારીને ઓછી કરવી અને કામદારોની ખરીદશક્તિ વધારવી. પ્રેસીડેન્ટ રૂઝવેલ્ટની આ ઉમેદ ફટલેક અંશે સફળ થઇ છે તે તપાસી જોવાનો આ લેખનો ઉદ્દેશ છે.

એ તપાસ આજે હાથ ધરવામાં આવે છે તેનું કારણ એ છે કે રાષ્ટ્રીય ઔદ્યોગિક સુધારણાનો કાયદો-નીરા-અમલમાં મુકવાને આજે પુરું એક વર્ષ થઇ ચુક્યું છે. એ સંબંધી એ યોજનાના પ્રણેતા રૂઝવેલ્ટને પોતાને શું કહેવાનું છે તે પ્રથમ તપાસી જઇએ. પ્રે. રૂઝવેલ્ટે તાલેતરમાં હમણાં એક બીલું પુસ્તક લખ્યું છે: તેનું નામ છે “ઓન અવર વે”-અર્થે રસ્તો. એ પુસ્ત-

ક્રમાં પ્રે. રૂઝવેટ કહે છે કે અમેરિકાનું લોકશાસન હવે પાઠક ઉમરનું બન્યું છે એમ સમજી જઈને એ ભાવના પર જે યોજના અમેરિકન લોકોએ અમલમાં મુકી છે તેને આગળ વધારવાને તેઓ કૃત-નિશ્ચય બન્યા છે. એન. આર. એ. (નેશ-નલ રીકવરી એક્ટ) ના નામે પ્રચલિત થયેલી વ્યવસ્થાઓ બહુ ગુચ્છવણી ભરેલી છે અને તેમની પછવાડે ચોક્કસ ગર્ભિત અને કાયમી આશય છુપાએલો છે. આ પગલાંઓ જરૂર ક્રાંતિકારી છે પણ એ યાદ કરાવવાની જરૂર છે કે તેમાં ફેસી-ઝમ કે સામ્યવાદની ગંધ સરખીએ નથી કારણ કે એ યોજનાઓથી કોઈ પણ વર્ગ-મુડીવાદી કે શ્રમજીવિ-ને તદ્દન નાબૂદ કરવાનો આશય રાખવામાં આવ્યો નથી તેમજ ખાનગી માલિકાની સંસ્થાને નાબૂદ કરવાની ભાવના પણ ધરાવવામાં આવી નથી. પ્રમુખ રૂઝવેટના એ શબ્દો પરાંપર સ્મરણમાં રાખીને હેઠ્ઠાં એક ચર્ચાથી અમલમાં મુકાયેલ એ અમેરિકન અખતરો તરત તુટસ્થ દ્રષ્ટિએ નિહાળી લઈએ.

રૂઝવેટની “નવી યોજના”નાં
“ક્રાંતિકારી” સ્વરૂપનું રહસ્ય
 બરાબર ત્યારેજ સમજી શકાય કે જ્યારે એ બરાબર ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે કે અમેરિકાની અંદર કેન્દ્રીય ઉદ્યોગવાદ-ઈબ્બરામય મુડીવાદ એવાં સ્વરૂપમાં ખીલી નીકળ્યો છે કે જેનો જોરો જગતમાં શોધ્યો જડે નહિ. સમાજશાસ્ત્રનો એક એવો અચળ સિધ્ધાંત છે કે ચોક્કસ કાળે હસ્તી ધરાવતા સામાજિક સંબંધોના ચોક્કસાંની અંદર ઉત્પાદનનાં સામાજિક બળોનો વિકાસ અશકય બની જાય ત્યારે જો કોઈ ક્રાંતિકારી વર્ગ એ ચોક્કસ

નિમુજ્જન કરે તો ખોરવાઈ જતી આર્થિક પ્રગતિને અતુરૂપ સામાજિક સંબંધો બનાવી દીધે જ છુટકો. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકાએ જે “સુસંયોજિત આર્થિક વ્યવસ્થા” અમલમાં મુકવાના પ્રયાસો આદર્યા છે તે એ જ બતાવે છે કે જેનાં સરીરનો પક્ષવાત ધીમે ધીમે વધે જતો હોય એવો માણસ જેમ એ સ્થિતિને અતુરૂપ યોતાનું જીવન બનાવી દે છે તેમ અમેરિકાએ સામાજિક જીવનની બાબતમાં કરવા માંડ્યું છે. અમેરિકાની એ નીતિ, ચાલુ મુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થા નીચે આર્થિક સંતોષાત-Crisis-આપમેળે ઓસરી જાય એવી સ્થિતિ અશકય બની ગઈ છે એ વાતનો ખુલ્લો એકરાર છે.

મુડીવાદી સમાજવ્યવસ્થા નીચે આર્થિક અવદશાઓ-Crises-અનેક વખત આવે છે તેનું કારણ એ છે કે મુડી અમુક હાથોમાં જ જમા થઈ જાય છે. આમ હોવાને લીધે જેમ જેમ મુડી થોડા બને થોડા હાથોમાં વધારે કેન્દ્રિત થતી જાય તેમ તેમ આર્થિક અવદશામાંથી સારી સ્થિતિમાં પાછા આપવાનું વધારે બને વધારે મુશ્કેલ બનતું જાય છે. એમ કરતાં કરતાં ઈબ્બરા-મંડીત મુડીવાદ જ્યારે હસ્તીમાં આવે છે ત્યારે જે અવ-દશા -Crisis-હસ્તીમાં આવે છે ત્યારે સ્થિતિ એવી હોય છે કે તેમાંથી ઉગરી જવાના-પાછા સામાન્ય સ્થિતિપર આવવાનું-પાયા છેક જ અદસ્ય થઈ ગયા હોય છે. ઉદ્યોગોની સાથે સામાજિક સંબંધોનું આ એવું સ્વરૂપ હોય છે કે જ્યારે ઉત્પાદનનાં પંત્રોની કાયદેસરતામાં વિકાસ થવાથી નફાઓનું પ્રમાણ વધવાને બદલે ઘટવા માંડે છે. નફાના જગ્યામાં એ રીતે જે ઘટાડો થાય છે તે સમાજમાં એકઠી

થએલી મુડી આરા રાજે તેના પ્રમાણમાં
 ઓછો થાય છે એમ નથી પણ છેલ્લી
 અમુક કક્ષાએ જે વધારેમાં વધારે નફો
 થયો હતો તેની દ્રષ્ટિએ જ થવા માંડેલો—
 Absolute-ધટાડો હોય છે. અને આમ
 જ્યારે નફો ઓસરવા માંડે છે ત્યારે એકલી
 થએલી મુડીના પ્રમાણમાં ઉત્પાદનનાં કાર્ય
 માટે જે શ્રમશક્તિ-મજૂરી-જોઈએ તેનું
 પ્રમાણ પણ ઘટવા માંડે છે. અને ઘટવા
 માંડેલા નફાની માફક મજૂરીની જરૂરીઆ-
 તમાં પણ જે ઘટાડો થવા માંડે છે તે
 એકત્ર થએલી મુડીનાં પ્રમાણમાં જ નહિ
 પણ છેલ્લે વખતે નોંધાએલ વધુમાં વધુ
 મજૂરીની જ દ્રષ્ટિએ. એ શાસ્ત્રીય ભાષા
 પડતી મુશ્કેલી સાથે શખ્તોમાં વાત કરીએ
 તો સાર એટલે જ નીકળે છે કે ઇંગ્લંડના
 મંડીત મુડીવાદ નીચે જે કાર્મીસ આવે
 છે તે કાર્યમને માટે એવી દશા આણી કે
 છે કે નફા ઘટતાજ ન્યાય છે અને એકરી
 વધતીજ ન્યાય છે. આ રીતે આર્થિક
 અવદશા crisis-મુડીવાદ નીચે કાર્યમી
 તત્વ બની રહે છે. હવે સહુ કાંઈ એ તો
 સમજી શકે એવી વાત છે કે જ્યારે
 આવી અવદશા આવે છે ત્યારે દેશનાં
 આર્થિક બંધારણમાં ઔદ્યોગિક,
 ખેતિવિધ્યક અને તાણાવિધ્યક જે સંસ્થા-
 ઓ હોય અને એ સંસ્થાઓ સાથે જુદા
 જુદા વર્ગોનાં માણસોનાં જે સંબંધ
 હોય તેમાં અનેક પ્રકારનાં વિષમતાઓ
 અને વિરોધો હોવાં થાય છે. એ વિરોધો
 અને વિષમતાઓ કાયમ માટે ચલાવી લેવાય
 તેવાં નજ હોઈ શકે. પણ આપણે ઉપર
 જોઈ લીધું છે તેમ કાર્મીસ તો કાર્યમી
 તત્વ બની ગયેલી હોય છે એટલે અનિ-
 વાર્ય રીતે એ અવદશાને અનુરૂપ એ
 સંસ્થાઓનાં સ્વરૂપમાં ફેરફારો કરવા પડે
 છે. એ ફેરફારો કરવાને માટે જે પ્રયત્નો

કરવામાં આવે તેજ આજનો અગેરિ-
 કન અખતરો છે.

હવે આ પુનર્વ્યવસ્થા કરવી એ કંઈ
 સહેલી વાત નથી. એમ કંરવામાં પ્રથમ
 તો એજ ધ્યાનમાં રાખવાનું હોય છે કે
 એ કાર્યમાં કામદારો અને મધ્યમ વર્ગનાં
 સહીય સાથ ન હોય તો પણ તેમનો
 સહીય વિરોધ તો ન જ હોવો જોઈએ.
 પરંતુ એ વિરોધને ઠેકાણે કરી દેવાનું
 ખમ અત્યંત મુશ્કેલ હોય છે. કેમકે
 કામદારો અને મધ્યમ વર્ગનાં માણસોના
 મગજમાં રહેતે રહેતે પોતાની સ્થિતિ
 સુધારવાની જે જમણા હસ્તી ધરાવતી
 હોય છે તે છેક જ નાશ પામી ગઈ હોય
 છે અને કાંતિવાદી બન્યા સિવાય બીજો
 કંઈજ ઉપાય નથી એવી પાકી ખાત્રી
 તેમને થવા માંડી હોય છે. આ કસબી
 એ લોકોને છેતરીને ખીણું કાંઈ નહિ તો
 એમની અવિરોધિતા મેળવી લેવાના ઉદ્દે-
 શથી એક નવી જ વિચારસરણી અને
 ભાવનાસૃષ્ટિ ઉભી કરવાની જરૂર રહે છે.
 આમ કરવામાં આવે તો જ પ્રગતિમાન
 પીછેહઠના જમાનામાં મુડીવાદીઓની પછડ
 એ એ નીચલા વર્ગો પર વધારે મજબૂત
 બનાવવાનું શક્ય બને. આ હેતુ સાધવા
 માટે અમેરિકામાં-રજેક્ટનની સર-
 કારી નીચે સામાજિક વાતો કરવા માટેની
 એક નવી જ ભાષા-Phraseology-
 બીજવા માંડી. એ ભાષા અનુસાર દરેક
 વાત સમગ્ર પ્રજાને નામે જ કરવામાં આવે
 છે. રાજ્ય સમગ્ર પ્રજાનું સામાન્ય હિત જ
 વિચારે છે એવી જમણા સફળતાપૂર્વક
 ઉભી કરાયા માંડી. અમેરિકાનાં સુધારા-
 વાદી લેગર યુનીઓનાં ભાષામાં જ રાજ્યે
 વાત કરવા માંડી. અમેરિકાના મુડીવાદી વર્ગ
 તેમના દીક્ષારોનું દ્રષ્ટિબિંદુજ અપ-

નાવી લીધું. તેઓએ એ કશુલ કરવા માંડ્યું કે અત્યારની અવસ્થા સમાજમાં ઉત્પન્ન થતાં મૂલ્ય અને કામદારોને મળતી રોજી વચ્ચે પ્રમાણનો જે જખ્ખર તફાવત છે તેને આભારી છે તે. સાથે તેઓએ એ પણ જણાવી દીધું કે એ સ્થિતિ અધોગચ્છ હરીફાઈને આભારી છે. આટલી કશુલાત આપી તે હરિફાઈ દૂર કરવાનો, રોજીના દરો વધારવાનો, કામના કલાકો ઘટાડવાનો, ખેતીના માલના ભાવો વધારવાનો, અને ખેડૂાને સંગઠીત બનાવવાનો અને નફાઓ પર અંકુશ મુકવાનો પણ વહિવટી કાયકમ તેમણે જાહેર કર્યો. દુનીઆમાં ધડીભરને માટે સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ. અમેરિકન મધ્યમવર્ગ અને કામદાર વર્ગની આંખ પરથી ધીમે ધીમે પોતાની સ્થિતિ સુધારવાનું જે પડળ ખસી ગયું હતું તેની જગ્યાએ મુડીવાદી સરકારના વહિવટી કાયદાઓથી સ્થિતિ સુધારવાનું પડળ એવી સફળતાફલક મુશ્કેલી દેવામાં આવ્યું કે જ્યારે કાંઈસીસ વધારે ગંભીર સ્વરૂપ લીધે જતી હતી ત્યારે પણ 'ક્રાંતી-કારી' માગે પીછેહઠ કરવાની સગવડ અમેરિકન મુડીવાદીઓ માટે બરાબર થઈ ગઈ.

પરંતુ એ યોજના શખ્તોમાં જ રહી. વ્યવહારમાં તેનો વિનીયોગ નહિ જોવા જાયો. ઉત્પાદનનાં કારખાનાઓ પાછાં ધમ-ધોકાર ચાલવા માંડશે એવી આશા ઉભી કરવામાં આવી હતી તેની અમક કયાંયે જણાઈ નહિ. ઔદ્યોગોને આગળ વધારવા માટે જે ધીરધાર થવી જોઈએ તેમાં કંઈ જ વધારો થયો નહિ. બેકારોની સંખ્યામાં મોંઘાલાયક કંઈ જ ઘટાડો થયો નહિ. "પાછા ખેતી તરફ"ની જે ચળવળ ઉપાડી લેવામાં આવી હતી અને જેને ખાસ "અમેરિકન-ક્રાંતિ"નું મોહું નામ આપ-

વામાં આવતું હતું તે વહેલી તકે પડતી મુકાઈ. ખેતીના માલનો નાશ કરવામાં આવ્યો અને ઔદ્યોગી જમીનમાં મોલ ઉગાડવાની ઉપાયો હાથ ધરાયા છતાં ખેતી વિષયક અવસ્થામાં કંઈ જ ફેર ન પડ્યો. 'અધોગચ્છ હરિફાઈ' દૂર કરવાને માટે જે પગલાં લેવામાં આવ્યાં તેનું એક જ પરિણામ આવ્યું. નાના મુડીવાદીઓનો નાશ થવા માંડ્યો અને ઇજારાવાદીઓને લાભ થયો. પરિણામે કાંઈસીસ વધારે ઉઘ્ર બની. કામના કલાકો ઘટાડવામાં આવ્યા તો યંત્રોની ઉત્પાદક શક્તિ અને ગતિ વધારવામાં આવ્યાં એટલે બેકારોની સંખ્યા નજ ઘટી શકી.

એ વાત સાચી છે કે જાહેર બધા કામનું કામ હાથ ધરાવાને લીધે અમુક લાખ બેકારોને રોજી મળી, અમુક અમુક ઉદ્યોગોમાં તેજ માત્રમ પડી, અમુક મજૂરસંઘોની સ્થિતિ સુધરી, પણ આંકડાઓ એ અમુક રીતે બતાવી આપે છે કે કામદારોને મળતી રોજીનું પ્રમાણ સામટું સરવાળે વધ્યું નહિ પણ ઘટ્યું, અને જે પ્રમાણમાં ભાવો વધવા માંડ્યા તે પ્રમાણમાં રોજી વધી નહિ એટલે સામાજિક ઉત્પાદનની દ્રષ્ટિએ નિહાળીએ તો મજૂરોને પહેલાં ફરતાં પણ આજે રોજી પ્રમાણમાં ઔદ્યોગોમાં માલ ઉત્પન્ન કરવાનું નફાકારક બનાવી શકાયું છે પણ ઉત્પાદનમાં સામાન્ય વધારો દ્રષ્ટિગોચર થતો નથી. જાહેર બધાકામ એ હેતુઓ એક સાથે સાધે છે. એક તરફથી બેકારોને પેટીઆં આપનારી સંસ્થાઓ પરતું દયાણ ઓછું કરે છે અને બીજી તરફથી બેકારની સંખ્યા કત હથેલ વિખેરી નાખે છે. અને જ્યારે તે વધારે ખર્ચાળ બની જશે ત્યારે તેને

પડતું મુકવામાં આવશે એ ચોક્કસ છે. આ બધું કરવામાં રાજ્યતંત્રને જે વધારાનું ખર્ચ થાય છે તેને પુગી વળવા માટે એટલા પ્રમાણમાં ચલણને હળવું બનાવવામાં આવે છે. ચલણને હળવું બનાવવામાં આવે તેનો અર્થ—સમગ્ર સમાજની દ્રષ્ટિએ—એટલો જ થાય છે કે લોકોની જે અવદશા—misery—છે તેની પુનઃઉત્થાપી કરવી, અમુક મુડી-દારોને ભૂખ મેચા કરી ખીજાઓને મદદ કરવી; કામદારોની રોજી ધટાડી નાખીને બેઠારોને મદદ કરવી.

અને હરિદ્વાદ પર સુનીવસીટીઓના પ્રેક્ષકોને જાણે એ રીતે હલ્લો કરવો એનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે મુડિ-મંડીત ઇન્ટરવાલની વધારે કેન્દ્રિત બનવાની જરૂરીઆત સામે નમતું આપવું. મુડીવાદની અરાજક પ્રથામાં સુસંગોળત આથી કે વ્યવસ્થાને માટે અવદશ નથી. મુડીવાદની અંદર યોજના—planning—ત્યારે જ શક્ય અને કે જ્યારે મુડીવાદ વિકસતો કે સંકોચાતો ન હોય પણ સ્થિર હોય. અને જેઓ મુડીવાદનું સાચું સ્વરૂપ સમજે છે તેઓ તરત જ કહી શકે છે કે સ્થિર મુડીવાદ એટલે અવદશ—Crisis—માંથી પાપમાલી-વિનાશ—તરફ પ્રયાણ. આ નિયમ ધ્યાનમાં રાખીએ એટલે એ તરતજ સ્પષ્ટ થશે કે એક દેશની અંદર મુડીવાદની આંતરિક હરિદ્વાદ બંધ કરવી એટલે ઇન્ટર મંડીત મુડીવાદની આંતરરાષ્ટ્રીય હરિદ્વાદને વધારે ઉગ્ર બનાવવી. ઉપરાંત આંતરિક હરિદ્વાદ બંધ કરવાનું પરિણામ દેશમાં એ આવે કે નાના મુડીવાદીઓ માર્યા જાય અને મધ્ય-મવર્ગ અને કામદાર વર્ગ ભૂખ મેચા બની જાય.

૨. ઝવેંટ સરકારના હાથમાં છેલ્લું આયુષ્ય છે ચલણને હળવું બનાવવાનું. એ કરવાથી મધ્યમવર્ગને અમુક અંશે ફાયદો થશે અને નાણાં ધીરનારી સંસ્થાઓને ખુબ સહન કરવું પડશે. કાદવસીસોના જે ભાર છે તે એક વર્ગ પરથી ખીજા વર્ગ પર મુકાશે એટલું જ. એમ માનવામાં આવે કે ઉત્પાદનનું ખર્ચ ઓછું થતાં ઉત્પાદન વધે પણ સાથે એ માદ રાખવાની જરૂર છે કે કેન્દ્રિત ચએલી મુડી અને તેથી વધારે ગંભીર બનેલ કાદવસીસ ઉત્પાદનને બહુ આગળ વધવા દે એવો સંલપ ઓછો છે. અને તે સાથે રોજના ગુલામો—નીચલા મધ્યમવર્ગના અને કામદાર વર્ગના માણસોની રોજી પર સખંત ફટકો પડશે. આ અત્યારની સ્થિતિ છે

એક વર્ષના એન. આર. એ. ના

અખતરોની જન્મે ઉદારતા આ ટુંકું સરવૈયું છે. ઝવેંટની આ નીતિ કેટલો વખત આગળ વધી શકશે એ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો આ લેખનો આશય નથી અને તેનો સાચો જવાબ તો અમેરિકામાં હસ્તી ધરાવતાં જૂઠાં જૂઠાં સામાજિક બજોનાં વર્ગ અને શક્તિ પર અવલંબે છે. કેટલાક માને છે કે ગમે તેટલી ના પાડવા છતાં ઝવેંટ દેસીઝમને માટે માર્ગ મોકળો કરી આપ્યો છે. આ માન્યતામાં ઝાઝી ભૂલ નથી એવું માર્નવાનું મન થયા વિના રહેતું નથી. પરંતુ આટલી વાત સાચી છે કે ઝવેંટની સરકારે અમેરિકાનાં લોકશાસન પર સીધો ફટકો નથી માર્યો. તેના આ એક વર્ષના પ્રયાસને ટુંકામાં વણવો હોય તો એક જ રીતે વણવી શકાય “ઘટતાં જતાં છવનનાં ધોરણ—વધતી જતી ગરીબાઈ થી અમેરિકન લોકોને રેવાવી દેવાનો પ્રયાસ.

ઇસુનું એક વર્ષ

અ સામાન્ય આર્થિક
મંદી અને તેને

અંગે જ્યાં જ્યાં રાજ્યોની એક બીજાં
તરફ વધતી જતી અદેખાઇના સમયમાં
આપણે જીવી રહ્યા છીએ. જગતમાં ચોંકા-
વનારા અનાવો અસામાન્ય ઊડપથી બનતા
બન્યા છે. એ સ્થિતિમાં ૧૯૩૩ થી ૧૯૩૪
નાં વર્ષ દરમિયાન જગતનાં આર્થિક અને
રાજકીય ક્ષેત્રમાં શા શા અગત્યના અનાવો
બની ગયા અને ૧૯૩૪ નું વર્ષ ઉધડ-
તાંની સાથે જગતની શી સ્થિતિ છે અને
તેની સામે કેવી કેવી સમસ્યાઓ ઉભી
થઇ છે તેનાં અવલોકનો આંતરરાષ્ટ્રીય
બનાવોની નોંધ રાખનારાઓએ હમણાં જ
પ્રગટ કર્યાં છે. તેના પરથી સાર તારવીને
જગત સ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરી લઇએ તે
આપણે માટે પણ જરૂરી છે.

૧૯૩૩ ની શરૂઆતમાં.

૧૯૩૩ નું વર્ષ

ઉધડ્યું ત્યારે

ચિંતિ શી હતી? જર્મનીમાં વોન શ્લેસ-
શરની સરદારી હતી. અમેરિકામાં હુવર
સત્તાનાં સ્થાન પર હતો. જપાન અને
જર્મની બંને લીગ ઓફ નેશન્સ અંગ-
ભૂતો હતાં ડોલર સોનાનાં ધોરણ પરથી
લપટ નહોતો થયો. મંચુરીઆ અને અમે-
રિકા પ્રત્યે જ્યાં જ્યાં રાષ્ટ્રોનાં દેવાનાં

૧૯૩૩-૩૪ માં જગ-
તની આર્થિક અને
રાજકીય સ્થિતિનું
ઉકેલું અવલોકન.

પ્રશ્નો મુક્તિઓનાં મન મુઝવી રહ્યા
હતા. એ વર્ષની શરૂઆતમાં આર્થિક ચિંતિ
મુધરવા માંડ્યાની વાતો થવા લાગી હતી.
આગામી જગત આર્થિક પરિપક્વ બહુ જ
લાભદાયક નિવડશે એમ મનાવું હતું.
ખ્રીસ્તમાં મીઠા બોલોના “આશાની
લાગણી”ની અને ખ્રીશ્ચીય વેપારી મહા-
મંડળનો પ્રમુખ “માત્ર આશા જ નહિ
પણ વધતા જતા વિશ્વાસ”ની વાતો
કરી રહ્યા હતા. અને “ઇકોનોમીસ્ટ” પત્રે
૧૯૩૩ માં ધ્યાન આપવા લાયક મુખ્ય
ચાર મુદ્દાઓ પર જ ભાર મુક્યો હતો. એ
ચાર મુદ્દાઓમાં (૧) મંચુરીઆના પ્રશ્નો
નીકાલ, (૨) શત્રુબંધીને લગતો નિર્ણય,
(૩) આંતરરાષ્ટ્રીય દેવાનો ફરજો અને
(૪) જાકાતી મુશ્કેલીઓનો નિકાલ અને
અલગીની સ્થિરતા મુખ્ય હતાં

નવા મુદ્દાઓ

પરંતુ ૧૯૩૩ નાં વર્ષ દરમિયાન
આ બાબતોમાં ખરેખર શું બનવા પામ્યું
છે. મંચુરીઆન પ્રશ્નો નિકાલ થવાને
બદલે જાપાને તે મુદ્દે પર ચોતાવું
આધિપત્ય સ્થાપી દીધું છે અને લીગ
માંથી રૂબરૂ લીધી છે. અને પરિણામે
ફરનાં રૂબરૂમાં મુદ્દો લય વધારે સજીવ
બન્યો છે. શત્રુનિવારણ પરિપક્વ પડી
લાગી છે. ખ્રીસ્ત અને અમેરિકા વચ્ચે

છેલ્લી વાટાઘાટો પડી ભાંગતાં આંતર-
રાષ્ટ્રીય દેવાંને સ્વાલ હલુ જેમને તેમ
ઉભો છે. અને તે સાથે મોનાનાં ધોરણથી
ચલિત થએલાં એ જે દેશનાં ચક્ષુ વચ્ચે
નવી રચાકસી જાગી છે. જગતી હરી-
કાષ્ઠઓનો નિઝલ આવવાને બદલે તે વધારે
હડખાઈ બની છે અને તેણે નવાં નવાં
સ્વરૂપો લેવા માંડ્યાં છે. રૂઝવેશ્ટે કહ્યું
હતું કે જગતની આર્થિક પરિપક્વ નિષ્કળ
જશે તો જગત પર કંટાળાજનક આકૃત
ઉતરશે તે ઉતરી ચુકી છે. જુના મુદ્દા-
ઓનો નિઠાલ થઈ જવાની જગ્યાએ
અનેક નવા મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થયા છે.
જર્મનીમાં ફેરીઝમે આણુ વર્તાવી છે અને
અમેરીકામાં રૂઝવેશ્ટ સરકારે અધ-
ફેરીઝ્ટ અખતરાઓ હાથ ધર્યા
છે. શસ્ત્રનિવારણની જગ્યાએ શસ્ત્રો
વધારવાની હરિકાષ્ઠ ચાલી છે અને
લીગ ઓફ નેશન્સ નામભાવથી છુવવા
જેવી સ્થિતિમાં આવી પડી છે.

કંઈક સુધારો.

પરંતુ ૧૯૩૩ ના ઉન્હાળામાં જગ-
તના કાષ્ઠ કાષ્ઠ ઉઘોગોમાં દેખીતો સુધારો
થયો હતો ખરો. માચથી જુલાઈ માસ
દરમિયાન જગતનાં આર્થિક ઉત્પાદનમાં
(મોવિએટ યુનીઅન સુધ્ધા), ૩૧ ટકા
જેટલો સુધારો થવા પામ્યો હતો. ૧૯૨૮
સ્થિતિને સામાન્ય અને સો ટકા લેખીએ
તો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં સરેરાશ ઉત્પાદન
૫૭ ટકા ૧૯૩૨ ની સાલમાં હતું તેની
જગ્યાએ ૧૯૩૩ માં ૮૦ ટકા જેટલું
થયું. બ્રિટનમાં ૮૦ ટકામાંથી ૯૧ ટકા,
જર્મનીમાં ૬૧ માંથી ૭૧ ટકા, ફ્રાન્સમાં
૭૫ માંથી ૮૮ ટકા, જાપાનમાં ૧૦૭
માંથી ૨૨૬ ટકા, અને આખા જગતનું
ઉત્પાદન ૫૬ માંથી ૮૪ ટકા પર ગયું

હતું. ૧૯૩૩ ના જુલાઈ માસ સુધીમાં
જગતનાં ઉત્પાદનમાં આ રીતે જે સુધારો
થવા પામ્યો હતો તે પરથી એવી આશા
દાખવવામાં આવી હતી કે આર્થિક
મંદીનો અંત હવે આવી ગયો છે અને
મામલો સુધારા પર છે.

સુધારો થયો નથી.

પરંતુ વર્ષને અંતે જ્યારે વાર્ત-
વિજ્ઞાની દ્રષ્ટિએ તિયાર કરવામાં આવે
છે ત્યારે એ આશાને માટે કંઈ આધાર
નથી એમ સાફ જણાઈ આવે છે પહેલાં
તો આ છુટાછવાયા ઉઘોગોમાં જે
સુધારો થયો હતો તેનાથી રાષ્ટ્રોની
સમગ્ર આર્થિક પ્રવૃત્તિમાં સુધારો
ન જ થવા પામ્યો એથી કરીને
જગતનો વેપાર કંઈ સુધર્યો નહોતો. જન-
તાની ખરીદ શક્તિ એનાથી વધી નહોતી.
અને લીગ ઓફ નેશન્સ તરફથી સોનાની
કીંમતની દ્રષ્ટિએ માપતા જગતના વેપા-
રના જે આંકડાઓ બહાર પડ્યા તે પરથી
એમ જણાય છે કે ૧૯૨૬ નાં વર્ષને
૧૦૦ ટકા રૂપે લેખવામાં આવે તો જગ-
તનો વેપાર ૧૯૩૨ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં
૩૭ ટકા હતો તેમાંથી ૧૯૩૩ ના જુન
માસમાં ૩૪ ટકા પર આવી યડ્યો હતો.
યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં ઉત્પાદનનો જે ક્ષણિક
ઉછાળો આવ્યો હતો તેણે ઉપર જણાવેલી
વાત બરાબર સ્પષ્ટ કરી દીધી. કેમકે
જ્યારે ઉત્પાદન ૬૫ માંથી ૧૦૧ ટકા
પર પહોંચ્યું હતું ત્યારે વેચાણનું પ્રમાણ
માત્ર ૫૮ થી ૭૧ ટકા પર જ પહોંચ્યું
હતું, માણસોને શેષ મળવાનું પ્રમાણ
૬૦ થી ૭૦ ટકા પર અને સમગ્ર શેષનું
પ્રમાણ ૪૨ થી ૫૦ ટકા પર જ ગયું
હતું. બીજા સપ્તેમ્બરમાં કહીએ ૧૯૩૨ ના
સપ્ટેમ્બરથી ૧૯૩૩ ના જુલાઈ સુધીમાં

જ્યારે ઉત્પાદન ૫૫ ટકા સુધયું હતું ત્યારે રોજ અને પગારમાં માત્ર ૧૯ ટકાનો જ વધારો થવા પામ્યો હતો. એટલે જે નીતિ ઉત્પાદન, અને રોજ વધારવાને અને બેઠકરી ઘટાડવાને નિર્માઈ હતી તેણે ઉત્પાદન વધાયું અને રોજ ખુબ ઘટાડી. પરિણામે જે કારણો અત્યારની વેપાર મંદી માટે જવાબદાર છે તેમને વધારે ઉગ્ર બનાવ્યાં.

અને તે પછીથી તો ઉત્પાદનમાં પણ ઘટાડો થવા લાગ્યો. જુલાઈથી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં ઉત્પાદનમાં ૮ ટકા ઘટાડો થયો. વર્ષના એ ત્રીજા ભાગ દરમ્યાન અમેરિકા પાછું પડ્યું, ક્રાન્સ પાછું પડ્યું, બ્રીટન જ્યાં ત્યાં રહ્યું. માત્ર જર્મની અને જાપાન સ્થેજ આગળ વધતાં રહ્યાં.

મંદી વધે છે

આ પ્રકારની જે ઘટનાઓ ૧૯૩૩ માં જતી તેનો સામાન્ય અર્થ શો છે ? મંદી ઓછી થાય એમ એ બતાવે છે ? આવાં કાંઈ ચિન્હો જણાતાં નથી. હજુ સુધી તો જગતમાં એકઠો ચએલ તૈયાર થાકતો જરૂરો વધવા પામ્યો છે. ઘટથો નથી. વેપાર પણ વધ્યો નથી. ઉદ્યોગોમાં વધુ નાણાં રોકાતાં નથી. આ રીતે જે સામાન્ય રીતે મંદી મટવી બેઠકએ તે રીતનાં તો કંઈ વલણો જણાતાં નથી. હિટલરે કૃત્રિમ તાત્કાલિક જરૂરી-તના પગલાં, ચલણની હળવાઈ, રાજ્યોની મદદથી ઉત્પાદનમાં વધારો આ બધાંને પરિણામે અમુક અમુક ઉદ્યોગોમાં જે સુધારો થયેલો છે તે એ જ બતાવે છે કે વેપારમંદી વધારે ગંભીર જનતી જાય છે. મંદીનો શાન્તિભર્યો નિકાલ આજુબાની આશા ઓસરતી જાય છે અને તકરારો

અને લડાઈ મારફતે તે આજુબાની ભાવના બળવાન જનતી જાય છે. ફક્ત જાપાન અને જર્મનીમાં જે સુધારો જણાય છે અને બીજી જગ્યાએ પણ જે છુટા છવાયા ઉદ્યોગોમાં સુધારો જણાય છે તે શ્રમજીવ-ઓનાં જીવનનાં ધોરણપર તે તે દેશોમાં મુકવામાં આવતા કાપને આભારી છે એ સ્પષ્ટ થતું જાય છે. જર્મની અને જાપાનમાં કામદારોને કચડી નાખવામાં આવ્યા છે, હડતાલો બંધ કરવામાં આવી છે અને ઉદ્યોગોને લશ્કરી શીરતાનાં ધોરણપર મુકી દેવામાં આવ્યા છે. આ રીતે વધેલું ઉત્પાદન એ દેશો ક્યાં બજારોમાં વેચવાના છે ? ક્યાંયે માંગ ઉઘડી તો જણાતી નથી. જેલુ એક નવું ભાવી બજાર ખુલ્લું જણાય છે. એ ભાવી બજાર યુધ્ધ છે. રહેવેસ્ટો, હીટલરો, રાષ્ટ્રીય રાકારો એ બધાંય એજ દિશામાં પ્રવાસ કરી રહ્યાં લાગે છે. પવનની દિશા જેમ તણુબસાંથી માપી શકાય તેમ રાજ્યોતું યુધ્ધની દિશામાં પ્રમાણ હથિયારો બનાવનારી પ્રવૃત્તિ પરથી માપી શકાય.

યુધ્ધના ભાણુકારો.

“યુનીઅન ઓફ ટુ ઓ કે ટી કે

કન્ટ્રોલ” નામની એક બ્રીટીશ સંસ્થાએ “સ્વદેશાભિમાન અને કુપની” નામનું એક ઓપાન્યું બહાર પાડ્યું છે. એ ઓપાન્યામાં જુદા જુદા દેશોની શસ્ત્ર પ્રગતિનો ઉવાલ દુઃકમાં આ પ્રમાણે આપવામાં આવ્યો છે. ક્રાન્સ:-હોલેન્ડીસ કુપની અને શીન્ડર કુપની દૂરનાં પ્રવં અને દક્ષિણ અમેરિકા માટે ઘરગોળો અને મશીનગનો ધમધોક્ષર બનાવ્યે જાય છે. બ્રીટન:-

(વધુ માટે જુઓ પાટું ૯૩)

ઇ તિ હા સ. સૌંધો આદર્શવાદ અને શ્રી. મુન્શી

સાહિત્ય સંસદના છેલ્લા
વાર્ષિક સમારંભ વખતે
શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શીએ
આ પેલાં ભાષણનું
ઉકતું અવલોકન.

અનેક સંયોગોવશાત
સમકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં શ્રી. કનૈ-
યાલાલ મુન્શીનું સ્થાન અદ્વિતીય છે.
એમનું 'કોઈ, લખાણ કોઈ જગ્યાએ આવ-
વાનું હોય તો તે પ્રગટ થયા પહેલાં જ
માણસો ગલગલીઆં અનુભવવા માંડે છે
એમનું ભાષણ થવાનું હોય તો તેઓ શું
કહેવાના છે તે જાણ્યા પહેલાં એ ભાષ-
ણની પ્રશંસામાં શું
કહેવું એનો માણસો
વિચાર કરવા માંડે છે.
આમ શાથી અને છે તેની
ખીમાંસમાં ઉતરવાનો આ-
શય અહિં રાખવામાં આવ્યો
નથી. તેમ જ ગુજરાતી સાહિ-
ત્યમાં જે મહત્તા તેમણે સંપાદન
કરી છે તે પોલી છે એવો આક્ષેપ
પણ કરવાનો નથી. પરંતુ સાહિત્યની
દુનિઆ જુદી છે અને રાજકારણ અને
સમાજશાસ્ત્રની આલમ પણ નિરાળી છે.
મારો એવો અનુભવ છે કે શ્રી મુન્શી
જ્યારે જ્યારે સાહિત્યનું હવાઈ ક્ષેત્ર છોડી
રાજકારણ અને સમાજશાસ્ત્રનાં તકર
ક્ષેત્રમાં ઉતરી પડે છે ત્યારે એમનાં સાહિ-
ત્યસર્જનના અન્યાસથી જે માન આપણને
ઉપજાય હોય છે તે લગભગ ધોષ નાખવા

જેવું કરી મુકે છે. એમના વિષેનો મારે
આ સંસ્કાર સાહિત્ય સંસદના છેલ્લા
વાર્ષિક સમારંભ વખતે "જ્યારે અસ્પૃ-
શ્યતા નહોતી ત્યારે—" એ વિષય પર
એમણે આપેલા ભાષણથી દ્રઢ થયો છે.
એ ભાષણમાં એમણે પ્રદર્શીત કરેલા અનેક
વિચારો વાસ્તવિકતાથી વેગળા અને આંધી
ઉપગમનારા હોઈ તેને વિશે સાચું દ્રષ્ટિ
ખિંદુ રજુ કરવાની
લાલચ હું રોકી
શકતો નથી.

:લેખક:
વિવસ્વત

શ્રી. મુન્શી કહે
છે: "રાજ-

કીય જુલમ ચારે તરફ માન-
વની સ્પર્શત્રતા ખુચવી રહ્યો
છે. 'સામ્યવાદ,' 'ક્રિસીઝમ' 'રાષ્ટ્રી-
યતા'—એવે એવે અનેક નામે માન-
વગતીનાં સ્વાતંત્ર્ય પર કબજો ચણાતી
જાય છે. માનવ એ જીવનપ્રવૃત્તિનું ધ્યેય
નથી રહ્યો, માત્ર સાધન બનતો જાય છે—જાણે
મહાન જગતયત્રનું એક નાનું ચક્ર મહાયુ-
દ્ધમાં મનુષ્યને—Cannon fodder—તો પોતું
લક્ષ્ય—ગણુવામાં આવતો હતો. આજે
ઔદ્યોગીક મહત્વાકાંક્ષાનું લક્ષ્ય બની રહ્યો
છે. માનવ વ્યક્તિત્વનું ગૌરવ વીસરાતું
જાય છે, અને સ્વાતંત્ર્ય અને સરસતા

બને આવી જતાં જણાય છે. યંત્રપુત્રની
 ઘેલછામાં માનવગૌરવનું સૌન્દર્ય આપણે
 અવગણતાં રીખ્યા છીએ.”

રાજકીય જીવન ચારે તરફ માનવની
 સ્વતંત્રતા ખુંચવી રહ્યા છે એ વાત
 ખરી, પણ કયા માનવની? પહેલાં તો
 જ્યાં માનવ સ્વતંત્ર હોય ત્યાં જ તેની
 સ્વતંત્રતા ખુંચવવાની વાત સંભવે. જે
 દેશોમાં લોકસાશન હોય, વિચાર અને
 વાણીનાં સ્વાતંત્ર્ય હોય ત્યાં આગળ એ
 સ્વતંત્રતા પર કાપ પડે એ સમજી શકાય
 એવી વાત છે. હિંદુ જેવા દેશમાં એ
 સ્વતંત્રતા ક્યારે હતી કે આજે એ ખુંચ-
 વવાની બાકી હોય. ઉપરાંત જે દેશોમાં
 સ્વતંત્રતા હતી ત્યાં પણ એ રાજકીય
 અને સામાજિક સ્વરૂપમાં જ હતી. આથી
 સ્વતંત્રતા તો પ્રજાના એક વર્ગને જ હતી.
 પ્રજાના બીજા અને મોટા વર્ગને માટે તો
 આથી કે ગુલામી હતી, અને સ્વતંત્રતા
 તો માત્ર ભૂખે મરવા પુરતી હતી.
 પ્રજાના મોટા ભાગની એ આથી કે ગુલામીએ
 રાજકીય અને સામાજિક સ્વતંત્રતાને
 એક વર્ગના સ્વમુક્તિના રૂપમાં ફેરવી
 નાખી હતી. અને તેમ છતાં એ જ થોડી-
 ઘણી વિચાર, વાણી અને સંગઠનની
 સ્વતંત્રતા સમસ્ત પ્રજાને હતી તેમ
 લાલ પોતાના ઉધ્ધાર માટે જ્યારે શ્રમ-
 જીવી વર્ગએ લેવા માંડ્યો ત્યારે જ સ્વતં-
 ત્રતાને મોટે તાણું મારવામાં આવ્યું છે.
 વાંચકો સમજી શકશે કે ફ્રેંચીઝમના બચાવ-
 વની આ દલીલ નથી. પણ એ યાદ
 રાખવું ક્યાપણુલયું યદ્યપિ પડશે કે તે
 તે દેશોની માનવતાના સારા જેવા ભાગના
 ટેકાથી જ સમગ્ર માનવતાની રાજકીય
 અને સામાજિક સ્વતંત્રતાને ઢચકી નાખ-
 વામાં ફ્રેંચીઝો સફળ થયા છે. આનું

કારણ એ જ છે કે તે તે દેશોના મુડીવા-
 દીઓને પોતે માંડેલા આર્થિક શોષણના
 સત્રમાંથી ભૂખમરાનો જે રાક્ષસ પ્રગટ થો
 છે તેની સામે સરમુખત્યારોના પોલાદી
 બાહુઓનું રક્ષણ લેવાની ફરજ પડી છે.
 પોતાની આર્થિક લુપ્ત સંજ્ઞાન રાખવા
 માટે એ લોકોએ અમુક અંશે પોતાની
 અને સંપૂર્ણપણે પોતાના વિરોધી વર્ગની
 રાજકીય અને સામાજિક સ્વતંત્રતા પર
 કાપ મુકાવ્યો છે. આ સ્થિતિ માનવતા
 માટે નીચું નેવરાવનારી છે એ વાત
 તદ્દન સાચી છે, પણ તે જ સાથે મુડીવાદી
 સમાજરચનાની પોલી સ્વતંત્રતા પણ
 મહાવિનાશક બની ચુકી હતી એ વાત
 ભૂલવાની જગ્યાએ જરૂર નથી. મુડીવાદી-
 ઓનું લોકસાશન એ વર્ગ માટે સ્વતંત્રતા
 બક્ષનારું હતું. શ્રમજીવીઓ માટે તો એ
 લગભગ સરમુખત્યારી રૂપ જ હતું.

આટલું સત્ય જો બરાબર સમજાવું
 હોય તે ‘સામ્યવાદ’ અને ‘ફ્રેંચીઝમ બન્નેને
 એક છાંયડે જોખવામાં શ્રી. મુન્શી પોતાનું
 કેવું અજ્ઞાન જાહેર કરે છે તે સ્પષ્ટ થવા
 વીના રહેશે નહીં. ખરી વાત છે કે જગતના
 ઠાઠ પણ દેશમાં આજે સામ્યવાદી સં।
 જીવ્યવસ્થા હસતી ધરાવતી નથી. એ પણ
 સાચી વાત છે કે ઈટાલી, જર્મની,
 ઓસ્ટ્રીઆ વગેરે દેશોમાં જેમ આજે
 સરમુખત્યારી છે તેમ સોવીએટ રશી-
 આમાં પણ આજે સરમુખત્યારી છે. પણ
 સંજ્ઞાના એ સામ્યથી છોતરાઈ જવાનું
 શ્રી. મુન્શી જેવા એક વિદ્વાનને છાજતું
 નથી. સમજવા જેવી વાત એ છે કે
 ફ્રેંચીઝો જ્યારે સરમુખત્યારી સ્થાપે છે
 ત્યારે તેઓ મુડીવાદી વર્ગની સ્વતંત્રતા
 પર પણ સારે જેવે અંશે કાપ મુકે છે
 જ્યારે રશીઆમાં આવેલી શ્રમજીવી

ઓની સરમુખત્યારીતું સ્વરૂપ તદ્દન
 બુદ્ધિ છે. એ સ્ટેલીનની કે સામ્યવાદી
 પક્ષની સરમુખત્યારી નથી. શ્રમજીવીઓનું
 એ સાચું લોકશાસન છે—મુડીવાદીઓની
 ખાતમિન્ટો કરતાં પણ વધારે સચ્ચ. એ
 સરમુખત્યારી છે તે તો માત્ર શ્રમજીવી-
 ઓના વિરોધી વર્ગ પુરતીજ. અને એ
 મુડીવાદી વર્ગ માત્ર શ્રમજીવીઓને જ
 નહીં પણ સમગ્ર માનવતા—જેમાં મુડી-
 વાદીઓ પોતાનો પણ સમાવેશ થઇ જાય
 છે—નો દ્રોહી છે એવી સોએ સો ટકા
 ખાત્રી સામ્યવાદીઓને થઇ ગયેલી હોવા-
 થીજ એ વિરોધી વર્ગ પ્રત્યેની તેમની
 સરમુખત્યારી અત્યંત ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણ
 કરે છે. શ્રી. મુન્શી ને મુડીવાદીઓનાં
 લોકશાસનથી સુચીત થતી સમાજવ્યવ-
 સ્થાને સ્વતંત્રતાની પોષક ગણુતા હોય
 ને સોશીએટની સમાજવ્યવસ્થાને એથીએ
 વધારે મહાન સ્વતંત્રતા પોષક તરીકે
 એમણે સ્વીકારવી જ નોંધશે. આ કારણથી
 ‘ફેસીઝમ’ અને ‘સામ્યવાદ’ને તેઓ
 એક જાખમાં ન જ મુકી શકે.

શ્રી. મુન્શી કહે

એ જીવન પ્રવૃત્તિનું ધ્યેય નથી રહ્યો
 પણ સાધન બનતો જાય છે.” શ્રી. મુન્શીની
 આ માન્યતા પોતાની અતિશ્યાપકતાને
 લીધે અંધજ્ઞાન બની જાય છે. આપણે
 શ્રી. મુન્શીને પુછીએ કે જીવન પ્રવૃત્તિનું
 ધ્યેય માનવ હતો એ કયા દેશમાં અને
 ઇતિહાસના કયા વારમાં? ઇતિહાસના
 કયા કાળે ચોક્કસ માનવસમુદાયમાં એવી
 ઉચ્ચત્તમ સામાજિક અસ્થિતા પ્રતી
 હતી? મને લાય છે કે શ્રી. મુન્શી એવો
 જવાબ આપશે કે એમનાં આચ્છન્નવાદ
 ઉપકાલમાં. એ વખતેજ આર્યોના જાપ-
 દાદાઓએ ‘લોકસંગ્રહ’ની ભાવના આગળ

ધરી. આ જવાબ શ્રી. મુન્શીનો ન હોય
 એમ હું ઇચ્છું છું. આનાથી કંઈક વધારે
 જીદવાળો અને ચોક્કસ જવાબ એમની
 પાસેથી મેળવવાની આશા હું રાખું. કેમ
 કે ઉપર પ્રમાણેના જવાબ માટે ઉપનિષદો
 અને ગીતાના આધાર લેલે મળે પણ
 ઇતિહાસ એમને ધારી નહિં આપે. “લોક
 સંગ્રહ” ની ભાવનાને ઉપનિષદ કાળના
 લગભગ અંત ભાગમાં અને સુત્રકાળની
 શરૂઆતના વખત પહેલાં ગીતામાં ને
 ચોક્કસ સ્વરૂપ સાંપડ્યું છે. હવે એ
 વખતની સમાજવ્યવસ્થા શી હતી તે
 જરા સમજ લેવાની જરૂર છે.

આર્યો જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા
 ત્યારે તેમના નાયકો પાછળથી જેઓ
 બ્રાહ્મણો બન્યા તેઓજ ધણું ખટું
 હતા. એ વખતે એ લોકોનું જીવન
 Primitive Communism પ્રાથમિક
 આદિકાળના સામ્યવાદ જેવું હતું. પણ
 એ જ આર્યો હિંદુસ્તાનના મુળ વતની
 અનાર્યો—જેમો tribal—ટોળાંઓનું જીવન
 જીવતા હતા તેમને માટે સામાજ્યવાદી-
 ઓ હતા. એ અનાર્યોની સાથે અનિવાર્ય
 રીતે અથડામણમાં આવતાં તેમનું એ
 સામ્યવાદી સ્વરૂપ ઘટ્ટી પડ્યું. કેમ કે
 સામાજિક ઉત્ક્રાંતિની દ્રષ્ટિએ એમની
 વ્યવસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ હતી. ખેરાત
 અને રક્ષણ મેળવવાને લટકતા આવેલા
 આર્યો એ અનાર્યો જનતા માટે પોતાનો
 પ્રદેશો પર નાહક આક્રમણ કરનારા હતા.
 આર્યો પાસે રક્ષણ અને લડતનું એક
 વધારે સારું સધન હતું—અગ્નિ. તેનાથી
 તેઓ અનાર્યો સામે વિજયી બનતા ખરા.
 પણ પેલાઓની ઉચ્ચતર સામાજિક વ્યવ-
 સ્થાને લઇને આર્યોના વિજયો પણ પરાજયો
 જેવા નીવડતા. દાશરાત્ર પહેલાં આર્યોના
 અચુક ભાગેએ એ ટોળાંઓ સાથે સમા-

ધાન સાધવા માંડ્યાં હતાં. એક તરફ આદિકાળના સામ્યવાદના ઉપાસકે વશિષ્ઠ અને તેમના આર્થો અને બીજી બાજુ વધારે કાયદેસર સમાજવ્યવસ્થા-Tribal form-ના પક્ષકાર વિશ્વામીત્ર અને તેમના મદદગાર દશ્યુઓના જે વિરોધી પક્ષો વચ્ચે દાશરાજ એલાયું. તેમાં નૈતિક વિજય આર્થોના યથોઃ ભૌતિક તેમની વિરોધી મીત્ર જાતિનો. પરીણામે બ્રાહ્મણો અર-ણ્યમાં ભાગ્યા. આદિ સામ્યવાદીઓએ પોતાની એ વ્યવસ્થામાં જે માનસીક ઉત્કર્ષની શક્યતાઓ ભાળી હતી તેની ઉપાસના કરવા તેમણે વન વહાલાં કર્યાં, અને ભૌતિક ઉત્કર્ષ સાધવા માટે પોતાના વિરોધીઓને મેદાન મોકળું કરી આપ્યું. પ્રદેશની વિશાળતા, અને કુદરતની કુએ-રીયતને લીધે અમુક વર્ગને એ પ્રમાણે અલગ રહી પોતાનો ધાર્થો વિકાસ સાધ્યે જવાતું તે કાળના હીંદમાં શક્ય હતું. અને ભૌતિક ઉત્કર્ષના ઉપાસકોને પણ એ બ્રાહ્મણોના માનસીક ઉત્કર્ષને માટે માન હોવાથી પોતાના માર્ગમાં તેઓ વિઘ્નરૂપ ન બને તો ભૌતિક રીતે ખીન-જેખમકારક એ લોકોને માન અને શાંતીપૂર્વક રહેવા દેવા એટલુંજ નહિ પણ જરૂર પડ્યે તેમનું રક્ષણ કરવું એવી પરસ્પર સમજુતી એ કાળમાં મળી લાગે છે. બ્રાહ્મણો અને રાજાઓના ભાગ એ એ રીતે પડ્યા લાગે છે.

આવી જાતના એ બ્રાહ્મણોમાં General development of the Community-લોકસંગ્રહની ભાવના પ્રગટે એમાં જરાએ નવાઈ નથી પણ તેમની એ ભાવના તેમના પુરતી જ રહી હતી. અન્ય લોકો-રાજાઓને તેમના એ વેદીઆ-વેડા ગમે તેમ નહોતું. કારણ કે આર્થો અને અનાર્થોના રાજ્યકર્તા-સત્તાશાળી વર્ગો

એક થઈ ગયા હતા અને અનાર્થોના પણ અમુક મોટા ભાગને તો એ લોકોએ દાશ રાજ પછી જે-feudal aristocracy-અગીરદારશાહી બાંધવા લાગી તેના-serfs-ગુલામ ખેડુતો તરીકે જ રાખવા માંડ્યા. તે પછીથી છેક મહાભારત વખતે-જ્યારે કૃષ્ણે લોકસંગ્રહની ભાવના બહુજ સ્પષ્ટ રીતે આગળ ધરી ત્યારે-એવી અને તેને અંગે નાનો સુતો વેપાર એટલા પ્રમાણમાં આગળ વધી ગયા કે પોતે મુશ્કેલી હોવાનો દાવો કરનાર ખુદ કૃષ્ણે આતુર્વ-ણ્યની વ્યવસ્થા પર ભાર મુક્યો અને તે સાથે જ લોકસંગ્રહની પણ ઘોષણા કરી. હવે સામાન્ય અક્ષયથી વિચાર કરી જોઈએ કે જે શુદ્રોને દીજ સમાજની સેવા કરવાતું જ દરમાવવામાં આવ્યું હતું તેનું ભણું તમે શું કરવાના હતા? એટલે ખરી વાત તો એ છે કે એ લોકસંગ્રહ માત્ર ત્રણ વર્ણો-આર્થો પુરતો જ સમાધ જતો હતો. આજે જેમ શ્રી. મુન્શીનાં લોકસંગ્રહ બાર એસો-સીએશન અને સાહિત્ય સંસ્થાનાં ઉત્કર્ષમાં સમાધ જાય તેમ.

ઇતિહાસની વિચીત્રતાને લીધે હીંદમાં આમ જે પ્રકારની સમાજવ્યવસ્થા લાંબે વખત સુધી સાથોસાથ ચાલુ રહેલ છે અને તે કારણથી એ બન્નેના ઘણી વખત પરસ્પર વિરોધી આર્થો સમગ્ર હિન્દી પ્રગના આદર્શો હતા, અને એમાંના બધાએ ઉચ્ચ આર્થો અમલમાં મુકવામાં આવતા હતા એવી ભ્રમણા આજે પણ લોકોમાં પ્રચલીત કરતાં પહેલાં સો વાર વિચાર કરવાની જરૂર છે. “ઐતિહાસીક ભૌતિકવાદની દ્રષ્ટિએ હિન્દો ઇતિહાસ” એ વિષય પર એક પુસ્તક લખવાતું સાહિત્ય આજે હું એકું કરી રહો છું, એ વીચારણાને અંગે મને આ વિચારો સુજેલા છે અને તે જવા છે તેવા અહીં રજુ કર્યા છે, આમ

ઠાંઈ સ્ખલન હોય તો સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ધરાવનારા વાંચકો મારું ધ્યાન તે તરફ ખેંચશે એવી હું આશા રાખું છું. પરંતુ જે આ મારી વિચારસરણી સાચી હોય તો ઇતિહાસના એ વારામાં મનવ-જીવન પ્રવૃત્તિનું ધ્યેય નહોતો એમ સાબીત થાય છે. તે પછીના કોઈ જમાનામાંયે મનવ-એ પણ ધરાવનાર જીવવાનું દરેક પ્રાણી-જીવન પ્રવૃત્તિનું ધ્યેય બનેલ નથી એમ બતાવવાનું કામ મુશ્કેલ નથી. જ્યારે એમ કહેવામાં આવે છે કે મનવ-જીવનપ્રવૃત્તિનું ધ્યેય છે ત્યારે રાજ્ય દરનાર વર્ગનો દરેક મનવ જીવનપ્રવૃત્તિ-પોતાની અને ખીમતીનું ધ્યેય છે એમ જ સમજી લેવાનું છે અને તે સ્થિતિ તો આજે પણ છે.

આ વિસ્તૃત ચર્ચાના સાર એટલે

હો જ છે કે લોકસંગ્રહનો આદર્શ એકલાં હિન્દમાં જ નથી જન્મ્યો. અન્ય સ્થળોએ પણ તે ગવાયો છે. મનવ-તામાં રહેલી ઉંચામાં ઉંચી સ્વરક્ષણ અને સ્વર્વિકાસની આકાંક્ષાનું ડાહ્યામાં ડાહ્યું એ સૂત્ર છે પણ આજની ધડી સુધી જગતના ઇતિહાસે વિકાસનો જે ભાગ લીધો છે તેને અંગે એ સુગતે જીવનમાં ઉતરવાનું શક્ય ન હતું. આજે સામ્યવાદ એ જ હિમાયત કરી રહ્યા છે અને તે વ્યવહાર પણ બન્યો છે. કારણ કે ઉત્પાદનનાં સાધનો આજે એટલાં વિપુલ બન્યાં છે કે માણસને જીવવાને માટે અને સ્વરક્ષણને માટે કુદરતની દયા પર આધાર રાખવાની જરૂર નથી રહી. મીં મુન્શીની સંસ્કૃતિની ભાવના વિશે વિવેચન કરતાં આ વીપય મારે ફરીથી હાથ ધરવાનો રહેશે એટલે આ લખાંડમાં તો એટલું જ કહીને વિરમું કે આર્યોની લોકસંગ્રહની ભાવના તો

જંગલોમાં પડી રહેતા કેટલાક આદર્શ-જીવીઓનું માત્ર સ્વપ્ન જ હતું. એ ભવ્ય હતું એ ચોક્કસ, અને જે આજ પણ મીં મુન્શી એને વળગી રહેવા માગતા હોય તો હું એમને અભીનંદન આપીને એ લોકસંગ્રહ સાધવાનો કાર્ધ વ્યવહાર માગ સુચવવા આમંત્રણ આપીશ. હું ખીએ જીવનનું હું કે લોકસંગ્રહનો કાંઈ સાચો ઉપાય સુચવવા તેઓ બહાર પડવાના નથી, કેમકે જે તેઓ એ વીધે મક્કમ હોય તો સામ્યવાદ પ્રત્યે આજે તેઓ જે અણુજ સુગ ધરાવે છે તે તેઓ નજ ધરાવતા હોય.

શ્રી. મુન્શી જે જરા વધારે જારીકાપૂર્વક અભ્યાસ કરવાની તરફી લેશે તો એમને માલુમ પડશે કે આજની જમાનાના સાચા બ્રાહ્મણો-લોકસંગ્રહના સાચા અને વ્યવહારુ ઉપાસકો તો માત્ર સાચા સામ્યવાદી-ઓ જ છે બાકીના ખીમ તો બધા ઢોંગી અથવા મુખાંઓ છે.

પરંતુ સામ્યવાદ શબ્દનું તો ઉચ્ચાર

રણ ચતાં પણ શ્રી. મુન્શી લાલપીળા ચર્ચા નય છે એટલે જગત ઉધારના એ માર્ગની અવગણના કરીને આદર્શોના પ્રચારથી જગતના ઉદ્ધારની જે ભાવના તેમણે રજુ કરી છે તે સંબંધી થોડુંક વીવેચન કરી લેવાની આવશ્યકતા રહે છે. શ્રી. મુન્શીનાં ભાષણના જે ભાગની ચર્ચા અહીં હાથ ધરવામાં આવે છે તેમાં મારી સમજ પ્રમાણે મુખ્ય ત્રણ મુદ્દાઓ છે. (૧) આર્યોના આદર્શવાદ વીના જગતનો ઉદ્ધાર નથી, (૨) આર્યવનો પાયો યમ અને નિયમ પર રચાયે છે અને યોગનાં શાંતિ અને સ્વાતંત્ર્યમાં તેનું (આર્યવનું) સાદૃશ્ય સમાધુ છે અને (૩) આર્ય સંસ્કૃતિનો ઐતિહાસિક આદર્શ સરેહ અપૂર્વતા પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

“ જીવમથી દલીલ જગતને આપ ”

આદર્શ વીના ખીજું આશ્વાસન નથી” એ શ્રી. મુન્શીની દલીલ સ્વીકારી લેવામાં વાંધો નથી પણ “પશ્ચિમના જડવાદથી અસ્ત માન-વજતીને આપણા આદર્શવાદ વિના ખીજો ઉધ્ધાર નથી” એમ તેઓ કહે છે ત્યારે એ કથનમાં રહેલી અસ્પષ્ટતા સ્પષ્ટ કર્યા વિના તેને સ્વીકારી લેવાનું અશક્ય બને છે. શ્રી. મુન્શી આગળ સ્પષ્ટ કરે છે તેમ “આપ” સંસ્કૃતનો મૌલિક આદર્શ” સદેહે અપૂર્વતા પ્રાપ્ત કરવાનો”-“દેવત્વ પામવાનો”-અમરત્વ મેળવવાનો છે. જગતમાં આદિ સામ્યવાદી સમાજવ્યવસ્થા નાણુદ થઈ અને વર્ગોમાં વહેંચાએલી સમાજ-વ્યવસ્થા દાખલ થઈ ત્યારથી તે છેક આજ સુધી વર્ગવ્યવસ્થાના અન્યાયાની ભોગ બનેલ માનવતા માટે અપૂર્વતા-દેવત્વ-અમરત્વ-પામવા માટેનાં વલખાં અને આંધળી શ્રદ્ધા જ આશ્વાસન રૂપ બન્યાં છે. ધર્મસંસ્થાની લગ્ય ઇમારતનો પાયો એ આશ્વાસનની જરૂરીઆતથી પોતાને વંચિત રાખનાર માનવ અને અમાનવ બંને સામે દલીલ જનતાનાં ઐતિહાસીક નપુંસકત્વમાંથી-એ જરૂરીઆતોને ભાવનામાં પૂર્ણ કરવાની જરૂરીઆત+ આશ્વાસનની જરૂરીઆત-માંથી ધર્મની સંસ્થા જન્મ પામી. મારો એક સદ્ગત મિત્ર કહેતો તેમ જગતનો પ્રથમ શેખઅહલી ધર્મસંસ્થાએનો સ્થાપક બન્યો. જીવનની જરૂરીઆતથી પોતાને વંચિત રાખનાર કાંઈ લોકોત્તર-Super human-સત્તા છે તેથી તે સત્તા સામે બાથ બીડવા કરતાં તેને ફેસલાવી મનાવીને, લાંગો આપીને-પ્રાથનાઓ અને માનતાઓ કરીને-તે મેળવી લેવાને માટે મથવું અને તે ન મળે તો જે દેખીતી રીતે

અનિવાર્ય છે તે સારાને મારે જ છે એમ માનતા થઈ જવું.-grapes are savour-પેલાં શીયાળાની ખારી દ્રાક્ષના જેવી પોતાની જાતને ફરિશ્તપૂર્વક છેતરવાની કળા શીખવી-એવું નામ આશ્વાસનવાદ-ઈશ્વરવાદ-ધર્મ. આ આભપ્રતારણ-self-deception-થી આશ્વાસન મેળવવાની પ્રથા એશીઆમાં અને ખાસ કરીને હિંદમાં ઘણી વહેલી અને ઘણાં વધારે પ્રમાણમાં સંચરી છે અને તેથી તેને આપ” આદર્શ” તરીકે આગળ ધરવામાં આવતી હોય તો તે સ્વીકારી લઇને આજનાં “જીવમથી દલીલ જગત”ને એના વીના “ખીજું આશ્વાસન નથી” એમ કહેવામાં આવતું હોય તો તે સ્વીકારવા સામે વાંધો ન હોઈ શકે. કેમકે આશ્વાસન લેવાનો તો એ એક જ માર્ગ હોય.

આર્યામાં-પાછળથી મુસ્લીમો અને જે ખીજા પરદેશીઓ હિન્દમાં આવ્યા તે બધામાં પણ-આ ખરાબ લત બહુ બહેલાસર પડી ગઈ તેનું કારણ કાલ્ માર્કસ એક જગ્યાએ બહુ સરસ રીતે આપે છે. તેઓ એને માટે લૈંગોલીક કારણો-આગ્રહવાને ખાસ જવાબદાર ગણે છે. માર્કસ કહે છે. “.....they owe it to their climate, the men of South being possessed of less wants and of more imagination than the men of the North.” યુરોપ, અમેરિકા, રશીઆ વગેરે દેશોની પ્રજા તે તે દેશોની આગ્રહવાનાં કારણસર વધારે અવૃત્તીશીલ હોય છે-હિન્દ વગેરે ઉત્તર ધ્રુવના દક્ષીણ ભાગમાં આવેલા દેશોની પ્રજા વધારે ચીંતનશીલ હોય છે. પેસીફીક સમુદ્રના દક્ષીણના ટાંપુ-

ઓના વાસીની માફક હીન્દના આયે-
 બ્રાહ્મણે-ફળ અને મુળથી પોતાનો પેટનો
 ખાડો પુરવાની નેમવાઈ કરી આપતી
 કુદરતની વચ્ચે વધારે પોયણ અને રક્ષણ
 મેળવવા માટે કુદરત સામે બથોડાં ભર-
 વાતું માંડી વાળી, બપોરના પ્રયત્ન અને
 સુમસામ તાપની અંદર ઘટાઘર ઝાડના
 છાયા નીચે અથવા શીળી પહોંકુટીમાં
 પડ્યાં પડ્યાં નીરબ આકાશમાં ઉંચે ઉંચે
 ઉડતાં ગીધ કે સમળીઓની માફક પોતાની
 કદપનાને અપરીમીતતાઓના પ્રદેશમાં મુગ-
 નજો રચવાને બેઠી મુકી દીધી. પોતાની
 જરૂરીઆતો ઓછામાં ઓછી રાખવી અને
 બહારની દુનીઆમાં શું અને છે તેની
 દરકાર ન રાખવી એ ખાસીઅત હીંદુસ્તા-
 નના છેલ્લા ત્રણ હજાર વર્ષના ઇતિહાસના
 મુળમાં રહેલી છે. પણ આયેનો એ
 જીવન પ્રકારે તેમને ચારી નથી આપી
 એમ આજે આપણે નજરે નેઈ રહ્યા
 છીએ. ઇતિહાસની કુચકદમે આયેની
 સંસ્કૃતિની ભાવનાને જુદી કરાવી છે. એ
 તુલ્યાનકારક સ્વપ્નશીલતા છે એમ સાબીત
 થયું છે. ઇતિહાસે એમ ખતાવ્યું છે કે
 સંસ્કૃત સ્વપ્નશીલતામાં નહી પણ કુદરત
 પર વિજય મેળવવામાં સમાજોક્ષી છે. આ
 ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ થશે કે આયેનો
 આદર્શવાદ ને ઉપદ્રા આશ્વાસનવાદમાં
 સમાઈ જતો હોય તો તેને પશ્ચીમની પ્રજા
 તો મંજુર નહિં જ રાખે એટલું જ નહી
 પણ એ વાદને જ્યાં સુધી હિંદીઓ
 વળગી રહેશે ત્યાં સુધી તેમના ઉગ્ગ-
 રાની પણ કોઈ આશા નથી.

ઉપલો મુદ્દો ને
 સમજાવો હશે તો

“પશ્ચીમના જડવાદથી ઝડત માનવજાતીને
 આપણા આદર્શવાદ વીના બીજો ઉદ્ધાર

નથી” એવો મીઠો મુન્શીનો દાવો તદ્દન
 નીરથક લાગ્યા વીના રહેશે નહી.
 “જડવાદ” શબ્દની સામે વિરોધી તરીકે
 “આદર્શવાદ” શબ્દને શ્રી. મુન્શી મુકે છે
 તે પરથી હું એમ માતું છું કે “આદર્શ-
 વાદ” શબ્દ તેઓ-Idealism-અભ-
 ઇશ્વરવાદના અર્થમાં-ઉપર જણાવેલા
 આશ્વાસનવાદના અર્થમાં-વાપરે છે. ને
 આ અર્થ ખરાબર હોય તો મીઠો મુન્શીનો
 દાવો તદ્દન પોલો છે એમ ઉપર ખતા-
 વવાતો પ્રયાસ કરાયો છે. નહીં તો આદર્શ-
 વાદનો બીજો અર્થ પણ યથ રીકે છે.
 માનવતાના સમગ્ર જીવનમાં જે ઉણપો હોય
 તે પુરવાના ઉપાયતું ચિંતન કર્યા કરવું,
 એ જડે ત્યારે તેના પરથી વ્યવહાર યોજના
 ઘડી કાઢવી અને એ યોજનાને અમ-
 લમાં આણવા માટે-બોગોની પરવા કર્યા
 વિના-પ્રયત્નશીલ ખતવું એવું નામ પણ
 આદર્શવાદ કહેવાય છે. અને તદ્દસ્થ-
 પણ વિચાર કરતાં જણાઈ આવશે કે
 પોપટની માફક લોકસંગ્રહની વાતો કર-
 નારા હાલના આર્થો કરતાં એ આદર્શવા-
 દના ભેખધારીઓ પાશ્ચિમાત્ય લોકોમાં
 ઘણું વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. ને શ્રી.
 મુન્શીને આ પાછલો અર્થ મંજુર હોય
 તો તેમની સાથે વિવાદનું કારણ રહેતું
 નથી. પણ ને એ અર્થ એમને નામ-
 જુર હોય તો તેઓ એને “જડવાદ”ની
 સામે મુકત નહિં.

પોતાના હવાઈવાદને લોકબોચ ખતા-
 વાના ઉદ્દેશથી તેની સામે જડવાદને મીઠો
 મુન્શી મુકતા હોય તો તેમને જણાવવું
 રહ્યું કે આ જાતનાં શબ્દજળથી લોકો
 છેતરાય એ દિવસો ગયા છે. પાશ્ચિમાત્ય
 લોકો જડવાદી છે એટલે અચેતનવાદી છે
 એમ માનવા મનાવવાના દિવસો હશે

વહી ગયા છે. જે પક્ષનો સામનો કરવાનો હોય તેની સાથે પણ પ્રમાણિક્ષિ બનવું જોઈએ એ સિદ્ધાંત બો શ્રી. મુન્શીને માન્ય હોય તો તેઓએ પશ્ચિમનાં—Materialism ને જડવાદ તરીકે નહીં પણ ભૌતિકવાદ તરીકે ઓળખાવવું જોઈતું હતું. કારણ કે ભૌતિકવાદમાં ભૂતોની સ્વભાવસિધ્ધ ચૈતન્યમયતા—Motion નો જે વિચાર રહેલો તે જડવાદમાં નથી. ઉપરાંત ધૃત્વર અથવા આદર્શવાદીઓ છુદ્ધિ, મે, પ્રજ્ઞા, પ્રતિભા વગેરે જે માનસીક psychic શક્તિઓને ધૃત્વરી અંશ તરીકે ઓળખાવે છે તેની પણ ભૌતિકવાદીઓ અવગણના નથી જ કરતા એટલું જ નહીં પણ તેઓ પ્રયોગો સહીત એ સાબીત કરી બતાવે છે કે ચૈતન્યમય ભૂતોનું એ એક કાર્ય—function—છે.

આ જગ્યાએ એ ચર્ચાને માટે સ્થાન નથી પણ શ્રી. મુન્શીની બે ઈચ્છા હશે તો ભવિષ્યમાં તેમની સામે એમ સાબીત કરવાને પ્રયત્ન હું કરીશ કે શ્રી. મુન્શી જેની વાતો કરે છે તેવા હવાઇવાદથી નહિ પણ પશ્ચિમના એ ભૌતિકવાદે ઉભા કરેલ આદર્શ—સામ્યવાદ—અને તેને વ્યવહારમાં મુકવા માટે જરૂરી ઐતિહાસિક અને કાર્યપદ્ધતિ વિષયક વીચારસરણુથી બનતા એ આદર્શવાદ વીના માનવતાનો ઉધ્ધાર નથી.

હું મહાંહ મહાં કાલં-
માકસ' જગતના

મુડીવાદીઓનાં મગજમાં જેમ રમી રહ્યો છે તેમ શ્રી. મુન્શીનાં મગજમાં પણ રમી રહ્યો લાગે છે. અને તેથી આપ' આદર્શોની અજવાળીયાં જેવી વાતો—mooning—કરતાં અપ્રાસંગિક રીતે ખીબ કાઈ તત્વ-સાબીતો નહીં અને કાલં માકસ'ને જ વચ્ચે

લાવવાનું મન એમને થઈ જાય છે. શ્રી. મુન્શી કહે છે: “માકસ'ને સૃષ્ટિક્રમમાં અર્થવાદ વીના ખીલું કાંઈ જણાયું નહીં.” આ કથન ફરીને એકવાર, માકસ'વાદ સાથે મી. મુન્શીના અત્યંત ઓછા પરિચયના પુરાવારૂપ બની રહે છે.

માકસ'વાદના પ્રાથમીક અભ્યાસી પણ એટલું તો બરાબર સમજે છે કે માકસ'ની વિચારસરણી અર્થવાદને ત્યારે નહીં પણ સમાજવાદને નામે ઓળખાય છે, અને તેની એ વ્યાખ્યા તદ્દન વ્યાજબી છે. પારકે પરમેષ્વે તાલેવંત બની જનાર સામાજિક ચોરોની અંદર અંદરની તકરા-રોમાં દલાલી કરી તેમાંથી લલચાવનારી આપકે કરવાની પ્રવૃત્તિમાં રચ્યાપચ્યા રહેલા શ્રી. મુન્શીજીએ તે ‘આદર્શવાદી’ પ્રવૃત્તિમાંથી જરા અવકાશ મેળવી માકસ'વાદનો જરા સંભાળપૂર્વક અભ્યાસ કરવાની તરફી લીધી હોત તો તેમને એ સમગ્રજાત જાત કે માકસ' અને માકસ'વાદીઓને સૃષ્ટિક્રમમાં બધે આર્થિક નિર્માણવાદ Economic Determinism-નાં નહિ પણ સામાજિક નિર્માણવાદ-Social Determinism-નાં જ દર્શન થાય છે. આટલું સમજ્યા પછી માકસ'વાદમાં આર્થિક તત્વ—Economic Factor—ને ધણું જ પ્રાધાન્ય અપાય છે તે વાતનો સ્વીકાર કરવામાં હરકત નથી. બે છવતા રહેવું એ પ્રાણી માત્રની પ્રવૃત્તિનો પ્રાથમીક હેતુ છે એમ શ્રી. મુન્શી સ્વીકારતા હોય તો માનવીની વ્યક્તિગત તેમજ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓનાં મુળમાં આર્થિક કારણોને શોધવાં અને તેની ભાવી વ્યવસ્થામાં આર્થિક તત્વને મહત્વ અપાવું જ જોઈએ એ વાતની ના તેઓ ન જ પાલી શકે. માકસ'ના સામાજિક નિર્માણ

વામાં પ્રાણી માનની પ્રવૃત્તિના બીજા એવા સર્વવ્યાપક હેતુ જાતીય ઇચ્છા Sexinstinct -ને જોઈએ તેટલું મહત્વ નથી અપાયું એમ હું અંગત રીતે માનું છું, પણ જાતીય ઇચ્છા એ જીવનનું એક કાર્ય છે અને માનવપ્રવૃત્તિના સરવાળામાં તેનો ફાળો ગણાય છે એ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખી-એ અને અમુક અંશે એ મુદ્દો માફસના સામાજિક નિર્માણવામાં ધ્યાનમાં લેવાયો છે એ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખીને સહુ કેઈ બરાબર સમજી લે કે સમાજવાદ અર્થ-વાદથી ઘણી જુદી જ વસ્તુ છે અને એ સમાજવાદમાં શ્રી. મુન્શીને અત્યંત પ્રિય થઈ પડેલાં યમ, નિયમ અને સદેહે અપૂર્વતા પ્રાપ્ત ૧૨વાના અભીલાષોને માટે પુરતો અવકાશ છે એ વાતની શ્રી. મુન્શી અને બીજા બધા નોંધ લે એમ હું ઇચ્છું છું.

હવે એક જ મુદ્દો બાકી રહે છે: શ્રી. મુન્શીએ કહ્યું છે; “જ્યારે પાશ્ચાત્ય જડવાદ સ્ટે લીન, મુમોલીની અને હીટલર દ્વારા માનવ વ્યક્તિનું ગૌરવ ઠગરી રહ્યું છે, ત્યારે આર્યોના આદર્શો ગાંધીજી દ્વારા દલીલોને માનવની પ્રતિષ્ઠા અપાવી રહ્યા છે” આટલું કહીને શ્રી. મુન્શી એમ જાહેર કરે છે કે આયર્વતનો આત્મ સ્વસ્થાસ્વસ્થતામાં નહીં પણ માનવ અભે-દમાં રહેલો છે કેમકે એમ ન હોય તો “યોગસુત્ર અને ગીતા જનનેમાં રહેલા સિદ્ધાંતો ભયંકરમાં ભયંકર જુદાણાં છે”

આ બે વચ્ચે વચલો રસ્તો શ્રી. મુન્શીને દેખાતો નથી. શ્રી. મુન્શીને હું જણાવીશ કે તમને વચલો રસ્તો દેખાતો નથી કારણ કે તમારી દ્રષ્ટિ ઇતિહાસપુનિત નથી. માફસવાદ એમ કહે છે કે માન-

વતા યોતાની સામે એવો આદર્શ કદી પણ ઉભો કરતી નથી કે જે ચરિતાય કરવાનું એની શક્તિની બહાર હોય. પરંતુ એ એમ નથી જ કહેતો, કે દરેક આદર્શ તાત્કાલિક રીતે સિધ્ધ થઈ શકે તેવા હોય છે. કુદરત અને સમા-જનાં બંનેના પ્રતાપોની દીશાનું જેને બરા-બર ભાન થયું હોય છે એવા દરેક આદર્શી દરેક પયંગબર-ને ભાવી માગતો ખ્યાલ આવી જાય છે-તે કવી-દીર્ઘદર્શી અને છે. કાંઈની દ્રષ્ટિ લાંબી, કાંઈની થોડી ટુંકી હોય છે. પરંતુ એ દ્રષ્ટિ જે ભાવિ-નીર્માણને શબ્દમાં જાહેર કરે છે તે ખોટું ન હોય. પણ તે સિદ્ધ થતાં પહેલાં જમા-નાઓ વીતી પણ જાય, એટલે એ વચ્ચે-ના જમાનાઓ દરમ્યાન વાસ્તવિક વ્યવ-હારને ત્રાજવે જોખતાં એ આદર્શો ભયં-કર જુદાણાંઓ જ માન્ય પડે. શ્રી. મુન્શીને ન દેખાતો વચલો માગે આ છે. ગીતા અને યોગસુત્રના સિધ્ધાંતો રચાયતાં આજે કમમાં કમ બે હજાર વર્ષ પૂર્વા આખ્યાં, તેટલા કાળ સુધી એ સિધ્ધાંતોના ભજનો થયા છતાં આજે નક્કર વાસ્તવિક સ્થિતિ તો એ જ છે કે બાવીસ કરોડ હિંદુઓમાં લગભગ છ કરોડ દલીલ અને અસ્પૃશ્ય છે. તેમને સામાજિક મેડીનાં પગથીઓ ચડવાનો અધિકાર જ નથી. આ વસમી વાસ્તવિકતાને છાંયડે જોખતાં યોગસુત્ર અને ગીતા ભયંકરમાં ભયંકર જુદાણાં છે એ વાતની જાણ ના પાડી શકે તેમ છે?

એ ભય સિધ્ધાંતો આમ જુદાણાં રહ્યા છે તેનું કારણ એ છે કે તેને અમ-લમાં મુકવાનાં સાધનો અને પ્રવૃત્તો આજ સુધીમાં હીંદીઓએ હાથ ધર્યાં નથી. સમાજશાસ્ત્રને એક એવો સિધ્ધાંત છે કે દરેક સામાજિક પ્રવૃત્તિનું લક્ષ્ય તાત્કાલિક રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય એવું જ હોય છે.

માનવતા વચ્ચે અભેદ ત્યારે જ શક્ય
 અને કે એ અભેદ જીવનનાં એકેએક
 ક્ષેત્રમાં અમલમાં મુકવા જતાં કોઈ માણુ-
 સને પોતાની માનવ જરૂરીઆતોથી વંચિત
 ન જ રહેવું પડે. આવી સ્થિતિ ત્યારે જ
 આવે કે જ્યારે માનવજાતે કુદરતનાં
 બેદરકાર બળો પર પુરતો કાણુ મેળવ્યો
 હોય. આ રીતે જે યંત્રયુગથી મી.મ
 મુન્શી એટલા બધા ભડકે છે એ જ યંત્ર-
 યુગ માનવતાની અભેદવાળી સ્થિતિ શક્ય
 બનાવી રહ્યો છે. યંત્રોની મદદ વીના
 “લોકસંગ્રહ”ની મી.મ મુન્શીની ભાવના
 એક સ્વપ્ન જ રહેવાની.

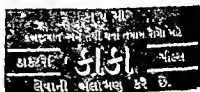
ગાંધીજી આજે અસ્પૃશ્યતા નિવારણની
 પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી રહ્યા છે તેનું કારણ
 એ છે કે-Self labour-એટી વીપયક
 ગુલામી પર નક્કતી હીન્દની ગ્રામ્ય અર્થ-
 વ્યવસ્થા-Village economy-આજે
 તુટી પડી છે અને વધતા ઉદ્યોગવાદે
 -Free labour-ની જરૂરીયાત ઉભી કરી
 છે. શ્રી. મુન્શીને હું પુછું છું કે પશ્ચિ-
 મના દેશમાં ગુલામોની પ્રથ સામે બ્રાહ્મ
 ભીડનાર મેરીસન અને લીન્કોને આર્યોના
 કયા આદર્શવાદે દોરવ્યા હતા ? છતાં એ
 લોકો પણ માનવતાનાં ઉજળાં નાત્ર પર
 એ બધું નહોતા કરી રહ્યા. પણ ખરું
 કારણુ તો એજ હતું કે એ વખતે
 તે તે દેશમાં પણ ગુલામી મહેનત નહી
 પણ સ્વતંત્ર મહેનતની જરૂરીયાત હતી
 એટલે સામાજિક આદર્શોની સિધ્ધાંતો માર્ગ
 સામાજિક જરૂરીઆત જ મેકલો કરે છે.
 આ વસ્તુ જે સમજવામાં આવી જાય
 તો એ હજાર વર્ષની ઉંઘ પછી એ જ
 આર્થ આદર્શો ગાંધીજી જેવા એક જ
 લાયક આદમી મારફતે પોતાનું પાણી
 ખતાવી રહ્યા છે અને જગત ઉધ્ધા-

રનો માર્ગ પણ સાથે ખતાવી રહ્યા છે
 એવી સગવડભરી ભ્રમણા દૂર થશે.

ગાંધીજીની હરીજન પ્રવૃત્તિ માટે મારો
 અભીપ્રાય આ પ્રસંગ પુરતો એટ
 લો જ છે કે એ પ્રવૃત્તિનો સીધો હેતુ
 ઔદ્યોગીક સમાજની જરૂરીઆતની સમ-
 જણ્ય ઉપર નહી પણ સડેલ હીન્દુ સમાજ
 વ્યવસ્થાને ટકાવી રાખવાનો હોવાને લીધે
 એ પ્રવૃત્તિ સામટે સરવાળે સમાજને તુક-
 શાનકારક નીવડશે-જેમ ગાંધીજીની અન્ય
 હેતુસરની રાજકીય પ્રવૃત્તિ નીવડી રહી
 છે તેમ.

રટેલીન, મુસોલીની, હીટલર બધાને એક
 લાકડે બાંધવામાં શ્રી. મુન્શી કેવી જલ્લ
 કરે છે તે તો હું આગલા લેખાંકમાં
 ખતાવી ગયા છું. એટલે અહીં એ વીળે
 વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી.

ઈતિહાસના જે વારામાં હિન્દનો માનવ
 સમાજ જાતિભેદો અને આદિ સામ્યવાદમાંથી
 વર્ગવ્યવસ્થામાં સંક્રમણ કરતો હતો તે
 વખતનાં સાહિત્યનાં છુટાં છવાયાં અવંતરણો
 લખને તેમના અર્થ અને ભાવનાનું આરો-
 પણ કરવાનો શ્રી. મુન્શીએ પ્રયત્ન કર્યો
 છે તે અર્નાતહાસિક અને આડે રસ્તે
 દોરવનારો છે અને વાસ્તવિકતા મેં ખતા-
 વવા પ્રયત્ન કર્યો છે એવી કંઈક જૂદા જ
 પ્રશ્નની છે તો આ લેખ લખવાનો
 પરિશ્રમ સફળ થયો લેખારો.

દરેક ઉકાણે મળશે, યા લખો.
 Mastoor & Co Princess Bldg. Bombay 9

મીરાંબાઈ.....

લેખક: આવચંદ માવજી વડેરા

સાંપ્રદાયિક વેવલાપણા-
થી થતા છુપનકલાના કૂંર
હાસની એક કંઠેણ કંઠાણી

એ પહેલી જ રાતથી સરલાનો
સહચાર મને અઠારો થઈ પડ્યો.
પહેલી રાત મારેની મારી અભિલાષાઓ
સવારના પહેરનાં શુભાષી સ્વપ્નની માફક
ખરી પડી, અને હું ઉઠ્યાટલયાં નીરસ
સંસારમાં આવી પડ્યો.

સરલા સ્ત્રી હતી, સુંદર હતી, ભણેલી
હતી આથી તો એની રસિકતા ત્રેવડાવી
જોઈએ. પણ મારા કમનસીબે એવું કાંઈ
ખન્યું નહિ. પહેલી જ રાત્રે એ મને કહે:

“અનિલકુમાર, હિંદુસ્તાનને સ્વરાજ્ય
અપાવવા સ્ત્રીઓએ શું કરવું જોઈએ?”

“પતિમેવા.” મેં કહ્યું.

“પતિ પ્રત્યે સ્ત્રીઓની ફરજ છે. પણ
રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજ એથીય વધુ પવિત્ર
નથી?” એણે ફરીથી દૃઢતાથી પ્રશ્ન્યું.

“ફરજ તો આપણે સહુને માટે ઘણીયે
છે. એમાંથી જેટલી અદા થાય, તેટલી
કરવી.”

“પણ દેશ પ્રત્યેના ધર્મ જ્યાં જ
ધર્મેનું બલિદાન માગે છે.”

મેં કાંઈ જ જવાબ આપ્યો નહિ. મારી
વાણીમાં હું જવાબ ઉતારી શક્યો નહિ.
સામે જ એ સુંદર વિલાસભરી પ્રશ્ન-

માના તેજમાં રૂપે રમેલી રમણીના
મોંમાંથી કલા અને સૌંદર્યના ઉપભોગને
ઉતેજિત બનાવનાર કાલા કાલા શબ્દોને
બંધે આવી વાતો સાંભળી કોણ નિરાશ
ન થાય!

“તમે ખાદી નથી પહેરતા?” સરલાએ
નવે વિષય ખોલ્યો.

“ના.” મારા જવાબમાં સરલાને મારે
છુપન જેટલી નફરત લાગી હશે.

“ના એટલે? હિંદી યુવાન તરીકેનું
કર્તવ્ય તમે સુકો છો તેનું ભાન નથી?”

“ના, ના.”

“એટલું જ નથી એમ? અને તમે
હિંદમાં જન્મ્યા હોવાનો દાવો કરો છો?
જે ભૂમિની માટીમાંથી આ દેહ ઉત્પન્ન
યોગ્ય, જે ભૂમિની માટીથી એ પોષાયો,
જે ભૂમિની માટીમાં મળી જવાનો છે,
તેનો જ દ્રોહ કરો છો?”

“એ, સરલા!” મેં પહેલી જ વાર ગંભીર
થઈ કહ્યું, “આપણે એ બધું પછીથી
વિચારીશું. તું જો ઇચ્છશે તો હું ખાદી

આ લેખમાં રજુ થયેલી વિચારસરણી
સાથે અમે સમ્મન છીએ એમ કોઈએ
માની લેવાનું નથી. —તંત્રી.

પણુ પહેરીશ-અને તું કહેશે તો જેલમાં
પણુ જઈશ..."

"અહા! પ્રભુ તે દિવસ સત્વર ખતાવે.
હું જગતની સૌથી સુખી સ્ત્રી તે દિવસે
યઈશ."

"કોઈએ કહેલું એ તેં દીક યાદ રાખ્યું"
છે. પણ મારું કહેવાનું બીજું છે.-એમ કે
આપણે હિંદનાં સંતાન હોઈશું તે કહ્યું
છે. પણ આપણે પતિ-પત્ની પણ છીએ
એ ન ભૂલવું જોઈએ. આપણે સમાજનાં
અંગ હોઈશું તે સાચી વાત છે, પણ
સાથેસાથ આપણે સ્વાધીન, સંપૂર્ણ
ચેતન ધર્મ ધરાવતી વ્યક્તિઓ પણ
છીએ. તું જે કહેવા માગે છે તે વાત
આપણે પછીથી કરીશું તો ચાલશે. હાં-
ગીના ઉપબોગમાં સૌથી અદ્ભૂત ઠહી
શકાય એવી આજની તક આપણને મળી
છે. વિલાસી શરમાળ વહુ માફક એ તક
એક જ વાર ધુંધટ ઉંચડી તેને પકડી
લેવાનો પ્રસંગ આપે છે. આજે એ તક
લઈ લે, તો હવન આપુંય એક નિષેધ
માત્ર બની જશે. એ ગુમાવ તો તે કરોડો
દુઃખી આવરણ એટલું હોળું બની જશે.
મારી જાત પ્રત્યે મને તારી જાત પ્રત્યે
તને. આ ધર્મ એવો હ્રિય છે કે જો એનું
પાલન નહિ ચાય તો સર્વ ધર્મ નિષ્ફળ
જશે. બાકીના ધર્મો માનવીની પેદાશ છે,
આજની ફરજ સમસ્ત ચેતને ઉપજાવી છે."

આ મારા લંબાણુલમાં લાપણુ સામે
એ ભેઠ રહી.

"તમે શું કહો છો? હું ન સમજી."

"ન સમજ? ગાંડી! જો પ્રયોગ કરી
ખતાવું."

મેં જરા આગળ વધી તેનો મુલાગમ
હાથ સ્પર્શવા પ્રયાસ કર્યો. એણે
જગજગતનીનીટાદાશથી એ દૂર લઈ લીધો.

"એ તો પશુવાસના છે!" તે બોલી.

"હું અને તું અત્યારે પશુ જ છીએ
ને! પશુને માત્ર વાસના જ હોય. મનુષ્ય
વાસનાની આસપાસ વેલવ રમે. જે એ
ન પામે તે કલા સર્જે." મેં જવાબ
અ.ખો અને આપતાં આપતાં વધુ આગળ
જઈ તેનો હાથ પકડી લીધો. હાથ જરા
દાબી બીજે હાથે તેના મુખને નજર
મિલાવવા ઉંચું કયું."

એ મ્હોં સાફ આરસી સમાન હતું.
એમાં પત્નીપણાની એક ન્હાનીશી ઝાંચ
પણ હતી નહિ. એ મ્હોંના સૈંદ્ય અને
અમક પર સમાજનાં અધુરો તરવટાંના
વચ્ચેગિયાની આંધી ચડી ગઈ હતી. એ
રજમાં રહેલી સુવાસથી એ જાણે તૃપ્ત
રહેતી હોય એમ લાગ્યું. પણ નવવધૂનાં
મ્હોં પર એ કેટલી અસ્થાને હતી એ
મારા સિવાય કોણ સમજે? મારા સિવાય
કોઈ હુંકંથી એ રજ ઉડાડવાની કોને
પરવા હોય?

"સરલા, તું કેટલી અણુસમજી છે?"
મેં ધીમેથી કહ્યું.

"હું અણુસમજી નથી, અનિલકુમાર.
મારા હૃદયમાં દેશહિત વસી રહ્યું છે. મને
બીજું કંઈ ગમતું નથી."

"મારી મીરાં!-તું તો ગિરધરલાલ
પાછળ ઘેસી થયા જેવું બોલે છે."

"સાચે જ હું મીરાંનાં છું" સરલા
અવતારી ઢબે બોલી.

[૧]

મૃત્યુ અને દેવીપણાની પરમ
લબ્ય લાવના સ્ત્રીજાતિમાં આરોપનાર,
સ્ત્રીને ભોગવીને યાકેલો અગર નહિ શીખેલો

કોઈ માનવીયુગ હશે. જેને પગલે પવિત્ર
યવાની આશા સેવાય, જેનો વાણીમાંથી
ત્રેરણાનાં અમી પીવાની ધારણા રખાય,

જે અસરા બનીને નહિ પણ દેવરાણી બનીને સંસારમાં સ્વર્ગ ઉતારશે એમ સમજવાય, તે રમણી સાથે વિલાસ માણવાની આખીય કલ્પના ગુંચવણમાં પડી ગય છે. મનની મીઠાશ અને નયનમસ્તીને બદલે કંકુની પગલીઓ અને હાથે કતિલા સુતરના હારથી દેહને શોભાવવા મયતી સ્ત્રી કોઈપણ ધર કેમમાંડી શકે તે સમગ્રતું નથી.

આજે સમાજને આ તત્વજ્ઞાન પ્રિય થઈ પડ્યું છે. એને લાખો કરોડોનો ભોગ જોઈએ છે. બાકી વધે તેને એશ અને આરામ મળે માટે, એમની જીવનકલહની ઉપાધિઓ હળવી બને માટે, જેમને જીવવાની લાયકાત નથી એના વિરૂધ્ધ સંસારયુદ્ધના પડયા કોઈ સળળી ઝીલે માટે. આ લાખો, કરોડો પુરોનોં હૈયાં જ્યાં સ્ત્રી સાથે સંબંધમાં આવે છે ત્યાં પોચાં હોય છે; પછી એ સ્ત્રી માતા હોય, ભગિની હોય, પુત્રી હોય, ભાઈ હોય, પરકીયા હોય. એટલેજ આજે માતાઓ, બહેનો અને પત્નીઓની મારફત નરને યુધ્ધે ચડાવવાની સફળ યોજના કામ કરી રહી છે.

સરલા એ યોજનાનો ભોગ થઈ પડી હતું એ રીતે અલિદાન થઈ પડ્યા, એની સાથેની વાતોમાં પરોક્ષ રીતે પોતાની ઝીણી ઝીણી રેખાઓ અને ચિત્ર વિચિત્ર રંગોને મારી સામે નચાવતો હિંદુસ્તાનનો નકશો તરવરવા લાગ્યો. વિવશતાને બદલે એ મને ગુંગળામણ અતુલવાવતો.

સ્વાભાવિક ચાંચલ્ય, મોહક અભિનય, અહોભુત વાણીપ્રવાહ, અને રમતીયાળ ઉછાંછલાપણું આ બધા નૈસર્ગિક અલંકારોથી સ્ત્રીવિભુષિત થતી એ પહે સમાજતું તત્વજ્ઞાન બાળકની માફક નિર્દોષ હતું. એ વખતે સંસારસરણીને જનનની મર્યાદા જોઈતી ન હતી. આજે જીવોત્પાદનના અતિરેકથી સમાજ પીડાય છે, વિશાળ સંખ્યામાં અત્યારે કોઈના જનમાલ સક્ષામત નથી, કોઈના વૈભવ વિલાસ સુરક્ષિત નથી, વ્યવસ્થા કાણુમાં આવતી નથી. એ અટકાવવા પ્રગ કાંઈ મારી રહી છી અને એ કાંઈમાં સાથ પુરાવવા આજની સ્ત્રી સ્ત્રીઓ જુદાં તરવરાનની પાંગળી માન્યતાના સુત્રથી જીવનને મઢી રહી છે. એ ચિત્ર કોઈ જંગલી યૌવનાના અંગ પર એની સુરેખ દેહલતાને લગતે એમ આવી રહેલાં લાકડાંના આલુપણો જેવું લાગે છે.

[૨]

સરલાની લાલી ચંદ્ર બિમાર છે,
એવા ખખર અમને એક દિવસ અચાનક મળ્યા. સરલાના જીવન સાથે મારા જીવનનો મેળ ન મળતાં છતાંય અમારું વર્તન એક બીજા તરફ ખૂબ જ સ્નેહળ હતું. એની લાલીની માંદગીના સમાચાર સાંભળતાં સરલાને સખ્ત આઘાત થયો. મેં પણ એક વાર ચંદ્રને જોયેલી એની મૂર્તિ યાદ આવતાં મને પણ લાગણી થઈ આવી. શીતળ સ્વભાવની,

અને એથીય શીતળ સૌંદર્યવાળી, ઓખ-ઓલી અને હસમુખી એ યુવતી સંપૂર્ણ સ્ત્રીત્વની કલાકૃતિ સમી લાસતી. એ ઝાંખા દર્શનની વચ્ચે પડેલા ગાળાએ એ રેખાઓને વધુ ઝાંખી કરી દીધી હતી, અને કલ્પના તથા સરલા સાથેની વાતચીત પરથી મળેલી માહિતીએ તેમાં કેટલાક રંગો ઉમેર્યા હતા.

સરલાનો ભાઈ શાંતિકુમાર સમાજ-સુધારક હતો. એણે કોલેજમાં એકાદ

વરસ નાપાસ થવા પ્રવૃત્તિ કરી પછીથી સામાજિક સેવામાં અંતર્લક્ષ્ય હોય. અને ખાસ કરીને પ્રેતલોભન સામેના પીકેટિંગમાં, વૃદ્ધ લગ્નની અટકાયતમાં તેમજ ખાદીની ફેરી કરવામાં તેનો અગ્ર ભાગ હોય. સત્યાગ્રહની ચળવળ વખતના આચાર વિચારની છાપ તેના જીવન પર સ્પષ્ટ પડી હતી. મરણ પાછળ રોવા કુટવાના રિવાજ સામે તે સખ્ત પ્રચાર કામ કર્યો, અને સ્થાની હોટેલોના બહિષ્કાર માટે ઠરાવો કરાવ્યો. એ દરરોજ રાતના ધર્માત્માઓનાં જીવનચરિત્રો વાચતો અને નવરાશનો વખત રેડિયો કાંતવામાં ગાળતો. સોળ વર્ષની ઉંમરની ચંદ્રામા જે અમર્યાદ જનન ભાવના ઉપજતી જતી હતી

તે પત્નીથી સમકાળ અર્થો કુટ દૂર રહી વાત કરનાર શાંતિથી સમજતી નહિ.

આથી ચંદ્રાની માંદગીનું કારણ હું સ્વાભાવિક રીતે કાંઈક ઉઠેલી શક્યો. અને સરલાને એવી સુચના પણ કરી કે એ શાંતિને ખાસ આગ્રહપૂર્વક ચંદ્રાની સંભાળ રાખવા સુચવે. સરલાએ સ્વયંના ક્ષયિણી માથામાં અટવાતા માણસો તરફ જે રીતે હાસ્ય કરે તે રીતે મારી સામે હાસ્ય કરી આ વાત ઉઘાડી દીધી.

સરલા ત્યાં ગઈ પછી શાંતિ સત્યાગ્રહની લડતમાં જોડાયાના અને ત્યાર પછી તરત પકડાયાના સમાચાર મને મળ્યા, એ પછી થોડા જ વખતમાં સરલાને મને ત્યાં બોલાવતો તાર મળતા હું પણ ત્યાં ગયો. હું ગયો એ વખતે ચંદ્રા મરણ પથારીએ હતી.

[૩]

મેં ચંદ્રાને જોયું. મેલી ચાદર ખીજાવેલ દૂંડી રૂઆ જેવી પથારીમાં ચંદ્રાનો સુકુમાર દેહ પડ્યો હતો. એ આસોચવાસ લઈ રહી હતી એટલા પૂરતી એની છતી ધબકતી હતી. મોં પર જરાક પીળાશ આવી હતી. એ સિવાય આખીય દેહચરિત્ર એટલી જ ભરાઉ અને સજીવ લાગતી હતી. છતાં કપાળની ગરમી હથ ન સુકી શકાય તેવી હતી અને અર્ધ ઘેનમાં તે ગમે તેમ બળકળા કરતી હતી. એ બળકળા પણ એટલો જ મધુર, કશું અતે ઉત્તેજક હતો.

મેં એને તીરખીને તો આજે જ જોઈ, અને મને ચંદ્રાના સૈદ્ધાંત પૂરો ખાલ આવ્યો. એ સૈદ્ધાંત અપ્રતિમ હતું. આવી આકૃતિ, આવું ઘડતર, આવી સમ્રાજ્યતા અને આવા વર્ણનો મેળ ભાગ્યે જ જગતમાં એકી સાથે અવતરે છે. આખાય

દેહના ઘડતરમાં જાણી શકાય તેવું આંખો સદાય ફરતી હોય, જાણે કોઈ સતત જાગ્રત, દેહને દેહના હેતુપૂર્વક શોજનાર ચોક્કસ સદૈવ તેના શરીરમાં વસતો હોય તેમ એક પણ અંગ, એક પણ ક્રિયા, એક પણ નાનામાં નાની વસ્તુ નિરર્થક અને અસર વગરની લાગતી ન હતી.

શાંતિની વૃદ્ધ માતા તેની બાલુમાં બેસી હતી. સરલા તેના માથા તરફ માથું ચાંપતી બેસી હતી. વારે વારે તેના માથા પરનો છેડો ખસી જતો અને સરલા એ ઢાંકતી એ દ્રવ્ય આખુંય કરણ અને લગ્ય હતું.

“શાંતિકુમાર આવ્યા હતા?” મેં પ્રશ્ન કર્યો.

“ના, આવ્યો નહિ.” તેની માએ જવાબ આપ્યો.

“ખબર આપી હતી?”

“રોજ રોજ ખબર આપતા. કાલે તો બહુ જ તખીયત બગડી તોયે આવવા ના પાડી.”

સરલાએ ઉંચું જોયું. એની આંખોમાં ધીમું ધીમું જળ પેદા થતું મેં જોયું. મને જોઈને એ સહજ સંક્રાંતિ થઈ. આંખો મેળવી વગર જોઈએ એણે ફરી જોઈ લીધું અને એ આંખોમાં ટીપાં વાતાવરણને શોભે તેવી નિઃશબ્દતાથી, અને વાતાવરણને વધુ કંઈ બનાવે એ રીતે ખરી પડ્યાં. એ આંખોમાં ટીપાં સહની ખદી અને ઉપવાસ, અહિંસા અને રેંટિયો, લકાઈ અને સમિતિની વાતો કરતી અમાત્યની યંત્રકળાને જાણે મનુષ્ય બનાવતાં હોય એમ લાગ્યું. જે આંખો સદાય અંગારા ઝરાવતી, અગર તો મંબી-રતાથી આલમાં લખાયલા અક્ષરો વાંચવા ફરતી, તેને એ આંખોએ નરમ બનાવી પૃથ્વી પર આણી.

હું ધડીએક ઉભો રહી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. શાન્તિના ઓરડામાં જઈ સુતો. એ ઓરડામાં જાણે ચંદ્રાની વાસના અતૃપ્ત રહીને ચારે બાજુ ધુમ્મા કરતી હોય એમ મને લાગ્યું. ખુલ્લા અરીસા પર, વણ પોર્યાં મડી કરેલાં વસ્ત્રો પર, ખીજાવેલા પલંગ પર, અલંકાર ભરતાં મોતીનાં શરદા પર, સર્વજ જાણે ચંદ્રાને મુલાયમ હાથ ફર્યા કરતો હોય, અને એ સ્પર્શથી ઉપ-જતી કંઈપણ દેહ ધારણ કરી ઓરડામાં વસનારને આમંત્રી રહી હોય એવા સ્વપ્નમાં હું પડવા લાગ્યો. જેને મેં માત્ર એક જ વાર સ્વસ્થતાથી જોઈ હતી, પણ જેનું દમરણ હું એક પણ પળ સુકી શકતો ન હતો એ રમણીની નારીકળા કેટલી સખળ અને તીવ્ર હશે? જાતને સંતોષવાને, દેહમાંથી સજન કરવાનો, એનો આવેગ કેવો ઉમ્મર હશે?

એ જ ઓરડામાં સમાજશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન અને અર્થશાસ્ત્રનાં પુસ્તકો, માનવીએ સ્ત્રી ભોગવવાના કાયને વધુ લગ્ય અને સંકળુ જનાવવા માટે ઉપગ્રવેક્ષી અધુરી, ખોટી અને પૂર્ણ હોય તો પણ એ ભોગ કરતાં તો સદાય ઉતરતી એવી વ્યવસ્થાનાં સ્થપતો, મહાપુરુષોનાં પોસ્ટકાર્ડિયાં ચિત્રો અને એક ભાંગેલો રેંટિયો પડ્યાં હતાં. મોન-વાર એવતો શાન્તિ આ રેંટિયા પર બેસી રૂના પોલમાંથી ઝીણો તાર ખેંચતો હશે, અને એની સામેના જ આ અરીસામાં ચંદ્રા પોતાના મોઢાંને જોઈ જોઈને મલ-કાતી હશે-પોતાના જળામાં પોતે જ દસાઈ તરફથી મારતાં કુંદ્ર જતુંને જોઈ એ જળાથી પર એવું કાંઈ માનવી હરયા કેરે તેમ!

એ દિવસ હું ત્યાં રહ્યો. ‘દરમ્યાન ચંદ્રાની મોંઘી વધતી જ ચાલી. છેલ્લી પળોમાં એ શાન્તિકુમારનું નામ જપ્પા કરતી હતી. ઘરમાં બધાંયની ઈચ્છા હતી કે શાન્તિ એક વાર આવે તો સાચું, કારણ કે તેથી ચંદ્રાના સન્નિપાતનું જોર કાંઈક ઓછું થાય. આથી મેં શાન્તિકુમારને પોલીસ ઓફીસમાં મળવા વિચાર કર્યો અને બને તો સમજાવવા ધાયું જેથી એ હાલ તરત આ ચળવળમાં લાગ ન લેવાનું ખત કરી આપી છૂટીને આવે.

મારો આ પ્રયાન તદ્દન નિષ્ફળ ગયો. ચંદ્રાના કીણુ શરીરનું ગમે તેવું કંઈ પણ ન પણ શાન્તિને નરમ બનાવી શક્યું નહિ. જોડકણાં જોડનારા ચિત્રવિચિત્ર શબ્દોથી જેનું મગજ સદાય શુન્ય કરતું હોય તેને તમ્ કે દલીલ, માનવતા કે સાચ વસ્તુ સ્થિતિ શી રીતે સમજાય?

એ રીતે ચંદ્રા મરી ગઈ. એ મરી ગઈ એટલે ધીમે ધીમે દેહને દુષ્કળ બનાવી.

દવા, ગરમી અને સારવારથી ચેતનને
ટકાવી લંગાવવા ઇચ્છી નિર્જાતાથી
તરફડતા પ્રાણી માફક નહિ, પણ પગના
અંગુઠામાંથી સ્વસ્થતાથી અગ્નિની આળ
ઉપગ્નવી સમસ્ત શરીર પર સારીની
માફક લથેડી લેનાર, હસ્તી અને સ્વર્ગને

નિહાળતી, સતીની માફક, ચેતને છેડેલો
આસ બહાર નાખ્યો. અને હોઠ પર એક
જાતનું 'મેદરકારીભયુ' સ્મિત આવ્યું.
એ સ્મિત જાણે આરસની પુતળી પર
કારાયું હોય એમ સ્થિર થયું.
- અને એ ગમ્.

[૪]

સરલા ધુરંદે ધુરંદે રહી પડી. એને
ચંદ્રા સગી બહેન કરતાંય વધુ અિય
હતી. એના જુદા બાપની આસહાય સ્થિતિનો
આધાર થઈ પડનાર કાળજીભરી પુત્રવધુ
જતાં એની કફેડી સ્થિતિનો ખ્યાલ એને
આવ્યો. એ જ સાથે એને શાન્તિ પર,
એની હડીલાઈ પર, એ ચળવળ પર,
એના ઉત્પાદકો પર, એ આખા ટોળાનાં
તત્ત્વજ્ઞાન પર ચીડ ચડી. ચંદ્રાના કપાળ
પર હાથ ફેરવતી વખતે માનવતાના
પુનર્સંજન સમાં જે એ આંસુ ઉપ-
જ્યાં હતાં તેણે ભીંજવેલ ધરતી પર
જાણે આવળુ અને ભાદરવે હડીઓ ફેંકી.
પરમેશ્વરે વાદળો સાફ થતાં આકાશનો રંગ
અને સ્વપ્નું તેજ વધુ જોરથી પ્રકાશે
તેમ તેડું મહોં લાલચોળ થઈ ગયું. આમ
કાષ અને કંડુજાની ક્યારેક ઉપજતી સંમિ-
શ્રીત લાગણીથી સરલાની માનવતા વધુ
અને વધુ કિંમતી ગઈ.

“અનિલકુમાર...ચંદ્રા ગઈ ! અરેરે,
ખીચારી કેટલી આશાભરી હતી ?”

“અને કેટલી સુંદર !” મેં કહ્યું.

“જે કહેવાતાં મેં કહ્યાં માણસોના ભલા
ખાતર-ભલા ખાતર નહિ-ભલું થાય
એવા પ્રયાસમાં એકાદ છંદ ઉમેરો પોતે
કરે છે એવી માન્યતા ખાતર શાન્તિએ
એને ગુમાવી છે એ બધાવની સાથે લાગી

માનવતા કરતાંય મહાન એ હતી....મારી
તો સગી બહેન મરી ગઈ !”

“સરલા, શાન્તિએ એને ગુમાવી; હું
શાન્તિના પાઠે મને ગુમાવીશ.”

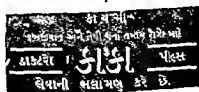
“ઓ, વહાલા ! મારે એ કાંઈ જોઈતું
નથી. જે ચંદ્રા જેવીઓનો ભોગ લ્યે એ
ધર્મ મારે માટે નકામો છે.”

“મારી મીરાં, તારે તો ભક્તિ કરવી
છે ને ?”

“ભક્તિ કરીશ સરહે અવતરેલા માન-
વભાવની. અનિલ ! મીરાંના જીવનમાં મિર-
ધરલાલ આવતાં સ્વસ્થતા થઈ તેમ મેં
તારામાં એવું સ્વસ્થ જોયું.”

“જોયું ખરું. પણ ચંદ્રાએ મરીને એ
ખતાવ્યું ત્યારે ને ?”

અને મારા ખલા પર માથું મુકી એ
જોરથી રહી પડી.

દરેક ઠેકાણે મળશે યા લખો.

MASTOOR & Co., Princess Bldg.
Bombay, 9.

દે વો ની

ઇ સ્પી તા લ

..... લેખક : .....

..... ડૉ. પી. જી. ભટ્ટ.....

[મિત્રમંડળમાં વાતો કરતા કરતા આ નાટકની ભૂમિકાની કલ્પનાનું સંજ્ઞન થયેલું. લખાતા પહેલાં અનેકવાર કહેવાઇ ગયેલું. 'હિંદુસ્તાન-પ્રજામિત્ર'ના દિગોત્સવી વ્યંકને ટાંકણે આ નાટક લખવાની ખાસ ઇચ્છા હતી. પણ આધિપત્યના અનેક કામોને

લીધે એમ કરવું શક્ય બન્યું ન હતું. આજે આટલા લાંબા સમયે આ નાટક લખવાના મહારા કોડ પુરા કર્યું છું. આશા છે કે જેવો મહેને આ નાટક લખતાં રસ પડ્યો છે, તેવો જનસમુદાય તે વાંચતાં રસ પડે.....લેખક.]

પ્રવેશ પહેલો.

પાત્રો : દેવપરીક્ષીત, દેવ પુરુરવા,
દેવ અશ્વનીકુમાર, ઇન્દ્રભગવાન,
૩૧૦ ગાડખોલો.

સ્થળ : ઇન્દ્રભગવાનનો
આવાસ.

[ઇન્દ્રદેવના આવાસનો અંદરનો એક ભવ્ય ઓરડો. ઓરડામાં દેવ ઇન્દ્ર એક સુંદર કાચ ઉપર સુતા દેખાય છે. તેમના શરીર ઉપર મુલાયમ શાલ ઓરાડવામાં આવી છે. આભુખાભુના એ આસન ઉપર દેવ પરિક્ષિત અને દેવ પુરુરવા બેઠા છે. એક બાજુ યક્ષ બેઠો છે. અન્ય અલ્પ-દેવો, કિન્નરો અને દેવ અનુચરો આગળ પાછળ ઉભા છે. દરેકના મુખ ઉપર

ચિંતાની છાયા છે, કારણ કે ઇન્દ્ર ભગવાનને એકાએક શારીરિક વ્યાધીએ ધીરી લીધા છે અને તેની પીડા જ્યારે સહન થતી નથી ત્યારે કેટલીક વાર તે પ્રભો પાડી બેઠે છે.....]

દેવ પરિક્ષિત-[દેવ પુરુરવા પ્રત્યે] અશ્વ-નીકુમાર હજી આવ્યા નહીં? અનુચર તો ક્યારનોય ગયા છે!

દેવ પુરૂરવા-દેવવૃષભ, અનુચર 'તો
બરાબર મોકલ્યો છે. પણ કદાચ અશ્વની-
કુમાર 'ઈરપીતાલ'માં રોકાયા હશે !'

[એટલામાં દેવ અશ્વનીકુમાર
એ અનુચરો સાથે પ્રવેશ
કરે છે.....]

દેવ પરિક્ષિત-વંદન હો, અમરાપુરીના
વૈધરાજ અશ્વનીકુમારને !

અનુચરો-[પ્રણામ કરતાં] વંદન હો !
વંદન હો !

દેવ અશ્વનીકુમાર-[વંદન ઝીલતાં]
વંદન હો દેવાધીદેવ ઇંદ્ર ભગવનને !

દેવ પરિક્ષિત અને બીજાઓ-વંદન
હો ! વંદન હો !

[અશ્વનીકુમાર એક આસન
ઉપર બેસે છે. ઇંદ્ર પાસુ
ફેરવીને અશ્વનીકુમારને જુલે
છે.....]

[અશ્વનીકુમાર પ્રત્યે]

દેવ ઇંદ્ર-દેવ, પધાર્યા !

દેવ અશ્વનીકુમાર-[ઈંદ્ર પ્રત્યે] અમરા-
પુરીનું આરોગ્યરક્ષણ; એજ અમારું
સનાતન કર્તવ્ય !

દેવ ઇંદ્ર-[પગ બતાવતાં] ભગવન, મહારાં
અંગો શિથિલ બનતાં જાય છે.
મહારો પાદ ચૈતન્યવિહિન બની
ગયો છે !

દેવ અશ્વનીકુમાર-શું સ્પર્શની લાવના-
પણુ આપને લાગતી નથી ?

દેવ ઇંદ્ર-નહી, દેવશ્રી !

[દેવ અશ્વનીકુમાર આસન
પરથી ઉઠે છે અને ઇંદ્ર

ભગવાનની પધારી પાસે જાય
છે. અને ઇંદ્રને તપાસે છે.]

દેવ અશ્વનીકુમાર-[પગને સ્પર્શ કરીને]
બોલો દેવ, હું આપના પગને
સ્પર્શ કરી રહ્યો છું. તે આપને
લાગે છે ?

દેવ ઇંદ્ર-નહી.

દેવ અશ્વનીકુમાર-[એક ટાંકણી લઈને
પગમાં નાંખે છે.] આપને આથી
'કંઈ પીડા થાય છે કે ?

ઈંદ્ર-નહી !

દેવ અશ્વનીકુમાર-[સ્પર્શ કરીને, પછી
જરા દાખીને] ભગવન, આપનો પગ
પ્રાણુવિનાનો થઈ ગયો છે ! [લૌકિક
લાવામાં જુલો પડી ગયો છે. તંત્રી]

દેવ ઇંદ્ર-તો તેનો ઉપાય શું, દેવ ?

દેવ અશ્વનીકુમાર-[વિચાર કરતા હોય
તેમ] સ્વર્ગના સ્વામી માટે શું અશ-
ક્ય છે ? આપશ્રીનો વ્યાધી પૃથ્વી-
લોકનો છે. પૃથ્વીલોકના પામર
મનુષ્યો આવા વ્યાધીથી પીડાય છે.

દેવ પુરૂરવા-દેવશ્રી, તેની જલ્દથી ચિકિ-
ત્સા કરો !

દેવ પરિક્ષિત-ચોગ્ય ! ચોગ્ય !

દેવ અશ્વનીકુમાર-દેવવર્ગ, પૃથ્વીલોક-
નો આ વ્યાધી પૃથ્વીલોકજન સુધારી
શકે. ભગવન, આરા આપો યમ
દેવને કે પૃથ્વી પરેથી કોઈ નિષ્ણાતને
આમંત્રણ આપો !

દેવ પરિક્ષિત-પણુ આપશ્રીથી એ સુધારી
શકે તેમ નથી ?

દેવ અશ્વનીકુમાર-અવળુ કરો, આ
દેવનો દેવ, અમરાપુરીમાં યુગો ઉઘા
અને, આશ્રમમાં પણ આવો વ્યાધી

મહા દેવ કે અપ્સરાને મેં જોયો
નથી અમરાપુરીના અસદ્ભાગે
આવો વ્યાધી દેવાધિદેવ ઇંદ્ર ભગ
વાનને યથો છે યમદેવને સત્વર
આપાવો

દેવ પરિક્ષિત-અનુચર !

અનુચર-૭

દેવ પરિક્ષિત-જા, યમદેવને ઇંદ્ર ભગ
વાનના આમંત્રણ આપ.

અનુચર-૭

[અનુચર પ્રસ્થાન કરે છે]

દેવ પરિક્ષિત-[દેવ પુરવા પ્રત્યે] ઇંદ્ર
ભગવાન જેવા અમરાપુરીના સ્વામીને
આ વ્યાધી ચલાવું કારણ શું હશે?

દેવ પુરવા-ભગવાનને આવા કદી વ્યાધી
પૂર્વે યથો હોય એમ યાદ નથી !

દેવ અશ્વનીકુમાર-ચંદ્રારી ઇરુપીતાલમા
આ વ્યાધીથી કેટલાક દેવા પીડાય
છે તેમને હું સીધા પૃથ્વીલોકમા
પાછા મોકલું છું અને કેટલાક
માસને અંતરે તેઓ તદુરસ્ત બની
પાછા આવે છે

દેવ પુરવા-ચિકિત્સા કેટલો સમય
ચાલશે ?

દેવ અશ્વનીકુમાર-એ અવન બે છે,
પૃથ્વીના ડોકટરની કુશળતા ઉપર
અને ઇંદ્ર ભગવાનની શારીરિક
શક્તિ ઉપર

[યમદેવ પ્રવેશ કરે છે]

દેવ અશ્વનીકુમાર-વંદન હો યમદેવને !

સઘળાઓ-વંદન હો, વંદન હો

દેવ યમ-[વંદન ક્ષીવતા] વંદન હો
ઇંદ્ર ભગવાનને . . .

સઘળાઓ-વંદન હો ! વંદન હો !

[યમદેવ આસન ઉપર વિરાજે છે]

યમદેવ-[ઇંદ્ર પ્રત્યે] ભગવાન શી આજ્ઞા ?

ઇંદ્ર-[જરા પાસુ ફેરવીને, અને યમ તરફ
જોઈને] દેવ અશ્વનીકુમાર કહે છે
કે તારા પાદના સ્નાયુઓમાથી
ચૈત-યં ઓસરેલું જાય છે તેઓ
કહે છે કે આ પૃથ્વીલોકનો વ્યાધી
છે અને તેના ઉકેલ માટે પૃથ્વી-
લોકના કાંઈ નિષ્ણાત ડોકટરની
જરૂર છે !

યમદેવ-આપશ્રી આજ્ઞા આપો તો આર્ચા-
વતના એક ડોકટર ગોડબોલે હંમ-
ણુંજ સ્વર્ગમાં આવ્યા છે તેમને
અહીં આવવાનું આમંત્રણ આપું !

ઇંદ્ર-જરૂર ! સત્વર આણો

યમદેવ-અનુચર, પૃથ્વીલોકમાથી ગઈ કાલે
આવેના અને હજી મુઠ્ઠી ક્વોરન્ટા-
ઇનમા રહેતા નબર ૧૧૩૭૬ ને
સત્વર અહીં લઈ આવ !

ઇંદ્ર-યમશ્રી, અધુના સ્વર્ગ તરફ આવના
રાઓની સંખ્યા વધી પડી છે કે શું ?

[અનુચર ડો ગોડબોલે સાથે
પ્રવેશ કરે છે જ્યારે દરેક
દેવે શેષીલું પીતામંડળ અને
ઉપર, લીલું ઉપવસ્ત્ર પહેરેલું
છે ત્યારે આમાવતંત્રના આ
જવામંડળે દીસતા ડો.
ગોડબોલેએ મારાસી યોશાકમા
પીતાબર વીંટાળેલું છે અને
શરીરે સફેદ ઉપવસ્ત્ર નાખેલું
છે.]

યમદેવ-અમરત્વ પામેના હે ડો ગોડ-
બોલે, આપણા દેવાધિદેવ ઇંદ્ર
ભગવાન પૃથ્વીલોકના મહા વ્યા-

ધીથી પીઠાય છે. માટે તેનું
સત્વર નિવૃત્ત કરી ચિકિત્સા કરો.

ડા. ગોડબોલે-જેવી આશા. [ઈંદ્ર ભગ-
વાનના પલંગ પાસે જાય છે અને
જૂઠો થયેલો પાદ હસ્તમાં લઈને
તપાસે છે. તે જરા હાથે છે. પછીથી
સ્પર્શ કરે છે. અને કુંડલુ ઉપર
ટકારા મારે છે. પછી નિશ્વાસ
મુકીને] મિમશ્રી, ઈંદ્ર ભગવનને
સીંચીલીસ નામના વ્યાધીની ઉપધી
યમ છે! આજે એ વર્ષેનું ધીમું
ઝેર શરીરને જીવું બનાવી રહ્યું છે!

દેવ અશ્વનીકુમાર-હું સત્યજ્ઞ કરેલો
હતો! પૃથ્વીનો રોગ પૃથ્વીના જ
ડોકરો પારખી શકે!

દેવ પરિક્ષિત-ગમે તે દહં યયું હોય,
દેવ ડા. ગોડબોલે, સત્વર તેની
ચિકિત્સા કરો.

ડા. ગોડબોલે-દીલગીર છું યમદેવ, આ
દહંની સારવાર માટે ત્હમ્હારે મુંબા-
ધના પ્રખ્યાત ચિકિત્સક ડા. વિશ્વ-
નાથમને બોલાવવા પડશે. સીંચી-
લીસની સારવારમાં સારાથે વિશ્વમાં
તેમના જેટલું કોઈ પ્રતિષ્ઠિત તેમજ
નિષ્ણાત નથી!

ઈંદ્ર ભગવાન-એમ હોય તો ડા. વિશ્વ-
નાથમને બોલાવો!

ડા. ગોડબોલે-ડા. વિશ્વનાથમ તો પૃથ્વી
વિષે હશે.

ઈંદ્ર ભગવાન-યમશ્રી પૃથ્વી વિષેથી ડા.
વિશ્વનાથમને સ્વર્ગમાં બોલાવો.

યમદેવ-જેવી આશા. અનુચર, જા અને
આર્યાવતં વિભાગના મંત્રીને ડા.
વિશ્વનાથમને સ્વર્ગ વિષે લાવવાના
આમંત્રણ આપ.

ઈંદ્ર ભગવાન-સત્વર કામ કરો. મહને
દહં થાય છે.

યમદેવ-જરૂર. જેવી આશા. હું પોતે જ
વ્યવસ્થા કરવા જઉં છું.

ઈંદ્ર ભગવાન-જરૂર પધારો.

[યમદેવ પ્રસ્થાન કરે છે.]

દેવ અશ્વનીકુમાર-દેવ ડા. ગોડબોલે,
મહને સ્વર્ગના વૈશ્વરાજ તરીકે
જાણો. દેવાની ઇસ્તિતાલને હું
અધિષ્ઠાતા છું.

ડા. ગોડબોલે-આપને મળવાથી આનંદ
થશે દેવશ્રી.

દેવ અશ્વનીકુમાર-મહારા મહાલયની
પાસે જ ત્હમ્હારો આવાસ બધાંતો
હતો.

ડા. ગોડબોલે-એમ?

દેવ અશ્વનીકુમાર-પૃથ્વી લોકના પામર
મનુષ્યો જેમ જેમ સારાં કામો કરતાં
જાય છે તેમ તેમ તેમને માટે અહીં
આવાસો ઉભા થતા જાય છે. યમ-
દેવ આગળ ન્યાયનું ચોક્કસ માપ
છે. અને પૃથ્વી વિષે કરેલાં સારાં
કામોનો બદલો ત્હમોને સ્વર્ગ વિષે
સાંપડે છે!

ડા. ગોડબોલે-મહારા આવાસ કેવડો છે?

દેવ અશ્વનીકુમાર-ત્હમ્હારો આવાસ મહારી
ઇસ્તિતાલથી અડધો છે. પણ હૃદય-
રોગથી ત્હમ્હારું અચ્ચાનક અવસ્થાન
થયું. એટલે હજી ત્હમ્હારા મકાનને
ખારીઓ અને ખારણા મુકવામાં
નથી આવ્યાં એટલા પુરતાં સારાં
કામ પણ કરવાની જરૂર હતી
હૃદય ત્હમો પૃથ્વી વિષે વધુ જાણ્યા

હોત તો વધુ સારા કામ કરી શક્યા
હોત તો વધુ સગવડભર્યા આવાસ
મેળવી શકત.

ડા० ગોડબોલે—[જરા કોંઈત થઈને]
ત્યારે શું મ્હારે બારીબારણા વગ-
રના આવાસમાં જ રહેવું પડશે ?

ઈંદ્ર ભગવાન—[વચ્ચે પડીને] ચિંતા ન
કરશો, ડા० ગોડબોલે ત્હમ્હારી સગ-
વડ માટે હું આજ્ઞા આપીશ અને
ત્હમારા સુખ માટે અપ્સરાઓ મોક-
લીશ. ડા० ગોડબોલે પુણ્ય બાલુમાં
જે કંઈ ઓછું હશે તે હું
મ્હારા પુણ્યમાંથી આપીશ. પણ
દાકતર, મ્હને જલ્દીથી આરામ કરો.
મ્હારી અપ્સરાઓમાં સૌથી ઉંચ-
મ્હારી પત્નિ ઇંદ્રાણી રૂદન કરે છે
એ મ્હારાથી સહન નથી થતું !

ડા. ગોડબોલે—ભગવાન, ચિંતા ન કરો.
પૃથ્વી ઉપરથી આવનારા ડા. વિશ્વ-
નાથમ ધણા જ નિષ્ણાત છે અને
તેઓ ત્હમને જરૂર રોગમુક્ત કરી
શકશે.

[અનુચર આવે છે.]

અનુચર—[વંદન કરીને] યમદેવે આપને
એમ કહેવડાવ્યું છે કે ડા. વિશ્વ-
નાથમ આઠ ધટીકા પછી પૃથ્વી
ઉપરથી આવી પહોંચશે.

દેવ ઈંદ્ર ભગવાન—વાર, હું જા. દેવો
આરામ કરો. દેવ અશ્વનીકુમાર,
ડા. ગોડબોલેને ત્હમ્હારી ઇસ્પીતાલ
બતાવો.

[પડે પડે છે.]

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ : ડા० વિશ્વનાથમનો
કન્સલ્ટીંગ રૂમ.

પાત્રો : ડા० વિશ્વનાથમ, મદમ્નીસ ડાકટર
કરમરકર, સ્વર્ગનો અનુચર.

[ડા० વિશ્વનાથમ પોતાના કન્સલ્ટીંગ
રૂમમાં માઈક્રોસકોપ ઉપર કામ કરતા
જણાય છે. તેઓ વારંવાર માઈક્રોસ-
કોપમાં જુવે છે. અને કાગળ ઉપર કંઈક-
દોરતા જણાય છે તેમણે દાકતરોનો ધોળો
જખ્ખો પહેરેલો છે.]

ડા. વિશ્વનાથમ—[માઈક્રોસકોપ ઉપર
જોતાં જોતાં] કરમરકર, આ જાનુઆરી
જ્યાં !

ડા. કરમરકર—નહીં.

ડા. વિશ્વનાથમ—અરે જોવા જેવાં છે !
બહુ જ સરસ 'રેસાઈડ' આવી છે !

[બારણા ઉપર ટકોરા સંભ-
ળાય છે. કરમરકર જાય છે.
થોડી વેળ પછી તે પાછો
આવે છે.]

ડા. કરમરકર—સ્વર્ગદેશથી અનુચર
આવ્યો છે અને કહે છે કે આપ-
શ્રીને ઇંદ્રભગવાનના આમંત્રણ છે !

ડા. વિશ્વનાથમ—[ચોંટાળે] સ્વર્ગનાં
આમંત્રણ ! ખરેખર ! સ્વર્ગનાં
આમંત્રણ.....

ડા. કરમરકર—ખરેખર !

ડા. વિશ્વનાથમ-ઓલાવો એ અનુચરને
- અહીં !

[પીતાંબરધારી સ્વર્ગનો અનુ
ચર પ્રવેશ કરે છે.]

અનુચર-વંદન હો ડા. વિશ્વનાથમને !

ડા. વિશ્વનાથમ-તહમો સ્વર્ગથી આવો
હો ?

અનુચર-હાહા.

ડા. વિશ્વનાથમ-એ ક્યાં આવ્યું ?

અનુચર-ઉંચે ઉંચે-ખૂબ ઉંચે આકાશમાં.

ડા. વિશ્વનાથમ-[હસી પડે છે] હા....
હા...હા...

અનુચર-[ગંભીરાર્થથી] આ વિનોદનો
વિષય નથી.

ડા. વિશ્વનાથમ-જરૂર નહીં ! [કરમ-
રકરને] It seems he is crack
and just released from
Thana. Let us enjoy the
talk. વારં. મીઠા અનુચર તહમારા
સ્વર્ગ વિષે વાત તો કરો !

અનુચર-અમરાપુરીના દેવાધીદેવ ઇંદ્ર
ભગવાન જ્યારે શારીરિક વ્યાધીથી
પીડાતા હોય ત્યારે વાર્તા કરવાનો
મહેને અવકાશ નથી !

ડા. વિશ્વનાથમ-હા...હા....હા . અરે
ભગવાન ઇંદ્ર પણ મોંઘે પડ્યા !
શું કિસ્મત !

અનુચર-આપશ્રીને સ્વર્ગમાં લઈ આવ-
વાની મહેને આશા છે !

ડા. વિશ્વનાથમ-પણ બાઈ કંઈ વિમાન
સાથે લાવ્યા હો !

અનુચર-વિમાનની જરૂર નથી. આ જળ
છાંદીશ કે તહમોને પાંખો પ્રગટશે
અને સ્વર્ગ તરફ તહમો ઉડશે, :

ડા. વિશ્વનાથમ-તો અત્યારે તો હું ઘણો
ઠામમાં છું ! મહારા મદદનીશ ડાક-
ટરને લઈ જવો !

અનુચર-[ગંભીરાર્થથી] અવલુ કરો એ
ડા. વિશ્વનાથમ. ઇંદ્રની આજ્ઞા એ
સર્વમા આજ્ઞા છે. જો તહમો નહિં
આવો તો મહારા દૈવીબળ વડે હું
ક્ષણવારમાં તહમોને સ્વર્ગમાં લઈ
જઈશ !

ડા. વિશ્વનાથમ-દૈવીબળ ! એ તો હવે
સમજ્યા ! આલો આવતી કાલે
તહમારા સ્વર્ગમાં આવીશું આજે
! તો ઘણું ઠામ છે !

અનુચર-[સત્તાવાંડી અવાજે] સર્વ કામ
પડતું સુકો તત્કાલ ઇંદ્ર ભગવાનની
સેવામાં તત્પર થાવ !

ડા. વિશ્વનાથમ-આલો થઈશું, અત્યારે
તો આપ પધારો !

અનુચર-આલો મહારી સંગાથે !

ડા. વિશ્વનાથમ-[ચોકોને] ક્યાં !

અનુચર-સ્વર્ગમાં !

ડા. વિશ્વનાથમ-આ શહેરમાં સ્વર્ગને
નામે ઓળખાતી કાઈ વસ્તુ નથી.

અનુચર-પણ હું તો જ્ઞાતા સ્વર્ગમાંથી
આવું છું !

ડા. વિશ્વનાથમ-તહમો સ્વર્ગના છો તેની
શી ખાતરી ?

અનુચર-હું અમર છું.

ડા. વિશ્વનાથમ-હશે !

અનુચર-હું જી !

ડા. વિશ્વનાથમ-તેવું અમારે શું !

અનુચર-આલો,

[કરમરકર વચ્ચે પડે છે.]

ડા. કરમરકર-સાહેબ, જ્યો તો ખરા
ક્યાં લઇ નય છે !

ડા. વિશ્વનાથમ-વાર ત્હારા ઇંદ્ર
। ભગવાનને શું થયું છે ?

ડા. કરમરકર-[અનુચર પ્રત્યે] એટલે
વાઓ લઇ લે.

અનુચર-એ તો મ્હને ખબર નથી. પણ
અશ્વનીકુમારે આ નોટ આપી છે
તેમાં લખ્યું હશે !

[નોટ આપે છે.]

ડા. કરમરકર-[નોટ વાંચીને] અરે ઇંદ્ર
ભગવાનને તો મીસીલીસ થયો છે !

ડા. વિશ્વનાથમ-સીસીલીસ !

ડા. કરમરકર-હા સીસીલીસ. સ્વર્ગના
વૈદરાજ અશ્વનીકુમાર આલેખે છે

કે દેવાધીદેવ ઇંદ્ર ભગવાનને સીસી-
લીસનો વ્યાધી લાગ્ય પડ્યો છે.

ડા. વિશ્વનાથમ-ત્યારે શું કરીશું ?

ડા. કરમરકર-આલો એની સાથે જઇએ
તો ખરા ! જોઇએ ક્યાં લઇ નય છે ?

ડા. વિશ્વનાથમ-વાર ત્યારે મ્હારી
બેગમાં થોડા દારૂ નખરનાં ઇન્જે-
કશન પણ સાથે નાખી દેએ

ડા. કરમરકર-વાર.

ડા. વિશ્વનાથમ-આપ અનુચર, ત્હારા
સ્વર્ગ તરફ પ્રસ્થાન કરીયે.

અનુચર-આલો.

[ડા. વિશ્વનાથમ, ડા. કરમરકર
અને અનુચર પ્રસ્થાન કરે છે]

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ-ઇંદ્રનો આવાસ.

પાત્રો-ભગવાન ઇંદ્ર. દેવ પરિક્ષિત.
દેવ પુરુરવા. દેવ અશ્વનીકુમાર.

[વિશ્વનાથમ અને ડા. કરમર-
કર અને અનુચર પ્રવેશ કરે છે.]

દેવ પરિક્ષિત-પધારો ડા. વિશ્વનાથમ.
સઘળાંઓ-વંદન હો ! વંદન હો !

ડા. વિશ્વનાથમ-[વંદન બીજતા] શું
પેલા મુતા છે તે ઇંદ્ર ભગવાન છે ?

દેવ પરિક્ષિત-હા. તેમના જ વ્યાધીના
નિદાન અને ચિકિત્સા માટે ત્હમોને
ખાસ બોલાવવામાં આવ્યા છે.

ડા. વિશ્વનાથમ-અતી ખુશીથી ડા.
કરમરકર, મ્હારી બેગ લાઓ તો !

દેવ પરિક્ષિત-શ્રે, આ રહી !

ડા. વિશ્વનાથમ-ડા. કરમરકર, આમ
આત્રો. આલો આપણે ઇંદ્ર ભગવા-
નનું શરીર તપાસીએ !

દેવ પરિક્ષિત-આલો

ઇંદ્ર ભગવાન-[પગ યતાવતાં] મ્હારું
આ અંગ ચૈતન્ય વિહોણું બનતું
નય છે !

વિશ્વનાથમ-[પગ તપાસે છે. પછી તેના
પર ટકોરા માટે છે, પછી કરમરની
ગાંઠો તપાસે છે. પછી હાથની
શાકો તપાસે છે. પછી ગળાની

ગાંઠો તપાસે છે, પછી સ્ટેચસકો-
પની મદદથી પાછાં જુવે છે. જેમ
જેમ તેઓ વધુ ને વધુ તપાસતા
જાય છે તેમ તેમ કપાળની કચ-
લીઓ વધુ ને વધુ ઊંડી ઉતરતી
જાય છે.]

ડા. વિશ્વનાથમ—[આખરે] ડા. કરમર-
કર, તેમને સીંચીલીસ થયો છે !

ડા. કરમરકર—મહેને પણ એમ જ જણાય
છે.

ડા. વિશ્વનાથમ—તો એમને ઇન્જેક્શન
આપવા શીવાય બીજા ઉપાય નથી !

ડા. કરમરકર—ખરાખર. ઇન્જેક્શન જ
આપવું પડશે.

ઈંદ્ર ભગવાન—શું ઇન્જેક્શન !

ડા. વિશ્વનાથમ—હા. એ શિવાય બીજા
ઉપાય નથી. ઇન્જેક્શનથી જ ત્હમોને
આરામ થશે !

ઈંદ્ર ભગવાન—સારું ત્યારે ! મ્હારે તે
સારા કંઈ વાંધો નથી.

ડા. વિશ્વનાથમ—[એક ઉધારીને ઇન્જે-
ક્શન તૈયાર કરે છે.] ચાલો, ત્હમોને
હાથ લાવો જોઈએ.

[ઈંદ્રભગવાન હાથ ધરે છે.

ડા. વિશ્વનાથમ ઇન્જેક્શન
આપે છે.]

ડા. કરમરકર—હવે ત્રણ દિવસ પછી
બીજું ઇન્જેક્શન કોણ આપશે ?

દેવ પરિક્ષિત—શું કશું ?

પ્રવેશ થોથો.

સ્થળાઃ—સ્વર્ગના રસ્તો.

[રસ્તા ઉપર તેઓ સર્વ ચાલતા
દેખાય છે. પછવાડેનાં વર્તુલ આકારનાં
પડદો નવા નવા દ્રશ્યો દર્શાવી રહ્યા છે
એટલે તેઓ ચાલતા હોય તેવો આભાસ

ડા. કરમરકર—ઈંદ્ર ભગવાનની સારવાર
માટે પુરા ત્રણ માસ જોઈશે.

ડા. વિશ્વનાથમ—ખરાખર.

દેવ પુરુરવા—તો આપશી અહીં જ રહોને !
અશ્વનીકુમાર—અહીં ઇરિપીતાલ પણ છે.

દેવ પરિક્ષિત—એ જ ઉચીત છે.

ડા. વિશ્વનાથમ—પણ મ્હારા પૃથ્વી
લોકના ઇરિપીતાલું શું ? હું માન
એ જ દિવસ રોમાઈશ. પછી ત્હમો
ડા. કરમરકર પાસેથી જ ઇન્જેક્શન
લેજો.

ઈંદ્ર ભગવાન—હાલે, ત્યારે તેમ યાઓ
વારૂ દેવ પુરુરવા, મહેને આથી
અનેકગણો આરામ લાગે છે. હવે
ત્હમો ડા. વિશ્વનાથમ વાસ્તે વ્યવ-
સ્થા કરો અને જુવો કે તેમના
સુખમાં જરાય જોટલી ઉણપ
ન આવે.

દેવ પુરુરવા—સારું !

વિશ્વનાથમ—વારૂ ડા. કરમરકર, ચાલો
આપણે પણ સ્વર્ગ જોવા જઈએ.
વારૂ દેવ અશ્વનીકુમાર, ચાલો ત્હ-
મારી ઇરિપીતાલથી શરૂઆત કરીયે.

દેવ અશ્વનીકુમાર—ચાલો. હું પણ
ફાતાય થઈશ.

[ડા. વિશ્વનાથમ, ડા. કરમ-
રકર, અને દેવ અશ્વનીકુમાર
પ્રસ્થાન કરે છે.]

પાત્રોઃ—અશ્વનીકુમાર ડા. વિશ્વનાથમ
ડા. કરમરકર, દેવ પુરુરવા.

યાય છે.]

ડા. વિશ્વનાથમ—અને આ ત્હમો
સ્વર્ગ !

અશ્વનીકુમાર—હા.

ડા. કુરમરકુર-પણ ડા. વિશ્વનાથમ, તહ-
મોને નથી લાગતું કે ઇન્દ્રાણીને પણ
આ રોગ હોય !

ડા. વિશ્વનાથમ-સંભવિત ખરું !

ડા. કુરમરકુર-વાર અશ્વનીકુમાર, દેવ
સમુદાયની અહીં પ્રવૃત્તિ શું છે ?

દેવ અશ્વનીકુમાર-આનંદ અને વિલાસ !

દેવ પુરૂરવા-અને સંગીત !

ડા. કુરમરકુર-પણ એ તો ચારે પાંચ
દિવસ ઠીક થાગે પછી ?

દેવ પુરૂરવા-ત્યગને તે વળી કંટાળો
હો તો હશે ?

ડા. કુરમરકુર-Excuse me. દેવ પુરૂરવા
પણ મને તો અત્યારથી જ કંટાળો
આવવા લાગ્યો છે !

ડા. વિશ્વનાથમ-ડા. કુરમરકુરની વાત
કંઈક સાચી છે. પ્રવૃત્તિ વિનાનું
જીવન તે કેમ ગમે ?

દેવ પુરૂરવા-આ તહમારી પૃથ્વીલોકની
મનોરંજના છે. તહમો તો પ્રવૃ-
ત્તિના ગુણમ-છો એટલે તહમોને
લાગે છે કે પ્રવૃત્તિ વિનાનું જીવન
કેવી રીતે હોઈ શકે ! પણ જીવે
અમારું સ્વર્ગ ! અહીં કોઈ ક્ષમ
કરે છે ? અમો કશું જ કરતાં નથી.
અમારા દેશે ખેડુતો નથી, કામદારો
નથી, ખણીયા નથી, કડીયા નથી,
કારીગરો નથી, મજૂરો નથી.
અમજીવી એવો શબ્દ અમારા શબ્દ-
કોષમાં નથી !

ડા. વિશ્વનાથમ-જનાં તહમારામાં અદ્ય
દેવો, મહાદેવો, અને ઇન્દ્રકોટીના દેવો
છે. આ કક્ષાઓ શા માટે ! તહમારા
કરતાં અમારો પૃથ્વીલોક વધુ શ્રેષ્ઠ

છે. કારણ કે અમો આદિશ્વ ધરાવીયે
છીયે લોકશાસનનો !

દેવ પુરૂરવા-લોકશાસન કે રાજશાસન
એ બે વચ્ચે તફાવત અતી ઓછો
છે. અમારે ત્યાં ઇન્દ્ર ભગવાન રાજ્ય
અમલ કરે છે.

ડા. કુરમરકુર-પણ તહમારે ઇન્દ્ર નેષ્ટએ જ
શા માટે ? જ્યાં શ્રમ નથી, જ્યાં
મિલકત નથી ત્યાં પછી રાજની
જરૂર શા માટે ?

દેવ પુરૂરવા-જ્યારે હું પૃથ્વી વિષે હતો
ત્યારે આવું કંઈ જ ન હતું. તે
વખતે પૃથ્વી એટલી બધી પવિત્ર
હતી કે દેવો પણ પૃથ્વી ઉપર
ઉતરતા. હવે તો હમોએ સાંભળ્યું
છે કે પૃથ્વી એટલી બધી પાપિષ્ઠ
બની ગઈ છે કે આર્યાવર્તમાં જતાં
ઇન્દ્ર ભગવાન પણ સંક્રાંચાય છે !

ડા. કુરમરકુર-પણ તહમારી વતમાન
નૃપતીશાહી વ્યવસ્થા કરતાં પૃથ્વીનું
લોકશાસન ધણી ઉંચી કક્ષાનું છે !

ડા. વિશ્વનાથમ-એમાં શંકાને સહજ
પણ સ્થાન નથી. પણ વાર, તહમો
કહો છો કે અહીં તો સુખ અને
વિલાસ જ છે તો પછી ઇન્દ્ર ભગ-
વાનને જે બાધી થયો છે તે પ્રસ-
રવાનો વધુ સંભવ છે. લાવો જો
દેવ અશ્વનીકુમાર, તહમારો હાથ.

[દેવ અશ્વનીકુમાર સંક્રાંચાતા
હાથ આપે છે.]

દેવ અશ્વનીકુમાર-પણ ઇન્દ્રભગવાનના
બાધીએ જ ઉગ્ર રૂપ પકડ્યું છે.

[ડા. વિશ્વનાથમ હાથની ગાંઠ
તપાસે છે.]

ડા. વિશ્વનાથમ-તહમને પણ અસર
છે ! સત્વર તહમો પણ તેની ચિકિ-
ત્સા શરૂ કરો !

દેવ પુરૂરવા-ત્યારે ડાક્ટર, મહારો હાથ
તો તપાસો !

ડા. વિશ્વનાથમ-તેનો હાથ તપાસે છે
અરે ! આ શું તહમોને પણ તેની
અસર છે !

દેવ અશ્વનીકુમાર-અરે, આ તો સ્વર્ગ-
વ્યાપી દેખાય છે !

ડા. વિશ્વનાથમ-અરે, જો તહમો બધા-
ને જ સીંચીલીસ થોડા કે વધુ પ્રમા-
ણમાં હોય તો-

ડા. કરમરકર-માત્ર હું કે આ દંડ
ઈંદ્રદારા ઉપર આવ્યું હશે અને
પછી અપ્સરાઓ દ્વારા સ્વર્ગમાં
પ્રસયુત્ હશે !

દેવ પુરૂરવા-[ચુસ્સાથી] એમ જ એમ
જા ! આ પાપિષ્ઠ ઈંદ્રજા આ વ્યાધી
માટે જવાબદાર છે. તેનું સિંહાસન
જમીનદોસ્ત કરવું જોઈએ ! હું
પુરુષશાળી દેવ પુરૂરવા, અને મહને
આ વ્યાધી ?

ડા. વિશ્વનાથમ-દેવશ્રી પુરૂરવા, એમાં
સંકાય કે શરમને માટે બહુ
સ્થાન નથી પૃથ્વી ઉપર 'પુરુષશાળી'
લોકોમાં જ આ વ્યાધી વધારે પડતો
દેખાય છે. વારું ડા. કરમરકર,
મહારી બેગ લાવ. આપણી પૃથ્વી
આતા કરતાં ધણી સારી છે !

[ડા. વિશ્વનાથમગંભીર વિચા-
રમાં પડી બાથ છે અને કંઈક
નિર્ણય કર્યો હોય તેમ તેમની
મુખાકૃતિ ઉપરથી દેખાય છે]

ડા. વિશ્વનાથમ-ચાલો, હવે હું
[પ્રસ્થાન કરીશ.

દેવ અશ્વનીકુમાર-ક્યાં ?

ડા. વિશ્વનાથમ- પૃથ્વી વિશે !

દેવ પુરૂરવા-અને મહારં ઈંદ્રજશન !

ડા. વિશ્વનાથમ-[બેગ બંધ કરતાં]
પૃથ્વી વિષે પધારજો ! હું તો જાઉં છું !
પ્રસ્થાન કરવા માંડે છે.]

દેવ અશ્વનીકુમાર-અરે મહારી ઈરિપી-
તાલ તો જાણે !

ડા. વિશ્વનાથમ-તહમારી ઈરિપીતાલ
તહમો જ સંભાળો. ઈંદ્ર લગ્નવાનને
કહે જો કે એક ઈંદ્રજશન આપ્યું
છે તેથી તેમને તો આરામ થઈ
જશે.....

દેવ પુરૂરવા-તેને તો સ્વર્ગ પણ ગમતું
નથી !
[પડો પડે છે.]

લવાજમના દરો-

દૈનિક હીંદુસ્તાન-પ્રજામીત્ર.

સુબખ તેમજ બહારગામ.

વાર્ષિક	રૂ. ૨૦-૦-૦
છ માસીક	રૂ. ૧૦-૦-૦
પરદેશ (હીંદ બહાર) રૂ.	૩૮-૦-૦
શીક્ષીંગ...	૫૮.

અઠવાડીક પ્રજામીત્ર-કેસરી.

સુબખમાં વાર્ષિક રૂ.	૬-૦-૦
„ છ માસીક...	રૂ. ૩-૦-૦
બહારગામ વાર્ષિક...	રૂ. ૭-૦-૦
„ છ માસીક...	રૂ. ૪-૦-૦
પરદેશ (હીંદ બહાર) રૂ.	૧૫-૦-૦
અથવા શીક્ષીંગ ...	૨૩.

નવયુગ-(માસીક)

વાર્ષિક	રૂ. ૫-૦-૦
હીંદ બહાર...	રૂ. ૮-૦-૦

અનિવાર્ય !

સુંવાળી અને મનોહર ચામડી

કંઠરતી બનાવરના તેસામાંથી
તક્યાર થતા આ ખુરબોદર ટોય-
લેટ સાથુથી તેને બાળવી રાખો.

ખુબસુરત ચામડી સીવાય
ખુબીયું એક વધારે
એવાણુ નથી: અને દરેક
નીચ્છાત જાણે છે તેમ મનોહર
કંઠી માટે ઉપરની નહી પરંતુ
ચામડીના રૂઆંટાની પણ
સ્વચ્છતાની અગત્યતા છે
ચોકખાં વનસ્પતીના તેલોની
બનાવટ "પ૦૧" ટોયલેટ
સાથુ વાપરવાથી આની તમે
ને ખાત્રી થશે. તેના ઉચ્ચ
અને લીસા શીણથી ચામડીના
દરેક મેલો ધીમે ધીમે પણ
ચોકસાઈથી દુર કરી, જે
સમાધનની સરસ મુગ્ધ
પ્રસરેલી મુવાળી બનાવે છે.

ચોખ્ખો તેમજ કઠીન
કેમીકલ્સથી નીરાળો હોય
"પ૦૧" ટોયલેટ સાથુની આ
ઉત્તમ ગતિ માટે ધણીજ
આછી કામત છે.

જનાવરની ચરખીયા
ખીલકલ નીરાળો છે.

ટામકો સેલ્સડીપાર્ટમેન્ટ,
વા. બાઈસ પરદ, મુંબઈ.

ધી તાતા ઓઈલ મીલ્સ લીમીટેડ, તાતાપુરમ

પે શાવરના શ્રમજીવીઓ સાથે-

અખેસ!!

આરિયા!!

કોઈ પણ બાંધકામ ઉપર કાણુલર ઉભા રહો તો આ શબ્દો ત્હમો અવારનવાર સાંભળશો. અખેસ એટલે ઉંચે, અને આરિયા એટલે નીચે. આ શબ્દો મુળ પુનઃ ભાષના. પણ પદાણુ શ્રમજીવીઓએ આ શબ્દો અહીં ચાલુ કરેલા અત્યારે તો તે સાવ સામાન્ય થઈ પડ્યા છે.

પદાણુ એટલે ચોટીદાર. એવી સામાન્ય માન્યતા બંધાઈ ગઈ છે. મુંબઈ શહેરમાં ટૂંકમાં બેઠાં બેઠાં ત્હમે કોઈ આલીશાન મકાન ઉપર નજર નાંખશો તો પદાણુના ઓશીસના બારણાં આગળ પડેલા ખાટલા પર પહેલી ત્હમરી નજર પડશે. કોઈ પદાણુ ત્હમેને ઓડાઉન સાચવતો જડશે. આ સિવાય પદાણુ વિશે જગત બહુ ઓછું જાણે છે. છતાં વૈવિધ્યશાળી, ખુશાલ, અને આનંદલયુક્ત ભાગ્યે જ બીજા શ્રમજીવીઓનું જીવન હોય છે. આથી જ નમંદા નદીના પૂલ બાંધતા પદાણુના જીવનનો આ આછો પરીચય આશા છે કે વાચક બીરાદરોને રસપ્રદ લાગશે.

બાંધકામના જોખમકારક અને જોરદાર કામો ઉપર પદાણુનો અણકપ્પો ધ્વજરો છે. તેમ ન હોય તો કામ જરૂર અટકી પડે. ઉંચા આકાશ સાથે પાતો ઠરનારા કેનના

મારવાડના શ્રમજીવીઓના જીવનની આછી ઝાંખી કરાવતો એક લેખ ગઈ વખતે આપ્યો હતો તેજ લેખકની રસપદ શૈલીમાં આપણા સીમાપ્રાંતના બીરાદરોના જીવનમાં ડોકિયું કરાવતો લેખ વાંચકોનું ધ્યાન જરૂર ખેંચશે.....તંત્રી.

દોરડા ઉપર આરામથી બેસીને અખેસ અને આરિયા કરનારા આ પદાણુને જુવે, તો ત્હમે ચિત્રપટ જોઈ રહ્યા હોવ એવું જ કાણુલર લાગે. સામાન્ય માણસની છતી ચથરી જાય એટલી ઉંચાઈએ આરામથી બેસતા આ શ્રમજીવીઓના જીવનને ખરેખર ધન્ય છે! તેમજ જમીનની નીચે—ધરતીના પેટાળમાં કામ કરવા આ શ્રમજીવીઓને જરાય સંકાપ્ત થાય તેમ નથી. આંખને અન્યથા કરે એવા કામો ઉપર આ પદાણુ શ્રમજીવીઓને જ્યારે સપાટાબંધ ચઢી જતા જોઈએ છીએ ત્યારે તેમની હિંમત જરૂર પ્રશંસા ભાગી લે છે.

છતાં તેઓ પણ માને છે કે જોખમના કામ કરવાને માટે જ તેમના

માં લાયકાત છે. 'હમ કુછ 'કુલી' નહિ હે' ! હમ ખલાસી હે' આવો જવાજ અહીં અસ્વાભાવિક નથી. તેમનો 'રેટ' પણ ઝહોટો છે. જ્યારે સામાન્ય મારવાડી કુલીને આદ્યથી નવ આના 'રેજ' મળે છે ત્યારે પહાણ 'ખલાસી'ને લગભગ ૩૫પિસે રેજ મળે છે ! આ વધુ રકમનું અભિમાન પણ તેમનામાં હોય એ સાવ સ્વાભાવિક છે.

શ્રદ્ધાળુ !

અને ધર્મ અને જમાદારમાં તેમને અપૂર્વ શ્રદ્ધા છે. તેમના કેમ્પમાં જમાદારો જોઈએ તેટલા છે. કેંપની જમાદારોને સારો પગાર આપી ખુશ રાખે. બદલામાં જમાદાર તેના માણસો પાસેથી કામ લે. સાચી રીતે જોઈએ તો જમાદાર માત્ર પોતાના માણસોની જ દેખરેખ રાખે છે. સારાં કપડાં, ચઢાકેદાર પહાણી ચપ્પલ અને ઠસખી પાધડીવાળો ડાઇ પેશાવરી પુરૂષ દેખાય તો તરત જ સમજ લેવું કે અધિકામ ઉમર કામ કરતો તે જમાદાર છે !

અહીં જમાદારનો શબ્દ એ વેદવાક્ય મનાય છે ! જમાદારે કહ્યું એ કરવું જ જોઈએ ! જમાદાર કહે કે આ કેને ઉપર ચઢી જવ તો તે પહાણ જરૂર ચઢી જાય. ઠારણ કે જમાદારની પાસે આયિંક બળ છે. પહાણના ચઢેલા પૈસા જમાદાર આવે તો જ મળી શકે ! જમાદાર એ તો કેંપની અને તેના કામદારો વચ્ચેના સંબંધનો સૌથી મહત્વનો અંગૂઠો છે !

ખીરાદરી

અને પહાણ શ્રમજીવીઓમાં ખીરાદરી પણ સારી દેખાય છે. એક પહાણને વાગે તો તરત જ બે ચાર બેગા થઈ

જાય, એક બે જણ સારવારમાં જરૂર ઉભા રહે. ખખર ઠાઠવા તો લગભગ પંદર વીસ આવી જાય. પણ સાથે મારામારી અને દુશ્મનાવટમાં પણ તેઓ એટલા જ પુરા હોય છે. પેશાવરના જુનાં ઝેરવેર તેઓ અહીં પણ સંભારી રાખે છે અને લાગ આવે તો છરી ઠાઠતાં જરાયે ન સંકોચાય તેવા આ શ્રમજીવીઓ છે.

પહાણ શ્રમજીવીઓમાં પણ બે વિભાગ છે. એક વિભાગ પોતાના બાલગચ્ચાં સાથે રહે છે, બીજો વિભાગ—એકલવાયા—ઓનો વિભાગ છે. પહાણની પરદા પ્રયાં અહીં પણ મોજુદ છે અને પહાણની લલનાઓ તેમની ટીનની ચાર દિવાલની બહાર કવચિત જ પગલાં મુકે છે.

આનંદ—ગાના—અને ખુશમિજાજ એકલવાયાઓના કેમ્પમાં ભરપુર દીસે છે. આ વિભાગમાં એક વાર જઈએ તો અડધો કલાક તો આમેય નીકળી જાય. એક પ્રકારનો પ્રખર આશાવાદ અને કંઈક અંશે નરી બાલિશતા પણ આ પહાણોમાં જોઈએ તેટલી જડે છે !

લઘુઅંધી

અને છ ફીટ ઉંચા અને ૩૬ ઇંચની જાતીયાળા આ બળવાન પહાણોનું સામાન્ય મનસ લઘુઅંધી [Inferiority complex] થી પીડાય છે ! વાત વાતમાં 'છ હંજુર' શબ્દ એટલી બંધી વાર આવે કે આપણે કંટાળી જઈએ. સાથે જ 'બાણુલોગ'ની બીક પણ તેમને બહુ લાગે છે. સુકલકડાં અને આજ મરું કાલ મરું જેવા દાઢમટ્ટીપરો આગળ તેઓ શાંત બનીને ઉભા રહે છે, એટલું જ નહીં પણ અનેક વાર વધુ પડતું આત્મકિતપણું દાખવે છે. વક્ષમરીના અનિષ્ટાથી પીડાતા આ સમુહમાં સમુહભાવના જરાયે સર્જાઈ

નથી. વર્ષાદિના સમયમાં પેશાવરના મુદ્કમાં રહીને અધઃજગતી જીવન ગાળનારા આ પક્ષણો આસો માસ આવતાં હિંદુસ્તાન પ્રદેશમાં મજૂરી માટે ઉતરી પડે છે. જ્યાં કામ મળે ત્યાં જવા માટે તેઓ તૈયાર છે. જોઈએ તો ખર્ચમાં મોકલે ! જોઈએ તો સીલોન લઈ જાય ! બાંધકામ ઉપર યંત્રોના સંસ્કરણમાં રહેતા હોવા છતાં તેમનામાં નવી વિચારસરણી જેવું જરા પણ નથી. ધર્મ અને કુરાને શરીરમાં તેમની શ્રદ્ધા હજીય સનાતન છે. તેમનું સામાજિક જીવન પણ પહેલાંના જેવું જ છે. તેમના પહેરવેશમાં પણ કંઈ પ્રગતિ નથી. મજૂરી કરતાં કરતાં-પૈસા એ પહોંચીને આદર્શ લક્ષ્ય છે ! અને જેમ અને તેમ વધુ ખર્ચાવી પેશાવર મોકલવાની તીવ્ર ઇચ્છા વળગેલા જૂતની માફક તેમના જીવનની કેટલીક સુધરે પળોને હણી રહી છે !

આ શ્રમજીવીઓ છે ! શરીરની તાકાત ઉપર જીવનારા આ કામદારો છે. છતાં પણ

તેમનામાં કામદાર વર્ગનું વર્ગીય તત્ત્વ બહુ ઓછું છે ! આગળ જોવાની તેમનામાં ઇચ્છા નથી. લાંબો વિચાર કરવાની શક્તિ નથી. અહરરોજાની અતી જાળમાં આ મજૂર ખીરાદરોમાં વર્ગભાવના ખીલે તેવા સંભવ અતિ ઓછા છે. સાથે જ વફાદારીની ભાવનાથી તેઓ એટલા બધા આત-આત ધર્ષ ગયા છે કે કંપનીનાં હિત તેમનાં હિતનાં વિરોધી છે એમ સમજીને લગભગ અશક્ય છે !

છતાં તેઓ પણ પલટશે. શબ્દ કરતાં સમયનું બળ મહોદ્ છે. એ સમય પણ આવે કે શ્રમજીવીઓના પક્ષનું નેતૃત્વ પણ તેઓ લે. હિંદની આઝાદી માટે જરૂર આ આશા રાખી શકાય. એક વસ્તુ તો તરત જ જણાઈ આવે છે કે જો તેઓ એકવાર કોઈપણ વસ્તુ ઉપાડી લે તો છેવટ સુધી તેને વળગી રહે તેવી શક્તિ તેમનામાં સતેજ છે. હું તો માનું છું કે હિંદની આઝાદીની લડતમાં આ પક્ષણો ધણો આગળ પડતો ભાગ ભજવશે.

સઘળી સ્ત્રીઓના ઉપયોગ માટે લેડીઝ બામ

અટકાવ ન આવવો, અટકાવ વખતે અસહ્ય દુઃખ થવું અથવા અધુરો અટકાવ આવવો, હીસ્તીરીયા, ગલનું રક્ત થવો, વારંવાર ગલનું પતન થવું, ગલનું ન રહેવો તથા ધાતનું જવું આ સર્વ સ્ત્રીઓના રોગ ઉપર અમારો બામ ગેરંડીડ ઇલાજ છે. સ્ત્રીને ગલનું રહેવામાં તે મદદગાર છે. પહેલા નંબરનો લેડીઝ બામ અટકાવના સઘળા દર્દો ઉપર આલી શકશે. શીશીની કીમત ત્રણ રૂપીયા સફેત અગર તો લોહી સાથે ધાત જતી હોય તો તેને માટે નં. ૨ ઉપયોગી થઈ પડશે. શીશીની કીમત રૂપીયા ચાર પોસ્ટ પાસંલ ખર્ચ જુદું.

દેશી બનાવટના આ બામની કીમત સોના જેટલી કીમતી છે, એના ઉપયોગથી વધુ છુપું દર્દ સહન નહિ કરવું પડે. દરેક સારા પતિએ દાયલ લેવી જોઈએ. લેડીઝ બામ વાપરવાથી હૃદય પર કોઈ જાતની અસર થતી નથી.

બિહાર કેમિકલ વર્ક્સ,

શ્રી ગૌરંગા લવન, ભાગલપુર. ટેલીગ્રાફીક સરનામું. કેમીસ્ટ્રસ.

સુખંધના નીચેના એજન્ટો પાસેથી પણ મળશે:—

થોમસન એન્ડ ટેલર લીમીટેડ અને પી. એમ. ઝવેરી એન્ડ કંપની,

નો ક રી

જ્ઞાતી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી પાર્વતી ગુજ.તી સમાને
શ્રીયુત પદ્યાભાષ્યાણુંદ્રશ ચાવડા
તરફથી સંપિતય સમેમ ભેટ.

પૃથ્વીશ વર્ષના જુગતરામને જીવનનાં
લગભગ બધાંય મહેત્વનાં કામ હજી
બાકી હતાં અને તે બધાં કામ માટેનું
બળ તેને આ નોકરીમાંથી મેળવવાનું હતું.
એથી જ તો એનું શરીર યંત્ર અવિરત
કામ કરતાં ચાકતું જ નહિ. ગમે વખતે
તેણે શેઠ પાસે પગાર વધારવાની વાત
કરેલી ત્યારે તેણે હસીને જવાબ આપેલો
“એમાં શું વળશે! તારે જોઈએ ત્યારે
એક સામટું માગી લેજો ને.” અને થોડા
જ વખત પહેલાં શેઠના પ્રીતિપાત્ર એક
નોકરના લખપત્રસંગે દુકાન તરફથી બંધો
રૂપિયાનો ચાંદલો થયો હતો તેની શેઠે
યાદી આપી. આથી એ લલિત્યની
આશા આપતા ઉપકારમય શબ્દોના
ભારમાં જુગતરામની માગણી દબાઈ ગયેલી.
જુગતરામે એક કંઈક શેઠિયાઓ તરફ
એકદર તો નથી હોતા. જુગતરામના
આશાવાદે તેને સમજાવ્યું કે શેઠિયાઓને
એકદર થવું પાલવી જ ન શકે. કારણ
Survival of the fittest ના સ્તોત્ર
પ્રમાણે જુગતરામની ઉપયોગિતા સ્થાપિત
થાય એટલે તેની મરજી માફકની સગવડો
તેને મળવી જ જોઈએ, કેમકે જને
પક્ષનો તેમાં સ્વાર્થ હતો.

અને આ નવા શિખાવેલા આશાવાદના
જોરે જુગતરામે ધણું ધણું કામ કરી
નાખ્યું. હુલ્લડના વખતમાં જ્યારે કોઈ
દુકાને આવવાની પણ હિંમત ન કરતા
ત્યારે જુગતરામ આ આશાવાદના જોરે
ઉધરાણી પુતાવી આવતો. એ જ આશાના
બળે તે માલના નમુના લઈ દેશપરદેશ
રખડયો હતો અને ખાતું, પીણું, સુવું
વગેરે અનેક માનવજીવનની અનિવાર્યતા-
ઓની પણ અવગણના કરીને તેણે શરીર
ટકાવી રાખ્યું હતું. ઘણીએ વખત તે
ચાકરોપાકરો અટલાબાદ પહોંચતો અને
કંઈક આરામ મેળવવા કોઈ સંગીતના
જલસામાં જવા મન લલચાતું પણ તુરત
તેને દેશમાં એડેલી હતી અપરિણીતા લલિ-
તાનું નાલુકું મુખ યાદ આવતું અને
સંગીત પાછળ ખરચાવાની નોટ લલિતા
માટે ભેટ લેવામાં ખરચવા ઈચ્છા થતી.
પણ પાછળથી તારીજ કરતાં જણાતું કે
એ પામર જીવનમાં કદાચ વિવાસને
માટેના ખર્ચને સ્થાન હોય પણ બેઠાનો

લેખક :

હરિકૃષ્ણ બ્યાસ

સમાવેશ તો થઈ શકે તેમ નથી જ. અને આપોઆપ અધુનું બહાર નીકળેલું પાકીટ પાછું ખીસામાં પડતું અને આમ એ ખચતું વળતર વાળવા માટે કરવું પડતું બોટું મુસાફરીનું બીલ ન થતું. ઘણીએ વખત વાણિજ્યના એકધારા નીરસ જીવનમાં કાંઈ નવીનતા લાવવા તેની નજર કોઈ પિક્ચર-પેલેસ તરફ વળતી પણ તરત ઓછા સમયમાં ધણું કરી બતાવવાની મહત્વાકાંક્ષા જાગૃત થતી અને સિનેમાને બદલે સિનેમા જેવા આવેલા પ્રેક્ષકોનાં દર્શનથી જ તૃપ્તિ મેળવી તે એક બે વધુ ગ્રાહકોની સુલાકાત માટે ઉપડી જતો. એનાં જીવનનાં ફક્ત બે ધ્યેય હતાં: પ્રેમ અને સ્વાતંત્ર્ય. અને એ બંને આપવાની આશા આપતું આ એક જ કલ્પવૃક્ષ હતું: નોકરી. એથી જ તે પોતાના રૂઢિચર્યા તેનાં મૂળ પોષતો હતો.

અને આથી જ દીવાળી અને એસતનાં તહેવારો ક્યારે પસાર થયા તેની જુગતરામને ખબર જ ન રહી. નફા ખોટની તારવણી, માલની બચતનો હિસાબ, ઈન્કમટેક્સ માટેની તૈયારી વગેરે અનેક કાર્યોની તકલીફો દીવાળીની રોશની જેવા પૂરતી આંખો ઉંચી કરવાની તેને પુરસદ જ મળી ન હતી. આ વખતે શેઠિયાઓએ બહુ જ તાકીદે કામ માગ્યું હતું અને બધું “કીલીઅર” કરવાનો હુકમ કર્યો હતો. જુગતરામની દૂરદર્શી શુદ્ધિ એ બધા વટહુકમોની પાછળની મંત્રણા જાણી ગઈ હતી. માટે જ આ વરસની નોકરીની કાપડપમાં પોતાનું નામ ન આવે એટલા ખાતર તો તે હંમેશના કરતાં પણ વધુ ઉલટથી કામ કરતો હતો. દિવસના કામથી થાકી લોથ જેવો થઈ જવાથી તેને જ્યારે ઉંઘવાની ઇચ્છા થતી

ત્યારે તે પોતાને સંજીવની આપનાર મંત્ર બોલતો: “Survival of the fittest.” અને તરત કામ પર બેસી જતો, અને એનો પ્રતિસ્પર્ધી ગળનન ‘હવે તો થાક્યા’ કહી ચોપડો અને કલમ ફેંકી ઉભો થઈ રાતના આઠ વાગ્યે આલ્યો જતો ત્યારે જુગતરામ તેની પીઠ પર વિજેતાની નજરથી જોઈ મંદ રિમત કરતો, અને દસ બજે સૌથી છેલ્લો તે દુકાન છોડતો ત્યારે પોતે દુકાનનો એક નાનો લાગીદાર હોય એવા ગર્વમિશ્રિત ઉત્સાહથી જમદારને સૂચનાઓ આપતો જતો.

દીવાળી ગઈ. દીવાળી અંગેનું દુકાનનું બધું કામ પણ પૂરું થઈ ગયું; નવું કામ તો હવે બહુ જ ઓછું આવતું હતું, કેમકે મંદીની અસરથી એ પેઢી પણ મુકત ન હતી. એથી એક દિવસ બપોરે નવરા બેઠાં જરા શેઠને ત્યાં જઈ આવવાનો જુગતરામ વિચાર કર્યો. જુગતરામ દિવાનખાનામાં આવ્યો તો તેણે બેઠું કે ગળનન ત્યાં આગળથી જ બેઠેલો હતો અને શેઠ સાથે ગરખાં મારતો હતો. ગળનનની દુકાનમાં અનિયમિત હાજરીનું કાંઈક ઝાંખું કારણ જુગતરામને સમજાયું. દુકાનમાં ન હોય એટલો સમય તે અહીં નોકરી નોંધાવતો. પણ જુગતરામે એક છપો મંત્રાચ્ચાર કર્યો “Survival of the fittest.” અને એ મંત્રના જેવે ચહેરા પર છવાયેલી તાઝગી સહિત દિવાનખાનામાં આવી શેઠની ગાદી પાસે આવીને બેઠો.

જુગતરામ છેક ગાદી નજીક આવ્યો ત્યારે ગળનન સાથે ગરખાં મારવામાં મશગુલ થયેલા શેઠનું તેના તરફ ધ્યાન ગયું અને કાંઈક વિતંબ, કાંઈક બેપરવાઈ અને કાંઈક મસ્કરી કરતા મુરે બોલ્યો, “ઓહો

જુગતરામ, આજ તો તમે કાંઈ ભૂલા પડ્યા ? ”

“હા, હા! આજ કામ કાંઈક ઓછું હતું. તે થયું ચાલ જરા શેઠ પાસે જઈ આવું. આ ચાર માસમાં તો ક્યાં જરાય નીરાંત હતી.”

“હા. હા જુગતરામ તમે સારું કામ કરો છો હો.” શેઠે કાંઈક સહાનુભૂતિ અને કાંઈક શંકાશીલતાથી કહ્યું. એટલું કહેતાં તેણે એક વખત જુગતરામ તરફ અને એક વખત ગળનન તરફ જોયું. શેઠના મુખનો કટિા કઈ બાલુ નડ્યો તે તો ન સમજાયું. છતાં તેમને મ્હેંમે સત્ય તો નીકળ્યુંજ.

“એ તો ઠીક પલુ...” શેઠ આગળ કાંઈ બોલે તે પહેલાં તો શેઠની પાછળ બેઠેલા કીકાને “અં...અં...અં...અં” પોકાર શરૂ થયા.

“કેમ શું છે, વળી ?” શેઠે વાક્ય અધુરું મુકી કીકાને પૂછ્યું.

“માલે થોલે બેચલું એ, એં...એં...એં...એં” અને કીકાએ એકાદ બે મીનીટ-માંજ આખું દિવાનખાતું ગળવી મુક્યું.

પોતાના પુત્રની થોડેસ્વારી કરવાની એ ઉત્કટ ઇચ્છાને ઘખવા શેઠે તેને એક તમાચો ધરી દીધો. પણ શેઠની વૃદ્ધાવસ્થામાં શેઠાણીને એ રતન માંડ માંડ સાંપડ્યું હોવાથી તેગથી એ જુલમ સહન ન થયો. તેઓએ રમોડમાંથી ઘોડી આવી મી. કીકાના સુરમાં સુર પૂડાવ્યા.

ગળનન અને જુગતરામ બંને આ દૃશ્ય જોઈ રહ્યા. જુગતરામને બાળક પ્રિય ન હતાં તેમ તો નહિ પણ આઠ વર્ષની વયના બાળકનો આવી જાતનો કણ્ઠઓ તેને જોડીસ આખા ધિનાની ફેજદારી જેવો લાગ્યો. તેને થયું આવડું બાળક દલીલથી સમજી શકે. તેણે મત આપ્યો, “ચાલોને ગાડી મંગાવીએ અને જરા ફરી આવશે એટલે રહેશે.”

પલુ કીકાએ દલીલ કરી “માલે આંધ ને આંધ થોલે બેચલું એ એં...એં... એં...એં...” જુગતરામ જોઈ રહ્યો. શેઠની સ્થિતિ દમાજનક થઈ પડી, કેમકે તેઓ પણ જુગતરામના જ મતના હતા. પણ શેઠાણીના બચે લયનું શસ્ત્ર અજમાવી શકતા ન હતા.

ગળનનની ચાલાક છુદ્ધિએ ઉપાય શોધી કાઢ્યો. તરત તે ચાર પગે ચાલતો કીકા પાસે ગયા, તેને પોતાની પીઠ પર લીધો અને આખા દિવાનખાનામાં ફરી તેની સ્વારીની ઈચ્છા સંતોષી. શેઠે એ જોયું અને ગયેમાં આવ્યા; શેઠાણીએ એ જોયું ને હપમાં આવ્યાં; જુગતરામે એ જોયું અને જોઈ રહ્યો. બાળક તરફના પ્રેમને ખાતર થતી રમત તેને પ્રિય હતી. પણ સમજણા બાળકની ખોટી હક સંતોષવામાં તેને પ્રેમ જેવું કાંઈ ન લાગ્યું. પણ કીકાને આવી ફિલસુફી આવડતી ન હતી. તેણે તો ગળનનની પીઠ પર બે ચાર કુદકા ચાર્યા, બે ચા વખત તેને ચાખડ્યો, એક બે ગાજો દીધી પિણુ ગળનન એ વખતે

‘ધોડો’ હોવાથી એવું કાંઈ સમજ્યો નહિ) અને બે ચાર વખત તેના કાન ખેંચ્યા એક વખત સ્વારીનો વનસગોર કરાવ્યો. અને પછી શાન્ત થઈ પિતાના ખોળામાં બેસી ગયો.

* * *

એ દિવસના ઉપહારનો બદલો આભારી શેઠ ભૂલી શકે તેમ ન હતું. તેમને મુશ્કેલી આપના બદમાશ ધરાજ પાસેથી મારની બી છતાંક પણ ઉધરાણી પતાવી શકે એના કરતાં કીકાની અને ટીકાની માની ઉધરાણી પતાવી શકે એવા નોકરની વધુ

કિંમત લાગી અને તેથી ચુંદવાના નોકરની પસંદગી વખતે હાથણીએ ગળનન પર કળશ દોડ્યો.

તે રાત્રે દસ વાગ્યે જુગતરામે દુકાન છોડી ત્યારે કલિપત ભાગીદારીની ખુમારી તેની આંખોમાં ન હતી. ત્યારે ન તો જમાદાર તેની સલામ આપ્યો કે ન તેને કાંઈ જમાદારને કહેવાતું હતું. તે દરવાજા બહાર નીકળ્યો. જરા દૂર જઈ તેણે એક કટાક્ષ એ દરવાજા પર ફેંક્યો. અને એ મુક કટાક્ષમાં એણે ધણુંય કહ્યું. પણ એ બધાંનો પ્રધાનસુર એક હતો: “Survival of the Sweet-est.”

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ઘણુંજ જાણીતું થયું છે,

દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં બાકસો તૈયાર મળશે. તેમજ ગોરડરથી બનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપૂર્વક માલ

ચેકલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોગ વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ગોર્ડર આપો.

અમારું માથેરાનતું લોકપ્રીય રોયલ હીન્ડ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે દુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબજાર—સુબા. ૨. અને ૨૬૩, ગ્રાંડરોડ—સુબા. ૭.
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭. ૨૦ નં ૦ ૪૧૧૪૦.

કયો માર્ગ?

૦ રાજ્ય શેકસનું નામ એક ઉદામ ૦
લેખક તરીકે જૂળ મશહૂર છે.
તેમણે હાલમાં બ્રીટનની શાહિ-
વાદી નીતી એ સખંધે એક
મુન્દર પુસ્તક લખ્યું છે. એ
પુસ્તકમાં એમણે ચાલુ વેપાર-
મંદીમાંથી ઉગરવાના એ માર્ગો
-યુદ્ધ અને ક્રાંતિ-ના દર્શાવીને
સામ્રાજ્યની જનતાને પુછ્યું
છે કે તમે કયે માર્ગે જવા
માગે છો? મી૦ શેકસના એ
સુદાઓ સહુએ વિચારવા
૦ સરખા છે.

પ્રસાર થએલા માસ
દરમ્યાન પરદેશનાં જાપાંઓ ખખર લાગ્યાં
છે કે જૂનાં જૂનાં સામ્રાજ્યોની સાંસ્થાનિક
પ્રજાને અને ખાસ કરીને હિન્દને અત્યંત
ઉપયોગી થઇ પડે એવું એક પુસ્તક
હમણાં બ્રીટનમાં પ્રગટ થયું છે. એ પુસ્ત-
કનું નામ છે: “બ્રીટીશ શાહિવાદની
સાંસ્થાનિક નીતિ.” એ પુસ્તકનો લેખક
છે; રાજ્ય શેકસ. રાજ્ય શેકસનું નામ
હિન્દમાં છેલ્લે છેલ્લે હીક હીક જાણીતું
થયું છે કેમકે તેણે લખેલ પુસ્તક ‘લેનીન’
હિન્દમાં સારી રીતે પ્રચાર પામ્યું
જણાય છે.

રાજ્ય શેકસે પ્રખુત પુસ્તકમાં જગતની
અત્યારની વેપારમંદીનું ઉગ્ર સ્વરૂપ બરા-
બર સ્પષ્ટ કરીને જગતની મુલ્યન શાહિ-
વાદી સત્તાઓ તેમાંથી ઉગરી જવાનો કષ્ટ
યોજનાઓ હાથ ધરી રહી છે તે ખતા-
વવાને પ્રયાસ કર્યો છે. તેનું કહેવું ટુંકમાં
એવું છે કે જગતની બધીએ શાહિવાદી
સત્તાઓ પોતપોતાના તાબાના સાંસ્થાનિક
દેશોને હિસાબે અને જોખમે અત્યારની
મંદીમાંથી ઉગરી જવા માગે છે. એમ
કરવામાં જે શક્યતાઓ અને જોખમો
સમાએલાં છે તે બરાબર પારખી લઇને
પોતાની યોજનાઓ નેઓ કઇ રીતે ધડે છે

તે એ પુસ્તકમાં વિસ્તારપૂર્વક બતાવવામાં આવ્યું છે અને ખાસ કરીને ક્ષીત્રીય શાહિવાદ ક્ષત્ર ગતમાં રમે છે તેના પર એ પુસ્તકમાં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. આ પુસ્તકમાં જે અવલોકનો પરદેશી છાપાઓમાં પ્રગટ થયાં છે તે પરથી આ લેખ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

જગતની આર્થિક અવદશા.

જગત અત્યારે જે કારમી વેપારમંદીનું ભોગ બની રહ્યું છે તેનું મુળ અને સ્ત્રીય કારણ એટલું જ છે કે અત્યારની મુદીવાદી સમાજવ્યવસ્થાનીયે ઉત્પન્ન થતાં ધનની વહેંચણી એવી અસમાન રીતે થાય છે કે મોટા મોટા નફા જમા કરી તેના અમુક ભાગની મદદથી વધારે નફા મેળવવા માટે ઉત્પાદનનાં સાધનોને વધારે વિશાળ અને વધારે કાર્યક્ષમ બનાવ્યે જતા જગતના મુદીવાદીઓને એ ખ્યાલ નથી જ રહ્યો કે તેઓ જે માલ ઉત્પન્ન કરે છે તે ખરીદ કરવાને માટે મહેનતુ માનવો પાસે શકિત રહી નથી, પરંતુ આ વસતુ સત્ત્વ સ્વીકારી તેને એ પ્રમાણે ઉપાય કરવાની પ્રમાણિકતા જગતની રાજ્ય કરનારી શાહિ-સત્તાઓમાં નથી. કેમકે એ માગે એમની નફાખોરીને વિનાશ સમાજેલો છે. અત્યાર સુધી જે વેપારમંદીઓ આવતી તેમને નિકાલ સામાજ્યોની સીમા અને તાબેદાર પ્રજાઓનાં શોષણની કક્ષા વધારીને કરવામાં આવતો. હવે સ્થિતિ એવી આવી છે કે પૃથિવના તલ પર એકેય પ્રદેશ કે એકેય માનવજાત એવી રહી નથી કે જેના પર એકે યા બીજા સામાજ્યની આણુ વિસ્તારી શકાય. તેમજ જે તાબેદાર પ્રજાઓ છે તેમનું શોષણ પણ ખુલ્લું આગળ વધી શકે તેમ નથી કારણ કે શોષણની શક્યતાઓ જ ઓસરી ગઈ છે.

ઉપરાંત આજે એક કે બે એવી સામાજ્ય સત્તાઓ છે કે જેમની પાસે સંસ્થાનો સારા પ્રમાણમાં છે બ્યારે બીજી એવી સામાજ્ય સત્તાઓનો ઉદય થવા પામ્યો છે કે જેઓની પાસે સંસ્થાનો નથી અને જેઓની સંસ્થાનોને લગતી ભૂખ અત્યંત ઉચ્ચ બની છે. એ સામાજ્ય ભૂખનું મુળ એ માન્યતામાં રહેલું છે કે અત્યારની વેપારમંદી ઉપર જણાવેલાં નક્કર કારણોને નહિ પણ મોઢા ન સમજાય એવા ગોટાળાને અભારી છે. પરિણામે જૂદી જૂદી સામાજ્ય સત્તાઓ વચ્ચે અદેખાઈતો ઉક્ષાટ અસહ્ય બનવા લાગ્યો છે.

શાહી સત્તાઓની દાનત

ઉપર : જણાવેલા વિચારો સ્પષ્ટ

રીતે સમજાઈ જાય એટલા માટે જૂદી જૂદી સામાજ્ય સત્તાઓની અત્યારની રમતનું અવલોકન કરી લેવું આવશ્યક છે. સ્થાપિત શાહિસત્તાઓ પાસે જે તાબેદાર સંસ્થાનો અત્યારે છે તેમના પર પોતાની પક્ષક વધારે મજબૂત બનાવવાની નવી યોજનાઓ તેઓ વિચારે છે; હસ્તી ધરાવતાં સંસ્થાનોની પુનર્વહેંચણીની સુકિતઓ વિચારાય છે; કોઈ સત્તાનાં સાંસ્થાનિક સ્વાર્થોને ટેકા આપી તાત્કાલિક લાભો મેળવી લેવાની બાજુઓ ખેંચાય છે; અને છેવટે, સાંસ્થાનિક દેશોનો મુખ, સંપર્ષિત અને સ્વતંત્રતાનો આદર્શ પુરો પાડનાર સોવિએટ યુનીયન સામે બળ અજમાવવાની યોજનાઓ પણ વિચારાય છે. પણ જ્યાં કુટણુકળાની આવી ગંદી બાજુઓ ખેંચાતી હોય ત્યાં અંદર અંદરની અદેખાઈની પણ શી ખામી હોય? આ રહ્યો એ બધાંના નક્કર દાખલાઓ:

બ્રીટનની શાહિસત્તા બહાદુર પેપરની થોળના અને લશ્કરી બળના વધારાથી હિન્દ પરનો પોતાનો કાબુ વધારે સાબુત બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે. બળપાન અને તેને છપી રીતે મદદ કરનાર બીજી શાહિ-સત્તાઓ ચીનના નવી રીતે ભાગલા પાડી લેવાંની તબવીજ કરી રહી છે. ઇટાલી ઉત્તર આફ્રીકામાં પોતાની સત્તા વિસ્તારવાને પ્રયત્ન કરી રહેલ છે. જર્મની પૂર્વ અને દક્ષીણ પૂર્વનાં યુરોપમાં પોતાની સત્તા જમાવવાને વલ્લખાં મારી રહેલ છે અને હીટલરનાં માનીતા પટાવત ગોરીએ હજુ થોડા જ વખત પહેલાં સ્પષ્ટ કરી દીધું હતું તેમ બ્રીટનની હિન્દ સંબંધી નીતિને ટેકા આપીને યુરોપમાં પોતાની નીતિને બ્રીટનનો ટેકા મેળવવાની તકબીર રચે છે. આ રીતે બ્રીટન, બળપાન અને જર્મની સોવિએટ યુનીયન સામે વૈરવૃત્તિ કેળવી રહ્યાં છે. બીજી તરફથી ફ્રાન્સ અને ઇટાલી વચ્ચે, જર્મની અને ક્રાંસ વચ્ચે, જર્મની અને ડાન્યુબનાં કાંઠાનાં રાજ્યો વચ્ચે અને પાસીફીક સમુદ્રમાં અમેરિકા અને બ્રીટન વચ્ચે, બળપાન અને અમેરિકા વચ્ચે અને વધારે સ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં સોવિએટ યુનીયન અને બળપાન વચ્ચે ચક્રમક ઝરવા લાગ્યાં છે. પરિણામે દરેક સત્તાએ પોતાનો શસ્ત્ર સરંજામ વધારવા માંડ્યો છે. આ સ્થિતિનું પરિણામ યુદ્ધમાં આવે એ દેખીતું છે. એટલે પહેલાં યુદ્ધમાં લડી જે છવતા રહે અને છતે તેઓ સંસ્થાનોની ફરી ખાટણી કરી લે એવો શાહિ સત્તાઓનો ભાગ છે.

લશ્કરી સત્તા

અત્યારની આર્થિક

મંદીમાંથી ઉગરી જવા માટે શાહિ-સત્તાએ ન્યારે એ ભાગ અખ-

ત્યાર કર્યો છે ત્યારે તાબેનાર દેશોની પ્રગતિ અને સ્વતંત્ર દેશોના અમલ-વિચો પોતાને અનુકુળ એવા એક બીજા ભાગથી વાકેફગાર બની ચુકેલ છે. એ ભાગ ક્રાંતિનો છે. સ્થાપિત સામ્રાજ્ય સત્તાઓ એ વાતથી છેકજ અગ્નાત નથી. અને તેથી તેમની પોલાદી એડીઓ નીચે કચડાએલી માનવતા ક્રાંતિનો ભાગ અખ-ત્યાર ન કરે તેને માટે તેઓ પુરતા સાવ-ધાન રહે છે.

જગતની સામ્રાજ્ય સત્તાઓમાં બ્રીટનનું સ્થાન અબ્બેડ છે ઉપરાંત પોતાની અત્યારની મુડી—સામ્રાજ્યવાદી સત્તાને સલામત રાખવી હોય તો બીજી કાઈ પણ સત્તા કરતાં. બ્રીટનને પોતાનાં સંસ્થાનોની અગત્ય ધણીજ વધારે છે. સંસ્થાનો 14નાનાં બ્રીટન જેવો નિરાધાર દેશ બીજી કાઈ પૃથ્વિમાં મળવો મુશ્કેલ છે. “બ્રીટનનાં સંસ્થાનોમાં હિન્દ સહુથી પ્રમુખસ્થાને છે. “બ્રીટીશ તાબત” એ કીમતીમાં કીમતી જવાહિર છે.” આ કારણથી બ્રીટનનાં સમગ્ર રાજકીય ચિંતનમાં અને તેની પરદેશનીતિની દોરવ-ણીમાં હિન્દ અત્યંત અગત્યનો ભાગ ભજવે છે ૧૦ ફેકસ કહે છે કે હિન્દ સંબંધી વિચારણામાં બેજ મુખ્ય મુદ્દાઓ બ્રીટીશ શાહિવાદ સામે પડેલા છે. એક બહારનાં આક્રમણ સામે. હિંદના બચાવનો અને બીજો આંતરિક સત્તામતિ બળપી રાખવાનો. હિન્દ પર બહારથી આક્રમણ થવાનો ભય આજે છે નહિ. ઝારના વખતમાં રશીઆ હિન્દ પર આક્રમણ કરે એવો ભય રાખવામાં આવતો. આજે એ ભય અદસ્ય થયો છે પણ એક બીજો ભય ઉત્પન્ન થયો છે. સોવિએટનું સમાજતંત્ર આજે જગતની તાબેનાર પ્રગતિઓને પ્રેરણારૂપ બન્યું છે અને તેણે વહેલી મુકેલી ભાવ-

નાઓ તાબેનાર પ્રજાઓને પોતાના સત્તા ધીમે સામે પડકાર આપવાના પ્રેરણા અને માર્ગો સુચવે તેવી જે આ કારણથી સોવિ એટ યુનીયનને દેખણે પાડેલા એ ખીટ ની શાહિનીતિનું એક સુત છે બીજું જરૂર પડે સોવિએટ આમે ધર્મી શક્તિ એટલા માટે અધ્યાનીસ્તાનને પોતાના પક્ષમાં અને પોતાની અસરો નીચે રાખવાની બાજુ ખોટન ખેતી રહ્યું છે એટલું જ નહિ પણ જરૂર પડે તે દેશમાં ૫૮ જગ્યાએ પોતાના લશ્કરી થાણાઓ જમાવી શકે તેની મોજાના ખીટન પામે તેનારી પડી છે એમ મીં ફેક્સ જણાવે છે અને હિંદની સરહદ પર આક્રમણ થવાનો ભય ન હોવા છતાં તેના રક્ષણની અસામાન્ય તૈયારીઓ ખીટને કરી જ રાખેલી છે

હિંદમાં રાખવામાં આવતું લશ્કર આતરિક શાંતિ જાળવી રાખવાને માટે છે એમ આપણે બાલના અનુભવથી જાણે એમ રજા છીએ અને હમણા જ હિંદી લશ્કરના વડાએ એ વાતનો સાફ એકરાર કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટમાં કર્યો છે હિંદ સત્તા ધી ખીટ ની એ લશ્કરી નીતિ છે તે ઉપરાંત અમેરિકા હિંદની બજારમાં ખીટન સાથે હરિક્ષમા ઉતરે એ ભય પણ રહેલો છે અને છેલ્લે જાપાનીઝ હરિક્ષા પટુ જાગી છે આ બધા કારણોસર ખીટન અને હિંદ બંનેનું મળીને લશ્કરી ખર્ચ વાર્ષિક સોળ કરોડ પાઉન્ડ જેટલું થાય છે આઠ ડાઝો વગેરે ટાકીને મી ફોક્સ એવું બતાવે છે કે ખીટન આજે જગતમાં મહાનમાં મહાન લશ્કરી સત્તા છે

આર્થિક નીતિ

તે પછી તે હિંદ પ્રત્યે ખીટનની

આર્થિકનીતિ પર આવે છે લાંબી

ચર્ચાને અંતે તે એમ કહે છે કે હિંદી ઉદ્યોગોને ખીલવવા એ ખીટનની કદી પણ નીતિ હતી નહિ અને આજે પણ નથી. તેથી ઉદ્યોગો ઉપયોગી થઈ પડે એવા અમુક સ્વાર્થોને સાથમાં લઈ હિંદને ખીટીશ થાપણુ રોજવાનું અને ખીટીશ માલ બનાવવાનું મુખ્ય મથક બનાવવાની ખીટનની ઉમેદ છે આ રીતે હિંદનું આર્થિક શોષણ વધારીને ખીટનને સફર બનાવવાના પ્રયાસો તે કરી રહેલ છે ઓટાવા કરારો, અદ્યાર ખેતીનું હુડીઆ મણુ, મોનાની નિકાસ પર પ્રતિબંધ ન મુકવાની હાં, મોદી-નીઝ કરારો એ બધા એ નવી નીતિના સુચક ચિન્હો છે

રાજકીય મુદ્દા આંકણી

હિંદ પ્રત્યે ખીટ નની એ ની

તિનું પરિણામ હિંદીઓ પર કેવું આવે છે તે બતાવવા જતાં મીં ફેક્સ હિંદની પ્રજાનો મોટા ભાગ-ખેડુતો અને કામદારો-ની સ્થિતિનો સવિસ્તર ચિતાર આપી એમ જણાવે છે કે હિંદમાં અત્યારે લગભગ ટૂંકડા યુનીયન પ્રવૃત્તિ અને વર્ગ વિગ્રહની ભાવના પ્રબળ બન્યા છે તે એ લોકોની અવશ્યતાને આભારી છે આ રીતે તે હિંદની રાજકીય પ્રવૃત્તિના ક્ષેત્ર પર આવે છે હિંદની રાજકીય સ્થિતિ પરત્વે મીં ફેક્સની વલણ વધતે ઓછે અંશે હિંદના સામ્યવાદીઓ જેવી છે અને તેથી તેને સ્વીકારી લેવા સંબંધે હિંદી ઓમાં મતભેદ જાગવાનો સંભવ છે તેએ કહે છે કે સામટે મરવાએ હિંદની સ્વતંત્રતાની લડત અત્યારે એક ડગલું આગળ વધે ની છે સામાન્ય જનમુલકમાં જે જાગૃતો રાજકીય ભાન જાગૃત કરે છે તે વધારે બળવાન બનવા લાગી છે દેશને

શાહિસત્તાની ધુ'સરીમાંથી મુક્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરનારી એક મહાન રાજકીય સંસ્થાના આગેવાનો દેશમાં સ્થાપિત હિન્દો ધરાવનાર લોકોના રચને પેટે બંધાએલા છે. સ્થાપિત હિંદોવાળાઓને શાહિસત્તાનાં શોષણ અને સરમુખત્યારી કરતાં પણ આમ-વર્ગની માગણીઓનો વધારે હર છે. અને પરદેશી સત્તા પામેથી પોતાના પક્ષ માટે લાભનયક હોય એટલા પુરતી વધારે છુટ-છોટો પડાવી લેવી એટલા પુરતી જ એમની રાજકીય લડત છે. એટલે તેમની સાથે સંઘ-ળાએલ કેમિસની આગેવાની આજે નાનર માલુમ પડી છે. પરંતુ આ કારણથી રાજ-કીય પ્રવૃત્તિ પાછી પડશે એમ મીં ફાકસ માનતા નથી. તેઓ એવો વિશ્વાસ ધરાવે છે કે જેને કોઈ પણ સંયોગોમાં શાહિ-સત્તા સાથે સાદાંદોહાં કરવામાં સ્વાર્થ ન હોય એવી, સઘળાંએ શાહિવાદ વિરોધી તત્વોને પોતાની આસપાસ એકત્રિત કર-નારી નેતાગીરી જરૂર હોવી થશે. મીં ફાકસનાં કહેવા પ્રમાણે આ પ્રકારની નેતા-ગીરીએ બે વસ્તુનો ખ્યાલ રાખવાનો મહેશે. એક એ કે જે સુધારાવાદીઓનો વામપક્ષ છે અને જેઓ ઉદ્દામ વાકયો ઉચ્ચારે છે પણ શાહિવાદ સામેની સતત અને અંતે વિજયી નીવડનારી લડતના ખાખા નાખ-વાની ભુધ્ધિ કે ઈચ્છા એમાંથી એકે ધરા-વતા નથી તેઓથી ચેતતા રહેવું, અને બીજું એ કે તેઓ લોકસમુદાયથી અને રાજકીય લડતના ચાલુ પ્રવાહોથી અલગ ન પડી જાય એ વાતની પુરતી સંભાળ રાખવી. ખેડુતો, કામદારો અને ભુધ્ધિ-જનીઓના ભુધ્ધિશાળી વર્ગોમાં છેલ્લાં થોડાં વર્ગોથી રાજકીય ભાનનાં જે પૂર વહેવા માંડ્યાં છે તે મી. ફાકસને બહુ આશા આપતું ચિન્હ જણાય છે. તેમનાં એ ભાનને દિવમે દિવમે વધતી જતી

આર્થિક સંઘડામણ વધારે ધારદાર બનાવી રહી છે અને તે કારણસર જ બ્રીટીશ શાહિવાદ હિંદમાં બહુ જ મજબુત હાથે કામ લેવા માંડ્યું છે અને હિંદને લગતી પરદેશનીતિ પણ તેણે વધારે સજીવ બનાવી છે એ વાતની નેધિ સહુ કોઈ લે એમ મી. ફાકસ ઈચ્છે છે.

હિંદ અને બ્રી. કામદારો

હિંદ સંબંધી
આટલું ટૂંકી

લીધા પછી બ્રીટીશ કામદાર વર્ગની વલણ હિંદ તરફ કઈ જાતની હોવી જોઈએ એ વાત પર તે આવે છે. આ વિષયની ચર્ચા કરતાં તે બ્રીટનની લેબર પાર્ટીની સખત ઓટ-કણી કાઢે છે. તેઓ કહે છે કે જે બીજી ઇન્ટરનેશનલની બ્રીટીશ લેબર પાર્ટી સખ્ય છે તે ઇન્ટરનેશનલે ૧૯૦૭ માં ન્ટરગ્રાટ ખાતેની પોતાની બેઠકમાં સામ્રાજ્યોનાં સંસ્થાનોને લગતો એવો દગવ કર્યો હતો કે “આ કેમિસ એક સિદ્ધાંત તરીકે અને દરેક સંયોગોમાં દરેક પ્રકારની સાંસ્થાનિક નીતિનો વિરોધ કરતી નથી કેમકે જે લુભ લુભ શાહિવાદી દેશોમાં સમાજવાદીઓ સત્તામાં આવે તો તેઓ સંસ્થાનોમાં સંસ્કૃતિ ફેલાવવામાં બહુ જ ઉપકેગી કાચ બનવી શકે.” તે પછીથી ૧૯૩૩ માં હેન્ડ્રીક્સ ખાતે બ્રીટીશ લેબર પાર્ટીની કેમિસ મળી તે વખતે સંસ્થાનો સખંધી જે નીતિ આગળ ધરવામાં આવી તે ૧૯૦૭ ની નીતિને ચાલુ રાખનારી જ હતી. આ કાર-ણથી બ્રીટનની લેબર પાર્ટી સમાજવાદને નામે ભડે ગમે તેટલાં આંસુ સારે પણ તે સંસ્થાનો ઉપરની શાહિ સત્તાની પકડ જતી કરવાની જરોએ મનત ધરાવતી

નથી એમ હિન્દીઓ અને ખ્રીષ્ટીય કામ-
દારોએ બરાબર સમજી લેવું ઘટે છે
એમ મી. ફાક્સ કહે છે.

બન્નેને લાભ

તે પછીથી મી.
ફાક્સ ખ્રીષ્ટીય કામ-

દારોને ઉદ્દેશીને ઘોડાંક સત્યો ઉચ્ચારે છે.
તેઓ તેમને કહે છે કે હિન્દ અને ખ્રીષ્ટ
સંસ્થાનોને ખ્રીષ્ટનના હાથમાંથી જવા
દેવાનું પરિણામ એ આવશે કે ખ્રીષ્ટનના
કામદારો ભૂખે મરતા થઈ જશે એવું જે
કામદાર પક્ષ અને ખ્રીષ્ટ પક્ષોના નેતાઓ
તરફથી વખતોવખત કહેવામાં આવે છે
તે નયું લુકાણું છે. તેની વિરુદ્ધની
વાત જ સત્ય છે. કેમકે સંસ્થાનોના
સામાન્ય જનસમુદાયની ખરીદશક્તિ
એટલી બધી ઘટી ગઈ છે કે તેઓ
ખ્રીષ્ટીય માલ ખરીદી શકે તેમ નથી.
એટલે એ લોકોને સ્વતંત્રતા આપી
આર્થિક રીતે સદર બનવાની સગવડ જ્યાં
સુધી કરી આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી
ખ્રીષ્ટીય કારખાનાંઓ ધમધોકાર ચાલવાની
આશા વ્યથ છે. ઉપરાંત અત્યારે હિન્દીઓ
થોડે ઝાઝે અંશે જે ખ્રીષ્ટીય માલ ખરીદે
છે તેમાંથી મોટા ભાગ તો ખ્રીષ્ટીય ટૂંકી-
વાદીઓના ખીસ્સામાં નફા રૂપે જ જાય
છે. આથી હિન્દ જ્યાં સુધી સ્વતંત્ર ન
બને ત્યાં સુધી ખ્રીષ્ટીય કામદારોની તાત્કા-
લિક આર્થિક મુશ્કેલી પણુ ટળવાની
નથી અને તેઓ પોતાને ત્યાં સમાજવાદ
પણુ સિદ્ધ કરી શકવાના નથી. તેથી
વિરુદ્ધ હિન્દ જે સ્વતંત્ર બને અને ખ્રીષ્ટન
સમાજવાદી હોય તો હિન્દ આર્થિક રીતે

આત્મપૂર્ણ અને તે પહેલાં વર્ષો જાય: તે
વખતે દરમ્યાન ખ્રીષ્ટનની કાપડની મોલોને
પૂર્ણ કામ મળે અને હિન્દને યંત્રો પુરાં
પાડવાને માટે ખ્રીષ્ટનના ભારી ઉઘોગોને
પણુ લાંબો વખત કામ મળતું રહે.

બે માર્ગોમાંથી કયો ?

આ રીતે પોતાનાં

પુસ્તકને અંતે મી. ફાક્સ અત્યારની
અવદશામાંથી ઉગરી જવાના બે માર્ગો
ખ્રીષ્ટનની-ખ્રીષ્ટીય સામ્રાજ્યની જનતા
સામે ધરે છે. એક માર્ગ શાહિવાદી-
ઓનો છે. એ માર્ગમાં યુધ્ધ અને યુધ્ધ
પછીની અચોક્કસતા સમાજોલાં છે. અને
તે યુધ્ધમાં વિજયી બનનારાઓ પણ
અત્યારે છે તેવી મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત રહી
શકશે નહિ કેમકે સંસ્થાનોની શોષાવાની
શક્યતાઓ લગભગ ખસાસ થવા આવી
છે. બીજો માર્ગ છે સંસ્થાનોની સ્વતં-
ત્રતા અને સમાજવાદનો: એ માર્ગ કાર્તિનો
છે. તેને અનુસરવાથી અત્યારની મુશ્કેલી
કાયમને માટે દૂર થશે. સામાન્ય જનતાએ
એ બે માર્ગોની ચાગ્યાયોગ્યતા તપાસી
નિર્ણય કરી લેવાનો છે. જે પાછલો માર્ગ
સ્વીકારવાને બહેલાસર કમર નહિ કસે તે,
સત્તાનાં સિંહાસન પર આરૂઢ થએલે
શાહિવાદ તો પોતાનો માર્ગ જરૂર લેશે જ

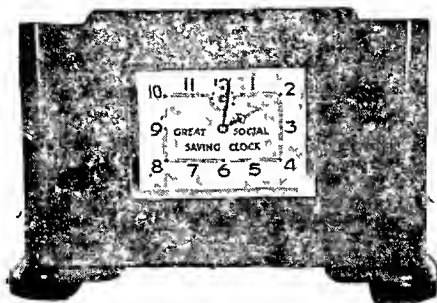

દરેક ડેકાણે મળશે, યાદ રાખો.
MASTOOR & Co., Princeps Bldg. 115
Bombay, 9.

આર્થિક પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલૅક મફત મેળવો.

ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીઝા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને સેવીંગ કલૅક મફત આપે છે. આ ઘડિયાલ પ્રીમીયમના પૈસા રાખના રાખ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રામીયમ ભરવાની ફીકર રહેતી નથી.

દરેક ઠેકાણે કમીશન તથા પગારથી કામ કરનાર એજન્ટો મેળવે છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળે:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઇફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈસ્માઇલ બીડીંગ, હોન'બી રોડ, ફાટ' સુ'બધ.

ભરત્ય જીવલ્લાની

ભીલ

જાતિ..... તેમની વિચિત્ર
લગ્ન પ્રણાલી

લેખક: ડૉ. પી. જે. ભટ્ટ

આપણું સમાજજીવન એટલું વિશાળ અને વિવિધતાવાળું છે કે તેનો અભ્યાસ અતિ રસપ્રદ બન્યો છે. જેમ જેમ આપણે સમાજના નીચલા મનાતા થરમાં ઉતરતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણી સમક્ષ ભાતભાતની જીવન-પ્રણાલીઓનો ભરપુર ખજાનો ઉઘડતો જાય છે. એ અતિ શોકપ્રદ છે કે આપણા સાહિત્યકો સમાજના નીચલા થરને સ્પર્શતા જ નથી. આપણી વાર્તાઓનાં પાત્રો મધ્યમવર્ગના ઉપલા થરમાંથી જ આવે છે, અને લગભગ આ વર્ગના જ વિષયો ચર્ચે છે. આપણા સાહિત્યમાં ભીલ જાતિ કોઈ વાર્તામાં નોકરના પાત્ર તરીકે કે કોઈ નવલકથામાં યોદ્ધા તરીકે દેખા દે છે. વાસ્તવિક રીતે તે કેમ રહે છે તે તહમારે જોવું હોય તો તહમારે તેમની પાસે જવું જોઈએ. જોવા તેઓ જીવે છે તેવા સ્વરૂપમાં તેમને રજુ કરવાનો મહારો આ યત્ન ભીલ જાતિને ન્યાય આપે છે કે કેમ તે તો કોઈ ભીલસેવક જ કહી શકે.

ભીલ

જેમની 'પારાળા' કોમ સાથે સરખાવી શકાય તેવી ભરત્ય જીવલ્લાની આ ભીલ કોમ છે. નર્મદાને તીરે આવેલા ન્હાના ન્હાના 'એરા'માં તેઓ વસે છે. અને તેમની સંખ્યા હજારોના આકાશમાં સહેજે રમે છે.

પણ પંચમહાલના અર્ધજંગલી ભીલની સરખામણીમાં આ ભીલો જૂન તરી આવે છે. ગોધરા અને રતલામના ભીલો અને આ ભીલો વચ્ચે વિશાળ અંતર છે. સંસ્કૃતિએ માત્ર સ્પર્શ કરેલા માનવપ્રાણીઓ સમા આ ભીલો શરીરને સારી રીતે ઢાંકે છે, લાપા સારી ઓલે છે અને વ્યવહારમાં ઉપલા થરને અનુસરવામાં આત્મગૌરવ માને છે.

લગભગ સાડાપાંચ ફીટ હિંમો ભીલ જીવાન આગે વનવગડામાં બાણ લઈને પશ્ચિમી વીંધતો નથી. તેની ગોફણ અને તેનું તીરકામકું તો ભૂતકાળની વસ્તુઓ

ખની ગધ છે આજે અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં તેણે તરવાર અને તીરકામદારની મહોબત મૂકી દહને હજી અને બળદની ઘેરતી બાંધી છે. તેણે લાલા અને ફરશીની મજા માણવી મૂકી દહને દાતરડાંની સાથે ખીરાદરી બાંધી છે. નમંદા નદીને કિનારે કિનારે વિખ્યા-ચળના જંગલો આવે છે પણ તે તો અતિ દૂર કહે છે કે એ જંગલોમાં ચિત્તા, વાધ, વડ વગેરે કેટલાય શિકારીના શત્રુઓ વસે છે, પણ ભરચનાં બીલની જીવનસ્મૃતિ ઉપરથી તેઓ તો ક્યારનાય વિસ્મરાર્થ ગયા છે.

જમીન પણ ક્યાં છે ?

અને આ અતિ પામે જમીન પણ ક્યાં છે ? ભરચજીવનાની જમીન સારી છે. કાલસાના રંગ સાથે હરીકાષ્ઠ કરે તેવી તે કાળા જમીન છે. રેતો તો ખેતુમાર પાક ઉતરે છે. ખેડૂતો લગભગ મુસ્લિમ. તે પણ ખેડવા પુરતા. કારણ કે જમીન તો ક્યારનીય ધરાણામાં મૂકાઈ ગઈ છે વાણીયા પ્રાણીઓને ત્યાં. નમંદાના પટ પર કાઈકાઈ જગ્યાએ વાવી ખાવા જેટલી જમીન જડે છે ત્યારે સરકારનો તલાટી તેનો પીછો પકડે છે. ભાદામાં જીવાર ઉગાડવા માટે પણ તેની પાસે જગ્યા નથી. એટલુંજ નહિ પણ કદાચ નમંદાને કાંઠે શાકભાજી વાવીને ખે પેમે કમાવાનો આ બીલ વિચાર કરે કે તરત જ મ્યુનીસીપલ ટેક્સ તેની મહેનતને ધૂળમાં ભેળવી ર છે. આમ ચારે બાજુથી હડ-ધુત થયેલો આ બીલ આખરે ઘાસ કાપી લાવી ભરચ શહેરમાં વેચી માંડ માંડ પેટિયું પેન કરે છે.

અને આ સામાન્ય ધંધો કરવામાં પણ તેને અનેકનાં મનામણાં કરવાં પડે છે.

પુરજી પર ચોકીદારને મ્હા પાણી આપવા પડે, મ્યુનીસીપાલીટીને 'લાગો' આપવો પડે અને હિસાબ ગણતાર આવડે નહિ એટલે વેચવામાં પણ દી આથમે ચાર આના છેતરાધને મામ જૂવે.

આમ બીલની રિથિતિ અતિ કંગાળ છે, તેની કહાણી દદનાક છે, તેનું જીવન શોકલયુષ્ઠ છે.

જન્મે ત્યારે

લીલમાં જન્મ કે મૃત્યુનું જાણું મહત્વ નથી. બીલ જન્મે કે મરે ! કોને પડી છે ? છતાં જન્મથી તે સહેજ મોટો થાય ત્યાં સુધી સીમનાં જાડવાં સાથે તે ખીરાદરી બાંધે છે. કુદરતને ખોલે પોતાનું બાળક મૂકીને બીલડી ઠંડે પેટે ઘાસ કાપે છે. સાંજે માથે ભારો હોય અને ગોઠમાં છોકરું હોય એવાં દશ્યો તો સાવ સામાન્ય છે. 'પ્રાદ્ય પોટર'ની મંદક વગર, કે વીરાલની એક પણ ખાટલી લીધા વગર આ બાળક ઉછેરવામાં આવે છે. તાવનો વાવર આવે તો મરી પણ જાય. બીલ દંપતીને તેની બહુ પરવા નથી !

અને મોટા થતાં તેને માટે બેરી શોધવાનો સમય શરૂ થાય. અક્ષરજ્ઞાન તો ભાગ્યેજ લે. બીલને વળી લણવું શું ? જાતમજૂરી કરનારાઓને અંકગણિતનો ખ્યા નથી. નિશાળ પણ નથી. એટલે લણવું હોય તો જાય પણ ક્યાં ? બીલ જાતે લગભગ મોઝે સો ટકા નિરક્ષર છે. અને આ નિરક્ષરતાનો લાલ લઈને ઉચ્ચ મનાતી કોમો આજે તેમને નીચોવી રહી છે.

આવકનું એક સાધન

તેમના જીવનમાં આદિકે આવકનું એક સધન માત્ર ઘાસનો ભારો છે. ઉનાળામાં આ ભારાની કિંમત જ આના

ઉપજે. સીમમાં દિવસભર મજૂરી કરે ત્યારે મહાપરાણે એક ભારે બાંધાય. આ ભારને શહેરમાં જઈ વેચે ત્યારે તે છ આના દેખે. સામાન્ય સમયમાં તો ભારની કિંમત સાવ ઘટી જાય. ચોમાસામાં તો બપોળે આને ધાસના ભારાઓ બેઠે છે તેટલા. એટલે આવક ઘટે. આમ લગભગ મહીને સાતથી આઠ રૂપિયાની આખી આવકમાં બીલને પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવાનું હોય. જુવારનો રોટલો અને મીઠું મરચું એ તેનો મુખ્ય ખોરાક છે. આટલા ખોરાકમાં તે આનંદથી રહે છે. દાકતરી ચોપડીઓ વીટામીન તત્વ ઉપર કેટલાંય પાનાંઓ રોકે છે. પણ હિંદની ગરીબ જાતિઓના ખોરાકનું અવલોકન કરીશું અને તેમના સશક્ત શરીરો નીહાળીશું ત્યારે તેમનો ખોરાક એ એક વલુકદંડો દોઢડો-જ બની જાય છે.

લગ્નપ્રથા

વરકન્યા માતાપિતાની પસંદગીથીજ પરણે છે. બાળલગ્ન એ તો સવ સામાન્ય રિવાજ છે. છતાં દશથી અગિયાર વર્ષ પહેલાં તો તે પરણી ચૂકે છે. એકવાર માતાપિતાએ પસંદગી કરી લીધી કે વધુ કરવાનું લગભગ રહેતું નથી. તેમાં વર કે કન્યાને અવાજ નથી. જ્યારે લગ્ન લેવાનાં હરે ત્યારે વરપક્ષવાળા કન્યાપક્ષને ત્યાં આવે અને કેટલા દહાડા પછી લગ્ન લેશે એવો સવાલ પૂછે! આઠ દહાડા પછી લેવાનાં હોય તો એક દોરબને આઠ ગાંઠો વાળે, આ ગાંઠવાળું દોરડું લઈને તેઓ પાછા પોતાને ગામ જાય અને દરરોજ એક એક ગાંઠ છોડતા જાય. સાચી વસ્તુ એ છે કે તેઓ ભણેલા નહીં હોવાથી દિવસ યાદ રાખવાનો કોઈ બત્રિસ લક્ષણોએ શોધી આપેલો આ નુકસાનો છે. ગાંઠો અપાયા પછી કન્યાને ઘેર દરરોજ રાતના બીલનાય થાય. વચ્ચેમાં દોલવાઓ ઉભો રહે અને દમ દમના તાલ સાથે બીલો અને બીલડીઓનું મોહક નૃત્ય શરૂ થાય. નાચમાં બીલો એ જવાનકન્યાને કંઈ બેસાડીને નાચે છે. જેમ જેમ બીજા પ્રહરના કલાકો

વીતતા જાય તેમ તેમ નાચનો વેગ વધતો જાય. જુવાન બીલ અને બીલડીઓ પણ નાચમાં ભાગ લે. આ નૃત્ય સાવ સામાન્ય નથી. શરીરની શક્તિની સારી કસોટી કરે તેવું આ નૃત્ય છે!

ત્યારપછી ગાંઠો જ્યારે પુરી થાય ત્યારે વરને લઈને જન આવે. જન આવ્યા પછી દિવસ ઉગતાં લગ્ન થાય. લગ્નમાં ચોરી નહીં કે આઠણુ નહીં. પાંચ શેર ચોખ્ખા લઈને વરકન્યા સામસામા બેસે અને પુરા થાય ત્યાં સુધી સામસામા છાટિ. બે કન્યાને બરાબર છાંટતાં આવડતું હોય તો વરના મહોદ્દા પર ચોખ્ખા વાગે પણ ખરા. ચોખ્ખા છાંટાઈ રહે કે લગ્ન પુરું થયું!

જનને જમવાનું પણ પોતપોતાને ઘેર. કન્યાના માતાપિતા પર એ વિશે જરાય જવાબદારી નહીં. છતાં કોઈ 'ગૈસાદર' બીલ હોય તો જનને કવચિત જમાડે પણ ખરો.

આર્થિક ગરીબાઈ

લીલો ગરીબ છે. એટલે જ તેમની લગ્નપ્રથા આવી સામાન્ય અને સરળ છે. તેઓ ચોરી કરતા નથી કે આઠણુ બોલાવતા નથી. તેમની લગ્નપ્રથાનું આ આર્થિક મૂળ છે. તેમની નિરક્ષરતાએ ગાંઠોની પ્રથાને જન્મ આપ્યો છે. તેમની આર્થિક ગરીબાઈએ લગ્ન આનંદ ઉપર મર્યાદાઓ મુકી છે

લગ્ન થયા પછી કન્યા સામાન્ય રીતે સાસરે જાય. અને ન પણ જાય. બેરીના વેશમાં આવ્યા વગર છોકરીઓને ન વળાવવાનો સામાન્ય રિવાજ છે. આ રિવાજ લાલમદ છે તેની કોણ ના કહી શકશે?

લગ્નની બીલ જાતિની આ લગ્નપ્રણાલી છે. તેઓ લગ્નને નાચથી ઉજવે છે. તેમના આનંદને વ્યક્ત કરવાનું એક માત્ર વસ્તુ નૃત્ય છે. અને લગ્નની રાત્રે તો આખી રાત દોલ વાગે છે અને બીલ અને બીલડીઓ નાચે છે...નાચે છે અને નાચે છે.....

પ્રખ્યાત ફ્રેંચ નવલકથાકાર ગાયદ મોપાસાંની એક રસભરી નવલિકા

સ્નેહદે રૂની પૂણી જેવી ઘઢી અને
મલાન વનવાળો, એક વૃદ્ધ ભિખારી અમારી
સામે હાથ લાંબાવીને ઉભો અને મ્હારા મિત્ર
જોસેફે તેના હાથમાં એક પાંચ ફ્રાન્કનો
સિકકો મુક્યો. આ જોઈને મને ઘણી
નવાઈ લાગી, તેથી તેણે કહ્યું:

“નિરંતર એક વાત મારા મગજમાં
રમ્યા કરે છે, તેનો આગેહુબ ચિતાર આ
વૃદ્ધ ભિખારીને જોતાં મ્હારા સ્મૃતિપટ
પર ખડો થયો. અમારું મુળ વતન હાલે.
મ્હારું કુટુંબ સાધારણ સ્થિતિનું. મ્હારા
પિતાજી એક ઓફિસમાં નણવા પગારથી
નોકરી કરતા અને અમારું જોમ તેમ
નબંધે જતું, મ્હારે જે બહેનો હતી.

મ્હારી માતાને અમારી આવી નબળા
સ્થિતિ યહી સાલતી અને તે ફેટલીય વાર
મ્હારા પિતાને કેડવા રાખેલો કહેતી. એ
સાંભળીને મ્હારા પિતાજીના મોંમાં
ઉપર એવી દીનતા આવી જતી કે તે
જોઈને મને મનમાં કંઈક થઈ જતું: એ
બીઆરા જવાબમાં પરમેવો જુલતા હોય
તેમ કપાળે હાથ ફેરવતા; બસ એટલુંજ,
એ સિવાય કંઈજ બોલતા નહિ.

દરેક વસ્તુથી અમે હંમેશાં દૂર રહેવા
પ્રયત્ન કરતાં. રખેને પાછું આમંત્રણ
આપવું પડે તે બીજા અમે કોઈ દિવસ કોઈનું
પણ જમવાનું કે મ્હા પીવા જવાનું આમંત્રણ
ન સ્વીકારતાં. બજારમાંથી સસ્તામાં સસ્તીજ
વસ્તુઓ અમારા ઘરમાં આવતી; અને
વધીસધી વસ્તુઓ સસ્તામાં મળી જાય
તે ધરાદાયી જે કંઈ લાવવાનું હોય તે
લેવા અમે બજાર બંધ થવાની વખતેજ
જતાં. મ્હારી બન્ને બહેનો પોતાનાં કપડાં
હાથે જ સીવતી અને ફેટલીય વાર તો

પાંચ ફ્રાન્કનું દાન!

અ નુ વા દ ક ;

જો વિં દ મ સા દ મા લ વી ય.

ફક્ત દોઢ પેન્સના વાર પ્રમાણે મળતા નાડાના કકડાને ખરીદવો કે નહિ તે વિષય ઉપર મહોટી રસાકસી ચાલતી. ખોરાકમાં પણ અમને સાધારણ ચીજો મળતી; કોઈ વાર વધ્યાધટયા માંસની રાખ અને રોટી એવું મળતું. મહારા પાટલુનવું બટન તૂટી જતું કે તેને રહેજ ખાંપો ભરાતો, તો મને ખૂબ દુઃખ, અને કોઈ વાર તો પ્રસાદ મળતો.

દર રવિવારે અમે ડકે દૂરવા જતાં ત્યારે તો સંપૂર્ણ પોષાક પહેરતાં. મહારા પિતા એમનો લાંબો કોટ, ઉંચી ટોપી અને હાથ મોજાં પહેરીને મહારી માતાની સાથે ચાલતા. મહારી માતા, સારે દિવસે જમ વહાણને શણગારવામાં આવે છે તેમ, પોતાના શરીરને શણગારતી. મહારી બન્ને પહેને પહેલેથી જ તૈયાર થઈ રહેતી અને ઉપડવાની સંજ્ઞાની જ વાટ જોતી. પણ છેલ્લી ધડીએ અમારા પિતાના કોટ ઉપર કંઈક ડાઘ માહુમ પડતો અને તહેને સાફ કરવામાં થોડો વખત પસાર થઈ જતો. એ ડાઘ સાફ થઈ રહે ત્યાં સુધી મહારા પિતા મૃતિની માફક શાન્ત ઉભા રહેતા પણ મહારી માતા એનાં ચક્ષમાં ચટ્ટાવીને-કારણ કે તે લઘુ-દષ્ટિવાળી હતી—જવા માટે ઉંચી નીચી થતી, અને રખેને પોતાનાં હાથ-મોજાંને ડાઘ પડી જાય એ બહીંસે તેમને હાથેથી ઉતારી મુકતી.

બહુ વિધિ કર્યા પછી અમારી સ્વારી ઉપડતી. મહારી બન્ને બહેનો એક બીજાના હાથ પકડીને સહુથી આગળ ચાલતી. તેમની બન્નેની ઉંમર પરણવા જેવડી થઈ ગઈ હતી. મહારી માતાની જમણી બાજુએ હું અને ડાબી બાજુએ મહારા પિતા ચાલતા; તે વખતની તેમની ચાલવાની છટા અને રવાબ હજીય મહારી મૃતિમાં જેવાં ને તેવાં છે.

તેમની ચાલ અક્કડ, ગંભીર અને સંકુચીત હતી તેથી એમ લાગતું કે બહુ કંઈ અતિ અગત્યનું કામ તેમનાં માથાં ઉપર લાદવામાં આવ્યું હશે. અને દર રવિવારે જ્યારે અમે ડકે જતાં ત્યારે કોઈ દૂર, દૂરના પ્રદેશમાંથી આવેલું નવું વહાણ મહારા પિતાની દૃષ્ટિએ પડતું તો તરતજ તે પ્રશ્ન કરતા:

“ધારો કે જુલો આ વહાણમાં હોય તો આપણને કેવું આશ્ચર્ય થાય?”

* - *

જુલો કામ, મહારા પિતાના સગા ભાઈ, અને અમારા કુટુંબની આશા-વૃંદિરણ હતા. હું ન્હાનો હતો ત્યારે મોં એમના વિશે ઘણું સાંભળ્યું હતું અને તેનો વિચાર મારા મનમાં એવો દઢ થઈ ગયા હતા કે મને એમ લાગતું કે જો એ મહારી નજરે પડે તો હું પહેલી જ તકે તેમને ઓળખી મારું. મહારા પિતાથી છુટા પડીને તેઓ અમેરિકા ગયા ત્યાં સુધીની દરેક વાતથી જરાય જરા વિગત મહારી સ્મૃતિમાં જેવી ને તેવી છે. તે સમયની તેમની જીંદગીની વાત તો અમારા કુટુંબમાં છુટછાટ મુકીને જ થતી.

તેમની શરૂઆતની જીંદગીમાં તેમણે ઘણું અધટિત વર્તન કરેલું; એટલે કે ખૂબ પૈસા ઉઘાડેલા, અને નિધન કુટુંબમાં પૈસા ઉઘાડવા એ તો ભયંકર ગુન્હો ગણાય. ધનવાન કુટુંબમાં માણસ ગમે તે રીતે ગમે તેટલા પૈસા ઉઘાડે તો તેને શોખીન ગણવામાં આવે છે જ્યારે સાધારણ સ્થિતિનો જુવાન કુટુંબની સહેજ પણ મુઠી વાપરે તો તેને ઉઘાડો, લકઝો, અને કુલ માનવામાં આવે છે; અને આ તકાવત કમચ અરાખર પણ હોય કારણ કે કોઈ

પણ કાર્ય'તું મહત્વ તેની અગત્ય ઉપરજ ગણાય છે.

હું કાણુમાં, જુલી કાકાએ અમારી કોડું-બિંદુ મિલકતનો મોટો ભાગ ઉડાવી દીધો હતો; તેમજ એ દિવસોના રીવાજ મુજબ તેમને, હાથે અને ન્યુથેશ' વચ્ચે સફર કરતા એક વહાણમાં અમેરિકા ધકકેલી દેવામાં આવ્યા હતા.

ત્યાં જઈને જુલી કાકાએ કાકા ધંધામાં જીવવાનું-કથા ધંધો તે તો મને અત્યારે ખરેખર યાદ નથી-અને તે પછી થોડે સમયે તેમનો એક પત્ર મહારા પિતા ઉપર આવ્યો તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે 'મહે' થોડા પૈસા પેના કર્યા છે અને થોડા સમયમાં મહે' કુટુંબમાં કરેલું' તુકસાન ભરી આપીશ.' આ પત્રની અસર અમારા કુટુંબ ઉપર ઘણીજ સરસ થઈ. આ ઉપરાંત એક વહાણના કમાને અમને કહ્યું કે જુલીએ અમેરિકામાં એક સ્ટોર ભાડે રાખ્યું છે અને વહેપાર ધમધોકાર ચલાવે છે. બસ, આથી જુલી તરફની અત્યાર મુધીની માન્યતા પલટાઈ ગઈ અને તેને ઉડાઉને બદલે હવે પ્રમાણિક અને વિશાળ હૃદયનો ગણવામાં આવ્યો. એ પછી બરાબર એક વર્ષ જુલીકાકાનો બીજો એક પત્ર મહારા પિતા ઉપર આવ્યો તેમાં લખ્યું હતું કે:

“મિત્રભાઈ કિન્નીય,

મહારી તંદુરસ્તી ઘણીજ સારી છે અને વહેપાર પણ ઘણો સારો ચાલે છે. આપતી કાલે હું દક્ષિણ-અમેરિકા જઈશ, અને ત્યાં મહારા નસીબ અજમાવીશ. કદાચ થોડાં વર્ષ સુધી હું તમને પત્ર નહિં લખી શકું તેથી જો લાંબો સમય સુધી મહારા તરફથી તમને કંઈ જ સમાચાર ન મળે તો ગલરાશો નહિં. ત્યાં જઈને હું સારા પૈસા

પેના કરીશ-બહુ સમય નહિ લાગે-પછી હું માલ મિલકત લઈને હાથે આવીશ અને આપણે બધાં આનંદથી રહીશું.”

લી. આર્ચાકિત

જુલસ

બરાબર દશ વર્ષ સુધી જુલીકાકાનું કંઈ સમાચાર ન મળ્યા; પણ સમય જતાં મહારા પિતાની આશા વધવા લાગી અને કાકા કાકા વાર તો મહારી માતા પણ કહેતી કે:

“જ્યારે જુલીભાઈ આવશે ત્યારે આપણી સ્થિતિ સુધરી જશે. એમણે ઠીક સંપાદન કર્યું છે !”

અને દર રવિવારે જ્યારે અમે ડકડે જતાં ત્યારે દૂર, દૂર, દિલ્લિજ ઉપર ધૂમાડાનાં ગુંચળાં કાઢતું કાકા વહાણ નજરે પડતું ત્યારે તરતજ મહારા પિતા બોલી ઉઠતા:

“ધારો કે જુલી આ વહાણમાં હોય તો આપણને કેવું આશ્ચર્ય થાય !”

અને અમે પણ જાણે જુલી કાકા વહાણમાંથી અમારી તરફ રમાલ ફરકાવતા હોય, અને મહારા પિતાને એમને કહેતા હોય ‘કેમ, શીલીય’ એમ કહવા લાગતાં.

“જુલી કાકા પાછા ફરે તે ઉપર તો અમે ફીળીય ધ ઇમારતો રચેલી; છેવટ એમ પણ નકકી થઈ ગયું હતું કે જુલી કાકાના પૈસાથી ગામડામાં એક ન્હાતું ઘર બાંધવું અને મહારા પિતાએ તો આ સંબંધમાં પત્રવહેવાર પણ શરૂ કરી દીધો હતો. મહારી સાથી મહોટી એન અલ્લીસ વર્ષની હતી અને તહેનાથી ન્હાની છવીસ વર્ષની, પણ બન્ને હજી કુંવારી હતી. આ પણ અમારા કુટુંબનાં દુઃખનું એક કારણ હતું,

છેવટે મ્હારી ન્હાની બહેનને પરણવા માટે એક મુરતીઓ તૈયાર થયો. તે 'ગરીબ પણ પ્રમાણિક' એવો એક કારકુન હતો. પહેલાં તેનો વિચાર જરા મોળો હતો, પણ મને કહેવામાં આવ્યું હતું તે પ્રમાણે તેને એક સાંજે જીલી કાઢતો પત્ર બતાવવામાં આવ્યો એટલે ત્હેની ગુચનો ઉકેલ થઇ ગયા. અને તેમનાં લખ પછી આખા કુટુંબે જરસીની સહેલગાહે ઉપડ્યું એમ પણ નક્કી થઇ ગયું. ગરીબ જનો માટે આદર્શ સહેલગાહનું આ સ્થાન છે. આ પરતું એટલે અમે જરસી જવાની કાગની ડાળે રાહ જોવા લાગ્યા.

“આખરે એક દિવસ અમે બધાં ઉપડ્યાં. એ દિવસ તો હજી અત્યારે પણ જાણે અમે ગઇ કાલેજ નીકળ્યાં હોઇએ તેમ મ્હારી સામે તરે છે. જાણે સ્ટીમરે બારામાં લંગરક્યું. મ્હારા પિતા ગુસ્સામાં અમારી ત્રણ ટૂંકો વડાણમાં મુકાતી હતી તેની તરફ જોઇ રહ્યા છે. મ્હારી માતાએ મ્હારી કુંવારી બહેનનો હાથ પકડ્યો છે. મ્હારી બીજી બહેન તો એ ગઇ ત્યારથી હતાશ થઇ ગઇ છે, જાણે મરઘીનાં એ બચ્ચાંમાંથી એક વિખુટું પડી ગયું ન હોય અમારી બધાંની પાછળ નવપરિણીત જીગલ હતું. એ લોકો હંમેશાં અમારી પાછળ જ રહેતાં અને હું વારંવાર પાછળ ફરીને તેમની તરફ જોતો.

“સિસોટી વાગી. અમે બધાં વડાણમાં બેસી ગયાં અને જાણે સુંવાળા નીલા આરસના ટેબલ ઉપર ચાલતી હોય તેમ સ્ટીમરે ચાલવા માંડ્યું. ધીમે ધીમે અદ્વચ્ચ યતા કિનારા તરફ અમે-જેઓ જીવનમાં ટાઇજ વાર મુસાફરીની મઝા હુંટે છે તેમની માફક-જેઇ રહ્યાં. મ્હારા પિતાજી હેમનો તે સહેવારેજ સાફ કરેલો મોઠ

કાટ પહોળો કરીને બેઠા. અને તેમના કાટ-માંથી એક પ્રકારની વાસ આવવા લાગી જેનાથી પહેલાં હું જાણતો કે આજે રવિવાર છે.

* * *

અમ્યાનક મ્હારા પિતાની નજર ટેબલ ઉપર બેસીને ઓછસ્ટર ખાતી બે સ્ત્રીઓ ઉપર પડી. બે પુરુષ તેમને ઓછસ્ટર પીરસતા હતા અને તેઓ સફેદ રમાલમાં પકડીને પોતાનાં કપડાં ઉપર ઝાઘ ન પડે માટે વ્યાગળ નર્મીને ખાતી હતી. ખાઈ રહ્યા પછી તેમણે થોડું પાણી પીધું અને ઓછસ્ટરનાં કાચલાં દરિયામાં નાખી દીધા. તે લોકોની ઓછસ્ટર ખાવાની રીતભાતથી-હું ધારું છું કે- મ્હારા પિતા તો દંગ થઈ ગયા હતા. તેઓ ધીમેધી ઉઠ્યા અને મ્હારી માતા તથા બહેન પાસે આવીને બોધ્યા:

“તમે થોડાં ઓછસ્ટર ખાશો ?”

વધારે ખચ થઇ જાય એ હિસાબે મ્હારી માતા તો અચકાઈ. પણ મ્હારી બહેન બહેનોએ દરખાસ્તનો સ્વીકાર કરી લીધો. મ્હારી માતાનું મ્હેં ઉતરી ગયું અને તે બોલી:

“હીક, એ જવાનિયાં મ્હારું નહિં માને. તેમને થોડાં અપાવો પણ ધ્યાન રાખજો બહુ ન અપાવતા નહિં તો માર્ગ પડશે.”

પછી મ્હારા તરફ ફરીને તે બોલી:

“જોસફને તો અપાવવાની કંઈ જરૂર નથી. છોકરાઓને અત્યારથી બગાડવા ન જોઇએ.”

હું મ્હારી માતા પાસે બેસી રહ્યો અને મ્હારા પિતા સાથે જતી બે બહેનો

અને મહારા બનેલી તરફ જોઈ રહ્યા. તેઓ એક ચીંથરેલાં ખારવા પામે ગયાં. પેલી બે સન્નારીઓ તો રવાના થઈ ગઈ હતી. મહારા પિતાજી મહારી બહેનોને ઓછાસ્ટર કેમ ખાવાં તે સમજાવતા હતા. કેમ ખાવું તે બતાવવાને માટે તેમણે પોતે પેલી બે સ્ત્રીઓને ખાતાં જોઈ હતી તે પ્રમાણે એક ઓછાસ્ટર હાથમાં લઈને ફેડ્યું. પણ કમનસીબે ઓછાસ્ટરમાંનું બધું પ્રવાહી પોતાના ડગલા ઉપર ફેડ્યું. તે જોઈને મહારી માતા બોલી:

“એ ચૂપચાપ બે! કેમ નહિં રહેતા હોય?”

મહારા પિતાજી મોં પડી ગયું. તે ઓછાસ્ટરવાળા ખારવાને વીંટળાઈ વજેવા અમારા કુટુંબીજનો તરફ જોઈ રહ્યા પછી નીચું માથું રાખીને કતારા વડેને અમારી પાસે આવીને બોલ્યા:

“જે માણસ ઓછાસ્ટર ફેડે છે તે હુસરો જીવી જોવો છે. જો તો ખરી!”

મહારી માતા અચાંધને આશ્ચર્યથી બોલી:

“શું કહ્યું, જીવી જોવો?”

“મહારા પિતાજીએ કહ્યું:

“હા, મહારા ભાઈ જીવી જોશે...એ તો સારું છે કે હું જાણું છું કે મહારો ભાઈ તો અમેરિકામાં છે ને સારું ધંધે વળગ્યા છે—નહિં તો હું એમ જ કહું કે તે એ જ છે.”

મહારી માતા ગભરાઈને બોલી:

“તમે તો ગંધા છો. જ્યારે તમને ખાતી છે કે તે માણસ જીવી નથી તો પછી આવી નકામી વાત શા માટે કહે છે?”

પણ મારા પિતાજીએ હાક કરી:

“તું જરા જાતે જોઈને ખાતી કરી આવે તો સારું.”

મહારી માતા ઉભી થઈને મહારી બહેનો પાસે ગઈ. હું પણ જોઈ રહ્યા. પેણે ઓછાસ્ટરવાળો ખારવો પોતાના કામમાંથી ઉંચું નહોતો જોતો. મહારી માતા પાછી આવીને ક્રુજી હતી—અને બોલી:

“મને લાગે છે કે એ એ જ છે. જાવ તમે જોઈને સ્કીમરના કપ્તાનને પૂછીને બધી ખબર મેળવો. અને ધ્યાન રાખજો કે એ ધંધા વિનાના રખડુને આપણા ઘરમાં નથી લાવવો!”

“મહારા પિતાજી ગયા, અને ધીમેથી હું નેમની પાછળ ગયો. મને અતીશય લાગી આવ્યું.”

કપ્તાન, મુકદ્દમી, ઉંચો ને લાંબા શોભિયાવાળો માણસ, નાના કઠોરાના પૂચ ઉપરથી પસાર થતો હતો. તેનો પગ એટલો જોરમાં ઉપડતો હતો કે જાણે તે કંઈ અગત્યના કામસર જતો હોય અને જાણે તે પોતે કોઈ યુદ્ધ-મનવારનો કપ્તાન ન હોય!

મહારા પિતાજી તેની પામે ગયા અને સંબોધનનો વિધિ કર્યા પછી તેના ધંધા વિશે તથા ન્યુ જર્સીની અગત્ય કંઈ, ઉત્પન્ન શું, વસ્તી કેટલી, જમીન કેવી, લોકોની રહેણીકરણી કેવી, આવા આવા કેટલાયે પ્રશ્નો પૂછ્યા. જાણે આખું યુનાઇટેડ સ્ટેટ સચિત્ર વિષય ન હોય! પછી આગબોટ વિશે વાત થઈ. અમારી બોટનું નામ ‘એક્સપ્રેસ’ હતું. ખારવા વિશે પરપૂછ થઈ અને છેવટે મહારા પિતા અચકાતા અચકાતા બોલ્યા:

“તમારી પાસે પેલો ઓપરેટરવાળો ખારવો છેને, તેને વિષે તમે કંઈ જાણો છો?”

કરતાને ઉતાવળમાં જવાબ આપ્યો:

“એ ભાઈ તો એક ફ્રેન્ચ ઉખરેલ છે. ગયે વર્ષે અમેરિકામાં એમનો ભેટો થઈ ગયો. ત્યાંથી હું તેને પકડી લાવ્યો છું, એવું નામ જુલસ. હાથેમાં એને સર્ગા સંબંધીઓ પણ છે. કહે છે કે પહેલાં તે બહુ પૈસાફર હતો પણ અત્યારે એની સિદ્ધલ દેખો!”

મહારા પિતાજી તો સફેદ પુણી જેવા થઈ ગયા ને માંડ માંડ હિંમત રાખીને બોલ્યા:

“હં ! હં ! હીક, હીક ! એમાં કંઈ આશ્ચર્ય થાય તેવું નથી.....આભાર તમારો કેપ્ટન ”

અચંબાથી પેલો ખારવો તો તેમની તરફ નોંધ લેવા પહોં તેમણે ચાલવા માંડ્યું. પછી એ મહારી માતા પાસે આવ્યા પણ બહુજ હતાશ થઈ ગયા હતા. મહારી માતાએ તેમને સંબોધીને કહ્યું:

“બેસી જવ, નહિ તો લોકો કંઈક કંઈ ધારશે.”

તે તો બડબડતા બડબડતા બેસી પડ્યા.

“બરાબર, એ જ છે.”

પછી તેમણે પૂછ્યું.

“હવે શું થાય ?”

મહારી માતાએ તરત જ જવાબ વાળ્યો.

“આ જવાનીયાંઓને હવે દૂરજ રાખવાં જોઈએ જાણે છે એટલે તેમને બદલે નબરો એ બધું તો હીક પણ આપણા જમાઇને એની ગંધ સરખી થ ન આવવી જોઈએ.”

મહારા પિતાજી તો લાંબી જ પડ્યા.

શો બનાવ ?

મહારી માતાએ ચુસ્તમાં ઉમેર્યું.

“હું તો પહેલેથી જાણતી હતી કે એ ચોરો કશુંય કરવાનો નથી; અને એનો ભાર પાછો આપણા ઉપરજ આવી પડવાનો.”

જ્યારે જ્યારે મહારી માતા આવા ટાંણા મારતી ત્યારે પોતે હતાશ થઈ કપાળે હાથ ફેરવતા તેમ અત્યારે પણ મહારા પિતા તો ખીચારા કપાળે હાથ ફેરવવા લાગ્યા.

પાછું મહારી માતાએ બોલવાનું શરૂ કર્યું.

“હવે જોસફને પૈસા આપો તે પેલા ઓપરેટરના પૈસા ચકવી દે. જો એ બીખારે! આપણને ઓળખી ગયો તો ભોગ મળવાના ! આ વહાણના ઉતારાએ ઉપર કેવી અસર થવાની ! ચાલો આપણે વહાણના ખીજે છેડે રવાના થઈ જઈએ. અને, સાંભળ્યું કે, તમે ધ્યાન રાખજો કે એ બીખારો અમારી પાસે ન આવે !”

એ તો ઉભી થઈ, અને મહને પાંચ ફાંક આપ્યા પછી તેણે ચાલવા માંડ્યું: મહારી બન્ને બહેનો કંઈક ગભરાઈ અને મહારા પિતાની રાહ જોવા લાગી.

મહે કહ્યું “બાની તખીઅત જરા સારી નથી.”

પછી હું પેલા ઓપરેટરવાળા પાસે ગયો અને તેને કહ્યું:

“કેમ, સાહેબ, કેટલા પૈસા આપવાના?”

મહને તો તેને કાઠા કહેવાની ધમ્મ થતી હતી !

તેણે કહ્યું:

“એ ફાંક અને પચાસ—”

મહે' તેને પાંચ ક્રાંકનો સિકકો આપ્યો અને નેણે મને પરચુરણ પાછું આપ્યું. મહે' નેના હાથ સામે નેણું—તે ખારવાના કરચળીવાળા હાથ જેવાંજ હતી,—મહે' તેના મહેાં સામે નેણું, તે દયાળનક, દુઃખી, અને ચિંતાથી લેવાઈ ગયેલું વૃદ્ધ મહેાં હતું. મને વિચાર આવ્યો:

“આ મહારા કાકા, મહારા પિતાના સગા ભાઈ, મહારા સગા કાકા!”

મહે' તેને બહીસ તરીકે દસ સોસ આપ્યા તેણે મહારો આભાર માન્યો.

“પ્રથમ તમારું બહું કરે, સાહેબ!”

એના અવાજમાં બીખારીને જ્યારે ભિક્ષા મળે ત્યારે હોય છે તેવી આદ્રંતા હતી. મને લાગ્યું અમેરિકામાં ચોકકસ તેમણે બીખ પછી માગી હશે. મહારી બહેનો! તો બાધાની માફક મારી સ્થામેજ નેચા કરતી હતી.

જ્યારે મહે' એ ક્રાંક મહારા પિતાના હાથમાં મુક્યા ત્યારે મહારી માતા તો આશ્ચર્યથી મહારી સ્થામેજ નેણ રહી.

“ત્રણ ક્રાંક આપવા પડ્યા? કદી ન હોય!”

મહે' મક્કમતાથી જવાબ વાળ્યો.

“મહે' તેને દસ સોસ બહીસ આપ્યા.”

મહારી માતા તો ઉભી થઈ ગઈ અને તેની નજર બરાબર મહારી ઉપર ઠેરવી ગઈ.

“જુમ ક'ઈ અકકલ ગુમ થઈ ગઈ છે તહે' દસ સોસ પેલા માણસને બહીસ આપ્યા? પેલા ઉખડેલને—ચોરટાને”

પછી મહારા પિતાજીની નજર તેની ઉપરથી ખસીને મહારા બનેની ઉપર ઠરી તે તેણે નેણું અને પછી ચુપ થઈ ગઈ પછી કોઈ અક્ષરેય બોલ્યું નહિ.

અમારી સામે ક્ષિતિજ ઉપર એક આછા જાંણુડા રંગનું ધાણું જણાવા લાગ્યું. એ જરૂરી દેખાતું હતું.

અમે બંદર ઉપર આવ્યાં, મને જુલસ કાકાને મગવાની અને તેમને સાંત્વનના શબ્દો કહેવાની ઘણીજ પ્રયત્ન ઇચ્છા હતી પણ પછી કોઈ ઓઈન્ટરનું ખરીનાર ન રહ્યું એટલે એ તો બિચારા ક્યાંના અદસ્ય થઈ ગયા હતા એ દુખી આત્મા બીચારો કાહેરના કોઈ મનીન લતામાં આવેલી સેની ચોરડી તરફ ગયો હશે.

સેન્ટ-મેલો' નોમની સ્ત્રીમર મારફતે અમે પાછા ઘેર આવ્યાં—ફરીથી તેનો બેટો ન થાય તે ધરાવતી.

એ પછી મહારા કાકાને હું, કદી મળ્યા નથી.

“આવા બીખારીને કેટલીક વાર હું પાંચ ક્રાંક શા માટે આપું છું તે હવે તને સમજશે...”*

* ફ્રેંચ નવલિકાકાર ની એક વાર્તા—

અજમાવો અને ખાત્રી કરો—

—સંતતી નિયમનની સર્વોત્તમ દવા—

અફળ (રજીસ્ટર્ડ)

જેના દરજ દીવસના મેવનથી જીંદગીમાં પછી સુવાવડ આવતી નથી. કુદરતી ઉપાયેજ હંમેશના માટે ગભરૂ અટકાવે છે. ખાસીક આલુ-શરીર નીરોગી રહે છે. કીમત રૂ ૧૦, ફક્ત. પરદેશ શી. ૨૦.

ખીસીસ કુસુમ મહેતા, (૧૦, એન.) નસીરાબાદ (રાજપુતાના.)

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝગીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ઝંડુ દ્રાક્ષા સવ

વિનાવિલંબે વાપરવા માટે

આમ સ્ત્રીઓને માટે

તનદુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નબળાઈમાં
આળાદ અસર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરોદિ રોગોને

અકસીર ઇલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ.

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. - મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: ભુની લાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું - સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

પરદેશમાં પ્રચારકાર્ય કરો

હમની સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી પાર્વતી ગુજ. સમાજે
શ્રીયુત શાલાભાઈ આણંદજી નાચર
તરફથી સવિનય સન્મેષ લેતો.

લેખક : રા. 'સચ્ચંદાઈદે.'

જયારથી હિંદી રાજકારણ ઉપર
ગાંધીજીની અળખામણી લાગ-
વગ ઉઠી ઉતરી છે. ત્યારથી પરદેશમાં
પ્રચારકાર્યનું મહત્વ ઓછું અંકવા
લાગ્યું છે. ૧૯૧૯ ની સાલ પહેલાં તો
વિશ્વાયતમાં આપણા તરફથી એક વત-
માનપત્ર પણ ચાલતું. પ્રેસ ઉપર સરકાર-
તંત્રની સેન્સરશીપ હોવાથી ઘણીખરી
વસ્તુઓ જે હિંદમાં કહી શકાતી પણ ન
હતી તે તેમાં છપાઈ શકતી. આજે એવીજ
એક ઘટના ફરીથી બનવા પામી છે.
'૧૯૩૨ નું હિંદ' એ નામક પુસ્તક જેમાં
હિંદની સાચી રીતિતેજ કંઈક ખ્યાલ
આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપર
સરકારતંત્રે કસ્ટમ એક્ટને આધારે પ્રતિ-
બંધ મુક્યો છે. આ પુસ્તક અમોએ
જેયું નથી એટલે તેમાં શું હશે તેની
કલ્પના થઈ શકે તેમ નથી. છતાં હિંદ
વિષે લખાયેલું પુસ્તક હિંદમાંજ આવવા
દેવાની મનાઈ કરવામાં સરકારતંત્રે કંઈક
હેતુ તો હોવોજ જોઈએ. સંભવ છે કે
લેખક ચિનાગોંગ અને બંગાળમાં ચાલી
રહેલી અધઃલક્ષી દમનનીતિને ઉઘાડી

ખાડી હોય. આજે તો વતમાનપત્રોના
કાળા કાવદાને લીધે બંગાળમાં શું બની
રહ્યું છે તે આપણે અહીં પણ જાણી શકતા
નથી, તો પછી ત્રાસનીતિના એ સમાચારો
વિદેશમાં જાય એવી આશ રાખવી અશ-
ક્ય છે. એથી જ આ પુસ્તકના પ્રકાશનથી
પરદેશમાં પ્રચારકાર્યનો મુદ્દો ફરીથી
ઉપરિચત થાય છે.

પ્રજામત એ ભલે સામાજિકવાદીઓને
અતિ બળદીન આયુધ લાગે છતાં આખર
જતાં આ આયુધમાં શક્તિ નથી એમ તો
કોઈ નહીં કહી શકે. છેલ્લાં વર્ષમાં ધરા-
કની સરકારે આરમિનિયનોની કરેલી
કતલથી ઇંગ્લાંડની સરકારને જવાબ દેવો
ભારે થઈ પડ્યો હતો. તેમ જ જર્મનીમાં
જનુ સામેના અત્યાચારો જ્યારે ક્ષિટિશ
પત્ર "માઈનેસ્ટર ગાડિયન"માં પ્રસિધ્ધ
થવા લાગ્યા ત્યારે જ નાઝીદોરની જોહુ-
કમી જરા ઘટવા માંડી. આજે જર્મનીમાં
જનુ જાતિ કંઈક નુબથી રહી શકતી હોય
તો તે જગતપ્રજામતની પ્રચંડ શક્તિને
આભારી છે. એ વિષે જરા પણ શંકા નથી.

અલખત વિશ્વપ્રજનમતમાં સાત્રાજ્ય-
વાદીઓના કારસ્થાનોને અટકાવવાનું
સામર્થ્ય નથી. છતાં પણ તેનામાં કંઈ
બળ તો છે એમ તો સ્વીકારવું જ પડશે.
અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ શીખવે છે કે
દલિત પ્રજાઓએ પ્રચારકમંથી પાસવાર
લાભ મેળવ્યો છે અને એશિયાની અન્ય
પ્રજાઓ અત્યારે પણ પુરસ્કેશથી પોતપોતાના
દેશની સ્થિતિનો પ્રચાર કરી રહી છે.

આથી જ હિંદુ પણ પોતાની એકલવાઇ
નીતિ અજગી કરીને પોતાની ઘરણુ દશ
જગતપ્રજામત આગળ ખુલ્લી મુકવાની
જરૂર છે. ખાસ કરીને ઇંગ્લેંડમાં, ફ્રાંસમાં,
જર્મનીમાં, અને અમેરિકામાં તો હિંદુની
નિષ્ઠા અને શોષણનો પુરતો ખ્યાલ
આપવાની અગત્ય છે આપણે જગતના
પ્રજામત આગળ જાણુ કરવી જોઈએ કે
અમે બોલી શકતા નથી તેનું કારણ એ
નથી કે ખ્રિસ્તી છત્રછાયા નીચે અમે
સૌ સુખી છીએ પણ અમારે મહોદે
મેન્સરશિપના હુઆ મારવામાં આવ્યા છે;
આ મેન્સરશિપ અમેને શુંગળાવી રહી
છે; તેને દૂર કરવાને માટે અમે અમારાથી
બલતાં પગલાં લઇએ છીએ. આ સર્વની
જાણુ જગતને થવી જોઈએ.

આજે જગત જાણુ છે કે હિંદમાં સાવ
શાંતિ છે ! પણ જગતને ક્યાં ખબર છે
કે આ દેશના યુવાનોને માત્ર શક આવતાં
એ માસ સુધી કારાગૃહમાં ધકેલી દેવાની
પોલીસતંત્રને સત્તા મળેલી છે ! અને
આ કાયદાને આધારે એ બસો નહીં
પણ હજારો યુવાનો આજે જેલ ભોગવી
રહ્યા છે. ફ્રાંસમાં લેટર ડી કેએટની પ્રથા
હતી. આ પ્રથા પ્રમાણે કોઈ ઉમરાવ
ગમે તે માણસને બારદાઇલના કેદખાનામાં
મોકલી શકતો. આજે અંગ્રેજ ઇતિહાસકારો

આ પ્રથાને શક્ય એટલી ધૂળાળતક રીતે
વણવે છે. છતાં 'હેબીયસ કોરપસ એક્ટ'માં
ગર્વ લેનારા અંગ્રેજ જાતિના હિંદી
સાત્રાજ્યમાં આ પ્રથા પુરખ્કારમાં ચાલી
રહી છે તે યાદ રાખવાની જરૂર છે.
આવી તો અનેક વસ્તુઓ છે જે જગત
પ્રજામત સમક્ષ મુકવાની ખાસ અગત્ય છે.

* * *

તેમજ એ યાદ રાખવું જોઈએ કે
જ્યારે આપણા તરફથી થઇ રહેલું
પ્રચારકાય મહાત્મા ગાંધીજીની સલાહથી
અંધ રાખવામાં આવ્યું છે ત્યારે સાત્રા-
જ્યવાદીઓ જગતની આંખમાં હિંદીઓને
હલકા પાડવાનો નીચ પ્રયાસ એકધારે
ચાલુ રાખી રહ્યા છે. એ યાદ હશે કે
૧૯૩૦-૩૧ માં મિસ કેથેરાઇન મેયોનું
પુસ્તક "મધર ઇન્ડિયા" પાલમિન્ટના દરેક
સપ્તમે મફત આપવામાં આવ્યું હતું.
એટલું જ નહીં પણ તેની લાખો નકલો
ખપાવવામાં આવી હતી. આ પુસ્તક જેમાં
હિંદની ખરાબ બાજુ જ રજુ કરવામાં
આવી હતી તે પુસ્તક ઉપર - અતિઅંધ
મુકાવવા સરકારે કંઈ જ પગલાં લીધાં
ન હતાં. હમણાં જ કોઈ બીજાએ 'મધર
ઇન્ડિયા'ને પણ એક કોર મુકી દે એવું
પુસ્તક પ્રસિધ્ધ કયું છે. સદ્લાએ આ
પુસ્તકને ચેલાના જેટલી પ્રસિધ્ધિ નથી
મળી. છતાં દરેક વર્ષે આવું એકાદ
પુસ્તક પ્રસિધ્ધ થયે જ જવાતું. વિલાય-
તમાં પ્રસિધ્ધ થતા એ ચાર વજનદાર
વતમાનપત્રો તો હિંદ વિષે દરરોજ જેટલું
ખરાબ લખી શકાય તેટલું લખ્યે જાય છે.
હિંદીઓ હજી પણ જંગલી દશમાં જીવન
ગાળી રહ્યા છે એ પ્રકારનું લુહાણું છડે-
ચોક ચલાવવામાં આવે છે. આટલું બસ
ન હોય તેમ જર્મનીમાં તો આજની પાંચ

વધે પહેલાં હિંદી બીખારીઓને પાંજરામાં બેસાડીને ફેરવવામાં આવ્યા હતાં આમ હિંદીઓ સામે સામ્રાજ્યવાદીઓએ જુદાજુદા શસ્ત્ર કરેલો પ્રયત્ન પ્રચાર હજુ પણ એક સરખો ચાલુ જ છે.

* * *

એ ઉપરાંત યાદ રાખવાની જરૂર
છે કે સામ્રાજ્યવાદીઓ પોતે જ પોતાનાં કામનાં બેહદ વખાણુ કરે છે. અનેકવાર તેઓ કહે છે કે હિંદમાં તો જનતા સુખી છે, પણ આ ચળવળખોરો છે તેઓ જ લોકોને ઉશ્કેરે છે અને ભોળા લોકો આ ચળવળખોરોના હાથમાં રમી નામ છે. હિંદની આઝાદીની લડતનું આણું ત્રણ હિંદના ઉત્તરમતવાદી વતમાનપત્રોમાં દેખા દે છે. આ સર્વનું સાચું કારણ એ છે કે જગતને આપણી ખરી સ્થિતિની જાણ કરાવવાની આપણે જહેમત લીધી નથી. એટલું જ નહીં પણ આપણી લડતનો સાચો અહેવાલ આ દેશમાં નહીં તો બીજા દેશોમાં પણ પ્રસિદ્ધ થાય એવાં પગલાં આપણે લીધાં નથી.

* * *

પરદેશમાં પ્રચારકાર્યનાં અનેકવિધ
લાભોમાં મુખ્ય લાભ તો એ છે કે વતમાનપત્રની સેન્સરશિપને લીધે અહીં જે લખી શકાતું નથી તે ત્યાં છુટથી છાપી શકાય છે. ઉત્તરદેશ તરીકે, બ્રિટનમાં વતમાનપત્રોનું સ્વાતંત્ર્ય હોવાથી કોઇ પણ વસ્તુ ત્યાં પ્રસિદ્ધ કરી શકાય છે. લેખના પહેલા પરેશ્વરમાં નિર્દેશ થયેલું પુસ્તક તે જ પ્રમાણે પ્રકાશિત થયું છે. અનેકવાર ક્રાંતિ અને અમેરિકામાં આવાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન કરવાની સાનુકૂળતાઓ અતિ સહેલાઈથી

સાંપડે છે. આ લાભ કંઈ જેવો તેવો નથી. ખાસ કરીને હિંદ જેવી પરિસ્થિતિમાં તો દમનનીતિની સાચી હકીકતો પ્રસિદ્ધ કરવાનો આ એક જ માર્ગ છે. એ અનેકને ખબર નહીં હોય, પણ મંચુરિયામાં ચાલી રહેલી જાપાનની જોડકમીના વતમાન બધા અન્ય દેશમાં પહેલા પ્રસિદ્ધ થાય છે.

તેમ જ પરદેશમાં પ્રચારકાર્ય કરવાથી આપણી સામે થઈ રહેલા કંઈક જુદાજુદા જરૂર જવાબ વાળી શકીએ. થોડે અંશે પણ સામ્રાજ્યવાદીઓની એકધારી પ્રચારનીતિ આપણે અંકુશમાં મુકી શકીએ તો તેટલે અંશે પણ લાભ થયેલો જણાશે એ ચોક્કસ છે.

એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ચીન “People’s Tribune” નામનું પત્ર પ્રસિદ્ધ કરે છે રશિયા “આજનું રશિયા” નામનું પત્ર ચલાવે છે. અને આયલેન્ડ અમેરિકામાં પોતાનું એક સ્વતંત્ર પત્ર ચલાવે છે. આમ જ્યારે બીજા રાષ્ટ્રો પરદેશના પ્રચારકાર્યને થોડું મદદ આપતા હોય ત્યારે હિંદને તે સામે જદા પડી રહેલું તે યોગ્ય નથી.

* * *

એટલું જ નહીં પણ આપણા દેશમાં
અતિ કુશળતાથી અને વ્યવસ્થિત રીતે હિંદી સંસ્કૃતિને રજુ કરી શકીએ તેવી વ્યક્તિઓની ખોટ નથી. અત્યારના સંજોગોમાં તો સુખ્યાપચાણુ તેમની લયડતી અને નાદુરસ્ત તબિયત હોવા છતાં પણ હિંદી પ્રજામત માટે જની શકે તેટલો પ્રચાર કરે છે. તેઓ અત્યારે તો યુરોપના પાટનગરમાં એકલે લાથે ભાષણો આપી રહ્યા છે. પણ ભાષણો કરતાં વ્યવસ્થિત પ્રચારની ખાસ

આવશ્યકતા છે. અત્યારના સંજોગોમાં તો કાંઈ હિંદી નેતા યુરોપની સફરે જઈ આવે છે ત્યારે ચાર પાંચ લાખજુની હાર-માળા આપીને પાછા ફરે છે. પણ જો આપણે કાયમી પરિણામ જોઈતાં હોય તો આપણે કંઈક કાયમી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

* * *

હિંદમાં આ કાયમી માટે જવાબદારી ઉઠાવી લેવાની પ્રથિમિક ફરજ હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની છે. જે સંસ્થા દેશનું વિશાળ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવવાનો દાવો કરે છે તે સંસ્થા ઉપર જ વિદેશમાં પ્રચારકાર્યની સ્વાભાવિક જવાબદારી હોઈ શકે. આ સંસ્થા પાસે પૈસા નથી એમ પણ નથી. એટલે જો હિંદી મહાસભા ફરીથી પરદેશમાં પ્રચાર-

કાર્ય કરવાની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લે તો ચોખ્ખું ગણાશે.

આને માટે શરૂઆત કરવા મહાસભાએ શ્રી. સુબાષબાણને પહેલી પસંદગી આપવી જોઈએ. જ્યાં સુધી ઓરડિનન્સો છે ત્યાં સુધી સુબાષબાણ હિંદ આવી શકે તેમ નથી તો પછી તેમની સેવાઓનો એ પ્રકારે જ ઉપયોગ કરવો લાભપ્રદ છે.

* * *

અંતમાં અન્ય કંઈ નહીં તો હિંદ વિષે સાચી ખબરો પુરી પાડતું એક વર્તમાનપત્ર ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રસિદ્ધ થાય એ અગત્યનું છે. આપણે આશા રાખીએ કે મહાસભાના આગેવાનો અન્ય કંઈ નહીં તો આ દિશામાં કંઈક રચનાત્મક પગલું ભરી નિષ્ક્રિયતા નિવારવાનો સફળ યત્ન કરશે.

ફરમાસુસોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ

જગમશાહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમો પણ ખાતી કરશોજી

સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડા, અધરનીના લાડવા, એસન્સના હલવાના પાનકેક, ચુંદનીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાજા અને બીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી

હમેશાં તાજું મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પા લ દા સ મંગલ દા સ

મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ બીલીંગ, આટરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

ઓસ્ત્રીઆના કામદારોનો- વિજય થી એ મહા મૂલો પરાજય

૧૨ મી ફેબ્રુઆરીનું પરાધિક્ષું થયું.
આગલી રાત્રે ડોઝસની સર-
કારે આખરી ફેમ્બો કર્યો છે અને સમા-

જવાદોઓની સર્વ
સંસ્થાઓને વિખે-
રી નાખવાના હુક-
મો અપાઇ ગયા
છે. લિંઝ શહેરના
નાગરિકો સ્વપ્ન
નિદ્રામાં પડેલા હ-
તા, કામદારનેતા-
ઓ ગાદિસ હતા
અને કામદારસં-
ઘના કેન્દ્રસ્થાનનો
માનવ સમુદાય ઉ-
ધની છેલ્લી પ્રકર
ગાળી રહ્યો હતો.
ને વેળાએ હીમ-
વીરનું લશ્કરી સે-
ન્ય ધસી આવે છે.
હવે વિચાર કરવા-
નો અગર સત્તાવાર
હુકમો મેળવવાનો
વખત નથી. કામ-
દારોએ પોતે જ
નિયુક્ત કર્યો અને
એક પલકારામાં
જંગ શરૂ થયો.

પોતાની પામે જ થોડાં રહાસલાં હથિયારો
હતાં, જે કદાચ ગેલેલાં રાત્રો હતાં તેના વડે
મહાનનો 'અચાવ' કરવા માંડ્યો. તોપના મોટે

તારાજ થવાની ઘડી આવી હતી તે તેઓ
સારી ચેકે સમજતા હતા. હારની મેળવત
વાગતી હતી. પરંતુ તેઓ કમ્પા નહિ

આ પહેલા હલકા-
માં જે હળાર કા-
મદાર સ્ત્રી પુરૂષો-
નો કમ્પરધાણ વ-
ળી ગયા, અને
ત્યારે જ તારાજ
થયેલું કામદારોનું
કેન્દ્રસ્થાન કબજે
થયું.

આ શૈયના
ઇતિહાસે જગતની
પ્રજાનું લક્ષ્ય ખે-
ંચ્યું છે. સ્વાતં-
ત્ર્યપ્રદના ચિર-
સ્મરણીય ઇતિહા
સમાં આ પ્રસંગે
એક યાદગાર પ્રક-
રણ ઉમેર્યું છે.
નિબંધ સામ્યવા-
દી ક્રાંતિ લાવવા-
ના સ્વપ્નાં સેવ
નારા ઉદ્ધામવાદી-
ઓ આ શૈયથી
અવાક થઇ ગયા

છે અને 'મુધારક પંથ'ના આ
ખજુર સૈનિકોએ પોતાના આદર્શ માટે,
પોતાના મંડળની હસ્તી માટે જે સામનો

કર્ચો તેણે સૌતું માથું નમાવ્યું છે. આ કામદારોએ ખતાવી આપ્યું છે કે કામદારો પોતાના વર્ગમાંથી દૈનિકથી નેતાઓ સહી શકે છે. એટલું જ નહિ પણ એટલી જ પ્રાણવાન હીલચાલ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. કામદારોની આદર્શો માટેની પ્રામાણિકતા એટલી શુદ્ધ છે અને તેની સિદ્ધિ અથે તેઓ એટલી સહનશીલતા ઘખવી શકે છે કે તેઓના હાથે જનનના નવ-સર્જન માટે નવીન શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી અને તે પછીના દિવસોના યાદગાર પ્રસંગોની અહીં ઓખી કરાવવાનો હેતુ છે. *

‘ફેક જાવ’નું પરિણામ.

ડાહ્ફસની સરકાર જે ત્યાંના હીમવીર પક્ષના સરકાર ફેની સંયુક્ત સહાયથી ચાલતી હતી તેણે ગઈ સાલ તા. ૭ મી માર્ચના રોજ એક હુકમ કરી પાલમિંટને વીખેરી કાઢી, આ અણીની ધડીએ કામદારો સામાન્ય હડતાળ પાડવાની અણી ઉપર હતા. યુદ્ધ કરવાનો આ અવસર હતો. પરંતુ નેતાઓએ તેમનું માન્યું નહિ અને ‘ફેક જાવ’નો આદેશ આપ્યો. ઓસ્ટ્રીઆના સમાજવાદી પક્ષના આગેવાનો માનતા હતા કે સરકાર જેઠે સમાધાન થઈ ચુકશે અને સમાધાન માટે ફોતો મોકલવાની પ્રવૃત્તિમાં તેઓ પડેલા હતા. પરંતુ આવી આશાઓ તેમણે નિઃપ્રયોજન રાખી. હીમવરને ઇટાલીના સરનશીનનો ટેકા હતો. ડાહ્ફસ તેમને કબજે હતો.

અગિયાર મહિના સુધી આવી નિષ્ક્રિયતા ચાલી. આ લાંબા ગાળામાં કામદાર

* નવયુગના માર્ચ માસના અંકમાં ઓસ્ટ્રીઆના રાજકારણ અને પક્ષો વિશે વિગતો આપવામાં આવી છે તે આના સંબંધમાં વાંચવી.

હીલચાલનાં હથિયાર ધીરે ધીરે ખુલાવી લેવામાં આવ્યાં. પાલમિંટ પદ્મપટ થયા પાન સરખાવવાની શરૂ થઈ. કામદારોનું સશસ્ત્ર સૈન્ય જે નવી સ્વતંત્ર સત્તાના રક્ષણ માટે છેક છેલ્લું સાધન હતું તેને પણ વિખેરી દેવામાં આવ્યું. બંધારણનો ભંગ અનેક વખત થતો કામદારોને ટગર ટગર બેઠેલા પડ્યા. આ સિંધિતમાં મંડળ-સ્વાતંત્ર્ય કે વર્તમાનપત્રસ્વાતંત્ર્યનું તો

પૂછવું જ શું? કામદારોએ પોતાના લોહીથી જે સામાજિક અને રાજકીય હકકો મેળવ્યા હતા તે આ અણીની વખતે નિષ્ક્રિય નેતાગીરિને લીધે ગુમાવ્યા. પણ જ્યારે વખતો પાણી થાય છે ત્યારે તેને ધંભાવી શકાય છે? પ્રત્યાઘાતી બળોએ જોર જમાવ્યું. રેલ્વે અને ખીજા રાજ્યના ઉદ્યોગો તેમજ અધઃસહકારી કારખાનાના કામદારોને નવાં ‘રાષ્ટ્રીય’ મંડળોમાં ભેડાવું પડ્યું. એ કહેવાની જરૂર નથી કે આ ‘રાષ્ટ્રીય’ મંડળો આમમજન વિરોધી સંસ્થાઓ હતી અને તેણે રાષ્ટ્રીયતાનો જુદો સ્વાંગ ધર્યો હતો.

આ મુજબ અગિયાર મહિના સુધી સમાજવાદી પક્ષે અને કામદાર હીલચાલે અપમાનિત થઈ ખાસડાં ખાધાં, એક જ વ્યય આશાને અવલંબીત કે કેમ કરી વળતા દહાડા આવે છે. ફેક છેલ્લા દિવસ સુધી તેણે ડાહ્ફસ સરકાર પર બંધકર વિશ્વાસ રાખ્યો, અને છેક છેલ્લા દિવસ સુધી વિશ્વિટ કરવા પ્રયાસ ફૂક્યા. વિશ્વિટના બદલામાં સમાજવાદી નેતાઓને લાતો જ મળી. મોદામાં તરણ લઈ જતાર નેતા વિજયી બંધો જાવડું છે? સમાધાની માટેના માર્ગ જ શોધનાર લોકનાયકને વિજયદેવીએ વરમાળા પહેરાવી જણી છે?

આમત્રજ્ઞ દ્વિસાધ

આવી નેતાગીરિથી હંમેશાં આમત્રજ્ઞને પારાવાર વક્તવ્ય થયેલું છે. જનતા 'સીધી લડાઈ'માં સમજે છે જનતા યુધ્ધ લડી ગયે છે. પરંતુ તે વિદ્વિત રાજદ્વારી રમત પીછાનતી નથી. સાકેતના શબ્દો ભક્તની અધ્યાયી તે સાંભળે છે અને કમળામાં દ્વિસાધ છે. અને ઓસ્ત્રીયાની કામગર હીલચાલનો ઇતિહાસ ઉજ્જવળ હતો તે તેઓ કેમ એકાએક ભૂલે ? તેઓ સ્વાભાવિક રીતે ગાંધી રહ્યા. ભૂતકાળના વિજ્ઞાના નશામાં સુપ્રેમ રહ્યા. વર્ગો યથા નેતાઓએ તેમને અભયન આપ્યા હતાં, અને ભાવિન્ય સુરેશ્વર સ્વપ્નાં રજુ કર્યાં હતાં. આમત્રજ્ઞ દ્વિસાધ પાત્રિંદને વીખેરી દીધી ત્યારે પકાર કરવા કામદારો તૈયાર હતા. જ્યારે તેમનું એક માત્ર શરણ— તેમનું સશસ્ત્ર સંન્ય-ન્યુ' ત્યારે તેમના પુણ્યપ્રકાશનો હિસાબ ન રહ્યો. અને જ્યારે કામગરિતના કાવચો એક પછી એક રાખતા દ્વિસાધ પરથી દૂર દરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે 'સીધી લડત' આપવા સર્વ તૈયારીઓ કરી. પણ....પણ નેતાઓએ ઠંડું પાણી રેડ્યું અને તેમને દગો થયો. આમત્રજ્ઞની હીલચાલના ઇતિહાસમાં આવા દોહતા પ્રસંગો અનેક નોંધાયેલા છે.

સરકારપક્ષની પૂર્વતૈયારી

પરંતુ સામે પક્ષ ગાંધી નહોતો. દિવસે દિવસે એ સસ્ત્રસજ્જ થતો હતો, કામગર પક્ષનાં હથિયારો હીનવી લેવાં એટલેજ દાવ એનો નહોતો. કામદારોની બેડીઓ વધુ જળવત્તર કરવાની તેને ધડી સાંપડી હતી. આ મહેતલના સમયનાં તે પુરેપુરો જાગૃત હતો, અને વિજ્ઞાને અવસર-રોધતો હતો. કામગરપક્ષે જાહેર ક્યુ

હતું કે (૧) જો ફોર્સિસ રાજ્યધારણ જાહેર થાય; (૨) વિધેનાના ટાઉનહોલને કબજે લેવાય; (૩) સમાજવાદી પક્ષ પર પ્રતિબંધ મુકાય; (૪) અગર કામગરસંઘ હીલચાલને વીખેરી દેવા અગર ખીજ સાથે મળી જવા સરકારી હુકમ થાય તો સીધા સામનો કરવો. આ નિષ્ક્રિય સમાજવાદી પક્ષના નેતાઓએ કર્યો હતો. આ મુજબ સરકારને સમાજવાદી પક્ષની માગણીઓની સ્પષ્ટ ખબર હતી અને ઉધાડી ચેતવણી આપવામાં આવતાં તેણે પૂર્વતૈયારી રાખી હતી. કેમ ન રાખે ? રાજ્યરમતના દાવની સામાન્ય સમજણ પણ નેતાઓએ તેમની સમાધાનટીકમાં ગુમાવી હતી. રાજ્ય શા માટે ઉપલા ચાર અતિમ ઉપાયો લે અને કામગરોને સામનો કરવાની તક આપે જ્યાંમુઘી સામાપક્ષને કચરવાના અનેક ઉપાયો મોકળા હતા. 'જેમ ઉંડરની સાથે ખીલાડી ખેલ ખેલે અને તેને મરણતોલ કરે તેમ જ સરકારે સમાજવાદી પક્ષ સાથે વતન રાખ્યું,' એમ એક પત્રે સાચું જ લખ્યું છે.

અને છેવટે આંતરવિગ્રહ

અને છેવટે આંતરવિગ્રહનો આરંભ થયો. વિગ્રહના મથક સામે તોયો ગોઠવવામાં આવી. કામદારઅમુક કૃતનિશ્ચય હતો. શરણે જવા કરતાં લડતાં લડતાં મરણને ભેટવા તેનામાં ઉત્સાહ પ્રકટ્યો હતો. એક બાજુ સશસ્ત્ર લશ્કર, તોયો અને દારૂગોળા, બીજી બાજુ છુપી રીતે વાવવામાં આવેલી અગર જુની સંઘરેલી પંદર નાનીશી મશીનગનો અને રાઈફલો હતી. વિધેનાના એક નેતાએ લખ્યું છે તેમ, રાઈફલો અને થોડીક દારૂગોળા, એક પક્ષ તરફના થોડાક ફટા-કા અને આમેથી તોપ અને રાઈફલના

સર્જનના મારાથી, સુદ્ધ શરૂ થયું. લિંઝના બનાવોથી ઓસ્ટ્રીઆના પાયતખત વીચેનાના અને બીજા ઔદ્યોગિક મથકોના કામદારોએ સહાનુભૂતિ બતાવી. દામ, ટ્રેનો, વર્તમાનપત્રો, ફેક્ટરીઓ, અને ઇલેક્ટ્રીક લાઇટ તથા ગેસનાં ચંત્રો બંધ પડ્યાં. અલબત્ત વિશાળ સામાન્ય હડતાળ પડી નહિ. પરંતુ પ્રારંભમાં આટલું પણ બની શક્યું તે ફેક્ટરીક અગમચેતીનું પરિણામ હતું. સમાજવાદી પક્ષે પહેલાંથી જાહેર કરી રાખ્યું હતું કે અમુક સંજોગોમાં (ઉપર જણાવેલી ચાર પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં) કોઈ પણ જાતની સુચના વગર સભ્યોએ અને શાખાઓએ સામાન્ય હડતાળ પાડવી. સમાજવાદીપક્ષની વિચેનાની સ્થાનિક કચવાઈ સમિતિએ ‘ફક્ટ બોર્ડોની દક્ષીણ કરી પણ કામદારો હવે કાણમાં રહે તેમ નહોતું’, જો કે આ આદેશની વ્યવસ્થિત કામદારસંઘોના સભ્યો ઉપર અસર થઈ અને તેથી જ સાર્વાત્રિક હડતાળ ન પડી શકી.

સાએ માર્શિલ લો અને લેદનીતિ

સરકારે તાકીદે લશ્કરી કાયદો જાહેર કર્યો, શહેરનો હોલ કબજે કર્યો, સમાજવાદી નેતાઓની ધરપકડ કરી, અને બચાવ માટે બાંધેલી બેરીકેડ, ખાખ્રાઓ, તથા કામદારના બચાવનું સૈન્ય (જે એક વર્ષ પહેલાં ગેરકાયદે જાહેર થયું હતું. પણ ચુપ્ત રીતે જેની થોડી વ્યવસ્થા ચાલુ હતી) ના મકાનો ઉપર જોશથી હલ્લો કર્યો. શહેરના મધ્યભાગમાંથી પીછેહઠ કરીને કામદાર સૈનિકો કામદારલતાઓ સુધી પહોંચ્યા. અહીં તેમણે ફ-તેલેમંદીથી બચાવ કરવાની આજ્ઞા રાખી હતી. પરંતુ સરકાર વહેવાર અને સંદેશનાં સાધનો ઉપર સંકેત કાણ ધરાવતી હતી. લશ્ક-

રની મદદથી વિચેના શહેરના જુદા જુદા લક્ષ્ણ સાથેના સર્વ સંબંધો તોડી નાંખવામાં આવ્યા. આ લક્ષણોના કામદારોને પોતપોતાના મર્યાદિત સાધનો ઉપર જ આધાર રાખવો પડ્યો. ચારે બાજુએ તેઓ ઘેરાયલા હતા, વાયરલેસના મથકો સરકારને કબજે ગયેલાં હતાં. પ્રોડક્ટ સંદેશોઓદ્વારા કામદારોમાં ફાટકુટ પગવવાનો નીચ પ્રયાસ હવે સરકારે નાંડ્યો. ‘ઓટો બોર અને ડયુશ લાન્ચ. આગેવાનોની ઝેરલાવિકા તરફ રવાનગી’-એ મતલબના ચોંકાવનારા સંદેશો દેશ સમસ્તમાં ‘પ્રોડક્ટ’ કરવામાં આવ્યા, આ પરિસ્થિતિમાં લયગ્રસ્ત થયેલા કામદારો બરાબર લડત ન આપી શક્યા. અંતે સંજોગોમાં મધ્યવર્તી નેતાગીરિની તો આજ્ઞા કેમજ રખાય? સંખ્યાબંધ બહાદુર કામદારોએ પોતપોતાના ઘરને ફિશ્લો બનાવ્યો અને હડતાં હડતાં તેઓ મરજુને ભેટ્યા. પરંતુ એકંદરે કામદારો શસ્ત્રો ક્યાં સંતાડ્યા હતા તે જાણતા ન હતા, અને ઘણા લેદનીતિના ભોગ પણ થયા. નવાઈ નથી કે આંતરવિગ્રહ પછી નહિ વપરાયેલાં સંખ્યાબંધ શસ્ત્રો મળી આવ્યાં.

વિજયથી પણ મોંઘામૂલી હાર

ચાર દિવસ અને રાત્રિ સુધી અજીનમ કામદાર સ્ત્રી પુરૂષ સૈનિકોએ વ્યવસ્થિત લશ્કરી બળના ધા ઝીલ્યા. ઓસ્ટ્રીયાના રાજનગરમાં, લિંઝમાં, ઇન્સબ્રુક અને પ્રાંતિક કેન્દ્રોમાં કામદાર સ્ત્રી પુરૂષોનું ઉન્નત ઉન્નત લોહી વહેવા માંડ્યું. આ ધન્ય ધડીએ વીરતા પુરૂષોએ દાખવી તેના કરતાં સ્ત્રીઓએ જે શીયં બતાવ્યું તે ભૂલાય તેમ નથી. જે બેરીકેડ રક્ષણ માટે ઉભી કરવામાં આવી હતી, અને જે

મકાનોમાં રહ્યાં રહ્યાં રાઈફલો દ્વારા કામ-
દારો સામનો કરતા હતા તે દર કલાકે
તૂટતાં હતાં. તોપના મારા સામે તેનો શો
ધડો ? ડાહ્યસની સરકારના રાજદ્વારીઓ
ખ્રિસ્તી ધર્મી હોવાનો, દેશભક્તો
હોવાનો દાવો કરતા હતા. દેશભક્તિ
અને ધર્મના મધુર મંત્રો જીવહા
પર રાખીને પોતાના જ દેશબંધવો
ઉપર તેમણે ઘરૂગોળો છોડ્યો અને ફુનિ-
યામાં ઘેઝખ ઉતાર્યું. જે મકાનોમાં આબકો
અને સ્ત્રીઓ નિદ્રામાં પડ્યાં હતાં
તેને જમીનદોસ્ત કરતાં પહેલાં તેમણે
ચેતવણી પણ ન આપી ! અને હીમવીરના
લશ્કરના મેનાધિપતિ શાહજાન મ્યાર
હિમખગેને વિજય વર્ષો. શાહજાન મ્યાર
હિમખગે સામા પક્ષની મુક્તકંઠે પ્રશંસા
કરી, અને જે કામદારનેતાઓ જીવતા
પકડાયા હતા તેમને ફાંસીયે ન લટકાવવા
પણ શુરાને જાણે એમ ગોળાથી વીંધી
નાખવા એવી આશા વ્યક્ત કરી ! પરંતુ
મેજર ફે જે એક ખ્રિસ્તી મુદરચ છે તે
તો 'આખા ઓસ્ટ્રીયામાં ફાંસીનાં લાકડાં
રોપવા' વચન આપી ચુકેલો હતો. પોતાના
સૈન્યનો વિજય ઉજવવા તેણે વધુ ફાંસિ-
યાને 'રોજ' આપી !

ડાહ્યસ કહે છે કે આંતરવિગ્રહમાં
માત્ર ૨૪૧ ના જન ગયા છે. પેલા જુહા
'ઓક્ટાસ્ટ' સંદેશા ફ્રાંસનાર ડાહ્યસનો
આ આંકડો જોને માનવો હોય તે માને.
જે હજાર માણસના જનની ખુવારી થઈ
છે તેમ પ્રજાપક્ષ કહે છે. ફર્મીને લાકડે
ચડેલા, કારાવાસ મેવતા અને 'કાન્સેન્ટ્રે-
શન' જાવણીઓમાં પુરાયલા કેદીઓની
સંખ્યા બહાર આવી નથી. કામદારસંઘો
અને સમાજવાદી પક્ષને ગેરકાયદે જાહેર
થતાં તેમ સવ' મકાનો અને પૈસા ટકા
જપ્ત થયા છે. તેનાથી હવે આપણે

નવાઈ નજ પામીએ. પરંતુ ઇંગ્લાંડનું
કામદારપક્ષ 'હેલી હેરલ્ડ' જેને લોકતંત્રને
જાણવાનાર માનવું હતું તે ડાહ્યમે હિટ-
લરને જાણે એવી અપ્રમાણિકતા દાખ-
વીને કામદારોના મુખપત્રનું જીવું નામ
રાખીને જ પોતાના પક્ષનો પ્રચાર તે
દ્વારા કરવા માંડ્યો છે ! આનાથી કાંઈ
કામદારદોષી જીવું કૃત્ય નહિ હોય.

કામદારોની આમ છેક જ હાર થઈ છે.
કામદારપક્ષની હારની આ મુસ્કેલ ધડીમાં
તેઓએ સ્વત્વ નથી ગુમાવ્યું એનાથી
ક્યા કામદાર પ્રેમીની છાતી ઝુલી નહિ
હોય ? આ હાર વિજયથી પણ મોંઘા-
મૂલી છે.

જે આશ્વેષો

ડાહ્યસની સરકારે પોતાના જાણવામાં
સ્વાભાવિક રીતે જ જુહાણાં ફ્રાંસવા
માંડ્યા છે. એક ભયંકરમાં ભયંકર જુહાણું
જે ફ્રાંસનું છે કે સમાજવાદી પક્ષને
રાજ્યધુરા કબજે કરવી હતી અને આ
સત્તા સર કરવા માટેનું કાવત્રું હતું.
આનાથી ભારેમાં ભારે આશ્વેષ ખીજે ન
હોઈ શકે. પરંતુ આ એટલું હડહડતું
જુહાણું છે કે તેના જવાબની પણ
ભાષે જ જરૂર છે. પરંતુ અત્યારના
જમાનામાં અજ્ઞાન આમગ્રભ સહેજે બોળ-
વાય છે. તેથી જાણવું કરવું જરૂરી છે.

સમાજવાદી પક્ષ અને કામદારસંઘોએ
તેમના મંડળે ઉપર આક્રમણ થાય અને એની
હસ્તી જેખમમાં આવી પડે તો સામે થવા
દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. પણ ડાહ્યસની સરકાર
તેનાથી શું અજાણ હતી ? પેલી ચાર
શરતો (જે ઉપર જાણી છે) આખું
જાન નહોતું જાણતું ? કામદારોએ અન-
હદ ધીરજ બતાવી હતી અને પોતાની

ઝુમણું

લેખક: શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

પ્રકાશક: દીવેટીઆ એન્ડ સન્સ:

અમદાવાદ.

‘ઝુમણું’ એ તો કાઠિયાવાડી આભૂષણું એમ પ્રવેશ શબ્દો સખી શ્રી. મનુભાઈ જોધાણીએ આ પુસ્તિકા રજુ કરી છે. અન્ય ભાષાની ‘રત્નો જેવી ઉપયોગી વાર્તાઓ’ પુસ્તકમાં ઉતારી છે. છતાં પુસ્તકે તપાસતાં આના મૂળ લેખકો અને કૃતિઓનાં નામ નજરે પડતાં નથી. ગુજરાતી અનુવાદક માટે આ એક અપરાધ ગણાય, અને તેમ ખાસ કરીને અમે કહીએ છીએ કારણ કે અમે જાણીએ છીએ કે લેખક

કાઠિયાવાડની કેટલીક ઝમકવાળી લોકવાર્તાઓ પ્રગ્ન સમક્ષ રજુ કરેલી છે, અને તેમની પાસેથી આવી ભૂલની અપેક્ષા કોઈ રાખે નહિ. કુમારો માટે આ પુસ્તકની વાર્તાઓ આકર્ષક થઈ પડશે. શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી વધુ સુંદર નવલિકાઓની પસંદગી જરૂર કરી શક્યા હોત એમ કહ્યા વગર રહેવાતું નથી.

જી. કે. આં

અગત્યની મુચના:—ગુજરાતી પ્રકાશન સંસ્થાઓને સૂચના કરવાની કે તેમનાં છેલ્લાં પ્રકાશનો અમને આવતાં અંક માટે વખતસર મળશે તો તેનાં અવલોકનો તાકીદે રજુ થઈ શકે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

એક અમુલ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ ડેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફ્લાયરો વગર-એકર-પેઇન એન્ડ સન્સ.

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬”-ઝાટોમેટીક આઈકર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦” હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇંગ મશીનો, પગથી ચાલતાં એકર્સ-હેરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને જોન હીકીનસનની કુંઠ.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો—મેનેજર,

પેપર્સ, લી. ૦,
લેન, કોલ, સુબ્રમ.

કુંદરતની ખડા અને માનવીના
કર્તવ્યોના સંબંધ વીધે ગાંધીજી
અને રવિન્દ્રનાથ ટાગોર વચ્ચે જે
ચર્ચા ચાલી હતી તેના પડઢા છેક
વિલાયતમાં પડયા છે એ વિષયમાં
જાણીતા વિચારક મીં એ. જી.
ગાડિંનરે લખેલો આ લેખ
“ નવયુગ ”ના વાચકોને રસદાયક
થઈ પડશે.

“ આધુનિક હિંદના ઉત્તમા
ઉત્તમ સરેકારના પ્રતિનિધિઓ રવિ-
ન્દ્રનાથ ટાગોર અને ગાંધીજી પૂર્વના
તત્વજ્ઞાનને પોતપોતાની વિશિષ્ટ માન્ય-
તાઓ મુજબ કેવી રીતે પીછાને છે તેનો
સુંદર નમુનો હમણાંજ પ્રાપ્ત થયો છે.”

ઈંગ્લાંડના સમર્થ વિવેચક અને સાહિ-
ત્યકાર ગાડિંનર ઉપરના શબ્દોમાં એક
રસમય લેખમાં યોગ્યવખત પહેલાં મિહા-
રના ધરતીકંપને વિશે ઉજ્જેલી ચર્ચાની
મીમાંસા શરૂ કરે છે. અસ્પૃશ્યતાના સદીઓ-
જનાં પાપને પરિણામે હિંદ ઉપર આ
આસમાની આક્રમક આવી પડી છે અને
ઈશ્વરનાં ગહનતત્ત્વની એ યાદ દેવડાવે
છે, એ મતલબના મહાત્મા ગાંધીના મતમ-
ર્શનથી રવિન્દ્રનાથ ટાગોર, જેઓ પશ્ચાત્ય
મંરુત અને વિજ્ઞાનના ગાંધીજી જેટલા

વિરોધી નથી તેમજુ આ સામે સમ્પત
ટીકા કરી હતી, જેના પડઢા દેક ઈંગ્લાંડના
રાષ્ટ્ર સુધી પહોંચ્યા છે.

ટાગોર અને ગાંધી બન્ને પોતાના
ગહનતાવાદને લીધે જગતના સામાન્ય
જનાવાને જુદી જુદી રીતે અવલોકે છે. બન્ને
જો કે પૂર્વના તત્વજ્ઞાનને માટે અત્યંત
અતુરાર ધરાવે છે છતાં એમની દષ્ટિ
જુદી છે અને તેને લીધેજ આ વિવાદમ્પત
ચર્ચા ઉભી થયેલી છે.

બિલ્વરમાં જે ધરતીકંપ થયો અને
જેને લીધે થયેલા જનમાલના નાશનો
ખ્યાલ ઈંગ્લાંડની પ્રજાને હજી આઘો
પણ નથી તે, ગાંધીજીની માન્યતા મુજબ,
હિંદુઉપર દેવી કોપ છે, અને આ કોપ
હિંદુ દરેલા ભૂતકાળના અને હજી પણ

જે આલુ રહેલ છે તે અક્ષમ્ય અપરાધને લીધે છે. બ્રિટીશ લોકોને હિંદ ઉપર રાજ્ય કરવા દેવાનો આ અપરાધ છે શું? ના. જે સરકાર સામે એમનો ક્રોધ વરસતો હતો તે હવે ગાંધીજીના મત-અપવાસ, પ્રાર્થનાઓ અને પ્રવૃત્તિઓનું મધ્યબિંદુ નથી રહ્યું. અગર તો, હિંદના શરીરમાં જે બીજા 'રાવણ' પ્રવેશ કરેલો છે તેની સામેના 'ધર્મ'બુધ્ધ'ની આગળ આ રાજકીય પ્રશ્ને ગૌણ સ્વરૂપ પકડેલું છે.

તેઓ કહે છે કે, મનુષ્ય પ્રત્યેની આ ક્રૂરતા માટે ધરતીકંપદ્વારા દૈવે શિક્ષા કરી છે, અને દૈવી સત્તાએ પોતાના રૂદ્ર સ્વરૂપ મારફતે પ્રજાને સ્પષ્ટ ચેતવણી આપી છે.

આધ્યાત્મીક કે કૌતીક ?

ટાગોર આને જંગલી દશાને જાળે રેલા વહેમ કહે છે. ગાંધી જેટલાજ તેઓ પણ અસ્પૃશ્યતાના પાપને નિવારવા તત્પર છે અને હિંદની આ શરમ માટે તેઓ નીચું જુએ છે. પરંતુ તેઓ આધ્યાત્મિક અને કૌતીક પ્રશ્નોનો આવો ગોટાળો સંઘન કરી શકતા નથી. વિચારોની સંકરતા જ આમાં પ્રદર્શિત થાય છે. ટાગોર જાણે છે કે, કૌતીક કારણોને લીધે અવા બનાવો બને છે અને કુદરત તેમાં ગરીબ કે તવંગર, પાપી કે પુણ્યશાળી, સુખી કે દુઃખીનો પક્ષ લેતી નથી. જીવનનું તંત્ર મોઢા આધ્યાત્મિક પરિજળોથી ચાલતું હોય છતાં તેને કૌતીક સાથે મેળવી દેવાં અનુચિત છે.

કુદરત ભલે ગરીબ કે તવંગરના ભેદ રાખતી ન હોય છતાં આપણું વહેમી માનસ એમ ઘણી વારે ક્યાં નથી સમજતું ?

જ્યારે કોઈ પણ આપત્તિ આવી પડે કે આપણે મોટે ભાગે અંધકારમય દોસે ત્યારે દૈવના દોષ ઉપર બધું ઠાલવી દેવું કેટલું સહેલું છે :

આ જ પ્રમાણે હોમરના દર્શનમાં યુદ્ધમાં પરાજિત થવાની અણી પર આવેલો પક્ષ કોઈનવી સહાય કરનાર કૃપાદેવી મદદે આવી પહોંચશે એમ માનવાને તૈયાર થઈ જતો આપણે જોતા નથી ? (કૃષ્ણ ભગવાન ગરૂડે ચઢીને આવી દ્રૌપદીનાં ચીર ભરી આપવાની કલ્પના પણ આવી જ જતની નથી ?) આપણી હૃદયની નિબંજતાને લીધે ભલે એમ માનીએ, પરંતુ શુદ્ધ તેમ સ્વીકારવા ના પાડે છે અને આપત્તિમાંથી નીકળવાના નાના પ્રકારના રસ્તા શોધે છે. છતાં મોટે તો દૈવ, દૈવની પોષણ યાતો ક્યાં જઈએ છીએ, કારણ કે આપત્તિમાં આ એક શરણ છે.

વીજાન વી. વહેમ

વિજાને જગતના નિયમો જનતા સમક્ષ રજુ કર્યા ત્યારે વહેમનું સામ્રાજ્ય સર થયું, મનુષ્ય શુદ્ધિ પર વિશ્વાસ રાખતો થયો. કુદરતના નિયમો સંજોગો જ્યારે ગાઢ અંધકાર ફેલાયેલો હતો ત્યારે મનુષ્ય ઉપર નહિ સમજતાં જળો રાજ્ય ભોગવે તેમાં નવાઈ નથી. કુદરતનાં જળોને એ સંજોગોને અનુસારી કલ્યાણકારી અગર ક્રોધાપમાન સહેજે તે માનતો. એના ઉપર પોતાનો વિજય નહોતો થયો એટલું જ નહિ પણ એની ગહનતાનો એ પાર પામતો નહિ. નવાઈ નથી કે આ હાજમાં તે આકાશમાં ચઢી આવતાં ધનધોર વાદળોને, પૃથ્વી પર ધોર અંધારું છવી દેનાર સૂર્યગ્રહણને અગર નભમંડળમાં ચમક ચમક યતા તારાઓને જુદા જુદા દેવો માનવા લાગ્યા અને તેમને

માટે તેણે જગતના આદિ કાળમાં ઋચાઓ, પ્રાર્થનાઓ અને અભ્યર્ચનાઓ થાણ કાઢી. વિજ્ઞાને કુદરત ઉપર વિજ્ય મેળવ્યો છે અને હવે માનવજીવનના બાહ્યકાળના આ માનસમાં ક્રાંતિ થયેલી છે.

આચીન ઇતિહાસને પાને

આચીન ઇતિહાસમાં આના ખસા ઢગલેખ મળે છે. હોમરનો ઉલ્લેખ તો ઉપર કર્યો છે. રોમના પોમ્પી જેવા વિખ્યાત સરનશીનનો એક જાણીતો પ્રસંગ ઇતિહાસને પાને નોંધાયેલો છે. રોમન લોકો કેટાને સરનશીન ચુટે નહિ તેથી આકાશમાં ભયંકર કડાકા સંભળતાં પોમ્પીએ લોકસભાનું કામ એકએક અટકાવ્યું હતું અને ચુટણી મોકુફ રખાવી હતી, કારણ કે આવા ભયાનક અગ્નિચક્રનું પછી લોકસભા સાવ દિગ્મંદ બની જતી. એલેક્ઝાન્ડર તેની આલુબાલુ ભવિષ્ય-વેત્તાઓની ફોજની ફોજ રાખતો, જેમ આજનો સામ્રાજ્યવાદી પોતાની આસપાસ પ્રધાનોનું મોટું મંડળ રાખે છે. સીમેરો જેવા સમજી અને વિદ્વાન પુરૂષે પોતાનો પ્રાણ એક વહેમને અવલંબીને ખોયો તે જાણીતું છે.

—અને મધ્યકાલીન ઇંગ્લાંડમાં

અને મધ્યકાલીન ઇંગ્લાંડમાં એલિ-વર કોમવેલે જરૂર ટાગોરનો નહિ પણ ગાંધીનો પક્ષ લીધે હોત. પોતાની વિજ્ય-કથા આલેખતાં તેણે પાદમિન્ટના પ્રમુખ લે'થાલને એક પત્રમાં લખ્યું છે; “ધવલ ચંદ્ર ઉપર કાળું પાદળું દેવ છવી ન દીધું હોત અને રૂપેરી ચાંદની ધડીભર ત્રી સવ' કુદરતમાં અંધારું ન બ્યાધ્યું હોત, ઇશ્વરે પાડ ન કર્યો હોત તો મારો પ્રિય ઘોડો મરણશરણ ચાત.”

રાણી એલિઝાબેથના ઇંગ્લાંડના સમયમાં કાંઈને પણ શંકા મઠ નહોતી કે રૂપેનના આમંડા ઉપર તેણે જે વિજ્ય મેળવ્યો તે પરમ પરમાત્માની કૃપાદષ્ટિનું પરિણામ જ હતું !!

અને એક સદી પછી જ્યારે વિલિયમ ઓફ ઓરેન્જ ઇંગ્લાંડના કિનારે એ જ દેવના પ્રતાપે આવી પહોંચ્યો અને પાછા વળતાની સાથે તેના શત્રુઓને પરાજિત કર્યા! વાલ્ટેવની આરાધના જ આ માટે ઇષ્ટ હતી! મેકાલે જેવો ઇતિહાસકાર લખે છે કે, ‘ગ્રેટેસ્ટ ધર્મ’ને વાલ્ટે મદદ કરી અને ધર્મિષ્ઠ માણસોએ સાચે જ માન્યું કે ઇંગ્લાંડનો ધર્મ અને ઇંગ્લાંડનું સ્વાતંત્ર્ય રક્ષણ કુદરતના સામાન્ય કાયદા અટકી ગયા અને સમરત વાલ્ટ-મંડળ લાભપ્રદ નીવડ્યું. ઇશ્વરનો કોપ ઉતરવાથી આમ જ આમંડાનો સંહાર થઈ શક્યો હતો, જે આમંડા દ્વંદ્વ મનુષ્ય જાન્યેજ સંહારી શકે. તે જ પ્રમાણે દેશનું સ્વાતંત્ર્ય અને ઐશ્વરી સત્ય જોખમમાં આવ્યું ત્યારે કુદરતનાં બળો આધીન થયાં.

પરંતુ છેલ્લા મહાયુદ્ધમાં ?

વિજ્ઞાને પોતાનું બળ જમાવ્યું છતાં કુદરત ઉપરની શ્રધ્ધા અને દેવ સંબંધી વહેમ લાંબો કાળ ચાલુ રહ્યાં. છતાં જ્યારે છેલ્લું મહાયુદ્ધ થયું ત્યારે પ્રજાનાં પડળ ઉઘડી ગયાં. મહાયુદ્ધમાં કુદરતે શત્રુભિત્રને સરખી મદદ કરી. વડુનની લડાઈ વખતે જ્યારે અણીની ધડી હતી ત્યારે જર્મનો ઉપર બરફનો વરસાદ વરસ્યો અને આ મહાન સાહસમાં જર્મનો ખેદનમેઘન થયા. અને કુદરતે ત્યારપછી વળી પોતાનો પક્ષ બદલ્યો ! અરુખલિત વરસાદ અને અત્યંત ઠાંડવના શાપને લીધે પારોડેલનો જર્મન સામેનો

હૃદયો છિન્નભિન્ન થઈ ગયા. કાષ્ઠ કાળે ન ભૂલાય એવાં આ ચાર વરસોમાં કુદરતે મનુષ્યની રજમાત્ર પરવા કરી નથી અને મનુષ્યની બુદ્ધિ જેનાં ઉપર વહેમના અધારાં છવાઈ ગયાં હતાં તેને સ્વપ્રકાશિત કરી છે

વિજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ તપાસતાં

વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ તપાસતાં સમ-
ભય છે કે કુદરતનાં જે વિધિ વિધિ બળે જગતમાં પ્રવર્તી રહ્યાં છે તે મનુષ્યની પ્રવૃત્તિઓ, તેમની આશાનિરાશાઓ, પાપપુણ્યોની રજમાત્ર પરવા કર્યા વગર સતત કાર્ય કરે" ભય છે. કુદરત સારા નરસાથી પર છે. કુદરતનાં બળોને નીતિમતાનાં ધોરણો કે સત્ય અસત્યની માનવકલ્પનાઓ સાથે જરાય સંબંધ નથી

કવિ કહે છે તેમ :

“કુદરત પોતાનાં બાળકોને રમતા અને ક્રીડા કરતાં જુએ છે અને તેને પક્ષાપક્ષી નથી; પોતાના માનવબાળને વાણુ પર વિજય મેળવતો જોઈ આનંદ છે અને તેટલી જ તટસ્થતાથી મનુષ્યને વાણુના એકાદ સપાટાથી ધસી જતાં જોયાં કરે છે”

ગાંધીનર કહે છે તેમ,

“વૈજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને અતુલવજ્ઞાનની તુલાના બંને ત્રાજવામાં જોખતાં ગાંધીજીના મતવચો ખાટાં કરે છે. અને લૌતિક અકુસ્માતોને મનુષ્યના આધ્યાત્મિક જીવનથી જુદા પાડવામાં ટાંગાર સાચા છે.”

: તંત્રી :

ચુનીલાલ પુરપોત્તમદાસ શાહ.

: :: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :: :

મહાશુભરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

જેભેત્રલું વર્ષ દરમ્યાન મુદર પ્રગટ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદયગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડવાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપુર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાતું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અદ્યતનકૃપ, મારી નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં રેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

જાને તે માસથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

|| આજેજ લખી મોકલો ||

‘યુવક’ ઓશીસ કાલાખાડી રતનજીવન નંદોદરા.

B. B. & C. I. R.

● સર્વ સામાન્ય ભૂમિકા—

❶ દેશના સર્વ રાજકીય બળોની સંયુક્ત હરોળ રચવાનો કાર્યક્રમ;

લેખક: 'મહાસભાસમાજવાદી'

રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિકારી વિચારસરણી અને નેતાગીરી તથા સામુદાયિક હડતરના ઉદ્દમ રૂપાથી વિમુખ થતાં 'હવે હિંદી મહાસભા અભિપ્રયે પણ ચોક્કસ રીતે સહકારના લપસણા માર્ગે ગળપી રહી છે. હવે એ ઉપાડું દેખાય છે કે મહાસભા અસહકારનો માર્ગ તત્ત્વમાં નહિ તો અમલમાં છોડી દેશે અને નવા બંધારણ હેઠળની ધારાસભાઓને રસ્તે વગશે આ અનિવાર્ય હતું, કારણ કે ઉદ્યમવાદી પક્ષે હજી બળમેળવું નથી અને પોતાનો કાર્યક્રમ પ્રજા સમક્ષ અચરકારક રીતે રજુ કર્યો નથી જ્યારથી સત્યાગ્રહની હીલચાલ મોળા થઈ ત્યારથી જ નરમ પક્ષના નેતાઓએ ધારાસભાપ્રવેશની વાત ઉપાડી છે. જે સ્વરાજપક્ષનું મરણ આટલી સરમજનક રીતે થયું તેનું પુનર્જીવન તેઓએ કયું છે. સૌને એ યાદ હશે કે મોટા ગ્લુકુલિ વગાડીને સ્વરાજપક્ષ સ્થાપવામાં આવ્યો હતો પરંતુ ધારાસભાની વંધ્ય ચર્ચાઓ અને પોક્કળ પરિણામોમાં તેનું હેવટ આવ્યું. કારણ આટ હતું. ધારાસભાપ્રવૃત્તિ બહારની સામુદાયિક આમ પ્રજાની હીલચાલનું પ્રતિબિંબ હોવું જોઈએ. એના આગળ તેનું શાણુ જ્ઞાન હોવું જોઈએ અને બહારની વિશાળ પ્રવૃત્તિને નેશ આપવા અને તેનો વિકાસ કરવા જ ધારાસભાનો ઉપયોગ હોવો જોઈએ. ભૂતકાળમાં જે નીતિ નિર્ણય ગઈ તે લાવિયમાં ફળદાયી

નહિ જ થાય. છતાં એ પણ દીવા જેવું છે કે મહાસભા આગળની માફક વાંકાચુક્ર માર્ગે જશે. સ્વરાજપક્ષના કડવા અનુભવો ભૂલાઈ ગયા હોય એમ જણાય છે.

અર્થસૂચક વિચાર પલટો

ભૂતકાળમાં મહાસભાએ સત્તાવાર રીતે સ્વરાજપક્ષના ધારાસભાપ્રવેશને બહાવી નહોતી આપી પરંતુ સ્વરાજપક્ષ બળવાન થતા તેને ક્ષુધ રાખ્યા હતા, તેમ લવિ-બ્રમા મહાસભા પોતાના સિદ્ધાંતોને મોળા કરીને પણ નરમ પક્ષના નેતાઓનું નિશ્ચાસુચન સ્વીકારશે. આનાથી બીજી કાર્યક્રમ પ્રજા સમક્ષ ન હોવાથી આમ જ બને. વળી આ વખતે તો નાદેરવાદીઓ ધણા નરમ જણાય છે. ધારાસભાપ્રવેશ 'માગનારા આ વેળાએ વધુ કાર્યપ્રવૃત્તિ છે અને ઉદ્યમવાદીઓની સામે થયા વગર પોતાની મેલે આગળ કામ ધપાવે જાય છે હમણા હમણા મહાસભાના અનુયાયી મહાસભાના નેતાઓના વલણમાં પવટો દેખાય છે. સત્યાગ્રહની નિષ્ફળ રાજનીતિની જગ્યાએ ધારાસભાપ્રવેશના નવા કાર્યક્રમને તેઓ સંમત થતા જણાય છે.

મહાસભાની વક્રીંગ કમીટીના સભાસદ સરદાર શાદુલસીંગ જ્યેમને મોજેસોળ આની ગાંધીવાદી કહી શકાય તેમણે હમણાં જે જાહેરાત કરી છે તે અર્થસૂચક છે, અને

ખૂબી તો એ છે કે આ જાહેરાત તેમણે નરમપક્ષના જાણીતા પત્ર લાહોરના 'ટ્રિબ્યુન'માં કરેલ છે. મહાસલાની રાજ-નીતિ વિષે તેમણે આ પત્રમાં જણાવ્યું છે કે, 'કોઈ પણ નેતા અથવા નેતા-સમુહને જે રાજનીતિ પોતાનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળ નીવડી છે તેને માત્ર હઠવાદથી પકડી રાખવાનો અધિકાર નથી અને નેતા (એટલે) મહાસલાના નિત્યના ક્રમશઃજની વચ્ચે જે આડખીલીઓ છે તેને હંમેશા માટે ચલાવી રખાય નહિ. કોઈ પણ જાતની લડત જ ન ચાલતી હોય તે સંજોગમાં તથા પ્રજાનો મોટો વર્ગ કાય-કમમાં ફેરફાર માગતો હોય ત્યારે, જે અત્યારે સ્પષ્ટ રીતે ચાલી રહ્યું છે તેવે વખતે, નેતાઓની પ્રતિષ્ઠા જળવધાના કલ્પિત લાભો માટે મહાસલાના હંમેશના કામગીરીનો ભોગ નહિ અપાવો જોઈએ."

વળતાં પાણી

અસહકારના પ્રયોગને નેમના પોતાના દક્ષિણમાંથી આમ આ પીઠપર લા-ગ્યો છે. ગાંધીવાદનાં રાજકારણમાં વળતાં પાણી થયાં છે અગર નરમ-પક્ષને ગાંધીવાદ શરણુ થયો છે—આ બેમાંથી કોઈપણ અર્થ આ વલણનો થઈ શકે. સરદાર શાહુલસીંગે ચુસ્ત ગાંધી મંડળનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હોય કે પછી પોતાના મંડળમાંથી તે પોતે નીકળી ગયા હોય, બેમાંથી ગમે તે બન્ધુ હોય, છતાં વ્યવહાર ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ તેનો અર્થ તો એક જ છે, અને તે એ છે કે ગાંધીજીની નેતાગીરિ નરમપક્ષના પ્રજા પ્રવાહમાં તણાઈ ગઈ છે. જે સર-દાર શાહુલસીંગ આખા ગાંધીમંડળ માટે બોલ્યા હોય તો નો વસ્તુસ્થિતિ સાવ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. જે તેઓ વ્યક્તિગત

રીતે બોલ્યા છે એમ જ માનીએ અને તેઓ નાફેરવાદી પક્ષમાં બળવાખોર થયા છે એમ સમજીએ નો તે પક્ષમાં થતી છિન્નહિન્નતા આઢી સુચક છે. બંને પરિસ્થિતિમાં એ વિચાર ઉપર આવવું પડે છે કે મહાસલા છેવટે અસહકાર ત્યજ દે છે અને વિધિસર નહિ તો વારંવાર રીતે નરમપક્ષને નેતાગીરિ સોંપે છે.

નવી નીતિની મામાંસા

હવે આ વારંવાર વિકતાને તપાસીએ, જે નિરાશાનું વાતાવરણ જન્મેલું છે તેને આ નવો ફેરફાર ફેડી શકશે? એને માટે તો સામુદાયિક હિલચાલ જ જોઈએ, અને જગતમાં રાજકીય જગતિ લાવવાનો એક માત્ર ઉપાય આમ પ્રજાની સ્પષ્ટ માગ-ણીઓ સંતોષવા માટેની ચળવળ ચલાવવી ને જ છે. આ માગણીઓ સ્પષ્ટ રીતે રજુ થવી જોઈએ અને તે મેળવવા માટે અથાગ દબાણ લાવવું જોઈએ. મહાસલાના રાજકારણમાં જે પરિવર્તન થયેલું છે તેમાં આવી જાતની ચળવળનો સમાવેશ થતો નથી. નરમ દળના શ્રી. સત્યજીતિએ નવી નીતિની સુંદર રીતે રૂપરેખા ઠેરી છે. નેઓ કહે છે કે 'નવી નીતિ સ્વરાજ-પક્ષને કોઈ પણ જાતનો ટાંકપીછોડા કર્યા વગર અગર પશ્ચાત્તાપ કર્યા વગર પુન-ર્જીવન આપે છે.' આનો અર્થ એ છે કે સામુદાયિક હિલચાલ બંધ થાય છે અને બધી શક્તિઓ, હવે ધારાસભા માટે ખરચવાની છે. આ બધી પ્રત-નિઓમાં આમ પ્રજાને કાંઈ લેવાતેવા નથી, અને કુદરતી રીતે નવી નીતિને લીધે થોડાક છુટા છવાયા સુધારા અગર લયંકર નિષ્ક્રિયતામાં આવું છેવટ આવવાનું છે. ચુંટણી વખતે જરા ગરમી જણાશે અને સામુદાયિક ચળવળ

જેવું જણાશે પણ ચુંટણી થયા બાદ
ખરું કંઈ પડી જશે.

વળી વિશાળ કાયદેમતી એક ગૌણ અંગ
તરીકે જ્યાં સુધી ચુંટણી ન હોય ત્યાં સુધી
રાજકીય પ્રવૃત્તિ અગર આમ પ્રજાની રાજકીય
કેળવણીની દૃષ્ટિએ તેનો ઉપયોગ લાભજ
થાય. અત્યારના હિસાબે તો મતો મેળવવા
એ જ પ્રધાન હેતુ રહેશે અને તેને લીધે
'હાથપણવાળા રાજકારણ'ને એટલે કે તક
શોધનારાઓને જ સ્થાન રહેશે. ઉપલા
વર્ગના મતદારોને ખુશ રાખવા માટે ચુંટ-
ણીની હરીફાઈમાં શોષિત પ્રજાવર્ગની
માગણીઓને અગ્રસ્થાન નહિ અપાય. વળી
મત આપવાનો અધિકાર પુખ્ત ઉમરના
સઘળા માણસોને મળ્યા નથી પણ મર્યા
દિત રહ્યા છે તે સંજોગોમાં પણ ચુંટણીદારો
બહુ ઉપયોગી કાયદો નહિ સાધી શકાય. જો
કે નવા મતદારોમાંના મોટા ભાગે ખેડૂતો હશે
છતાં તેમના મત ભાવભીનિ અપીલો કરી
પડાવી લેવામાં આવશે. જો મહાસભાનું
નામ નહિ વાપરી શકાય તો મહાસભાને
નામે અપીલો થશે, અને નવા મતદારો
જેઓ રાજરમતના રંગ પીછાનતા નથી
તેમને ઉપલા વર્ગના હિતો સાધવા માટે
ચોખ્ખો દ્વેષ થશે.

ગમે તેમ હો. પણ નવી સુધારા-
વાળી ધારાસભાઓને હજી વાર છે. બહુ
બહુ તો ૧૯૩૫ ના અંતમાં નવી ધારા-
સભાઓ સ્થપાશે, જો કે અત્યારની
ધારાસભાઓને વહેલી વીખેરી દેવાની
શક્યતાઓ ઘણી છે.

આત્મનિર્ણયનો હક વિચારો ?

નવું બંધારણ લાદવામાં આવતાં વેંત
તે સંબંધી મહાસભાનું વલણ નક્કી કર-
વાની ચર્ચામાં આત્મનિર્ણયનો હક સ્વીકાર

જવાનો સંભવ છે. હિંદુસ્તાનનું ભાવી
હિંદુ પોતે જ ધડવાનું છે એવો પડકાર
શાહીવાદને કરવામાં આવ્યો હતો તે શું
ભૂતકાળ જશે ? મહાસભાનું વલણ અત્યારના
બંધારણ અને બનવાબેગ છે કે ભવિ-
ષ્યના નવા બંધારણ પ્રત્યે સહકારનું
છે. એ જોતાં નવા બંધારણના ધડતર
વિખેરી ઉદ્ઘસનીતિ ઉપહાસને પાત્ર છે. છતાં
મહાસભાનો ઉદ્દામ પક્ષ (કહેવાતો ઉદ્દામ
પક્ષ અમે કહેવા જતા હતા) પોતાના
ભૂલ ભરેલા વલણમાં આ ઉદ્ઘસનીતિને
દાંડી દેવા ચાહતો જણાય છે. એ સાચું
છે કે હિંદુસ્તાન ઉપર મારી દેખીને નવું
બંધારણ લાદી દેવામાં આવશે અને
અત્યારના સંજોગોમાં તે રાષ્ટ્રી શકારો
નહિ અને એ પણ ખરું છે કે તેને લીધે
હિંદુસ્તાનની ગુલામીની સાંકળ ઉપર નવો
રંગ રોગાન ચઢાવાશે. છતાં જો હિંદુસ્તાન
આ સામે ભારે પોકાર ન ઉઠાવે અને
પોતાના આત્મનિર્ણયના અધિકારનો આ
છેડેચોઠ ભંગ છે અને દેશના મુળભૂત
કાયદાનું રૂપ તેને નહિ જ આપી શકાય
તથા તે બંધારણને હિંદી પ્રજા નહિ જ
સાંખી શકે, એમ જાહેર ન કરે તો આ પણ
આપણી શરમ ગણાશે.

પ્રજાકીય વિરોધ દાખવો

હિંદી પ્રજાના સ્વાતંત્ર્યના જન્મસિદ્ધ
હક માટે જેઓ ગંભીર હોય તેમનું
તાત્કાલિક કતવ્ય છે કે પ્રજાકીય વિરોધના
સુર વચ્ચે આ બંધારણ રોકી બેસાડવામાં
આવે છે એવું સ્પષ્ટ બતાવી આપવું.
આ હેતુ સિદ્ધ કરવા સ્વેતપત્રની યોજના
જે જોઈટ પાલમિટરી કમીટીમાંથી થોડા
વખતમાં બહાર પડશે તે સામે સામુદાયિક
લીલચાલ ઉભી કરવી તરતની જરૂરિયાત
છે. દુર્ભાગ્યે આ સર્જ્ય વિરોધ તરતના

વ્યવહાર ઉપયોગનો નથી પરંતુ આગામી બંધારણ કાયદેસર નથી તે પુરવાર કરવા આ આલેખન છે. અત્યાર સુધી શ્વેતપત્રની યોજના સામે પ્રજાકાય વિરોધ વ્યવસ્થિત રીતે થયા નથી. ઉલ્ટું પ્રજાના કેટલાક વર્ગોનો તેને ટેકા મળેલો હોય એવો દાવો સામે પક્ષ કરી શકે તેમ છે. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ગોળમેજી પરિપક્વિત્વનાની રાષ્ટ્રીય માગણીને સંતોષવા ભરવામાં આવી હતી. આ માગણી કરવામાં મહાસભાનો સમાવેશ થાય છે અને તેને તે આધારે ભરવામાં આવી હતી. સ્વરાજ-પાટીએ તે વખતની ધારાસભામાં જે રાષ્ટ્રીય માગણી રજુ કરી હતી તેમાં ભાવી બંધારણ ધડવા માટે ગોળમેજી પરિપક્વિત્વ ઘોષાવવાનો સમાવેશ થતો હતો. પ્રથમ ગોળમેજી પરિપક્વિત્વ બહિષ્કાર તેની બીજી ભેટકમાં હાજરી આપવાથી ખોટા નીવડ્યા હતા. ટુંકમાં ગોળમેજી પરિપક્વિત્વ હિંદુસ્તાનના બંધારણ ધડવા બાબત જે અધિકારનો દાવો કર્યો છે તેનો હિંદી પ્રજામતનો ડોઢપણુ પક્ષ વિરોધ નથી કરી શક્યો. શ્વેતપત્ર સિટીશ અને હિંદી પ્રતિનિધિઓની વધુમાં વધુ સંગતિ ઉપર ધડાયેલો છે તે સાચું છે. હિંદુસ્તાનના પ્રતિનિધિઓએ તેનો સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ વિરોધ નથી કર્યો. એની વિગતો વિશે જરૂર મતભેદો દર્શાવ્યા છે. આ હકીકત સાચી છે તેથી જ શ્વેતપત્રની યોજનાને પ્રજા સમસ્તની મંજૂરી હોય એવા કાયદાનું કાંઈક સ્વરૂપ મળેલું જણાય છે.

તાત્કાલિક પ્રશ્ન

હવે તો મહાસભાએ તેની આગલીનીર્મિતને ફેરવી છે એટલે તેને લીધે જે નુકસાન થયું છે તે હવે છેક મોડું થતાં પહેલાં સુધારી શકાય

તેવા સંજોગો છે. નવા બંધારણ મુજબની ચુંટણીઓને તો હજી વાર છે. તેથી અત્યારનો તાત્કાલિક પ્રશ્ન શ્વેતપત્ર સામે સામુદાયિક વિરોધ જાગ્રવવાનો છે અને તે રીતે શ્વેતપત્રને જે પ્રજાકાય બહાલી માગ્યાની બ્રમણા ઉત્પન્ન થઈ છે તે દૂર કરવાનો છે બંધારણના સ્વીકાર કે અસ્વીકારનો સવાલ ઉપસ્થિત થતો નથી. જે આશ્ચર્યજનક ઘટના ન બને તો શ્વેતપત્ર દોષી ભેસાડવામાં આવશે અને તે દલીલનો ઉપયોગ અત્યારે આ સામે થાય છે. આ દલીલ અત્યારે તો અપ્રસ્તુત છે. એમ જ ધરો તો આવી પડેલી પરિસ્થિતિનો સામનો તે વખતે કરીશું અને આપણી સ્વતંત્રતાની લડતને નવી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ રહેવાળીશું. પરંતુ અત્યારથી આંખો મીંચી બેસી જવું અને આપણે જે ભુલ કરેલી છે તે ચાલુ રાખવી તે માત્ર મુખાર્ધ છે અને નુકસાનજનક છે.

આત્મનિર્ણયનો જન્મસિદ્ધ અધિકાર સ્વમાનની રક્ષા આપણે ચાહતા હોઈએ તથા વ્યવહાર રાજનીતિનો આપણે હોઈએ તો જરૂર પોષકર ઉદાવીએ. આપણે આત્મનિર્ણયનો અધિકાર ભરે સ્થાપિત કરવા જેટલી રાક્ષિત ન ધરાવતા હોઈએ પરંતુ લડી છુટીએ તો ખરા જ અને તે રીતે ધ્યેયની દિશામાં એક મજલ તો કાપીએ. આ લડતને લીધે આપણા જન્મસિદ્ધ હકો માટે જાગૃત રહેલા પ્રજાજનની સંખ્યા વધશે, અને આ કાર્મ જેવો તેવો લાભ નથી.

એક જ રાષ્ટ્રીય પ્લેટ ફોર્મ

નવું બંધારણ અમલમાં આવે ત્યારે શું વલણ લેવું તે વિશે જુદા જુદા રાજ-

દારી મંડળો જુગ જુદા વિચારો ધરાવે છે. બધા સંમત છે કે આ બંધારણ ખામીઓથી ભરેલું છે. આ સંબંધી જે અસંતોષ પ્રદર્શિત થાય છે તે પણ વિવિધ પ્રકારના છે. છતાં તેને આધારે એક રાષ્ટ્રીય પ્લેટફોર્મ ઉપર ઉભા રહીને લડત આપી શકાય એમ સ્પષ્ટ છે. મહાસભાજી આમાં આગેવાની કરી શકે, અને સર્વ પક્ષોને આ એક કાયદેસર ઉપર સંગઠિત કરી શકે. આગામી બંધારણને આધારે ધારાસભાઓમાં શી નીતિ અખત્યાર કરવી - અહિંદુઓની કે સહકારની - તે બાબતે રાખવું, ચોક્કસ સુધારાઓ સુચવતાં જતાં યોજનાની કલ્પનાત યર્થ જન્ય તેથી તે પ્રશ્નને પણ અળગો રાખવો અને તેની ચોક્કસાઈ રાખી બધા પક્ષનું સંયુક્ત બળ ભેગું કરવું અને તે આધારે સરકારને શ્વેતપત્ર ઉપર આહવાન આપવું જરૂરી છે. આ સંયુક્ત ચળવળ એક સાદામાં સાદા અને બધાને મંજૂર હોય તેવા સુધ્ધમંત્ર ઉપર રચી શકાય અને તે આ છે :

શ્વેતપત્રની યોજના (અગર નોંધપાત્ર પાર્લામેન્ટરી કમીટી અથવા સુધારા-લેટ (બિલ) હિંદી પ્રજાની મંગણીઓ સંતોષવું નથી.

આ પ્લેટફોર્મ ઉપર બધા ભેગા મળી શકે. સુકીભર કદર 'વક્ત્રાર' લોકો ભલે દૂર રહે. દિલ્હીના એક ઠરાવમાં આને બહલી પણ અપાઈ જણાય છે. આ સુધ્ધમંત્ર મુજબ સંયુક્ત રાષ્ટ્રીય પક્ષકાર સર્વપક્ષ માટે ધણો ઉપયોગી નીવડશે. જેમને શ્વેતપત્રની યોજનાને સુધારાવધી છે તેમને જરૂર મળશે, અને જેમને આત્મનિર્ણયના અધિકારના મુગળત

મુદ્દા ઉપર લડવું છે તેમને પણ બળ મળશે.

સંયુક્ત સામનો

ઘોડા જ સમયમાં આવી સંયુક્ત લડત ઉપાડવાનો યોગ્ય અવસર આવશે. જે સુધારાનો પહેલો હપ્તો (એટલે કે પ્રાંતિક સ્વાધીનતા) આવતા વર્ષના અંત સુધી નહિ આવે તો સમવાયનંત્રની સ્થાપના ૧૯૭૦ ની સાલ સુધી થવાની નથી. એટલે વડીધારાસભાની ચુંટણી ચાલુ બંધારણના જ આધારે ટવે થશે. ચાલુ વડીધારાસભાની મુક્ત હવે ખલાસ થાય છે, અને આવતી પાનખર ઋતુમાં ચુંટણી રાખવા સરકાર તૈયારીઓ કરે છે. જે તેમ થાય તો નોંધપાત્ર પાર્લામેન્ટરી કમીટીનો રિપોર્ટ તે અગાઉ પ્રગટ થઈ ગયો હશે અને પાર્લામેન્ટમાં ખીલ રજુ થર્ના પહેલાં જ આ ચુંટણી થશે. તેથી સ્પષ્ટ છે કે વડી ધારાસભાની આગામી ચુંટણી આ હેતુસર સરકાર વાપરશે. પરિસ્થિતિ આવી હોવાથી હિંદના રાષ્ટ્રીય નેતાઓએ એક પ્લેટફોર્મ ઉપર ઉભા રહી શ્વેતપત્રને વખોડી કાઢવા માટે પ્રત્યક્ષ ચળવળ ઉપાડી આ ચુંટણીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

જો કે એ ચોક્કસ છે કે પોતાની જ જાંખવું કહેવાતું બંધારણ હિંદ ઉપર લાદવા માટે શાહીવાદ દંડનિશ્ચયી છે, છતાં રાષ્ટ્રીય હિલચાલના એક વર્ગને તેણે પોતાના પક્ષમાં ભેળવવો રહ્યો. તેથી જો ઉપરના સુધ્ધમંત્ર ઉપર ધ્યાનમન રહીને આવી સર્વપક્ષી ચળવળ થાય તો શાહીવાદી યોજના નિષ્ફળ નીવડશે; અને એનું તાત્કાલિક પરિણામ એ આવશે કે હવે ટની ઘડીએ બિટીશ સરકારને નોંધ

પાલમિંટરી કમીટીના હિંદી પ્રતિનિધિ-
ઓએ ઘટેલી ઓછામાં ઓછી માગણીઓ
પાલમિંટના બિલમાં દાખલ કરવી પડશે.
એ સંબંધી ગમે તે પરિણામ આવે પણ
એક વાત તો સ્પષ્ટ છે કે ત્યાર પછી આગામી
બંધારણ પ્રજાસંમતિવાળા સાચા કાયદાનો
દાવો નહિ કરી શકે. આ કાયદો તો
દમનનીતિના નબળા સ્વરૂપમાં જ પ્રકા-
શિત થશે.

એકલાં પણ લડવું

અહીં જે જાતનું આહવાન આપવા
માટે સુચવવામાં આવ્યું છે તેવી સમસ્ત
દેશની લડતમાં જોડાવા મહાસભાએ સર્વ-
પક્ષને આમંત્રણ આપવું જરૂરી છે અને
તેમને જોડ્યા જરૂરી છે છતાં એમ જો
ન જ થઈ શકે તો મહાસભાએ આ
ધ્વજાંડની બનાવટનું બંધારણ ખુલ્લું
પાડવા પોતે જ એકલા હાથે પણ
ચળવળ કરવી જોઈએ. મહાસભાથી
નરમ દળના જે પક્ષો છે તેમાંના
જેમણે શ્વેતપત્રની યોજનાને સિધ્ધાંતમાં
સ્વીકારી હોય તેઓ કદાચ આવી વિશાળ
હીલચાલમાં ભેગા ન પણ મળે અને તેમને
આગામી બંધારણના મૂળ ઉપર કાપ
મૂકાતી આમાં જણાઈ તેથી પણ તેમાં ન
જોડાય તો શું કરવું? જવાબ સ્પષ્ટ છે.
મહાસભાએ પોતે એકલા હાથે ઝુઝવવું.
આ એક જ મુદ્દા ઉપર મતદારોને
જમીન કરવા અને આ દસ્તાવેજને ફગાવી
દેવા ભારે ચળવળ કરવી.

ચળવળ કેમ કરવી ?

આ ચળવળ દરમિયાન એ વસ્તુ
ઉપર ભાર મુકવો કે ગોળમેજી પરિ-
પક્ષના અને જોઈંટ પાલમિંટરી
કમીટીના પ્રતિનિધિઓ પ્રજાએ ચું-

ટલા નહોતા અને છતાં હિંદના વતી
તેઓ જોડ્યા હતા. મતદારોને પણ સ્પષ્ટ-
પણે સમજવવું જોઈએ કે આત્મનિર્ણયનું
તેમના અધિકારને સ્થાપિત કરવાને માટે
આ પહેલી અને છેલ્લી તક છે. મતદાર-
ોને માટે આ પહેલી તક છે એમ કહીએ
છીએ કારણકે હિંદી પ્રજાનું ભવિષ્યનું કાય-
દેસરનું સ્થાન નક્કી કરવા માટે ગોળમેજી
પરિપક્ષ મળી હતી અને તેના પ્રતિનિધિઓ
સમસ્ત પ્રજામતને ટોકરે મારીને નીમવામાં
આવ્યા હતા. આ દેશના કાયદાઓ
જે બ્રિટીશોએ પોતે જ ઘડ્યા છે તેને
અનુસરીને પણ દેશના ભાવિ નિર્ણયો એટલે
કે આ બંધારણના સવાસો સંબંધી
મતદારોનો મગી મેળવવો જોઈતો હતો.
મતદારોનો આ કાયદાસર હક છે છતાં
તેના અમલ માટે તક આપવામાં નહોતી
આવી. આવી રીતે તેમના તરફ ન વર્તાય
તે બાબત સાવચેત રહેવું જોઈએ, અને
તેથી જમારે કાયદાને આધારે પહેલામાં
પહેલી તક મળે ત્યારે પ્રજાએ જોડાઈ કહેવું
જોઈએ કે, આ બંધારણ અમારે સ્વીકાર્ય
નથી અને તેને 'બંધારણ' તરીકે સ્વી-
કારવાની અમે સાફ ના પાડીએ છીએ.
અમને કાયદા મુજબ આ માટે પહેલાંથી
પૃષ્ઠનું જોઈવું હતું. અમેને તે સંબંધી
કાંઈ કહેવામાં આવ્યું નથી.

છેલ્લી તક

અને આગામી ધારાસભાની ચુંટ-
ણીને પ્રજામતના પડકાર માટે છેલ્લી
તક અમે કહીએ છીએ કારણ
કે અત્યાર પછીની પ્રાંતિક કે
વડી ધારાસભા ચુંટણીઓ માટે થશે તે
નવા બંધારણ હેઠળ થશે જે વખતે તેજી
કાયદાનું રૂપ લીધેલું હશે. આ કાયદો
ભલે આમપ્રજાને સ્વીકાર્ય નહિ હોય

પરંતુ હિંદી પ્રજાના યુંટણી વર્ગના મૌનથી તે સંબંધી તેમની એટલે કે પ્રજાની સંમતિ છે એમ જ શાહીવાદ માનશે મનાવશે.

આત્મ નિર્ણયની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા

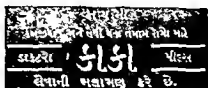
વડી ધારાસભાની આગામી યુંટણી અત્યારના રાજ્યધારણ હેઠળ છેલ્લી છે અને પ્રજા સમસ્તની દૃષ્ટિએ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરવાનો અને આત્મનિર્ણયના અધિકારની પ્રાપ્તિ તરફ આગેકુચ કરવાનો આવો પ્રસંગ આવનાર નથી. મહાસભાએ તેની ઉપયોગિતાની મર્યાદાઓ સ્વીકારીને પણ આ તક ગુમાવવી નહિ જોઈએ. અને લઈને મહાસભા ફરીથી હિંદી સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામની નેતાગીરિ તેના લાભમાં જ છે, એમ જાહેર કરી શકશે. આ પ્રજાકીય ચળવળની શક્યતાઓ વિચારીને સરકાર યુંટણી મુશ્કેલી રાખે તો મહાસભાએ તેની માગણી કરવા ચળવળ કરવી જોઈએ. આ માગણી કરવાનો હેતુ સુસ્પષ્ટ છે અને તે એ છે કે જે મર્યાદિત સંખ્યામાં આમ પ્રજા મતપત્રક ઉપર ચૂંટી છે તેના દેશસમ્મતની મુળભૂત કાયદા માટે જાહેર નિર્ણય જરૂરી છે.

મહાસભા માટે જે રાજનીતિ અખત્યાર કરવા અહીં સુચવવામાં આવ્યું છે તેને લીધે કેટલીય જમણાઓ સાફ ચંદ જશે. હિંદુસ્તાનના રાજકીય ભાવિ સંબંધી જે વિવાદ ચાલી રહ્યા છે તેમાં જે એક પ્રકારની અયોગ્યસનાતન ધ્રુવસ ફરી વળેલું છે તે ઉડી જશે, અને નિષ્ક્રીયતાની ગુંથમાં રાજકારણ ફસાયેલું છે તે અનિચ્છનીય સ્થિતિ પણ દૂર થશે. હિંદી રાજકારણ એક સ્પષ્ટ ભૂમિકા ઉપર આવી ઉભું રહેશે. હિંદીઓના આત્મનિર્ણયન હક ઉપર જ આ સમરંગણ ગોઠવાશે.

હિંદુસ્તાનના આત્મનિર્ણયના હક વિનિયંત્રિત શાહીવાદ, એ મુળ મુદ્દા પ્રજા સમક્ષ રજુ થશે એટલું જ નહિ પણ આમ પ્રજાને આ સંબંધી જરૂરી રાજદ્વારી જ્ઞાન મળશે. પ્રજાનાં મુળભૂત અધિકારોની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા માટે આ રાજકીય જ્ઞાનની પૂર્વભૂમિકા અત્યંત આવશ્યક છે.

અંતિમ લક્ષ્ય

આગામી લડતમાં વડી ધારાસભા માટેના સંબોધની પસંદગી અત્યંત ગાંધી સ્વરૂપ લેશે અને તે યોગ્ય જ છે કારણ કે એ ધારાસભાનો મુદ્દપુઠ તે સંબંધી રહેલો છે. પરંતુ જે મહત્વનું પરિણામ આ યુંટણી માટેના સમરંગણનું આવશે તે તો એ છે કે લોકપ્રતિનિધસભાની માગણી રજુ કરવા માટે તેને લીધે વાતાવરણ તૈયાર થશે. આ લડતના મુદ્દા ફરીથી ગણાવીએ. શાહીવાદે હિંદુસ્તાનનું ભાષી પડવાની પોતે પાતાની મેજ સરયુખવાગી લઈ લીધી છે તેને આપણે આ રીતે આહવાન આપીશું. બીજું, આત્મનિર્ણયનો હક સ્પષ્ટ રીતે માગીશું, અને છેવટે અમલી કાયદારા તે પ્રાપ્ત કરીશું. હિંદુના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામે આગેકુચ કરેલી જ જોઈએ અને મહાસભાએ અત્યારની મુશ્કેલ સ્થિતિમાંથી નીકળવા આ સંગ્રામની સર્વ મજલો વેગપાંધ કાપવી જોઈએ. આ મજલો ધીરે ધીરે ઠપાય કે સ્વે જલ્પાય છે તેમ વિજ્ઞાનીના વેગે કાપાય પરંતુ એ દીવા જેવું છે કે બીજો દુકા રમતો નથી.

દોર કેતણે મળશે, યા ત્ર મો.

Manoor & Co Princess Bldg. Bombay 9

નવો અવતાર

ટાઈટ્સોય

એક ઉમરાવળદો ફાઈની નોક-
રડી સાથે પ્રેમમાં પડે છે, શરીર
સંબંધ બાંધે છે. સગલાં થતાં નોકરી
છોડવી પડે છે, છવટે વેશ્યા થાય
છે. ત્યાં વેપારીનું ખૂન કરવા બદલ
જન્મદેશનિકાલની સજા પામે છે.
આ કેસ દરમિયાન પેલો ઉમરાવ-
ળદો જુરર હોય છે. આ બધું
જોતાં વિચારમંથન ચાલે છે ને તેનો
જે નવો અવતાર થાય છે તે આ
પુસ્તકમાં ક્તાંગિ સરસ રીતે રજૂ
કયું છે.

દરેકે દરેક ગુજરાતી

આ પુસ્તક એક

વખત તો જરૂર

વાંચેજ

: ત્રણ ખંડ માં :

ખંડ ૧ : ૨-૦-૦ ખંડ ૨ : ૨-૪-૦

ખંડ ૩ : ૧-૦-૦

[અન્યાવલિના આહુકોને પોણીકિંમતે]

ખંડ ત્રીજામાં કાઉન્ટ ટાઈટ્સોયનું સુંદર

ત્રિરંગી ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે.

સરસ્વતી ગ્રન્થમાલાનાં

પાંચમાવર્ષનાં

પુસ્તકો

૧-૨ તૂટેલા તાર : સ્નેહરશ્મિ

આ પુસ્તકમાં ત્રણ સુંદર
સામાજિક વાર્તાઓ આપ-
વામાં આવી છે.

૩ તારૂંપયમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

એક આશ્રમવાસી પિતાએ પોતાની
કન્યાને લખેલા પત્રો. દરેક કન્યાએ
આ પુસ્તક વાંચવું જ જોઈએ.

(પ્ર. સંખ્યા ૮૮ કિં. ૦-૩-૦)

૪-૫ જીવનચર્યા

કાકા કાલેજકર, આચાર્ય કૃપાલાની
નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ, કિશોરલાલ મશ-
રવાલા, રામનારાયણ પાટક, વિનોબા
જેવા વિચારકોએ જીવનના જીવ
જીવ પ્રશ્નો ઉપર કરેલી ચર્ચા રજૂ
કરતું પુસ્તક.

૬-૭ નુતન રશિયામાં ડોકિયું

ક્રાંતિ પછી રશિયાની શી સ્થિતિ
થઈ હતી તે જાણવા માટે આ
પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી અને માહિ-
તીપૂર્ણ છે મોરિસ હિન્ડસના એક
પુસ્તક ઉપરથી એ તૈયાર કરવામાં
આવ્યું છે.

આજે જ આહુક થઈ જાઓ.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ.

સુખાધના એજન્ટ : સી. જમનાદાસની કુંઠ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

દારૂગોળો બનાવનારાં કારખાનાંઓ વધારે માણસો રોકાયે જાય છે. દિવસમાં કામદારોના ત્રણ જરૂરિયાઓ બદલાવી ચોવિસે કલાક કામ ચાલે છે. જ્યાં ૫૦ છોકરી રોકાતી ત્યાં ૫૦૦ છોકરીઓ કામે લગાડાઇ છે અને દરેક છોકરી પહેલાં ત્રણ ટેઅલ પર કામ કરતી તેની જગ્યાએ હવે ૧૨ ટેઅલ પર કામ કરે છે. ઝેકો-સ્લેવાકીઆ;—સ્લોવાકીયા દેશની અને બન ખાતેની રાજ્યની દેશની ચોવીસે કલાક કામ કરે છે—ફરના પૂર્વમાં, પૂર્વ દક્ષિણ યુરોપ, દક્ષિણ અમેરિકા અને રાજ્યને માટે હથીઆગે પુરાં પાડવા. હોલાન્ડ;—દારૂગોળો બનાવનારી ૩૨ કંપનીઓ રાત દિવસ કામ કરે છે.

ગ્રેટ બ્રિટન, ફ્રાન્સ, ઝેકોસ્લોવાકીઆ, ઇટાલી, હોલાન્ડ, સ્વીડન, બેલ્જિઅમ, સ્વી-ઝરલેન્ડ એ બધા દેશોમાં દારૂગોળો અને શસ્ત્ર બનાવનારી કંપનીઓના શેરોના ભાવમાં જુદાજુદા ઉછાળો આવ્યો છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્થિતિ

જ્યાં જે જગતની આર્થિક સ્થિતિ એ જગતની છે ત્યારે રાજ-કારણનાં પાણી તે એથી પણ વધારે

તોફાને ચડ્યાં છે. જગતની આર્થિક પરિ-પદ અને શસ્ત્રનિવારણ પરિપદ તો ૧૯૩૩ ની શરૂઆતમાં જ નિષ્ફળ નિવડી ચુક્યાં. તે પછીથી જપાન અને પછી જર્મની લીગ ઓફ નેશન્સમાંથી નીકળી ગયાં. ઇટાલી લીગની પુનર્ધટનાની માગણી કરે છે. આ માગણીનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. વામે-લ્સની લુન્ટમાંથી જે પ્રજાઓને લાલ થયો હતો તેઓ તેને વળગી રહેવા માંગે છે. જેઓને તેનાથી ગેરલાલ થયો છે અથવા થતાની તાકાતનાં પ્રમાણમાં થોડાં મળ્યું નથી એમ માને છે એવાં રાજ્યોએ કરારોની પુનર્ધટના એટલે કે જગતના તાબેદાર દેશોની ફરી બાટણી માંગે છે. આ રીતે યુદ્ધનાં કારણો ઉભાં થઇ રહ્યાં છે.

૧૯૩૩ નું વર્ષ ખરાબ સંયોગોમાં ઉચડ્યું હતું પણ ૧૯૩૪ તો એથીએ વધારે ખરાબ સંયોગોમાં ઉચડ્યું છે. તેની સામે ખડી થએલી સમસ્યાઓ પ્રમા-ણમાં ખુબ વધી છે અને સ્વરૂપમાં વધારે ભયંકર બની છે. ૧૯૩૪ નું વર્ષ એવી આગાહી કરવાની ફરજ પાડે છે કે જગત વિનાશને માર્ગે આગળ વધે છે.

નવયુગ

આપને મારે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની શુભસાતી આલમમાં 'સેલ્સમેન' થઇ શકે છે.

અન્યથા મીણુખતી.

મીણુખતી સંબંધી
તમારા જે ખ્યા.

હો હોય તેનાથી ભુદાજ પ્રકારની આ
મીણુખતી છે. દીવાસળીની મદદ વિના આપ
મેળે તે સળગી શકે છે. પવન કે વર-
સાદથી તે નથી જુઝાઈ જતી કે નથી
ઝાંખી પડતી, અને તેનો પ્રકાશ રેશ્વેના
સીગનલ જેવા જાજવલેભાન હોય છે.

આ અન્યથા જેવી મીણુખતી અમુક
જાતના રસાયણીક પદાર્થોનાં મીણુથી
બનાવવામાં આવે છે. તેના પર જે ઢાંકણ
રાખવામાં આવ્યું હોય તે ખેસવી લાઇને
મીણુખતીના ઉપલા ભાગ પર ઘસવામાં
આવે એટલે તે ચેતવા માંડે છે. આ
મીણુખતીઓ રાતે મેદાનમાં જાવણીઓ
રાખનારાઓ અને માટરવાળાઓને ખુબજ
ઉપયોગી થઇ પડે છે. એક મીણુખતી
અર્ધા કલાક સુધી કામ આપે છે.

આમોફેનનું આવી બન્યું.

આમોફેન મુદાબાદ:
આમો શીસ્મ ઝી-

ન્દાબાદ એ એક ટીચુકડા ફ્રેન્ચમેન
મેરેની નુમલાટનું સંગ્રામમુત્ર છે. વાત
એવી છે કે એ ફ્રેન્ચ ગૃહસ્થ એક એવી

શીસ્મ બનાવી છે કે જે બજારમાં મુકારો-
થોડાજ વખતમાં ત્યારે આમોફેન રેકર્ડોનું
આવી બનશે. તેની આ માન્યતામાં ઘણાં
કારણો છે. પહેલું એ કે એ શીસ્મ આમો-
ફેન રેકર્ડ કરતાં વધારે માર્ગ કામ
આપે છે, તેને વળવવા માટે મોટી પેટી,
સાઈડ બોક્સ અને પીનોની જરૂર પડતી
નથી. એ શીસ્મ ઉપર જીલ્લો પ્રકાશ ફેંકે
એટલે બજવા માંડે છે. બીજું એ કે
આમોફેનની સામાન્ય રેકર્ડ જેટલી જગ્યા
રોકતી શીસ્મ એ કલાક સુધી વગડી શકે
છે. ત્રીજું એ કે એ શીસ્મ તુટવાની,
બગડી જવાની, ઘસાઈ જવાની કે બળી
જવાની જરાએ ધારતી નથી. અને સહુથી
છેલ્લું અને વિશેષ ખ્યાનમાં રાખવા
લાયક કારણ એ છે કે એ શીસ્મ બના-
વવામાં અને ખરીદ કરવામાં આમોફેન
રેકર્ડો કરતાં ઘણીજ સેધી છે.

એ શીસ્મ પર રેકર્ડીંગ કરવાની પદ્ધતી
પણ ઘણી કાંતીકારી છે. હીરાને કાપવાનો
જે પદાર્થ હોય છે તેની એક પીન બના-
વવામાં આવે છે. એ પીનને એવી રીતે
ગોઠવવામાં આવી હોય છે ગાનારના
અવાજના વગ્ગન અનુસાર તે ધરજતી
રહે. એ ધરજના દરમ્યાન તે શીસ્મ પર
લીસોટા પાડે છે. એમ લીસોટા પડી રહે
કે બીજી ક્ષણે તે શીસ્મ બગડી રાખાય છે.

તેને ઉવેગ્રપ કરવાની કે પ્રીન્ટ કરવાની કંઈજ જરૂર પડતી નથી.

આવી રીતે એ શીત્ત બનતી હોવાને લીધે મોં નુખલાટ એમ માને છે કે સીનેમા શીલ્પો ઉતારવામાં પણ કાંતીકારી પરીવર્તન સાધી શકારો, ચાલુ પધ્ધતી પ્રમાણે ત્રણ શીટ ઓલતી શીલ્પ ઉતારવ માટે સાત શીટીંગનું ખર્ચ કરવું પડે છે. મોં નુખલાટની શીલ્પમની મન્દથી એ કામ ધણે ઝાઝે ખર્ચે કરી શકારો.

એ નવી શોધનો છતીલાસ પણ જ્ઞાણ નેવા છે. મોં, નુખલાટ એક સાધારણ સ્થિતિનો માણસ હતો. અને ધણા લોકો ની બાબતમાં બને છે તેમ અદાર વરસની વયે એમને હોલીવુડમાં જઈને ખ્યાતી મેળવવાનો ધખારો થયો. એક હજાર ફ્રેક લઈને અમેરિકા જવા તે ઉપડયો. પણ ત્યાં પહોંચતાં સુધીમાં તેની પુંજ ખર્ચાઈ ગઈ અને પૈસાનો ગ્રાન્ડરો કેરવા માટે એમને એક દલકા સીનેમામાં પ્રોજેક્ટર ચલાવનારા બનવું પડ્યું. પણ થોડાજ વખતમાં તેણે એ નોકરી છોડી દીધી અને હોલીવુડના સ્ટુડીઓમાં ઝાડુ વાળનારાની એણે ઈકરી લીધી. તેમાંથી એ રફતે રફતે કેમેરામેન અને પછી ડાયરેક્ટર થયો. એણે કેટલાંએ ચાંચો નૈયાર કરેલાં છે.

એક વખત એક શીલ્પમની પશ્ચાદ્ધુભીમાં સંગીત આપવા માટે પોતના મકાનમાં તે અનેક આમોદાન રેકોર્ડો બજાવી રહ્યો હતો. એક રેકોર્ડ ફેરવવા જતાં સાઉન્ડ ઓફસ પડી ગઈ અને તેની પીન તેની આંગળા માં ખુચી ગઈ. તે ગડીથી એણે નિસ્ચય કરી લીધો કે એ પીન જવી નેહએ. એ પીન પીન આજે ગઈ છે.

. આ શોધની પાછળ મોં. નુખલાટ પાંચ વર્ષની અથાગ મહેનતનો અને ૧૨૦૦૦૦૦ . પાઉન્ડની રકમનો ભોગ આપ્યો છે. પણ સંગીત અને શીલ્પઉદ્યોગના જગતમાં અમર થઈ જાય એવી શોધ કરવા તે સફળ થયો છે એટલેજ એણે સંતોષ છે.

ધરતીકંપની સામે અચાવમાં.

**કેલીફોર્નીઆમાં
છલ્લો જે ધરતી-**

કંપ થયો, તેવાથી ત્યાંના લોકોની જાણે કે શુધ્ધશુધ્ધ ઉડી ગઈ છે. એમ તો બીહારના છલ્લા ધરતીકંપથી આપણે હિન્દીઓ કાંઈ ઓછા ડહાંધ ગયા નથી. પણ આપણે ત્યાં અમેરીકનો જેવાં શોધક નેજાં નથી એમ લાગે છે. કારણ કે કેલીફોર્નીઆમાં કેટલાંક લોકોએ જેના ઉપર ધરતીકંપની કંઈજ અસર ન થઈ શકે એવાં મકાનો બાંધવાને લગતી કેટલીક લલામણો કરી છે. તખલા તરીકે એક માણસે એવી મુચના કરી છે કે જમીનમાં જુનાં જુદાં અંતરે અમુક લોદાના ચાંલલા ઉલા કરવા અને એ ચાંલલાઓમાંથી મજાનુત સાંકળો લટકાવી લે. એ સાંકળાના આધાર પર ટકી રહે એવાં મકાન બાંધવાં. આ જાતનાં મકાનોને ધરતીકંપની કંઈજ અસર થશે નહીં કેમકે જ્યારે ધરતીને આંચકા લાગશે ત્યારે એ મકાન પણ એની સાથે ઝુલવા લાગશે.

પરંતુ આ થોજના તો ત્યાં કોઈને મંજુર રહી હોય એમ લાગતું નથી. પણ કેલીફોર્નીઆમાં હાલમાં જે શાળાઓનાં મકાન છે તે તકલાદી હોવાથી તેની જગ્યાએ લોદાના જ માળખાવાળા નવાં મકાન બાંધવાનું તો શરૂ થઈ ગયું છે:

સાચો કુંભકર્ણ.

હિન્દની વડીધારા
સભામાં અને

ઈન્દ્રાણી ધારાસભામાં જ્યારે અગત્યનું
કામકાજ ચાલતું હોય ત્યારે ધણુએ
સંજ્ઞા નીગતે નીંદ્રાનો અનુભવ કરતા
હોય છે. આવા લોકોને મારા મીત્ર મીઠ
મન્ત્રદ્વાર અને ખીન્નઓ કુંભકર્ણની
ઉપમા આપે છે પણ એ માત્ર ઉપમા જ
છે. જ્યારે કુંભકર્ણની નીંદ્રાને છવનમા
ખરેખરી રીતે ઉતારનાર એક માણસ
સંજ્ઞા ખરો હમણા પરદેશના છાપા-
ઓમા પ્રગટ થયા છે

કોટીઆ પરગણામાં રેટર નામનો એક
માણસ છે એ માણસ વીધે સત્ય શું છે
તે તપાસવા માટે યુરોપના લુદા લુદા
ભાગોમાંથી વધણાનીકો તપાસ કરવા માટે
રેટર જવા ઉપડી ચુક્યા છે. એવા ખખરો
મળ્યા છે કે એ માણસ આસરે ત્રણ માસ
થયા ઉંઘતો પડ્યો છે અને તેને જગા-
ડવા માટે અનેક તબીબો અજમાવવામાં
આવ્યા છતાં એ જાગતો જ નથી. છતાં
એ માણસ જીવતો છે એ વીશે સંશ્નને
જરાએ અવકાશ નથી કારણ તેના શ્વા-
ઓશ્વાસ, હૃદય અને નાડી તપાસી જતાં
એ બધા જ બહુ જ નીચમીત માણસ પડ્યાં
છે એલો આ સાચો કુંભકર્ણ નહીં ?

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખેતોકો ખનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા ડીઝાઇન ઉપરથી મનપસંદ ખેતોકો જેવા કે
ફોટોઝીન્કો, હાઈટોન વીજેરે ટાઇમસર અને ફીક્ષયત લાવથી
ખનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તે એ
વીધે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

ઓફીસમાં મેનજરને મળો.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

મૌ. વિમળા સેતલ : આજેજ મંગાવો : કુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારાં બાળકોને ગમ્મત
રસથે જ્ઞાન આપે એવું
અજોડ વીજ્ઞાનનું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ,
આકર્ષક રંગીન ચીત્રો
એમાં ભરપૂર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી-
જ ભાત પાડતા નાના
અને મોટા રજ લેખોનો
સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સુધીમાં વીહર કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

પૃષ્ઠ અને કુખ્ત, હંકર
અને મોહિની, વિઘ્ન અને
દંધ, પ્રહા અને સરસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભીત
છપામણી.

કિંમત દસ આના.

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય આપો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની ભીન્ન
તોય રસિક ભાવનાના છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
: યાથે છે.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-૦

,, પાકું પુકું ૧-૪-૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

નવયુગ

મે ૧૯૩૪.

વર્ષ ૬ કું :: અંક ૨ નો

રાજકીય

પસાર થએલા માસતું રાજકારણ	...	...	...	૪
કાળા પહેરણનો સંગ્રહ અને હિન્દ	...	...	...	૧૭
આરબોનો આંતરવિગ્રહ	...	...	...	૯
જાપાન	...	...	...	૮૧

ભાવના-વિચારપદ્ધતિ

માકસવાદ	...	...	...	મુખપુષ્ટ
મુજવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ...	...	...	...	૩૧
રોડી	...	શ્રી. સાદીક	...	૬૫

દુકી વાર્તાઓ

નિષ્કર્તાનો ભોગ	...	શ્રી. બચુભેન	...	૨૧
પતિનું ભૂત	...	શ્રી સીતારામ શર્મા	...	૩૯
જેનાનો આશક	...	ર. વિ. મહેતા	...	૫૨
ચપટી મીઠું	...	અગ્રીક પાશા	...	૯૧

હાલવા નિબંધો

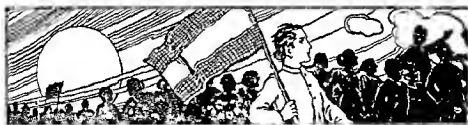
ઉડળાટના બચાવમાં	...	સચલાષ્ટ	...	૨૭
પશુ બનો	...	આર્થિક	...	૪૯

કાવ્યો

કાન્તિ	...	વિભ્રમ વ. ગોરડીઆ	...	૩
હરની આકાંક્ષા	...	ગીનુભાઈ ડોકટર	...	૨
શેરમાં ચાલો	...	સીતારામ શર્મા	...	૧

વિશિષ્ટતાઓ

દક્ષિણના શ્રમજીવિઓ	...	ડો. ભ.	...	૪૬
મૂયરનાન	...	...	...	૫૯
વિનાશનો વેપાર	...	...	...	૭૫
તાક્રાત અને તંદુરસ્તી	...	ડો. પી. જી. ભટ્ટ	...	૧૫
સંચય	...	...	...	૮૬

વર્ષ : ૭૬.

જાણીય

અંક : ૨ બે,

ભાવના

મા ડર્જ વાદ

—(૦)—

ખીજની મહેનત પર મોજમજાડ કરનારા સહુકોઈ થેતી બાય,
તેમના આખરી દિવસ પર સંધ્યાના ઝોળા ઉતરવા માંડ્યા છે;
લોભ લાલસાનો અજગર માનવતાની આસપાસ ભરડો હવે
નહિ લઈ શકે,

આંધળા છુટારૂઓ હવે સમાજના ઘરમાં ખાતર નહિ પાડી શકે;
અખંડ સૌભાગ્યવતી ધરતી માથે સહુવાર સાથે એજ એનો સ્વામી,
પ્રેમ, મહેનત અને સ્વતંત્રતા એજ નવાં સામાજિક બંધન;
સમાજનાં ધનને ટાળી, છુપાવી કે વેડફી નાખનાર,
કાવત્રામેરો અને કસાઈઓ માટે એમાં સ્થાન નહિ હોય;
મહેનતનાં મૂલ્ય એની ઉપયોગિતા અને જરૂરીયાત પર અંકાયો;
જગતનો ઉદ્દેગ અવશેષ મૂલ્યમાંથી જ ઉલો થાય છે,
તેમાથી જ સાચા સર્જકોના લોહિ ચુસાય છે: તેમની કંગા-
લ્યત ખડી થાય છે,

તેમાથી જ આળસુઓના ખુની લલકાનાં સરઘસો સળાય છે;
પણ આજથી પૃથ્વી પર સમજણનું સામ્રાજ્ય પથરાય છે,
મહેનત કરશે તે જ પામશે: તેમનોજ અવાજ સમાજમાં
સંભળાશે.

શેરમાં ચાલો

હવે તો શેરમાં ચાલો—

વળે કૈંક આપણો દાંડો.—હવે તો.

ગામડાંઓમાં વધી ગરીબી, ભૂખે મરે નરનાર;
કામ કરી કરી ચાકી ગયા છતાં, માથે દેવાના ભાર.—હવે તો.

ધર આંગણીયે ગાયો ભેંસો પસુ છાશ પુરી ન પમાય;
રહેનત કરીને મરી જમ્યે ને, દૂધ ઘી બીજાં ખાયા—હવે તો.

રાત ને દહાડો ખેતર ખેડમાં, કરી મજુરી અથાક,
ધરમાં જુઓ તો કાઠીઓ ખાલી, લાગે નહીં કૈં તાગ.—હવે તો.

મુખી મુચ્છદીની વેટા કરી કરી, ચાક્યા હવે તો ભાષ,
ભૂખ ને દુઃખના સામ્રાટ હલ્લા, કેમ કરી રહેવાય?—હવે તો.

છૈયાં છોડ ખાવા માગે, કંકળે ધરતી નાર;
દમડા વિના ધર ને ગામડું, સાથે ખાવા ધાય.—હવે તો.

પેરવા પુરાં કપડાં નહિ'ને, ખાવા ન મળે ધાન;
રાંચા, રાંચા, કહી કહીને, સહુ કરે અપમાન—હવે તો.

ખેતર ને કુવેતર વેચ્યાં, વેચ્યાં દોર ને ધામ;
બાકી રહ્યું છે એક નશીબે, છોડવું બાપતું ગામ.—હવે તો.

નવરા મેઠા શેરના કવિઓ, ગામડાનાં ગીત ગાય,
કોયલ, ચાંદિ ને લીમડા આંગાના નામે શું પેટ ભરાય ?

હવે તો શેરમાં ચાલો—

વળે કૈંક આપણો નાંડો.

ઉરની અકાંક્ષા.

—(૦)—

તોટક

રવિકિરણ હોત હું ને સખિરી !
જઈ વારિજ શુભ્ર મહીં કરતે;
કરી ગેલ ઉભસ હું વેરી કુંજો
નત શીઘ કૃપાથી, ઉંચાં કરતે.
રવિકિરણ હોત હું ને સખિરી !
હુંખદ્દ પીડિત ગૃહે કરતે;
ધરૂં તેજ ભયાનક દ્રશ્ય પરે
નીરખી જન આંખ ખુલી જ જતે.
રવિકિરણ હોત હું ને સખિરી !
નવી જયોતિ હું નાર ઉરે કરતે;
નીજ સ્થાન—સ્વમાન—હકો કહીને—
વિધવા વરને વરતી કરતે.
રવિકિરણ હોત હું ને સખિરી !
દીન—ઉર વિષે જગવ્યાપ્ત થતે.
ખુબ ખાળી—પ્રજાળી ઉકાળત, તે—
તપી શીઘ પછી બળવો કરતે.
રવિકિરણ હોત હું ને સખિરી !
દીપ જ્ઞાન તણા ઉજળો ધરતે.
સઉ માનસમાં ભરી જ્ઞાન અને—
સઘળા જન સાક્ષર હું કરતે.
રવિકિરણ હોત હું ને સખિરી !
સહુ રાષ્ટ્રજનો જગવી જ જતે.
સરખો જ ઉભસ બધે કરીને—
મુજ માવલૂમિ ઇદ મુકત થતે.

—ચિનુભાઈ ડૉક્ટર.

ક્રાન્તિ.

(શા કું લ.)

વિશ્વે ક્રાન્તિ અનાદિ કાળથી થતી કે' સ્થિર ના લાસતું,
જાણે સૌ કંઈ દિવ્ય કો નિયમથી ક્રાન્તિ' સદા પૂજતું.
ઉંચા મેરુ સમા ઘણા ગિરિ કંઈ વૃદ્ધી પડે પૃથ્વીમાં,
ખાણે ઉંડી દિસે તહાં ગિરિ ઉંચા ઉભા થતા વિશ્વમાં.

જ્યાં હોયે જળ ત્યાં થતાં સ્થળ અને ભૂકંપ થાતા બધે,
માટીમાં મળી જાય છે નગરીઓ ના ચિન્હ એકે રહે.
પાવાણે અથડાય ને ઉદ્ધિમાં લાંગી લુકા થાય છે,
સર્વે વસ્તુમહિ' રૂપાન્તર થતું, ના સ્થિર કંઈએ રહે.

લાખા સંસ્કૃતિમાં થતી વિપ્રતિ ને અસ્તિત્વ દેખાય ના,
ધર્મોમાં પરિવર્તનો થઈ રહ્યાં, ક્યાં છે કહો સ્થિરતા ?
મોટાં રાજ્ય ઘણાં અહિં અવનિમાં તારાજ થાતાં દિસે,
વૃદ્ધે બંધન સૌ સમાજ રૂઢિનાં સ્વાતંત્ર્ય સૌને ગમે !

ક્રાન્તિ એજ નિસર્ગનો નિયમ છે, કો તે ન શેકી શકે,
શું કો શાશ્વત ઐશ્વરી નિયમને તોડી કદાપિ શકે ?

વિશ્રામ વ. ગોરડીયા.

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ.

કાન્ગ્રેશની

એકતા ખાતર—

: લેખક:
વિવસ્વત—

નવયુગના ગયા અંકમાં પસાર થએલા માસનાં રાજકારણનું અવલોકન કરતાં ‘શૂન્યતામાં પ્રવૃત્તિ સંચાર’ એવા હું વાક્યમાં તેનો સાર અમે આપ્યો હતો. આ વખતે પસાર થએલા માસનાં રાજકારણને એવી હું રીતે ઓળખાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો ‘કાન્ગ્રેસની એકતા ખાતર ભીતું સંકેતાયું’ અથવા ‘સહુને માટે કાય’ની સગવડ’ એમ કહી શકાય. આ હું ‘કું’ વળું ન બરાબર છે કે કેમ તે જાણ લેવા માટે માસ દરમ્યાન બની ગયેલી પ્રવૃત્તિઓનું અવલોકન હું કામાં કરી લઉંએ.

દીલ્હી ખાતે સ્વરાજવાદીઓએ પોતાની પરિપક્વમાં સવિનયભંગ પડેલું મુકવાને લગતો અને ધારાસભાઓમાં કામ-કાળ કરવા માટે સ્વરાજ પક્ષની સ્થાપના કરવાને લગતો ઠરાવ પસાર કર્યા પછી તે વિષય પર કાન્ગ્રેસ સ્વરાજવાદીઓ અને સમાજવાદીઓ વચ્ચે ખુબજ ચર્ચા ચાલ્યા કરી હતી. તે પછીથી થોડાજ દિવસમાં ગાંધીજીએ સવિનયભંગ એવી લેવાની આજ્ઞા આપતું નિવેદન બહાર પાડ્યું. એ નિવેદનના પક્ષમાં અને વિરોધમાં ખુબજ ચર્ચા જગી. ખાસ કરીને સત્યાગ્રહના બેખધારી કાન્ગ્રેસમેળોને એમ લાગેલું કે ગાંધીજીએ તેમની સેવાઓ અને

આપણેગોનું સખ્ત અપમાન કર્યું છે. મહાસમીતિની દરકાર કર્યા વિના ગાંધીજીએ સવિનયભંગ સમેટી લેવાની આજ્ઞા આપી તે સંબંધે પણ ધણુને માહું લાગેલું. પણ ગાંધીજીના દરેક ધડાકા વખતે બને છે તેમ એ રાપ કે વિરોધ-પૂર્ણ દીકાઓનો ધુમાડો થોડા જ દિવસોમાં ઓસરી ગયો.

તે પછીથી છેક ખીજ મેએ સ્વરાજવાદીઓની પરિપક્વ રાંચી ખાતે મળી ત્યાંમુઘી સ્વરાજવાદીઓની નેમ અને તેમની સહાયતાને લગતી સાચી ખોટી ચર્ચા ચાલુ જ રહી. રાંચી ખાતે મળેલી સ્વરાજવાદીઓની પરિપક્વ અગત્યની હતી એ પરિપક્વ સ્વરાજ પક્ષની સ્થાપના કરી અને તેનાં નેમ, ઉદ્દેશ અને કાયપદ્ધતિ વિશે સારો પ્રકાશ પાડ્યો. ઉપરાંત એ પક્ષનું બંધારણ ધડી કાઢવા માટે એક સામાન્ય સમીતિ પણ નીમી દીધી.

બરાબર એ જ અરસામાં ચાલુ વડી ધારાસભા આગામી બેઠકને અંતે બરખાસ્ત કરી નાખવાનો સરકારી નીલુપ બહાર પડી ચુક્યો હતો એટલે હવે પોતે આકાશ પાતાળ એક કરી નાંખવાયે સમય થશે એવી ખોટી ખોટી વાતો કરવાની સગવડ સ્વરાજપક્ષને મળી ગઈ છે.

સ્વ રાજપક્ષ પર ગાંધીજીના ચારેય હાથ હતા. તેમના કામમાં બધી રીતે સહાયજીવત થવાને એમણે વચન આપ્યું અને બીજા બધાએ કોંગ્રેસમેનો-તેઓ ધારાસભા પ્રવેશમાં ન માનતા હોય તો પણ-સ્વરાજપક્ષને સહાય આપે એવી સૂચના આપી. ગાંધીભક્ત કોંગ્રેસમેનોએ એ સૂચનાને આશરે ગણી માથે ચડાવી લીધી.

આ જે તે સ્વરાજપક્ષનું અવસાન પણ થઈ ગયું છે. એટલે રાંચી ખાતે એ પરિપદ કરેલાં કામકાજનું અવ-લોકન કરવાની હવે જરૂર રહેતી નથી એવી દલીલ કંવામાં આવશે, પણ તે ખરાબર નથી. કોંગ્રેસની મહાસમીતીએ સ્વરાજપક્ષની જગ્યાએ કોંગ્રેસનો ધારા-સભા સંઘ સ્થાપે છે એ ધણો અગ-ત્યનો ફેરફાર છે અને તેનું મુદ્દ્ય અકિવાનો પ્રયત્ન આપણે હમણાજ કરીશું, પરંતુ એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે સ્વરાજવાદીઓએ રાંચી ખાતે પાતાના પક્ષ માટે જે ધ્યેય, જે લાવના, જે કાયકમ અને કાયપધ્ધતી અખત્યાર કરવાનું નક્કી કર્યું હતું તે લગભગ જેને તે સ્થિતિમાં મહાસભા કે મહાસમીતિને હાથે મંજૂર રહેશે એ ચોક્કસ છે. મહાસમીતિએ સ્વરા-જપક્ષની જગ્યાએ મહાસભાનું પાર્લામે-ન્ટરી બોડ નીમતી વખતે ઉપડી બાબતો સખધે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો નથી એ વસ્તુ સ્પષ્ટ લેખાવી જોઈએ. આ કારણોસર સ્વરાજપક્ષની રાંચી પરિપદના નિષ્ણેયની નોંધ લઈ લેવાની જરૂર રહે છે.

રાં રાંચી પરિપદના નિષ્ણેયો કુકામાં કાંઈક આ પ્રમાણે વણીવી શકાય:-

(૧) વડી ધારાસભામાં મોટી સંખ્યામાં પ્રવેશ કરી સ્વેતપત્ર સામેનો વિરોધ પ્રગટ કરવો.

(૨) કોમી મુકદ્દાને હાલ સ્પર્શ નહિ કરતાં તેના સંતોષકારક અને આખરી ફડચા માટે લોકપ્રતિનિધિ-સભા જેમ બને તેમ વેળાસર બોલાવી શકાય એવા પ્રયત્નો કરવા.

(૩) દમનને માટે જે વધારાના કાય-દ્દઓ સરકારે ધડયા છે તે ધારાપોથી પરથી દૂર કરાવવાને માટે મથવું.

(૪) સર્વ રાજદ્વારી કેદીઓ અને નજર-કેદીઓની મુક્તિ માટે પ્રયાસ કરવા.

(૫) ગાંધીજીનાં નિવેદનને માન આપી સવિનયભંગ સમેટી લેવો.

આ ઠરાવો ઉપરાંત કેટલીક ભલી ઇચ્છાઓ પણ એમાં પ્રગટ કરવામાં આવી હતી. શાહિ પસંદગીનો બધી રીતે વિરોધ કરવો અને હરેક પ્રકારનાં શોષણની પ્રથાનો પણ વિરોધ કરવો એમ તેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું. શરીર કે મગજની મહેનત કરનાર દરેક આદમીને તન્દુરસ્ત અને સગવડમય જીવન જીવ-વાની સગવડ મળવી જોઈએ એમ પણ કહેવામાં આવ્યું હતું. કરાંચી મહાસભાના મૌલિક હકકોના ઠરાવને એ પક્ષનાં ધ્યેય રૂપે સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા અને લોક પ્રતિનિધિ સભાની હિમાયત કરવામાં આવી હતી.

રાં રાંચી પરિપદના એ નિષ્ણેયો પક્ષી પણ સ્વરાજવાદીઓ સામે સમાજવાદીઓનો વિરોધ સતત ચાલુજ રહ્યો. એ વિરોધનો સાર એટલું પ્રસ્તોજ હતો કે સ્વરાજવાદીઓ માત્ર બંધારણવાદ તરફજ દબ્યા છે અને અર્ધ-લીખરલો જેવા બની ગયા છે. એ લોકો કામદારો અને કીસાનોનું સંગઠન કરવામાં માનતા નથી એટલે તેઓના દીલમાં એ લોકોનું સાચું હિત વસ્તુ નથી.

સમાજવાદીઓના આ આક્ષેપોની સ્વરા-
જવાદીઓ અવગણુના કરતા અથવા એવો
જવાબ આપતા કે તેઓ અર્ધ સમાજ-
વાદીઓ છે. આ માન્યતા ધરાવતા હોવાને
લીધે મહાસમીતિની એક વખતે સ્વરાજ-
વાદીઓનો વિરોધ કરવાનો નિર્ધાર સમા-
જવાદીઓએ કરી લીધો. આખા હિન્દના
કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓ સ્વરાજપક્ષ સામે
એજ પ્રકારની ફરીઆદ ઉઠાવતા હતા. તેથી
પટણા ખાતે મહાસમીતિની એક મંજે તે
પહેલાં સમાજવાદીઓની એક પરિષદ તેજ
ગામમાં મેળવી લેવાનો નિશ્ચય તેમણે કર્યો.

સત્તરમી મેએ એ પરિષદ પટણા ખાતે
આગાધ' નરેન્દ્રદેવનાં પ્રમુખપદે
મળી, પરિષદમાં ન તો એવાં ભાષણો
થયાં કે ન એવા બહુ વ્યવહાર કરાવેા થયા
કે જેને લીધે સામાન્ય જનતાનું ધ્યાન
તેમના તરફ દોરવાય. છતાં એટલું તો
કહેવું જરૂરું કે તાજેતરમાંજ ઉભા થયેલા
એક ઉદ્ધામ પક્ષની પ્રગમ પરિષદ તરીકે
એ પરિષદે પ્રશંસાચોય કામ કર્યું હતું.
ખીજ કટલીક બાબતો ઉપરાંત મહા-
સમીતિની એક આગળ સમાજવાદીઓ
તરફથી રજુ કર્યા માટે જે ઠરાવ તૈયાર
કરવામાં આવ્યો હતો, તે ઠરાવ એમ
ખતાવી આપે છે કે કોન્ગ્રેસના ઉદ્ધામ કાય
કરો લોકજીવનની સાચી જરૂરીયાતો તરફ
સચેત બન્યા છે. મહાસમીતિમાં એ ઠરાવ
મંજૂર ન રહી શક્યો એ વાત નવાઈ
ઉપજાવનારી નથી. આજે કોન્ગ્રેસમાં
સત્તાનાં સ્થાન ધરાવનારા મોટા લાગના
કોન્ગ્રેસમેનોનાં મન હજી સમાજવાદની
જરૂરીઆત પીછાણતાં યયાં નથી. તેમાંના
ધણખરા તો એ જરૂરીઆત કદિ પીછા-
ણવાના જ નથી કારણકે મુડીવાદી સમાજ
વ્યવસ્થા સાથે એમનાં હિતો ખુળજ
સંકળાએલાં છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં

સમાજવાદીઓને પોતાના ઠરાવની તરફથી
કરનારા પાંત્રીસ માણસો મળ્યા એજ
ખરેખર આનંદનો વિષય ગણાવેો જોઈએ.

મહાસમીતિના નિષ્ક્રિય થી કાઢ સાચા
દેશલક્ષ્ણને સંતોષ થવાનો સંભવ
ધણો એકો છે. દેશની સામે પડેલા બે
મુખ્ય પ્રશ્નો શ્વેતપત્ર અને કામી સુકાદ
સમયે એ સમીતિએ કંઈજ નેતૃત્વ
આપ્યું નથી. કોન્ગ્રેસનાં પાલમિન્ટેરી બોર્ડે
વડી ધારાસભામાં મોકલેલા સભ્યો એમ
કહે કે હિન્દને શ્વેતપત્રનું બંધારણ માન્ય
નથી અને હિન્દનાં બધાંએ હિતોની પ્રતિ-
નીધિ હોય એવી લોક પ્રતિનીધિસભા
મંજૂર રાખે તે સિવાયનું બીજું કાંઈ
જુ બંધારણ હિન્દને માન્ય થઈ શકશે
નહિ એ વસ્તુની નેતૃતક ઉપયોગિતા ધણી
છે; પણ એટલા ઠરાવથીજ શ્વેતપત્રનાં
જે વાર્તાવિક અનિષ્ટોનો પ્રગળે રાજનાં
જીવનમાં સામનો કરવો પડશે તેનો પ્રતિ
ઉપાય કંઈ હાથ લાગતો નથી. કતિ
શ્વેતપત્રપત્રનાં બંધારણને વલુસાવી નાખવા
માટે પ્રયત્ન કરનારાં બધાંએ બજો-પ્રતિનના
ગ્રંથકારો-અચીંદ, લોહક અને મોરલેની
ટાળકી, કેટલાક રાજાઓ વગેરેને સાથમાં
લખને એ બંધારણ અમલમાં નજ આવે
એવા ઉપાયો લેવાનો નિશ્ચય કોન્ગ્રેસે
કરી લેવો જોઈએ અને કાં એ બંધારણ
હોઅમલમાં આવે પણ તેની પ્રજાજીવન પર
જે ખરાબ અસર થાય તે જેમ બને તેમ
ઓછી કરી, એ બંધારણનો લાભ એવી
રિતિ લેવામાં આવે કે જેથી કરીને પ્રગળે
સ્વતંત્રતા મેળવવાની તૈયારી કરવામાં
વધારે અનુકૂળતા થઈ પડે એવા માર્ગો
સુચવવાને કોન્ગ્રેસે તૈયાર થવું જોઈએ.
જે આ બેમાંથી એક માર્ગ નિશ્ચિતપણે
અખત્યાર કરવામાં આવે તો જ કોન્ગ્રેસે
દેશને એ બાબતમાં સાચું નેતૃત્વ આપ્યું

લેખાય. ઉપર જે બે વિકલ્પો મેં બતાવ્યા છે તેમાંથી પાછલો ભાગ પસંદ કરવાનું વધારે વ્યવહાર અને સલાહભર્યું છે. કોન્ગ્રેસની આગામી બેઠકમાં એ ભાગ અખત્યાર કરવાનો નિશ્ચય થઈ જાય એવું કરવાની દરેક વ્યવહાર કોન્ગ્રેસમેનની ફરજ બની રહે છે.

કે મી યુક્તાત્મની બાબતમાં પણ મહાસમીતિ કોઈપણ બાબતનું નેતૃત્વ આપવામાં નિષ્ફળ નિવડી છે, તેણે એ સાફ કહેવું જોઈતું હતું કે કોન્ગ્રેસ કોમીવાદથી પર એવી એક રાજકીય સંસ્થા હોવાથી પુખ્ત ઉમરના સાવંત્રિક મતાધિકાર અને સંયુક્ત મતદાર મંડળો ને તે વરેલી છે. તેની આ વલણથી હિન્દુ, મુસ્લીમ કે શીખ કોમવાદીઓને ગમે તેટલું મારું લાગતું હોય પણ લોકશાસનના એ મૌલિક નિયમથી તે દૂર જઈ શકે જ નહિ. એમ જાહેર કરવાની સાથે હાલના કોમી યુક્તાત્મને વ્યવહારમાં નિરચક કેમ બનાવી દેવા તે તેણે બતાવવું જોઈતું હતું. કોન્ગ્રેસના હિન્દુ, મુસ્લીમ અને શીખ સભ્યોને સામાન્ય આર્થિક અને રાજકીય કાર્યક્રમ પર તેમની કોમો સામે યુદ્ધાણી માટે રજુ કરવા અને બીજો કોઈ કોમી ઉમેદવાર નહિ યુદ્ધાત્મ તેઓ જ યુદ્ધાઈ એવી બાબતનું પ્રચંડ પ્રચારકાર્ય કરવું એ અત્યંત સહેલો અને વ્યવહારુ ભાગ છે. આમ કરવાથી કોમી યુક્તાત્મ જેર આપો-આપ ઉડી જાય છે. આ ભાગ ધણી વખતથી કોન્ગ્રેસમેનોને સચવવામાં આવે છે છતાં તે શા માટે અપનાવી લેવામાં આવતો નથી? આ સરળ તથા અદ્વર ઉપાય તરફ કોન્ગ્રેસમેનોની ઉગ્રસીનતા એવાં અનુમાન પર આવવાની ફરજ પાડે છે કે કોન્ગ્રેસમેનોના મોટા ભાગને કોમી ધોરણ પર ધારાસભાઓની બેઠકોની વહેંચણી યાય

એ વસ્તુ પસંદ છે. વડા પ્રધાનના કોમી યુક્તાત્મ તરફ નેમનો વિરોધ છે એ તો એટલા પુરતો જ છે કે તેમાં જે બાદણી થઈ છે તે તેમને લાભકારક જણાતી નથી. અથવા પોતાની બાદણી તેઓ પોતે જ અંદર અંદર કરી લેવાને સમર્થ છે એમ બતાવી આપવાનો જ તેમને શોખ છે. જો આમ નહોતો તો કાણ જાણે ક્યારે આવનારી લોકપ્રતિનિધિ સભા પર એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ છોડી અત્યારે એ યુક્તાત્મનો સ્વીકાર કરી લેવામાં શો અર્થ સમાજેલો છે? આ વિષયમાં નવાઈ પામવા જેવું તો એ છે કે ખુદ કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓ પણ ઉપર સચવેલા ઉપાય તરફ ઉદાસીનતા સેવે છે. હવે મુંબાઈ ખાતે કોન્ગ્રેસની બેઠક મળે તે પહેલાં બીજા કોન્ગ્રેસમેનો નહિ તો સમાજવાદીઓ તો જરૂર એ ઉપાયને અપનાવી લે એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે. મહાસમીતિએ તો આ વિષયમાં પણ રાજકીય વ્યવહારપણાનો શોકજનક અભાવ લખ્યો છે.

સ્વ રાજપક્ષની જગ્યાએ કોન્ગ્રેસના એક ધારાસભા સંઘને ધારાસભાઓની અંદરનું કામકાજ ચલાવવાનું મોંપવામાં આવ્યું છે તે અમુક અંશે કીક જ થયું છે. એ રીતે ધારાસભામાં કામ કરતા કોન્ગ્રેસમેનોની પ્રવૃત્તિ પર મહાસમીતિની નજર રહેશે એ લાભ છે. એ મહાસમીતિમાં જે યોગ્ય માણસો-સમાજવાદીઓ-કીક પ્રમાણમાં મોળુ હશે તો જુના સ્વરાજપક્ષે જે ગુલાંટ ખાતેલી તે ખાવાની તક આ નવા પક્ષને મળવાનો સંભવ ધણો ઓછો થઈ જશે.

મહાસમીતિએ જ મોટી જુલ કરી છે તે તો સવિનયભંગને લગતો ઠરાવ ધડવામાં. એ ઠરાવથી બાકીના બધાએ કોન્ગ્રે-

સમેનો સીધી હાડત પરથી પોતાનો હાથ ઉઠાવી લે છે ત્યારે એક ગાંધીજીને ક્ષવે ત્યારે કોંગ્રેસનાં નામ પર સત્યાગ્રહ કરવાની છુટ રહે છે. આ પગલાંનું તકસિધ્ધ પરિણામ વિચારી જોઈએ તો એમ લાગ્યા વિના રહે તેમ નથી કે આવું પગલું લેવાની મહાસમિતિને ફરજ પાડવામાં ગાંધીજીએ સરકારની બાજુ ખેંચી છે. કેમકે જ્યાંસુધી ગાંધીજીને એ છુટ છે ત્યાંસુધી દમનના કાયદાઓ ચાલુ રાખવા માટે સરકારને નૈતિક બહાનું મળી રહે છે.

આ દરાવની એક બીજી અળખામણી બાજુ એ છે કે એ કોંગ્રેસ જેવી એક માતૃચર રાજકીય સંસ્થાને દુનિયાની તબક્કે સામે હાંસીપાત્ર બતાવે છે. કોંગ્રેસમાં સામાન્ય શીસ્ત-Discipline-જેવી વસ્તુ નથી એમ એ બતાવે છે.

અને એની ત્રીજી અળખામણી બાજુ એ છે કે એમાં ગાંધીજી અને સ્વરાજ પક્ષ બંનેની નૈતિક નબળાઈને છુપો એકતાર સમાએલો છે. ગાંધીજીએ પોતાનો એ મુદ્દો જાળવી રાખવા અને પોતાની નેતાગીરી ટકાવી રાખવા સ્વરાજપક્ષને મહાસમિતિને હાથે-જરા જૂઠાં સ્વરૂપમાં-મંજૂરી અપવી અને સ્વરાજપક્ષે કોંગ્રેસ સમાજવાદીઓ અને તાફેરવાદીઓ સામે ગાંધીજીને એક ટકી રહેવા એ બેહુદા દરાવને ટેકા આપ્યો. આમાં ગાંધીજી, સ્વરાજવાદીઓ અને કોંગ્રેસ ત્રણેને માટે શરમજનક એવી ઘટના બની ગઈ છે.

આખાએ માસની ઉપર પ્રમાણેની રાજકીય પ્રજ્ઞાનો સરવાળો માંડી જોઈએ

તો એ સાફ જણાઈ આવે તેવું છે કે આમાં એકબીજાની સગવડ સાચવવા માટે બીનું સંકેલવામાં આવ્યું છે. એક સારો હેતુ સાધવા માટે લેવામાં આવતા ઉપાયો પણ સારા હોવાજ નહિએ એવા સંભવ આગ્રહ રાખનાર ગાંધીજી આ દાખલામાં એ સિધ્ધાંત વિસરી ગયા જણાય છે. આ જાતનો ઠરાવ ચલાવી ગાંધીજી, સ્વરાજવાદીઓ, સમાજવાદીઓ કે નફિસ્વાદીઓ કોઈને કોંગ્રેસ છોડવાની જરૂર નથી પડી. અને એ રીતે કોંગ્રેસની અખંડતા જાળવાઈ રહી છે એ વાત ખરી. પણ લાગતાવળગતા સહુકોઈ વિચાર કરી જુઓ કે એ એકતા સલામત કે હિતાવહ છે કે કેમ રાજકારણ અને સમાજશાસ્ત્રનો એ સિધ્ધાંત છે કે સામુદાયિક બાબતોમાં તોડખેડ સ્વીકારવામાં આવે ત્યારે જ એ તોડખેડ વિકાસની વધારે ઉંચી ભૂમિકા પર સાધવામાં આવી હોય તો જ તે લાભદાયક થઈ શકે છે. અહિં એવું નથી બન્યું. મહાસમિતિ ખલાસ થયા પછી તેનાં કામકાજ તરફ સંતોષ બતાવતાં ગાંધીજીએ એમ કહ્યું હતું કે મહાસમિતીએ એવા ઉદાપણબંધાં નિર્ણય કર્યા છે કે જૂદી જૂદી જાતના અભિપ્રાયો ધરાવનારા કોંગ્રેસના દરેક પક્ષને પોતાને લાયક કામકાજ કરવાનું ક્ષેત્ર ખુલ્લું થઈ ચૂક્યું છે. દરેક તોડખેડ આવા આશાવાદને જન્મ આપે છે. પણ ધણીજ એકી બાબતોમાં એ આશાવાદ સરવાળે સ્વયો પડે છે. કોંગ્રેસની બાબતમાં એ સફળ બને એમ ઇચ્છીએ !

આરબોમાં આંતરવિગ્રહ શા માટે?

ઈસ્લામી દુનિયાના બધા મુસ્લિમો સુલતાન ઇબને સાઉદ અને ઇમામે યમન વચ્ચે ચાલી ગઈલા જંગના પરિણામની ઘોરુહાસ-અને વ્યાકુળતા સાથે વાટ જોઈ રહ્યા છે આ જંગ દરેક મુસ્લિમ માટે અસહ્ય દુઃખદ અને ખેંચનદ છે. મુસ્લિમોમાંથી ગાઇને થે એ વાતમાંથી આતંક મળવાનો નથી કે ખુદાની પાક ભૂમિ ઉપર એક પગ માટે પણ જંગ ચાલુ રહે અને કોઈપણ મુસલમાનનું લોહી વહાવવામાં આવે.

આજે અરબ દેશમાં ખ બેખંભા અગ્રી હા રહેવાની, અને ઐઝ્યની હારે જરૂર હતી અને વતમાન સંજોગો એવું માગી લે છે કે અરબના બધા મુસ્લિમ સરકારો ભેગા થઈને અબુધાબીની લાગવગની વિગ્રહ એક સફ થઈ હા રહે. અને એકેએક વફાત અરબ પવિત્ર ધર્મસ્થળના સરક્ષણ માટે જીવ લડાવી દેતે પરંતુ આજે જે યદ્ય રહ્યું છે, તે ઇસ્લામીઓની નયળી સ્થિતિનું મુશ્કે છે. અરબની જે ઇસ્લામી સત્તાઓની લડાઈ—ઈસ્લામીઓને પડતી તરફ ઘસડી જનારી છે અત્યંત ખેનો વિષય છે કે સાઉદી પત્રો એવી જાતનું પ્રચારકાય કરી રહ્યા છે કે, “જે યાય છે તે સાફ યાય છે, ખુના હુકમ સિવાય એકે પાંદકુ હાવતું નથી.” ત્યારે જમાનો રહે છે, “જે કં” થઈ રહ્યું છે તે ઇસ્લામીઓને નયળા બનાવનાર છે, અને .....

રા. સાદીક.

ઇબન સાઉદ અને ઇમામે યમન વચ્ચે આજે જે ખુનખાર જંગ ખેલાઈ રહ્યો છે તેનાં કારણોમાં ઉંડા ઉતરી લેખક એમ કહે છે કે જે વ્યક્તિઓની મહત્વાકાંક્ષા સંતોષવા આરબ પ્રજાનાં ખુન વહે એમાં ઇસ્લામની નબળાઈનાં જંતુ સમાએલાં છે.

અરબોના હાથે અરબોનું ગરમ લોહી જમીન ઉપર વહે એની ખુદાની ઇચ્છા-મરજીની વાતો કરવી મિથ્યા છે.

સત્તાના શિખરે ખેરેલા સાઉદ વધુ ને વધુ સત્તા મેળવવાના મોહમાં ઇમામે યમનના નવામિત્ત નીચેના ચયો જુદવી લેવાની પેરવી કરી છે હિજાઝની પ્રજા ઉપર અને હિજાઝ દેશમાં આવતા જતા યાત્રાળુઓ ઉપર અનેક પ્રકારના ભુખોની પરંપરાઓ ચાલે છે, શોપણ કરનારા આદરા ડગેરા અરબને ખેલાલ બનાવી રહ્યા છે. હજીરો માણુઓ આયિંદ શોપણના-શાદીવાદી શોપણના શિકાર બની ભુખે મરી રહ્યા ર. એ હિજાઝ દેશનો સુલતાન વધુ મુનકાનો વ્યાખી બનાવાની મહેચ્છ મેવે છે. એક વ્યક્તિની મહેચ્છને ખાતર હજીરો અરબોનું ખૂન વહેવાવામાં આવે તેમાં ખુદાની મરજીને કારણુએ

○ ધર્મામે યમનના પુત્ર સમપ્રલ ઇન્દ્રામ. ખેતીવાડીના આધુનિક સામનો અંબધે પગમશ કરે છે.

આગળ ધરવી તે દુનિઆની આંખમાં ફળ નાખવાના પ્રયત્ન કરવા સમાન છે

લડાઈનું કારણ

એક જુદાનું નામ લેનારા, એક જ ધાંબા તરફ મોઢું રાખી ઇલાનત કરનારા અરબો-પોતાના જ લાઇઆધવેતુ ઉપયોગી ને કીર્તિની ખૂન વડેવરાવી નાખવા તૈયાર થયા છે, એમ કહેવામાં જરાયે સત્ય નથી પરંતુ એક અમીરની, એક સુવનાનની એક

સત્તાધિશની સત્તાલિલાયા, વધુ ને વધુ મુલકોના માલેક બનવાની મહેચ્છાને લીધે આજની લગ્નએ જન્મ લીધો છે, અને આ યુધ્ધમાં-હંમેશા યુધ્ધોમાં બને છે તેમ, પેટની ભુખને લીધે સૈન્યમાં જોડાએલા અરબો, પોતાના જ લાઇઆનાં ગળાં રહેંસી નાખે છે. એ સૈનિકોને આ યુધ્ધમાંથી-પગર સિવાય કંઈ અંગત લાભ નથી. આ યુધ્ધથી જે કંઈ લાભ થવાનો છે-ને એ સત્તાના સ્વામીઓમાંથી કોઇપણ એકને

યશે. અરગતી આગતી લગાઇતું કારણ વળેથી જીવું છે. એનાં બીજાં પણ વખત પહેલાં વાવવામાં આવ્યાં હતાં, પરંતુ સુધરેલી દુનિઆ સામે રજુ કરવા માટેનાં મુખ્ય કારણો એ જ છે; અને દિનપ્રતિ-દિન એમાં વધારો પણ થઇ રહ્યો છે. યુધ્ધનાં એ દેખીતાં એ - કારણો ઇ. સ. ૧૯૩૩ ના સપ્ટેમ્બરે દેખાયાં. અને એજ મહીનાથી ઋષ્ટ્રાત્રી વાસ્તવિક શરૂઆત થઈ સાઉદ શુ' ઇચ્છે છે ?

હિમ્મતના સુલતાન ઇમ્ને સાઉદ ઇમામે યમન પામેથી અત્યારના તેના સ્વામિત્વ તીચેતું 'અસીર' પરગણું માંજે છે; અને 'નજરાન'ની સરહદના પ્રશ્નો નિવેડો પણ પોતાના પક્ષે ઇચ્છે છે. આ જમીનના ટુકડા માટે-ખુદાએ પોતાના બંદાઓના ઉપયોગ માટે સજે'લા જમીનના ટુકડા માટે-ખુદાના જ બંદાઓનું ખૂન કરાવ-વાની નીતિ વ્યક્તિગત લાભોના કારણ વીના હોઈ શકે નહીં. સુલતાન ઇમ્ને સઉદ અંગત છવનમાં ગમે તેટલા સાગ, સરળ, બહાદુર, દુરંદેશ, ન્યાયી હોય, પરંતુ તેમને કે એવા જ શુભના અમીરે યમનને એવો કશોયે અધિકાર નથી કે, તેઓ ભાડુતી સૈનિકોના અમુલ્ય લોહીને પોતાના અંગત સ્વાર્થ માટે વહેવરાવી દે હિમ્મતના સૈન્યની સરહદરી ઇમ્ને સઉદના પુત્ર અમીર ફયસલે લીધી છે; અને ઇમામે યમન તર-ફથી તેમના પુત્ર ઇમામ સયયુલ ઇસ્લામે યમની સૈન્યની સરહદરી સ્વીકારી છે. સઉદી પ્રચારકાય' કરનારાં પત્રો કહે છે કે, યુદ્ધ માટે ઇમામે યમન એટલા જવાબદાર નથી, જેટલા એમના પુત્ર ઇમામ સયયુલ ઇસ્લામ છે. ખુશીની વાત તો એ છે કે યુધ્ધ માટે સુલતાન ઇમ્ને સઉદ જરાયે નૈઆર જ નહોતો, અને તેમને યુધ્ધમાં

ઉતરવાની ફરજ પાડવામાં આવી એના તદ્દન જીદી વાતોનોયે પ્રચાર થઇ રહ્યો છે. 'અસીર', અને 'નજરાન' ના પ્રદેશો ઇમામે યમનના હાથમાંથી લઇ લેવાની સઉદની પ્રવૃત્તિ હતી, અને તેના પરિણામે યુધ્ધ જાહેર થયું. એ સત્ય સઉદી પત્રો પણ સંતાડી શક્યાં નથી. સુલતાન સઉદે અમીરે યમનને પત્રો લખ્યા કે અસીર અને નજરાન મને સોંપી દો. કારણકે એના ઉપર, મારો આપદાદેથી આલ્યો અવતો અધિકાર છે.

યમન પર આંખ હોવાનાં કારણો

સારણે અરબમાં યમનવાળો ભાગ સૌથી વધુ ફળદ્રુપ છે; ત્યાં ખેતીવા-ડીમાંથી વધુમાં વધુ ઉત્પન્ન થાય છે. લાખ માણસોની વસ્તી છે, અને આવક ૨ કરોડ રીયાલ કરતાં વધારે છે. ઇમામે યમન સ્વતંત્ર મીમ્મતના રાષ્ટ્રભક્ત છે. દેશ પ્રત્યેનો એમનો પ્રેમ અનેક કારણો-સર જાણીતો થયો છે. યમન પ્રદેશની ફળદ્રુપતા જોઈને પ્રથમ તુર્કીએ ઇમામે યમન સામે લગાઇ જાહેર કરી હતી, અને એ પ્રદેશ તુર્કી સમતનતને આધીન અને એ માટે હમ્મરો માણસોની કલ્લ ચકાવી હતી. પરંતુ ઇમામે યમને લગભગ ૨૦ વર્ષો સુધી તુર્કો સામે ટક્કર ઝીંડી. બહાદુરી ને રણકૌશલ્ય સાથે અસીમ ધૈર્યને લીધે તુર્કો એ ૨૦ વર્ષના સતત યુધ્ધ પછી હાથ હેઠા કર્યા, અને તેઓએ ઇમામે યમનની સ્વતંત્રતાનો-અને તેમની યમન ઉપરની સત્તાનો સ્વીકાર કર્યો. તુર્કો સામે સગયે વેરલાવ રાખનારાં ઇરાકીયે તુર્કોને યુધ્ધ-માં જવાબ આપવા માટે ઇમામે યમનને સહાયતા કરી હતી, એ હપ્તીકત અત્રે જણાવી દેવી જોઈએ. અને એમાં જરાયે સક નથી કે અસીર, અને નજરાન પોતાને

આપી દેવાની સાહેલી માંગણીને અસ્વી-
કાર કરવામાં, અને યુધ્ધનું આવાહન
કરવામાં ઇમામે યમનને ઇટાલીના સહાયની
આશા રાખી હતી, અને ઇખ્તે સાહેબે
આવી સ્થિતિમાં બ્રિટનની સહાય મળવાની
આશા રાખી હતી. અત્યારે બંનેમાંથી
એકની પરદેશીઓની મદદની આશાને સ્થાન
રહ્યું નહીં હોવાથી એટલાપુરતો અરબ
દેશનો સંભાળ્ય સમજવો જોઈએ. પરદેશી
સત્તાઓની મદદ જ્યારે પણ મળે છે,
જ્યારે પણ પરદેશીઓની ખીજ દેશોમાં
દબલ થાય છે, ત્યારે ત્યારે એ દેશો એક
કે બીજી રીતે પરદેશીઓની લાગવગ નીચે
અથવા તે સ્વામીત્વ નીચે આવી જાય છે.

અસીર સુળમાં કેનું હતું?

અસીર; જેના માટે આજે અરબમાં
જંગ ચાલે છે, એ દેશ ઇત્રીસ ખાનગનની
સત્તામાં-તેના અમીરત્વ નીચે હતો. ઇત્રીસ
ખાનગને એ દેશ ઇખ્તે સહેબે આપી
દીધો. પરંતુ થોડા જ વખત પછી ઇખ્તે
સહેબના અમલદારોની ગેરવર્તણૂક આદિથી
ઉદ્દેશાત્મક જઈને ઇત્રીમે ઇખ્તે સાહેબ
પામેથી પોતાનો દેશ પાછો લઈ લેવા
માટે પ્રવૃત્તિ ચલાવી. ઇમામે યમને તે
વેળાએ ઇત્રીસને મદદ કરી, અને ઇત્રીમે
સહેબ સાથે લડીને પોતાનો દેશ પાછો
લઈ લીધો, જે આજે ઇમામે યમનના
તાબામાં છે. (યુધ્ધના છેલ્લા સમાચારો
ઉપરથી જણાય છે કે એ દેશ ઉપર
ઇખ્તે સહેબના સૈન્યે કબ્જો કરી લીધો છે.)

નજરાનનો કીસ્સો

ઇખ્તે સહેબ કહે છે કે નજરાન માત્ર
છે; મારી પામે જુના વખતના એવા દસ્તા-
વેજો છે, જેના ઉપરથી નજરાન ઉપરનું
માત્ર વ્યામિત્વ સિદ્ધ થઈ શકે. માટે
ઇમામે યમને નજરાનની સરહદ ઉપરના

મારા હક્કોના સ્વીકાર કરવો. અસીર અને
નજરાન ઇમામે યમન પામેથી લઈ લેવા
અગાઉ ઇખ્તે સહેબે એ પ્રદેશોની માંગણી-
રીતસર માંગણી કરી હતી-એ માટે અનેક
પત્રો અને નારો ઇમામે યમન ઉપર મોક-
લ્યા હતા. તુર્ક સામે વિજયી નિવડેલા,
ઇટલીની સહાયની આશા રાખતા ઇમામે
યમને એ માંગણીઓને ધુતકારી નાખી. એટ-
લું જ નહીં પણ સહેબે એ સંબંધમાં વાત-
ચિત કરવા મોકલાવેલા ‘વકીફ’ ને કદ કરી
રાખ્યા. અને ઇમામે યમને એક લાપણ
કરી સૈનિકોને અને પ્રજાને યુદ્ધ માટે
તૈયાર કર્યા. લાપણનો મુખ્ય ભાગ અ
પ્રમાણે છે, આ લાપણ ‘અલજહાદ’ નામના
પત્રના તા. ૧૩ મી માર્ચના અંકમાં
પ્રગટ થયું છે.

“અસીર અને નજરાન ઉપરની મારી
સત્તાનો ઇખ્તે સહેબ સ્વીકાર કરશે
નહીં તેા છેવટના ઉપાય તરીકે યુદ્ધ
કરવું પડશે. હું તેમને તલવારના
બળે મારી સત્તાનો સ્વીકાર કરવા
વિવશ કરીશ. હું કદીયે એની દર-
કાર કરીશ નહીં કે યુધ્ધ નાનું થશે
કે મહા ખુખાર જંગ થશે. કારણ
કે મને અનુભવે શિખરું છે કે,
તલવાર ક્લમ કરતાં વધુ સાચી-
અર્થસાધક-છે, અને તલવાર જ
સૌથી સારો નિર્ણય કરે છે.”

યુરોપની લાગવગ.

ઇમામે યમન રાષ્ટ્રભક્ત છે, એમને
પોતાના દેશ માટે અત્યંત પ્રેમ છે. એના
સંરક્ષણ માટે તેઓ હંમેશા જીવ સાટે
લડવા તૈયાર રહે છે. આ સત્ય અનેક
વેળા સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. હદયના અને
ખીજના ગ્રંથોએ બ્રિટનની લાગવગ વધતી
જતી હતી, ઇમામે યમને યુરોપની એ

લાગવગ સામે પગલાં ભર્યાં અને કહેવાની
જરૂર નથી કે તેમણે યુરોપીય લાગવગનો
પગદંડો પોતાના પ્રદેશમાંથી ઉખેડી નાંખ્યો.
હુદયનામાં અિટિશ હિંદનાં લગભગ ૩૦૦
માણ્યો રહેતાં હતાં, તિઓ સુરક્ષિતપણે
ત્યાંથી અિટિશ આશરે પહોંચી ગયાં,
અથવા તો પહોંચાડી દેવામાં આવ્યાં.

ધર્મભેદને કારણે

ધર્માને યમનની અટક ઝપટી છે. તેમનું
નામ ધર્મામ યહયા છે. તેઓ ધર્મે શીઆ
છે, અને તેમની પ્રજાનો ૩/૪ ભાગ શાફેઇ
છે. કહેવાય છે કે ધર્માને યમને પોતાની
પ્રજા ઉપર અનેક પ્રકારના લુઃમો કર્યા છે.
પરંતુ આ લુઃમો પ્રજાનું આર્થિક શોષણ
કરવા માટે થતા હતા, એમ સ્વિકૃતી
પણ પછી કહેતાં નથી. કારણકે
યમનમાં પ્રજાને સારું ધૃટાપણું છે. પ્રજાની
મરજી સિવાય એક બંધનિત-વંશ-
પરંપરાની રૂએ ગાદીએ બેસી શકતી નથી.
ત્યાં વસતા યહુદીઓ ઉપર પણ કશાંયે
વધારાના કારો નથી. પરંતુ એ અન્યાય
માટે ધર્મનું કારણ આગળ ધરવામાં આવે
છે. બનવા જોગ છે એમજ હોય. અને
તેથીજ સહીદી હુમ્લો યતાં એ સજા
ધર્માને યમનને તેની પ્રજાએ સાચ નહીં
આપવાથી, અને એ અન્યાયો કે મુકદ્દમા
કારણે કેવે ભરાએલી પ્રજાએ તેજ વેળાએ
ટેકેટેકણે બંડ કરવાથી, ધર્માને સહિદને
અણધારી ફતેહ મળી ગઈ અને છેલ્લા
તારો મુજબ અત્યારમુખીમાં સહીદી સૈન્યે
જખેસરીરત, બાકુમ, મદીમ બંદર, લાલા,
ધર્માને અખ્યાસ અને ધર્માને હતીફાનાં બંદરો
કબજે કરી લીધાં છે. અને હુદયઉપરનો
સહીદી વિજય સૌથી મોટો વિજય છે.

‘સુવત્તુલ અહરર’ નામના એક વત-
માનપત્રના પ્રતિનિધિએ આજના અરબ
યુદ્ધ સંબંધમાં સુલતાન ધર્માને સહિદની

મુલાકાત લીધી હતી. પત્ર પ્રતિનિધિના
પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં ધર્માને સહિદે કહ્યું કે,

“અરીર સાથે મારા ખાનદાનનો બહુજ
જૂનો અને ઉંડો સંબંધ છે. એ
ધંધાકા ઉપરની હકુમત ધરીસ ખાન-
દાનના હાથમાં હતી; અને એને
મારા વાદાએજ હકુમત કરવાનો
અધિકાર આપ્યો હતો. તે પછી
સ્થિતિ બદલાતી રહી. પરિ-
ણામે એ આખું કે અરીર ઉપર
ફરી મારો કબ્જો થયો. અને જ્યારે
મારી સામે બંડ બંધુ” ત્યારે ધર્માને
યહયા-(યમન) એ બંડબોરોને ઉત્તે-
જન આપ્યું, અને મારી સાથના
કારારો ભંગ કર્યો—પછી નજરાન-
ના તાવફાએ એ દેશને યમનનો
દેશ બહેર કરીને એ ભાગ ઉપર
પોતાનો હાથ લંબાવ્યો.”

સ્વપ્નદૃષ્ટા સહિદ.

ધર્માને સહિદ ધર્માને નામે, મજીડબને નામે
ભાષણો કરવામાં સૌથી કુશળ ઉસ્તાદ
છે. એ પોતાનાં દરેક કામને ધર્માના રંગે
રંગી નાખવાની કળા સારી રીતે જાણે છે.
એણે અનેક વેળાએ ધર્માને નામે ઈસ્લામી
ફુનિઆની સહાનુભૂતિ મેળવી હતી. અને
અત્યે પણ એ ધર્માને ત્યારે પોતાના શાહી
સ્વાર્યો સિદ્ધ કરવાના પ્રયાનો કરી રહે
છે. કહેવાય છે કે સહિદે એક સ્વપ્ન જોયું
હતું; જેમાં એણે સારાએ અરબ દેશ ઉપ-
રની પોતાની સરદારી અને સલ્તનત
જામતી—પયરાતી—અનુભવી હતી. એ સ્વપ્ન
જોવા પછી સારાએ અરબ દેશના એકલા
સુલતાન સ્વામી થવાની એની મહેનદા તીવ્ર
ગતી છે. અને તેથી તે ફલાણી જમીન
ઉપર મારા વાદાએ ફલાણને હકુમત કર-
વાની રજા આપી હતી, એટલે એ જમીન
આજે મારી છે; ફલાણું બંદર પણ
મારું છે. કારણ કે એ મારું હોવાને

લગતું મારી પામે પ્તત્તવેજ છે. આવી આવી
જુના પુરણા કોથળામાંથી કાઢેલી વાતો
કરીને સહિ પોતાની સત્તાનો વિસ્તાર કરવા
મથી રહ્યો છે. જે એટલો જ થાય છે કે
જે સહિની પ્રગ્ન આધિક્ક બેહાલીને લીધે
ભૂખે મરી રહી છે, જેની પ્રગ્ન ભારે મરી-
ખીને કારણે ગુલામીજીવન ગાળતી બની છે,
એ પ્રગ્નનો સરમુખત્યાર પોતાના આધિક્ક
લાભો માટે-શોષણના તાગ્ન સાધનો શોધતો-
યમનના હાથમાંના દેશો ઝુટવી લેવા
નિકળ્યો છે, અને એ બહાને યમનના
ખીજ ફળદ્રુપ દેશો પણ હસ્તગત કરતો
ગય છે. અને હવે રહે છે કે આધિક્ક
લાભ માટે લગતાં આ યુદ્ધનું પરિણામ
જે સહિની તરફેણમાં આવશે, અને સંભવ
છે કે સહિની મેના સહિની મહેમ્મદની
પ્રતિ કરશે-તો હિન્દુના અરજોના જે
હાથકલાલ સહિદી વહીવટથી થયા છે,
તે વહીવટનાં ફોજો યમનની શેઠેધણે અંશે
સુખી પ્રગ્નને પણ સાખવાં પડશે આવા
પ્રસંગે દરેકદરેક મુસ્લિમની ફર્જ છે કે

એણે એ ઇસ્લામી દેશોના પરસ્પર યુધ્ધને
વિરોધ કરવો.

યમન પ્રદેશમાં નૈસાનિક રીતે ખેતીવાડી
કરવામાં આવે છે, ત્યાં અનેક ટેકટો હમ્મરો
ખેડુતોને સમૃદ્ધ બનાવી રહ્યાં છે, યમ-
નના અમીર આધુનિક વિચારના હોવાથી
એમણે ઘણાં મુધારાઓ પણ કર્યાં છે.
આવાં અનેક કારણોસર સમૃદ્ધ અનેક
યમન ઉપર સુલતાન ઇબ્ને સહિની નજર
ગોંડી છે. મલતાનને આવકનાં નવાં સાધનો
જોઈએ, હિન્દુનું શોષણ પૂરેપૂરું થઈ
ગયું છે, ત્યાંના લોકો ભૂખમરો ભોગવી
રહ્યા છે, તેથી સુલતાની મહોબલાલી
ટકાવી રાખવા માટે આવકનાં નવાં સાધનો
માટે યમન તરફ પ્રયાણ કરવાની પ્રવૃત્તિ
આદરાઈ છે.

પૈસા માટે યુધ્ધનું નામ લઈને હમરો
સેનિકાને-માનવીઓને મરાવી નાખવા એ
આ જમનાનું કલક લેખાયા વીના
નહીં રહે.

ફરમાસુસોજ મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગેમશહુર છે.

એક ત્રાયલ જોડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજ

ગોજ સુતરફરી, વેનીલાની જલેખી, ફરમાસુ માવાના પેંડ, અધરનીના લાડવા,
એસ-સના હવવાના પાનકેક, શુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાન્ન અને
ખીજ પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજ.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલં બનાવી મોકલી આપશુંજ.

ગો પા. લ. દા. સ. મંગલદાસ
મીઠાઈવાલા.

વશીયામલ બીલીંગ, આટરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

તાકાત અને તંદુરસ્તી

ગામને ગોંદરે ઉકરડા સ્થાપવાની પ્રથા અતી જૂની અને બ્યાપક છે. ગુજરાતમાં કોઈ ગામડું એવું નથી કે જોને રસ્તે ઉકરડાના ન્હાના મહોટા દગલાઓ નહોય. વાસ્તવિકરીતે કહીએ તો આપણાં ગામડાંઓએ કયરો તેમજ દોરતું છાત્ર-મૂત્ર દૂર કરવા માટે આ ભાગે ચાલ્યો છે અને અત્યારે તે મહોટા પ્રમાણમાં પ્રચલીત છે.

કારનકે માસથી આ ઉકરડાઓ બંધાવા માંડે છે અને છેક વૈશાખ મુધી આ ઉકરડાના આ દગલાઓ ઉંચા ને ઉંચા વધતા જાય છે.

વૈશાખ માસ આવતાં આ ઉકરડાનાં ખાતરને ગાયમાં ભરીને ખેતુન ખેતરમાં પાથરે છે. આમ ગામને આગણે પાકતું આ 'ખાતર' ઉકરડામાંથી આવે છે.

અનુભવ શીખવે છે કે આ ખાતર જંગીનને ફળદ્રુપ બનાવવામાં અતી અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. એટલુંજ નહીં પણ આવી જમીનમાં જ તંબાકુ થાય છે.

આથી જ વૈશાખ મહીનો આવતાં આ ઉકરડાની માંગ પશુ રહે છે. અને આવા ઉકરડામાંથી ખેતુનો પાંચ દશ રૂપીયાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આમ ઉકરડાઓ એ ખેતુને માટે સરતા ખાતરતું એક માત્ર સાધન છે. સાથે જ ગામનો કયરો, દોરતું છાત્ર વિગેરે દૂર કરવાનો પણ આજ એક રસ્તો છે.

ગામડાંનું

અનારોગ્ય

લેખક :

ડૉ. પી. જી. ભટ.

લેખાંક પહોંચો : : ઉકરડાઓ.

સાથે જ સૌ પોતા-પોતાના ઘરની નજીક ઉકરડો બાંધવા લલચાય છે એટલે ગમની ચારે બાજુએ ન્હાના મહોટા ઉકરડાઓની હારમાળા બંધાય છે. આ હારમાળાઓ દરેક ગામમાં દેખાય છે. દક્ષિણનાં ગામડાંઓ મેં જ્યાં નથી એટલે ત્યાં પ્રવતીની સ્થિતિ વિશે કહી શકાય તેમ નથી પણ અત્યાર મુધીમાં મળેલા વર્ત-

માન પ્રમાણે મહારાષ્ટ્રમાં પણ આજ સ્થિતિ છે એમ જણાય છે. જ્યાં જ્યાં દોર હાંખર મોટા પ્રમાણમાં હોય ત્યાં ત્યાં આવી સ્થિતિ હોવાની જ. આમ ઉકરડાઓ અતિતત્વમાં આવ્યા છે. અને અત્યારના સંજોગોમાં આ તેનો ઉપયોગ છે. ત્યારે આપણી આગળ સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આ ઉકરડાઓના સવાલનો ઉકેલ શી રીતે લાવી શકશે? જીવન શખ્તોમાં કહીએ તો આ ઉકરડાની આ અનારોગ્યભરી પ્રથા ચાલુ રહેવા દેવી કે કેમ?

આરોગ્યની દ્રષ્ટિએ ઉકરડાની પ્રથા અતી અનિષ્ટ છે એ વિવે જરાય શંકા નથી.

ઉકરડા ઉપર માખિ પોતાની ઇંડા મુકે છે. આ ઇંડાઓ વધીને મહોટાં થાય છે. અને એક જ અઠવાડિયામાં લાખો માખી ઇંડા ઉપર બહુબહુ રહે છે. આ માખી વાયુની મહત્તી તેમજ તેના શરીરના ભાગો વડે રોગકારક જંતુઓ પ્રસરાવે છે. અનેક વખત એવું બને છે કે આ રોગકારક

તો હિંદમાં અસંજકતા અને ખુનામરકી પ્રસરી રહે.

તેમની આ ભાવના સ્વીકારનારાઓ પણ કદાચ એવો ભય દર્શાવે કે હિંદીઓની સંમતિ વિના રાજ્ય ચલાવવાનું શક્ય નથી, તો કાળાં પહેરેલુવાળાઓ પાસે એનો જવાબ એવો છે કે કાયદો અને વ્યવસ્થા જળવી રાખવાનાં-વિનાશનાં-સાધનો આજે એમની પાસે એટલાં વિપૂલ અને એટલાં કાયદ-ક્ષમ efficient છે કે રાજ્ય કરવામાં તેમની આડે આવનારાઓની સાન એક પલકમાં ઠેકા-લેલાવી શકાય અને જો એમના બાપવડાઓ આથી ઓછી શક્તિવાળાં સાધનોથી પણ એ મુલક છતી ને આજ સુધી જળવી શક્યા તો આજે તો એ કાયદે ધણીજ સહેલા-ધીથી થઇ શકે તેવું છે.

આ જાતનો વિશ્વાસ ધરાવવા માટે એમનું કારણ પણ જાણવા જેવું છે. ન

તેઓ કહે છે કે હિન્દી વિશાળ આમલગ-શ્રિનિવાસ માણ્યો વિરૂધ્ધ છે એમ નથી આખી જગ્યા કમણા બીજી ન છે. તેઓની સુઝાણો હવાને અશુદ્ધ બનાવે અત્યંત મુશ્કેલી બગાડે છે અને દેખા-તેમજ ગામડાંની સ્વચ્છતાનો સાવ ખોરા કરે છે.

તેમજ કેટલીક વાર હવાના હલનચલન સાથે આ ઉકરડાની કેટલીક વસ્તુઓ આમ તેમ ઉડીને પડે છે અને એ રીતે કેટલીએ વિશાળ જગ્યા ખરાબ બને છે.

સામાન્ય રીતે આ ઉકરડાઓ ગામ-ડાંની આરે બાજુએ હોવાથી સમગ્ર ગામ-વાસીએને ઉકરડાનાં અનિષ્ટા સહન કરવાં પડે છે અને તેથી તેઓ અનેકવાર પીડાય છે.

આથી જ ગામડાના આરોગ્ય સાથે ઉક-રડાઓનો પ્રશ્ન એક મુગથી સંકળાયેલો છે.

તેઓ કહે છે કે સ્વેતપત્રની યોજના એ બ્રિટિશ મુદીવાળાઓ-financiers-અને હિન્દી મુદીવાળાઓ અને તેમના પાળેલા રાજનીતિજ્ઞોનું કોવતું છે. પશ્ચિ-મના દેશોમાં મજૂરીના ભાવો ખુબ વધી ગયા છે એટલે બ્રિટિશ મુદીવાળાઓ હિન્દી મુદીવાળાઓ મારફત પોતાનાં નાણાં હિન્દમાં રોકા, ઉઘાગે જમાવી, સંધાં ભાવની મજૂરી તો લાભ લઇને પૂર્વના દેશોન બધાંએ બાકીનાં બજારો પોતાને કબજે કરી લેવા માગે છે. હિન્દીઓને પોતાની જગતો નકકી કરવાને અધિકાર એટલા માટે આપવામાં આવે છે કે રીતે તેઓ માન્ચેસ્ટર અને લેંકશાયરના માલસામે ઉભી જગતો દિવાલો ઉભી કરી નિર્ભય બન્યા હિન્દની બજારો સતત સહવાસથી કરવામાં એક પ્રકારની ટેવ પડી ગય છે. અને એક પ્રકારનું સંરક્ષણ [Im-munity] માનવ રક્તમાં પેદા થાય છે.

ઉકરડાનું અસ્તિત્વ હોવાં છતાં પણ માણસ વધુ સંખ્યામાં મોંઘાં નથી પડતાં તેનાં ઉપલાં કારણો છે. આ સિવાય બીજાં કેટલાંક કારણો પણ રજુ કરી શકાય તેમ છે પણ આશા છે કે અત્યારને માટે તો ઉપલાં કારણો પુરતાં થઇ પડશે.

ત્યારે આ ઉકરડાઓને ઉકલ શી રીતે થઇ શકે ?

આ સમસ્યાનો ઉકેલ વિચારતી વેળા બે વસ્તુઓ યાદ રાખવાની છે. એક તો ઉકરડાઓ ખેડુતને માટે ઉપયોગી ખાતર પુરું પાડે છે, અને બીજું એ છે કે ઉક-રડાઓ ગામડાંના કચરાને દૂર કરવાની સનાતન જગ્યા છે. આપણે એવો ઉપાય શોધવો જોઇએ કે જેથી ખેડુતને ખાતરની ખોટ પડે નહીં, તેમજ ગામડાનો કચરો

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૮૬.)

નિષ્ઠૂરતાનો ભોગ

અંત્યજ સમુદાયમાં જન્મવાના કહેવાતા
ગુન્હા માટે ઉજળિયાત વર્ગે કરસન
સામે લીધેલા વેરની કડણુ કથા.

: લેખિ કા :

શ્રી ખચુબેન

અરે! આ લોહીલુહાણુ યર્ષ કોણુ
પડ્યું છે? આટલા બધા લોકો
પાસે 'ઉભા છે છતાં નથી ઢાઈ એની
સારવાર કરવું કે નથી કોઈ એને હોસ્પી
ટલમાં લઈ જવું.' "છાપું વાંચતા વાંચતા
અબાનાત શેઠની નજર રસ્તાના એક
ખુણા પર પડી અને ભારે અન્યથા
વચ્ચે ઉપલા શખ્દે તેમના મુખમાથી
સરી પડ્યા.

તેઓ એકદમ પોતાના નોકરને લઈ
નીચે દોડી ગયા અને લોકોને ધક્કા મારી
પેના માણસ પાસે પહોંચી ગયા. એની
ફેખાતી કંગાળાઅત, મરવાની ખીડે ટકાવી
રાખેલું એવું હાડપીંજર જેવું શરીર
અને લોહીથી ખરડાએલું એવું માથું
જોઈ મોટે કમકમા આવી.

"બધાં જોઈ શું રહ્યા છો? આટલું
લોહી વહ્યા છતાં તમે એને એમને એમ

પડી રહેલા દીધો છે? તમને શરમ નથી
આવતી?" શેઠનું લોહી ઉકળી આવ્યું.

"સાહેબ એ તો હરિજન છે, એને
અડકીએ તો અમે દર્શન કરવાના રહી
જઈએ અને અમારા આત્મા અપવિત્ર
થાય તે લુહો." ત્યાં ઉભેલા મહાત્માઓ
માત્રા એક એ-રક્ષારીભરી રીતે ખડું
કહી દીધું.

હરિજનનું નામ સાંભળતાં શેઠ જરા
અચકચા તો ખરા પણ ખીજળ હાથે તેણે
આજુબાજુ નજર નાખી નિશ્ચયાત્મક સ્વરે
પોતાના નોકરને કહ્યું. "બાલુ આને હોસ્પી-
ટલમાં લઈ જવાનો હવે વખત નથી
આપણે ઘેર એને લઈ આવ." ત્યાં ઉભે-
લાઓ તરફ નજર નાખી તેમણે કહ્યું:
"અંગેગોવસાત તમારી નક્કી કરેલ નીચી
કામમા જન્મેલા માણસ પ્રત્યે આટલી બધી

ધણા ? એ દાંબીકા, ધમને નામે તમારા પોતાના ભાઈએને હડધૂત કરી તમારી સ્વાયંવૃત્તિ પોષવાનાં સ્વપ્નાં સેવા છે ? હા, પણ હું ભૂલ્યો, સ્વાયં સર્પાં પછી ધૃશ્વરની આંગો પુ'કનાર ધૃશ્વરની આરાધના કરવાનું ભૂલી જાય છે, તો આવા કંગાલ તરફ મમતા બતાવવાની તો તેઓ શા માટે પરવા કરે ?" અંબાલાલે ભકતોની માંબીકતા ખુલ્લી પાડી અને તે ઘર તરફ ચાલી ગયા.

અંબાલાલે કરસનને મલમખાટો કર્યાં અને ડોક્ટરની સલાહથી થોડા દિવસ એને ઇસ્પીતાલમાંએ રાખ્યો.

કરસન સારો થયા પછી અંબાલાલને મળવા આવ્યો.

તે વખતે અંબાલાલ પોતાની છોકરી સાથે ગેલ કરતો હતો. પોતાની પત્નિ ખાસે બેઠી બેઠી કંઈક રીવતી હતી. તેમના દિવાનખાનામાં બહુ કીંમતી ફરનીયર ન હતું, પણ જે કંઈ હતું તે બહુ સરસ રીતે ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. પ્રવેશ કરનારને ત્યાં કોઈ સાદા સતોપી અને કલાપ્રિય માણસો રહેતા હોય એવો જરૂર ભાસ થતો.

"આવ કરસન તને હવે તદ્દન સારું છે ને ?" અંબાલાલે કરસનને આવતો બોધ તેની તબિયતના ખબર પૂછ્યા.

આભારથી કરસનની આંખો નીચે ઢળી, તેણે ગળગળા થઈ કહ્યું: "શેઠ આપ ન હોત તો મારા જેવા હરિજનને કેણુ બચાવત ?"

"એ વાત જ્યાં દે પણ કરસન, તારી આવી સ્થિતિ શી રીતે થઈ તે તો મને કહે." અંબાલાલે કુતુહલતા બતાવી

"શેઠ, મારી કહાણી બહુ કરણ છે. ફર સમાજના એક અંગનો હું કેવી રીતે ભોગ થયો તે હું તમને કહું છું" કહી કરસને નિર્થાસ નાખ્યો. આ સાંભળી અંબાલાલની પત્નિ પ્રભા કામ હોવા છતાં એ દુઃખી હરિજનની કથા સાંભળવાને આતુર બની.

કરસને કહેવા માંડ્યું: "મારા પિતા જાતે ભંગી હતા, એટલે મ્યુનિસિપાલીટીમાં કચરો કાઢનારનું કામ કરતા. એ ગંદા કામથી તે એટલા કંટાળી ગયા હતા કે મને કોઈ પણ જાતનો ઉચોગ શીખવવાનો તેમણે નિર્ણય કર્યો. બહુ મુશ્કેલીથી અને કેટલીએ આજીજી પછી એક સુધારે મને તેનું કામ શીખવવાનું કમલ કયું. એક વરસમાં તો હું સુધારી કામમાં ખાવર્યો થઈ ગયો.

"પણ ઉચ્ચ મનાતા હિંદુ સમાજમાં કારીગરી શીખેલા હરિજનનું શું સ્થાન કર્યાં ? મારી પાસે હુન્નરકળા છતાં મારે ઘેર એસવું પડ્યું.

"મારા આપુ બહુ મુ'જાયા, પણ છેવટે તેમણે એક લુકિત શોધી કાઢી. મારે માટે પોતાનું સર્વસ્વ હોમી દેવા તેઓ તત્પર થયા. મારે માટે કામનાર લતામાં જ્યાં અફતોનું નામનીશાન ન હોય ત્યાં પાંચ રૂપીઆમાં એકે ચોરડી. ભાડે રાખી અને મને ત્યાં રહેવા જવા કહ્યું. મને પોતાને સુધાર તરીકે ઓળખાવવાની અને કોઈ મારી જાતિ ન જણી જાય તેને માટે સાવચેત રહેવાની ભલામણ કરી.

"પંદર દિવસના સતત પ્રયાત્ને પછી પણ મોકરી મળવાની આશ ન જણાઈ લગભગ મહીના પછી મારી પડોશના એક કામગરે તેની મીલમાં સુધારની જગ્યા ખાલી

પડવાનું મને જણાવ્યું અને મારામાં આશાનું કિરણ પ્રગટ થયું.”

“બીજે દોસરે હું મેનેજરને મળ્યો. તેણે એક મહિનો મારું કામ જોઈ મહેન-તાણું નક્કી કરવાનું કહ્યું. મારા કામથી મેનેજરને સંતોષ થશે અને મને કામમની નોકરી મળી.”

* * *

નવલકીશોર શેઠને ત્યાં તોપરી કરતાં મને પાંચ વરસ થયાં. મારા કામથી તેમને એટલો ખર્ચો સંતોષ થયો કે તેમના ઘરનું કામ પણ મને મોંપવામાં આવતું. વારંવાર ઘેર કામ કરવાનું હોવાથી શેઠીઆઓનાં કાર-સ્થાન જાણવાની મને બહુ સારી તક મળતી ઉપરથી ઘોળા દેખાતા સફેદ ફગોની એક મંડળી મારા શેઠને ત્યાં જામતી અને પોતાના હરીફોનાં ગર્માં કાપવા ત્યાં માટે કાવત્રાં રચાતાં. મને તેવું કાળું કૃત્ય કર્યાં છતાંએ માણસના રૂપના એ રાક્ષસો મનનું સ્વાસ્થ્ય કંઈ અજળ રીતે જાળવતા.

“થોડો વખત તો મારું ગાડું ઠીક ઠીક ગય્યયું; પણ પછી મારા દુઃખનાં વિખરાઈ ગયેલા વાળાં પાછાં ઘેરાઈ ગયાં. એક એવી ઘટના બની કે જેથી આલુ-બાલુનું વાતાવરણ મારે માટે ઉદગમ્ય બની ગયું.”

“મારા પિતા ઓથીતા મંદિર યજ્ઞ ગયા. એ દુઃખદ સમાચાર મને મળ્યા ત્યારે હું ભાન ભૂલી ગયો અને મારા એક સાથીને લઈને હું મારા પિતાને ઘેર પહોંચી ગયો. મારો સાથી ચાલીમાં ઘાબલ થતાં કંઈક

શંકાની નજરે આલુબાલુ જોવા લાગ્યા. જરાવારમાં તો એનું મુખ ગુસ્સાથી લાલ થઈ ગયું અને તે જરાડી ઉઠ્યો: “હું એક મીનીટ પણ અહિં થોભવા નથી મા...” એ શબ્દો પુરા થાય તે પહેલાં તો એ ત્યાંથી ગભરાટમાં જાણે એના પર કોઈ હુમલો કરવા આવતું હોય અને બીકથી કોઈ ભાગે તેમ દોડી ગયો. હું વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયો.

“મારા પિતાને ગુજરી ગયાને બે દિવસ થયા. એમના મરણનો આઘાત ઓછો થાય તે પહેલાં જ ધડાકો થશે તેની મને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી અને થયું પણ તેમજ.

“શેઠ મને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો અને હું ગયો.

“શેઠ મને જોતાંજ ત્રાકુકી ઉઠ્યા:

“સાલા હરામજન, તારી જાત બતાવી? તારા એકલાના સ્વાર્થને ખાતર અમારા બધાનો ધમં બોલ્યો?”

“સાહેબ મેં એમાં બોટું શું કયું છે? ધમં એટલે અરસપરસની ફજ અને તંદિ કે સગવડતા ખાતર ત્યાંથી માણસોએ ઠોકી બેસાડેલાં શબ્દોનાં ગળાં.” મેં શાંતિથી મારી સમજ પ્રમાણે ધમની વ્યાખ્યા આપી.

“ઓ નીચ! અમને અપવિત્ર કરવાની ઘુબટા કરી પાપ કયું અને અમારે માટે પાપનું પોટલું બંધાવ્યું તે ભુલું. આવું અધોર કૃત્ય કરતાં તને જરાએ શરમ ન આવી” શેઠની આંખમાંથી ક્રોધના અંગારા ઝરવા લાગ્યા.

“સાહેબ, મેં કોઈ પણ જાતનો ગુન્હો કર્યો હોય તો મને શરમ આવે ને? માણસ

પોતાના કૃત્યથી અને ગુણોથી પાપી અને અપવિત્ર થાય છે, ભૂતિથી નહિ. કાંઈ પણ જાતના અધાર કૃત્યને માટે કાંઈ ગુન્હેગાર હોય તો તે તમે છો.” શેઠના તિરસ્કારથી મને એટલું લાગી આવ્યું હતું કે મેં પણ એમને સીધી વાત સંભળાવી દીધી.

“શેઠશ્રી તો આ વાત સાંભળતાં જ અજાયબીમાં ગરકાવ થઈ ગયા. પણ ને કંઈ જુદું તે પહેલાં જ શેઠને પગથી માથા સુધી ઝાળ લાગી અને એકદમ ઉભા થઈ ગયા. અને મારી પાસે આવી તેમણે શુભ પાડી: “તું શું બકે છે તેનું તને જ્ઞાન છે? આવા તુકડા ઉઠાવવા માટે તારે ઘણું સંકલન કરવું પડશે.”

“શેઠ મારા આ તુકડા નથી. તમારા મહેતાનું કાસળ તમે કેવી રીતે કાઢ્યું તે તમે ભૂલી ગયા હશે પણ હું ભૂલ્યો નથી. મારી પોતાની આંખે મેં જોયું છે. તમારા હિસાબનાં ભોપાળાં બહાર ન પડે તે માટે એક નિર્દોષને તમે આ દુનિઆ-માંથી કેવી રીતે રવાના કર્યા તે હું તારાખર જાણું છું.”

“શેઠના ચહેરા પર યતા ફેરફારનું ધારીકાથી નિરીક્ષણ કરતા કરતાં મેં ત્ય વસ્તુ પરખાવી દીધી. શેઠશ્રીએ તો આ સાંભળી પોતાનું મોઢું પોતાના હાથમાં સંતાડી દીધું.

“તારું ભોપાણું બહાર પડતાં તને કાઢી મુકવાની બીકે તો આ તરફટ ઉભું થયું છે. તારા જેવા હલકડને બીજું સારું સુઝેજ નહિ. રામા બેલાવ પોલીસને, આજે એનું આવી બન્યું છે.” શેઠ ગભરાટ જુપાવતા પોતાનું સ્વાસ્થ્ય મેળવીને બેઠ્યા.

“હા, તમારા પૈસાના જોરે તમારા આ અમાનુષી કૃત્ય પર પણ તમે દાંડપીછેડો

કરાવી શકશો પણ તમારી ઉચ્ચ જાતિને શોભે એવું કામ તમે ક્યું નથી. પોતાની જરૂરિયાતને અંગે અને પોતાની મરણતોલ પુત્રીના વાતસલ્યથી પ્રેરાઈને, કુળતો માણસ તણખલું પણ પકડવાનો પ્રયત્ન કરે તેમ તે દીવમે પેલા સીપાઈએ કમને ચોરીનો છેલ્લો ઉપાય અજમાવ્યો તેવી તે ભૂલને માટે તમે એવી શિક્ષા કરી કે તે હંમેશને માટે રજળતો થયો. તમારા પોતાના લાલને ખતર બીજાને લાંચરૂથત આપી તમે જોતે એને અપ્ર-માણીક બનાવો છો. ગુન્હેગાર બનાવો છો. લાંચના જોરે બીજાનો લાભ તમે ઉઠાવો છો. એ ચોરી નહિ તો બીજું શું? પેલા સીપાઈ જેવા સીધી રીતે ચોરી કરે ત્યારે તમારા જેવા શાહુકારો આવી આડકતરી રીતે મેંટાઈના સ્વાંગનીએ ચોરી કરે છે છતાં તમારા જેવા બદમાસોનો બનેલો સમાજ પૈસાવાળાના ગુન્હા તરફ ઉપેક્ષા બતાવે છે, જ્યારે ગરીબોને પ્રતિકૂલ સંજોગોમાં હમેશાં સખડતા રાખી તેમને ભારે શિક્ષા કરે છે. તેવીજ મારી પણ સ્થિતિ કરવા તમે ઇચ્છો છો? સદ્ગુણોના આઝાદનમાં સજ્જ થવાનો આડંબર તો તમારા જેવા ઘણાએ કાળા હૃદયના માનવીઓ કરે છે, પણ તેથી તે કાંઈ રીતે અમારા કરતાં ઉચ્ચતર નથી. ખરો અસ્પૃશ્ય તો ન કે જે કાળા કૃત્યો કરતો હોય, નહિ કે જેનો સંજોગોનુસાર સમાજે ટોપી બેસાડેલી નીચી ભૂતિમાં અકસ્માત જન્મ થયો હોય

“આટલું બોલી હું એક છતંગ મારી ઘરમાંથી નાહો.”

* * *

“તે પછી એક મહીના સુધી તે મેં જેમ તેમ નબાવ્યું; પણ પછી તો ખાવાનાએ સાંસા પડ્યા. અસ્પૃ

સ્થાને નામે મને કાઢ ઉભું ન રહેવા દેવું
અને મારામા કમાવાની તોડાત હોવાથી
બીજા માગી સ્વમાન હાલવાનું મને
ન ગમ્યું.”

“જે દીવસના કઠકતા અપવાસ પછી
નોકરીની શોધમાં હું નીકળ્યો. સૂર્યનારા-
યણુને એ થોડી મારી પરવાહ હતી કે
ઉન્હાળાના પ્રખર તાપને લીધે મારું માથું
ફરવા લાગ્યું, અને ભૂખથી અશક્ત બનેલું
મારું શરીર લયથી ખાવા લાગ્યું. છેવટે
આ ધરને ઓથે જેસવા માટે એક પગલું
ઉપાડું તે પહેલાં તો હું રસ્તાની પગથી
પર ફસડાઈ પડ્યો. માથામાં સખત પથ્થર

લાગવાથી હું જેલાન થઈ ગયો અને તે
પછી શું બન્યું તે તો તમે જાણો છો.”

“કરસન તારા જેવા હજી ધણુએ
સમાજના સીતમોનો ભોગ થશે. પણ
ઉચ્ચતાનાં બખ્તર નીચે સંરક્ષાએલા
શબ્દ હૃદયના આડંબર મીરાતાં હવે વધુ
વાર નહિ લાગે.” અબાલાસે પોતાની
સમક્ષ કંઈક આશામય ચિત્રો ખડા કરતાં
કરસનને સારા વખતની ખાત્રી આપી

કરસન આભાર નજરે શેઠ તરફ જોઈ
રાહો

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાલું
મા સિંક.

જેણે ત્રણ વર્ષ દરમિયાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે.
એમાં આપતા લેખો, કાળો, વાર્તાઓ હૃદય-
ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જન-
વાન્ને દેખાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને
પુરાં ૪૮ પાનાનું વાચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકથા, મારી
નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં
દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે.

ગમે તે માસથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

||| આજેજ લખી મોકલો |||

‘યુવક’ ઓફીસ કાલાખાડી રતનભુવન તડોદરા.

B. B. & C. I. R.

: તંત્રી :
સુનીલાલ પુરૂષોત્તમદાસ શાહ.
:: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે ::

ખુબસુરત પામડી

બધા કરતાં
વધારે પ્રીય
અને
મોહક લાગે છે।

સૌં દ્યને વેશી નહિ નાખો।
સંદર અને ખાભીરહીત ચહેરાનું
સાધન છે એટલું જ નહીં ગળા
તો તમારી આમડીને તાજી અને
હીસી શાખની સહેલ છે ખુશબોદાર
“પ૦૧” ટોયલેટ સોપ તમને મદદ
રૂપ થશે. કોઈ પણ જાતના કઠીન
ટેમ્પેરેચર રહિત શુદ્ધ તેમજ નેસ
ગીંદ તેજાની બનાવટ હોઈ તેના
ખીંમતી અને ચીકટ શ્રીલુધી
આદ્ય ધાતક તેજોને હળવે હળવે
આમડી પરથી કાઢી નાખે છે

“પ૦૧” ટોયલેટ સોપની ખીમત
તેની શુદ્ધ બનાવટ અને નમ્ર અસર
માટે ઘણી જ ઓછી કદી શક્ય

તે અરળીથી તદ્દન રહીત છે

ટામકો સોલ્સ લિમિટેડ
પી. એ. બોક્સ પરંત, મુબઈ

ધી તાતા ઓર્ગાનિઝેશન લિમિટેડ

ઉકળાટના બચાવમાં

એક
હળવો
નિબંધ.

ભૂલે કુવિઓએ તહારા ઉપર કવિતા ન લખી. હરે લેખકોએ તહારાં ગુણગાન ન કર્યાં. છતાંય માનવજાતિની તહારી સતત સેવા એમને એમ, એકધારી અવિચળ અને સ્થિર રહી છે, તે માટે મહારાં તહને અભિનંદન છે. પેલા સામ્યવાદીઓની સોડમાં જઇને હડતાળ પણ તેં નથી પાડી. એક્ય વર્ષ તું અમથી અળગો નથી થયો આથી જ આજે—આટલા વર્ષો માનવજાતિએ એક તનુજ આખરે તહને અંજલી આપવા ઉભો થયો છે! તહારી અમાપ અને અમુદય મેરાની ગણના જગતને કરાવવા બહાર પડ્યો છે! સંલય છે અને મહારી તો ખાત્રી છે કે તહારા આ ગુણગાયકને જગત ગાડો કહેશે! પણ છતાંય તું મહોરો છે. અને તહારાથી ત્રાસનાય ખોટા છે એવી મહારી ખાત્રી છે

ઘડીયાળ કરતાં પણ વધુ નિયમિત રીતે તું પધારે છે. વસંત વિનય લેતી હોય, હજુ આંખાની ડાળે એડેલા મહોર ખર્ચા પણ ન હોય, હજુ હૂતાશની પ્રગટી પણ ન હોય, હજુ પરાંટમાં સરીરને થીજતી દે તેવી ઠંડી પડતી હોય છતાંય તું આવી પહોંચે છે. મહારા ટેબલ ઉપર પડેલું ઘડીયાળ પણ પંદર મીનીટ કાંઈ વાર બંધ રહે છે. પણ તહારું આગમ! તો ચોક્કસ થવાનું જ. મહારો નોકર પણ કાંઈ દીવસ 'આજ નહીં આરિશ' એમ કહીને આવતો નથી. પણ તું તો એટલો વફાદાર છે કે મહારી ડાયરીમાં તહારી

ગેરહાજરી કદી નોંધાઈ નથી. સત્કાળ અને સતત એજ તહારો મુદ્રાલેખ દોમં છે પધારો! પધારો! તહારા આગમનથી અગોને જરાય ત્રાસ નથી. શોક માત્ર એટલો જ છે કે તહારી નિયમિતતાનું અહીં કાર્પ અતુક પણ કરેલું નથી. આ દેશના બે કર કામદારો અને કારકુનો તહારા ચારિત્ર્યમાંથી આ સદ્-ગુણ પણ શીખતા નથી અતિ મહેનત કરીને જાળવેલી તહારી નિયામનતા આમ એજે જન્ય છે એ મહારી દીલગીરી છે

તહારી આવી મુ-હર નિયામનતામાંથી દેશના બેફતો પણ કંઈક શીખતા હોય તો કેલું સાડું! પણ

લેખક

સર્ચ લાઈટ

તેઓ નહીં શીખે. ત્હારી અપૂર્વ અને અદ્ભૂત નિયમિતતાની કોને પડી છે ! નહીંતર સંસ્કૃતિના સીધાં અને સાચા પ્રતિનિધિસભા અમો શ્રીમંતોને કેટલો લાલ થાંત !

દુષ્કાળ પણ નથી.

ઇતિહાસે અનેકવાર વર્ષાદના રૂસણાં વિષે હૃદયદ્રાવક કથાઓ લખી છે. છતાં આલમના એક્ય પુસ્તકમાં તે કદી માનવજાતિ સાથે રૂસણું લીધું હોય એમ મહેં કે મહારા પિતાશ્રીએ, કે મહારા મિત્રોમાંથી કોઇએ વાંચ્યું નથી. અનેકને એ અશક્ય લાગશે પણ એ સાવ સાચી વસ્તુ છે કે ઉડળાટનો દુષ્કાળ આલમની તવારીખમાં કદીય નોંધાયો નથી. અને ભૌગોલિક લવિષ્યવેત્તા તરીકે મહારી નામના નથી છતાં પણ હું કહી શકીશ કે આ પૃથ્વીના ભાગમાં તે કદી પણ નોંધાવાનો નથી.

અને ત્હારી સતત હજરી જે ત્હારા તરફ દર્શાવેલાં આવતી બેપરવાઈનું સાચું કારણ છે. અદ્ય જુદિનો આ માનવ જ્યારે વસ્તુ હોતી નથી ત્યારે જે તેનું સાચું મહત્વ સમજે છે. આ એક સનાતન સત્ય છે. વધારે આમાથી અનેકવાર રૂસણાં લીધાં હોવાથી જે અમો તેનું મહત્વ પીછાનતા થમા છીએ અને ગ્રીષ્મની આખરમાં ઉંટની માફક ડાક લાંબી કરીને ક્ષિતિજમાં સ્થામવણું વાદળાંની અમો પ્રતિક્ષા કરીએ છીએ ત્હારી માફક વરસાદ પણ જે નિયમિત આવતો હોત તે માધ્યમ ત્હેની પરવા ન કરત કોઇ ખેડત વપતિ વધાવત નહી, તે કાષ્ઠના મનમાં વર્ષાના આગમનથી આનંદનો ઉમળકો આવત નહીં. પણ એક વરસ-માત્ર બાર જે મહીના સુધી વર્ષાદ આવવાનું

મુશ્કલી રાખે તો માનવ જાતની જે હલે-વહે થાય છે તેથી જે તેની કિંમત અકાંચ છે. એટલું જે નહીં આપવાતમાં અનેક રૂપીઓએ લખેલાં પ્રચંડ પુસ્તકો છતાં એકાદ વર્ષ પણ આવવાનું મુશ્કલી રાખવાની સોનેરી સલાહનો એક શબ્દ પણ ત્હારા કન પર નથી અથડાયો એ જે અમોને અતિ વિરમય ઉપગમનાર્થ લાગે છે. ઠાં તો ત્હારી મનોશા એટલી મેવાલાવી થઇ હશે; કા તો નિયમિતતા ત્હારા આરિત્યના ઉંડાણમાં ઉતરી ગઇ હશે; નહીંતર આવી સુંદર સલાહ તે કદી આવગણી ન હોત અને ત્હારા પ્રત્યે માનવ કદીય બેદરકાર ન હોત !

અને કાંચ તું એમ કહ્યના કરીશ કે ત્હારા ઉંચુ વાયરાથી અમારાં નાણુક બદન નરમ થઇ જશે ! પણ એવી મુખાઈ કરીશ ના. ત્હારા પહેલા સ્પર્શથી અમારા દેશના શ્રીમંતો યુરોપની સહેલગાહે સીધાવે છે. વિદેશથી ખાસ તકલીફ લઇને અહીં આવેલા અમારા મવરનરો અને વૌધસ-રોયો મહાજોશ્વર અને સીમલાની શીતળ હવામાં દોટ કહાડીને દોડી જાય છે. અને આ કંઈ ઓછો લાલ નથી. તું ન હોત તો અમારા દેશના ધનિક કદી પણ બહાર જાત નહીં કરણ કે છવ કરતાં તેઓ પેસાને વધુ શ્રિય માને છે. પરિણામે તેમનું દ્રષ્ટિબિંદુ વિશાળ થાય છે. યુરોપમાં કામનરોને કામ કરતાં જોઇને તેઓને પણ એમ થાય છે કે આપવાતના લોભ પણ આટલા જે વેગથી કામ કરે તો કેવું સારું ! અનેક શ્રીમંતો હિંદી મજૂરીમાં અમેરિકન પદ્ધતિથી કામ માગી રલાં છે. આ તેમના પ્રવાસનું પરોક્ષ પરિણામ છે અને તેમનો પ્રવાસ એ ત્હારા અરિતવનું પરોક્ષ કારણ હોવાથી હિંદી કાચકૂચગતા

અનેક મિત્રોએ વલુમાગી આપી છે. કુદ-
રતે હિંદ ઉપર અસ્પૃશ્યતા હોવાં છતાં
પણ ઉતારેલી આ કૃપા છે, એ સૂક્ષ્મ
ન જોઈએ.

અને એવો કયો કમનસીબ દેશ હશે કે
જેના વાતાવરણમાં ઉપ્યુતાના મોગ્ન જરા
પણ ઉપજતાં નથી! કુદરતને ખોળે આવા
દેશો નથી એમ નથી. પણ તે સર્વ કરતાં
આપણું જીવન વધુ પ્રગતિશીલ અને તે

દ્રષ્ટિએ વધુ મહત્વનું છે! ભલે ઉકળા-
ટને ધિક્કારનારાઓ ઇંગ્લેંડ તરફ આંખો
ચીંધે! ભલે ઉકળાટથી ત્રાસનારાઓ સ્વી
દ્વરલેન્ડની ખુશનુમા હવા ઉપર આપણું
લક્ષ ખેંચે! પણ ઉપ્યુ કટિબંધના દેશોના
અમળવિઓના શાપણમાંથીજ જગત જીવે
છે એમ કોઈએ કહ્યું છે અને તે એક
વાર નહીં, બે વાર નહીં, પણ મો વાર
સાચું છે! અને આથી જ ઉકળાટ મહેને
આતિ પ્રિય છે.

एमनी स्व. गतिश्रीना स्मरणार्थे
श्री फार्म गुज्जती ममाने
श्रुत प्रह्लाभाय आपुष्ट्य आवश
तरङ्गि सविनय सभेम लेट.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખંડોડો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા ફીક્ષન ઉપરથી મનપસંદ ખંડોડો જેવા કે
ફોટોઝીન્કો, હાઈટોન વીગેરે ટાઇમસર અને ફીક્ષયત લાવથી
બનાવી આપવાની અમે જોઈવણ કરેલી છે, તો એ
વીથે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

ઓફીસમાં મેનેજરને મળો.

મુડીવાદને સજીવ રાખવાનો અને શ્રમજીવિ-
ઓનું શોષણ કાયમ કરવાનો હોય તોજ
એ રાજ્ય-મુડીવાદી કહેવાય. દાખલા
તરીકે અમેરિકાના માજી પ્રમુખ હુવરે
અમેરિકાની સડેલી અને તૂટી પડતી બેંકોને
મદદ કરવા માટે “રીકન્સ્ટ્રક્શન ફાઇનાન્સ
કોર્પોરેશન” ઉભી કરી ત્યારે તે રાજ્યના
મુડીવાદનું આખાદ ઉદાહરણ જગતને આપી
રહ્યા હતા. એ વાત ખરી છે કે જ્યારે
રાજ્યના કરોડો ડોલર તે બેંકોને ધીરી
રહ્યા હતા ત્યારે તેના મનમાં કંઈક એવો
અસ્પષ્ટ ખ્યાલ હતો તે કોઈક ગદન રીતે
લોકોના હિતમાં એ નાણાં આપી પડશે પણ
એને એ ખ્યાલ નહોતો કે મુડીવાદીએ ના
હાથમાં જે વસ્તુ જાય છે તે પછી ખીજના
હાથમાં નથી જતી.

રાજ્યના મુડીવાદનું આ સાચામાં સાચું
સ્વરૂપ છે. હવે રશીઆમાં આવી વ્યવ-
સ્થા પ્રવર્તતી હોય એવું કંઈ જ ચિન્હ
જણાય છે? સોવિએટ સરકાર
રાજ્યોનાં નાણાંનો ઉપયોગ મુડીવાદીઓને
તેમની સ્થિતિ જાળવી રાખવા માટે કે
તેમના નફા વધારવાને માટે કરે છે એવું
રહેજ પણ ખતાવી આપવાને કોઈ પણ
‘બોલુસને’ આજ્ઞા કરી શકાય. પહેલાં તો તે
દેશમાં બેંકો અને ઉદ્યોગો મુડીવાદીઓનાં
હાથમાં નથી, પણ સોવિએટ યુનીયનની
માલેફીનાં જ છે. આ ઉપરથી એ એક
શકાશે કે રશીઆના રાજ્યતંત્રને રાજ્ય-
મુડીવાદ-State Capitalism-તરીકે
કોઈ રીતે નજ ઝોળાવાની શકાય.

સામ્યવાદનો અર્થ આજે એટલો જ
થાય છે કે એ એક એવું તંત્ર છે કે
જેમાં દરેક અંગ-વ્યક્તિ કે સંસ્થા-સમા-
જનાં હિત ખાતરજ જીવડું હોય અને
તે સાથે શ્રમજીવિઓની સરમુખત્યારી
હોય અને લોકશાસનનાં વિચારો અને

સંસ્થાઓનો અસ્વીકાર કરવામાં આવતો
હોય. સમાજવાદમાં સામ્યવાદની માફક જ
ઉદ્યોગો ઉપર સમાજની માલેફી હોય પણ
એ બેની વચ્ચે તફાવત એજ હોય કે
સમાજવાદીઓ સરમુખત્યારીમાં નથી
માનતા પણ લોકશાસન અને લોકશાસનની
સાચી સંસ્થાઓ અને પ્રજાલીકાઓને
જાળવી રાખવામાં માને છે. આ ઉપરથી
એ સાફ સમજાશે કે રશીઆમાં આજે
પૂરેપૂરો સામ્યવાદ નથી પણ ફુનિઆમાં
આજ મુખીમાં સામ્યવાદની વધારેમાં વધારે
નજીક પહોંચેલી વ્યવસ્થા ત્યાં હસ્તી
ધરાવે છે.

આ સમયમાં એક આ ખીજ સવાલ
જવાબ પણ વિચારવા જેવા છે:

અવાજ: એક બાબુથી એમ કહેવામાં
આવે છે કે રશીઆમાં શ્રમજીવિ-
ઓની સરમુખત્યારી છે; ખીજ તર-
ફથી એમ કહેવામાં આવે છે કે
રશીઆમાં સ્ટેલીન સરમુખત્યાર છે
તો તેમાં સાચું શું?

જવાબ: રશીઆ સમયથી આ બાબતનું
વર્ણન કરવામાં ઘણી વખત અસ્પષ્ટતા
રહેતી જોવામાં આવે છે. સોવિએટ યુનીયન-
નમાં શ્રમજીવિઓની સરમુખત્યારી છે એમ
કહેવું જરાખર નથી ખરી રીતે સરમુખત્યારી
તો સામ્યવાદી પક્ષની છે અને શ્રમજીવિઓને
તેનાં નિયમનમાં રહેવું પડે છે. સ્ટેલીન
સામ્યવાદી પક્ષનો વડો છે એટલે પક્ષની
સરમુખત્યારીએ મુકરર કરેલા ફુકમો તે
અમલમાં મુકે છે. સ્ટેલીનને ફર કરવાની
સત્તા સામ્યવાદી પક્ષને છે એટલે એ
દ્રષ્ટિએ એને સુસોલીની કે હીટલરના જેવા
સરમુખત્યાર ન ગણી શકાય. સોવિએટની
સરમુખત્યારી સામ્યવાદી પક્ષના ૨,૦૦૦,

૦૦૦ સમ્મયોના હાથમાં છે અને એ લોકો ૧૬૦,૦૦૦,૦૦૦ લોકો પર રાજ્ય કરે છે.

સવાલ: સોવિયેટ સરકારનાં તંત્રમાં સ્ટેલીન કંઈ સ્થાન ધરાવતો નથી તો પછી તેને સરમુખત્યાર તરીકે કેમ ઓળખાવી શકાય?

જવાબ: એ વાત ખરી કે સ્ટેલીન રશીઅન સરકારનો સભ્ય નથી. છતાં તે સર્વેપિર તો જરૂર થયે પડ્યો છે. તેની એ મહત્તાનું કારણ એ છે કે એ સામ્યવાદી પક્ષનો પ્રમુખ છે અને રશીઆનું સરકારતંત્ર સામ્યવાદી પક્ષના પૂરા અંકુશ નીચે છે. દાખલા તરીકે હિંદનું આખું એ સરકારતંત્ર કોંગ્રેસના જ હાથમાં હોય તો એ દેખીતું છે કે કોંગ્રેસનો જે મોવડી હોય તે-સરકારતંત્રમાં કંઈ મીઠું ન્યાન ન ધરાવતો હોય તો પણ-સરકારતંત્રનો આગેવાન બની જ રહે.

ફ્રેસીસ્ટ તંત્ર.

રાજ્યપ્રથાનાં એ એક નવાં સ્વરૂપ તરફ નિગાહ નાખી લીધા પછી એક બીજા-મુસોલીનીનાં ફ્રેસીસ્ટ તંત્ર-તરફ આપણે ચળીએ.

સવાલ: મુસોલીનીનાં કોર્પોરેટ સ્ટેઈટ (મહાજન સંઘોથી ચાલતાં રાજ્ય-તંત્ર)નો અર્થ શા છે?

જવાબ: મુસોલીનીની આર્થિક નીતિ એવી છે કે પ્રજાને માટે જરૂરી હોય એવી વ્યાપારી સંસ્થાઓમાં રાજ્ય સક્રીય ભાગ લે. ઇટાલીને મુડીવાદના સિધ્ધાંત સામે જરાએ વાંધો નથી. એટલે ઉત્પાદનનાં, તેની વહેંચણીનાં અને વિનિમયનાં સાધનો પર ખાનગી માલેકી રહે તેની સામે તેમને વાંધો નથી. પણ એ પ્રથાની “કાયદમતા” બરાબર જળવાઈ રહે એટલા માટે મુસો-

લીનીનું ફ્રેસીસ્ટ તંત્ર મોટાં વેપારી મહા-જનનો એક ભાગ બનવાનો હક્ક માગે છે.

અમુક ધંધાના કાયરેક્ટરોનાં ખોડાંમાં રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ હોય અને એ ધંધાની મુડીમાં રાજ્ય અમુક ભાગ ધરાવવા લાગે એટલે એ ધંધામાંથી અમુક ટકા ઓછામાં ઓછો નફો થશે એવી ખાતરી રાજ્ય તરફથી આપવામાં આવે છે. વધારેમાં વધારે નફો કેટલો કરી શકાય તે સમ્બંધી કંઈજ પ્રમાણ નક્કી કરવામાં આવતું નથી.

“કોર્પોરેટ તંત્ર” સમાજવાદ નથી, કેમકે ઐથોગિક લોકશાસન મારફતે દરેક કામગરને પોતાની મહેનતના પ્રમાણમાં પ્રરતું મુલ્ય મળે એવું કરવાનો એનો આશય નથી ખરું. જોતાં કોર્પોરેટ સ્ટેઈટ તો ઐથોગિક આપણીનું બરાબરમાં બરાબર સ્વરૂપ છે. સ્વતંત્ર મજૂર સંઘોમાં જોડાવાનો હક્ક કામદારોને હોતો નથી. તેઓને કાંઈ જાતના રાજકીય હક્કો હોતા નથી તેઓને તો મુસોલીની અથવા તેના શાગીદ મુકરર કરે તે મજૂરીને દરે કામ કરવાનો જ અધિકાર હોય છે.

પોતાનાં કોર્પોરેટ સ્ટેઈટ મારફત મુસોલીની મુડીવાદી શોષણનો ભાગ કાયમને માટે મોકળો કરી આપે છે અને એ જાતના આર્થિક પ્રબંધમાં ફ્રેસીસ્ટ પક્ષનો ચોક્કસ ભાગ છે. દાખલા તરીકે એક ઉદ્યોગ ખોટમાં કામ કરતો હોય તો વધારે નફો કરવાવાળા બીજા કાંઈ ઉદ્યોગ પર મુસોલીની કંઈ નાખે અને એ રીતે એ ખોટવાળા ઉદ્યોગમાં જે ઓછામાં ઓછો નફાની ખાતરી રાજ્ય તરફથી આપવામાં આવી હોય તે પૂરી કરી. દે. કોર્પોરેટ રાજ્યમાં આર્થિક ગુલામીનો, આરોચારો

આવી રહે છે. હીટલરનાં “સંઘવાદી રાજ્ય” માં અને આમાં તફાવત ઘણો જ ઓછો છે.

પોતાની પ્રવૃત્તિઓને ઉજાળાં સ્વરૂપમાં બતાવી આપવા માટે લખદ્વારેલા સમગ્ર શોધી કાઢવાનાં ફેસિસ્ટે ઘણા હોશીઆર હોય છે પણ એ રૂપાળા વાણી-વિલાસની નીચે તો નબળા, ગુણગ્રીબાજ. દયાવિહીણાં શુદ્ધામી અને આર્થિક શોષણ છુપાએલાં હોય છે. સમ્યક્તા અને સંસ્કૃતિની સામે જંગતનો સખતમાં સખત પ્રત્યાઘાત એટલે ફેસિઝમ.

મુસોલીનીમાં અગાધ શક્તિ છે: પણ પોતાના દેશમાં આર્થિક સુવ્યવસ્થા આણુવાની શક્તિ તેનામાં છે એ હલુ તેણે જંગતને બતાવવું રહ્યું છે. પોતે જે મોટાં મોટાં વચનો આપ્યાં હતાં તેને ચરિત્રત્યજ કરવાને માટે તેને દસ વર્ષનો વખત મળ્યો છે પણ તેના દેશ પરથી હલુ નિરાશાનાં વાદળ દૂર થયાં નથી, સરકારનું દેવાળીઆપણું દૂર થયું નથી, ત્યાંના મજૂરોની સ્થિતિ ફર્મા દેશોના “કુલી”ઓ જેવી બની રહી છે; ત્યાંની રાજ્યસત્તા સર્વશક્તિમાન છે છતાં મુડીવાદનાં આર્થિક તંત્રને પગભર કરવામાં તે હલુ સુધી ફાળ્યું નથી.

જે દેશમાં પ્રજાનો સારા જેવો ભાગ શુદ્ધામી દશામાં હોય ત્યાં સંસ્કૃતિના પાળ નાખવાનું કામ મુશ્કેલ છે. શુદ્ધામી ભલે પેટીઆંજ મેળવીને ધણાએ કલાક કામ કર્યાં કરે પણ સ્વતંત્ર મજૂરોના જેટલું કામ તેઓ ન જ આપી શકે. જે સિધ્ધાંતને આધારે સ્વતંત્ર મજૂરોએ કરેલાં ઉત્પાદનની દરિદ્રાઈમાં શુદ્ધામીના મજૂરીથી માલ ઉપજાવનારી પ્રથા નાશ પામી છે તે જ દશા આજનાં ફેસિસ્ટ તંત્રો નીચે

ચાલતી સમાજવ્યવસ્થાઓની ચવાની છે. લોકશાસનવાળાં રાજ્યતંત્રો કરતાં સરમુખત્યારીવાળાં તંત્રો જરાએ વધારે સધ્ધર નથી.

એ જ સમયમાં આ એક વધુ સવાલ જવાબ:

સવાલ: મુસોલીનીની નીતિએ ઇટાલીનો પરદેશ સાથેનો વેપાર ઘટાડ્યો છે કે વધાર્યો છે ?

જવાબ: વધારવાની તો વાત જ નહોતી શકે; કારણકે ઇટાલીની સરકાર નરકથી પ્રગટ થએલા ૧૯૩૩ ની સાલના સત્તાવાર આંકડાઓ બતાવે છે કે એ દેશની નિકાશ ૫૧૬,૭૧૯,૦૦૦ ડોલરની હતી જ્યારે આખાત ૬૪૧,૧૩૦,૦૦૦ ડોલરની હતી. આ રીતે એ એક વર્ષમાં ૧૨૪,૪૧૧,૦૦૦ ડોલર જેટલી ખોટ હતી.

અને આ એક વધારે:

સવાલ: મુસોલીનીની વિરૂધ્ધમાં તમારે જે કહેવું હોય તે ભલે કહો પણ તમારે આટલું તો કણુલ કરવું જ પડશે કે તેણે ઇટાલીને આર્થિક રીતે વધારે સધ્ધર બનાવીને ઉગારી લીધેલ છે.

જવાબ: એવું કંઈ જ એણે કયું નથી. સરમુખત્યારો પોતાની પ્રતિષ્ઠા વધારવા માટે જે લાકુતી પ્રચારકાય કરાવે છે તેના તમે ભોગ બની ગયેલા જણાવ છો. નફર હટીકતો તમારી એ માન્યતાની વિરૂધ્ધ જાય છે. ૧૯૩૨ નાં વર્ષ દરમ્યાન ઇટાલીમાં ૨૧૦૦૦ પેટ્રીઓએ દેવાળાં કાઢ્યાં. ખ્રિસ્તમાં નીકળેલાં દેવાળાંઓથી એ પાંચ-ગણી સંખ્યા છે.

ઇટાલીનાં ૧૯૩૨-૩૩ નાં બજેટમાં ૩૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરની ખોટ હતી. આ

એકજ કારણસર મુસોલીનીના અમલનું દેવાળું પુકાર્જ બન પણ મુસોલીનીના અમલ પહેલાં સામાજિક વિમા માટે જે રકમ રાજ્ય પામે અનામત પડી હતી તે મુસોલીનીએ પચાવી પાડી. અને તેથી તેની સ્થિતિ ટકી રહી. પણ આપું કેટલોક વખતે આશી થકે ?

મુસોલીનીના પ્રચારકો એવી દલીલ કરે છે કે ઈટાલીમાં ૧૯૨૭ થી આજ સુધીમાં હવનનિર્વાહનું ખર્ચ ૧૬ ટકા જેટલું થતી ગયું છે. પણ તેઓ સાથે એ વાત શા માટે નથી જણાવતા કે મજૂરીના દરો તો એથીએ વધારે થતી ગયા છે. કેટલાક ઉદ્યોગોમાં રોજના દરો ચાલીસ ટકાથી પણ વધારે થતી ગયા છે. મજૂરોને પોતાના સ્વતંત્ર મજૂર સંઘો સ્થાપવાનો હક્ક નથી એટલે તેઓને પોતાની રોજ પર વધુ અને વધુ કાપ ખરદાસ્ત ક્યે જવા પડ્યા છે. પરિણામે આજે સ્થિતિ એવી આવી છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર સંઘનાં કહેવા પ્રમાણે અને રોમમાં કામ કરતા ક્ષિત્રનના વેપારી આડાયાના અહેવાલ પ્રમાણે ઇટાલીના મજૂરોનાં હવનનું ધોરણ આજે આખાએ યુરોપમાં હલકું છે.

મુસોલીનીના જાહેર બાંધકામના કાર્યક્રમ વિશે બહુ મોટી મોટી વાતો કરવામાં આવે છે. પણ તેના જવાબ એ છે કે જો તેના દસ વર્ષના આંકડાનો સરવાળો કરવામાં આવે તો એ જણાઈ આવશે કે એટલે ક્ષિત્રન તેનાં સ્થાનિક જાહેર બાંધકામો માટે દર વર્ષે જે રકમ ખર્ચે છે તેનાથી પણ તે ઓછા છે. એટલે દૂંધામાં નક્કર હકીકત એવી છે કે લગાઇનો વખત બાદ કરતાં છેલ્લાં વીસ વર્ષ દરમિયાન ઇટાલીની જે સ્થિતિ હતી તેના કરતાં

આજે તેની સ્થિતિ ઘણી વધારે ખરાબ છે. પણ સરમુખત્યારોએ પણ જગતની આગળ પોતાનો બચાવ રજુ કરવો રહ્યો : એટલે તેઓ દુનિયાને એવું બતાવવું પ્રયત્ન કરે છે કે તેમની કલ્યાણકારી આપ-ખુદીએ દેશને સમૃદ્ધ બનાવી દીધો છે. પણ સાચી વસ્તુસ્થિતિ તેમના એ દાવાને ભુલ્લો પાડે છે.

જો રાજ્યપ્રથા વિશે તેઓ બડી બડી વાતો કરે છે તે પ્રથા બીજી કાંઈ જ નથી પણ મુસોલીનીની બંધુકા અને તેના ખાનગી ખુનીઓના દોરથી ત્રાસી જઈને ચુપ બની ગયેલી પ્રજાની કથા છે. ખરી રીતે તો આખો દેશ સ્વતંત્રતાના એ ધાતક તરફ તિરસ્કાર અને ગુસ્સાથી સમસમી રહ્યો છે. ઇટાલી, ઓસ્ટ્રીઆ અને જર્મનીના લોકોમાં તેમના સરમુખત્યારોને ઉખેડી નાખવાની સત્તા આજે નથી, પણ તેમનો વારો જરૂર આવશે આવે છે. સરમુખત્યારી અને ત્રાસ નીએ છવી રહેલી પ્રજા આર્થિક પ્રગતિ ભલે ગમે તેટલી સાધે પણ એ વાંત નિર્વિવાદ છે વિચાર, વાણી વગેરેની સ્વતંત્રતા ધરાવતી અને જવાબદાર સરકારતંત્રવાળી સ્વતંત્ર પ્રજા થોડા જ વખતમાં એ પ્રગતિ કરતાં એ વધારે આગળ વધી ગય. અતુલને એ વાતની સાક્ષી પુરે છે.

સોવિએટ અને ફ્રીસ્ટ રાજ્યપ્રથાઓ સંબંધી આટલા સવાલ જવાબો વાંચી લીધા પછી આપણે જર્મનીમાં હીટલરે ઉભી કરેલી સમુહવાદી રાજ્યપ્રથા તરફ વળીએ.

હીટલરનું તંત્ર.

સવાલ: હીટલરની સમગ્રતાવાદી રાજ્યપ્રથા શું છે ?

જવાબ: સમગ્રતાવાદ એટલે વ્યક્તિની સેવા કરવી એ રાજ્યની ફરજ નથી એમ કહેવાની વિચિત્ર રીત છે. આદી હીટલરનો સમગ્રતાવાદ તો જૂઠું જ છે. તે તો એમ કહે છે કે રાજ્યની સેવા કરવી એ માણસની ફરજ છે. રાજ્ય (હીટલર) કહે કે અમુક વસ્તુ ન્યાયી અને ખવિત્ર છે તેની સામે ગુલામની અદાથી નમન કરી રાજ્યની સેવા કરવાના “હક્ક” સીવાય બીજા કોઈ હક્ક માણસને ન હોઈ શકે. માણસે ધાર્મિક સ્વતંત્રતાના પણ બધાએ હકકો જતા કરવા જોઈએ. તેને બદલે તેણે રાજ્ય કહે તે ધર્મ સ્વીકારવો જોઈએ. રાજ્યની આજ્ઞાઓને અતુસરીને જ તેણે વિચાર, પતન, માન્યતા, આજ્ઞા વગેરે ગોઠવવાં અને તે અતુસારજ ઉત્પાદન કરતાં કે લડનાં આત્મભોગ આપવો. જર્મન પ્રજાને આવી રાજ્યપ્રથા પસંદ છે એમ કહેવું એ તો એમની બદનસી કરવા જેવું છે. તેમને એ સ્વીકારવાની ફરજ પડી છે. અજે એ સમગ્રતાવાદી રાજ્યતંત્રનો વિરોધ કરવો એટલે માયું શુભાવધું. પણ આ કિયતિમાંથી ભાગ કાઢવા માટે સુચેઅ તકની રાહ આજે લાખો જર્મનો જોઈ રહ્યા છે. કદાચ એ તક લગ્નપ્રમાંથી પણ આવે. જ્યારે એ તક આપશે ત્યારે હીટલર અને તેનાં સમગ્રતાવાદી તંત્રના પુરવે પુરવ્યા ઉડી જશે.

ત્રણ વાદોની સરખામણી.

આવી રીતે સામ્યવાદી તંત્ર, ફ્રીસ્ટ તંત્ર, સમગ્રતાવાદી તંત્ર વિશે અને એ તંત્રો નીચે પ્રજાની હાલત વિશે થોડી ધણી માહેતી વાંચકોને મળી સુકી. લોક-શાસન શું છે તે તો ખાસ જણાવવાની જરૂર હવે રહી નથી એટલે એ બધાં તંત્રો વિશે ખાસ ધ્યાન ખેંચવાશે તદ્દવત શો છે તેની વિચારણા તરફ વળીએ.

સવાલ: સામ્યવાદ અને સમાજવાદ, ફ્રીસ્ટવાદ અને લોકશાસન, ફ્રીસ્ટવાદ અને સમાજવાદ, ફ્રીસ્ટવાદ અને સામ્યવાદ: એ બેડકાંચો વચ્ચે મૌલિક અને તાર્કિક તફાવત શો છે તે દૂધમાં જણાવશો?

જવાબ: સામ્યવાદ અને સમાજવાદ બન્ને એક એવા પ્રકારની સમાજવ્યવસ્થા માગી લે છે કે જેમાં અમુકવિચોના હાથમાં જ બધી સત્તા હોય અને ઉત્પાદનમાં, વહેંચણીમાં અને વિનિમયમાં બધાંએ સાધનો મુઠીવાદીઓના હાથમાંથી છુટવી લેવામાં આવ્યાં હોય. પરંતુ સમાજવાદ એ સ્થિતિ વિકાસનાં-ઉત્ક્રાન્તિ Evolution નાં બળોને ગતિ આપીને, એટલે કે, શિક્ષણ, પ્રચારકાષ અને વ્યવસ્થા મારફતે, આણવા માગે છે. સમાજવાદીઓ પાલમિન્ટની પદ્ધતિને સાધ્ય નહિ પણ સાધન રૂપ જ લેખે છે. એ સાધનનો ઉપયોગ વ્યવસ્થિત સ્વરૂપમાં લોકોની ઈચ્છા પ્રગટ કરવામાં અને જરૂરી સામાજિક ફેરફારો કરવામાં યથા જોઈએ એમ તેઓ માને છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સમાજવાદીઓ સદાકારી સામાજિક પ્રથા તરફ શક્તિભર્યા ઉપાયો વડે પ્રગતિ કરવામાં માને છે. બીજી તરફ સામ્યવાદીઓ લોકશાસન અને પાલમિન્ટની લાવનાને છેક જ વખોડી કાઢે છે. તેઓ તો “દિ”સક ઉપાયો વડે સત્તા હાથ કરી સખ્તાઈભરી સરમુખત્યારી સ્થાપવામાં માને છે. સમાજવાદીઓ જેને “કમીઈવિઝન” કહે છે તેને સામ્યવાદીઓ સખત વિરોધ કરે છે. તેઓ તો તાર્કાલિક, પ્રચંડ અને હાહિતરભોળ લડત મારફતે મુઠીવાદને કચરી નાખી સમાજવાદની શરૂઆત કરી દેવામાં જ માને છે.

ફેસીઝમ અને લોકશાસન વચ્ચે જે તફાવત છે તે રાત અને દિવસ વચ્ચેના તફાવત જેવો છે. મુડીવાદની સ્થાપિત વ્યવસ્થાને નરે સરમુખત્યારી: તેનું નામ ફેસીઝમ ફેસીઝી પશુબળ, ત્રાસ, કનડ-ગા અને દમનનીતિથી પોતાની સત્તા ટકાવી રાખે છે. તેઓ લોકોને સંજ્ઞત-ત્રમા કંઈજ પ્રતિનિધિત્વ આપતા નથી. ફેસીસ્ટ તંત્ર નીચે લોકોને સલાઓ ભરવાનો, પોતાને મારે કાયદાઓ ઘડીને-ઓની ચુસ્તી કરવાનો, કે સરકારને અરજીવાલા કરવાનો પણ અધિકાર નથી હોતો, તો પછી વાણી અને વતમાન-ત્રનાં સ્વાતંત્ર્યની વાત તો ક્યાં જ રહી ? એક જ દેશમાં ફેસીઝમ અને લોકશાસન સાથેસાથ હરતી ધરાવી શકે નહિ એકનો વિજય એટલે બીજાનું મૃત્યુ.

ફેસીઝમ અને સમાજવાદ વચ્ચેનો તફાવત પણ એટલો જ સ્પષ્ટ છે. સમાજવાદ લોકશાસનમાં શ્રદ્ધા ધરાવે છે એટલે છાપાંઓની સ્વતંત્રતા અને લોકશાસનની

બીજી સ્વતંત્ર સંસ્થાઓમાં તે માને છે. સમાજવાદ એટલે રાજકારણ અને ઉદ્યોગો બંનેમાં લોકશાસન: એટલે એ બંને કારણોસર તે ફેસીઝમથી છેક જ વિરોધી છે. સમાજવાદ રાજકીય લોકશાસનનો બચાવ કરે છે તે એવા ઉદ્દેશથી કે તેના વડે ઉદ્યોગોમાં લોકશાસન આણવાનું શક્ય બને. ફેસીઝમ ઔદ્યોગિક મુડીવાદીઓની એકઠદ્યુ સત્તા વધારે મજબૂત બનાવવા માટે રાજકીય લોકશાસનને કચરી નાખે છે.

ફેસીઝમ અને સામ્યવાદ વચ્ચેનો તફાવત પણ સ્પષ્ટ છે. એ બંને પ્રથાઓ સરમુખત્યારીમાં માને છે અને લોકશાસનનો વિરોધ કરે છે. પરંતુ ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારી એટલે પશુબળ અને ત્રાસથી સજ્જ થયેલ મુડીવાદનું છેલ્લું આશ્રયસ્થાન. સામ્યવાદી સરમુખત્યારી એટલે એજ સાધનો વડે સજ્જ થયેલ કામદારવર્ગનું છેલ્લું આશ્રયસ્થાન. સમાજવાદ આ બંને ભાવનાઓનો વિરોધ કરે છે.

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ઘણું જ જાણીતું થયું છે, દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ ભેટ આપવા લાયક ફેન્સી મીઠાઈનાં બાકસો તૈયાર મળશે. તેમજ ગોરડરથી બનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ મોકલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ગોર્ડર આપો.

અમારું માથેરાનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે દુકાન—

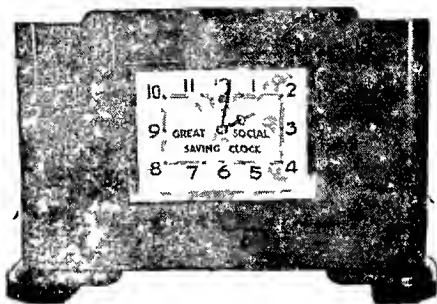
દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબજાર—મુબમ્બ. ૨. અને
૨૦ નં ૦ ૨૬૭૭૭.

૩૬૩, આંદરોડ—મુબમ્બ ૭.
૨૦ નં ૦ ૪૨૧૪૦.

આર્થિક પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલેક્ટ મફત મેળવો.
 ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીમા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને
 સેવીંગ કલેક્ટ મફત આપે છે આ ઘડિયાલ પ્રીમીયમના
 પૈસા રાખના રાખ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે
 તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રામીયમ ભરવાની
 ફીકર રહેતી નથી

દરેક ડેમુએ કમીશન તથા પગારથી કામ કરના-
 એજન્ટો બોલાય છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઇફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈન્સાઇલ બી-ડી ગ, હોર્નબી રોડ, ફાઈ સુ'બઈ.

“ઓહ્! ઓહ્! અરે હું
હુબ્બી ગયો, મને
બચાવો, બચાવો! હું ગુંગળાધ
ચાહ્યો.—અરે, હું બળી મરું
છું. મને એ આજે છે, દઝાડે છે,
હુબ્બાડે છે!”

જગદીશ ચીસો નાખતો પથારીમાંથી ઉઠીને નાસવા જતો હતો.

“ભાઈ, બાપુ જશુ! અહિં
કાંઈ નથી. શાંત થા બેટા, તને
કોઈ હેરાન કરે તેમ નથી. હું
તારી પાને જ બેસા છું. ને તારી
બાપુ અહિં જ છે.”

જગદીશને જેમ તેમ કરી,
પકડી, પથારીમાં સુવાડવાનો પ્રયાસ
કરતાં તેના પિતા કરસનદાસ
તેને આશ્વાસન આપતા હતા.

“રાંડ, મરી ગઈ તોયે મારા
છોકરાને હુબ્બી કરવાડું છોડતી
નથી.”

જશુની એવી દશા જોઈ તેની
માતા પાવંતી આંખમાંથી ચોંધાર
આંસુ વરસાવતી બોલી.

“પારવતી એની વાત જ ભૂ-
લી જા.” બાળુમાં બેઠેલાં જમના
કાકીએ આશ્વાસન આપવાનો
દેખાવ કરતાં કહ્યું. “અત્યારે તો
જશુને જ સાચવ.”

“કાકીજી, શી રીતે ભૂલી જાઉં ?
રાંડનાં કારસ્તાન કંઈ એાછાં
હતાં ?”

પાવંતીએ સાડીને છેડે આંખો
લુછતાં લુછતાં કહ્યું.

તે વખતે તેની બીજી તરફ
બેઠેલી એક સ્ત્રીએ બાળુમાંની
સ્ત્રીનો પગ દાખ્યો.

જવાબમાં તેણે પાવંતીની
મળક કરતી હોય તેમ આંખ
મચકાડી.

કરસનદાસે તેટલામાં મદા
પ્રયત્ને જગદીશને પથારીમાં
સુવાડ્યો.

૪ * ૪

છેલ્લા છ મહિનામાં જગ-
દીશ આ ત્રીજી વખત માંદ-
ગીથી પડકાઈ પડ્યો હતો.

જ્યારે જ્યારે તે માંદો પડતો.
ત્યારે એકજ પ્રકારની ચીસો પાડતો
અને તેને કાંઈ હુબ્બાડી દેતું હોય,
બાળી નાખતું હોય તેમ ગભ-
રાટથી તે ઉઠી ઉઠીને નાસવા
લાગતો.

પાવંતીએ જશુની પહેલી જ
માંદગી વખતે મલિન વિદ્યાના
સાધક ભૂવાને તેની ઉપર ફેરવેલા
ઘટ્ટુંના દાણા બતાવ્યા હતા,
ઉપરાંત નજર બાંધી તે ચાળી
જશુના ખાટલા નીચે મૂકી રાખી
હતી. ઘેરા મંત્રનાર એક મહા-
રાજ પામે ઘેરો કરાવી જશુના
હાથે બાંધ્યો હતો. છતાં માંદગી
મટવાને બદલે વધતી જતી હતી.

ભૂલાએ પાવંતીની બધી વાત
સાંભળીને કહી નાખ્યું હતું કે:
‘તમારા દીકરાને જરૂર એની વહુ
વળગી છે.’

પ
તિન
નું
ભૂ
ત!

: લે અ ક :
સીતારામ
શર્મા.

પાવંતીની પણ એવી જ મક્કમ માન્યતા હતી. પરંતુ કરસનદાસ છેક એટલો બધો વહેમી નહતો, એટલે તેણે દાકતરની સલાહ લીધી.

દાકતરે કહ્યું: “દરદીને લયની ખોટી બમણા થઇ છે. એથી તેના મગજ પર ખરાબ અસર થઇ છે. દરદીને સંપૂર્ણ શાંતિની તેમજ સ્થાન પલટાની જરૂર છે.”

પરંતુ પાવંતી પોતાના માંગ છોકરાને ખીજે ગામ મોકલવા તૈયાર નહતી

અને કરસનદાસ ઘણી બાબતોમાં પત્નીના નિર્ણયની સામે થતાં ડરતો.

પાવંતી કહેતી: “મુઆ તમારા દાકતર, મને ભૂલાએ કહ્યું છે તેજ ખરૂં છે. એ રાંડ જરૂર મારા છોકરાને વળગી છે. એને તો મર્યાંતી ધુણી અને આશુકના મારની જ જરૂર છે.”

સાગર તરંગો પર તરતું લાકડું સામ-સામાં મોજાઓ વચ્ચે હિલચાળા ખાય તેમ કરસન નિરાશ થઇ માંગ પુત્રની અને તકરારી પત્નીની વચ્ચે ઝોલા ખાતો, બન્ને પ્રકારના પ્રયોગ અજમાવતો.

* * *

જગદીશની પત્ની કમળાને આત્મ હત્યા કરે છ મહિના થયા હતા.

જગતની નજરે જગદીશ અને કમળા વચ્ચે પતિ પત્નીનો સંબંધ હતો, પરંતુ કમળાની કશું કથા જાદી જ હતી.

કરસનદાસે ખાનધનીનાં મુખ્ય અંકાવવા માટે જ્યુને બહુ નાની ઉંમરે પરણાવી દીધો હતો. તે વખતે એમની આયિષ્ક રિવાજ ખરાબ હતી.

પરંતુ પાછળથી હિંગના બ્યાપારમાં એમની પાસે થોડાક પૈસા એકઠા થયા, એમણે જ્યુને આગળ અભ્યાસ કરવા કાલેજમાં મોકલાવ્યો. ત્યારથી એમની મનોવશમાં પવરો થવા માંડ્યા હતા.

કમળાને વચ્ચે વચ્ચે સાસરે તેડી લાંવતા. પરંતુ ‘છોકરો બહો છે’ એ નિમિત્તે પાવંતી તેને જગદીશની સાથે જરાપણ મળવા-હળવા દેતી નહિ.

માત્ર તેની પાસે ઘરજામ લેતી. અને તેમાં પણ અનેક વાંધાવચ્ચ કાઢતી.

એકાદ દિવસ એને રસોઈનું કામ સોંપ્યું. અને તે દિવસે કાણ બહો કેમ પણ ઘળ ખારી થઇ ગઇ, શાક તીપું થઇ ગયું અને ભાત દાઝી ગયા.

પાવંતીએ એ પ્રસંગને અતિ મોટું રૂપ આપીને તકરાર કરી. કરસનદાસે પણ પત્નીનો પક્ષ લીધો. અને જગદીશ સાંભળે તે રીતે કમળાને રમોષ આવડતી નથી, એવા ફેંસલા પાવંતીએ આપ્યા.

તે પછી ખીજેજ દિવસે કમળાની વિધવા માતાને કરસનદાસે પત્ર લખી જણાવ્યું કે: ‘તમારી છોકરીને તેડી જાઓ’

આ સંબંધમાં કમળાએ એની માતાની આગળ રડતાં રડતાં કહ્યું હતું કે: “હું રસોઈમાં હતી, તે વખતે મને કંઈને કંઈ બહાને બહાર મોકલીને મારી સાસુએજ વધારાનું મીઠું-મરચું નાખી દીધું હતું અને ભાત દઝાડી મુક્યે હતો.”

તે પછી કમળાને અપવાદ તરીકે જ તેડી લાવવામાં આવતી. અને દરેક વખતે પાવંતી તેની ઉપર અકકેક નવું આળ મુક્યે જ જતી.

પાવંતીનાં પાડોશીઓ ખાત્રી આપતાં કે તેના જેવા તકરારી બાઇ કોઇ નથી. 'બિચારી વહુને તે બહુ જ પજવે છે, અને વર-વહુનો મેળાપ જ થવા દેતી નથી.'

અને એ વાત ખરી હતી.

જગદીશની આગળ વહુની અનેક પ્રકારે નિંદા કરીને માતાએ પુત્રના મનમાં પત્નિ માટે ભયંકર તિરસ્કાર જન્માવ્યો હતો.

જગદીશ નૌજવાન હતો, ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતો હતો, છતાં તેનામાંથી કૌટુંબિક સંસ્કાર ગયા નહોતા.

પાવંતીનો પતિ પરનો વળ એટલો બધો હતો કે, પુત્ર પર બાહ્યકાળથી જ તેની અસર થઇ હતી.

જગદીશનું માનસ ભીરુ બની ગયું હતું. તે ધડી ધડી માતાની ધાકથી કંપિતો. પરિણામે તે 'માવડીઓ' બની ગયા હતા.

એટલે કમળાના સંબંધમાં માતા જે કહે તે સો એ સો ટકા સાચું જ હોવું નોંધ્યું એમ તે માની બેઠો હતો.

કેરસનદાસના મનમાં જુદી જ બાજી ગોઠવાતી હતી. છોકરો બી. એ. ની પરીક્ષામાં પાસ થયા, હીંગના વ્યાપારમાં ઓગળી તો લાભ થયા. એટલે એનામાં ખાનગીનીની ખુમારી જાગી. '

પૈસો માણુસોને હંમેશાં માનવતાવિહોણો બનાવે છે.

કેરસનદાસની મહેન્દ્રાએ, અચાલરી કમળાના છવન સંબંધે વિચાર કરતાં અંટકાવ્યા.

કમળા ગામડાની, ગરીબ વિધવાની પુત્રી હતી. પોતાનો પુત્ર મેન્ડુએટ, પોતે પૈસા-દાર. ધનવાનના શિક્ષિત પુત્રને તો સુખી કુટુંબની, ખાનગીન ગણાતા કુળની જ કન્યા શોભે. એજ વિચાર કરસનદાસનાં માથાને ભભાવી રહ્યો હતો.

પાવંતીની એમાં સંમતિ હતી. જુથ માતાની આસા સામે એક અક્ષર પણ બોલી શકે તેમ નહોતું.

એટલે એમણે કુલીનની કન્યાની શોધ શરૂ કરી.

આવાં લગ્નો સામે નૌજવાનેને રોષ થતે છે. જગદીશ પણ નૌજવાન હતો. પણ તેની જવાની એના 'માવડીઓ' પણાનીએ છુંદાઇ ગઈ હતી.

નૌજવાનો સ્ત્રીજાતિ તરફ વધુ ઉગર અને સહિષ્ણુ હોય છે. તેઓ પત્નીને અન્યાય ન થાય તે જેવા કાળજી રાખે છે એમ કહેવાય છે. પરંતુ તેતો જાત-અવલવ કરવાનો સમય ન આવે ત્યાં સુધી જ.

જગદીશ કમળાના નામને પણ ધિક્કારતો, એના છાંવડાથી પણ મુગ્ધાતો.

છતાં બીજા જુવાનીઓ તેને કેમ છોડે ?

ઘણાઓએ તેનો વિરોધ કર્યો, કેટલાકાએ તેને સમજાવ્યો, કોઇએ તેનામાં રહેલી માનવતાને નામે એને કમળાને ત્યાં આપવાની વિનંતીઓ કરી.

જુથ માત્ર એકજ વાત કહેતો:

"તમને ખબર નથી. એ તો ગાંડી છે. એને કશું લાન નથી. મારો તો ભવ બગડી ગયો છે. છતાં હું પરણવાનો નથી."

પરંતુ પરણવાના એવી શેગથી સપડા-
યલાઓમાંથી કોણે એ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ
કર્યો નથી ?

જગદીશ તો બિચારો માતા-પિતાનું રક્ષ-
કકું હતો. એને લગ્નની આજ્ઞામાં જરા
જેટલીએ સ્વતંત્રતા નહોતી.

તે આજક હતો ત્યારે એને તેના આપેજ
પરણાવ્યો હતો. તે બી. એ. થયો તે પછી
પણ તેના આપેજ એને પરણાવ્યો.

જશુ વધસ્તંભના પશુની માફક બંને
વખતે લગ્નની વેદી આગળ ગયાં.

એના બીજા લગ્ને સમાજમાં કેટલોક
ખળભળાટ મચાવ્યો. જીવાનોમાંના ધણા-
ઓએ તેને તિરસ્કાર્યો.

* * *

પણ સમાજના લયથી જે ન માને
તે કાયદાના લયથી ધૂંતે છે.

કરસનદાસ બંને જગદીશની સામે તેની
જ્ઞાતિના કેટલાંક યુવકોએ કમળાની વતીથી
દાવો કરવાની તૈયારી કરી.

કરમનદાસ ગભરાયો. તેણે જીવાનીઆઓ
સાથે સમાધાન કરવાની તૈયારી કરી. કમ-
ળાને સાસરે તેડવાની શરતે સમાધાન થયું.

પરંતુ તેથી કમળા બંને જગદીશ વચ્ચે
ઓછું સમાધાન થઈ શકે તેમ હતું ?

તેમની વચ્ચે તો 'શોકય' નામની એક
બીજી જંગમ વસ્તુ આવીને ખડી થઈ હતી.

છતાં કમળા કેવળ સાસરે રહેવા મળ્યું
તેથીયે સંતોષ માનવા લાગી.

એક આચાર્યશ્રી યુવતી, પોતાના પતિને
નજરે સામે જુએ, 'છતાં તે બીજાનો બની
ગયા હોય, એ દશામાં દિવને કેવું

દુઃખ યાચ તે તો સ્વાનુભવ સિવાય
સમજી શકાય તેવી નથી. એક લાખ
વીંધીના એકસામટા ડંખ પણ માણસને
જેટલી પીડા ન કરે, તેથી વિશેષ દુઃખ-
વેદના કમળાને થતી.

તોપણ તે ઘર-ગુલામડીની દશાથી સંતોષ
માનતી. પતિને પ્રભુ માનવાના શિક્ષણમાં
ઉછેરેલી કમળા જગદીશને દૂર દૂરથી જોઈને
પણ 'મનનું' સમાધાન મેળવતી.

ગગનને ગોખડે શરદનો શરીરાજ પ્રકા-
શતો હોય, પૃથ્વીના પટ પર સાગર સતો
હોય, તેવે સમયે સાગરજળે લરવીના
હોજ ન ઉભરાય એમ કેમ બને ?

જગદીશને જોઈ, તેને બીજી કાંઈ સ્ત્રી
સાથે હસતો, વાત કરતો જોઈ, યૌવનને
આંગણે ઉભેલી કમળાના ભાવભીના હૃદયમાં
સુખનાં શમણાં જગે નહિ' એ કેમ બને ?

છતાં નૈસર્ગિક તત્ત્વો પર સંયમ ચક્ર-
વામાં હિંદુ સ્ત્રીના જેટલી શક્તિ બીજા
કાષ્ઠમાં ભાગ્યે જ હશે.

કમળાએ એવા સંયમ વરસોથી કેળવ્યો
હતો. ગમે તે દશામાં પણ સાસરે સ્થાસ
કરવાનું એને માતાના ધાવણ સાથે જ
શિક્ષણ મળ્યું હતું.

છતાં પાવતીએ કાંઈપણ બદલે તેની
સાથે તકરાર કરવાની ટેવ ચાલુ રાખી
હતી. જગદીશની 'નવી' પણ પતિની
અણમાનીતી દરો ચક્રવી 'જૂની' નો બંને
તેટલો તિરસ્કાર કરવાનું ચૂકતી નહીં.
તેમ છતાં કમળા બધું મુંઝે મોઢે સાંખી
થતી.

પરંતુ એ સહનશીલતાની યે એક દિવસ
હદ આવી.

કુટુંબમાં કંઈક ધામીક ક્રિયા કર-
તે વાની હતી. પતિ અને પત્નીએ
ક્રિયામાં સાથે ભાગ લેવાનો હતો. ધર
આગળ ન્યાતનાં અને કુટુંબના માણસે
એકઠાં થયાં હતાં. કુટુંબની સ્ત્રીઓએ
કમુને પણ નવાં વસ્ત્રો પહેરી
જગદીશ સાથે બેસવાની તૈયારી કરવાને
આમ્રહ ક્ષેપે હતો. પાવંતીએ પણ લોક-
લજ્જનને કારણે તેની સામે વાંધો લીધો
નહોતો.

પરંતુ જ્યાં વિધિની તૈયારી થઈ, અને
જગદીશની સાથે બેસવા નવી, જૂની તૈયાર
થઈને બહાર આવ્યાં, તે વખતે ભય
સમાજ વચ્ચે જગદીશે જૂનીની સાથે
બેસવાની ઓકળી ના પાડી.

સ્વજનોએ તેને ધણો સમજાવ્યો, છતાં
તે એકનો બે ન થયો.

કમળાતું મોંદુ પડી ગયું. એના સ્વ-
માન ઉપર કાંતિલ ધા પડ્યો. અકસ્માત
થતાં માણસ એકાએક જાગી ઉઠે, તેમ
એણે તંદ્રાધીન આત્મચીરવ એ અપમા-
નના ભારે આંચકાને લીધે સંકળું જાગૃત
થઈ ગયું.

તે જ્યાં ઉભી હતી ત્યાંથી એક ડગલું
પણ આગળ ન વધી.

જગદીશે નવી સાથે ધામીક ક્રિયામાં
ભાગ લેવા મંડ્યો. સ્વજન મંડળ તે
જ્યામાં મરાગૂલ બન્યું.

કમળાને ત્યાં ઉભું રહેવું તે દાવાનળની
વચ્ચે ઉભા રહેવા જેવું લાગ્યું. તુરંતજ
તે ધરમાં ચાલી ગઈ. શરીર પરના વસ્ત્રા-
લંકાર કાઢી નાખ્યા. સાદાં-જૂનાં વસ્ત્રો

પહેરી તે એક ખૂણામાં બેઠી. રોતી અને
કકળતી.

એના રૂદનમાં હિંદુ સમાજની લગ્ન પ્રથા,
સામેનો મૌન પડકાર હતો. એના અંતરના
કકળાટમાં હિંદુ સ્ત્રીની નિરાધારીની કંગા-
લીયત બોલી રહી હતી.

એની આંખ આગળ તેના જેવીજ
કંગાળ દેખાવની એની વિધવા માતાની
પ્રતિમા ખડી થઈ. એ માતા પુત્રીના
દારૂણ કષ્ટને માટે રડી રડીને અડધી
આંધળી થઈ હતી.

ભાન બુલેલા માનવીની મુદ્દક કમુએ
માતા સામે ફાટી આંખે જોયું: “તેં મને
જન્મતી વખતેજ મારી શું કામ ન
નાખી? મને છવાડી તો કુંવારી શીદ ન
રાખી? જો, જો, તેં મને કેવા નકમાં
નાખી છે તે જો, અને હજી વધુ રોધ
રોધને રહ્યું સત્યું આંખોનું દૂર ગુમાવ.”

પુત્રીનાં આંસુ જીજીતી માતાએ આત-
મ્યે કહ્યું: “બેટા, કમુ! હું સમજી શકું
છું. તારું કષ્ટ કેવું છે તે હું સ્ત્રી
હોવાથી બરાબર સમજી શકું છું. બહેન,
પાવંતી સ્ત્રી હોવા છતાં સ્ત્રીહિંદયની વ્યથા
નથી સમજી શકતી, એણે મને આશ્વસ-
યાય છે. પણ બેટા તને પરજાવતી
વખતે આંખ લાવીની આશા મેં નહોતી
રાખી.” એટલું બોલતામાં મારી ધૂસકે ને
ધસકે રડવા લાગી.

માને વલોપાત કરતાં જઈ પુત્રને
અધિક દુઃખ થયું. જ્યારે માતા એના
દુઃખને સંભારી સંભારીને રડતી, ત્યારે
તેજ એને શાતા આપતી. આજે કોપના
આવેશમાં ભાન ભૂટી એણે મારીને કડવાં
વેણુ કહ્યાં. હતાં. તેથી એને લાગી આવ્યું.
આરે તરફથી સજગી રહેલા એના સંસા-

રની લલિત્વની જેવાલાએ વચ્ચે સળગી રહેલી કમળાને માટે માત્ર એક અર્ધ અર્ધ થયેલી ગરીબડી માડી જ આરામનો વિસામો હતો.

તે ચમકી. માડીની માથે માગવા ગઇ.

પરંતુ આંખની સામે કાઢજ નહોતું એ તો માત્ર આળપપાળ હતું.

કમળા તે પછી ક્યાં સુધી રહી, તેની પરવા કોઇને નહોતી.

અંદર તે રડતી હતી. બહાર એનો કહેવાતો પતિ નવી સાથે ધર્મક્રિયામાં સામેલ હતો. પથ્વી પરના પ્રભુના પ્રતિનિધિ ભૂ-દેવને દક્ષિણા સિવાય ખીજ કશાની કાળજી નહોતી. સમાજનાં જી પુરો કમળાના કિસ્સાને પીસરી ગયાં હતાં.

* * *

તે રાત્રે ઘરમાં જંગ જામ્યો.

પાવતીએ ધાર્મિક ક્રિયાના મંગળ ટાંકણે ધરના ખુણામાં ભરાઇ રહી, પોતાના પુત્રને અપશુકન કરવાના ગુન્હા માટે કમળાને ગાંઠો દીધી, નારી જેવા કે આપ-પાત કરવાની દિશા દેખાડી.

સસરાએ આગલા ખંડમાં રહે રહે પાવતીના સૂચનને ટેકો આપ્યો.

નવીએ પોતાનું અહિત ઇચ્છનારી જૂનીની સાત પેઢીઓને ગાલીપ્રદાનથી નવાજી નાખી. એની વિધવા માતાની ઉપર અનેક અસહ્ય આળ મૂક્યાં. તેને છકેલી, ઢિનાળ અને તેથી પણ વધુ ખરાબ વિશેષણ સંભળાવ્યાં.

જંગલીશની મદાંધ પણ સાથે સાથે ઝગમગ હતી. તેણે ગડા, પાટુ અને ગાલી-પ્રદાનનો જૂદો પર વર્ષાદ વરસાવ્યો.

તે પછી કમળા સિવાય બધાં નિરાંતે મિષ્ટાન્ન જમ્યાં.

* * *

રક્ષસી જીતના માણસના હેવાસની અધારી રાત હતી. ચારે તરફ સ્મશાન-સભી ચાંતિ હતી. ઉંઘમાં પડેલું શરીરમાંનું અસહી ભરપૂર, અર્ધભૂખું માંસ કુતરે કવચિત ભસીને ઉઘી જતું. તમરોનું બીપણ સંગીત રાત્રિની બીપણ ગંભીરતાને વધુ હયાનક બનાવતું.

એ વખતે આરડામાં બળત ઝાંખા દીપ-પ્રદાશમાં એક યુવતી સૌભાગ્યવતીના શયુગાર સજી રહી હતી. પ્રભુની પ્રયમ રાત્રિએ જેટલી કાળજીથી નવવધૂ શયુગાર સજે તેટલી કાળજીથી.

તેણે ફેરાકલાપ ઓળથા, આંખોમાં અંજન આંજ્યું, કપાળે સીંદુરની આડ કરી, વચ્ચે સૌભાગ્યના ચિહ્ન સમેા ચાંદો ચોડ્યો. માડીએ અતિ હેંશથી સાસરવાસા માટે કરાવેલાં નવાં ચણીઓ, ચોળા ને સાડી શરીરે સજ્યાં.

માત્ર વીંણી વીંણીને તાકની જડ સુધીના દાગીના તેણે બાણ પર મૂક્યા.

પરંતુ મધરાત્રીએ શયુગાર સજતી એ યુવતીની આંખોમાં સફળ વિશ્વને સળગાવી મૂકે તેવો અગ્નિ ચમકતો હતો. એના હોઠ પર મક્કમતા તરવરતી હતી.

એણે હળવે હાથે પેડીને આધે ખસેડી.

તે વખતે પાવતીના ખંડમાં કાલક ધીમી વાત કરતું હોય તેમ લાગ્યું.

એજ વખતે નવાં વસ્ત્રો પહેરીને કમળા ધરની બહાર નીકળી. —

અધારી રાત્રે, બીપણ શાંતિમાં, તેણે
ધર છોડ્યું.

એના મહાનની પાછળ જ કુવો હતો.
એ કુવા પર જે ચોરડાની બારી પડતી
હતી એજ જગદીશનો શયનખંડ હતો.

કમળાએ છેલ્લી વખત એ ખુલ્લી
બારી તરફ જોયું. તેણે અખાડામાં ઉત-
રેલા મહાનની જેમ જૂલતાં કપડાંને કચ્છ
વાળ્યો, અને બીજીજી વિપ્લે તો તે કુવામાં
કુદી પડી.

એજ વખતે જગદીશનો શયનખંડની
ખુલ્લી બારી બંધ થઇ.

* * *

સુગંધડીઆ સમાજમાં વ્યવહાર
બાળતોના અનુભવીઓને બધી સગવડ
સાંપડી જાય છે.

કમળાનું મુકું કુવામાંથી નીકળ્યું, તે
પહેલાં પાવતીએ સવારમાં જ જુમરાણ
કરી મૂક્યું:

“જૂની દરદાગીના લાઇને કોઇને લાઇને
નાશી ગઇ.”

કોઇએ મોઢિ ટાપસી પુરાવી: “એનાં
લક્ષણ જ એવાં હતાં.”

અનેક લોકો પીઠ પાછળ ગણગણ્યાં:
“બિચારીને બહુ દુઃખ પડવાથી મરી
ગઇ હશે.”

પછી તો મુકું જણાયું. અને સૌભા-
અવતીના પોષાકવાળી કમળાના જડ શરી-
રને અગ્નિને ખોળે પધરાવવામાં આવ્યું.

જનતાએ અનેક મુખે પાવતી સામે
આલેખ મુક્યા. કમળાને સતિના સંજો-

ધનથી વખાણવા મહી. જગદીશનો ઠામ-
કામ તિરસ્કાર થયા લાગ્યો.

તે દિવસથી જગદીશને પાંતનું ભૂત
લગાવતું હતું. તે દીવાનાની માફક
ગીસો પાડતો.

કમળા એને કુવામાં ફાંસી દેતી હોય
કે સળગતી ચિતામાં નાખી સળગાવી દેતી
હોય, તેવી કલ્પના એના નબળા મગજમાં
થતી અને તે દીવાના જેવા બની જતો.

* * *

કમળાની આત્મકલ્પાની ઘટના પછીના
છ મહિનામાં તે ત્રીજી વખત મધિ
પડ્યો.

એ માંદગી ઘટવાને બદલે વધતી ગઇ.
જગદીશ થોડાજ દિવસોમાં સંપૂર્ણ
દિવાનો બની ગયો.

“ઓ આવી, એ મને કુવામાં ફાંસી
દેશે; અરે મને છપતો સળગાવી દેશે.”

એજ પોષાકો તે આખો વખત કરતો.
આખું ગામ કહેતું: “એના તો એજ
હાલ થવા લેખ્યો.”

પેલા કુવા પરની બારી મોટે ભાગે
બંધ રહેતી. કતચિત ઉઘડતી ત્યારે નવી
ત્યાં ઉભી ઉભી પોતાની છાંદગી ગાંઠ
વર સ્થાયે કેવી રીતે જશે, તેના વિચાર
કરતી રડતી દેખાતી. *

* આ નવલિકા પ્રકરણનિક છે. તેનાં
કોઇ પણ પાત્રને કોઇ પણ હવેલે મનુ-
ષ્ય સાથે સંબંધ નથી. લેખક...

દક્ષિણના

શ્રમજીવીઓ

સાથે—

નર્મદા નદીના નવા બંધાતા પૂલ ઉપર
કામ કરી રહેલા ડોઁ ભટ્ટ અત્યાર સુધીમાં
મારવાડી, અને પેશાવરના શ્રમજીવીઓના
જીવનના પરિચયો ગયા અંકોમાં આપ્યા
હતા. આ અંકમાં દક્ષિણના શ્રમજીવીઓ
કેવુંક જીવન ગાળે છે તેનું તાદ્દશીય
તે રજુ કરે છે. આ લેખાંક સાથે આ લેખ-
માળા બંધ થાય છે. આવતા અંકમાં નર્મ-
દાના નવા પુલ સંબંધી રસપુર્ણ માહિતી
તેઓ રજુ કરશે.....તંત્રી.

થોડા નેર...જરા નેર...થોડા નેર...
હોંઘરો...જરા નેર...હોંઘરો..

ઉપર રેલના પાટા ઉતારનારાઓના સમુ-
દમાંથી આ અવાજ આવી રહ્યો છે !
વાતાવરણમાં આ શબ્દો થોડી ક્ષણ ધૂમરી
ખાઈ નર્મદાના વહેતા નીર સાથે હરીફાઈ
કરતાં અનંતતામાં ઝોસરી જાય છે. છતાં
શરીરના નક્કર શ્રમના મૂર્તિમંત સ્વરૂપ
સમો નર્મદાનો નવો પૂલ દરરોજ આગળ
કુચ કરે છે.

નર્મદાના ઉજળતાં નીરને પડકારતા
સીમેન્ટના આ કોઈ કોઈ થાંભલાઓ
સૂઈ આથમે છે અને પાંચ ફીટ વધે છે.
ત્યારે કોઈ થાંભલાઓ પાતાળ સાથે વાતો
કરવા માટે નીચે ઉતરે છે અને કામ
આગળ વધે છે.

આ થાંભલાઓ દક્ષિણી શ્રમજીવીઓએ
ચૂંપ્યા છે ! કોંકરીટના પાથર કરતાં પણ
વધુ મજબુત દીસતા થાંભલાઓ દગડું

અને કુલીના ગેંગની મહેનતુ માનવતાએ મશીનની મદદથી બાધ્યાં છે ! નર્મદાના પૂલ ઉપર આ જ તેમનું કામ છે !

સીમેન્ટ કોંક્રીટના કામમાં તેઓ એવા કુશળ છે કે તેઓ લાલેલા એ'જીનીયરોને પણ કોઈ દિવસ હક્કડ ખવડાવી દે. ઉપરાંત કંપનીના હિતની દ્રષ્ટિએ 'સીમેન્ટવેરી'માં પણ તેઓ કુશળ છે. જો સુપરવાઈઝરની કાતીલ આંખો ચોતરફ ન ફરતી હોય તો સીમેન્ટની આખી ગુણુ એક કોરે મુકી દે તેવા તેઓ વ્યક્તિ છે. એટલું જ નહીં પણ વર્ગોના અનુભવથી તેઓ આ કામમાં પાવરધા બની ગયા છે. આથી જ્યાં જ્યાં કંપનીને કામ મળે છે ત્યાં ત્યાં તેમને આવવાનાં આમંત્રણ મળે છે.

કુલી ગેંગ

સુકલકડા શરીરવાળી છતાં ભેરભર અને મજાશુભ એવીએ કામ મહારાષ્ટ્રના કુંગરોમાંથી કામ કરવા માટે નર્મદાના નવા પૂલ ઉપર ઉારી છે. શાહગઢ અને સતારાના મુલકમાંથી તેઓ આવ્યા છે. પૂતા અને પનવેલના પ્રદેશમાંથી તેમની ભરતી કરવામાં આવી છે. કણાઉટક અને કેનેરાના મુલકમાંથી પણ કોઇ કોઈ 'સ્વામીઓ' આ ગેંગમાં દેખાય છે.

નર્મદાના પટમાં તેઓ ચટાઈના ઝુપડામાં આવી વસ્યા છે. ૭ શીટ પહોળું અને ૭ શીટ લાંબુ ઝુપડું એ જ તેમનું આઠ મહીનાનું નિવાસસ્થાન છે. અને આ ઝુપડામાં તેઓ કુટુંબપરિવાર સહીત રહે છે.

કંપનીની આ કુલી ગેંગ છે !

મજૂરણો !

અને પંજાબના શ્રમજીવિઓ જ્યારે તેમની ઓરતોને ઓઝકપડે રાખી બાંધ-

કામ ઉપર એકલા કામ કરે છે ત્યારે દક્ષિણના આ કુલીઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પણ કામ કરવા લઇ જાય છે. તેનું કારણ એ નથી કે દક્ષિણના આ વિકુઓ અને પાંડુઓ સ્ત્રીઓને પણ પુરોની માફક કામ કરવાની તક મળવી જોઈએ એવા વિચારમાં માનનારા છે ! પણ તેમનો 'રેટ' એટલો તો ઓછો છે કે પાંડુની સ્ત્રી જો સાથે કામ કરવા ન જાય તો સાંજ પડે અન્નના વાખા પડે તેમ છે. સામાન્ય રીતે આ કુલી ગેંગના કામદારોનો રેટ આઠથી નવ આના છે. આ રેટમાં મહીનામાં બે તહેવાર આવે અને ચારેકવાર દંડ થાય એટલે તે ભાગ્યે જ દશથી બાર રૂપિયા દેખે છે. આ ન્હાના પગારમાં પણ જમાદારનું કમીશન તો પાછું હોવાનું જ. એટલે લગભગ આઠથી નવ રૂપિયાની નજીવી આવકના આપણા વિકુને પેટને ભરવાને માટે પણ પોતાની સ્ત્રીને કામ ઉપર મોકલ્યા વગર છુટકો થતો નથી. આ પરિસ્થિતિમાં ભૈરીઓને કંદારી ૭ આનાજ રેટ આપે છે. એટલે જો ભાપડો અને બાપડી બંને કામ કરે તો પણ મહીને દહાડે તેઓ ભાગ્યે જ ૧૫ રૂપિયાથી વધુ દેખે છે.

કામદારોની કાયમી કંગાલીયતનું આ અર્થશાસ્ત્ર છે ! પણ આ પંદર રૂપિયાની નજીવી આવક મેળવતાં છતાં પણ તેમનામાં ચોક્કસ પ્રકારની 'ખુશનુમા' લાગણી છે. રોટલો અને મરચું ખાધને જીવનારા આ ખીરાદરોમાં સચોટ ખીરાદરી છે અને આ ખીરાદરી તેજ તેમના જીવનતંત્રનો ન્હાનોશો આધાર છે !

ન્હાના ન્હાના ઘોડીયામાં બાળકોને સુવાડીને થડે પેટે રીમેન્ટના ટોપલા ઉચકતી આ સ્ત્રીઓને જ્યારે હું જોઉં છું ત્યારે મહાને સ્વાભાવિક જ એમ થઈ જાય છે કે જ્યારે તેમનામાં વર્ગભાન આવશે ત્યારે જ વર્ગીય સંસ્થાન ખરું રૂપ પકડશે !

રહેઠાણુ

કંપનીએ બાંધી આપેલી લાંબી ચાલી-ઓમાં તેઓ રહે છે. નમદાના પટમાં તો માત્ર કુપડાં જ છે. સારાથે મહારાષ્ટ્રમાં ખાટલા જેવી વસ્તુ નથી. આથી ખાટલો આ કેમ્પમાં દેખાતો નથી. લીંપેલી અથવા ટીપેલી માટીએ જમીન ઉપર સુઈ રહેવામાં તેઓ અસ્વાસ્થ્ય નથી ભેતાં.

આ કેમ્પમાં આનંદ નથી, ઉત્સાહ નથી, આશા નથી, ઉત્સાહ નથી વરસાદની માટ ભેરી અને તે દરમિયાન જેમ બને તેમ વધુ કમાઈ લેવાની વૃત્તિ તેમના જીવનની કેટલીય સુન્દર ક્ષણોને હણી રહી છે. પૈસા એ જ તેમનું આદર્શ લક્ષ્ય છે. જેમ બને તેમ વધુ પૈસા મેળવવાની વૃત્તિ તેમનામાં એટલી તો ઉંડી ઉતરી છે કે તેઓ ગમે તેમ ખાઈ લે છે અને ગમે તેમ કરીને જીવન નીભાવે છે. જીવન નીભાવવામાં પણ જેમ બને તેમ ઓછા ખર્ચ કરવાની તેમની વૃત્તિ હોય છે. અને આ પ્રમાણે કરકસરીયું જીવન ગુજારવામાં તેઓ ડહાપણુ સમજે છે.

પણ આ પદ્ધતિએ એક બીજી અનિષ્ટ પદ્ધતિને જન્મ આપે છે. આ સર્વ પ્રણાલિકાનું પરીણામ એ આવ્યું છે કે દરેક ધરમાં જુદુ જુદુ રાંધવાનું હોય છે. આ પદ્ધતિ આવી અચ્ચળ છે. એટલું જ નહીં પણ દરેક કામદારને ટાંકો જ રોટલો ખાવાની ફરજ પડતી હોવાથી શરીરને પણ તુકસાનકારક છે.

અસ્વચ્છતા, ગમે તેમ કચરો નાંખવાની ટેવ અને તંદુરસ્તીના સામાન્ય નિયમોનું સંકેળું ઉલ્લંઘન તેમના કેમ્પમાં સાવ સામાન્ય છે. પણ એ સર્વ નીચે ગમે તેવી રીતે જીવન ગુજારવાની ધૃષ્ટિ એટલી તીવ્ર છે કે તેમનું શરીર હવે એ સર્વથી ટેવાઈ ગયેલું છે. અને તેથી જ તેઓ આટલા અનારોગ્યભર્યા વાતાવરણુ વચ્ચે નીરાગી રહી શકે છે.

આ મહારાષ્ટ્રિયન કેમ્પ છે. અસામાન્ય રીતે તેઓ નિરક્ષર છે. પોતાનું કાડ વાંચતાં પણ ન આવડે. પૈસા પણ ગણતાં ભાગ્યે જ આવડે જાતમજૂરી ઉપર જીવનારોનો આ સમુહ છે. અહીં આ એકલા મહારાષ્ટ્રિયનો નથી. બાણુ લોગમાં પણ ઘણા મહારાષ્ટ્રિયનો છે. પણ તેઓ આ કેમ્પ સાથે જરાયે ભળતા નથી.

તેમના તરફના વર્તવિમાં પણ માનવતા નથી. કુલીની કેને પડી છે ? અને છતાં આવતી કાલનો આ શાશક સમુગય છે. ઇતિહાસ તેમને તેમના નવા કાય માટે પ્રેરી રહ્યો છે. આસ્તેથી-કંઠાળો આવે એટલી ધીમાશથી વહેમના, અજ્ઞાન, અને નિરક્ષરતાના કાળાં વાદળોં વિખરાતાં જાય છે. જાગૃતીના પ્રથમ ચમકારા અહીં તહીં દેખાય છે. મુબઇની મીલ હડતાળ વિશે કંઈક જાણવા માટે તેઓ અનેકવાર મહારી ખામે આવે છે, ત્યારે મહેને પણ એમ આવ છે ગઈ કાલ કરતાં આજ કંઈક સારી છે.

ધમે શુદ્ધ બનાવી દીધેલા, અને આર્થિક ગરીબાઈએ કંગાલ બનાવી દીધેલા આ કામદારોનું જ્ઞાનક્ષેત્ર અતિ મર્યાદિત છે. રાષ્ટ્રિય ભાવના કે વર્ગભાવના જેવું તેમનામાં રહેજું પણ નથી. હિંદવી બ્રમ્હિનિષ્ઠ ધાડવાનો અજ્ઞાન તેમને રસ નથી. સીંધને મુબાઇ ધક્કાકાથી અલગ પાડવામાં રહેલા તુકસાનની તેમને પરવા નથી. મસ્જિદ અને મંદીરના કલહોની તેમને જાણ નથી. કામ શીવાય દુનિયા વિશે બહુ ઓછું જાણનાર આ સમુદાય દીવસ ઉગે છે એટલે કામ ઉપર ચઢે છે અને દીવસ આપને છે ત્યારે કામ ઉપરથી પાછા આવે છે. એમના જીવનમાં કામ શીવાય અન્ય કંઈ વસ્તુ મહત્વની નથી.

આ તહમારા કામદારો છે. તેમની માનસિક પાટી સાવ સાદુ છે. કેવા અક્ષર પાડવા એ તહમારું કામ છે !

પશુ બનો

::લેખક::

ચાવી ક

મનુષ્ય જેવા હુધિમાન પ્રાણીને પશુ બનવાનું કહેવું એ ઠીક નથી. તેથી એ જાતની સલાહ આપવા માટે વાચકો મને જરૂર ઠપકો આપી શકે તેમ છે. પરંતુ તેમ કરવા પહેલાં તેઓ મારું કહેવું શાંતીથી વાંચી જાય એવી મારી તેમની પાસે માગણી છે.

ઉપરજીવી નજરે જોઈએ તો મનુષ્યને માટે અગત્યનાં ગણાતાં બીજા લક્ષણો જૂઠાં જૂઠાં પશુપંખીઓની લાક્ષણિકતા પરથી તારવી કાઢવામાં આવ્યાં છે. એટલે મનુષ્યોને પશુ બનવાનું કહેવામાં હું કંઈ પહેલો નથી.

પરંતુ ઉંડા વીચાર કરીને જોઈએ તો જણાઈ આવે છે કે ઘણી બાબતોમાં માણસ મનુષ્ય તો રહ્યો નથી, પણ પશુ સુધાંએ રહ્યો નથી. એટલે એવી ત્રીશકુ દશમાં રહવા કરતાં માણસને પશુ બનવાનું કહેવું તે કાંઈ રીતે ખોટું નથી, એમ મને લાગે છે.

પશુપંખીમાં પણ સાદી સમજ તો છેજ. તે પોતાનું તેમજ પોતાનાં બચ્ચાનું-નાનાં હોય ત્યાંસુધી-પોષણ અને સંરક્ષણ કરી શકે છે. પ્રેમની અને પ્રણયની પણ તેમને લાગણી છે. તેઓ પોતાનાં અને પારકાં વચ્ચેનો ભેદ

સમજી શકે છે. મિત્ર શત્રુને પિંજી શકે છે. અને જેઓ માનવજાતની સુક્તિમાં ફરી તેમનાં ગુલામ બન્યાં છે, તેઓ એમને અપાત્રું ગુલામીનું શિક્ષણ લઈ શકે છે.

તેમને સુખ દુઃખની લાગણી છે. સંયોગ અને વિરહનાં હૃદય શોક તે બતાવી શકે છે. પોતાનાં બાળકો સાથે વહાલ અને જાતિ સાથે રમત કરી શકે છે.

પશુ જાતિના નરો પોતાની પ્રણયીનીની ખાતર પ્રતિપક્ષી સામે જંગ, પગ જમાવે છે.

આમ છતાં સ્વાધીનતાની બાબતમાં, સયમની બાબતમાં અને સ્વાથની બાબતમાં પશુ-પંખી માનવજાત કરતાં અનેક દરજ્જે ચઢીવાતાં છે.

અને એ દૃષ્ટિથી જ હું આજે માનવીને પશુ બનવાની સલાહ આપી રહ્યો છું.

માનવજાતિના સ્વાથપરાયણ વિભાગે દરાવેલા નીતિના માપમાં જેઓ ઓછા હિતરે તેમને પશુ સાથે સરખાવવામાં આવે છે.

છતાં મને લાગે છે કે, એમ કહીને માનવજાતિ પોતાની માની લીધેલી મહંતાના અભિમાનથી વિના કારણે મશુઓનું અપમાન કરે છે.

ગમે તેવા માણસને ગમેડો કે કુતરો કહેવામાં માત્ર એ પ્રાણીઓની કાળી બાજુ તરફ જ ધ્યાન રાખવામાં આવે છે. તેમ ન હોત તો માનવજાતિના સારામાં સારા નમુનાઓ કરતાં ગમેડા અને કુતરા કેટલીક બાબતોમાં અનેક દરજ્જે અદિયાતા છે, તેનો અસ્વીકાર થયો ન હોત.

પ્રાણીમાત્રમાં એકે મનાતી માનવ-જાતિએ પોતાના જ માનવબંધુને ઉતારી પાડવા માટે જે વિશેષણો ખરાબ અર્થમાં વાપરવા માંડ્યા છે, તે માત્ર પશુથી જ અટકતાં નથી, પરંતુ ખાસ કરીને આપણા દેશમાં તો માની લીધેલા હલકા ધંધા-જોડે કે સમાજના હિતની દૃષ્ટિએ પ્રત્યેક ધંધાગરી અગત્યનો મનાવો લેખકો-કર્નારાઓનો પણ ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે. તેમાં કેવળ તે તે વર્ગોની કાળી બાજુ પર જ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. પરંતુ તે વિશેષણો ખીજાઓને માટે વાપરનારાઓમાંથી કેટલાકા એથી પણ વિશેષ કુટુંબના ભોગ બનેલા છે, તેનો વિચાર તેઓ કરતા નથી.

માનવજાતિએ અભ્યાસ, શોધ અને ખર્ચ તેમ જ સાહસથી અપૂર્વ શોધ-જોળો કરી છે, જ્ઞાનની અનેક દિશાઓમાં ચિંતન મનન કરી જ્ઞાન આપનારા સુંદર મંથોત્ત્વ સર્જન કયું છે. સંગીત અને ચિત્રકળા ઉપરાંત ખીજા અનેક કળાઓનું સર્જન કયું છે. તેમ છતાં માનવજાતિનો ધણો જ મોટો સમુદાય હજી, સંપત્તિ અને સત્તાવાળા નાનકડા સમુદાય સ્વાયં માટે તેમને હાથે લુટાઇ, હુંદાઇ, કચડાઇ રહ્યો છે. જયતમાં હજી ભયંકર યુધ્ધો લડાય છે અને તેમાં વિજાનની શોધોનો

દુરુપયોગ થાય છે. માનવી પોતાની વિકાસ પામેલી સુધ્ધિશક્તિને અમુક જ નાનકડા સમુદાયની માલિકાની વસ્તુ માની તેની મદદથી તેનાથી અર્થ મોટી સંખ્યાના માનવ-સમુદાયને કુદરત તરફથી મળતા લાભથી વંચિત રાખે છે. સાત્રાજ્યો, ઉદ્યોગવાદ, વ્યાભેદ, એ બધી વ્યવસ્થાથી અત્યારે પણ જગતભરમાં નાનકડી સંખ્યાનો માનવસમુદાય મોટી સંખ્યાના માનવસમુદાયને પરાધીન, પરાચી, નિરક્ષર, નિર્ધન નિર્વીર્ય અને ગુલામ બનાવી રાખે છે. સાહીવાદ અને ગ્રીહવાદ સ્વદેશીઓને પણ પોતાના શોષણના સાંડસાઓમાંથી બાકી રાખતો નથી.

આ દૃષ્ટિએ જોતાં પશુઓની વ્યવસ્થા વધુ સરળ સારી અને જીવિને જીવવા દેવાની છે. અલખત હિંસક પ્રાણીઓ નિર્બળ પ્રાણીઓના શિકાર પર જીવે છે. પરંતુ ત્યાં પણ પોતાના જીવનની જરૂરિયાત કરતાં વિશેષ ભોગ લેવાતા નથી.

સામાજિક વ્યવસ્થામાં પણ માનવ-જાતિની સ્વાયંતા લાવનારે ભયંકર ખાના-ખરાખી નિપજાવી છે. ધર્મ અને રક્ત-શુદ્ધિને નામે સનાતન કાળથી માનવસમુદાયના ભોગ લેવાય છે.

અર્થજ વર્ગોનો તિરસ્કાર, શુદ્ધોનાં અને સ્ત્રી જાતિનાં અપમાન, પોતાનાથી ઉતરતી માનેલી વહુ કે જનતા સાથેનાં માનવતાને શરમાવનારું વતન, એનાં જવારે તટસ્થ સુધ્ધિએ વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે માનવી કરતાં પશુઓ વધુ સારાં છે એમ લાગ્યા વિના રહેવું નથી.

જાતિય આકર્ષણ અને વિષયલુપ્ત-પતામાં તો માનવજાતિ દખીની રીતે જ

પશુ-પંખી કરતાં, વધુ અધમ દશાએ ઉતરી પડેલી જણાય છે. મને લાગે છે કે આ બાજુમાં મનુષ્યોએ પશુ-પંખીની સૃષ્ટિની રહેણીકરણનો ઉડો અભ્યાસ કરી તેમની પાસેથી ધડા શીખવે તો અનિવાર્ય જરૂરતું છે.

આમ માનવજાતિએ જ્ઞાનની પ્રત્યેક કક્ષામાં સાધેલા વિકાસને જોવા અને સ્વીકાર્યા છતાં, તેનો જે રીતે ઉપયોગ થાય છે તે જોતાં માનવજાતિનો એક નાનકડો સમુદાય એજ જાતિના બીજા મોટા સમુદાયને પશુ કરતાં અધમ દશામાં રાખે છે.

આપણામાંના શિક્ષિત સમાજની બીરતા, મૂડીવાદી માલિક અને સત્તાવાળા વર્ગની મહેરબાની માટેની તેની ખુશામદ એ બધું જોઈએ છીએ, ત્યારે એમ લાગે છે કે, સ્વાધીનતા અને સ્વમાનની દૃષ્ટિએ ખાલેલા પશુ-પંખી પણ તેમના કરતાં વધુ મર્દાઈ-ભયુ અને ગૌરવાંકિત વર્તન દર્શાવે છે.

અંને તેથી જ્યારે માનવજાતિને હું 'પશુ બનવાનું' કહું છું, ત્યારે તેમ કહેવામાં મારો આશય એટલો જ છે કે, ખાનગી માલિકી હક્કની સમાજવ્યવસ્થાથી જે ભયંકર પરિણામો આવ્યાં છે, તે સમાજવ્યવસ્થા પદ્ધતી, સામુદાયિક માલિકીની ભાવનાવાળી સમાજવ્યવસ્થા રચવા માટે માનવજાતિમાંથી હિંચા નીચાના પક્ષ-પાતભર્યા બેઠા ટાળી નાખો.

જરા હઠધરોના બોગે પોતાની જરૂરિયાત કરતાં વધુ પરતરાય મારવાની રીત છોડી દે.

માનવજાતિ માટે જરૂરી ઉત્પાદન અને વહેંચણીની વ્યવસ્થિત યોજના કરવામાં આવે, અને તેને માટે યંત્રોની મદદથી માણસોને જે ઓછામાં ઓછો સમય ગાળવો પડે, તે પછી તેમને આરામ જાનપ્રાપ્તિ, રમત વગેરે માટે પુરતો સમય મળે તેવી વ્યવસ્થા કરો.

જોરાક, પોપાક, મકાન અને મોંઘી વખતે ઉપચારની પ્રત્યેક આબાલવૃદ્ધને સરખી સગવડ મળે તેવી ગોઠવણુ કરો.

એક વર્ગ એકાખાઉ બની પરોપજીવી આળસુ જીવન ગાળી બીજાની મલુરીમાંતું શોષણુ કરે અને બીજા વર્ગને કલાકો મુધી સખ્ત મલુરી કરવા છતાં જીવનગાળાનાં પુરાં સાધન ન મળે, કામ કરવાની શક્તિ તેમજ ઇચ્છા છતાં કામનાં અભાવે ભૂખે મરવું પડે, અને જીવનભર ક'ગાળ દશા સહન કરવી પડે તેવી મૂડીવાદી વ્યવસ્થાને ધિછારતા અને ઉચ્ચતાવી નાખતો થાઓ.

પ્રત્યેક માનવીની સ્વાધીનતાની ખાતર પ્રજાના સમુદાયને પરાધીન બનાવનારી શહીવાદી વ્યવસ્થા અટકાવો.

આમ ન થાય ત્યાં સુધી પશુ કરતાં પણ માનવસમુદાય અધમ દશા જોગવતો રહ્યો છે અને રહેશે.

માટે હું ફરીથી કહું છું કે, એક પ્રકારની માનવતા ખીસવી શકાય એમ તમારોથી બંની શકતું ન હોય તો એક પ્રકારના પશુ બનો. પણ બીજાઓને હાથે દબાવવા, શોષાયલા, પરાધીન બનેલા, અને બીજાઓ પર જુલમ વર્તાવનારા અધમ માણસ તો નજર રહો.

જે ના નો આ રી ક

એક મૌલિક ન વ લિ ઙ

“નહિ, મીસ્ટર, તમે તો બધા શીલી-
સ્ટાઈન-વાણીઆ-છો.” ધનંજયે કડવો
અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો. “જે માટીમાંથી જગ
તના અમર આરાકો ધડાય છે તેમાંથી એ
છોકરો ધડાયો છે. એને સમજવા માટે
કવિની અંતે કાં મુસદ્દાનની આંખ જોઈએ.
માટે જ હું તો કહું છું કે હિન્દુસ્તાનનો
પુનરુદ્ધાર કરવો હોય તો એક જ સ્ત્રી-
ગાન (સંગ્રામસૂત્ર) રાખો: “મીયાં
બનો.”

ધનંજયને આવા

ધારાકો ઉપજાવે

એવા અભિ-

પ્રાયો ઉચ્ચાર-

રવાની રેવ જ

હતી. એનાં જીવનનું

એ અંગ બની ગયું હતું.

ધણા માણસો એના સમાગમ-

માં આવતા: ફક્ત આવી રીતે

બુદ્ધિના આગળ અતુલવવા માટે. મને

એના શબ્દોમાં ઘણી ખરી વખત

ઉંડું સત્ય દેખાતું પણ જ્યારે

તેનું પૃથક્કરણ કરવા જતો ત્યારે

તે ઉડી જતું. પણ તે દિવસે તો મારા

માટે પણ એ ધણો અડપથી જતો હોય

એમ મને લાગ્યું. એટલે મેં એને ઉડાવવા

પ્રયત્ન કર્યો.

“ધનંજય” મેં કહ્યું “જો હિન્દો

પુનરુદ્ધાર સ્થાપનાથી જ ચલાવો હોય તો

તું અમરો નેતા છો. ત્રણમોને પાંસે

દિવસ તારી પામેથી અમરે એક એક
નવું સ્થાપના મળી રહે તેમ છે.”

“જો ભાઈ, તારી આ રીત ખરાબ છે.”
તે મારા પર ગરમ ચઢ ગયો, “હું જીવ-
નનાં પ્રલોભો ચાકું રણુ કરું છું એટલે જ
તેની વાસ તમારાથી ગ્રહેવાતી નથી.
પણ કીક છે, એ જવા છે. આ બાળકમાં
ચર્ચાને હું ચલાવી લઈ શકું તેમ
નથી. એમાં મારી અંગત લાગ-
ણી રહેલી છે.”

ધનંજયની સાથે

વાતોનો અંત ઘણી

વખત આમ

જ આવતો.

પણ આ

પ્રસંગેતો મારા-

થી રહેવાયું નહિ

એટલે મેં પચરો મકગો

“તારી અંગત લાગણીનું ક્ષેત્ર

હમણાં હમણાં બહુ વિશાળ બનતું જાય છે.”

“ખરી વાત છે, ભાઈ,” તે અણધારી

રીતે બહુ જ ગંભીર બની ગયો, “હું તો

વિશ્વરૂપ બનવા માગું છું; થોડા જ વખ

તમાં તમે મને વિશ્વ નિયમમાં એકત્રીત

ચાલો-મરેલો-જોશો.”

વાત વધારે આગળ ચાલી શકે તેમ

હવું નહિ.

મુંગા મુંગા અમે ચારેય જણા ચાલ્યા.

ચનીશોડ સ્ટેશનનો પુલ આળંગી ઠવી-સ

સોડ પર અમે આઝ્યા.

લે ખ ક

ર. વિ. મહેતા

“એ મીસ્ટરનું નામ શું છે?” અમારી પછવાડે થોડે દૂર નીચું માથું નાખીને ચાલ્યા આવતા અફલાતુન, તરફ પાછા ફરીને ધનંજયે પૂછ્યું.

“કાંઈ નહોતું; હરીમ કે એવું ‘કાંઈ’ છે; ‘અને’ તો બધા એને ‘જેનાનો આશક’ તરીકે જ ઓળખીએ છીએ.” અફલાતુને જવાબ આપ્યો. તે પણ ધણો ગંભીર બની ગયો હતો.

“હા, ખસ, એજ ઠીક છે; ‘જેનાનો આશક’ હ’!” ધનંજય નહોતું કેમ કાંઈ ઉંડી ગણતરી કરતો હોય એવી મુખમુદ્રા ધારી રહ્યો હતો. “જેના!...એ છોકરીને જેવી પડશે. એણે તો આપણને એક કવિ આપ્યો છે.”

“મીસ્ટર,” તે મારા તરફ ફર્યો; અમે જૂના મિત્રો હતા છતાં જ્યારે તેના વિચારને હું અપનાવી ન શકતો ત્યારે એ મારા તરફ પણ આમ ત્રાહિત બની જતો; “મડીલાદ તમને ભૂખે મારે છે એમ કહેવાથી જ તમારી ચળવળ આગળ વધવાની નથી. તમારે શ્રમજીવિઓને એ પણ સમજાવી દેવું પડશે કે તેઓ તમારા યોગ્યતાની રસરસિને પણ કાં વાંઝણી રાખે છે અને કાં આ છોકરાની બાબતમાં બંધુ છે તે તેની-abortion-કમુવાવડ-કરાવી નાખે છે. તમારાં જીવનની એકે એક પ્રવૃત્તિમાં મડીલાદને પારધિ પોતાની ભળ ખીજાવે છે એ વસ્તુનાં દર્શન કરશે ત્યારે જ તમને અત્યારની સમાજવ્યવસ્થાની ભયંકરતા પુરી સમજશે. એકઠી આધિક સલામતિ માટે વધારાં મારશે તો ફેસી-સ્ટો તમને એ આપીને બદલામાં તમારી માનવતા ખરીદી લેશે. આપણે તો આપણી સમગ્ર માનવતાની સલામતિ જોઈએ છીએ.”

“ધનંજય” આવા લુ ઝરતા તડકામાં તારું આ ભાષણ સાંભળવાને અમે તૈયાર નથી હો!” મેં તેની આ પળવિપળે આવી જતી ગંભીરતાને હાંકી કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો.

“હા, હા” તે હસી પડ્યો; “પણ મારે માટે હવે ભાષણો કરવા સિવાય રહ્યું છે શું?” તે ફરી ગંભીર બની ગયો.

અમે ફરી સાધના થયા. “અને આ મીસ્ટરનું નામ શું?” તેણે પાછળ આવતા અફલાતુન તરફ આંગળી કરીને માનકરને પૂછ્યું.

“અફલાતુન” માનકરે હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો.

“શું અલગારી નામ છે? એ એવું ખરેખરું નામ છે?”

“ના, ના, એ તો એના ફાંકડા પોશા-કના શોષ ઉપરથી અમે આપણું નામ છે.”

“એમ છે ભાઈ!” ધનંજયે મારાં તરફ અધઃસૂચક નજર તાકી, “એટલા માટે તો હું કહું છું કે હિન્દના પુનરુદ્ધારનું સ્લોગાન છે, ‘મીમાં બને.’” તેણે ફરી ઉચ્ચાણું.

“આજના દિવસ માટે તારું એ સ્લો-ગાન મને મંજૂર છે.” મેં કચ્છલાત આપી. અને પછી હું માનકર અને અફલાતુન તરફ ફર્યો.

“આલો સાહેબજી ત્યારે, તમારો ધણો આભાર થયો.”

“હા, હા, ધણો આભાર” ધનંજય પણ ફર્યો. તેની નજર ગંભીર બની ગયેલા અફલાતુન પર પડી

“કેમ હોસ્ત, અફલાતુન, જેનાનો આશ-કની બાબતમાં તું મારી વાતમાં માને છે કે નહિ.”

। “કોણ જાણે ચાર, પણ એ તો સાલો પાગલ જ બની ગયો છે.”

“બસ ત્યારે,” પોતાની માન્યતાને ટેકા આપનાર આ માણસ મજબો એટલે ધનંજય તેના પર શીદા થઈ ગયો. તેણે ખુશ જ નેરપૂર્વક અફલાતુનની હાથ દાખ્યા.

સાહેબજી સલામ કરીને અમે જૂન પડ્યા.

* * *

માનકર અને અફલાતુન અમારા મજૂર પક્ષે સ્થાપેલા મુખાઈના ફેરીઆઓના મજૂર સંઘના નેડીઆ મંત્રીઓ હતા. માનકર તો ધંધાદારી ક્રાન્તિકારી હતો. પણ અફલાતુન તો પોતેજ ફેરીવાળો હતો. એ લોકોએ પોતાનો મજૂર સંઘ સ્થાપ્યા પછી એ સંઘની આ બીજી સભા હતી અને નાણાંના અભાવે તેઓ પોતાની કચેરી રાખી શક્યા નહોતા એટલે ચનીશ્વર સ્ટેશન પાસેના ત્રિકોણ બગીચામાં એ સભા ભરી હતી. મારે એ સભામાં લાપલુ કરવાનું હતું અને ધનંજય થોડા દિવસથી મારો મહેમાન બન્યો હતો એટલે તે પણ મારી સાથે આવ્યો હતો. ધનંજય પ્રખર સાહિત્યકાર હતો પણ તેની પ્રતિભાની આંચ ગુજરાત જીરવી શકે તેમ નથી એમ એને લાગ્યું હતું એટલે ત્રણ વર્ષ પહેલાં મને એણે કહી દીધું હતું કે હું હવે કલમનું બલચય પાળવાનો છું. અને છતાં ક્યારેક ક્યારેક એ કલમનું છીનાણું કરી લેતો. એક ખાનગી કચેરી તે રાખેના અને તેમાં વખતો વખત લાંબી ટુંકી નોંધો કરતો. મને પણ ગુજરાતી સાહિત્યની મેવા કરવાનાં “દુન્યસન”માંથી મુક્ત કરી મજૂર પ્રવૃત્તિને માટે એણે વાળ્યો હતો.

એ સભામાં મેં પ્રાસંગિક વિવેચન કરી લીધા પછી ફેરીઆ ખીરાદરોમાંથી કોઈને બોલવાની ઈચ્છા હોય તો બોલવાનું પ્રમુખે આમંત્રણ આપ્યું. બેક જણ થોડું ડાહ્યું બોલ્યા. પછી હકીમ બોલવા ઉભો થયો. તે ઉભો થતાંની સાથે જ ફટલાકનાં મોઢાં મલક્યાં.

મડીવાદ શ્રમજીવિઓનું શોષણ કરે છે એ મારી વાતને એણે મંજુર રાખી; બેકારોની ભયંકર સંખ્યા એનેજ આભારી છે અને મોટા વેપારીઓ નાના વેપારીઓને શણી બંધ છે એ વાત એણે પોતાના જ દાખલાથી સમજાવી. અને પછી આગળ વધ્યો.

“આ કમબખત મુડીવાદ માણસના ઇસ્કમાં પણ આડો આવે છે, પણ તેને ખબર નથી કે સાચા આશકના દીલની આંહ લાગશે તો એ જીંદીને ખાક થઈ જશે.”

બધા સભાજનો ખડખડાટ હસી પડ્યા. અમે પણ. તેજ ધોરણ પર તે આગળ કંઈક બોલતો હતો પણ અમારા ઘોંઘાટમાં અમે કંઈ વધુ ન સાંભળ્યું. પણ હકીમને મીનજ દેખીતી રીતેજ ઉઠી ઢાલ્યો હતો એટલે એટલે અમારી અરસિકતા પર નફરત વરસાવીને તે સભા છોડી ચાલ્યો ગયો.

અમારો આભાર માનીને સભા બરખાસ્ત થઈ એટલે એ માણસ કોણ છે અને આમ ઇસ્કને વચમાં લાવવા તે કેમ લલચાઈ પડ્યો એ સવાલ ધનંજયે માનકરને પૂછ્યો.

અફલાતુને અમને એનો ઇતિહાસ કહ્યો:

* * *

હકીમ ટ્યાંક લાહોરની યાજુનો હતો. એનો બાપ જરી ભરવાનું કામ કરતો

હતો. પણ હકીમ એ કળા શીખ્યો નહોતો.
એટલે તેણે કમાણી કરવાનો એક નવો
તુરખો શોધી કાઢ્યો. ઘરમાં થોડાંધણા
વેસા હતા તેમાંથી તેણે પસંદ કરેલી
થોડીક ગજલોની એક ચોપડી તેણે છપાવી.
એમાંની ગજલો રસ્તામાં ગાઇ ગાઇને એક
એક આનાની કીમતે એણે વેંચવા
માંડી. દરરોજ સાંજ પડે એટલે સુરવાલ,
શરબતી મલમલનું પહેરણ, માથે આરી
ભરતનું જાકીટ, તેમાંથી લટકતો બહુ-
રંગી રૂમાલ અને તુકી રોપી ઓઢીને
તે બહાર પડતો. પગમાં જોડા ન હોય
પણ આંખમાં મુરમો અને કાનમાં અત-
રના કાપા નાખ્યા વિના તેને બહાર નીક-
ળવું ન ગમતું. અને કુદરતે એને મધુર
કંઠ આપ્યો હતો. ત્રણેક કલાકની મહે-
નતમાં એ બારેક આનાની કમાણી કરી
લેતો. ધણુ 'ખર' મુશ્લીમ લતાઓમાં જ
તે ફરતો. એનો અવાજ સંભળાય એટલે
મુશ્લીમ વસ્તીવાળાં મકાનોની પડાવણી
બારીઓ પોતાનાં પોપચાં ઉંચાં કરતી
અને તેમાંથી બાળકો અને મુન્દરીઓની
મુખમુદાઓ ઝબકી ઉઠતી. હકીમનો કંઠ
જેટલા મધુર હતો એટલેજ ફાંકડો એનો
દેખાવ હતો. અને એ પાતનો ખ્યાલ
બીજા ડાઇને હોય તેના કરતાં હકીમને
પોતાને વધારે હતો.

થોડો વખત તો તેને એ ધંધામાંથી
હીક હીક કમાણી થતી પણ પાછળથી એ
પડવા માંડી હતી. અને જેમ કમાણી
પડવા માંડી હતી તેમ હકીમનું ખર્ચ
વધવા માંડ્યું હતું. કારણુ આમ
બન્યું હતું. સેન્ડહસ્ટ રોડ અને બારબાઈ
મલેહાનો નવાં હસ્તમેળાપ થાય છે
ત્યાં આગળ એ હવે વધારે ફેરતો. પોતાની
ગજલોની સાચકતા ત્યાં એને મારે સજ-
વન થઈ હતી. જેવો એની ગજલો લલ-

કાર ત્યાં આગળ સંભળાતો એટલે સામેના
માળાનાં ચોથા માળની એક બારી ઉઘ
ડતી અને તેમાંથી એક જુવાન છોકરીનું
મોઢું મલકતું. એ મિતભયાં મોઢાની
માલિક સુંદરી સરૂર મુરમહમ્મદેકમહ-
મદ લોટાંવાળાની પુત્રી જેના હતી. ધન-
કુબેરની વ્યવસાય વિનાની વાંઠી છોકરીને
આ અણધારું આનંદનું સાંધન હીક
મળી ગયું હતું. પણ એ કોણ હતી એ
જાણવાની પરવા હકીમને નહોતી. તેને
મનથી એ એની માશુક-એની દેહધારી
દંપત્યસુદરી જ હતી થોડા જ દિવ-
સોમાં હકીમ ફેરીઓ મઢી કવિ બની
ગયો હતો. એ અજાણી માશુકને રોજરોજ
નવી ગજલો અને નવા બેતો બનાવીને
શેરીના છોકરાં અને પંચલણી તમાશ-
બીજોની સાક્ષીએ સાદર કરતો

પ્રજા મીઠાઇલને જીવીલસે
બેહિસ્ત બેનૂર કયુ હો ગયા
તો બેલે આલમકી હુરીને
અપને મુરકેરાનેમાં ભર દીવા

મીઠાઇલેએ પૂછ્યું જીઆઇવને કે અય
જીઆઇવ હમણાં બેહિસ્તનું તુર જાણું
કેમ બન્યું છે તો એ બોલ્યો કે
મુસુલોકની એક સુંદરીએ હમણાં
એ પોતાનાં મિતભયાં સંધરી લીધું છે.

એ ગાતો. બીજા વખત,
મંજીલે ઇસ્ક કયા હુન્ને
અય ગાશીલ મુસાફરો
પૂઠો મજે તો બતલાઉં મીયાં
સામેને સીડી પે ચડ જાઓ.

આવી આવી કવિતાઓ તો એનાં
ગળામાંથી છટકેજ નતી. કોઈ વખતે
એ ત્યાં જાય, ગાય, છતાં પેલું મરકલડું

મોહું જારીમાં ન દેખાય તો તરતજ
એ ફેંકતો

અરે અમ્મ મ્હાનેવાલે હાં,

જરા અંચલ હટા દેના,
તીજે અપની જવાની કી કસમ

સુરત દીખા દેના.

અને થોડી વારે એ મોહું દેખાવું પણ
ખરું.

પંદરેક દિવસ એમ ચાલ્યું. એ વખત
દરમ્યાન હકીમનો ઇસ્કનો ઉન્માદ વધ-
તોજ ચાલ્યો. રાતે ઉગ્નગરાને અક્ષરે માથુક
પ્રત્યે અનેક ગજલો લખાતી. અને તે બીજા
દિવસની સાંજે અવાજની સીડી પર ચડીને
માથુકના મંછલે પહોંચી જતી. થોડા
દિવસો પછી આસપાસના લોકોને હકી-
મની ઇસ્કબાજી પર શક પડવા માંડ્યો
હતો. જેનાને હકીમ તરફ અસ્પષ્ટ આક-
ર્ષણ હતું, પણ જાત અનુભવની યાદ
લાવી છોકરીની પવિત્રતા વિશે વધુ પડતી
સાવધાન બનેલી એની માતાએ જ્યારે
તેને ધમકાવી ત્યારે પોતાનાં દીલની કુંવારી
ભૂમિમાં પૂટવા માંડેલા ઇસ્કના અંકુરે
હકીમની નફરતના પાણીથી પોપચા છે
એવી મતલબને એકરાર તેણે કરી દીધો.
જેનાની માએ બાર અને બીવીચડ કલ-
બમાં અધુરું જીવન વિતાવતા પોતાના
પુત્રોને એ વાત મોહું મરચું બલરાવીને
સંભળાવી અને હકીમને કંઈક બંધે-
અસ્ત કરી નાખવાને ખાસ સલાહ આપી.

પણ તે દિવસે જે હકીમ તો હમેશની
માફક છેલખટાઉ બની આવીને ઉભે રહ્યો.

“ઠયુ” મીયાં હુસ્નકા દેખા ફ” એક
તમાશબીને મજાક કરી.

“દેખા જો હુસ્ન વાગ, તબીબત મચવ મઠ,
આંખોથી થી કસુર છુરી દીલરે ચલ મઠ.”

હકીમે ગળું છટકાવ્યું.

છુરી એના દીલ પર તો ફાણ જાણે
ચાલી હોય તો પણ એના ખભા પર તો
ચાલી. એક મનાલીએ આવીને તેને પક-
ડ્યો, બીજાએ લાકડીનો ફટકો કર્યો;
ત્રીજાએ છરીનો ધા કર્યો મુંઢ માર તો
સારી રીતે પડ્યો અને છેવટે થોડીક
ગાળા સાથે લાત અને છેલ્લી ચેતવણી
મળી “સા... ..જે આ ગલીમાં કોઈ દિવસ
પગ મુક્યો છે તો જાનથી મારી નાખીશ.

એવા માળની જારીમાં એકેલી
જેનાની માએ ગુસ્સાથી વધારે મોહક
બનેલો હકીમનો ચહેરો ભયે. “મારો માં,
મારો માં એને” તેણે સાદ ફેંક્યો પણ
કોઈએ સાંભળ્યો નહિ એક નિશ્વાસ
નાખી તે અંદર ચાલી ગઈ.

મારામારી દરમ્યાન હકીમના ખીસ્સામાં
પૈસાની થેલી હતી એ પણ કોઈએ ઠાઠી
લીધી હતી. પણ તેની તપાસ કરવા માટે
ઉભા રહેવાતું હકીમને બ્યાજબી ન લાગ્યું.
તેની નાદેશી પુરી થઈ ચુકી હતી.
વધારે ફજેતો થાય એ એને પસંદ નહોતું.
લોહીઆળ શરીરે અને એથી વધારે લોહી-
આળ દીલે એ ચાલી નીકળ્યો. પીળી
પાઘડીવાળા પોલીસે આવી તેને હોસ્પિટલમાં
લઈ જવા માંડ્યો. એ ચાલ્યો એટલે પછ-
વાડે છોકરાઓએ સીડીઓ અને પરડ-
કીઓ બોલાવવા માંડી.

પૈસાની થેલી લઈ લીધી હતી તેણે એ
ખખડવીને ગાયું:

મુજે ગરીબકો આ બાદશાહને લુંટ લીઆ !

બીજા એક ફેંક્યું:—

“સનમકી ગલીમે” ન બૂવસે જાના .

માથુકકી ગલીમે” કુતા કાટતા ફ !

બીજા એક પેલી જારી, સામે નજર
ફેંકી ગાયું.

“જે ખબર લેલા તેરા મજબુ બડી મુસ્કી-
લગે છે”.

હુદીમ થોડા જ વખતમાં સારો થઇ
ગયો હતો; પણ તેનાં દીલનો જખમ રૂઝમે
નહોતો, છતાં તેણે એ માથુકની ગલીમાં
જવાનું માંડી વાળ્યું હતું. અને બીજે
ફેરીનો ધંધો શરૂ કર્યાં હતાં. પણ તેની
રીતભાત પરથી એ સ્પષ્ટ થતું હતું કે
તેનું દીલ બધી દુન્યવી ખાખતો પરથી
ઉઠી ગયું હતું. ગઝલો હલુએ તે રચતો
પણ તે એના દીલના બંડારમાં પુરાઈ
રહેતી. કંઈનું બારણું ખોલીને બહાર
પડવાની ધ્રુવે તેમને મના હતી.

* * *

હુદીમએ સ્થિતિમાં અમને મળ્યો હતો
પણ એ વાતને તો આજે છ વર્ષોનાં વડાણાં
વાયાં. તે દરમ્યાન ધનંજય શુન્દરી ગયો
અને હું તો “જેનાના આસક”ને છેક જ
જુલો ગયો હતો.

તે દિવસે સાંજે અમે એકસેક્સીઅર
થીએટરની બહારની પગથાર પર ઉભા
હતા એક મિત્રની આવવાની રાહ જોતા
હતા. સામેની કુટપાથ પર માણસોનું
એક નાનું સરખું ટોળું એક ગાંડ
માણસને પજવતું હતું હતું. હોન્ની
રોડ તરફથી એક રોલ્સગાડી ઝડપભેર
આવી અને ખુણા પર વળાંક લીધો.
પેશે ગાંડો માણસ એકદમ તે તરફ કુદ્યો;
બરાબર ગાડી આડો નર્ઈ ઉભો અને
આવાક ડૂબવર ગાડી ઉભા રાખવાનો પ્રયત્ન
કરે તે પહેલાં તો તે પૈડાં ત્રીએ છુદ્ધ ગયો.

માણસોનું ટોળું જમા થયું; પોલીસ
અમલદારો આવી પહોંચ્યા. બનાવને નજરે
જોનારા સાક્ષી તરીકે અમારાં નામો નોંધી
લેવાયાં. “શું છે?” “ક્યા અવા?”

“કાંઈ હતું?” “વોટસ ધ મેટર,” “ક્યા
હુવા” વગેરે વાતાવરણમાં ગાજતાં હતાં
ત્યાં તો અફલાતુન આવ્યા. મરનારનું
નામ એણે પોલીસને આપ્યું. અને જ્યારે
પોલીસ એ લાસ ઉઠાવી ગઈ ત્યારે માણ-
સોનાં ટોળાં વચ્ચે વિકળ બની એણે
આસપાસ નજર નાખી. મેં એને ન
ઝાળખ્યો કેમકે ફેરીઆઓના એ મજૂર-
સંઘની એ બીજી સભા પછી ત્રીજી સભા
મળી જ નહોતી અને સંઘ પડી ભાગ્યો
હતો. પણ અફલાતુને મને ઝાળખ્યો.

“ખલાસ” મારી સામે આવી ઠરમાવી
નાખે એવા નિવંદખૂંક એણે કહ્યું.

“કાણુ હતો એ?”

“કેમ ન ઝાળખ્યો? “જેનાનો આસક.”

“અરર! અને આ મોટર પણ સર
સર...હાં, પણ એમાં જેના તો નહોતી!”

મેં વાતના અંકોડા મેળવતાં કહ્યું.

“હવે તમારી ડ્રામેટીક કલાક્રમેક્સ
નાટકી ઘટનાની દરકાર નથી રાખતું”
બાણમાં ઉભેલા મિત્રે કટાક્ષ કર્યો.

અફલાતુન વિચારમાં પડી ગયો હતો.
થોડી વારે તેણે ખૂણું. “તમારા ઓઠ્યા
મિત્ર દાલ ક્યાં છે?”

“ક્યા?”

“તે દિવસે સભામાં આવ્યાં તો એ.”

“એ તો શુન્દરી ગયા!”

“અરર! પણ એ ખરા નીકળ્યા.”

“કેમ?”

“આ માણસની મજબુ જેવી હાલત
તમે ન જોઈ? તણુ વધારી એ એવો જ
બની ગયો હતો-હાડપીંજર: કપડાં અને
ખોરાક વિતાવો. સોનાપુરના દરવાજા સામે
એ રાત દિવસ આ હાલતમાં પડી રહેતો.

દરેક સાંગે હું એને કાંઈક ખાવાનું
આપી આવતો, પરમ દિવસે એણે મને
કથ્થાનમાં બે ખાલી કબજા બતાવેલી અને
કહેલું કે એ એના અને જેના માટે છે. તેઓ
સાથે દયાવાનાં છે. જેના કાઠી.....ને તો
ચાર છોકરાંએ યજ્ઞ ગયાં છે અને એ
ખીચારો ખુદના દરખાસમાં.....”અફલા-
તુનની આંખમાં એક આંસુ આવ્યું.
“આજે હું એની શોધમાં જ આ તરફ
આગ્યો હતો. એને ખબર હતી કે જેના
અહિં સિનેમા જોવા આવે છે. ધુન ચડે ત્યારે
ધણી વખત આ બાળુ ચાલી આવતો.”

અમે છુટા પડ્યા.

* * *

તે રાતે ઘેર આવીને ધનંજયની એક
ઘણીનાં પાનાં હું ઉઘાડવા લાગ્યો. તેમાં
આ નોંધ નજરે પડી.

“જેનાનો આશક.”

આ લોકો એ વાત સમજવાના નથી.
તેમને એ છોકરો મસ્કરી કરવા યોગ્ય
પાગલ લાગે છે. મૂડીવાદના આ બધા
સમજીએ. ખરી વાત એ છે કે આ

સમાજવ્યવસ્થા નીચે બધા કહેવાતા કાલ્પ
લોકો ખરું જોતાં તો પાગલ છે. હંમેશા,
શુદ્ધિ કે આવેશો જે વાત પર સત્યની
મહોર મારવાને તૈયાર ન થાય એવી બધી
બાબતોને છુપાવવાના શ્વસેશ્વસમાં કુદરતી-
સામાન્ય-ગણીને એ લોકો સ્વીકારી લે
છે. આ જમાનામાં બધા પાગલ માણસો
કાલ્પ નથી પણ ધણાખરા સાચા કાલ્પ
માણસો પાગલ લેખાય છે. જેઓને
પાગલ નથી ગણવામાં આવતા તે
શુદ્ધિની રમતગમતનાં સાધન
લેખાય છે-મારી માફક. આ બધા તે
છવવાને માટે વલખાં મારતાં પ્રાણીઓ
છે. એક આદર્શ કે આવેશની ખાતર ક્રના
થઈ જવું એ માનવતાનું લક્ષણ છે.
સર્જનની એ ધગશ છે. એ દ્રષ્ટિએ જોતાં
આ બધા તો નપુંસક પુતળાં છે. આટલે
વખતે હરણીઆ પાગ જેવી શુદ્ધિને
સ્થિર કરી દીલની કુલડીમાં ઉતારી દે
એવો એક છોકરો મને મળ્યો: “જેનાનો
આશક”

આશક શબ્દ પર છેક મારી ને
લખ્યું “મરતું”

—:—

—પાણી પહેલાં પાળ બાંધો—

ફરી પ્રસુતીની જન્મજ ન રહેવી હોય તો તુરત અફળ (રજીસ્ટર્ડ)
પીલ્સ મંગાવી લ્યો—

અફળ (રજીસ્ટર્ડ) પીલ્સ

દેશજ દીવસ લઈ લેવાથી તે પછી કુદરતી ઉપાયેજ હંમેશના માટે ગર્ભ અટકાવે
છે. જેથી માસિક ચાલુ-ધરીર નીચીગી રહે છે. ડૉ. રૂ. ૧૦ પરદેશ શ્રી ૨૦.

મીસીસ કુંસુમ મહેતા,

(દેશ-એન) નસીરાબાદ (રાજપુતાના.)

સર્વ દવાઓમાં શ્રેષ્ઠતમ દવા : સૂર્યસ્નાન

સૂર્યસ્નાનનો મહિમા
માણુએને સમ-

જાવવાની જરૂર રહે એ ઘણું કમનસીબ છે. સુર્યસ્નાનથી જે ફાયદા થાય છે તે એટલા તાત્કાલીક અને પ્રત્યક્ષ હોય છે કે બીજા માણસ પામેથી તેનું વર્ણન સાંભળવાની જરૂર રહેતીજ નથી. મન માણસોજ નહિ પણ પ્રાણીઓ સુધ્યાં સુર્યસ્નાનની અગત્ય બરાબર પીછાણે છે. તડકાછ.યાં-વાળી જગ્યામાં કુતરા કે બીસાડીને બાંધ્યાં હોય તો તેઓ કંઈ જગ્યાએ બેસવાનું પસંદ કરે છે તે જોઈ લેવાથી તમને ખાતરી થશે કે એ મુંઝાં જન-વરોને સુર્યસ્નાનના લાભોની સારી કદર છે. છતાં માણસ જાતને સુર્યસ્નાનની અગત્ય વિશે વખતો વખત યાદ આપવાની જરૂર રહે છે તે એટલાજ માટે કે એ કદયાણુકારી કુદરતી બક્ષીસથી પોતાને વંચિત રાખવાના અનેક ઉપાયો માણસ જાતે શોધી કાઢ્યા છે. હવા ઉભસ પિનાનાં મકાનોમાં રહેવું, ઉપરા ઉપરી એ ત્રણ કપડાં પહેરવાં એ બધું શહેરમાં વસતાં માણસો માટે ઘણુંજ સામાન્ય બની ગયેલું હોય છે. આ કારણસરજ તેમને સુર્યસ્નાનનો મહિમા સમજાવવાની જરૂર રહે છે.

સૂર્યસ્નાનથી શરીર
પર શી અસર થાય

છે તેની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ તપાસ અ સદીના આ પ્રથમ પચ્ચીસ વર્ષો દરમ્યાન ખૂબજ થયેલી છે. એ તપાસ હજીએ ચાલુ છે. એ તપાસને પરિણામે માણસની તન્દુરસ્તી પર સુર્યસ્નાનની શી અસર થાય છે તે સંબંધી. ધણોજ જાણવા લાયક પ્રકાશ પડ્યો છે.

પ્રથમ તો સુર્યસ્નાનનો અર્થ શો થાય છે તે બરાબર સમજી લેવું ધટે. સુર્યસ્નાન એટલે કે આખાં શરીરને ખુલ્લું કરી તેના તેના પર ખુલ્લી હવા અને તડકો આવવા દેવાં. કાચની બારી-માંથી આવતો સુર્યનો પ્રકાશ શરીર પર પડવા દેવો રહેવું નામ સુર્યસ્નાન ન કહેવાય ક્ષરણ કે પ્રથમ તો બંધ રહેલી બારી હવાને અટકાવે છે અને બીજું એ કે સામાન્ય કાચ “અલ્ટ્રા વાયોલેટ”ના નામથી ઝાળખાતાં સુર્યનાં આરોગ્યદાયક કિરણોને અટકાવી દે છે. એટલે જ્યારે ખુલ્લાં શરીર પર ખુલ્લી હવા અને સુર્યનાં સીધાં કિરણો શરીર પર પડતાં હોય ત્યારેજ સુર્યસ્નાન કયું કહેવાય.

શરીરને હવામાં

‘પ્રુલ્લુ’ કરવાથી શરીરને જે ગરમાવો આપનારાં અંદરનાં તત્ત્વો હોય છે તેની ગતિ વધે છે. શરીર પર કપડાં પહેવાં હોય તેના કરતાં શરીર જ્યારે ‘પ્રુલ્લુ’ હોય ત્યારે શરીરમાંથી ગરમી વધારે બહાર નીકળે છે. આખાં શરીરમાં ગરમીનું પ્રમાણ એકસરખું રહે એ હેતુસર શરીરની અંદર રહેલાં ગરમી આપનાર તત્ત્વોને જરા ગતિ આપવાની જરૂર રહે છે. જે આમ કરવામાં આવે તોજ ગરમી શરીરમાંથી નીકળી જતી હોય છતાં શરીરની આંતરિક ગરમીનું પ્રમાણ બરાબર જળવાય રહે છે.

આમ કરવાથી શ્વાસ વધારે લાંબો ચાલવા લાગે છે કારણ કે શરીરની અંદરની ગરમીનું પ્રમાણ બરાબર જળવી રાખવા માટે શરીરને વધારે પ્રાણ વાયુ-એકસીજનની જરૂર પડે છે અને એ પ્રાણવાયુ ફેફસાંઓમાં હવા વધારે લાગવાથીજ આવી શકે છે. આ સાથે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણે માત્ર આપણાં ફેફસાંઓ વડેજ નહિ પણ આપણી ચામડી વડે પણ શ્વાસ લઈએ છીએ. આ કારણથી ચામડીને હવામાં ખુલ્લી કરવાથી પણ શરીરમાં વધારે પ્રાણવાયુ સંચાર પામી શકે છે. ઉંડા શ્વાસો લેવાથી લોહીની ગતિનું પ્રમાણ વધે છે અને એ ગતિ વધવાથી શરીર વધારે તેજ બને છે. શરીરમાં ધીમે વહેતા પ્રવાહો વધારે ઝડપથી વહેવા લાગે છે અને તેને લીધે શરીરમાં રહેલા કચરો વધારે ઝડપથી અને વધારે પ્રમાણમાં બહાર નીકળી જાય છે. ચામડી પ્રસન્ન અને સુરખીવાળી બને છે અને એક પ્રકારની આરોગ્યમયતાનો આપણને અનુભવ થાય છે.

સૂચનાં કિરણોના રસાયણિક ગુણોમાં

ઋતુ ઋતુ પ્રમાણે તફાવત રહે છે. સમસીતોષ્ણ કટીબંધમાં વસંત અને ગ્રીષ્મ ઋતુ દરમ્યાન સૂચનાં કિરણોમાં ‘અલ્ટ્રા-વાયોલેટ રેઇઝ’નું પ્રમાણ વધારે હોય છે. જ્યારે તડકા વધારે પડતો હોય છે ત્યારે આપણાં ગળાના નીચેના ભાગમાં આવેલી થાઇરાઇડ ગ્લેન્ડ-મણી બન્ધ-માં આયોડાઇનનું પ્રમાણ વધારે હોય છે. શીયાળાની ઋતુ દરમ્યાન જે લોકો પોતાનો મોટા ભાગનો વખત મકાનોની અંદર જ ગાળે છે તે લોકોમાં પાંડુ રોગ-એનીમીઆ-ન્યા તત્ત્વો વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. અને જ્યારે એ સ્થિતિની સાથે કસરતનો અભાવ હોય, સારી હવા ઓછાં પ્રમાણમાં લેવાતી હોય અને અષઠ્યકારી ખોરાક લેવાતો હોય ત્યારે સ્નેહમ અને ઇન્ફલુએન્સા વધારે પ્રમાણમાં ફેલાય એમાં જરાએ નવાઈ નથી.

સૂચના પ્રકાર ધંધી

જાતનાં કિરણો, અથવા ફેટલાક માને છે તેમ મોખ-એનો બનેલો હોય છે. પ્રોક્ષ-મોમાંથી -હાંડીઓ અને હુમરોમાંનાં-સૂચના પ્રકાર જ્યારે પસોર કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનાં વિવિધ રંગનાં પ્રતિબિંબો પડે છે એ તો સદુ કાષ્ટ એ જોયું હશે. આ રંગો મેઘધનુષ્ય રંગો જેવા એટલે કે લાલથી માંડીને આજી ગુલાબી જેવા રંગોમા વેંચાઈ ગયેલ હોય છે. એ દરેક રંગ જુદી જુદી પ્રકૃતિવાળાં કિરણોના પ્રતિનિધિ છે અને જ્યારે બધાએ રંગોને સાથે મેળવીએ ત્યારે સફેદ સૂચના પ્રકાર થાય છે. એ રીતે જે રંગો જાણાય છે તે ઉપરાંત બીજા અનેક રંગો તેમાં હોય છે પણ તે નરી આંખથી જોઈ શકાતા નથી

એમ કહેવાય છે. પરંતુ એ દરેક જૂદાં જૂદાં કિરણથી માણસના શરીર પર ઘણી જૂદી જૂદી ગતતી અસર થાય છે. આમાંની કેટલીક અસરો ગર્ભિત ઉપજનવનારી હોય છે; કેટલીક માત્ર ગરમી ઉપજનવનારી અને કેટલીક રાસાયણીક હોય છે. “અલ્ટ્રા વાયોલેટ” કિરણો શરીરમાં બહુ ઉંડે જતાં નથી. ખરું જોતાં શરીર પર તેમની અસર ચામડી પુરતી જ હોય છે. પણ તેઓ ચામડીમાં જે સેલ્સ પ્રાણકણો-હોય છે તેમના પર અસર કરે છે અને ચામડીમાં આવેલી જીલ્લી રક્તવાહિનીઓ-નમો-હોય છે તેમના પર પણ અસર કરે છે.

શરીરને તડકામાં ખુલ્લું રાખવાથી એતનશક્તિ ખીલે છે. સુર્યસ્નાનથી વધારે તાકાત મળવાનો અનુભવ થાય છે અને વધારે તાકાત મળે પણ છે, મન પણ વધારે ચંચળ અને છે અને વધારે કાર્ય કરવાની શક્તિ ધરાવતું થાય છે. આનંદ, આશા અને જીવનના ઉદ્દેશાસનો અનુભવ થાય છે. ડો. ૧૦ સ્વીન્ટ સુર્યસ્નાનની અસરોનું વર્ણન કરતાં કહે છે. “સુર્યસ્નાનની અસરથી પુનર્જીવન પ્રાપ્ત થાય છે... એનાથી જીવનના ઉદ્દેશાસનો જન્મ અથવા પુનર્જન્મ થાય છે, બુધ્ધિની સમતા પ્રાપ્ત થાય છે અને જે લોકો નિરુદ્ધ અથવા ઉદાસીન બની ગયા હોય છે તેઓનું માનસ પ્રાણી માત્ર તરફ કલ્યાણકારી બની જાય છે... અને આ બધું સુર્યનાં કિરણોની વણુમાગી ઉદારતાને જ આભારી છે.”

સુર્યસ્નાનથી શરીરની અંદરનાં

અંગોમાં પણ જે કચરો એકઠો થયો હોય કે બીજા ભસવો થયો હોય તે ઓછો

થાય છે અને તેથી કરીને પ્રમાણથી વધી ગયેલી લોહીનાં સંચરણની ગતિ નિયમિત બને છે. લોહીમાં રાતાં સેલ્સ-ગ્રાણુઓ-નું પ્રમાણ વધે છે. ગુરુદયોની કાર્યશક્તિ વધે છે અને તેથી પેશાબ સ્વચ્છ બને છે. શ્વાસની ઉંઘાઈ વધે છે અને લોહીમાં પ્રાણવાયુનું પ્રમાણ વધે છે. આ બધી અસરો શરીરને માટે ઘણીજ લાભદાયક હોય છે કારણ કે તેનાથી શુભાવેલી તન્દુરસ્તી પાછી મળે છે; હોય તે જળવાઈ રહે છે અને વધે પણ છે.

ચામડીના કોઈ પણ ભાગ પર અલ્ટ્રા-વાયોલેટ કિરણોની અસર થાય તેનો લાભ આખાં શરીરને મળે છે. અલ્ટ્રા વાયોલેટ કિરણોની સારી અસરોનો પૂરો લાભ મેળવવા માટે ધીમે ધીમે જેમ અને તેમ આખા શરીરને તેની સામે ધરવું જોઈએ પણ લાભકારક પરિણામો મેળવવા માટે આખાંજે શરીરને તેની નીચે આજીવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા નથી. એ સારવાર બહુ પદ્ધતીસરની હોય છે અને ખાસ કરીને શરીરના જે ભાગો તડકાના લાભથી વંચિત રહ્યા હોય તેને તે આપવાની જરૂર રહે છે. સુર્યનો પ્રકાશ ચામડી મારફતે કોઈ અનુભવ રીતે અસર કરીને શરીરમાં કેટલાક રસાયણીક ફેરફારો ઉપજાવે છે. એ રસાયણીક ફેરફારો શરીરના બધાંજે અવધવેને અસર કરે છે. એ હવે જણાઈ ચુક્યું છે કે સુર્યનો પ્રકાશ લોહીમાં કેલશીઅમ, ફોસ્ફરસ અને લોહનાં તત્વો વધારે છે, અને એ રીતે લોહીક્ષીણ થવામાંથી આપણને બચાવી લે છે.

સુર્યના કિરણો જતું-નાશક પણ હોય

છે. જો તુઓ અધારી, બીનાશવાળી અને સહેજ ગરમીવાળી જગ્યાઓમાં ભરાઈ રહે

છે. સુચકિરણો તેમને મારી નાખે છે. આ વાતથી સ્ત્રીઓ પણ સારી રીતે વાકે-
ફગાર હોય છે. જે ક્ષયનાં જંતુઓને પણ
થોડા કલાક તડકામાં રાખવામાં આવ્યાં
હોય તો નાશ પામે છે. સુચના તડકા
ન્યુમેનીઆ અને પીળાં ઘણાંએ ગહન
દર્દોનાં જંતુઓને મારી નાખે છે. આપણાં
પથારી પાગરણ અને પેટીઓમાં પડ્યાં
રહેતાં કપડાંઓને સ્ત્રીઓ વખતો વખત
તડકે નાખે છે તેમાં ઘણું ડહાપણ રહેલું
છે. એવી જ રીતે ન રૂઝાતા હોય અથવા
બહુ ધીમે ધીમે રૂઝાતા હોય એવા જખમો
કે ધારાઓને તડકામાં રાખવાથી વહેલાં
રૂઝાવા માંડે છે. એવી જ રીતે ચામડીનાં
પશુ ઘણાં દરદો ખુલ્લી હવા અને સુચ-
પ્રકાશથી દૂર થાય છે.

છેલ્લાં થોડાં વર્ગોથી
ડાકટરોએ સુચ-

કિરણોની એક ખીછ ઘણી જ ઉપયોગી
સેવાની પીછાણુ કરી લીધી છે. એમ
માણુમ પડ્યું છે કે ગળા જતાં હોય અને
હાડકાં ધ્રુલતાં હોય એવું જે બચ્ચાંઓનું
“રીકેટ” નામનું દરદ કહેવાય છે તે
સુચસ્નાનથી અટકાવી શકાય છે. એ દરદ
અટકાવવા માટે બાળકને જોટલું સુચ-
સ્નાન આપવાની જરૂર હોય છે તેટલી જ
તેના ખોરાક સખાંધી સંભાળ રાખવાની
જરૂર રહે છે. બચ્ચાંઓને તડકામાં
ખુલ્લી હવામાં દરરોજ થોડા કલાક રમ-
વાની સગવડ મળે એવી તજવીજ માળા-
પોએ કરવી જ નોંધએ. બચ્ચાંઓનું
શરીર અને મન બરાબર ખીલે એ માટે
ખોરાક જોટલો જરૂરી છે એટલો જ
સુચપ્રકાશ પણ જરૂરી છે. હિન્દમાં છોક-
રાંઓને તડકે બેસારવામાં આવે છે એ
ઘણું જ લાભદાયક છે

ઝાડાં અથવા કાળાં
રંગનાં કપડાંઓ-

માંથી સુચનો પ્રકાશ પસાર થઈ શકતો
નથી. એટલા માટે કપડાં જેમ બને તેમ
આછાં અને આછા રંગનાં પહેરવાં નોંધએ-
ખાસ કરીને ઉનાળામાં. સફેદ રંગનાં કપડાં
હોય તો સહુથી સારું. ઝાંખો આસ્માની
અથવા ઝાંખો ભૂરા રંગ પણ લાભદાયક
હોય છે. પરંતુ સુચકિરણોનો પૂરોપૂરો
લાભ લેવો હોય તો તો તેને સીધાં શરીર
પર જ પડવાં દેવાં નોંધએ. સુચસ્નાન વિશે
આપણે ઉત્સાહી રહેવું નોંધએ પણ
વધારે પડતા નહી. દરેક માણસ સરખા
પ્રમાણમાં સુચનો તાપ સહન કરી શકે
નહિ. કેટલાક માણસો તો વધારે પડતા
તડકામાં રહેતાં ખુબ જ હેરાન થાય છે.
આ કારણથી સુચસ્નાનના વગર વિચાર્યા
અખતરા આદરવા એ સલાહગતિ ભણું
નથી. ક્ષયથી પીડાતા લોકોને બપોરના
તડકામાં રાખવાને પરિણામે ઘણી વખત
અનિષ્ટ પરિણામો આવ્યાં છે. એ યાદ
રાખવાની ખાસ જરૂર છે કે શરીરને જે
ક્ષયો થાય છે તે સુચની ગરમીથી નહિ
પણ પ્રકાશથી. સુચનો પ્રચંડ તડકો
નમોને દીસી કરી નાખે છે, ભૂખ લગાડી
દે છે, તાવ આવે છે અને રાત્રિ ફીણ
બનાવી દે છે.

પુલેલી વખત સુચ-
સ્નાન કરો ત્યારે

પાંચ મીનીટથી વધારે વખત તડકામાં ન
બેસવું. શરૂઆત ધીમેથી અને સંભાળ-
પૂર્વક કરવી: પ્રથમ ફક્ત પગ અને
ખભાનો ઉપયોગ ભાગજ ખુલ્લો રાખવાં.
પછી ધીમે ધીમે વખત અને શરીરનો
ખુલ્લો ભાગ બન્ને વધારતા જવ.
ઘણી ખરી વખત તો તો માત્ર પગજ

તડકામાં પાંચ મીનીટ સુધી દિવસમાં જે ત્રણ વાર ખુલ્લા રાખવાનું સલાહકરક છે. બીજો દિવસે દસ મીનીટ અને એમ ધીમે ધીમે આગળ વધવું. પંદરેક દિવસ પછી આખું શરીર ત્રણેક કલાક કે વધારે વખત માટે તડકામાં રાખી શકાય. તમારાં શરીર પર તેની શી અસર થાય તે લક્ષ્યમાં રાખીનેજ આગળ વધવું. સુયંસ્નાનની અસર અનંદ ઉપભવનારી થતી નેછએ. થાકી જાય કે શ્વાસોશ્વાસ વધી જાય તો સમજવું કે તમારી શક્તિ ઉપરાંત તમે સુયંસ્નાન કરો છો. બપોરના વખતે સુયંસ્નાન કરવું નહિ એ કામને માટે વહેતી સવારના કઠાકો અને સાંજના કઠાકો વધારે સારા છે કેમકે તેનાથી આપણામા ઉત્સાહ અને નેમ આવે છે.

બહુ નાનાં બને બહુ મોટી ઉમરનાં માણસોએ સુયંસ્નાન કરવામાં ખુબ સંભાળ રાખવી નેછએ. ચામડીનો રંગ રક્તે રક્તે શામળો થતો જાય એ તેની સારી અસરની નિશાની છે. શરીરને ખુલ્લું મુકતાં પહેલાં હાથ અને પગ ખુલ્લા રાખવાનો મહાવરો કરવો નેછએ. આંખ અને માથાં પર સીધો તડકો ન પડવા દેવો. ચામડીનો દાદ ભૂખનો અભાવ, તાવ, કંટાળો, માથું દુખવું, ઉંઘનો અભાવ એ ગંધાં નુકશાનકારક છે અને એમ સાફ બતાવે છે કે સુયંસ્નાન યોગ્ય રીતે કર્યામ આવતું નથી અથવા વધારે પ્રમાણમાં કરવામાં આવે છે.

સુયંસ્નાન સાથે ને
કમરત કરવામાં

આવે અને શરીરને મસળવામાં-મસાજ કરવામાં-આવે તે ઓર ફાયદો થાય છે. ડાકટરની સલાહ લીધા વિના સુયંસ્નાનના

અખતરો કરવા માંડવા એ સલાહકારક નથી.

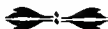
એક વિખ્યાત ડાકટરે કહે છે કે: શી-એન પ્રકાશ અને રેડીઅમ અને રેજનન રેઈઝ અને કિરણોન બધાએ ઉપયોગો અને ગરમીના કિરણોના બધાએ ઉપયોગો અને વીજળીક મોળાંઓના બધાએ ઉપયોગો શક્તિક્ષીણ સ્નાયુઓને પુનઃજીવન આપવા માટે કરી લઈએ; રેડીએશનના સર્વ પ્રકારનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરી લઈએ તો પણ દર્દને મુદારનાર કે અટકાવનાર તરીકે સુયંસ્ના કિરણોની બરાબરીમાં તેઓ નજ આવી શકે. એક ખામોચીઆં અને મોટાં સરોવર વચ્ચે જેટલો તફાવત હોય એટલો તફાવત એ દાકતરી ઉપાયો અને સુયંપ્રકાશ વચ્ચે છે.

સુયંપ્રકાશ તંદુરસ્તી
માટે એટલો બધો

ઉપયોગી છે કે જ્યારે પાઘળાંઓ કે એવાં બીજાં કારણોસર સુયંસ્ના કુદરતી પ્રકાશ મળી શકે તેમ ન હોય ત્યારે એ પ્રકાશનો લાભ મેળવવા માટે પાશ્ચિમાત્ય ડાકટરોએ કૃત્રિમ સુયંપ્રકાશ શોધી કાઢ્યો છે. એ પ્રકાશ ખાસ જાતની જતીઓ મારફત મળી શકે છે. જ્યારે છેક ખુલ્લાં શરીરથી તડકામાં બેસવાનું શક્ય ન હોય ત્યારે કૃત્રિમ સુયંસ્નાન જેટલું અને તેટલું કરાવવું નેછએ. કૃત્રિમ સુયંપ્રકાશનાં કારણો કુદરતી સુયંકિરણો કરતાં ઘણાં વધારે ઉગ્ર હોય છે. માટે તેનો ઉપયોગ કરતાં ઘણીજ સંભાળ રાખવાની રહે છે. એ કિરણોથી સારવાર મેળવવી હોય તો તે ડાકટરોને હાથે મેળવવાનું જ સલામતભણું છે

માણસ જાત આ દુનિયા 'પર લાખો વરસથી હસ્તીમાં આવી છે પણ તેણે કપડાં પહેરવાનું હજી થોડાં હજાર વર્ષોથી જ ચાલુ કયું છે. માણસો કહે છે કે સુધાં પૃથ્વીનો પીતા છે અને આપણા ખોરાક અને અગ્નિનું મુળ એમાં રહેલું છે. સંસ્કૃતિનો જેમ જેમ વિકાસ થતો ગયો તેમ તેમ માણસ પોતાનું શરીર

વધારે અને વધારે ઢાંકતો ગયો છે અને ખુલ્લાં મેદાનો છોડી અંધારાં મકાનોમાં વસતો થયો છે. એ ચોક્કસ છે કે આ ફેરફારથી શરીરની દૃષ્ટિએ માણસે મેળવવા કરતા વધારે ગુમાવ્યું છે. માણસે કૃત્રિમ સંયોગોમાં જીવતાં નિરાધાર સત્વ જનતા મટી જઈને સુધાં પ્રકાશમાં જીવતાં યથા જનું ઘટે છે.

જીતો ધનામ જીતો !

૧ હું ધનામ રૂ. ૧૦૦૦. ૨ હું ધનામ રૂ. ૫૦૦.
ખીજાં રૂ. ૩૦૦૦ નાં ધનામો.

નીચેનાં:—

૧. દરેક ખાનામાં એક ખુટતો અક્ષર ઉમેરી આડા અવળા ગોઠવી હીન્દુસ્તાનનાં ૧૦ શહેરનાં નામ પુરાં કરીતાં ૩૦-૧-૩૪ પહેલાં દાખલ શી રૂ. ૧ ના મનીઓડર સાથે મોકલવાં.
૨. મનીઓડર રસીદ એન્ટ્રીઓ સાથે મોકલવી, તે સીવાયની એન્ટ્રીઓ ઉપર ખ્યાન આપવામાં આવશે નહીં. 'નવયુગ'ની ઓશીસમાં સીલ કરી રાખેલો ખરો જવાબ જીતાર્થ માસના અંકમાં પ્રગટ થશે.
૩. ૧ હું ધનામ ખરા જવાબવાળાને મલશે. ખીજાં ધનામ ઓછી જીલવાલાને અપાશે. સરખી જીલવાળાને ધનામ સરખે ભાગે વહેંચવામાં આવશે.
૪. ૧૦૦૦૦ કરતાં વધુ કે ઓછી એન્ટ્રીઓ આવશે તો ધનામમાં તે પ્રમાણે વધઘટ થશે.
૫. એકથી વધુ એન્ટ્રીઓ જીતી દાખલ શી સાથે મોકલાશે. સાદા કાગળ ઉપર એન્ટ્રીઓ મોકલી શકાશે.
૬. કોમ્પીટીશન સંબંધી પત્રવ્યવહાર ૪૨ વામાં આવશે નહીં.
૭. ડાયરેક્ટરનો નીચું સહુને બંધનકર્તા ગણાશે.

જીતન કોમ્પીટીશન

ખુટતો અક્ષર ઉમેરી ગોઠવવાનાં શહેરો.	
1	MUNAL
2	DALEEJING
3	HILD
4	RATOK
5	MARAD
6	DINAPORE
7	CAWPERN
8	COHNI
9	EELORL
10	ADHNAW
જા. ખ. નં. M. 6. નામ અને સરનામું:—	

ધી યુનીવર્સલ કોમ્પીટીશન ખુરો, ડાકોર (ગુજરાત.)

રોટી

એક સમય એવો હતો કે જ્યારે માણસો પત્થરનાં હથિયારો બનાવતા હતા, અને જંગલોમાં પશુઓનો શિકાર કરીને જીવન નિર્વાહ કરતા હતા. અને એ શિકાર પશુ ક્યારેક મળતો અને ક્યારે નથે મળતો. તે દિવસોમાં ચોતાનાં સંતાનો માટે-વારસામાં હુંગરાની તળેટીએ એકાદ ઝુંપડી ને

થોડાંક ટુટ્યાં ટુટ્યાં વાસણો મુકી જતા. પ્રકૃતિ એ સમયે વિશાળ, અસાત અને બીહામણી વસ્તુ હતી. તેથી તેઓને ચોતાનું હુન્ગેમી જીવન દક્ષિણ માટે ખજાણું ટકકર ઝીંકવી પડતી હતી-પરંતુ એ બધી ધણી જના જમાનાની વાતો છે. માનવજાતિ ત્યારથી ધણી આગળ વધી ચૂકી છે.

તે જમાના પછી અસાંતિના અનેક યુગોનો ક્રમ વીતી ગયો. એ દર-મીયાન મનુષ્યસમ્રાજ્યે અવલુનીય સંપત્તિ

પૃથ્વિની શરૂઆતથી માંડીને આજ સુધીમાં માણસે રોટી મેળવવાને શાશ્વત પ્રયત્નો કર્યા છે, કંઈ રીતે કર્યા છે અને તેનું પરિણામ આજે શું આવ્યું છે તેનો સચોટ અને સર્વગ્રાહી સરવાળો અહિં રજૂ થાય છે.

મેળવી લીધી. જમીનો સાફ કરી નાખી, ખાખોચીઆં ભરી નાખ્યાં, જંગલો કાપી મેદાન કર્યાં, રસ્તાઓ બનાવ્યા. હુંગરાઓ કાપી વચ્ચેથી માર્ગ કાઢ્યો. અનેક પ્રકારનાં યંત્રો તૈયાર કર્યાં. પ્રકૃતિનાં રહસ્યોનો ઉકેલ કરવામાં આવ્યો. વરાળ અને ગિલૂતને વરા કરી તેને આસાંકિત સેવકો બનાવ્યાં. પરિણામ એ આવ્યું છે કે આજે સમગ્ર માનવસમાજને જન્મ લેતાંની સાથેજ પોતાના ઉપયોગ માટે પૂર્વજોની અતુલ સાધન સંપત્તિ મળી જાય છે. આ પૂર્ણ સંપત્તિ એટલી બધી વધારે છે કે જો એક માણસ પોતાના પરિશ્રમ સાથે બીજાઓના પરિશ્રમની મદદ લઈને એનો ઉપયોગ કરે તો એટલું બધું વધારે ધન તેને

અનુવાદક: .....

આ. સા દી ક

મળી રહે કે અરેબીઅન નાઇટસની કહા-
ણીઓની કલ્પનાને પણ વટાવી ન્દય.
અટળકે ધનસંપત્તિ!!

જીન દૂર દૂર સુધી સાફ કરી
નાખવામાં આવી છે. એમાં
ઉત્તમમાં ઉત્તમ બીતું વાવેતર કરવામાં
આવે છે. એ વાવેતર એના ઉપર અર્થ-
એલા પૈસા અને પરિશ્રમનો વિપુલ ખર્ચો
આપવાને તૈયાર હોય છે. ખેતી કરવાનાં
શાસ્ત્રીય જ્ઞાનનો ખૂબ પ્રચાર થઈ ચુક્યો છે.

અમેરીકાનાં વિશાળ મેદાનોમાં શક્તિ-
શાળી યંત્રોની મદદવડે એકસો
માણસો થોડાજ મહિનાઓમાં એટલું બધા
ધઉં ઉત્પન્ન કરી શકે છે, જેને દસ
હજાર માણસો એક વર્ષ સુધી ખાય તોયે
ન ખૂટે. જ્યારે માણસ પોતાના ઉત્પન્ન-
ને બમણું ત્રમણું અને ચારગણું પણ
વધારવા ઇચ્છે છે, ત્યારે તે પોતાની
જમીનને અત્યુક્ષ્ણ રીતે તૈયાર કરી નાખે
જે તે દરેક વખતે વાવેતર કરતાં ધ્યાન
પામે છે, અને એવી રીતે અતિધણી
પાલ ઉત્પન્ન કરે છે. જૂના જમાનોનો
શેઠારી જ્યારે પચાસ સાઠ માઇલ લટ-
તો ત્યારે માંડમાંડ તેનાં કુટુંબને માટે
માવાતું મેળવી શકતો. આજના
લુધ્યાના કુટુંબનો જીવનનિર્વાહ અનેક
રથોએ બહુજ ઓછું કામ કરીને,
અને કેટલેક રથો વધારે નિશ્ચિન્તતાની
સાથે, થઈ જાય છે. પવન અને પાણીની
અગવડો હવે રહીજ નથી. જે સૂર્યદેવ
વાદળોમાં ધૂધાઈ જાય તો કૃત્રિમ ગરમી
મારફતે કામ ચલાવવામાં આવે છે.
એટલુંજ નહીં હવે તો એવાયે
સમય આવતો દેખાઈ રહ્યો છે કે જ્યારે
ખેતીની સરખતા માટે કૃત્રિમ પ્રકારનો
ઉપયોગ કરવામાં આવશે. આટલું તો
આજે યાય છે કે કાચ અને ગરમ પાણીના

નળોના પ્રયોગથી ધારવામાં આવેલા રથાને
નૈસર્ગિક રીતે જેટલી ઉત્પન્ન થાય છે,
તેના કરતાં દસગણી અને પચાસગણી
વધુ ઉત્પન્ન સુધ્ધાં કરી લેવામાં આવે છે.

ઉદ્યોગ-ધંધાના ક્ષેત્રમાં જે મહાન
સફળતાઓ મળી ચુકી છે, તે
એથીયે વધુ વિલક્ષણ છે. આધુનિક યંત્રો-
નોજ દાખલો દેય, જે ધણુંકરીને
અંજાત શોધકોના ત્રણ ચાર પેઢીઓના
પરિશ્રમનું ફળ છે. એ યંત્રો હુદ્દિમાન
સવિવેક પ્રાણીની જેમ કામ કરે છે. એ
યંત્રોની સહાયવડે આજકાલ એકસો
માણસ દસ હજાર માણસોને જે વર્ષ સુધી
પહેરી શકાય એટલું કાપડ ઉત્પન્ન કરી
નાખે છે. કાલસાની વ્યવસ્થિત ખાણોમાં-
એકસો ખાણમાં કામ કરનારાઓના પરિ-
શ્રમથી આજકાલ એટલોબધો કાલસો
નિકળે છે કે જે દસ હજાર કુટુંબોને શર-
દીના દિવસોમાં ગરમ રાખી શકે. હાલ
માંજ એક અદ્ભુત દ્રવ્ય લેવામાં આવ્યું
છે અને તે એ કે અંતરાષ્ટ્રીય પ્રદંશનોના
પ્રસંગે થોડાજ મહિનામાં શહેરનાં શહેરો
વસી જાય છે. એવા રાષ્ટ્રોના નિર્ધારિત
ઠાણોમાં એથી જરાયે અગવડ પડતી નથી.

લે ઉદ્યોગ-ધંધામાં કે ખેતીવાડીમાં-
માત્ર એટલુંજ નહીં પણ આપણી
આખી સામાજિક વ્યવસ્થામાં-આપણા
પૂર્વજોના પરિશ્રમ અને તેમની શોધખો-
ણોનો લાભ મુકીબર માણસોનેજ મળતો
હોય, પરંતુ એ વાત નિર્વિવાદ છે કે
પોલાદ અને લોખંડના એ યંત્રોની મદદથી
સાધારણ જ્ઞાનવંત મુદાયના પ્રત્યેક ભાગને
માટે સુખ અને વૈભવની ખેદદ સામગ્રી
ઉત્પન્ન થઈ ચુકી છે.

વસ્તુતઃ આપણે સંપન્ન થઈ ચુક્યા
છીએ. આપણી સંપત્તિ આપણે સમજીએ
છીએ તે કરતાં ઘણી વધુ છે. જેટલી

સંપત્તિ આપણા અધિકારમાં આવી ચુકી છે, તે થે કે' ઝોછી નથી. એથી વધારેની ધનસંપત્તિ એ છે ને આપણે યંત્રોદ્ધારા ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ. સૌથી વધારે ધનસંપત્તિ એ છે ને આપણે આપણી ભૂમિમાંથી વિજ્ઞાનદ્વારા અને કલાકૌ શક્તિનાં જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ; અને તે માત્ર એકજ શરતે કે આ બધાં સાધનોનો ઉપયોગ સહુનાં સુખ માટેજ કરવામાં આવે

આ પછી સમ્યક્ સમાજ ધનવાન છે. તે છતાંયે મોટા ભાગ શા માટે ગરીબ છે? સાધારણ-જનતાના મોટા સમુદાય ઉપર અસહ્ય દુઃખો ને સંકટો શા માટે? જ્યારે ચારે તરફ આપણા પૂર્વ-જેએ કમાવેલી સંપત્તિના દૃગ્દશા પડ્યા છે, અને જ્યારે ઉત્પત્તિના આદ્યતા ગંતવ્ય ને વ્યાપ્યાન સાધનો-યંત્રો ઉભાં છે-જેનો ઉપર થોડજ કલાક કામ કરવાથી બધાને નિશ્ચીતરૂપે સુખ અને સગવડ મળી શકે છે, તો પછી સારામાં સારો પગાર મેળવનાર મજૂરને-શ્રમજીવીને આવતી કાલની ચિંતા શા માટે રહ્યા કરે છે?

સ માનવાદીઓએ આ વાતનું રહસ્ય બગવ્યું અને ચાક્યા વીના વાર-વાર એને એ સત્ય સમજાવ્યું. આજે પણ તેઓ એજ વાતો પોકારી પોકારીને ફરી રહ્યા છે, અને બધા શાસ્ત્રોનું પ્રમાણ આપી આપીને એ સત્યો સિદ્ધ કરી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે આ ઇતિહાસ, ચિંતા-ગરીબી અને ભૂખમરાનું કારણ એ છે કે ઉત્પત્તિનાં બધાં સાધનો-જમીન, ખાણો, રસ્તાઓ, યંત્રો, ખાદ્યોગકીની વસ્તુઓ; મશીનો, શિક્ષણ અને જ્ઞાન-એ બધાંયે થોડજ માણસોએ ઝડપી પોતાના હાથમાં લઈ લીધાં છે, એ બધાંનો સાચો ઇતિહાસ છે, પ્રસારો છે. એ લૂંટનો ઇતિહાસ અનેક

પ્રકારની સમજાઓ, દંડ, મુદ્દ, અજ્ઞાન અને અભ્યાસોની ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ છે. મનુષ્યોએ પ્રકૃતિની શક્તિઓ ઉપર વિજય મેળવ્યા, એ પહેલાં એનો જીવન-ક્રમ એવોજ હતો. ખીલું કારણ એ છે કે પ્રાચીન નિયમો-રિવાજો વગેરે અત્યારે રદ્દ કરીને આ થોડાક-મુઠ્ઠાભર માણસો માનવજાતિના-માનવસમુદાયના ૨/૩ ભાગના લાભ-નફા-ઉત્પન્ન ઉપર કબ્જો જમાવી એકા છે, અને તેને અત્યંત ખૂબ રીતે વા શર્માવનારી રીતે વેડફી નાખતા રહ્યા છે. આ સર્વવ્યાપી દુઃખનું ત્રીજું કારણ એ છે કે આ મુઠ્ઠાભર માણસોએ માનવસમુદાયની એવી દુદ્દશા કરી નાખી છે, કે તે ખીચારાઓ પામે એક માસ માટે તો શું, એક અઠવાડિયા માટે પણ જીવન નિર્વાહની વસ્તુઓ રહેતી નથી, તેથીજ એ લોકો તેમને કાન પણ એવીજ શરતે આપી શકે છે કે આવકનો મોટો ભાગ પોતાનેજ મળે. ચોથું કારણ એ છે કે આ મુઠ્ઠાભર માણસો, બાકીના માનવસમુદાયને તેઓની જરૂરીઆતની વસ્તુઓ પણ બનાવવા હેતા નથી, અને તેઓને એવી વસ્તુઓ તૈયાર કરતાં અટકાવે છે જે સહુનાં જીવન માટે જરૂરી ન હોય, પરંતુ જેમાંથી એકદહશ્યુ સત્તા અધિકાર ધરાવનારાઓને વધુ લાભ મળી શકે. આમાંજ સમાજવાદનો મૂળ્ય સાર-સમાજવાદનું સર્વસ્વ સમાએલું છે.

કે ઈ પણ સમ્યક્-સુધરેલા આગળ વધેલા દેશોના દાખલો લ્યો જ્યાં પહેલાં જંગલો અને ખાડાખાણેલીઓ હતાં, ત્યાં આજે વિશાળ મેદાન અને સ્વચ્છ વાયુ અને પણી છે. એ દેશો રહેવાને માટે મોખ્ય બની ગયા છે. જ્યાં પહેલાં ભૂમિ ઉપર નાની મોટી વનસ્પતિ માત્ર ઉત્પન્ન થતી હતી, ત્યાં આજે ઘણી કીમતી રત્નો આવે છે. ફૂગશાઓના ધાતુમાં,

પંથરતું છગર કાપી કાપીને ચણુતરાઓ
 બનાવી નાખ્યા છે, અને તેની ઉપર દ્રાક્ષની
 વેસો લનાડી દીધી છે. જે જંગલી વૃક્ષો
 ઉપર ખાટાં ભોર અને અખાઘ કન્દમુળ
 સિવાય કંઈએ આવતું નહીં, વર્ષો સુધી
 અનેક પ્રયોગો કરીને તેમનીયે કાયા-પલટ
 કરી નાખી છે. આજે ત્યાં તાજી શાક-
 ભાજી અને સ્વાદિષ્ટ ફળોલારેલાં છે. હળશે
 રસ્તાઓ અને રેલ્વેના માર્ગોની અનેક
 રેખાઓ પૃથ્વીને ઘેરી પડી છે, અને
 વચ્ચે આવના પવંતોના પેટમાં માર્ધ-
 લોતા માઇલ જેટલી લાંબી મુરંગો બના-
 વવામાં આવી છે. આદ્યપસ, કાક અને
 હિમાલય પવંતોના નિર્જન ધારોમાં પણ
 યંત્રોનો ચિત્કાર સંભળાયા લાગ્યો છે!
 નદીઓ ઉપર આગળોટા ચાલવા લાગી છે.
 સમુદ્ર તટોની ખૂરેખૂરી માહિતી મળવાથી
 તેમને વધુ સવડતા મળી છે. જ્યાં જરૂર
 પડી, ત્યાં ખોદખાદ કરીને તેની ઉપર
 કૃત્રિમ ખારોઓ તૈયાર કરી લેવામાં
 આવ્યાં છે, ત્યાં આગળોટા આશ્રય લે છે,
 અને સમુદ્રનો કાપ કે તોફાન તેમનું કથુંબે
 ખમાડી શકતું નથી. ઉંડી ખાણો ખોદ-
 વામાં આવી છે, અને જમીનના પેટમાં
 પેશી કોલસા અને ખીજાં ખનીજ કા-
 વામાં આવે છે. ટેકેટેકાણે ગંગાવર શહેરો
 વસી ગયાં છે, જેમાં ઉદ્યોગ, વિજ્ઞાન
 અને કળા એકત્ર ઘર્ષ થયાં છે.

આ પૃથ્વીને આ સદીમાં જે મહાન વૈભવ
 ઉત્પાદિતરમાં મળ્યો છે તે એ
 લોકોએ સમજ્યો છે જેઓ અનેક પેઢીઓ
 સુધી દુઃખોમાં રહ્યા અને દુઃખમાંજ મર્યા;
 જેમની ઉપર તેમના માલેકોએ લુલ્હમ ને
 અત્યાચાર-દુષ્પ્રવહાર કર્યા, અને જેઓ ઘોર
 પરિશ્રમ કરવાને કારણે જન્મરિત થઈને
 આદ્યા ગયા.

સંકડો વળો સુધી કરોડો માનવીઓએ
 જંગલો સાફ કરવા ખાઓચીઆંઓ
 ભરવા ને સુકવવા પાણી ને સ્થળમાર્ગ બના-
 વવા માટે પરિશ્રમ કર્યા છે. જે જમીન ઉપર
 આપણે આજે ખેતી કરીએ છીએ, એના
 એકેએક દુકકાતું માનવસન્તાનોની અનેક
 પેઢીઓએ પોતાના પરમેવાધી સીંચન ક્યું
 છે. દરેકદરેક એકર જમીન ઉપર સખ્ત
 મહેનત મજૂરી અને ખીજાં અનેક કષ્ટો
 આપણાજ પૂર્વજોએ સહન કર્યાની કલ્પણી
 લખાએલીજ છે. રેલ્વે માર્ગના દરેક દરેક
 બોગર (ટનલ)ના દરેક ઇંચ ઉપર માણસના
 લોહીતું બળિદાન લાગેલું છે.

ખાણોની બીંતો ઉપર આજે પણ એ
 ખોદનારા મજૂરોની કાઠણી-કુહાડીનાં
 ચિન્હો નજરે પડે છે. ત્યાં ખાંભલાઓ
 વચ્ચે જે મ્થાનો છે, ત્યાં કોણુ જણે
 કેટકેટલાએ મજૂરોની કમ્પે બની છે. અને
 એ કોણુ કહી શકે છે કે એવી દરેક
 કક્ષમાં ફટલાં આંસુ, ફટલા ઉપવાસ અને
 ફટલાં અકથનીય દુઃખો પૂપાએલાં છે ?
 એવાં ફટલાંયે કુટુંબો હશે જેમનો આધાર
 એક મજૂરની મજૂરીના ચોડાશ બદલા
 ઉપર રહ્યો હશે; અને એજ માણસ-
 મજૂર પોતાની જવાનીના દિવસોમાં એજ
 ખાણમાં આગ લાગતાં, ધાંભલા તુટી પડતાં
 અથવા પાણીની રેલ આવતાં હંમેશ માટે
 આદ્યો ગયો હશે.

મોટાં શહેરોનો ઇતિહાસ એવોજ છે.
 શહેર શહેરો વચ્ચેનો સંબંધ રેલ્વે અને
 સ્ટીમરો લીધે બંધાએલો રહે છે. એ શહે-
 રોનાં તળમાં ખોદી લુઓ. એક ઉપર
 એક બખરો, ધરો, કક્ષાભવનો અને
 સાવર્જનિક ઇમારતોના અવશેષો ને ચિન્હો
 મળી આવશે; એ શહેરોના ઇતિહાસનું
 સંશોધન કરશે તો તમે સારી રીતે જાણી

શકશે કે એ સહેરની સમ્પત્તા, એના ઉદ્યોગ અને એની વિશેષતાના રૂપરૂપ રૂપને ક્રમશઃ વિકાસ થયો છે, અને એ પ્રકારનાં સહેરોને અનેક પેઢીઓના સહકાર-યથી આજનું રૂપરૂપ મળ્યું છે. દરેક મકાન, કારખાનાં અને ગોદામો જેવી રીતે અગાઉના (ભૂતપૂર્વ) લાખો મજૂરોની એકમ મહેનતે ઉભાં થયાં છે, તેવી જ રીતે આજે પણ ત્યાં વસનારા અસંખ્ય શ્રમજીવિઓના સહકાર અને શ્રમથી એ વસ્તુઓનો વધુ વિકાસ થઈ રહ્યો છે, ને તેની રક્ષા પણ તેઓ જ કરે છે. જેને રાષ્ટ્રની સંપત્તિ કહેવામાં આવે છે, તેના પ્રત્યેક અંગનું મહત્વ એમાં જ છે કે તે એક મહાન વસ્તુનો અંશ હોય. જો મુંબાઈનું બારું અથવા કલકત્તાનું એક મોટું માલનું ગોદામ અંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના એ મહાન કેન્દ્રોમાં નહોય તો તેમનું મહત્વ જ શું રહે ? જો જમીન અને પાણીના માર્ગે હંમેશાં લાખો રૂપીઆનો માલ એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને મોકલવામાં આવે નહીં, તો ખાણો, કારખાનાંઓ અને રેલ્વેની શી સ્થિતિ થશે ?

જે સમ્પત્તા અને સંસ્કૃતિ માટે આજે આપણને ગર્વ છે, એના નિર્માણમાં કરોડો માનવપ્રાણીઓનો હાથ હતો, અને કરોડો મનુષ્ય, પૃથ્વીના લુપ્ત લુપ્ત માર્ગોએ, એ સંસ્કૃતિનું સંરક્ષણ ને તેનો નિરંતર વિકાસ સાધવા માટે પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે. તેઓના પરિશ્રમ વીના પચાસ જ વર્ષમાં ખરેખરે સિવાય બીજું કંઈ બાકી રહી શકતે નહીં.

આગલા જમાનામાં કે આજના યુગમાં ઉંચ પામેલો એક વિચાર, એક શોધખોળ એવી નહીં હોય જેને બધાની-સમસ્ત માનવસમાજની સંપત્તિ કહી

શકાય નહીં. એવા હજારો જાણીતા અને અજાણ્યા વિચારકો અને શોધકો થઈ ગયા છે, જે બીચારાઓ દરિદ્રતામાં જ મૃત્યુને ભેટ્યા છે. પરંતુ તેમના જ વિચાર, પરિશ્રમ અને જીવિના પ્રતાપે આજના યંત્રોનું નિર્માણ થયું છે, જેને આજે માનવની પ્રતિભાની મૂર્તિ કહેવામાં આવે છે. એ યંત્રો એક વ્યક્તિનાં કેમ હોઈ શકે ? એ યંત્રોનો એકસરખો લાભ માનવસમુદાયને શા માટે નહીં મળે ?

એકંદ્રો લેખકો, કવિઓ અને વિદ્વાનોએ મહેનત કરીને જ્ઞાનની શુદ્ધિ કરી, શોધ નિવારણ ક્યું અને વિજ્ઞાન વિચારના વાતાવરણની રચના કરી છે, તેઓના પરિશ્રમ વીના આ યુગની અદ્યતનતાઓ અસંભવિત હતી. અને એ હજારો તત્ત્વ-વેત્તાઓ, કવિઓ, વિદ્વાનો અને શોધકોને પાછી સદીઓમાં માનવતાએ કરેલા પરિશ્રમની સહાયતા-મદદ-મળી છે. ભૌતિક અથવા માનસિક-એમના જીવનનો આધાર અને પોષણ બધા પ્રકારના અસંખ્ય શ્રમજીવિઓ અને કારીગરોદ્વારા પ્રાપ્ત થયું છે. તેમને આજુમાજુની પરિસ્થિતિમાંથી જ પ્રેરણા મળી છે.

આમાં જરાયે સંકાનથી કે જગતભરના મુદીપતિઓ કરતાં નવીનદિશાઓમાં ઉદ્યોગોનો વિસ્તાર વૈજ્ઞાનિકોની પ્રતિભાને લીધે વધારે પ્રમાણમાં થયો છે, પરંતુ પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ઉદ્યોગ અને વિજ્ઞાનના સંતાન જ છે ને ? જ્યાંસુધી હજારો વરાળનાં બળે ચાલતાં યંત્રો બધાની આંખ સામે વર્ષો સુધી ચાલી સુક્યાં નહોતાં, અને તેમની મારફતે વરાળની સંચાલક શક્તિમાં, અને તેની જ રીતે શબ્દ, પ્રકાશ અને વિદ્યુતમાં દેખાઈ આવતી શક્તિનું રહસ્ય સમજાયું નહોતું, ત્યાંસુધી યંત્ર શક્તિના

ઉદ્દગમ-સ્થાનની અને ભૌતિક શક્તિઓની એકતાની જાહેરાત શું થઈ શકતે? અને જે વીસમી સદીના આપણા લોકોની સમ-જમાં આ વિચાર આવી ગયો છે, અને તે કામ કરવાનું જાણી પણ ગયા છે, તો એનું કારણ એ જ છે કે દરેકોની-વર-હંમેશ મળતા રહેતા અનુભવોએ આપણો માર્ગ સરળ ને સુગમ બનાવી રાખ્યો હતો. આ વિચાર તો અદ્વારની સદીમાં પણ આવ્યો હતો, અને તેઓએ એ વિચાર જાહેર પણ કર્યો હતો, પરંતુ એનો વિકાસ એટલા કારણોસર થઈ ન શક્યો કે આપણા યુગની જેમ તે સમયે વરાળચંત્રની આગલી બધી પ્રગતિ થઈ નહોતી. જે વરાળચંત્રના શોધક શ્રી. વોટસને એવા ચતુર કારીગરો નહીં મળતે, જેઓ તેમની કસ્ટમોએને ધાતુમાં ઉતારી શકતા હતા, અને જે તેમના ચંત્રના બધા અંશો-ભાગોને સંપૂર્ણતાનું રૂપ આપી ન શકતે, તો શું આજે વરાળને ચંત્ર બળમાં બંધ કરીને-એને થોડાથીએ અધિક આકાશકારી અને પાણી કરતાં જે વધુ સરળ બનાવી શકાત કે? ત્યારે શું આધુનિક ઉદ્યોગ ધંધામાં આવી કાંત થઈ શકતે કે?

દરેકેદરેક ચંત્રના વિકાસકર્મનો એવો જ ઇતિહાસ છે. એજ રાત્રિઓના જાગરણ, એજ દરિદ્રતા, એજ નિરાશાઓ, એજ હર્ષ અને તેજ અસ્થિત મનુરોની અનેક પેઢીઓની સહાયથી કરવામાં આવેલા સુધારાઓ, જેના સહકાર્ય-સહાય વીના ગમે તેવી ઉત્તમ કલ્પનાશક્તિ નક્કીજ કરતે. એ સિવાય બીજી એક વાત છે. દરેક નવી શોધ એક યોગ છે, તે એવી અસંખ્ય ગોઠાવું પરિણામ છે, જે ચંત્રશાસ્ત્ર અને ઉદ્યોગ ધંધાના વિશાળ ક્ષેત્રમાં એ કરતા પહેલાં યથા સુક્યા છે.

વિજ્ઞાન અને ઉદ્યોગ, જ્ઞાન અને પ્રયોગ, શોધ અને વ્યવહારિક સફળતા, સુધ્ધિ અને હાથનું કૌશલ, મન અને રનાયુ-ઓના પરિશ્રમ એ બધા એકી સાથે કામ કરે છે. દરેક શોધ, દરેક પ્રગતિ અને માનવસંપત્તિમાં દરેક વૃદ્ધિભૂત અને વર્તમાન કાળના સન્નિર્મિત શારીરિક અને માનસિક શ્રમનું ફળ હોય છે.

તો પછી કાષ્ટનેષ શો અધિકાર છે કે તે આ સંપૂર્ણ વસ્તુનો એક અંશ પણ ઝુંટવી લઈને કહી શકે કે આ તો મારો છે, તમારો નથી?

પરંતુ માનવ ઇતિહાસોના જે અનેક યુગો વીતી ગયા છે, તેમાં એ વાત મ્પષ્ટ રૂપે કહેવામાં આવી છે કે જે સાધનોદ્વારા મનુષ્યસંપત્તિ વધારે છે, અને પોતાની ઉપાક્રશક્તિ વધારે છે, તે બધાંયે થોડા જ માણસોએ ઝુંટવી લીધી છે. આજની સ્થિતિ એવી છે કે જમીનની મુળ કીંમત વધતી જતી જનસંખ્યાને લીધે છે, પરંતુ એ જમીન એવા થોડાજ માણસોના અધિકારમાં છે; જેઓ તેની ઉપર માનવ-સમુદાયને-સમુદાયને ખેતી કરવા દેતા જ નથી, અને જે ખેતી કરવા આપે છે તો તે અધુનિક રૂપે નહીં. દૂરકરો અને ખીજાં આધુનિક યાંત્રિક મોંઘનોનો ખેતી માટે ઉપયોગ કરવા દેતા નથી. ખાણોની પણ એજ સ્થિતિ છે. તે અનેક પેઢી-ઓના પરિશ્રમથી બનાવવામાં આવી છે, અને એનું બધું મહત્વ પરંતુ રાષ્ટ્રની ઔદ્યોગિક જરૂરીઆતો અને જનસંખ્યાની અધિકતાને કારણે જ છે; પરંતુ તેની ઉપર પણ થોડાજ-મુઠ્ઠીભર માણસોનું વ્યાપ્તિ છે. જે આ મુઠ્ઠીભર માણસોને એમની મુઠ્ઠી રોકવા માટે ખીજાં વધુ લાભ-દાયક ક્ષેત્ર મળી આવે તો, તેઓ

કોલસા કાઢવાનું બંધ કરી નાખે છે, અથવા થોડો જ કાઢે છે. યંત્રો પણ એજ મુઠ્ઠીભર માણસોના અધિકારમાં આવી ગયાં છે. જોકે કોઈ પણ યંત્રના પ્રારંભિક સ્વરૂપમાં ધીમે ધીમે જેટલા સુધારા થયા છે, તે બધા પણ ચાર પેઢીઓથી કામ કરનારા મજુરો માટે થયા છે, તે છતાંયે આ યંત્રોના એક માત્ર માલિક આ મુઠ્ઠીભર માણસો જ છે. વસ્તુસ્થિતિ આજે એવી થઈ ગઈ છે કે જો એક શોધકે અનાજ દળવાની ઘંટી એકસો વર્ષ ઉપર શોધી કાઢી હોય, અને આજે એનોજ પુત્ર ઘંટીના કારખાનામાં જઈને પોતાના અધિકારનો દાવો કરે, તો એને પણ એવો જવાબ આપી દેવામાં આવે છે કે, 'ફર ચાઓ, આ યંત્ર તમારું નથી.' અને જો તે એ યંત્ર લઈ લેવાનો પ્રયત્ન કરશે તો તેને ઝેળાથી મારી નાખવામાં આવશે.

એજ પ્રકારે લાખોની આબાદી, ઉદ્યોગ અને વ્યાપાર વગેરે નહીં હોય તો રેલ્વે પણ જુના લોખંડની જેમ પડી પડી કાટ ખાધા કરશે; પરંતુ એની ઉપર આ ગણ્યાગાંઠ્યા ભાગીગરોનો અધિકાર છે. આ ભાગીદારોને એટલીએ ખખર હોતી નથી કે જો રેલ્વે લાઇનોથી તેમને મધ્યકાળના રાજાઓ કરતાં વધુ આવક થાય છે, એ રેલ્વે લાઇનો ક્યાં આવેલી છે? આ રેલ્વેના માગેની પવર્તો વચ્ચે કોતરતી વેળાએ હજારો મજુરો મૃત્યુના મોંમાં શિકર થઈ પડ્યા છે. જો કોઈ દિવસે એજ મુડીપતિઓ સામે એજ મજુરોનાં નાનાં બાળકો, કાટેલાં લુગડાં પહેરી, ભૂખ્યા મરતા મરતા હાજર થઈને રોડીનો સવાલ કરી નાખે તો તેમને બંદુકની સંગીનો અને ગોળીઓ વડે જવાબ મળશે, અને 'સ્થાપિત હિતો' (વેસ્ટેડ ઇન્ટરેસ્ટ્સ) ની

રક્ષા માટે તેમને છીન્નબીન્ન કરી નાખવામાં આવશે.

મુઠ્ઠીભર મુડીપતિઓનાં વાદનું પરિણામ
એવું આવ્યું છે કે જ્યારે શ્રમજીવીઓના સંતાનો પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે બહાર પડે છે ત્યારે જ્યાંમુઠ્ઠી તેઓ પોતાની કમણીનો મોટા ભાગ માલિકને આપી દેવાનું સ્વીકારતા નથી ત્યાંમુઠ્ઠી તેમને ખેતી કરવા માટે ખેતર મળતું નથી, તેમજ ચક્ષુ-ધલા માટે યંત્રો કે ખોદવા માટે ખાણ પણ અપાતી નથી. એને પોતાની મહેનત થોડીક અને તેજ તુચ્છ-મજૂરી ઉપર વેંચવી પડે છે. એના પિતા પિતામજે આ ખેતરને સાફ કરવા એ કારખાનાઓનાં નિર્માણ કરવા, અને યંત્રોને સંકેળું બનાવવા માટે પોતાના લોહીનું પાણી ક્યું હવું. એ કામમાં તેઓએ પોતાની બધી શક્તિ વાપરી નાખી હતી, તેથી વધુ એમની પાસે આપવાનું હવું થે શું? પરંતુ તે શ્રમજીવીઓનો ઉત્તરાધિકારી જ્યારે જીવનમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તે જ્યાંલી માણસો કરતાંયે પોતાને નિધન જીએ છે. જો એને જમીન ખેડવાની પરવાનગી મળે છે, તો તે એવી શરતે કે ઉત્પન્ન થોથો ભાગ માલીકને અર્પણ કરે, અને બીજો થોથો ભાગ સરકાર અને સાહુકારને આપી દે. સરકાર, મુડીપતિ, જમીનદાર અને વચલા વેપારીઓએ લગાડેલા કરમાં હંમેશા વધારો થતો રહે છે. તેથીજ ખેડતો પાસે પોતાની ખેતી સુધારવાની શક્તિ કવચિતજ બચી શકે છે. + જો એ

+ હિંદમાંનો ખેડૂત બધા કરો આપ્યા પછી પોતાના પરિશ્રમ બદલ મહિનાઓ સુધી ભૂખ્યા જ રહે છે !

ઉદ્યોગ તરફ દષ્ટિ નાખે છે, તો તેને કામ મળે છે, પણ તેણે હંમેશા નહીં; આ કામ પણ એવીજ શરતે મળે છે કે ઉત્પત્તિનો અર્થો અથવા તૃતીયાંસ તે એવી વ્યક્તિને આપી દે, જેને દુનિઆએ મશીનનો માલેક માની લીધો છે.

આપણે આગલા જમાનાના જમીનદારો માટે તો 'શમ'! શમ'!!ના પોકારો કરીએ છીએ. અને ઠહીએ છીએ કે તેઓ ખેડૂત ખાસેથી એવો ભાગ મેળવી લીધા વીના ખેતર ઉપર પગ મુકવા દેતા નહોતા. એ જમાનાને જંગલીપણાનો યુગ કહેવામાં આવે છે, આજે રૂપ ભલે બદલાયું હોય, પરંતુ ખેડૂત અને જમીનદારની વચ્ચેનો સબંધ આજે પણ જેમનો તેમજ છે. આજે રાજપુત્રીની શરતો-સ્વતંત્રપણે કરવામાં આવેલી પરસ્પર શરતોની વાત કરવામાં આવે છે, પરંતુ એ વાતોની આડમાં અગાઉના જમીનદારોના જેવાજ ભાર મણુરો ઉપર નાખવામાં આવે છે. ખેડૂત ગમે ત્યાં આઠથો ભય, ત્યાં એને એવીજ સ્થિતિનો અનુભવ કરવો પડશે. બધી વસ્તુઓ વ્યક્તિગત સંપત્તિ બની ગઈ છે, તેથીકારણે એ સ્થિતિનો સ્વીકાર કરે, અથવા તો ભૂખ્યા મરે.

અર્થ એ પરિણામ અત્યંત ખરાબજ આવ્યું છે. આપણે વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ, પરંતુ ખોટી રીતે-ઉંધી દિશામાં. ઉદ્યોગ ધંધામાં સમાજની જરૂરીઆતોનો વિચાર કરવામાં આવતો નથી. એનો એક માત્ર ઉદ્દેશ સરોડીઆ-ઓના નફામાં વધારો કરવાનો રહ્યો છે. વેપારમાં હંમેશા ખર્ચની વધઘટ થવાનું આજ એક કારણ છે; તેથીજ વારંવાર હડતાળો પડે છે અને એવા દરેક પ્રસંગે હળશે મણુરો બેકાર બનીને ભીખ માંગવા લાગે છે.

વિચાર મજૂરોને એટલી મજૂરી મળતી નથી-કે જેથી તેઓ પોતેજ બનાવેલી વસ્તુ ખરીદી શકે; તેથીજ બીજા રાષ્ટ્રોના મુદિપતિ વગરનાં માલ વેચવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. યુરોપ વાસીઓને આવા પ્રકારે વિવશ થઇને પૂર્વના દેશોમાં, આફ્રિકામાં, મિસરમાં, ટાંગાનિકા અથવા ટાંગોમાં-અથે ફેકાણે આધીન પ્રજાઓની-હાસતવની વૃદ્ધિ કરવી પડે છે, જો કે તેઓ એમ કરે છે, છતાંયે તેઓને તરત જ એ વાતની જાણ થઇ જાય છે કે, બધાં સ્થળે એકસરખા પ્રતિ-સંધી હોય છે. બધાં રાષ્ટ્રોનો વિદ્રસ એક જ પ્રકારે થાય છે. પરિણામે ખર્ચ ઉપર કાણુ મેળવવા માટે અનેક વેળા સંગ્રામ-યુદ્ધ લડવાં પડે છે. પૂર્વ ઉપર અધિકાર જમાવવા માટે લગાઇ, સમુદ્ર ઉપર સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરવા માટે લગાઇ, આખાત ઉપર કર લગાડવાના હેતુ-સર લગાઇ, પાટોશી રાષ્ટ્રોને શરતો-સંધીના બંધનોમાં બાંધી લેવાને કારણે લગાઇ, વિદ્રોહી 'કાળી' જાતિઓને વધાર બનાવવા માટે લગાઇ, અને જરા જેવી વાતમાં લગાઇનું નિમંત્રણ ખરીદી લેવામાં આવે છે. જગતમાં તોપોની ગજની ઠહીએ બંધ થતીજ નથી. આખી ને આખી જાતિઓનો વધ કરી નાખવામાં આવે છે. યુરોપના રાષ્ટ્ર પોતાની આવકનો તૃતીયાંસ ભાગ અન્નસત્ત્વ ઉપર ખર્ચી નાખે છે. અને આપણે જાણીએ છીએ કે આ ભારે ખર્ચનો જાણો ને આખો ભાર બીચારા ગરીબ મજૂરોના માથે પડે છે.

-માટે-

જ્યારે ઉત્પત્તિનું સાધન મનુષ્યોનું સમ્મિલિત પરિશ્રમ છે, તો ઉત્પન્ન પણ બધાની સંપુક્ત સંપત્તિજ હોવી જોઇએ વ્યક્તિગત અધિકારમાં ન્યાય નથી, તેમજ

ઉપયોગી પણ નથી—બધી વસ્તુઓ બધાની છે—બધી વસ્તુઓ બધા માણસો માટે છે, કારણ કે બધાને એની જરૂર છે, બધાએ એને બનાવવામાં પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર પરિશ્રમ કર્યો છે. અને જગતની સંપત્તિના નિર્માણમાં કોણે કેટલો ભોગ આપ્યો છે, એનો હિસાબ કાઢવો અસંભવિત છે.

બસ, બધા પદાર્થ બધા માણસો માટે છે. હથીઆરો—સાધનોનો વિશાળ ભંડાર તૈયાર છે. જેને આપણે યંત્ર અથવા મશીન કહીએ છીએ—એ લોખંડના બનાવેલા યુદ્ધાસ્ત્રો આપણી નોકરી માટે તૈયાર હોવા છે. તે આપણા માટે ચીરવા કે રન્દો કરવા, કાંતવા અને વણવા, બગાડવા અને બનાવવા, અને કાચા માલની અદ્ભુત વસ્તુઓ બનાવી આપવા હાજર છે. પરંતુ કોઈનેય એમાના એકે યંત્ર—સાધનને પોતાના કબજામાં કરીને એમ કહેવાનો અધિકાર નથી કે “આ મારું છે, તમારે

એનો જે ઉપયોગ કરવો હોય તો તમારા ઉત્પન્ન ઉપર મને કર આપવો પડશે.” એ જ પ્રકારે મધ્યકાલીન જમીનદારોને પણ ખેડતોને એમ કહેવાનો અધિકાર નહીં હતો કે, “આ ફંગરાં, આ ભૂમિ મારી છે, એની ઉપર જે એકએક અનન્ય પૂણે બનાવો, ને એક ઘાસની ગંજ બધી એના ઉપરનો કર મને આપી દેવો પડશે.”

બધું ધન બધાનું છે ને સ્ત્રી અને પુરુષ બધા પોતપોતાના વ્યાજબી ભાગનું કામ કરી આપે. તો બધાની બનાવેલી વસ્તુઓમાંથી તેમને યોગ્ય ભાગ મેળવવાનો અધિકાર છે એ ભાગ એમના સુખ માટે પુરતો પણ છે. હવે એ ભુક્ષા-કળાશમાં મંત્રો નહીં ચાલે કે, ‘બધાને કામ કરવાનો અધિકાર છે,’ અથવા ‘બધાને પોતપોતાની મહેનતનો પુરો બદલો મળવો જોઈએ’ અને તો એમ જાહેર કરીએ છીએ કે ‘સુખ મેળવવાનો બધાને અધિકાર છે, અને એ બધાને મળવું જ જોઈએ.’

સેવા

એટલે !

વિદ્વાલયો લેખો : લાવનાલયો કાવ્યો :
મનગમતા શાસ : સામાજિક દુઃકી વાર્તાઓ :
એકાંકી નાટકો, નવલિકાઓ : તેમજ

શ્રી. રઘુનાથરાવ ગંગારામ કદમની કસાપલી કલમે લખાતી : ગીરનાં
જંગલોમાંના રોમાંચક પ્રસંગો વર્ણવતી : વીરરસથી ભરપૂર તદ્દન
નવીજ ચાલુ વાર્તા

પ્રગતિને પંથે

ઉપરાંત : સામાજિક પત્રો : હાર્યરસિક
સ્કંધો : દૂંકા છતાં સુંદર કૃતિ : ગજેરે
પ્રત્યેક માસે પીરસતું વિવિધ રસભર્યું

માસિક પત્ર

[વડોદરા રાજ્યની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર કરવામાં આવેલું છે.]
માત્ર છ આનાની ટિકિટ બીડી નમુનાનો અંક મંગાવો અને પછીજ ગ્રાહક બનો.
વાર્ષિક લવાજમ : બેટ પુસ્તક સાથે

દેશમાં ચાર રૂપિયા : દેશાવર છ રૂપિયા.

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ ત્રણ રૂપિયા.

સેવા કાર્યાલય : સાંકડી શેરી : અમદાવાદ.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ઝંડુ ફા ફા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માંડે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે

તનદુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નબળાઈમાં
આખાદ અસર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરાદિ રોગોના

અકસીર ઇલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ.

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી.૦-મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની ભાટિયા મહાજનવાડી, કાલબાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

॥ વિનાશનો વેપાર ॥

હાનિઆ-
ઉં માથી
કરોડો જીવાનોની
કલ યદ જાય,
કરોડો માઆપો પુત્ર
વિનાનાં, સ્ત્રીઓ
પતિ વિનાની, બા-
ળકા પિતા વિનાનાં
અને બહેનો ભાઇ
વિહોણાં બની જાય
એમાં રાજ હાય,
એજ વિષયનું જે

હુનીઆમાં એવી કુટલીયે
વેપારી પેઢીઓ છે કે જેમને
મોટી લલકાર જાગે તો ખુબજ
લાભ થાય. આ કારણથી તેઓ
હથીઆરોનો વપરાશ વધારવાને
ભયંકર પ્રયત્ન જાળ રચે છે.
એવી થોડીક નામચીન પેઢી-
ઓની છુપી ચાલખાજીમાં અહિં
ટાકીલિ કરવામાં આવે છે.

આપણને અનેક
ચોંકવનારી હકી-
કતો જાણવા મળ-
શે. પરંતુ એ
અહેવાલ બહાર
પડતાં પહેલાં જે જે
હકીકતો અત્યાર
સુધીમાં પ્રકાશમાં
આવી છે તે કંઈ
ઓછી ચોંકવનારી
નથી. એ પ્રતિ-
બોધનું થોડું દિગ્-

રાત દિવસ ચિંતન કરતો હોય અને એ
સ્થિતિ જાણવા માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચીને
રાત દહોડો અથાગ પ્રયત્ન કરતો હોય એવા
કોઈ આદર્શીની કલ્પના તમે કરી શકો છો ?
આવી જાતની કોઈ એક કે વધારે બધ
કિતઓ હોય તો તેને વિશેષતઃ શું ઇચ્છો ?
પરંતુ તમારી એ કલ્પના કે ઇચ્છાની
લેણ પણ પરવા કર્યા વિના એ મહા-
પ્રયત્નને માટે તૈયારી કરનારી એક આંતર-
રાષ્ટ્રીય સંસ્થા હસ્તી ધરાવે છે, એમ
મનાય છે. આ સંસ્થા ખરેખર આંતર-
રાષ્ટ્રીય છે કે જન જન દેશની, એ વિનાશ
પ્રચારક સંસ્થાઓ વચ્ચે એક ધારો સંબંધ
છે કે નહિ; એ સંબંધમાં તપાસ કરવા માટે
અમેરિકામાં હમણાં એક તપાસપંચ
નીમણું છે. એ પંચને અહેવાલ બહાર
પડશે ત્યારે એ પ્રલય પ્રચારક મંડ-
ળની માનવ વિરોધી પ્રવૃત્તિઓ વિશે

શંક અહિં કરી લઈએ.

દક્ષીણ અમેરિકાનાં જે નાનાં રાજ્યાં
બોલીવીઆ અને પરાગ્વે વચ્ચે આજે વર્ષો
થયાં ખૂનખાર જંગ ચાલ્યા કરે છે. પરિ-
ણામ એ આવ્યું છે કે બન્ને દેશોમાંથી
આજે જીવાન માણસો છેક નાશ પામ્યા
અણી પર આવી ગયા છે. આ યુદ્ધ શા
માટે જોલાય છે તેની ખબર બહુ ઓછી
લોકોને હોય છે. એટલે જીનીવાના પ્રગ્નસંધિ
તેને લગતી તપાસ કરવાને એક કમીશન
નીમ્યું. એ કમીશને હમણાં પોતાનો અહે-
વાલ પ્રગટ કર્યો છે અને તેમાં જણાવ્યું
છે કે એ બન્ને દેશો પાસે હથીઆરો
બનાવવાનાં સાધનો જરાએ નથી. તેથી જો
બીજા દેશોની હથીઆરો બનાવનારી પેઢીઓ
તેમને હથીઆરો પુરાં પાડવાનું બંધ કરે
તો એ લડાઇ થોડાજ વખતમાં બંધ પડી
જાય. એ દેશોને હથીઆર ખાસ કરીને

હથીઆરોની ખરીદી માટે મુકરર કરે છે. ઉપરાંત એ કંપનીઓ “શાંતિ પરિપત્ત” તુટી પડે એવી જાતનું પ્રચારકાર્ય પણ છાપાંઓ મારફત હાથ ધરે છે. ઘણી બેંકો દરજ્જાઓ બનાવવાનાં કારખાનાંઓમાં હિત ધરાવતી હોય છે અને તેઓ નાણાં વિનાની પ્રજાઓને હથીઆરો ખરીદવા માટે નાણાં ધીરે છે. ઉપરાંત રાજદ્વારી પુરૂષો પણ હથીઆરો બનાવનારી કંપનીઓના શેરો અને રોકાકા ધરાવતા હોય છે.

આ જાતની અજબ જીજ્ઞાસુત્વની આંતર-રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા અને છાપાંઓ મારફત અને લાકુતી લેખકો મારફત કરવામાં આવતાં પ્રચાર પ્રચારકાર્યને પરિણામે જુદા જુદા દેશોની સરકારો આજે એવી લયબીત બની ગઇ છે કે મોટા પાયાપર હથીઆરો અને વિનાશનાં ખીજાં બધાંએ સાધનો કાઢપણુ ખચે” સંધરી લેવા માટે દુનિઆના જુદા જુદા દેશોની સરકારો વચ્ચે જીવલેણ હરિકાષ્ટ ચાલી છે. પરિણામે મેનેટર નાથ જણાવે છે તેમ છેલ્લાં યુરોપીય મહાયુદ્ધ પહેલાં એટલે કે ૧૯૧૩ની સાલમાં લડાઈની જેવી તૈયારીઓ હતી તેવી આજે પણ નજરે પડે છે. ઉપરાંત આજે તો યુધ્ધની તૈયારી માટે ૧૯૧૩ નાં કરતાં ઘણું એ વધારે ખર્ચ થાય છે. એ ખર્ચનું પ્રમાણુ જરા જણી લેવા જેવું છે. ૧૯૧૩ ની સાલમાં થતાં ખર્ચને પાયારૂપ ગણતાં બ્રિટનમાં ૪૨ ટકા, ફ્રાન્સમાં ૩૦ ટકા, ઇટાલીમાં ૪૪ ટકા, જાપાનમાં ૧૪૨ ટકા, રશીઆમાં ૩૦ ટકા, અને મુનાઈડ રેઇઝર ઓફ અમેરિકામાં ૧૯૭ ટકા. ખર્ચ વધુ” છે. આંતરરાષ્ટ્રીય હથીઆરો બનાવનારી રાજી પોતાનાં પ્રચાર કાર્યમાં કેટલી બધી ફારી છે તે આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

માનવવિનાશમાં હિત ધરાવતી એ પેઢીઓની પ્રજ્ઞા સંબંધી તપાસ એકલાં

અમેરિકાએ હાથ ધરી છે એવું કશું જ નથી આ સંબંધમાં બ્રિટનની ઇન્ડીપેન્ડન્ટ લેબર પાર્ટી તરફથી થોડા વખત પહેલાં એક આશુ પુત્રક બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. તે પછીથી “ફ્રિન્ડ્સ” નામનું એક માસિક છે તેના અધિપતિઓએ કેટલાએ મંહિનાઓ સુધી ખાનગી અને જોખમભરી તપાસ ચલાવીને કેટલીક ચોંકાવનારી હકીકતો બહાર પાડી છે. એ માસિકના એક લાન્સે-તરના અંકમાં એ વિષયમાં એક ધણોજ ધ્યાન ખેંચનારો લેખ પ્રગટ થવા પામ્યો છે. એ આખો લેખ તો અહિં રજુ કરવાનું શક્ય નથી પણ તેનો સાર ભાગ વાંચકોને ખુબજ રસનાયક થઇ પડશે એમ માનીને તે અહિં રજુ કરવાની લાલચ રોકી શકતો નથી.

ફ્રિન્ડ્સ પત્ર એવી સાખીતીઓ મેળવી છે કે ફ્રાન્સની ફ્નીડર-ફ્રેસોટની હથીઆર બનાવનારી કંપની અને હોકાસલોવાકીઆમાં આવેલી તેની રોકાજ નામની શાખાએ જર્મનીમાં હીટલરને સત્તામાં આણવામાં અગત્યનો ભાગ લજળ્યો છે અને તેનાં પ્રચારકાર્ય માટે નાણાંની પણ મદદ કરી છે.” અને ફ્રાન્સ અને જર્મનીની હથીઆર બનાવનારી મુખ્ય પેઢીઓએ હીટલરને સત્તામાં આણવામાં અગત્યનો ભાગ લજળ્યો તેવું મુખ્ય કારણ એજ છે કે તેઓ એમ માને છે કે યુરોપમાં મુધ્ધ જગાડવાના કામમાં હીટલર ખુબજ ઉપયોગી થઇ પડશે.

એજ પત્ર વધુમાં ઉમેરે છે કે “એ જરા ધ્યાન ખેંચનાર” છે કે બરાબર એજ વખતે ફ્રાન્સની હથીઆર બનાવનારી પેઢીઓના કાણુમાં કે વગમાં હોય એવાં છાપાંઓએ હીટલરના અમલ સામે સખત ટીકાઓ કરવા માંડી અને જર્મની ફરીથી સશસ્ત્ર બને તે સામે ફ્રેન્ચ સરકારે વધુ

સલામતીની માગણી કરવી જોઈએ એવી જૂમ ઉઠાવી.”

એ માસિક તે સાથે ઉમેરે છે કે “એ જ ફ્રેંચ પેટીએ જ્યારે હંગેરીએ ટૂંતોન કરારોનો ભંગ કરીને યુધ્ધ આદ્યું” ત્યારે તેને હથીઆરો પુરાં પાડવા માંડ્યાં અને જ્યારે હંગેરીઅન સરકાર તેનાં નાણાં જારી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન રહી ત્યારે એ કંપનીએ ફ્રેંચ સરકારને હંગેરીને લોન આપવાની ફરજ પાડી અને એમ કરીને પોતાનાં નાણાં મેળવી લીધાં.”

“અત્યારે યુરોપમાં જૂઠાં જૂઠાં રાજ્યો વચ્ચે હથીઆરો વધારવાની જે હરિકાષ્ઠ આવી રહી છે તેની પછવાડે એક મોટું વિનાશક બળ રહેલું છે. ખાણો, સ્પેશ્લિસ્ટ, હથીઆરો, દારૂગોળો, બેંકો વગેરે પર કાબુ ધરાવતી એક આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થા હસ્તી ધરાવે છે અને તે સંસ્થા આંતર-રાષ્ટ્રીય એખલાસના જે જે પ્રયત્નો યાચે છે તે બધાને વેડફી નાખે છે. આ હજારો કંપનીઓ પર થોડાક મુઠ્ઠીભર માણસો જ સ્વામીત્વ ધરાવે છે અને એ લોકો આજે જે સત્તા ધરાવે છે તે રાજ્યની સત્તા કરતાં પણ વધારે છે.”

ફ્રાન્સમાં “કામીટે ડેસ ફ્રાન્સેસ ફ્રાન્સ” નામની એક એસોસીએશન હરતી ધરાવે છે. લોકો અને પોલાદ બનાવનારી ૨૫૦ પેટીઓ એ એસોસીએશનની સભ્ય છે. તેમાંથી ૧૫૦ પેટીઓ તેા હથીઆરો બનાવવાનો જ ધંધો કરે છે. એ એસોસીએશનનો પ્રમુખ ફ્રાન્સવા દેવેન્ડેલ ઉપર જીજીવેલા મુઠ્ઠીભર ભયાનક માનવીઓમાંનો એક છે. એ એસોસીએશનનું મુખ્ય કામ “રાજકારણ અને પ્રચારકામ” પુરતું જ છે.

“એ એસોસીએશન ફ્રાન્સમાં વતમાન પત્રોપર કાબુ ધરાવે છે. સરકારનાં પ્ર-

દેશ ખાતાં સાથે એને સારી લાગવગ છે ફ્રાન્સનો પહેલાંનો પ્રમુખ મીલીરેન્ડ એ કંપનીનો વકીલ હતો. ફ્રાન્સનો એક બીજો પ્રમુખ હુમર એમાંની એક કંપનીનો પ્રચરકાર હતો, અત્યારનો પ્રમુખ એક બીજા કંપનીનો પ્રચરકાર છે, પહેલાંનો એક મુખ્ય પ્રધાન આન્દ્રે તારડ્યુ પણ એવો એક પ્રચરકાર હતો.”

ફ્રાન્સવા દેવેન્ડેલ માત્ર રાજકારોબારમાં આટલી સત્તા ધરાવે છે એટલું જ નહિ પણ પત્રકારત્વનાં જગતમાં પણ તેની વિશાળ સત્તા છે. “જર્નલ દ ડીપેટસ”ના મોટા લાગના શેરો તે ધરાવે છે. અર્ધ સરકારી જીવું “લી ટેમ્પ્સ” નામનું પેપર ૧૯૩૧ માં ખરીદી લેનાર ટાળીનો એ વકીલ છે. તે ઉપરાંત “જર્નલ દ ઇન્ડસ્ટ્રીએલ,” “લી માતીન,” “લ ઇકો દ પારી” એ બધા પત્રો પર તે કાબુ ધરાવે છે. તે ઉપરાંત બધાંએ પ્રાંતીક પત્રોને બજાર પુરી પાડતી “હવાસ” નામની ન્યુસ એજન્સી પર પણ તેનો કાબુ છે.

ફ્રાન્સનું જીવું માત્ર ફ્રાન્સની હથીઆર બનાવનારી કંપનીઓ વિશે આ ચોક્કસ નારી બજાર બહાર પાડે છે એવું કંઈ જ નથી. ઇંગ્લાંડની વીકસ કંપની, જર્મનીની ક્રેપ કંપની અને અમેરિકાની એથલેટિક સ્ટીલ કંપની વિશે પણ ઘણી જાણવા લાયક હકીકત તે પ્રગટ કરે છે.

તે કહે છે, “વીકરની કંપની પર સ્પષ્ટ કદી આધમતો નથી. એ કંપનીની રૂમાનીઆમાં શાખા છે અને ત્યાં આગળ નાણાંની જરાબર સગવડ રહે એટલા માટે વિકસ આર્મ્સટ્રોંગ કંપનીનો પ્રમુખ સર હબર્ટ લોરેન્સ એક એક રૂમાનીઆનો પ્રચરકાર બનેલ છે. વીકસ કંપનીને અમુક અંગે એકાસ્થોવેષ્ટીઆમાં આવેલી રોકા કંપની

સાથે પણ સંબંધ છે. ઇટાલીમાં “વીકર-ટની” એ નામ ધારણ કરીને એ કંપની કામ કરે છે. ઉપરાંત સ્પેઇન, કેનેડા, આયરલેન્ડ, હોલેન્ડ, અને ન્યૂઝીલેન્ડમાં પણ વીકસ કંપનીની શાખાઓ છે. એ જાણવા જેવું છે કે એ વીકસ અને તેની લગતી બીજી કંપનીઓમાં શેરો ધરાવતા જાહેર માણસોમાં બ્રિટનના અત્યારના નાણાં-મંત્રી નેવીલ એન્ડરલેઇન, સર એસ્ટીન યેન્ડરલેઇન કે જેમને ૧૯૨૫ માં જગતના શાંતિરથાપક તરીકેનું નોબલ પ્રાઇઝ મળ્યું હતું અને અત્યારના પરદેશ મંત્રી સર જહોન સાયમનને સમાવેશ થાય છે. (સર જહોન સાયમનને એકાદ વર્ષ પહેલાં પોતાનો ભાગ વેચી નાખ્યો છે.)

“કામીટ ડેસ ફોર્સ” ની એક સભ્ય કંપની સ્વીડર કુઓટના સંબંધમાં એક વધુ જાણવા જેવી હકીકત એ છે કે તે ભારી તોપો, ટેન્કા, ગોળાઓ, મૃગોળા, અને લડાયક રસાયણો બનાવનારી ૧૮૨ ફ્રેન્ચ કંપનીઓ ઉપર કાબુ ધરાવે છે. એ સ્વીડર કંપનીનો વડો આર્થર પ્રોસ્પર મુજન સ્વીડર વધુમાં ફ્રાન્સ બહારની ૨૩૦ હથિ-આરો બનાવનારી પેઢીઓ પર કાબુ ધરાવતી “યુનીયન યુરોપીયને ઇન્ડસ્ટ્રીએલ એટ ફ્રાન્સીસીએર” નો પણ વડો છે.

ફ્રાન્સ અને જર્મની વચ્ચે રાજકીય તક-રારો ગમે તેટલી ચાલતી હોય પણ જ્યારે એ ફ્રેન્ચ, જર્મન, એક અને પોલીશ કંપ-નીઓના પ્રચરકદરો બેગા મળીને કુનીઆમાં હથીઆરોનો વપરાશ કેમ વધે એ સંબંધી વાટાઘાટો ચલાવતા હોય ત્યારે તેમની વચ્ચે ધણો જ ભાઇચારાનો સંબંધ હોય છે. હથીઆર બનાવનારાઓનો એ ભાઇચારો એવી જાતનો છે કે છેડલાં યુરોપીય યુધ્ધને લીધે પણ તેમાં ખૂબશ નહોતી જ પડવા પામી. એક દાખલો લેવા જેવો છે.

૧૯૧૪ નાં યુધ્ધ પહેલાં બ્રાઈટ ખાતે જે લોડાની ખાણો છે તેમાંથી ફ્રાન્સને હથી-આરો બનાવવાને જે લોડું નોંધ્યું તેમાંનું ૭૦ ટકા પુરું પડ્યું હતું. પણ જ્યારે યુધ્ધ વખતે એ પ્રદેશ પર આક્રમણ થયું ત્યારે જર્મનોએ એ ખાણોને જરાએ છળ ન પહોંચાડી. એ પ્રદેશ છતી લીધા પછી હથીઆરો બનાવવા માટે જર્મનોએ તેમાંથી લોડું કાઢવા માંડ્યું. જે વર્ષ પછી વડું-નનો બીજો ઘેરો થયો ત્યારે એ જ ખાણો-માંથી લોડું કાઢી તેની ગોળાઓ બનાવીને જર્મન સેનાજોરો ફ્રાન્સના સેનાજોરોને વીધતા. એ વખતે સ્થિતિ એવી હતી કે ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓએ જે ઇચ્છ્યું હોત તો તેઓ તોપોનો મારો ચલાવીને એ ખાણોને જરૂર તારાજ કરી શકત. પણ ફ્રેન્ચ સરદારોએ તેમ નજ કયું. જ્યારે મુખ્ય મથક પરથી એ વિશે ખુલાસો પુછવામાં આવ્યો ત્યારે એવો જવાબ આપવામાં આવ્યો કે “જે એ ખાણો પર તોપોનો મારો ચલાવવામાં આવશે તો જર્મનો મોસલ પાસે આવેલી દોમ્મેઝલની ખાણો પર મારો ચલાવશે. એ ખાણોમાંથી આપણને (ફ્રેન્ચોને) ગોળા બનાવવાનું લોડું મળે છે. એટલે જે આપણે બ્રાઈટની ખાણો પર મારો નાંહ ચલાવીએ તો જર્મન લોકો દોમ્મેઝલની ખાણો પર મારો નાંહ ચલાવે” આવી રીતે યુધ્ધના વખતમાં પણ પોતાનાં હિતો સંભાળત રહે એ જાતની વેતરણ હથીઆરો બનાવનારી એ આંતરરાષ્ટ્રીય પેઢીઓ કરી લે છે.

પોતાના દેશોમાં વસતા થોડાક મુઠીવાદી-ઓને નફો થાય એ એક જ ઉદ્દેશથી માનવ-જાતનાં સંહારનાં એ સાધનો બનાવવાની છુટ પોતાના શહેરીઓને આપનાર દેશોને ઇતિહાસ કેવી રીતે શીક્ષા કરે છે તે પણ જરા જોવા જેવું છે. ૧૮૮૯ માં બ્રિટીશ હથીઆર

બનાવનારી પેઢીઓએ જે હથીઆરો ગ્રામ લોકોને વેચ્યાં હતાં તેના વડે જ છોડવામાં આવતી ગોળીઓથી હજારો ખ્રીડીશ મોલ્જરો વીંધાયા. જમન પેઢીઓએ ખેલુ-અમ અને રશીઆને જે તોષા અને ઘર-ગોળા પુરાં પાડ્યાં હતાં તે વડે જ ૧૯૧૪ માં જમન મોલ્જરો રહેંસાઈ ગયા. તુકે લોકોનું આખું નૌકાબળ ખ્રીડીશ કંપનીઓએ જ તૈયાર ક્યું હતું. એ જ નૌકાઓ વડે ખ્રીડીશ નૌકાસૈન્યનો પાણ નીકળી ગયા.

“ફાચુન” નો લખનાર ઉપર પ્રમાણે ધૃતિહાસના કટાક્ષની જે વાત કરે છે તે વિશે થોડો ખુલાસો કરવાની જરૂર છે. જ્યારે લડાઈ થાય છે ત્યારે જાને પક્ષો પર જે આફમીઓ મોતના મહેમાન બને છે તેઓને હથીઆર બનાવનારી કંપનીઓ સાથે કંઈ જ લેવાદેવા હોતી નથી. પોતાના દેશમાં તૈયાર થઈ રહેલા વિનાશના સરંજામને અટકાવવાની સત્તા તેમના હાથમાં જરાએ નથી હોતી. ઉદાહરણ તરીકે એ જાતની અટકાવત કરવાને તેઓ ઉચ્ચ પ્રયાત્ન આદરે તો પોતાના જ દેશમાં એજ

હથીઆરોથી તેઓ વિંધાઈ જાય. એટલે માનવજાતની હવ્યાપ્રતિ હાથ ધરી બેઠેલા એ લોકોને ઇતિહાસે બદલો આપેલો ત્યારે જ લેખાય કે જ્યારે તેમણે જ બનાવેલાં હથીઆરોથી સજ્જ થએલા તેમના જ દેશબંધુઓ તેમનો અને તેમની ટેકર સરકારોનો સામનો કરે. એ દિવસ એક વખત રશીઆમાં આવ્યો હતો.

વિજ્ઞાનની પ્રગતિથી જ્યારે દુનિઆના દૂર દૂરના દેશો નજીક આવના જાય છે અને જીવનના એકેએક વ્યવસાયમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધા ધાટા બનતા જાય છે ત્યારે આંતરરાષ્ટ્રીય વિનાશનાં સાધનો પણ આંતરરાષ્ટ્રીય પાયા પર તૈયાર થઈ રહેલાં છે એમ આપણને ઉપરની હકીકતથી ખ્યાલ આવે છે. આ મહાવિનાશની તૈયારી સાથે માનવતાએ સાવચેતીનાં પગલાં લેવાનું સર લેવાની જરૂર છે. એમ નહિ થવા પામે તો આખી માનવતા તો નહિ મરે પણ આંતરરાષ્ટ્રીય મુડીવાદે ઉભો કરેલો વિનાશનો એ મહાશક્તિસ મુડીવાદને જ ગળી જશે.

એક અમુલ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ ડેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફ્લાયરો વગર-મેકર-પેઇન ઝેન્ડ સન્સ,

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬"-ગ્રાટોમેટીક આઇકર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇન્ટ મશીનો, પગથા ચાલતાં મેકર્સ-હેરલ્ડ ઝેન્ડ સન્સ, અને જ્ઞેન ડીક્રીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો-મેનેજર,

હિંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લીં,

૯, એક હાઉસ લેન, કોલ, સુબ્બ.

આંતર- જગતની બધી મોટી

સત્તાઓના શસ્ત્રાગારોમાં

ભરેલ વિનાશનાં દારૂ-

ખાનાં માટે ચીનગારી

બનવાનો ભય

ઉપજવતું

જ-પા-ન

રાષ્ટ્રોય રાજ-
કાલુના આકા-
શમાં યુદ્ધનાં વા-
દળ વધારે અને
વધારે ઘેરાં પન-
તાં ભય છે આ
જગતની આગાહિ
છેલ્લા ચાર પાંચ
વર્ષથી અનેક માણુ-
મે કરતા આવ્યા છે.

જગતનાં જૂનાં જૂનાં
મુડીવાદી રાજ્યો વચ્ચે
મહાયુદ્ધ જગે તો હવે
મુડીવાદો જરૂર અંત આવે એવી
આશાઓ સેવી રહેલા ધણુએ સામ્ય-
વાદીઓ એ યુદ્ધ આ વળે આવશે, આવતે
વળે આવશે, એવી એવી ધારણાઓ કરતા
રહ્યા છે. અને છતાં એ યુદ્ધ દર વળે
તો દૂર અને દૂર જતું દેખાય છે. ત્યારે
શું એ બધી આગાહિઓ તદ્દન વલુદ્ધ
વગરની છે? ના. આજે જે શાંતિ જણાય
છે તે વાવાઝોડું શરૂ થતાં પહેલાં વાતા-
રણુમાં જે શાંતિ પ્રસરી રહે તે જગતની
છે. મુજે મોટે અને છુપાં છુપાં પણ આજે
જગતનું દરેક રાજ્ય યુદ્ધની તૈયારી કરી
રહેલ છે. બને ત્યાંસુધી અયગમભૂમાં
ઊતરવાની ઇચ્છા તો કોઈ નથી કરતું પણ
જ્યાં દારૂખાનું ભયુ હોય ત્યાં જરૂર
તો માત્ર એક ચીનગારીનીજ હોય
ને? એ ચીનગારી કાણ પુરી પાડશે?
અત્યારે તો એમ જણાય છે કે એવી
ચીનગારી પુરી પાડનારી એજ સત્તાઓ
છે. જર્મન પર જર્મની અને ફ્રીચા પર
જાપાન તેમાંયે સંમુખત્યારીની વિદગ-

ણાઓથી વ-
ધારે અને વ-
ધારે ઘેગતો
જતો હીટલર
તો ઠંડો પડતો
જાય છે પણ
જાપાને તો હવે
આંધળીઆંજ ક-
યાં જણાય છે.

મુડીવાદી રા-
જ્યો વચ્ચે

યુધ્ધો ખેલાયા છે
માત્ર વેપારને બહાને
પછાત કે પરાધીન
પ્રજાઓને કૂંટવાની ખા-

તર. આ સત્ય જે ધ્યાનમાં રાખીએ તો
જદી જદી પ્રજાઓ વચ્ચે આજે
આર્થિક લડાઈ કેવું ઉગ્ર સ્વરૂપ લેતી
જાય છે એ સમજવાનું કામ અધરું નથી.
જાપાન અને બ્રિટન વચ્ચે વેપારી કરારોના
જે સંદેશો આલતા હતા તે તુટી પડ્યા
છે. બ્રિટીશ બોર્ડ ઓફ ટ્રેડના પ્રમુખ
મી. રન્સીમેને થોડા દિવસ પહેલાં જ
આમતી સલામાં જાહેર કરી દીધું કે
જાપાનની હરિકાઇ સામે બ્રિટીશ ઉદ્યોગોને
બચાવવા માટે ફાવે તેવા ઉપાયો લેવાનું
બ્રિટીશ સરકારે નક્કી કરી લીધું છે. બ્રિટ-
નના એ નિર્ધારને પરિણામે બ્રિટીશ
સામ્રાજ્યના તાબાના મુલકોમાં જાપાનને
પોતાનો માલ એક્સસ પ્રમાણમાં જ મોક-
લાવાની સગવડ મળશે. બ્રિટીશ સરકારે
લીધેલું એ પગલું કેવળ દાદાગીરીભયુ
છે એ વાતથી જાપાન સારી રીતે વાકેફ-
ગાર છે. બ્રિટીશ સામ્રાજ્યની બળરોમ
જાપાનનો માલ ગમે તેટલી હરિકાઈ ભલે
કરતો હોય પણ અત્યારસુધી તો બ્રિટીશ

દેખીતું છે. ૧૯૩૨ ની સાલના આંકડાઓ તપાસી જોતાં જણાઈ આવે છે કે એ વર્ષે દરમ્યાન ૩૬,૩૦૩,૦૦૦ પાઉંડની કોમ્મોડિટી માલ જપાને સામ્રાજ્યના દેશોમાં મોકલ્યો ત્યારે સામ્રાજ્યના દેશોએ એ જ વર્ષમાં ૪૮,૬૧૭,૦૦૦ પાઉંડની કોમ્મોડિટી માલ જપાનમાં મોકલ્યો. આ આંકડાઓ એ સાફ બતાવી આવે છે કે ફક્ત બ્રિટનના કાપડ ઉદ્યોગને હાલ કરવાની ખાતર જ બ્રિટન સામ્રાજ્યના દેશોને નુકસાન પહોંચાડવા અને જપાન સાથે બહારવટું બાંધવાને તૈયાર થયેલ છે. જપાન આ હકીકત ન સમજે તેમ નથી. એટલે જપાન હવે સામ્રાજ્ય સિવાયના બીજા દેશોની બજારોમાંથી બ્રિટીશ માલને ઉમેડી નાખવાના પ્રયત્નો કરવામાં કંઈજ બાકી નહિ રાખે. આ રીતે જાગેલી આ અજબામણી હરિફમાં જ્યારે માલના ભાવો ઘટાડવાથી તકરારને નિકાલ નહિ આવે ત્યારે તત્કાલથી એ હરિફાઈનો અંત આણવાનો માર્ગ જરૂર લેવાશે. જે સ્થિતિ આજે બ્રિટન અને જપાન વચ્ચે છે તેવીજ સ્થિતિ વધતે જાય છે. અરો દુનિયાના બીજા દેશો વચ્ચે પણ છે. એ બધી આર્થિક અથડામણોનું પરિણામ યુદ્ધમાં નહિ તો બીજા શામાં આવશે?

પણ આપણે તો અહિં માત્ર જપાનની સ્થિતિનો જ વિચાર કરી લઈએ.

અધ્યાનમાં રાખવા જેવી વસ્તુ

છે કે બ્રિટીશ માલને માટે પહેલું મુખ્ય બજાર હિન્દ અને બીજું ચીન છે. હિન્દ ઉપર તો બ્રિટન સીધી સત્તા ધરાવે છે એટલે જપાન હિન્દમાંથી બ્રિટીશ માલને દાંડી મૂકવાની ઇચ્છા બર લાવી શકે તેમ

સુલભતાવાદ સુલભતાવાદવાદ વા વાત આવે છે, એટલે ત્યાં આગળ જપાન પોતાનો હાથ બ્રિટનને બતાવ્યા વિના રહેવાનું નથી. અને એ હાથ એકલાં બ્રિટનને નહિ પણ જગતની બીજી બધીએ સત્તાઓને બતાવી દેવાનો નિર્ધાર જપાને કરી લીધો જણાય છે જપાને છેલ્લી ૭ મી એપ્રિલે જગતની સત્તાઓને સંભળાવી દીધું છે કે ચીનને દુનિયાની કોઈપણ સત્તા તરફથી રાજકીય, યંત્રો વાપરવાને લગતી, નાણાં વિષયક કે લશ્કરી મદદ આપવામાં આવશે તે જપાન ચલાવી લેશે નહિ, જોવાનો પ્રયત્ન પણ હવે ચીનને નાણાં ધીરી શકશે નહિ, અને આટલેથીજ બસ નથી, બહારના કોઈપણ દેશમાંથી કોઈ વસ્તુ કે કોઈ માણુએ એવા આવે કે જેને રાજકીય કે લશ્કરી હેતુ માટે ચીન ઉપયોગ કરી શકે તો તે પણ જપાન ચલાવી લેશે નહિ. આ ધમકીનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. તે એમ જ બતાવે છે કે ચીન ઉપર જપાનનું રાજકીય અને લશ્કરી સ્વામીત્વ છે. કેનેડા કે ઓસ્ટ્રેલીયા પર બ્રિટનનું આજે જે પ્રભુત્વ સ્વામીત્વ છે એ જ પ્રભુત્વ સ્વામીત્વ આજે જપાનનું ચીનપર સ્થાપા-એલું ગણાય. મંચુરીઆની પેદાશ અને બજારોનો ઇન્કારો તો જપાને લઈ જ લીધો છે. હવે ચીનનાં બજારો કબજે કરવાની તેની આ તૈયારી છે. ચીનમાં કોઈપણ પરદેશી પ્રજા ખાનગી વેપાર કરે તેમાં વચ્ચે આવવાની તેની જરાએ ઈચ્છા નથી એમ હાલ તો જપાને જણાયું છે. પણ એ વિશાળ એશીઆઈ પ્રદેશો પર જપાનનું આધિપત્ય એક વખત જગતની સત્તાઓ સ્વીકારી લે-જેમ તેઓએ અત્યારે તો કરેલું જણાય છે-એટલે પછી થોડા વખતમાં ચીનનાં બજારોનો ઇન્કારો રાખી લેવાની

તેની પ્રવૃત્તિને આડે આવવાનું બીજાઓ માટે અશક્ય નહિ તો બહુ મુશ્કેલ તો બનીજ નશે.

આ રીતે જ્યારે બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય અને દુનિયાના બીજા દેશે જાપાનના માલ સામે ઉચી દિવાલો ચણવા માંડ્યા છે ત્યારે જાપાને એશીયાના વિશાળ પ્રદેશો પર બળરો છત્રે કરી લેવાના દાવ મેલવા માંડ્યા છે.

જગતના બીજા દેશો સાથે જાપાનના આર્થિક સંબંધો બગડતાં ચાલ્યા છે અને તેણે પણ એશીયા પુરતી આક્રમણાત્મક નીતિ ધારણ કરી છે એ સત્યની પાછવાડે રહેલાં કારણો અને ઇતિહાસ પર જરો નજર નાખી લેવા જેવું છે.

છેક ૧૮૪૨ ની સાલ સુધી ચીન તદ્દન સ્વાધીન દેશ હતો. પાશ્ચિમાત્ય પ્રજાઓના સફેદ ઓળા એના ઉપર ઉતર્યા નહોતા અથવા ઉતર્યા હતા તો થોડા ધણા વેપાર પુરતાજ. પણ હિન્દમાં બનતું અરીણ ચીનમાં પરાણે ધુસાડવાની બ્રીટનની દાદગીરીને પરિણામે જે યુધ્ધ થયું તેને લીધે ચીનમાં હોંગકોંગ ખાતે બ્રીટનનું થાણું બેઠું. તે પછીથી વીસમી સદીની શરૂઆત સુધીમાં બ્રીટન અને યુરોપની બીજા પ્રજાઓ-ખાસ કરીને ફ્રાંસ-એ ચીનમાં ધીમે ધીમે પગપેસારો કરવા માંડ્યો. ખતીબ, ચોક્કસ પ્રકારનો વેપાર, રેલવેઓ અને પોતાના દેશબંધુઓનો ન્યાય પોતાને જ હાથે કરવાના હક્કો અને તે સાથે ચીનનાં લગભગ બધાંએ બંદરોમાં રહેવા અને વેપાર કરવાની ખાસ સગવડો એ યુરોપી સત્તાઓએ મેળવી લીધી. વીસમી સદીની શરૂઆત સુધી અમેરિકાએ એ હુન્ટલુકામાં ભાગ નહોતો લીધો. પણ વીસમી સદીના

પ્રારંભમાં સ્પેઇન અને અમેરિકા વચ્ચે યુધ્ધ બગડ્યું. સ્પેઇન હાથે અને પેસી-ફીક સમુદ્રમાં સ્પેઇનના તાબાના જે મુશ્કો હતા તે અમેરિકાને મળ્યા. પરિણામે અમેરિકાને પણ ચીનમાં સમાએલી શોપણુની વિશાળ શક્યતાનો ખ્યાલ આવ્યો. આ અણુગમતી નવી સત્તાને માગ કરી આપવા સીવાય બીજો ઉપાય યુરોપીઅન સત્તાઓ પાસે નહોતો એટલે બધીએ પાશ્ચિમાત્ય પ્રજાઓ માટે ચીનનાં શોપણુનું “દાર ખુલ્લું” રાખવાની તેમને ફરજ પડી. પણ એ “ખુલ્લાં બારણાં” એક વધુ સત્તાને પ્રવેશ કરવાનું હતું બાકી હતું. એ સત્તા જાપાન. ચીનની શરૂક જ સદીઓ સુધી જીનવાણી રાજ્ય પ્રથા તીચે કોલાં ખાધા પછી જ્યારે યુરોપીઅન શોપકોના સફેદ ઓળા ચીન પર ઉતર્યા ત્યારે જાપાનની આંખ ખુલી ગઈ. પોતાનું ઘર તેણે સમુન્ધ્ર કરવા માંડ્યું. અને બીજું કંઈ ન બની શકે તો એ પાશ્ચિમાત્ય સત્તાઓને પુઝડે યજ્ઞગીને ચીનમાં પગપેસારો કરવાની તેણે પણ ઠમર કરી. ૧૮૯૫ માં ચીનનાઓએ તેમના પરદેશી શોપકો સામે બળવો જગાવ્યો ત્યારે તે દાબી દેવામાં જાપાને એ પરદેશી સત્તાઓને મદદ કરી. એમાં મળેલા વિજયથી પોતાની તાકાતનું જ્ઞાન થતાં ૧૯૦૫ માં જાપાને જારનાં રશીઅન સામ્રાજ્ય સામે બાથ બીડી. પોટ આયરન એ લડાઇમાં વિજય મેળવીને જાપાને જગતની શક્તિશાળી સત્તાઓમાં પોતાનો એકઠો શામેલ કરાવ્યો. પોટ આયરન વિજય પછી જાપાને મંચુરીઆમાં માત્ર પોતાની જ વંગ, જમાવી. જારની સત્તાથી ડરી જઈ તેની સામે લડતમાં જાપાનને ટેકો આપનાર બ્રિટનને જાપાનની એ એકલપેટાંપણાંની નીતિ ઠીક ન લાગી. છતાં જારની શાહિ સત્તા, અને

જર્મનીની દરીઆઈ મહત્વાકાંક્ષા આડે ધરવાને ઉપયોગી થાય એવા હેતુથી ખીટને છેક છેડલાં જગતવ્યાપી યુદ્ધના અંત સુધી જાપાન સાથે મિત્રાચારીનો સંબંધ જાળવી રાખ્યો. પણ યુદ્ધ પછી જારની સત્તા અસ્ત થઇ ગઇ અને જર્મનીનું મોઢાળળ તુટી ગયું હતું. ખીટનને જાપાનની મદદની જરૂર ન રહી એટલે ૧૯૨૧ની વોશીંગ્ટન પરિવટના વખતથી એ મૈત્રિ તુટી પડી. પણ જાપાનનેયે હવે એ વેસ્તીની પરવા નહોતી. જ્યારે યુરોપની સત્તાઓ યુધ્ધમાં રોડાએવા હતી ત્યારે જાપાને પોતાની સ્થિતિ ખુબ જ સંધર બનાવી દીધી હતી. ૧૯૧૫ માં જાપાને ચીનનાં શાન્ડુંગ વગેરે છતી લીધાં હતાં તે ૧૯૨૨ ના નવસત્તાના કચરો થતાં પાછાં આપવાં પડ્યાં અને ચીનના કોઇ પ્રદેશને છતી ન લેવાની કલુસત પણ આપવી પડી. પણ એ પરિપક્ષથી દરીઆઈ લક્ષર વધારવાની જે છુટ જાપાનને મળી હતી તેના લાભ લઇને તેણે એવું બજા જમાવ્યું કે ૧૯૩૧ માં તેણે શાંગહાઇની પામેથી ચીનના મુદ્દ પર હક્કો કર્યો અને સારા પ્રમાણમાં પ્રદેશ છતી લીધો. બીજી સત્તાઓના વિરોધને લઇને એ પ્રદેશ એને જતો કરવો પડ્યો પણ પછીથી એ સત્તાઓની જરાએ દરકાર રાખ્યા વિના તેણે મંચુરીઆ પોતાને કબજે કરી લીધું. અને હવે એજ જાતની દાદગીરીથી ચીન પરથી હાથ ઉઠાવી લેવા માટે જગતની બધીએ સત્તાઓને તેણે આડવાન ફંક્યું છે.

જાપાનની એ દાદગીરીનાં કારણો
પણ જરા નાણી લેવા જેવાં છે જાપાનમાં વસ્તી અને ઉદ્યોગો એટલું ઝડપથી વધ્યે જાય છે કે બીજા બનરો અને બીજા પ્રદેશોમાં તેમને માટે સગવડ ન મળે તો જાપાનીઝ પ્રજા માટે ભૂએ મર-

વાનો જ વારો આવે છે. પ્રથમ તો નાના ટાપુ પર વસતી એ મોટી સંખ્યાવાળી પ્રજાને રોડી પુરી પાડવા જાપાનને ઉદ્યોગો વધારવાની જરૂર જણાઈ. પણ પછીથી ઉદ્યોગો એટલી ઝડપથી વધતા ચાલ્યા કે તેમને પોપવા માટે બહારનાં બનરો શોધવાની જરૂરીઆત ઉભી થઇ. જાપાનની વધારાની વસ્તીનો પ્રશ્ન ઉકેલવા માટે જાપાને પોતાના પ્રજાજનોને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, દક્ષિણ અમેરિકા, ઓસ્ટ્રેલીઆ અને આફ્રીકામાં મોકલવા માંડ્યા હતા. આમ થોડા વખતને માટે તો વધારાની વસ્તી માટે વસવાટા પ્રદેશો અને વધારાના માલને માટે બનરો જાપાનને મળી રહ્યાં હતાં પણ છેડલાં થોડાં વર્ષોથી સ્થિતિ બગડતી ચાલી છે. અમેરિકા, દક્ષિણ અમેરિકા અને ઓસ્ટ્રેલીઆએ પોતાનાં બાર-ણાંમાં પરદેશી વસાહતીઓ-ખાસ કરીને જાપાનીઓ-સામે બંધ કર્યાં છે. ઓસ્ટ્રેલીઆના ઉત્તર પ્રદેશની આમોહવા એવી છે કે તે યુરોપીઅનોને માફક ન જ આવે અને એશીઆવાસીઓને ફાવી જાય છતાં ઓસ્ટ્રેલીઆ તો સફેદ દેવો માટેજ હોવા જોઇએ એવી છદ્ પકડી બેઠેલી ત્યાંની સરકાર જાપાનીઓને દવે પ્રવેશવા નથી દેતી. આફ્રીકામાં પણ એજ સ્થિતિ છે. દક્ષિણ આફ્રીકાનાં બ્રીટીશ સંસ્થાનોના યુરોપીઅન વસાહતીઓને એશીઆ વાસીઓની જખરી ચીડ છે, એટલે તેઓએ પણ એ મુદ્દકોમાંથી હિન્દીઓ, જાપાનીઓ વગેરેને હાંપી કાઢવા માંડ્યા છે.

આમ જાપાનની સામે આજે એ પ્રશ્ન ઊભા પુરકવત્તા ઉભા છે. વધારાની વસ્તી અને વધારાના તૈયાર માલનું કરવું શું ? જેમ તેના પ્રજાજનો દુનીઆના બીજા દેશોમાં હડધુત થાય છે તેમ તેના માલ સામે પણ દેર દેર બારણાંઓ બીગવા

લાખ્યાં છે. આ બેવડી મુશ્કેલીમાંથી બચી જવાનો માર્ગ જાપાન આજે વિચારી રહ્યું છે. તેની એ વિચારણાને તેની શાહિવાદી મહત્વકાંક્ષા વધારે ઉગ્ર બનાવી રહી છે. ચીનને હજમ કરી જવાનો નિર્ધાર તેણે કરી લીધો લાગે છે. અને તેના એ નિર્ધારની સિધ્ધીમાં દોષ સત્તા આડે આવશે તો તેની સામે ખાંડના ખેલ ખેલી 'લેવાની પુરી તૈયારી તે કરી રહ્યું છે.

ચીન વિષે જાપાનની દાનત ક્ષીટન,
ક્રાન્સ, અમેરીકા વગેરે બીજી શાહિ સત્તાઓને પસંદ પડે તેમ નથી. એટલે જ્યારે ચીન પોતાને કબજે કરવા જાપાન પગલાં લેશે ત્યારે તેની અને બીજી સત્તાઓ વચ્ચે સક્રમક ઝરણે એમ જરૂર પાની શકાય. યુધ્ધની તૈયારીઓ તો દુનિયાની બધીએ સત્તાઓ કરી રહી છે. જૂનાં

બજારોનો ધંધો જતો ન કરતાં નવાં બજારોમાં પગપેસારો કરવાની જરૂર, આજે બધીએ મોટી મોટી શાહિ સત્તાઓને જણાવા લાગી છે. બીજી ધણીએ નાની સત્તાઓને પણ સંસ્થાનો અને નવાં બજારોની ખૂબજ ભૂખ લાગી છે. એ મેળવી લેવાની આશાએ આંધળીઆં કરી યુદ્ધમાં ઝુકાવવાની સવ તૈયારીઓ તેમણે તો લગભગ કરી લીધી છે. જાપાન કાંઈ એ બાબતમાં ખાસ અપવાદરૂપ નથી. તેની અને બીજી સત્તાઓની વચ્ચે તકાવત માત્ર એટલોજ છે કે જાપાનની જરૂરીઆત કદાચ સહુથી વધારે અને તાર્કાલિક છે. એટલે જાપાનની શાહિ મહત્વકાંક્ષા ને ચીનગારી બનશે તો બીજી બધીએ સત્તાઓએ સંધરેલું વિનાશનું 'દરખાતું' ચેતી ઉઠતાં વાર લાગવાની નથી.

નવસુખ

આપને મારે થોડા ખર્ચે દુનિયાભરની ગુજસતી
આલમમાં 'સેલ્સમેન' થઈ શકે છે.

[૧]

પુરાણોની તવારીખ

“પુરાણકાળનાં હિન્દમાં તારીખ ગણવાની પદ્ધતિ” એ વિષય પર ડૉ. જી. જોએ ખંગીય સાહિત્ય પરિષદ સમક્ષ હમણાં એક લાઘણ આપ્યું હતું. એ લાઘણમાં એમણે, પુરાણોમાં પથરાએલા ઇતિહાસની તારીખ ગણવાની પદ્ધતિ શી છે એ વિષય પર વિવેચન કરી પ્રાચીન હિન્દના કેટલાક ચીરસ્મરણીય બનાવોની તારીખ પર સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. અહિં એ લાંબણનો કેટલોક અગત્યનો ભાગ ઉતારવામાં આવે છે.

ધૃણાખરા પાશ્વિમાત્ય વિદ્વાનોનું એવું માનવું છે કે પુરાણોમાં અર્થહિન અને મર્યાદાહિન વાતોઓના સંગ્રહો છે. તેમના મત પ્રમાણે “પુરાણો એટલે જૂની લોકવાર્તાઓનો સંગ્રહ.” પુરાણોમાં જે ઇષ્ટ સામ્ય ઇતિહાસતત્વ છે તે દેખીતી રીતે જ ભારીમયડી નાખવામાં આવ્યું છે. એટલે સાચા ઇતિહાસનાં ઘડતરમાં તેમના પર આધાર રાખી રાજ્ય નહિ. એમ માનવાનાં આવે છે કે અસલના વારાના હિન્દુઓને ઇતિહાસની ઉપયોગિતાની ગમ નહોતી. પણ જો વિવેકશુદ્ધિથી પુરાણોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો

એમ જણાઈ આવશે કે ઉપર જણાવેલા વિચારો બરાબર નથી. પુરાણોમાં જે અતિશયોક્તિઓ અને અર્થહિન બાબતો મૂકી હોવાનું કહેવાય છે તેની પછવાડે ચોક્કસ નિયમો હોય છે અને જે તે નિયમો બરાબર સમજવામાં આવે તો એ બધાની પછવાડે રહેલો હેતુ સમજાઈ જાય તેમ છે. જ્યારે એ નિયમો સમજાય ત્યારે એ પણ ખાતરી થઈ જાય કે પુરાણો પોતે જ ઇતિહાસ છે.

પુરાણો પોતે જ પોતાની અર્થાત્ સ્વ મુદ્દર કરે છે અને ધણુ ખરું પાંચબાબતો પર જ અર્થ કરે છે. એ પાંચ વિષયોની તપાસ કરી જોતાં એમ માન્ય પડે છે કે આજે જે અર્થમાં આપણે ઇતિહાસ શબ્દ વાપરીએ છીએ તેજ અર્થમાં પુરાણો પણ ઇતિહાસ છે. પુરાણોનું સમય માપવાનું એક સાધન “મન્વંતર” અથવા આપના નામથી ઓળખાતો વંશ છે. પુરાણોમાં “મન્વંતરો” પર જે પ્રકરણ આપેલાં હોય છે તે તપાસી જોતાં એ સમજાઈ જાય છે કે જૂના હિન્દુઓ, રાજાઓ, મોટા માણસો અને અગત્યના બનાવોની તારીખ કઈ રીતે ગણતા. જે મોટા “યુગો” કહેવાય છે તેનો ઉપયોગ તે સંદર્ભનાં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય બતાવવા માટે જ થાય છે. લાખો વર્ષોના એ યુગો અનેકા હોય છે. આજના યુસ્તરશ-

સ્ત્રોત્રો જે રીતે પત્થરના, લોહાના, કાંસાના વગેરે યુગો ગણે છે એવી જાતના એ યુગો હતા. 'યુગ' શબ્દ એક બીજા અર્થમાં પણ વપરાતો. ૨૦૦૦ મહિનાનો એક યુગ ગણવામાં આવતો. સામાન્ય ઐતિહાસિક બનાવોની ગણતરી કરવા માટે અસલના હિન્દુઓ ૫૦૦૦ વર્ષના કાળને એક સાથે લેતા. એ કાળના જૂના જૂના મત પ્રમાણે ૧૪ અથવા ૩૦ લાગ પાડવામાં આવતા. ૧૪ લાગ પ્રમાણે દરેક લાગ ૩૫૭ વર્ષનો બની રહેતો. એટલા વખતને "મનુ"નો વખત ગણાતો. એમ કહેવામાં આવતું કે પહેલા મનુના વખતમાં આમ બન્યું, ચોથા મનુના વખતમાં આમ બન્યું વગેરે, એમ છેક ચૈત્ર મનુ સુધી ગણતરી કરવામાં આવતી. ૨૦ લાગની ગણતરી પ્રમાણે દરેક લાગ ૨૦૦૦ મહિનાનો થતો. એ દરેક લાગને યુગ કહેવામાં આવતો. આ યુગોની ગણતરી પ્રમાણે પુરાણોમાં વર્ણવવામાં આવેલા બનાવોની તારીખ મુકરર થાય છે. દાખલા તરીકે એમ કહેવામાં આવતું કે પંદરમા યુગમાં માન્ધાતા ગર્ભ્ય કરતો હતો, અથવા રામ ચોવીસમા યુગમાં રાજ્ય કરતા. ઉપરાંત એ પાંચ હજાર વર્ષનાં કાળચક્રના એક બીજી રીતે પણ લાગ પાડવામાં આવતા. તેના ચાર લાગ ગણાતા, અને એ લાગોને કૃત, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિયુગ એવાં નામો અપાતાં. એમાંથી કૃત યુગનાં ૨૦૦૦ વર્ષ, ત્રેતાનાં ૧૫૦૦ દ્વાપરનાં ૧૦૦ અને કલિયુગનાં ૫૦૦ વર્ષ. તેને અંતે પાછું કાળચક્ર ફરીથી શરૂ થાય. પુરાણોમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે કૃષ્ણ દ્વાપરયુગના અંત પછી અને કલિયુગની શરૂઆતમાં એટલે કે અશ્વત્થામા યુગમાં જન્મ્યો હતો. અને

કુરુક્ષેત્રની લડાઇ કલિયુગને શરૂ થયાં ૫૦૦ મહિના વિત્યા પછી થઇ હતી.

પુરાણો પછીના વખતમાં તવારીખની ગણતરી "નક્ષત્ર યુગ" પરથી થતી. એ દરેક યુગ એકમો વર્ષનો હતો. રાગ્ગ્રંથોનાં અમલનાં વર્ગો એ હિસાબે આપવામાં આવ્યાં હોય છે. દાખલા તરીકે એમ કહેલું હોય છે કે જ્યારે સપ્તર્ષિ પૂર્વપક્ષના નક્ષત્રમાં હતા ત્યારે મહાપ્રમનન રાજ્ય કરતો હતો. હિન્દુ પંચાંગોએ એ ગણતરીને બરાબર જાળવી રાખી છે. આ ગણતરી પ્રમાણે નન્દ રાજા ઇ. સ. પૂર્વ ૪૦૧ ની સાલમાં ગાદીએ આવ્યા એમ જણાય છે. એ ગણતરી ધ્યાનમાં લેતાં એમ જણાય છે કે ૫૦૦૦ વર્ષનું છેલ્લું કાળચક્ર ઇ. સ. પૂર્વ ૫૮૫૮ માં શરૂ થયું હતું. બરાબર એજ વખતથી હિન્દનો સાચો-આધાર-ભૂત-ઈતિહાસ શરૂ થાય છે. માંધાતા ઇ. સ. પૂર્વે ૩૪૫૮ ની સાલમાં થઇ ગયો, રામ ઇ. સ. પૂર્વે ૨૧૨૪ માં અને કૃષ્ણનો જન્મ ઇ. સ. પૂર્વે ૧૪૫૮ માં થયો. ઇ. સ. પૂર્વે ૧૪૧૬ માં કુરુક્ષેત્રનું યુદ્ધ થયું, અંતતઃપુત્ર ઇ. સ. પૂ. ૫૨૭ ના અર-સામાં રાજ્ય કરતો, નન્દ ૪૦૧ માં, ચન્દ્ર-ગુપ્ત ૩૨૦ માં અને એ અનુસાર બીજા બધા. આ બધી તારીખો પુરાણો અને પંચાંગોના આધારે જ મેળવી શકાય છે. ચન્દ્રગુપ્ત અને બીજા રાગ્ગ્રંથોની તારીખો બીજા પુરાણોથી પણ મુકરર કરવામાં આવી છે. એવી રીતે મેળવેલી તારીખો અને આ પુરાણોને આધારે મેળવેલી તારીખો વચ્ચે જે સામ્ય છે તે ખાસ ધ્યાન એવનાર છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં પ્રાચીન હિન્દુસ્તાનનો આધારભૂત ઇતિહાસ પુરો પાડનાર પુસ્તકો તરીકે પુરાણોની ગણના કરી શકાય.

સ્વતંત્રતા અને આફતની ઉજળી બાજુ

પ્રોફેસર આલ્બર્ટ ઇન્સ્ટીનનું નામ જગમથહુર છે. ગણિત અને વિજ્ઞાનના પ્રદેશમાં એમણે કરેલી નવી શોધો ઇતિહાસની છાતી પર અમર અક્ષરે લખાઈ રહે તેવી છે. ઇન્સ્ટીનનો દોષ એ છે કે એમણે ચહુદીને પેટે જન્મ લીધો છે. એટલે હીટલરે એમને હુદયાર કયાં છે. આજે એ માણસ ધરખાર વિના અને હીટલરના મારાઓને હાથે મરાઈ જવાના ભય નીચે જદા જદા દેશોમાં ભટકે છે. ઇંગ્લાંડમાં એમના નિવાસ દરમ્યાન હીટલરના ત્રાસથી ધરખાર અને નાણાં મુકી લાગી છુટેલાં માણસોને મદદ કરવાના ઉદ્દેશથી એમણે દસ હજાર માણસોની ગેદની સમક્ષ “વિજ્ઞાન અને સંસ્કૃતિ” એ વિષય પર લાખણ આપ્યું હતું. એ લાખણનો ચોરોડ ઉપયોગી લાગ અહિં ઉતારવામાં આવે છે.

આજે જગતમાં સર્વ સ્થળે વ્યક્તિ અને સમાજની સ્વતંત્રતા પર આક્રમણ થઈ રહ્યું છે, પણ સ્વતંત્રતા વિના શેકસપીઅરો, ગટ્ટો, ન્યુટનો અને ફ્રેડો બેલા થવા શક્ય નથી. એ સ્વતંત્રતા વિના આ મહાન મહાલગો, રેસ્વેઓ, વાયરલેસ અને લયકર દર્દો સામેની અનેક અફર દવાઓ શક્ય ન બનત. જીવનની જરૂરીઆતો માટે માણસને મહેનત કરવી પડે છે તેમાંથી તેમને

સહત આપનારાં યંત્રો એ સ્વતંત્રતા વિના શક્ય નથી. સ્વતંત્ર માણસોજ વિજ્ઞાન, સાહિત્ય અને કલાના રચને આગળ ધપાવી શકે છે.

એ ચોક્કસ છે કે અત્યારે જે આશિંક મુશ્કેલીઓ ઉભી થવા પામી છે તે આપણને એવી સ્થિતિમાં આણી મુકશે કે જ્યારે મજૂરીની જરૂરીઆત અને તે આપવાની શક્યતા, ઉત્પન્ન થએલ માલ અને તેનો વપરાશ બંને સરખાં થઈ જાય એવું કાયદાની મદદથી આપણે કરવું જ પડશે. (એટલે કે સમાજવાદ તરફ આપણે જવું જ પડશે) પણ એ સમસ્યાનો ઉકેલ પણ આપણે સ્વતંત્ર માણસો રહીને જ કરીએ. એ ઉકેલ સાધવાની ખાતર આપણે યુક્તિમ બનવાને તૈયાર તો ન જ થઈએ. કસ્ટોડે યુક્તિમ દરેક જાતની પ્રગતિ આડે પાળ બાંધે છે અને જડતા અને સડો આણે છે.

આજે આપણને જીવવાને માટે જરૂરી હોય એવી વસ્તુઓ પુરી સાંપડતી નથી: આજે આપણે કઈ ધડીએ શું થશે એવા ભય નીચે જીવીએ છીએ; પણ એ વસ્તુથી ચિંતાતુર બની મગજ ગુપાવી બેસવાનું પાલવે તેમ છે? હું નથી ધારતો. બીજાં બધાં પ્રાણીઓની માફક માણસ પણ સ્વભાવે આળસુ છે. જો એને કોઈ ચાનક ચડાવનારી વસ્તુ ન હોય તો એ વિચાર કરવાનું લગભગ માંડી વાળે અને પોતે જે ટેવ કેળવી બેઠો હોય તે અનુસાર એક સજીવ યંત્રની માફક તે વર્તે જાય. આજે હું દુઃખ

યથો છું એટલે મારાં નાનપણુને યાદ લાવીને તમને કહી શકું કે બાળવયમાં અને જુવાનીમાં પણ હું પણ એવીજ અવસ્થામાંથી પસાર થયો હતો કે જ્યારે માણસ અંગત જીવનની નાની નાની બાબતો વિશે જ માત્ર વિચાર કરે છે અને જેમ પોતાના મિત્રો અને ઓળખીતાઓ બોલતા હોય કે વતેતા હોય તે પ્રમાણે જ બોલે અને વતે છે. જ્યારે માથે મુસ્કેલી આવી પડે ત્યારે જ માણસ આ રિવાજો અને રીતભાતોની પછવાડે ડાકાઉં કરી લે છે અને પોતાનાં વ્યક્તિત્વને ઢાંકતા એ રીત પોલ પછવાડે સાચું તત્વ શું છે તેનો વિચાર કરી લે છે.

પણ આજે વસ્તુસ્થિતિ કેટલી બધી જુદી છે ? આજનાં તોફાની જમાનામાં અણધાર્યાં બનાવોરૂપી વિજળીના જે સળાકા થાય છે

તેના પ્રકાશમાં માણસો અને વસ્તુઓ તેમનાં નમ્ન સ્વરૂપમાં દેખાઈ જાય છે. દરેક વ્યક્તિ અને દરેક પ્રજા પોતાનાં ધ્યેયો, પોતાની શક્તિઓ, પોતાની નબળાઈઓ અને પોતાના આવશો ખુદલા કરી નાખે છે. વસ્તુસ્થિતિમાં ફેરફારો એટલી ઝડપથી થતા રહે છે કે હંમેશની ટેવ મુજબ કામ કરવા બંધાયે તે ચાલે નહિ. તૈયાર દાણા ખરેથી ફાતર્યાં જેમ ઉતરી જાય તેમ આવા સમયમાં રીતરિવાજોનાં બંધન ખરી પડે છે. મુસ્કેલીના માર્યાં માણસો આપણા આર્થિક વ્યવહારની નિષ્ફળતા વિશે અને વિશ્વ-વ્યાપક પ્રજાકીય સમ્પ્રદાયો વિશે વિચાર કરતાં થઈ ગયાં છે. ભય, જોખમ અને ઉચલપાચલો મારફત જ પ્રજાઓનો વિકાસ થાય છે. આજની ઉચલપાચલોમાંથી વધારે સારી ફુનીઆ બહાર આવે એજ આપણી ભાવના હો !

તાકાત અને તંદુરસ્તી.

(૧૬ મા પાનાનું ચાલુ.)

અધિક રીતે ઉપચોગી થઈ શકે તેવી રીતે દૂર યઈ શકે.

આમ કરવા માટે જીને નીચેનો માર્ગ સુજે છે.

(૧) પ્રથમ તો ગામડાની ચારે બાજુએ ઉકરડા ઉભા કરવાની પ્રથા દૂર કરી ગામડાના એક વિભાગમાં ઉકરડા ઉભા કરવાની છુટ આપવી જોઈએ.

(૨) આ જગ્યાને આઠ શીટ દીવાલથી ચારે બાજુ બાંધી રાખવી જોઈએ.

(૩) કચરો અને દોરનાં મળમુજ ઉપર જંતુનાશક દવાઓ છાંટવી જોઈએ.

(૪) કચરામાંથી જે બાળી શકાય તેમ હોય તેને તરતજ બાળી મુકવો જોઈએ.

(૫) ચોમાસું શરૂ થતાં પહેલાં ઉકરડાઓ સાફ કરી નાખવા જોઈએ.

આ સુચનાઓ સંભવ છે કે ગામ-લોકોને સમજાવવી અઘરી છે. અનુભવ શીખવે છે કે આપણા ગામડાંના લોકો એટલા તો નિરક્ષર છે કે તેઓ સાથે બહુજ ધીરજ અને બહુજ સમજાવટથી કામ લેવું જોઈએ.

પણ મહારી ખાતરી છે કે જો ઉપલી સુચનાઓનો અમલ કરવામાં આવે તો ગામલોકોને ખાતર પણ સસ્તું મળી શકે તેમ છે તેમજ ગામડાંઓની હવાને બગાડનારા ઉકરડાઓનો પણ સરળ ઉકેલ થઈ શકે તેમ છે. કેટલાકો ઉકરડા બાળી નાખવાની સુચના કરે છે. - પણ સસ્તા ખાતરની દ્રષ્ટિએ આ માર્ગ સારો હોવા છતાં વ્યવહાર જણાય તેમ નથી.

ટોલ્સ્ટોય

એક ઉમરાવબદો ક્રાઈની નોક-
રડી સાથે પ્રેમમાં પડે છે, શરીર
સંબંધ બાંધે છે. સગલાં થતાં નોકરી
છાડવી પડે છે, છેવટે વેશ્યા થાય
છે. ત્યાં વેપારીનું ખૂન કરવા બદલ
જન્મદેશનિકાલની સજા પામે છે.
આ કેસ દરમિયાન પેલો ઉમરાવ-
બદો જુરર હોય છે. આ બધું
બેતાં વિચારમંથન ચાલે છે ને તેનો
જે નવો અવતાર થાય છે તે આ
પુસ્તકમાં કતાંએ સરમ રીતે રજૂ
કયું છે.

દરેકે દરેક ગુજરાતી

આ પુસ્તક એક

વખત તો જરૂર

વાંચેજ

: ૩ જી ખંડ માં :

ખંડ ૧ : ૨-૦-૦ ખંડ ૨ : ૨-૪-૦

ખંડ ૩ : ૧-૦-૦

[અન્યાયલિના આલોકને પોલીકિંમતે]

ખંડ ત્રીજામાં કાઉન્ટ ટોલ્સ્ટોયનું સુંદર

ત્રિરંગી ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે.

પાંચમાવર્ષનાં

પુસ્તકો

૧-૨ તૂટેલા તાર : સ્નેહરશ્મિ

આ પુસ્તકમાં ત્રણ સુંદર
સામાજિક વાર્તાઓ આપ-
વામાં આવી છે.

૩ તારણમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

એક આશ્રમવાસી પિતાએ પોતાની
કન્યાને લખેલા પત્રો. દરેક કન્યાએ
આ પુસ્તક વાંચવું જ જોઈએ.

(૫. સંખ્યા ૮૮ કિં. ૦-૩-૦)

૪-૫ જીવનચર્યા

કાકા કાલેલકર, આચાર્ય કૃપાલાની
નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ, કિશોરલાલ મશ-
રવાલા, રામનારાયણ પાઠક, વિનોબા
જેવા વિચારકોએ જીવનના જુદા
જુદા પ્રશ્નો ઉપર કરેલી ચર્ચા રજૂ
કરતું પુસ્તક.

૬-૭ નુતન રશિયામાં ડોકિયું

કાન્તિ પછી રશિયાની શી સ્થિતિ
ચર્ચા હતી તે જાણવા માટે આ
પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી અને માહિ-
તીપૂર્ણ છે. મોરિસ દિન્ડસના એક
પુસ્તક ઉપરથી એ તૈયાર કરવામાં
આવ્યું છે.

આજે જ આલોક થઈ જાયો.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ.

મુબાઈના એજન્ટ : સી. જમનાદાસની કુંઠ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

ચપટી મીઠું

જ્યારે પોલાન્ડમાં દેશની આઝાદી મેળવવા કેટલાક નવ-જુવાનોએ સત્તા સ્થાપે જંગે આઝાદી જગાવે ત્યારે તેમના એ ગુન્હા બદલ તેમને સાય-બીરીઆના જીવતા દોઝખમાં-દેશપાર કરવામાં આવ્યા; એ આઝાદીના જંગમાંથી સરી પડેલી એક પોલીશદુકી વાર્તા:
લેખક:

એડમ ઝિમાન્સ્કી

.....રજુ કરનાર.....
અઝીઝ પાશા

હું તે સમયે સાધનિરિઆના બક-સ્થાનમાં આવેલા એક શહેરમાં રહેતો હતો. અને મહાર' યોયુ' વર્ષ વીતી રહ્યું હતું. મહારો એક દોસ્ત જેણે મહારી સાથે કાવની યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યો હતો તે મહેને એક ખુશહાલીના ખજર આપવા માટે આવ્યો. તેનો એક અતિશય પ્રિય મિત્ર દૂરના યાકુટઝોલ પ્રાન્તમાંથી અમારા ગામમાં રહેવા આવવાનો હતો. યાકુટઝોલ પ્રાન્તના એક ગામડામાં એ આજે ત્રણ વર્ષ થયાં જાહેરી ગાળતો હતો.

યાકુટઝોલ પ્રાન્ત વિશે અનેકને મહોંએથી ધણીયે જાતની વાતો સાંભળી હતી અને

જ્યારે પોલાન્ડ પર રશિયન ઝારની સત્તાના ધ્વજ ફરકતા હતા ત્યારે એડમ ઝિમાન્સ્કીએ કેટલાક ઉદામ નૌજવાનોને એકત્ર કરીને જાંડ જગાડવાની પેરવી કરી હતી. વોરસોની યુનિવર્સિટીમાંથી કેબલણી લઈને એકદમ રાજકારણમાં અંપલા વ્યુ-પણ સત્તાધીશોએ તેને સાધ-બીરીઆ ખાતેના યાકુટસ્કમાં મોકલી દેશનિકાલ કર્યો.

એડમ ઝિમાન્સ્કીની વાર્તાઓ જીવનના કપરા અનુભવોમાંથી સર્જાયેલી હોય છે. અહિં રજૂ થતી દેશનિકાલ થગેલા કેટલા કેટલી બીરા-દરોના જીવનમાંથી જડી આવેલી દુકી વાર્તા ઝિમાન્સ્કીની કલાનો પરિચય આપે છે.

તેથી જાણતો હતો કે ચાકુટઝોલ ગામ ખીન્ન વયરાન જેવા ગામો કરતાં ઘણું જ વસ્તીવાળું ગામ કહેવાતું હતું. એને જોઈને દૂર દૂરના ગામોની નિર્જનતા અને ભયાનકતાનો ખ્યાલ ધણો ઝોછો આવતો હતો. ત્યાં જીવનમાં એક જાતની મૌન તો રહેતી જ-એ રીતે કે ખરાબમાં ખરાબ “ગુ-હો” કરનાર કેદીને જ્યારે ત્યાં મોકલવામાં આવતો ત્યારે ત્હને સ્વતંત્રતા-પૂર્વક રહેવા દેવામાં આવવાનો હુકમ હોવા છતાંયે તે ‘સખ્ત કેદ’ની સગ્ન સહન કરવાતું વધુ પસંદ કરતો.

અમારો સંબંધ રાજકીય કેદીઓ સાથે હતો. સત્તા સ્થાને બળવો જગાડવાનો આક્ષેપ, રાજદ્રોહ-ખૂન-વીગેરે આક્ષેપો ત્હમની ઉપર મુકાતા અને પછી તેઓને સજા થતી. અમે સાંભળ્યું હતું કે ત્યાંની દશ ધણી જ ભયંકર છે; પણ શા માટે તે ભયંકર છે, ત્હવું કારણ અમ્હને સ્હમ-જાણું નહોતું; ત્યાંનાં નિરસ જીવન વિશે અમે ધણી જ ભયંકર કલ્પના કરી લીધી

હતી. પણ એક વાત તો ખરાબર જાણતો હતા કે જેમ જેમ માણસોની વસ્તીથી દૂર ને દૂર જાય તેમ તેમ આ પાણી મનની સ્થિતિ અતિશય ભયંકર બની જાય છે. દક્ષિણ દીશમાં ઓહનના પર્વતો પર-ઝવંમાં સ્ટોનોવોઇ-શેષ્ટોના પહાડી ટોળાણવાળા પ્રદેશ પર, પશ્ચિમમાં નિર્જન અને ઉંચા વયરાન પ્રદેશ પર અને ઉત્તરના ઓલેન્ડ, ઇંગ્લેન્ડ અને કાલીમાના બર્ફી છવાયેલા મેડાનોમાં માનવતું જીવન ઘોઝખમય બની જાય છે. ત્યાં તો બર્ફતું તુફાન, અંજારા, અને ઉપર દીશના આસ્માનની ખૂનતો રંગ જેવી ખૂનસભરી આંખો શિવાય બીજું કંઈ નજરે પડતું નથી.

પણ ખામોશ! આના કરતાં પણ વધુ ભયંકર સાધિરિયા છે! ત્યાં બર્ફના મારા શિવાય બીજું કંઈ પણ નથી. બર્ફ પણ કેવો ?-અરે! જે ગરમીમાંયે નથી ગળતો. એ બર્ફ-સ્થાનમાં કોઈક ખરેખરા અભાગી માનવીઓ જ...વસે....ને...!...

[૨]

ત્યાંની ભયાનકતા વિશેની વાતો

સાંભળીને મ્હારા ઉપર જે અસર થવા પામી હતી તે હું જીવંતીબરમાં ભૂલી શકું તેમ નથી. એ સમયે મ્હને સરકારી નોકરે કરેલી એક વાત ખરાબર યાદ છે. એની વાત આ પ્રમાણે હતી:

“એક વખત હું...પ્રાંતના એક... ગામમાં જેલર તરિકેટી ફર્જ બજાવતો હતો. અને એક દિવસ મારી ઉપર એક નવીન કેદીને ફરમાન સાથે મોકલવામાં આવ્યો હતો. એની સાથેના પત્રમાં મારે માટે એવી સચનાઓ મોકલવામાં આવી હતી

કે મ્હારે એ કેદીને આશીવર્ક નામના એક ગામમાં દેશનિકાલ કરવા માટે લઈ જવો. પણ ગિરાદર, આશીવર્ક ગામ કહેવાય તો છે કે તે સાધિરિ-આમાં આવેલું છે, પણ ખરું પૂછતાં તો તે કલ્પનામાં જ છે. નકશામાં ત્હમને એ ગામ બહુ મુશ્કેલીથી દેખાશે. એ ગામ રાજ્યની સીમા બહાર આવેલું છે-કોઈ પણ સરકારી નોકરને ત્યાં નોકરી પર મોકલવો એટલે ત્હની યાસેથી રાજનામું મંગિવા ખરાબર છે. ઘણા સમય પહેલાં ત્યાં વસ્તી તો હતી પણ હવે તો એક શુંપડી સુદાયે ત્યાં નથી. જ્યારે મ્હને ફરમાન

વાંચ્યું ત્યારે મને લાગ્યું કે મહારી આંખો
મહેને દગો દેતી હોય તો કાણ જાણે !
હું નશામાં ન્હોતો છતાંયે મહારા સાચી-
દાર અક્ષરને ખોલાવીને એ ફરમાન
વંચાવ્યું. એ જમક આદમી હતાં—અને
સરકારી નોકરીનો તહેને પૂરેપૂરો અનુભવ
હતો—પણ જે કાણે એ તેણે તે ફરમાન
વાંચ્યું કે તરત જ તહેના મહેં ઉપર ભય-
કર ભયની રેખાઓ ઉપસ્થિત થઈ—તે
ધૂળતો હતો. ફરમાન જમીન પર પડી ગયું.
ક્યાં ?... આશિવમ્કમાં ? ” અમે તો એક
ખીજની રહામે જોવા લાગ્યા. નવજીવાન
કેદી અમારા આ તમાશાને નિહાળીને
આશ્ચર્ય પામતો હતો. તે શાન્તિથી
અમારી વાતો સાંભળી રહ્યો હતો—પણ
એને કેંયે સ્હમજણ પડતી નહોતી. એનો
મહેરો સુન્દર હતો—પણ તે ધીર અને
ગંભીર હતો—મહેં એને અનેક જાતના
સવાલો કર્યા—તે સવનો જવાબ તહેણે
“હા” અને “ના” ના બે શબ્દોથી જ
આપ્યો.

પણ તહેણું શું થવાનું હતું ?—

મહેં ત્રણ ગાડી તૈયાર કરવાનો હુકમ
આપ્યો—એક ગાડીમાં એક પેલીસ સાથે
કેદીને ખેંચાડવાનું કહ્યું અને બીજી ગાડીમાં
બીજા એક પેલીસ સાથે હું બેઠો—
ત્રીજી ગાડીમાં ખાવા પીવાનો અને
બીજો સામાન પડ્યો હતો. અમે ઉપડ્યા.

પહેલાં તો અમે રજ કલાક મુઘી લાગ-
લાગટ ગાડીને આગળ ધપાવતા ગયા.
રસ્તામાં થોડા બદલાવા માટે થોડીવાર
રોકાતા ખરા. બે દિવસ થઈ ગયા—ત્રીજી
દિવસ પણ થઈ ગયો હતો—રસ્તામાં એક
પણ માનવ નજરે પડ્યું નહોતું. રસ્તામાં
જર્જરિત—એકાદ બે મકાનમાં અમે રાત્રિઓ
ગાળતા હતા.

આમોહવા અમારા કેદીને બરાબર
માફક નહોતી આવતી એટલે એની તબિ-
યત બગડવા માંડી હતી—એટલે તે મહારી
સાથે વારંવાર વાતો કરવાના પ્રયત્નો
કરતો હતો છવટે તે મને આશીવરક્તના
જીવન વિષે અનેક જાતના પ્રશ્નો પૂછવા
લાગ્યો. “ત્યાં લોકો કેવું જીવન ગાળે છે ?
...એ ગામ કેવું છે ?...સારું છે ?...
ત્યાં કેં કામ ધંધો—નોકરી ચાકરી મળ-
વાની આશા ખરી કે ?”

હવે તે મહારે “હા” અને “ના”માં જ
જવાબ આપવાનો હતો. થોડે દિવસે અમે
લોકો એવે સ્થળે આવી પહોંચ્યા કે જ્યાં
સખ્ત ગરમીમાં પણ બરફ આગળતો
નથી. આખરે મહારી સાથેના એક
જીવન સીપાહીએ મહેને એ વિચિત્ર અને
ભયંકર નિર્જન ગામનું દેખાડ્યું—જ્યાં
થોડા ઘણા વર્ષો પહેલાં ત્યાં યુવકો હોવાનાં
ચિહ્નો હું જોઈ શકતો હતો. અને એ
આશીવરક્તના નામથી આજેયે મશહુર છે

“બસ ! અટકો જોઈ ? ” મહેં પૂછ્યું,
“કેદીને નીચે ઉતરવા દો ચાલો આ આગ્યું
આપણું આશીવરક્ત—”

કેદી મહારી વાત સમજી શક્યો નહિ.
ફાટલે ડાળે તે આશ્ચર્યથી મહારા મહેરા
તરફ જોઈ રહ્યો હતો—જાણે હું તહેને
અહિ ઉતરવાનું કહીને મસ્કરી કરી રહ્યો
હોઉં ને !—પણ મહારે તહેને પાછળથી
બધું ચે સ્હમજાવતું પડ્યું. ધીમે ધીમે તે
મહારી બધી વાત સ્હમજી ગયા.

આટલું કહીને તે સરકારી નોકર જોરથી
હસવા લાગ્યો—અને ખખરી ફર કરીને,
પાસેના કુંજમાંથી થોડુંક પાણી પીને
પોતાની વાતો આગળ ચલાવી,

“ખિરાદરે ! તહેને માનશો કે કેમ એ
સંજાની વાત છે પણ કસમ પર કહું છું

કે મહારી વાતો સાંભળીને કેદી તાલુખીમાં ગરકાવ બની ગયો. તે દુન્યા લાગ્યા-એની આંખોનાં એક ખૂંચે આંસુ વહેવાની તૈયારી કરતા હતા. મહારં દિલ પત્થર જેવું કંટણુ છે-છતાંયે આ વખતના દશ્યની મહારા જીગર પર ધણી અસર થવા પામી હતી. અગાઉ એનો જે રૂવાળ હતો તે ઉતરી ગયો. ત્હનો મહેરો સાવ શીકડો પડી ગયો હતો.

ત્હેણે પોતાના બન્ને હાથ મહારી તરફ લંબાવ્યા, અતિશય વિનમ્ર લાવે ત્હેણે કહેવા માંડ્યું, “ખુદના નામ પર ત્હમ્મરા દિલમાં મારે માટે થોડી ધણી તો રહેમ

ઉત્પન્ન કરો. મને કેં ફાંસીનો લુકમ પલુ નથી થયો. ઓહ ! મહેં શો મહાન અપરાધ કર્યો છે ?”

“હીક, જવા દે;-અત્યાર સુધી ત્હારા મુખ પર જે જાતવું અભિમાન હતું તે...” મહેં કહ્યું.

ત્હમે માનો કે ન માનો પણ તે કેદી બાળકની માફક રોષ પડ્યો -ત્યારે મેં ત્હેને કહ્યું “હું ત્હને યાકુટઝોલની પાસેના એક ગામમાં લઈ જઈશ. ચાલ, ઉઠ-હું ત્હને ખાત્રીપૂર્વક હું છું-” અને તે ઉઠ્યો. આ વખતે એના મ્હેરો ઉપર ખુશાલીનાં ફિરલો નૃત્ય કરતાં હતાં.

[૩]

જ્યાં બહુજ એકાદ માનવીઓ વસતા હતા એવા ગામમાં પણ અમારં જીવન કલેશવિહોણું તો ન્હોતું જ. આવા વાતાવરણમાં કોઈ નવા માણસના આવવાના ખબર ખુશહાલી આપતા. છતાંયે ગમે તેમ અમે લોકો દિવસ પસાર કરી નાખતા.

અમને યાકુટઝોલ મુકની ભયંકર ઠંડીને અને બરફના મારાને જોવાની ઇચ્છા હતી-કુતૂહલ હતું. જેમ તેમ કરીને આનંદમાં જીંદગી ટકાવી રાખવાનો અમારો હેતુ હતો.

અને જ્યારે હવે અમ્હને એકાએક એવી ખબર પડી કે બરાબર અમારા જેવોજ એક મનુષ્ય, જેનાં માનસિક ચોચતા અને રહેણીકરણી અમારાં માફકજ હતું તે એક એવે સ્થળે ત્રણ વર્ષ વીતાવી ચુક્યો હતો કે જ્યાંની દશ કાર્પનિક આશિવસ્કં ગામ કરતાં જરાયે વધારે સારી ન્હોતી. એટલે એ અપરિચિત પુરૂષ એકાએક અમારો પ્રિય પાત્ર થઈ પડ્યો. અમે બધાએ રસિયન, પોલીશ અને ચાદુદી-

ઓએ આ શુભ અવસરને બહુજ આનંદથી વીતાવવાનો ઠરાવ કર્યો. અને વળી નાતાલ પણ દૂર ન્હોતી.

ખાવાપીવાની તૈયારીઓ કરવાતું કાપ મને ન સોંપવામાં આવ્યું હતું. મ્હને એક જીવાન વિદ્યાર્થી મદદ માટે આપવામાં આવ્યો હતો. અમે લોકોએ સારીયે જીંદગીમાં પહેલીજ વાર આનંદ અને ઉત્સાહ-પૂર્વક રસોઈ તૈયાર કરવામાં આગેવાની-ભર્યો ભાગ ભજવ્યો હતો.

મ્હને મદદ કરનાર વિદ્યાર્થી યાકુટઝોલના સંબંધમાં થોડું ધણું જાણતો હતો. ખાણું પકાવતી વેળા અમે ખૂબજ વાતો કરતા હતા. અમે જાણતા હતા યાકુટઝોલની આસપાસના ગામમાં ધણુંજ દુઃખમય જીવન લોકો વીતાવી રહ્યા હતા. ત્યાં શેરી પણ મુશ્કેલીથી મળતી. માનવજાતના ખૂશ હાલ હતા.

અમારા મહેમાનના સન્ધાર માટે તરાહ-તરાહની રસોઈ કરવામાં મરાયજ હતા.

અને આખરે એ દિવસ આવી પહોંચ્યો. મહારો બિરાદર રૂકવાર થતાંની સાથેજ પામેના સ્ટેશને પોતાના દોસ્તનો સત્કાર કરવા, તહેને અહિં લાવવા માટે ઉપડી ગયા. ગાડી આવે અને ઘંટાનો સાદ થાય- અમારામાં નવીન આશા ઉગતી આખરે ગાડી આવી. તહેની ઉપર બેઠું પડ્યો હતો. મુસાફરોના શરીર પરના કોટ પર પણ બેઠું પડ્યો હતો. ઘોડાના શરીરે પણ બેઠું પડે જામી ગયું હતું.

હું એને પહેલી વાર મળ્યો-કેવી રીતે મળ્યો તહેનું વર્ણન કરી શકવાની તાકાત મહારામાં નથી. અમે એક બીજાની સાથે અપરિચિત હતા-છતાંયે અમારા બંનેમાં એક બીજા પ્રત્યે કેટલી મીઠી અને મજબૂત સંબંધભૂતિભરી લાગણી ઉછળી રહી હતી. તહેનું શરીર પાતળું અને કુબળું હતું- એના શરીરનો રંગ અમારા કરતાં વધારે ઘેરો હતો, અને લાગણું હતું કે તે જ્યાં સુધી જીવશે ત્યાં સુધી એવો જ રહેશે. માત્ર એની આંખો એટલી તેજસ્વીય અને ચમકાર દત્તી કે ભવભલાની ઉપર એ નજર મારે તો તે પોતાનો ધાર્યો પ્રભાવ તહેની ઉપર જરૂર પાડી શકે.

અને જ્યારે તહેણે કપડાં બદલાવ્યાં ત્યારે અમે જમવા બેઠા. આનંદની લહ-રીઓએ અમારા કુબળ અને ચિન્તાને ભૂલાવી દીધા હતા. અમારા મહેમાન ખુશ હતા એથી અમને ઓર આનંદ આવતો હતો. એટલી હદ સુધી કે અમારામાંના કેટલાકોની આંખોમાં તો હાસ્યનાં આંખૂં આવી ગયા.... પછી તો ખાણ પર મારો

ચલાવ્યો. અમારા બિરાદરની થાળીમાં અમે ખૂબ જ આગ્રહપૂર્વક પીરસાવતા. બધા ખાણમાં મશગુલ હતા.

પણ આ શું ?

પણ અમારો મહેમાન તો એની થાળી-માંથી થોડું ઘણું પણ મેહોમાં નાખતો નહોતો. એના હાથમાંનો ચમચો અહિં તહિં ફરી રહ્યો હતો. એ જમતો શા માટે નહોતો ?

“ઓહ ! આ શું ?...” અમે પૂછ્યું,
“કાં બિરાદર ! ખાતા શા માટે નથી ?”
અમે ખૂબ જ વિચાર કર્યો-પણ અમને તો કૈંયે સ્હમજાયું નહિ અમારો મહેમાન એમને એમ બેઠો રહ્યો હતો. અમે ખાવાનું બંધ કરી દીધું અને તહેની સ્થાને જોવા લાગ્યા.

આખરે તહેણે કહ્યું,

“માફ કરજો, બિરાદરો !... મને ભય લાગે છે કે હું તમારામાં આવેલ આનંદની ભરતિનો નાશ કરી રહ્યો છું. ઓહ !...હું તમને વિનંતી કરીને... બિરાદરો !...હું છું કે તમે લોકો મારે માટે જરાએ મનમાં આણુશો નહિ- આનંદથી જાગો ! એ તો મહારી નિષ્પણતા છે.” આટલું કહીને તે જોરથી હસવા લાગ્યો.

અમે લોકો તો એક બીજાના મેહો તરફ જોવા લાગ્યા. ખાવાનું બ્યાન ઠાંછને પણ ન રહ્યું-“મેહો તો એવું ધાયું” હતું કે છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં મેહો કેવું જીવન વીતાવ્યું છે તહેનો તો તમને પૂરેપૂરો ખ્યાલ હશે-પણ હવે મને ખબર

પડે છે કે ત્હમે એ નથી જાણતા. જ્યારે ત્હમે બધા ખાવા પીવામાં, મસ્ત હતા ત્યારે મ્હેં એક દૂકડો રોટીનો ખાવા માંડ્યો...એક ન્હાનકડો રોટીનો દૂકડો... એહ !...પણ હું એ દૂકડાનો કોળાયો ગળે ઉતારી શક્યો નહિ...કદાપિ નહિ... ત્રણ વર્ષ થયા- આજે પંચેપૂરા ત્રણ વર્ષ થયાં બિરાદરો !...મ્હેં મીકું યાને નિમક ચાખ્યું નથી-હું તે મીઠા વગરનું ખાણું ખાતો હતો. આ રોટીમાં બહુ જ નિમક છે-મીકું છે બહુ જ-એ નીમક મ્હારી જીભને જલાવી રહ્યું છે-અને બધી જે વાણીઓમાં મીકું તો છે જ."

"કદાચ ! ભાઈ અમે લોકોએ આનંદમાં ને આનંદમાં કોઈક રસોઈમાં વધુ મીકું નાખી દીધું હશે !...સંભવિત છે."

"તો પછી, ખ્યારા બિરાદરો ! ત્હમે જ ખાવને...ખાણાની મઝા જરૂર ઉઠાવો. પણ હું કેંયે ખાઈ શકું તેમ નથી. હું ત્હમને ખાણું ઉઘાડતાં જોઈને ધણો જ આનંદ પામીશ જરૂર ખાવ !...હું ત્હમને વિનંતી કરું છું."

અને તે હસ્યા-પણ પછી ત્હેની આંખમાં આંસુ આવી ગયા. તે ઉઠયા. અને પાસેની ખુરશી પર બેસી ગયો.

હવે બધી વાત અમે બરાબર સ્મરણ ગયા. જે ભયંકર જીવનના વિષયમાં અમે જાણવાને બહુ જ ઇન્તેજાર હતા ત્હેનો જીવતો ભગતો ઘપલો અમારી સમક્ષ મીલ્યું હતો. તે ભયંકર જીવનના એક ક્ષુદ્ર ભાગનો તાદરસ ચિતાર અમારી સ્થાને ખડો હતો.

અમારા બધાના હાથમાંથી ચમચ પડી ગયા અરે ! અમે મુઠ્ઠી દીધા, અને અમારા સર નીચે ઝુકી ગયાં !

ખાણું બનાવવાની મહેનત અમ્હારી ફેટલી નજીવી હતી !

અમે અમારા મહેમાનના સ્ત્રીમણાચલા મ્હેરાને નીરખી રહ્યા હતા અને ઓચિન્તિ જ અમ્હને બધાને એક પ્રકારના ભયંકર ભયનો સ્પર્શ થયો. અમ્હારી સ્થાને એક ભયંકર દ્રશ્ય ખડું થઈ ગયું- જાણે આશીર્વાદના એ વચરાન ગામની પાસેથી કોઈ ભયંકર પિશાચ-શયતાન સરકતો સરકતો અમારી પાસે આવવા ધીમે પગલે કુચ કરી રહ્યો હતો.

સારાય ઓરડામાં યુપક્રીદી-શાન્તિ હતી-બહાર બદ્દલું તુફાન શાન્ત થવાને બદલે વધુ ભયંકર બનતું જતું હતું.

સંપૂર્ણ.

નવયુગ આપને ગમે

તો આપની મિત્ર મંડળીને આદરકે યવાની ભલામણ કેમ કરતા નથી ?

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

મૌ. વિમળા સેતલ- : આજે મંગાવો : કુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારાં બાળકોને ગમ્મત રહે જ્ઞાન આપે એવું બહેન વીતાનવું પુસ્તક. સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ, આકર્ષક રંગીન ચીત્રો એમાં ભરપૂર છે. કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવીન ભાત પાડતા નાના અને મોટા ૨૭ લેખોના સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ તમને તમારી કલ્પનાની સહીમાં વીહાર કરાવશે. કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના . જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

પૃથ્વી અને કુખન, ઘંઠર અને મોહિની, વિષ્ણુ અને વૃંદા, પ્રહા અને સરસ્વતી વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટકોના સંગ્રહ. સુશોભિત છપામણી.

કિંમત દસ આના.

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય આપો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

આના જીવનની બીજી તોય રસિક ભાવનાના છ ચિત્રો. બહેનોના અભ્યાસમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ચાલે છે.

કિંમત: કાચું પુઠું ૧-૦-૦

” પાકું પુઠું ૧-૪-૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

ન વ યુ ગ

જુન ૧૯૩૪.

વપ ૬ ડું :: અંક ૩ જો.

રાજકીય

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ	... વિવસ્વત	...	૨
ભાવિ યુધ્ધના ભણકરા	...	...	૫૬
દક્ષિણ આફ્રિકાની સ્વાતંત્ર્ય કુચ	... પ્રભાશંકર જોષી	...	૪૨

ભાવના-વિચારપદ્ધતિ

સંખ્યા સ્તોત્ર	...	...	શ્રી. સીતારામ શર્મા	૧૪
શિક્ષણનો આદર્શ	...	...	બર્ટ્રાન્ડ રસેલ	૧૭
હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો	...	...	રમણીક વી મહેતા	૩૩

દૃંઢી વાર્તાઓ

વાસનાની ભૂખ	...	(વાર્તા)	શ્રી. સીતારામ શર્મા	૬
જીવન પદ્ધતિ	...	(વાર્તા)	દયાશંકર ભ કવિ	૪૬
ભીખારી રાગ	...	...	શ્રી. સંદીપ	૨૮

હળવું સાહિત્ય

અનિતિમાન અતિથી	(ન્યટક)	...	પી. જી. ભટ્ટ	૬૯
આળસુ જનો	...	...	...	૨૪
ગુજરાતી દક્ષીણી	...	...	પી. જી. ભટ્ટ	૩૬

વિશિષ્ટતાઓ

મજદૂર	...	(કાવ્ય)	શ્રી. મનુકુમાર ને ગાંધી	૧
શાન્તિશરી પ્રાદ્યંબુડ ગુપ્ત જીવન	...	...	...	૮૧
સંચય	...	...	...	૮૯
સાહિત્ય સમાલોચના	...	...	...	૯૧
તાકાત અને તંદુરસ્તી	...	...	પી. જી. ભટ્ટ	૫૫

❖ વિશ્વ ક્રાન્તિનો ❖ મૃત્યુ ઘંટ! વિશ્વ ક્રાન્તિ અમર રહે!

જગતમાં પ્રચલિત થએલા બધા મતો, બધા સંપ્રદાયો, બધી વિચાર પદ્ધતિઓ આજે શક્તિ અંગારાઓની માફક દંભ અને નિરર્થકતાની રાખ નીચે આંતર વિખવાદની આગથી પોતાની જાતને પ્રગળી રહ્યાં છે; ત્યારે એક મત, એક સંપ્રદાય, એક વિચારપદ્ધતિ આજે જગતી શિખાની માફક યોગ્ય મરમી અને પ્રકાશ ફેંકી રહેલ છે—એ મત સામ્યવાદ. એના ભેખધારી અનુયાયીઓએ ધાતનાઓ, સુખ, સગવડ અને આરોગ્યનો અભાવ અને મોતના ભયને ધૂનાવી દીધો છે. યોગ્ય લાગે તેવાં વિચાર, વાણી અને વર્તન પ્રગટ કરતાં તેમને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. પરંતુ એમનાં પંથ બની ગયા છે. તેઓ આજે મોવિએટ રશિયાના સામ્યવાદી સૂત્રધારો પાસે તેજ પાણી પીએ છે—એવા વિશ્વાસથી કે તેઓ આજે જગતની મહેનતુ માનવતાનાં મુક્તિધામના સાચા પ્રવાસી છે—વિશ્વક્રાન્તિના પ્રતિધારી છે. પરંતુ તેમના એ વિશ્વાસનો ભંગ થયો છે. યુનાઈટેડ રોઈટ્સ ઓફ મોવિએટ રશિયાના સામ્યવાદી પક્ષની ૧૯૭૪ માં ભરાયેલી સત્તરમી પરિષદના અહેવાલમાંથી તારવામાં આવેલા સામ્યવાદી સૂત્રધાર રોડીનના નીચેના શબ્દો તેઓ લક્ષમાં લે:

“જર્મનીમાં ફ્રેસીડેટ સત્તામાં આવ્યા એ આપણે મનાથી આનંદનો વિષય તો નથી. પરંતુ ફ્રેસીડેટ આજે આપણે મનાથી બહુ અગત્યનો મુદ્દો નથી. કારણકે ઇટાલીમાં આજે ફ્રેસીડેટ તત્ત્વ છે છતાં એ દેશ સાથે બહુ સારો સંબંધ બાંધવામાં આપણને અડચણ નહીં નથી.....જો મોવિએટ રશિયાનાં હિતની દ્રષ્ટિએ જરૂરી હોય તો શાંતિ (ચાલુ વસ્તુસ્થિતિ-શ્રીવાદ) જાળવી રાખવાને તૈયાર હોય એવાં મોઝલે રાષ્ટ્ર સાથે સમઘ બાંધવામાં આપણે જરાએ આનાકાતી ન કરીએ.....આજે આપણું સઘણું એ લક્ષ્ય મોવિએટ રશિયા અને મોવિએટ રશિયા પરજ કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું છે.”

વિશ્વક્રાન્તિનાં ભાવના અને પ્રયત્નોનો આ મૃત્યુ ઘંટ છે. શ્રમહલિઓનાં નાગોની આંતરરાષ્ટ્રીય એકતાનો વિચાર અજગો કરી મોવિએટ રશિયા આજે દૂર રાષ્ટ્રવાદી બન્યું છે, એ વાતનો સ્પષ્ટ એકરાર આમાં તરવરે છે.

આ શબ્દોમાંથી ભ્રષ્ટ્ર મેળવી જગતના અને ખાસ કરીને હિંદના મરજવા સામ્યવાદીઓ મોન્ડોપરગતીને છેલ્લી સહાય કરે અને દેશ, કાળ અને સંયોજાનાં બળોનાં મદદથી પોતાની વિચારપદ્ધતિની દ્રષ્ટિએ આંદો શ્રમહલિઓના નવા વિશ્વસંઘ માટે પ્રયત્નો આદરે અને તે દુશ્મ્યાન પોતાના દેશના મુક્તિ સંગ્રામ માટે નવી કાયંપદ્ધતિ વિચારી પ્રયત્નવાન બને!

વિશ્વક્રાન્તિનો મૃત્યુ ઘંટ મોવિએટ રશિયાએ વગાડ્યો છે, પણ વિશ્વક્રાન્તિ મરતી નથી. વિશ્વક્રાન્તિ અમર રહે!

મીલ મજદુર.

ઉગતી ઉપા સમયે નિત તે છુટું પથારી ત્યાગે.,
મીલ તણું ભંગણું સુણીને મીલ લણી તે ભાગે;

કરતો મજૂરીનું કામ;
છતાં નહીં મળતાં પુરા દામ.

‘ઘયમય’ કરતા સાંચા ભેડે સદા હિંમતથી લડતો;
કાળ રાક્ષસી સાંચાથી તે લેશમાત્ર નવ કરતો.

લેશ ધ્યાન ચૂક રવાય,
ઝેનું અંગેઅંગ કપાય.

સુડીવાદની લાંબણ ચક્રીમાં શ્રમભૂવી પીસાતો,
હુકી રોજ મેળવવાને આખો દિન રીખાતો.

જ્યાં મળે નહિ હવા ઉભસ
તેમાં કરતો તે નિવાસ.

મીલમાંથી તે સીધા જતો કલાલની હુકાને,
આખા દિનના સતત શ્રમને નીવારે સુરાપાને;

બદનમાં તાઝગી આણે,
ગરીબી મોજને માણે.

સુડીદારો ઝેના રકતની શોષણક્રીયા કરના
ઝેના પરસેવા નીચોવી પોતાનાં ઘર ભરતા.

ઝે છે સંપત્તિ સર્જનહાર
કહેવ તો મજદુર-કામદાર.

શ્રી. મનુકુમાર નેગાંધી.

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ.

નતાગીરીની

ખામી.

લેખક:

વિવસ્વત્

પૂટણ ખાતે મળેલી મહાસભા સમિતિની બેઠકમાં સત્યાગ્રહ પડતો મરવાને લગતો જે બેહુદો ઠરાવ થયો હતો તેને લીધે કાન્ગ્રેસની પ્રતિષ્ઠાને આઘાત પહોંચશે અને એ ઠરાવનો પ્રત્યાઘાત સરકાર તરફથી પણ બહુ વિપરીત થશે એમ અમે ગયા વખતે આગાહી કરી હતી. એ આગાહી કમનસીબે ધારવા કરતાં પણ વધારે ખરાબ રીતે સાચી પડી છે.

પસર થએલા માસ દરમ્યાન મહાસભાને પક્ષે કંઈ માતબર બનાવ બન્યો નથી. પરંતુ મહાસમિતિના નિયુક્તોના પડઢારે જે સરકારી યાદી બહાર પડી અને તે યાદીની પુરણીરૂપે થોડા દિવસ પછી એમોસીએટ્ડ પ્રેસનો જે સંદેશ બહાર પડ્યો તેણે જે અસરો રાષ્ટ્રીય આગેવાનો પર ઉપજાવી છે અને એ યાદીઓ રૂપે દેશનાં રાજકીય બળો સમક્ષે સરકારની જે વલણ પ્રગટ થવા પામી છે તે બંને થોડી ચર્ચા અને થોડી ટીકા માગી લે છે.

મહાસમિતિએ જેમ સત્યાગ્રહ સમક્ષે

નોજ આગ્રય લીધો છે. તેણે એમ જણાવ્યું છે કે ગેરકાયદેસર જાહેર થએલાં મહાસભા મંડળો પરથી પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવામાં આવે છે, પણ મધ્યસ્થ અને પ્રતિક ધારાસભાઓએ પસાર કરેલા કમનસીબ કાયદાઓ તેમની મુદત ખત્તાસ થતાં સુધી ચાલુ જ રહેશે. સરકારની એ યાદી બહાર પડ્યા પછી થોડા દિવસે અધિસરકારી સંસ્થા સમા એસોસીએટ્ડ પ્રેસે એવી ખબર પ્રકટ કરી કે સત્યાગ્રહને અંગે સરકાર તરફથી કુટુંબી લેવામાં આવેલી મિલકત સમક્ષે સરકારની વલણ એવી છે કે જે મિલકત જપ્ત કરવામાં આવી છે તે તેમના અસત્ત મેલેકોને પાછી વાળવામાં આવશે નહિ પણ માત્ર અટકાવતમાં લેવાએલી મિલકત રચાતીક અમતદરેને અરજ કરવાથી પાછી મળી શકશે.

સરકાર તરફથી લેવાએલાં એ ખગલાતું મહત્વ આંકવાની આવશ્યકતા રહે છે.

સરકાર એવો ખરાબ જાણે છે કે મહાસભાએ સત્યાગ્રહ હવે પડતો મરવા છે એટલે એ મીઠી લડતને જ પડોચી વળવા મરે પોતે અખત્યાર કરેલા કાયદાઓને જાણે છે.

કે મહાસભામાં સામાન્ય શિસ્ત જેવી વસ્તુ નથી એવું સાફ સુચવતા મહાસમિતિના સત્યાગ્રહને લગતા નિયુક્તો ઉપહાસ કરેલા. ખીજો હેતુ એ હોય શકે કે એક પણ સાચો સત્યાગ્રહી દેશમાં હરતી ધરાવતો હોય તો તેમાંથી ખીજા હજારો કે લાખો સત્યાગ્રહીઓ જરૂર પ્રગટે અને એવી રીતે સત્યાગ્રહીઓ પ્રગટાવવાની પોતાની ઉમેદ છે એવી ગાંધીજીની નેમ સાથે અગાઉથી સાવચેતીની પાળ બાંધવી.

પરંતુ આ બંને તો ઉપરછાયા ઉદ્દેશો એ. વાસ્તવિક રીતે આગામી બે ચાર વર્ષોમાં મોટા પાયાપર સત્યાગ્રહસંક્રામ શરૂ થાય એવો જરૂરે સંભવ નથી એ સરકાર મહાજ સારી રીતે સમજે છે. તેનો હેતુ તો કંઈક જુદોજ છે. અસામાન્ય સત્તાઓના કાયદાઓ પોતાના હાથમાં રાખીને દેશનાં એકાએક ઉદામ બળેને રાખી દેવાની સરકારની દાનત છે. રાજકારણનાં ખીજાં ક્ષેત્રોમાં બની રહેલા બનાવો પર નજર નાખી જવાથી સરકારની એ નીતિ વિશે જરાએ સંકો રહેશે નહિ.

મુખ્યાર્થ, નાગપુર, દીક્ષી વગેરે જગ્યાઓએ કાપડની મીલોના કામદારોએ હડતાલો પાડી છે. એ હડતાલો ખરી રીતે ઔદ્યોગિક જ છે છતાં તેમના આગેવાનોને ખીરફતાર કરવામાં, હડતાલીઓ પર પ્રસંગ પરત્વે ગોળીબાર કરવામાં અને હડતાલને લગતાં સભા સરઘસો પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં અને મીલમાલિકોના હડતાલ તોડી પાડવાના કામમાં પરાણ સહાય કરવામાં સરકારની વલણ સધળી જગ્યાએ એક સરખીજ દેખાય છે.

ખંગાલના મહાસભા સમાજવાદી પક્ષની કચેરી પર ધાડ પાડી તેમણે સાહિત્ય ઉઠાવી જવામાં આવ્યું. એ પક્ષના પ્રમુખનાં ધરતી

પણુ જડતી લેવામાં આવી. મહાસભા મંડળો પરથી પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવાની પોતાની જાહેરાત છતાં ઘણાંએ ઉદામ મંડળો પર તો પ્રતિબંધ હતું ચાલુ રાખવામાં આવ્યો છે, સરહના “લાલ ખમી-સવાળાઓ” ને નામે ઝાળખાતા ખુનાઇ ખીદમતગારો પરથી પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવાની સાફ ના પાડવામાં આવી અને એ પણ એક મહાસભા સાથે સંકળાએલીજ સંસ્થા છે એવું મહાસભાના મંત્રી તરફથી જાહેર કરવામાં આવ્યા છતાં તે સખંધી સરકારી વલણમાં કંઈજ ફેર ન પડ્યો. પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂ, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ અને ખાન અબ્દુલ ગફુરખાનને હતું જેલમાંજ ગોંધી રાખવામાં આવ્યા છે. અને સત્યાગ્રહ ન કરવાની કસ્ટોડાત આપે તોજ ખાકી રહેલા સત્યાગ્રહી કેદીઓને છોડવા નહિ તો તેમને રાજકારી કેદીઓ તરીકે પણ નહિ ગણતારાં સામાન્ય મુન્દેગારોની કક્ષામાં મૂકી દેવાની સરકારે જાહેરાત કરી છે.

આ બંધી વસ્તુઓ એમ સાફ નથી બતાવી આપતી કે મહાસભાની ઉદામતા અને તેની લોકોમાં ફેલાએલી વગને પાંગળાં બનાવી દઇ તેને માત્ર બંધારણવાદને માર્ગેજ વાળી દેવાની નીતિ સરકારે અપરવાર કરી છે !

જે સરદાર વલ્લભભાઈ છુટે તો તેઓ ગુજરાતના પાપમાલ યએલ ખેડુતોની વફારે ધાયાની પ્રથમ ફરજ સમજે. અને જો એ ખેડુતોને અમુક અંશે રાહત મળે તો તેઓ ફરીને મહાસભા પ્રત્યે વફાનાર બની રહે અને ફરીને મહાસભાને સ્વદ પડતાં સીધી લડત આપવાને તૈયાર થઇ જાય જે પંડિત જવાહરલાલને મક્કત કરવામાં આવે તો તેઓ આખા દેશમાં ઉત્થાન

પામી રહેતાં સમાજવાદનાં બળોને સંગઠીત બનાવી દે અને યુક્ત પ્રાંતમાં શરૂ થએલાં મવાળવાદનાં રાજકારણને દબાવી ઉદ્ધામ તત્વોને આગળ આણે. અખંડલ ગુરુખાન છુટે તો સરહદ પ્રાંતમાં તાજેતરમાં દાખલ કરવામાં આવેલી ધારાસભાની લાલચે જે કેટલાક આગેવાનો સરકાર તરફ વળ્યા છે તે કડક બની જાય અને સરહદ પ્રાંતનાં સર્વજ્ઞોએ બળે સંગઠીત બની મહાસભાને પગલે ચાલવા લાગે. જો બંગાળમાં શ્રી સુભાષ યોજ સલામતિની ખાત્રી સહીત પાછ ફરી શકે તો બંગાળના મહાસભાવાદીઓમાં જે અળખામણા અધકાએ જોર જમાવ્યું છે તેને નિકાલ આવી જાય અને ડૉ. બીધનચંદ્ર રાયનું બંધારણવાદી રાજકારણ ઝાંખું પડે. અને આ તો વ્યક્તિઓ પુરતજ દાખલાઓ થયા. પણ જો બધાંએ ઉદ્ધામ રાજદ્વારી તત્વો આજે બંધનમૂકત બને તો મહાસભામાંથી બંધારણવાદી મનોદશામાં જખ્ખર ઓટ આવે અને પરિવર્તનવાદનો પવન જોરથી ઝુંકાવા લાગે એ દેખીતું છે. એ કંઈજ ન થવા પામે એજ આજે સરકારની ખાશ છે.

આવી ખાશ બેલવાની સગવડ મહાસમીતીએ પોતાના સત્યાગ્રહને લગતા અળખામણા દેવાથી કરી આપી છે એ વાત સ્પષ્ટ છે. આજે કાંમિસ પર એકલા ગાંધીજીની જ સરમુખત્યારી આવે છે અને એ સરમુખત્યારી દેશના વ્યાપક હિતની ખાતર અંગત માન્યતાઓ અને ઝડોને વિસરી શક્તી નથી એનો આ અન્ગમ છે એ વાત કાઢએ ભૂલવા જેવી નથી. પરંતુ એ ગદ્ય ગુજરીને ઘડી ભર માણુએ મૂખી સરકારે અખત્યાર કરેલી આ વલણને પાંગળી બનાવી દેવા દેવા માટે મહાસભાએ શાં પગલાં લેવાં જોઈએ એનો વિચાર જરા કરી જોઈએ.

સહુધી પહેલું એજ કે મહાસભાએ ખાત્રી રહેલા સત્યાગ્રહ સત્યાગ્રહી કેદીઓને બંધનમૂકત બનાવવાનો ઉપાય હાથ ધરવો જોઈએ. સરકાર માગે છે કે સત્યાગ્રહમાં ભાગ ન લેવાની કબુલાત આપીને તેઓ છુટા થઈ શકે. મહાસભાએ સત્યાગ્રહ હવે જતો કર્યો છે તો એવી કબુલાત આપીને છુટી જવામાં કંઈજ ખોટું નથી એવી ચોકખી બહેરાત સત્યાગ્રહી કેદીઓને ઉદ્દેશીને જો મહાસભા તરફથી બહાર પાડવામાં આવે તો એ કાયં સહેલાઈથી સ્વીકારાય. જો મહાસભા મંડળો પરથી કબુલ પ્રતિબંધ ઉઠાવી લેવામાં આવ્યો નથી તેમના સમયે સરકાર શું કરવા ઇચ્છે છે અને શા કારણોસર એ જાણી લેવાની પ્રવૃત્તિ પણ હાથ ધરાવી જોઈએ. ગુજરાત અને ઉત્તર કાનગના ખેડુતોને રાહત આપવાનું અને તેમની અટકાયતમાં રહેલી અથવા જપ્ત થએલી મીલકત તેમને પાછી મળે તે માટે પ્રયાસો કરવાનું કામ પણ તારાક્ષીક રીતે ઉપાડી લેવાનું જોઈએ. અને કામઘર હડતાલોનું સમાધાન કરાવી આપવા માટે પોતાની સઘળીએ વગનો ઉપયોગ કરી ક્રમદરોને હેરાન થતા અને તેમના આગેવાનોને જોલના મહેમાન બનતા અટકાવી શકાય અને એ રીતે તેમનાં માનસને મહાસભા તરફ વાળી શકાય.

આ બધું તો પટલાનો પેલો કશાય થવા પછી ખણુ કરી શકાય એવી વસ્તુઓ છે છતાં આ લખાય છે ત્યાંમુખીમાં એ દિશામાં કંઈ અવરિચત પ્રયાનો કરવામાં આવ્યા નથી. ઉદ્દાત્ત સરકારની ઉપર જણાવેલી વલણ સમયે અસતોષ કે દીવગીરી દાખવીને અથવા રોડનું રહીને મધ્યસભાના કેટલાક મોવડીઓએ પોતાનાં મગાલ અને લાચાર માનસનો પરિચય

આપણે છે અને એ રીતે મહાસભાની પ્રતિ-
ષ્ઠાને ધક્કો પહેંચાડ્યો છે.

આ લખાણ છે ત્યારે મુખ્યમાં મહા-
સભાની કાયદાલક્ષ સમીતિ અને ધારાસભા
સમિતિની બેઠકો ભરાઈ રહી છે. તેઓ આ
બધી બાબતોમાં શા નિર્ણયો પર આવે છે
તે જોવાનું રહે છે. પરંતુ આટલી વાત
તો સ્પષ્ટ છે કે ઉપર જણાવેલી બધી
બાબતોમાં તાત્કાલિક રીતે કંઈ અસરકારક
ઉપાયો હાથ ધરવામાં નહિ આવે તો મહા-
સભાની પ્રતિષ્ઠાને અને વગરને જાળવર
ફટકો પડશે અને સરકાર પોતાની બાજુમાં
બરાબર કાપશે

આ ઉપરાંત એક વધુ પ્રશ્ન

પસાર થએલા માસ દરમિયાન
જનતાનું ખૂબજ ધ્યાન એવી રહેલો.
એ પ્રશ્ન કોમી સુકાદાનો. એમ જણાય છે
કે મુસલમાનોએ વડા પ્રધાનના કોમી સુકા
દાને હાલતુરત તો વળગી રહેવાને પાકકો
નિર્ધાર કર્યો છે. બીજી તરફથી હિંદુ મહા-
સભાવાદીઓ અને શીખોએ એ સુકાદાનો
વિરોધ કરવાનો એટલોજ મક્કમ નિર્ણય
કરી લીધેલો જણાય છે. આ વિષયમાં પંડીત
ભાગવીયા અને શ્રી અણેએ પ્રગટ કરેલાં સંપુ-
ક્ત નિવેદને ખુબજ ચક્રચાર જગાડી હતી
પણ પાછળથી એરીસ્ટર અસહ્યલીએ એ
સમ્બંધમાં મહાસભાની વલણ ગી છે તે
દર્શાવતો ખુલાસો બહાર પાડ્યા પછી એ
ચર્ચા હમણાં જરા શાન્ત પડી છે. પરંતુ
આ સમ્બંધમાં કો-એસની વલણ હજી અસ્પ-
ષ્ટ છે એ વાતની ના પાડી શકાય તેમ
નથી. એમ જણાય છે કે મહાસભાના
આગેવાનોને આ ઉપાણ પ્રત્યે પોતાની

વલણ કંઈ રીતે સ્પષ્ટ કરવી તે સમજાતું
નથી. તે દરમિયાન હિંદના સમાજવાદી
પક્ષના આગેવાન આચાર્ય નરેન્દ્રદેવ સાક્ષ
કહેતા ફરે છે કે કોમી વિખવાદનો એકજ
ઉપાય સમાજવાદ છે. પણ એ ભાવનાનો
વિરોધ ગાંધીજીના પટશિષ્ય શ્રી. રાજ-
ગોપાલાચારીઅર કરે છે. આ સ્થિતિમાં
જો કોમી સુકાદા પ્રત્યે સ્વરાજપક્ષે અખ-
ત્યાર કરેલી વલણ મહાસભાને મજૂર હોય
તો તેનો અર્થ એટલોજ થાય છે કે મહા-
સભાને કોમી સુકાદો પસંદ તો નથીજ
પણ હાલ યોગ્ય વખતને માટે તો તે તેનો
સ્વીકાર કરી લેવા માગે છે. આ વલણ કોઈ
રીતે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી, અને તેનાથી વધારે
સારા ઉપાયો મહાસભાને સચવવામાં આવ્યા
છે, છતાં તે નહિ સ્વીકારતાં આજ
વલણ અખત્યાર કરવાનું મહાસભાને
યોગ્ય જણાતું હોય તો તેણે એમ
સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહી દેવું ધટે કેમકે
એમ કરવાથી મુસ્લીમોનાં મન તો હાલતુરત
શાંત પડશે. પરંતુ આવું કાંઈ કરવાની
પણ તૈયારી મહાસભાના મોવડીઓ હાલ
દાખવતા નથી.

આ બધું આપણને એકજ અનુમાન
પર આવવાની ફરજ પાડે છે કે આવે કરા-
કરીને વખતે મહાસભાનું નાવ વિન્યને
આરે હંકારી નાથ એવી નેતાગીરીનો
અભાવ આજે નજરે પડે છે. આ વાત
અંતરથી સહુકોઈ સ્વીકારે છે પણ
મોટેથી ઉચ્ચારવાની હિમત બહુ ઓછા
કરે છે. જો એ હિમત આવી નાથ તો
ઉદ્ધામ અનુયાયીઓ અને મવાલ અને કમ
આવડતવાળા આગેવાનોના હાલના વિકટ
પ્રશ્નનો નિકાલ આવી જવામાં વાર લાગે
તેમ નથી.

ઉંમર
એકા

એક ઝમકીને

બગીચા રે-

ત્રિના દોડનો સુમાર

થયો હતો. તે અતિ-

શય ગભરાઈ ગઈ હતી.

ભયભીત અને બચાકુળ

બની ગઈ હતી.

‘આ શું? કેવી નિબં-

ળતા?’

પલંગમાં બેઠે બેઠે તેણે કહ્યું.

અંધકારને વીંધીને તેનું હાથ શોધવા

માગતી હોય, તેમ ઉમાએ આસપાસ

જોયું.

રસ્તા પર એકલાઅટલા ડોહ સાચ

આશક પ્રેમીની ખાતર વિના ફરિયાદે

દેયું જમાવી રહ્યા હોય, તેમ

વિદ્યુતદીપો સળગી રહ્યા હતા. તેનું

આંધું આંધું અજવાળું ખુદશી, ખારીઓ

માંથી આવી ઉમાના શપનખંડમાં ડોહ્યામાં

ઠરી રહ્યું હતું. તેને ડારતો હોય તેમ સા-

મેની દિવાલ પર સળગી રહેલો રાત્રિદીપ

પોતાની લોહી ઝરતી આંખમાંથી રક્ત

પ્રકાશ ફેંકી રહ્યો હતો.

ઉમાના શરીરમાં ડોહાંએ અગ્નિ ધીખા

ઓ હોય તેમ એની રજરજ ઉછળતા ર-

કતની દોડવાની શરતથી ગરમ બની

ગઈ હતી એનું દેયું ઉછળાને

હમણાંજ બહાર પડવા માગતું

હોય તેમ કુતકુત કરી રહ્યું

હતું. સુરાના પહેલા

નશ્વ જેવો કેક

એની આંખ પર

વાસનાની ભૂખ

એક
નવલિકા

કપ્પળે

મેળવી બે

ડે હતો.

તેણે આંખો

ચોળા-ફરી ફરી.

ને ચોળી, વિચિત્ર

પુતળાની આંખમાંથી

જલતા રાત્રિદીપમાંથી

ફેંકતા લોહી રંગી પ્રકા-

શ સામે તેણે જોયું.

‘કેવું દુસ્વપ્ન?’

એ સ્વપ્ન તરફ અત્યંત

તિરસ્કાર છટકા હોય તેમ તેણે

કહ્યું.

‘ઓહ!’ તેણે પહેલાં કરતાં પણ

પણ તિરસ્કારથી કહ્યું. ‘આ શું? સ્વપ્ન-

દશાની લાગણીઓ જન્ય દશામાં પણ

ટકી રાકે છે? ઉમા! ઉમા! તારી

ટેક, તારી ખુમારી, તારી દદતા, બધું

આજે પાણીમાં ગયું!’

એનું માથું ધમધમી રહ્યું હતું. રોમે-

રોમ સળગતી લાગણીઓએ સળગાવી મૂક્યું

હતું. સ્વપ્નમાં અનુભવેલી ધટના સાચેસાચ

બની હોય તેમ તેનાં સ્મૃતિપટ્ટને જખત

કરી બેઠી હતી.

‘મહેશ, મહેશ, મેં આવું ધાયું નહોતું.

મેં તને આવો કહેવો નહોતો.’ મહેશ

પોતાની નજર સામે જ ઉમા હોય તેમ

તેને સંબોધીને તેણે ઉપાલંબ આપ્યો.

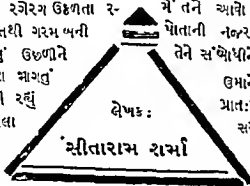
ઉમાને પોતાના જીવનનો ઉદ્દેશ

પ્રાતઃકાળના શમણાની માફક

સરી પડતો દેખાવો, પચ્ચી

સ વધની ઉમ્મર સુધી

તેણે જેની કપના-

માત્રથી પણ પોતાના મગજને અલગાવ્યું નહોતું, તેનાં સ્વપ્નદર્શનથી તેના હૃદયને બીપણુ ભૂકંપ જેવો સખ્ત આઘાત થયો. તે લગભગ ૨૬ી પડવા જેવી બની ગઇ.

મહેશ સાથે પરિચય કરવા માટે તેણે પોતાની જાતને કપકા આપ્યો.

અને વિહવળ બની ગયેલાં ચિત્તને શાંત કરવા માટે તે સ્નાનગૃહમાં ગઇ

ઉમાના મિત્રો અને પુરૂષ સ્ત્રી, લાગણી વિનાની, કઠોર હૈયાની, એવાં અનેક સંબોધનથી બોલાવીને તેની મસ્કરી કરતા.

એની જાતીય ભાવનાના સંબંધમાં ઉમા એ વિશેષજ્ઞાને ગોચર હતી.

તે હાઇ સ્કુલમાં હતી ત્યારથીજ પુરૂષ જાતિને ધિક્કારતી હતી. સારાથે જગતમાં સ્ત્રીજાતિનો પુરૂષ સમો કોઇ દુસ્મન નથી તેમ માનતી હતી અને આજીવન બ્રહ્મચારિણી રહેવાના શમણાં એવતી હતી

એજ્યુએટ થઇ ત્યાંમુધીમાં એની એ ભાવના વધુ અને વધુ બળવતી બનતી ગઇ. અને છેવટે તેણે સ્વતંત્ર રીતે એકલવાયું જીવન જીવી પુરૂષજાતિને પડકાર આપવાનો નિશ્ચય કર્યો.

વિદ્યાર્થી જીવનમાં એને ધણાથે યુવક મિત્રો હતા તેમની સાથે તે વિના સંકેતે લગતી. એવી મૈત્રીમાં જાતીય વિચારો ઉભા નજ થઇ શકે તેમ ઉમા આગ્રહપૂર્વક માનતી, જે માનતી તે બીજાંએને કહી બતાવતી અને તે પ્રમાણે વર્તતીથે ખરી.

યુવક અને યુવતીઓની દોસ્તીમાં જાતીય ભાવ જગેજ એવી લોકમાન્યતાને તેણે

પોતાના જીવનથી ખોટી પાડી ગાળે. નરધાર કર્યો. અને તે પ્રમાણે જીવન જીવી બતાવવા તેણે માતા-પિતાથી સ્વતંત્ર થઇ, પોતાની જ હમાણી પર જીવવા માંડ્યું.

“હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓના નૈસર્ગિક વિકાસમાં તેમની આર્થિક પરાધીનતા જ કારણભૂત છે. એ પરાધીનતાને લીધે જ સ્ત્રીજાતિને ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ લગ્ન કરવું પડે છે. એ લગ્ન બીજું કંઇજ નહિ પણ સ્ત્રીજાતિના હાડચામનાં વેચાણ છે. લગ્નને સંસ્કારતું રૂપાણું નામ આપવામાં આવે છે, પણ તે એક પ્રકારનો વ્યભિચાર છે.” એવી વિચારસરણી ઉમાની હતી.

તે લગ્નને ધિક્કારતી હતી એટલું જ નહિ પણ તેને વેચાણતિની નીસરણી માનતી હતી.

“શાસ્ત્ર અને કાનુનના સંયુક્ત કાવતરાંએ સ્ત્રીજીવનને જીજીરોથી જઢી લીધું છે. તેને બાહ્યકાળમાં માતાપિતાની તાબેદાર બનાવી છે, યુવામાં પતિની જગમ મિલકત બનાવી છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાનાંજ સંતાનોની ઓશીઆળા બનાવી છે પુરૂષજાતિએ સ્ત્રીને પરાધીન બનાવવા માટે જ તેને કોઇપણ રીતની આર્થિક સ્વતંત્રતા આપી નથી. અને તેજ હેતુસર સ્ત્રીનો લગ્ન વિના આરોજ નથી એવું મિથ્યા વૃત્ત ઉભું કર્યું છે.”

એ વૃત્તની સામે ઉમાને ચૂંચણું હતું. લગ્ન વિના સ્ત્રી જીવી શકે છે એ તેને સાબિત કરવું હતું. તેને હૈયે મતિમંત ઔશકિત બનવાના કોડ જાગ્યા હતા.

બાહ્યકાળમાં તેણે પોતાના પિતાને માતા સાથે નજીવી બાબતોમાં તકરાર

કરતો, તેને ધમકાવતો, તેનું અપમાન કરતાં જોયા હતા. માતા બિચારી રહીને રહેતી. તેનું ઘરમાં કંઈજ આલણું નહિ. તે પોતાનાં સ્વજનોનો પોતાના ઘરમાં પતિની ઈચ્છા વિરુદ્ધ સત્કાર કરવા જેટલોયે અધિકાર ધરાવતી નહોતી. સાચી કે ખોટી પણ પિતાની જ ઈચ્છા કુટુંબમાં સર્વોપરિ મનાતી.

એ જોયા પછી, સમજ્યા પછી ઉમાના દિલમાં પુરુષવર્ગના સંબંધમાં ઘણું જ હલકો ખ્યાલ બેસે હતો. પુરુષજાતિ આપ ખુદ અને અન્યાયી છે, સ્ત્રીજાતિના નૈસર્ગિક વિશ્વાસમાં તેજ આડખિટ્ટીરૂપ છે એવા તેણે નિશ્ચય કરી લીધો હતો.

અને ત્યારથી તે પુરુષજાતિને સ્ત્રીજાતિ સામે મુઠ્ઠમાં ઉતરેલા દુશ્મન તરીકે જ ગણતી.

કેટલીક પરિણીત સ્ત્રીઓને તેમના પતિઓ તરફથી થએલા અન્યાયોની વાતોએ તેના એ નિર્ણયને મજબૂત બનાવ્યો હતો.

પાંસક વયના છોકરા પંદર વયની કિશોરીને પાંચમી વખતની ખાચડી બનાવવા નીકળે, છતાં સમાજના કે ધર્મના સંરક્ષકો તેની સામે વિરોધ ન ઉઠાવે, ઘરમાં એક ભુવાન પતિનું જીવંત હતાં તેનો પર બીજી ઝેરી વસાવી લાવે અને તેના એ અન્યાયી તેમજ દુષ્ટ કાયદામાં સ્ત્રીઓ પણ અજાનને લીધે આનંદ અને ઉત્સાહ સાથે ભાગ લે તે દશ્ય નહિ, ઉમાએ અનેક વાર છુપાં આંસુ આંધી દર્તા અને એવા દુષ્ટ સમાજને સંગ્રામી દેવતા મનોરથે રચ્યા હતા.

એ બધા સંસ્કારોના પરિણામે ઉમા પુરુષ જાતિની શત્રુ બની હતી.

શત્રુવટનાં એ અનેક પ્રકાર હોય છે. સામાન્ય પ્રકારની શત્રુવટ પરસ્પર વચ્ચે પશુબળના મુકાબલાથી સંતોષાય છે. પરંતુ શત્રુઓની સાથે મળવું, સ્વાધીનતા સાચવીને તેમની સંગે લગવું અને સાથે સાથે તેમની પર પોતાની પ્રતિભાની છાપ પાડી તેમને નમાવવા એ શત્રુવટનો ઉંચો પ્રકાર છે. ઉમા એ રીતે પુરુષો સામે શત્રુવટનું શ્રવ ખેલી રહી હતી.

મહેશની સાથે ઉમાને આકસ્મિક સંજોગમાં એક મિત્ર મારફત ઓળખાણ થયું.

મહેશની નીતિ, રીત અને પ્રકૃતિથી ઉમામાં તેની તરફ માનની લાગણી જન્મી.

અને ધીમે ધીમે તેમના પરિચયે મૈત્રીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.

ઉમાની મૈત્રી શોધનારા અનેક યુવકો તેની તરફ ખેંચાઈ આવતા; દીપક તરફ પતંગીયાં આકર્ષાતાં જાય તે.

ઉમાની વેધક દ્રષ્ટિ તેમનું એક પગમાં ખાપ ઠાલી લેતી. અને તેમને પામર જાતુઓ સમા લેખી તેમને તે લટકતા રાખતી.

તેની પાસે ખેંચાઈ આવનારા યુવકો તેની અનેક પ્રકારે ખુશામત કરતા; દુકા રાટલાની લાલચે કુતરાંઓ જેવી ખુશામત કરે છે તેમ. પરંતુ તેમની એ બધી ખુશામતની પાછળ વાસનાના જાતુઓ ખગલ રહ્યા છે, તે શોધી કાઢતાં ઉમાને જરાયે વિલંબ થતો નહિ.

મહેશ એ બધા યુવકો કરતાં જુદી જ માદીમાંથી ધડેલો ભુવાન હતો.

સામાન્ય સ્થિતિનો, સામાન્ય વિદ્યાજ્ઞ લીધેલો છતાં સ્વાધીન મનોદશાનો, તંદુર-

સ્ત બાધાનો, રૂપાળો કહી શકાય તેવો હતો.

ગમે તેવી ખુબસુરત સ્ત્રીને જોવા છતાં એના હૈયામાં એકાએક લાગણીની ભરતી થતી નહિ, ગમે તેવા શુદ્ધિમાનના તેજની પણ તે કદી અનુભવતો નહિ. હજારો વિદ્વાનોની કે સેંકડો સુદરીઓની વચ્ચે પણ તે ગોતાવું વ્યક્તિત્વ જાળી શકતો.

ઉમા અને મહેશની વચ્ચે અનેક પ્રશ્નો પર અનેક વખત ચર્ચા ચાલતી. તેઓ સ્વહારે, મધ્યાહ્ને, આશ્વમતી સંધ્યાએ, ઉગતી ઉપાસે અને ગત્રિની ચંદ્રિકામાં કે અધારામાં અનેક વખતે અનેક સ્થળે સાથે ફરતાં, રખડતાં. છતાં મહેશ સદા-કાળ એકજ સ્થિતિમાં દેખાતો.

અધારી રાત્રિના એકાંતમાં પણ તે કદી ઉમા સાથે અગ્નણતાં પણ વાસનાને જાગૃત કરે તેવી વાત કે વર્તન અભાવતો નહિ.

અને તેમ તેમ ઉમાના મનમાં મહેશ પ્રત્યેના માનની લાગણીમાં વધારો થતો જતો.

તે એની શુદ્ધિના તેજની અનુભવતી, તે એની મર્મનગીભરી તટસ્થતાથી આકર્ષાતી

ઉમા લગ્નને તિરસ્કારતી, પુરુષજાતિને ધિક્કારતી.

એટલુંજ નહિ પણ જાતીય વાસના તેને કદી કશીપણ અસર કરી શકે તેમ નથી એમ માનતી.

એના જીવનમાં એકાદ એ પ્રસંગ એવા પણ બન્યા હતા કે જ્યારે તેને સામાન્ય સ્ત્રી માનીને, તેની સ્વાભાવિક સ્વતંત્રતાને પોતાના તરફની પ્રેમની ઉમિં ગણીને તેને બહાલબધુ સુખ કરવા

જન્યારા જીવાનોના હોઠ પર અધરનાં અમીને બાંધે, ઉમાના મનજૂત હાથના મુકકા પડ્યા હતા, અને વિકારી લાવનાથી તેના શરીરને સ્પર્શ કરેલા જન્યારા ધક્કા ખાઇ ધૂળ ચાટતા થયા હતા.

એથી ઉમામાં પોતાના મનના સંયમના સંબંધમાં વધારે પડતી અહંતા ઉત્પન્ન થઇ હતી.

તેણે શારીરિક વાસનાની ભૂખ પર અસર-કારક અકુશ મૂકવાના સંબંધમાં અનેક યુવાનો સાથે છૂટ્ટી ચર્ચાઓ કરી હતી. અનેક યુવતિઓ તેની મક્કમતા જોઇ આશ્ચર્યચકિત બની જતી.

એક દિવસ મહેશ સાથે પણ તેને એજ વિષય પર ચર્ચા થઇ હતી.

મહેશ ત્યારે હસીને કહ્યું હતું.

‘ઉમા લગ્નની સંસ્થા મૂળમાંથીજ સડી ગઇ છે, તેની સામે તો આ દેશનાં મત્થેક યુવક યુવતિએ બંડ પોકારવુંજ જોઇએ.

‘સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના સંબંધની અત્યારની યોજના પતિને પત્નિ પર જે અમર્યાદ અધિકાર અને એકપક્ષી સગવડ આપે છે, તેની સામે પણ જેહાદ પોકારવી જ જોઇએ.

‘પરંતુ તેની સાથે જાતીય વાસનાને પણ હમેશને માટે દબાવી કે નિવારી શકાય, એમાન્યતા સાથે હું મળતો થઇ શકતો નથી.’

‘તું પણ પુરુષજ છે ને ? કુંવારો છતાં એકાદ બિચારી સમાજની રૂઢીએ ગુંગળાવી દીધેલી સ્ત્રી પર કાંઈ દિવસ તો માલિકી હક્ક સ્થાપવાની તનેય ઇચ્છા તો હોયજ ને ? મહેશ, લાલે બીજાઓ એ માને. હું તે વાત માનવા તૈયાર નથી.

અને મારા પોતાના જીવનથી હું સમજાવે
તે બતાવી. આપવા મરુ છે.’

‘તારી એ પ્રતિષ્ઠાથી હું નારાજ નહિ’
થાઉં. પણ ઉમા ? એ વિષયના સંબંધમાં
તેં જોઈએ તેવો વિચાર કે અભ્યાસ કર્યો
નથી. માણસનું કદી ભૂખ કે તરસ
પર કાણ મેળવી શકે ખરી ?’

‘ના.’

‘તો પછી જાતીય વાસના પણ તેના
જેવો શરીરનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. તે
ભૂખ ભલે મોડી જાગે, કવચિત જાગે,
જતાં નંધારે એ ભૂખ જાગૃત થાય, ત્યારે
તેને શાંત કરી શકાય નહિ, એવું હું
મારા અભ્યાસથી કહી શકું છું.’

જતાં ઉમાએ તેને હસી જ કહ્યો.

અને મહેશે એ વાતનો વિષય જ
બદલી નાખ્યો.

૨

ઉમા બહારથી પોતાનું વ્યક્તિત્વ
સાચવી રાખતી હતી, જતાં તે
પોતે ન સમજી શકે તે રીતે મહેશના તેજ-
સ્વી વચ્ચે નીચે ધીરે ધીરે અંજાતી
જતી હતી.

તેણે એકાન્તમાં તે માટે પોતાને ઠપકો
આપ્યો હતો, જતાં ચંદ્રશંકરે પોચણી
ખીટ્યા વિના રહી જ ન શકે તેમ તેના
દિલમાં મહેશને માટે સન્માનની લાગણી
સ્વાભાવિક પિઠસતી જતી હતી.

મહેશને મળી ન શકાયું હોય, ત્યારે
તેનાં ચક્ષુ એના દર્શન માટે તલસતલ
એની સાથે વાત કરવા એવું દિલ તક-
દડતું તેની આગળ નમ્ર બનતાં એ પોતાને
આરવાંકિત માનતી

મહેશને તેનીયે જાણ બહાર તેનું ચિત્ત
વંદના કરતું. એ સ્થિતિમાં મહેશ થોડા
દિવસ કામમાં રોકાવાથી ઉમાને મળી શક્યો
નહિ. ત્યારે ઉમાનો એ ધૂષો તલસાટ
ઢેર્યાની અંદર કુદાકુદ કરવા લાગ્યો.

અને એક રાત્રે તે સ્વપ્નામાં મહેશને
મળી. એ મિલને એવું રોમેરોમ પુલકિત
થઈ ગયું. તે સાથે એના અણુએ અણુ-
માંથી તેનું માદવલયુ સ્ત્રીય ઉજાળા
મારી મારીને બહાર નીકળવા લાગ્યું.

જીવનમાં પહેલી જ વખત ઉમાના આ-
ત્માએ અને શરીરે પુરુષરૂપની ભૂખ
અનુભવી.

એ ભૂખની તૃપ્તિ માટે તેણે મહેશ
પાસે માંગણી કરી.

મહેશે હસતાં હસતાં દૂર ખસી જઈને
કહ્યું: ‘ઉમા, વાસના પર તો તારે જીત
મેળવવી છેને ?’

ઉમાએ તેને પાલવ પાયરીને નમ્ર લાવે
ચાચના કરી: ‘મહેશ, આટલો કઠોર ન થા’

‘હું કઠોર નથી થતો. મિત્ર તરીકે તેને
તારી પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કરાવું છું.’

‘મહેશ, મારી પ્રતિજ્ઞા કુદરતના જાળની
સામેનાં જુદાં જેવી હતી. એ મારા
અજ્ઞાનમાંથી જન્મી હતી. આજે હું સમજી
શકું છું કે વાસના પર કાણ મેળવવો તે
સામાન્ય મનુષ્યની શક્તિ બહારનું કામ છે.’

‘તે તો છે જ...’ મહેશ પહેલાંના જેટ-
લી જ તટસ્થતા જાળવી રાખીને, ઠંડી
રીતે બોલ્યો. તે અડગ અને અડાલ, હતો
તેટલે દૂર જ ઉભો રહ્યો.

‘મહેશ, તું માનવી છે કે અરુનો
પરચર ?’ ઉમાનું હૃદય તેજાને ચક્રવર્તી.

તેને માટે મહેશવું વતન અસલ થઇ પડ્યું હતું.

‘તું’ જે માને તે ઉમા.’

ઉમાની લાગણીઓએ સ્ત્રી મુલબ લગ્ન-ગુતા સામે ખડ પોકાયું. તે હાથ પ્રસારી આગળ વધી. મહેશને ભૂખાશથી બંધવા.

અને સરિતાને સાગર બીલી લે તેમ મહેશ તેને પોતાના હૈયા પર બીલી લીધી. તેના આજ મુંધી વલુખોટાયલા રહેલા ઓપ્ટનું અમી તેણે સડસડટ ચુમવા માડ્યું. અને બન્ને વચ્ચે તાવત્ત્ય સધાયું.

ઉમા સફળી નગી ઉડી ત્યારે વાસ-નાની અતૃપ્ત ભૂખથી તેનું શેમે-શેમ સળગી રહ્યું હતું.

તેના શરીરની આસપાસ મહેશનો ભૂખ-પ શ હજી નજીવલો હોય તેવી લાગણી નળત દશમાં પણ તે અનુભવી રહી હતી. એના અધર પર મહેશના ઓપ્ટ દબાતા હોય તેમ તેને હજી લાગતું હતું.

છતાં તે આળખપાળ હતું.

સ્વપ્નલગ્ન થતાં ઉમા સફળી નગી ઉડી. તેણે પોતાની અહંતાના ગર્વમાં મહેશને અનેક ઉપાલંભ આપ્યા. અને ઉરકેરાયથી મનોવૃત્તિને શાંત કરવા ઠંડા જળથી સ્નાન કર્યું.

છતાં ઉમાના દિવમાં નગેની વાસનાની ભૂખ તો અતૃપ્તજ રહી.

મહેશ થોડા દિવસ પછી ઉમાને એક સાહે મળ્યા. તેને જોતાજ મહેશ પોતાના સ્વપ્નની વાત નાણી ગયો હતો એવી ભમરણ ઉમાને થઇ. તે શરમાઇ,

સ્ત્રી મુલબ શરમાળપણ આને જીવ-નમાં પહેલીજ વખત તેણે અનુભવ્યું.

મહેશને જોતાજ તેનાં શેમે શેમમાં નવીન લાગણીનો સ્પર્શ થઇ ગયા.

ઉમાએ સ્વાસ્થ્ય જળવવા ખાસ પ્રયાસ કર્યા. છતાં આજે તે પહેલાંની ઉમા રહી નહોતી.

મહેશને પણ તેનામાં થયેલો આ ફેરફાર જણાયો.

દિવસના અવસાનમાંથી રાત્રિનો જન્મ થયો. સૃષ્ટિએ તારા ટપકીની કિનારીવાળો શ્યામ સાળુ પહેર્યા હોય તેમ રાજમાર્ગે પરની દીપમાળા જલવા-પ્રકાશવા લાગી, સાથે સાથે ઉમાના અતૃપ્ત હૈયાને વાસનાના દીપકો દગડવા લાગ્યા.

ઉમાએ જુદું જવાની ઇચ્છા બતાવી.

મહેશની સાથે તેણે અનેક વખત રાત્રિની નિર્જન એકાતમાં જુદા સાગર કિનારે બેસી સૃષ્ટિનું સૌન્દર્ય નિહાળ્યું હતું.

મહેશને તે સાંઝે કશુંજ કામ નહોતું. એટલે તે ઉમા સાથે જુદું જવા તૈયાર થયો.

જુદાના આગરકાંડે ઉમાની મોટર પહેાવી ત્યારે અધારી ત્રીજીની શ્યામ આદર ચારે તરફ પથરાઇ ગઇ હતી.

ઉમાએ મોટર ઉભી રાખી અને બન્ને જણ સન્નતન સંગીતથી ગળું રહેલા સાગરના રેતી પાયર્વા પટ પર ફરવા નીકળ્યાં.

થોડેક ગયાં અને ઉમાએ તાડવૃક્ષનાં કુડ આગળ બેઠવાની ઇચ્છા બતાવી.

હે સર્વ શક્તિમાન જોલાદી સંઆ !
તને મારા નમસ્કાર હો.

તું એકજ એવો છે કે જેણે મુદી-
મંડિત ઉદ્યોગવાદીઓની શોષણશક્તિ પર
તારો અશ્વ' કાણુ ચમત્કારિક રીતે
જમાવ્યો છે.

તારી એ શક્તિથી મુજબ યદને હું તને
ફરી ફરીને પ્રશ્નિપાત કરું છું.

આજના ઉદ્યોગવાદી યુગમાં માનવ
સંઆઓમાં નિગન તારા જેટલી શક્તિ
ખીલે એ મારી મનેચ્છા છે. તેથીજ
તારા ગુણુ ગાવા હું આજે મારી લેખિની
ચલાવી રહ્યો છું.

તારી ઉપર મુદીવાદી ઉદ્યોગપતિને
પોતાનો માલિકી હક્ક જમાવવો હોય તો
તેને અગાઉથીજ હજારો રૂપયાનાં તારાં
મુદ્ય ચુકવવાં પડે છે.

તારે માટે એને અગાઉથી મુંઢર નિવાસ
સ્થાન તૈયાર કરવું પડે છે.

તને પસંદ પડે તેવે સ્થાને તેને તારી
સ્થાપના કરવાની ફરજ પડે છે.

તારી મેવા માટે તેને ખાસ નિષ્ણાત
મનુષ્યોની ભુધિ અને મલ્લુરી બાડે ચખવી
પડે છે.

તારા પોષણ માટે તે અગાઉથી વિદ્યુત
શક્તિની તેમજ ખીજાં પોષક દ્રવ્યોની
સંભાળફવંદ વ્યવસ્થા ફરી રાખે છે.

તને પેટ પુરતા ખોરાકમાં સહેજ પણ
ઓછું પડે તો તું મદની માફક કામ
કરવાની સીધે સીધી ના પાડી દે છે.

આરામની પણ તું હિંમતપૂર્વક
માગણી કરે છે. અનેજે મડીમંડિત માલિક
પોતાના ધનમદથી મગર જની, તને
આરામ આપવાની ના પાડે, તો તું સ્વ-
માનશીલ યોધાની માફક તે આપખુદ
આજ્ઞાની સામે વિના વિલંબે બળવો
કરે છે.

તારી તબિયત સહેજ પણ બગડતાં
કુશળમાં કુશળ વૈદ-દાકતરો તારે માટે
જોલાવવામાં આવે છે. ઉંટવૈદથી કે દેખાવ
પુરતા ઉપચારોથી તું સંતોષ પામતો નથી.

ધનમદથી ચક્રચુર બનેલો માલિક માત્ર
તારીજ ખામે દીલો બનીને, તારી સર્વાંગી
સમયક સાચવવા તમામ સાધનો વિના
વિલંબે પુરાં પાડે છે.

તારા નિવાસસ્થાન આગળ તે સતત
ચોષ્ટ કરવા ચોષ્ટાયાતો રોકે છે.

વિજ્ઞાનના હે સપુત ! સાચેજ તું
સર્વેશ્વર છે. તારી શક્તિ અને સ્વાધીન
મનોદશાથી હું મુજબ છું, અને ફરીફરીને
તેથીજ હું તને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ
કરું છું.

હે દેવાધિદેવ ! તારી સરખામણીમાં
હે હું કેવો રંદ, ખમર, વામજો,

બીડ, પરાધીન, પરાશ્રયી અને મુલ્ય વિનાનો લાગુ છું, તેનું મને સંજ્ઞા જ્ઞાન છે.

હું પણ માનવસંચો છું. છતાં મુદી મંડિત ઉદ્યોગવાદીઓની નજરે મારું કશું મુલ્ય નથી.

તારી ખાતર મુદીપતિ માલિકને હજારે રૂપિયા અગાઉથી ખર્ચવા પડે છે. ત્યારે હું એક પાછ પછુ ખર્ચાવ્યા વિના તેની તહેનાતમાં હાજર થાઉં છું.

તું પહેલો પુરતો ખોરાક માગે છે, પછી કામ કરે છે. હું ચાલીસથી સાઠ દિવસ નુધી મક્ત મજુરી કર્યા પછી, ખોરાક માટે એ મુદીવાદી જે થોડાક સિદ્ધાંતો આપે તેટલાથી સંતોષ માનું છું. એટલી રકમમાં મારું પેટ પણ ન લારાય, છતાં મને એ દશામાં રાખનાર માલિકને જોતાં જ હું ઉભો થઈ જાઉં છું, માથું એક વહેંત નીચું નમાવી, કપાળ પર હાથ પછાડી આભાર સાથે તેને સલામો ભરું છું.

મારે માટે રહેઠાણની ચિંતા એને કરવી પડતી નથી. હું ગમે તેવી ગંધાતી ઓરડી શોધી લઈ તેટલાથી સંતોષ માનું છું. એ ઓરડીનું ભાડું મારે કર્યાંકથી ઉધાર લાવવું પડે છે. અને શ્રીમંત રોકની સેવા કરવા માટે શારીરિક શક્તિ ટકાવી રાખવા મારે મોદીનાં અને દૂધવાળાનાં કળ કરવાં પડે છે.

મારી પાસે મારો ધનિક માલિક મન-પસંદ કામ લે છે. પણ તું તો તારા ઠરાવેલા કાચ સિવાય બીજું એક પણ કાચ કરવાની છડેએક ના જ સાંભળાવી દે છે. તું શ્રીમંતને કે સત્તા-ધિશને સલામો કરવા નીચો નહિ નમતાં સ્વાધીનતા સાચવી જેની તે સ્થિતિમાં જ

ખડે રહે છે. મારાથી એટલી સ્વાધીન મનોદશા બૂતાવી શકાતી નથી.

તારી માફક મારાં મુલ્ય પણ અંકાતાં નથી. સમય અને સંજોગ પ્રમાણે મારે બૌદ્ધિક તેમજ શારીરિક મજુરી સસ્તામાં સસ્તા લાવે વેચી નાખવી પડે છે.

મારે આરામની જરૂર નથી એવું મારો માલિક માને છે. માત્ર તેની મરજી, મહેરબાની અને દયાપરજ મારો આરામ આધાર રાખે છે.

મારી તબિયત બગડે તો માલિકને મારે માટે લાકતરી વ્યવસ્થા કરવી પડતી નથી. એ ખર્ચ મારે જ મારી દુકા કમાણીમાંથી અંચવા તો દેવું કરીને કરવું પડે છે. માલિક તો મારી ગેરહાજરીના દિવસ કાપી, મારી માંગીમાંથી પણ આર્થિક નફો નિતારે છે. એટલું જ નહિ પણ જો કાંઈ સોધો કાળપગો મળી જાય તો મને સ્થાનબદ્ધ પણ કરી નાખે છે.

મારા જેવા કોટિ કોટિ માનવી સંચાઓની શોજ ચાલુ રાખવી કે તેમને ખેડાર બનાવવા તેની શક્તિ અને સત્તા મુદીવાદીઓને વારસામાં મળેલી હોઈ તેઓ અમને સમય લયલિત દશામાં રાખે છે.

આમ અમારા જેવા શુદ્ધિમાન અને સજીવ માનવી સંચાઓ કરતાં તું જડ હોવા છતાં જે તાકાત ધરાવે છે તે માટે હું તને પુનઃ પુનઃ પ્રજ્વાલ કરું છું.

હું સર્વેશ્વર સંચા ! તું તારા ઉત્પાદકોને પણ ઉપકારક થઈ પડે છે. તારા સર્જનદોરે તારા સર્જનમાંથી દ્રવ્યલાભ મેળવે છે.

પરંતુ અમારા જેવાં માનવચત્રોના સર્જકો-માતાપિતા-માટે પણ અમે બોળ-રૂપ થઈ પડીએ છીએ.

અમને લણાવીને મુડીવાદીઓની મલુરી-
બાદિક કે શારીરિક-માટે તૈયાર કરવા
પાછળ અમારાં સર્જકો હજારો રૂપીઆતું
પાણી કરે છે. અમને મોંઘામુંઘી પદ-
વીએ અપાવવા માટે તે બાપડાં પોતાને
પેટ પાટા બાધે છે. પરંતુ જ્યારે અમે
અમારી સુધ્ધિ-શક્તિ વટાવવા મુડીવાદી-
ઓનાં બજારોમાં જઈને ઉભા રહીએ છીએ,
ત્યારે અમારા લણુતર પાછળ ખર્ચેલાં
નાણાંનું બ્યાજ પણ ઘણી વખત તો તેમને
મળી શકેલું જ નથી.

આજના જગતમાં આમ અમારા કરતાં
તારું મુશ્કેલ અનેક ઘણું વિરોધ અંકાય છે.
માટેજ હું તારી પાછળ પરિક્ષા
કરીને જે હાય ઉપર મુસ્તક મુકી તને
પ્રણમું છું.

હું સર્વ શક્તિમાન સંચા! આમ છતાં
તું મુડીવાદીઓનું હાથિયાર બનીને
અમારા માગમાં વિધ્નકારક અને છે.

તેમાં તારો દોષ નથી. દોષ તને એક
માણસની મિલકત બનાવનાર અમાજન્યવ-
સ્થાનો છે.

એ દોષને કીચે તારા આટલા સદશ્ય
છતાં તું પણ કલંકની કાલિમા વહેરી
લે છે.

તારી એ કાલિમા દૂર કરાવવાનું
સામર્થ્ય માત્ર અમારા જેવા મુડીવાદી-
ઓના માનની સંચાઓમાં જ વમેલું છે.

અમારા એ સામર્થ્યના વિશ્વાસમાં તારો
અને અમારો ઉદાર વમેલો છે.

એટલે એ ઉધાર માટે અમે તમામ
માનની સંચાઓ તારી પામેથી પ્રેરણા
મેળવવા મથીએ છીએ.

તારાં તમામ અંગો જેવું અમે બધા
સંગીન સંગન કરી એક વિચારના,

એક આચારના અને એકજ મહેજાની
સિધ્ધિ માટે મથનારા બનીએ એ અમારી
ઉમેદ છે.

અમારી એ મહેજાની સિધ્ધિ દૂર
અને દૂર દેખાય છે. છતાં દૂરથી પણ
અમે એ સિધ્ધિના શિખરને જોઈ શકીએ
છીએ.

તે સિધ્ધિની પ્રાપ્તિમાં તારું અને મારું
હિત છે, એ હિત સાધવા અમે તત્પર
બનીએ, અને તારી અને અમારી વચ્ચે
નિર્બંધ મૈત્રી થાય એજ અમારી
લાવના છે.

તે લાવનાથી પ્રેરાઈને હું તને ફરીથી
એક વધુ વખત પ્રણામ કરું છું.

ચોમાસામાં ખાસ ઉપયોગી
મજ્યાત દવા રાજબીંદુ એક
ધરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

શિક્ષણનો આદર્શ

શિક્ષણની કોઈ પણ પધ્ધતિના મુખ્ય બે ભાગ હોવા જોઈએ. જીવનમાં શી શી વસ્તુઓ સાધવા યોગ્ય છે તેનો ખ્યાલ, અને માણસનું મગજ જે નિયમો અનુસાર કામ કરે છે તેનાં શાસ્ત્રનું જ્ઞાન. એટલે જે બે

માણસો વચ્ચે જીવનનાં ધ્યેય સમર્થે મતભેદ હોય તેઓ શિક્ષણની બાબતમાં એક મત થવાની આશા ન રાખી શકે. આજે આપણે ત્યાં શિક્ષણની અનેક પ્રકારો પ્રચલિત છે, અને દરેકનાં ધ્યેય નિરનિરાળાં છે. મોટા ભાગના લોકો શિક્ષણને આજીવિકા મેળવવાનાં સાધનરૂપ લેખે છે. તેમને મનથી નાણાં કમાવાની શક્તિ કેળવવી એજ શિક્ષણનું ધ્યેય હોય છે. પણ એતો સામાન્ય લોકોની વાત થઈ. કોઈપણ શિક્ષણશાસ્ત્રી એ ધ્યેયને સ્વીકારવાને તૈયાર નજ થાય. સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રવાદ અને ધર્મ કે નીતિને શિક્ષણના આદર્શરૂપ લેખવામાં આવે છે. પણ મારા મત પ્રમાણે તો શિક્ષણનું ધ્યેય સંસ્કારિતાજ હોયું જોઈએ. “સંસ્કારિતા” શબ્દ અહિં હું મોક્કેસ અર્થમાં વાપરું છું તેથી તેની સ્ખાવટ

મોરનાં ઇંડાં પર ચિત્રામણની જરૂર ન હોય અને બર્દ્વાન્ડ રસેલના શિક્ષણના વિષય પર લખાએલા લેખને પ્રસ્તાવનાની જરૂર ન હોય. માત્ર એટલુંજ કહેવાનું કે દરેક શિક્ષક અને માધ્યામ આ લેખ વાંચવાને નજ ચુકે.

કરી લેવાની જરૂર છે. મારા મત પ્રમાણે સંસ્કારિતા અમુક અંશે વ્યક્તિગત અને અમુક અંશે સામાજિક સદ્ગુણ છે. વ્યક્તિ પુરતો એ શબ્દમાં શુદ્ધિવિષયક અને નૈતિક ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. બધી બાબતોનું અમુક ઓછામાં

ઓછું સામાન્ય જ્ઞાન, માણસ જે ધર્મો લેવા માગતો હોય તેને લગતી બધી બાબતોની જાણવટભરી સમજણ અને જે બાબતો પોતાની નજર સામે રહી થાય તેના પર સ્વતંત્ર અભિપ્રાય બાંધવાની શક્તિ, એ બધાનો માનસિક ગુણુમા સમાવેશ થાય છે. તટસ્થ વૃત્તિ, માયાજુબલું, અને ઘોઝાધણો આત્મનિગ્રહઃ એ બધાનો નૈતિક ગુણુમાં સમાવેશ થાય છે. આ સાથે એક શુદ્ધિવિષયક કે નૈતિક નથી એવા ગુણુનો સમાવેશ કરવાને પણ હું ઇચ્છું. એ ગુણુ—જીવનમાં રસ અથવા જ્ઞાનદંડ. જ્યારે સમજાની વચ્ચે રહેતા હોઈએ ત્યારે મારુસમાં કાપદાને માટે માન ધરાવવું, માણસ માણસની વચ્ચે ન્યાયીપણે કામ લેવું,

એવા આશયો કે આચરણો ન ધરાવવાં કે જેથી માણસમતના કોઈપણ ભાગને કાપ.

.....મુળ લેખક.....
બર્દ્વાન્ડ રસેલ

મી નુકશાન થઈ બેસે, અને જે સાધનો હસ્તી ધરાવતાં હોય તેના પોતાનાં ખર્ચે સાધી લેવા માટે શુદ્ધિપૂર્વક ઉપયોગ કરતાં શીખવું; એ બધા ગુણો સંસ્કારિતા માગી લે છે.

જે આ બધા ગુણોને શિક્ષણના હેતુએ તરીકે સ્વીકારી લેવામાં આવે તો તે બધા વિદ્યાર્થીમાં ખીમવવાને માટે શા ઉપાયો લેવા અને વિદ્યાર્થીને કેટલા પુરતી સ્વતંત્રતા આપવાથી એ બધું અસરકારક રીતે સાધી શકાય એ વિચાર માનસ-શાસ્ત્રીઓએ કરી લેવો ધટે.

શિક્ષણમાં સ્વતંત્રતાનું સ્થાન.

શિક્ષણમાં સ્વતંત્રતાનું સ્થાન—એ ઘણાજ મહત્વનો પ્રશ્ન છે. આજે એ વિષય પર શિક્ષણશાસ્ત્રીઓમાં ખુબ જ ચર્ચા ચાલી રહેલી છે. ખાસ કરીને એ વિષયમાં આજે ત્રણ પ્રકારની વિચાર પધ્ધતિઓ હસ્તી ધરાવે છે. તેમની વચ્ચેના તફાવતનું મૂળ અમુક અંશે ઇવનનાં ખર્ચે સંબંધે તેમની ભાવનામાં અને અમુક અંશે માનસશાસ્ત્રની તેમની પધ્ધતિમાં રહેલું છે. કેટલાક એમ કહે છે કે છોકરાંઓ ગમે તેટલાં બરાબ હોય તો પણ તેમને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવી નોંધએ; કેટલાક એમ કહે છે કે તેઓ ગમે તેટલાં સારાં હોય તો પણ તેમને બરાબર અંકુશમાં રાખવાં નોંધએ; અને ખીમ કેટલાક એમ કહે છે કે છોકરાંઓને તદ્દન સ્વતંત્ર તો રહેવા દેવાં પણ એ સ્વતંત્રતા આપ્યા છતાં એ તે સારાં તો રહેવાં નોંધએ. તદ્દંશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ એ પાછલી પધ્ધતિ ધણી જ રોપવાળા લાગ્યા વિના રહે તેમ નથી, છતાં એમાં માનનારાઓની સંખ્યા ઘટતી સદુપી મોટી છે. હવે વાત એવી છે કે ઉમર લાયક યંત્રોમાં

બધાંએ માણસો સ્વતંત્ર હોય છે છતાં તેઓ બધાં કંઈ સારાં હોતાં નથી; તો પછી સ્વતંત્ર રાખવામાં આવતાં બધાં છોકરાં સારાં જ રહે એવી આશા આપણે કંઈ રીતે રાખી શકીએ? પુરતી સ્વતંત્રતા આપવામાં આવે તો માણસ સંપૂર્ણ રીતે નૈતિક બની જાય એ માન્યતાનું મૂળ પેલા ફ્રેંચ લેખક રૂસોના શિક્ષણવિષયક વિચારોમાં રહેલું છે. પણ જો પ્રાણીઓ અને બચ્ચાંઓનાં વર્તનનો બારીકાપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે તો એ માન્યતાનું પાંગળાપણું આગોઆપ પરખાઈ આવ્યા વિના રહે નહિ. જે લોકો આ માન્યતા ધરાવે છે તેઓ એમ વિચારતા જણાય છે કે શિક્ષણનો કંઈ રચનાત્મક હેતુ હોવો નોંધએ નહિ પણ સ્વયંભૂ વિકાસ માટે અનુકુળ થઈ પડે એવા સંયોગો વિદ્યાર્થીની આસપાસ ઉભા કરવા એટલુંજ તેનું લક્ષ્ય હોવું નોંધએ. આ માન્યતા સાથે હું મળતો થઈ શકતો નથી કારણકે હું એમ માનું છું કે એ માન્યતા વધુ પડતી ન્યક્તિવાદી છે અને જ્ઞાનની ઉપયોગિતા તરફ એ વધુ પડતી ઉઘસી-નતા દાખવે છે. આપણે આજે એવી જાતના સમાજમાં જીવી રહ્યા છીએ કે જેમાં માણસોને પરસ્પરના સહકારની ખુશખબર જરૂર પડે. હવે એવી જાતનો સહકાર માણસની કુદરતી વૃત્તિથીજ પુરા પ્રમાણમાં મળી રહે એમ માનવાને હું તૈયાર નથી. પૃથ્વિના એક નાનકડાં દુકથ પર મોટા લાગતી વસ્તી આજે વસી શકે છે તે વિજ્ઞાન અને કલાકૌશલ્યને આભારી છે; એટલે એ બંને વસ્તુઓ અમુક પ્રમાણમાં દરેક માણસને આવડી જાય એવું કરવાની દરજ્જા શિક્ષણ પર આવી પડે છે. જે લોકો શિક્ષણમાં વધુમાં વધુ સ્વતંત્રતાની દિમાખત કરે છે તેઓ

તો એ વાતની દરકાર તેમને હોતી નથી. અને વિદ્યાર્થીઓ પુરતા તો એ લોકોના જ્ઞાનના-ભંડાર હોય છે એટલે જે જ્ઞાન એવા ત્રાસની સાથેજ સંકળાએલું હોય તેના તરફ સખ્ત તિરસ્કારની વૃત્તિ હોઈ-રાંઓમાં પેદા થાય છે.

બંડખોરીના લાભાલાભ.

જાપ્તાના સિધ્ધાંત પર રચાએલી શિક્ષણ પ્રથાના બોગ અનેલા વિદ્યાર્થીઓમાં જેઓ પાણીઆળા હોય છે તેઓ આત્મિકત નહિ બની જતાં બળવાખોર બને છે. છોકરાઓ બળવાખોર બને તેમાં કાંઈ બહુ ખોટું નથી પણ તેમની બળવાખોર વૃત્તિ તેમને સમાજમાં હસ્તી ધરાવતી સારી વસ્તુઓ તરફ પણ અન્યાયી બનાવી મુકે છે. ઉપરાંત બળવાખોરીના અનેક પ્રકારો હોય છે અને તેમાંના ઘણા થોડાજ ઇચ્છવાળેગ હોય છે. કોઈપણ પ્રકારની સત્તાનો સામનો કરવો એ પ્રશંસાપાત્ર છે અને દરેક જાતના પ્રયત્નિત મતથી જીદી જાતનો મત હોય એજ માત્ર સાચો એવી માન્યતા ધણીજ બેખમભરી છે. રસ્તામાં જેટલા બતીના થાંભલા ઉભા હોય તેને પાડી નાખવા અથવા શેકસપીઅર ફાંપી નફોતો એમ કહેવું એમાં કોઈ જાતનાં મર્યાદા કે કહાપણ નથી. છતાં વધુ પડતી જાપ્તાનીતિભરી શિક્ષણપદ્ધતિ આ જાતની વધુ પડતી બળવાખોરી સક્રિય-શાળી છોકરાંઓમાં પ્રેરે છે. અને જ્યારે એ બળવાખોરો પોતે શિક્ષકો બને છે ત્યારે એક તરફથી તેઓ વિદ્યાર્થીઓમાં બળવાખોરી પ્રેરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને બીજી તરફથી તેમની આસપાસ સંજ્ઞા સાચુકળતાવાળું વાતાવરણ પેદા કરવાને પ્રયત્ન કરે છે; આ બંને વસ્તુઓ પરસ્પર વિરોધી છે.

વિદ્યાર્થીઓની અંદર ખરેખર જે વસ્તુની જરૂર છે તે આત્મિકતપણું પણ નથી અને બળવાખોરી પણ નથી; તેઓમાં સ્વભાવની સુજનતા હોય અને બીજાં માણસો અને નવા વિચારો તરફ મિત્રતાની ભાવના હોય એજ જરૂરી વસ્તુ છે. આ ગુણો અમુક અંશે ભૌતિક કારણોને આભારી હોય છે: પરંતુ જૂની ઢંગના શિક્ષણકારો એ કારણ તરફ જરાયે ધ્યાન આપતા નથી. પરંતુ ખાસ કરીને તો છોકરાંની સ્વભાવગત વૃત્તિઓને મોકળી ગાંઠવા દેવાનાં પરિણામ રૂપ છે એ હોય છે. જે છોકરાંઓની પ્રવૃત્તિઓને રોમ્બ બતાવવી હોય, જે તેઓની ભાવનાઓને કડયાણકારી બનાવવી હોય તો તેમની આસપાસના સંચોઓમાં મિત્રભાવ તરવરતો હોવો જોઈએ. આણું મિત્રભાવવાળું વાતાવરણ સજીવ માટે છોકરાંની જે મુખ્ય મુખ્ય વૃત્તિઓ હોય તેના તરફ સ્થાનુભૂતિ ધરાવવી જોઈએ, ‘પ્રણુજીવી જગતવાડી’ને વધારે સુંદર બનાવવાની અથવા દેશની મહત્તા વધારવાની હવાઈ ભાવના સાર્ધવા માટે બાળકનો ઉપયોગ કરવાનોજ ખ્યાલ રાખવામાં આવે તે ન ચાલે. અને વિદ્યાર્થીને જે વસ્તુ શીખવવામાં આવતી હોય તે તેને માટે ખરેખર લાભદાયક હોય તો એ વાતનો એને ખરાબર ખ્યાલ આવે એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ. જ્યારે વિદ્યાર્થીમાં જાણવાની વૃત્તિ પ્રગટે છે ત્યારે એ બમણી ઝડપથી અને અધીં મહેનતે બધી વસ્તુઓ શીખી જાય છે. વિદ્યાર્થીને સ્વતંત્રતા આપવાને માટે આ બધાં વળનદાર કારણો છે.

પરગજીવણું બીજાવડું જોઈએ.

પરંતુ એ દલીલને વધુ પડતું મદદ આપવા સામેજ વાંચો છે. છોકરું ગુલામો

ના દુગુંજો 'ત્યજવાની' સાથે અમીરના દુગુંજો મેળવી લે એ કાષ્ટ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. માત્ર મેરી બાજતોમાંજ નહિ પણ હવનની નાની નાની બાજતોમાં પણ બીજાં માણસો પ્રત્યે સમ્મતા દાખવવી અને તેમને અસગવડ ન કરવી એ સંસ્કારિતાનું અનિવચન લક્ષણ છે કેમકે તેના વિના સામાજિક હવન અસંભવ થઈ પડે. "હ", "આહાર થયો" કે એવી જાનનાં બીજા વિનમના શબ્દોનો માત્ર વિચાર હું અહિં નથી કરતો; ખરું જોતાં એવા ઉપચારના પ્રયોગો પછાત પ્રજાઓમાં વધારે પ્રમાણમાં વપરાતા હોય છે અને જેમ જેમ સંસ્કૃતિ વધતી જાય તેમ તેમ તેમને વપરાશ ઘટતો જાય છે. હું તો જે કામ જરૂરી હોય તે પાર ઉતારવામાં પોતાનો ફાળો આપવાની સ્વેચ્છાપણું તૈયારી અને બીજાં માણસોની મુશ્કેલી ઓછી થાય એવા આશયથી હવનની નાની નાની બાજતોમાં તેમને ઉપદ્રવક અનવાની વૃત્તિની વાત કરું છું. હહાપણુ પોતેજ મોટામાં મોટા વિવેક છે; અને પોતે સર્વ શક્તિમાન છે એવી જાનનો ખ્યાલ હોકરાના મનમાં ઉત્પન્ન થવા દેવો અથવા હોકરાંઓને રાજ રાખવાં એજ મોટાંઓનું કામ છે એવી માન્યતા તેમનાં મનમાં ઉભી થવા દેવી એ કાષ્ટ રીતે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી. આજમ્મ ત્રીમંતો જગતને ભારરૂપ છે એવું કહેનારા માણસો જ્યારે કામ કરવું એ હવનનો ધર્મ છે એવું આજકાલ મન પર હસાવવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને એક સાથે કામ કરવાની શક્તિ તેમનામાં બીધવતા નથી ત્યારે તેમના વિચારોમાં રહેલી અસંગતિ કેટલી નજર સામે વરી આવે છે.

એક બીજી બાબત તરફ પણ સ્વતંત્રતાના ઉપાસકો પુરતું ધ્યાન આપના નથી. મોટાંઓની સંભાળ વિના હોકરાંઓને એકલાં છોડવામાં આવે. છે ત્યારે તેઓમાં જે બળવાન હોય છે તેઓ બીજાંઓ પર દાદાગીરી ચલાવે છે. નાની હોમરનાં એ હોકરાંઓને સાથે રમવા દે. થોડી વખત લડ્યા પછી તેઓમાં કોણ વધારે બળવાન છે એનો ખ્યાલ તેમને આવી જશે. એમાંનો એક શેક જેવો અને બીજો મોકર જેવો બની જશે. જ્યાં હોકરાંઓની સંખ્યા વધારે મોટી હોય ત્યાં આગળ એક કે બે જણા સરદાર બની જશે અને પરિણામે મોટરાંઓની દબલગીરીને લીધે બધાને જે સ્વતંત્રતા મળી શકે તેનાથી ઘણી ઓછી સ્વતંત્રતા બાકીનાંઓને મળશે. બીજાંઓની લાગણી અથવા સગવડ માટે દરકાર રાખવી એ બધાં હોકરાંઓનો નૈસર્ગિક સ્વભાવ નથી હોતો પણ તે કેળવવાની જરૂર રહે છે અને એ કેળવણી અમુક જાતની સતાઅંકુશ-વિના ભાગ્યેજ આપી શકાય. હોકરાંઓ પરથી છેકજ હાથ ઉઠાવી લેવા સામે કન્યા આ મોટામાં મોટી ફલીલ છે.

સ્વતંત્રતાનું પ્રમાણ.

હોકરાંઓને કેટલે અંશે સ્વતંત્રતા આપવી અને કેટલા પ્રમાણમાં તેમને નૈતિક તાલીમ આપવી એ વાતનો નિર્ણય હજી સિદ્ધાન્તશાસ્ત્રીઓ કરી શક્યા નથી. હોકરાંઓને સારી શાળાઓમાં મકતાં પહેનાં પોતે; આપેલી તાલીમને લીધે માધ્યમો એ નિર્ણય કરવાનું અશક્ય બનાવી મુકે છે. જેવી રીતે માનસિક પ્રયત્નો કરનારાઓ પોતાનાં દયાખાનાં પુરતા અનુભવ પરથી એમ

કહેવા બહાર પડે છે કે આપણે બધાજ ગાંધી છીએ તેવી રીતે શાળાઓમાં આવતાં ખરાબ છોકરાંઓ સાથેના અનુભવ પરથી આધુનિક શિક્ષણકારો એમ કહેવા લાગ્યા છે બધાં છોકરાં ખરાબ હોય. છે અને બધાં માળાપો બેઠક મુરખ હોય છે. જે છોકરાંઓ માળાપના જૂદમને લીધે તોફાની બની ગયાં હોય છે (એ જુદમ ઘણી યખન વધુ પડતી સંભાળતું સ્વરૂપ પણ લે છે) તેઓને ખીછ જાતનાં મોટાં માણસો તરફ વિશ્વાસ ધરાવતાં બનાવવા માટે અમુક વખત તો તદ્દન સ્વતંત્ર રાખવાની જરૂર રહે છે. પરંતુ જે છોકરાંઓને ડહાપણપૂર્વક ઉછેરવામાં આવ્યાં હોય છે તેઓને તેમને પ્રિય હોય અને ઉપયોગી જણાતાં હોય એવાં ઠામોમાં મદદ કરવામાં આવે તો ખીછ કેટલીક બાબતોમાં તેમના પર મુકવામાં આવતો અંકુશ તેઓ રહે-લાઈથી બરદાસ્ત કરી લેશે. જે મોટી ઉમરનાં માણસોને છોકરાંઓની સોબતમાં રહેવાનું ગમતું હોય તેઓ વિદ્યાર્થીઓની સાથે મિત્રાચારીભર્યાં સખંધ જાળવી રાખવાની સાથે તેમને અંકુશમાં રાખી શકે અને અને શિક્ષણપૂર્વક પણ બનાવી શકે.

મિત્ર-શિક્ષક.

હું માતું છું કે આજના શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ બાળકો પર અંકુશ નહિ મુકવાના નિષેધાત્મક-Negative-શુલ્ક પર વધારે વધારે પડતો ભાર મુકે છે અને તેઓની સોબતમાં આનંદમેળવવાતા વિધિઆત્મક-Positive-શુલ્ક તરફ ધણું ઓછું ધ્યાન આપે છે. કેટલાક લોકોને ધોડાઓ કે કુતરાઓ પ્રત્યે જે મમતા હોય છે તેવી મમતા જ

આપણને બાળકો તરફ હોય તો આપણી સ્થિતિઓ તેઓ બનતાં સુધી સ્વીકારી લે અને જ્યારે આપણે તેમને અનુક્રમ કરતાં અટકાવીએ ત્યારે રહેજ ગરબાડ કરે પણ શુરસે તો નજ થાય. છોકરાંઓને અમુક સામાજિક અખતરાનાં સાધન રૂપ લેખવામાં આવે તે કોઇ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. તમારા પક્ષને મત મેળવવામાં ઉપયોગી થાય અથવા તમારા દેશને માટે એ પોતાનો ભાગ આપશે એવી ભાવનાથી તમે તેનામાં રસ લો છો એવું કોઈ બાળકને જણાય તો તે તમારા તરફ ભાગ્યેજ આભારની લાગણીથી નેશે. છોકરાંઓની સોબતમાં રહેવાથી જે આનંદ તમને મળે તે જ ઇચ્છવા યોગ્ય રસ છે. જે શિક્ષકોમાં એ જાતનો રસ હોય તેઓને છોકરાંઓની સ્વતંત્રતા પર આક્રમણ કરવાની જરૂર ક્યારેક જ પડે અને જ્યારે એ જરૂર દેખાય ત્યારે પણ છોકરાંના માનસને કોઇપણ જાતનો આઘાત પહોંચાડ્યા વિના તેઓ તેમ રહેલાઈથી કરી શકશે.

બીન-ધર્માદારી શિક્ષકો.

કમનસીબે ખુબ કામના ભારથી લદા-એલા શિક્ષકો માટે છોકરાંઓ પ્રત્યે આ જાતની નૈસર્ગિક મમતા ટકાવી રાખવાનું અશક્ય છે. જેમ મીઠાઇ બનાવનાર માણસને મીઠાઇ તરફ કંટાળો આવી જાય છે તેમ એ શિક્ષકોને બાળકો તરફ કંટાળો આવ્યા વિના રહેજ નહિ. કોઇ માણસ માત્ર શિક્ષકનો ધર્મિજ કરતો હોય એ બદ્ધ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી એમ હું માતું છું. જે માણસનો દિવસનો બાકીનો ભાગ બાળકોવિદ્યાના કોઇ ખીજ

અવસાનમાં પસાર થતો હોય તેઓએ દરરોજ એક કલાકને માટે શિક્ષકનું કામ કરવું જોઈએ. જ્યારે આકરી શિસ્ત જળવવાની ન હોય ત્યારે છોકરાઓની સોજત બહુ થાક આપનારી છે. થાક લાગવાથી મનમાં ખીજવાટ પેદા થાય છે અને શિક્ષક કે શિક્ષિકા શિક્ષણની ભલે ગમે તે પ્રકૃતિ માં માનતાં હોય પણ તેમનો એ ખીજવાટ એક યા ખીજાં સ્વરૂપમાં પ્રગટ થયા વિના રહે નહિ. એ કામમાં જે મિત્રતાની લાગણી જરૂરી છે તે માત્ર આત્મનિગ્રહ

થીજ જળવી રાખવાનું શક્ય નથી. જો એ મિત્રતાની લાવના હસ્તી ધરાવતી હોય તો અમુક સંયોગોમાં આ પ્રમાણે કામ લેવું કે ન લેવું એવા વિધિનિર્ધારો આગળથી અભ્યાસ કરવાની જરૂર નથી કેમકે એ છોકરાને એટલો ખ્યાલ હોય કે તમે તેને ચાહો છો તો તમે જે કંઈ કરો તે પ્રસંગને અનુકુળ થઈ પડશે નિયમો ગમે તેટલા હકાપણભર્યા હોય પણ તેઓ મમતા અને ચતુરાઈનું સ્થાન તો નજ લઈ શકે.

પમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે

શ્રી કાર્તિક ગુજાતી મ. ને

શ્રીયુત શાસ્ત્રાભાષ્ય આણંદજી . .

તરફથી સવિનય સમ્મિલન.

:તંત્રી:

ચુનીલાલ પુરોષોત્તમદાસ શાહ.

::: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :::

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું
માસિક.

જ્યેષ્ઠવય દરમ્યાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદયગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડવાદને દૂરનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકપ, મારી નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિલાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવુંજ હોય છે.

ગમે તે માસથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

||| આજેજ લખી મોકલો |||

‘યુવક’ ઓફીસ કાલાખાડી રતનભુવન વડોદરા.

B. B. & C. I. R.

આળસુ બનો!

એક
હળવો
નિબંધ

જો સ્પર્શ સીટવેલનાં નામથી ગુજરાતની સાહિત્યરસિક જનતા નેષ્ટએ તેથી વધારે અપરિચિત છે એવો મને લગ્ય છે. પરંતુ સાહિત્યના વિષય શોધવાનાં એની બંડખોર વૃત્તિ, વસ્તુને સ્પર્શ કરવાની એની અનોખી છટા અને સૌભાગ્યવતી રૂપસુંદરી જેવી મોહક એની લેખનશૈલિનો પરિચય દરેક સાહિત્ય રસિકે એક વખત જરૂર કરી લેવા જોવો છે.

“આ યુગપણીનો અન્યથા સદગુણ” ના એના આ નિબંધમાં સીટવેલની ખાસ વિશિષ્ટતા નજરે નથી ચડતી પણ પ્રજાનાં માનસમાં રૂઢ થઈ ગયેલ માન્યતાઓ, લાવનાઓ અને નૈતિક મૂલ્યો સામે બંડ ઉઠાવી તેની ઉધાર ખાલુ રેલુ કરવાનો પશ્ચિમના પ્રતિભા-શાળી નિબંધ લેખકોનો અને ખાસ કરીને સીટવેલનો શોખ એમાં જરૂર જણાઈ આવશે. તે સાથેજ હળવા નિબંધની મિત્રતાભરી બાની વાંચકોનાં મનરંજન કરશે અને હળવા નિબંધોનો શોખ તેમનામાં પ્રગટાવશે એવી આશા છે.....તંત્રી.

આજે તો ઘણાંએ માણસો આળસુ-પણાંને સદગુણ તરીકે સ્વીકારવા લાગ્યા છે, પણ એક જમાનો એવો હતો જ્યારે એ મહાન દુર્યોણ મનાતો. એમ કહેવામાં આવતું કે “આળસુ માણસના મગજમાં સેતાન વાસો કરે છે.” પણ હવે તો ઘણાં માણસોને એ પાછી ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે જો એ કહેવતમાં સાચો અંશ રહેવા દેવો હોય તો એ કહેવતમાં “આળસુ” શબ્દની જગ્યાએ “ધોધીઆ” કે “વ્યવસાયી” શબ્દ મુકવો નેષ્ટએ: કારણ કે વધુ પડતી પ્રવૃત્તિ ધણી વખત જ્ઞાન-તંત્રીઓનાં દંડની નિશાનીરૂપ હોય છે.

આળસુ માણસ ઘણુંખરું લવાભાગી સ્વભાવનો આદમી હોય છે: ખીલું કાંઈ નહિ તો એ કાંઈને ઉપદ્રવ કરનાર તો નથીજ હોતો. પરંતુ ખુબજ ખુબારી ઉપખવનારા માણસો, નેપાક્ષીઓ, લેતીનો, હીટલરો અને છાપાંઓના માલિક અગીરો-રોથરમીઓનો સ્વભાવજ એવો પડ્યો હોય છે કે ઝડપી પગે કાંઈક અને કાંઈક મથામણ થયાં વિના તેમને ચેનજ ન પડે. ....એ બિચારાઓ વધુ પડતી પ્રવૃત્તિ થી થાણને લોથ ન બની જાય ત્યાંસુધી આરામ લેવાતું તેમને માટે અશક્ય ટાય છે. એ ધણી મોજની કીંમત એમને મનથી કંઈજ હોતી નથી, અને માનસિક અને શારીરિક અજીજના તેઓ સતત શીઘ્ર બનેલા હોય છે.

હું તો તમારાં હિતની ખાતર એવી સલાહ આપું છું કે ઉંઘની ઉપયોગિતાનો જોને ખ્યાલ ન હોય અને ઉત્તરના વેડવાની પોતાની ટેવ અને તાકતનો જે ફાંકો રાખતો હોય એવા માણસનો સંગાથ કદિ એવશો નહિ. એવી જાતનો માણસ લોકાત્તર પુરૂષ—superman—અનવાતું અરમાન ધરાવતો હોય છે અને જો વધુ વખત તમે તેના પરિચયમાં રહેશો તો એક દિવસ તમને એ જરૂર સંભળાવવાનો કે પુરૂષને એ જીવનની અત્યંત આવશ્યક વસ્તુ લેખે છે અને સતત મયામણુ કર્યા કરવી એજ જીવનનું ધ્યેય છે એમ તે માને છે. ઉપરાંત જે બુદ્ધિઓનાં મરણ પછી છાપાંઓ એમ કહે કે “જીવનના અંત સુધી એમણે ખુબજ પ્રવૃત્તિમય જીવન ગાળ્યું હતું” તેઓથી પણ કાયમ એતલા રહેજો. એ લોકો બહુજ જીદી, ઝડૂની અને ડંસીલા હોય છે.

એ જાતના લોકોને, કમનસીબે, એટલેો પણ ખ્યાલ નથી હોતો કે એકલી મયામણુથી કંઈજ દહાડો વળતો નથી. તેમજ પ્રવૃત્તિમયતા પર પ્રશંસાના પુરોષ ચડાવવાં પણ નહામાં છે. ઘણી વખત એક લડાઈ જીતવામાં જેટલી મયામણુની જરૂર પડે છે તેનાથી ઘણા વધારે પ્રયત્નની જરૂર લડાઈ હારી જવામાં પડે છે, કારણકે મુરખ સરદારને પોતાની નિકૃષ્ટતાનું ભાન હોવાને લીધે હોશીયાર સરદારના કરતા તેને વધારે વ્યવસાયી બનવું પડે છે અને જીણી જીણી બાબતોમાં વધારે ધાંધલ મચાવવાની તેને આદત પડી ગઈ હોય છે. પ્રતિભા શક્તિની મારૂંક કુશળતા પણ મહેનત કરવાની અથાગ શક્તિમાંથી ઉદ્ભવતી નથી; બીજા લાયકતાવાળા માણસોને પોતાની ઈચ્છા અનુસાર કામ કરવાને લલચાવવાની અથાગ

શક્તિમાં એ સદૃશ્યોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

છેલ્લાં મહાયુધ્ધ વખતે લાખો માણસોની કત્લેઆમ માટે જર્વાબદાર બનનાર બંને પક્ષના સરદારો સામે સરવાળે ઓછી અકકલના અને ઘણાજ મહેનતુ માણસો હતા અને પોતે બહુ વ્યવસાયી છે એવું બતાવવાનો તેમને શોખ હતો. એમ તો ખરું પુછો તો સેતાન પોતે પણ બિચારો બહુજ વ્યવસાયી આદમી છે; હજારો માણસોનાં મગજ ફેરવવાની પ્રવૃત્તિમાંથી આરામની એક પળ પણ એને નહિ મળતી હોય. આજસુ માણસો પોતા દસ્તાવેજો બનાવ્યાના કે ખૂન કર્યાના દાખલા બહુજ ઓછા મળશે. છેલ્લા થોડા દાયકાના અઠંગ ઉદ્ધવગીરો અને નાણાંનાં તરકટ ખેલનારાઓ, જાખેઝ, બ્રાહ્મર, બેટમલી, કુમર, સ્ટાવીસ્કી વગેરે અત્યંત વ્યવસાયી માણસો હતા. એ લોકોની અખંડ પ્રવૃત્તિ પોતેજ એમની સુન્દર જાહેર ખબરરૂપ બની રહેતી. ઉપરાંત ઈતિહાસનો અને જાંતુ શાસ્ત્રનો અનુભવ પણ એજ બતાવે છે કે જ્યારે ધાર્મિક સંપ્રદાયો અને જાંતુઓ વધારે પ્રવૃત્તિમય બને છે ત્યારેજ તેઓ માણસજાતને વધારે હેરાન કરનાર થઈ પડે છે.

અને મયામણુના એ યુગની યાદ લાવી જુઓ. વીક્ટોરીઆ રાણીના વખતમાં માણસોને પ્રવૃત્તિમય બનવાનો રોગચાળો ઉપડ્યો હતો; એમાંની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ તો માલ વેંચવાની જ હતી. પણ નવાઈ જેવી વાત તો એ છે કે જે આલ્ફ્રેડ ડારવિનનો એ જમાનાના લોકો ખુબ વિરોધ કરતા એજ ડારવિને પોતાની “Survival of the Fittest”—“સહુથી વધુ પ્રાણુપ્રણુ”

રપધ્ધતિ પ્રચલિત કરીને, જાણે કે અજ્ઞ-
 યે, એ મધ્યાનશુવાને પુષ્ટિ આપી હતી.

એ વખતના અંગ્રેજોની દાનત ઘણી
 વખત છેક અન્યાયી હતી પણ ડર-
 વિનની પધ્ધતિએ તેને નૈતિકપણાને સાથે
 ઓઢાડવાની સગવડ કરી આપી. જ્યારે
 હવેલેણ હરિશ્ચંદ્રને અંગે કાંઈ મોટાં
 કારખાનાં સામે ટપી ન શકવાથી નાનાં
 કારખાનાં તુટી પડે, જ્યારે કાંઈ સ્વતંત્ર
 નાના ધંધે લાંબી પડે, જ્યારે અંગ્રેજોના
 જમીનલોભના પદ્યત્રને સપાટે કાંઈ પર-
 દેશી મરી જાય કે ગુલામ બને, અને
 જ્યારે એ બધી રિયાત આણંદર માણ-
 સનું અંતઃકરણ એને કાંઈ કાંઈ વખત
 ડખવા લાગે ત્યારે એ લગભગ એવાજ
 વિચારે આશ્વાસન લેતા કે: “એ તો
 અનિવાર્ય છે.....સદુચી વધારે લાયક
 હોય તે હવે તો રહે...ખીજે ઉપાય શું?...
 વગેરે વગેરે.

અને એ વિચારપધ્ધતિ ડુનીઆનાં
 બધાંએ તત્વેને લાગુ પાડવામાં આવતી,
 વિશ્વના બધાંએ કાનૂની પ્રચલન અને
 ઇન્દિયાસ્થિત પર નિર્ભર છે એમ માન-
 વામાં આવતું. હવે છેલ્લાં થોડાં વર્ષો
 દરમ્યાન તેની વિરૂધ્ધની અને કદાચ
 વધારે સાચી વિચારપધ્ધતિઓએ પ્રમાણ-
 ભૂતતાની છાપ વિસ્તારીને લાયક મેળવી
 છે. દાખલા તરીકે એક પધ્ધતિ એમ
 કહે છે કે પૃથ્વિ સ્વર્ગની આસપાસ ફરે
 છે અને ચંદ્ર પૃથ્વિની આસપાસ ફરે છે
 તેમાં ધ્રુવરેખાના પ્રચલન જેવું કંઈ જ
 નથી; એમ કરવામાં જ એ તત્વેને
 ઓછામાં ઓછી મધ્યાનશુમાં ઉતરવું પડે
 છે...અને કોને ખબર છે કે પ્રચલન અને

પણ કદાચ એ માર્ગે જ નથી અનુસરતા ?

પ્રતિભાગી માણસોમાંના ઘણાખરાને
 ક્ષય કરવા કરતાં વિચર કરવામાં
 વધારે મુશ્કેલી પડે છે; તેમાંએ દૂર દ્રષ્ટિ
 દાખવવી એ તો ધણું જ મુશ્કેલ કામ છે.
 દાખલા તરીકે આજે ઇંગ્લાંડમાં કેટલાક
 લોકોએ કંઈકસર કરવા માટે જામ
 જુમરાણું લેવાનું છે અને તે સાથેજ
 તેઓ દસ હજાર વધુ વિમાનો બાંધવાની
 પણ માગણી કરી રહ્યા છે તે એટલું જ
 બતાવી આપે છે કે પોતાનાં કાર્યો વિશે
 વિચાર કરવાનું કામ માણસ માટે ધણું જ
 મુશ્કેલ છે. અમુક કામ કરવાની માગણી
 કરવી સહેલી છે પણ એ માગણી પુરાય
 તો તેનું પરિણામ શું આવશે તેનો વિચાર
 કરવાનું કામ બહુ કપરું છે.

એટલે વાસ્તવિક રીતે તો હું આગમુ
 પણાંની પોતાની હિમાયત કરવા કરતાં
 શારીરિક પ્રતિ વિરૂધ્ધ માનસિક પ્રતિની
 અને તેમાંએ અપ્રમાણિક પ્રતિ વિરૂધ્ધ
 પ્રમાણિક પ્રતિનીનું હિમાયન કરું
 છું...છતાં આગમુપણાંના પક્ષમાં ધણુંએ
 કહેવા જેવું છે. આજ મુખી જગતમાં
 યાએલી લગભગ દરેક વૈજ્ઞાનિક શોધ
 આગમુપણાંનેજ આશારી છે. અને દરેક
 શોધ વધુ આગમુપણાંની સગવડ કરી
 આપે છે.

વિદેશીઆના જમાનામાં એક કાર-
 ખાનામાં કામ કરતા હોયને આજો
 દિવસ પૈકું ફરવ્યા કરવાનું કામ કંઈકા
 ભરેણું લાગ્યું; તેણે અચ્છાથી વાપરીને એ
 પેડાને ખીન કરતાં પેડાં સાથે દેરીથી ભેરી
 ટાપું અને તેથી તેની મહેનત ઉચરી

મઈ. આ મહેનતનો બચાવ કરનારી શેષ હતી, અથવા ખીજ સખ્તમાં કહીએ તો તેણે આજસુપણાને પંપાજી અને આજસની વૃત્તિનાજ પરીણામરૂપ હતું. તેણે માલિકના ખર્ચમાં પણ ખુબજ બચાવ કર્યો અને તે સાથે કામના આનંદની અને મહેનતની મોહિનીની અનેક વાતોમાંથી પણ માણસજાતને ઉગારી લીધી. શેષે હમેશાં આમજ થાય છે.

હવે શારીરિક મહેનતની વાત પર આવીએ તો એમ જણાશે કે નિયમિત કસરત કરવાનો વિચાર એ બ્યવસાયી હોવું એ મોટા સંસ્કૃત છે એવા વિચારનો

એક ફલુગોજ છે. અને કસરત-પાસ કરીને વધુ પડતી કસરત-ધણાં લય કરે મનાનાં દદો કરતાંએ વધુ જાનની ખુવારી કરવાને માટે જવાબદાર છે. કેમય કસરતની ઘેસણ પોતેજ આપમાનું દરદ છે....અફસોસ! જો એ કસરતના ઉપાસકો અર્ધો કલાક શારીરિક ધાધલ મચાવવાને બદલે એટલીજ ગંભીરતાપૂર્વક એટલો વખત શાંતીથી બેસી રહે અને પોતાની કંપનાશક્તિને ફાવે તેમ ઉડવા દે તો જયત તાજુબ થઈ જાય એવાં પરિણામો આવવાનો પુરતો સંભવ છે. અલારે તો એ લોકો પોતાની શક્તિને પરસેવામાં ઘોષીનાખવાનુંજ પસંદ કરે છે,

ફરમાસુસોજ મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજ
મોજ સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડ, અધરનીના લાડવા,
એસન્સના હંદવાના પાનકેક, ચુદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાખ અને
ખીજ પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજ.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજ.

ગો પા લ દા સ મંગલ દા સ
મી ઠાઈ વા લા.

વશીયામલ ખીડીંગ, આટરોડ, સુબાઈ નં. ૭.

એણી
બી

ભીખારી રાજ

તો અપાવી

શકે નહીં.

ને ત્યાં જન્મ

લીધો હતો, પરંતુ

એનું નામ રાખવામાં

આવ્યું 'રાજ'.

તેથીજ માતા

પોતાના બાલસાથે

બાળકને આજ કાલ

બીજા માંગવાની કળા

ખતાવી રહી છે.

અને ખરી રીતે પોતાની

ખરીબ, દુઃખી ચિન્તામૂર્તિ

માતા માટે એ રાજજ હતો.

'રાજ' 'ભીખારી' બનવાનું

શીખી રહ્યો છે.

એની મા એને જાણે લઈ ખચ-

કરતી, અને છાતીએ ચાંપી એના ભ્રૂ

વાળોની સુગંધ લેતી ત્યારે એની બધી

ચિન્તાઓ એકજ સ્થાને એ બાળકમાં

સમાઈ જતી.

[૨]

ત્યારથી ત્રણ વર્ષ વીતી ચક્રમાં.

'રાજ' જન્મતાના કાલાકલમાં પોતાનું

પોતાપણું યુમાવીને ભીખારી બની ગયો.

ઉંઘમાંથી ઉઠાડીને, દિવાના આંખ

પ્રકાશમાં જ્યારે તે પોતાના બહાણ પુત્રના

નિર્દોષ સરળ મૂખને જુએ છે, ત્યારે

એના આત્માને એક અપૂર્વ શાંતિ પરિ-

પૂર્ણ કરી નાખે છે, ગરીબી અને દુઃખના

બધા ભાવો જીવનસમૃતિને પેલે પાર

જઈને કોણ જાણે ક્યાં ફાપાઈ જાય છે.

આંહીમાં, જ્યારે આકાશમાં ચન્દ્રમા

અનન્ત વૈભવ વિખેરે છે, અને એનું

ગોરું બાળકન્નુદર બાળક સુંપડ બહા-

રના નાના પંથરોથી રમતો હોય છે,

ત્યારે એ એની સરળતાને કષ્ટાક્રા સુધી

નેતાં બેસી રહે છે. એ ગરીબ મા

તાનું અંધકારભયું દરિદ્ર જીવન

આથી પ્રકાશ-માન ધર્મ જાય છે.

પરંતુ એનો રાજ, એનો

બહોલ, એના હૃદયનો આ-

ધાર આ પાપી પેટની

ચિન્તામાંથી મુક્ત તો

કરી શકે નહીં.

ભૂખમાંથી ફટકારો

ભીક્ષા માગતાં માગતાં રાજ એક દિવસે

શ્યામચરણને ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને

અવળ કંઈ, "શેઠ સાહેબ, કે' ભીક્ષા

મળશે?"

આવાજ સાંભળીને અંદરથી એક નાની

બાળા દોડી આવી, અને શુદ્ધ અવાજે

બોલી, "ચાલ, ચાલ્યો જા!"

રાજ અત્યંત દીન સ્વરે બોલ્યો,

"ના. હું ગરીબ છું. બે દિવસનો ભૂખ્યા

છું. કે' આપો!" અને તરતજ એણે

પોતાનું કપાઈ ગએલું પેટ વગાડીને

બાલીકા સામે ફરણ દિઠિએ તાક્યું.

જ્યારે એને સફળતા નહીં મળી

અને એ છાકરીને ફરીને ધીકાર-

વાની તૈયારી કરતી જોઈ

ત્યારે એણે પોતાનું મોઢું

વિચિત્ર બનાવીને નાકથી

સર કાઢતા 'મી'.....

આ.....ઉ'..... કહ્યું:

છાકરી મીંઆઉં

એક

રસપુણું

નવલિકા.

પ્રયોજક:

શ્રી. સાદીક

તીધા હતા. અને આજે-આજે બધે વાર બોલીએ કહેવાનીને આ આગની મુદી! આજે તો એને પેસાતી સખ્ત જરૂર છે. સવારથી નિકળે છે; અને હજી મુઠ્ઠી એને ચાર પૈસા મળ્યા નથી. સાંજ પણ થવા આવી છે. તો આવીજ સ્થિતિ ઘેર જતાં મુઠ્ઠી રહેશે તો માતા એને “રાગ બેટા!” કહીને પોકારશે કે ?

‘રાગ’ બોલશે, “હું આગની મુદી લેવાનો નથી. મને એક પૈસો આપો.”

“ત્યારે કાસેજ આવજો!” સવિતા બોલી, “પિતાજી આજે ઘેર નથી. અને માતા તો એક દમડી આપે એવી નથી.”

ત્યારે અહીંથી આજે કંઈએ નહીં મળે! રાગ મુદી આજે નહીં લે કારણ કે એતો રાગ રહ્યોને!

અને ત્યારે તે બાલીકા ઉપર શુભે યતો ઘેર પડે-આ ત્યારે આખા દિવસની વાત માને કહેતાં કહ્યું. “મા! આજે ત્યાંથી મુદીબર મને આજે મળ્યો, તે મેં તો પાછોજ આપી દીધો!”

માની આંખમાં એક વેદનાએ હારથ ક્યું. જાગકને મુશ્કેલ કરીને તેને સમજાવ્યો, “બેટા! બિખારીએ આ જગતમાં કાંઈ કરવા માટે જન્મ્યા નથી. તેઓ તો તો આપે તેનું ભણું અને ન આપે તેનું ભણું છડે છે.”

પરંતુ ‘રાગ’ જાગકની સમજમાં એ વાત ઉતરી નહીં કે જોએ નથી આપના તેમનું ભણુ કેવી રીતે ઇચ્છી શકાય.

[૪]

ત્રણ દિવસ પછી ફરી એક વેળા તે સ્વામયરજીને દરવાજે ગયો; આ વેળાએ એને સ્વામયરજી પામેથી એવી આશા

દતી કે તેઓ બોલીએ સાંભળાને પૈસા આપશે. અને તો સ્વામયરજી નહીં હોય તો પેલી છોકરી સવિતાના આગા પાડી અને ચીરકાપી નહાસી આવવાનો વિચાર એણે કરી લીધો હતો.

પરંતુ તે દિવસે સ્વામયરજી એના આવવાની જ વાત જોઈને બેઠા હતા. એમની પુત્રી સવિતા બીમાર પડી ગઈ હતી, અને અનેક વેળા પશુ પંખીના અવાજો કરનાર છોકરાને બોલાવવાની હડકરી ચૂકી હતી.

સ્વામયરજી દૂરથી ‘રાગ’ને આવતો જોઈ ખુશ થઈ ગયા; ‘રાગ’ નજદીક આવતા વેંતજ પ્રભુમ કરીને ઉત્સુકતા-પૂર્વક તેમની સામે જવા લાગ્યા.

સ્વામયરજી પ્રભુ, “કમરે! બે તણ દિવસ તું ક્યાં આત્રી ગયો હતો? આ બાજુ કેમ ન આવ્યો?”

‘રાગ’એ કહ્યું, “હું એક દિવસે આવ્યો હતો, ત્યારે તમે નહોતા.”

“ક્યારે?” સ્વામયરજી પ્રશ્ન કર્યો.

“ક્યારે શું? તે દિવસે મેં ઘણા અવાજો કાઢ્યા અને તમારી સવિતાએ આગની મુદી મને લાવી દીધી.” રાગએ પોતાની “કગાથી સવિતાનું” નામ અણી લીધું હતું.

“તેથીજ તું ખીજ વેળા નહીં આવ્યો?” સ્વામયરજી કહ્યું, અને તેઓ મનમાં જ દસવા લાગ્યા. તોયે તેમના મોઢા ઉપર કુખની ડાયા હતી. તેઓ બોલ્યા, “આજ આવ, આજ તારો બધો ખદકો આપી રહ્યો. સવિતા બીમાર પડી છે. ત્યાં આવીને બેઠા. સવિતા તને ધર્મી વખત પાદ કરી ચૂકી છે.”

આવશે તો તું જરૂર અહીં નોકરીએ રહી જશે. પરંતુ ત્યારથી તું તો આવ્યોજ નહીં, અને એ તો ચાલી ગઈ.”

રસમ થઈને ‘રાજ’એ પૂછ્યું, “ચાલી ગઈ? ક્યાં ચાલી ગઈ?”

“ત્યાં—આકાશમાં.” સ્વામચરણથી રડી જતાં.

‘રાજ’એ ઉતાવળે પૂછ્યું; “ત્યાંથી એ ક્યારે પાછી વળશે?”

સ્વામચરણે ત્યારે એ બાળક ‘રાજ’ને સમગ્રવ્યું કે માણસ ત્યાં જઈને પાછો આવતો નથી; અને સવિત હવે પાછી નહીં આવે. સ્વામચરણ અંદર જઈને રજરતું પેલું રમકડું લઈ આવ્યા, અને રાજને આપતાં બોલ્યા, “લે ભાઈ! એને લઈ જા. તુંજ એની સાથે રમજે!”

રાજ દોડતો દોડતો પોતાને ઘેર ગયો, અને રમકડું માતાના બોળામાં નાખી દેતાં પૂછ્યું, “મા! સવિતા ત્યાં આકાશમાં ચાલી ગઈ. શેઠ કહેતા હતા કે હવે તો એ પાછી નહીં આવે.”

એની અનુભવી માએ કહ્યું “રાજ બેટા! પારકા મારે આટલા બધા દુઃખી થવું

નહીં. તુંજ કહે આપણાં દુઃખમાં ભાગ પડાવવા કોણ આવે છે?”

પરંતુ રાજબાળકના મનમાં પોતાના અને પારકાના એ બેદને સ્થાન નહોતું. તે બોલ્યો, “ત્યારે તો હું પણ ત્યાં જઈશ, મા!”

“ના, બેટા! આવા શબ્દો મોટે નહીં બોલ, મારા રાજ! અને ત્યાં જઈને શું કરશે? મારી પાસે કોણ રહેશે?” માએ દુઃખી થતાં કહ્યું.

“ત્યારે અહીં મારા અવાજને કોણ સાંભળશે? અને મને કોણ મુકી ભરીને આરો દેશે?” તે બંધિત સ્વરમાં બોલ્યો.

મા કંઈ ઉત્તર આપી ન શકી. અને પોતાના છેડાથી આંસ છુલ્લવા લાગી.

‘રાજ’ને એજ રાત્રે ખૂબ ઝેરથી તાવ ચડ્યો. સનિપાતમાં તે બપોળવા લાગ્યો, “સવિતારાણી, હું પણ આવી પડોંચ્યો, આ દયો! આ દયો તમારું રમકડું!” *

* શ્રી. વનમાળાની કથા પરથી.

—પાણી પહેલાં પાળ બાંધો—

ફરી પ્રસૂતીની જાળજ ન સ્હેવી હોય તો તુરત અક્ષય (રજસ્ટર્ડ)

પીલ્સ મંગાવી લ્યો—

અક્ષય (રજસ્ટર્ડ) પીલ્સ

ચાલ દીવસ લઈ લેવાથી તે પછી કુચ્છી ઉપાયેજ દર્દશન મારે મળે અટકાવે છે. જેથી માસિક આલુ-ચરીર નીચળી રહે છે. કી. રૂ. ૧૦ પરંતુ શી રૂ. ૨૦

મીસીસ કુસુમ મહેતા,

(દય-એન) નક્કીરાબાદ (રાજપુતાના).

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

—લેખક:

રમણીક વી. મહેતા.
ખી. એસસી. એલ., એલ. ખી.

લેખાંક: ૭ મો.

પ્રકરણ ૭ મું.

કેટલાંક પ્રગતિમાન દેશી રાજ્યો સિવાયનાં ખીન્નાં દેશી રાજ્યોની હિંદુ પ્રજા સ્ત્રીશ હિંદની પ્રજાની માફક છુટાછેડાનો કાયદેસર હક ભેગવતી નથી. એવું કારણ એ છે કે આ રાજ્યોમાં સ્ત્રીશ હિંદમાં અમલમાં છે તેજ ધોરણે હિંદુ કાયદાનો અમલ થાય છે; એટલે કે હિંદુ કાયદામાં આ રાજ્યોના સંચાલકોએ કાંઈપણ સુધારાવધારા કર્યા નથી. છતાં એ રાજ્યોની ઘણી હલકી અને નીચી ગણાતી હિંદુ કોમોમાં છુટાછેડાનો રિવાજ પ્રચલીત છે અને એ રિવાજ અનુસાર ઘણી હિંદુ સ્ત્રીઓ છુટાછેડા કરી શકે છે.

પ્રગતિમાન દેશી રાજ્યોની નામવાદીમાં માછસોર, વડોદરા, ત્રાવણકોર, કાચીન વિ. રાજ્યો પ્રથમ પત્રિતમાં સુખી શકાય. આ રાજ્યોમાં ખાસ કરીને હિંદી સ્ત્રીઓને અન્યાય કરતા ઘણા કોમી કાયદાઓમાં સુધારા કરવામાં આવ્યા છે. વડોદરાના શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં રૂઢીચુસ્ત વર્ગનો સખ્ત વિરોધ હોવા

છતાં હિંદુ સ્ત્રીઓને અમુક સંજોગોમાં છુટાછેડા કરવાનો હક સ્થાપીત કરી, ખરેખર એક સ્તુત્ય અને હિંમતભર્યું પ્રગતિ-સાધક પગલું ભર્યું છે. છુટાછેડાનો કાયદો પસાર કરીને તેઓશ્રીએ સામાજિક સુધારાની ચળવળને ઘણા વેગ આપ્યો છે. આ કાયદો પસાર થયા ન હતો તે પહેલાં તે રાજ્યની હિંદુ પ્રજા ઉપર હિંદુ કાયદાની છુટાછેડાને લગતી સામાન્ય કલમો અનુસાર અભય થતો, એટલે કે જે કોમોમાં રિવાજ હોય તે સિવાયની અન્ય હિંદુ-કોમોમાં છુટાછેડા યદી શકે નહીં. હવે “છુટાછેડાનો કાયદો” પસાર થવાથી સૈકાઓથી છુટાછેડાના હકથી વંચીત રહી ગમે તેવું દુઃખી જીવન નીભાવતી હિંદુ અબળાઓ એ જીવનનો અંત લાવી શકે છે. આમ વડોદરા રાજ્યની હિંદુ સ્ત્રીઓએ એક વધુ અને અતિ જરૂરનો હક મેળવ્યો છે. નીચે દર્શાવેલાં કારણો-માંનું કાંઈપણ એક કારણ છુટાછેડા મેળવવા માટે પુરતું છે:—

૧ સાત વર્ષ સુધી પતો ન લાગતો હોય તેવા ધણીએ પોતાની સ્ત્રીને ત્યાગ કરી હોય;

૨ ધણીએ સંસાર ત્યાગ કર્યો હોય;

૩ ધણીએ ધર્મ અદરેલો હોય;

૪ ધણી તરફથી ધાતકી વર્તન થતું હોય;

૫ ધણી ધણીયાણીનું સુખ ભોગવ્યા પછી ત્રણ વર્ષ સુધી ધણીએ ત્યાગ દીધો હોય;

૬ ધણીની વ્યભિચારી ચાલચલંગત; અને

૭ ત્રણ વર્ષ સુધી ચાલુ રહેલી ખરાબ અને વ્યસની દેવોને લઇને ધણી પોતાની ફરતે અદા કરતો ન હોય.

ઉપર જણાવેલાં સાત કારણોમાંનું કોઇ પણ એક કારણ પુરવાર કરીને વડોદરા રાજ્યની હીંદુ અબળા પોતાના લગ્ન સંબંધનો અંત લાવી શકે છે, આ છુટાછેડાનો કાયદો હજુ મર્યાદિત છે કારણ કે મરજીમાં ફાવે ત્યારે છુટાછેડા થઈ શકતા નથી છતાં પણ આ કિંમતી કાયદાને લઇને જે પરીણીત જીવનની પરાધીનતા અત્યારે સુધી વડોદરા રાજ્યની ઉંચી ગણાતી હીંદુ મહત્તી અબળાઓ ભોગવતી હતી તેમાંથી તેમને થણે અંશે રાહત મળે છે.

વડોદરા રાજ્યનો છુટાછેડાનો આ મર્યાદિત કાયદો થોડેવડે અંશે ઇંગ્લેન્ડના છુટાછેડાના સિદ્ધાંતિ ઉપરથી પડવામાં આવ્યો હોય એમ જણાય છે. ગમે તેમ હોય, પરંતુ વડોદરા રાજ્યના શ્રીમંત સમાજરાય મહારાજશ્રીએ હિંદુ કાયદામાં

છુટાછેડાના તત્વોનો સ્વીકાર કરી ધણી દરમિયાનથી વાપરી છે. તેઓશ્રીએ બદલાતો સમય અને તેની જરૂરિયાત નિહાળી છે અને સાથે પોતાના પ્રાગતિક વિચારોને અમલમાં મુકી ખીજા દેશી રાજ્યોને તેમજ બ્રીટીશ હિંદ માટે કૃપાતરક થઈ પડ્યા છે. છુટાછેડાના આદેશ મર્યાદિત તત્વને લઇને કદાચ આપણને સંતોષ ન થાય છતાં તેઓશ્રીની પ્રજા અને ખાસ કરીને સામાજિક ઉન્નતિ સાધવાની તેઓશ્રીની ઉત્સુકતા અને હોંસ એટલી જાણ્યાર જણાય છે કે તેઓશ્રીને સમાજસુધારકો તરફથી જે અભિનંદનો મળે છે તેને માટે તેઓશ્રી ખરેખર પાત્ર છે એને માટે જે મત છેજ નહિં.

આ ઉપરાંત લગ્નને પવિત્ર સંસ્કાર ગણતી હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોની અભેદ દિવાલોમાં છુટાછેડાના આ કાયદાએ એક ખોલો ઠાકો છે લગ્નસંસ્થાની પવિત્રતાના મજામાં એણે એક ધા કર્યા છે અને તેમ કરીને હિંદુ સમાજની ડગમગતી લગ્ન પ્રથાઓ પુનરાવરતને જમીનદોસ્ત કરી તેના ઉપર ન્યાય અને સમાનતાના ધોરણે ખીજી સંસ્થા રચવાના સમાજસુધારકોના પ્રયાસોને વેગ આપ્યો છે.

હિંદુ સમાજમાં ધણી મોટા ભાગના લગ્નો કેવળ નિમ્જીવ નિવડે છે અને તેથી પણ લગ્નને પવિત્ર સંસ્કાર ગણતા સિદ્ધાંતની નિરાધારતા અને નિષ્પ્રયોગીતા સ્પષ્ટ થાય છે. કાષ્ટપણ સંજોગોમાં ગમે તેવા દુઃખી લગ્નનો અંત ન આણી શકાય અને એક ગરીબ તથા પરાધીન હિંદુ મહીલાને તેના દુષ્ટ અને પતિત પતિના સ્વેચ્છાચાર તથા હુકમ અને તરંગને આધીન થવું પડે તેમજ તેની કુર અને

પાશવતાહરી દાખતો સામે મુક પશુની માફક એક હરેક ઉચ્ચાયાં સિવાય સહન કરવું પડે એ હકીકતજ હિંદુ લખ સંસ્થામાં મુલગત પરિવર્તન માગી લે છે. બાલાના સમય સાથે સંજોગો પણ બદલાય છે અને સાથેજ સમાજની નવી જરૂરીયાતો ઉભી થાય છે. જે વિચારો અને મંતવ્યો એક વખતે આદ્ય મનાતાં તે વખતના વહેવા સાથે અને નવી સામાજિક જરૂરીયાતો અને સંજોગો ઉપસ્થિત થતાં ન ધરૂવા થોડા બની જાય છે. કેટલીક વખત એ વિચારો અને મંતવ્યોમાં વખત અને સંજોગાનુસાર ફેરફાર કરવામાં આવે છે અને કેટલીક વખત સમાજના હિતને માટે એ વિચારોને અને મંતવ્યોને સાવ તિલાંજલી પણ આપવી પડે છે. ધણીએ જુના વિચારો એક વખત નીતિના આદર્શ મનાતા હતા તે વિચારો આજે ઝેરપણુ આદરને પાત્ર જણાતા નથી. લખને “પવિત્ર સંસ્કાર” ગણવાતું હિંદુ સમાજતું એ જુનું મંતવ્ય એ તે દિવસોમાં ગમે તેટલું લગ્ય અને ઉચ્ચ હશે પરંતુ આજે તો એ મંતવ્યના કારણે હિંદુ સમાજમાં અનેક ટેકાણે હાંપની અપવિત્રતાનો જન્મ થાય છે. આત્મવિકાસ સાધવાતું એ એક સાધન (લખ) સાધન મરીને અંતરાય રૂપ બને છે; હૃદયના ભાવો અને નૈસર્ગીક લાગણીઓને સ્વતંત્ર રીતે વીકસાવવામાં મદદરૂપ બનવાને બદલે તેમને રૂઢીના કેવળ સંકુચિત અને સ્વાર્થમય પાતાપરજુમાં યુગળાવી દે છે. લખ પાછળની જુની ભાવનામાં મુલગત પરિવર્તન કરવાનો સમય ક્યારનો આવી ગયો છે અને ન્યાસુધી આજના સંજોગો ધ્યાનમાં લઈ વ્યવહારીક દ્રષ્ટીએ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ

સરકાર અને સમાજ નહીં કરશે ત્યાં સુધી લખની નિષ્ફળતા ચાતુર્ય રહેશે અને વ્યક્તિ તથા સમાજના વિકાસને રૂંધ્યા કરશે.

હિંદુ સમાજની વર્તમાન લખ પ્રથાની અવ્યવહારીકતા તેમજ તેનાથી ઉપજતાં અનિષ્ટોએ ધણા સમાજ સુધારકોને એ પ્રથામાં ક્યાં અને કેવી રીતે સુધારો કરવો અગર તેની જગ્યાએ બીજી કઈ પ્રથાને સ્થાન આપવું તેના વિચારો કરતા કરી મુક્યા છે. જુદી જુદી દ્રષ્ટિએ લખનો પ્રશ્ન આજે સમાજ સુધારકોના મંડળોમાં ચર્ચાય છે અને એ અનીષ્ટ નાશુ કરવાની મુચનાઓ થાય છે.

હીંદી વડી ધારસભામાં સર હરીશંક ગૌરે હિંદુ કાયદાના સામાન્ય નિયમોમાં છુટાછેડાના તત્વને દાખલ કરવાનો એક નવ પ્રયાસ કર્યો છે. હિંદુ સમાજના આગળ વધેલા અને સુધરેલા વર્ગના અવાજેતું એ આશુવંત પ્રતિબીંબ છે એમ કહીએ તો તે ખોટું નથી. શ્રી. હરીશંક ગૌરે પોતાના એ બીનમાં “નામદર્શ, ગયતકોટ જેવા અસાધ્ય રોગ અને ગાંડપણ” ના કારણોમાંજ છુટાછેડા ચર્ચા રાફે એવા નિયમો મડ્યા છે. લખના ભયંકર સગમતા પ્રશ્નનો ઉકેલ આવા નિર્માણ સુધારાથી કદી થઈ શકશે નહિં અને તેથીજ ધણા સુધારકો એ બીજને અતિનિર્માણ ગણે છે. જે આજનાં લગ્નોનાં ભયંકર અને માઠાં પરીણામોનો ખરેખર અંતજ આણુવો હોય, લખને વ્યક્તિના આત્મવિકાસતું અને સમાજના ઉત્કર્ષતું સાચું સાધન બનાવવું હોય તો છુટાછેડાના આ વર્તમાન બીલમાં ઓછામાં ઓછા સીનીલ મેરેજના કાયદામાં

જેટલા નિયમે છે તેટલા નિયમો દાખલ કરવા જોઈએ. હિંદુ સ્ત્રીઓની વતંમાન પરિસ્થિતિ અને કાયદામાં તેમનું જે સ્થાન છે તેની સાથે ખીજા કાયદાઓ હેઠળ ખીજા સ્ત્રીઓ જે સ્થાન ભોગવે છે તેની આ પાનાઓમાં કરેલી સમાલોચના ઉપર સુધરેલા વર્ગનું ધ્યાન ખેંચાય અને તેથી કરીને એ અવાજ શ્રી. ગૌરના ખીલમાં થોડા પછી ઉદાર નીયમો દાખલ કરાવવા કારણ-ભુત થાય તો લેખકનો આ નમ્ર પ્રયાસ સફળ થયેશે ગણીશે.

વળી, છુટાછેડાનું આ વતંમાન ખીલ ગમે તેટલું અસંતોષકારક અને અપુરતું હોય છતાં તે આવકારદાયક તો છેજ; કારણકે છુટાછેડાના તત્વથી વચિત રહેતા હિંદુ કાયદામાં એ તત્વનો સ્થેજ પામી સ્ત્રીકાર એ નિર્બંધ અગર બને તેટલા ઓછા પ્રતિબંધોવાળા છુટાછેડા માટે આ ખીલ એક પગથી-પાની ગરજ સારશે. આ કારણસર આ વતંમાન ખીલમાં સુધારો વધારો કરાવવાની ચળવળ ઉપરાંત, કોઈપણ સંજોગોમાં સુધારાવધારા માન્ય ન રખાય તોપણ તેની વતંમાન સ્થિતિમાં પણ તે આખરે યદી ધારાસભામાં પસાર થઈ જાય તેટલે સુધીનાં વ્યાપક અંદોલનો પ્રસાર-વાની આજે ખાસ આવશ્યકતા છે. એક વખત હિંદુ કાયદામાં છુટાછેડાનું તત્વ દાખલ થયા પછી પ્રચારકાયથી લોકમત ફળવી તથા છુટાછેડાની સમાજ અને

અકતિનાં હિત માટેની જરૂરીયાત વિશે પ્રચાર કરી તેમાં રહેલા પ્રતિબંધો ધીરે ધીરે દુર કરવાનું સરળ થઈ જશે.

વડોદરા રાજ્ય ઉપરાંત દક્ષીણ હિંદમાં આવેલાં કોચીન અને ત્રાવણકોરનાં દેશી રાજ્યોએ પણ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનું સ્પષ્ટ ફર-માન હોવા છતાં છુટાછેડાનાં તત્વને સંપૂર્ણ પછે અને નિર્બંધિત સ્વીકાયું છે. કોઈ પણ જાતના પ્રતિબંધ વગર ગ્રામપણ પક્ષની ઇચ્છાએ લગ્ન સંબંધનો વિચ્છેદ કરી બંને પક્ષ સ્વતંત્ર થઈ શકે છે. વડોદરા રાજ્ય દરેતાં પણ આ રાજ્યોએ આ દિશામાં ધણું આગળ પગલું ભરેલું છે, અને છુટાછેડાના સીદ્ધાંતને સ્વીકારવાની શરૂઆત પણ આ રાજ્યોએજ પહેલી કરી છે.

આ રાજ્યોના નિર્બંધ છુટાછેડાનો હક સ્થાપિત કરતા કાયદાને લઈને તેમની પડોશમાં આવેલા અને એ રાજ્યોની પ્રજા સાથે ધણો ધાડો સામાજિક સંબંધ ધરાવતા ખ્રિસ્તીય હિંદના મહાશ્વરના પ્રદેશમાં પણ એજ લાઇન ઉપર છુટાછેડાનો કાયદો હાલ થોડાં વખત ઉપર મદ્રાસ ઇલાકાની ધારાસભામાં પસાર થયો છે જે મૂંઝવણપ્રદ કાય-દાના નામે ઓળખાય છે. આ કાયદા દેશના છુટાછેડાના હક્કનું વિવેચન આપણે હવે પછીના પ્રકરણમાં કરીશું.

પ્રકરણ ૮-મું.

આ પ્રકરણમાં આપણે સામાન્ય હિંદુ કાયદાના અધિકાર દેશનહીં આવતી હિંદુ સ્ત્રીઓના છુટાછેડાના હક્કનું વિવેચન

કરીશું. આગળ આપણે જોઈશું કે મદ્રાસ ઇલાકાના કેટલાક ભાગની સ્ત્રીઓ મૂંઝવણપ્રદ કાયદાનું શાસન સ્વીકારે છે

જ્યારે સમસ્ત હિન્દુ કામની કેટલીક આગળ પડતી અને સુધારક સ્ત્રીઓએ “ધી સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ (સીપીલ મેરેજનો કાયદો) હેઠળ લગ્ન કરીને તે કાયદાનું શાસન સ્વીકાયું” છે. હિન્દુ સ્ત્રીઓના આ અતી અગત્યના હકનું વિવેચન કરતાં આ બંને કાયદાના અમલ હેઠળ આવતી સ્ત્રીઓનું આ દિશામાં શું મ્યાન છે, તેનું વિવેચન કરવાનું આપણે કદીપણ ભૂલી શકીએ તેમ નથી. સમસ્ત હિન્દુ કામમાં આટલીજ લાગ્યવાન સ્ત્રીઓ છે જે ઘણે સારે દરજ્જે છુટાછેડાના હક ભોગવે છે.

મર મહદાયમ કાયદાના છુટાછેડાને લગતા નિયમો જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારેજ આપણને નવાઈ સાથે આનંદ ઉપજાવે વિના રહેતો નથી. આપણા પરાધીન અને સામાજિક બાબતમાં પછાત ગણાતા દેશની આ સ્ત્રીઓ હિન્દની બીજી બધી કામની સ્ત્રીઓ કરતાં શું પણ જગતના બીજા દેશો (સોવીયેટ રશીયા તથા સ્પેન)ની સ્ત્રીઓ કરતાં પણ વધારે નિબંધ હક ભોગવે છે. અમલગીના જગત સોવીયેટ રશીયામાં તેમજ સ્પેનમાં જ ફક્ત સ્વેચ્છાએ છુટાછેડા થઈ શકે છે. એ સિવાય બીજા બધા દેશોમાં થોડેવ-તે અંશે છુટાછેડા ઉપર અંકુશો મુકાયલા છે. બ્રિટીશ હિન્દમાં મર મહદાયમનો એકલોજ કાયદો છે જે સ્ત્રીઓને આ પ્રમાણેનો સ્વેચ્છાએ છુટાછેડા કરવાનો હક બક્ષે છે.

મલબારમાં પ્રચલીત હતા તે રિવાજોમાં કેટલાક સુધારાવધારા કરીને ત્રાપણકોર અને કાચીનના દેશી રાજ્યોના છુટાછેડાના કાયદાની લગભગ લાઇન ઉપર તેમને હમ-લાઈ જ થોડા વખત ઉપર મદ્રાસ ઇલાકાની ધારાસભામાં પસાર થયેલા આ કાયદામાં

ધારાનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે એને માટે શ્રી. કે. માધવન નાયરને ઘણું માન અને અભિનંદન ધટે છે એઓશ્રીએ આગળ પડીને ઇલાકાની ધારાસભામાં મર મહદાયમ બીજા આવ્યું અને એઓશ્રીના ખત અને ઉત્સાહથી તે બીજા કાયદાના રૂપે પસાર થયું. આ બીજામાં ન્યાય અને સમાનતાના સિદ્ધાંતોનો સારા પ્રમાણમાં સ્વીકાર થયો છે. કારણકે આ બીજાના અમલ હેઠળ આવતી સ્ત્રીઓ બીજા કામની સ્ત્રીઓ કરતાં કાંઈપણ રીતે હલકા તો શું પણ ઘણીખરી બાબતોમાં તેમના કરતાં વધારે સારા અને બહોળા હકો ભોગવે છે. આમ હોવાથી આ મર મહદાયમ કાયદા હેઠળ હકો ભોગવતી સ્ત્રીઓને કાયદામાં અને તેથી કરીને સમાજમાં ઘણું ઉચું સ્થાન મળ્યું છે.

આપણે ઉપર લેખું તેમ હિન્દના કોઈ પણ કામી કાયદા કરતાં મર મહદાયમ કાયદાના છુટાછેડાના નિયમો વધુ નિબંધ છે અને પુરૂષ અગર સ્ત્રી પોતાની સ્વેચ્છાએ લગ્નબંધન તોડી પોતાનું જીવન સ્વતંત્ર બનાવી શકે છે. તેને ખોટાં કારણો ઉપજાવી માદી સામા પક્ષ સામે ગંદા અને દુષ્ટ આક્ષેપો કરવાના હોતા નથી તેમ પોતાની મરજી વિરુદ્ધ લગ્નજીવનની દુઃખી જીંદગી ગાળવી પડતી નથી. તે પોતાની દુઃખી અને પરતંત્ર જીંદગીનો અંત ઘણી સહેલાઈથી કોર્ટનો આશરો લઈ લાવી શકે છે, અને તે પછી ફરી નવી જીંદગીની શરૂઆત કરી શકે છે. જે હદમાં લગ્ન થયું હોય અગર તો પ્રતીવાદી જે હદમાં હંમેશાને માટે રહેતો હોય અગર તે હદમાં તેનું હંમેશાનું રહેવાનું મંત્રાન હોય અગર, ત્યાં તે ધંધો કરતો હોય તે હદમાં અધિકાર ભોગવતા ડીસ્ટ્રીક્ટ મુનસિફની કોર્ટમાં લગ્નવિચ્છેદ કરવાની

પછી છ માસમાં લગ્નવિચ્છેદની અરજી
પાછી જેઁલી લેવામાં ન આવે તો તે પછી
દીરઘીકદ મુનસફ લગ્નવિચ્છેદ થયાતું જાહેર
કરે છે અને તે પ્રમાણેનો હુકમ કરે છે;
જ્યારે અરજદાર પક્ષ સ્ત્રી હોય ત્યારે કોર્ટ
તેણીને કાંઈ રકમ તેણીના ધણી પામેથી
અપાવતી નથી, પરંતુ જ્યારે કોર્ટનો
આશરો લેનાર પક્ષ પુરૂષ હોય ત્યારે કોર્ટ
પોતાને ગોચ્ય લાગે તેટલી વ્યાજખી રકમ
તેની પામેથી તેની સ્ત્રીને બદલા તરીકે
અપાવે છે, આ બદલાનો સિધ્ધાંત
અંગ્રેજી તેમજ ખીજ તેવા કાયદાઓને
અનુસરીને સ્ત્રીધરવામાં આવ્યા હોય તેમ
જણાય છે. આદિક દ્રષ્ટીએ સ્ત્રીઓ પરા-
ધીન અને અને પરતંત્ર હોઈ લગ્નવિચ્છેદથી
જૂદી થયેલી સ્ત્રીના બરણુપોપણુ માટે
આવી બદલાની (Compensation) રક-
મની ખાસ જરૂરીઆત રહે છે. જો તેમ
નિયમ રાખવામાં ન આવે તો પરાધીન
સ્ત્રીઓની છુટાછેડ થયા પછી કેનીકેકોરી
રિવાજ થાય તેની કદરવા પણુ આવી
સકતી નથી. ખીજું કાંઈ સાધન ન હોય
તેવા સંજોગમાં જ્યાંમુધી ખીજું લગ્ન
તેણીએ ન કયું હોય ત્યાંમુધી તેણીએ
પોતાનો જીવનનિર્વાહ કેમ ચલાવવો એ
એક સવાલ રહે છે. વળી, જ્યાં તેણીએજ
અરજદાર થઈને છુટાછેડ મેળવ્યા હોય
તેવા પ્રસંગમાં કદાચ આવી બદલાની રકમ
ધણી પામેથી કોર્ટ ન અપાવે તે તેમાં
છેક અલગતું ન જણાય; પરંતુ જ્યાં
ધણીના કહેવાથી અગર તેના તરફથી ખાસ
કારણ મળતાં છુટાછેડ કરવાની જરૂર પડે
તેવા પ્રસંગોએ કોર્ટ, સ્ત્રીઓને આવા

નિયમો જોતાં આપણને સહેજે સંતોષ થાય
છે અને આ કાયદા હેઠળ હકો ભોગવતી
હિન્દુસ્ત્રીઓ ખરેખર તેમની ખીજી જહેનની
સરખામણીમાં ધણું સારું સ્થાન ભોગવે છે.

અથાઉ છુટાછેડાનો હક આ સ્ત્રીઓ
રિવાજના બળે ભોગવતી હતી પરંતુ
હવે મરૂ મકુટરાયમ કાયદો પસાર
થવાથી રિવાજને કાયદાતું સ્વરૂપ આપ-
વામાં આવ્યું છે. અગાઉ પણુ પુરૂષ
અગર સ્ત્રી સ્વેચ્છાએ લગ્નવિચ્છેદ કર-
વાનો હક ધરાવતાં હતાં પરંતુ ઉઁગી
કામોમાં ખાસ કરીને વ્યભિચારના આરોપ
સર અગર પતિન પ્રત્યે પતિના કુર અને
ધાતકી વતન હોવાને કારણે અગર
પતિન પતિની આજ્ઞાતું ઉત્તંદન
કરતી હોય તેવા કારણોમાંજ છુટાછેડાનો
આશરો લેવાનો હતો; અને હણુ પણુ
એવાં ખાસ કારણો હોય છે ત્યારેજ
છુટાછેડા કરવા બન્નેમાંથી કાંઈપણુ પક્ષ
તૈયાર થાય છે. જોકે છુટાછેડા મરૂ તે
પક્ષની ઇચ્છાએ અને મરૂ ત્યારે થઈ
શકે છે જનાં મત્યાર મગજમાં વસતી
હિન્દુ જાતિની ઉઁગી જણાતી કામોમાં
છુટાછેડાનું પ્રમાણ ધણું ઓછું છે. આ
ઉપરથી એમ જોઈ શકાય છે કે કાયદાએ
જો નિયંધ હક આપેલો છે તેનો દુરુપ-
યોગ થતો નથી. હિન્દુ સમાજમાં છુટાછેડાનાં
તાવને દાખલ કરવાથી કુદંબ વિધ્વંસ
અને એવાં ખીજાં અનિષ્ટો દાખલ થશે
એવી જે ખૂબો મારવામાં આવે છે તેમાં
કેટલું વલુદ છે તેનો જવાબ પણ આ
કામોના છુટાછેડાના હક અને તેના પરી-
ણામથી વાળી શકાય તેમ છે.

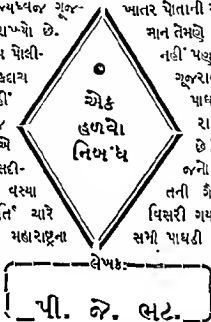
ગુજરાતી દક્ષિણી

વૃલસાડએટલે ગુજરાતની દક્ષિણ સીમા. પણ એ ભૌગોલિક સીમા છે. ગુજરાતની સંસ્કૃતિની સીમા તો તેથી કેટલાય માર્ધલ મહોટી છે. 'છેક છેક દૂરના દક્ષિણના પહાડોમાં આ સંસ્કૃતિનો વિજયધ્વજ ગુજરાતણાએ અણુનમ ઉડતો રાખ્યો છે. મહારાષ્ટ્રના દરેક ગામમાં કદાચ પોલીસનું ચાલું નહીં હોય, કદાચ ડોક્ટરનું દવાખાનું નહીં હોય પણ આ ગામડામાં ગુજરાતીની કુકન ન હોય એ બનવું સાવ અશક્ય છે ! સદીઓથી તેઓ અહીં આવી વસ્યા છે. શેક તરીકે તેમની કૃતિ ચારે બાજુ મરાઠુર છે. અને મહારાષ્ટ્રના અથશાસ્ત્રમાં તેમનું સ્થાન અદ્વિતિય છે. દક્ષિણ દેશમાં ઉપજતા અનાજના તેઓ આડતીયા છે. જંગલો કાપવાને તેમણે કંપનીઓ ઉભી કરી છે. ૩ નીકારા કરવાને કારખાનાંઓ સ્થાપ્યાં છે.

પણ જરા પાસે બેસીને વાત કરો તો જણાશે કે આ સાહસિક ગુજરાતીઓ પોતાની સંસ્કૃતિની સૌરભ ફેલાવવા માટે જરાપણ આતુર નથી. સાચું કહીએ તો તેમના શરીરમાં ગુજરાતી તત્વ બહુ ઓછું છે. બીણી નજરે તપાસશે તો જણાશે કે તેઓ બની ગયા છે ગુજરાતી દક્ષિણી; સ્વભાવમાં તેમજ વર્તનમાં.

લપસી પહેલા

વેપાર કરતાં કરતાં તેઓ અહીં વસી પડ્યા છે ! અને મરાઠી સંસ્કૃતિએ આખરે તેમને અપનાવી લીધા છે. પેટના કુદરવાથને ખાતર પોતાની માતૃભૂમિનું માનવંત અભિમાન તેમણે અજણ કયું છે એટલું જ નહીં પણ કવિ પ્રેમાનંદે જે ગરવી ગુજરાતી ગીરા માટે જન્મભર પાઘડી પણ મુકી નહીં તે ગુજરાતી ભાષા પણ સુલતા બન્યું છે ! આ કુદ અને સ્વાધી જનો તેમના પેટને ખાતર ગુજરાતની ગૌરવાન્વિત સંસ્કૃતિ પેણુ વિસરી ગયા છે. ગુજરાતના ગૌરવ સમી પાઘડી મુકીને, મરાઠાશાહી ફેટા

લેખક:

પી. જ. ભટ.

બાંધનારા આ પુરોને ખરેખર શરમ છે ! તેઓએ એકલી પાઘડીમાં પરિવર્તન નથી કયું. લગભગ દરેક બાબતમાં તેઓએ આપણું ગુમાવ્યું છે.

પરીણામ એ આવ્યું છે કે મહારાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિએ તેમને અપનાવ્યા છે. પણ છતાં પણ તેમની દશા તો આરમાન સંતાનો જેવીજ રહી છે. મહારાષ્ટ્રનાં સાચાં સંસ્કૃતિનો તેમની સાથે ઐક્યતા સાધી શકે તેમ નથી. તેમજ આ આવી વસેલાઓ તરફ હજુ પણ કંઈક શંકાની નજરથી જોવાની જરૂર દક્ષિણીમાંથી નથી ગઈ. આમ તેઓ ધોબીના કુતરાની માફક નથી રહ્યા

ધરના કેદુઘાટના! ત્રીસંકુના જેવી દશા
અનુભવતી આ વ્યક્તિઓ ખરેખર દયા-
પાત્ર છે. અને આવીજ આ ગૂજરાતી
દક્ષિણીઓ કંઈક અંશે દુઃખી હોય છે.

ત્રીઓ અને સંસ્કૃતિ

અને આજેય મહારાષ્ટ્રના હુમરાજ દેશમાં
ગૂજરાતી સંસ્કૃતિનો વાવટો હલુય કંઈક
થોડો થોડો ફરક હોય તો તેણે ધરણ
ઠવિ ન્હાતાલાલની 'ગરવી ગૂજરાતણો' છે.
ધન્ય છે આ કુલદેવીઓને. હળર હળર
વંદન હળે એ ગૂજરાતની માતાઓને.
પતિની સાથે પરદેશ વસવા છતાં તેમણે
ગૂજરાતી અસ્મિતાને અવિચળ ટકાવી રાખી
છે. ભલે વેપારના ક્ષુદ્ર સ્વાર્થ ખાતર તેમના
પતિદેવે પાધડી ન મુકે, ભલે તેઓ દક્ષિ-
શાહી દાકુદારને અપનાવે, ભલે તેઓ
ભાષા પણ ન બોલે પણ ગૂજરાતણોએ
તેમને પોતાક ગૂજરાતીજ ટકાવી રાખ્યા
છે. મહારાષ્ટ્રીય પોતાક પઠેરવાની તેમણે
સાદ ના પાડી છે. સ્વનનકાળથી શરૂ
થયેલા સાદસા અને પોદકાનો
પોતાક તેમણે મહારાષ્ટ્રની ભૂમી ઉપર પણ
આણુ રાખ્યા છે. અને આજે તો આજ
પોતાકરૂપે ગૂજરાતી સંસ્કૃતિ મહારાષ્ટ્રમાં
હવે છે.

ભલે ગૂજરાતણોને તદ્દમો વેંગી કહે,
ભલે તદ્દમો તેને કેળવણીહીન ગમાર કહે,
છતાં તેઓ સંસ્કૃતિપૂજનમાં અને અસ્મિ-
તાની ભક્તિમાં ગૂજરાતી પુરોષ કરતાં
વધુ આગવ પડતી છે એ નિર્વિવાદ છે. મહા-
રાષ્ટ્રનું એકજ ઉચ્ચદરણું મારા ઉપડા વિધાનને
સાખીન કરવા સમર્થ છે. ફનીયાના પટ પર
એકલી ગૂજરાતણોએજ સંસ્કૃતિનો ખજા
ફરકવો રાખ્યા છે એ નિઃશંક છે.

આમ ગૂજરાતણો દાયજ ગૂજરાતી
સંસ્કૃતિ મહારાષ્ટ્રમાં હવે છે. આમ ગજ-

ચતણોદારાજ ગૂજરાતી સંતાનો જાણે છે
કે તેમના પૂર્વજોની જન્મભૂમિ જુદી છે!
અને ગૂજરાતણોદારાજ આ સંતાનો
કાંઈક ગૂજરાતી ભાષાનો હવનત સ્પર્શ
પામે છે.

પરગણુઓ!

અને જોમ છેક ૬૦૦૦ માઇલથી આપણા
લાલ માટે ઇંગ્લેન્ડે આ દેશમાં અવ્યા છે
તેજ પ્રમાણે લગભગ ૬૦૦ માઇલથી આ
પરગણુઓ મહારાષ્ટ્રની ભૂમિ ઉપર વસવા
ગયા છે. તેમ કરવાનો એક માત્ર ઉદ્દેશ છે
મહારાષ્ટ્રના વેપારને ખીલવવાનો.

આ વેપારની ખીલવણી વગર મહારાષ્ટ્ર
કદીપણ આબાદ થઇ શકે તેમ નથી. આ
ઉદ્યોગોની સ્થાપના વગર મહારાષ્ટ્ર કદી
પણ માલદાર બની શકે તેમ નથી. આ
કારખાનાઓ કાઠ્યા વગર મહારાષ્ટ્રના મજૂરો
કદીપણ એ પૈસા દેખી શકે તેમ નથી!

મહારાષ્ટ્રના અર્ધભૂખ્યા માનવીઓનાં
પેટમાં કંઈક અન્ન પડે, મહારાષ્ટ્રના બેકુ-
તને ઉપજતા ઉત્પાદનના બદલામાં કંઈક
પૈસા મળે, મહારાષ્ટ્રના રસકસમાંથી મહેનતુ
માનવતાને કંઈક લાલ મળે તે એક માત્ર
હેતુથીજ આ પરગણુઓ પોતાનું બ્રહ્મ
વતન મહીને આટલે દૂર આવી વસ્યા છે.

એટલુંજ નહીં પણ અહીં આવી તેમણે
પોતાની સંસ્કૃતિ-જેનો વગર કવુ મુનશીને
હવન અધારણુ લાગે છે-તે સંસ્કૃતિ
ગુમાવી. આ સર્વ આત્મબોગોની લાંબી
હારમાળા રણુ કરવાનો આશય એટલોજ
છે કે હલુ પણ મહારાષ્ટ્રીયો આ માનવોને
માન આપતા નથી, હલુ પણ તેઓ તેમના
અપરિમિત સ્વાત્મબોગની કિંમત સમ-
જતા નથી, તે કારથી ઘટના તરફ અર્ધ-
ગોસના બે નિઃશ્વાસ નાખવા.

ઉપકારને બદલે-

અને આટલા આટલા ઉપકાર કરવું છતાં આ મહારાષ્ટ્રીયો મનાવવા મથે છે કે ગુજરાતીઓ તો દક્ષિણના દેશને લુંટે છે. આ આત્મભાનીઓને યાદ આપવાની જરૂર છે કે તેમના દેશમાં કુંગરાઓ શીવાય કંઈજ નથી, અને આ કુંગરાઓ શીવાય મહારાષ્ટ્ર પામે સ્થાવર કે જંગમ મિલકત જેવું બહુ ઓછું છે. એટલે લુંટનો સવાલ રહેતોજ નથી. અને હોમ તો પણ શું ?

ગુજરાતીઓ-આ ગુજરાતી દક્ષિણીઓએ દક્ષિણને વળતરમાં ઓછું નથી આપ્યું. અને આટલા માટે પણ-અન્ય કંઈ નહીં તોપણ વેપાર ખીચવવાને માટે

પણ આ ગુજરાતીઓએ આપેલો ફાળો ઉત્તમ છે. એ સર્વ ઉપરાંત સૌથી વિશેષ તો એ છે કે ગુજરાતીઓ દક્ષિણી બની બેઠા છે ગુજરાતી સંસ્કૃતિને ગયેલી ખોટ બેતાં મહારાષ્ટ્રના મુલકમાંથી તેમને મળતો નફો નહીંવે છે.

અંતમાં-

આથીજ આ સાહસિક બંધુઓને હું માનની એક અંગતી આપું છું. બંદે ત્હમારા રીકાકારો ગમે તેમ કહે, બંદે પેલા સ્વંચ્છી મનોદશાવાળા મહારાષ્ટ્રીયો ગમે તે આલેખે, છતાં હું ગુજરાતી દક્ષિણીઓ, ત્હમારો આત્મભોગ મ્હોટો છે અને તેની ગણનામાં ત્હમોને મળતો નફો છેક નહીંવે છે.

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ઘણુંજ જાણીતું થયું છે,

દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ લોટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં ખાકસો તૈયાર મળશે. તેમજ

ઝારહરથી ધનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ

ચોકલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-દુ-ડેટ ફેશનથી

કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઓર્ડર આપો.

અમારું માયેસનનું લોકપ્રીય રોયલ હીન્ડુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે ફુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબખર-સુબ્બ. ર.

ટે ૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭.

અને

૩૬૩, માંડેર-સુબ્બ ૭.

ટે ૦ નં ૦ ૪૨૧૪૦.

દક્ષિણ આફ્રિકાની સ્વાતંત્ર્ય કુચ

લેખક:.....
પ્રભાશંકર
જેશી.

આજથી ૫૦ વર્ષની વાત ૫૨ બ્રિટિશ શાસિવાદનાં આ-ક્રમણ સામે પોતાની રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા જાળવી રાખવા માટે બેન્ગર લોકોએ મર-જીઓ જંગ એકથો. પરંતુ ગુલમેદનમાં તેમની સંખ્યા નાની અને ધીમીજ બાબતુ જાણીએ એટલે તેઓ હાયા-તાબેદાર બની ગયા. કહેવાતા "અટકાયતી યાજ્ઞ-ઓ"નાં નામ નીચે ભૂખમરાનો પરિચય કરાવીને ધીમીજ લોકો પોતાની નેમમાં કાબ્યા બેન્ગર લોકો યુદ્ધમાં હાયા ૫૦ જાળ બેથા અને જાળલ મેમટસ જેવા તેઓના મનમી અને કુનેદ-બાજ સંદારોની દેર-વળી નીચે એ લખ-

આ લેખ બે કારણોસર પ્રગટ કરવાનું મોખ્ય જણાયું છે: ૬ આફ્રિકામાં વસતા એશિયાવાસીઓ અને ખાસ કરીને હિંદીઓ આજે ખુબ ફેડપૂત થઇ રહ્યા છે. તેમની ખુવારીની વિગતો રોજ રોજ છાપાંઓમાં કોલમો ભરી ભરીને પ્રગટ થાય છે અને એ રીતે સામાન્ય વાંચકોમાં એ વિષય સજાધી જ્ઞાસા મેળ થઇ છે. આ લેખમાં ૬ આફ્રિકાનાં સરકારતંત્ર વિશે સરળ માહિતી આપવામાં આવી છે. એટલે તે વાંચકોને રસદાયક થઇ પડશે એવી ધારણા છે. ખીલું અને ખાસ મહત્વનું કારણ તો એ છે કે ૬ આફ્રિકા હિંદી માફક જ ધીમીજ સરકારનો તાબે-દાર દેશ છે-દતો. હિંદીઓની માફક જ ૬ આફ્રિકાના બેન્ગર અને ડચ લોકો સામાન્ય સામેના મુકિતમ ગ્રામમાં પરા-જય પામેલા, ખંતુ જે વસ્તુ મીધી લડત ન સાધી ઘટ્ટી તે મુત્સદ્દીમીરીએ કેવી રીતે સાધ્યું છે તે હિંદીઓએ ખાસ જાણવા જેવું છે. આજણા રાજકીય આગેવાનો માટે આપલે'ડ અને ૬ આફ્રિકાના રાષ્ટ્રીય મુત્સદ્દીઓની ચાલજાણમાંથી ધણું એ શીખવા અને અનુમરવા જેવું છે એ દષ્ટિએ ૫૦ વાંચકો આ લેખ રસથી વાંચે-તંત્રી.

વિજયમાં દેરવી નાખવાને તરતજ તૈયાર થઇ ગયા.

મુત્સદ્દીમીરીની મદદથી દક્ષિણ આફ્રિકાના લોકો-બેન્ગરો, ડચ અને ખીલઓ-રાજકીય સ્વતંત્રતાના પોતાનાં રાજકીય નિર્માણ તરફ સાશુત કદમે અચૂક કૂચ કરી રહ્યા છે. કહેવાતા બ્રિટિશ સંઘના સમ્ય નરીકે નામ માત્રથી તેઓ રહે ૫૦ એ સામાન્યમાં મરજ પડે ત્યારે છુટા થવાનો સંપ્રજી અધિકાર તે તેઓને છે નર."

૩. તારકનાથકદમ

૬૦ મ ૧૯૬૦ માં ૬ આફ્રિકાના ચાર દેશોનું નેમન ખુલું અને આખો દેશ "યુનિયન

ને નામે ઓળખાયાં હાંઓ. રાજસાસન માટે જે બંધારણ ઘડવામાં આવ્યું તે સાહેબ આફ્રિકા “એક્ટ” ને નામે પ્રસિદ્ધ છે.

જ્યારે યુનીયન થયું ત્યારે કેપ કોલોની અને નાતાલમાં ક્વીટીશ પ્રણાલી પ્રમાણે અને ઓરેન્જ ફ્રી સ્ટેટ અને ટ્રાન્સવાલમાં. ઉચ્ચ પ્રણાલી પ્રમાણે રાજકારણ ચાલતો હતો. ચારેય પ્રાંતોમાં પરિસ્થિતિને અનુકૂળ કાંઈ દાઓ ઘડાયા હતા.

કેપ કોલોનીમાં રંગબેદને સ્થાન ન હતું નાતાલમાં ઓછા પ્રમાણમાં હતું. અને ઓરેન્જ ફ્રી સ્ટેટ તથા ટ્રાન્સવાલમાં તેનું ઉચ્ચ દર્શન થતું. દરેક લુગી પ્રણાલીઓ ટકી રહે એ શરતે ચારેય પ્રાંતો એકત્ર થયા. આ પ્રણાલીઓને અંગે દેશીઓ અને હિંદીઓના સંબંધમાં ભુલ ભુલ પ્રાંતોમાં ભુલ ભુલ કાયદાઓનો અમેલ ચાલે છે. બોઅર લોકોને રંગબેદને પ્રશ્ન હોડે હોવાથી કેટલાક પ્રાંતોમાં જરીપુરાણા કાયદાઓ પણ આજે નવા કાયદાઓની જેમ અગ્રગણ્ય લાગે લાગે છે. બોઅર લોકોનાં ચારિત્ર્યની સંવર્ણી બાબતે ૬૦ સં ૧૯૧૦ બાદ રાજદ્વારી પ્રગતિની કમાલ કરવા મોડી.

અંતે લોકોએ એવી કુતેલથી કાંમ લીધું કે રણમદનના પરાજયને તેઓએ થોડાં વર્ષમાં રાજદ્વારી વિનયમાં પૂલટાવી નાખ્યા. આ રાજદ્વારોનો અભ્યાસ કરતાં બ્રિટિશ રાજદ્વારોને જે પરાજય મળ્યો એ વાંચીને આપણે અમેકા જઈએ. આપણને એ વિચાર મુઝાવ્યા કરે કે બ્રિટિશ જેવી રાજદ્વારી પ્રજાએ કેમ ભુલથાપ આપી હશે? હવે લોકોની રાજદ્વારોને અંગે બ્રિટિશ સર્વેપરિતા નથી રહી. બોઅર સર્વેપરિતા ચિરંજીવ બની અને આફ્રિકાના અંગ્રજોનાં સ્વભાવ ધવાયાં.

૬૦ સં ૧૯૧૦માં ચાર થયેલ બોઅર રાજદ્વારોએ દાં આફ્રિકામાં એવાં ઉચ્ચ બીજાં વાળાં કે. દ. આફ્રિકાનો વેડો પ્રધાન કદીએ કોઇ અંગ્રેજ બંધો ન થાય! આસ્ટેલીઆ અને ન્યુઝીલેન્ડમાં બ્રિટિશ સર્વેપરિતા રહી છે. તે પ્રાંતો અનિશ્ચિત છે. પણ દાં આફ્રિકામાં તો આયર્લેન્ડની જેમ શુન્ય છે એમ આજે કહી શકાય. જેમ આયર્લેન્ડનાં ડી. વાલેરા અને ફ્રાન્સિસે, તુકાનાં કમાલપાશએ અને રૂશિયામાં લેનીન અને તેના અનુયાયીઓએ જગતને બતાવ્યું કે બળવાખોરો શુધ્ધ માર્ચે લડી શકે છે અને રાજકારણમાં પણ વિજયી બની શકે છે તેમ દર્શાવ્યું આફ્રિકાના બળવાખોર વીર પુરુષો જનરલ બોથા જનરલ સ્મટસ અને જનરલ હેટ્ઝે એવે પણ દર્શાવે આઝાદીનાં પથે ચેરી સાંપીત કરી દોધું.

દર્શિયુ આફ્રિકાનું એકલું કાથે અંગ્રેજ સાસન કરે એ અસાધ્ય હતું. બોઅરની મદદ વગર તેઓથી એક પ્રગલ્ભ પણ ભરાય એમ ન હતું. બોઅર પ્રજાનાં પણ એ હતાં પણ ખેડ-એકન હતું એક પક્ષ એમ માનતો કે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યથી અલગ થવું અને બીજા પક્ષ એમ માનતો કે બ્રિટિશ સાથે સહકાર રાખી પોતાનું ખેડ સાધવું. આગલા પક્ષનો અગ્રણી તે આજનો વડો પ્રધાન જનરલ હેટ્ઝે એમ અને પાછલા પક્ષના નાયકો તે જનરલ બોથા અને જનરલ સ્મટસ. ત્રણેય નેતાઓ અઠંગ ચોખ્ખાઓ અને નિષ્ણાત રાજદ્વારીઓ. બ્રિટિશ રાજનીતિનું સુવં પુટકાં નીતિ છે. તે નરમ પણ સાથે સહકાર કરી ચોતાને અથા સાધવા હજી, અને ગરમ પક્ષને હોટ કરે. ગરમ પક્ષ એટલે ઉદામ વિચાર ધરાવનાર વગર તે રાજવાદી હોય

એટલે તેની સાથે મૈત્રી કેમ હાવે ? હિંદમાં તે મોડરેશને વાંસો ચાખડે અને ક્રમિક પક્ષનો વિરોધ કરે. આપણાં હમાં તે ક્રાસ-ગ્રેવને પડખે ઉભો રહે અને ડી. વાલેચનો તિરસ્કાર કરે, દક્ષિણ આફ્રિકામાં તેઓએ ન્યુ કે સ્મટસ બોથાની પીઠ ચાખડવામાં તેઓનો લાભ સમાએલો છે.

છેલ્લા મહાયુધ્ધના હંધ વાગી રહ્યા હતા. આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ અંચવ-જીભરી હતી. ગ્રેટ બ્રિટનને માટે જન્મ મરણનો પ્રશ્ન ઉભો થયો હતો. આ સંજોગમાં બોથા સ્મટસ પક્ષને સ્વ-પક્ષમાં લેવાયા. જનરલ બોથા અને જનરલ સ્મટસે અંગ્રેજ સરકારને સાચા આપ્યો પણ દક્ષિણ આફ્રિકાને પોતાના આદર્શો ઘેરી જમ્પાતું કામ સંજળ રીતે ધ્યાન આપીયું. અંગ્રેજો આ જાણતા હતા પણ ક્રિકમાં બ્રિટિશ દેશને જર્મન આક્રમણે ને રક્ષવા માટે દ. આફ્રિકાની હય પ્રજાની દની જરૂર હતીજ. હય નેતાઓએ બ્રિટિશ સરકારને ટેકા આપ્યો, તેને પડખે ઉભા હોવા. પણ તેઓનો હૃદયનો હેતુ બ્રિટિશ દી લાભોને જાળવ કરવા એ ન હતો, પણ ક્રાસપડાઇના જર્મન પ્રદેશોને છૂતી લઇ આફ્રિકા સ્થળે નેડી દેવાનો હતો. તેઓ પોતાના આ ધ્યેયમાં સફળ થયા જર્મન શાહિય વેસ્ટ આફ્રિકાનું મેન્ડેટ તેઓને મળ્યું.

આ વખતે નેડે બોઅર રાષ્ટ્રરીશોએ કુનેદથી કામ લઇ પોતાના દેશની ક્ષાંતિ વધારી અને સક્રીય રીતે પ્રગતિ કરી છતાં એક પક્ષ એવો હતો કે જેને ભૂત-કાળનો ઇતિહાસ ઠાપવો હતો, અંગ્રેજ રાખડ પુજા પેદા કરતો હતો અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની અસંગ થવા ઉચ્છેરતો હતો.

એ પક્ષનો સરકાર તે આજનો વડો પ્રધાન જનરલ હટ્ઝોગ હતો. એમણે રાષ્ટ્રવાદી પક્ષને જન્મ આપ્યો, ઉછેર્યો અને પ્રાણવાન બનાવ્યો. યુદ્ધ સમાપ્ત થયા બાદ તે એક પ્રતિનિધ મંડળ સાથે દ. આફ્રિકા માટે પ્રમસતાકને હક માગવા વિલાયત ગયો. કુદરતી રીતેજ તે નિરાશ થઇ પાછો ફર્યો. બ્રિટિશ પ્રજા કે કાઇ શાસક પ્રજા આપનાઓને કદી નમે ખરી ? શાસન કરનાર દેશ તો માત્ર શક્તિનેજ નમે !

જનરલ હટ્ઝોગે પોતાના પક્ષને જાણવાન બનાવ્યો. દરમિયાન સ્મટસ-તંત્ર લગભગ ૧૫ વર્ષના લાંબા સમય સુધી ચાલ્યું હોવાથી જનતા તેનાથી કંટાળી હતી. તેને પડકારો નેહતો હતો. ત્યાં ઈ. સ. ૧૯૨૨ માં ખાલોના કામદારોને હડતાળ પાડી, સ્મટસ સરકારે લશ્કરી કાયદો અમલમાં મુક્યો અને તેને સશસ્ત્ર રીતે ઘણી દીધી. હટ્ઝોગ પક્ષે હવે જનતાને દસાવી દીધું કે સ્મટસવાદ એ મુડીવાદ છે, તેને લોક મત્યે પ્રેમ નથી, તે મુડીવાદીઓનું સોગલું છે. આમ વાતાવરણ ઉકળ્યું હતું ત્યાં ઈ. સ. ૧૯૨૪ માં જાહેર સુટથી ચર્ક અને હટ્ઝોગ પક્ષને સુંદર ફેટક મળી. જેના નામથી બ્રિટિશ સરકાર બહતી તેજ પુરૂષ આજે દ. આફ્રિકાનો સુકાની થયો. અંગ્રેજો ઉઠળી ઉઠ્યા. તેઓ લોકોને બહાવવા લાખ્યા કે લોકોની નદીઓ ચાલશે, આંતરવિમલ રાર થશે અને હટ્ઝોગ શાસન છ માસ પર્ષત પણ નહિ ટકે. હટ્ઝોગ સરકારે પોતાનાં ધ્યેય પ્રમાણે શાસન ચલાવવા માંડ્યું. આત્મ-નિર્ણયનો અધિકાર જાહેર કર્યો, અંગ્રેજ દખલને ધૂનકારી કાઢી અને બોઅર સર્વોપરીતા જમાવવા માંડી.

૧૯૨૬ માં શાદી પરિવદ મળી. જનરલ હટ્ઝોગે તેમાં આગેવાનીઓ જામ લીધી.

ચાલી પરિપક્વને હટ'ઝોગની માગણી સ્વી-
કારવી પડી. તેણે મુખ્ય ઠરાવ દ્વારા જાહેર
કયું કે “સંસ્થાનો અને ગ્રેટ બ્રિટન બ્રિટિશ
પ્રજા-સંઘમાં અંદર સ્વરાજ્ય લેગવતી
ઝોમે છે, તેઓ આંતરીક કે બહારનાં
કામકાજમાં કોઈથી કાઠ રીતે ઉતરતાં
નથી. તેઓ તાજ સાથેની સામાન્ય
વહાવારીથી એકત્ર થયેલાં છે. અને તેઓ
બ્રિટિશ પ્રજા-સંઘના સભ્યો તરીકે સ્વતંત્ર
રીતે જોડાયેલાં છે.”

જનરલ હટ'ઝોગે અને રાષ્ટ્રવાદીઓએ
આ નિર્ણયનો અર્થ દક્ષિણ આફ્રિકાની
પ્રજાને સમજાવતો ખુલાસો કર્યો કે દક્ષિણ
આફ્રિકા હવે સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર દેશ છે.
તે ધમ્મે તો પ્રજાસત્તાક જાહેર કરી શકે.
તેને ગ્રેટ બ્રિટન યુદ્ધમાં ઉતરે છતાં, તટસ્થ
રહેવાનો હક છે. તેને પરદેશો સાથે સ્વતંત્ર
કાલકાર કરવાનો હક છે. તેમાંથી કાઢિ-
ન્સીલની અપીલ પણ રદ કરી શકે છે, વીગેરે.

હટ'ઝોગવાદીઓએ આ નિર્ણયને અમ-
લમાં મૂકવામાં જરાયે સમય ન વિતાડ્યો.
દક્ષિણ આફ્રિકામાં સાધનસંપત્તિ અંગ્રેજ
પક્ષની મદદ વગર પ્રજાસત્તાક સ્થાપવું
કેવળ અસાધ્ય એટલે પ્રજાસત્તાકની વાત
પડતી મુકામ. પણ હટ'ઝોગ સરકારે
અંગ્રેજોનો સખ્ત વિરોધ છતાં વાવટાનો
ખરડો તો પસાર કરી દીધો અને દક્ષિણ
આફ્રિકાનો રાષ્ટ્રધ્વજ રોપ્યો.

જમ'ની, ઇટાલી વિગેરે દેશો સારું
સ્વતંત્ર કાલકાર કર્યા અને જુદા જુદા
દેશોમાં પોતાના કોન્સલો મુક્યા.

હિંદી પ્રજાનો ફરિયાદ કરવા મારે હિંદના
પ્રતિનિધિઓ સાથે તેણે સ્વતંત્ર મંત્રણા
ચલાવી અને તેવી રીતે દરેક બાજતમાં
ધ'આંડના લાલનો વિચાર કરવાને બદલે

પોતાના લાલનો વિચાર કરી આત્મ-
નિર્ણયનો હક અમલમાં મુક્યો.

રાષ્ટ્રસંઘની બેઠકોમાં પણ તે પોતાનો
સ્વતંત્ર આવાજ રજુ કરવા લાગ્યું. દેશનો
આંતરિક કારભાર પણ માત્ર દ. આફ્રિ-
કાના હિતનો વિચાર કરીનેજ ચલાવાય છે.
ડોનાની સમાનતા મેળવાઈ છે આટલુંજ
નોંધ પણ રાજ્યદારી ક્ષેત્રમાં તો તેઓની
સર્વેપરિતા સ્થપાઈ ચુકી છે.

ખેડુતવગ'જનો મોટો સમુહ ડચ છે-
તેઓનું રક્ષણ એક મુદ્દાલેખ તરીકે સ્વી-
કારાયું છે. મુડીવાદીઓની 'યુસલુનીતિ
અટકાવવા મજબૂર, કામદારો અને નોકરોના
ખગારો વધારવાની નીતિ અખત્યાર કર-
વામાં આવી છે.... આફ્રિકન્સ ભાષાને
સમાન સ્થાન અપાયું છે. સરકારી નોકરી
મેળવનારને મારે બને ભાષાનું જ્ઞાન ફર-
જિયાત રખાયું છે.

જનરલ સ્મટ્સે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની
દક્ષિણ આફ્રિકાના કારભાર પરત્વેની લાગ-
વગ ઘટાડી અને જનરલ હટ'ઝોગે તેને
પાંગળી કરી. આજે બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય
દ આફ્રિકામાં માત્ર નામનું રહ્યું છે. તેના
નામથી લોકો આકર્ષાતા નથી અને અમ-
લમાં નથી.

દ. આફ્રિકાનો કારભાર, જાણે બ્રિટિશ
સામ્રાજ્યની હરતી ન હોય એવી રીતે
ચલાવાય છે.

ઇ. સ. ૧૯૩૩ માં પ્રજા હન્યમાં પવટો
થયો અને જનરલ હટ'ઝોગ તથા જન-
રલ સ્મટ્સે ભૂતકાળને વીસરી જઈ એકથ
કરવાની મંત્રણા આરંભી. એ મંત્રણાના
મુળ સિદ્ધાંત તરીકે જનરલ હટ'ઝોગે
નીચલા મુદ્દાઓ રજુ કર્યા તે પણ ડચ

રાજદક્ષિનાના વિજયસૂચક હતા અને તેને નેશનાલીસ્ટ પાર્ટી અને સા. આ. પાર્ટી અનેએ સ્વીકાર્યા. તે મુદ્દાઓ આજે ઐતિહાસીક બની ગયા છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) દ. આફ્રિકાની સ્વતંત્રતા અને રાષ્ટ્રીય ધોરણ પર દેશનો કારભાર ચાલે.

(૨) દેશનો સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રધ્વજ છે તેમ રહે. દ. આફ્રિકાનું રાજતંત્ર આજની જેમ રહે. કોઈ પ્રાંતોને વધારે પડતી સત્તા ન અપાય.

(૩) આફ્રિકાન્સ અને અંગ્રેજી ભાષા બોલતા વિભાગોના લાભો જોવાય છતાં હક સરખાજ રહે.

(૪) વસ્તીના બધા ભાગોના લાભો જોવાય, છતાં ખેતુત વસ્તીના લાભ તરફ ખાસ લક્ષ અપાય.

(૫) દ. આફ્રિકાના મજુરને યોગ્ય રહેણીકરણની ખાતરી અપાય અને સુધરેલી મજુરનીતિ કાયમ રહે.

(૬) દેશી પ્રજાને સતોષકારક ફરજો આપવા માટે પ્રયાસ થાય. ગેરી સંસ્કૃતિની જરૂરીઆતોને અમર્યાદા અપાય અને ગેરા અને કાળાનાં જુદાં પ્રતિનિધિત્વ માટે વ્યવસ્થા થાય.

(૭) આપણાં નાણાંવડે એ મુડીનાં સાધનોને રક્ષણ અપાય.

હવે વિજયરૂપી આ શરતો અંગ્રેજોનેય સ્વીકારવી પડી અને તેઓના હવે સરકાર જનરલ સમટીએ તેને વધાવી અને દ. આફ્રિકાએ રાજદ્વારી ચમત્કાર જોયો. બાળ-લગ્નઓ મિત્રો થયા અને અંગ્રેજ-હવે સંયુક્ત પ્રધાન મંડળ જનરલ હટંગોગની સરકારી નીચે દલ્લીમાં આવ્યું. પણ આ

પરિસ્થિતિ કુપના રાષ્ટ્રવાદી નેતા ડો. મલાનને અને પ્રજાસત્તાકવાદી પક્ષને ન રૂચી. તેણે હવે-અંગ્રેજ એકમ સામે બંડ ઉઠાવ્યું અને જનરલ હટંગોગ સામે યુદ્ધના મોરચા મોડ્યાં. ડો. મલાન એક નિહર અને નિષ્ણાત રાજદ્વારી છે. દ. આફ્રિકામાં હવે પ્રજાસત્તાકનાં સ્વપ્નાં સેવનાર બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદનો કટ્ટરમાં કટ્ટર ઘનુ પણ એ જ ડો. મલાન છે. તેની વિચારણા એવી વહે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાને સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક બનાવવું, એની જાહેરાત માત્ર નોટીસ આપીને જ કરી દેવી. ઇંગ્લાંડથી અંગ્રેજ ગવર્નર-જનરલ આવે એ સ્થિતિ તેને દેશના અપમાનરૂપ લાગે છે. પોતાની પ્રજાસત્તાકની મહેઠાણ સૂચી થાય તે દરમિયાન ડો. મલાન એમ માને છે કે રાજા જ્યોર્જ પાંચ માને દક્ષિણ આફ્રિકાના જયોજન. પહેલા તરીકે ઝાળખાવવો, મેટ બ્રિટન સુધ્ધમાં ઉતરવું હોય ત્યારે દ. આફ્રિકા તદ્દત્થ રહી શકે એ હક્ક કલ્પત કસવવો અને પ્રિન્સ કાઉન્સીલની અપીલો રદ કરાવવી. તેણે એવી કુનેહ ભુદિધી કામ લીધું છે કે જનરલ હટંગોગ એ ત્રણ વાર તેમને હથે મ્હાત થયો છે.

ડો. મલાનને દ. આફ્રિકાના પ્રજાસત્તાકવાદીઓને સંપૂર્ણ ટેકા છે. પ્રજાસત્તાકવાદીઓનું પ્રયેષ દ. આફ્રિકાને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યથી અને બ્રિટિશ તાજાથી તદ્દન અલગ સંપૂર્ણ આઝાદ પ્રજાસત્તાક બનાવવાનો છે. દ. આફ્રિકાની પાસામે દેશી સ્પીકરની પત્ની મિસીસ ઇ. જ. જેન્સનના મત પ્રમાણે આજની સ્વતંત્રતા ખરી સ્વતંત્રતા નથી. તે કહે છે કે:

"આપણી સ્વતંત્રતા નેશનલ પાર્ટી સિંદ જોવી છે. અમુક મર્યાદિત વિભાજ-

માંજ આપણે સ્વતંત્ર છીએ. આપણે જો હીલચાલ કરીએ તો આપણી સામે સામ્રાજ્યવાદ, પરદેશી લાગવગ અને મુડીનાર ડબલગીરીનાં પ્રમળ તત્વો ખડાં થાય છે. આ તત્વો આપણે દૂર કરવા માગીએ છીએ.”

- આ વિરોધ જનરલ હટ'ઝોગને ડબ્લ્યુ. રાષ્ટ્રવાદીઓ છિન્નલિન્ન થઇ જાય એ તેમને ન રૂચ્યું. તેણે ડૉ. મક્લાનને સંતોષ આપે એવા બંધારણના ખરડા ધડ્યા, ડૉ. મક્લાન સાથે મંત્રણાઓ કરી તેને મનાવ્યો તેના પક્ષ તરફથી રજુ થયેલ બાબતો માન્ય રાખી અને ડબ્લ્યુ. એકમ ટકાવ્યું. જનરલ સ્મટસ લડક્યો, રાજીનામું આપવા તૈયાર થયો, જનરલ હટ'ઝોગે તેને મનાવ્યો અને દેશનું વાતાવરણ પવનવાળી દીધું અને આ દેશના સામ્રાજ્યવાદીઓ ઉપર ફરી વિજય મેળવ્યો.

જનરલ હટ'ઝોગે ધડેલા આ રાજતંત્રના ખરડાઓએ દ. આફ્રિકાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા પર મહોર મારી છે. વેસ્ટમીનીસ્ટર એક્ટને યુનીયનના એક્ટમાં દાખલ કર્યો, રાજા જ્યોર્જને દ. આફ્રિકાના રાજા તરીકે જ નમન કરવું એમ ઠરાવ્યું. બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ અને બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળની સત્તાનો સદંતર નાશ કર્યો. બ્રિટિશ શહેરીને નામે અપાતા હકો દૂર કર્યા અને રાજ્ય એ દ. આફ્રિકાના પોતાના પ્રધાનોની સલાહ પ્રમાણે ચાલવું એમ ઠરાવ્યું.

જ્યાંસુધી દ. આફ્રિકા પ્રજાસત્તાક ન થાય ત્યાંસુધી તેને આટલી સત્તા અપત્યાર કંઈ બંધ એવી પહેલેથી જ ડૉ. મક્લાનની માગણી હતી અને તે-બહારથી જુદું-સ્વરૂપ બતાવવામાં આવેછતાયે-સ્વીકારવામાં -

આવી. એવું વાતાવરણ ઉભું કરવામાં આવ્યું. બન્ને જનરલોએ એવી યુક્તિ રચી કે અંગ્રેજો તેથી, સંતોષ પામવા લાગ્યા.

ધણા અંગ્રેજો તે વફાદારીના નેસમાં બોલી ઉઠ્યા: “જો સ્મટસને સંતોષ થયો તો અમોનેય સંતોષ થયો.” સ્મટસ કદીએ ‘ગરબ નહિ મારે’ વિગેરે. સાઉથ આફ્રિકાન પાર્ટીની કોક્સમાં આ ખરડાઓ કાતિકર નથી; તેઓ તો વેસ્ટ-મીનીસ્ટર એક્ટના માત્ર ફજાગારૂં જ છે; તે સ્વીકારવા માટે કશો વાંધો ઉઠાવી ન શકાય એવો ખુલાસો થયો અને સમયોએ તે ખરડાઓને સ્વીકારવા ઈચ્છા દર્શાવી.

જનરલ હટ'ઝોગના ખરડાઓ રાજ-દક્ષતા વડે પસાર થઇ ગયા અને તે સાથે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટની રહી ગયેલી જરા તરા સત્તાએ અદશ્ય થઇ. પણ એક પ્રશ્ને બંધારણશાસ્ત્રીઓ અને રાજદ્વારીઓને માથું ખંજવાળતા કરી દીધાં એ પ્રશ્ન તે રાજની વિલક્ષતતાનો. સામ્રાજ્યવાદી ધારાશાસ્ત્રીઓની દલીલ એ છે કે વેસ્ટમીનીસ્ટર એક્ટનો અર્થ કાંઈ એ સંસ્થાન યુદ્ધ સમયે તટસ્થ રહી શકે કે રાજની વિલક્ષતતા કરી શકાય એવો થતોજ નથી. એવી માન્યતાજ કેદર્પના શક્તિને બમણામાં નાંખનારી છે. એકજ રાજ જુદા જુદા અંગ તરીકે કામ ન કરી શકે, આંતર-રાષ્ટ્રીય કાયદો, રાજ્યના એકજ વડાને, એટલે રાજવાદી દેશોમાં માત્ર રાજનેજ, અને પ્રજાસત્તાકવાદી દેશોમાં માત્ર પ્રમુખનેજ સ્વીકારે છે. એટલે કાંઈ રાજ કે પ્રમુખના સાત આઠ ભાગ પાડી ન શકાય અને કાંઈ એવી દલીલ ન કરી શકે કે “તમે ઓસ્ટ્રેલીઆના રાજ હોવાથી હું તમારા પર હુમલો કરીશ;

પણ કેનેલાના રાજ તરીકે તમોને હું
મદદ કરીશ, તમો ક્રાંતિના પ્રમુખ હોવાથી
હું તમોને ગોળાથી વિધીશ. જ્યારે
મોરોકકોના પ્રમુખ તરીકે હું તમારા
જખમ રૂજવીશ.”

ખીનઓ ત્રણે કરે છે કે ભૂતકાળમાં એણું
બન્યું છે. એક જમાનામાં ગ્રેટ બ્રિટન અને
દેનોવર બ્રિટનના રાજ જ્યોન પહેલાના
એકજ સામાન્ય શાસન હેઠળ હોવા છતાં
તેઓ ખીન દેશો માથે યુધ્ધે ઉતરેલા અને
એકમેક તટસ્થ રહી શકેલાં.

આપણે તો બંધારણવાદીઓને એની
માથાકુટ કરવાનું મોખીને એટલું કહીશું
કે દ્વ આફ્રિકાએ ન પૂરું સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત
કરી છે, અને બ્રિટનની લાગવગ શૂન્ય બની
છે એ સાત્વવાત સહુકોઈને સ્વીકાર્યા વગર
છુટકો નથી.

બ્રિટિશ સરકારે સંસ્થાનોને ગ્રેટબ્રિટનના
મિત્ર ગણવા વેસ્ટમિનસ્ટર એક્ટ પસાર
કર્યા અને સંસ્થાનોની સ્વતંત્રતા પર વજન
મુખ્ય હટું એ વસ્તુસ્થિતિ આપણને
બેશક દેસાવે છે કે બ્રિટન અને સંસ્થાનો
વચ્ચે અગાઉના જેવો ભાઈચારો
રહ્યો નથી. સંસ્થાનોએ પોતાની સ્વતંત્રતા
ગાંઠે પડકાર કર્યો હતો અને બ્રિટિશ
સરકારને મને કે કમને તેઓની એ સફળ
સ્વતંત્રતાનો સ્વીકાર કરવો પડ્યો. આજે
બ્રિટિશ સરકાર સંસ્થાનોની નૈતીક દૂરજ
પર ભાર મુકે છે અને તેઓ ગ્રેટ બ્રિટનને
પણે ઉર્મી રહેશે એમ ધ્વજે છે, પણ થોડાં

વાર્ષ વીતતાં એ જોરો કે સંસ્થાનો બ્રિટિશ
રાજદ્વારીઓના વ્યુહોમાં ફસાવાને બંધે
પોતપોતાના દેશોનોજ લાલ વિચારી
પોતાની રાજનીતિ ધડશે. તેઓ યુધ્ધ વખતે
પણ તટસ્થ રહી શકશે અને ખુબ બ્રિટિશ
લાભો વિરુદ્ધ પણ કાયદા ધરી શકશે.

દક્ષિણ આફ્રિકાને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને
પથે દોરનાર જનરલ હટંગેગ અને
જનરલ સ્મટસની રાજદક્ષતાને ધન્ય છે.
તેઓએ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યવાદીઓને એટલા
પાંગળા બતાવ્યા છે કે તેઓની શુદ્ધિ
જલ્દે મારી ગઈ છે અને તેઓને આ
બે પુરોગે દોરે તેમ દેરાવાનો સમય
સાંપડ્યો છે.

બિચારા અંગ્રેજો! ક્યાં છંબાડના
મુસદ્દા અંગ્રેજો અને ક્યાં દક્ષિણ આફ્રી-
કાના હલકી પંદતીએ પાછળ આવનાર
અંગ્રેજો?

હિંદના રાજદ્વારીઓએ ડચ રાજદક્ષતાનો
અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. વર્તમાન
આફ્રિકાના સૂત્રધારો જનરલ હટંગેગ અને
જનરલ સ્મટમે આ દેશને જગતના
ગજદ્વારી ક્ષેત્રમાં સ્થાન અપાવ્યું છે અને
ઝોગણીસમી સદીની યાતનાઓને દૂર કરી
સ્વતંત્રતાની કુચ આખાદ રીતે પાર
પાડી છે. *

* દક્ષિણ આફ્રિકાની ડામો અને પ્રાંતો
પર થોડા વખતમાં પ્રગટ થનાર પુસ્તક
એક પ્રકરણ લેખક.

જવન- :: પહો ::

એક
દુંદી વાર્તા

“મહેરખાની કરી એક ગરીબ,
ભૂખ્યા આંખોની કંઠાળ
હાલત પર જરા ધ્યાન આપશે સાહેબ ?
ત્રણ દિવસથી મહેં કાંઈ ખાધું નથી થોડુંક
ખાધ રાત્રે ક્યાંક પડી રહેવાને મહારી
પાસે રાતી પાછ પછુ નથી. હું પાંચ વર્ષ સુધી
એક ગામમાં શાળાનો શિક્ષક હતો પછુ
શાળાના વ્યવસ્થાપક મંડળના મેમ્બરોના
ઠવાદવાથી મહારી નોકરી છુટી
ગઇ છે.” એક ચિંથરેલાલ વ્ય-
ક્તિએ એક સુખી સર્જન
પાસે આવી મંદની
માગણી કરી.

લેખક :

દયાશંકર લ. કવિ

એ સુખી
સર્જન પુરૂષ
તે સુખાધના એક
જણીતા વકીલ ધર્મ-
દાસ છે દર્મદાસ પોતાને
એક દયાવાન અને દ્રવી પુરૂષ
સમજે છે, અને એ વાતનો એમ્હેને સંદેશ
ગવં પછુ રહે છે.

વાવકેશ્વર પર આવેલા પોતાના બેઠા
ઘાટના બંગલાની રસ્તા પર પડતી ગેલે-
રીમાં બેસી રતે જતી આવતી માનવમેદનીની
ધમાલ જોતા ધર્મદાસ બેઠા છે ત્યાં એક
દુબળા, ખીમાર અને ચિંથરેલાલ વ્યક્તિએ
આવી કાંઈક મંદ આપવાને ઉપર મુજબ
માગણી કરી. આવનાર વ્યક્તિએ બહુજ
મેલો અને અનેક જગ્યાએ ફાટી ગયેલો

સફેડ કોટ પહેર્યો હતો. એના કાટ્યાણુરૂપ
જોણુ ધુળ અને કાદવથી ખરડાયેલા હતા.
તેની લાલચોળ અને ચરેલી આંખો જોતાં
તેને દારૂ પીવાની આત હોય તેમ જણાવું
હતું. બહુજ બારીકાઈથી જોતાં ધર્મદાસને
માદ આબુ કે એ વ્યક્તિને રહેણું
ક્યાંક જોયેલ છે.

“મહામહેનતે મહેને હવે સુરત છોડ્યા-
માં નોકરી મળે છે; પછુ ત્યાં
જવાને મહારી પાસે પૈસા
નથી. એ મુશ્કેલી
રાળવા મારેજ
હું આપની

મદદ માગવું
આવ્યો છું.
મદદની માગણી કર
તા મહેને શરમ આવે છે
પાસે પછુ આવી મુશ્કેલી
સ્થિતિને લાંબે હું લાચાર છું.”
એ ચિંથરેલાલ વ્યક્તિએ મદદ માગ-
વાનું કારણ દર્શાવતાં પોતાની લાચાર
હાલતનું દીર્ઘશ્ન કરાવ્યું.

ધર્મદાસની દ્રષ્ટિ એકાએક એની ટોપી
પર પડી ટોપી જોતાંજ સ્મરણ થયું કે આ
વ્યક્તિને એણે ગોળ પીંદા પર દ્રામ પાસે
બીખ માગતાં જોયેલ છે.

“હું તો પરમ દિવસે મહેને ગોળ પીંદા
પર દ્રામ પાસે મળ્યો હતો ને ? ત્યારે તો

તહું કહેતો હતો કે કોઇ કૃપી રાષ્ટ્રીય સમિ-
તિમાં ભાગ લેવાના કારણે મને કોલેજ-
માંથી કાઢી મુક્યો છે. આજે વળી તહું
કહે છે કે એક ગામમાં શાળાને શિક્ષક હતો !”
“ધર્મદાસને પોતાની યાદશક્તિ કાંઈક
તાજ કરતાં વધુ સંકાશીલ યજ્ઞ પુછ્યું.”

“નહિ. નહિ. એવું મેં કદી આપને
કહ્યું નથી. આપની એમાં ભૂલ યાવ છે.
હું તો એક ગામમાં શાળાનો શિક્ષક
હતો. આપની ઇચ્છા હશે તો હું મારા
બધાં સરીકીકેટો આપને બતાવીશ.”
તે વ્યક્તિએ કાંઈક ગભરાઈ જઈ લયડતી
છબે ન્યાય આપ્યો.

“જસ, જસ, હવે એ બધી ચલાણાઓ
જવા દે. શું તહું મારી આંખો, મારા
કાનોને લુહા સ્પર્શીત કરવા માગે છે ? આ
રીત બહુજ શરમભરેલી છે. આ તો નરી
હાઈજન કહેવાય. સજ્જર કર. મને પોલી-
સને બોતાવવા દે બેઠમાન બદમાશ ! તહું
શું કરવા માગે છે ? કોઇ ભલા માણસની
આંખમાં ધૂળ નાખી શું રહેને હુઝૂરવા
માગે છે ? તહું ગરીબ અને ભૂખ્યો છે
એટલે આવી નિવંજનતાથી લુકું બોલે
છે એ વ્યાજબી ન કહેવાય.” ધૂણા અને
કાંધથી ધર્મદાસનો ચહેરો લાલચોળ યજ્ઞ
ગયો, અને એ ચિંથરેલાલ વ્યક્તિથી
મોઢો ફેરવી તે કાંધથી બેઠ્યા.

એ ચિંથરેલાલ વ્યક્તિ કોઇ આત-
રિક લયથી કંપવા લાગ્યો. પોતાની પીઠ
પાછળની બીંતને અડેલીને તે એક પત્થ-
રની માફક ઉભો રહ્યો. જનગમાં ફેંલેલા
પક્ષીની માફક કતાચ યજ્ઞ તે ધર્મદાસના
ઓરડામાં ચરે બાલુ નેવા લાગ્યા.

બીજા પ્રમાણપત્રો બતાવી બાત્રી કરી
આપીશ સાહેબ !” કાંઈક હિંમત લાવી
કુળતા અને ઘોઘરાતા અવાજે તહેલો કહ્યું.

“પણ હવે તારી વાત પર મને વિશ્વાસ
ક્યાંથી બેસે ? રાષ્ટ્ર માટે પીડિત વિદ્યા-
થીઓ અને આર્ય પાઠશાળાના શિક્ષકો
પ્રતિ જનતાની જે સ્વાભાવિક સહાનુભૂતિ
હોય છે તેનો તહું તારા હુમ્મણ સ્વાયં
માટે ગેરલાભ ઉઠાવવા માગે છે. બહુજ
સરમભરેલું છે. આનાથી બીજી વધુ નીચ-
તા કંઈ હોઈ શકે ?” ધર્મદાસે પહેલાંની
માફજ ઉત્તેજતે યજ્ઞ કહ્યું. એ શિક્ષિત
બિખારીના લુકાં બોલવા પર ધર્મદાસના
હૃદયમાં રહી રહી ધૂણા ઉપજતી હતી.
ધર્મદાસ પોતાને એક દયાવાન અને દાની
પુરુષ સમજતો હતો અને એ બાબતને
એને ગયું હતો, ‘પણ આ’ વ્યક્તિની
આચંત નિંદા પ્રવૃત્તિથી એની એ મનો-
ર્થિત પર સખ્ત આધાત પહોંચ્યો. અત્યાર
સુધીની એની દાનશીલતાની જે ધારા
અરબલિતે પ્રવાહે વહી રહી હતી, તેની
વચ્ચે આજે જાણે એક મોટો કાળમોંઢ
પત્થર પડી એની અવિરત ગતિને રોડી
રહેતો હોય તેમ તોને લાગ્યું. એને સંકા
યવા લાગી કે ‘જે બિખારીઓને અત્યાર
સુધી મદદ કરી છે, દાન દીધું છે ત્હે-
માનો મોટો ભાગ શું આવી લુહા આદ-
મીના જેવો હજી હશે ?’

તે શિક્ષિત બિખારીએ કંઈકવાર સુધી
પોતાની વાત પકડી રાંખી અનેક સીમન
બાધ તે કહેવા લાગ્યા કે ‘પોતે શાળાને
એક શિક્ષિત છે. છતાંય તોને આજે
સ્વપ્ન જણાયું કે એની એ વાતથી-એની

“માફ કરજો સાહેબ । આપણું કહેવું તદ્દન સાચું છે । હું ખરેખર જીકું જ બોલ્યો છું. હું ‘વિદ્યાર્થી’ કે શાળાનો શિક્ષક કાંઈ જ નથી, એ બધી બનાવટી વાતો છે. સાચું કહું તો હું એક નાટક કંપનીમાં નોકર હતો પણ દારૂની જુરી આપતથી મ્હને ત્યાંથી રૂબરૂ મળી છે. પણ હું શું કરું ? મ્હારી આ સાચી વાત પર હવે આપ વિશ્વાસ કરો. જીકું બોલ્યા સિવાય મ્હારું કામ ચાલતું નથી. જો હું સાચું બોલું તો મ્હને કાંઈ કુરી કાઢી પણ ન આપે અને ખાવાપીવાના સાંસા પડે અને કુટ પાયરી પર સુવું પડે. આપે જો કાંઈ કહ્યું છે તે સર્વ સાચું છે; પણ સાહેબ, હું શું કરું ?” એવે શરમથી માથું નીચું રાખી એ શિક્ષિત લિખ્ખારીએ સ્વચ્છ વાત કહી દીધી.

“શું કરું તેમ ત્હું પુછે છે ?” ધમ-ઘસે પુરેથી પરથી ઉભા થઈ એની ખાસે જઈ આવેશપૂર્વક બોલવા માંડ્યું—“કાંઈ કામ કરો કામ ! મહેનતી રોટલી ખાઓ.”

“હા...મં ! એ હું પણ જાણ છું. પણ આ બેકારીના જમાનામાં ક્યાંય કામ મળે તો ને ?”

“એ બધી નકામી વાત છે ! ત્હું જીવન આદમી છે. ત્હારાં શરીરમાં શક્તિ છે. ત્હે ધમ્મ છે તો જરૂર કામ મળી શકે. પણ મુકેલી તો એ છે કે ત્હું આજસુ છે. મફત ખાઈ ત્હારા હાડકાં હરામનાં થઈ ગયાં છે. વળી ત્હું દારૂ પી મગ માલું છે. જો ત્હાર મ્હોં કેવી દુગંધ મારે છે. દારૂની આ દુગંધથી ત્હારી ખાસે કાંઈ ઉભો પણ રહી શકે નહિ. ત્હારી રોગગમાં બનાશી અને બેકારી બની છે. કેવળ બીખ માગવી અને જીકું બોલવું આ સિવાય ત્હું કાંઈ બીજા કામને લાયક નથી રહ્યો ત્હારા

જેવા લોકોને તો ઔરીસમાં બેસી લખવા વાંચવાનું કામ ભેળવે. માસિક પગારઉપરાંત બીજા કાંઈ ઉપાયથી ખીસ્સું તર કરવું ભેળવે. આણું કામ મળે તો જ ત્હારા જેવા થોડા રાજી રહે, પણ જો મહેનત મળી રીતું કામ કરવાનું કહેવામાં આવે તો પારાવાર નાખુશી અને દુઃખ પેન થાય. હું ખાતરીપૂર્વક કહું છું કે ત્હને કુળી કે મજૂર થવું પસંદ નહિ પડે.” ધમ-ઘસે આજકાલ મધ્યમ વર્ગના બેકારોની મનોવૃત્તિનો ખ્યાલ આપતાં કહ્યું

“આપ સાચું કહો છો પણ મ્હને મજૂરીનું કામ ક્યા મળે છે ? હું હવે દુકાન પર બેસી માલ વેચવાનું કામ પણ કરી શકું તેમ નથી કારણકે મ્હને બચપણથી એવું શિક્ષણ મળ્યું નથી. ધરતું કામકાજ કરવાની પણ મ્હને નોકરી મળતી નથી, કારણકે હું નોકર વર્ગનો નથી. કાંઈ કારખાનાં કે મોલમાં પણ મ્હને કામ નથી મળતું કારણકે હરેક કામ માટે પહેલાંથી થોડો ધણો અનુભવ તો ભેળવે.” એ શિક્ષિત લિખ્ખારીએ બેકારીનાં કારણ દર્શાવતાં પોતાનાં હૃદયની વેદના કહેવા માઠી.

“એ બધી નકામી વાત છે. કાંઈ ને કાંઈ બહાનું બતાવવાનું ત્હને આજસુ લોકો શિખ્યા છે. ત્હું લાકડાં કાપવાનું કામ પસંદ કરશે ?”

“શા માટે નહિ ? પણ આપને માત્રમ હશે કે આજકાલ લાકડા ફાડવાવાળા પણ બેકાર બેઠા છે.”

“બધીએ વાતમાં બેકારીની દલીલ કરવી નકામી છે. જો ત્હમને લોકોને કામ મળે છે તો તે કરવાને ઇન્કાર પણ દુરત કરો છો. હું ત્હને લાકડા ફાડવાનું કામ આપું તો શું ત્હું કરશે ?”

“આ માટે નહિ? જરૂર કરીશ.”

બહુ સારી વાત છે. જોઈ લે” કે “હું કેવું કામ કરે છે”

ધર્મદાસ એ વ્યક્તિને કંઈક તંગ કરી તમામો જોવાને ચાહતો હતો એટલે તહેજે તુરત પોતાની રમોયણને બોલાવી. રમોયણ આવી એટલે તહેને સુચના આપી કે “આપણી લાકડાની વખારમાં લાકડાના મોઝા દીમચાં પડ્યાં છે તે બજારમાં માટે આની પામે ફાવી લેવાં.”

તે દુખાળ અને ચિંથરેલા વ્યક્તિ—શિક્ષિત લિખારીઅનીમ્હાપૂર્વક રમોયણની પાછળ પાછળ ગયો. એણે નહોતું ધાણું કે વજીલ સાચોસાચ તહેને લાકડાં ફાડવાનું કામ આપશે એની મુખાકૃતિથી સ્પષ્ટ જણાવું હતું કે ભુખના દુઃખથી વ્યાકુળ થઈ પૈસા કમાવાની લાલચે એ આવું કામ કરવાને રાજ ન હતો પણ આત્મ-સન્માનના લાવથી પ્રેરણા પોતાનું બેલણું સાચું કરવા માટે તે તૈયાર થયો હતો. એ પગ સ્પષ્ટ દેખાવું હતું કે વજીવની વાતની એના પર યથેચ્છ અસર થઈ હતી એની તળીઅત પણ હીક ન હતી અને આ વખતે કામ કરવાની એને અલકુલ ઇચ્છા પણ ન હતી.

ધર્મદાસ વજીલ પોતાની બેઠકમાં ચાલ્યો ગયો અને લાકડાંની વખાર તરફ પડતી જરૂરી પામે ખુરશી નાખી ગયો. લાકડાંની વખાર દીનના પતરાની બનાવેલી હતી. ઉન્હાજાના સખ્ત તાપથી હુદારની બહી માફક એતપતી હતી. રમોયણ અને શિક્ષિત લિખારીને બપોરની મખ્ત ગરમીથી બહી માફક તપતી લાકડાંની વખાર તરફ જતાં તહેજે જોયાં. રમોયણે પોતાના સંગ્રાધીને એક પાર

તહેજે કોધથી લાકડાંની વખારનું તાણું ખોલ્યું અને જોરથી ધકકા મારી બારણું ખોલ્યું. ધર્મદાસે આ દ્રશ્ય જોઈ વિચાર્યું કે ભગણી કલચ આહ પીતી હશે અને વચમાંજ મહેં એને બોલાવી છે તેથી ખરેખર તે નારાજ થઈ લાગે છે. ચાહ એના શરીરનો એક માત્ર આધાર છે. દિનભરમાં એને ચાર પાંચ વખત ચાહ પીવાની ટેવ હતી.

પછી તહેજે પેલા ઠગ શાળાના શિક્ષકને લાકડાના એક દીમચાં ઉપર બેસતો જોયો. ત્યાં એ પોતાના બન્ને ગાલો પર હાથ ટેકવી વિચારમગ્ન અવસ્થામાં થોડીક વાર બેઠો રહ્યો. ત્યાં રમોયણે એના પગ પામે એક કુડાડી ફેંકી. એણે ઢીલા હાથે લાકડાનું એક દીમચું ખેંચી પોતાના બન્ને પગ નીચે રાખ્યું; અને કુડાડીના ધા મારવા લાગ્યો. એ ધાથી દીમચું ફાટવાને બદલે દૂર જઈ પડ્યું. ફરીથી એણે દીમચું બરોબર ગોઠવી ધા મારવા માંડ્યા પણ ફરીથી પહેલાંની માફકજ બન્યું. આ પ્રમાણે બે ચાર ધા મારતાંજ એનું શરીર પરસેવાથી રેબા બેબ થઈ ગયું. એના કપાળ પરથી પરમેવાના બિન્દુઓ ટપકવા લાગ્યાં.

આ દ્રશ્ય જોઈ ધર્મદાસ વજીલનો કોધ ઉતરી ગયો. એના હૃદયમાં ખસ્તાવો થયો લાગ્યો કે “એણે એક અણપડોટ, ફાર-ડીંગા અને ખીતાર આદમીને બપોરના પૂત તડકામાં લાકડાં ફાડવા કહ્યું છે.” આટલો પરનાવો કરતાંજ એને તુરતજ વિચાર આવ્યો કે “એમાં કાંઈ હરકત નથી મહેં એનાં ભણા માટેજ—એની આજન મુધારવા માટેજ કામ મોખ્યું છે.” આવા વિચાર કરતો કરતો ધર્મદાસ વજીલ પોતાના

એક કલાક પછી રસોયણે આવી ખબર આપી કે લાકડાં ફાડી નાખ્યાં છે.

“સારું. લે આ આઠ આના, એને આપી દે. એને કહે કે જો ત્હેની મરજી હોય તો તે દર મહિનાની પહેલી તારીખે આંહિં આવી લાકડા ફાડી જાય.”

ખીજે મહિને બરોબર પહેલી જ તારીખે તે ફરીથી આવ્યો અને લાકડા ફાડી આઠ આના કમાઈ ગયો. ત્યારે પણ ત્હેનામાં ઉભા રહેવાની તાકાત નહોતી દેખાતી.

ત્યાર પછી તે ધર્મદાસના ખંજલે અવાર નવાર આવવા લાગ્યો અને કાંઈને કાંઈ કામ કરી જતો. કોઈકે દિવસ તે ધર્મદાસની બેઠક અને અભ્યાસગૃહ માફક કરી જતો અને કોઈકે દિવસ ખુરસી ટેબલ સાફ કરી જતો. આવાં બધાં કામો કરવાથી એને આઠ આનાના પૈસા સહેલાઈથી મળી જતા. એક વાર તો ધર્મદાસે પોતાનું ખમીસ પણ એને આપ્યું.

ગરમી સખ્ત પડતી હોવાથી ધર્મદાસે મહાબળેશ્વર હવા ખાવા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. મુસાફરીનો સામાન બંધાવીને જવા પહેલાં મહાબળેશ્વર મોકલવાનો હતો, ત્યાં પેલો શિક્ષિત લિખારી આવી પહોંચ્યો. આજે એણે દારૂ પીધો નથી; છતાંય તે સામાન ઉંચકી લાવવાના કામમાં વધુ મહેનત કરતો ન હતો. ગરમીથી તે બહુ વ્યાકુળ થયેલો દેખાતો હતો. ખીજા મનુષ્યો એની સુસ્તી, દુબળતા અને મોટાં માણસ પહેરે એવો તેનો ડાટ બધીય ઠેકાણે ફાટી ગયા હતા તે જોઈને મસ્કરી કરતા હસી રહ્યા હતા. બધોય સામાન ઘોડામાં બંધાઈ ગયો એટલે ધર્મદાસ આવ્યા અને ત્હેને કહ્યું.—“ઘડારી વાતની ત્હારા પર અસર થઈ લાગે છે. ત્હેં દારૂ પીધો છોડી દીધો છે

અને કામ કરતાં રાખાતો નથી. ત્હારું નામ શું.”

“કૃષ્ણદાસ.”

“કૃષ્ણદાસ, ત્હને હું સારું કામ આપું છું. ત્હેં લખી વાંચી જાણે છે કે ?”

“હા હા.”

“સારું. હું એક ચીઠી લખી આપું છું તે લખને કાલે ત્હેં ઘડારા મિત્ર પાસે જાણે. ત્હને તે જરૂર કાંઈક કામ આપશે. પણ જોજો પાછો કદી દારૂ પીતાં નહિ. કામમાં દિલ પડાવજો.”

કૃષ્ણદાસે ઉપકાર માન્યો. ધર્મદાસે સ્નેહ પૂર્વક ત્હેની પીઠ ચાબડી હસીને જવાને ત્હેને રમ આપી. કૃષ્ણદાસ ચીઠી લઈ ચાલતો થયો. તે દિવસ પછીથી તે ધર્મદાસની પાસે કામ માગવા આવ્યો નથી.

* * *

ઉપથી વાતને બે વર્ષના વાયરા વહી ગયા છે. એક દિવસ ધર્મદાસ વઝીલ પીપીટાલ સીનેમાની ટિકીટ ઓરીસ ખામે ઉભો રહી ટિકીટ લઈ રહ્યો હતો ત્યાં ત્હેણે જોયું કે એક આદમી એની પાછળ આવી ઉભો છે. એ નવા માણસે ચાર આનાના પૈસા કાઢી ટિકીટવાળાને દીધા.

“કૃષ્ણદાસ ત્હેં ક્યાંથી ? આજ સુધી ત્હેં ક્યાં હતો ? હમણા શું કરે છે ? કેમ મળમાં છેને ?” ધર્મદાસે પ્રશ્નોની પર-પરા કરવા માંડી.

“આપની કૃપાથી હું મળમાં છું. ઘડારી સ્થિતિ સારી છે. હમણાં હું એક બેન્કમાં કામ કરું છું અને માસિક પગાર રૂપિયા પચાસ મળે છે.”

“બહુજ સારી વાત છે ખરેખર ત્હને જોઈ મ્હને બહુ આનંદ થાય છે. ત્હને

યાદ છે કે જ્યારે તું મહારી પાસે પહેલ વહેલો આવેલો ત્યારે મહેં કેવો ધમકાવ્યો હતો. મહેં ત્હને ત્હારાં લવા મારે ધમકાવ્યો હતો. ત્હેં મહારી એ વાત પર ધ્યાન આપ્યું છે એટલે ત્હને હું ધન્યવાદ આપું છું.”

“આપ મ્હને ધન્યવાદ શા મારે આપો છો? મહારે પોતાને તો ત્હમને ધન્યવાદ આપના નેછએ. ને હું એ દિવસે ત્હમારી પાસે આવ્યો ન હોત તો હજીયે હું મ્હને કોલેજનો વિદ્યાર્થી કે શાળાનો શિક્ષક તરીકે ઓળખાવતો હોત. આપને ત્યાં આવવાથીજ મહારં નવું જીવન શરૂ થયું છે. “કૃષ્ણદાસે પોતાના નવજીવનના સુખને અનેક આશિર્વાદ આપતાં પૂર્વ દશાનું સ્મરણ કયું.”

“હું ખડબ ખુશી થયો છું.”

“આપની દયા મારે હું આપનો ઉપકારી છું. આપે એ દિવસે ને કાંઈ કહ્યું હતું તે મહારા લડા મારેજ હતું. આપનો અને આપની રસોયણનો પણ આભારી છું. ખરો ઉપકાર તો આપની રસોયણનો છે કે જેણે મ્હને સુધાર્યો છે.”

“કવી રીતે ?”

“હું આપને ત્યાં લાકડા ફાડવા આવતો હતો ત્યારે મ્હને રસોયણ કહેતી કે ‘મુલો દારૂડીઓ! ત્હને મોત પણ કેમ નથી

આવતું.’” આટલું કહીને તે ખેદ દર્શાવતી રોવા લાગતી. તે કહેતી કે ત્હારં ભાગ્ય એટલું તો પુરેપુરું છે કે દુનિયામાં ત્હને કયાંય સુખ નથી. દારૂડીઆનું જીવનજ નશાનું છે.”

આ પ્રમાણે તે હમેશાં બોલ્યા કરતી અને મહારી દુરાવસ્થા મારે તે અંત કરણથી દુઃખી થતી હતી. મહારી એ હાલત પર તે આંસુ સારતી હતી. એ બુદ્ધિયે આંતરિક શુભવર્તમાના કરતા તેણે મહોદું કાપે તો તે મહારે ફાડવાના લાકડા પોતે ફાડી આપતી હતી તે હતું. આપને ખ્યાલ પણ નહિ હોય કે આપને ત્યાં મહેં કદી લાકડાં ફાડ્યાંજ નથી. એ દયાળુ બાપને નેછ મહારામાં એવું તો પરિવર્તન થયું કે મ્હને પોતાને પણ આશ્ચર્ય થયું. મહેં દારૂ પીવાની આદત છોડી દીધી. એની કઠોર અને કંકશ વાણી-એની ગાળોનો વરસાદ મ્હને ખ્યારાં લાગવા માંડ્યાં હું એને માતાવૃદ્ધ ગણવા લાગ્યો. કૃષ્ણદાસે પોતાના જીવનપણટામાં ધર્મઘસની રમોયણનો અજબ ભાગ વર્ણવતા કહ્યું.

કૃષ્ણદાસની એ વાત સાંભળી ધર્મદાસ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. એક પતિતને સુધારવાને પોતે સમર્થ થયો છે એ જાણી એને અવલૂનીય પ્રસન્નતા થઈ. એ કંઈક વાર સુધી બ્રાન્નાવસ્થામાં ઉભો રહ્યો.

—સંપૂર્ણ—

નવયુગ

આપને ખરે થોડા ખર્ચે દુનિયાંભરની શુભાતી આલમમા ‘સેલ્સમેન’ મેંદ શકે છે.

તાકાત.....અને.....તન્દુરસ્તી

ગામડાંઓનું

અનારોગ્ય

પાણીના પ્રશ્ન

લેખક.....
બી.જી.

લેખક.....
પી. જી. ભટ્ટ.

મુ "અષ્ટ શહેરમાં વસનારાઓને કદાચ કદાચનામાં પણ નહીં ઉતરે કે ગુજરાતમાં કેટલાય ગામડાંઓ એવા છે કે જ્યાં પાણી માટે તદ્દમારે બે ત્રણ માઇલ સુધી ચાલવું પડે છે, અને પાણી લાવનારી બેડાં દોઢ એકે આતો લે છે !

આ સ્થિતિ ગુજરાતના ઝોટા ભાગની છે. સુરત, વડોદરા અને અમદાવાદ શહેર બાદ કરીએ તો કોઇકે જ રહેલું ગામ પાણીના નળની સગવડ ધરાવે છે !

"આટલું અધુરતું હોય તેમ કેટલાંક ગામમાં પાણી ખારા છે. અને મીઠાં પાણીનો એકાદ કુવો બે ત્રણ ગામો માટે પાણીનું એક માત્ર સાધન હોય છે.

ઉત્તરગુજરાત-ખાસ કરીને રાધનપૂર-પાલનપૂર તરફ પાણી ખારા છે. વિરમગામ તો ખારાં પાણી માટે પંકાયેલું છે અને ગુજરાતમાં પણ અંભાત અને તેની આલુઆલુના કુવનાં પાણી સમુદગળ જેવાં ખારાં છે.

આમ પાણીનો પ્રશ્ન એ ગુજરાતના ગામડાંઓ માટે એક અતિ જરૂરનો પ્રશ્ન

છે. એટલું જ નહીં પણ ગામડાંઓનું અનારોગ્ય તેના ઉપરજ અવલંબે છે. પુરતાં પાણી વગર ગામલોકો સ્વચ્છ રહે એ આશ રાખવી ખોટી છે. હું તો કહીશ કે અશક્ય છે.

* * *

પાણી ક્યાં કામમાં નથી આવતું ? આપણા બોજનને માટે પાણી જોઈએ. આપણને ન્હાવાને માટે પાણી જોઈએ છીએ કપડાં ધોવા માટે, ઘર સાફ કરવા માટે, આપણાં ટોરને પાવા માટે, તેમજ રસ્તા ઉપર છાંટવાને માટે પાણી જોઈએ. આપણાં કારખાનાંઓ માટે પાણી જોઈએ છીએ. અને આવી અનેક ન્હાની ઝોટી જરૂરીયાત માટે પાણીની આપણને જરૂર છે.

સામાન્ય રીતે દરેક માણસને માર્થદોઢ ૩૫ ગેલન પાણી મળવું જોઈએ. મુંબઈ, કલકત્તા અને અમદાવાદમાં તો દરેક જાનર પણ ગટર સીસ્ટમનાં હોવાથી વધુ પાણી પુરું પાડવું પડે છે. પણ સામાન્ય રીતે ગામડામાં પંદર ગેલન પાણી પુરું પાડવામાં આવે તો નહીં શકે-તેમ છે. કારણકે ગામડામાં ટોરને સામાન્ય તળાવ-

મંથી પાણી પુરું પાડવામાં આવતું હોવાથી, તેમજ ધોવાનું કામ તળાવ ઉપરજ થતું હોવાથી ઓછું પાણી આપવામાં આવે તો પણ આશી રહે તેમ છે.

કેટલાક કહેશે કે પંદર ગેલન પાણી પણ વધુ પડતું છે. એકનમાં આઠ ગેલન આપવામાં આવે છે અને તે પુરતું થઈ રહે છે. તો પછી સાત ગેલન વધુ શા માટે આપવામાં આવતું નેપ્રમે એ સવાલ સાવ સ્વાભાવિક છે. પણ આપણે યાદ રાખીએ કે માણસને જે ગેલન પીવા માટે, પાંચ ગેલન રાંધવા માટે, પાંચ ગેલન કપડાં ધોવાં માટે અને ત્રણ ગેલન કુદરતી હાજતોને અંગે નેપ્રમે છીએ તો આપણે સહેલાઈથી સમજી શકીશું કે પંદર ગેલન પાણી તો અવશ્ય આપવું જ નેપ્રમે.

ત્યારે સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે ગામડામાં આટલાં પાણીની વ્યવસ્થા કરવી શી રીતે ?

* * *

ગામડાંને પાણી ત્રણ રીતે મળે છે. કાંતો પાસે વહેતી નદીના પ્રવાહમાંથી ગામલોકો પાણી મેળવે છે, કાંતો ઝરામાંથી કે મ્હેટા તળાવમાંથી તેઓ પાણી મેળવે છે. પણ સોમાંથી એંશી ગામડાંઓને પાણી મેળવવાનું એક માત્ર સાધન આપણા સનાતન કૃષે છે.

આ કૃષા પણ એ પ્રકારના હોય છે. ઉંડા અને છીંછરા. અને આ એંશી ટકા ગામડાંમાંથી લગભગ ત્રીસ ટકાને તો છીંછરા કૃષામાંથી પાણી મેળવીનેજ આત્મસંતોષ માનવો પડે છે.

આ ઉપરાંત અત્યારે કેટલાંક ગામડાંઓમાં બોરિંગના કૃષા મુકવામાં આવ્યા

છે, પણ આવાં ગામડાંઓની સંખ્યા આંગળીને વેઢે ગણાય તેટલીજ છે. વડોદરા શહેરનાં કેટલાંક મુખ્ય ગામોમાં આવા બોરીંગનાં કૃષા બોરવામાં આવ્યા છે પણ આ પ્રથા હજી પણ સામાન્ય નથી બની અને સામાન્ય બને તેવા નજદીકના ભવિષ્યમાં સંભવ નથી.

જ્યારે ગામડું કાંઈ મ્હેટી નદીને કાંઠે વસેલું હોય છે ત્યારે તેને પાણીની તંગાશ નહિ જોવીજ પડે છે. ત્યારે માસ વહેતી નદીઓને કિનારે વસેલાં ગામડાંઓને આ પ્રકારનું એક સુખ છે. પણ આવી નદીઓ શુભરાતમાં અતિ ઓછી છે અને એક કે બે અપવાદ સિવાય સધળી નદીઓ ઉન્હાળાની શરૂઆત સાથેજ સુકાઈ જાય છે.

આ નદીઓનાં પાણી વિશે સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. કેટલાંક ગામડાંઓમાં એવો નિયમ છે કે જ્યાં કપડાં ધોવામાં આવે છે ત્યાંથીજ ગામલોકો પાણી ભરે છે. આ પ્રથા અતિ ખોટી અને અનારોગ્યકારી છે. કારણકે કપડાં ધોવા સાથે નીકળેલો મેલ પણ પીવાના પાણીમાં પાછો આવે એવો સંભવ છે.

આથીજ જ્યાં જ્યાં ગામની પાસે નદી હોય ત્યાં ધોવાનો ઘાટ જુદે બનાવવો નેપ્રમે અને પાણી ભરવાનો ઘાટ વહેજૂની ઉંચી દીશામાં હોવો નેપ્રમે.

* * *

આ સવંમાં તળાવમાંથી પાણી લેવાની પ્રથા અતિ ખરાબ છે. તળાવનાં પાણી આમેય ખરાબ હોય છે. બધીઆર પણી કદી પણ સ્વચ્છ નથી રહી શકતાં,

આથીજ શક્ય હોય, ત્યાંસુધી તળાવનું પાણી તો માનવ ઉપયોગ માટે કદી પણ લેવાનું ન જોઈએ.

આ તળાવમાં ઘેર નવડાવવામાં આવે છે. આ જ તળાવમાં લોકો કપડાં ધૂવે છે. આ જ તળાવમાં રસ્નાનો ઉડતો કચરો અંદર જઈ પડે છે, તેમજ તેની આજુ બાજુ ઉગતાં ઝાડનાં પાંચાઓ પણ તળાવમાં પડે છે. આમ તળાવને બગડવાનો સૌથી વધુ સંભવ છે.

આપણાં ગામડાઓમાં માણુઓ મળમૂ-નનો ત્યાગ તળાવ પાસેજ કરતા હોવાથી, જમીનના જળપ્રવહો પાણી વધુ અસ્વચ્છ બનાવે છે અને આ અસ્વચ્છતા તળાવમાં ઉતરે છે.

તેમજ આપણા તળાવો બરાબર બંધીન ન હોવાથી, તેમજ તેમાં માછલાંનું પ્રમાણ પુરતું ન હોવાથી અનેક વખત લીલાં ઊભ થઈ જાય છે. ડાકોરનું ગોમતી તળાવ પણ ખૂબ સંભાળ રાખવા ઇતાં બગડી જાય છે તો પછી ખીજાં ન્હાતાં તળાવોની તો વાતજ ન કરવી જોઈએ. સામાન્ય રીતે અત્યારસુધીમાં મહેં અનેક તળાવો જોયાં છે ઇતાં એકપણ તળાવનું પાણી સ્વચ્છ અને પીવાયોગ્ય નથી જોયું.

આથીજ તળાવનું પાણી તો કોઈપણ પ્રકારે પીવાના કામમાં લેવાનું ન જોઈએ એ તો સાવ ઉઘાડું છે.

* * *

પણ કુવાનાં પાણી સામાન્ય રીતે સારા હોય છે. અને અતુભવે શીખવેલા આ સત્તમની માહિતી ગામડાંની નિરક્ષર પ્રજાને સારી રીતે હોય છે. લગભગ દરેક ગમમાં એકાદ કુવો તો જરૂરજ દેખાય છે, અને એવું કોઈકજ ગામ હશે કે જ્યાં જનતાના કોઈ દાનરીરે એકાદ પણ કુવો ન બંધાવ્યો હોય !

આવા કુવાઓ બે પ્રકારના છે. ઉંડા અને છીછરા. જ્યારે જમીનના પ્રથમ અછિદ્ર [Impervious] કક્ષાથી ઉંડે કુવો ઉતારવામાં આવે છે ત્યારે ઉંડા કહેવાય છે. છીછરા કુવાઓ પ્રથમ અછિદ્ર કક્ષાથી ઉપર હોય છે.

આમ ઉંડા કુવાઓ પાણીની સ્વચ્છતા માટે સારા છે પણ અત્યારના કેટલાક ઉંડા કુવાઓ જોઈશું તો જણાશે કે તેઓ જરાયે સતોષકરક નથી.

એક આદર્શ સમા ઉંડા કુવા માટે નીચેની વસ્તુઓ જરૂરી છે:

પ્રથમ તો બરાબર ચણેલું ચાણું, આ ચાણું એવું હોવું જોઈએ કે જેથી કુવામાંથી બહાર આવેલું પાણી પાણું અંદર ન જાય.

તેમજ છેક પાણીની સપાટી સુધી કુવાની દીવાલમાં એક પણ છીદ્ર, તરડ કે વૂટ ન હોવી જોઈએ.

તેમજ તેની નજીકનાં ઉંદરનાં સઘળાં દરો નાણુદ કરવા જોઈએ અને પાસે ઉગેલાં ઝાડો કાપી નાંખવા જોઈએ.

તેમજ ગામની વસ્તીથી તે લગભગ તો શીટ દૂર હોવો જોઈએ. તેમજ કચરો નાંખવાની જગ્યાથી આવો કુવો બમો શીટ દૂર હોવો જોઈએ.

તેમજ કુવાની આસપાસ ૭ ફીટ સુધી તે આ ચાણું સીમેન્ટ કે એવીજ અછિદ્ર વસ્તુથી બાંધવું જોઈએ કે જેથી કોઈપણ રીતે કુવાની બહાર પડેલું પાણી અંદર જવા ન પામે.

આ સર્વ ચર્ચા પછી ચાલો આપણે પાણીના પ્રશ્નપર પાછા આવીએ. એ વાત તો સ્પષ્ટ જોઈતી રહે છે કે કુવો ઉંડો હોય કે છીછરો હોય ઇતાં તેનાં પાણીને

અમુક દીવસને અંતરે શુદ્ધ કરવું જરૂરું છે.

નદી જ્યાંસુધી વહેતી હોય ત્યાંસુધી તો તે પોતાની મેળેજ શુદ્ધ થઇ જાય છે. પાણીનું વહેણ અસ્વચ્છ પદાર્થોને લાંબી નાંખે છે. તેમજ સૂર્યપ્રકાશ પાણીના જંતુઓને મારી નાંખે છે. અને માછલીઓ નહાના કિટાણુઓને તો ખાઇજ નાશ છે.

આમ જ્યાંસુધી નદીના પ્રવાહને લાગે વળે છે ત્યાંસુધી આ પાણી તો આપ મેળે શુદ્ધ થાય છે.

હવે તળાવ ઉપર આવીએ.

અહીં પણ માછલીઓ અને સૂર્યપ્રકાશ શક્ય અને ત્યાંસુધી પાણીના આ વિશાળ ભંડારને સ્વચ્છ રાખી શકે છે.

પણ છતાં કેટલીય વાર પાણી અસ્વચ્છ બની જાય છે અને તેને સાફ કરવું અશક્ય થઇ પડે છે.

આવાં પાણીને સાફ કરવું સાવ સરળ છે. તમેજે પોતાશીયમ પરમેજોનેટનું નામ તો સાંભળ્યું હશે. આ એક અતિ અસરકારક ઔષધ છે, અને તેનો ઉપયોગ કરવો અતિ સરળ છે. દરેક સાખ લાગમાં પાંચ લાગ પોતાશીયમ પરમેજોનેટ નાખવાથી સઘળી અશુદ્ધિઓ અળગી થઇ જાય છે.

આ ઉપરાંત બીજા અનેક ઉપાયો છે. પણ તેમાં સૌથી સારો અને સરળ આજ હોવાથી અહીં તેનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

કુવાનાં પાણીને સ્વચ્છ કરવાની રીત તો આથીય સહેલી છે. જે ફીટ પ્રયામીટરના અને આઠ ફીટ ઉંડા કુવા માટે એક દ્રાવ પોતાશીયમ પરમેજોનેટ પુરવું થઇ પડે છે.

કુવાને હવે ક્યારીનેટડ લાઇમની મદદથી પણ સ્વચ્છ કરી શકાય છે. આઠ ફીટ પ્રયામીટરના અને પાંચ ફીટ પાણીવાળા

કુવામાં એક ઝોંસ નાંખવાથી દરેક લાખ ગેલન પાણીએ એક ગેલન કલોરીનનું માપ આપોઆપ આવી રહે છે.

પણ આ બંને પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરતી વેળા યાદ રાખવાની જરૂર છે કે પાણીમાં કયા પ્રકારની અશુદ્ધી છે તે ઉપર ધ્યાન આપવું જોઇએ; અને બની શકે ત્યાંસુધી પાણીને અશુદ્ધ બનતું અટકાવવું જોઇએ. પાણી અશુદ્ધ બને પછી શુદ્ધ કરવા કરતાં પાણી શુદ્ધજ રાખવાની પ્રવૃત્તિ કરવી એ વધુ હિતપ્રદ છે. કાંઈપણ સંજોગોમાં પાણીને સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર ઉપર જેટલો ભાર મુકીયે તેટલો ઓછો છે. પાણીને સ્વચ્છ કરવાની ઉપલી પદ્ધતિ ગામના પોલીસ પટેલ કે મુખીને શીખવવામાં આવે તો તેઓ પણ આ સહેલાઈથી કરી શકે તેમ છે. અને હું ધારું કે જ્યાંસુધી ટીફીકટ હેલ્થ ઓરીસરોની નીમણુક ન થાય ત્યાં સુધી તો આજ માગ અનુસરવો પડશે.

સામાન્ય રીતે પાણીના પ્રશ્ન ઉપર એરકારી દેખાદવામાં આવે છે. જ્યાંસુધી કોલેરા જેવો મહાન ઉપદ્રવ ફાટી નીકળે ત્યાં સુધી પાણીની સ્વચ્છતા ઉપર લાગેજ કાંઈ ધ્યાન આપે છે. માનવશરીરને પીડતા આંતરડાંના બ્યાધી માટે ઘણું અંશે પાણી જવાબદાર છે એ ભૂલવું ન જોઇએ.

આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે ગુજરાતનાં ગામડાંનાં અનારોગ્ય સાથે પાણીનો પ્રશ્ન પણ તેટલોજ સંકળાયેલો છે. જે ગામડાંના લોકોને પુરવું અને સ્વચ્છ પાણી આપવામાં આવે તોજ તેઓ નિરોગી રહી શકે તેમ છે.

આથીજ આ જરૂરી સવાલ ઉપર તાકાત અને તંદુરસ્તી માટે પ્રયત્ન કરતી સર્વ વ્યક્તિઓએ જરૂરી ધ્યાન આપવું જોઇએ. આ સમરથાનો જેટલો જલદી ઉકેલ કરવામાં આવશે તેટલો જલદી ગામડાંના અનારોગ્યનો પ્રશ્ન ઉકેલી જશે.

ભાવિ યુધ્ધના ભણકારાં

કુહેવાય છે કે યૂરોપના રાજકારણની આજે પણ એવી જ અવસ્થા છે જેવી ૧૯૧૪ માં હતી, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે એવું નથી. યૂરોપની વર્તમાન રાજકીય સ્થિતિમાં અને ૧૯૧૪ સુધીની રાજકીય સ્થિતિમાં અંતર છે-ધણું અંતર છે.

એ વાત સાચી છે કે આજે પણ યૂરોપના જૂના જૂના દેશો પહેલાંની જેમ જ યુધ્ધની તૈયારીઓ કરવામાં પરોવાયેલા છે, પરસ્પર એકબીજાની વિરુદ્ધ એ જ પ્રકારે સંધીઓ કરી રહ્યા છે, અને સાથે-સાથે પોતાની શક્તિ પ્રબળ બનાવવાના પ્રયત્નો પણ કરે છે. એ વાત ખરી છે કે યૂરોપની બધી રાજશક્તિઓ પહેલાંની જેમ ચાલ્યાજી હાથ ધરી રહી છે, જે યુધ્ધક્ષેત્રમાં ઉતરવા પહેલાં એનાઓ કરતી હતી. એ બધી વાતો વર્તમાન કાળમાં પણ ૧૯૧૪ સમાન છે; પરંતુ એનો મુદ્દો હેતુ ૧૯૧૪ કરતાં જુદો જ છે; અને એ જુદો જ હેતુ આ બધી તૈયારીઓનું કારણ છે

છેલ્લાં યુરોપીય મહા યુધ્ધથી ઉભી થયેલી પરિસ્થિતિથી માંડીને આજની ઘડીસુધી યુરોપમાં જે રાજકીય ઘટનાઓ બની રહી છે તે બધાંનું વિહંગાવલોકન કરીને ભાવિ યુધ્ધ શા માટે અને કેાની કેાની વચ્ચે થશે તે સંબંધી લેખક પ્રકાશ પાડે છે.

ગત મહાવિગ્રહનું કારણ ..

યુરોપીઅન દેશોની વર્તમાન લગાઈની તૈયારીઓનો ઉદ્દેશ એવો નથી જે ૧૯૧૪ના યુધ્ધની તૈયારીનો હતો. તે વેળાએ દરેક દેશ રાજશક્તિને એટલા માટે વધારી રહ્યા હતા કે તેઓ બીજાના દેશોના વેપારનો નાશ કરીને વિદેશી બારાંઓ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવી શકે, અને જો કોઈ પણ દેશ એમના વેપાર પ્રત્યે કુદ્દિષ્ટ નાખે, તો એનો વિરોધ-સામનો કરી શકાય. એવા ઉદ્દેશ સાથે કરવામાં આવેલી તૈયારીઓનું પરિણામ ૧૯૧૪ના મહાયુધ્ધના રૂપમાં બહાર થયું. એ યુધ્ધ એટલા માટે થયું નહોતું કે જર્મની કેયસર સારાયે જગત ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવવા ઇચ્છતો હતો, એ યુધ્ધ

એટલા માટે પણ થયું નહોતું કે જન-
તાના નિર્બંધ દેશોની સ્વાધીનતા લગ્નમાં
હતી, અને ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ વગેરે સાંપ્રા-
ન્યવાદી રાજ્યો જોયો પોતેજ અનેક
નિર્બંધ દેશોનું ગળું દાખીને પોતાનું
સાંપ્રાન્ય સ્થાપી બેઠા છે તેઓને-એ
નિર્બંધ દેશોની સ્થિતિ બદલ દયા આવી
ગઇ હતી. મહાયુદ્ધનું વાસ્તવિક કારણ
ખીલુંજ હતું. તે કારણ એ હતું કે
જર્મન વેપારીઓએ યુરોપના દરેક દેશના
વેપારીઓ સામે સખ્ત હરિકાઇ કરવા
માંડી હતી. તેઓ પોતાના સસ્તા માલને
કારણે અનેક દેશોના વેપારને અને બજા-
રોને કબજે કરી રહ્યા હતા, અને યુરોપના
ખીજ દેશોના વેપારનો નાશ થઈ રહ્યો
હતો; તેથી જર્મનોના વેપારનો વિનાશ કરવા
માટે મહાયુદ્ધ લડવામાં આવ્યું. આ યુદ્ધ
રાજ્યયુદ્ધ હતું નહીં, પરંતુ વેપાર-
યુદ્ધ હતું.

જર્મનીને કચડી નાખવાની

પ્રવૃત્તિ

પરંતુ આજે યુરોપ જે જંગી લગ્ન-
યક તૈયારીઓ કરી રહ્યું છે, તેનો ઉદ્દેશ
એક ખીલું વેપારયુદ્ધ કરવાનો નથી.
તો પછી એમનો ઉદ્દેશ શો છે? આ
પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા પહેલાં યુરોપના છેલ્લા
૧૪ વર્ષના ઇતિહાસ ઉપર દ્રષ્ટિ નાખવી
જરૂરી છે.

યુરોપનું મહાયુદ્ધ ૧૯૧૮ માં વરસે-
લ્સની સંધિ સાથે સમાપ્ત થયું. યુરોપના
આધુનિક ઇતિહાસમાં વરસેલ્સ સંધિ એક
અત્યંત મહત્વની ઘટના છે. યુરોપના વત્-
માન રાજકારણને સમજવા માટે આ
સંધિનું થોડુંક જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

ઉપર કહ્યું છે તેમ યુરોપનું ગત મહાયુદ્ધ
એક વેપારયુદ્ધ હતું, જેનો હેતુ જર્મનીના

વેપારના વિનાશનો હતો. આ ઉદ્દેશની પ્રાપ્તિ
માટે જર્મનની રાજશક્તિને નષ્ટ કરવાની
ખાસ જરૂર હતી. મહાયુદ્ધે આ ઉદ્દેશ
પૂરો કરી નાખ્યો. જર્મનીની રાજશક્તિ અને
વેપારશક્તિ બંને નષ્ટ થઇ ગઇ. તે પછી
વરસેલ્સની સંધિ ઘડનારાઓ સામે એવે
પ્રશ્ન ઉભો થયો કે એવી શરતો અને નિયમો
ઘડવા જોઈએ કે જે વડે જર્મનીની રાજ-
શક્તિ અને વેપારશક્તિ બંને હંમેશ માટે
દબાઇ જાય, અને કદિયે માથું ઉંચકી ન
શકે. આ ઉદ્દેશ નજર સામે રાખીને વરસે-
લ્સની સંધિ (કરાર) કરવામાં આવી.

આ સંધિ અનુસાર જર્મનોએ જ્યાં
જ્યાં પોતાનાં વેપાર કેન્દ્રો સ્થાપ્યાં હતાં
એ બધાં ઇલાકાઓ ઝુંટવી લેવામાં આવ્યા.
ઘણાંએ ઇલાકાઓ જર્મનોના અધિકારમાંથી
ઝુંટવી લઇને ખીજાં રાજ્યો વચ્ચે વહેંચી
દેવામાં આવ્યા. દાખલા તરીકે પોલેન્ડ વગેરે.
અને જર્મનીના બધા સંસ્થાનો પણ છીનવી
લેવામાં આવ્યા. * તે ઉપરાંત જર્મનોની
રાજશક્તિને લાંબા મળ સુધી દાખી
રાખવા માટે એને ચોક્કસ વખત સુધી
નિઃશસ્ત્ર કરી નાખવામાં આવ્યા, અને
એવી પણ શરત કરવામાં આવી
કે હવે પણ ચોક્કસ પ્રમાણ કરતાં
વધારે શસ્ત્ર એણે બેગાં કરવાં નહીં. એવી
રીતે તેઓએ પોતાના વેપારી હિત માટે
જર્મનોની રાજ્ય અને વેપારી શક્તિ હંમેશ
માટે નિર્બંધ કરી નાખી. જર્મનોને દરેક

---

* જર્મનીના વત્માન નાઝી અમલના
યુદ્ધમંત્રી જનરલ ગોરિંગે જાહેર કયું
છે કે, અમારાં જે સંસ્થાનો ઝુંટવી લેવામાં
આવ્યા છે, તે પાછા આપી દો. સંસ્થાનો
વીના જર્મનો પોતાનાજ દેશમાં યુગ્મણાઇ
જાય છે.

હર હીટલર

રીતે કચડી નાખવા પછી પણ પૂરોપના રાજ્યોએ જર્મનીને યુદ્ધ માટે જવાબદાર ઠેરવીને યુદ્ધની તુરંતાની બાબત અત્યંત ગંભીર રકમ એને આપવાની ફરજ પડવામાં આવી. આ યુદ્ધઝણુ ભરતાં ભરતા જર્મનીને સૈન્યો સુધી આધિક હીલુતા ભોગવવી પડે એવી સ્થિતિમાં એને મદદવામાં આવ્યું. પરાજિત થએલા જર્મનીને આ બંધી અસહ્ય શરતો મંજૂર રાખવી પડી યુદ્ધ કરવાની જેતામાં શક્તિ નહીં હોય એનો આવી શરતો સ્વીકાર્યા વીના છૂટકો નથી.

વરસેલ્સના અમાનુષી કરારો

આ વરસેલ્સના કરારો દુનિઆમાં ખૂબ ગવાયા ને વગોવાયા. હવે આપણે

એ તપાસવું જોઈએ કે પૂરોપની રાજનીતિ ઉપર આ સંધિએ શું અસરો કરી, તેનું પરિણામ શું આવ્યું, અને પૂરોપની આજની રાજકીય અવસ્થા માટે એ સંધિ દેટલી જવાબદાર છે.

પૂરોપના મહાયુદ્ધનો અંત વરસેલ્સની સંધિ સાથે આવ્યો, એને ડાકગોની ઘૂંટ ઘાટનું નામ આપવું ઠીકજ થશે.

થોડાક દેશોને વરસેલ્સની સંધિને લીધે ઘણો લાભ થયો, તેઓને અનેક ઉપજ આપતા ઈલાકાઓ મળી ગયા, જેને હવે તેઓ છોડવા ઇચ્છતા નથી ખીજા કેટલાક દેશો એવા છે જેમનું અસ્તિત્વ આ સંધિને કારણે ટકી રહ્યું, અને જે વરસેલ્સની સંધિ રદ થાય તો તેમનું મોતજ આવે. આ દેશોનો સ્વાર્થ એમાંજ સચવાએલો હતો કે વરસેલ્સની સંધિ જેની રીતે થઈ છે, તેનીજ રહે, તેનો ભંગ કે તેમાં કશોયે સુધારોવધારો થાય નહીં. આ સંધિમાં પોલેન્ડ, રૂમાનિઆ વગેરે દેશો શામીય થયા હતા, અને ક્રાસ તેમનું આગેવાન હતું. આ દેશો વરસેલ્સની સંધિને જેમની તેમ રાખવા બંધન યુદ્ધ સુદા કરવાને તૈયાર હતા.

ખીજા દેશો એવા પણ હતા જેમને વરસેલ્સના કરારને લીધે તુકસાન થતું હતું. આ દેશો જર્મની અને તેના સાથીદારો હતા તેઓએ લાચાર મનીને આ સંધિનો સ્વીકાર કર્યો હતો, પરંતુ અંતકરણથી તેઓ એની સખ્ત વિરુદ્ધમાં હતા, અને એને રદ કરાવવા અથવા તો તેમાં સુધારાવધારા કરવાની તક શોધી રહ્યા હતા. તે ઉપરાંત કેટલાક દેશો એવા હતા જેમની વ્યક્તિગત રાજનીતિએ એમને વરસેલ્સની સંધિના વિરોધી અથવા અનુરોધી બનાવી નાખ્યા હતા.

ઇગ્લાડ અને ક્રાંસ

ઈગ્લાડને વરસેલ્સની સંધિમાં કે' ખાસ લાભ હતો નહીં, પરંતુ કેટલેક અંશે નુકસાનજ હતું. કારણકે આ સંધિના કારણે ક્રાંસ સારાંથે યૂરોપમાં એક શક્તિશાળી રાજ્ય બની ગયું હતું. તેથી ઇંગ્લાંડ ધ્રુવજીતું હતું કે યૂરોપમાં કોઈ એવી શક્તિને ક્રાંસની વિરૂધ્ધ ઉભી કરવી, જે ક્રાંસને ઇંગ્લાંડ વિરૂધ્ધ કદીપણ માથું ઉંચકવાનો અવકાશજ આવવા નહીં દે. ઇંગ્લાંડ પ્રત્યક્ષપણે વરસેલ્સની સંધિનું અનુરોધી હોવા છતાંયે તેનું અસ્તિત્વ જાળવી રાખવા માટે ક્રાંસની જેમ યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર હતું નહીં અને એટલે સુધી કહેવાય છે કે ઇંગ્લાંડ યુદ્ધપણે જર્મની અને ઇટાલીને ક્રાંસના વિરોધમાં ઉભા રાખવા માટે ભારે પ્રયત્ન કરતું હતું.

ઇટાલી અને ક્રાંસ

ઈટાલીએ મહાયુદ્ધમાં જર્મનીને સધ્યારો આપ્યો હતો, પરંતુ થોડા વખત પછી તે વિરૂધ્ધ પક્ષમાં ભેળાઈ ગયું. તે છતાંયે યુદ્ધમાં એને ભારે નુકસાની ગઈ હતી, અને જ્યારે લૂંટના માલની વહેંચણી કરવાનો સમય આવ્યો ત્યારે બધો સારો ઉપજીઉ ભાગ ક્રાંસે હાથ કરી લીધો, અને ઇટાલીને અત્યંત અદ્ય ભાગ મળ્યો. આથી ઇટાલીને ખૂબ ગુસ્સો આવ્યો, અને તેના હૃદયમાં ક્રાંસ પ્રત્યે ધર્ષાંત્રિ પ્રજ્વલિત થવા લાગ્યો. આ ઇપતિ કારણે—લૂંટમાં સારો જેવો ભાગ નહીં મળવાથી ઇટાલી પણ વરસેલ્સના કરારોનો વિરોધી બની ગયું. ઇટાલીને પણ આ કરારો રદ થઈ જવાથી નુકસાની થતી હતી, પરંતુ ક્રાંસને એથીએ—અનેકગણી વધુ નુકસાની

જલ્પના હતા, તથા ઇંગ્લાંડના બળતા ઇટાલીએ ક્રાંસને નુકસાન કરવાના ઇરાદાથી પોતાને થોડુંક નુકસાન કરી લેવાની તૈયારી દેખાડવા માંડી. ઇંગ્લાંડે ઇટાલીની આ મનોવૃત્તિનો લાભ લઈને ક્રાંસના વિરોધમાં તેની પીઠ ચાબડવા માંડી, જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે ઇટાલી ક્રાંસનું એક બળવાન શત્રુ બની ગયું.

૧૮૧૯ના વરસેલ્સના કરાર પહેલા યૂરોપની એવી સ્થિતિ હતી. ક્રાંસ અને તેના થોડાક સાથીદારો લૂંટના માલ ઉપર આસન જમાવી બેઠા હતા. જર્મની અને બીજા દેશોમાં પોતાના શુભાવેલા દેશો અને પોતાના પરાજન્યનો બ'લો લેવાની અશિ બળી રહી હતી. ઇટાલી અને ઇંગ્લાંડ બંને અંતઃકરણથી ક્રાંસના વિરોધી બન્યાં હતાં. આવી સ્થિતિમાં બીજા મહાયુદ્ધની ચીલુ-ગારી જવાળા બની નય એની ઘણી સંભાવના હતી.

સામ્યવાદે બીજું મહાયુદ્ધ

થતું અટકાવ્યું

પરંતુ યૂરોપની રાજનૈતિક અવસ્થા એટલા પૂરતી જ વિકટ નહોતી. યૂરોપમાં વરસેલ્સની સંધિ ઉપરાંત એક બીજા વાદે જન્મ લઈ લીધો હતો, જેણે યૂરોપના લગભગ બધા મુડીવાદી દેશોને પોતાના બેદલાવ—મતબેદ વગેરે ભૂથી જઈને એકત્ર થઈ જવા માટે વિવશ કરી ચૂક્યો; અને એ વાદ ડામ્યુનિઝમ—સામ્યવાદ હતો.

સામ્યવાદ સમાજસંગઠનની એવી શૈલી છે, જે આજે એવીએટ રાજઆમાં પ્રચલિત છે. આ વાદમાં મુડીપતિઓ માટે, જેઓ પોતાના મજૂરોની મજૂરી ઉપર મોજ માણે છે તેમને કષ્ટે સ્થાન નથી. સોવીએટ રાજઆમાં ૧૯૧૭ માં, સામ્યવાદીઓએ

વિપ્લવ કરીને રાજ્ય પર અધિકાર કરી લીધો, અને મુડીવાદનો અંત આણીને ડામ્યુનિસ્ટ-સમાજ સંગઠનનો (સામ્ય)વાદ સ્થાપ્યો. બીજા દેશોમાં પણ અત્યંત ત્વરા સાથે સામ્યવાદીઓના વિચારો ફેલાવા લાગ્યા; તેથી બીજા દેશોના મુડી-વાદીઓને-જેઓ વાસ્તવિક રીતે રાજ-શક્તિઓના કંટાળિતા હતા, તેમને પોતાનું અસ્તિત્વ ભયમાં દેખાવા લાગ્યું. આ ભયાનક ભયની ગંભીરતા વિચારીને તેઓએ થોડા વખત માટે પોતાના મતભેદ કે ભેદભાવને બાજુએ મૂકીને સંગઠિત રૂપમાં સામ્યવાદનો વિરોધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આવી રીતે સામ્યવાદે પૂરોપરે અને સારાથે જગતને બીજા મહાયુદ્ધમાંથી થોડા સમય માટે ઉગારી લીધું, અને બધા મુડીવાદી દેશોને પરસ્પર સંગઠિત બનાવી નાખ્યા. પરંતુ આ સંગઠનનો દ્વેશ અત્યંત ઘણો હતો, કારણકે એ સંગઠન માત્ર સામાન્ય ભયને દૂર કરવા પૂરતું કરવામાં આવ્યું હતું. સામ્યવાદનો વિરોધ કરવા મુડીવાદીઓ એકત્ર થયા, છતાંયે તેઓ અંગત સ્વાથ અને હિતો બળવવા માટે અંતરમાં પરસ્પર દ્વેષી હતા. અને આ દ્વેષ પણ પોતાનું કામ કરી રહ્યો હતો.

સોવિએટ રશિયાના નાશની

ખટખટ

સામ્યવાદ અને સોવિએટ રશિયાનો નાશ કરવા માટે વર્ષો સુધી બધા મુડીવાદી દેશોએ સંગઠિત રૂપે પ્રયાસો કર્યા. સફેદ રશિયનોને જેઓ ડામ્યુનિસ્ટોનો વિરોધ કરી રહ્યા હતા, તેમને માત્ર ઇચ્છાએ ૧૦ કરોડ પૈસાની મદદ કરી. બીજા મુડીવાદી દેશોએ પણ આવા પ્રકારે મદદો કરી, પરંતુ એ બધા પ્રયત્નો અસફળ થયા. એ પછી બહિષ્કારના શસ્ત્રનો

ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો. બધા મુડીવાદી દેશોને આશા હતી કે આ શસ્ત્ર સોવિએટ રશિયાનો અંત લાવી દેશે, કારણકે રશિયા ધણીખરા સરસામાન માટે પૂરોપ ઉપર નિભર હતું. આ શસ્ત્ર પણ પોતાના ઉદ્દેશમાં નિષ્ફળ નિવડ્યું. જે દેશોને મહાયુદ્ધ લીધે ધણું ખમવું પડ્યું હતું તે દેશોમાં પણ સામ્યવાદી વિચારોનો ભારે પ્રચાર થવા લાગ્યો, અને સોવિએટ સ્ટેટ વધારે ખમવર બન્યું. આમ સ્થિતિ બદલાતી જોઈને મુડીવાદીઓનાં હૃદય વધુ ધબકવા લાગ્યાં, તેથી તેઓને સામ્યવાદીઓના વિનાશ માટે બીજા ઉપાયો વિચારવાની ફરજ પડી.

ઘણીએ મંત્રણા-વિચારણા પછી એવું નક્કી થયું કે બધા મુડીવાદી દેશોએ એકત્ર થઈને સોવિએટ રશિયા ઉપર આક્રમણ કરવું, અને સામ્યવાદીઓના આ કિલ્લાને તોડી નાખવો. આવો નિશ્ચય જોડલી સર-જતા સાથે કરી શકાયો એટલીજ મુશ્કેલી એ નિશ્ચયને અમલમાં મુકવામાં ઉભી થઈ.

સાથી મોટી મુશ્કેલી એ હતી કે બધા દેશોની પ્રજા યુદ્ધથી કંટાળી ગઈ હતી. તે સમયે એ મુડીવાદીઓ બીજું યુદ્ધ શરૂ કરી દે તે અને તેયે સોવિએટ રશિયા સાથે-જે શાન્તિ અને સુલેહનો પ્રચાર કરી રહ્યું હતું-તો તેમનોયે એવોજ અંત આવતે જેવો અંત જર્મનના ક્યસરને આવ્યો. પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ યુદ્ધ આરંભવું તે પોતાના મૃત્યુને નિમંત્રણ કરવા બરોબર છે.

લીગ ઓફ નેશન્સ શા માટે ?

યુદ્ધ આરંભ કરવા પહેલાં એવી જરૂર જણાઈ કે પ્રજાની પ્રથમ સહાનુ-ભૂતિ મેળવવી જોઈએ, પ્રજાની સહાનુભૂતિ વિના યુદ્ધમાં વિજયની આશા રાખવામાં

મૂખાઈ હતી. એટલું જ નહીં પણ પ્રજામાં પોતાની શાંતિપ્રિયતાનો વિશ્વાસ પણ બેસાડવો જોઈએ, અને ધીમે ધીમે યુદ્ધના ઝેરી વિચારોનો પ્રજામાં પ્રચાર કરવો જોઈએ. આવા વિચારે લીગ ઓફ નેશન્સ-રાષ્ટ્રસંઘનો ઢોંગ રચાયો; એ રાષ્ટ્રસંઘના મિનારા ઉપરથી શાંતિ અને પ્રેમના ઢોલકાંસાં વગાડવાનો આરંભ થયો. રાષ્ટ્રસંઘના હોલમાં જુદા જુદા દેશોના પ્રતિનિધીઓ શાંતિ સ્થાપવા માટે કોલાહલ મચાવતા હતા, અને બીજી બાજુએ દરેક દેશ ભાવિ યુદ્ધ માટે તૈયારીઓ કરવામાં મશગુલ બની ગયો હતો. મુડીવાદીઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે રાષ્ટ્રસંઘ પ્રજાની આંખમાં ધુળ નાંખવા માટે છે. જ્યારે અમે યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈશું, ત્યારે એનો અંત લાવી નાખીશું.

હું એવાયે માણસો હતા, જેઓ તેમની પે છેતરપીંડીમાં સપડાઈ એવું માનવા પામ્યા હતા કે જગતમાંથી યુદ્ધનો અંત આવવા માટે આ રાષ્ટ્રસંઘની સ્થાપના થઈ છે. પરંતુ આજે તે માણસોનીયે આંખ ખંધી ગઈ છે; તેઓ પણ સત્ય વસ્તુસ્થિતિ તેના સમજતા થઈ ગયા છે.

લીગ ઓફ નેશન્સ વગેરે ઢોંગ રચીને મુડીવાદીઓએ ધણીએ માણસોને પોતાની શાંતિપ્રિયતાની ઢોંગી જાળમાં સપડાવી નાખ્યા હતા. છતાંયે કોમ્યુનિસ્ટ—સામ્યવાદીઓના વિચારો ફેલાતા તેઓ અટકાવી શક્યા નહીં. સામ્યવાદીઓ એવું પ્રચાર-કાર્ય કરતા હતા કે જગતભરના મજદૂરો પરસ્પર ભાઈબંધો છે, તેઓએ પરસ્પર લડવું જોઈએ નહીં. બીજી સિદ્ધાંત સામ્યવાદીઓનો એવો હતો કે મજદૂરો અને ખેડૂતો જગતભરની દરેકદરેક વસ્તુના માલેકો છે, કારણકે તેમનાજ પરિશ્રમે

દરેક વસ્તુ તૈયાર થાય છે. આ બંને સિદ્ધાંતો પૂરોપના દરેક દેશમાં ભારે ઝડપ સાથે ફેલાઈ રહ્યા હતા, અને મુડીવાદીઓના ઉંડા મૂળને ઉખેડતા હતા. આ જાતના પ્રચારકાર્યને અટકાવવાની મુડીવાદીઓની ફરજ થઈ પડી. લીગ ઓફ નેશન્સની સ્થાપના આ વિચારોના પ્રચારને અટકાવી શકી નહીં, ત્યારે બીજી બાજુએ સાધારણ જનસમૂહમાં સર્વ ભ્રાતૃત્વ (Fraternity)નો ભાવ ઝાર વધી ગયો હતો. તેથી હવે મુડીવાદીઓ કોઈ ત્રીજા માર્ગ પોતાનું અસ્તિત્વ સાચવી રાખવા માટે શોધવા લાગ્યા.

સ્વદેશભક્તિના પ્રચારનો દંભ

અનેક વેળા નિષ્ફળ નિવડેલા મુડીવાદીઓએ હવે એક વધારે અસ્પષ્ટ માર્ગ શોધી કાઢ્યો. તેઓએ મજદૂરો અને ખેડૂતોની સર્વ જાતીયતા (Proletarian Internationalism)ને બદલે પ્રજાને જાતીયતા (Patriotism) નું શિક્ષણ આપવાની હીલચાલ કરવા માંડી. તેઓએ દરેક દેશના ભૂતગૌરવનો ઇતિહાસ દેખાડીને તે દેશની પ્રજામાં પોતાના દેશ પ્રત્યે ભકતીના ભાવો જાગ્રત કરવાનો વિચાર ધડ્યો. જર્મનીમાં એવું શિખવવામાં આવે કે માત્ર જર્મનીજ આખા જગત ઉપર રાજ કરવા માટે ઉત્પન્ન થયું છે. તેઓજ સૈથી વધુ ચોખ્ખા છે. ઇટાલીને એવું શિખવવામાં આવે કે ઇટાલી સારાથે પૂરોપનો માલેક હતું, અને ફરીથી એણે પોતાના ભૂતગૌરવને પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. એવીજ રીતે બીજા દેશોની પ્રજાને પણ તે દેશના ભૂતકાળનાં ગૌરવપૂર્ણ ચિત્રો દેખાડીને તેમનામાં જાતીયતા (સ્વદેશભક્તિ) ના ભાવો જાગ્રત કરવા; અને મજૂર અને ખેડૂતોમાં આંતરરાષ્ટ્રીય બંધુ-

ભાવ જાત્રત થતો અટકાવવો; અને એ સિદ્ધાંતનોજ નાશ કરવો. સામ્યવાદીઓનો ખીજો સિદ્ધાંત એવો હતો કે બધી વસ્તુઓના માલિકા માત્ર ખેડૂતો અને મજૂરો છે, કારણકે તેઓજ બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરે છે. આ સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર મુડીવાદીઓ કોષપણ પ્રકારે કરી શકેજ નહીં, તેથી એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું કે આ સિદ્ધાંતનો ઉત્તર તલવારથી આપણે, અને એ જાતનું પ્રચારકાર્ય કરનારાઓને કચડી નાખવા. પરંતુ તેઓએ આ કામમાં સાવધાન રહેવા ખેડારોને કામ, ભૂખ્યાને અન્ન, નાગાને વસ્ત્ર મળે એવી વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર જોઈ. એ વીના સામ્યવાદીઓના સિદ્ધાંતની ચીજીગારી લડકો ચઢને મુડીવાદને ભસ્મ કરી નાખે એની ચક્રયતા હતી અને છે. આવા વિચાર અને નિશ્ચય પછી મુડીવાદીઓ ફરીથી સામ્યવાદીઓની વિરૂદ્ધ રણક્ષેત્રમાં ઉતર્યા મુડીવાદી શત્રુઓએ સામ્યવાદીઓ પ્રત્યે દમનનીતિ અજાણવા માંડી.

મુડીવાદીઓનું શસ્ત્ર ફેસીઝમ

હવે મુડીવાદીઓના નિશ્ચય અનુસાર સ્વદેશભક્તિના નામે ફેસીઝમ (Fascism) નો જન્મ થયો.

ફેસીઝમના સિદ્ધાંતો શું છે? અને તેનો ઉદ્દેશ શું છે? એનો હુકામાં ઉત્તર આ પ્રમાણે છે.

પ્રજાને વર્ગયુદ્ધ (class war) ના અધિકારથી વંચિત કરીને તેમને આંતર રાષ્ટ્રીય યુદ્ધ (International war) માટે તૈયાર કરવો એજ ફેસીઝમને મૂખ્ય ઉદ્દેશ છે અને એનીજ સિધ્ધી માટે ફેસીઝમનો જન્મ થયો. તેથીજ જે દેશોમાં ફેસીસ્ટ ડીક્ટેટરશિપ સ્થાપિત થઈ ચૂકી છે, તે દેશોમાં મજૂરોને પોતાના અધિકારોની રક્ષા કરવા માટે યજ્જળ યજ્જાવ-

વાની, સભાઓ ભરવાની, સરઘસ કાઢવાની તેમજ હડતાળ પર જવાની કાયદાની રૂએ બંધી કરવામાં આવી છે. જ્યાં ફેસીસ્ટ અમલ છે ત્યાં મજૂરોને એટલીએ સ્વતંત્રતા નથી જેટલી ખીજા મુડીવાદી દેશોમાં તેઓ ભોગવે છે. ફેસીસ્ટ દેશોમાં મજૂરો મુડીવાદીઓના એવા ગુલામો જેવા થઈ ગયા છે, જેવી મધ્યકાળમાં જમીનદારો અને જાગીરદારો પાસે તેમના આશ્રિતો-મજૂરોની સ્થિતિ હતી તેઓને તલવાગના બળે, સૈનિકોની ગોળીઓ વડે, પોલીસની વ્યવસ્થા વડે ગુલામ તરીકે રહેવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. પંડિત જવાહરલાલ નેહરુએ લખ્યું છે કે, Fascism is the best weapon of Capitalism, અર્થાત ફેસીઝમ ઉત્તમ શસ્ત્ર છે, જે મુડીવાદીઓએ મુડીવાદની રક્ષા માટે હાથમાં લીધું છે.

આવી રીતે મજૂરો અને ખેડૂતોના વર્ગયુદ્ધ (class war) ના અધિકારને બળવુંક ઝુટવી લઈને તેઓને સ્વદેશભક્તિના નામે આંતરરાષ્ટ્રીય યુદ્ધના મંત્રો શિખવવામાં આવે છે. એ મંત્રો શા છે? જાતીયગૌરવ, જાતીયસંકીર્ણતા. (Nationalism)

સામ્યવાદ વિરૂદ્ધ મુસોલીનીનું

શિક્ષણ

મુસોલીની ઇટાલીના યુવકોને એવું શિક્ષણ આપી રહ્યો છે કે, “તમારા પૂર્વજો ધણું મહાન હતા, તેમનું રાજ્ય ધણું મોટું હતું, પરંતુ તમે પડી ગયા છો. માટે પહેલાંની સ્થિતિ-ગૌરવ મેળવવા માટે તૈયાર થાઓ. ફરીથી એ દેશો મેળવી લ્યો, અને જો બની શકે તો તેનો વધુ વિસ્તાર કરો.”

યુદ્ધ માટે પ્રચારકાર્ય

મુસોલીની આવા, સંદેશો હજારો વેળા ઇટાલીના યુવાનોને આપી ચૂક્યો

છે. એવીજ રીતે જમ્નીમાં હર હિટલર જમ્નીને આવે ઉપદેશ આપી રહ્યો છે, “તમે આવ” છો! જગતની સમ્યક્તા આઘ જન્મદાતા આર્થા છે. આખું જ જગત એમને આધીન હતું. તમારું કતવ્ય છે કે તમો પણ એજ ગૌરવને ફરી પ્રાપ્ત કરો.” હવે દરેક સાદી સમજ ધરાવનાર એટલું તો સરળતા સાથે વિચારી શકશે કે ઇટાલી અને જમ્ની બંને એથીયે આગળ વધીને બે પોતાના પૂર્વજોનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો કરશે, તો શું તેઓ વચ્ચે યુદ્ધ નહીં થાય? અમારો ઉત્તર એજ છે કે થશે, અને જરૂર થશે. અને તો ફેસીઝમનો એવો અર્થ સમજાવે છીએ કે, “મુડી-વાદીઓની સત્તા અને યુદ્ધ.”

ઇટાલી અને જમ્નીને ફેસીઝમને સૌથી પહેલાં અપનાવવાનું

કારણ

ફેસીઝમને સમજવા પછી આપણે ફરી પુરોપની રાજનીતિ તરફ વળીશું. આપણે એટલું તો જાણી ચૂક્યા કે ફેસીઝમના જન્મદાતા મુડીવાદીઓ છે, તેઓએ સામ્યવાદથી પોતાને બચાવ કરવા માટે ફેસીઝમના રૂપમાં પોતાની છેલ્લી રક્ષાની રેખા તૈયાર કરી છે. હવે એ જાણી લેવું જરૂરી છે કે ફેસીઝમ સૌથી પહેલાં ઇટાલી અને જમ્નીમાં શા માટે ફેલાવવામાં આવ્યું? એનો ઉત્તર અત્યંત સરળ છે. જાતીય ગૌરવનું જ્ઞાન એ દેશોમાં ભાને ત્વરા સાથે ફેલાવી શકાય તેમ હતું. જેમના પૂર્વજોની કારકીર્તિ અત્યંત ઉજ્જવળ હોય છે એ દેશના લોકોને પોતાના પૂર્વજોના ગૌરવને નામે સહેલાઈથી ઉત્કેરી શકાય છે જમ્ની વરસેલ્સની સંધિને કારણે પૂર્વ નીચું પડી ગયું અને ઇટાલીનેયે ઘણી નુકસાની થઈ હતી, અને બંને દેશોની આર્થિક સ્થિતિ સારી નહોતી, તેથીજ ફેસીઝમનું વિષ સૌથી પહેલાં એ દેશોમાં ફેલાવવાની સરળતા મુડીવાદીઓને સાંપડી ગઈ. ઇટાલીમાં ફેસીઝમ તરતજ સફળ થયું તેનું કારણ એ હતું, કે ત્યાં સામ્ય

વાદીઓનું બળ બહુજ ઓછું હતું; જમ્નીમાં ફેસીઝમ સ્થપાતાં એટલા માટે વાર લાગી કે ત્યાં સામ્યવાદીઓ વધારે પ્રમાણમાં બળવાન હતા. ઇટાલી અને જમ્ની પછી બીજા દેશોમાં પણ ફેસીઝમ ફેલાતું જાય છે. હવે એ જોવું જોઈએ કે ઇટાલી અને જમ્નીના ફેસીઝમનું પરિણામ પુરોપના બીજા દેશો ઉપર કેવું આવ્યું. એથી એ દેશોની રાજનીતિ ઉપર કેવા પ્રભાવ પડ્યો. ફેસીઝમના પ્રચારમાં સફળતા મેળવવા માટે જાતીય વિચારોને ઉત્તેજિત કરવું જરૂરી હતું, તેથી એ પણ આવશ્યક હતું કે લોકો સામે એવી વસ્તુઓ રાખવી જેને તેમની વર્તમાન અવસ્થાનું કારણ બતાવીને તેની વિરુદ્ધ ઉત્કેરી શકાય. એ એવી કંઈ વસ્તુ હોઈ શકે? એક હતો સામ્યવાદ, પરંતુ માત્ર સામ્યવાદજ એ પ્રકારની ઉત્કેરણી ફેલાવવાના કારણ તરીકે આગળ ધરી શકાય નહીં, તેથી તેઓએ વરસેલ્સની સંધિને બીજા કારણ તરીકે રજુ કરી. આ સંધિ અનુસાર ઇટાલી અને જમ્નીને ખમ્બુ મડ્યું હતું. એવી રીતે ઇંગ્લાંડ અને બીજા મુડીવાદી દેશોના એ ઉદ્દેશો પૂરા થઈ ગયા. પહેલા તો તેઓએ પોતાને સામ્યવાદના વધતા જતા પ્રચારમાંથી ધણે અંશે બચાવી લીધા અને બીજું ઇટાલી અને જમ્નીને ક્રાંસની વિરુદ્ધ હલાં કર્યાં.

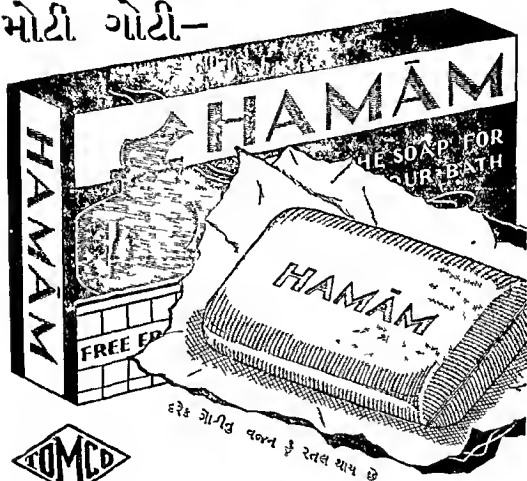
આવી રીતે ચિત્રની એક બાજુમાં આપણે જોઈ શક્યા કે ક્રાંસ અને તેના સહકારી દેશોના શત્રુઓએ મુડીવાદની રક્ષા માટે શું શું કર્યું. એને કેવી રીતે એ મુદ્દો પણ પોતાની સામે રાખ્યો કે એ પ્રયત્નો વડે ક્રાંસનો પણ સ્થાયી સાથ નાંચ કરી શકાય. એક કાંકરે એ પશ્ચિમો મારવાનો તેમનો હેતુ હતો. પરંતુ ક્રાંસ તેમના એવા હેતુનો જવાબ કેવી રીતે વાળતો રહ્યો એ પણ આપણે જોઈ લેવું જોઈએ.

(પ્રધુ રસભર્યા ભાગ આવેતે અંક.)

હવે!

જામનૌ ૨૨ ગણિગ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી વાર્ડન ગુજરાતી સભા ને
શ્રીયુત પ્રધાણાન આશુદ્ધ ૨.૧૨
તરફથી સવિનય સમ્મેલ ભેટ.

એટલીજ સસ્તી કીંમતે
મોટી ગોટી—

હમારો નવો

“હમામ ટોઇલેટ સોપ” માંગો

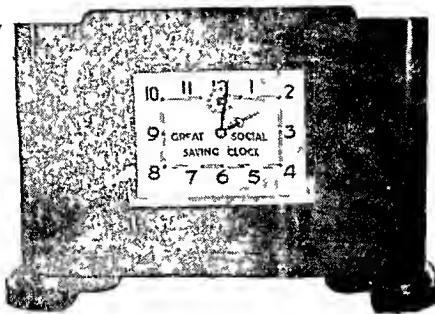
(એમાં જનાવરની ચરખી આવતી નથી.)

જનાવનાર:-ધી તાતા ઓઇલ મીલ્સ કંપની લીમ, તાતાપુરમ

આર્થિક પામશો નહિં!

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલૅક મફત મેળવો.

ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીમા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને સેવીંગ કલૅક મફત આપે છે. આ ઘડીયાલ પ્રીમીયમના પૈસા રોજના રોજ આપોઆપ ભેગા કરતું રહે છે તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રામીયમ ભરવાની ફીકર રહેતી નથી.

દરેક ઠેકાણે કમીશન તથા પગારથી કામ કરનાર એજન્ટો ભેષ્ય છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઇફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈસ્માઇલ બીલીંગ, હાનગી રોડ, ફાટ સુખધ.

અનીતિ માન : : : એકાંકી તિ થિ : : : નાટક

ઉપોદ્ધાત જેવું કંઈક :

લેખકે રશીયાના મહાવીર મહાત્મા ટોલ્સ્ટોયનાં બહુજાં ગ્રાંથો પુસ્તક વાંચ્યાં છે. એથીયે ગ્રાંથો મનન કર્યું છે. તેમજ વિચારબળની એરણ ઉપર આ વિચારોની કસોટી કરવાનો સમય કમનશીબે તેને નથી સાંપડ્યો. પણ ટોલ્સ્ટોયની જીવનકથા વાંચતાં એમ વાંચેલું યાદ છે કે તેમના સિંધ્ધાંતોને મૂર્તિમંત્ત કરવા માટે કેટલાક અનુયાયીઓએ રશીયામાં આશ્રમો સ્થાપેલા. આ આશ્રમો હવે તો અસ્તિત્વમાં નથી. પણ આશ્રમની દીક્ષુક્તિ ઉપર હજીપણ અખતરો ચાલુ છે. આવા એકાદ આશ્રમમાં જ ચોર આવે તો શું થાય તેની કલ્પના કરી આ હજીવું નાટક લખ્યું છે. આશા છે કે તે વાંચક સમુદાયને રસપ્રદ લાગશે.....લેખક.

ભૂમિકા

નર્મદા નદીને કાંઠે ટોલ્સ્ટોયવાદીઓએ એક આશ્રમ સ્થાપ્યો હતો. સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચારની ભૂમિકા ઉપર આ આશ્રમની રચના કરવામાં આવી હતી. હિંદુભરમાંથી ટોલ્સ્ટોયવાદીઓના યોગાં અહીં એકત્ર મળ્યાં છે. અહીં તેઓ આશ્રમના ખેતરમાં જાતેજ ખેતી કરે છે, જાતેજ અનાજ ઉત્પન્ન કરે છે, અને લગભગ બધું જ કામ જાતે કરે છે. પોતાનાં

કપડાં પણ તેઓ જાતેજ બનાવે છે અને લગભગ દરેક વસ્તુમાં તેઓ સ્વાશ્રમી છે.

આ આશ્રમમાં વસતાં તેઓ 'એકજ પ્રકારનું' સાહિત્ય વાંચે છે. ટોલ્સ્ટોય મત સિવાયના અન્ય પુસ્તકોને તેઓ સ્પર્શતા પણ નથી, આથી ધીમે ધીમે તેમને એવી સનાતન શ્રદ્ધા પસંદ ગઈ છે કે ટોલ્સ્ટોયના સિંધ્ધાંતો એજ સાચા સિંધ્ધાંતો છે.

આ આશ્રમના મુખ્ય સંચાલક શ્રીમાન પરિમલ કરીને એક બંગાળી બધુ છે.

તેમજ આશ્રમની આંતરિક વ્યવસ્થાની ધૂરા એક શિવસ્વામી આંધગર નામના મદ્રાસી બંધુએ ધારણ કરી છે.

આ 'સિવાય ટાલસ્ટોય શાળા' તંત્ર આરંભન ધોષને મોંપાયેલું છે. ત્યારે અતી-લવરણ સામાન્ય દેખરેખ રાખે છે. આ સિવાય ત્યાં અરવિંદ, કમલાકર, અનિલવરણ સ્વરૂપ વિગેરે આદર્શવાદીઓ વસે છે.

અનાજનો સંગ્રહ રાખવાની પ્રાણાલિ-કાને લઇને ખેડોરો સંગ્રહ ત્યાં છે. અનાજના સ્ટોરનું સંરક્ષણ કરવાનું કાર્ય ગોપાલ-સિંગ નામના પંબજીને સોંપાયું છે.

પ્રવશ પહેલો.

પાત્રો: આરંભન
કમલાકર
મોહનસિંગ
અરવિંદ
અનિલવરણ
શિવસ્વામી આંધગર
[અને પાછળથી]
પરિમલ.

સ્થળ: આશ્રમના મુખ્ય
ઓરડા
સમય: સવારના આઠ
વાગ્યાનો

[આશ્રમના મુખ્ય ઓરડામાં અધ-પત્રલકરમાં અત્યંત આરંભન, કમલાકર, મોહનસિંગ, અરવિંદ, અનિલવરણ અને શિવસ્વામી આંધગર બેઠા છે. આસનમાં માત્ર સામાન્ય સાદીઓના સમયોરસ કટકા છે. વચ્ચેના સ્થાન પર પરિમલ બેસતા હોવાથી હાલ તે ખાલી છે. પરિમલના સ્થાન પછેવાડે ટેલસ્ટોયનું તૈલચિત્ર ટાંગેલું છે. તેની બન્ને બાજુ પુસ્તકોના બે કબજા પડેલા છે. એક ખુલાના ન્હાતું ટેબલ પણ છે. દૂર એક દાર. દેખાય છે. તેના ઉપર લખેલું છે 'વાંચનાલય']

હમણા વરસાદની તાણ હોવાથી ચોરીના કિસ્સાઓ વધતા જાય છે. એવા એક તસ્કરખંધુની નજર અનાજના સ્ટોર ઉપર પડેલી પણ મોહનસિંગ ભગૃત હોવાથી તેની આશા કળીજત થઇ શકી નહિ.

આ વતમાનની જાણ થતાં આશ્રમ ઉપર અચાનક ચિંતાનું વાદળ વૃદ્ધિ પડ્યું છે. આ મહત્વના વિષયને ચર્ચવાને આશ્રમવાસીઓ મુખ્ય ઓરડામાં એકત્ર થયા છે.

આરંભન-[મોહનસિંગ પ્રત્યે] આજ પ્રભાતકાળે મેં 'સાંભળ્યું' કે ડોઇ તસ્કર આશ્રમનું અનાજ લુંટી જવાના પાપિષ્ટ ધરાવાથી આવેલા ?

મોહનસિંગ-[અતી ઠંડાઇથી] ધરાઇ વિષે હું કંઈ કહી શકું નહિ! બાકી આવેલો ખરો !

કમલાકર-[વચ્ચે પડીને] પણ તે ચોર હતો તે પણ કેમ કહી શકાય ? ધારો કે તે રસ્તા ભૂલી ગયો હોય અને આશ્રમ દેખી અહીંયા આવ્યો હોય !

અરવિંદ-કમલાકર બંધુની સુચના સાવ
વ્યાજબી છે ! કદાચ તે આપણા

આશ્રમમાં જ આવતો હોય તો ?

મોહનસિંગ-[ખીજવાટથી] બંધુઓ,
આશ્રમનો આશરો ! શોધનારાઓ
રાત્રે જો વાગે નથી આવતા. અને
અનાજના ભંડારનું તાણું તોડવા
નથી મથતા !

ચાંદનચંદ-[ખીજવાટના એક માત્ર હેતુ
પૂર્વક] પણ ચોરી ક્યાં સિવાય આ
બંધુને ચોર કહેવામાં તેની બદનક્ષી
યદ રહી છે તેમતમોને નથી લાગતું !

મોહનસિંગ-હમેને લાગતું હશે ! [અતી
તાદાશથી] ત્યારે આપણે તેને ચોરી
કરવામાં પણ નિષ્ફળ નિવડેલા
માનવજન તરીકે વર્ણવીશું ?

અનિલવરણુ-[જો અત્યાર સુધી સાવ શાંત
હતો] [નિશ્વાસ મુકીને] તે ચોરી
પણ ન કરી શકેથો ? !

કમલાકર-અહો હો ! અનિલવરણુ, ચોરી
કરવી એ કંઈ રમત વસ્તુ છે કે ?

અનિલવરણુ-વસ્તુને ઉત્પન્ન કરવી તેના
તેના કરતાં ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુને
હાંવી જવી વધુ સહેલ ન હોત
તો તો ચોરી કદી હોતજ નહિ !

કમલાકર-[આ સિધ્ધાંત પ્રવચનથી જરા
ખંચકાઇને] અન્યની વસ્તુને હાંવી
જવાતું કામ એટલું સરળ નથી,
હો અનિલવરણુ !

ચાંદનચંદ-[વચ્ચે પડીને] નહીં તર આ
બંધુ સફળ ન થાત !

મોહનસિંગ-[આખરે અકળાઇને] પણ
અત્યારે આપણી સમક્ષ એ પ્રશ્ન છે

કે આવો ચોર કદી પકડાય તો
શું કરવું ?

શિવસ્વામી આચાર-[જિઓ ટોલરો-
યના સિધ્ધાંતો કરતાં હિસાબકિતા-
બમાં અતીકુશળ છે] તેને માટે તો
પરિમલને પુછવું પડશે.

અનિલવરણુ-હાં ! હાં ! એ ઠીક વસ્તુ
છે. બોલાવો પરિમલને !

[પરિમલ એટલામાં આવી પહોંચે છે.
તેના નયનદ્વય ઉપર ચર્મમાં છે. કપાળ
અતી લગ્ન્ય છે. અને વાળના કાળા
ગુચ્છમાં અહીંતહીં દીસતી શ્વેતતા
તેમની આધેડવયની પ્રતિતિ આપે છે.]

શિવસ્વામી આચાર-[આવકાર આપ-
તાં] પધારો પરિમલ, આજે આશ્ર-
મને આગણે એક અટપટી સમસ્યા
હમી યદ છે !

પરિમલ-[રિમત કરતાં] ઝેવી 'તે કવી
સમસ્યા છે કે જેનો ઉકેલ અનિલ-
વરણુ જેવા સિધ્ધાંતવેતા પણ નથી
કરી શકતા !

અનિલવરણુ-[નમ્રતાથી] પણ પરિમલ
બંધુ, આપના અભ્યાસ આગળ
અમારો તો ચંચુપાતજ ગણાય.

પારિમલ-વાર પણ હકીકત શું છે ?

અનિલવરણુ-આશ્રમના અનાજ ભંડારનું
તાણું તોડતા એક માનવને મોહન-
સિંગે જોયો. આથી મોહનસિંગે
અવાજ કર્યો, અને ખીકને લીધે
એ માનવ નાસી ગયો ! હવે તેવા
માનવ તરફ આપણી કેવી વતંચુંક
હોવી જોઇએ, એ સવાલ ઉપરિચિત
થશે છે !

પરિમલ-એ તો સાવ સરળ છે. ટાલ-
રટાય મહર્ષિ શીખવે છે કે પાપ
કુદરતી નથી. અનીતિની ધ્વિષ્ટ
આપોઆપ ઉદભવતી નથી. અન્ય-
ના માલને ઉઠાવી જવાની શક્તિ
આકસ્મિક રીતે જન્મતી નથી.....

[ખીજ બધા એક ધ્યાન
યથ સાંભળે છે.]

અનિલવરણ-સાવ સત્ય !

પરિમલ-સંભવ છે કે વરસાદની ઓછ-
પને લીધે તેના ઘરમાં અનાજની
તાણુ હશે, સંભવ છે કે તેના પુત્રી
પુત્રાદીએને કેટલાય દીવસના દડાકા
થયા હશે અને આથી ઉસ્કેરાઈને
આશ્રમનું અનાજ લુપ્તવાને તે
પ્રેસથો હશે.....

મોહનસિંગ-કૃત્યને જન્મ આપનારાં
કારણો ગમે તે હોય માટે કૃત્ય
બ્યાજખી ઠરી શકતું નથી !

પરિમલ-પણ તેમાય કેટલાક અપનાયે
છે. માણસ ચોર બને છે કારણ કે
તેની પાસે આશરાતું એક સ્થળ
નથી તેના પેટમાં અનાજનો કણ
પડતો નથી. જ્યારે માણસ અતિમ
પાટલે આવી ખેસે છે ત્યારે જ
તે ચોર બને છે.

અનિલવરણ-એ સાવ સમજાય તેવી વાત
છે, પણ આપણે એ વાદ રાખવું
નેહએ કે આપણે જે ચર્ચા કરી
રહ્યા છીએ તે એ છે કે આપણે
તેની સાથે કેમ વર્તવું નેહએ.

પરિમલ-હું તેજ વિષય ઉપર આવું છું.
પ્રથમ તો.....

[આશ્રમનો પટ્ટાવાળો આવે છે.]

પટ્ટાવાળો-સાહેબ, પાસેના ખેતરના બે
ખેતુતો આબ્યા છે અને કહે છે કે
જે ચોર ગણ કાલે રાત્રે આશ્રમમાં
ચોરી કરવા આબ્યા હતા તેને એક
જાડ સાથે દોરડાંથી બાંધ્યા છે.

પરિમલ-હેં ખરેખર !

પટ્ટાવાળો-હા સાહેબ, કહેા તો બોલાવી
લાવું !

પરિમલ-જરૂર.

[પટ્ટાવાળો જાય છે]

પરિમલ-આપણા સિધ્ધાંતની કસોટી
આટલી જલ્દી થશે એમ કદખના
ન હતી

[પટ્ટાવાળો બે ગામડીયા
અને ચોર તરીકે આરો-
પીત થયેલા માનવને
લઇને આવે છે.]

અનિલવરણ-આજ તે ચોર !

મોહનસિંગ-તેજ !

પરિમલ-સારું, તેમને ભોજનગૃહમાં લઇ
જા અને જમાડવાની વ્યવસ્થા કરે.

[ગામડીયાઓ ચકીત
થાય છે. ચોર જરા
આભો બને છે]
પડદો પડે છે.

પ્રવેશ બીજો.

ચાત્રો—આરોપીત ચોર.

પરિમલ.

મોહનસિંગ.

અનિલવરુણ.

ચારુનયન.

શિવસ્વામી આયંગર.

બે ગામડીયાઓ.

સ્થળ—આશ્રમનો એક ચોરડો.

સમય—મધ્યાહ્નનો.

[ચોર તરીકે આરોપીત થયેલા માનવે ખાવાનું ખતમ કર્યું છે. અને તે એકલો બેઠો હોય છે. જીવનના આ નવા પ્રકારના અતુલવર્થી કંઈક અમુકાતો તે આમ તેમ જીવે છે; એટલામાં પરિમલ અને તેમનું મંડળ પ્રવેશ કરે છે.]

પરિમલ—[ચોર પ્રત્યે] આપને ખાવાનું પસંદ પડ્યું ?

મોહનસિંગ—આશ્રમનું ખાવાનું કદાચ તેને અતુલજન ન આવતું હોય !

[ચોર તરીકે ગણાઈ ગયેલો પુરૂષ આમ તેમ જીવે છે. અને પરિમલ ઉપર એક સીધી નજર નાખે છે ત્યારે તેની શકિતનું માપ ન કહાડતો હોય !]

પરિમલ—વાર બંધ.....

ચોર—એટલે ?

પરિમલ—વાર બંધ, હમો ખાત્રી રાખો કે હમો હમોને ચોક્કસમાં સોંપવાના નથી કારણકે ચોક્કસ એ અમારા સિંધાંત પ્રમાણે પાસવળનું નમ્મ સ્વરૂપ છે !

[ચોરમાં હિંમત આવે છે. પરિમલના આશ્વાસનથી તેની આંખમાં તેજ ચમકે છે]

પરિમલ—એટલું જ નહિ પણ હમાર શરીરને જરા પણ ઇંજ નહીં કરવામાં આવે તેની હમારે ખાત્રી રાખવી ! કારણકે અહિંસાની ઉપાસનામાં અમારી શ્રદ્ધા સનાતન છે ! પણ હમારું નામ ?

ચોર—હમારું નામ ? કહોને ચોર ! હા ! હા ! હા !

[હસે છે]

પરિમલ—ચોરી કરવાનો તો હમાર ઉપર આરોપ છે. જ્યાંસુધી હમોએ ચોરી નથી કરી ત્યાંસુધી હમોને ચોર કહી શકાય નહીં !

ચોર—એ વેદીઆવેડા બાબુએ મુકો. બોલો હમારે આગળ શું કરવું છે ?

મોહનસિંગ—હમારે હમારું જીવન સુધારવું છે !

શિવસ્વામી આયંગર—તેમજ સમોજના એક શિષ્ય શહેરીને શબ્દે તેનું હમારું જીવન ધરવું છે !

અનિલવરુણ—આત્મશુદ્ધી કરાવી હમારા જીવનને પૂતઃ નીતને પથે મુકવું છે !

ચોર-હા! હા! હા! ત્હમો તો મ્હારા
હૈતીપિઓ જણાઓ છો!

પરિમલ-ખંધુ, તેમાં ઉપહાસને સ્થાન
નથી પ્રથમ કહો કે ત્હમો કેમ
ચોરી કરવા આવ્યા? અને તે પણ
આશ્રમના ભંડારમાં?

ચોર-વારૂ, સાંભળવું છે?

પરિમલ-જરૂર.

ચોર-હું ફરીથી કહું છું કે વાતને
આગળ વધારવામાં માલ નથી. મ્હને
શાંતિથી ભૂલી જાઓ, વિસરી જાઓ.
મ્હને મ્હારે માગે જવા છે.

ચાંદ્રનયન-[જે અત્યારસુધી શાંત હતો]
પાછો અનીતિના માગે?

ચોર-ચોરીમાં અનીતિ છે?

પરિમલ-જરૂર!

અનિલવરુણ-એમાં કંઈ શંકા છે?

ચોર-મ્હને નથી લાગતું?

પરિમલ-પણ ખંધુ, તમોએ તમારું નામ
તો જણાવ્યું જ નહીં!

ચોર-નામ જણવા વગર પણ ત્હમો વાત
કરી શકો છો!

પરિમલ-પણ ત્હમોને શી રીતે સંજો-
ધવા! નામથી વાર્તાવાપ સરળ બનશે.

ચોર-તો વાર્તાવાપને ખાતર મ્હારું નામ
'વિરંચી' ગણો!

પરિમલ-વિરંચી!

ચોર-કેમ તેમાં કંઈ ત્હમોને અશક્ય
લાગે છે?

પરિમલ-અશક્ય નહીં પણ સમાજના
ઉપલા થરતું તે નામ છે!

[હવેથી આપણે પણ ચોર તરીકે
આરોપીત થયેલા મનુષ્યને વિરંચીથી
ઓળખીશું]

વિરંચી-કેમ સમાજના ઉપલા થરમાં
ચોર પાડતો નથી?

પરિમલ-પાકે છે પણ અપવાદ રૂપ.

વિરંચી-હશે. ચાલો જાણીએ.

[વિરંચી પ્રસ્થાન કરવા
પ્રયત્ન કરે છે.]

પરિમલ-વિરંચી, અમારા આશ્રમનું
જીવન ત્હમોને નથી ગમતું? અમારા
અતિથિ તરીકે બે દીવસ પણ ન
રહી શકો!

વિરંચી-અતિથિ તરીકે? હું તો ત્હ-
મારો કેદી છું!

પરિમલ-ના. ના. તેમ નહિ! ત્હમોને
ચોરી કરવાની ઇચ્છા કેમ ઉત્પન્ન
થઈ તે અમારે જાણવું જોઈએ,
કારણ કે અમે માનીએ છીએ કે ચોરી
કરવાનો વિચાર જન્મે છે માનવ
સંજોગમાંથી

વિરંચી-કદાચ ત્હમારા સિદ્ધિ સાચા
હશે પણ મ્હને તેમાં રસ નથી.

ચાંદ્રનયન-પરિમલથી કહે છે ત્યારે બે
દીવસ તો રહો. ત્હમારાં જીવનને
સુધારવાની એક તક તો આપો.

[વિરંચી એક સીધી નજર ચાંદ્ર-
નયન તરફ નાખે છે]

વિરંચી-[ચાંદ્રનયન પ્રત્યે આપતું નામ?

ચાંદ્રનયન-ચાંદ્રનયન!

વિરંચી-અન્યના જીવન સુધારવાની ત્હ
મારી ઇચ્છા પ્રશંસનીય છે પણ...
ચાંદ્રનયન-[પડેલા પાડતો છેવટે તેમ] પણ?

વિરંચી-તહમારે ચરમાંની જરૂર છે !

શિવસ્વામી આંચગર-ચરમાંની ? તેમની
આંખો તો ધણી સારી છે. ભાઈશ્રી
મોહનસિંગ કહેતા હતા કે ચારૂનયન
રાત્રે ખીણીની માફક જૂવે છે !

વિરંચી-[તાઢાચથી] જોતા હશે. 'છતાં
જરૂર છે.

પરિમલ-આપશ્રી સ્પષ્ટ બોલો તો દીક !

વિરંચી-આપશ્રી તહમારા આશ્રમે સુધીજ
જૂવો છો. એથી આથે તહમારી દ્રષ્ટિ
જેમ શકતી નથી. એટલેજ હું
કહું છું કે તહમારી દ્રષ્ટિ ટુંકી છે
અને ચરમાં વગર તે સુધરી શકે
તેમ નથી.

ચારૂનયન-હું તો પેલું ગામ પણ જોઈ
શકું છું !

વિરંચી-જોતા હશે ! પણ ગામમાં જોઓ
વમે છે તેને જોઈ શકતા નથી !

મોહનસિંગ-એ તો ક્યાંથી કેખાય ?

વિરંચી-અમો તહમારા આશ્રમને જોઈ
શકાય છીએ. પણ તહમો અમોને
જોઈ શકતા નથી ! તહમો જાણે છે
કે ગામમાં આજે ભૂખમરો કેટલો
છે ! કદપના છે કે આ ગામનો આમ-
વગં કુધાના સંતાપ સહન ન થવાથી
આપધાનનો આશરો લે છે !

પરિમલ-એની અમોને ક્યાંથી ખબર
હોય ?

વિરંચી-તેનું જ્ઞાન કરાવવા હું ગઈકાલે
રાત્રે અહીં આગ્યો હતો !

પરિમલ-પણ અમોએ કદી સાંભળ્યું
નથી !

મોહનસિંગ-અમોએ કદી જોયું નથી !

ચારૂનયન-અમોએ કદી અનુભવ્યું નથી.

વિરંચી-એ સર્વ છતાં એ સાચી વાત છે.
આજે જેઠ માસનો સપ્તમી તોષ
પડે છે. અને આકાશમાં એક
વાદળું પણ નથી ! ખેડુતો તો
ખુવાર થઈ ગયા છે અને મજૂર
કામ આજે અત્ર અત્ર કરીને દહાડા
કઢાડે છે. છતાં તહમો અહીં.....

પરિમલ-પણ તેમાં અમારો શું દોષ ?

વિરંચી-દોષ ? જ્યારે ચારે બાજુ ભૂખ-
મરણો પ્રવાનન સળગ્યો હોય, જ્યારે
કુધાના સંતાપથી સારીય જનતા
જળી રહી હોય ત્યારે તહમો અહીં
અભ્યાસ, ચિંતન, અને મનનમાં
મશગૂલ છો.....

[શિવસ્વામી આંધરે પરિમલ તરફ
જૂવે છે.]

આંચગર-પરિમલ શ્રી, આને જ્યાં દો !

એને અહીં રાખવાથી કંઈ જ સારું
પરિણામ નથી આવવાનું !

પરિમલ-ના, ના, ભલે રહે ! એમના
સંસારમાંથી આપણને શીખવા જેવું
વળું મળે તેમ છે. વાર, મીઠ
વિરંચી તહમો બે દીવસ તો રહુંશોને !

વિરંચી-અહીં ? હું તો અનીતિમાન
હું ! અન્યનું ઉઠાવી જવાની ઇચ્છા
વાળો છું !

પરિમલ-પણ તહમો હમારા અતિથિ છો,
નીતિમાન કે અનીતિમાન !

વિરંચી-સારું ત્યારે.....
[પટાવાળો ઘેરતો આવે છે.]

પટ્ટાવાળો-સાહેબ, સાહેબ, આશ્રમમાં
અચ્ચાનક આગ લાગી છે. ઘેડો!
ઘેડો!

પરિમલ-હે! ક્યાં?

પટ્ટાવાળો-આમ! સાહેબ! આમ!
પટ્ટાવાળાની પછવાડે આશ્રમ-
વાસીઓનું ટોળું ઘેડે છે.
નૈપથ્યમાં ઢાલાહલ સંભ-
ળાય છે.
...[પડો પડે છે.]

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ.

સમય.

આશ્રમની મધ્ય
ઝોરડો.

સંધ્યામુળનો

પાત્રો:-આશ્રમમંડળ અને વિરંચી

[પરિમલ હંમેશા પ્રમાણે મધ્યમાં બેઠા
હોય છે. અર્ધ વર્તુલકારે આશ્રમ
મંડળના સભ્યો બેઠા છે. અને હરો-
ળમાં ચોથા નંબર પર વિરંચી
પણ બેઠો છે.]

[પટ્ટાવાળો આવે છે]

પટ્ટાવાળો-સાહેબ, બહાર ચાફનયન અને
અનિલવરણ લડી રહ્યા છે!

પરિમલ-[આશ્ચર્ય દાખવી] લડી રહ્યા
છે?!

પરિમલ-આલો પ્રાર્થના કરીએ...

આશ્રમમંડળ-જરૂર.

[પરિમલ ગાય છે અને ખીન્ન ઝીલે છે]

પુનિત હોર નામ ધરાને!

ધમ્મજા હોરી સઠળ કરાને!

કહું હોર રાજ્ય કરાને!

સ્વામીઓ ઓ મહારા...

[પ્રાર્થના પુરી થાય છે.]

પરિમલ-આશ્રમમાં લાગેલી અચ્ચાનક
આગથી અતિ નુકશાન થયું છે!

શિવસ્વામી આપઝર-“ધમ્મજા તારી
સઠળ કરાને.”

પરિમલ-બધુઓ, આશ્રમની પુનરંચના
હવે કરવી પડશે. આગથી તારાજ
થયેલાં છુપડાઓને ફરીથી બાંધવાં
પડશે. અને અનાજ તો આપણે
બહારથી મંગાવવું પડશે.

પટ્ટાવાળો-હા, સાહેબ, લડી રહ્યા છે.

પરિમલ-અન્નેને અહીં મોકલો.

[ચોટી ફાણ પછી ચાફનયન, અનિ-
લવરણ અને પટ્ટાવાળો આવે છે.]

પરિમલ-[અતિ કડક નજર નાખતા.]
અનિલવરણ, ત્હનો લલો છો!

અનિલવરણ-એમાં મહારો દોષ નથી.
ગણ કાલ સાંજના મહારો કોટ જડતો
ન હતો અને ચાફનયન કહે છે કે તે
લલ ગયો હતો. મેં એને એટલુંજ
કહ્યું કે મહારી પરવાનગી વગર તેણે
કોટ લઈ જવો જોઈતો ન હતો!

ચાફનયન-પરિમલ, બહાર થંડી હતી.
મહારા શરીરને વધુ ઢાંકવાની અગ-
ત્ય હતી. આથી હું કોટ લઈ ગયો.
તે આશ્રમમાં હતો, આથી તે વખતે

મહારી જરૂરીઆત વધુ હતી. આથી
હું કોટ લઇ ગયો.

પરિમલ-પણ ત્હમે પુછ્યું કેમ નહિ !

ચાન્નયન-અહીં આપણે મિલ્કતમાં
ક્યાં માનીએ છીએ ! આશ્રમની સર્વ
વસ્તુઓ ઉપર સર્વનો હક્ક છે.

પરિમલ-પણ આ કોટ તો અનિલવર-
ણનો હતો.

ચાન્નયન-ના. એ આશ્રમનો હતો. અનિ-
લવરણ ઉપયોગમાં લેતા હતા. આશ્ર-
મમાંથી એક વસ્તુ હું આપતી કાલે
વાપરવા લઉં તેથી એ વસ્તુ મારી
થતી નથી !

પરિમલ-પણ આ તો તેમને મારેજ-
તેમના શરીરને બંધબેસતો આવે તેવો
કોટ આશ્રમે તેમના વપરાશને મારેજ
આપ્યો હતો.

ચાન્નયન-પરિમલ બંધુ, કોટ કાનો હતો
તે પ્રશ્ન નથી. કોટની જરૂરીઆત
કોને વધારે હતી તે પ્રશ્ન છે. હું
બહાર જતો હતો, અનિલવરણ
આશ્રમમાં હતો, દેખાતી રીતે કોટની
મદદે જરૂર હતી. અને હું લઉં
તેમાં તેણે તકરાર શા માટે કરવી
નોંધ્યો !

[વિરંચી વચ્ચે પડે છે.]

વિરંચી-ત્હમારા રાંલરોય મહાત્મા શું
કહે છે !

પરિમલ-આ વિષય ઉપર તેમણે હજી
પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ કર્યા નથી.
પણ હું માતું છું કે-

શિવસ્વામી આયંતર-[મદાસી મનો-
દયા દાખવતા] કોટનું મુલ્ય અરૂપ

૧ હોવાથી તેના ઉપર સિધ્ધાંતની
શોધ કરવી મહને તો અવાસ્તવિક
લાગે છે.

મોહનસિંઘ-એટલુંજ નહીં પણ મહને
તો એકસ લાગે છે કે એ કોટ
ઉપર આશ્રમનો પહેલો અધિકાર
છે. અને આથી જો ચાન્નયને તમોને
પુછ્યું ન હોત તો ચાલી શકત !

ચાન્નયન-ત્હમો સૌ ખોટા છો ! આશ્રમ
કંઈ અગમ્ય વસ્તુ નથી. આપણે
સૌએ મળીને તે આશ્રમ સંભાળ્યો છે
અને એથી એ કોટ ઉપર
મદદે તેમજ તમો સૌનો અધિકાર છે.

પરિમલ-ચાચ ! પછી ?

ચાન્નયન-પછી ? આપણામાં જેની જરૂ-
રીઆત વધારે તેમ તેને તે મળવો
નોંધ્યો. તે સંભોગમાં કોટની જરૂર
મદદે વધુ હતી એટલે મહેં તેને
ઉપયોગ કર્યો.

પરિમલ-અનિલવરણ, મહને પણ આજ
દલીલ યોગ્ય લાગે છે.

વિરંચી-[એકાએક] મહને તો તે ખરી
નથી લાગતી.

પરિમલ-[અમકાને] કેમ ?

વિરંચી-ચાન્નયનની દલીલ સ્વીકારીએ
તો સમાજવ્યવસ્થા ચાલવી અશ-
ક્ય છે.

પરિમલ-મિલ્કતની લાવનામાં અમે
માનતા નથી !

વિરંચી-તે બલે. પણ આ તેનો ઉકેલ નથી.
કલ્પના કરો, આપતી કાલે ત્હમે
ખમીસ પહેરીને અહીં ઉભા છો.
એકાએક આશ્રમવાસી આવીને કહેશે

કે 'પારમલ તહમાર' ખમીસ કહાડી
આપો. મ્હારે ફરવા જવું છે!
અથવા તહમો કંઈ લખતા હશે તે
વખતે કોઈ કહેશે કે 'આ પેન્સીલ
આપી દો, કારણકે તહમો તો
સામાન્ય કાગળ લખો છો અને હું
તો ગીતા ઉપર લાખ્ય લખું છું.
'કાલે કોઈ કહેશે કે તહમો વાંચી
રહ્યા છો એ પુસ્તક આપી દો,
મ્હારે તેની વધુ જરૂર છે! આમ
'વધુ જરૂર' નો સિદ્ધાંત આગળ
વધશે તો જીવન પસાર ટરવું
અશક્ય થઈ પડશે!

અનિલવરણ-વિરંચીનું કહેવું મ્હને
પણ કંઈક ઠીક લાગે છે!

વિરંચી-[ઉત્તેજિત થઈને] વ્યક્તિના
પોતાના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓ
ઉપર સમુહ માલિકી સ્થાપવા જશે
તો તહમોજ વૂટી પડશે. એ
અશક્ય છે! તહમારે સાચી રીતે
જીવનની જરૂરીઆતોનાં ઉત્પાદન
ઉપર સમુહમાલિકી સ્થાપવી જોઈએ
નહિ કે વ્યક્તિગત વસ્તુઓ ઉપર...

પરિમલ-એટલે?

વિરંચી-એટલે આપણને કપડાંની જરૂર
છે તો કાપડના ઉદ્યોગ ઉપર સમુહ
માલિકી સ્થાપવી જોઈએ આપણી
ખેતીવાડી ઉપર સમુહમાલિકી સ્થા-
પવી જોઈએ આપણા ખાણના ઉદ્યોગ
ઉપર સમુહમાલિકી સ્થાપવી
જોઈએ.....

પરિમલ-બસ બસ. આ તો તહમારો
સંમાજવાદી વિચાર છે. એ અમેને

ન જોઈએ. તહમો તો માનવને યંત્રોનો
શુલામ બનાવવા માગો છે!!

વિરંચી-અને તહમારે માનવ આખો દીવસ
શ્રમનો શુલામ છે!

પરિમલ-પણ તે અન્ય ઉપર જીવતો નથી.

વિરંચી-તે એક ભ્રમ છે!

પરિમલ-ભ્રમ! ભ્રમ?

અનિલવરણ-મ્હને પણ વિરંચીની વાતમાં
કંઈક તથ્ય જણાય છે!

પરિમલ-બંધુઓ, એમાં સત્વ જેવું
કંઈ નથી. આં તો પેલા જર્મન
નાસ્તિક કાલમાર્કસની શીઘ્રસૂચી છે!
ધર્મના અસ્તિત્વમાં પણ શ્રદ્ધા
નહિ ધરાવનારાઓનાં આ કાળાં
કારસ્થાન છે!

શિવસ્વામી આયંમાર-પણ આપનો
વધુ જરૂરીઆતનો સિધ્ધાંત અહીં
કેવી રીતે બંધાયેલો આવે છે?
જુઓ આપણે આપણી વ્યક્તિગત
ઉપયોગની વસ્તુઓ ઉપર પણ જે
સમુહ માલિકી સ્થાપીશું તો પછી ..

અનિલવરણ-એ સાવ અશક્ય છે!

મોહનસિંઘ-તેનાં કરતાં તો વિરંચીનો
સિધ્ધાંત સારો છે. સર્વને જરૂરી
વસ્તુઓ ઉપર સમુહમાલિકી; વ્ય-
ક્તિના ઉપયોગની વસ્તુઓ ઉપર
વ્યક્તિગત માલિકી.

ચાર્લસ માર્ક્સ-એ સિધ્ધાંતમાં સમુહભાવના
રહેલી છે. આપણે વ્યક્તિગત
મુક્તિમાં માનીએ છીએ. સમાજ-
વાદમાં માર્ક્સ-શુલામી છે. ટોલસ્ટોય
પંથમાં વ્યક્તિની મુક્તિ છે.

પરિમલ-[ચારનયનમાંથી પ્રેરણા લેતો હોય તેમ] યોગ્ય ! યોગ્ય !

અનિલવરણુ-[ખીજવાઇતો] કપાળ યોગ્ય !

પરિમલ-ટાલરટોયનો એજ સિધ્ધાંત છે !

અનિલવરણુ-ટાલરટોયે આમ કહ્યું હોય એમ મહને ખબર નથી.

મોહનસિંગ-અને કહ્યું હોય તો અમે તેમ માનવા તરફ નથી.

પરિમલ-એટલે શું તહમો આશ્રમ પણ છોડી જશો !

અનિલવરણુ-કદાચ !

પરિમલ-ત્યારે તહમો મરણ.

અનિલવરણુ-કેમ મોહનસિંગ, કેમ શિવ-સ્વામી આયંગર, તહમો શું મત છે ?

મોહનસિંગ-જો ચારનયન જે કહે છે તેજ ટાલરટોય શીલ્પશીમાં હોય તો તે અમોને રિવકાશ નથી.

શિવસ્વામી આયંગર-અને મહને પણ...
[વિરંચી હમે છે.]

પરિમલ-તો જેવી તહમો મરણ. ટાલરટોયવાદ શિખવે છે કે વિરોધીઓ ઉપર પણ પ્રેમ કરવો. અને કદાચ તહમોને તહમો જૂથ નહિ દેખાતી હોય. ભવિષ્યકાળમાં તે દેખાય તેવી અમારી પ્રાર્થના છે. વાડ, ચારનયન, આપણે ખેળ રહ્યા !

[એક નિશ્વાસ મુકે છે]

વિરંચી-અને હવે કદાચ એકજ રહેશે.
[પડે પડે છે.]

મા યો રી આ ના દ દં થી કં ટા જે લા ને સં દે શો-

થા
ય
થા ય મો સી ન
સી
ન

બનાવનાર:-

સેવાશ્રમ : ભરૂચ.

દાંતના તમામ રોગો દૂર કરી હાલતા દાંતોને મજબુત કરે છે. પેદામાંથી લોહી વા પડેને વહેતું બંધ કરે છે. શીશીની કામત રૂ. ૧.૭

સોલ એજન્ટસ:- ટી. એમ. ઠાકોરની હાં., નં. ૪૩ ચમંગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

સૌને માટે.....

.....તાકત-તાઝીથી ભરપૂર

લજ્જતદાર

ઝંડુ ફા દા સ વ

વિનાવિલંબે વાપરવા માટે

ખાસ સ્ત્રીઓને માટે

તનદુરસ્તી-તાકાતથી ભરપૂર

સ્ત્રીઓની નળળાઈમાં
આળાદ અસર કરનાર

ઝંડુ અશોકારિષ્ટ

પ્રદરદિ રોગોનો

અકસીર ઇલાજ

દરેક ઘરમાં હોવો જોઈએ.

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦-મુંબઈ નં. ૧૪

મુંબઈની દુકાન: જુની લાટિયા મહાજનવાડી, કાલખાદેવી રોડ

આયુર્વેદિક દવાઓનું સુચીપત્ર આજેજ મંગાવો

કાન્તિકારી

ટ્રોટ્સ્કીનું ગુપ્તજીવન.....

ન્યારેકોરથી વિપદના વાયરા સુસવતા હોય અને જીવનનાં જોખમના વર્ષાંદની જીડીઓ પડતી હોય ત્યારે પણ પોતે ચેતાવેલી કાન્તિકારી પ્રવૃત્તિની મશાલ ન છુટાવા દે કે ન આંખીએ થવા દે એવો પુરૂષ કરોડમાં એક લાગ્યેજ પાડે, એવા એક વિપ્લવી વીર ટ્રોટ્સ્કીનાં પૂર્વજીવનનો થોડો પરિચય, એ વખતના એના આશ્રયદાતા વિક્ટર હોકેસે આપ્યો છે. “નવયુગ”ના વાંચકોને તે રસદાયક ચર્ચા પડશે એમ ધારી અહિં આપવામાં આવે છે.

ટ્રોટ્સ્કીનાં જીવનનાં સ્મરણો

મને મારાં જીવનમાં જન્મ જન્મ વિચારોના કાંતિકારીઓ ઘણા મળ્યા છે અને કાંતિકારીઓ સંખ્યામાં મને હીક હીક અનુભવ પણ છે. મોશિયલ ડેમોક્રેટ, મેન્શેવિક, મેન્શેવિક સોશિયલિસ્ટ, ટેરરીસ્ટ વગેરે બધાની સાથે

મળવનો અને તેઓમાંના અનેકની સાથે મિત્રાચારી કરવાનાં સંભાળ્ય મને મળ્યાં છે. ટ્રોટ્સ્કી તેઓમાંનો એક છે. મેં સાધારણ કોરોમાં અને લશ્કરી કોરોમાં તેમના તરફથી વક્રીલાત કરી છે પરંતુ એ બધા પ્રસંગો કરતાં રાજધાની વિચારોને લીધે ન્યાસતા ફરતા માણસ તરીકે એમને

હું 'પ્રધુ ઓળખું છું'. જ્યારે લેનીન પોતાના ઉચ્ચ વિચારોને કારણે બધા દેશોમાંથી હાંપી કઢાતો હતો, અને વેશ તથા નામ બદલીને છૂપી રીતે પોતાના જૂન જૂઠા મિત્રોને ત્યાં જઈ છુપાતો હતો તે વેળાએ હું તેનો મિત્ર બન્યો હતો. ટ્રોટ્સ્કી આજે ફરી જ રાજકીય ન્હાસભાગ કરતો માણસ બની ગયો છે. તે આજે ફરીથી જૂન જૂન વેશ અને જૂનાં જૂનાં નામો ધારણ કરીને અનેક દેશોમાં ભટકે છે. હું એને એવા રૂપમાં ૧૯૦૫ થી ઓળખું છું.

શરણુ શોધતા રાજદારીઓ

ટ્રોટ્સ્કી પહેલાંએ ન્હાસભાગ કરનારો

હતો, અને આજે પણ ન્હાસભાગ કરનારો છે. એક એવો પણ સમય હતો કે જ્યારે ન્હાસભાગ કરનારોએની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી. ૧૯૧૭ અગાઉ અમે આ ન્હાસભાગ કરનારોએના પરમિત્રો બની ગયા હતા અમે અમને સુદિલ્લી તરીકે ઓળખાવીએ છીએ. તે વેળાએ આ ન્હાસભાગ કરનારોએને સંતાડવાની અને તેમની રક્ષા કરવાની અમે સુદિલ્લીઓ અમારી પવિત્ર ફરજ સમજતા હતા. તે એવો વિચિત્ર પ્રસંગ હતો કે એ પવિત્ર કાયદું કરવા સાટે અમે અમારા સર્વસ્વનું બલીદાન આપવા તૈયાર રહેતા હતા. તે સમયે અમારા આત્મામાં નિર્લયતાનો એવો નશો છવાઈ ગયો હતો કે અમે-સુદિલ્લીઓ-નામ હામ પૂછ્યા વીના એવા ન્હાસભાગ કરતા માણસોને ગળે લગાડી મઢીનાઓ સુધી તેમની સેવા ચાકરી કરતા હતા. દરવાજાની ધંદી વાગી, દરવાજો ઉઘાડ્યો, અને અમે મોહું જેતાંજ ઓળખી જતા હતા કે કોઈ ન્હાસભાગ કરતો માણસ આવી પ્રહોંએ છે. કોઈ સાથે રહેતો, હરતો ફરતો, ત્યારે કોઈ

કબાટમાં પૂરાઈ રહેતો, અને કોઈ છૂપાં ઓરડામાં આશ્રય શોધતો તેમના વર્તન વેશપદ્ધતો-નામપદ્ધતો એ બધાં કારણોસર અમને જરાએ વિસ્મય થતું નહીં; કારણ કે અમે જાણતા હતા કે તેઓ પોતાનો છુપ જગ્યાવવા આવા પ્રયત્નો કરે છે. એ રાજદારી ન્હાસભાગ કરતા માણસોને કોણે અમારું નામ સરનામું આપ્યું તેયે અમે જાણી શકતા નહીં. તેઓ આવીને માત્ર એટલુંજ કહેતા, “મને મારા એક મિત્રે તમારું નામ સરનામું આપ્યું છે.”

રાજદારી ન્હાસભાગ કરનારો

૧૯૦૫ ની વસન્તઋતુ હતી. બધાનાં હૃદય આશાભર્યાં હતાં. પ્રકૃતિ પોતાના શણગાર સજી રહી હતી. એવા સમયે એક દિવસે-પ્રાતઃકાળે એક નવયુવાન મારે ઘેર આવ્યો. એની વય ત્રીસેક વર્ષની હશે. એની શ્વેતવેશી ઢાઢી, નાની કાળી મૂછો, મુખ ઉપર ઉત્પત્તીની જવાળા એના નિરાળાં વ્યક્તિત્વનું ભન કરાવતી. એની આંખો ગોળ-ગોળ અને મુંદર હતી. એ આંખોમાં શાંતિનું રાજ્ય હતું, પરંતુ તેની જ્યોતિ એવી પ્રખર હતી કે કળજને વીંધી નાખતી. કષાળ ઉન્નત અને પહોળું હતું. હું એને જોતાં તરતજ સમજી ગયે કે કોઈ પ્રભાવશાળી રાજદારી ન્હાસભાગ કરનારો માણસ મારે ઘેર પધાર્યો છે. એણે પોતાને શરણુ આપવાની વિનંતિ કરી મેં સફળે તેનો સ્વીકાર કરી લીધો. છ મઢીના સુધી એ મારી સાથે રહ્યો. પરંતુ એણે પોતાનું ખરું નામ મને કહ્યું નહીં, અને પોતાને અત્યારે તો પિએત્ર પિએત્રોવિચ નામેજ સંબોધવા સુચવ્યું.

ધરભેદ

મારા ધરમાં આ પરાણો શાંત અને સ્વસ્થ રહેતો હતો. કાઢની સાથે વાત કરવી પડે નહીં એવા પ્રયત્નો હંમેશા

તે કર્યા કરતો. પોતાના ઓરડામાં બેસી વાંચવું ને વિચારવું એ એવું કામ હતું. કદિ કદિ લખાણે અને આરામ કરતો. પરંતુ એણે મારા બાળકા સાથે ઘાડી મેત્રિ કરી લીધી હતી. એણે મારા બાળકા ઉપર જાણે વિજય મેળની લીધે હતો. મારી દિકરીની વય છ વર્ષની અને નિક-રાની વય પાંચ વર્ષની હતી એમનો એ સાચો સખા બની ગયો હતો, અને તેમની રમતમગતમાં ભાગ લેતો. તે બાળકા સાથે હસતો અને હસાવતો. એ જ્યારે બે બાળકા સાથે રમતમાં ભાગ લેતો ત્યારે તેઓમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ આવી જતો અંતમાં એ બાળકાની એવી મિત્રિ થઈ ગઈ કે એ નવયુવાન વીના તેમને એનજ પડતું નહીં. મારા નાના બાળકા સાથે આટલી ઘાડી મિત્રાચારી કરવામાં એવો શો હેતુ હશે તે હું 'જરેબર સમજી શક્યો નહીં'. મને વહેમ પડ્યો કે બાળકા મારફતે તે મારા ઘરનો બધો ભેદ જાણવા લાગ્યો છે. હું જો કે કરતો તેની એને તરતજ પૂરેપૂરી ખબર પડી જતી હતી, અને મારી પત્નિની પણ એ દરેક વાત જાણી જતો હતો મારી દાદીનીયે એક વાત એનાથી છાની રહી ન હતી. કાકી મારગરેટના પણ દરેક ટોચપુરા એ જાણતો હતો, અને કાકા આશની હીન-ચાલની એ દરેક ખબર રાખતો હતો. એટલુંજ શા માટે? તે અમારા કુટુંબના બધા મિત્રો અને સમીપીઓની વતીજુક, તેમની હીનચાલ એ બધાથી માહિતગાર રહેતો. ઘણા દિવસો પછી મને એ સંબંધમાં શંકા થવા લાગી. એથી હું તો ચિંતામાં પડી ગયો કે આમણસ અમારા ઘરની બધી વાતોની માહિતીઓ શા માટે રાખતો હશે. ભયનું કોઇ કારણ હતું નહીં તેથી અંત મેં નકકી કયું કે આ રાજદારી નાસ-ભાગ કરનારો સ્વભાવેજ જીજ્ઞાસુ હશે,

એને ચારે બાજુની ખબરો જાણ્યા વીના અન્ન પચતું નહીં હોય. મને એનીયે ખાત્રી થઈ કે તે હંમેશા સાવધાન રહેવા માટે સાવધ રહેતો હતો.

અદ્ભુત માણસ

અમારા બધા બેદો-હકીકતો એ જા-

ણતો હતો, પરંતુ અજબ વાત તો એ છે કે અમે હજારે પ્રશ્ન કર્યા પછી પણ એના સંબંધમાં કશું જ જાણી શક્યા નહીં. આ રહસ્યમય નવયુવાન અમારે મારા ઉખાણા જેવો થઈ પડ્યો હતો. એમનો તો એના ખરા નામનીયે ખબર નહોતી. થોડા દિવસો પછી એ અમારી સાથે હળીમળી ગયો, અને ખૂબ વાચાળ પણ ખર્મી ગયો. પરંતુ વિચારવા જેવી વાત તો એ હતી કે એ અમારી સામે આખી દુનિયાની વાતો કરી નાખતો, પરંતુ પોતાના સંબંધમાં મોઢામાંથી એકે શબ્દ કહતો નહીં. ગમે તેવી સ્થિતિમાં એણે પોતાના સંબંધમાં મેનજ સેધ્યું. અમે એના વીશે માત્ર એટલુંજ જાણી શક્યા કે એ શિક્ષિત અને સંસ્કારી હતો, તેમજ એને ઘણી નાની મોટી વસ્તુઓ સંબંધે ખૂબ જ્ઞાન હતું. તમે કોઇપણ વિષયની ચર્ચા કરો, તે સંબંધમાં એ વિચક્ષણ પ્રકારે વાતો કરી શકતો. મારો પિતા ડૉક્ટર હતા, એમનો મત એવો હતો કે આ નવયુવાન કોઇ અજ્ઞાત ડૉક્ટર હશે. મારી બહેનનો વર રસાયણ શાસ્ત્રનો ખાસ જાણકાર હતો, એણે મત ઉચ્ચાર્યો કે ગમે તે હો, આ નવયુવાન રસાયણ શાસ્ત્રજ્ઞ હશે; અને હું વકીલ હોવાને કારણે એને વકીલજ ધારતો હતો.

એક દિવસે એ બેદ-ભયાં નવયુવાને

મને કહ્યું કે તે એ મહીના સુધી એકાન્તમાં

રહેવા ઇચ્છે છે. કારણ પૂછતાં એણે જણાવ્યું કે એ એક પુસ્તક લખવા ઇચ્છે છે; માટે એને શાંતિપૂર્વક રહીને માનસિક શ્રમ કરવાની જરૂર હતી.

નવા મહેલમાં

મેં માસ હતો. મેં ફિનલેન્ડમાં એક ગામડી મહેલ ભાડે રાખ્યો. એ નવયુવાનને તરતજ એની ખબર પડી ગઈ, હું તેથી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. એ વાત જરૂર મારા બાળકાએજ એને કરી હશે. મેં એને અમારી સાથે એજ 'હિસ્ટ્રીકા' નામના સ્થળે આવવાનું કહ્યું. આ મહેલ મુખી પહોંચવા માટે મેન્ટ પીટસ'બર્ગથી રેલવેનો ચાર કલાકનો માર્ગ વિતાડવો પડતો હતો. ફિનલેન્ડના ફક્ત હમર જિલ્લાઓમાંથી એક પરમ રમણીય ફિએરકા યાવી' નામના તળાવને છેડે આ જગ્યા આવેલી હતી. ત્યાંના ભવ્ય સૌંદર્યની વાત સાંભળીને તે રાજી થઈ ગયો. તે વેળાએ મને લાગતું હતું કે આ નવયુવાનની રક્ષા કરવાની અમારી મુખ્ય ફરજ હતી, અને તે બદલ એ સવાનને અમારો આભાર માનવાની જરૂર નહોતી.

ફિનલેન્ડ તે દિવસોમાં

સ્વર્ગની ગયું હતું. ત્યાંની સ્વતંત્ર સરકાર હતી, અને એ સરકાર કાઇનેયે ત્યારેજ કેદમાં પૂતી જ્યારે તેને ત્યાંની કોર્ટમાં સજા થતી. એવું કરવા માટે આરોપી ઉપર કામ ચલાવીને એવું સિદ્ધ કરી આપવું પડતું હતું કે શુનોહ કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ ક્રાંતિકારીઓ સંબંધમાં રશિયાની પોલીસ પાસે કશાચ પૂરાવા રહેતા નહીં તેથીજ ક્રાંતિકારીઓની પ્રબળ ઇચ્છા ફિનલેન્ડ પહોંચી જવાની રહેતી. અહીં

પોલીસ તેમને વધુ સંતાપી શકતી નહીં, અને એ સ્થળ રાજધાની નજીકમાં આવેલું હોવાથી રશિયાના ક્રાંતિકારીઓની ચળવળને ત્યાંથી મન્ન કરી શકાતી હતી.

ગ્રંથ લેખન

આ રહસ્યમય યુવાન અમારી સાથે

ફિનલેન્ડ આવ્યો. મેં એને મહેલના ઉપરના ઓરડામાં રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી થોડાજ દિવસો પછી મને ખબર પડી કે એ આખો ઓરડો પુસ્તકાલય બીકાર ભરાઈ ગયો છે. દરરોજ પોસ્ટ મારફતે પુસ્તકોનાં પારસલો આવતાં હતાં, અને જૂના જૂના અલુગ્નણ્યા માણસો પણ પુસ્તકોના ઢગલા પહોંચાડી જતા હતા. કેટલાક અગ્નિ-દ્યાઓ વેગે દોડતા ઘોડાની ગાડીઓમાં આવના અને પુસ્તકાલય ભરેલી પેટીઓ મારી પાસે મુકી જતા. પુસ્તકાલય ભરાઈ જોડી ગાડીઓ લગભગ હંમેશા દરવાજા પામે ઉભી રહેતી હતી. ખૂબ પ્રયત્નો કરવા છતાંયે ગાડી ભરેલા પુસ્તકો, અને એ અવનવા માણસો સંબંધમાં હું કશુંયે બાંધી શક્યો નહીં! અમે તો આ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા કે આ નવ-યુવાન પુસ્તકોના ઢગલાઓને ચોપડાઓના જવાન જેમ ખાઈ જતો હશે કે શું? રશિયન, ફ્રેન્ચ, અંગ્રેજ અને જર્મન ભાષાનાં પુસ્તકો એના માટે એકસરખાં હતા. આ પુસ્તકો વિવિધ વિષયો સંબંધમાં હતાં. તેથીજ વિષેજ વિષેજ વિષય કયા વિષય સંબંધમાં પુસ્તક લખી રહ્યો છે, એનો અંદાજ ન કરી શકાતો નહીં! હું એના ઓરડામાં જતો નહીં. કારણ કે કોઈપણ ત્યાં આવે એ એને જરાયે ગમતું નહીં. એણે ઘસીનેયે સુચના આપી દીધી હતી કે જ્યારે દરવાજો બંધ હોય ત્યારે

ખટખટ કરવી નહીં. કદિ કદિ એનો દરવાજો ધણી વિચો સુધી બંધ જ રહેતો હતો. એક વિષે એનો દરવાજો ઉઘાડો હતો અને એનો ઓરડો જવાની મને ભારે છાસા થઈ આવી. હું ત્યાં ગયો અને એક ટેબલ ઉપર નેપોલિયનની એક પિતળની મુર્તિ મુકેલી છે. બીંતમાં એનીજ એક ઉત્તર છપી ટાંગેલી છે. હું એ જોઈને આશ્ચર્યમાં પડી ગયો. પરંતુ જ્યારે ટેબલ ઉપર ગોઠવેલી ચોપડીઓ ઉપર દ્રષ્ટિ પડી ત્યારે જણાયું કે એ બધી ચોપડીઓ નેપોલિયન સંબંધમાં જ હતી. હું તરતજ સમજી ગયો કે આ નવયુવાન સત્રાટ નેપોલિયન વીગે એક પુસ્તક લખી રહ્યો છે. મેં એને કહ્યું:

નેપોલિયન એટલે ક્રાંતિ

“પિએત્રો પિએત્રો વિચિ, આ બધું

છે શું? તમે તો ક્રાંતિકારી અને વિપ્લવવાદી છો, તમને નેપોલિયનનો એટલો બધો રસ કેમ લાગી ગયો?”

એણે પોતાની ફરસી આગળ લીધી, અને તેની ઉપર સ્વસ્થ થઈ બેઠો. પોતાની મુઠ્ઠી હાથમાં રાખી તે રમીન કરતાં બોલ્યો,

“વક્રીલ સાહેબ! અને તમે પણ શું સાધારણ માણસો જેમ એમજ સમજો છો કે નેપોલિયન એટલે સ્વેચ્છાચાર અને અત્યાચાર! આ સંબંધમાં શ્રીજગ્ગેની સાથે તમે પણ ભૂલ કરો છો. નેપોલિયનનો અર્થ છે ક્રાંતિ અને વિપ્લવનું સંગ-હન. આ તત્વ તમારે સમજવું પડશે.”

નવયુવાનના આ શબ્દો તીરની જેમ મારા કાગળની પેઢે પાર થઈ ગયા. થોડા વખત પછી હું એનું જરણ સમજી શક્યો એની વાતો ધણાં વિચાર અને મનનના

કળરૂપે હતી. એના આત્મામાં ક્રાંતિની જ્વાલા ભસૂંટી રહેતી હતી. મને આજે પણ એના ધણા શબ્દો યાદ છે. એ શબ્દો-મૌંથી કેટલાકમાં વિજ્ઞાના ચમકારા છે, ત્યારે કેટલાકમાં સિંહની ગર્જના, કેટલાક વજ્ર સમાન લાગંકર છે, ત્યારે કેટલાક તુચ્છ સમાજ ઉપર અદ્ભુત કરનારા છે.

ત પછીજ હું જાણી શક્યો કે આ બેદી

યુવાન દ્રોહકી હતો. હું એનું એક નાનું સમરણ અત્રે લખું છું:

પ્રેમમાં પડે છે

અમારા ધરથી થોડે

દૂર એક સુંદર રમણી રહેતી હતી. તે જાતે રશિયન અને નામે ઇટાલીયન અને વિચારોમાં સર્વરાષ્ટ્રીય હતી. રોમન સૈન્યની આજીવંત પ્રતિમા હતી. હું સમજી શકતો નથી કે મારા ઘરમાં છુપાઈ બેઠેલા પરાણાએ એની સાથે કેવી રીતે ઝાળખાણ પીછણ કરી લીધી હતી; પરંતુ અનેક વેળા રાત્રે એની આંખો નીચે તે આવી ઉભી રહેતી હતી એ ઠંડા શ્વાસો ભરતી અને કદી કદી પ્રેમ સંગીનની સ્વરલહેરીએ દ્રોહસપ્તનું હૃદય હલાવી નાખવા પ્રયાસ કરતી. અને એનું સંગીત સાંભળીને પિએત્રો પિએત્રો વિચિ કામ છોડી દેતો અને ધીમે ધીમે પોતાના ઓરડામાંથી નીચે ઉતરી આવતો. અનેક વેળા તે ક્રાંતિપૂર્ણ-શેવેના રાતના ઘણી મોડી આવતી હતી અને પોતાના સંગી-તનો મૃદુ આલાપ પિએત્ર સુધી પહોંચાડી દેતી. તે પોતાની ઓરડામાંથી પહેલાં જોતો, અને પછી બનીકની નીચે ઉતરતો હતો. અને તે પછી બંને નિશાચર પ્રેમીઓ બનીને ફરતાં હતાં. શ્રીજગ્ગે દિવસે પ્રાતઃકાળે પિએત્ર પિએત્રો વિચિ મારી પાંચે નમ્ર લાવ ધારણ કરી આવતો, અને ઠહેતો,

“માફ કરાજો, કાલે રાત્રે હું બહાર ગયા હતા. શું એમ ક્યાંથી તમને કેં અડચણ થઈ? કૃપા કરીને મને માફ કરશો.” આ સાંભળીને હું સ્મીત કરતો અને એકલામાં શબ્દોથી એને વ્યથા કરતો.

“મને એથી કેં દુઃખ થતું નથી. કારણ કે તમે તે સુંદરીના પ્રેમમાં પડ્યા છો. તમને પ્રેરણા સ્વતંત્રતા છે. રાત્રે ગમે ત્યારે જાઓ, અતે ગમે ત્યારે આવો.”

એ ઉતર આવતો, “હા, હું એના સંગીન પાછળ મુગ્ધ બન્યો છું.”

મારા વિચાર પ્રમાણે એ વ્યાજબી જ કહેતો હતો.

કાંતિની તૈયારી

આવી રીતે ટ્રાંસફર ગરમીમાં દિવસો-

માં મારી સાથેજ રહ્યો. એને મળવા માટે ધણી માણસો આવતા હતા, પરંતુ તેઓને તે કદિપણ અંદર લઈ જતો નહીં, તેઓની સાથે પોતે પાકું સુધી જતો અને ત્યાંજ તેઓની સાથે વાતચીત કરી પાછો આવતો. તેઓ ઉભા ઉભા જ એ ચાર મિનિટોમાં વાતચીત કરી નાખતા. મેં દુરથી ઉભા રહીને આ દૃશ્યો ધણી વેળા જોયાં હતા, અને ટ્રાંસફરના અલિનય ઉપરથી અનુમાન કરી શકતો હતો કે રશિયાના જૂના જુના ભાગોમાંથી સમાચારો આવી રહ્યા છે, અને ટ્રાંસફર ત્યાં ૧૧ કાંપકરોને હુકમો મોકલે છે. એક વેળા મેં પોતેજ ટ્રાંસફર સાથે એ સમયમાં વાત કરવાની શરૂઆત કરી નાખી, મેં તેને કહ્યું કે, “જો કે હું તમારા સમયમાં કશું જ નહોતો નથી, તે છતાં તમને મળવા આવનારાઓને જોઈને તેમજ તેમની સાથે તમારી ખાનગી વાતચીતનો અંતજો

કરીને હું ધારું છું કે તમે રશિયાના જૂના જૂના ભાગોમાં કેં ભારે સંગઠન કરી રહ્યા છો.” આ શબ્દો સાંભળી તે બોલ્યો,

ભવિષ્યવેત્તા

“આ ત્યારે હું એ સમય-ધર્મો કેં જો કહી

શકું તેમ નથી પરંતુ એકાભવિષ્ય ભાષુ” છું, તમે એ વાદ રાખજો પંચ વર્ષની અંદરજ હું રશિયાની એક અબ્બેડ શક્તિ-શાળી વ્યક્તિ થઈશ.”

આ શબ્દો સાંભળીને મેં સ્મીત કયું, અને મારા સ્મીત ઉપરથી ટ્રાંસફર બોલી ગયો કે હું એની ભવિષ્યવાણી ઉપર હસી રહ્યો છું, પરંતુ એણે પાનાની ગંભીર ભાવભાંગી જરીયે બની નહીં અને તે પછી મને જણાયું કે પિએત્ર પિએત્રો વિશે સાચી વાત કરી હતી એણે પદ્મ વર્ષમાં અધિકાર મેળવવાની વાત કરી હતી, તેમાં ત્રણ વર્ષની એણે ભૂલ કરી હતી એના હાથમાં બાર વર્ષ પછી અધિકાર આવી પડ્યો હતો. ૧૯૨૭ થીજ તે જનતાતો મહા ઉદ્ધારક બની ગયો હતો.

૧૯૦૫ માં રશિયાના વિપ્લવની તૈયારી

ઓ પૂરી થઈ ચુકી હતી. ટ્રાંસફર એ ફિનલેન્ડથી એનું સ્થળ સંગઠન કયું હતું. તારીખે નક્કી કરવામાં આવી હતી તેથી પિએત્ર પિએત્રો વિચ સેન્ટપેટર્સબર્ગ પહોંચી જવા માટે ભારે ઉત્સુક થઈ રહ્યો હતો. તે ત્રણ વર્ષે ત્યાં પહોંચ્યો, અને સંતાઈ જવા માટે ઓરડી શોધવા લાગ્યો. તે એક સરકારી અમલદારની વિધવા સાથે રહેવા લાગ્યો. ખૂબીની વાત એ હતી કે એજ મકાનમાં પોલીસની મોટી ઓફીસ હતી. આ સ્થાનમાં એ નિર્ધીન થઈને રહેવા લાગ્યો.

પ્રખરવક્તા ટ્રોટ્સ્કી

૨૯૫૧ પિએર પિએરોવિચ

મારી નજરે ખોવાઈ ગયો. હું અણુ સેન્ટ પિટર્સ-બર્ગ ખાતે પહોંચ્યો. એક દિવસે સાંજે ટેકનોલોજીકલ સ્કુલમાં ગંગનપર-સલા મળી હતી. શ્રેતા અતિ ઉત્સાહે ઉભરાઈ રહ્યા હતા; અને ધણા ઉમંગ-સાથે વક્તાની વાટ જોઈ રહ્યા હતા. ટ્રોટ્સ્કી એ સભામાં બોલવાનો હતો, એવી ગાત ફેલાવાથી લોકો વધુ ઉત્સાહી બન્યા હતા. જ્યારે એ આવ્યો ત્યારે મેં જોયું કે પિએર પિએરોવિચ સામે ઉભો હતો. ત્યારેજ હું એ બેઠી માણસને એના ખરેખર રૂપમાં જાણખી શક્યો. એના લાપચે અમિનું કામ કયું, બહેન. અને અભણ બધા વિપ્લવ-માટે તૈયાર થઈ ગયા. આ સભામાં શિક્ષિત સાંભળનારા એની સંખ્યા ઘણી વધારે હતી. શુદ્ધ જીની, રોકટર, વકીલ, એન્જનીયર, પત્રકાર, લેખક, અમલગર, વિદ્યાર્થીઓ બધાએ લાપચુ સાંભળી ક્રાંતિના પોકારો કરવા લાગ્યા.

૨૯૫૨ રેના અને અલ્યા

રેના ટ્રોટ્સ્કીમાં ધણો ભેદ છે, તફાવત છે. એની આંખમાં ત્યારેજ ઓજસ્વિતા અને તેજ આવે છે જ્યારે એની આંખ સામે વિરોધીઓ હોય, વિરોધીઓની ગેરહાજરીમાં એનો ઉત્સાહ મંદ પડી જાય છે. એનું એ દિવસનું લાપચુ હું આજ દિવસ સુધી ભૂલ્યો નથી. એણે અનેક દલિલો કરીને નવયુવાનોને એ વાત સમજાવી કે શ્રમજીવી જનતાની મુક્તિ સામ્યવાદ મારફતેજ થઈ શકે.

અજબ બુરસો

૧૯૦૫ માં ક્રાંતિ થઈ પછુ અસફળ નિવડી.

ટ્રોટ્સ્કી પકડાયો. પરીણામે મારે એની વકીલાત કરવી પડી. મુખ્ય વકીલ રશિયાનો જાણીતો એડવોકેટ ટ્રૂનન-બર્ગ હતો. હું એનો સહાયક હતો. આરોપી-ઓને જેલમાં મળીને તેમની વાતો ટ્રૂનન-બર્ગને જણાવવી-એ મારું કામ હતું. હું તમારે નવો વકીલ હતો, તેથી મને ઝાઝા કેસો મળતા નહોતા. તેથી ટ્રોટ્સ્કી-ના બોલાવે હું દરરોજ એને જેલમાં મળવા જતો હતો. એને એ વાતની જરાએ દરકાર નહોતી કે કેવી વાતો કોર્ટમાં રજૂ કરતાં છૂટકારો થશે. એણે તો મને એમ કહ્યું કે તમે એવા સાધનો લાવી આપો જેના આધારે હું મારી લેખિત જુમાની રજુ કરીને તેમાં રશિયાની પાપી સરકારની પોલ ઉઘાડી નાખું. મેં એમ જ કયું અને એક દિવસે ટ્રોટ્સ્કીએ કોર્ટમાં જારની સરકાર વિરૂધ્ધ એવું લાપચુ કયું જેથી ન્યાયાધિશ પાગલ જેવો થઈ ગયો, અને કોર્ટમાં એટલી બધી સનસનાટી ફેલાઈ કે ન પૂછે વાત. કોર્ટમાંજ હુલ્લડ થઈ જત એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ. એણે બહુ કલાક સુધી પોતાનું લાપચુ ન્યાયાધિશને સંભળાવ્યા કયું, પરિણામે ન્યાયાધીશે તેને બોલતા અટકાવ્યો, જેના વિરોધ તરીકે બધા વકીલો કોર્ટમાંથી ચાલ્યા ગયા.

પરબુધિના વાંદરાઓ

આ ઓજસ્વી લાપચુ અતી કલાક

સુધી ધાગપ્રવાહ જેમ ચાલી રહ્યું હતું. જ્યારે સ્તબ્ધ બની ગઈ હતી. ન્યાયાધીશ કાયરેનિનિનકોપ મુખ્ય થઈને સાંભળી રહ્યા હતા. એના ઉપર લાપચુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો કે એ બીચારો એકે શબ્દ બોલી શક્યો નહીં, અને ક્રાંતિ-અધિભૂત બની

ટ્રેડ્સકીનું 'મોહું' તારી રહ્યો. એને રૂઝે
 શીકડા અને આંખો ન્યોતિડીન બની ગઈ
 હતી. એ વાત આજે ઉઘાડા ભેદ જેવી
 છે કે તે દિવસે અમો કાટ' છોડી ગયા
 ત્યારે ન્યાયાધીશે જુરનીના સભાસભેને કહ્યું
 કે આજ દિવસ સુધી-શુદ્ધીભરમાં-એવું
 તેજસ્વી ભાવણુ એણેકદી સાંભળ્યું નહોતું,
 અને એણે એવું પણ કહ્યું કે મારી
 કુધિ બહાર મારી ગઈ છે. આ વિખ્યાત
 ભાવણમાં ટ્રેડ્સકીએ ન્યાયાધીશને કહ્યું હતું,

“ન્યાયાધીશ! યાદ રાખજો ન્યારે
 અમારા હાથમાં શક્તિ આવી જશે, ત્યારે
 તમારા જેવા પરકુધિના વાંચાઓને અમો
 ન્યાયાધીશ બનાવીશું નહીં. અમો તો
 તમને ઉડાવી જ દઈશું.”

૧૯૧૭ માં ટ્રેડ્સકીએ એવું જ કયું

૧૯૧૯ માં રશિયામાં ગૃહયુદ્ધ જાગ્યું
 હતું, તે સમયની એક ઘટના કોષ્ટકો
 મને કહી છે. આ વાત ખરી છે કે નહીં,
 એની મને ખબર નથી. આ વાત હૃદયને
 કંપ દેનારી છે, અને એ એટલી બધી
 બીપણ છે કે તેના ઉપર મને વિશ્વાસ
 ખેસી શકતો નથી. પરંતુ એ ઘટના
 સાથે ટ્રેડ્સકીનું નામ સંકળાયેલું હોવા
 થી હું અત્રે એનો ઉલ્લેખ કરું છું.

એક વિચિત્ર ઘટના

ટ્રેડ્સકી એક નવયુ-
 વાન અમલદારને
 તેના સૈન્ય સાથે એક સ્થાનપર ગોઠવી

ગયા, અને એને સાખત હુકમ કર્યો કે
 એણે પોતાના સ્થાનથી તસુભાર પણ
 હાલવું નહીં. એ વચ્ચે શત્રુઓનું સૈન્ય
 આવ્યું, અને તે એની સામેથી થોડેક દુરથી
 આગળ જવા ઇચ્છતું હતું. આમ થતાં
 બોલશેવિકોની જરૂર હાર થાય. તે
 અમલદાર આ દ્રવ્ય ભેદ એક સ્થળે
 સ્થિર રહી શક્યા નહીં. એણે શત્રુઓની
 સેના ઉપર આક્રમણ કરી નાખ્યું, અને
 તંત્રો ભારે પરાજય કર્યો. આ વિજયથી
 બોલશેવિકોના પાયા ઉંડા ખેસી ગયા.
 તેઓ વધુ મજબૂત બન્યા. આ અમલ-
 દારની બધે સ્થળે પ્રશંસા થવા લાગી.
 અને એની વીરતા કારણે એની ભારે
 પ્રસિધ્ધિ પણ થઈ. આ સમાચાર
 ટ્રેડ્સકીની ગાંધે પણ પહોંચ્યા અને બધાએ
 કહ્યું કે એ અમલદારની બહુદુરી બહુ
 ઘાંચ બદલો મળવો ભેષ્ય.

ટ્રેડ્સકી ઘટના સ્થળે પહોંચ્યા, એણે
 એ અમલદારને સૈનિકો સહિત પોતાની
 ખામે રેલ્વે સ્ટેશને બોલાવ્યા, ન્યારે તેએ
 જઈ પહોંચ્યા ત્યારે એ રેલ્વેમાંથી ઉતર્યા
 અને અમલદારની છાતી ઉપર એક ચંદ્ર
 લટકાવતા કહ્યું

“આ તમારા અપૂર્વ વિજય માટે છે.”

એ પછી એણે પોતાની રિવોલ્વર
 કાઢી અને કહ્યું.

“આ આજ નહીં પાળવાનું ફળ છે.”
 એટલું કહીને એને ગોળી મારી દીધી.

સુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે સ્ટેશને વીલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. સુસાફરી-
 મા ‘નવયુગ’ જેવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

હિન્દુઓની અવનતિ.

જ્યારે જગતમાં માનવમાત્રની સમાનતા અને એકતાની ભાવના ખીલતી જાય છે ત્યારે ધર્મ, સંસ્કાર, કે રંગ ભેદ પર રચાયેલ જાતો, સંપ્રદાયો કે ખીલ જાતના વાડાઓને હસ્તી-માં રહેવા દેવા એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે કે કેમ એ સંબંધી ખુબજ મતભેદ આજે ફેલાયેલો છે. છતાં એ પાયાઓ પર રચાયેલા વાડા ઉપયોગી હોઈ તેમને જાળવી રાખવાની જરૂરીયાત છે એવું જ હિન્દુઓ માનતા હોય તેમને અતી મનન કરવાયોગ્ય થઈ પડે એવી ફેટલીક માહિતી અને વિચારણા મદ્રાસ બાબુના એક જાણીતા હિન્દુ લેખક શ્રી. જી. વી. સુબ્રહ્મણ્યમે પુનાનાં મરાઠા પત્રમાં એક લેખ લખતાં રજૂ કરી છે. તેના ફેટલોક ઉપયોગી ભાગ અહિં ઉતારવામાં આવે છે.

શ્રી. સુબ્રહ્મણ્યમ એમ કહે છે કે પોતાના ધર્મના બધાએ માણુ-સોના સમાવેશ એકજ દેશમાં થઈ જતો હોય એ સદભાગ્ય છે કે દુર્ભાગ્ય એ કહેવું મુશ્કેલ છે. પણ ધણેજ જુદે ઐતિહાસિક વાગ્સો અને વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ ધરાવનાર પ્રજા તરીકે પૃથ્વીના તળ પર હિન્દુઓનું અગ્નિત્વ રહે અને તેમની

ઉન્નતી થાય એ ઇચ્છવાયોગ્ય છે એમ જેઓ માનતા હોય તે સહુએ સરકાર તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલી ૧૯૩૧ ની વસ્તીગણતરી પરથી ધણો બોધ લેવો ઘટે છે.

“વસ્તી ગણતરીના આંકડાઓ પર નજર નાંખતાં એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે કે આ દેશમાં હિન્દુ ધર્મ પાળતી પ્રજાની સંખ્યામાં કાયમ ઘટાડો જ થતો રહ્યો છે ૧૮૮૧ થી ૧૯૩૧ સુધીમાં એટલે કે પચાસ વર્ષના અરસામાં ખીલ કોમોની અપેક્ષાએ હિન્દુ કોમનું પ્રમાણ છ ટકા જેટલું ઘટી ગયું છે. ખીલ તરફથી ખીલ કોમોનાં પ્રમાણમાં કાયમ વધારો જ થતો રહે છે. નીચેના આંકડાઓ બહુ ખ્યાન ખેંચનારા છે.

૧૮૮૧	૧૯૦૧	૧૯૩૧.
હિન્દુઓ ૭૪.૩૨૮૬ ૭૦.૩૭૮૬ ૬૮.૨૪૮૬		
મુસલમાન ૧૯.૭૪ „ ૨૧.૨૨ „ ૨૨.૧૬ „		
ક્રીશ્ચિયન .૭૩ „ .૯૯ „ ૧.૭૯ „		
શીખ .૭૩ „ .૭૫ „ ૧.૨૪ „		

જૂદા જૂદા પ્રતિમાં રહેલા હિન્દુઓની વસ્તીનું પ્રમાણ તપાસતાં જણાઈ આવશે કે જ પ્રતિમાં પછત વર્ગના લોકો હિન્દુ-ધર્મમાં જળ્યા છે અથવા લેખાવા છે તે સિવાયના પ્રતિમાં હિન્દુઓનું પ્રમાણ ખુબ જ ઘટી ગયું છે. તેના આંકડાઓ આ પ્રમાણે છે:

આસામ ૧૯૨૧ ૫૪.૩૪૮૬ ૧૪.૭૯૮૬
૧૯૩૧ ૫૭.૨૦,, ૮.૨૫,,

મધ્યપ્રાંતિ અને

બિહાર ૧૯૨૧ ૮૩.૫૪,, ૧૧.૬૦,,
૧૯૩૧ ૮૬.૦૧,, ૮.૭૨,,
કુર્ગ ૧૯૨૧ ૭૭.૭૩,, ૧૨.૬૫,,
૧૯૩૧ ૮૯.૩૯,, ૦

આ ત્રણ પ્રાંતો કે જ્યાં લગભગ ધણા-
ખરા દલિતો હિન્દુ કામમાં લગી ગયાં છે તે
સિવાય બીજા બધા પ્રાંતોમાં હિન્દુઓનું
પ્રમાણ ખુબજ ઘટી જવા પામ્યું છે. દેશી
રાજ્યોમાં જ્યાં જ્યાં ધર્મોના અનુયાયિઓની
વસ્તીનું પ્રમાણ લગભગ સરખુંજ રહ્યું છે.

પૂર્વભાગમાં ચાર લાખ હિન્દુ-આદિ-
ધર્મીઓ પોતાને હિન્દુ નરીકે
ઓળખાવવાની ના પાડતા થઈ ગયા છે.
પણ એ આદિ ધર્મીઓને હિન્દુઓમાં ગણ-
વામાં આવે તોપણ પૂર્વભાગમાં છેલ્લાં દશ
વર્ષ દરમિયાન હિન્દુઓનું પ્રમાણ ૩૧-૮૧
ટકામાંથી ઘટીને ૨૮.૩૦ ટકા પર આવી
ગયું છે. એટલાજ અરસામાં મુસ્લીમોનું
પ્રમાણ એક ટકા વધ્યું છે.

બંગાલમાં તો એથીજ ખરાબ સ્થિતિ
છે. પચાસ વર્ષ પહેલાં બંગાલમાં
હિન્દુઓ અને મુસ્લીમોનું આપેક્ષિક પ્રમાણ
૪૮.૫૫ અને ૫૦.૬૯ ટકા જેટલું હતું.
આજે હિન્દુઓનું પ્રમાણ ૪૩.૦૪ ટકા
અને મુસ્લીમોનું ૫૪.૮૭ ટકા છે.
એક વસ્તીશાસ્ત્રીએ એવો અભિપ્રાય
દર્શાવ્યો છે કે બીજા બધા સંયોગો હાલ
છે તેવાજ રહેશે તો થોડા વખતમાં બંગા-
લમાં ૩ હિન્દુએ ૪ મુસ્લીમ એવું પ્રમાણ
સ્થપાઈ જશે. બંગાલમાં હિન્દુઓમાં
સંસ્કારિતા વધી છે પણ પ્રજોત્પાદક શક્તિ
ઘટી છે. ત્યારે મુસ્લીમો સંસ્કારિતા અને
પ્રજોત્પાદકતા બંનેમાં આગળ વધતા રહે
છે. આ સાથે જ બંગાલમાં રાજ્યપહિવટ

વધારે અવનતિ થશે એવો માન્ય પોંટરનો
અભિપ્રાય છે.

પૂર્ણ હિન્દુ ધર્મને ભોગે જોઈ ધર્મ
સહુથી વધારે ફેલાતો હોય તો તે
ક્રિશ્ચિયન ધર્મ છે. છેલ્લાં દશ વર્ષમાં તે
૩૨.૫૮ ટકા જેટલો વધ્યો છે. તેમાંથી
૧૨ ટકા ક્રિશ્ચિયનોની પ્રજોત્પત્તિને આભારી
છે અને ૨૦ ટકા હિન્દુઓ વટલાયા તેને
આભારી છે ત્રાવણકોર અને ડાચીન
રાજ્યમાં હિન્દુઓ ધણાજ મોટા પ્રમાણમાં
ક્રિશ્ચિયન થવા લાગ્યા છે. પચાસ વર્ષની
અંદર એ લોકોની સંખ્યામાં કેટલો વધારો
થવા પામ્યો છે તે નીચેના આંકડાઓ
ખરાબર બતાવી આપે છે:

૧૮૮૧ ૧૯૦૧ ૧૯૩૧
ત્રાવણકોર ૨૦.૭૬ ટકા ૨૫.૬૨ ટકા ૩૧.૪૯ ટકા
ડાચીન ૨૨.૭૨ ટકા ૨૪.૪૧ ટકા ૨૭.૭૯ ટકા

આ રાજ્યોમાં હિન્દુઓ આટલાં મોટાં
પ્રમાણમાં શા માટે ક્રિશ્ચિયન ધર્મનો અંગી
કર કરવા માંડ્યા છે એ બાતનો વિચાર
ત્યાંના સવર્ણ હિન્દુઓએ કરી લેવો ઘટે
છે. દલિત વર્ગો અને અસ્પૃશ્યો તરફ
ત્યાંના સવર્ણ હિન્દુઓ જે અપમાનજનક
વલણ દાખવે છે અને ક્રિશ્ચિયન નીશાન-
રીઓ એ લોકોને શિક્ષણ વગેરેની સગ-
વડ આપી જે સામાજિક દુર્જનને અપાવે
છે તેને આ સ્થિતિ ઘણે અંશે અભારી
છે. જો હિન્દુઓ પોતાની સામાજિક વત-
ણક સવેળા નહિ સુધારે તો તેમને પાછ-
ળથી પરતાવું પડશે.

મદ્રાસ ઇલાકામાં પણ ૧૮૮૧ માં ૭ લાખ
ક્રિશ્ચિયનો હતા તેમાંથી આજે તેમની
સંખ્યા ૧૮ લાખ થઈ છે. હિન્દુના
ક્રિશ્ચિયનોમાંથી ૬૦ ટકા તો મદ્રાસ ડાચીન
અને ત્રાવણકોરમાં છે.

આ આંકડાઓ પોતાની મેજેજ બોલે
છે. હિન્દુઓની સામે આજે સુધરવું
અથવા ધીમે ધીમે ખલાસ થઈ જવું
એ જ પ્રશ્ન છે. હિન્દુઓ આ વિષયમાં
હાલપણુકે વિચાર કરતા થઈ નય એ
ઈચ્છાવશોગ્ય છે.

સાહિત્ય-સમાલોચના

જલીઆંવાલા :-લેખક: દશક.
વંઠેલાં અને બીજી નાટિકાઓ :-
 લેખક: ઝવેરચંદ મેઘાણી. જેલ
ઓફીસની ખાસી :-લેખક: ઝવેર-
 ચંદ્ર મેઘાણી: સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલયનાં
 પ્રકાશનો-

સૌ રાષ્ટ્ર કાર્યા-
 લયનાં પ્ર-
 કાશનો વિષે એક
 નાનકડો નિર્બંધ
 લખી નાખવાનો મા-
 નો આશય હતો, પણ
 અવકાશને અભાવે
 એ ડોઢ બીજા
 પ્રસંગ પર મુક્તવી
 રાખવું પડે છે. તે
 દરમિયાન આ ત્રણે
 પુસ્તકો વિશે એટલી
 સામાન્ય વાત કરી
 લઉં કે તે બધાં
 ગુજરાતી સાહિત્યને
 જરૂર સમૃદ્ધ બનાવે
 અને ગૌરવ આપે
 એવાં છે.

“જલીઆંવાલા”
 અને “વંઠેલાં અને
 બીજી નાટિકાઓ” બન્ને નાટ્ય ‘પ્રખ્યા’ છે એ-
 ટલે એવું અવલોકન અહિં એકસાથે જ રજુ
 કરું છું. બન્ને પુસ્તકોમાં જલીઆંવાલા
 દેખીતી રીતે જ સડીઆવું છે. “જલીઆં-
 વાલા”નું વસ્તુ ભેતાં પ્રથમ એમ લાગે
 કે આ વસ્તુ શ્રી મેઘાણી જેવા કવિની
 કલમે ચડવું નહિવું હતું. પણ જન્ને

પુસ્તકોમાંથી જતાં એમ જરૂર લાગે કે
 જે થયું છે તે જ ઠીક થયું છે. શ્રી
 મેઘાણી “જલીઆંવાલા”ની ભાવનાને ખુબજ
 બહેલાવી શક્યા હોત પણ “વંઠેલાં અને
 બીજી નાટિકાઓ”નું આયોજન તપાસી
 ભેતાં એ તરત સમજાઇ જાય તેવું છે કે

“જલીઆંવાલા”માં
 જે નાટ્ય તત્વ શ્રી.
 દશકે સરસ રીતે
 જાળવી રાખ્યું છે
 તેને શ્રી મેઘાણી
 ઇન્સાફ ન આપી
 શક્યા હોત.

જલીઆંવાલા’ને
 એક નાટક તરીકેનો
 વિચાર આભુએ
 રાખીએ તો હિન્દના
 છતીહાસનો એકેવો
 યાદગાર પ્રસંગ છે
 સરઆતમાં પ્રકાશ-
 નાએ ‘નવજીવન’
 માંથી એક ફકરો
 ટાંક્યો છે. એમાં,
 ગાંધીજીએ હિન્દના
 કવિ: સાગ્રાટ રવિન્દ્ર-
 નાથ ટાગોરને “જલી-
 આંવાલા”ની કથામાં

સર્જનું સાહિત્ય લોકોની રસરતિની
 પારાશીશી છે, એટલે તેના અવાહની
 દિશા જાણી લઇ કઈ દિશાએ તેને
 વાળવાથી એ વધારે ઉપકારક થઈ
 શકશે તે બતાવવું ખાસ જરૂરી છે.
 આ કોલમોમાં એવો પ્રયત્ન હાથ
 ધરવાનો ઇરાદો છે. એ દૃષ્ટિએ
 આવતા અંકથી આ કોલમોને વધુ
 સમૃદ્ધ બનાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં
 આવશે.

પ્રગતિકારક દૃષ્ટિથી અને અપક્ષ-
 પાત રીતે ચોતાનાં પુસ્તકોનું અવ-
 લોકન થાય એવી જે પ્રકાશકોની
 ઇચ્છા હોય તે સહુ ચોતાનાં પુસ્તકો
 અભિપ્રાય અર્થે મોકલીને આ કાર્યમાં
 સહકાર આપે.

રસ લેવાનું કલ્પે ત્યારે કવિએ જવાબ આપ્યો
 કે લાચારીથી એક જગ્યામાં ભરાઈ ગયેલા
 લોકોની કલ્પ થાય એમાં કવિતા ન હોય ત્યારે
 ગાંધીજીએ કહ્યું કે “પ્રજા જલીઆંવાલા બાગને
 ભૂલે તો કાબરેસ પેદાજ ન કરી શકે”
 એમ બતાવ્યું છે. એટલે અણબાળ
 રહેવાનું પસંદ કરતા શ્રી. દશકેનો કવિ-

ધંર ટાગોરને આ જવાબ છે. રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની વાત ખોટી નથી. સામાન્ય રીતે કવિઓને માન્ય થઇ પડેલા તબ રમોમાંથી એકેયમાં જલીઆંવાલાની વસ્તુનો સમાવેશ થઈ શકે તેમ નથી. જલીઆંવાલા માગમાં મોતના મહેમાન બનેલ આદમીઓ વીરતાથી પ્રેરાઈને મૃત્યુને ભેટવા નહોતાં ગયાં. એટલે એમાં વીરરસ નથી. એ પ્રસંગે રાષ્ટ્રપર શોકની છાયા પાથરી નથી એટલે એમાં શુદ્ધ કર્ણુરસ પણ નથી. વીર અને કર્ણુના ઢાઢ સંચારી બાવની સંધ્યા એ આખાએ પ્રસંગપર છવાએલી છે. એ પ્રસંગે સમગ્ર રાષ્ટ્રમાં આઝાદીને મોટે શાંત નિશ્ચયાત્મકતા અવસ્થા પ્રેરી છે. પરંતુ એને ઢાઢ નિશ્ચિત રસના મોગ-દામાં ગોઠવી શકાય તેમ નથી. એટલે લાગણીઓ કે લાવનાઓના ઉદ્વેગમાંજ રામતા ટાગોરને આખા કવિતા જડે એ બનવાબેગ છે. જલીઆંવાલાનો પ્રસંગ તો ઢાઢક સામ્યવાદી નાટ્યકાર કે કવિની કલમે ચડવા જેવો છે. વ્યક્તિઓને ભૂલિ પ્રસંગને નાટકનો નાયક બનાવી શકે એવા કલાકારની કલમને કાપીલ એ વસ્તુ છે. એટલેજ કારણસર આ વસ્તુ કવિપર ટાગોરની બાનીનો વિષય નથી તેજ કારણસર એ શ્રી. મેધાણીની બાનીનો પણ વિષય ન બની શકે. અને એ કહેવું રહ્યું કે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રસંગને નાટકનો નાયક બનાવવાનું તો શ્રી. દર્શકને પણ નથી સુજ્યું. પરંતુ એમની એ ક્ષતી નાટકને નિષ્ફળ નથીજ બનાવતી મને એમ લાગે છે કે રા. દર્શકને નાટકની આયોજન પદ્ધતિનો અભ્યાસ બહુ સારો નહિ હોય. એ કારણસરજ આ નાટકનું આયોજન પ્રસંગને અનુરૂપ બનાવવામાં તેઓ સફળ થયા છે. નાટ્ય આયોજનનો સારો અભ્યાસ હોય અને એ અભ્યાસ પછી

પ્રસંગને અનુસર આયોજન ઘટાવવામાં આબુ હોય તો નાટકમાં જે મોઢળાપણું અત્યારે દેખાય છે, તે માલુમ ન જ પડે.

આ બધી ચર્ચાનો સાર એટલોજ છે કે રા. દર્શક જલીઆંવાલાની ધટનાને સફળતાપૂર્વક નાટકમાં ગુંથી શક્યા છે. આમ થવાનું એક મુખ્ય કારણ તો એ જણાય છે કે તોફાને ચડેલાં ટાંગાની મનોદશા લેખક આખા સમજી શક્યા છે.

થોડા રોજ પર મુખાર્ધના કુપરેજના મેલન પર હિન્દના પ્રખ્યાત પહેલવાનો ગુંગા અને વ્યકાખાની કુસ્તી થવાની હતી. તે બેવાને હળ્લરો-લગલગ લાખેક જેટલાં-માણે એકકાં મળ્યાં હતાં. એ કુસ્તી છેવટે બંધ રહી. એટલે લોકોના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. તેઓ તોફાને ચડ્યા. પાંચ છ હળ્લર ખુરશીઓનો તેમણે લુકઢો કરી નાખ્યો અને પાંચ જગ્યાએ નાની નાની આગે લગાડી. પ્રખ્યાત અંગ્રેજ લેખક કાર્લોલે ફ્રેચ વિખલવ પરનાં પોતાનાં પુસ્તકમાં બાસ્તી-લના કીલાપર લોકોના ધસાથડું જે વણું ન ક્યું છે તેની મનોદશાનું એ પ્રસંગમાં મને ફરી દર્શન થયું અને તે સાથેજ જલીઆંવાલામાં શ્રી. દર્શક બતાવેલી ટાંગાની મનોદશાની યાસ્ત-વિકતા વધારે સ્પષ્ટરૂપે સમગ્રર્થ મળે. એટલે એ ખાસ નેધવા જેવું છે કે રા. દર્શક જલીઆંવાલા બાજના બનાવનું હાલ પકડવામાં બરાબર સફળ થયા છે. તે ઉપરાંત લેખકે સર્ગ-વેલ કરતાર અને હંસરાજનાં પાત્રો પણ બહુજ સજવન છે. ખરું પૂછો તો હંસ-રાજનું પાત્ર આખા જલીઆંવાલાની મનોદશાનું પ્રતિનિધિ છે. ઢાઢપિણુ બતના નિશ્ચય વિના ઘટનાઓના પ્રવાહમાં તણાયેજવું અને

નાની નદીનો પ્રવાહ જેમ સમુદ્રમાં પરિ-
ણામ પામે તેમ રાષ્ટ્રીય અસંતોષનો નાન-
કડો ઉઠળાટ છેવટે જલ્પીઆવાણી કર-
પીણ કલ્પમાં પરિણામ પામે છે. હંસરાજ
અવશ રીતે રાષ્ટ્ર પ્રેમી અને સરકારી
જસુસ કેવી રીતે બન્યે જાય છે તે બરા-
બર સમજવા માટે તો નાટકજી વાંચવું
જોઈએ. કરતારનાં પાત્રને શ્રી. મેઘાણી
જેવા લેખક ખુબ વધારે બહલાવી શકે
પણ હંસરાજનું પાત્ર તેઓ સરજી શકે કે
કેમ એ મારે મનથી શંકાનો વિષય છે.

નાટકની શરૂઆતમાં શ્રી. કકલાબાઈએ
જલ્પીઆવાણી બાગતા પ્રસંગનો ટુંક અણ-
વાલ અને તેનું રાષ્ટ્રીય મહત્વ વિશે ટુંક
પ્રસ્તાવના આપી છે તે પુસ્તકની ઉપયો-
ગિતામાં વધારો કરે છે. આ નાટકની
વધારે સવિસ્તર સમાલોચના કરવી રસ-
દાયક થઈ પડે તેમ છે પણ અવકાશના
અભાવે અહિં તો એ અણુજણ લેખક
અને પ્રકાશકોને અભિનંદન આપીનેજ
વિરમું છું.

વંઠલાં અને બીજી નાટિકાઓમાં
ત્રણ નાટિકાઓ છે. તેમાંથી
“વંઠલાં” કરતાં “જયમનનું રસજીવન”
અને “યશોધરા” વધારે સારાં છે. શ્રી
મેઘાણીને નાટ્ય સ્વરૂપ પર બહુ સારો
કાણુ નથી એવો સંસ્કાર આ ત્રણ નાટિ-
કાઓ વાંચીને મારા મન પર પડ્યો છે.
“વંઠલાં” નાટિકામાં આજનાં બુવા-
નોની અકારણ બંડખોર વૃત્તિના
પરિચય આપવાનો પ્રયત્ન લેખકે કર્યો છે.
પણ “વંઠલાં”ઓની બંડખોરી જરાએ
“પ્રત્યય” કરાવનારી—convincing—
નથી લાગતી. શ્રી. મેઘાણીએ એને અકા-
રણ તરીકે ઓળખાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે
એટલું સારું છે. બાકી આ જગતમાં

કંઈપણ અકારણ બનતું નથી એવી દૃઢ
માન્યતા ધરાવનાર મારું મન લેખકનો
એ ખુલાસો કે નાટિકાનાં પાત્રોનું વર્તન
એમાંથી એકેયને વાસ્તવિક તરીકે સ્વીકા-
રવા તૈયાર થઈ શકતું નથી. ભવિષ્યમાં
આ પ્રકારનાં નાટકો લખતી વખતે લેખક
એટલું યાદ રાખશે કે આજના બુવાનોની
બંડખોરી માટે બહુજ સરસ સામાજિક
મનોદશાનાં કારણો છે અને તે કારણો શોધી
તેની ભૂમિકા પર તેઓ પાનાલેખન
અને નાટ્ય પ્રસંગોનું મંડાણ કરશે તો
નાટકો વધારે સહેલુક અને સફળ બનશે.

“જયમનનું રસજીવન”ની પાછળ કંઈ
હેતુ ન હોય તો એ નાટિકા મને ગમે તેવી
છે. આવી જાતનાં નાટકને વધારે છટ-
કાવ્યું હોય તો બીજાં કાંઈ કારણસર
નહિ તો તેના નાટકી તત્વની ખાતર જ
એ વાંચકો પર વધારે પકડ જમાવી શકે.

“યશોધરા”નું વસ્તુ કાવ્યમય છે.
યશોધરાને ઇન્સાફની ખાતર સધળા મોર-
ચાઓ પર લડતી નહિ બનાવતાં એકદ
બે-decisive પ્રત્યક્ષ-પ્રસંગમાં તેને
ખીલવી હોત તો તેનામાં વ્યક્તિત્વ=Per-
sonality-વધારે આવી શકત - અને
એટલે અંશે નાટિકા વધારે ચિરંજીવી
બનત. પરંતુ વસ્તુ કાવ્યમય હોવા છતાં
તેની સારવારમાં લેખકે સંયમ બહુ સારો
—નાટ્યકારને છાત્રે તેવા—જાળવ્યો છે.
મને લાગે છે કે શ્રી. મેઘાણીએ નાટકો
ઉપર પોતાની કલમ અજમાવવીજ હોય
તો એમણે આવાં કાવ્યમય—lyrical—
વસ્તુઓ પર વધારે ધ્યાન આપવું જોઈશે.
ત્રણ નાટિકાઓમાં યશોધરા વધારે સફળ
કૃતિ છે અને હું એમ માતું છું કે
જાહેર સમારંભો વખતે બીનધંધાધરી
નાટકકારો તરફથી બીજાં કંઈયે નાટકો

લજ્જવાય છે તેને બદલે આવી નાટિકાઓ લજ્જવામાં આવે તો તે વધારે ઠીક થઈ પડશે.

જેલ ઓઝીસની ખારી: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણીની એક સફળ કૃતિ છે. ઠાઠીઆ-વાડનાં જૂનાં લોકજીવનની ઉજ્જવી બાબતે ફરી સજીવન કરતી અને અળખામણી બાબતે પણ પોતાની રસદ્રષ્ટિના મેતેરી રંગે રસી મોહક બનાવતી ઠાઠીઆવાડ ગુજરાતના એ અલુભોલા કવિની પ્રતિભા જેલખાનાની ખારી પર મોટ મોટી એવી કદમના સુધ્ધાં કોણ કરે? અને છતાં આજે આ વાસ્તવિક સત્ય આપણી પાસે પુસ્તકઢાકારે રજુ થાય છે લેખકે પ્રસ્તાવનામાંજ કહ્યું છે તેમ આ પુસ્તકમાં એમની પ્રતિભાની બાવીમે શ્રુતિઓતું સંગીત નથી. આમાં તો એક પંચમ સુરજ આલપાયો છે છતાં એ કેવો મોહક છે? જેલ ઓઝીસની ખારીએ લેખકને જીવનના સાદા તથા સાચા સુરોનો પરિચય કરાવ્યો છે અને એ એટલીજ અસરકારક રીતે લેખકે વાણીમાં ઉનાચ્યા છે. એટલે, લેખકે શરૂ કરેલી ઉપમાને ચાલુ રાખ્યું તો, એમાંથી પંચમના ગ્રામ પર બંધાએલું જીવનનું નમ્ર સંગીત સમાજ સમક્ષ ખડું થયું છે. એકલા ઉજ્જવીઆત વર્ગના રાજદારી કેદીઓનાં આંતરજીવનમાં ડોકાઉં આમાં કરાવાયું હોત તો મારા જેવાને આમાં બહુ રસ ન પડત. પણ અત્યારની સમાજ વ્યવસ્થાના અકસ્માતો અને અન્યાયોનો ભોગ બની ગુન્હેગાર તરીકે બદનામ થનાર પૃથ્વિપુત્રો અને મહેનતુ માનવતાનાં જીવનમાં—લાવના અને લાગણીનાં જીવનમાં—ડોકાઉં ડરવાની તક શ્રી. મેઘાણીએ આમાં ઉભી કરી છે એટલા મારે

લાગે છે. આ પુસ્તક માગી લે છે એવી સંવિસ્તર સમાલોચના આપવાનો અવકાશ મને નથી એ દીલગીર ચવા જેવું છે પરંતુ પુસ્તક વિશે મારો સામરો સંસ્કાર એવો છે કે બીભત્સ અને કરણરસની કવિતા રચવામાં શ્રી. મેઘાણી જરૂર સફળ થયા છે. એમની બાની (diction) એમને આમાં પણ સારી ચારી આપે છે અને ગ્રામ્યલોકોના નિત્યનાં જીવનના નજીકન પરિચયે સમૃદ્ધ બનેલી એમની કદમનાએ આ કાદખનિક પણુ નને નવલકથાની રસમય તાથી મઠી લીધેલ છે પુસ્તક શરૂ થાય છે ત્યારે જરા ધસડાતું લાગે છે: એક ધરાનોનો નિષ્ણાત ગવૈયો બીજા ધરાનાની ગાયકીને છેડે ત્યારે બને છે તેમ. પણ આગળ જતાં પુસ્તક રસમય બનતું જાય છે. સહુએ યાચવા જેવું એ પુસ્તક છે. ગુજરાતી સાહિત્ય ખરેખર સમૃદ્ધ બનતું હોય તો તે આવાં પુસ્તકોથી. ૨

કામદાર સ્ત્રીઓ—Women who work:—લેખક : ગ્રેઇસ હચીન્સ, પ્રગટ કરનાર : માટીન લોરેન્સની કંપની લંડન, કી. ૩ શી. ૬ પે.

છેક દૂરનાં લંડનથી આ પુસ્તક અમને અભિપ્રાય અર્થે મોકલવામાં આવ્યું છે તે સંતોષનો વિષય છે 'નવયુગ' ની એટલા પુરતી પ્રતિષ્ઠા પરદેશોમાં છે એ અમારે મનથી અભિમાનનો વિષય છે. આ પુસ્તકમાં જગતની કામદાર સ્ત્રીઓની હાલની સ્થિતિ, ખૂટીવાદ નીચે કામદાર સ્ત્રીઓની શી હાલત થાય છે, કયા કયા ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓ જોડાય છે, કેટલા કલાક કામ તેઓને કરવું પડે છે, પુરૂષોની અપેક્ષા એ સ્ત્રીઓને કેટલી રોજ મળે છે વગેરે

આપવામાં આવી, છે. તે પછીથી જુદા જુદા ધંધાઓમાં કુમારી અને પરણિત સ્ત્રીઓને શી શી મુશ્કેલીઓ પડે છે, જેને ઓછાં હોય એવી માતાઓની શી વધે થાય છે અને ધણીખરા વ્યવસાયોમાં રોકાએલી સ્ત્રી માત્ર ત્રીસજ વર્ષની કુમળી વયે કેવી છુટ્ટી જેવી બની જાય છે તેને સુંદર ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે. તે પછીનાં પ્રકરણોમાં હાલની ઔષધોગિક તકરારો-હડતાળોમાં કામદાર સ્ત્રીઓ કેવો વીરત્વભર્યો ભાગ લે છે તે જણાવવામાં આવ્યું છે. અને છેલ્લાં ત્રણ પ્રકરણોમાં એવિએટરશીઆની અંદર કામગર સ્ત્રીઓની સ્થિતિ શી છે તેનો ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે. મુડીવાદી તંત્ર નીચે અને સોવિએટ તંત્ર નીચે સ્ત્રીઓની હાલતની તુલના કરી તેમાંથી સાર ખેંચવાનું કામ લેખીકાએ વાંચકા માટે જ રાખ્યું છે અમારા મત પ્રમાણે સમાજવાદનું પ્રચાર-કાર્ય કરવાનો આ ધણોજ સરસ ભાગ છે. આધળા ન હોય તે બધાએ દેખી શકે એવી આ સ્થિતિ છે. ૨.

સાચી ઓળખાણુ:—સંપાદક હરભાઈ. પ્રકાશક ડા. ભેચર મેઘલ ઝોન્ડ સન્સ, રાજકોટ, મુદ્રિત છ આના.

દક્ષિણમૂર્તિ વિદ્યાર્થી જીવનના સંચાલકો તરફથી પ્રગટ થતાં પુસ્તકોનો જે પ્રવાહ ગુજરાતની આસરભૂમિ પર વહેતો રહે છે તેમાં આ પુસ્તક અમુક અંશે ભાત પાડનાર લેખાણું જોઈએ. ગુજરાતને શિક્ષણના વિષયમાં સજાગ જનાવવામાં એ સંસ્થાનાં પ્રકાશનો ખુબજ સહાયકારક નિવડ્યા છે; પરંતુ આ પુસ્તક નાતું હોવા છતાં ખીજાં પુસ્તકોની અપેક્ષાએ વધારે આવકારપાત્ર એટલા માટે લાગે છે કે એમાં જીવનોનાં પોતાનાં માનસ અને બાળકોના

પિતાઓનાં માનસને સીધી રીતે રજુ થવાને અવકાશ આપવામાં આવ્યો છે. ડાયરીમાં લખનારનું અંતર ગરાબર ઉતરે છે એ વિશે હરભાઈ જેટલો શ્રદ્ધાવાળો હું થઈ શકતો નથી. છતાં આ પુસ્તક રૂપે શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ અને માનસશાસ્ત્ર સાથે સખંધ ધરાવતા નવલકથાના લેખકો માટે ધણોજ સારો ખોરાક પીરસવામાં આવ્યો છે એ વાતની ના કોઈથી પાડી શકાય તેમ નથી. પુસ્તકના વિષયને અનુરૂપજ તેનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. અમુક જીવાન મગજને સાથે “સાચી ઓળખાણુ” કરી લેવાની આ તકનો લાભ સહુકોઈ લે એ મનઝવા યોગ્ય છે.

હાર્થ કેવારો:—લેખક: શ્રી. હરિપ્રસાદ બ્યાસ. પ્રગટ કર્તા, ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર. કેળાપીઠ સુરત. ૩૯ ૧૨૮. કીંમત આઠ આના.

હળવા સાહિત્યના પાત્રોમાં શ્રી. બ્યાસે લેખો લખીને ઠીક ઠીક પ્રસિદ્ધી મેળવી છે. એમના જૂના જૂના લેખોનો આ સંગ્રહ હળવા સાહિત્યના શોખીનોને વાંચવા જેવો છે. એ સંગ્રહમાં કેટલીક હાસ્યકથાઓ પણ છે, છતાં એ સંગ્રહને હાર્થ લેખોના સંગ્રહ તરીકે રજુ કરવાની લાલચ પ્રગટ કર્તાથી થોભાવી શકાઈ નથી. અમે આ સંગ્રહને હળવા સાહિત્યના એક સારા સંગ્રહ તરીકે આવકાર આપીએ છીએ. અને લેખકને એના સફળ પ્રયત્ન બદલ અભિનંદન. સા.

કેડીયાં: પ્રગટાવનાર શ્રી. કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી (પ્રકાશક: દક્ષિણા મૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર-ભાવનગર.)

છેલ્લા દશકાનાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં આપણે ત્યાં કવિતાસાહિત્યનો મોટો ફાવલ ઉતર્યો છે. તેમાં પણ મુખ્ય લક્ષણ એ કે

બહુધા એ જીવાન! કવિઓનું એ જ ન છે. પ્રસ્તુત કાવ્યસંગ્રહના ગ્રંથ લાઇ કુલુ-લાલ શ્રીધરાણીએ એ જીવાન કવિઓની હરોળમાં પોતાનું સ્થાન અત્યાર પહેલાં મેળવી લીધું છે, અને આ 'કાડિયાં' એ સ્થાનને હવે 'રજ્જુ' કરશે એમાં શંકા નથી.

શ્રીધરાણીની કાવ્યનિર્માણ શક્તિ સુંદર છે. તેની કવિતામાં ઉમિંગદેહ એટલો બધો ધસમસતો નથી કે ચિંતનને તે તાણી નય. ચિંતનભાર એટલો ચીકટ ને ભારે-ખમ નથી કે ઉમિની હરીયાળી તદ્દન ગુપ્ત વેશન બની નય. સુધ્ધુ ચિંતન તથા સરળ સરતા ઉમિપ્રવાહથી તેની કવિતા મૃત્યવર્તી બની રહે છે. શબ્દની પસંદગી બહુધા સંમુચિત અને લાવનિરૂપણ સરળ છે, છતાં કેટલેક સ્થળે સહેજ શબ્દાળ બની જવાયું છે. તે પણ કહી દેવાની જરૂર છે.

કેટલાક કવિઓમાં જેવામાં આવતું એકાંક્ય અહિં નથી. એકંદર જોઈ વિભાગમાં વહેંચાએલા આ કાવ્યસંગ્રહમાં આળકાવ્યો કહી શકાય તેવાં કાવ્યોથી માંડીને ગંભીર કાવ્યો તેમજ કથાકાવ્યો અને ગેય કાવ્યો રજુ થયાં છે. સાદાં વૃત્તોથી માંડીને પૃથ્વી જેવા ગંભીરધોષી વૃત્તના પ્રયોગોને લાઇ શ્રીધરાણીએ હથોડી

પર ચડાવ્યા છે, એટલે છંદોમાં પણ વિવિધતા લાવવી પોતાને દુષ્કર નથી એમ બતાવ્યું છે.

“ભરતીમેળ” વાળો વિભાગ જીવાન લોકોમાં ચેતનવેગ અર્થે તેવાં પાત્રો વ્યગીતથી ભરપૂર છે. “પાચીકા” ટાઢ ટચકલામાં બને તેટલી સરળતા લાવવાનો કવિનો પ્રયાસ નિષ્ફળ નથી થયો એમાં કહેવું જોઈએ. કથાકાવ્યોની લખાવટ એમને હાથે નીરસ નથી બની. ‘બાને,’ ‘ભરતી,’ ‘પૂજારી,’ ‘જીવાન,’ ‘શાન્તિનાદ,’ ‘નિધનની પછીતે,’ ‘કાડીયાં,’ એ કાવ્યો અવગમિન શુન્નરાત્રી કવિતા સાહિત્યમાં પ્રથમ પંક્તિનાં અધિકારી ગણાય તેવાં છે.

આશા છે કે ચિંતનને હલુ વધારે વિશાળ અને ઘેર બનાવી, શબ્દાળતા ઝાઝી કરી શબ્દોમાં સરળતા સાથે વેધક અર્થઘનતા લાવી, યુગનાં પ્રેરક બળોને હલુ વધારે પ્રમાણમાં પોતાની કવિતામાં ઝીલી, અને ‘કાડીયાં’ કાવ્યમાં કયાંક દેખાય છે તેવી અસ્પષ્ટતા કાવ્યોમાં લાવવાના મોહથી દૂર રહી. શ્રીધરાણી પોતાનો વિશ્વાસ ફક્ત બતાવશે અને શુન્નરાત્રી કવિતામાં પોતાનું કાયમી સ્થાન મેળવશે.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ જલોકો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા ડીઝાઇન ઉપરથી મનપસંદ જલોકો જેવા કે ફોટોઝીન્કો, હાફટોન વીગેરે ટાઇમસર અને ક્રીકાયટ લાવથી બનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ વીચે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

ઝોડીસમાં મેનેજરને મળો.

વર્ષ : ૭૬ :

નવયુગ

અંક : ૪ થો.

સંપાદકની સાથે—

આ જમાનો ઉતાવળનો છે. વાંચવાની બાબતમાં તો ખાસ એવું જ બન્યું છે કે વાંચનારની શક્તિ કરતાં વાંચવાની વસ્તુઓ ઘણી જ વધી ગઈ છે. અને ઘણી વખત તો એવું બને છે કે વાંચનારે શું વાંચવું અને શું ન વાંચવું એ નક્કી કરવા માટે બધાં સામયિકા ફેરવી જવામાં જ એટલો વખત નીકળી જાય છે કે પછી જે કાંઈ વાંચવાયોય લાગે તે વાંચવાનો વખત લાગ્યે જ રહે છે. આ વસ્તુસ્થિતિનું ભાન આપણાં વાંચન ઉત્પાદકોને પુરેપુરું થયું હોય એમ લાગતું નથી. પાશ્વિમાત્મ દેશોમાં તો આ સત્યની પીછાણ પુરેપુરી થઈ ચૂકી છે અને તેથી જ ત્યાં આગળ સામયિક સંપાદનની કળા ખુબ જ ખીલી છે. દરેક વાંચકને જે કાંઈ વાંચવું હોય તે તે મહેલાઈથી શોધી શકે એવી રીતે જૂદી જૂદી જાતના વિષયો રજુ કરવાની કળા એ લોકોએ અજાન રીતે ખીલવી છે. મને એમ લાગે છે કે એ કળા આપણે પણ અપનાવવી જોઈશે. આજ સુધી એ દ્રષ્ટિ બિંદુથી 'નવયુગ'માં પ્રગટ થતા લેખો પર સુચક મથાળાંઓ આપવામાં આવતાં. તેમાં જગ્યા ઘણી રોકવી પડતી અને તે છતાં વાંચકોને લખાણોનાં સ્વયં સ્વરૂપનો બરાબર ખ્યાલ ન આવી શકતો એવો મને

અનુભવ થયો છે. એટલે શરૂઆતમાં આ લખાણુ મારફત દરેક લેખનો પરિચય આપવાની આ પ્રથા આ અંકથી હું દાખલ કરું છું. તોફાનને એ કેવીક ખાત થાય છે તે હવે જોવાનું રહે છે.

આ પ્રથા દાખલ કરવામાં એક બીજો આશય પણ રહેલો છે. 'નવયુગ'માં બનતાં સુધી એવી જ જાતનાં લખાણુ દાખલ કરવાં કે જેથી જીવનની ઘણીખરી પ્રગતિકારક માત્રાઓમાં સામાન્ય રીતે રસ લેતી હોય એવી દરેક વ્યક્તિને તે વાંચવામાં રસ પડે એવી નીતિ પહેલેથી જ અખત્યાર કરવામાં આવી છે. એ નીતિ વધારે સારી રીતે જળવાઈ રહે એવો મારો હમણાંનો પ્રયાસ છે. એટલે તેના લેખો જેમ બને તેમ વધારે વંચાય. એ મારી ઈચ્છા છે આ કારણથી પણ ઘણા ખરા લેખોનો ટુંક પરિચય આ રીતે આપી દેવાનો આ પ્રયાસ હાથ ધરાયો છે.

નવયુગના આ અંકમાં ત્રણ કાવ્યો આપવામાં આવ્યાં છે. ત્રણે શ્રમ-જીવીઓનાં જીવનને પોતાનું વસ્તુ બનાવે છે. "નવયુગ"માં આ પ્રકારનાં કાવ્યો જ ઘણુખરું પ્રગટ થાય છે તેવું એક કારણ એ છે કે એ અમારી નીતિને અનુરૂપ છે. બીજાં કારણ એ છે કે ચાંદો, ઉષા, સૂરજ, કમળ, ભમરા, પવન વગેરેને લગતાં

કાળ્યો, આત્મકેન્દ્રિત વ્યક્તિઓની અંગન લાગણીઓને આગળ ધરતાં કાળ્યો અને એ પ્રકારની બધી કાવ્યસામગ્રી સાહિત્ય કારોને ભલે ગમતી હોય પણ તેનો છવનની સાથે ઘણો ઓછો મેળ હોય છે. આથી કરીને 'નવયુગ'માં જે કાળ્યો પ્રગટ થાય છે તેમાં કવિત્વની દૃષ્ટિએ મહત્વ ભલે ઓછું હોય પણ તેમાં સકલ્પતા અને વાર્તાવિહતાનાં પ્રતિબિંબો તો જરૂર હોય છે. 'નવયુગ'નાં આ અંકનાં કાળ્યો એ સામાન્ય વલ્લુનને અતુરૂપ છે એમ જરૂર જણાઈ આવશે.

'પુસાર થતા માસનું' રાજકારણું' એ નવયુગનું કવિત્વ અંગ છે. કોઇપણ રાજકીય પક્ષની સાથે જેને સીધો સંબંધ ન હોય એવા સમાજવાદી આદર્શોનાં દૃષ્ટિબિન્દુથી આગસ્ટા માસ દરમિયાન આલેલી રાજકીય પ્રવૃત્તિઓનું વિદગ્ધાવ લોકન કરી વિશાળ આમવર્ગની દૃષ્ટિએ તેની ઉપયોગિતા આંકવાનો પ્રયાસ એમાં કરવામાં આવે છે. આ વખતે રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કાયવાહક સમિતિએ મુંબઈ ખાતે કરેલા કરાવો અને વિશ્વયતમાં હિન્દના માજી હાકેમોની પ્રવૃત્તિ વિશે એમાં લખવામાં આવ્યું છે.

“એ સમાજવાદથી ચેતતા રહેજો” વાળો લેખ એક સમાજવાદી વિચારકની કલમે લખાયેલો છે. ગાંધીજી કોંગ્રેસના સમાજવાદી પક્ષને શરતી અનુમતિ આપે છે તેમાં શો હોય રહેલો છે, અને મૂડી મજૂરીના પ્રશ્નો તરફ ગાંધીજીની વલણમાં કઇ જગ્યાએ સૂઝ રહેલી છે તે બતાવવાને એમાં પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

આજે જગતમાં 'ઇઝમો'—વાદો—પ્રબળ વધી પડ્યા છે, જૂદા જૂદા દેશની

રાજ્યપ્રથાઓ, જૂદી જૂદી શાસનપદ્ધતિઓ, અને સમાજવાદ સંબંધી લોકોના મનમાં ઉડી રહેતા અનેક પ્રશ્નોના સરળ જવાબ આપવા માટે “મુંઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ” વાળી લેખમાળાને હાલતુરત મટે ‘નવયુગ’નું અંગ બનાવવામાં આવેલ છે. આજે તો કોઇ એન્જનીયરીંગ કોલેજમાં દાખલ થવા જતાં વિદ્યાર્થીઓને પણ એમ પુછવામાં આવે છે, “ફેસીઝમ શું છે?” “કોમ્યુનિઝમ શું છે?” વગેરે. વિદ્યાર્થીઓ ખીચારા મુંઝાઇ પડે છે; અને આવીજ મુંઝવણનો અનુભવ છવનમાં ખીખે ઘણાં માણસોને થાય છે. આ મુંઝવણ ટાળવી એ આશ્ચર્યથી આ લેખમાળા આપવામાં આવે છે. આ સંબંધમાં ‘નવયુગ’ ના વાંચકો પણ પોતાને મુંઝવતા સવાલો લખી મોકલશે તો તેનો જવાબ આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવશે. હાલતુરત તો જે સવાલ જવાબો આપવામાં આવે છે તે અમેરિકાના પ્રખ્યાત વિચારક હાફમેન—મુક્તીઅસનાં “અમેરિકન શીમેન” પત્રમાં આપતા સવાલ જવાબોજ છે. વાંચકોને તે ગમ્યા છે એટલે તે આપવાનું ચાલુ રાખ્યું છે.

“[હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો]” સ્ત્રીઓમાં લોકપ્રિય અને તેવું “નવયુગ” નું અંગ છે. અંગ્રેજીમાં આ વિષયને લગતું એજ લેખકનું પુસ્તક જે લોકપ્રિયતા સંપાદન કરી રાક્યું છે તે એવી આશા પ્રેરે છે કે સુજ્ઞતામાં પણ તે લોકપ્રિય બનશે. અનેક પ્રકારના સામાજિક સીતમૈથી રીખાતી અથવા હેરાન થતી દરેક જાતે એ લેખમાળા અવશ્ય વાંચવી જોઈએ. મને પોતાને સહન કરવા પડતા અન્યાયો-મૈથી ઉગરી જવા માટે કાયદો તેમને

કેટલા પ્રમાણમાં સહાયક હોય તેમ છે તે તેઓ તેનાથી જાણી શકશે. આજ કારીને લગ્નજીવનના હકકો સંબંધી તેમાં આપવામાં આવતી માહેતી તેમને ખુબજ ઉપયોગી થાય તેમ છે.

જાણીતા અંગ્રેજ લેખક અને પત્રકાર મી. એચ. એન. પ્રેમ્સ્ટરોડે હમણાં એક પુસ્તક લખ્યું છે. “શાંતિ કે મીઠકત?” એમાં એમણે એમ અફર રીતે સાબીત કર્યું છે કે ખાનગી મીઠકત અને શાંતિ-વ્યક્તિગત કે સામાજિક-એ બે પરસ્પર વિરોધી વસ્તુ છે. એ પુસ્તકનો આખાં જગતમાં સારો આદર થયો છે. પુસ્તક આપણાંમાંના દરેક વાંચકું જોઈએ. ખુબી અને જાણીએ છીએ કે ‘નવયુગ’ના વાંચનારાઓમાંના તેવું ટકાની શક્તિની બહારનો એ વિષય છે, એટલે જ એ ઉપયોગી પુસ્તકનો સાર ભાગ એક લેખરૂપે આ અંકમાં “શાંતિ કે મીઠકત” એ લેખમાં રજૂ કરાયો છે. સામાજિક પ્રશ્નોમાં રસ લેનાર સહુકોઈ તે વાંચે.

આ ઉપરાંત ‘રખ્ખરનું’ રાજકારણ’ ૧૯૧૪ અને ૧૯૩૪, ‘એશિયાનો મનરો સિદ્ધાંત’ અને ‘જર્મન હત્યાકાંડનું રહસ્ય’ એ બધા સમકાલિન રાજકારણ પર વેધક પ્રકાશ પાડનારા લેખો છે. અમારી એવી માન્યતા છે કે જ્યાંસુધી આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણના પ્રજાગ્રહ પ્રવાહોનું ઠીક ઠીક જ્ઞાન આપણે ન ધરાવીએ ત્યાંસુધી હિન્દી રાજકારણ વિશે આપણને સાચી દ્રષ્ટિ સાંપડે નહિ. ઉપરાંત આજે વિદ્યાનગી પ્રગતિને લીધે જગત વધારે અને વધારે નજીક આવતું જાય છે. ન્યુયોર્કનાં

૩ બજારના હાથ ઉપર આપણા વેપારીઓ સદા ખેડે તો એ બજારોને અસર કરનાર એ દેશોની રાજકીય પ્રગતિઓ તરફ આપણે ઉદાસીન રહીએ તે કેમ જ ચાલે? ઉપરાંત આ બધા લેખો જે લેખકોને હાથે લખાયા છે તેઓ આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણના અચ્છા અજ્ઞાસી છે એટલે એ લેખો વાંચકોને માટે ખાસ મનનીય બને તેમ છે.

આ બધું આપવાની સાથે વાંચકોને ગમત સાથે જ્ઞાન આપનાર, તેમને ખુશમીજીજી બનાવનાર હજારો સાહિત્યપુરતા પ્રમાણમાં આ અંકમાં પણ પીરસવામાં આવ્યું છે. આ અંકમાં ચાર ટુંકી વાર્તાઓ અને એક હળવો નિબંધ આપવામાં આવ્યાં છે. તે બધાંએ વાંચકોને ગમશે એવો વિશ્વાસ છે.

‘સાહિત્ય-સમાલોચના’ વિશે વાંચકોને ખાસ કંઈ કહેવાપણું રહેતું નથી. ફક્ત એટલું જ કે પુસ્તકોનાં અવલોકનમાં કથાના મૌલિક સિધ્ધિતાની દ્રષ્ટિએ ચર્ચા કરવામાં આવે છે. અને એ ચર્ચા વાંચકોમાં વધારે વિવેકબરી રસદ્રષ્ટિ કેળવે અને લેખકોને માર્ગદર્શક અને ઉત્તેજન આપનારી થઈ પડે એવી બનાવવાનો અવલોકનકારોનો આશય હોય છે.

આ કોલેજો મારફત સંપાદક વાંચકોની સાથે અંગત વાતચિત કરવાની તક લે છે. જે સામાજિક આદર્શની વધારે નજીક આણવા માટે ‘નવયુગ’ હસ્તી ધરાવે છે તેની સિધ્ધિમાં ‘નવયુગ’ મારફતે તેનો સંપાદક અને તેનું વાંચકમંડળ વધારે નજીક આવે એ એક અલિશાયા છે. તે સફળ બને એમ આપણે બધા ઇચ્છીએ.

નવયુગ

જુલાઈ ૧૯૩૪.

વર્ષ ૬ કુ. :: અંક ૪ થો.

રાજકીય

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ	...	વિવસ્વત	...	૪
એ સમાજવાદથી ચેતતા રહેજો ...	...	વિવસ્વત	...	૬
રખખરનું રાજકારણ ...	...	...	...	૪૬
૧૯૧૪ અને ૧૯૩૪ ...	...	...	...	૫૩
ભાવિ યુદ્ધના ભણકારો ...	...	...	...	૬૩
એશિયાનો મનરો સીધાંત ...	...	સર્વલાષ્ટ	...	૭૪
હિટલરના ત્રાસવાદની ભીતરમાં ...	...	વીવસ્વત	...	૮૮

ભાવના-વિચારપદ્ધતિ

મુજવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ	...	...	...	૧૭
હિન્દી સ્ત્રીઓના કામદેસર હકકો	...	રમણીક વી. મહેતા	...	૨૨
શાંતિ કે મિલકત ? ...	...	...	...	૩૫

વાર્તાઓ

અનાનખાનાનાં જહનમમાંથી	...	...	...	૨૯
ચિત્રની વાચ્ય ...	...	સાદીક	...	૪૯
બોલકી ...	...	તેજુમાનસંગ	...	૫૮
સાગર સમાધી ...	...	કુ. બસુએન લોટવાલા	...	૬૯

કાવ્યો

બેજ રંગતા ...	...	ચીનુભાઈ ડોકટર	...	૧
પ્રભાત ...	...	નાગરદાસ અમરેશ પંડ્યા	...	૨
મજુર ...	...	ધૈયર્થદે. જુધ્ધ	...	૩

વિશિષ્ટતાઓ

કાળાઓની શીક્ષુશી	...	સર્વલાષ્ટ	...	૪૧
સંપાદકની સાથે...	...	...	...	...
સંચય ...	...	...	...	૭૬
તાશત અને તંદરસ્તી	...	...	...	૮૪

□ ગ વા ક્ષ : : : ચાં દા બા

[આ ચિત્ર સંજ્ઞાથી વધુ માહિતી માટે જુઓ: "સંપાદકની સાથે-"

જમની સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી ભગવંતે પુરુષોત્તમ સ્વામીને
ઔચિત્ય સહિત આર્પણં બ્રહ્મ

✠ યુગધર્મ ✠

—(૦)—

આપણે ઈચ્છીએ કે નહિ પણ નવયુગ આપણી વચ્ચે આવી લાગ્યો છે. તેને સત્કારનારા, તેનાં બળોને પારખી તે અનુસાર પોતાનું જીવન ગોઠવનારાજ સુખથી જીવી શકશે અને પ્રગતિ સાધી શકશે. તેને નહિ પીછાણનારા કિંદતવ્ય વિમુઢ બની ગોથાં ખાશે, વસ્ત્રોપત કડીને નિરર્થકતામાં વિલાઈ જશે. અમણી લોભ અને અમણ્યાં માણસોની વચ્ચે જાણે કોઈ ગુઢ સત્તાને હાથે ફેંકાઈ ગયા હોય એમ આખો જનમારો તેમને લાગ્યા કરશે અને મરતી વખતે સારી રીતે જીવ્યાનો સંતોષ તેમનાં મુખ પર નહિ હોય. પ્રગતિનાં પૂરની સામે તરવામાં કોઈ કદિ ક્ષાંત્યું છે? અને આજે જેનાં આગમનના ભણકારા વાગી રહ્યા છે એ કોઈ સામાન્ય પૂર નથી, એ તો ઘોડાપુર છે. ભલભલાના ગાત્રો ઢીલાં કરી નાખે એવાં એનાં વેગ અને ધુધવાટ છે. પામર માનવતાએ તેની સામે બાંધેલા રાજ્યસત્તા, આર્થિક વહેવારો, ધર્મ, નીતિ એ બધાંના બંધનો એ તોડી નાખશે. સાહિત્ય અને કલાનાં રૂઢ સ્વરૂપોને એ ઘીઈ નાંખશે.

કાયરો, શોષકો અને અજ્ઞાન માણસો એનાથી દુલ્લ ઉઠશે. સદીઓથી વહેલા ક્ષીણ અને મલીન જીવનપ્રવાહોની પરંપરાને ધ્વજનારાઓ ભયભીત બની જશે. જેમને મૃષ્ટિકમના અટલ નિયમોમાં શ્રદ્ધા હશે તેઓજ એ ભ્રમને રાચશે—પોતાનાં હૃદય અને યુદ્ધિને સ્થિર રાખી શકશે.

મહાપૂર આવે ત્યારે પાણી ડહોળાંજ હોય, તોફાનીજ હોય; નવસર્જન પહેલાંના સંહારની ભયંકરતા એમાં હોય; પરંતુ એ ડહોળાણુ, એ તોફાન, એ ભયંકરતામાંજ જીખી ધરતિની નવપદ્મવતાનાં વચન સમાજેલાં છે.

આ શ્રદ્ધા તમે ધરાવી શકો છો? જો ન ધરાવી શકતા હો તો તમારે માટે કોઈ આશા નથી. જો ધરાવી શકતા હો તો તમારી ફરજ છે કે એ મહાપૂરનો માર્ગ અને તેટલો સરળ બનાવો. તેનાં તોફાનને ઓછું સંહારક બનાવવા તેના માર્ગમાં પડેલાં બંધનો ઉઠાવી લેવા કામે લાગી જાઓ. વૃદ્ધ પેઢીના હો તો એ મહાપૂરના માર્ગવિધાયક બનવા તમારાં બાળકોને તૈયાર કરો; તરૂણ પેઢીના હો તો પ્રગતિપ્રવાહના

બેજ રસ્તા.

આ અમારે માર્ગે શી આકૃત ખડી છે ?
આપડાની છાપ અમ ઉપર પડી છે !
ગભ નિધન ! જન્મભર લક્ષ્મી નડી છે !
હુખની સ્વારી શીરે હરદમ ચઢી છે !

ભય રહ્યો બેઠારીનો ઉર હર ઘડી છે !
શું કયું તેની સગા આવી કડી છે ?
મોજ ને આરામની તો ક્યાં ઘડી છે ?
ભૂખની ભટ્ટી સગ રહે ભડભડી છે !

ચાકમાં જરૂરીયાતોય મેળવવા લડીને !
કહાડી નિઃશ્વરી કંગાલિયત અંદર સડીને !
દિલામો માણીએ અશ્રુ અમે નિષ્કળ રડીને !
રણાએ રોટલો શ્રીમાનના પામે પડીને !

હુખી હૃદય અંદર ઉંડી કાટો પડી છે !
તમ યસમાં કાયા અમારી ભડભડી છે !
તમ સ્વાયંભૂય મેના અમારા પર ખડી છે !
જગમાં જરીએ ના દયા અમને જડી છે !

કરણ કયની અમારી સવને સઘળી કહી છે !
અમારે છપવાને એક પણ આરો નહિ છે !
સહેવાય ના રહેવાય હદ આવી ગઈ
માનવ—હૃદયમાંથી હવે શ્રધ્ધા ગઈ છે !

પાપ—પૂણ્યોની કથા જૂની ચઢી છે !
પાપ—પૂણ્યોની નહિ હમ્તી કંઈ છે !
પાપ હોયે તો ન મેં કીધું કંઈ
તો પછી આની દશા શાને ચઢી છે ?

ને પૂણ્ય પૈસા હોય તોજ દરાય છે !
હોય પૈસા પાપ સર્વે હરાય છે !
પૂણ્ય પૈસામાં રહ્યો ના બે છે !
પૈસા સગાએ પૂણ્યમાં જ ગણાય છે !

હું હવે પરમેશને માતું નહિ !
એની પ્રભુતા લેરા પીછાણું નહિ !
પક્ષપાતી શું પ્રભુ કહેવાય છે ?
એ ન રીઝે હોય ને નાણું નહિ !

બે જ રસ્તા છે ગરીબો બેઠ લો ?
એક પાછળ પ્રાણ હોયે ગ્રાહ લો ?
હાં આ છપનથી હાથ સત્પર ધોઈ લો ?
નહી તો કરી બળવો જગતને બેઠ લો ?

શ્રીમદ ગુણભાઈ આણંદજી વાવડા
તરદેશી સંવિનય સંપ્રેમ લેલ,
સ્વર્ણી સ્વ. વિનયીના રત્ન માર્ગે
શ્રી વાર્ધક્ય મુક્તિ સમાર

પ્રભાત

—:૦:—

(પૃથ્વી)

વિતી રજની વીર ઓ ! તિમિર તેની સાથે ગયું,
પુનિત પંખાતનું પ્રકટ તેજ પ્રવેં યયું ?
પણે અળહજે તું ને, સુલગ ભગં ભાનુતણું,
ઉદાત્ત બલ આપતું, કર નિશાન એ આપણું
પ્રમાદ તણ બ્રાત ઓ પડતું જંગમાં જાગીને,
જય શ્રી હીતી બાહુથી વર યથેચ્છ લે માગીને.
મહાન ગત ભૂતનાં સ્મરણુ વ્યથં ક્રીધાથી શું ?
પુછે જગત વતંમાન મહિં કયં તેં ક્રીધું શું.
તું વિશ્વ ઇતિહાસમાંહિ નિજ સ્થાનને મેળવ,
જતો કલપના તણા સ્વરગમાંહિ મિથ્યા ભવ.
તું પુત્ર મનુનો, તુંથી અમર ઓ ડરે, જગ્ય તો,
શું કામ ધરી ક્ષુદ્રતા હવન જન્તુનું હવતો ?
ઉભો મરડી અંગ યા, જગત યુધ્ધમાં જા અરે !
સ્મૃતિ પટ લખાવને સ્વયશ ઉમના અક્ષરે !

નાગરદાસ અમરજી પંડ્યા.

મંજુર.

હવે તો જીવન હાર્યો, યાકનો માર્યો, ખરે કરું આપઘાત.

માર વાગ્યાની સીટી સાંભળી,

હાળજી ફડફડ યાય;

હજી તો સુતો દસ વાગ્યે ત્યાં,

ઘડેલું ઉઠવું હાય! હવે તો. ૧

અઢાર કલાક નોકરી કરી

ચાકરી જાઉં અપાર;

ભોંય પથારી સુધ રહું ને

ખાવામાં તો જાર. હવે તો. ૨

નારી મારી નિર્જાળ લારી,

તેની દવાના નથી દામ;

બાળક તો દુધ મટે રોતાં,

ઘરમાં પુટલાં દામ; હવે તો. ૩

કરું મંજુરી મેંનત પુરી,

તોય ન પેટ ભરાય;

અધું ઉધાડો ટાઢે ધુ-જી,

દીલ જાહુ ગભરાય. હવે તો. ૪

નસીબ જડયું લોઢા સાથે,

તેને આપુ પ્રાણ;

ઉપાય બીજો કાંઈ ન સુજે,

પુરે પુરી મોકાણ. હવે તો. ૫

શ્રીમંતોના! યંત્ર અમે તો,

અમથી મેળવે ધન ધનવાન;

રકત કમાણી ખાપ અમારી

હુટે અમારા જાન. હવે તો. ૬

ધૈર્ય અંદ્ર ૨. બુદ્ધ, લાઠી.

વિચાર વાતાવરણમાં પ્રસરેલી આંધી

રાજકારણમાં પો-
તાની સરતો

મંજૂર રખાવવાની મહાસભાની સક્રિય જોમ જોમ ક્ષીણ થતી જાય છે તેમ તેમ હિન્દને આપવાના બંધારણીય સુધારાઓ સમર્થિત થઈને રાજ્ય કરનાર વર્ગ પાછા પગ કરતો જાય છે. આ પીછેહઠ એટલી હદે પહોંચી છે કે હિન્દને રાજકીય છુટછાટો આપવાની આખતમાં બહુ જ સંકુચિત મનોદશા ધરાવનાર નોકરશાહિના મોવડીઓ પણ હવે તો ભડકી ઉઠ્યા છે. આમ થવાનું કારણ એ નથી કે એ રફેડ સર્જીને હિન્દીઓની રાજકીય આકાંક્ષાઓ તરફ સહાનુભૂતિ છે. પરંતુ પ્રત્યક્ષ અનુભવ ખરેખરી એ બરાબર પીછાણે છે કે તેમના વિલાયતમાં બેસી હિન્દનો વહિવટ કરનારા દેશજન્યુઓ રાષ્ટ્રીય મહાસભાનાં અને બીજાં પણ રાષ્ટ્રીય ઉત્થાનનાં બળોની મદ્યઆંકણીમાં જખ્ખર ભૂલ કરે છે. એટલે કે ઠર સ્થિતિચૂરતોની આગેવાની નીચે શ્વેતપત્રમાં સુચવાએલા સુધારાઓને પણ ઘોષ નાખવાને બીટીશ મુત્સદ્દીઓ તૈયાર થશે તો હિન્દમાં કામ કરી રહેલા તેમના આડવાઓ માટે સ્થાપિત સત્તાની સલામતિ જળવી રાખવાનું કામ બહુ જ પિકટ બની જશે. તેઓ સમજે છે કે નવા સુધારાઓએ ઊભી કરેલી ઇન્દ્રજાળ હિન્દી મુત્સદ્દીઓ અને મહાસભાવાદી આગે-

વાનોને એ પાંચ વર્ષો સુધી તો પોતાના મોહપારામાં જકડી રાખવાને સમર્થ થશે. પણ એ સુધારાઓની વાત અચોક્કસ મુક્ત માટે અધ્ધર લટકતી રાખવામાં આવશે અથવા તેમને વધારે મોળા બનાવી દેવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવશે તો મામલો ખીચકી જશે. આ કારણથી જ વાઈસરોય લોડ વિલિંગ્ટન, બંગાળના ગવર્નર સર જહોન એન્ડરસન, યુક્ત પ્રતિના માછ ગવર્નર સર માલ્કમ હેઝલી, મુંબાઈના માછ ગવર્નર સર ફ્રેડરીક સાઈક્સ અને બીજા માછ સત્રપોનો જમેલો લડનામાં જામ્યો છે. આ બધા લોકો એમ પણ સમજે છે કે આવતે વર્ષે નાનું શહેનશાહના કારભારનો રજત મહોત્સવ ઉજવવાનો વિચાર ચાલી રહ્યો છે તો એ પ્રસંગને અનુરૂપ થઈ પડે તેવાં થોડાંક ઉત્તર પગલાં અને એથી વધારે ઉદ્ધર વચનોનો ઉપયોગ પણ એ વખતે કરાવો જોઈએ. એટલે એ આખતમાં શું કરવું ચાગ્ય થઈ પડશે એની વિચારણામાં ભાગ લેવા પણ તેઓ ત્યાં મળ્યા છે. ઉપરાંત એક પછી એક હિન્દી રાજમહારાજઓ પણ હમણાં વિલાયતને માર્ગે પળી રહ્યા છે. એટલે એ ઉત્સવને પ્રસંગે દીલ્હી ખાતે શહેનશાહિ દરબાર ભરવાની પણ વિચારણા ચાલી રહી હોય એ બનવાજોગ છે. એ તો જાણીતી વાત છે કે પોતાના

અમલ દરમ્યાન આવી જતના શહેનશાહિ સમારંભો યોજાય એ પરદેશી નાદરશાહિના દરેક અંગભૂતની એક આકાંક્ષા હોય છે. એટલે એ સિદ્ધ કરવાને માટે તેઓ આકાશ પાતાળ એક કરવાને પ્રયત્ન કરે એ દેખીતું છે. એવે વખતે હિન્દને ઉદાર વચ્ચનો આપવા ઉપરાંત આગામી સુધારાઓ સળંગે વિશેષ કંઈ નહિ તો કંઈક નિષ્ણ-યાત્રિક શબ્દો જરૂર ઉચ્ચારાવા જોઈએ અને સઘળા રાજ્યદારી કેદીઓને છોડી મૂકવા જેવાં પ્રગતે સંતોષ યાય એવાં કંઈક પગલાંઓ પણ તેવાં જોઈએ. આ બધી બાબતો સળંગે જીવનના મુત્સદ્દીઓ સાથે મંત્રણા ચલાવવા માટે હિન્દી વર્કિ-વટનો રાધો અનુભવ ધરાવનારા સર્જનો એકલા થયા છે અને તેઓ બહાર ગમે તે પ્રકારનાં ભાષણો કરે પણ અંદરખાને આ વિષયો પર વાટાઘાટો ચલાવી રહ્યા છે, એમ અમે ચોક્કસપણે માનીએ છીએ.

ત દરમ્યાન હિન્દમાં મહાસભાનું રાજ-

કારણ હજી તાવડામાં ઉઠવા કરે છે. ધારાસભાવાદીઓ, નાદેરવાદીઓ, હિન્દુ મત્સભાવાદીઓ, અને સમાજવાદીઓ વચ્ચે હજી ઠીક ઠીક વૈમનસ્ય છે. અને એ બધાંને સાથે સંકળાએલાં રાખવા માટે બધીએ તકરારી બાબતોમાં બીનું સંકલ્પવાની નીતિ અખત્યાર કરતામાં આવે છે. પટ્ટણા ખાતે મળેલી મહાસમિ-તિની બેઠકમાં એવી નીતિ અખત્યાર કર-વામાં આવી હતી અને તે પછીથી પસાર થએલા માસ દરમ્યાન મુ'બાઇ ખાતે મળેલી કાય'વાહક સમિતિ અને ધારાસભા સમિતિની બેઠકમાં પણ લગભગ એમ જ કરવામાં આવ્યું હતું. પરિણામ એ આવ્યું છે કે મહાસભાની હાલની પ્રત-

તિઓ નાદરશાહિને કાંઈ રીતે ઉપાધિ ઉપજાવે તેવી નથી.

મુ'બાઇ ખાતે મળેલી મહાસભાની ધારા-

સભા સમિતિએ શ્વેતપત્ર અને કામી સુદાદા સળંગે કાય'વાહક સમિતિના નિષ્ણ-યને મંજૂર રાખી વડી ધારાસભાની આગામી સુ'ટણી માટે મહાસભા તરફથી ઉમેદવારી કરવા ઇચ્છનાર માટે પ્રતિજ્ઞા-પત્ર નિર્ણયિત કયું અને સુ'ટણીને લગતું કસું નિવેદનપત્ર બહાર પાડ્યું. આ બંને સળંગે કંઈ ખાસ કહેવા જેવું નથી. ધારાસભા સમિતિ સળંગે ધ્યાન જોય-નારી બાબત એ છે કે તેમાં નવા ઉદય પામેલા સમાજવાદી પક્ષના એક સભ્યને રથાન મળ્યું નથી. સમાજવાદીઓએ ધારાસભાઓ સળંગે હજી પોતાની નીતિ બરાબર સ્પષ્ટ કરી નથી એ વસ્તુ પણ કદાચ આ ક્ષતિને માટે જવાબદાર હોય.

કાય'વાહક સમિ-તિએ મુખ્ય ત્રણ

કારણો પસાર કર્યા છે. એ ત્રણે કારણો ખુબ ચર્ચા માગી લે તેવા છે.

પહેલો કારણ શ્વેતપત્રને લગતો છે. એ કારણમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે શ્વેતપત્રનાં અંધારણને નામજૂર રાખવું. ક્યે ધોરણે નામજૂર રાખવું અથવા તેને ઉડાવી દેવાને માટે કંઈ જનતની કાય-પદ્ધતિ અખત્યાર કરવી તે દર્શાવવાની તરફી કાય'વાહક સમિતિએ લીધી નથી. કદાચ આ ઉપેક્ષા હેતુપૂર્વકની છે. કારણ કે કાય'પદ્ધતિ સળંગે આમ જોઈ રાખ-વાથી જૂના સ્વરાજ પક્ષને પગલે ચાલ-વાની તમજા ધરાવનારા ધારાસભાવાદી-ઓનો ભાગ સરળ બને. અને આમ બીનું

સંકલ્પાનુ" હોવાને લીધે જ આ બધા
 શુદ્ધરથો બંધારણવાદને નિષ્ક્રિય અને લપ-
 સણે માર્ગે પળ્યા છે એવો કોન્ગ્રેસ સમા-
 જવાદીઓનો વહેમ વધારે વજનદાર બને
 છે એ બાબતમાં સત્ય શું છે તે તો
 વખત આવ્યે એની મેળે બહાર આવશે.
 પણ તે દરમિયાન કાર્યવાહક સમિતિએ આ
 અગત્યના પ્રશ્ન સમર્પી કંઈ ચોક્કસ નેતૃ-
 ત્વ નથી આપ્યું એ મુદ્દો ધ્યાન ખેંચી
 રહે છે.

કોમી યુકાદા સમ- થમાં કાર્યવાહક

સમિતિએ તટસ્થતાની વૃત્તિ ધારણ કર-
 વામાં ડહાપણ જોયું છે. આજસુધી મહા-
 ત્મા ગાંધીની સરદારી નીચે કોમવાદ સાથે
 એડા-પીટાના કાર્યા પછી કમલ આ જ
 માર્ગ મહાસભા માટે વ્યવહાર છે. પણ
 એ રીતે પડ્યું પાતું નિભાવી લેવા સરખી
 વલણ અપત્યાર કરવાની સ્થિતિ પોતાનો
 આખરી રાષ્ટ્રવાદી ઉદ્દેશ આગળ નધરીને એ
 સમિતિએ સાચા રાષ્ટ્રવાદીઓના મનને સંશય
 વિષયમાં નાખી દીધેલ છે અને ડો. મુન્ને
 જેવા કટ્ટર હિન્દુ મહાસભાવાદીઓને પણ
 કોન્ગ્રેસ સામે કટાક્ષ કરવાની તક આપી છે.

એક વસ્તુનો જ્યાં સ્વીકાર કે અસ્વી-
 કર જ કરવાનો હોય ત્યાં તટસ્થતા જાળ-
 વવી એટલે એ વસ્તુનો પાછવે બારણેથી
 સ્વીકાર જ કરવો એ વાતથી કાર્યવાહક
 સમિતિનો એ ઠરાવ ઘડનારાઓ વાકેફગાર
 ન હોય એમ માનવાને અમે તૈયાર નથી.
 એટલે હાલતુરત તો કોમી યુકાદાનો
 કોન્ગ્રેસ તરફથી સ્વીકાર જ કરવામાં
 આવ્યો છે એમ માનવાનું રહે છે. આ સ્વી-
 કારની પછવાડે ઇતિહાસ રહ્યો હોય એમ
 લાગે છે. માનવાને કારણે કે કોમી યુકાદાની
 વિરુદ્ધ ઠરાવ કરવામાં આવે તો કોન્ગ્રેસ-

માંથી ખસી જવાની ધમકી ડો. અન્સારી
 અને બીજા રાષ્ટ્રવાદી મુસ્લીમ આગેવાનોએ
 આપી હતી. એ સ્વીકારવામાં આવે તો
 એ જ રીતે વતવવાની ધમકી પડિત
 માલવીઆ અને શ્રી. અણ્ણે જેવા હિન્દુ
 મહાસભા તરફ ઢળનારા શુદ્ધરથોએ આપી
 હતી. પરિણામે કાર્યવાહક સમિતિને
 મુસ્લીમોને છ'છેડવામાં ડહાપણ ન જણાયું.
 અને નેથી તટસ્થતા દાખવતો ઠરાવ તેણે
 પસાર કર્યો. કાર્યવાહક સમિતિની એ
 પ્રકારની વલણથી અસંતુષ્ટ બનીને પડિત
 માલવીઆ અને શ્રી. અણ્ણેએ ધારાસભા
 સમિતિ અને મહાસભા સમિતિમાંથી
 પોતાના હોદ્દાઓનાં રાજનામાં આખ્યાં
 પરંતુ એ ઠરાવ પર સમિતિની હવે
 પછીની બેઠકમાં ફરીથી વિચાર કર-
 વામાં આવશે એવું વચન આપીને
 હાલતુરત તો તેમનાં મન મનાવી લેવામાં
 આવ્યાં છે. પરંતુ એ પ્રશ્નનો એટલેથી જ
 અંત નથી આવતો. મહાસભાની અપારની
 હરેજનમાં એ પ્રશ્ન પર ભવિષ્યમાં જરૂર
 લંગાણ પડશે એવા સંયોગો અત્યારે તો
 દેખાય છે.

કોમી યુકાદા પર એ પ્રકારનો ઠરાવ
 કર્યા પછી પણ વ્યવહારમાં તેનું એર
 એકાદું કરી નાખવાનો ઉપાય મહાસભાને
 સુચવવામાં આવ્યો છે, છતાં એ ઉપાય
 હાય ધરવાની દાનત મહાસભાના મોવ-
 ડીઓ ધરાવતા હોય એમ માનવાને
 અત્યારસુધી કારણ મળ્યું નથી એટલે
 મહાસભા કોમવાદ તરફ ઢળી છે એવા
 હિન્દુ મહાસભાવાદીઓના આક્ષેપો વળુ-
 દવાળા બને છે.

કાર્યવાહક સમિતિનો સહુથી વાંધાભર્યો

ઠરાવ કોન્ગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષને લગતો

હતો. એ ઠરાવમાં એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે વર્ગવિગ્રહની ભાવના મહાસભાના શિક્ષાના વિષય અહિંસાથી વિરૂદ્ધ જતી હોવાને લીધે મહાસભાને તે માન્ય નથી; અને સમાજવાદ સ્વયંચાલિત ખાનગી મીઠકત જપ્ત કરવા સંબંધે જે બીજાન્યાયદાર વાતો કરવામાં આવે છે તેની સાથે પણ મહાસભાને કંઈ લેવા દેવા નથી.

આનો અર્થ એટલો જ થાય કે કાર્યવાહક સમિતિ મહાસભામાં સમાજવાદી-પક્ષનું અસ્તિત્વ સાંખી લે છે એટલું જ, બાકી બીજી કોઈ રીતે મહાસભાને તેની સાથે લેવા દેવા નથી.

કાર્યવાહક સમિતિના એ ઠરાવનો જડખાં-તોડ જવાબ મુ'આઈના કાન્નેસ સમાજવાદી પક્ષે તરત જ વાળ્યો અને અત્યારસુધીમાં હિન્દના પ્રતિષ્ઠાંતમાં સ્વયંચાલિત સમાજવાદી પક્ષોએ વધતેઓછે અંશે એ જવાબનો જ પડ્યો પાડ્યો. એ જવાબમાં સમાજવાદીઓએ જણાવ્યું હતું કે વર્ગવિગ્રહ તો અત્યારની પ્રતિષ્ઠા સમાજ-સ્વનામાં અંતગત રીતે રહેલો જ છે એટલે તેનો અસ્વીકાર થઈ શકે તેમ નથી. ઉપરાંત આ બાબતમાં વચ્ચે અહિંસાની બાબત એટલા માટે જ આજુવામાં આવી છે કે એમ કરવાથી કાન્નેસ સમાજવાદીઓને હિંજી પાડવાનું શક્ય બને. ખરી વાત તો એજ છે કે બીજા મહાસભાવાદીઓની માફક સમાજવાદીઓ પણ અહિંસામાં એક રાજકીય જરૂરીઆત તરીકે શ્રદ્ધા ધરાવે છે. આ રીતે કાર્યવાહક સમિતિએ મૂકેલા અહિંસાના નિયમને એવકા નિષ્ક્રિયાના આલેખને જવાબ વાળીને તેમણે કાર્યવાહક સમિતિ પર એવો

વળતો આલેખ મૂક્યો કે એ સંસ્થા મહાસભાના સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના આદર્શને એવકા નિવેડેલ છે. એટલું જ નહિ પણ ઉદાર મતવાદીઓ, મવાળો અને કોમવાદીઓ સાથે સાટાં દોઢાં કરવાને અને સામજ્યવાદ સાથે સડકાર સાધવા જેવી વળણ અખત્યાર કરવાને માટે કાર્યવાહક સમિતિએ પોતાને જવાબદાર બતાવેલ છે. કાર્યવાહક સમિતિ પોતાની આમવર્ગ પ્રત્યેની સહાનુભૂતિનાં પ્રદર્શનરૂપે કરાંચી મહાસભાના મૌલિક હકકોના ઠરાવને જ્યારે અને ત્યારે આગળ ધરે છે, એ સંબંધમાં પણ સમાજવાદીઓએ સંભળાવી દીધું કે એ ઠરાવ આમવર્ગનાં હિતની દ્રષ્ટિએ અધુરો અને અસ્પષ્ટ છે. મહાસભાએ સાચી દિશામાં પગલું લેતાં ધુનરાપણ દાખવ્યું છે એટલે સમાજવાદીઓ એજ માગે મહાસભાને આગળ લઈ જવાની આદેશ ધરાવે છે.

સમાજવાદીઓના એ

આલેખોનો જવાબ વાળવાનું કાર્યવાહક સમિતિના મંત્રીને કે બીજા કોઈને સુન્યું નથી. હવે મળીની કાર્યવાહક સમિતિની બેઠકમાં એવા પ્રયાસ કરવામાં આવશે તો પરિણામ એજ આવશે કે એ મોવદીઓની મુડીવાદી વલણ ખુલ્લી પડી જશે.

તે દરમિયાન ગાંધીજીએ રોષે ભરાયેલા સમાજવાદીઓનાં મન મનાવી લેવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. ગુજરાતના કાન્નેસ સમાજવાદીઓ સમક્ષ બાંધણુ આપતાં એમણે એમ સ્વીકાર્યું છે કે અત્યારની સમાજ-જ્યવરથમાં વર્ગવિગ્રહ હસ્તી ધરાવે છે તેથી જ કાન્નેસ સમાજવાદીઓ અહિંસાને રાજકીય જરૂરીઆત તરીકે સ્વીકારી વિગ્રહ વિરોધનાં ધોરણ પર કામ લે તો એમ એમને-એટલે મહાસભાને-વાંધો ન હોઈ

સવિસ્તર ચર્ચા આજ અંકના એક અન્ય લેખમાં કરવામાં આવી છે તે તરફ વાંચકોનું ધ્યાન દોરીને અહિં તો એટલું જ કહેવાનું રહે છે કે ગાંધીજીએ આ જાતના વિચારો પ્રગટ કરીને કાર્યવાહક સમિતિને પાછી પાડી છે આ રીતે સમાજવાદીઓએ આ પ્રથમ જ અયકામલમાં કાર્યવાહક સમિતિ પર વિનય મેળવ્યો છે. પરંતુ ગાંધીજીને આશ્રયે આવો વિનય મેળવવા જતાં સમાજવાદની ભાવનાને જ વલુસાથી ન દે આ વાતથી તેઓએ ચેતતા રહેવાનું છે; કેમકે સમાજવાદ, વર્ગવિગ્રહ, મુડી, મજૂરી વગેરે સમયે ગાંધીજીના ખ્યાલો ધણા જ વિચિત્ર અને અશાસ્ત્રીય છે.

કાર્યવાહક સમિતિ
કુમુદાર્જી ખાતે મળી

હતી તે દરમ્યાન એવી ખબરો ફેલાઈ હતી કે મહાસભા અને લોકશાહિ સ્વરાજપક્ષ વચ્ચે સમાધાન થઈ ગયું છે અને એ સમાધાનને કાર્યવાહક સમિતિએ બહાલી પણ આપેલી છે. જે શરતો પર સમાધાન થયાનું કહેવાતું હતું તે શરતો સ્વરાજ પક્ષને ખુબ જ લાભગ્રસ્ત હતી. પરંતુ પાછળથી સત્તાવાર રીતે એવું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે એવી જાતનાં કોઈ સમાધાનની કાર્યવાહક સમિતિને માહિતી નથી. આ ગમે તેમ હોય પરંતુ આજે મહાસભાના સર્વ અગત્યના અધિકારોને આસને જે લોકો આશ્લેષ્યા છે તેમનાથી કોઈ રીતે ચડતા કે ઉતરતા લોકશાહિ સ્વરાજપક્ષવાળાઓ હોય એમ

લોકોનું અસ્તિત્વ કોંગ્રેસમાં ચલાવી લેવામાં આવે છે તો સ્વરાજપક્ષવાળાઓને મહાસભાથી અલગ રાખવાનો કંઈ જ હેતુ નથી. એટલે અત્યારસુધીમાં પ્રગટ થઈ છે એ શરતો પર નહિ તો કોઈ બીજી શરતો પર પણ એ પક્ષની સાથે મહાસભાનું સમાધાન થઈ જાય એ મનઃકળાવેગ્ય છે.

આ બધું એટલું જ બતાવે છે કે

છેલ્લા થોડા વખતથી જે પરસ્પર અથડાતી ભાવનાઓ અને વિવિધ વિચારોનું સામ્રાજ્ય મહાસભાનાં મંડળોમાં જન્મ્યું છે તે એકધારા આદર્શ અને એક ધોરણ પર ચાલતી કાર્યપદ્ધતિના માર્ગમાં અધિના કીલ્લાની માફક ઉભું છે. એ નિવારણો કે મહાસભાના મંડળોમાં હરતી ધરાવતા બેઠોને તે વધારે ઉગ્ર બનાવશે એ તો ભાવિ જ બતાવશે. પણ સમકાલિન રાજકારણનો કોઈપણ વિવેકપૂર્ણ અભ્યાસી એવી અટકળ તો જરૂર આગળ ધરી શકે કે જ્યાંસુધી મહાસભાની અત્યારની નેતાગીરી અધુ છે ત્યાંસુધી એ આંધી ઉડવાની નથી તે દરમ્યાન સમાજવાદી પક્ષ જોર પર આવતો જાય છે એ આશ્ચર્ય આપતું ચિન્હ છે.

રાજ્ય કરનાર વર્ગની નીતિ અને મહાસભાની અત્યારની કાર્યપદ્ધતિ વચ્ચે અત્યારે જે આઘાત પ્રત્યાઘાતો યઈ રહ્યા છે તેમાંથી રાજકારણની કોઈક નીજ દિશા ખુલ્લી થશે એવી આશા રાખી જરાએ વધુ પડતી નથી.

એ સમાજવાદથી ચેતતા રહેજો!

અમદાવાદ ખાતે કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓ અને કામદારો સમક્ષ ગાંધીજીએ આપેલાં એ ભાષણોની સમીક્ષા કરી લેખક વર્ગ, વર્ગભાન, વર્ગવિગ્રહ, હિંસા, મુડી, મજુરી વગેરે પ્રશ્નો પર વેધક પ્રકાશ પાડે છે. આજે મારાં દેશમાં ઉત્થાન પામી રહેલી સમાજવાદી ભાવનાઓ અને પ્રવૃત્તિઓમાં જેમને રસ હોય તેઓ આ લેખ જરૂર વાંચે. તંત્રી.

એ ૧૧ દિવસ પહેલાં

ગાંધીજીએ અમદાવાદ ખાતે કામદારોની સભામાં અને મુંબઈમાં કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓની સભામાં જે ભાષણો આપ્યાં હતાં તે ધણાજ અગત્યનાં છે. કોન્ગ્રેસની શાશ્વત સમિતિએ કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓને લગતો જે ઠરાવ મુંબઈ ખાતે બહાર પાડ્યો હતો તે સંબંધી એ ભાષણોમાં ઠીક ચોખ્ખવટ થવા પામી છે. હવે બધાં મહાસભાવાદીઓ ગાંધીજીના એ ખુલાસાને સુસ્ત પાડે વળગી રહે એમ ધન્યજીએ.

એ ભાષણોની એક ખીજ દ્રષ્ટિએ પણ અગત્ય છે. હું ધણા વખતથી એમ કહેતો આવું છું કે રાજકારણ, સમાજશાસ્ત્ર અને અર્થપ્રકરણ સંબંધી ગાંધીજીના ખ્યાલો બહુ વિચિત્ર હોય છે અને તે ખ્યાલોને વાસ્તવિકતા સાથે ધણાજ ઓછા સંબંધ હોય છે. આ કારણથીજ ચોક્કસ બાબતો વિષે ગાંધીજીના ખ્યાલો પર મંડ

એલી લડતો અથવા પ્રવૃત્તિઓ અંતમાં નિષ્ફળ અને પ્રત્યાઘાતિ નીવડે છે. ખીજી કટલીક બાબતો સંબંધે એટલેટલી અસ્પષ્ટતા અને મતદેરી હસતી ધરાવતાં હોય છે કે એ વિષયો પરત્વે ગાંધીજીનાં અસ્પષ્ટ માનસ સંબંધી બધારે જમરે હું લખતો ત્યારે લોકો એ લખાણ વાંચીને વિચાર કરવાની તરફી લીધા વીના પડતું મુકતાં. આ વખતે એમણે વર્ગભાન, વર્ગવિગ્રહ અહિંસા, સામ્યવાદ વગેરે સંબંધી જે વિચારો પ્રગટ કર્યા છે તેની ચર્ચા દરેક માણસ સહેલપથી સમજી શકશે કેમકે એ બધા વિષયોની વ્યાખ્યાઓ અદ્વર રીતે નીજિંત થઈ ચુકેલી હોય છે.

પ્રથમ કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓ સમક્ષ ગાંધીજીએ આપેલાં ભાષણોની સમીક્ષા કરી લખ્યે કેમકે એ કરી લીધા પછી મજુરો સમક્ષ ભાષણ આપતાં મુડીવાદીઓ, કામદારો અને સામ્યવાદ સંબંધી જે

ચર્ચા કરવાનું કામ વધારે સરળ બનશે.

* * *

કોન્ગ્રેસમાં સમાજવાદી પક્ષની

સ્થાપના થાય એ વસ્તુને ગાંધીજીએ આવશ્યકતાયક લેખી છે. છતાં સમાજવાદીઓના કાર્યક્રમ સામે એમણે વિરોધ જાહેર કરેલો છે. આ દેખીતી અસંગતિ વિશે ગાંધીજીએ હવે એવો ખુલાસો કર્યો છે કે એ કાર્યક્રમની અમુક કદમો વાંધાભરેલી છે અને તેમાં ફેરફારને માટે અવકાશ છે. મુંબાઈના કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓએ પ્રગટ કરેલા કાર્યક્રમમાં રાજકીય વ્યવહારપણાની દ્રષ્ટિએ અમુક વાંધાભરેલી કદમો છે એમ. હું પણ એ વખતથી કરેતો આવ્યો છું. એટલે એ કાર્યક્રમમાં અમુક ફેરફારને માટે અવકાશ છે એ વિશે મારા મનમાં જરાએ શંકા નથી. પણ ગાંધીજી કંઈ બાબતોમાં મુદ્દારો માગે છે તે એમણે જણાવ્યું નથી. એ જણાવ્યું હોત તો તેમની એ માગણીની યોગ્યથોગ્યતા તપાસવાનું ઠીક થઈ પડત. આશા રાખીએ કે ભાવિમાં ગાંધીજી એ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરશે. તે દરમિયાન કોઈ પણ કોન્ગ્રેસ સમજવાદી એમ કહેવાને કે માંવાને તૈયાર નજ થાય કે તેમના કાર્યક્રમમાં મુદ્દારો વધારાને અવકાશ નથી. સમાજવાદીઓનું એક મુખ્ય લક્ષણ એ હોય છે કે તેઓ અત્યંત વ્યવહારુ હોય છે. કોઈના મનમાંથી તરંગી પણ ઉત્પન્નવી કાઢેમ આદર્શ કે કાર્યપદ્ધતિ માટે તેમના કાર્યક્રમમાં સ્થાન ન હોય એટલુંજ નહિ પણ જ્યાં જ્યાં અમુક વસ્તુ ગમે તેટલી વ્યવહારુ લાગતી હોય ત્યાં પણ એ વ્યવહારુપણે

આદર્શ સાધવાના માર્ગમાં અંતરાયરૂપ જણાતી હોય ત્યાં તે જતી કરવાને માટે તેઓ હંમેશાં તત્પરજ હોય.

* * *

આજની સમાજવ્યવસ્થામાં વર્ગ

વિમુક્ત અંતર્ગત રીતે રહેલોજ છે એ સત્યને ગાંધીજીએ એકરાર કર્યો છે એ બહુજ ખુશી થવા જેવું છે. ગાંધીજી માટે એ હજી સમજવાનું બાકી છે કે છેક ઇતિહાસના કાળથી જ્યારથી રાજ્યસંસ્થાનો ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી વર્ગવિમુક્ત હસતી ધરાવતો આવ્યો છે અને રાજ્યસંસ્થા પોતે રાજ્ય કરનાર વર્ગની સત્તાને નિભાવી રાખવાનું એક સાધન માત્ર છે. જ્યારે આ વસ્તુ સમજી અને સ્વીકારતા ગાંધીજી થઈ જશે ત્યારે હિંદના મૂકિતસંગ્રામમાં નવો સૂર્ય ઊગશે.

પરંતુ ગાંધીજીએ સાથે સાથે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે “જો વર્ગવિમુક્તમાં અંતર્ગત રીતે હિંસા રહેલી હોય તો એ કોન્ગ્રેસની શ્રદ્ધા-Creed-થી વિરુદ્ધ” છે એટલે કે વર્ગવિરોધની ભાવના સ્પષ્ટ કરવી અને ખીલવવી એનો અર્થ હિંસાને પણ ઉત્તેજન આપવું એવો થતો હોય તો અહિંસામાં એક શ્રદ્ધાના વિષય તરીકે માનતા મહાસભાવાદીઓ તેમાં લાગ ન લઈ શકે.

હવે અહીંયાં એક અનિવાર્ય સત્ય ગાંધીજીની નજર સામે લાવવાની જરૂર છે. એમને જણાવવું રહેલું કે વર્ગવિમુક્તમાં હિંસા અંતર્ગત રીતે અનિવાર્ય છે-રહેલી છે-જેમ લોકમાં

અર્થ રહેલો છે તેમ. સમાજમાં એ વર્ગો હોય એનો અર્થ જ એટલો છે કે એક વર્ગ ખીજા વર્ગે ઉત્પન્ન કરેલ દ્રવ્ય. wealth—ચોરી લે છે—હુરી લે છે. પ્રજાએ પોતાનાં રક્ષણ અને પરસ્પરના વ્યવહારનાં નિયમન ખાતર જ રાજ્યની સંસ્થા ઉભી કરી છે એવી પેલા ફ્રેંચ લેખક રૂસોની સામજિક કરારો—social contract ની વિચાર પદ્ધતિમાં આજે જગતનો કોઈ સમજી સમાજશાસ્ત્રી અધધા આરોપતો નથી. બધાએ હવે તો સ્વીકારે છે કે રાજ્યસત્તા રાજ્ય કરનાર વર્ગનાં એ અન્યાયી-અમાનવ-શોષણને નિભાવી રાખવાનું યંત્ર છે જે આ મત સ્વીકારવામાં આવે તો એ સ્પષ્ટ થાય છે કે વર્ગવ્યવસ્થામાં એક વર્ગને હાથે ખીજા વર્ગનું શોષણ અંત-ગત રીતે-અનિવાર્ય રીતે-સમાજેલું છે. એ શોષણ એ પોતેજ હિંસાનો એક પ્રકાર છે. એ પ્રકાર છે તેથીજ વધુ ભયંકર છે. હિન્દુઓ અંત્યજોની દેખીતી રીતે શારીરિક હિંસા નથી કરતા પણ તેમને દળાએલા, કચડાએના, હડધૂત, જાણન, અને અન્યંત દળાજનક મુલો મંજૂરી કરતા રાખવામાં એમની માનવતાની હિંસા નથી કરતા એમ કહેવાને ગાંધીજી તકવાર છે? વર્ગવિરોધનો એજ સુંદર દાખલો છે. સારે કે મરાઠા નરીએ જગતની ઉકાલિતના ઇતિહાસમાં પ્રગટી નીકળેલાં વર્ગવ્યવસ્થાનાં એ પ્રકારો આજે હિંસામાં આપણી નજર ગમે મોલુક છે. એક રાજાઓ અને પ્રજાનો વર્ગ અને ખીજો મુડીવાદીઓ અને શ્રમજીવીઓનો વર્ગ. રાજ-શાહી-feudal અને મુડીવાદી-capitalist શોષણનાં એ બંને ઉદાહરણો છે. આજે રાજાઓની સંસ્થા પ્રજાનું શોષણ નથી

કરતી, પ્રજાએ ઉત્પન્ન કરેલાં દ્રવ્યની ચોરી કે લુટ નથી કરતી એ કાણ કહી શકશે? દેશી રાજાઓમાં ખેડૂત કે સામાન્ય પ્રજાજન બનીને જીવનાર માણસને રાજાશાહીનાં શોષણ અને એ શોષણની પાપક માનવ અન્યાયોની પરંપરાની પુરેપુરી માહિતી હોય છે. મુડીવાદોને હાથે શ્રમજીવીઓનું શોષણ કંઈ રીતે થાય છે તે અહીં બતાવવાની જરૂર નથી કેમકે એ તો આ પત્રનાં પાનાંઓ પર અનેક વખત બતાવાઈ ચુક્યું છે. આ શોષણ પોને અદ્રશ્ય હિંસા છે. શોષિત વર્ગ જીવનની પુરતી જરૂરીઆતોથી વંચિત રહે અને પોતાનાં જીવનને સંસ્કારી બનાવવાનાં સાધનોથી વંચિત રહે એને લીધે શારીરિક અને માનસિક રીતે નીબંજ બની રોગો અને વહેમોનો શીકાર બની વહેલા મરણશરણ થાય અને જીવતે મૃત્યુ જેવું જીવન જીવે એને જે હિંસા તરીકે સ્વીકારવાને ગાંધીજી તૈવાર ન હોય તો વર્ગવિમુક્તમાં હિંસા સમાજેલી નથી. આટલો તો વર્ગવિમુક્તમાં દેખાતી રીતેજ હિંસા સમાજેલી છે.

અને આ ઉપરાંત જ્યારે જ્યારે શોષિત માનવસમુદાય પોતાનાં શોષણ સામે વિરોધ ઉઠાવે ત્યારે તેમને પોલીસની છાકડીઓ, જેલની પાતળાઓ, અને લશ્કરની ગોળાઓથી વીંધી નાખવામાં આવે એ વાત તો હું અહીં કરતો નથી. જે કાંઈ કાંઈ અર્થહાસી એક વર્ગે પોતાની સત્તા દરમ્યાન જેલજેલમાં માણસોનાં લોહી વહાવ્યાં હોય તેનો સરવાળો માટે તો એ સત્તાને ઉચ્છાદી પડવા માટે રોપિત વર્ગે આચરેલા ભયંકરમાં ભયંકર ખુન-ખાર જગવામાં આચરેલી હિંસા કરતાં ધણીજ વધી જાય એ વિશે જરાએ શંકા નથી. પણ એક હિંસાથી આપણે નિવૃત્તનાં

જીવનમાં દેવાએલા હોઈએ છીએ તેથી આપણે તેની સામે પોકાર પાડી ઉઠતા નથી, જ્યારે ખીજી હિંસા લગભગ અણધારી રીતે ફાટી નીકળે છે અને થોડા દિવસમાં જખ્ખર કહેર વર્તાવે છે તેથી તેનાથી આપણે ત્રાસી ઉઠીએ છીએ.

આમ વર્ગવ્યવસ્થામાંજ હિંસા આનંદ રીતે રહેલી છે. છતાં ન તો રાજ્ય કરનાર વર્ગ કે ન તો શોષિતવર્ગ છાપ્પૂર્વક અને શોષની ખાતર દેખીતી હિંસાની આરાધના કરે છે. જો શોષિતો જરાએ અવાજ કાઢ્યા વિના કાયમ શોષાવાનું મંજુર રાખે તો શોષકવર્ગને હિંસાનો આશ્રય ન લેવો પડે. જો શોષકવર્ગ હિંસાનો આશ્રય લીધા વિના પોતાનાં શોષણનાં સાધનો શોષિત વર્ગના હાથમાં જવા દે તો શોષિતોને હિંસાનો આશ્રય લેવાની જગ્યાએ જરૂર ન રહે. પરંતુ આનું કદી બનવું નથી. એટલેજ શોષિત વર્ગનાં ઉત્થાનના સાગીર્દો ન છુટકે હિંસાની વાતો કરે છે. તેઓ એમ કરે છે કારણ કે અનિવાર્ય સાથ સામે ન થવામાંજ તેઓ કહાપણ સમજે છે.

આ કારણથી કોંગ્રેસને માટે શ્રદ્ધાના વિષયરૂપ બની ગયેલ અહિંસા સાથે વર્ગવિગ્રહ બંધાયેલો ન હોય તો કોંગ્રેસને તે માન્ય ન હોઈ શકે એમ કહેવાનો અર્થ એટલેજ થાય કે અમારા એક પૂર્વગ્રહ-predjuce ની ખાતર એક અફર ઐતિહાસિક સાત સ્વીકારવાને અમે તૈયાર નથી. આવી જાતનો આગ્રહ ધરાવનાર ગાંધીજી સુધ્ધાંતા સહુકોઈએ એ વાત ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવાની જરૂર છે કે

કોંગ્રેસ પોતાની શ્રદ્ધાનો એ વિષય ધારે ત્યારે એક હજુમાં ફેરવી શકે છે પણ એ શ્રદ્ધાની ખાતર વર્ગવિગ્રહમાં અંતર્ગત રહેલ અનિવાર્ય સાથો કોઈપણ દુન્યવી સન્તાપી બદલાવી શકાય તેમ નથી જ્યારે વર્ગવ્યવસ્થા નાશુદ્ધ થાય ત્યારેજ માનવવ્યવહારનો મુખ્ય નિષ્ફાળ સિધ્ધાંત અહીં સા બની શકે. ગાંધીજીને અહિંસાને એ યદ્વી અપાવવાની તમન્ના ; તે તેમણે સમજી લેવું ધટે કે એ ભગ્ય અને માનવ કલ્યાણકારી તમન્નાને ચરિતાર્થ કરવાનો એકજ ઉપાય એ છે કે જગતમાથી વર્ગવ્યવસ્થા નાશુદ્ધ થાય. લેવાને કાપવા માટે લોહાની જેમ જરૂર પડે, કાંટાથી જેમ કાંટે ફાટી નખાય તેમ આ વર્ગવ્યવસ્થાને મીટાવી દેવા માટે હિંસાનો આશ્રય લીધા સીવાય બીજો ટાંક ઉપાય જ ન હોય તો એ લેવાવો જોઈએ એટલું સ્વીકારવાને ગાંધીજી જો તકરાર હોય તો તેમની સાથે કોઈને યશુ તકરારનું કારણ નજ રહે.

* * *

નવે વર્તમાન
અપ્રેમાર્માં છપાએલા

ગાંધીજીના લાપણના અહેવાલો જો વિશ્વાસયાત્ર હોય તો ગાંધીજી આ જાતની નજીક દાખવતા તરફ દર્શાવે છે એમ લાગે છે. એમણે સ્વીકાર્યું છે કે કોંગ્રેસ સખાજવાદીઓ અહિંસામાં એક રાજકીય જરૂરીઆત તરીકે માનતા હોય તો પછી વર્ગવિગ્રહનાં ધોરણ પર તેઓ પોતાની પ્રવૃત્તિ આગળ ધપાવે એ સામે એમને વાંધો નથી.

આ એકરાર ધણોજ અગત્યનો છે. અને જો ગાંધીજી કાયમને માટે એને વળગી

રહેવા માગતા હોય તો એમની અહિંસા સામે કોઇને વાંધા ન હોઇ શકે. પરંતુ ખુદ ગાંધીજીનાંજ અગાઉનાં વર્તનમાંથી એમ બતાવી શકાય તેમ છે કે ગાંધીજી આ જાતની નીતિ અનેક વખત આગળ ધર્માં છતાં તેને મક્કમ રીતે વળગી રહેતા નથી. એકજ દાખલો લઇએ. ૧૯૩૧ માં જ્યારે એમણે મીઠાં સત્યાગ્રહ ઉપાડ્યો ત્યારે પણ એમણે એમજ કહ્યું હતું કે જેઓ અહિંસામાં એક બાવલાર જરૂરીઆત તરીકે માનતા હોય તે બધા એ જગમાં ભાગ લઇ શકે છે અને પાછળથી કરાડીની ખાવણી ખાતે એમની ગીરફતરી થાં પહેલાં એમણે સંભળાવેલું કે જેઓ અહિંસામાં સિધ્ધાંત તરીકે શ્રદ્ધા ન આરોપતા હોય તેઓ એ લડતમાં ભાગ ન લઇ શકે. અને તે પછીથી પુના પરિચય વખતે અને છેવટે સાતમી એપ્રિલે સત્યાગ્રહને સંકેતી લેતું નિવેદન એમણે બહાર પાડ્યું ત્યારે પણ તેમણે એજ મરણસર કાયકરોની આટકણી મઠી હતી કે તેઓ અહિંસામાં શ્રદ્ધા ન ધરાવતા હોવાને લીધે તેમનું આચરણ ખાગીવાળું રહ્યું હતું અને તેને લીધેજ લડત નિષ્ફળ ગઇ. તેમની આ વલણ સામે શ્રી. નરીમાન અને બીજાઓએ રોષના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા એ બધી તો તાજી ખાત-મી છે. એટલે ગાંધીજી ખરેખર એમજ દૃષ્ટતા હોય કે કોંગ્રેસ સમાજવાદીઓ અને બીજા મહાસભાવાદીઓ પણ અહિંસામાં એક રાજકીય જરૂરીઆત તરીકેજ શ્રદ્ધા આરોપતા હોય તો બસ છે તો એ વાતને તેમણે મક્કમપણે વળગી રહેવું જોઇએ. આ સંબંધમાં એમણે પોતાની વલણ છેલ્લી વખતને માટે સ્પષ્ટ કરી લેવાની જરૂર છે.

જો ગાંધીજી આ પાછતી માન્યતાને વળગી રહે તો તેથી દેશનાં સામાન્ય

હિતની દ્રષ્ટિએ ઘણોજ લાભ થવાનો સંભવ છે. આજે હિંદી રાજકાગળનાં ક્ષેત્રમાં એવો કોઇપણ જવાબદાર કાયકર નહિ હોય કે જે જ્યાં ત્યાં હિંસક રમ-ખાણો જગાવીને સ્વરાજ હાંસલ કરી લેવાની હિમાયત કરતો હોય. દરેક સમજી માણસ બીટીશ શાહિવાદની વિનાશક શક્તિથી સારી રીતે વાકેફગાર હોય છે એટલે લોકોનું સામુદાયિક બળ જમાવી અહિંસક દૃષ્ટાણુ મારફતેજ પોતાના હેતુઓ સાધી લેવાનો માર્ગજ કારગત નીવડે તેમ છે એ વાત તે સારી રીતે સમજે છે. પરંતુ સ્થાપિત સત્તા સાથે આખરી ફેંસલો કરી લેવાનો વખત આવે ત્યારે સ્થાપિત સત્તા તરફથી હાથ ધરાયેલ હિંસાનો પ્રતિકાગ હિંસાજ હોય એવું માનનારાઓની સંખ્યા નાનીમુની નથી. પરંતુ એ આખરી ફેંસલાનો વખત તો હજી ઘણો દૂર છે. એટલે હાલપુરત અહિંસક ઉપાયો વડે આગળ વધવાના કાયકમ પર સહુકોઇ સંમત થઇ શકે તેમ છે

પરંતુ આ ઉપયોગી સમજૂતીને વફા-દાર રીતે વળગી જ રહેવું હોય તો એક વાત પર ગાંધીજી અને બીજા બધાએ સંમત થવાની જરૂર છે કે હવે પછી આપણા સઘળાએ રાજકીય અવલારમાં હિંસા અહિંસાની ચર્ચા આપણે બંધજ કરી દઇએ. જ્યારે જ્યારે કોઇપણ કામ કે ચળવળ હાથ ધરવામાં આવે ત્યારે તેના પુરતા લોભએ બરાબર અહિંસક રહેવાનું છે એવી જાતની ચેતવણી આપવામાં કોઇજ ખોટું નથી. ખાટા એ વિષયને લગતા ચર્ચા અને તેને લગતા આક્ષેપો અને પ્રતિઆ-ક્ષેપો તો હવે અટકાવીજ દેવા જોઇએ. અહિંસામાં આપણે રાજકીય જરૂરીઆત

તરીકેજ ખરેખર માનીએ છીએ એમ
ખતાવનારી એ કમોઢી છે.

* * *

ખાનગી મીઠકત

સંબંધી ગાંધીજીના વીચારો સખંધી અર્થમાં
ઉત્તરવાની અહિં જરૂર નથી. એ તો
દેખીતું છે કે સ્થાપિત હિતોના સ્વામીઓ
સામાન્ય લોકોને લાડકાવી ખારવા માટે જ
ખાનગી મિઠકતનો આ બાઉ જ્યારે અને
ત્યારે આગળ ધરે છે. બાકી તો
સહુકોઈ જાણે છે કે માત્ર
ઉત્પાદનનાં સાધનો પરની ખાનગી
માલેફી દુર કરવા પુરતીજ એ ાત છે,
તેથી વિશાળ શ્રમજીવી જગત-કામગરો,
જેકુતો અને મધ્યમ વર્ગનાં માણસોને
તેનાથી ઠંછજ અસર થવાની નથી.
અને બાકીના લોકો પાસેથી મીઠકત
લઈ લેવામાં બદશે આપવાનું ચેત્ય
જણાશે તો જરૂર તેમ કરવામાં આવશે.

* * *

આ રીતે એ સ્પષ્ટ રીતે જાણ

કારો કે ગાંધીજીએ ટા-એસ સમાજવાદીઓ
સખંધે જે વલણ અખત્યાર કરી છે તે
ખરેખર સન્તોષકારક છે. પરંતુ એ
એ જરૂરી છે કે ગાંધીજી એ વિચારોને
મક્કમપણે વળગી રહે. એ વિષયમાં જે
શંકાઓ મારા મનમાં ઉપજે છે તે ગાંધી-
જીએ અમલવાદના કામદારોની સલામાં
કરેલાં લાપણુને આભારી છે. એ સલામાં
ગાંધીજીએ સામ્યવાદની જે વ્યાખ્યા
આપી છે તે ગાંધીજી જેવા રાષ્ટ્રીય આગે-
વાને પુરતી ગંભીરતાપૂર્વક ન ઉચ્ચારી
હોય તો ખરેખર રચુજ ઉપજવે તેવી છે.
મજૂરો દાર ન પીએ, તેઓ ઉત્પન્નિયના

બેદ ભુલી જઈ પોતાને નીચ ગણતાં
શીખી જાય, પોતાનાં છોકરાંએને નિશાળે
ભણુવા મોકલે અને બીજી રીતે રવચ્છ
છવન ગાળે એટલે ગાંધીજીને મનથી તેઓ
સામ્યવાદી બની જાય. અને સામ્યવાદની
આવી રચુજ સમજણને આગળ ધરી તેઓ
કહે છે કે સામ્યવાદીઓ અને એમની
વચ્ચે ઠંછજ ફરક નથી.

* * *

અને એ સામ્યવા- દની વાત ધડી

ભરને માટે પડતી મુકી મૂડી અને મંજૂ-
રીના સંબંધના વ્યવહાર પ્રશ્ન તરફ વળીએ.
ગાંધીજી કહે છે કે “મૂડી મજૂરીમાંથી
જન્મે છે.” અને એટલુંજ હાપણુભયુ”
વાક્ય ઉચ્ચાર્યા પછી તેઓ આગળ વધે
છે, “યાદ રાખો કે તમે” (મજૂરો) પણ
મૂડીવાદીઓ છો, પણ ફક્ત તમારી મૂડીનો
ઉપયોગ જીવંધપૂર્વક અને લાભદાયક રીતે
કેમ કરવો તેજ જાણુતા નથી. અત્યારે
મૂડી અને મજૂરી વચ્ચે જે દંદ એલાઈ
રહ્યું છે તે તો દમામદાર શખ્તે વચ્ચેજ
છે. મૂડીવાદીઓ પોતાની મૂડીનો ઉપયોગ
લાભદાયક રીતે, યોગ્યતા અને જીવંધપૂર્વક
કરે છે જ્યારે તમે” તમારી મૂડી ઉડાવી દે
છો...હું” મૂડીવાદીઓનો નાશ ઇચ્છતો
નથી. તેમના નાશમાં હું” આપણા
જાંબોનો નાશ જોઈ રહ્યો છું.”

ગાંધીજીનું પહેલું વાક્ય ખરાબર છે.
માલ જનાવવાનાં સાધનો પર માલેફી
ધરાવવાનાં કારણુસર મૂડીવાદીઓ શ્રમ-
જીવીઓએ ઉત્પન્ન કરેલ મુદ્દયમાંથી થોડુંક
તેમને આપે છે અને બાકીનું પોતે
પંચાવી પાડે છે. એ રીતે મૂડીનો જન્મ
અને વૃદ્ધિ થાય છે. આ વાત સ્વર્ગસિદ્ધ

છે. પણ ગાંધીજીએ ઉપલું વાક્ય એ અર્થમાં વાપર્યું હોય એમ જણાતું નથી. કેમ કે બાકીનાં વાક્યો એ વાક્યનો વિરોધ કરે છે.

મજૂરો પણ મૂડીવાદીઓ છે એમ કહેવું એમાં મૂડીવાદી અને મજૂર શબ્દના સામાન્ય અર્થનું ભયંકર અગાન દાખવવા જેવું છે. સામાજવાદનું અર્થવા સામાન્ય અર્થશાસ્ત્રનું પ્રાથમિક elementary જ્ઞાન ધરાવનાર વિદ્યાર્થી પણ એમ જાણે છે કે ઉત્પાદનનાં સાધનો પર માલિકી ધરાવી શ્રમજીવીઓનું શોષણ કરતો હોય તે મૂડીવાદી અને ઉત્પાદનનાં સાધનો ધરાવતો ન હોવાનાં કારણસર પોતાની શ્રમશક્તિ-Labour power-વેચીને પેટનો યુગ્મરો કરતો હોય તે કામદાર. આ સાથે એ પણ સ્પષ્ટ છે કે જ્યાં પોતે ઉત્પન્ન કરેલ મૂલ્ય પણ પોતાને મળતું ન હોય, જ્યાં જીવન ટકાવી રાખવાનાં સાધનો પણ પુરું મળતાં ન હોય ત્યાં શ્રમજીવી માટે ઉત્પાદનનાં સાધનોનો માલિક બનવાની તક જ્યાં હોય ? અને માનો કે કોઇ શ્રમજીવિએ અમુક નજીક બચાવી ઉત્પાદનનાં સાધનો પર માલિકી મેળવી અને પોતાનું કારખાતું ચલાવવા ગ્લાયો. તો જે ધરીએથી એ બીજાની મહેનતમાંથી નફો નિતારવા લાગે તેજ ધરીએ એ શ્રમજીવી મૂડી મૂડીદાર બની જાય છે. મૂડીદાર અને મજૂર એ કાંઈ જન્મની સાથે લાગનારાં અને આખી જીવનગી ટકી રહેનારાં લેખો નથી. એ તો ચોક્કસ પ્રકારના સામાજિક સંબંધો-શોષક અને શોષિત-ને દર્શાવનારાં નામો માત્ર છે. અમુક વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓ કોઇ અકસ્માતને લીધે એક વર્ગમાંથી બીજા વર્ગમાં ફેંકાઇ જાય તેનાથી એ વર્ગોથી બનેલી સામાજિકવસ્થામાં ફેર

નથી પડી જતો. આ સ્થિતિ હોવા છતાં મૂડીવાદીઓ અને શ્રમજીવિઓ-શિક્ષારી અને શિક્ષાર-બંને કક્ષત દમામદાર શબ્દો છે અને તેમાં નક્કર અર્થગૌરવ કંઈજ નથી એમ કહેવું એ તો અર્થશાસ્ત્ર અને સામાજિકશાસ્ત્રનું ભયંકર અગાન દાખવવા સરખું છે. ઉત્પાદન એમ કહેવું જોઇએ કે માણસજાતને હાથે વપરાતા કોઇ એ શબ્દોમાં બીપણમાં બીપણ અર્થગૌરવ છુપાએલું હોય તો તે આ બે શબ્દો છે.

અને મૂડીવાદીઓના નાશમાં સમગ્ર માનવતાનો નાશ જોવો એમાં કાંતો હડહડતું મૂડીવાદી માનસ છુપાએલું છે અને કાં નરી બાલિશતા નજરે ચડે છે. જ્યારે ગાંધીજી એ શબ્દો ઉચ્ચારે છે ત્યારે એ બંનેનો રહુકાર એમાં રહેલો છે. આજથી પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં ગાંધીજીએ આવા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હોત તો અમુક લોકો તેનાથી કદાચ ભરમાત અને એ માન્યતા જુદી છે એમ સિધ્ધ કરવાને દલીલો કરવાની જરૂર રહેત. પણ આજે તો સારી દુનીઆની નજર સામે પૃથ્વીના એકપંચ-મંશ લાગમાં-સોવિએટ રશીઆમાં-એક પણ મૂડીવાદી હસ્તી ધરાવતો નથી છતાં ત્યાંની સામાન્ય જનતા નાશ પામી નથી એટલું જ નહિ પણ તે આજે પહેલાંના કરતાં ઘણી જ વધારે સુખી અને પ્રગતિમાન છે.

એટલે આ બધાં વાક્યો એક જ વસ્તુ સૂચવે છે-આ પ્રશ્નો પરત્વે ગાંધીજીનું ભયંકર અગાન.

કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરે છે તે તમારા મિત્રોને સમજાવો. મૂડીવાદની નફાતૃષ્ણા નવી અને વધારે વિનાશકારક લગાઇઓ કેવી રીતે ઉભી કરે છે તે તેમને સમજાવો. જ્યારે સમાજમાંથી ખીજની મહેનત પર મોજ મળહ કરનારા અને ખીજની ખાતર મજૂરી કરનારા એ બે ભાગો નાબૂદ થશે, જ્યારે મોટા ઉદ્યોગો પર સમાજની માલિકી સ્થપાશે, જ્યારે ઉદ્યોગો નફા નિતારવાની ખાતર નહિ ચલાવવામાં આવતા હોય, અને મહેનતનાં પ્રમાણમાં કામદારોને રોજ મળતી હશે ત્યારે કેવી સ્થિતિ આવશે તે તેમને સમજાવો. સમાજવાદ યુધ્ધને સદાને માટે કેવી રીતે દફનાવી દેશે તે તેમને ફરી ફરીને સમજાવો. આ રીતેજ તમે યુધ્ધને નાબૂદ કરવા માટે અને એ નાબૂદી શક્ય બનાવનાર નવી સમાજરચના માટે કંઈક નક્કર કાર્ય કરી શકશો. આમ કરવાને બદલે બે વ્યક્તિગત રીતે યુધ્ધનો વિરોધ કરવાને તમે તૈયાર થશો, બે શાહિ લશ્કરવાદના એકલા ભાગ બની જવાનું સાહસ તમે ખેડશો, તો તમે નાહકના બત્રીશા ચડી જશો અને લાવિમાં યુધ્ધને નાબૂદ કરવાના કામમાં કંઈજ ઉપયોગી ફાળો આપી શકશો નહિ. અલગત બે લાખો અને કરોડો સૈનિકો તમારી માફક યુધ્ધનો વિરોધ કરે તો જુદી વાત છે; પણ જ્યાંસુધી તમે તેની સાથે બેળાખતે

જણાવેલાં ધોરણ પર અમલવિઝોને બરાબર સમજવવામાં આવ્યા હશે તો જ્યારે આ પાછલી સ્થિતિ ઉભી થશે ત્યારેજ સામાજિક ક્રાંતિની અને નવી સમાજ વ્યવસ્થાની શરૂઆત થશે.

લોકશાસન -democracy—ના લાવ આજે એસતા બંધ છે. સ્વતંત્ર દેશોમાં ફેસ્ટીસ્ટ સરમુખત્યારીઓ સ્થપાતી બંધ છે અને લોકશાસનની લાવના ઉપર સર્વ બાબુએથી આક્રમણ થઇ રહ્યું છે. આવે વખતે અજ્ઞાન અથવા અધુરાં જ્ઞાનવાળાં માણસોને એમજ લાગે છે કે લોકશાસનની કંઈજ ઉપયોગિતા નથી. આવી માન્યતા ધરાવનાર એક માણસ નીચેના સવાલ પુછે છે:

સવાલ:-મૂડીવાદી દેશોમાં શોષાતા રોજના ગુલામોને લોકશાસનથી શે લાભ ?

જવાબ:-જ્યાંસુધી મૂડીવાદના અન્યાયો, અને સામાજિક માલેકીવાળા ઉદ્યોગોના લાભો સમજ એકની વિરુદ્ધમાં અને ખીજની તરફેણમાં તેઓ પોતાનો અવાજ ન ઉઠાવે ત્યાંસુધી અમલવિઝોને લાભ થવાનો સંભવ ઘણો ઓછો છે. પરંતુ તેઓ એ બધું સમજતા ન થાય એ લોકશાસનનો

મૂડીવાદની વિરુદ્ધમાં અને સમાજવાદની તરફેણમાં આપણા વિચારો છપી અને દેશવવામાં લોકશાસન આપણને આડે નથી આવતું.

શાંતિપૂર્વક સલાહ લેવાના, આપણને શાંતિ લાગે તે રાજકીય પક્ષને મત આપવાના, સરકારને અરજી કરવાના અને આજી સરકારને સુધારવાના કે નાબૂદ કરવાના આપણા હક્કોનું લોકશાસન રક્ષણ કરે છે.

અને મૂડીવાદી વિચારો અને શોજનાઓને કાયમ રોકા આપે જવાની જરૂરતા લોકશાસનવાળા દેશોના શ્રમજીવિઓ દાખવે છે છતાં એ તો દેખીતું છે કે સરમુખત્યારો કે આપણું રાજવીઓવાળાં તંત્રો ધરાવનાર દેશોના શ્રમજીવિઓ કરતાં તેઓ ધણી વધારે સારી સ્થિતિમાં હોય છે. ઇંગ્લાંડ કે અમેરિકાનાં રાજ્યતંત્રમાં ધણીએ ખામીઓ અને નબળાઈઓ છે છતાં હિટલરો, મુસોલીનીઓ, ડોલ્ફરો અને પીટ્સુન્ટ્રાઓના દેશો કરતાં એ દેશોમાં રહેવાતું હું તો જરૂર પસંદ કરું. સરમુખત્યારો પછી તે ફ્રીસ્ટ્ર હોય, મૂડીવાદી હોય કે સામ્યવાદી હોય પણ તેમની નીચે રહેવાતું હું તો નજ પસંદ કરું.

રાજકીય લોકશાસન બંધાંએ સામાજિક અનિયંત્રો અદર ઉભાય નથી પણ સામાજિક ન્યાયનાં મંચલુ કરવા માટે એ બહુ સારો પાથો છે. આજે રાજકીય લોકશાસન તો આપણે મેળવી ચૂક્યા છીએ. હવે તેમાં આર્થીક લોકશાસન ઉમેરવાની તજવીજ આપણે કરવી જોઈએ.

ઉદ્યોગોપર સામાજિક માલેફી સ્થાપવા માટે લોકોને એ આવતવું શિક્ષણ આપવા

માટે પ્રચારકાય કરવાની જરૂર છે અને એ પ્રચારકાયમાં પોતાનો ફાળો આપવાની શરૂઆત દરેક માણસે આજથીજ કરી દેવી ધરે. જે લોકો સમાજવાદમાં માનતા હોય છતાં તેનો પ્રચાર ન કરતા હોય તેઓજ પ્રગતિના ખરા દુશ્મનો છે. જ્યાં સુધી મૂડીવાદી શોષણ અટકાવવા માટે જરૂરી પગલાં લેવામાં આપણે આગસ કરીએ ત્યાંસુધી મૂડીવાદીઓને નકરો ઘેપ દીધે શું વળે?

સમાજવાદની વાતો આજકાલ બહુ થવા માંડી છે. સામાન્ય રીતે

સમાજવાદ સંબંધી માણસની સમજણ એવી હોય છે કે સમાજવાદમાં માણસ ગમે તેટલી મહેનત કરે અથવા હોશીઆરી દાખવે પણ તેને શોષ તો ખીજના નેટકીજ મળે. ત્યારે કેટલાક એમ કહે છે કે માણસની હોશીઆરીના પ્રમાણમાં તેને વધુ મહેનતાણું મળવું જોઈએ. આ વિરોધી વિચારોથી અકળાઈને એક માણસ પુકે છે.

સવાલ:-કાંઈ માણસ હોશીઆર હોય તો એ કારણથી તેને વધારે શોષ મળવી જોઈએ કે કેમ?

જવાબ:-આ પ્રશ્ન વ્યક્તિના સ્વાર્થનો છે. સ્વાર્થના એ પ્રકાર છે: એક સામાજિક અને બીજો સમાજ વિરોધી-વ્યક્તિગત.

એક માણસ સરસમાં સરસ સેવાઓ આપે અને તેના બદલામાં આગળ વધવાની, પોતાનો વિકાસ સાધવાની, આનંદ મેળવવાની, ઉત્તેજન-પ્રેરણા મેળવવાની અને સેવા અને બદલો મેળવવાની વધુ તકો અને સગવડો માગે એ સામાજિક સ્વાર્થ છે અને તે હિતકર છે. જે જાતનો

મલ્લો આપવાથી ખીજ કાઢને તુકસાન ન પહોંચે તે આપવાથી સમાજનેજ લાભ થાય છે અને એવી પ્રથા નાબૂદ કરવાથી કંઈજ ફાયદો નથી. જે સ્વાર્થ જીવનનું વધારે સારું ધોરણ, વધારે સારી વસવાટની સગવડ, વધારે સારી માડી, વધારે સારી નોકરી, અને ઉદ્યોગમાં પોતાની શક્તિનો વધારે કુશળતાભર્યો ઉપયોગ માગે તે ખરાબ સ્વાર્થ ન કહેવાય. આવી જાતની સામાજિક હિરફાઈને ઉત્તેજન મળવું જોઈએ. જે મહત્તાકાંક્ષા પોતાના માનવબંધુઓને કચરી નાખવાની નેમ પર ન બંધાયેલી હોય તે સમાજને લયરૂપ નથી.

પરંતુ જે સ્વાર્થ ખીજની મહેનત પર મોજ ઉઠાવવાની વૃત્તિ રાખે છે, જે કોઈ પણ જાતની સામાજિક સેવા આપ્યા વિના બદલા અને સગવડોની તમજા સેવે છે તે સ્વાર્થને કોઈપણુ વૈજ્ઞાનિક પાયા પર રચાયેલા સમાજે છુંદી નાખવોજ જોઈએ. જે સ્વાર્થ ઉત્પાદનનાં સાધનો કે ઉત્પાદનની કોઈ પદ્ધતિ પોતાના કળજમાં રાખીને જીવવા-હોર કરવા-માગે છે તે આપરૂપ છે, જેમ કાકુ અથવા ચોરનો સ્વાર્થ સમાજને તુકસાનરૂપ છે તેમ. અને ચોરની જે ગતિ આજે થાય છે તેજ એ સ્વાર્થની પણ થવી જોઈએ.

જ્યારે માલ ઉપજાવવાનાં સાધનો ૫૨ સમાજની માલેકી સ્થપાઈ જાય ત્યારે એ પ્રથમ પંક્તિના સ્વાર્થની અને હિરફાઈની ખુબજ જરૂર રહે. એને કલ્યાણકારી સ્વાર્થ ભલે કહીએ-કેમકે તેનાથી કોઈ ખીજને તુકસાન થતું નથી, પણ એ સ્વાર્થ તો ખરોજ.

દાખલા તરીકે એ કહીઆ છે; બન્નેને કામ કરવાની સરખી સગવડો આપવામાં

આવે છે. એ સ્થિતિમાં એક ખીજના કરતાં વધારે ઈંટા ગોઠવી શકતો હોય એ કાંઈ ખીજને અન્યાય નથી. આમ પહેલો ખીજના કરતાં વધારે રોજ મેળવે છે. ખીજને પણ પહેલાના જેટલીજ રોજ મેળવવાની સઘળી સગવડો આપવામાં આવી છે છતાં તે તે ન મેળવી શકે તો તેને અન્યાય થયો ગણાય નહિ. આ તો સમાજવાદી તંત્ર નીચે મુખ્ય નિયમ બનેલો જોઈએ કે માણસ જેટલું કામ કરે તેવું પુરતું મહેનતાણું તેને મળી રહે. એક દુકાન કે કારખાનામાં તમે કામ કરતા હો ત્યારે તમારાં મગજ કે શરીરની ચાલાકીને લીધે તમે તમારી સાથે કામ કરનારા ખીજ માણસો કરતાં સામાજિક સેવા વધારે બજાવી શકતા હો તો તમને વધારે રોજ આપવામાં આવે એ તો સીધો સામાજિક ન્યાય છે. ઉલટાનું એાછી આવડતવાળા કે બેરે-કાર કે વિરોધી કામદારને જે રોજ મળતી હોય તેજ રોજ હોશીઆર, ખંતીશ અને કામવલા માણસને આપવામાં આવે એ તો એને અન્યાયજ કયો ગણાય.

ઉપરજે સવાલ જવાબ આપ્યા તેનથી એ જાતના સવાલ પૂછનારાઓમાંથી એકનાં મનનું સમાધાન થાય છે. પણ ખીજને મુંઝાઈ પડે છે. તે પુછે છે :

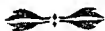
સવાલ:-જો બધાની કમાણી એકસરખીજ ન હોય તો વર્ગવિદોષી સમાજરચના થાય જ કયાંથી? અને સમાજવાદ શાનો આવ્યો ગણાય?

જવાબ:-આ સવાલ પુછનાર માણસને વર્ગ વિનાની સમાજરચનાનો સચો ખ્યાલ નથી એમ જ કહેવું રહેલું. વર્ગવિદોષી સમાજરચના એ કંઈ સરખી

ક્રમાણી સાથે બદલાવી શકાય એવી શબ્દ નથી.

વર્ગ વિનાની સમાજરચના એટલે આટલું જ : કે ઉત્પાદનના સાધનો પર માલેફ્રી ધરાવવાનાં કારણસર મોજ મળતી કરતા એક વર્ગને પોતાનું પેટ ભરવાની ખાતર પોતાની અમશક્તિ વેચવાની ફરજ બીજા વર્ગને નહિ પડે. વર્ગવિહોણી સમાજ એટલે એક એવી સામાજિક વ્યવસ્થા કે જેમાં ભાડું, બાજ કે નફો મેળવી દરેક કરતા મૂડીવાદી વર્ગનું અસ્તિત્વ ન હોય. એ સમાજમાં દરેક માણસ અમછવી જ હોય, એટલે કે દરેક માણસ પોતાનાં શરીર કે શુદ્ધિની શક્તિ કોઈ સમાજને ઉપયોગી હોય એવાં કામમાં રોકાને પોતાની આર્થિક મેળવતો હોય. આવી સમાજરચનામાં જમીન, ઉદ્યોગો વગેરે પર આખા સમાજની જ માલેફ્રી હોય અને એ સમાજ એ સાધનોનો ઉપ-

યોગ થોડાક માણસો માટે નફો નિનારવા નહિ પણ આખા સમાજની જરૂરીયાતો પુરી પાડવા જ કરે. આવી સમાજમાં મહેનતનો બદલો એકસરખોજ આપવાની જરૂર ન રહે. સમાજવાદનું ધ્યેય તો એજ હોય કે દરેક માણસ માટે આર્થિક મેળવવાની તક અને સગવડ એકસરખીજ હોય. પણ અમુક વખતને માટે (કેટલો વખત એ આજે કોઈ નિશ્ચિતપણે કહી શકે નહિ) કામ કરનારની શક્તિ અને તેની એવાઓની ઉપયોગિતાનાં પ્રમાણમાં તેને વધારે બલ્લો આપવાની જરૂર રહેશે જ. પરંતુ કોઈએ એવો ભય રાખવાની જરાએ જરૂર નથી કે આમ કરવાથી તો પાછું મૂડીવાદી શોષણ શરૂ થઈ જશે કોઈ એક વર્ગ કે વ્યક્તિ બીજાના પરસેવા પર નબી શકશે જ નહિ કારણકે બીજાની મહેનત રોકી શકાય એવી ભતનાં ઉત્પાદનનાં સાધનો પર કોઈની ખાનગી માલેફ્રી તો હશે જ નહિ.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખોટો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા ડીઝાઇન ઉપરથી મનપસંદ ખોટો બનાવી દેવા કે ફોટોઝીન્કો, હાફટોન વીગેરે ટાઇમસર અને કીફાયત ભાવથી બનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલો છે, તો એ વીચે વધારે માહિતી માટે

હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર

આફીસમાં મેનેજરને મળો.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક:
રમણીક વી. મહેતા.
બી. એસસી. એલ., એલ. બી.

લેખાંક: ૮ મો.

પ્રકરણ ૮ મું. (ચાલુ)

[૨]

સીવીલ મેરેજ કરવાથી મળતો
છુટાછેડાનો હક્ક.

“પતિ પતિનિ તો તે કે જ્યાં પ્રેમનું
સામ્રાજ્ય હોય.”

(એલન ટે)

હિંદુ કામને બીજા વર્ગ જેણે ૧૯૨૩
માં થયેલા સુધારાવાળા “ધી સ્પેશીયલ
મેરેજ (સીવીલ મેરેજ) ના કાયદા
હેઠળ તેના પ્રગતિમાન અને હિતવધક
નિયમો અને કાનુને બેઈ શાસિત થવાનું
પસંદ કયું છે તે વર્ગ પ્રમાણમાં બેકે
ધણો નાનો છે પરંતુ આ વર્ગ તેના
આગળ વધેલા અને સંસ્કારી વિચારો
માટે ધણો જાણીતો છે. ૧૯૭૨ ના “બાસ
લગ્નના કાયદા (Special Marriage
Act) માં ૧૯૩૩ માં સુધારો થવાથી
એ કાયદાનો લાભ હિંદુ, શીખ
અને જૈન કામ પણ લઈ શકતી
થઈ છે. પોતાના માન્ય ધર્મને
છોડ્યા સિવાય પણ આ કાયદા હેઠળ
લગ્ન થઈ શકે છે. હજી સુધી આ કાયદા
હેઠળ હિંદુ, જૈન અને શીખ કામનાં ધણાં
ગણ્યાગણ્યાં સ્ત્રી-પુરુષોએ લગ્ન કર્યાં છે.

પરંતુ તેથી કરીને આ કાયદો અગ્રિય
અગર એની કલમો સંકુચિત છે એમ
નથી. એક અગર બીજા કારણોને લઈને
ધણાઓ તેનો લાભ લઈ શક્યા નથી અને
ધણાઓ લઈ શકતા નથી. બેકે આ
વર્ગ પોતાથી બને તેટલો કાયદાને લોક-
પ્રિય બનાવવામાં તેમજ તેના લાભથી
પ્રજાને જાણીતી કરવામાં પોતાની શક્તિ
ખર્ચે છે. આ આગળ પડતા વિચારો
ધરાવનારા વર્ગના પ્રચારને કારણેજ
૧૯૭૨ ના સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટમાં હિંદુ,
જૈન અને શીખ કામને દાખલ કરતો ૧૯૨૩
નો સુધારો વડી ધારાસભામાં પસાર કર-
વામાં આવ્યો છે. હિંદુ કાયદાના સંકુ-
ચિત, અન્યાયી અને ગેરઇન્સાફ કરતા
કાનુનોથી આ સુધારક વર્ગને ત્રાસ છુટે છે,
અને વળી લગ્ન તેમજ વારસા હકના નિય-
મોએ તો તેમની સહનશીલતાને અંત પર
લાવી મુકી છે. આ વર્ગને આ નિયમોમાં મુલ-
ગત ફેરફાર કરાવવાની ઇચ્છા છે. પોતાના
આગળ પડતા વિચારો અને પોતાની લાગ-
ણીઓ અનુસાર લગ્ન અને વારસા હકના
નિયમો ધડતી જુદી પ્રથા અનુસરવામાં
આજના કામી કાયદાઓ પ્રતિબંધકરતા ન

હોવા જોઈએ એવી તેમની દલીલ છે. અને આજના ધણા જુના સમય ઉપર રચાયેલા એકતરફી, અન્યાયી અને આજના યુગને અનુરૂપ નહિ એવા કાયદાઓની જગ્યાએ એક સાદો, સરળ અને ન્યાયી તેમજ વર્તમાન યુગની ભાવના અને લાગણીઓને અનુકુળ થાય તેવા કાયદાની જરૂર તેઓ દેખાડે છે. ધણાઓ હિંદુ કાયદામાં જરૂરના એવા સુધારા કરાવવાની ખાહેશ ધરાવે છે જ્યારે બીજાઓ હિંદુ કાયદાને તેનાં મૂળ-મૂળથી જ ફેરવવાના મતના છે. જ્યાંસુધી આ પ્રમાણેના ફેરફાર થયા નથી ત્યાંસુધીને માટે “ધી સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ”નો લાભ લેવાનું ધણાઓ અનુકુળ ધરે છે. આવા વિચારના વર્ગની તથા બીજાઓની સીધી તેમજ આડકતરી માગણી ધ્યાનમાં લઈને હિંદી વડીધારાસભાએ હિંદુ, બૌદ્ધ, જૈન અને શીખ કોમના કોઈપણ સ્ત્રી-પુરુષ આ કાયદા હેઠળ લગ્ન નોંધાવી એ કાયદાના નિયમોનો લાભ લઈ શકે છે.

બીજી કોમોની માફક હિંદુ (જૈન અને શીખ કોમ સાથે) કોમ ઉપર શાસન ચલાવતો ધી સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ હિંદુ કાયદા હેઠળ પવિત્ર સંસ્કાર ગણાતા લગ્ન અને તેની ભાવનાના મૂળમાં એક ઉંડો ધા કરે છે. આ કાયદા હેઠળ લગ્ન એક સાદો કરાર બની રહે છે. હિંદુ કાયદાની માફક સીવીલ મેરેજના કાયદામાં લગ્નસંબંધન અલગ નથી પરંતુ અમુક સંજોગોમાં તેનો વિચ્છેદ અગર તેને રદ ખાતલ કરી શકાય છે. બીજા હિંદુ કાયદાની માફક આ કાયદા હેઠળ કોઈપણ ભત્રીંયા ધાર્મિક ક્રિયા પાશુ લગ્નને અંગે જરૂરની નથી. લગ્ન સંબંધથી જોડવાં

* આ કાયદાને હવેથી સીવીલ મેરેજના કાયદાના નામે જાણખીશું.

યુગલને ફક્ત ત્રણ સાહેબ સાથે લગ્ન રજીસ્ટર્ડ કરતા રજીસ્ટ્રાર સમક્ષ જવું પડે છે, જ્યાં આ લોકોને તેમને આપવામાં આવતા ફેમ્ બેંચ ઉપર એકરાર કરવો પડે છે અને તે પછી પરણનાર દંપતિ રજીસ્ટ્રાર તથા સાક્ષીઓની રૂબરૂ એકબીજાને પોતાના પતિ-પત્નિ તરીકે સ્વીકારતાં લગ્ન વીધીપૂર્વક ચંદ્રેશુ જાહેર કરવામાં આવે છે.

હવે કયા સંજોગોમાં અને કારણોમાં આ કાયદાથી શાસિત થતી હિંદુ સ્ત્રીઓ લગ્ન સંબંધનો વિચ્છેદ કરી પોતાના દુઃખી પરીણીત જીવનનો અંત લાવી શકે છે તેનું વિવેચન કરીએ. આ કાયદા હેઠળ થયેલા લગ્નનો વિચ્છેદ ૧૮૬૯ ના હિંદી છુટાછેડાના કાયદા (The Indian Divorce Act of 1869) માં ખતાવેલાં એક યા બીજા કોઈપણ કારણે મેળ થઈ શકે છે એમ સીવીલ મેરેજના કાયદામાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરેલો છે. કલમ ૧૭ જણાવે છે કે:-

“આ કાયદા હેઠળ થયેલાં લગ્નોને ‘હિંદી છુટાછેડાના કાયદા’ લાગુ પડે છે અને એ કાયદામાં ખતાવેલાં કારણો અને તેમાં દર્શાવેલી રીત પ્રમાણે લગ્નનો વિચ્છેદ અગર તેને રદ ખાતલ કરી શકાય છે .....” આ કારણસર આપણે આપણી દ્રષ્ટિ સીવીલ મેરેજના કાયદા ઉપરથી હિંદી છુટાછેડાના કાયદા તરફ ફેરવવી પડશે. એ પ્રમાણે કરતાં આપણને જણાશે કે સદર કાયદાની કલમ ૧૦ બીજી સ્ત્રીઓ સાથે હિંદી સ્ત્રીઓને તેમના લગ્નના કરાર તોડી નાખવાની રીત અને તેનાં કારણો ખતાવે છે અને તેમનાં દુઃખી, અનિચ્છીત અને ટોંગી લગ્નસંબંધનો અંત આણે છે. છુટાછેડા ધિજીતી સ્ત્રી નીચે ખતાવેલાં કારણોમાંથી એક યા બીજું

કારણ દર્શાવી ડીસ્ટ્રીક્ટ અગર હાઇ કોર્ટમાં એક અરજ ગુજરી છુટાછેડા માગી શકે છે.

છુટાછેડા માટેનાં કારણો:—

(૧) પરધર્મમાં જઈ બીજી સ્ત્રી સાથે પતિ લગ્ન કરે;

(૨) સગા સંબંધી સાથે પતિ વ્યભિચાર કરે;

(૩) બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી તેની સાથે તે વ્યભિચાર કરે;

(૪) પોતાની સાથેનાં લગ્ન પહેલાં બીજી સ્ત્રી સાથેનાં લગ્ન ચાલુ હોય અને તે બીજી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર કરે;

(૫) બળાત્કાર સંભોગ, અકુદરતી સંભોગ અગર સુપ્રીક્રમ વિરૂદ્ધ મેથુન કરે;

(૬) માનસિક અગર શારીરિક તંદુરસ્તીને હાની પહોંચાડે અગર શરીરના કોઈ અવયવને કે છ'દગીને નુકશાન પહોંચાડે તેવી જાતનું કુર અને ધાતકી વર્તન પોતાની સાથે ચલાવતો હોય અને બીજી સ્ત્રી સાથે જાન કમ કરતો હોય;

(૭) જે કે તેથી વધારે વર્ષથી કોઈ પણ જાતના વ્યાજગી કારણ વિના પોતાને ત્યજી દીધી હોય અને બીજી સ્ત્રી સાથે આડો વ્યવહાર રાખતો હોય;

ઉપર બતાવેલાં કારણોમાંથી કોઈપણ એક કારણસર સીવીલ મેરેજ ક્રેલી કોર્ટ પણ હીંદુ સ્ત્રી પોતાના લગ્ન સંબંધનો વિચ્છેદ કરી તેણીના પતિથી જુદી થઈ શકે છે. હીંદુ કાયદા હેઠળ શાસીત થતી તેણીની બીજી જહેનોની માફક તેણીને ફરજિયાત લગ્નજીવનનું રગથીયું ગાડું

ગળાવી દુઃખી થવું પડતું નથી. તેણી એવા સંનેગોમાં પોતાના પતિથી છુટાછેડા લઈ ફરીથી સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં વિહરે છે અને મરજીમાં આવે ત્યારે ફરીથી બીજું ઇચ્છીત લગ્ન કરે છે. પતિના ગમે તેવા પાશવી અને અમાતુષી વર્તન તેમજ ગમે તેવી કુટેવોને મુંગે મોઢે સહન કરતી તેણીની બીજી હીંદુ જહેનો કરતાં તેણી સીવીલ મેરેજ કરીને વધુ સુખી બને છે તેની કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી.

હીંદુ કાયદા હેઠળ કહેવાતાં પવિત્ર લગ્નની અંત્યે જોડાઈ વગર હકતું પરતંત્ર જીવન ગાળવું અગર ધી રૂપેશીયલ મેરેજના કાયદા હેઠળ લગ્ન રજીસ્ટર્ડ કરાવી તે કાયદાના છુટાછેડાના તેમજ બીજા હકોનો લાભ લેવો એ બેમાંથી પસંદગી કરવાનો હક હીંદુઓને આજે લગભગ એક દશકા કરતાં પણ વધારે વખતથી મળ્યો છે. પરંતુ અફસોસ સાથે કહેવું પડે છે કે આ પ્રગતિસાધક અને હિતવર્ધક કાયદાનો લાભ ધણા થોડા હીંદુઓએ લીધો છે. નેકે આ વસ્તુસ્થિતિને માટે પ્રશ્ન કારણો જવાબદાર છે. ન્યાતજનતા રીત રિવાજોની સખ્તાઈ, યુવાન યુગલોની ખર્તંત્રતા, વડીલશાહીનો દોર તેમજ સીવીલ મેરેજથી ચતા લાભ અને કાયદાનો જોઈએ તેટલો જનતામાં પ્રચાર નથી એ તથા બીજાં કારણો સીવીલ મેરેજના ઓછા પ્રમાણ માટે ખાસ કારણભૂત છે. હમણા હમણા આ દિશામાં વધુ પ્રગતિ થતી જણાય છે એ એક શુભ ચિન્હ છે. જેમ જેમ સીવીલ મેરેજ કરતાં યુગલોના સામાજિક જીવનથી જનતા પરીચીત થશે, સીવીલ મેરેજથી ચતા લાભ વિગેરે તેના જાણમાં આવશે તેમ તેમ સીવીલ મેરેજની સંખ્યામાં દીનપ્રતિદીન વૈચતં વધારો થતો જશે એવી આશા રહેજે ચખી

શકાય છે. હિંદુ સમાજના કેળવાયલા અને પ્રગતિમાન વિચાર ધરાવનારા વર્ગમાં આજના હિંદુ કાયદા હેઠળના લગ્નથી અસં- તોષની આગ પ્રજ્વળી રહી છે. તેને એ લગ્ન સમાજ તેમજ વ્યક્તિના ઉત્કર્ષનું અવ- રોધી છે એમ જણાય છે. જ્યાં સ્વભા- વનો મેળ ન હોય, લાગણી અને પ્રેમનો અભાવ હોય તેમજ વર્તન અને રીતભાત સ્વછંદી અને લાગણીહીન હોય ત્યાં પણ લગ્નસંબંધ ફરજિયાત જરૂરી ગણવે પડે એ તેને ક્યવું નથી, સંસારરૂપી નાટકનું તખ્તા ઉપર પતિપતિનનો ટોળી પાકે બજ પવામાં તેનું છગર જતી હોય છે. લગ્ન સંબંધમાં બંને તેટલી સ્વતંત્રતા તે વાંચે છે અને તેથીજ છુટાછેડાના તત્વવાળા કાયદાની તે માગણી કરે છે. હિંદુ કાય- દમાં સમયોચીત્ત વેળાસર છુટાછેડાનું તત્વ દાખલ કરવામાં નહિ આવે તો હિંદુ સમાજનો આ કેળવાયલો અને સુધારક વર્ગ સીવીલ મેરેજના કાયદાનો વધુ અને વધુ આશ્રય લેતો થશે એમાં સ્હેજ પણ શંકા નથી વળી, આ કાયદામાં વારસા હક સંબંધીના નિયમો પણ વધુ વિશાળ અને ન્યાયી છે જેને લઈને પણ તેના તરફ વધુ આકર્ષણ થાય તેમ છે.

આ કાયદા હેઠળ અમુક સંનિયોગમાજ લગ્નવિરોધક થઈ શકે છે તેથી કરીને

"

પ્રકરણ ૯ મું.

મુસલમાન મહીલાઓ અને છુટાછેડા

હિંદુ કાયદાની માફક મોહેમેદન કાયદો લગ્નને પવિત્ર સંસ્કાર તરીકે સ્વીકારતો નથી મોહેમેદન કાયદો છુટાછેડાના તત્વને સ્વીકારે છે ખરો પરંતુ તે મુસલમાન મહી-

છુટાછેડા માટે ધણી વખત એક પક્ષ બીજા પક્ષ સામે ખોટા અને હવકા આરોપો મુકે છે. છુટાછેડા ઉપર હજુપણ જે અધનો મુકેલા છે તે બીજાં કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે સામાજિક અને નૈતિક દ્રષ્ટિએ પણ કોઈ દંપતિ એકબીજા સાથે રહી શકતા ન હોય તો તે શાંતિથી અને હળામળાતે છુટા થાય તેજ સૌથી વધારે ઇષ્ટ છે. પરંતુ કાયદો તેમને મિત્ર નહિ પણ શત્રુ બનાવીને છુટાં પાડે છે એ કેટલું હાસ્યજનક છે! આનું પરીણામ એ આવે છે કે કોઈ સગયારી યુગલને બીજાં ધણાં કારણોને લઈને એક બીજા સાથેનો પતિ-પત્નિ તરીકેનો સંબંધ ચાલુ ન રાખવો હોય તેને છુટાછેડા મળી શકતા નથી આ સગયારી યુગલને તેના સગયાર માટેની આ શિક્ષા, જ્યારે એક દુરાચારી પતિ અગર પતિનના દુરાચારના કારણે કાયદો ખુશીથી છુટાછેડા કરી આપે છે. આનો અર્થ એટલોજ કે કાયદો બાહક તરી રીતે પુરૂષ અને સ્ત્રીને શુન્દેગાર અને પાપી બનાવતું કહે છે. કારણ કે ત્યારેજ કાયદો છુટાછેડા ઇચ્છતાં દંપતિની મરજી મુજબ પોતાનો અમલ ચલાવવાનું કહે છે. છુટાછેડાના કાયદાને આથી વધુ વિશાળ અને ઉગર તેમજ નિર્બંધ બનાવવાની ખાસ જરૂર છે.

લાઓની બાબતમાં અન્યાયી અને એક તરફી છે આ કાયદાના છુટાછેડાના નિયમો પાછળ જે મીઠાંત રહેલો છે તે મુસલ- માન કોમમાં સૌથી વધારે પવિત્ર ગણાતાં કુરાનના બીજા પ્રકરણમાં લખેલા નીચેના શબ્દોનું તત્વ છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી કુરાનમાં લખેલું છે કે—

“તેમને (પતિનિઓને) મનુષ્યત્વની લાગણી સાથે સાથે રાખો અગર લાલમનસાધથી રળ આપો.”

પયગંબરના આ શબ્દો ઓરતો કરતાં મરદોનીજ તરફથી કરતા જણાય છે કારણકે કુરાનનું આ વાક્ય પતિનિઓ તરફના પતિનિઓના વર્તન સંબંધમાં લખાયેલું છે જ્યારે પતિનિઓના પતિ તરફના વર્તન માટે કુરાન સુપરીદી પકડે છે. અને મોહેમેદન કાયદાના છુટાછેડાના નિયમોનો જ્યારે આપણે અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને જણાયા સિવાય રહેતું નથી કે મોહેમેદન કાયદો કુરાનના એ એકતરફી અને અન્યાયી વચનને વશ થઇને મુસલમાન મહિલાઓને છુટાછેડાની બાબતમાં અન્યાય કરી રહ્યા છે. એક મુસલમાન પુરુષ આ કાયદો હેઠળ પોતાની ઓરતને તફાક (Divorce) આપવાનો ધણો વિશાળ અને બહોળો હક ધરાવે છે. તે ગમે ત્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે કોઈ પણ કારણ દર્શાવ્યા સિવાય ફક્ત પોપટની માફક ત્રણ વખત “તલ્લાક” ઉચ્ચારીને પોતાની મહોરદાર શાયેના લગ્નસંબંધનો અંત આણી શકે છે, પરંતુ એક મુસલમાન મહોરદાર તેણીના ખાવિંદની રજમંદી સિવાય તેની સાથેના પરીણીત જીવનનો અંત આણી શકતી નથી. ફક્ત કેટલાક સંજોગોમાંજ તેણી તેણીના ખાવિંદથી તેની રજમંદી સિવાય પણ કોટનો આશરો લઈ છુટાછેડા મેળવી શકે છે.

આ ઉપરથી એટલું જણાય છે કે એક મુસલમાન ક્રોમની મહિલા એ રીતે છુટાછેડા મેળવી પોતાનાં દુઃખી લગ્ન જીવનનો અંત લાવી શકે છે. (૧) પતિની સંમતિ મેળવીને; અને (૨) કોટની મદ-

દથી. પહેલી રીતથી જે જાતના છુટાછેડા તેણી મેળવી શકે છે તે મોહેમેદન કાયદામાં “ખુલા” (Khula) અને “મુબારત” (Mubarat)ના નામોથી ઓળખાય છે. “ખુલા” અને “મુબારત”માં ફક્ત ફર એટલેજ છે કે જ્યારે પતિનિના કહેવાથી (જેકે પતિની ખુશી નહીં) તે સંમતિ તો હોય જ) લગ્નવિચ્છેદ થાય ત્યારે તે જાતના છુટાછેડાને “ખુલા” કહેવામાં આવે છે અને જ્યારે બંને પતિ-પતિનિ પોતાની ખુશીથી છુટાછેડા કરે તેને “મુબારત” કહેવામાં આવે છે. આમ “ખુલા” અને “મુબારત”માં કોઈ ખાસ ફર નથી. સુન્ની મુસલમાનો બંનેને એકજ પંક્તીમાં મુકે છે પરંતુ શીયાએ એ બેમાં કેટલોક વધુ ફરક રાખ્યો છે. શીયા પ્રમાણે જ્યારે કોઈ કિંમતી અવેજ (પરલાની રકમ નહીં લઈને અગર ખીજ કાંઈ વસ્તુ પતિને બહીસ આપીને)ના બદલામાં પતિનિ છુટાછેડા મેળવે ત્યારે તે “ખુલા”થી ઓળખાય છે જ્યારે “મુબારત”માં આવો કોઈ-પણ જાતનો અવેજ તેણીને આપવો પડતો નથી. જ્યારે પતિ-પતિનિને લાગે કે તેઓ એકબીજા સાથે હળીમળીને અને સુખથી (મતબેદ, જુદા વિચારો કે-એવા બીજા કોઈ કારણને લઈને) રહી શકતાં નથી ત્યારે તેઓ રાજ-ખુશીથી તેમના લગ્ન સંબંધને “મુબારત”ની રીતે તોડી નાખે છે અને એકબીજાને લગ્નની દરેક ફરજોમાંથી મુક્ત કરે છે. આમ શીયા મુસલમાનોના મત પ્રમાણે “ખુલા” એ ખરીદેલા છુટાછેડા છે જ્યારે “મુબારત” તેમ નથી. આ બંનેમાં ફર પાડવાનું કારણ એ છે કે “હેદયા” (શીયા પંથનું પ્રમાણ ગણાતું ધર્મશાસ્ત્ર) માં “ખુલા”નો અર્થ એ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે.

પતિની સંમતિ સિવાય મુસલમાન મહીલા કોટનો આશ્રય લઈને અમુકજ સંજોગોમાં છુટાછેડા મેળવી શકે છે. જ્યારે તેણીનો ખાવિંદ નામનું હોય અગર તે તેણી ઉપર વ્યભિચારનો આરોપ મુકે અગર તેણીના બાળકનો પિતા હોવાનું ના પાડે ત્યારે જ તેણી કોટમાં જઈ પોતાના ખાવિંદથી છુટાછેડા મેળવી તેની સાથેના લગ્નસંબંધનો અંત આણી શકે છે. આ સિવાય બીજું કોઈપણ જાનનું કારણ તેણીના દુઃખી લગ્નજીવનનો અંત આણી શકતું નથી. મીઠું અમીરઅથવા એવો મત દર્શાવે છે કે પતિ તરફ પતિની ધાતકી અને કુર વતંચૂક અગર તેની ખીનવફાદારી અને પતિનું પોષણ કરવાની અશક્તિ પણ છુટાછેડા માટે મુસલમાન મહીલાઓને કારણ આપે છે. મોહમેદન કાયદાના આ વિધાન અને અકંગ અજ્યાસી પોતાના મતના સમર્થનમાં આદ્યશીયાની કોર્ટોના ફરિયાદો છે, પરંતુ તેઓશ્રીનો આ મત આ દેશનો કાયદો અને કોર્ટો કમનસીમે સ્વીકારતી નથી.

આમ એક મુસલમાન મહીલા ફક્ત તેણીના ખાવિંદની સંમતિથી અગર તેણી ઉપર તેણીનો ખાવિંદ વ્યભિચારનો આરોપ મુકે ત્યારે અગર તે નામનું હોય ત્યારે જ છુટાછેડાનો હક મેળવી શકે છે. મોહમેદન કાયદો મુસલમાન ઓરતોને આથી કેટલો ગેરહંસાફ કરે છે તે તરફ સમજી અને કેળવણી તથા સુધારક મુસલમાન વર્ગનું ધ્યાન ખેંચવાની ખાસ જરૂર છે.

આ નિશામાં મુસ્લીમ પત્નિઓને વધુ વિસ્તૃત હક આપવું એક ખીલ હાલમાં હૈદરાબાદ રાજ્યની ધારાસભામાં મીઠું ખવી-લુઝ ઝમાન સીદીકે રજુ કર્યું છે. આ ખીલ બે પસાર થાય તો મુસ્લીમ સમા-

જમાં પરીણીત સ્ત્રીઓનો દરજ્જો વધુ ઉંચો થશે, અને એ ખીલ પસાર થશે એવો સંભવ પણ ધણો જણાય છે. મોહમેદન કાયદામાં આપેલી શરતો ઉપરાંત આ ખીલમાં મુસ્લીમ પત્નિઓ ધણી અસાધ્ય અને એવી રોગાથી પીડાતો હોય અગર કાંઈ હંમેશની બિમારીથી રીખાતો હોય અને લગ્ન-જીવનની ફરજો અના કરી શકતો ન હોય તેમજ ધણી ન્હાસી ગયો હોય અને તેનો પતો લાગતો ન હોય અગર તેને ભારે મુદતની કેન્ડી સગા થઈ હોય ત્યારે તેઓ કોટની મદદથી લગ્નવચ્છેદ કરી શકે છે. વળી તેણીના ધણી તરફથી તેણીના તરફ ગેરવ્યાજખી અને ધાતકી વતંચૂક હોય ત્યારે પણ તેણી છુટાછેડા મેળવી શકે છે.

આ ખીલ હૈદરાબાદ રાજ્યના તેમજ સારાયે હીંદના મુસ્લીમો માટે ધણું રસ-પ્રદ અને મદદપત્રું છે. રીડીયુસ્ત અને નવિનતાનો પ્રતિકાર કરતા સ્થિતિયુસ્ત વર્ગ તરફથી આ ખીલ સામે પ્રચંડ પોકાર ઉઠશે. પરંતુ એ પોકારોને નવયુગની નવી લાવના અને નવાં આંદોલનો છીલનાર મુસ્લીમ નવયુવકોના વર્ગ તેમજ મુસ્લીમ કોમના કેળવણી અને સુધારક વર્ગોના પ્રચંડ પ્રચારકાયથી દબાવી દેવામાં આવશે એવી આશા રાખીએ તો વધારે પડતું નથી. આ ખીલ સાતર પસાર થાય એવું આપણે ઇચ્છીએ છીએ અને તે પછી બ્રિટીશ હીંદમાં પણ એ ધોરણે છુટાછેડાનું ખીલ વડી ધારાસભામાં લાવવાની અળવળ શરૂ કરવામાં આવે તેની રાહ જોઈએ છીએ. સૈદ્ધાંતથી પોતાની સ્ત્રીસમાજને અધાર અન્યાય કરતા મુસ્લીમ બિરાદરો માટે પોતાના એ અન્યાયનું પાપ ધોવાનો આ અવસર છે. મુસ્લીમ બિરાદરોએ સમજવું

જેમજે કે તેમની સ્ત્રીઓનો સામાજિક દરજ્જો ઉંચો ચઢશે તેનો લાભ આખરે સમસ્ત મુસ્લીમ સમાજને મળશે.

જગરે દક્ષીણ હિંદમાં હૈન્દરાબાદના નિઝામ સરકારની ધારાસભામાં મુસ્લીમ મહિલાઓ માટે છુટાછેડાનું બીલ રજુ કરવામાં આવ્યું છે ત્યારે મધ્ય હિંદમાં આવેલા જવરા રાજ્યના નામદાર નવાબની સરકારે તેઓશ્રીની મુસ્લીમ મહિલા પ્રજાને છુટાછેડાનો હક આપતો કાયદો લમણાં થોડાક વખત ઉપરજ કર્યો છે આ કાયદાથી મુસ્લીમ સ્ત્રીઓના દરજ્જા ઉપર ઘણી સારી અસર થશે. શરીયતની બાબતમાં પ્રમાણભૂત ગણાય તેવા વિદ્વાનો સાથે મસલત ચલાવતા જવરા દરબારને એમ જણાય હતું કે અત્યારે મુસ્લીમ મરદો પોતાની ઓરતો સાથે ગમે ત્યારે છુગછેડા કરી શકે છે પરંતુ મુસ્લીમ મહિલાઓને તેમ કરવાનો હક નથી. આ ભેંભાવભરેલી

સ્થિતી ઇસ્લામની નજરે અશોભ્ય છે એમ તેઓશ્રીનું માનવું છે.

આથી ઉપરોક્ત કાયદામાં એવું ફરિયાદમાં આવ્યું છે કે રાજ્યમાં અમુક કારણોસર મુસ્લીમ મહિલાઓને પણ છુટાછેડાનો હક આપવામાં આવે છે. આ કારણોમાં મુખ્ય એ છે કે ઓરતના ગુજરાનનાં સાધનની જગવાઈ કર્યા વિના ખાવિંદ ગુમ થયો હોય, અથવા તે અમુક અસાધ્ય અને એવી રીતે ધરાવતો હોય અથવા કાયમને માટે ઓરત તરફ જોર-ધરી બતાવતો હોય અથવા તેને વર્ષો સુધી કેટલી શીક્ષા થઈ હોય અથવા તેની ઓરતને નોકરી અગર બીજા માગનાની ફરજ પાડતો હોય યાતો લગ્નને લગતી ફરજો બજાવવામાં યુક્તો હોય અથવા તો સમાનતાથી વતવા વગર ઘણી ઓરતો રાખતો હોય તો છુટાછેડા આપવામાં આવશે.

બીજા દેશી રાજ્યો આ ઉપરથી ધડો લે તો કેવું સારું ?

—પાણી પહેલાં પાળ આંધો—

ફરી પ્રસુતીની જન્મળ ન રહેવી હોય તો તુરત અફળ (રજીસ્ટર્ડ) પીલસ મંગાવી લ્યો—

અફળ (રજીસ્ટર્ડ) પીલસ

દરજ દીવસ લઈ લેવાથી તે પછી કુસ્તી ઉપાયેજ હ મેશના માટે ગભરૂ અટકાવે છે. જેથી માસીક ચાલુ-શરીર નીરોળી રહે છે કા. રૂ. ૧૦ પરદેશ રૂા ૨૦.

મીસીસ હુસમ મહેતા,

(દશ-એન) નસીરખાન (રાજપુતાના.)

ઝ ના ન ખા નાં નાં
જ હ જ મ માં થી—

ખા દશે વિ કં

કા ન્તિ ના

એ કં

રસપ્રદ કિરસો

વિ^ધવિખ્યાત રશીઅન બેલેટ
થીએટરનો પડદો ઉચ્ચકાવાને
ચોડીજ મીનીયેની વાર હતી ત્યારે આગ-
ળના રોડવમાં મેં મારી બેઠક લીધી. મારી
ડાબી બાજુએ એક તુર્કિસ્તાનની તરણી
બેઠી હતી અને તેની પાને તેનો એક
લુવાન દેશખંધુ બેઠો હતો.

અંતમાં એમ માલુમ પડ્યું કે આ
આકર્ષક યુગલ પતિપત્નિ હતાં. તે સુંદર
હતી-ફલના દેશમાં જે ઘઉંવણીં મોહ-
કતા માલુમ પડે છે તેનાથી લયબધતી.
પશ્ચિમના દેશમાં કામદાર સ્ત્રીઓ પહેરે
છે એવાંજ કપડાં તેણે પહેર્યાં હતાં છતાં
તેના યુગ્મ પરતું નમ્રતાભર્યું ગૌરવ, તેની
રીતભાત એ બધાં તેની છુપી અમીરાતનો
ખ્યાલ આપી રહેતાં હતાં.

મારી જમણી બાજુએ બેઠેલી મારી
પત્નિના ધનમાં મેં કહ્યું, ‘તુર્કિસ્તાનના
‘શાહ અમીરના કુટુંબની-કોઈ રાજકુમારી
‘લગ્ન છે.’

“ચોક્કસ” તેના તરફ ત્રાંસી નજર
ફેંકતાં મારી પત્નિએ જવાબ વાળ્યો.

તે દરમ્યાન આન્ડ ઓપેરા હાઉસનાં
ઑરકેસ્ટ્રાએ વાતાવરણુ જમાવવા માટે
સંગીતના મનોહારી સ્વરો છડ્યા માડ્યા
હતા. અને તે પછી પડદો ઉચ્ચકાવાની
શરૂઆત થતાની સાથે વિશ્વમોહક બેલેટ
“ધી રેડ પોપી” તું સંગીત શરૂ થયું
અને રંગભૂમિ પર યુવતાં દ્રશ્યની સ્વપ્ન
પ્રદેશસભી ચીનાઈ મીનરીએ બધાએ
શ્રેતાઓનાં આંખ અને કાનને કેદી બનાવી
દીધાં. પરંતુ કોણ જાણે કેવી રીતે
પણ મારે ચિત્ત તો પેતાં બેઠી જણાતા
તુર્કિસ્તાની યુગલે ચોરી લીધું હતું. એ
બેઠને ઉકેલવા મારે ગન ‘અધીર’ બન્યું
હતું.

બેલેટના મધ્યભાગની વિશ્રાંતિ દરમ્યાન
બધાં માણુઓ પોતાની જગ્યાઓ છોડીને
થીએટરની પરસાળમાં આંટા મારવા માટે
નીકળી પડ્યાં અહિં એમ કરવાનો સામા-

“જાનની ઉમર શી-તેર વર્ષની તો થઇ ચૂકી હતી તોપણ તેના જ્ઞાનના માટે નવી નવી હોદ્દરીઓ ઉપાડી લાવવાનો વ્યવસાય તો અવિરત રીતે ચાલ્યો જતો હતો. તેના પ્રણય દૂતો, “અઠસકાલો” બેગો અને હેંગારો, તેની પ્રજ્ઞામાંથી કાઢા કાઢા ધરમાં જાનની પત્નિ કે રખાત બની તેના જ્ઞાનના શોભાવવાને લાયક કન્યાઓ છે તેના નિયમિત સમાચારો જાનને આપ્યો જતા.

“એ લોકોના “વિશ્વાસપાત્ર” અહેવાલો સાંભળ્યા પછી જાન એ કમનસીબ બાળકને ઉઠાવી લાવી પોતાનાં જ્ઞાનજાનનાં દિવાલોમાં પુરી દેવાની આગ્રા પોતાના અનુચરોને આપતો. સામાન્ય રીતે કોઈપણ માથાપો પોતાની બાળકોઓને સ્વેચ્છા પૂર્વક તો એ જ્ઞાનજાનનાં ઘેજખમાં નજ મોકલતાં કારણકે તેની અંદરની છન્દગીથી સહુ કોઈ જાણુકાર હતા.

“હું જ્યારે ત્રણ વર્ષની હતી ત્યારે મને મારાં માથાપને ઘેરથી ઉઠાવી જવામાં આવી અને હું સત્તર વર્ષની થઇ ત્યાંસુધી એ જ્ઞાનજાનમાં રહી. દેશમાં સર્વ જગ્યાએ વખતોવખત તોફાનો ફાટી નીકળતાં અને જાનની અવસ્થા પણ નમ્યા માંડી હતી એટલે જાનને નવાં લગ્નો કરવાનું ઘણા વખતથી મુશ્કેલી રાખતું પડતું હતું.

“જાનની ઘણીએ પત્નિઓને બન્ને ત્રણ ત્રણ છોકરાં હતાં. પણ તેમને રાજકુટુંબના માણસો તરીકે ગણવામાં ન આવતાં. એની માનીતી પત્નિના એ દિવસોએ જ શાહજાન તરીકે ઓળખવામાં આવતા.

“જ્ઞાનજાનનાં અંદરનું જીવન ત્રાસ-જનક રીતે એકધારે હતું. એ ચારસો

સ્ત્રીઓમાંની કોઈને વાંચતાં લખતાં આવડતું નહિં તેમને ધરાશૂવક અગ્નિ રાખવામાં આવતી કેમકે જ્ઞાનજાનના કોઈ પુસ્તક વાંચે કે કાગળ લખે એ તો ભયંકર ગુન્હો ગણાતો. એ જ્ઞાનજાનનાં દરેક કેદી આખો દિવસ તકરારો કરવામાં અને એકબીજા પર કટાક્ષો કરવામાં જ ગાળતી. દરેક એમ રોળ કરતી કે જાનનો પ્રેમ તેના પર બીજા કરતાં વધારે છે. ખાવાપીવાની કે બીજા કાંઈ સગવડોની જરાએ કમીના નહોતી. જ્ઞાનજાનનાં મહારની કુનીઆ કેવી હોય એ વાતની અમને જરાએ ખબર નહોતી. પકડી ચાલુવામાં આવેલી નાની કમનસીબ છોકરીઓ પોતાનાં માથાપો અને લાઇ લાંબુઓને આખો દિવસ યાદ કરી કરીને રોયા કરે.

“પછી તો અકટોખર માસનો બજવા ફોટી નીકળ્યા. બજવાખોર સૈનીકોએ જુઝગ જાનને છવતો પકડ્યો. અમારા દેશની એક મહાપરિપદ-“ખુદનાઇ” મળી અને તેમણે પ્રજ્ઞાત્રની જલેરાત કરી.

“એક મુન્દર પ્રભાતે અમને બધાં જ્ઞાનજાનમાંથી બહાર નીકળાને મેદાનમાં એકઠા થવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો. અમને બધાંને એવો ભય લાગ્યો કે કતિ અમારી કલ કરવામાં આવશે અને કતિ ફાંસીએ ચડાવવામાં આવશે. ભયથી અમે બધાં ધુજી રહ્યાં, અમારાં ગાત્રો શિથિલ થઇ ગયાં. અમારાંમાંની ઘણી તો રડવા અને ચીસો પાડવા લાગી. ચારસો જુરખા ધારી મેદાંઓનું ટાળું ચોગાનમાં એકઠું થયું. અમારી એ વખતની દશાનું આજે હજી પણ કંઈક અશક્ય છે.

“જ્ઞાનજાનનાં ઓગાનના લોખંડી દરવાજાઓ ખોલી નાખવામાં આવ્યા, એક

સરકારની સાથે સૈનિકોની એક યોજી તેમાંથી યોગાનમાં લાખલ થઈ.” કોણ એ સરકાર હતો તે બતાવવા તેણે પોતાની પાસે બેઠેલા માણસ તરફ આંગળી ચીંધી.

તેણે વાત ચાલુ રાખી, “તે આગળ આવ્યો અને એક કાગળમાંથી કંઈક વાંચવા લાગ્યો. અને તો ખુબ જ લખ-બીત બની ગયાં હતાં; શું બન્યું હતું તે અમને તો સમજાતું જ નહોતું. એ અમલદારે અમને સમજાણુ પાડી કે ખીવામાં હવે એક નવી સરકારનો અમલ શરૂ થયો છે; ખાનની રાજ્યસત્તા હવે ખતમ થઈ છે; એટલે અમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવાની અમને છુટ છે અને અમને ખાતે જ કાંઈ ભેટો આપી હોય તે લઈ જવાની પણ અમને છુટ છે.

“અને તે પછીથી તો એથીએ વધારે આધારકારક ઘટના બની. નવા રાજ્યકર્તાઓએ આખા દેશમાં એવો ઢંઢેરો પીટાવ્યો હતો કે ખાનનાં ઝનાનખાનાંમાં જેની જેની દીકરીઓ હોય તેઓ આવીને તેમને લઈ જઈ શકે છે. અને હજી શું બને છે તે સમજાએ તે પહેલાં તો હાઈદર માણસો અંદર દોડી આવ્યાં. તેમાંનાં કેટલાંક વૃદ્ધ હતાં. કેટલાંકે પોતાનાં લૂંટાઈ ગયેલાં કન્યારત્નોની પાછળ રોઈ રોઈને આંખનું નૂર ઝુમાવી દીધું હતું.

“હૃદય વિચારી નાખે એવું એ દશ્ય હતું. માથાપો અને પૂત્રીઓ એકબીજાને ઝાળખી શકતાં નહોતાં. કેટલાંયે વર્ષો વીની ગયાં હતાં. સત્તાધારીઓની મદદથી અને કેટલાંક અસ્પષ્ટ ચિન્હોની મદદથી કેટલાંક માથાપો પોતાની પૂત્રીઓને ઝાળખી શક્યાં-કેટલાંક સાચી રીતે, કેટલાંક ખોટી રીતે.

“પણ કેટલીક છોકરીઓ પોતાનાં માથાપોને શોધી નજ શકી; કેટલીકનાં માથાપો મરી ગયાં હતાં; કેટલીક સ્ત્રીઓ વૃદ્ધ અથવા અપંગ બની ગઈ હતી. જેઓ

વૃદ્ધ કે અપંગ બની ગઈ હતી તેમને સરકાર તરફથી આર્થિક આપવાની ખાત્રી આપવામાં આવી. અમારામાંની બાકીની બધીને એમ કહી દેવામાં આવ્યું કે અમે હવે અમારી મરજીમાં આવે તેને પરણી શકીએ છીએ.

“મારી દશા બહુ વિચિત્ર થઈ પડી. મને લેવા કોઈ માથાપ આવ્યાં નહોતાં. સરકાર પાસેથી આર્થિક હું માગી શકું તેમ નહોતું કેમકે હું નહોતી વૃદ્ધ કે નહોતી અપંગ. એટલે મેં એવી માગણી કરી કે મને નિશાળમાં લાવવા મોકલવામાં આવે. મને અને બીજા કેટલીક છોકરીઓને તરતજ એક શાળામાં લખલ કરવામાં આવ્યાં. અમારા પડઠા અને કમાળી દીધા, અમે આઝાદ બની ગયાં. મેં એક યુનિવર્સિટીનો અભ્યાસક્રમ પુરો કર્યો અને પાછળથી જ અમલદારે અમારી સ્વતંત્રતાનો સંદેશ લાવ્યો હતો તેની સાથેજ સગન કર્યાં.

“ત્યારથી આજસુધી મેં પૂત્રની અજ્ઞાન અને પછાત સ્ત્રીઓને પુરોના લુકમ અને અજ્ઞાનમાંથી મુક્ત કરવાની જેહાદ ચાલુ રાખી છે. અને એ દિશામાં મારાની બનતા સંઘળા પ્રયત્નો કરવાનું હું ચાલુજ રાખીશ. અને અંતમાં મને વિજય મળશે એ મારી શ્રદ્ધા છે.....”

આટલી વાત થઈ ત્યાંસુધીમાં બેસેટ તો ખતમ થઈ ચુક્યું હતું. પોતાનાં હેરા અને કોટા પહેલાં મેળવી લેવા માટે લોકો ધકઠાધકડી કરવા લાગ્યાં. પૂત્રની એ અદ્ભૂત રમણી તેની અદ્ભૂત કથાનો રજુકાર મારા મગજમાં ધુમતો મૂકીને ચાલી ગઈ. જ્યારે મને જ્ઞાન આવ્યું ત્યારે મને માલુમ પડ્યું કે બેસેટ અને પેલી રમણી બન્ને ચાલી ગયાં હતાં.

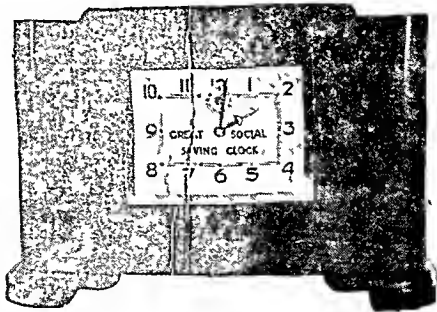
એ સુન્દરીને તો હું તે પછી મળ્યો નથી પણ ઝનાનખાનાંની આ વાર્તા હું આજ સુધી ભૂલ્યો નથી એ બેસેટ તો મારે ફરીથી જાણ પડ્યું. *

* અઝીઝ આઝાદની એક રમરણુ કથાને આધારે.

આર્થિક પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલેક્ટ મફત મેળવો.

ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીમા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને
સેવીંગ કલેક્ટ મફત આપે છે. આ ઘડીયાલ પ્રીમીયમના
પૈસા રોજના રોજ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે
તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રીમીયમ ભરવાની
ફિકર રહેતી નથી.

દરેક ઠેકાણે કમીશન તથા પગારથી હામ કરનાર
એજન્ટો ભેગાં છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઇફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈન્સાઇલ બીલ્ડિંગ, હોર્નબી રોડ, ફ્રાટ સુખધ.

આખરી નિર્ધાર કરીલો : તમારે શું જોઈએ—

શાંતિ કે મિલકત ?

ઉત્પાદનનાં સાધનો પરની ખાતગી માલેફી અને માનવતાનાં સુખ અને શાંતિ પરસ્પર વિરોધી છે તેથી એમાંથી એકની પસંદગી કરીલેવાનો પ્રસંગ દરેક માણસ માટે આજે આવી પહોંચ્યો છે.

અત્યારે દુનિયામાં સા-વાનિક અંધાધુ-ધીનો અંધાવાત વાઈ રહ્યો છે. આભુઆભુ નજર કરતાં બધે માત્ર અથડામણ અંધાધુધી અને ધડા-કાજ માલમ પડે છે. રાજ્યો સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનાં સ્વપ્નો સેરી તેને માટે પુનઃ રચના કરી રહ્યાં છે, અને તે માટે ભુની સંસ્થાઓ ભુનાં બળોને છીનવી નીકરી નાખી નવી

પ્રાણાત્મીકતા નવી રાજ્યનીતી રચે છે. સંસ્થાઓની પ્રજાઓ અત્યારે અસંતોષની જ્વાળામાં ધીખી રહી છે. હિંદની સવિ-નયલગની ચળવળ, જાપાનનું મંચુરીયા ઉપરનું આક્રમણ, જર્મનીમાં આવતો નાઝીઓનો ઘેર, ઓસ્ટ્રીયામાં સમાજવાદી પક્ષનું છીનવી નીકરી જવું એ બધા મણુ-દાઓમાંથી એકજ સ્વ પસાર થાય છે. લોકોની ખરીદ કરવાની શક્તિમાં થએલો ઘટાડો, કામદારોનો પગારકાપ, એકારીની વૃદ્ધિ, નવી જઠાતી હિવાલો, બજારો સર કરવા માટેની ચાલચાલો, જરૂરીયાનો પુરાતી ન હોવા છતાં માલનો વધી પડેલો જથ્થો એ બધું આપણી હાલની આર્થિક

સ્થિતિનો ખરો ખ્યાલ આપે છે. આવા બાણીતા પત્રકાર બને સમાજવાદી લેખક મીંડો એચ. એન. પ્રેમ્લસકર્ડ ખાતગી મિલકત અને શાંતિ વચ્ચે નો શાશ્વતિક વિરોધ બહુ સરળ રીતે સમજાવે છે. તે સમજાયા વિના આજે દોષને આલે તેમ નથી.

સ્થિતિનો ખરો ખ્યાલ આપે છે. આવા બાણીતા પત્રકાર બને સમાજવાદી લેખક મીંડો એચ. એન. પ્રેમ્લસકર્ડ ખાતગી મિલકત અને શાંતિ વચ્ચે નો શાશ્વતિક વિરોધ બહુ સરળ રીતે સમજાવે છે. તે સમજાયા વિના આજે દોષને આલે તેમ નથી.

તપાસનું વિશાળ ક્ષેત્ર

પ્રેમ્લસકર્ડનાં આ પુસ્તકમાં અત્યા-રનાં અસંતોષ અને અંધાધુધીનું મુળ જોધવાનો પ્રયત્ન થયો છે. અને તેથી તેમાં લગાઈ પહેલાંની સ્થિતિની ચર્ચા પણ એ દ્રષ્ટિએ કરવામાં આવી છે. જર્મનીમાં પ્રજાસત્તાકનો નાશ અને ફેસીઝમની સ્થાપના, ચીન પર જાપાનનું આક્રમણ, હિંદની સવિનયલગની ચળવળ, સ્વેતપત્ર, રાજ્યોની રાજ્યો સમયા માટેની તૈયારીઓ, શસ્ત્ર-બધી પરીપદનું ફારસ, પ્રજાસંઘની નિષ્ક-ળતા, રૂઝવેટનો નવો આર્થિક કાયદો, રશીઆની સમાજવાદી પ્રગતિ આ બધા આખરોની એમાં તત્તરપરી ચર્ચા કરવામાં

આવી છે. આમ કરવાનાં પ્રેષ્ઠસદ્ગુણો ઉદ્દેશ એ છે કે આવા બધા બનવાએ જનતાનાં આ અસંતોષ અને અધાધુનીમાં કેવો ભાગ લેજો છે તેનું માપ કહાડવું અને એ રીતે પ્રવર્તતા અસંતોષના મુલ-ગત કારણો શોધી કહાડવાં. આ માટે તેમણે જુદી જુદી પ્રધ્ધતિઓનાં રાજ્યપત્રોની સમાલોચના પણ કરી છે અને જુની પ્રજા-લીકાઓ અનુસાર ચાલતા રાજ્યવ્યવ-હારોને બદલે જે નવી રાજ્યપ્રધ્ધતિઓ હાલ પ્રસરી છે તેનું પણ વિગતવાર અવલોકન કયું છે.

પ્રામક લોકશાસન

જનતા પ્રગતિ સાધી પોતાનો ઉત્કર્ષ કરે એ માટે લોકશાસન એ સાચું દર્શી-યાર નથી એમ તેમણે દાખલાદલીલોથી સાબીત કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આજના મુડીવાદીઓનાજ હાથમાં અને તેમનાજ અધિકાર નીચે અત્યારે શાળાઓ, છાપાં, તાર, સીનેમા, અમલદારો, સંસ્થાઓ વીગેરે સર્વ આવે છે અને તેથી તેઓ અત્યારે પોતાને અનુકુળ લોકમત એ સાધનો દ્વારા કેળવી શકે છે, તેમજ તેમના લાલની વિરુદ્ધ જતા મતના પ્રચારને સહેલાઈથી અટકાવી શકે છે. અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો લોકશાસનના બહાનાં હેઠળ તેઓ પોતાની ધારણાઓ પાર પાડે છે તથા પોતાને નુકસાનકારક ચીજોનો સહેલાઈથી નાશ કરી શકે છે. મત્ર ચોડા-કજ માણસોના હાથમાં ઉત્પાદનનાં સાધનો હોય તો પછી દરેકે ઉમરે પહોંચેલા માણસને મત આપવાનો અધીકાર અપવા એ લેનીનના કહેવા પ્રમાણે માત્ર તેમની ગણતરી કરવા જેવું જ છે.

રશિયાનું રાજ્યપત્ર

હાલમાં જ ઉત્પન્ન થયેલી નવી રાજપ્રજાલીકાઓને એ ભાગમાં વહેંચી શકાય. એક ફેસીઝમમાં છે એવી સરમુખત્યારી અને બીજી રશીયામાં છે તેવી. બેકે ઉપરચોટીઆ ડ્રાઈએ આ બંનેમાં સામ્ય લાગે પરંતુ તે બંનેમાં અંતર્ગત ધણો તફાવત રહેલો છે. રશીયામાં જે પદ્ધતિ ચાલે છે, તે ખેડૂતો અને કામદારોના હિતનું સંરક્ષણ કરવા માટે અને સમાજવાદને વધારવા માટે સ્વીકારાયેલી સરમુખત્યારી છે. અને સમાજવાદ આગળ વધે તે માટે આવી એક મહત્તમ સરમુખત્યારીની રશીયાને જરૂર પણ છે એમ મી. પ્રેષ્ઠસદ્ગુણે જણાવે છે. સોવીયેટ રાજ્ય વ્યવસ્થા વીધે લખતાં તે જણાવે છે કે

“કુતીયામાં કદીયે ન થયા હોય તેવા ફેર-ફારો કરવામાં તેઓ રશીયામાં સફળ થયા છે. પ્રથમ તો તેઓ વર્ગવિદ્વેષી સમાજ વ્યવસ્થા કરવા મથે છે. હવે યંત્રો અને જીનીનોના માશીનોના કામદારો શુદ્ધામ નથી રહ્યા. પોતાની શ્રમશક્તિ તેઓ યંત્ર-પતિઓને વેચતા નથી પરંતુ સ્વયં કામ-દારોની મહેનતનો લાભ બધાના લક્ષમાં માટે એકત્ર કરી જમા કરવામાં આવે છે. ધીમે ધીમે આવકમાં એકસરખાપણું આવતું જાય છે અને કામદારોનાં બાળકો પણ કેળવણી અને તંદુરસ્તીનો પુરેપુરો લાભ ઉઠાવી શકે છે. દરેક યુવાનમાં ઉત્સાહ હોય છે કે તેને માટે કોઈપણ ક્ષેત્રનાં દ્વાર અંધ નથી પડી ભલે તે લશ્કર, ઉદ્યોગ, કે ગમે તે હોય. સમાજ વ્યવસ્થા જ એવી છે કે તેમના માર્ગમાંથી અંતરાયો દુર કરવામાં મદદ કરે. સ્ત્રીઓ ત્યાં સમાન ગણાય છે. બીનરશીઅન સંસ્કારિતા અને ભાળને પણ ત્યાં પોષ-

વામાં આવે છે અને પછાત જાતોને પણ સુધારવા પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. લાંબ લશ્કર પણ ધણીજ સફળતાથી વ્યવસ્થીત કરવામાં આવ્યું છે. સામાજિક ભેદો હવે ત્યાં રદ્દા નથી. અગદદારોમાં પણ અમત્ત-દારશાહી દોર નથી તેમ છતાં પણ શિસ્ત ખરાબર જળવાય છે. લશ્કરમાં રાજકારણને સ્થાન ન હોવું જોઈએ એ નિયમથી ત્યાં ઉઠકુન્ડા ચાલવામાં આવે છે. કયા સીધાંતો માટે તે લડે છે તેની લશ્કરને પુરેપુરી સમજણ આપવામાં આવે છે. છેવટમાં લોકોની મનોદશામાં પણ ધણોજ પડોટો આણવામાં આવ્યા છે. ઉઘોગોને આગળ ધપાવવામાં ખાતરી નક્કી કરવાની આશા કે ઉદ્દેશ હોતાં નથી.

આવા સામાજિક કાર્યક્રમની સાથે સાથે તેના સંચાલકોએ અત્યારસુધીમાં કોઈ પણ રાષ્ટ્ર સાધી ન હોય તેટલી ઐથો-ગિક પ્રગતિ આટલા ટુંક સમયમાં સાધી છે અને એક વખતના આ પાછળ પડતા ગણતાર દેશને પોતાના ઉન્નતિના કાર્યક્રમથી આગળ આણી દીધો છે.”

ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારી

૨ શીયામાં અત્યારે જે સરમુખત્યારી પ્રવર્તે છે તેનો ઉદ્દેશ આખી સમાજ વ્યવસ્થાને પડકારી નાખી સમાજવાદ પૂર્ણ રીતે સ્થાપવાનો છે. જ્યારે ફેસીસ્ટ સર-મુખત્યારી પોતાના આવા મુદ્દાલેખ રાખ્યા છતાં મુડીવાદનું રક્ષણ કરવાની ભાવવાનીજ દરકાર રાખે છે. આથી ઉત્પાદન ઉપર લોકોનો દાણ ન રહે અને તેઓ પોતાના પ્રત્યેનું નિરાકરણ પોતાની મેળે ન કરી શકે એવી તિથિતિ ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે. આ બે પ્રકારની સરમુખત્યારીઓ વચ્ચે જે સામ્ય દેખાય છે તે માત્ર ઉપરચોટી-

યુન્ડ છે પરંતુ તેના મુળ સીધાંતો તપાસવામાં આવે તો એ બે વચ્ચેનો મુત્ત-ગત ભેદ માલમ ‘પડ્યા સિવાય રહે નહિ’. નવા નામાલિધાનધારણ કયાં સિવાય તેમજ નવા કાર્યક્રમો બહાર પડ્યા સિવાય ફેસી-ઝમ જુદી જુદી રીતે પોતાનું લક્ષ્ય સાધે છે. સ્થાપિત હિતોને અપાતી ધમકીઓ સામે ફેસીઝમ તેવું રક્ષણ કરે છે અને જેટલે દરજ્જે એ ધમકી વધુ સતેજ હોય તેટલે દરજ્જે ફેસીઝમનો કાર્યક્રમ પણ વધુ મક્કમ બને છે. આથી કરીને ઐર્લેન્ડના જણાવવા મુજબ સંચાનોમાં મોટાં મોટાં સ્થાપિત હિતો-વાળા તેમજ સામાજ્યવાદીઓ સહકારથી કામ કરે છે.

પ્રજાસંઘની નિષ્ફળતાનાં કારણો

શાન્તિ અને સહકાર સ્થાપવા પ્રજાસંઘની સમિતિઓ અને આંતર-રાષ્ટ્રીય યોજનાઓ દ્વારા જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તેનું અવલોકન મી. ઐર્લેન્ડના જરા લખાણથી કરે છે. પોતાનાં આગલાં પુસ્તક “આલાઈઝ ઓફ એન્ડ્રેસ ઐર્-જી” કરતાં તેથીજ મી. ઐર્લેન્ડના આ વખતે પ્રજાસંઘનું ચિત્ર જરા ગમગીન, પરંતુ વધુ સત્યતાભર્યું દોરે છે. પ્રજાસંઘ આંતરરાષ્ટ્રીય લવાઈપય તરીકે શાંતિ નિષ્ફળ ગયું તથા કલોગ પેક્ટ જેવા આંતરરાષ્ટ્રીય કરોડોનું બાલન પ્રજાસંઘ શાંતિ ન કરાવી શક્યો તથા શાંતિ માટેની બીજી યોજનાઓ શાંતિ નિષ્ફળ ગઈ તેના કારણો દર્શાવતાં મી. ઐર્લેન્ડના જણાવે છે કે પ્રજાસંઘના માર્ગમાં ‘સ્વૈર્પિતતા’ની ભાવના મોટામાં મોટા અંતરાયરૂપ છે. અત્યારની ચાલુ આર્થિક વ્યવસ્થાને પરિણામે ‘કામદરજનતાના લાભો પ્રજાસંઘ સંભાળી શકે નથી પરંતુ સામાજ્ય-

વાદને જ ગોળે છે. આના પુરાવામાં હિંદમાં ચલી રહેલ ખ્રીડીશ શાખાનો દાખલો આપી તેઓ જણાવે છે કે હિંદની પરાધીનતા ખીજ રાષ્ટ્રને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવામાં અંતરાયરૂપ છે અને શાશ્વત શાંતિની સ્થાપનામાં એક મોટી આડખીલીરૂપ છે.

હિન્દ જળવવાને બહાને

આ પછા ઇતિહાસનાં પાનાં પર આપણા પૂર્વજોએ હિંદને જળમાર્ગ શોધવા કરેલા પ્રયત્નોનાં ફલજળ વર્ણનો પથરાયાં છે. એ મેળવવા માટે આપણે ડ્યોનાં સંસ્થાનો લઇ લીધાં, રૂયેન સાથે લડ્યા, માદ્રા છાત્રુ, સાઇ-પ્રસમાં મીક રાષ્ટ્રીયતાને હડકૃત કરી, ઇજીપ્તની પુનરુદ્ધારની ચળવળ પર ફટકા લગાવ્યો અને આપણી મુરારો પાર પાડવા માટે આરબોનું લાગ્યથક અવળું ચલાવ્યું. આપણે આ રીતે હિંદ ઉપર સર્વોચ્ચ સત્તા મેળવવાના પ્રયત્નોમાં દૃષ્ટિથી બ્રાહ્મીકાનું સેતુ પચાવી પડ્યા, ઇજીપ્તનું રૂ આપણી મીલકત કરી ગેદા, અને ઇરાકના રૂદ પર આપણી માલીકીનો હક સ્થાપ્યો. પરંતુ ધ્યેય પછી સિદ્ધિ અને સિદ્ધિ પછી નૂતન ધ્યેય એમ ઘટમાળ ચાલ્યે જ ન્ય છે. હિંદને આપણે જળમાર્ગ ઉપર સર્વોચ્ચ સત્તા રાખીને જ આપણા કાથુ નીચે રાખી શકીએ. પરંતુ આજના જળમાર્ગ કરતાં આવતી કાલને વાયુમાર્ગ વધારે મહત્વનો છે માટે આપણે આકાશમાર્ગ પર પણ સર્વોચ્ચ સત્તા મેળવ્યે જ છુટકો. આને માટે આપણે જરૂરી તેલતો જોઇએ. તો લએ આપણે જમીન જપ્ત કરી લો, ઇરાક સાથે લશ્કરી સંધીને નામે રાજરમત રમો અને જે બંદરોએ થઇને એ તૈલાશયોએ જવાનું હોય તે માર્ગ ઉપ-

રનાં બંદરો સર કરો. આપણે આખી દુનીઆમાં સર્વોચ્ચ સત્તા મેળવી તેમાં મોટા ભાગ જળમાર્ગોએ લગવ્યો છે.

બ્રેઇલસફ્ટના આ પુસ્તકમાં હિંદ વીગે લગણુધી ચર્ચા કરવામાં આવી છે. બનાવોનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે અને તેનું મહત્વ દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

બ્રેઇલસફ્ટના મવ પ્રમાણે સ્વેતપત્ર હિંદને હંમેશને માટે લંડનનાં એક પરાં તરીકે જ રાખવાની પ્રગતિવીરોધક જળ છે.

ચાલુ અશાન્તિનું મુળ માર્વીક થવાની લાવનામાં જ રહેલું છે એમ બ્રેઇલસફ્ટ માને છે. ખીજ રાષ્ટ્રોમાં કહીએ તો ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર માત્ર થોડાક જ માણસો પ્રભુત્વ સ્થાપીને જનતાના મોટા ભાગને જીવન ગુમરવા માટે મજુરી કરવાની ફરજ પાડે તેમથી જ મનુષ્યજાતિના દુઃખનો આરંભ થાય છે અને બેદારી, આર્થિક કટોકટીભર્યાં પ્રસંગો, બગરો સર કરવા થતી હરિકાઈ તથા લડાઈની તૈયારીઓ તેમજ સામાન્ય અસંતોષ, એ બધાનું મુળ પણ તેમાં જ રહેલું છે.

સર્વ દેદોનું મુળ-મીલકત

શક્ય સમૃદ્ધિનો લાભ સમાજ કેમ નથી મેળવી શકતો તેનાં કારણોની તપાસ કરતાં આપણને એમ માલુમ પડ્યું છે કે આર્થિક અસંતોષનું કારણ મીલકત છે. આ લાવના એટલી પ્રજ્ઞ છે કે જ્યાંસુધી નફો મેળવવાની વૃત્તિ રહેશે ત્યાંસુધી ઉત્પાદન અને વપરાશ વચ્ચે સમાનતા આવવાનો સંભવ જ નથી. જ્યાંસુધી ખાનગી રીતે યંત્રો ચલાવી નફો મેળવવાનો અધિ-

કારે અમુક વર્ગનાજ રહેશે ત્યાંસુધી તેઓ નફો કરવા છતાં બીજાઓને તે દુઃખી જીવનજ ગુમારવું પડશે, અને ત્યાંસુધી આવી સ્થિતિ રહે ત્યાંસુધી સમાજવાદી વ્યવસ્થા આણવાના બધા પ્રયત્નોને તે તોડી પાડવા મથશે. પ્રજા-સત્તાક રાજ્યવ્યવસ્થાને સરમુખત્યારીમાં ફેરવી નાંખવાનું બળ એ ધરાવે છે તેમજ સામાજિક સ્થાપી સંસ્થાનો છતી પોતાને લાભ મળે તે રીતે રાજ્યવ્યવસ્થા રચવાની તેનામાં શક્તિ છે. પરસ્પર રાજ્યો આ રીતે અથગમણમાં આવનાં છેવટની સફળતાનો આધાર બધો લશ્કરી બળ ઉપર અવલંબે છે. સંસ્થાનો સંરક્ષતા, લોકો પર કાશુ રાખવા જે મુશ્કેલીથી લાભ મળતો હોય તે દેશ પરનું આધિપત્ય કાયમ રાખવા તેને લશ્કર રાખવાની જરૂર પડે છે. વ્યવસ્થીત આર્થિક વીકાસનો તે સામનો કરે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા સંધનો વિરોધ ક્યાં સિવાય તેનાથી રહી શકતું નથી. આજ રોગના પરિણામરૂપે આજનાં નફાગાર સમાં રહેકાણો અને લગ્નઓ ટકી રહ્યાં છે.

રશીઆનો દાખલો

સુડીવાદની પ્રતિનિધિરૂપ જે ભાલીકોનો નાસ થાય તોજ સમાજમાં શાંતિ રહે અને વિકાસ સાધવાને તક મળે. ખરો કામદાર સમાજવ્યવસ્થાનો નમુનો આપણને રશીઆમાં મળે છે. સામાજિક ઉન્નતિ અથે બેગા મળી કામ કરતાં એ સ્ત્રીપુરુષોના સહવાસમાં આવતાંજ આપણને લાગે કે ખરું જીવન શું હોય છે. કદાચ આમાં પણ દુઃખ અને અપૂર્ણતા હશે. આ યોજનામાં પણ ખોટી ગણતરીઓને સ્થાન હોય શકે છે. પરંતુ તેમાં એક વસ્તુ તો નિર્વિવાદ છેજ કે એમાં માણસ જેમાં પોતાનું અથવા સામા-

ન્ય હીત ન સમાધુન હોય તેની મંજૂરી નથી કરતો પોતાની અને પોતાના સહ-ચારીઓની મહેનતનો લાભ બધાજ સરખી રીતે ઉઠાવે છે. એ રીતે સમાજેયુન ઉત્પાદન સામાન્ય મીલકત છે.

“મે” ૧૯૨૦ માં જંગલની અંદર શ્વાક મુક કરી બાંધેલી એક કાપડ બનાવવાની મીલ બેઠ. આંતરિક કલહને પરિણામે ભાલીક તે છોડી ખસી ગયા હતા. સાત વર્ષ પછી જ્યારે મેં એ મીલ બેઠ ત્યારે ત્યાં વીજળીક બળનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો અને એ ઉપરાંત પણ ઘણા સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા. બાલુમાં એક બીજી મીલ પણ તૈયાર થઈ હતી. કામદારોના વસવાટ માટે આરોગ્ય જળવાય તેવાં રહેકાણો તંદુરસ્તીના નિયમે અનુસાર બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. કક્ષાય, પુસ્તકાલય, બ્યામશાળા, નાટકશાળા વગેરે પણ બાંધવામાં આવ્યાં હતાં. બધાના ઉપયોગ માટે સામાન્ય બોક્ષનકલ પણ તૈયાર થયું હતું. શાળા, હોસ્પીટલની પણ સગવડ હતી. જંગલમાં મંગળ કરતું એ એક આદર્શ ગામ બની ગયું હતું. કામદારોના નિવાસ અથે સગવડવાળા ઓરડાઓ બાંધવામાં આવ્યા હતા અને પહેલાં જે ઓરડાઓમાં આણું કુકુંબ વસતું હતું તે ઓરડાને સુધારી સગારી તેમાં માત્ર એકજ કામદારને રાખવામાં આવતો હતો. સાત વર્ષમાં આ રીતે પરિવર્તન થઈ ગયું હતું. આની શારીરિક અસર શી થઈ હતી તે હું જોઈ શકતો હતો. પરંતુ કામદારોના માનસમાં થએલ પરિવર્તન સળધે કદપના કરવામાં મને વધારે રસ હતો. જોકે થોડેંધણે અશે તે પણ ગણી શકાતું હતું. ત્યાંનું ચેતનશીલજીવન, મનની વિશાળતા અને પોતાની સફળતા પ્રત્યેની

કોને આનંદ ન થાય ? પરંતુ એ બધોથી વધારે અગત્યનું તો એ હતું કે એ કામ-દારો એક સમાજરૂપ બની ગયા હતા, દરેક એકમીબીને બાવણાવધી જોલાવના, એક જ ઉદ્દેશને અનુલક્ષી તેમનું જીવન ખોલે ધડાયું હતું. તામ્ર માણસ અને રીઠ ચપેલા કારીગર વચ્ચે ભેદ નહોતો. આ મીઠા બીજા મીઠોને દેવાયું કઢાવવાના ધરા-દાથી નહોતી ચલાવવામાં આવતી.”

છેવટમાં પ્રેમદસદૃડ જણાવે છે કે જો આમ એકજ ખોલને અનુલક્ષી કામ કરનારાઓ સહકારથી કામ કરે તો વર્ગભેદ ટળી જઈ સમાજવાદ ઉપર રચાયેલી સુંદર સમાજન્યાયરથા આપણને સાંપડે.

અસ્પષ્ટ ઉપાયો

પરંતુ આ ખોલની સિધ્ધિ શી રીતે થાય તેના ઉપાયો સુચવવામાં મીઠ પ્રેમદસદૃડ સુચવાય છે અને ઉદારમતવાદના નાસાકારક ઉપાયોની સુચના કરે છે.

તેમણે આગળ ઉપર કરેલી પ્રગતિનંતી ટીકા વીસરાઈ ગઈ હોય એમ લાગે. આ અભ્યાસના દુઃખો અને અસંતોષને નીવારવા જે ઉપાયો તેમણે પોતાના પહેલાંનાં પુસ્તકોમાં સુચવ્યા છે તેથી વધારે આ વખતે વધારે કાંઈજ તેઓ સુચવી શક્યા નથી. દૃષ્ટીઅન મુદ્રાલેખો, સારી આશાઓ અને રાહ જોવાનું સુચવનારી તેમની ભલામણો, આચિંત સિધ્ધાંતો અને ઇતિહાસ એ બંને દ્રષ્ટિએ નકામી કરે છે. પરંતુ આખી દુનિયામાં આંદોલનો, અસંતોષ અને તેનાં કારણોનું અવલોકન કરવાની દ્રષ્ટિએ આ સફળ પુસ્તક છે. ઇતિહાસના અભ્યાસીને કીમતી માહિતી આપતી ચળી રહે તેમ છે. પુસ્તકની ભાષા સાદી સરળ અને અથવાહી છે. મીઠ પ્રેમદસદૃડ પામેથી આપણે આવાંજ પુસ્તકની આશા રાખી શકીએ. પુસ્તક એકંદરે વાંચવાલાયક છે.

પા થો ફી આ ના દ દ થી કં ટા જે લા ને સં દે શો-

થા
ય

થા ય મો સી ન

સી
ન

સેવાશ્રમ : ભરૂચ.

બનાવનાર:-

દાંતના તમામ રોગો દૂર કરી હાલતા દાંતોને મજબુત કરે છે. પેદામાંથી લોહી વા
પરને વહેતું બંધ કરે છે. શીશીની કામત રૂ. ૧૭
સાલ એજન્ટસ:- ટી. એમ. ઠાકોરની હુાં., નં. ૪૩ મચંગેટ સ્ટ્રીટ,
કોટ, મુંબઈ.

જગતને ઓ-
વારે અનેક
દ્વાળાઓ જન્મ્યાં.
પણ તેમાંથી કેટલાંક
જ ખીલે છે, બહુજ
ઓછાં વિકસે છે અને
અનેક - દ્વાળાઓ
જન્મ પામતાંજ કર-
માઈ જાય છે. ઇતિ-

દ્વાળાઓની રીદસુદ્ધી

આ દ્વાળાની પ્રવૃત્તિ
કાષ્ઠપણુ સ્વરૂપમાં
નહીં ચાલતી હોય.
અને ને આવા દેશ
ખરેખર અસ્તિત્વમાં
હોય તો તે પ્રદેશની
ઠીક ઠીક જાહેરાત
થવી જરૂરની છે.
કારણકે મહારા જેવા-

હાસકારોએ સુગોની સર્વ પ્રવૃત્તિઓનો
ઉલ્લેખ કર્યો છે પણ આ અતિ ઉપયોગી
મનાતી પ્રવૃત્તિ ઉપર એક અક્ષર આલેખ-
વાનો પણ તેને સમય નથી મળ્યો. એ પણ
વિધિની એક વિચિત્રતાજ છે !

મૃષ્ટિના સૂજનકળથી અને મહાર્
માનવું છે કે તે પહેલાં પણ દ્વાળા ઉદ-
રાવવાની અનિષ્ટ કે ઇષ્ટ પ્રયા ચાલુ હતી.
આજે પણ આ પ્રયા દરેક દેશોમાં અસ્તિ-
ત્વ ધરાવે છે એ વાત અનેકને
અગ્નયમ લાગશે પણ આધિક
જીવન સાથે સંકળાયેલી અનેક
વિશ્વવ્યાપક ખાખતોમાં આ પણ
એક વિશ્વવ્યાપક સદૃશ્ય કે
દુર્ગુણ છે.

મહારા જેવા અનેક આદર્શવાદીની
એવી કટખના હતી કે ઓવીયેટ રશીયા
જેવા સામ્યવાદી દેશોમાં કલ્પ આ દ્વાળાની
પ્રયા ઉપર રોકીને આકરો પ્રતિબંધ
મુક્યો હશે. પણ મૂડીવાદી જગતનો મુલ્ય-
ધંટ ધડીધડી વગાડનારા ઓના દેશમાં
પણ દ્વાળાની પ્રવૃત્તિ એટલી જ નેરઘર
અને જીવંત છે.

મહારી તો ખાત્રી થઈ ગઈ છે
કે પૃથ્વી ઉપર એવો એક
પણ પ્રદેશ નથી કે જ્યાં

ઓ જેઓ દ્વાળા વિરોધી વિચારોને
માટે આવા દેશમાં સન્માન પામતા નથી
તેવાઓ ત્યાં જઈને વસી શકે.

સનાતન

તહ મારી દાનવૃત્તિ સતેજ હોય, તહ-
મારી અનુકંપાનો અતિરેક હોય,
તહમારામાં માનવતાનાં મોળાં ઉછળતાં હોય,
અને એ સર્વ ઉપરાંત તહમારી પામે
કંઈક એ પૈસા હોય તો તહો આ દ્વાળા
વૃત્તિ વિકસાવી શકો છો. તહ-
મારી આસપાસ નગર નાંખશો
તો તહમોને ખાત્રી થશે કે
તહમોએ દાન કરવા કહાડેલા
પૈસા મેળવવાને અધીરી આપો

એક હળવો નિબંધ

તહમને તાકી તાકી નેષ્ટ રહી છે. દાખલા
તરીકે તહમોને લોટરી મળે છે કે બીજેજ
દીવસે તહમારી પાસે કેટલાય 'નિસ્વાધી'
સજ્જનો દ્વાળાની લાંબી લેખમાળા લઈ
હાજર થશે. 'અનાથ આશ્રમો' 'ગૌશાળાઓ'
વગેરે તો સનાતન દ્વાળાવૃત્તના કારખાનાં છે.
આ સંસ્થાઓ પાછળ તહમો નેટલો પૈસો
ખરચી શકે-અર્થાત આપી શકે તેટલો
ઓછો મનાય છે. આ ઉપરાંત ને તહમો
સંસ્કારી હો તો કળવણીવિષયક

લેખક : સર્વલાઈટ

સંસ્થાઓ સદાય નાણાંભૂખી
હોય છે. ને તહમારામાં
સંસારમુધારાની ધગશ હોય

રખખરનું રાજકારણ

જગતમાં એવી થોડી વસ્તુઓ છે કે જેણે રાજકારણ રચ્યું છે. તેણે માટે દેશ દેશ વચ્ચે તકરાર થઈ છે. કોલસાની ખાણો મેળવવા માટે વરસેસમાં સંધીના કરારોમાં એક ખાસ ક્ષત્ર ઉમેરવામાં આવી હતી. અને આજેય રશીયાના એક માત્ર અમાપ ખનીજ દ્રવ્ય ઉપર નજર રાખી, સામ્રાજ્યવાદીઓ આ વિશાળ દેશ ઉપર આક્રમણ કરવાનો વિચાર કરી રહ્યા છે. મંચુરીઆમાં ઉગતા કપાસ માટે જાપાને આઠ કરોડ આદમીઓની સ્વતંત્રતા હરી લીધી છે. આવી થોડી વસ્તુઓમાં રખખરનું સ્થાન પણ અપ્રતિમ છે.

રખખર માટે બે મહાન રાષ્ટ્રો વચ્ચે તકરાર જામી છે. આ બે રાષ્ટ્રો તે ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકા. અત્યારે આ બંને દેશો રખખરના ઉદ્યોગ ઉપરથી ઉત્પન્ન થયેલાં વૈમનસ્યને વિદ્યરવાનો નિષ્ફળ યત્ન કરી રહ્યા છે.

અત્યારે પૃથ્વીના પટ પર પ્રસરેલી માનવ-ગુલામી માટે અમુક અંશે રખખર જવાબદાર છે. લીધીરીયાના ખેતરોમાં હંદરના અવાજો આ રખખર મેળવવા માટે સંલગ્ન છે. અને બેદુશ્યમ કોગિના કમનશીબ સીદી-એના કાન પણ આ રખખર માટેજ કાંપી નાંખવામાં આવ્યા છે.

આમ રખખર સાથે ત્રાસ, દુઃખ અને જીવનનો લાંબો ઇતિહાસ સંકળાયેલો છે. એટલુંજ નહીં પણ રખખરના ઉત્પાદન

અમેરિકા અને બ્રિટન વચ્ચે રખખરનાં ઉત્પાદન સંબંધે જે જીવલેણ હરિ-કાંઈ ચાલી રહી છે, તેના ચિતાર આપી એ બે દેશોનાં રાજકારણમાં આ નાની જણાતી ચીજ શો અગત્યનો લાગ લગવે છે તે અહિં ખતાવવામાં આવ્યું છે.

ઉપર અંકુશ મેળવવા માટે સામ્રાજ્ય-વાદીઓએ શરૂ કરેલી સ્પર્ધાથી માનવ ઇતિહાસ ક્ષત્રિત બન્યો છે.

મહાનું હમણું રખખરના રાજકારણે હાથી અસર ઉપજાવવા મઠી છ.

હમણાજ સીલોન અને ડચ ઇસ્ટ ઇન્ડીઝ, જાવા અને સુમાત્રાના રખખર ઉગાડનારાઓ એકત્ર મળીને એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યા છે કે રખખરના ઉત્પાદન ઉપર અંકુશ મૂકવો. આ અંકુશથી રખખર ઓછું ઉત્પન્ન થશે અને રખખર ઓછું ઉત્પન્ન થશે તો તેના લાવ વધશે એવી આશી અને આશી આશા આ નિર્ણયોની પછપાડે છે. આથી જ હાંડનની બજારોમાં એકાએક તેજ આવી છે. આથી જ રખખરના વેપારીઓમાં કંઈક આશા અને ઉત્સાહ જણાય છે. આથી જ રખખર કંપનીના શેરોના બજારમાં આ મંદીના વખતમાં પણ તેજ પ્રગટી છે.

અને આથીજ અમેરિકાએ રખખરના લાવો કૃત્રિમ રીતે ઉંચે લઇ જવાની ઉદ્યોગવાદીઓની મહાન યોજનાઓ સામે વિરોધ જાહેર કર્યો છે. આથીજ અમેરિકન વેપારમંત્રીએ હાંડનના પરદેશમંત્રીને સખ્ત સખ્તમાં વિરોધ પાઠવ્યો છે અને આથીજ લીધીરીયા નામનાં નીત્રો સંસ્થાનમાં રખખર

રના ઉત્પાદનને આગળ વધારવાને માટે ખાસ હુકમો આપવામાં આવ્યા છે.

કારણકે રખ્ખરનું સૌથી મોટું ધરાક અમેરીકા છે. રખ્ખરના લાવ વધે તો અમેરીકાના મોટર ઉદ્યોગને નુકસાન થાય તેમ છે. અમેરીકાની મોટરો મોંઘી બને તેમ છે અને મોટર ઉદ્યોગ તો અમેરીકાનો એક સ્તંભ ઉદ્યોગ [Basic Industry] છે. આથીજ અમેરીકા રખ્ખર ઉગાડનારાઓની આ યોજના સામે આટલો વિરોધ કરે છે !

રખ્ખરના ઉત્પાદનનો ઇતિહાસ અતિ રોમાંચક છે. સૌથી પહેલાં કોલંબને અમેરીકાવાસીઓને રખ્ખરનો દેકો ઉછાળતા જોયેલા, આ બાબતનો હુકો ઉદ્ભવે તેણે પોતાની ડાયરીમાં કરેલો પણ ત્યાર પછી તો આઝીલમાં રખ્ખર ઉગે છે એમ જગતને જાણ પડી. પેન્સીલ્વેનિયા અક્ષરો છુંસવાને માટે તેનો ઉપયોગ ઓગણસમી સદીની શરૂઆતમાં કરવામાં આવ્યો. સને ૧૮૨૩ માં આઈસમેકાનિટાશે રખ્ખરમાંથી પાણીથી ન બીજાય તેવાં કપડાં બનાવવાની શોધ કરી. આ શોધથી તેને સારી જોટલી સંપત્તિ મળી. તેનું નામ ઇતિહાસમાં અમર બન્યું.

પણ આ સમયમાં માત્ર રમવાના રમકકાઓ તરીકે તેનો ઉપયોગ થતો. પણ ત્યાર પછી રખ્ખરના ઇતિહાસને સજ્જનારી શોધ થઈ. રખ્ખરના ટાયરની શોધથી આખો ઇતિહાસ પડ્ટી ગયો.

અને રખ્ખરની જરૂરીઆત અંગ્રેજોને તરતજ સમજાઈ ગઈ. આઝીલમાં ફરતા એક લુવાન ઇંગ્રેજ હેનરી વિકામે રખ્ખરના ઝાડ જોયલાં પણ આઝીલ એશીટીસ સંસ્થાન ન હતું. આથી અશીટીસ સંસ્થાનમાં આ ઝાડને ઉગાડવાને માટે રખ્ખરનાં

ઝાડનાં બીયાંઓને ચોરી લાવવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. આ આવા 'ઉમરા' હેતુ પૂર્વક મીં હેનરી વિકામે આઝીલ સંસ્થાનમાં પ્રવાસ આરંભ્યો. અને આ સામાન્ય પ્રવાસને અંતે ૭૦૦૦૦ બી આઝીલથી બહાર ગયાં.

અને કી બગીચામાં આ બીયાં લાવવામાં આવ્યાં અને ૩૦૦૦ વૃક્ષો ઉગાડવામાં આવ્યાં. આ વૃક્ષોને તરત જ અશીટીસ સંસ્થાન સીલોન તરફ મોકલવામાં આવ્યાં કારણ કે સીલોન અને આઝીલ એકજ ક્ષીત્યક્ષમાં આવેલા હોવાથી ઝાડો ઉગાડવાં શક્ય હતાં.

સીલોનમાં આથી રખ્ખરના બગીચાઓ રચાયા. સીલોનવાસીઓને અંગ્રેજોના અધિરાજ્ય નીચે લાવવામાં આવ્યાં. રખ્ખરજ ઉગાડનારાઓને વસવાટનો પરવાનો મળ્યો. અને અતિ અદ્ય સમયમાં રખ્ખરના વિશાળ ખેતરો સીલોનમાં હસ્તીમાં આવ્યાં.

ત્યાર પછી સીલોનમાંથી રખ્ખરનાં ઝાડનાં બીં જતા અને સુમાત્રામાં પહોંચ્યાં. ડચ સાલ્સિકોએ રખ્ખર ઉગાડવાની શરૂઆત કરી. અને આ શરૂઆતમાં સફળતા પણ ઠીક ઠીક સાંપડી.

અને રખ્ખર ઉગાડનારાઓના નસીબ પણ આ કાળમાં તેજ હતાં ! ટાયરની શોધથી રખ્ખરની માગણી એકમ પછી પડી. આ માગણીને સંતોષવા પુરતું રખ્ખર ન હતું. દરેક દિવસ આયમતો ને રખ્ખરના લાવો ઉંચા ચઢતા.

આકાશમાં ધુમકેતુ દેખાય અને યોગનંદન તેનો પ્રકાશ છવાઈ જાય તેમ અમેરીકન ઉદ્યોગવાદમાં ફોર્ડે પગલાં મૂક્યાં. મોટર ઉદ્યોગ આગે ફૂલ કરવા માંડ્યો તેમ તેમ રખ્ખરની માગણી વધુ ને વધુ મ્હોટી

અનવા પામી. અને રખ્ખર ઉગાડનારા-
ઓની ખેંકની ચોપડીમાં ઝપાટાખંધ રકબો
જમા થતી ગઈ.

અને વધુ ખેતરો ઉભાં થયાં. વધુ થાપણ
રખ્ખર ઉગાડનારાના ઉદ્યોગમાં રોકવામાં
આવી, વધુ રખ્ખર ઉત્પન્ન કરવા માટે
મથામણ શરૂ થઈ અને જેમ જેમ વધુ
રખ્ખર ઉત્પન્ન થતું ગયું તેમ તેમ
રખ્ખરની માગણી પણ વધતીજ ગઈ એટલે
અતિ ઉત્પાદનનો સવાલજ ઉભો થયો નહીં.

* * *

૧૯૧૦ ટું એ વર્ષ હતું. રખ્ખર

ઉદ્યોગ એકાએક તેના શીખર પર
પહોંચ્યો. એકજ લેવડદેવડમાં લાખો
કમાયા. એકજ લેવડદેવડમાં લાખો જણ
રસ્તાના બીખારીઓ બની ગયા. ટપાલના
એકજ કાગળમાં સમાયેલી ચાર લીંટીની
હકીકતથી મેંકડો રખ્ખરના ઉદ્યોગવાદીઓ
લખખોપતી બની ગયા. અને હજારો યુવાનો
સીલોન જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા

આ વર્ષે લંડનના બજારમાં એક કંપની
ઉભી કરવામાં આવી. તેના પ્રજ્ઞેતાઓ
લોકોને હુટવાની કળામાં અતિ પ્રવીણ
હતા કરામત સાવ સરળ હતી. તેઓએ આ
કંપનીના શેરનો લાવ પાઉન્ડ રાખવાને
બદલે માત્ર ખેજ શીલીંગ રાખ્યો. બધા
પૈસા જોતજોતામાં ભરાઈ ગયા. જે
શીલીંગનો શેર મેજવવાને માટે મધ્યમ
વર્ગનો માનવસમુદાય રોકા બજાર ઉપર
હલકથો. પણ શેર તો સદાના ખેલાડીઓ
'કારનર' કરીને બેઠા હતા. પરીણામે જે
શીલીંગનો શેર પાઉન્ડના લાવે વેચાયો.
અને બહુજ થોડા કાગળમાં આ શેરની
ક્રીંમત ત્રણથી ચાર પાઉન્ડ થઈ.

લોકોએ જાણ્યું કે રખ્ખરના ઉદ્યોગમાં
સારી કમાણી છે. અને આ કમાણી મેળ-

વવા માટે તેજ વર્ષમાં લગભગ ૪૨ કંપ-
નીઓ નોંધાઈ. શેરો તો સપાટાખંધ
ભરાવા લાગ્યા. અને રખ્ખરના બજારથી
લાખો શેરખઝારીઓ લખખતી બની
ગયા.

અને ત્યારપછી મંદીનો કાળ આવ્યો.
કરાળ કાળે આ આખા ઉદ્યોગને ડડપી
ન લીધો હોય તેવી તેની દશા થઈ ગઈ.
રખ્ખર કંપનીના રોરેના લાવ કાગળ
કરતાં પણ હલકી ક્રીંમતના મનાયા અને
લોકરોષ રખ્ખર ઉદ્યોગના પ્રજ્ઞેતાઓ
ઉપર હલકથો.

* * *

પણ મહાયુધ્ધ પછી રખ્ખરની જરૂર-
રીઆત સર્વને સમગ્ર થઈ.
લડાઈને અંગે રખ્ખરની જરૂરીઆત પણ
વધી હતી. અને રખ્ખર સારા પ્રમાણમાં
વપરાયું હતું. છતાં ૧૯૨૨ માં
જ્યારે સરકારે રખ્ખરના ઉદ્યોગની તપાસ
આરંભી ત્યારે માલમ પડ્યું કે રખ્ખરની
ક્રીંમત ન્યૂથોકની બજારમાં એટલી ઓછી
હતી કે તે ક્રીંમતમાં રખ્ખરને ઉગાડવું
અશક્ય હતું.

૧૯૨૨માં એક ખીલું સત્ય પણ અમે-
રીકાને સમગ્ર થયું કે રખ્ખરના ઉદ્યોગ
ઉપર ૭૭ ટકા ક્ષીટીશ સંસ્થાનોનો સંધિ
કાણુ છે અને ઇંગ્લાંડનો આ ઉદ્યોગ ઉપર
પરોક્ષ અધિકાર છે.

આ બાબતુ ક્ષીટને રખ્ખરના પડી ગયેલા
લાવમાં તેજ આણવા સ્ટીવન્સન કમીટી
નીમી. આ કમીટીએ ઉત્પાદનને વ્યવસ્થિત
બનાવવા તેમજ તેનાં અરાજક ઉત્પાદન
ઉપર અંકુશ મૂકવા યોજના ઘડી. પરી-
ણામે ઉત્પાદન પાછું વ્યવસ્થિત બન્યું
અને રખ્ખરનો લાવ સાત પેન્સથી
આગળ વધીને ૪ શીલીંગ પર પહોંચ્યો.

એકવાર પાછી રખ્ખરના બગરમાં તેજ આવી. એકવાર ફરીથી 'રોઠ એક્સપેન્સ' ના બગરમાં રખ્ખરના ભાવ બેઠાવા લાગ્યા. જે લોકોએ 'નકામા કાગળીયા' ગણી જે શેરોના કાગળીયા કચરાની ટાપ-લીમાં ફેંટા દીધાં હતાં તે લોકો એ કાગળીયા ઉપર લખાયેલા અક્ષરો ફરી ઉકેલવા લાગ્યા અને ભાવ વધ્યા છે કે કેમ તે જોવા માટે બગરભાવ દરરોજ જોવા લાગ્યા.

* * *

પણ જેમ જેમ સ્ટીવનસન યોજના નીચે રખ્ખરના ભાવ વધતા ગયા તેમ તેમ અમેરિકનોમાં અસંતોષ વધતો ગયા. એક વાર તો રખ્ખરને માટે રાજકીય સંબંધ પણ કાપી નાખવાની વાત ચર્ચા-યેથી. પણ ક્ષીટન પોતાની યોજનામાં મક્કમ રહ્યું.

અને ક્ષીટનના કાણુમાંથી અમેરિકાને જરૂરી રખ્ખરને મૂકત કરવાનો અમેરિકાએ નિશ્ચય કર્યો.

આ નિશ્ચયને અમલમાં લાવવા માટે બે માર્ગ હતા, ક્રિયા અમેરિકાએ પોતેજ રખ્ખરના આડ ઉગાડવાં જોઈએ અને રખ્ખર ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ. કમનશીએ અમેરિકન ભૂમિ રખ્ખરનાં આડને ઉગાડવાને માટે અનુકુળ નહોતી.

તેમજ અમેરિકા પાસે સીલોન જેવું સંસ્થાન ન હતું.

ફેડરલ કારખાનાના પ્રણેતા હેનરી ફોડે આખરે આશીર્વાદ ૩૦૦૦૦ એકર જમીન લીધી. રખ્ખરનાં આડ ઉગાડવાના એક માત્ર હેતુથી. પણ આજ અરસામાં આફ્રીકાનું લીબીરીયા સંસ્થાનને પૈસાની જરૂર પડી. અમેરિકાને આખરે તક મળી અને તે તેમણે દહતાથી ઝડપી લીધી.

લીબીરીયામાં રખ્ખરનાં આડ ઉગાડવા દેવાની એક માત્ર શરતે ન્યુગેકના સંપત્તિવાનોએ પોતાની સંપત્તિ લીબીરીયામાં આપી. અને અમેરિકન સંપત્તિ વડે તેમણે અમેરિકન રખ્ખર ઉગાડવા માટે પહેલું આડ રાખ્યું.

અને સાંપ્રત રાજકારણની એક પ્રખર રાજકીય રમત શરૂ થઈ. રખ્ખરના ઉદ્યોગ પરના આખરી પ્રભુત્વ માટે અમેરિકન સામનો શરૂ થઈ ચુક્યો.

* * *

રખ્ખરના ઉત્પાદન સામે અમેરિકન દીકરો આકરી બનવા માંડી. અમેરિકન સરકાર ત્રે પણ તેમાં ખૂબ રસ દાખવ્યો. પણ એ સપ ઉપરાંત જે વસ્તુએ ક્ષીટીશ સિંહને નમવાની કરજ પાડી તે વસ્તુ જુદી જ હતી.

આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે જ્યારે રખ્ખરના ભાવ વધતા હતા ત્યારે ડચ સુમાત્રામાં પણ રખ્ખરનાં આડ ઉગાડવાં શરૂ થઈ ચૂક્યાં હતાં. આ રખ્ખર કંપનીઓએ રખ્ખરના ઉંચા ભાવનો સારો લાભ લીધો.

તેમજ સ્ટીવનસન યોજના તેમને લાગુ પડતી ન હોવાથી તેઓ તો પોતાનું ઉત્પાદન કુદકે અને હુસકે વધારતા જ ગયા. પરિણામ એ આવ્યું કે સ્ટીવનસન યોજનાને આધારે આશુ રખ્ખર ઉત્પન્ન કરનારા સીલોનવાસીઓ ભૂખે મરવા લાગ્યા ત્યારે તેમના પાડોશીઓ રખ્ખરના ઉંચા ભાવનો સંધજો લાભ ઉઠાવવા લાગ્યા.

બધા જ જોઈ શકતા હતા કે જ્યાંસુધી હોલેન્ડ પણ સ્ટીવનસન યોજનાને સાથ આપે નહીં ત્યાંસુધી રખ્ખરના ઉદ્યોગમાં સીલોનના અંગ્રેજ સંસ્થાનવાસીઓ બે પૈસા દેખે એ અશક્ય હતું.

સરકાર સાથે સંદેશા શરૂ કર્યાં. પણ સંદેશા સફળ ન થયા. અને આથી ઉત્પાદન ઉપર પ્રતિબંધ હટાવી લેવાની સીલોનવાસીઓની માંગણી સ્વિકારવાનો ખીટીશ તંત્રે નિર્ણય કર્યો અને તરત જ જાહેરાત કરવામાં આવી.

આમ સ્ટીવન્સન યોજના તૂટી પડી ફરી એકવાર અમેરિકન બજારમાં આનંદ પ્રસર્યો. રબ્બરના ભાવ પાછા ખેસવા માંડ્યા!

એક બાબુ લીબીરીયાની અમેરિકન યોજના આગળ ધપતી જતી હતી રબ્બરનાં ઝાડને પરિપૂર્ણ થતાં લગભગ આઠ વર્ષ લાગે છે એ હિસાબે ૧૯૩૫ માં લીબીરીયાનું રબ્બર ઉત્પાદન બજારમાં આવશે એવી આશા છે. અને ત્યારે આ ઉત્પાદન બજારમાં આવશે ત્યારે સીલોન અને જાવામાં ઉગતાં રબ્બરને ક્યાં ખાપવું એ પાછો પ્રશ્ન ઉભો થશે.

પણ આ દરમિયાન ડચ સરકાર કંઈક અતુલવધી શીખી છે અને રબ્બરના ઉત્પાદન ઉપર અંકુશ મૂકવાની યોજનામાં ખીટનને સાથ આપવાનો નિર્ધાર જાહેર કર્યો છે.

અને મહીનાની ચચનિ અતે આવી એક યોજના આજે બહાર પડી છે. આ યોજના પ્રમાણે રબ્બર ઉગાડનારા ૫૫ દેશોએ એકત્ર મળી, નિશ્ચિત યોજના પ્રમાણે રબ્બરના ઉત્પાદન ઉપર અંકુશ મૂકવાની કશુલાત આપી છે. અને તે યોજના આવતા વર્ષથી અમલમાં આવે છે.

આમ એક વાર ફરીથી અમેરિકાને તીસોવવા માટે ખીટન અને હોલેન્ડ એકત્ર મળે

મથલા બજારમાં તેજ આવવા લાગે છે. એક વાર ફરીથી રબ્બર કંપનીના કાગળીયાઓની કિંમત પાછી બજારમાં બોલાવા લાગી છે.

પણ સાથે જ અમેરિકા પણ મહત્તમ વિચાર કરી રહ્યું છે. ખીટનની આ યોજના સામે, તો તેના એક જ હથીવાર સમાં લીબીરીયા ઉપર તે દ્રષ્ટિ દોડાવી રહ્યું છે.

આ એક સંગ્રામ છે. લીબીરીયાના રબ્બરનાં ઝાડ જેમ જેમ વિકાસ પામતાં જાય છે તેમ તેમ અમેરિકાની વિજયક્ષણ પામે આવતી જાય છે.

રબ્બરનાં પ્રભુત્વ માટે ચાલી રહેલું આ એક અદ્વય યુદ્ધ છે. ઉત્પાદન ઉપર અંકુશ એ ખીટનના બંબગોળા અને તોપ છે. લીબીરીયામાં રબ્બરના ઉગતાં ઝાડ એ અમેરિકાનો બચાવ છે.

આ અદ્વય લડાઈમાં કોનો વિજય થશે એ અત્યારે કહવું અશક્ય છે. પણ જે મહત્ત્વાધી બંને પક્ષો પરસ્પર દાવ ખેલી રહ્યા છે તે જોતાં અમેરિકા સહેલાઈથી ખીટીશ પ્રભુત્વને શરૂ થાય એ આશા રાખવી અશક્ય છે.

આ રબ્બરનું રાજકારણ છે. આવતું વર્ષ આ સંગ્રામ માટે કટોકટીનું વર્ષ છે, જે લીબીરીયાનો અમેરિકન અખતરો સફળ થશે તો ખીટનને બીજું બજાર શોધવું પડશે. જે નિષ્ફળ નિવડશે તો.....

અયુક વર્ષ માટે તો રબ્બરના ઉદ્યોગ ઉપર ખીટીશ અધિરાજ્ય અવિચલ રહેશે

હું નીચે જ.
હું લખું
હું, તે મને પોતાને
અસંલપિત લાગે છે,
પરંતુ એમાં એકે શબ્દ મારો
નથી. રામશંકરે મને કરેલી
વાત મેં પ્રમાણિતપણે અત્રે
લખી નાખી છે.

રામશંકર ચિત્રકાર છે, સાધારણ
માણુમો જેવો ગપ્પીદાસ નથી, પરંતુ જરા
ચક્રરમ છે ખરો. તે કદી લુહું બોલતો
નથી, પરંતુ ક્યારે ક્યારે એની કદપના
અદ્ભુત પ્રગતિ સાધી લે છે એમાં શક નથી.

રામશંકર અમદાવાદનો રહેવાસી છે.
કુમાર માસિકનો અનન્ય વાંચક છે. બંગા-
ળના ચિત્રકાર ગંગુલીના લેખો પણ એણે
પચાવ્યા છે. રવિશંકર રાવળ નામના ગુજ-
રાતના એક ચિત્રકાર પ્રત્યે રામશંકરની
લકિત છે. ‘સદ્વ્યસ-કૃતિ’ કુમાર કાર્યા-
લયમાં હોવાની એની માન્યતા છે. રામ-
શંકર ચિત્રકાર હોવા બદલ ચક્રરમ છે કે
ચક્રરમ હોવા બદલ ચિત્રકાર છે; અથવા
એ બંનેમાંનો એક છે કે નહીં તે હું
એના અત્યંત ધાડા પરિચયમાં આવ્યા
પછી પણ જાણી શક્યો નથી. અસ્તુ.

હા, એણે પોતાની જે વાતો મને કરી
છે, તેને જો એક વાર્તાના રૂપમાં લખું તો
આ પ્રમાણે લખાય.

*
દિવસના
અચ્ચાર

ચિત્રની વાચા

વાચા હશે. રામશં-
કર પોતાની ચિત્રશા
ળામાં જઈ રહ્યો હતો.
માર્ગમાં આવતા એક પૂલની
પાસે એક લિખારીને પૈસા
માગતાં એણે જોયો. એ લિખા-
રીના મોઢાં ઉપર તે સમયે જે
લાલો હતા, તે જોઈને એક્રએક
રામશંકરને વિચાર આવ્યો કે આ લિખા-
રીને પોતાની ચિત્રશાળામાં લઈ જઈને એને
કહીશ કે “તું પૂલ પાસે લિક્ષા માગતાં
જેવા મકારવું મોઢું બનાવીને બેસાડતો,
અથવા તારા મોઢા ઉપર તે જે લાલો
તે વેળા આવવા દીધા હતા—ખરોખર
તેવીજ રીતે તું અહીં બેસ. મારે તારું
ચિત્ર દોરવું છે. તારું ચિત્ર “પ્રત્યાશા”
એવા શિર્ષક નીચે અત્યંત સરસ રીતે
તેજાર થઈ શકે છે.”

આ વિચાર આવતાં તરત જ રામશં-
કરે લિખારી પાસે જઈને કહ્યું, “તું
મારી સાથે આવ, હું તને ચાર આના
આપીશ.” લિખારી ખુશ થતો ચાલ્યો.
આખો દિવસ ચિત્રશાળામાં બેસીને સંજે
ચાર આના લઈને તે ચાલ્યો ગયો.

—અહીં સુધીની એક વાત અસં-
લિત નથી, બની શકે છે. એ પછી જો
રામશંકરની વાત ઉપર વિશ્વાસ મૂકીએ
તો એક અત્યંત અદ્ભુત ઘટના બની
ગઈ એમ કહેવું

પડશે એ વાત
બીજા દિવસની
છે—

.....ગુજરાતીમાં ઉતારનાર.....
રા. સાદીકે

બાળ દિવસે રામશંકરે ચિત્રશાળામાં જઈને એ “પ્રત્યાશ”નું ચિત્ર જોયું; પણ તેને સંતોષ થયો નહીં.

“કેં ખરાબ નથી;” એણે મનમાં વિચાર્યું, “પરંતુ.....”

પછી તે ઉભો થઈ ગયો. કદિ આ ખૂણામાંથી, તો કદિ તે ખૂણામાંથી, કદી વધુ પ્રકાશ માટે અંધારૂં બારી ઉઘાડીને, તો કદિ ઓછા પ્રકાશ માટે બારી ઉપર પડેલા નાખીને જોવા લાગ્યો.

“સાવ સજીવ ચિત્ર તો નથી. ચિત્ર તરીકે ચાલે. પણ આમ ચલાવી લેવું હીક નહીં. જરા ચિત્રને સુધારવું પડશે. એથી એ સજીવ ચિત્ર બની પણ જાય...”

રંગ અને પીંછી લીધી. બેસીને, ચિત્રને સામે રાખીને, અંધરના ખૂણામાં ભૂરા રંગનો હળવો સ્પર્શ આપ્યો, ભવાં સુધાર્યાં, અને એ ભાગો કૈંક સજીવ થઈ ગયા.

પછી પિંછીને ધ્વજીકૂવંક વિશ્રાંતિ આપી, બીડી કાઢી, અને સળગાવી પીતાં પીતાં ચિત્રને જોવા લાગ્યો.

“અરે ! આ તો ચિરડાએલો હોય એવો દેખાય છે !”

ખરેખર, ચિત્ર જરૂર કરતાં વધારે સજીવ થઈ ગયું હતું.

“ચિરડાએલો ! સરસ...પણ પ્રત્યાશ તો નહીં જ. અને હા, કાબી આંખની કાકીમાં જોઈતી વ્યંગમય કુટિલતા તો નથી.”

રામશંકરે ફરી પીંછી રંગમાં બોળા, કાકી બરોજર કરી અને કંનની નીચેના ભાગને જરા વધુ લંબાવ્યો.

“હવે હીક છે ! નામ શું રાખું ?... સમતાન !” ઉંડું !! એવું નામ રાખતાં

સાધારણ વિષય બની જશે...અને જે એનાં વસ્ત્રો ભગવાં રંગીને “સાધુ” નામ રાખું તો ?...બરોબર છે. એમાં વ્યંગ-કટાક્ષ પણ રહેશે અને પ્રાસંગિક પણ.”

—આ બધું સંભવિત હોઈ શકે. વિકૃત મસ્તિષ્કની કદપના પણ હોઈ શકે. પરંતુ રામશંકર અત્યંત સરળ ભાવે મને કહે છે કે એનો આ બડબડ એટલા માટે હતો કે ચિત્ર સજીવ થતું જતું હતું. અત્યાર સુધી એણે ઘેરેલાં બધાં ચિત્રો કરતાં વધુ સજીવ; અને તેથીજ એ ચિત્રના મોઢાં ઉપર દષ્ટિ નાખતાં એ લખબીત થઈ જતો હતો—

“પરંતુ આવું ‘સમતાન’ જેવું મોઢું રાખવું હીક નહીં, એમ કરતાં કટાક્ષ જેવું નહીં રહે...જરા એ ભાવ ઓછો કરવો પડશે.”

આટલું વિચારીને રામશંકરે ફરી પીંછી પકડી, પરંતુ ચિત્રમાં ‘સમતાન’ જેવો ભાવ કયા અંગમાં ધૂપાએલો છે તે સમજી શક્યો નહીં. આંખની કાકીમાં !—એમાં જરા ફેરફાર કર્યો. પણ ઉંડ ! એ તો વધુ સમતાન બની ગયો. કેટલી બદ-મારીલરી આંખ ! હોહના ખૂણામાં ? એણે પીંછી ધરી અને ત્યાં થોડો સ્પર્શ કર્યો, ત્યારે એ માણસ વધુ ફૂર થએલો દેખાયો.

આંખો તરફ ફરી એણે ધ્યાન આપ્યું પણ અરે રે ! સર્વનાશ ! ભૂરા બદલ સિંદૂરી રંગમાં પીંછી બોળા નાખી હતી. હવે એની આંખો એવી જાણવા લાગી, જાણે તેમાંથી અંગારા વર્ષતા હોયને !

લખપણ આવેશથી વિહ્વળ બનીને રામશંકરે ધ્રુજતા હાથે લાલ રંગમાં પીંછી

ખૂપ જોળી અને ચિત્ર ઉપર લાંબા અને
ઝડા લીંટાઓ દોરવા માંડ્યા, અને
તે પછી—

—અહીં સુધી રામશંકરે જે કે' કહ્યું
છે તે જોડે સાચું છે અને હવે પછી
એ જે કે' કહે છે તે પણ જો સાચું જ
હોય તો એ એક અદ્ભૂત ધર્મના લેખાગ્રે—

* * *

ચિત્ર માંનાં લિખારીએ આંખો મીંચી
લીધી, હોઠ ખીડ્યા, અને પોતાની
આંખથી પોતાના મોઢા ઉપરના લાલ રંગના
લીમોટા કુછી નાખ્યા.

“પ્રેરણા! હમંગ! મનમાં કોઈપણ
વિચાર આવતાં તે પ્રેરણા યદ્ય ગર્ભ!
લિખારીને જોઈ ‘પ્રવાણા’ તું ચિત્ર દોરવા
ચાલ્યા, અને તે ચિત્ર બની ગયું સાધુનું!
હઃ હઃ! તમને મેં ચિત્ર દોરતા જોયા,
એટલે પત્યક્ષ થઇ ગયો. તમારી સાથે
મારે વાત કરવી છે.”

એ ચિત્રે ફરી કહેવા માંડ્યું, “કલા!
કલા! તમારે માટે આજીવિકાનું એક
સાધન છે! કલા એ તમારો ધંધો છે!
તમે એમાં તમારો આત્મા રેડતા નથી.
તમે તમારી કલાનો વધુ પડતો ફાંકો રાખો
છો; એજ જ્ઞાન તમારા માર્ગમાં નડતરરૂપ
છે. આવેશમાં આવી જઈને તમે વિચારવા
લાગો છો, “મારી અગાઉ કોઈએ એવું કયું”
નહીં હોય અને.....”

“જુઓ, હું તમારી પાસે શિક્ષા લેવા
છઞ્છતો નથી. હું.....” કહેતા રામશંકરે
ફરી લાલ રંગ લીધો.

‘સાંભળો તો! સાચો કલાકાર સર્વદા
પોતાની શક્તિથી આજીવણ હોય છે. જે
પોતાની કલાને સિદ્ધાંતોના બંધનમાં બાંધે,
તે કલાકાર નહીં, પણ આલોચક છે...”

“ચૂપ રહો! મારે શિખામણ જોઈતી નથી.
હું તો તમારામાં રંગો ભરી દઈશ. મને
તમારી સાથે ગપ્પાં મારવાની કુરસદ નથી.
હું કલાકારનો ધંધો કરું છું તમારું શું થયું?”

“એક ક્ષણ! એક પળ!” ચિત્રે અમ-
કતાં કહ્યું, “હું ખરો ધંધો કરાવવા ઇચ્છું
છું, ખરો! તમારે માટે ખરો લાભનયક
ધંધો! તમારામાં આંતરિક પ્રેરણા નથી,
પ્રતિભા નથી તે છતાંયે તમે અમર ચિત્ર
બનાવવા ઇચ્છો છો?”

“ચૂપ રહો. તમારી પાસેથી શિક્ષા મેળવી
એક સારું ચિત્ર બનાવી નાખીશ; એ કદાચ
બની શકે પરંતુ તમારા જેવા શયતાનનો
સાથી બનીને મારે નકમાં જવું નથી.
ચાલો, થાણું થયું ચૂપ થાઓ અને જરા
સ્થિર રહો...મારે રંગ ફરવા છે.”

એટલું કહેતા રામશંકરે ચિત્રનું મોઢું
લાલ રંગથી ભરી નાખ્યું.

રામશંકરનું કહેવું છે કે તે આવેશમાં
આવી જઈને રંગ ભરી રહ્યો હતો, નકની
વિપત્તિમાંથી બચવા માટે એનામાં વધુ
સ્ફુર્તિ આવી ગઇ હતી.

ચિત્ર ગુસ્સે થઇ ગયું. આશ્ચર્યચકિત
થયું. એક અમર ચિત્ર બનાવવાનો અમૂલ્યો
પ્રસંગ નકની બચથી ચિત્રકાર જતો કરવા
ઇચ્છતો હતો.

અને તે પછી (રામશંકરના કહેવા મુજબ)
એક બીજા ૬૦૬ થયું! ચિત્ર પોતાનાં
મોઢાં ઉપરનો રંગ લૂછવાની પ્રયત્નો કરવા
લાગ્યું, અને રામશંકર—એને વારંવાર
રંગી નાખતો હતો.

“એક નહીં અને એ અમર ચિત્રો!
જે! વિચારો તો ખરા!” ચિત્રે-ચિત્રમાંના
માથુસે કહ્યું.

રામશંકરે પીંછી એક ઘેરા રંગમાં ભરીને એનો ઉત્તર આપ્યો.

થોડા વખત સુધી શાંતિ સ્થપાઈ. માત્ર ચિત્ર પોતાના મોઢા ઉપરના રંગો લૂંછી નાખતું હતું અને રામશંકર રંગતા લપેટા લગાવે જતો હતો. ચિત્રે રંગની પીંછીના અનેક હુમ્લાઓ પોતાની ખાંભ પર ઝીલી લીધા, તે છતાંએ રામશંકરે પોતાની ચતુ-રાધથી રંગના અનેક ડાઘા એના મોઢાં ઉપર પાડ્યા.

આ દ્વન્દ્વ યુધ્ધ બંને થાક્યા એટલે અટક્યું. બંને પ્રતિદ્વન્દી એકબીજાની સામે ઉભા રહીને જોશભેર શ્વાસ લેવા લાગ્યા.

ચિત્ર લાલ રંગથી ભરાઈ ગયું હતું, જાણે એ કસાઈવાડે જઈ તેમાં આબોટી આવ્યું હોયને! બંનેના શ્વાસ ચઢી રહ્યા હતા, ચિત્ર પોતાની ગરદન ઉપરનો રંગ લૂંછી રહ્યું હતું.

“વિચારો! ફરી વિચારો!!” ચિત્રે કહ્યું, “ત્રણ અમર ચિત્ર-લિલ-લિલ્લ શૈલીનાં! સર્વોત્તમ!”

“થોભો તો ખરા! હવે તમારી બરો-બર ખબર લઈ નાખું છું, તમારા જોતરા ઉઘવી દઈશ.” કહીને રામશંકર એક ખૂણ તરફ દોડી ગયો. ત્યાં વારનિશનો એક ડાબો રાખેલો હતો. એક બીડી પીંછી પણ ત્યાં મૂકેલી હતી. એ બંને લઈને ચિત્ર ખાસે પાછો દોડી આવ્યો.

વારનિશ એતાંજ કલાવિદ્ શયતાન ગભરાઈ ગયો. એ પોત્રારી ઉઠ્યો, “ચાર! એક નહીં એ-ત્રણ નહીં ચાર!! ખર્ચા સર્વોત્તમ!”

રામશંકરે વારનિશની બે પીંછીઓ તો એના મોઢા ઉપર સમજળ હાથે મારી અને બે એની આંખો ઉપર. ચિત્રમાંથી અસ્પૃટ શબ્દ સંભળાયો, “ખાંચ-ખાં...આં...ચ!”

પણ હવે રામશંકર છૂતી ગયો હતો. એણે મળતા વિન્યયથી મદમસ્ત બનીને વારનિશના લપેટા ઝપાટાભેર મારવા માંડ્યા. હવે જરાયે જગ્યા બાકી રહી નથી, એ જોવા તીક્ષ્ણ દષ્ટિ આખાયે ચિત્ર ઉપર નાખી. ચિત્ર વારનિશમાં સાવ ઢંકાઈ ગયું હતું- પણ જરા જરા મોઢું વારનિશમાંથી દેખાયું-“છ?” એ શબ્દ પૂરે-પૂરો ઉચ્ચારાય તે પહેલાં રામશંકરે વારનિશવાળી પીંછી ફેરવી નાખી. કાંધથી લાલ બનેલી આંખ ફરી દેખાઈ. થોડા વખત સુધી વારનિશ નીચે ધીમો ધીમો કંપ પણ થયો, પણ અંતમાં બધું શાંત થઈ ગયું.

* * *

રામશંકરે કહેલી પોતાની આ આપવીતી છે. એના સાક્ષી તરીકે વારનિશમાં ઢંકા-એલાં એક ચિત્રની ક્રેમ એ રણુ કરે છે.

અને એક ખીજ વાત. રામશંકર કહે છે કે અત્યાર સુધી એણે આવું સર્વોત્તમ ચિત્ર કદિ બનાવ્યું નહોતું; અને સ્મય સમાલોચકોનો એવો અભિ-પ્રાય છે કે હવે પછી કદાચ કોઈપણ આવું ચિત્ર દોરી નહીં શકે. x

x શ્રી. પચ્ચટકની વાર્તાને આધારે.

અવશ રીતે વિનાશની ઉપાસના કરી રહેલ
યુરોપીય મુત્સદ્દીગીરીનું મર્મસ્પર્શી અવલોકન

છેલ્લા થોડા દિવસોમાં
યુરોપના સમાચારો ઉપર
જેમણે ચાંપતી નજર રાખી
હશે તે જોઇ શક્યા હશે કે ૧૯૧૪
માં અને ૧૯૩૪ નાં રાજકીય બળોના
બ્યુહોમાં ઘણું સામ્ય છે. કેટલીક
નૃપતિ સંસ્થાઓ તૂટી પડી છે એસાલ્ય
સ્તીધરી લઇએ તો રાજકીય શેત્રંજ
લગભગ સરખી છે. રશીયાનો પેલો મહાન
મુત્સદ્દી લીટવીનોફ ક્રાંસની હોસ્તી માટે
દોડાદોડી કરી રહ્યો છે. આજથી વીસ
વર્ષ પહેલાં લીટવીનોફની જમ્યાનો ઉમ-
રાવ પ્રધાન પણ આજ મહાન
દેશની હોસ્તી માટે યત્ન કરતો. આજે
બલ્ગેરીયાએ પણ ક્રાંસ-રશીયાના
જોડાણમાં સાથ આપ્યો છે. પહેલાં પણ તેમજ હવે, વીસવર્ષનો
કાળ કુચકદમ કરી ગયો છે પણ
શેત્રંજના દાવ બદલાયા નથી. હંમેશની
માફક આજે પણ રશીયા જાપાન અને
જર્મનીથી ડરતું નથી? હજી પણ વીએના
બેલ્ગ્રેડ, અને સોશીયાનો રાજમાર્ગ મધ્ય
યુરોપ ઉપરના રાજકીય અધિકાર માટે
અતિ જરૂરી રાજમાર્ગ ગણાતો નથી?
અચારનાં વાતાવરણમાં વારંવાર
અફળાઇ રહેલા ફેસિસ્ટ અને કોમ્યુનિસ્ટ
રાજ્યોને અળગા કરીએ, અને જે સરમુ-
ખતારોના નેરદાર પણ ખાલી લાપ-
ણોને જતાં કરીએ તો
૧૯૧૪ અને ૧૯૩૪ માં
કંઈજ તફાવત નથી.

૧૯૧૪

અને

૧૯૩૪

અને આ સાર સાચું છે.
યુરોપ આજે પણ જે
છાવણીમાં વહેંચાઇ રહ્યું છે.
૧૯૧૪ માં જે જોડાણો હતાં તે જોડાણો
પાછાં જન્મ્યાં છે. બાલ્કનનો મહક
લો. ૧૯૧૪ માં જ્યારે બાલ્કન રાજ્યોમાં
વિખલો થતા ત્યારે તેનો અર્થ એ હતો
કે કતિ તેઓ રશીયન અધિરાજ્યમાંથી
મુક્તિ મેળવતાં કે તેમના ઉપર રશીયન
અધિરાજ્ય પાછું સ્થપાતું. જ્યારે બલ્ગે-
રીયાનો રાજ બદલનર્મને બળજબરીથી
ઉપાડી લઇ જવામાં આવ્યો હતો અને
રાજ્યગાદી ઉપરથી ઉઘાડી મુકવામાં
આવ્યો હતો ત્યારે એ ઘટનાતું
એક મહત્વ એ હતું કે બલ્ગે-
રીયા ઉપર રશીયન સામા-
ન્યતું અધિરાજ્ય પાછું સ્થપાયું.
હવે. જ્યારે સરવીયાનો રાજવી એલેક-
ઝાંડરને પણ ઉઘાડી મુકવામાં આવ્યો ત્યારે
તેનું મહત્વ પણ આવું જ હતું. સર-
વીયા ઉપરથી ઑસ્ટ્રીયન રાજવીની લાગ-
વગનો અંત આવ્યો હતો અને મોસ્કોતું
મહારાજ્ય ત્યાં સ્થપાયું હતું. પણ આજે
લાગવગ મેળવવાની કે અધિરાજ્ય સ્થા-
પવાની પધ્ધતિમાં પરિવર્તન કરવામાં
આવ્યું છે. તેમ જ જે રશીયા ૧૯૧૪
માં હતું તે રશીયા આજે નથી. ૧૯૩૪
નું રશીયા અતિ ભિન્ન છે. પણ એ
સિવાય બીજી બધી બાબ-
તોમાં સામ્યતા અતિ
વિસ્મયજનક છે.

એ યાદ હશે કે બલ્ગેરીયામાં હમ-
લાંજ એક વિપ્લવ થયો હતો. આ
મળવાથી બલ્ગેરીયાની પાલમિન્ટનો અંત
આવ્યો. સર્વ સત્તા-નામની ખાતર પણ-
રાજ બોરીસને મોંપવામાં આવી. સંલવ
છે કે વીસ વર્ષ પહેલાં આજ સૈનિકો
પાલમિન્ટરી શાસનને ટકાવવાને માટે શસ્ત્ર
ઊગ્રામત. પણ આ તો આંતરિક વ્યવસ્થાને
લગતી વસ્તુઓ થઈ. આંતર-રાષ્ટ્રીય
રાજકારણમાં બલ્ગેરીયાના બળવાનું રહ-
સ્ય નીચે મુજબ હતું.

(૧) બલ્ગેરીયા રશીયાના રાજ્યતંત્રનો
સ્વિકાર કરશે.

(૨) બલ્ગેરીયા મેસીડોનીયન સંસ્થાને
સખ્ત ટાથે દાખી દેશે.

(૩) અને જે દેશ ઇટાલીઅન ભેગાણમાં
જવાની અણી ઉપર હતો તે દેશ ક્રાંસ
અને રશીયાના સંઘમાં જોડાશે

* * *

બલ્ગેરીયાનો એ નહાનકડો વિપ્લવ
આખી પદ્ધતિ ઉપર પ્રકાર પાડે
છે. એ યાદ હશે કે માત્ર પ્રધાન મુશ્ક-
નોંદ યુરોપના પાટનગરોના પ્રવાસે નીકળ્યો
હતો. ત્યારે તેની સમક્ષ મુખ્ય મુદ્દો એ
હતો કે ઑસ્ટ્રીયા-હંગેરીના ભેગાણમાં
ભેગાણું કે કેમ? વાંચકને યાદ આપ-
વાની જરૂર છે કે કેટલાક માસથી મુશ્ક-
લીની ડાન્યુબીઅન દેશોને ઇટાલીના અધિ-
રાજ્ય નીચે લાવવાનો યત્ન કરી રહ્યો છે.
આ યત્નમાં તેને કે છકે સફળતા સાંપડી
છે. અને ઑસ્ટ્રીયા અને હંગેરી તો તેના
ભેગાણમાં ક્યારનાંય જઈ ચડ્યાં છે. આમ
જ્યારે મુશ્કનોંદ પેરીસ અને લંડનની
મુલાકાત લઈ રહ્યો હતો ત્યારે પેરીસ અને

મેસ્ટ્રાની ચક્રાર આંખો ચારે તરફ ભેતી.
તેમને જાણાયું કે લંડને મુશ્કનોંદ ઇટાલી-
યન તરફ જવાની સંમતિ આપી હતી.
આ ગુપ્ત વતમાન બલ્ગેરીયા પહોંચ્યા.
ટાશનકોંદ મેસીડોનીયન સંસ્થાની મદદથી
રાજ્યતંત્ર પોતાના હાથમાં લેવાનું ઠાવતર
રચ્યું. પણ ત્યાં તેઓ બળવો જાહેર કરે
ત્યાર પહેલાં તો ફ્રેંચ તરફી પક્ષે વિપ્લ-
વનો વાવટો ઉઠાવ્યો. અને તેઓ સફળ
થયા. મધ્ય યુરોપનાં રાજકારણમાં 'ફ્રેંચી-
સ્ટ' અને ખીન ફ્રેંચીસ્ટ શબ્દનો ઝાંઝો
અથ નથી. પહેલાં પણ ફ્રેંચ તરફી કે
ઇટાલી તરફી એમ બે પક્ષો હતા.
૧૯૧૪ માં પ્રભુ બલ્ગેરીયામાં આવા બે
પક્ષો હતા. આજે ફ્રેંચ પક્ષી વર્ગનો
વિજય થયો છે અને તેના બલ્લામાં રશી-
યન સરકાર તંત્રનો સ્વીકાર થયો છે.
૧૯૩૪ માં પણ આજ પદ્ધતિ અણબટકી
ચાલે છે. બલ્ગેરીયાનો સખ્ત વિપ્લવ
આ સત્યની પ્રતીતિ આપે છે.

* * *

લોકો માને છે અને મુસદ્દીઓ
મનાવવા મથે છે કે અમુક
વિચારસરણી વાટે વિપ્લવી આંદોલનો
જન્મે છે. પણ વાસ્તવિક રીતે આ સાચ
નથી પહેલાં પ્રભુ મુસદ્દી મનાતા મહા-
જનો આમ અલિલાયા અને મહત્સંઘર્ષોને
મૂર્તિમંત કરવા માટે ઠાવત્રાં ખેલતા.
આજે પણ આ ગંદી રમત એટલા જ
જોશમાં ચાલુ છે. ઑસ્ટ્રીયા માટે ચાલેખાય
છે કે ત્યાં ફ્રેંચીસ્ટ ક્રાંતિ થઈ. વાસ્તવિક
રીતે તેમ જન્યુ નથી. ઑસ્ટ્રીયાના સમા-
જવાદીઓને કચરી નાંખવાને તેમજ પાર્લા-
મેન્ટને હરાડી દેવાને ડોળ ડોલ્ફસ પામે
પુરતોં કારણો હતાં. પણ જ્યાંસુધી આ
સમાજવાદીઓ પછવાડે ક્રાંસના ઉદ્દામવાદી-

ઓતું બળ હતું ત્યાંસુધી ડાં ડોટકસ
કંઈ જ કરી શક્યો નહિં. પણ ત્યાં ફેશ્યુ-
આરીમાં જ્યારે ક્રાંસનું ઉદ્ગમ પ્રધાનમંડળ
તૂટી પડ્યું—મો દલાદીબરે રાજીનામું
આપ્યું કે ડાં ડોટકસને લાગ્યું કે પ્રહાર
કરવાની વેળા આવી પહોંચી છે. પરિણામ
એ આવ્યું કે ઑસ્ટ્રીયા ઇટાલીના અધિ-
રાજ્ય નીચે સરી પડ્યું. વીએનાનો રાજ-
માર્ગ રોમ માટે છતાં યુદ્ધો. આ
અજબ રાજરમતમાં બહીન અને પેરીસ
બંનેનો પરાજય થયો. અને ઇટાલી આગળ
પડ્યું. વીએનામાં સમાજવાદીઓના પરા-
જય પછવાડે આ આંતરરાષ્ટ્રીય મહત્વ હતું.

* * *

આ મ મધ્યસ્થ સત્તાના નિર્ણયની
અસર ન્હાના દેશો ઉપર જરૂર
થાય છે. આ બનાવો હમણાં કેમ બનવા
મામ્યા છે કે કારણકે દરેક ન્હાના રાષ્ટ્રને
હવે પસંદગી કરવાની છે. બલ્ગેરીયા
આગળ આ જ મુખ્ય પ્રશ્ન હતો.
આજે યુરોપમાં દરેકની એ દશા છે.
આજે તટસ્થ રહેવું કામને પાલવે તેમ
નથી. ગ્રેક્ષક તરીકે આથે ઉભા રહેવાના
દીવસ પુરા થઈ ગયા છે. ઑસ્ટ્રીયન સમા-
જવાદી જેવાઓ જેઓ આથે ઉભા રહે-
વાની નીતિ પસંદ કરતો હતો તેઓ કચ-
રાઈ જાય એ અનિવાર્ય છે. બલ્ગેરીયાની
આસપાસ રાજકીય વર્તુલ ન્હાતું ને ન્હાતું
બનતું જતું હતું. આજે આ વર્તુલને
પ્રતાપે બલ્ગેરીયાને પણ પસંદગી કરવી
પડી છે. અને કોઈના તડમાં ભળવાનું જ
હોય તો પછી વધુ જોરદાર દેશનાં તડમાં
જવામાં જ રાજકીય હાથપણ હતું એ
સત્ય બલ્ગેરીયાને શીખવવું પડે તેમ ન હતું.

* * *

આને આજે આ 'લીટલ એન્ટેટ'ના
નામથી ઓળખાતા દેશો રશીયા સાથે

સંબંધ બાંધવાથી આટલા આનંદી દીગે
છે તેનું એક માત્ર કારણ એ છે કે ક્રાંસ
અને રશીયાની મિત્રતાથી આ બાદકન
રાજ્યોની સીમા શાન્તિકાળ સુધી સનાતન
બની શકે તેમ છે. આ રાજ્યો જાણે છે
કે રશીયા જો પ્રજાસંઘમાં જોડાશે તો
ક્રાંસની મૈત્રી એથી પણ ગાદી બનશે.
અને આ ગાદી બનતી મૈત્રીમાંથી એવી
સંધી ઉપજશે કે ન્હાના રાજ્યોને રશીયા
તરફની જરાય બીક નહીં રહે, આથી જ
આ ન્હાનાં રાષ્ટ્રો રશીયાને આવકાર
આપવા આટલાં ઉત્સુક છે. આથી જ બેલ-
ગ્રેડ, પ્રેગ, લુબારેસ્ક અને પેરીસમાં
આનંદ છવાયો છે.

આને રશીયા આજે ક્રાંસની દોસ્તી
મેળવવા કેમ મથી રહ્યું છે? તેનાં કારણો
સમજવાં પણ કંઈ અધરાં નથી.
રશીયા જાપાનનાં એકલાં આક્રમણથી ડરતું
નથી. મલુ રશીયાને બીક છે કે જો યુદ્ધમાંથી
જાપાન તેના ઉમરે હુમલો કરે તો પશ્ચિમ-
માંથી જર્મની અને પોલાન્ડનું સૈન્ય પણ
મોસ્કોના માર્ગે પળે. રશીયાને બીક છે કે
જાપાન જો શરૂઆત કરે તો પોલાન્ડ
યુક્રેઈન ઉપર જરૂર હલ્લો કરે. અને
ત્યાં કંઈક નામતું પણ સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર સ્થાપે;
જર્મનીની તો એ યોજના છે. એ વાત તો
હવે યુરોપમાં ન્હાતું બાળક પણ જાણે છે
કે જર્મની મધ્ય યુરોપ ઉપર પોતાનું
અદ્વિતીય સામ્રાજ્ય સ્થાપવા ઇચ્છે છે. યુક્રે-
ઈયાના ફળદ્રુપ પ્રદેશ ઉપર આક્રમણ કર-
વાની યોજના એ જર્મનીના સામ્રાજ્ય
વિસ્તારનો એક ભાગ છે. જર્મનીની આ
મહત્વાકાંક્ષાએ ક્રાંસ અને સોવીયેટને બેગાં
આવડ્યાં છે. કારણકે આ યોજના પ્રમાણે
ક્રાંસના અધિરાજ્ય ઉપર પણ આક્ર-
મણ કરવામાં આવનાર હતું. આથી જ

હર રોજનખળની આ યોજનાથી ચમકી જઈને મોરકા અને પેરીસ એવંદમ દોરત બની ગયાં.

આ સર્વનું મૂળ કારણ એ છે કે રૂટરના કારખાનાઓની શક્તિ અતી મોટી છે. તેઓનું ઉત્પાદન ઇચ્છો તેટલું વધી શકે તેમ છે. નાઝી વિશ્વવ પછવાડે તેમનું જ બળ હતું. આજે તેઓ યુદ્ધ સામગ્રી સર્જન કરવામાં સહાય આપી રહ્યા છે. ત્યારે સવાલ એ ઉભો થાય છે કે આવતી કાલે યુરોપીય સામ્રાજ્ય ઉપર જર્મન દેશનો વાવટો ફરકાવવાને માટે તેઓ આ શક્તિ નહિ વાપરે તેની શી ખાતરી? જો એમ હોય તો ૧૯૧૪ થઈ ફર નથી. ✕

* * *

વીસ વર્ષનો કાળ આજે વહી ગયો છે. અનેક ખડકો સાથે અદ્વિત્ય,

અથર્થ કાળસરિતાનાં વહેણ આજે ફૂલ કરી રહ્યાં છે. સમયદેવ ઇતિહાસનું નવું પ્રકરણ લખવાની શરૂઆત કરે છે. પણ યુરોપ કંઈ શીખતું નથી અને કંઈ ભૂલતું નથી.

✕ ન્યુ રોટસમેન અને નેશનના એક લેખને આધારે.

આજે વીસ વર્ષના ગાળા પછી પણ જે બળો અને લાવનાઓ પહેલાં કામ કરી રહ્યાં હતાં તે જ બળો અને લાવનાઓ રાષ્ટ્રોના લાવી સાથે રમત કરી રહ્યાં છે. આજે રાષ્ટ્રોનાં મુવાન શરીરોને સંહારવા માટે એજ મુદીવાદના પ્રતિનીધિ સમા પ્રધાનો કળાં કાવત્રાંઓ આચરી રહ્યા છે.

પણ ૧૯૧૪ નાં રશીયા અને ૧૯૩૪ નાં રશીયામાં એક ફરક છે. ૧૯૧૪ નું રશીયા પછાત હતું. તેની પાસે પુરતું સૈન્યબળ પણ ન હતું. આજનું રશીયા એ ગ્રામ્યણ મહાન સત્તાની ખરોબરીમાં ઉભું રહી શકે તેવું જોરવાર રશીયા છે. ક્રાંસની સહાય ઉપર જીવનારા ઝારના એ વિશાળ મૂલક તરીકે નહીં. પણ ક્રાંસના સરખા અને સમોવહીયા તરીકે તે દોસ્તીનો હાથ મીલાવે છે. આ દોસ્તીમાંથી શું પરિણામ આવશે તે તો લાવિ જ કહી શકે.

અને પ્રજાસંઘમાં એકવાર રશીયા પ્રવેશશે તો તે નહાના રાષ્ટ્રનું વિરોધી તરિક્કે નહીં પણ મિત્ર અને નેતાની ગરજ સારશે એ નિર્વિવાદ છે. ૧૯૧૪ માં મહા-યુદ્ધ પ્રગટ્યું. સંલવ છે કે ૧૯૩૪ માં મહાયુદ્ધની શરૂઆત ન થાય, પણ રાજ-કારણનાં બળો એકસરખી દીશામાં જ ગતિ કરી રહ્યાં છે એ તો ચોક્કસ છે.

નવયુગ આપને ગમે

તો આપની મિત્ર મંડળીને આહુક થવાની લાલામણુ કેમ કરતા નથી?

તમારી ભવ્ય મોડકતા

—સુંવાળી અને મૃદુ ચામડી.

આ ખુશોદાર સાબુ કે જે કુદરતી અને શુદ્ધ તેલોમાંથી બનાવવામાં આવેલ છે તેના વડે એ ચામડીનું રક્ષણ કરો.

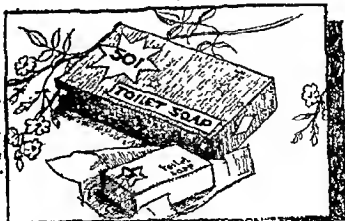
એ હંક ચહેરાનું સૌંદર્ય તો કાંઈ મેળવી શકે છે. માત્ર તે માટે કાળજી રાખવી જોઈએ—અને એકસપર્ટો કહે છે કે સૌથી અગત્યની વસ્તુ એ છે કે ચામડીને બરાબર યોગ્ય રીતે ચોખ્ખી રાખવી, ક્રમત બહારની નહિ પરંતુ અંદરનાં છિદ્રો સુધ્ધાં.

આવી સંપૂર્ણ ચોખ્ખાઈ એ “પ૦૧” ટોલેટ સાબુના કીમ-લુકન મૃદુ ડીઝોથી સહેલાઈથી આવે છે કે જે સાબુ, સુંદરતાને ધટાડનાર એ કાંઈ મેલ હોય છે તે બધો કાઢી નાખે છે.

“પ૦૧” ટોલેટ સાબુ કુદરતી વનસ્પતી તેલોમાંથી બનાવવામાં આવે છે—જે ધણાજ શુદ્ધ અને મૃદુ છે અને કંક યાને નકામાં વસાણાઓથી મુક્ત છે તેમજ તેને જેસ્મીનની ખુશોથી મૃદુતાપુર્વક સુગંધી કરવામાં આવેલ છે. આવો શુદ્ધ હોવા છતાં, “પ૦૧” સાબુની કોમત ઘણી ઓછી છે.

જનવશેની ચરખીથી તે તદ્દન નીરાળો છે.

ટામકો ટોલેટ સાબુઓ નીચે મુજબ છે:—
હમમ, જેસ્મીન, ફોગરી, કાને-શન, મોતી, લવન્ડર, હોના, ખસખસ, બુડીકાલોન અને ગય.

એ તહેને જોઈને એ જાણી જોઈને નામ સાંભળશે ત્યારે તહેને અજબ થશે. એની જીભને ચોવીશ કલાકમાં માત્ર થોડાક જ કલાક આરામ આપવાનું એ ઉચિત ધારતી હતી.

—અમે તહેને “બોલકા” કહીને બોલાવતા ખરું જોતાં એનું નામ તો ગોમતી હતું. પણ બોલવામાં એ બડી જખરી હતી. એટલે અમે બધાએ એને “બોલકા” કહીને બોલાવવા માંડી હતી.

તે અમારી કામવાળી બાઈ વિજકોરની દીકરી હતી. અમને અજબપણી એ થતી હતી કે વિજકોરની એ દીકરી ચિત્રપટમાં કામ કરતી, મોટા પગાર લેતી ન્હાની અભિનાયિકા કરતાંએ વધુ રૂપવતી અને વધુ તેજસ્વી હતી. પણ એનો દોષ એ જ હતો કે એ વિજકોરની દીકરી હતી.

તે દરરોજ પોતાની માની સાથે અમારે ઘેરે આવતી હતી. જ્યાંસુધી વિજકોર અમારા ઘરના દામકાજમાં મરગુલ રહેતી ત્યાં સુધી તે મેનાની સાથે રમતી. જ્યારે મેના લાલુવા એસતી ત્યારે તે પણ તહેની બાલુમાં એસતી. બોલકાની બુદ્ધિ ધણી જ તીવ્ર હતી. મહેં જોયું કે તહેનું હૃદય, તહેના કાન જે કેં શબ્દો સાંભળતા તહેનો

તરત જ સત્કાર કરી લેવું; શિક્ષણનું સન્માન કરવામાં તે મેના કરતાં ધણી જ આગળ હતી. થોડા દિવસ પછી મહેને ખબર પડી ગઈ કે તે મેના કરતાં પણ આંગળ પધી ગઈ હતી. એ બોલકાની આટલી તીવ્ર સ્ક્રમ-જલ્પશક્તિને જોઈને હું તો તાણુજ થઈ ગયો. મહેને વિચાર થયો કે સાધનો અને સંસ્થાના અભાવે એનું બુદ્ધિકૃત્તમ પણ ‘બીલ્ડ’ કરમાઈ ગયું એ મહારાષ્ટ્રી કેવી રીતે સહન કરી શકાય: એટલે મહેં તહેને ધણી જ ઉત્સાહથી લલાવવા માંડી. હું એ વર્ષ સુધી રંગપૂરમાં રહ્યો અને બોલકા એ વર્ષ સુધી મહારા હાથ નીચે લાલુવામાં આરળ વધતી ચાલી જ્યારે મહેને રંગપૂર છોડીને કલકત્તા જવાની ફજ પડી ત્યારે બોલકા ૧૩ વર્ષની થઈ ચૂકી હતી. પણ તે સમયે હેલ્થે “કુમારિકા ધર્મ,” ‘ભૂગોળ,’ ‘અંકગણિત’ અને ‘ઈતિહાસ’નો પણ થોડાધણું અભ્યાસ કરી લીધો. જતી વખતે હું એને કવિકુલશીરોમણી કાલિદાસનું સ્વ. કિશો-લાલનું ગુજરાતી ભાષાન્તર “મેઘદૂત” આપતો ગયો. મહેને લાગતું હતું કે થોડાક સમય પછી તે બધું ભૂલી જશે.

કલકત્તા આવતાં જ મહાર પારિવર્તન થયું. હું જે ઓશીસમાં ગોઠરી કરતો હતો ત્યાંના સાહેબની મહારી ઉપર રહમ નહર ઉતરી. હું આગળ વધવા લાગ્યો.

બોલકા

હું ખૂબ મહેનત કરતો હતો. આમ કલ-
કતામાં હું ૧૫ વર્ષ સુધી રહ્યો. ૧૫
વર્ષ પછી ફસ્ટ એડનો ડિપ્યુટી મેજિસ્ટ્રેટ
યધને હું ફરીપુર આવ્યો ગયો.

[૨]

ડીની માસમ લહે-
ઠે સતી જતી હતી.

રાત્રિના પાછલા પહોરે ગજબ ટાંક
પડતી. હું બહાર આરામખુરશી પર
તડકનો આસ્વાદ લેતો, હાથમાં “ફારવડ”
લઈને પાનાં ફેરવતો હતો. થોડીકયાર
વાંચ્યા પછી મ્હેં તે ફેંકી દીધું અને
ચોતરફ દૃષ્ટિપાત કર્યો. મ્હારા ધરની
સ્થાને એક કુવો હતો. દરરોજ
જ્યારે ઉપાની પગલીઓ પડતી ત્યારે
પનીહારીઓનું રાળું ત્યાં જામતું. દરરોજ
સ્થવારે ત્યાં પનીહારીઓની ગીરદી જોવામાં
આવતી. તે દિવસે પણ પનીહારીઓની
સંખ્યા કૈં ઓછી નહોતી. પણ મ્હાર-
ધ્યાન વધારે તો એક સ્ત્રીએ ખેંચ્યું. તે
વિજાર હતી—અમારા ધરની કામવાળી

—એટલી વારમાં તે ગામની લોકડાના
ભારા વેચવાવાળી કંટલીક સ્ત્રીઓ માથે
ભારા લઈને ત્યાંથી પસાર થતી હતી.
વિજારની દૃષ્ટિ ત્હેમની પર પડતાં ત્હેણે
પૂછ્યું.

“કાં, ભારો વેચવો છે?”

“હા, શું આપશો?”

“તુંજ કહી દેને કે શું લઈશ—” વિજ-
ારે કહ્યું.

“આહ આના—”

“પણ જ્હેન!..આહ આના તો બહુ
કહેવાય! ત્હારે ભારો વેચવાની ઇચ્છા
છે ખરી?” સદ્ગાંધથી વિજારે બોલી.

“તો પછી એકજ વાત: છ આનાથી
ઓછું નહિ લઉં લેવો હોય તો લ્યો—
નહિતર પછી હું તો આ ચાલી.”

આટલું કહીને ભારાવાળીએ ચાલવાની
તૈયારી ખતાવી.

પણ વિજારે જવાબ દીધો.

“જો જ્હેન, ગુસ્સો ન કરતી. હું તો
પાંચ આના આપીશ.”

‘પાંચ આના’ સાંભળીને ભારાવાળી સ-
જવા લાગી.—પણ એટલામાં તો બીજી
ભારાવાળીએ ત્હેને કહ્યું, “અરે!...દષ્ટ
દેને! સહવારના પહોરમાં બોણી કરને.....
પાંચ આના કૈં ઓછા નથી.”

“ના, મ્હારે નથી દેવો. છ આનાથી
એક બદામ પણ ઓછી નહિ લઉં.”

દમિયાન વિજારે પોતાનાં બેડાં ભરી
લીધાં હતાં.—એણે જોયું કે ભારાવાળી
માને તેમ નહોતી. એટલે ત્હેણે કહ્યું, “હીક,
ત્યારે લાવ!”

ભારાવાળી વિજારની સાથે સાથે
આવવા લાગી ત્યારે ભારાવાળીની બીજી
સહિઅર બીજે રસ્તે ચાલી ગઈ.

[૩]

હું આ બધું ચૂપ-
ચાપ શાંતિથી

જોયા કરતો હતો. સૂર્યનાં કિરણ લીલાં
આડવાં પર નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. હજીયે
ટાંક ઓછી નહોતી યજ. સ્થામેની ચાલીમાં
માણસો ચાદરો ઓઢીને, ટુંટિયા વાળાને
બીડી પીતા હતા. રસ્તાના એક ખૂણે આદેશી
મોનીની દુકાનના પ્રવેશદ્વાર આગળ એક
કુતરી પોતાનાં પાંચ ગધુડીયને સાથે લઈને
મોચિયું વાળાને તન્ત્રમાં બોંધા ખાતી હતી.

કોઇ બગાઈ જ્યારે તહેને કનડતી ત્યારે તે સતેજ થતી.

—મહે' મહારાં ચક્ષમાં સાફ કર્યા, ફરી વાર “ફારવડ” લઈને વાંચવા પ્રયાસ કર્યો. થોડુંક વાંચ્યું હશે એટલીવારમાં તે પિન્જર આવીને કહેવા લાગી.

“બાણુજી! ભારાવાળી ભારો મૂકીને ક્યાં ચાલી ગઈ?”

“કેમ?”

“અરે, તહેજે તે ભારાના પૈસા પણ નથી લીધા—”

“એ તો એમ કે” કોઈ પૈસા મૂકી દીએ છે? આટલામાં ક્યાંક ગઈ હશે. હમણું પાછી આવતી હશે.” મેં કહ્યું.

પિન્જરને મહારા આ ખુલાસાએ સંતોષ આપ્યો. એટલે તે ચૂપ થઈ ગઈ.

હવે તડકો ઠીક પ્રસરતો જતો હતો. અડધો કલાક વીતી ગયો હતો. પેલી કુતરી ઉઠી ગઈ હતી. ગલુડિયાં અહિંતહિં ગેલ કરી રહ્યાં હતાં. કુચ્છા ઉપર બે ત્રણ પનીહારીઓ સિવાય વધુ ગીરદો નહોતી.

મહેને થયું કે ચાલ, અંદર બેસું. તડકો વધી ગયો હતો, મહે પિન્જરને કહ્યું.

“વિંજુ! ખુરશીને અંદર લઈ લે!”

પિન્જરે ખુરશી અંદર મૂકી દીધી. હું અંદર ગયો.

.....

દશ વાગતાંની સાથે જ મેં કોટમાં જવાની તૈયારી કરી. સારાય દિવસમાં હું કામમાં રોકાયેલો હતો, સ્થાન જેવે આવ્યો.

બારણામાં પણ માંડતાંની સાથેજ સ્થામેની ‘સ્વાધિપતી’ગ ચેરમાં મહારી નજર એક પરિચિત વ્યક્તિ ઉપર પડી.

“હલ્લો! ચારનંધન! ઝોહોહો! તું ફટલે દિવસે?...અહિં ક્યાંથી?...”

અમે બન્ને મિત્રો હતા. ચારનંધનને ઘણા મહિના પછી જોઈ હું અજ્ઞ થયો. એને જોતાંજ મને મેના યાદ આવી ગઈ—

“અં! પણ મેના ક્યાં છે?”

“કાં, એ તો એ બેઠી.....અંદર!” ચારનંધને ઉત્તર દીધો.

મેનાનું નામ સાંભળીને તો હું એકદમ ચારનંધનને છોડીને અંદર, મેનાને જોવાને ચાલ્યો ગયો.

અંદર જઈને જોયું તો મેના મહારી કંરેણા સાથે વાતે વળગી હતી.

મેનાએ મહેને રનેહવંદન કર્યા. મહારું હૃદય જૂના સ્મરણોથી ઉભરાવા લાગ્યું. મેના યુવતિ બની હતી. ધણીવાર સુધી અમે બેઠા રહ્યા. અહિંતહિંની ખૂબ જ વાતો કરી. લગભગ બાર વાગી ગયા. પછી અમે સૂતા ગયા.

બીજો દિવસે હમેશ મુજબ હું બહાર ખુરશી બીજાવી બેઠો. હજી ચારનંધન ઉઠ્યો નહોતો. મેં આવેશ ‘ફારવડ’નાં ખાનાં ફેરવવા માડ્યાં. થોડીવાર પછી ફરી મહારી દષ્ટિ સ્થામેના કુવા પર પડી. ત્યાં હમેશ મુજબ પનીહારીઓની ઘીડ જમી હતી. પિન્જર પણ પાણી ભરવા ગઈ હતી. એ પોતાના બેડાને માંજી રહી હતી. એટલામાં તે ગઈ કાલે જે ભારાવાળી આવી હતી તહેની ઉપર મહારી નજર પડી. એ કાલે અમારે ત્યાં નાખી ગએલા ભારાના પૈસા લીધા વિના ચાલી ગઈ હતી. પિન્જરે એને જોતાંજ તહેને બોલાવી, “એલી એઈ! ભારાવાળી! કાં ત્હારી આગળ બહુ પૈસા થઈ પડ્યા છે?—”

“કાં ?”

“કાલે પૈસા લીધા વિના ચાલી ગયેને ?”

પણ ત્યેને જાણે આવું સાંભળવાની જ
ધમ્મ ન હોયને ! એણે મ્હેં ઉપરનો
ભાગ બદલ્યો અને જરાક લટકા કરીને
ટાળમાં કઢ્યું.

“આજનો ભારો પણ લઈ લેને ! બન્ને
ભારના પૈસા બેગા આપજેને !”

વિજકોરે ભારાવાળીના આવાજમાં કેંક
એવું અનુભવ્યું કે રહેનાથી બીજો ભારો
લેવાની ના ન કહેવાય. એણે કહ્યું “હીક,
ત્યારે એ પણ નાખતી ના !”

એટલામાં તો અંદરથી ચારનયન પણ
બહાર આવ્યો. અમે બન્ને “ફરવડ”ના
એક લેખ પર ચર્ચા ચલાવવા મંડ્યાઃ
ચોરીક વારમાં પાછળથી અવાજ આવ્યોઃ

“ચોર ! ચોર !”

અમે બન્ને ગભરાયેલા અંદર દોડ્યા,
તેણે તો ભારાવાળીને અમારા ચોકીદારે
પકડી હતી. એની આસપાસ વિજકોર
વીગેરે બીજી પાંચ છ સ્ત્રીઓ અહિં તહિં
હમી હતી. મને તેમને બધીયે ચૂપ થઈ
ગઈ.

“કાં, શું મામલો છે ?”

“અરે ! જૂઓને,...” વિજકોર કહેવા
લાગી, “હું આ ભારાવાળીને પૈસા
આપવા માટે પૈસા લેવા અંદર ગઈ—
પાછળ આવીને જોઉં છું તો આ ભારા-
વાળી મળે જ નહિ. એટલામાં તો તમારા
ઝોરડામાંથી કશીક વસ્તુ પડવાનો અવાજ

સંભળાયો. હું તો પ્હી ગઈ. મેં “ચોર !
ચોર !” ની ખૂમ પાડી, અને આપણા એ
લેખાએ રહેને તમારા ઝોરડામાંથી પકડી
લીધી.

પાસે જ ચોકીદાર ઉભો હતો. તેણે
કહ્યું, “સાહેબ ! આણે એના કપડાંમાં
કેંક સંતાડ્યું છે.”

હું જરાક આશ્ચર્ય અને વિચિત્ર રીતે
ભારાવાળીના શાન્ત ચહેરા તરફ જોઈ રહ્યો.

મ્હેં પુછ્યું, “કેમ, બોલી દે, શું વાત છે ?”

ભારાવાળીએ પોતાના પોલકામાંથી એક
પડીકા જેવી વસ્તુ બહાર કાઢી.

“ભાઈ !...ભાઈ ! હું તો આને તમારા
ખંડમાં મૂકવા આવી હતી.”

મ્હેં એ પડીકું જોઈયું—મહારી દષ્ટિ
અંદરની વસ્તુ પર ફરતાં જ હું અજબ
થઈ ગયો. એજ ! એ “મેઘદૂત”નું પુસ્તક
હતું. એના પૂંઠા ઉપર મહારા હાથે જ
લખેલા શબ્દો હતા. “બોલકા !”

હું તો ચોંક્યો.

મ્હેં ‘ભારાવાળી’ની સ્થાને જોયા કયું
એજ !...એજ ! ભારાવાળી “બોલકા” જ
હતી.

“બોલકા !”

હું એટલું જોઈયો એટલે તે જમીન
પર ખેસી ગઈ. એક ક્ષણમાં હું બધું
ભૂલી ગયો. મ્હેં એના બે હાથને મહારા
હાથમાં લઈ લીધા.

બોલકા આંધ્ર સારી રહી હતી.

ટોલ્સ્ટોય

એક ઉમરાવનહો ફ્રાઈની નોક-
રહી સાથે પ્રેમમાં પડે છે, શરીર
સંબંધ બાંધે છે. સગલાં થતાં નોકરી
છાડવી પડે છે, છેવટે વેશ્યા થાય
છે. ત્યાં વેપારીનું ખૂત કરવા બદલ
જન્મદેશનાં કાલની સજા પામે છે.
આ કેસ દરમિયાન પેલો ઉમરાવ-
નહો જુરર હોય છે. આ બધું
જ્ઞેતાં વિચારમંથન ચાલે છે ને તેનો
જે નવો-અવતાર ધાય છે તે આ
પુસ્તકમાં કતાં સરસ રીતે રજુ
કયું છે.

દરેકે દરેક ગુજરાતી

આ પુસ્તક એક

વખત તો જરૂર

વાંચેજ

: ત્રણ ખંડ માં :

ખંડ ૧: ૨-૦-૦ ખંડ ૨: ૨-૪-૦

ખંડ ૩: ૧-૦-૦

[અન્યાવલિના આહુકોને પોણી કિંમતે]

ખંડ ત્રીજામાં કાઉન્ટ ટોલ્સ્ટોયનું સુદર
ત્રિરંગી ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે.

પાંચમાવર્ષનાં

પુસ્તકો

૧-૨ તૂટેલા તાર : સ્નેહરસિમ

આ પુસ્તકમાં ત્રણ સુંદર
સામાજિક વાર્તાઓ આપ-
વામાં આવી છે.

૩ તારણ્યમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

એક આશ્રમવાસી પિતાએ પોતાની
કન્યાને લખેલા પત્રો. દરેક કન્યાએ
આ પુસ્તક વાંચવું જ જોઈએ.
(પ્ર. સંખ્યા ૮૮ કિં. ૦-૩-૦)

૪-૫ જીવનચર્યા

મહા કલેશ્વર, આચાર્ય કૃપાલાની
નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ, કિશોરલાલ મશ-
રવાલા, રામનારાયણ પાઠક, વિનોબા
જેવા વિચારકોએ જીવનના જુદા
જુદા પ્રશ્નો ઉપર કરેલી ચર્ચા રજૂ
કરતું પુસ્તક.

૬-૭ નુતન રશિયામાં ડોકિયું

કાન્તિ પછી રશિયાની શી સ્થિતિ
ચર્ચા હતી તે જાણવા માટે આ
પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી અને માહિ-
તીય છે મોરિસ હિન્ડસના એક
પુસ્તક ઉપરથી એ તૈયાર કરવામાં
આવ્યું છે

આજે જ આહુક થઈ જાયો.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ.

સુબાધના એજન્ટ: સી. જમનાદાસની કુંઠ, પ્રિન્સેસ રોડ.

ભાવિ યુદ્ધના ભણકારા:

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

લોકારનોની સંધિનું

કારણ

આજનાં ભમાં જ્યારે ઇટાલીમાં ફ્રેંચીઝમ જોર પકડવા લાગ્યું, ત્યારે ફ્રાંસને ખૂબી લાગી, પરંતુ તે વેળાએ એના મનમાં એવો વિચાર નહીં આવ્યો કે આ બધી તેના વિનાશની તૈયારીઓ થઈ રહી છે. ફ્રાંસ એમજ ધારતું હતું કે આ બધી સામ્યવાદને મારી નાખવાની યુક્તિઓ છે. તે વેળાએ એને બ્રિટિશ મુડીવાદીઓમાં શ્રદ્ધા હતી તેથી એણે પોતાનો જે રજા માત્ર સંદેહ હતો તે દૂર કરવા માટે ઇંગ્લાંડની સાથે એક વધુ સંધિ કરી જને લોકારનોની સંધિ અથવા કરારો તરીકે આપણે ઓળખીએ છીએ. લાંડનના એક પત્રે આ સંધિની વ્યાખ્યા કરતાં લખ્યું હતું કે, "This treaty was a virtual guarantee for the continuation of the Viersails Treaty," અર્થાત, આ સંધિ અનુસાર ઇંગ્લાંડે ફ્રાંસને આશ્વાસન આપ્યું છે કે

છેલ્લાં યુરોપીય મહા યુદ્ધથી ઉભી થયેલી પરિસ્થિતિથી માંડીને આજની ઘડી સુધી યુરોપમાં જે રાજકીય ઘટનાઓ બની રહી છે તે બધાંનું વિહંગાવલોકન કરીને ભાવિ યુદ્ધ શા માટે અને કોની વચ્ચે થશે તે સંબંધી લેખક પ્રકાશ પાડે છે.

તે વરસેલ્સની સંધિમાં કેંયે ફેરફાર થવા રશે નહીં અને જે કાંઈપણ દેશ બળપૂર્વક એવા ફેરફાર કરાવવાના પ્રયત્ન કરશે તો ઇંગ્લાંડ ફ્રાંસને સાથ દેશે. આવી રીતે તે વેળાએ ફ્રાંસને આશ્વાસન આપીને ચુપ કરી નાખ્યું, અને ઇટાલીમાં ફ્રેંચીઝ ડિક્ટેટર શિષ્ટ સ્થાપિત થઈ ગઈ.

નિઃશસ્ત્રીકરણનું નાટક

૧૮૨૬ માં બધા મુડીવાદી દેશોએ નિઃશસ્ત્રીકરણ પરિવ્રવનું નાટક રમ્યું. પ્રત્યક્ષ રૂપે એમ કહેવામાં આવ્યું કે આ પરિવ્રવને એવો હેતુ છે કે જગતની શસ્ત્રશક્તિઓને નિઃશસ્ત્ર કરીને યુદ્ધની સંભવનાનો જ અંત લાવી નાખવો છે. પરંતુ વાસ્તવમાં આ પરિવ્રવને

ઉદ્દેશ હતા, પ્રથમ તો એ કે ક્રાંસની સૈન્યશક્તિને નિબંધ કરી નાખવી, અને ખીજું, જમની તેમજ ઇટાલીની શસ્ત્રશક્તિને વધારવી. એજ સમયે વરમેદસના કરારમાં પણ ફેરફાર કરવાની ચર્ચા થવા લાગી હતી. મુસોલીની પણ એવીજ માંગણી કરવા લાગ્યો હતો. ખીજા બાજુએ જમની પણ મહાયુદ્ધનું ઝગણુ ચુકવી શક્યું નહોતું, અને તેમે વરમેદસના કરારની વિરુદ્ધ પોક્કાર કરવા આગ્યો હતો.

ફ્રાંસ હવે શક્તિ બન્યું, અને એણે પોતાની સૈન્યશક્તિમાં ઘટાડો કરવાનો અથવા વરમેદસના કરારમાં ફેરફાર કરવાનો સ્પષ્ટ ઇન્કાર કર્યો એટલાં કારણસર યુધ્ધની જલ્દિયાત કરી શકાત. પરંતુ તે વેળાએ ઇંગ્લાંડ પોતે યુદ્ધ કરવા માગતું નહોતું. અને ઇટાલી તેમજ જમની યુદ્ધ માટે તૈયાર નહોતાં. અને એવીએ પ્લીક હતી કે યુદ્ધ મુડીવાદ માટે નુકસાનકરતા થઇ પડશે, એથી ફેસીઝમનો પરાજય થશે. એટલાજ કારણને લીધે એ બધા પ્રશ્નોને અણઉકેલ્યા રહેવા કીધા અને નિઃશસ્ત્રી-કરણુ પરિપત્તું નાટક બજવવાનું ચાલુ રાખ્યું; ઇટાલી અને જમનીમાં ફેસીસ્ટ પોતાની શક્તિ જમાવી રહ્યા હતા. યુદ્ધ માટે તૈયારી થતી રહી, અને ક્રાંસને ફરી થોડા વધુ વખત માટે સુખની નિદ્રા લેવા રજા આપવામાં આવી.

એવીજ રીતે એ વર્ષ વીતી ગયાં. વરમેદસની સંધિ કાયમ રહી. તેથીજ જમનીમાં ફેસીસ્ટોએ પોતાની શક્તિ એકત્ર કરી નાખી. જે સામ્યવાદની પ્લીક નહોત તો તેજ વેળાએ મુડીવાદોએ પરસ્પર લડી મરતે. પરંતુ પરસ્પરના યુદ્ધમાંજ

મુડીવાદોએ પોતાની શક્તિ જમાવીને સામ્યવાદોએ સામે છેલ્લી લડાઇ લડતા પરાજય મળશે એવા વિચારે તેઓને મરતપર લડતા અટકાવ્યા. પરંતુ એ જ વર્ષમાં, જમનીમાં નાઝી (ફેસિસ્ટ) ફળની, (જેનો મૂળ ઉદ્દેશ વરમેદસની સંધિને બંધાવી નાખવાનો હતો.) શક્તિ મણીજ વધી ગઇ. આ નવું ફળ રાજ્ય ઉપર અધિકાર કરી નહીં લે તેથી જમન સરકારે પણ વરમેદસ સંધિને બંધવા અને જમનીને શસ્ત્રીકરણના પહેપર અધિકાર આપવાની માંગણી ઉપર ભાર મૂકવા માંડ્યો, અને એવી પણ ધમકી આપી કે જે આ માંગણી સ્વીકારવામાં નહીં આવે તો તેઓ લીગ ઓફ નેશન્સ તેમજ નિઃશસ્ત્રી-કરણુ પરિપત્તમાંથી છૂટા થઇ જશે. જમનીને આટલો બધો ઉકળાટ કરતું જોઇને ઇંગ્લાંડે નિઃશસ્ત્રીકરણના સંબંધમાં એક વધુ નવા કરાર કર્યા, જેનો પ્રત્યક્ષ ઉદ્દેશ બધા દેશોની શસ્ત્રશક્તિમાં ઘટાડો કરવાનો હતો; પરંતુ તેનોએ વાસ્તવિક ઉદ્દેશ ક્રાંસની સૈન્યશક્તિને ઘટાડીને તેને નિબંધ બનાવવાનો હતો. નિઃશસ્ત્રીકરણુ પરિપત્તમાં આ કરારનો સ્વીકાર પણ કરી લેવામાં આવ્યો. તેથી ક્રાંસને ફરીથી શંકા થવા લાગી, અને તેને આશ્વાસન આપવા માટે ‘ચાર સત્તાઓની સંધિ’ કરવામાં આવી. એ અનુસાર ક્રાંસ, ઇંગ્લાંડ, ઇટાલી અને જમનીએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે તેઓ એક ખીજા ઉપર ત્યાંસુધી આક્રમણ નહીં કરે જ્યાંસુધી તેઓ કોઇપણ ઝગડા માટે એક સાથે મળીને પ્રથમ વિચાર નહીં કરી હશે. આથી આશ્વાસિત થઇને ક્રાંસે નિઃશસ્ત્રીકરણના ઇંગ્લાંડના કરારનો સ્વીકાર કરી લીધો.

આવી રીતે મુડીવાદોએ બધા મુડીવાદી દેશોને એક કરી નાખ્યા. ફેમીલ

ઈટાલીએ તેમની આગેવાની લીધી. અને સામ્યવાદની વિરુદ્ધ યુદ્ધ કરવાની ઘોષણા કરવાનો નિશ્ચય ચર્ચા ગયો.

વાતાવરણમાં ઓચીંતો પલટો

પરંતુ તેજ વેળાએ યૂરોપમાં એક ઓવી ઘટના બની કે જેના કારણે મુડીયાદીઓના બધા નિશ્ચયો જાપ્ત થઇ ગયા. જર્મનીમાં નાઝીઓએ રાજસત્તા ઉપર અધિકાર કરી લીધો.

જર્મનીમાં રાજસત્તા નાઝીઓન હાથમાં આવી જવાથી સ્વાભાવિક રીતે ક્રાંસને ચીંતા થવા લાગી નાઝી પાર્ટી શરૂઆતથી જ વરમેક્સની સંધિ, ક્રાંસ, સામ્યવાદી, સમાજવાદી અને યહુદીઓ વિરુદ્ધ યુદ્ધનો પ્રપાર કરતી હતી રાજસત્તા ઉપર અધિકાર મેળવ્યા પછી જે પ્રકારે આ પાર્ટીએ યહુદીઓ અને સામ્યવાદીઓ ઉપર ઝુલ્મો કર્યા તે જેમને સમ્ય જગતને કંપારી છૂટી ગઈ એ સાથે સાથે નાઝી પક્ષે સત્તા ઉપર આવતાંજ યુધ્ધની તૈયારીઓ પણ કરવા માંડી. તેથી ક્રાંસ વંચી શકત બની ગયું, અને તેણે જર્મનીને સરખાપણાના અધિકારો આપવા અને પોતાની સૈન્યશક્તિમાં ઘટાડો કરવાનો ઇન્કાર કરી નાખ્યો. ક્રાંસે એવી નીતિ ધારણ કરી ત્યારે નાઝીઓએ જર્મનીને શસ્ત્રોંકરણના પ્રેરણા અધિકારો મળવા જોઈએ એ માટે આગ્રહ કરવા માંડ્યો. જે એમ નહીં થાય તો તે લીગ ઓફ નેશન્સ અને નિઃશસ્ત્રીકરણ પરિપક્ષમાંથી છૂટા પડશે એવી દૂરી એક વેળા ધમકી આપી. એવી રીતે લીગ ઓફ નેશન્સ અને નિઃશસ્ત્રીકરણ પરિપક્ષો અંત નગદીક આવતો દેખાવા લાગ્યો.

ઉદાહરણ મિત્રો અને છુપા શત્રુ

જરેબર એજ સમયે બીજા એક ઘટના બની, જેના કારણે ઇંગ્લાંડ અને ઇટાલીના

વાસ્તવિક વિચારો શું છે તે ક્રાંસ બાધી શક્યું. તે ઘટના એ હતી કે નાઝીઓએ રાજ્યસભા અધિકારમાં લેવા અગાઉ એક પ્રતિજ્ઞા એવી પણ કરી હતી કે તેઓ બધી જર્મન જાતિને એકજ રાજ્યમાં સંગઠિત કરી નાખશે જર્મન જાતિના માણસો એમ તો પોલેન્ડ, ક્રાંસ વગેરે અનેક દેશોમાં હતા, પરંતુ ઓસ્ટ્રિયાનું તેમ નહોતું, અને તે થોડા વખત પહેલાં જર્મની સાથે સંગઠિત થઇ જવા માટે ઉત્સુક પણ હતા. પરંતુ જર્મનીમાં નાઝીઓના ઝુલ્મોને જોઈને એણે જર્મની સાથે મળવાનો પોતાનો વિચાર બંધી નાખ્યો તેનો ઇન્કાર કર્યો. તેથી નાઝીઓએ ઓસ્ટ્રિયામાં પણ પ્રચારકામ કરવા માંડ્યું, એ પ્રચારકામનો ઓસ્ટ્રિયાની સરકારે વિરોધ કર્યો, અને વરમેક્સ સંધિના નામે યૂરોપમાં બીજા દેશોને પોતાના સ્વાયત્તી રક્ષા કરવા માટે વિનંતિ કરી તે ઉપરથી ક્રાંસ, ઇટાલી અને ઇંગ્લાંડ ત્રણેએ નિશ્ચય કર્યો કે આ પ્રચારકામની વિરુદ્ધ જર્મન સરકાર પાસે વિરોધ દર્શાવવો. કારણકે એ દેશોને ઓસ્ટ્રિયાની સ્વાધીનતાનો ધણો વધારે વિચાર હતો? વાસ્તવિક રીતે જર્મની અને ઓસ્ટ્રિયા એક ચર્ચા જળ એવું જેવાની ઇટાલીની ઇચ્છા નહોતી. કારણકે એથી ઇટાલીના ઉત્તર ભાગ ઉપર એક મજબુત નાઝી રાજ્ય એમ થતાં સ્થાપિત થઇ જતું હતું, જે એના માટે બલિષ્ઠમાં નુકસાનકરતા થઇ પડતે. એ બીજી રીતે ક્રાંસ પણ એવું ઇચ્છતું નહીં કે જર્મન નાઝી ઓસ્ટ્રિયાને પોતાની સાથે મેળવી નાખે; કારણકે જર્મનીની શક્તિ વધી જતાં, એને નુકસાન થવાનો પ્રેરણા ભય હતો. એવીજ રીતે ઇંગ્લાંડ પણ જર્મનીને અતિ બળવાન થએલા જેવા ઇચ્છા રાખતું નહોતું.

તે બધી વાતો ઉપરાંત એક ખાસ વાત એ હતી, જેના કારણે ઇટાલી, ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાંસ સાથે મળીને જર્મની સામે વિરોધ દર્શાવવા તૈયાર થયા હતા, તે વાત એ હતી કે તેઓની ઇચ્છા જર્મનીને ચંગદી નાખવાની હતી, અને તેમનો વિચાર એવોયે હતો કે જે જર્મની એમના વિરોધને ટોકરે મારી દેશે તો એવો સંભવ હતો કે ઇંગ્લાંડ અને ઇટાલી પણ જર્મનીની વિરૂધ્ધ ફ્રાંસને સાથ આપશે. પરંતુ ઇટાલી અને ઇંગ્લાંડ બંને જોકે એવું નહોતા ઇચ્છતા કે એ બે દેશો એક થઈ જાય, તે છતાંયે એટલા કારણ માટે તેઓ જર્મની સાથે યુધ્ધ કરવાને પણ તૈયાર નહોતા. કારણકે એમ કરતાં મુડીવાદી દળ નિબંધ બની જત, અને સામ્યવાદીઓ ફાવી જન તેથીજ તેઓએ એવો ઘાટ ઘડ્યો કે માત્ર ફ્રાંસનેજ જર્મનીની સાથે બાય લીગલી દેવી, એથી કહીને ફ્રાંસનો નાશ થશે અથવા તો તે એટલું બધું નિબંધ બની જશે કે ઇટાલી અને ઇંગ્લાંડ બંને સુગમતા સાથે પોત-પોતાની શરતો તેની પાસે મંજૂર કરાવી શકશે. હવે આ જુદા જુદા વિચારોને લઈને ફ્રાંસ, ઇટાલી અને ઇંગ્લાંડે જર્મનો પામે વિરોધ દર્શાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ જ્યારે ખરેખર વિરોધ કરવાનો અવસર આવ્યો ત્યારે ઇટાલી ખસી ગયું. ઇટાલીયન મંત્રીએ જર્મન સરકારને મુસોલીનીની એક પત્ર આપ્યો, જેમાં એક મિત્ર તરીકે વિનંતિ કરવામાં આવી હતી કે તેઓ ઓસ્ટ્રીયન સરકારની વિરૂધ્ધ પ્રચારકાર્ય કરે નહીં. આ પત્રને ઉત્તર હિટલરે પણ મિત્રતાપૂર્વક શૈલીમાં આપ્યો. ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાંસના વિરોધનો એવો જવાબ મળ્યો કે તમને ઓસ્ટ્રીયા સાથે કશોએ સંબંધ

તમને કશોએ અધિકાર નથી. જે આવો જવાબ ખીજા કોઈ સમયે મળતે તો યુધ્ધનો આરંભ થઈ જત, પરંતુ અહીં તો ડીપ્લોમસી કામ કરી રહી હતી. એક બાજુએ જર્મન સરકારે આવો તોછડો જવાબ ઇંગ્લાંડને આપ્યો તે ખીજી બાજુએ ઇટાલીના મંત્રીએ બ્રિટિશ મંત્રીને મળીને તેને આશ્વાસન આપ્યું. ફ્રાંસને આશા હતી કે જે ઇટાલી નહીં તો ઓછામાં ઓછો ઇંગ્લાંડ તો એની સાથે જર્મની વિરૂધ્ધ ઉભું રહેશેજ; પરંતુ ઇંગ્લાંડે બહારત કરી નાખી કે એને જર્મનીના ઉત્તરથી સંતોષ થઈ ગયા છે હવે ફ્રાંસ એકલું પડી ગયું. અને, જ્યારે એણે બેયું કે એની બાજુમાં ઉભો રહેવા કોઈ તૈયાર નથી, ત્યારે એણે જર્મની સામે પગલાં ભરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો. પરંતુ હવે ફ્રાંસને એવું પુરેપુરું લાન થઈ આવ્યું કે ઇંગ્લાંડ વગેરે એના મિત્રો નથી. ખરી રીતે તેઓ તેનો નાશજ કરવા ઇચ્છે છે, તેથીજ ફ્રાંસ કોઈ નવા મિત્રની શોધ કરવા લાગ્યું.

ફ્રાંસ રશિયાની મૈત્રી શોધે છે

સા. સામ્યવાદીઓની વિરૂધ્ધ નાજિ-એના જુદોને લીધે સોવીએટ રશિયા અને જર્મની વચ્ચેનો સંબંધ થણા ખરાબ થઈ ગયો હતો, અને રશિયાને ખૂબીક હતી કે કદાચ બધા મુડીવાદી દેશો એકત્ર થઈને હુમલો કરી નાખશે. એથીજ તે પણ કોઈ મિત્રની શોધમાં હતું. ફ્રાંસે એના પ્રથમ મિત્રતાનો હાથ લાગાવ્યો; રશિયાએ તરતજ ઝાલી લીધો અને થોડાજ વખતમાં ફ્રાંસ અને રશિયા (એક મુડીવાદી અને ખીજો સામ્યવાદી) પરસ્પર મિત્ર

નીતિને ભારે પરબ અને સામ્યવાદી-
ઓનો ભારે વિબળ હોતો.

યુધ્ધ અનિવાર્ય અને છે,

પણ કોની વિરુદ્ધ ?

જી સાથે કાંસે પણ એવો નિશ્ચય કરી
લીધો કે તે ઇંગ્લાંડ વગેરેના કહે-
વાથી પણ પોતાની સૈન્યશક્તિમાં ઘટાડો
નહીં કરે; તેમજ જર્મનીની માંગણીનો
પણ સ્વીકાર નહીં કરે. કાંસના આવા
નિશ્ચયનું પરિણામ એ આપ્યું કે જર્મની
નિઃશસ્ત્રીકરણ પરિપદ અને લીગ ઓફ
નેશન્સમાંથી નિકળી ગયું છે, અને નિઃશસ્ત્ર-
કરણ પરિપદ ભાંગી રહી છે; જેનો અર્થ
એવો થાય છે કે, યુધ્ધ થવું જરૂરી છે.
પરંતુ શું એ યુધ્ધ માત્ર કાંસની વિરુદ્ધમાં
થશે કે સોવિએટ રશિયાની પણ વિરુદ્ધમાં
થશે. અને કાંસને આ યુધ્ધમાં રશિયાને
સહયોગ આપવા દેવાશે કે ફરીથી
કાંસને પ્રલોભન-આશ્વાસન આપીને સાથે
મેળવી લેવામાં આવશે? આ પ્રશ્નોનો
નિષ્કર્ષ અત્યારે કરી શકાય નહીં કારણ
કે આજુ વર્ષના અંતમાં ઇંગ્લાંડ, ઇટાલી,
અમેરિકા, પોલેન્ડ, સ્વીટઝરલેન્ડ, બેલ-
જીઅમ, જર્મની વગેરે મુડીવાદી દેશોની
એક પરિપદ સ્વીટઝરલેન્ડમાં બેલાવવામાં
આવી છે. આ પરિપદમાં યુદ્ધના પ્રશ્નો
નિવેશ આપી જશે.

યૂરોપની - મુડીવાદી યૂરોપની અત્યારે
એવી સ્થિતિ છે કે સોવિએટ રશિયાના
વિનાશથી જ એની સુરક્ષાઓ ટળી શકશે.
પરંતુ એ કેવી રીતે? એનો ઉત્તર થોડે ઘણે
અંશે જર્મનીના નાઝી (ફ્રીક્ટ) ડીક્ટેટર
હિટલરે પોતાના પુસ્તક 'મારો સંગ્રામ'માં
આપ્યો છે. તે ઉપરાંત નાઝીઓના યુધ્ધ
શુરૂ ઓફેસર ખંસેએ એક ઘણું મોટું
પુસ્તક લખ્યું છે. જેમાં સોવિએટ રશિયાના
નાશમાંથી યૂરોપની સુકતી કેમ જન્મશે
એ સમજાવવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. એ

સિવાય આખા મામલાનું વિહંગાવલોકન
કરતાં એટલું તો ચોક્કસપણે કહી
શકાય છે કે જગતમાંથી સામ્યવાદ અને
સામ્યવાદીઓનો અંત લાવવા માટે
એક યુધ્ધ જરૂર થવાનું છે. ફ્રિસ-
અમના પ્રચારદ્વારા જ તેઓએ પોતાની
પ્રજાને યુધ્ધ માટે તૈયાર કરી નાખી છે.
લીગ ઓફ નેશન્સ અને નિઃશસ્ત્રીકરણ
પરિપદના ટોંગ રચીને તેઓએ શુભપણે
પોતાની સૈન્યશક્તિ ખૂબ વધારી નાખી છે
અને હવે તેઓ યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ રહ્યા છે.

૧૯૧૪ નું મહાયુદ્ધ મુડીવાદીઓનું
સામ્રાજ્યવાદી યુદ્ધ હતું; તેનો ઉદ્દેશ-
શત્રુના વેપારનો નાશ કરીને જગતના બધાં
વેપારી મથકો ઉપર અધિકાર મેળવવાનો
હતો પરંતુ હવે આવનારા યુદ્ધનો ઉદ્દેશ
બુદ્ધિ રહેશે આ યુદ્ધ મુડીવાદીઓના
અસ્તિત્વ માટે લડાશે. એ યુદ્ધમાં મુડીવાદના
જીવનમરણનો નિષ્કર્ષ થઈ રહેશે. x

x આ લેખ શ્રી મોહનલાલ, મેકેટરી
લેખક રિસર્ચ સોસાયટી (પંજાબ)ના લેખ
ઉપરથી તૈયાર થયો છે.

દક્ષિણના શ્રમજીવીઓ સાથે.

એક અગત્યનો ખુલાસો.

નવયુગના તંત્રી મહારાજ,

મે માસન અંકમાં દક્ષિણના શ્રમજીવીઓ
સાથે નામનો મહારો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો
હતો. તેમાં એક વાક્ય નીચે પ્રમાણે હતું.

“ઉપરાંત કંપનીના હિતની દ્રષ્ટિએ
સીમેન્ટ ચોરી કરવામાં પણ તેઓ કુશળ છે.”

સીમેન્ટના વપરાસમાં કાળજી રાખવાની
વૃત્તિને બાંધકામમાં ‘સીમેન્ટ ચોરી’ એવું
મજાકમાં કહેવાય છે. પણ વાસ્તવિક રીતે
તેમ નથી. સંભવ છે કે બાંધકામથી અસાત
લોકોમાં આ શબ્દનો જુદો અર્થ લઈ શકે.
આ શબ્દ માટે હું ખરેખર દોલગીર
હું. બાંધકામના કામમાં સીમેન્ટનું પ્રમાણ
નિશ્ચિત હોય છે અને તેજ પ્રમાણ પ્રમાણે
સીમેન્ટ વાપરવાનો હોય છે. આસા છે કે
આ ખુલાસો પુરતો થઈ પડશે.

પી. બી. ભટ્ટ, લેખક.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : કુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારા બાળકોને ગમત
રાધે જ્ઞાન આપે એવું
અજોડ પીઠાનું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ,
આકર્ષક રંગીન ચિત્રો
એમાં ભરપૂર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીયો.

આ પુસ્તકો વિષે
પત્રોમાં મળેલા
ઉત્તમ અભિપ્રાયો
અહીં ઉતારતા
નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી-
જ ભાત પાડતા નાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સુષ્ટીમાં વીહાર કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મહન મંદિર

એટલે

પૃષ્ઠ અને કુખ્ત, વંકર
અને મોહિની, વિઠ્ઠલ અને
વૃંદા, બહા અને સરસ્વતી
વચ્ચેના પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ સુશોભિત
છપામણી

કિંમત દસ આના.

આનાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય બાધો

ને ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની બીજી
તોય રસિક ભાવનાના છ
ચિત્રો. ખરેખરના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
આલે છે

કિંમત કાચું પુઠું ૨-૦-૦
" પાકું પુઠું ૧-૪-૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

સાગર સમાધિ

જુહના સાગર-
તટ પર અ-

નેક માનવીઓ પોતા-
ની મરણ મુજબ આ-
નંદશહેર ઉગ્રવી રહ્યા
હતા. રવીવારનો વિ-
શ્રાંતિનો દાન હોય
દરેક જાણુ નિશ્ચિત
યજ રોજે વળી પોતાના
મિત્રો સાથે મશ્કરી
કંઈ કરવામાં મસ્તુલ
હતા. નાનાં છોકરાંઓ
રેતીના કાદવા બાધ-
વામાં કે રમવામાં
રોકાયલાં હતાં, કુદ-
રતના પ્રસંગો અ-
રત થતા સૂચે તેની
આસપાસ પ્રસરાવેલી
સોનેરી રંગની કિર-
ણુવલિને અને સાગ-
રની સપાટી પર ધડતા
તેના પ્રતિબિંબને ની-
હાળી રહ્યા હતા.

લેખિકા :

અચુબન લોટવાલા

સૂર્યાસ્ત થતાં મને કમને તરવા પડેલ
રહેલાણીઓ શિતળ જળમાંથી બહાર
આવ્યા, પણ એક યુગલે ધીમે ધીમે પ્રસ-
રાતા અંધકારની જાણે પરવા ન કરતાં
હોય તેમ તરવાનું આજુબ રાખ્યું.

“સુરેશ, કેમ તરવાની કેવી મજા
આવે છે? આમ આપણા સંસારસાગર
પણ શાંતિથી અને કોઈપણ જાતનાં
વિન્ન વગર સરળતાથી આપણે તરી
જઈએ તો કેવું સારું?” સુવર્ણએ પોતાના
મનોભાવ વ્યક્ત કર્યા.

“નસીની! આપણા જીવનમાં મુશ્કેલી
કે આશ્વત્તે એ બાબતનો વિચાર જ તને
કેમ આવે છે? આપણા પ્રેમના પ્રભાવને
અંગે દુઃખ હમેશાં લાગતું જ રહેશે. શું હું
મારી નસીની ઉપર એક ક્ષણ પણ વિશ્વાસની
છાયા ટકવા દઈશ એમ તું માને છે?” એમ
કહી સુરેશ આવેશથી નસીનીને પોતાની
પાસે ખેંચી.

અખરે ત્યાં અંધકારનું સામ્રાજ્ય
જવાયું ત્યારે જ બન્ને જણાં પાણીની
બહાર આવ્યાં.

x x x

સુરેશ મુંઝવણ એક ધનાઢ્ય પિતાનો
પુત્ર હતો. તે જ્યારે બી. એ. કક્ષા-
સમાં હતો ત્યારે પોતાની કોલેજની એક
સામાન્ય કુટુંબની કન્યા સાથે તેનું લગ્ન
થયું હતું. બી. એ. થયા પછી વકીલ
થઈને ઓશીસમાં માંખ મારતા બેસવાનો
કે વિલાયતથી બેરીસ્ટર થઈ આવી
બીફેલેસ બેરીસ્ટરોની પેરેડમાં એકનો
હમેરો કસવવાની એના પિતાને હોંસ
ન હતી, પણ પત્રકારીત્વનો વિલાયતમાંથી
પ્રાપ્તિમા લઈ આવી બુદ્ધિવાદનો એ ફલાવો
કરે એવો એમનો ઉદ્દેશ હતો. સુરેશ

પોતાના પિતાની એ મહત્વાકાંક્ષાને અપનાવી લીધી અને વિલાયતની સફરે ઉપડી ગયો.

નક્ષીનીને તેની સાથે જવાની બહુ ઇચ્છા હતી, પણ ત્યાં જઈ એ વર્ષમાં પોતાનો અભ્યાસક્રમ પુરો થાય એમ ન હોવાથી તેણે પોતાની ઇચ્છાને દબાવી દીધી હતી. સુરેશ પોતાનો અભ્યાસક્રમ પુરો કરી પાઠો આપ્યો ત્યારે એના પિતાનો અને પતિનનો આનંદ માતો ન હતો, એ આનંદનો ઉલ્લેખ સમે તે પહેલાંજ સુરેશના પિતા સ્વર્ગ-વાસી થયા. થોડા વખત પછી તેમની આની દૂર થઈ અને પહેલાંની માફક પત્ની-પર આનંદની છાયા પ્રસરી ગઈ.

સુરેશે એક જાણીતા પત્રની ઓફીસમાં અધિપતિની જગ્યા સ્વીકારી. થોડાજ વખતમાંજ તંત્રી તરીકેની જાણે જવાબદારીથી એ કંટાળી ગયો. વાંચવાના વધારે પડતા યોગને લઈને એને પોતાની પતિનના આનંદમાં વિશેષ પડતો લાગ્યો. અને ઘર તરફ કુલંકિત ગતાવનાનો આલેખ પણ એના પર મુકાયો.

પૈસાની તો એને ખોટ ન હતી, એટલે અધિપતિની જગ્યા મુકી એણે શોખની ખાતર છુટક લેખો લખી મોકલવાનું સ્વીકાર્યું.

આ રીતે સુરેશ અને નક્ષીનીનો ગૃહસંસાર આનંદથી ભરપૂર હતો. પણ કોઈનોએ સંસારસાગર હમેશાં મુરકેલીના ખડકોવગરનો જોયો છે ? ધણાખરા, એ ખડકો તરફ ધસડાઈજઈ દીર્ઘદ્રષ્ટી ન વાપરે તો તેની સાથે અથડાઈ ક્ષ્ણક વચ્ચે જાય છે. કોઈકજ પોતાનો રસ્તો ધીરજથી અને સરળતાથી શોધી સહિસલામત બહાર નીકળી આવે છે.

સુરેશની જીંદગીમાં તોફાનનાં પ્રેરકો કદી દીધું. એક દિવસે બપોરના જનને જણ્યાં

શિખરકટુ હોવાથી ઝડપાનથી જવાએલા માંડવામાં પ્રેમાલાપ કરી રહ્યાં. હતાં મોગરા અને ગુલાબની ખુશખોથી માંડવો મહેંકી રહ્યો હતો. આરસના-હોઝમાંથી પાણીની ઝરીઓ ઉડી માંડવાની શીતળતામાં વધારો કરતી હતી. તેની પામે જ જનમ પડે સુરેશ નીરાંતે પોતાની પતિનના યોગમાં માયું નાખી એકાદસે તેના તરફ જોઈ રહ્યો હતો.

“સુરેશ ! મારા સામું શું જોઈ રહ્યો છે ?” સુરેશને ધીમીસી ટપપી મારનાં નક્ષીની લાડમાં બોલી ઉઠી :

“નક્ષીની હું એ વિચાર કરતો હતો કે તારા જેટલું બીજું કોઈ મને સુખી કરી શકે ખરું ? તારા વગર હું કદી નહીં જીવી શકું, નક્ષીની !” પ્રેમાવેશનાં એણે બેલવા માંડ્યું.

“સુરેશ એવો અખંડ પ્રેમ લાગેજ કોઈ પુરો પોતાની પતિનને માટે રાખ્યો હશે.” નક્ષીનીએ ખરી વસ્તુ પરખાવી દીધી.

“બીજા ગમે તેવા હોય પણ મારા એ સ્નેહઝરણામાં કોઈ સ્પર્શન નાખી શકે તેમ નથી” નક્ષીનીને સુરેશે ખાતરી આપી.

નક્ષીનીના મુખપર હપની રેખા નરવા લાગી. અને બન્ને ઘરમાં જઈ પોતપોતાને કામે લાગ્યાં

x x x

સુરેશ પોતાના લેખ લખવામાં પ્રવૃત્ત હતો તેવામાં માણસે આવી એક ધ્રગળ તેના હાથમાં મુક્યો. પરીચીત અક્ષર જોનાંજ સુરેશ ચમક્યો ધ્રગળે હાથે તેણે ધ્રગળ ઉપેડ્યો. વિલાયતની એની પ્રણય-નીત્રી એ ધ્રગળ હતો. તેમાં લખ્યું હતું :

“તું” મને તદ્દન જીવી ગયો લાગે છે. હીંદમાં એક વરસ રહી પાછા આવવાનું તે’ મને વચન આપ્યું હતું. તારે ત્યાં આપણા સંબંધ માટે કોઈ ન જાણે એટલા માટે તે’ મને કાગળ લખવાની ના પાડી. તું આવશે એ આશામાં મેં વર્ષ વિતાવ્યું, પણ તારા કે તારા પત્રનાં એ દર્શન ન થયાં! હવે હું તારા વગર રહી શકું એમ નથી. જો તું નહિ આવે તો કોઈપણ જાતનાં વિપરીત પરિણામ માટે તૈયાર રહેજે.

તારી ફેલોસી.”

કાગળ વાંચ્યા પછી ફેલોસી સાથેના એક પછી એક પ્રેમગ્રસ્ત તેને યાદ આવવા લાગ્યા. તેનું મગજ ધ્રુમવા લાગ્યું. તેણે કાગળના ટુકડેટુકડા કરી નાખ્યા અને તે વખતે તે ફેલોસીના હૃદયના ટુકડા કરતો હોય એવો એને લાસ થયો.

જેમ જેમ દિવસ જતા ગયા તેમ તેમ સુરેશના નક્કીની પ્રતિજ્ઞા વર્તનમાં ફેર પડતો ગયો. હવે પહેલાનો રમતીઆળ અને આનંદી સુરેશ ન હતો, પણ તેની જગ્યાએ ગંભીર અને હતાશ સુરેશ નજરે પડતો હતો. એ પરિવર્તનની વાત નક્કીનીની વારંવારની પૃચ્છા છતાં હમેશાં તે ઉડાવતો હતો.

હવે તો એની સખીના દર અકવાડીએ કાગળ આવવા માંડ્યા. પતંગીઆં દીવાં તરફ આકર્ષાય તેની માફક એના દરેક લખાણો એ તેના તરફ આકર્ષાતો હતો, અન્યતો હતો. ધીમે ધીમે એ છેલ્લા નિશ્ચયના શિખર પર જઈ પહોંચ્યો અને ખાસ કામના પહાના નીચે પતનીના સમજાવ્યા છતાં તેની નરમગરમ તખીયતની પરવા કર્યા વગર, વિપત્તિનાં આમંત્રણ સ્વીકારી

ગણ મહીનામાં પાછા આવવાની કશુંકાન આપી તેવિલાયતને પંથે સંધાવ્યો.

× × ×

ત્રણ મહીના પસાર થઈ ગયા પણ સુરેશના એક કાગળમાં પાછા આવવાની વાત આવતી ન હતી.

તેથી નવીનીના દીલમાં સંજોગો સંચાર થયો, પણ એણે આશા ન છોડી.

એની એક સખી વિલાયત મોન્ટેસરીનો અભ્યાસ કરવા જતી હતી તેને પોતાના પતિ વિષે માહિતી મેળવી તેની ખબર આપવાની યોજના કરી.

અનેલડનથી તેની મૈત્રીણીએ જ્યારે તેને ખરી હકીકતથી વાકેફ કરી ત્યારે નવીની હતાશ થઈ ગઈ. “એ બેવડા માણસે મારી છંદગી ફના કરી મારા સસરાજીના સ્વપ્નાં સરી પડ્યાં, એમનો છવનસંદેશ અધૂરો રહ્યો. મારી આશાની કુંજે કરમાઈ ગઈ.” નક્કીનીના મુખમાંથી આ હતાશસ્વચ્છ શબ્દો સરી પડ્યા.

સુરેશ મુંબાઈમાં પોતાનું જે કંઈ હતું તે વિલાયતની બંધમાં ફેરવી નાખ્યું.

નવીનીને પૈસા મોકલવાનું પણ પછી તો અનીયમીત થઈ ગયું.

નવીનીએ પણ એના પૈસા ન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને બેત્રણ ટૂકાણું શિક્ષણ આપી તે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા લાગી.

થોડા વખત તો ઠીક ઠીક આદ્યું, પણ એ દુઃખદ ઘટનાની અસરથી નક્કીનીની તખીયત દિવસે દિવસે લથડવા લાગી. અને શિખવવા જવાનો શ્રમ પણ એ ન હોવાથી શકી.

આખતજનમાં એને એક મૈત્રીણી રમા સવાયથીલું કોઈ ન હતું. તે નવીનીને ધણી

વાર મંદ કરતી. આજે પણ નક્ષત્રીના રોગની ચિકિત્સા કરવાને નક્ષત્રીના ના કહેવા છતાં રમાએ મોટા ડાકટરને બોલાવ્યો હતો.

નક્ષત્રીને તપાસતાં જ ડાકટરની મુખ-મુદ્રા ગંભીર થઇ ગઇ: “આઇને એપી રોગ લાગ્યો છે.”

ડાકટરના એ શબ્દો સાંભળતાં બંને સખીઓ આબી બની ગઇ.

ઉપચારની સુચના આપી ડાકટર તો વિદાય થયો પણ જતાં જતાં જાણે નક્ષત્રીનો મૃત્યુદંટ ન વગાડતો ગયો હોય એવો રણુ-કાર વાતાવરણમાં થઇ રહ્યો.

બંને જણાં ફેટલીએ વાર સુધી એક ખીબની સામે જોઇ રહ્યાં, પણ એકેના હોઠ આ દુઃખદ વાત કરવાને ઉધડ્યા નહિ.

પા કલાઃ એમને એમ પસાર થઇ ગયો તું પણ કોઇને ભાન ન રહ્યું, આખરે માએ નક્ષત્રીને ધીરજ આપતાં કહ્યું: ‘જેત ગભરાઇ નહિ.’

“રમા, તું શું કહે છે? ખરાબમાં ખરાબ ભાગની ભાગ થયા છતાં હું ગભરાઉં નહિ? હાં એ નરાધમે મારું માનસીક સુખ તો લુંટી લીધું પણ મારું શારીરિક સુખ પણ છીનવી લઇ મને આ અસાધ્ય રોગનો વારસો આપ્યો. હોરો જાણુરો તો મારું સમાજ-માંથી સ્થાન ઉખડી જશે. શું પતિના પાપનું પ્રામાણિક મારે કરવું પડશે?...” નક્ષત્રી બેહોશ થઇ ગઇ.

x   x   x

વખતનો પ્રવાહ વહી જવા છતાં એ નક્ષત્રીને ઉપચારની કંઇ અસર થતી જણાતી નહતી. એક દીવસે નક્ષત્રી પડી

પડી કંઈક ઉંડા વિચારમાં તલ્લીન હતી. વિષાદની છાયા એના મુખપર તરવરતી હતી.

એના થીંગડાવાળાં કપડાં, ડાઘાવાળાં મંદી પથારી અને બેબેક જર્જરીત પુરસી એની કંગાલીઅતની સાક્ષી પુરતાં હતાં.

“ફેટલો વખત મારી સખીના આભાર નીચે રહેવું? હવે તો મારી પાસે દાગી-નામાંએ કાંઇ ન રહ્યું દુધવાળાના અને ધરતું ભાડું આપવાનાએ પૈસા હવે તો નથી. આનો કંઈ તોડ નીકળવો જ નહિએ.”

એમ એની વિચારમાળાના મણકા એક પછી એક સરતા જતા હતા તેવામાં તેની વિભાવત ગમ્ભીરી બહેનપણી એક-એક એની ઓરડીમાં દાખલ થઈ.

જાણે પોતે ભૂલ કરતી ન હોય એમ એક-દમ એ અચકતી આરણ્યમાં જ ઉભી રહી. પણ નક્ષત્રીએ એને જામ પાડતાં, એ અણુધારેલા આંચકામાંથી તે ભાનમાં આવી દુઃખદ અવાજે બોલી: “નક્ષત્રી! તું તો ઓળખાતીએ નથી, તે તો એક બેવકા પુરૂષને ખાતર દાખતો અને અને દેવનો બેવડો ભોગ આપ્યો!”

“બહેન એ માણસના ગુન્હાની સજા મને થઇ! મારું તો સર્વસ્વ હોમાઇ ગયું.” એટલું બોલી પોતાને લાગેલા રોગની દુઃખદ હદયે એણે વાત કરી

“નક્ષત્રી, તને જીવતા નકંમાં નાખીને સુરેશ પણ સુખી થઇ શક્યો નથી. ફોરો પણ એ રોગની ભાગ થવાથી એને તીરસ્કાર કરી આવી ગઇ. વૈદિક્ય અને વિદ્યાસનો શોખીન હોવાને લીધે વિભાવતથી પાછા ફરતાં પોટાં સ્થાનમાં એને આ કીમતી બેટ મળી એમ મને ફોરોએ કહ્યું હતું.”

આ સંબળતાજ નવીનીના હૃદયમાં ક્રોધની જ્વાળા લગ્નગ્રી ઉઠી: “શું એ નર-પીશાએ ક્ષેપારનો પણ ભોગ લીધો? આવા પીશાએ કેટલીએ નિર્દોષ, ભાવભીની અને સરળ દિલની સ્ત્રીઓની આહુતીઓ લેતા હશે? પોતાનાં કુટુંબો જાળવવા છતાં, પોતાની વાસના વૃત્ત કરવા ખાતર એક નહિ પણ અનેક સ્ત્રીઓનાં હૃદયન નષ્ટ કરી તેમની પૃથ્વીની પરવા પણ ન કરનાર એના જેવા અધમ પુરુષોને તો ફ્રાંસીને માંચડે ચડાવવા બેઠાએ.”

x   x   x

જુહુના નીરવ વાતાવરણમાં સાગરની ભરતીનો મુધુ થતો અવાજ કુદરતની શાંતિમાં ખલેલ કરતો હતો. ચંદ્રીકામાં આનંદ મહાલુચા આવેલા મહેલાણીઓથી ગાજતો સગરતટ આજે અમાવાસ્યાના ઘોર અંધકારથી વધુ ભયાનક દેસતો હતો, શુન્ય જણાતો હતો. એવે સમયે એ ભયાનકતાની પરવા ક્યાં પિતા, કાળાં કપડામાં સજ્જ થયેલી કોઈ વ્યક્તિ હિંમતપૂર્વક ડગ માંડતી અંધકાર ચીરતી તાડતા જુથમાંથી ગહર આવી.

આસવાસ નગર કરી છુટકારાનો એક દમ જેની ધીમે ધીમે જગતરફ પગલાં માંડતી હતી.

પાણી નજદીકે આવી એ તોફાની મોળાં પ્રત્યે ચીટ માંડી થોડીવાર મૂઠની માફક ઉભી રહી અને એણે સ્વગત બોલવા માંડ્યું:

“મહાસાગર! તારા તોફાનની અડફટમાં આવનાર હજારો નિર્દોષ માણસોના તે ભાગ લીધા છે, પણ મારા જેવાં દુઃખી માણસોનો તો તું વિશ્રામસ્થાન છે. મારા જેવી વ્યવસ્થાને કાવદાથી અગર પેસાથી સહાયમ કરવાની એ આ અન્યાયી અને જઝમી સમાજને ક્યાં પરવા છે? એ મેં એ શું-હો ક્યો હોત તો એજ સમાજ મારી ખેર પણ રહેવા દેત ખરો?”

નવીની પ્રતિપણે ઉશ્કેરાતી હતી.

“હા, પણ એ સમાજ જાતેજ સંખ્યા-બંધ સ્વામી” કીડાઓથી ખદબદી રહ્યો છે એટલે મારા જેની રડાળે કે મરે તેની એ શા મટે પરવા કરે? હું તો તદ્દન અશક્ત છું, એટલે તારા હૈયામાં આખરી સમાધી સિવાય મારે મટે એકે માગ” નથી. પણ મારા આ ક્રીમ્સથી કોઈપણ જાં આ સમાજ પર વેર લેવાને પ્રેરાશે, સત્યને મુઠી પડછાયા પછાડે ભમનાર નરાધમ પુરુષજાતિની શુધ્ધ દેશલે લાવવાનો પ્રયત્ન કરશે તો મારા આત્માને શાંતિ મળશે.”

દરીઆમાં કશુંક પડવાનો અવાજ થયો. અને નવીની અગાધ સમુદ્રમાં સનાને માટે અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

એશિયાનો મનરો સિદ્ધાંત

પોતાની રજા સિવાય હુનિઆની
કોઈપણ સત્તાએ ચીનને
આર્થિક કે રાજકીય મદદ કરવી નહિ
એવી બહેરાત કરીને અમેરિ-
કાએ નામચીન બનાવેલ મનરો
સિદ્ધાંત જાપાને એશિયામાં આણુ
કરેલ છે. જાપાનની એ બહેરાત
પાછળ આંતરરાષ્ટ્રીય રમત રી છે
અને તેમાં જાપાનનાં બળ અને
નબળાઈ બન્ને કેવી રીતે છુપાએલાં
છે તે લેખક સુંદર રીતે અહિં રજુ
કરે છે.

અમેરિકન આલમમાં એક મહાન
મુસલ્લી તરીકે ગંક થેલા મુસલ્લી
મનરોએ સળંગ સિદ્ધાંતને મનરો
ડોક્ટરીનનું નામ આપવામાં આવ્યું છે.
આ સિદ્ધાંત માટે આજે અનેક સામ્રાજ્ય-

વાદીઓ અભિમાન લે છે. ત્યારે સ્વતંત્ર-
તાના સાચા મિત્રો આ સિદ્ધાંતના સજન
ઉપર આકરા શ્રાપ વરસાવે છે. આ
મનરો મહાશય બહુજ બહા અને પરા-
પક્ષી હતા ! તેમણે એક સુંદર ફાળે
બહેર ક્યું કે દક્ષિણ અમેરિકાનાં પ્રજા-
સત્તાક સંસ્થાનોમાં શાંતિ જાળવવાની
જવાબદારી લેવા અમેરિકા તૈયાર છે !
વળતરમાં માત્ર એકજ શરત યુરોપના
અન્ય દેશોએ કષ્ટલ કરવી જોઈએ ! આ
શરત તે અમેરિકન અધિરાજ્યની આડે
કોઈ સત્તાએ ઉભા રહેવું ન જોઈએ. આ
શરત સ્વીકારાઈ. અમેરિકાનો મનરો ડૉક-
ટરીન-યુરોપે કષ્ટલ કર્યો.

* * *

જ્યારે આ સરળ દીસતા સિદ્ધા-
તનું સજન થયું ત્યારે આ
સિદ્ધાંત સાથે સંઘનાયેલી જવાબદારીનું
આન પુરું અમેરિકાને પણ ન હતું.
દક્ષિણ અમેરિકાનાં રાષ્ટ્રોને તે વખતે તો
આ સિદ્ધાંતમાં એક સહાયક મિત્ર
મળ્યો. પણ આગળ જતાં આ ઓથના
બદલામાં દક્ષિણ અમેરિકાના દેશો
ઉપર અદ્રશ્ય આધીનતાની સાંકળ
ઠાકાઈ ગઈ. આ સાંકળના લોખંડી
અંકોડાને તોડવા માટે દક્ષિણ અમેરિકના
દેશોને શાશ્વત રડવાં પડ્યાં છતાં આજેય
આ અધિગજ્ય એકસરખું, અવિચલ,
અને શાશ્વત ઉભું છે !

આ સિદ્ધાંતના સજન પછી જો કોઈ-
પણ વગરને ખાસ લાલ થયો હોય તો તે
અમેરિકાના શ્રીમંતોને થયો. તેમણે દક્ષિણ

અમેરિકાને પોતાનું બજાર બનાવવા માટે પુષ્ટિ સંપત્તિ રોકી. અને દરેક દિવસ આયમતો ત્યારે ન્યુયોર્કના સેંકડો ડોલર અમેરિકન અધિરાજ્ય સભાતા દક્ષિણ અમેરિકા પહોંચી જતા. આમ આ પછત મનાતા પ્રજાસત્તાકાની ખીલવણીમાં અમેરિકાને મોટો હીસો મળ્યો. અને અમેરિકન આખાદી શીખર પર પહોંચ્યા માંડી.

આજે આ સિદ્ધાંતના ઓથા નીચે દક્ષિણ અમેરિકાના દેશોને સ્પર્શતા સાગરજળમાં અમેરિકન સરકારનું અમાપ મોઝાદળ ચોખરદમ ચાંપતી નજર રાખી રહ્યું છે. આજ સિદ્ધાંતના ઓથા નીચે નીકળગચ્છાના નિદેશિ સામે અમેરિકન મોઝાસૈન્ય સમસમતી ગોળીઓ છોડે છે. આજે આજ સિદ્ધાંતના ઓથા નીચે ક્યુબાના સાગરમાં બે ડહન જેટલી અમેરિકન મનવારો ક્યુબાની આઝાદી અંખતી જનતાને ડરતી ઉભી છે.

અત્યારે પણ આ અમેરિકન રક્ષિત સંસ્થાનેમાં કોઈ વ્યક્તિ આઝાદ થવાની એક માત્ર ઇચ્છાથી રીલોડવર ઉઠાવે છે કે આ આઝાદીની ભાવનાને જડમળથી છેદી નાખવા માટે “મનરો સિદ્ધાંત” બહાર પડે છે. અત્યારેસુધીમાં આ સિદ્ધાંતને સજીવન રાખવા મારે, દક્ષિણ અમેરિકાના કેટલાંય સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામોને જમીનદોસ્ત કરવા પડ્યા છે અને આથીજ આજે સારાય દક્ષિણ અમેરિકામાં અમેરિકન રાજ્યતંત્ર સામે ક્રોધ અને તિરસ્કાર જન્મ્યાં છે.

* * *

આજેય અમેરિકન રાજ્યતંત્રનું નામ સાંભળી દક્ષિણ પ્રદેશના દેશો કંપી ઉઠે છે. આજેય જ્યારે પાન-અમેરિકન પરિવહમાં અમેરિકન સરમુખ-

ત્યાર રૂઝવેટ ઇચંતીને માટે મોહક વાગ-થાણુ છોડી રહ્યો છે ત્યારે તેના પ્રમાણિક દિસતા રાખતા માટે ચર્ચ રહેતો ચાંકા માટે મનરો સિદ્ધાંત જવાબદાર છે. આ સિદ્ધાંતે આ દક્ષિણ પ્રદેશના દેશોમાં અમેરિકન સરકાર સામે ઉંડાં ઝેરવેર રોપ્યાં છે. અને આ અસરને દૂર કરવા માટે આજની અમેરિકન સરકાર આઘાશ પાતાળ એક કરી રહી છે.

* * *

આજે એક સિદ્ધાંત આજે જાપાને એશિયાની ભૂમિ ઉપર સ્થાપ્યો છે. આવી જ એક જાહેરાત એક મહિના પહેલાં જાપાને કરી છે, અને યુરોપના મહાન રાણાતા મહારાજ્યોએ તે મૂકપણું તિવકારી લીધી છે.

* * *

આજે જાહેરાતનો ધ્વનિ એ હું કે ચીનને અપાનારી રાજકીય, આર્થિક, કે લશ્કરી સહાય ઉપર જાપાનની દેખરેખ રહેશે કારણકે એશિયાના પૂર્વના મુઠકોની શાંતિની જવાબદારી જાપાનની છે. મંચુરીયાના વિજેતાએ જાહેર કયું છે કે જો લશ્કરે ચીનને ગમે તે પ્રકારની સહાય આપવી હોય તો બહે આપો પણ અમેને પુછીને આપો. અમેને પુછ્યા સિવાય જો લશ્કરે આવી આર્થિક મદદની આપ લે કરશે તો ચીનને સહન કરવું પડશે.

* * *

આજે જાહેરાત પહેલાં તો પરદેશ-ખાતાના એક અમલદારે કરી હતી પણ ખીજેજ દીવસે પ્રધાન-મંડળે આપેની સંમતિ તરીકે આ નવી નીતિની જાહેરાત કરવામાં આવી. અને

આ જાહેરાતને જાપાન વળગી રહેવા ઇચ્છે છે એ જાતનું સ્પષ્ટ કથન ન્યુયોર્કમાં વસતા જાપાની એલચીએ કયું હતું.

આમ એક જ દિવસમાં એશિયાના મનરો સિદ્ધાંતનું સર્જન થયું. એક જ દિવસમાં તે અમલમાં આવ્યો અને એક જ દિવસમાં તેની અસર વિશ્વવ્યાપક થઈ ગઈ.

પાલમિન્ટની સભામાં આ જાહેરાત નહોતી કરવામાં આવી ! દરેક દેશોને લાગતા રાજકીય મુત્સદ્દાઓમાં તેને જાહેરાત આપવામાં નહોતી આવી. માત્ર ટોકીઓના પત્રકારમંડળ સમક્ષ જાપાનના એક જવાબદાર અમલદારે આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા. અને ત્યારથી તે અમલમાં આવી ગયા છે.

આમ કરવાનું એક કારણ એ હતું કે જે વિશ્વની મહાસત્તાઓ આ નવી નીતિનો સામનો કરે તો ટોચપણ પ્રકારની માનહાની સિવાય આ નીતિને પાછી સંકલ્પવા માટે માગે મોકળો રહે !

* * *

કુટલાક કહે છે કે જાપાન એ ગાંડુ પ્રાણી છે. આ આક્ષેપ જરાએ સાચો નથી. જાપાન જેવું ગણતરીઆજ આ દુનિઆમાં ટોચક જ હશે. જ્યારે વરકુન અને માનના મેદાનો ઉપર તોપો ગગડતી હતી, જ્યારે વિમાનમાંથી પડતા બૉમ્બ મૃત્યુનો વરસાદ વરસાવતા હતા ત્યારે સમય સાધીને પેલી પ્રખ્યાત રશ મેગ-ણીનો રિવકાર કરાવવાની યાનને ફરજ પાડનાર આજ જાપાન હતું. યુદ્ધ પુરું થયું અને અમેરિકાને પોતાના સ્વાર્થો તરફ લક્ષ આપવાની પાછી ધ્રુસદ મળી ત્યારે તેણે આ ‘મેગલું’ પાછું આપી દેવાને જાપાન ઉપર દબાણ કયું. બ્રીટને તેમાં સાથ આપ્યો. અને પરિણામે ૧૮૨૨ માં નવ સત્તાઓના કરારનાં સર્જન થયાં.

આ પછી જાપાન તકની રાહ જોતું હતું. આ તરફ ૧૯૩૧ માં મળી. વચારે યુરોપનાં રાજ્યો આર્થિક મંદીની આપ-ટમાં ફસાઈ ગયાં હતાં, ત્યારે જાપાને લાગ સાધી મંચુરીયા ઉપર હલ્લો કર્યો અને સર કયું.

આજે ત્યારે અમેરિકા પુનર્વિધાનના કાર્યમાં રોકાઈ રહ્યું છે અને બ્રીટન હવાઈ હસ્તકે વધારવાની યોજનાઓ રચી રહ્યું છે ત્યારે જાપાને આ મનરો સિદ્ધાંતનું સર્જન કયું છે, કારણકે જાપાન જાણે છે કે આ બંનેમાંથી એક પણ રાષ્ટ્ર અત્યારે તે સક્રીય વિરોધ કરે તેમ નથી. અને જે આ બંને રાષ્ટ્રો કંઈ જ પગલાં ન લે તો પછી જાપાનને અન્ય દેશની તો કંઈ પડી નથી.

જાપાનની આ ચોક્કસ ગણતરી સાચી પડી છે. બ્રીટીશ ઇતિહાસમાં એક નિષ્ફળ મુત્સદ્દી તરીકે પંકાયેલા સર જેન સાય મને બ્રીટીશ એલચીને પુછવા મોકલ્યો કે આ જાહેરાત સાચી હતી કે કેમ ? જવાબમાં આશ્ચસનના બે શબ્દ ઉમેરવામાં આવ્યા અને બ્રીટીશ હિતને કંઈ નુકશાન નથી થવાનું એવો સંખ્યારો આપવામાં આવ્યો હતો. અને આમ આગળ પગલાં ભરવાનું માંડી વાળવામાં આવ્યું. જાપાનની આ પહેલી જીત હતી.

* * *

રે સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે ત્યાં અત્યારના સંજોગોમાં મનરો સિદ્ધાંતની આ ઓશિયઈ અદ્યતિ સમાન રાજકીય જાહેરાત કરવાની જરૂર જાપાનને કેમ પડી ? આ કારણોની શોધ કરીશું તો જણાશે કે છતાં બે વર્ષથી અમેરિકન સંપત્તિ રાજકીય હેતુસર નાનકિંગમાં રોકવામાં આવતી હતી. આ જાપાનીઓનો આક્ષેપ છે અને કંઈક અંશે સાચો છે !

એ વાત તો જગજગહેર છે કે મંચુરી-
યામાં થઇ રહેલાં આક્રમણથી જે કોષપશુ
રાષ્ટ્રને ખરેખર નુકસાન થયું હોય તો
અમેરિકાને થયું છે. ‘ખૂંટાં દાર’ની
નીતિની જાહેરાત છતાં ઉત્તર ચીનનો
આખો વહેવાર જાપાને ગોતાના હાથમાં
લઈ લીધો છે. આ પરિસ્થિતિમાં અમેરિકા
પામે એ માગ હતા: કાંતો ખૂંટું યુધ્ધ
કરી ચીનને જાપાનના શાહિવાનના ચિકાર
ખતનું અટકાવવું અથવા તો ચીનને મદદ
આપી ટટાર બનાવી જાપાનીઓ સામે
ગોઠવવું. જાપાન સામે ખુંટાં યુધ્ધમાં
ઉતરી શકાય તેવા સંલેગો ન હોવાથી
અમેરિકાએ આખરે બીજા માગ લીધો છે.
ઉત્તર ચીનના પ્રદેશમાંથી જાપાનને હદાવ-
વાના એક માત્ર હેતુથી નાનકિંગની સર-
કારને લરપૂર નાણાંની મદદ આપવાનો
રૂઝવેદારની સરકારે નિશ્ચય કર્યો છે. આ
નાણાંની મદદ વડે નાનકિંગમાં લશ્કરને
પગાર મળે છે. આજ નાણાંની મદદ વડે
ચીનની સરકાર હવાઈસૈન્ય ખરીદે છે. આજ
નાણાંની મદદ વડે ઝેકારલોવકાયાનાં ઘર-
ગોળાનાં કારખાનાંઓમાં બોંબના મોટા
ઓરડો તૈયારવામાં આવે છે. જાપાન
કંઈક અંશે સાચો આલેખ કરી રહ્યું છે,
કે ચીનના પુનરુત્થાનને નામે અપાતી
મરીન લોનો જે આજ ઉદ્દેશપૂર્વક વપરાતી
હોય તો જાપાનનાં હિતને જોખમકારક છે !

આ લોનોની લેવડદેવડમાં પ્રજામંદના
એક પોલ ડૉક્ટરે અતિ અગત્યનો ભાગ
ભજવ્યો છે. આ લોન આપીને ચીનને
પાછું સશક્ત બનાવવાની આખી યોજના
પછવાડે આ મહાશયનો હાથ છે એમ
હુટથી માનવામાં આવે છે. એટલું જ નહિ
પણ આ યોજના પછવાડે અન્ય મહાન
રાજ્યોની પણ પરાક્ષ સંમતિ છે. આથીજ

જાપાનને કંઈક બેઠ થયો છે અને તેથીજ
તેણે આવતી વિપત્તિ સામે પાળા બાધવાને
માટે ‘મનરો સિધ્ધાંત’નું પાછું સર્જન
કયું છે.

* * *

આ સિધ્ધાંત સાથે સંકળાયેલી કેટ
લીક જોખમદારીઓની સમીક્ષા
કરી લઈએ. અત્યારે તો જાપાન માત્ર
ચીન પરતેજ દાવો કરે છે. પણ જે આ
હક્કનો શિવકાર કરવામાં આવે તો
ચીન એક રક્ષીત રાજ્ય જેવું બની જાય
છે અન્ય રાજ્યો સાથે સંબંધ બાધવાનો,
તેમજ સંધીઓ કરવાનો તેનો પ્રાયમિક
હક્ક વૂટી જાય છે. એક શબ્દમાં આલે-
ખીએ તો ચીનની સ્વાધીનતા અને સાચા
ભાભાવ આ હક્કથી એકજ ઝટકે અદ્રશ્ય
થઈ જાય છે.

આમ એશિયાનો મનરો સિધ્ધાંત ૪૮
ઠરોડને આધીન બનાવવાને માટે યોજાયો છે.
ચીનની પ્રાથમિક સ્વતંત્રતાના સીધા હક્કને
લઈ લેવા લેવા માટે તે રજુ થયો છે એમ
એક સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રમાંથી સનાતન પરાવલખી
રક્ષીત રાજ્ય તરીકે ચીનને બનાવવાની
ઉંડી ઇચ્છા આ સિધ્ધાંતના સર્જન પછ-
વાડે સમાયેલી છે એ તો ઉઘડ છે.

ત્યારે સવાલ ઉપરિચિત થાય છે કે
જાપાનને આવી જાહેરાત કરવાનો કંઈ
હક્ક છે ખરો ? આ સવાલનો જવાબ
એમજ આપી શકાય કે જે હક્કથી જાપાને
મંચુરીયા સર કયું, જે હક્કથી જાપાને
જેહોલ લીધું તેજ હક્કથી આજે જાપાન
આ જાહેરાત કરે છે. રાજકારણમાં બળ
એ આખરી હક્ક છે અને આ હક્કને
આધારે આજે જાપાને આ જાહેરાત કરી છે !

આ જાહેરાતનો વિરોધ નાનકિંગની નામધારી રાષ્ટ્રીય સરકારે પુરતી નરમાશથી કર્યો છે પણ આ રાષ્ટ્રીય સરકાર સામ્યવાદી ખિડુતોને કચરવામાં અને સામાજિક વિરોધી લશ્કરને વિખેરવામાંજ અત્યારે તો મશગુલ હોવાથી જાપાનના આ હક્કનો સચોટ વિરોધ કરે તે અશક્ય છે.

આ પરિસ્થિતિમાં કેટલાક ઉદામવાદી લેખકો (જેવા કે ઐઘ્લસ્ટ્રડ) ઇંગ્લાંડ તરફ આ આક્રમણને અટકાવવા માટે 'કંઈક' કરવાનું સુચવે છે. આ મર્ખજીએ એટલું પણ સમજતા નથી કે જેઓ પોતેજ ૩૫ કરોડના પ્રાથમિક હક્કને છુટી નાખીને વેપારને આગળ વધારવાની વાત કરતા હોય તેઓ જાપાનને કંઈ પણ કરી શકે તેમ નથી. જે 'પગલું' ગઈ માલે અમે રિકાએ લીધું હતું તે આજે જાપાને લીધું છે એટલે તે પણ આ દિશામાં કંઈ સલાહના બે શબ્દ કહી શકે તેમ નથી એ ચોક્કસ છે!

* * *

જા પાને આજે જે સિધ્ધાંત જાહેર કર્યો છે તે સિધ્ધાંતમાંથી એક ખીલું પણ પરિણામ આવે એ ચોક્કસ છે. સંભવ છે કે અમેરિકાની અસામાન્ય ઉદારતા (!) ઉપર આથી અંકુશ પડશે પણ અમેરિકા અને જાપાન વચ્ચે દૈનન્યનું એક ખીલું કારણ ઉભેરાય છે. અત્યારે જાપાન પોતાની વેપારી નીતિથી પ્રાયેક રાષ્ટ્રમાં અજબામજી થઈ પડ્યું છે, લંડન સાથેની વેપારસંધીની વાટાઘાટ તૂટી ગઈ છે, ત્યારથી અત્યારનુધીમાં બ્રિટન સાથેનો જાપાની સંબંધ પણ જરા કડવો બન્યો છે. આમ જાપાન મિત્રવહોણું બનતું જાય છે. પ્રજાસંઘમાંથી નીકળવાની મુદત પણ પાસે આવતી જાય છે. અને

રશીયા સાથે તેનો સંબંધ કેટલો સરસ છે તે તો જગત જાણે છે.

આમ જાપાન ઉપર આક્રમતાં વાણીઓ ઘેરાતાં જાય છે. લશ્કરી નીતિના ગંભીર ખર્ચ સામે લોકો અકળાવા લાગ્યા છે. અને બહારથી મક્કમ પણ તેને એકલવાયું પાડવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. આ પદ્ધતિ જેમ જેમ વધતી જાય છે તેમ તેમ જાપાન અંતિમવાદી (Desperate) બનતું જાય છે. આ મનરો સિધ્ધાંતના પુનર સર્જનથી તેણે જગતનાં મહા-રાજ્યોને ખુલ્લો પડકાર આપ્યો છે! આ પડકારમાં તેની શક્તિ અને નિર્બળતા બન્ને સાથેસાથ રહેલાં છે.

લવાંજમના દરો—

દૈનિક હિંદુસ્તાન-પ્રજામિત્ર.

સુબ્બ તેમજ બહારગામ.

વાર્ષિક	રૂ. ૧૫-૦-૦
છ માસીક	રૂ. ૮-૦-૦
પરદેશ (હિંદ પહાર) રૂ. ૨૮-૦-૦	
શીલીંગ... ..	૩૮.

અઠવાડીક પ્રજામિત્ર-કેસરી.

સુબ્બમાં વાર્ષિક રૂ. ૬-૦-૦	
„ છ માસીક... રૂ. ૩-૦-૦	
બહારગામ વાર્ષિક... રૂ. ૭-૦-૦	
„ છ માસીક... રૂ. ૪-૦-૦	
પરદેશ (હિંદ પહાર) રૂ. ૧૫-૦-૦	
અથવા શીલીંગ ... ૨૩.	

નવયુગ-(માસીક)

વાર્ષિક	રૂ. ૫-૦-૦
હિંદ પહાર... ..	રૂ. ૮-૦-૦

નવયુગની માતા

નવયુગના સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૩ ના સંયોગોનો આછો પરિચય “લાલ અંકમાં આ લખનારની કલમથી કુમારી”વાળા લેખમાં આપવામાં

લખાએલો “લાલ કુમારી” મથાળાંવાળો એક લેખ પ્રગટ થયો હતો. એ સંબંધી હવે થોડું વધારે કહેવાનું મળ્યું છે.

“લાલ કુમારી”-મીસ હીલ્ડેગાર્ડ-સાન ઉદ્યાન-ની ટુંકી જીવનકથાનાં અનેક પાસાં છે અને એ દરેક પાસું કાબેલ સાહિત્યકારની કલમને સજાવળાવે એવું છે. હીલ્ડેગાર્ડનાં જન્મ અને જીવન પ્રજાત્પત્તિ વિજ્ઞાનનાં ચમત્કારરૂપ હતાં; તેનું સૌન્દર્યઉગતી ઉંમરે જ

લાલ કુમારી.

અદ્ભૂત કુમારી હીલ્ડેગાર્ડ નેના જીવનનો અમુક પરિચય અહિં આપવામાં આવે છે.

રોમ્ય અને પ્રતાપી હતું. તેનું મૃત્યુ કૃષ્ણારસિક કાવ્યનું વસ્તુ બની રહે છે. હીલ્ડેગાર્ડનાં જીવન અને મૃત્યુ

આખો હતો. જીસાસુ વાંચક એ ત્યાંથી વાચી લે. અહિં એ સંબંધી થોડી વિશેષ માહિતીજ નોંધવાની છે.

“લાલ કુમારી”ની

કથા જેટલી રોમાંચક છે એટલી જ રોમાંચક કથા કદાચ એની માતાની પણ છે. પોતાની પુત્રીનું જૂઠું દરવાજા ચુંદસર એ બાઈ ડોના ઓરોરા-ઉપાદેવી-ને જીવીસ વર્ષની આસાન કેન્દી સળથઈ. કેવા સંયોગોમાં એ બધું બનવા પામ્યું હતું તે ઉપર જણાવેલા લેખમાં વિસ્તાર-

પૂર્વક આપવામાં આવ્યું છે અહિં ટુંકામાં તે નોંધી લઈ જૂઠું થયા પછી જે કંઈ બનવા પામ્યું તેની નોંધ લેવામાં આવે છે.

બત્રીસ વર્ષની વયે ડૉના ઓરોરાને એક આદર્શ આળક ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા પ્રગટી. અનિર્વાચ્ય સૌન્દર્યવાળી, હીંચ-કતાં યૌવનવાળી અને સંસ્કારકણ એ યુવ-તિએ પોતાનાં ભાવિ આળકના પિતાની શોધ આદરી ઘણાંએ મહિનાઓની નિરાશા પછી એને એક લાયક મન સાંપડ્યો. સ્પેઈનને કીનારે લાંગરેલાં એક બીટીશ જહાજનો એ કપ્તાન હતો; જુવાન, તન્દુરસ્ત, રળીઆમણો, સંસ્કારી અને ભાવભર્યો. ડૉના ઓરોરાએ તેની સાથે સહચાર સાંધ્યો-પોતાનાં ચૈતન્યના બધાંએ પ્રવાહોને વહેતા મૂકીને. પરિણામે તેને ગર્ભ રહ્યો. એ ગર્ભ મૂકનાર પરદેશી તો પછી ચાલ્યો ગયો અને કહેવાય છે કે આજે યુજરી ગયો છે. એટલે ડૉના ઓરોરાએ ગર્ભાધાનને દહાડેથી જ ગર્ભની ચિંતા કરવા માંડી. પ્રજનનશાસ્ત્રના બધાંએ નિયમોની જીવંત મૂર્તિરૂપ એ બની રહી. પરિણામે તેને આળક અવતર્યું- માતાની આશાઓ અને આકાંક્ષાઓની જીવંત મૂર્તિ સમુદાય. માતાએ તેનું નામ પાડ્યું 'હિલ્ડેગાર્ટ'-શાનનો બગીચો. અને દીકરીએ એ નામને સાચું કયું. અગિ-આર માસની ઉંમરે તે અક્ષરોનાં રંગીન પાનાં લઈને ત્રણ ત્રણ અક્ષરોના શબ્દો રચતાં શીખી. બાવીસ માસની ઉંમરે વાંચતાં શીખી. ત્રણ વર્ષે લખતાં શીખી. અજવાળીઓનો ચંદ્રમા જેમ પ્રતિદિન ખીલ તો ચાલે એમ તે વિકસવા લાગી. તેર વર્ષની ઉંમરે યુનીવર્સિટીની છેલ્લી પરિક્ષા પસાર કરી પ્લેટો અને એરીસ્ટોટલનાં તત્ત્વજ્ઞાન વિશેનાં એક લેટીન પુસ્તકનો અનુવાદ કર્યો સત્તર વર્ષની ઉંમરે તેણે કાયદાની ઉંચામાં ઉંચી પરીક્ષા પસાર કરી. ચૌદ વર્ષની ઉંમરે જાતિશાસ્ત્ર-Sex Science-ની સમસ્યાઓ પર સ્વતંત્ર પુસ્તક લખ્યું.

અને તે પછી તો તેની કલમથી લખા-એલાં પુસ્તકોને પ્રવાહ તેની મૃત્યુની નીચડી સુધી ચાલુ જ રહ્યો. માકસવાઈ અને જાતિશાસ્ત્ર એના ખાસ વિષયો હતા. અનેક ભાષાઓ પર તેનો અસામાન્ય કાબુ હતો. સંગીતની તે ઉંડી સમજૂતી અને રસિયણ હતી. લખણ કરવાની કલામાં તે પારવધા હતી એની કલમ અને વાણીનાં કામણુ વચ્ચે કાયમ સ્પર્ધા ચાલતી સ્પેઈનના ક્રાંતિકારી જુવાનો એના સમાજવાદી વિચારથી મુગ્ધ બન્યા હતા અને તેઓ એને કાયમ "લાલ કુમારી" ના નામથી જ સંબોધતા. લાલ કુમારીના દરેક વ્યવસાયમાં એની માતા એની પછવાડે પડછાયાની માફક ફરતી રહેતી. નાનપણમાં માતાનું ધાવણ એને જે પોપણ આપતું તેના કરતાં ધિ-મોટી ઉંમરે માતાનાં હૃદયના યુગા ઉલ્લાસ અને અભિલાષ તેને વધારે પ્રેરણા અને પોપણ આપતાં. પણ અઢારમા વર્ષને ઉંબરે તેણે પગ મૂક્યો ત્યાં તો અચાનક રીતિ એજ માતાએ તેનું ખૂન કયું.

શા કારણથી એ ખૂન કયું તેની કંઈક વિગતો હવે ચાલેલા મુકદ્દમા દરમિયાન બહાર આવી છે. ડૉના ઓરોરાએ જે કારણો આપ્યાં ન માનવાને કોઈ તૈયાર ન થયું. દુકા યુધ્ધિના અને રેનેહમા વિવશ બની જનારા આજના જમાનાના ડી'યુજી માનસીઓથી એ કારણો સમજાય કે જીવેલી સકાય એવાં છે પણ નહિ ડૉના ઓરોરાના વકાલે પણ તેનાં નરણો માનવાની સાફ ના પાડી. તેણે અદ્ધલતમાં, ડૉના ઓરોરાના તેની મહુમ ફરી તરફના નિર્સીમ પ્રેમની ખાત્રી આપનારા અનેક સાક્ષીઓ બોલાવ્યા. પણ એ સાક્ષીઓની ચે કયાં જરૂર હતી? ડૉના ઓરોરાનો

પ્રતિપ્રેમ મુકમલશુર હતો. સંતાનનાં જીવનમાં પોતાનાં વ્યક્તિત્વ અને જીવનને ઓતપ્રોત કરી નાખનાર માતા તરીકે એ ઉગરજીવન જતી હતી. એટલે વધીએ એમ સાબીત કરવા દલીલો કરી કે તેનો એ ગુણ ઉન્માદ-ગાંડપણને આભારી હતો. અને તેથી બીજી કોઈ સમ્મ નહિ કરતાં ગાંડોની ઇસ્તીલાલમા તેને મોકલી આપવા વિનંતિ કરી.

પરંતુ મૈના ઓરોરાએ ખુશી અપ-લતમાં પોતાના વધીલની એ દલીલોનો વિરોધ કર્યો. તેણે જણાવ્યું કે પોતાની પ્રતિપ્રેમ જો એણે જાણીજીતે, શુધ્ધ જીવિધી, અને ખુમ વિચારપૂર્વક કયું છે

હીરોગાટને આદર્શ બાળક બનાવવાના એના કોડ હતા. તેને માટે એણે એના જીવનના ઉપર આત્મનિવેદન કયું હતું. પણ અદ્ધર વર્ષની ઉમરે હીરોગાટના ચરિત્રમાં માનવ નબળાઈના કેટલાક અચૂક

ચિન્હો તેને જણાયા, લાગ્યાં-હતાં-તે સહન ન કરી શકવાથી. તેણે તેનું ખૂન કયું હતું અને હવે તે બાલ જે શિક્ષા થાય તે સદવા તૈયાર હતી. “મને” એ, માતનો પશ્ચાત્તાપ થતો નથી, એમ કયાં સિવાય છુટકાજ નહોતો” તેણે અદાલતમાં જાહેર કયું.

અનલતે તેને જીવિસ વર્ષની આસાન કેની સમ્મ ફરમાવી.

કપટ અને તિરસ્કારભય” સ્મિત તે કરી રહી

જેવમા એક જાપાના પ્રતિનિધિએ તેની મુલાકાત લીધી ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે “મારા જેવાને માટે બાજ જાયા ઠીક છે. સુંદર સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાને માટે હું જેલના સળીઆઓ પાછળથીએ પ્રચાર કાય” થયે” રાખીશ”

જગતની માતાઓ માટે મૈના ઓરોરા એક અબેડ ઉગરજીવન છે.

ખ્રીટનમાં વિચારબંધી

જગતમાં આજે વ્યક્તિ અને સમુહની સ્વતંત્રતા આડે દિવાલો ચણાઈ રહી છે. બધી જગ્યાએ સત્તા ધારી વર્ગ બાકીના બધાએ માનવ-સમુહના હાથપગો પર જાજીરો અને મોઢામાં ડુચા ડાકી દેવાને તૈયાર થએલ છે. અને આ સ્થિતિ-માંથી લોકશાશન અને સ્વતંત્રતાનું અઠંગ હિમાયતી ઇંગ્લાંડ પણ બચવા પામ્યું નથી એમ ત્યાંની પાલમિ-ટમાં “ફીલુરની ઉરફેરણી” ને લગતાં હાખલ કરવામાં આવેલાં બીલ પરથી

જણાય છે. એ બીલ લોકોની સ્વતં-ત્રતા પર કેવું તરાપ મારનારું છે તે બતાવવા માટે ઇંગ્લાંડના જાણીતા શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ પ્રો. હેરોલ્ડ લાસ્કી અને બર્નૅન્ડ રસેલના થોડા વિચારો ટાકવામાં આવે છે. જો ખ્રીટનમાં આ સ્થિતિ હોય તો હિન્દમાં ખ્રીટીશ સરકારના આડત્યાગોએ હાલ જે નીતિ અખત્યાર કરી છે તે જરાએ નવાઈ ઉપજાવનારી નથી એમ સાફ જણાઈ આવશે. હિન્દો

રાજનીતિજ્ઞાને પોતાની નીતિ નકકી કરવાનું આ પરથી સરળ થઈ પડશે.

પ્રો. હોરોડ લાસ્કી કહે છે કે એ બીલ-ફીટુરની ઉત્કરણી લોકોની સ્વતંત્રતા પર તરાપ મારવાની સરકારની નીતિની શરૂઆત સૂચવનાર છે એ બે પસાર થશે તો શાન્તિવાદ, સામ્યવાદ, સમાજવાદ વગેરે સંબંધી પોતાના વિચારો પ્રગટ કરવાનું લોકો માટે અસંભવિત થઈ પડશે.

બટ્રાન્ડ રસેલ કહે છે. આ બીલથી લગ્ન પ્રત્યક્ષવાચી નથી એવા વિચારો દર્શાવનાર કાંઈપણ પુસ્તક કે ચોપાનીઉં પોતાના કબજામાં રાખવું એ શુભ દિત થઈ પડશે. આ પુસ્તકોનો ઉપયોગ સૈનિકોને વંચાવવા માટે કરવાનો હતો એવું સાબીત કરવાની જરૂર રહેશે નહિ. જાપાને લાંબા વખત પહેલાં “જોખમકારક વિચારો” સામે કાયદો રચ્યો છે. એ કાયદા અનુસાર સરકારનાં આચરણો કે વિચારોની વિરૂદ્ધ

શબ્દ ઉચ્ચારનાર કોઈપણ માણસને જેલનો મહેમાન બનાવી શકાય છે આ પગલાંનું મુસોફીનીએ અતુકરણ કયું અને તેનું અતુકરણ હીટલરે કયું; અને હવે બ્રીટન તેમને પગલે પગે છે. આ બીલ શ્રમજનનું સ્વરૂપ લે તો બ્રીટનની પરદેશ-નીતિ વિશે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારવાનું જોખમકારક થઈ પડશે. શક્તિનિવારણ પરિપત્તિ કે પ્રજાસઘની નિષ્ફળતા પર ટીકા કરતાં હવે વિચાર થઈ પડશે અને તેજ પ્રમાણે ધરાકમાં કે હિન્દી સરહદ પર સામાન્ય પ્રજા પર બોમ્બો-ફેંકવાનાં સરકારી પગલાં પર પણ ટીકા નહિ કરી શકાય. આ કાયદા નીચે લોકશાસન પાંગળું બની જશે. છોકરાંઓ માટેનાં અમુક પાઠ્ય પુસ્તકો અને અમુક નવલકથાઓ સિવાયનાં પુસ્તકો પાસે રાખવાનું પણ જોખમકારક બની જશે. ખરું પુછો તો લજીલા-ગણેલા હોયું તેના કરતાં અજ્ઞાન હોયું એજ મુખ્યનો ઉપાય છે એમ લાગવા માંડશે.

સન્દેશ: મે દિનનો અને નિત્યનો

ચાલીસ વર્ષો થયાં જગતના કામ-દારો મે દિનની ઉજવણી કરે છે. ચાલીસ વર્ષો થયાં એકજ જાતનો સન્દેશ તેઓ સાંભળ્યા કરે છે. એ સન્દેશ છે સાદો, સહુને સમજાય એવો. કામદારો પણ એ બરાબર સમજી શકે છે. પણ એ સન્દેશ મે માસના પ્રથમ દિવસે સાંભળીને તેજ સાંજે તેઓ ભૂલી જાય છે. હવે એવું કરવાની જરૂર છે કે એ સન્દેશ વરુના ત્રણસોને પાંસઠેય

દિવસ અને આવિસે કલાકે તેઓ યાદ રાખે. એમ કયાં સિવાય આ ચાલીસ વર્ષો જેમ બંધ થઈ વેડફાઈ ગયાં છે તેમ બીજાં અનેક વર્ષો વેડફાઈ જશે.

આ ફરીઆદ સાથે “ગીલમેક” મે દિનના એ સન્દેશની ફરી યાદ આપે છે. હિન્દના શ્રમજીવિ અને શ્રમજીવિઓના સાચા હિતેચ્છુઓ માનવતાનું નાચું કદવાણુ ઇચ્છનારા

સહુ કોઈ-એ પાદ રાખે એટલા માટે
તે અહિં ઉતારવામાં આવે છે.

“જગતમાં જે મધ્ય-ધન-ઉત્પન્ન
થાય છે તે કામગીરોજ ઉત્પન્ન
કરે છે, પણ મૂડીવાદીઓના હાથમાં ઉત્પા-
દનનાં સાધનોની માલેકી રહેલી હોવાને
લીધે કામગીરોની મહેનતે ઉત્પન્નવેથી
મરતુઓ તેઓ પચાવી પડે છે. માલ
ઉત્પન્નવવાની, તેમની એ મહેનત અન્ધ,
સામાન્ય રીતે, કામગીરો જીવતા રહે
અને મલ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ
મળતી રાખે એટલા પુરતો બદલો
મજૂરીના રૂપમાં તેઓ આપે છે.
બાકી વધેલું ધન મૂડીવાદીઓને તેમનાં
વેલપશાળી જીવન માણુવામાં મદદગાર
થાય છે. દેશનું રાજ્યતંત્ર મૂડીવાદીઓના

હાથમાં છે અને તેઓ એ સત્તાનો ઉપયોગ
કામગીરોને દબાવેલા રાખવામાં કરે છે.
ચુંટણીને વખતે કામગીરો પોતાના મત
વડે-અથવા બીજા દેશોમાં પોતાની બેર-
કારીથી-મૂડીવાદીઓને સત્તાનાં સ્થાનપર
સ્થાપે છે. પરંતુ કામગીરોનો મહા પ્રશ્ન તો
એજ છે કે તેમની એ શુભાશીર્વાચી કેવી
રીતે ઉગરી જતું. તેનો ઉપાય એજ છે કે
ઉપાનનાં સાધનો પર રહેલી ખનગી માલે
કીનો નાશ કરવો. આ કામ રાજ્યસત્તા
પોતાના હાથમાં લેવાથી થઇ શકે જ્યાં
સુધી કામગીરોના સાચા પ્રતિનિધિઓ
સત્તાનાં સ્થાન પર ન આવે ત્યાંસુધી
ઉપાનનાં સાધનો પરની ખાનગી માલેકી
દર થાય નહિ અને ત્યાંસુધી તેમની શુભાશી
પણ નાશ થાય નહિ.”

સેવા

[માસિક પત્ર]

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી નીચમીત પ્રગટ થાય છે.
એ કોઈપણ જ્ઞાતીનું કે વાણનું પત્ર નથી.

માત્ર ચાર જ રૂપિયામાં

વિદ્વાતજ્ઞાન લેખો : ભાવવાદી કાવ્યો : સુંદર મનોરંજક
વાર્તાઓ; હાસ્ય-વિનોદનાં લખાણો; સામાજિક પત્રો;
ઉપરાંત વિવિધ વિષયજ્ઞાનનાં દુર્લભ સુંદર લખાણોથી
ભરપૂર સાતસો ઉપરાંત પાનાંનું વાર્ષિક મેળવણું હોય તો
આજેજ આડક બનો.

: વાર્ષિક લવાજમ :

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

દેશાવર રૂ. ૬-૦-૦

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ

ત્રણ રૂપિયા

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ને
કાંઈ નવીનતા મેળવી શકશો.

એનાં લખાણ તમને આનંદજનક થઈ પડશે.

કોઈપણ માસથી આડક થઈ શકાય છે.

છ આનાની ટીકીટો બીડી નમુનાની
નકલ મંગાવો.

સેવા કાર્યાલય : રાયપુર : અમદાવાદ.

અનુકૂળ વાતાવરણ મળે તો જરૂર ઉપદ્રવનું સ્વરૂપ લઈ શકે તેમ છે.

આ ઉપરાંત એ યાદ રાખવાની અગત્ય છે કે ગામડાંઓમાં વસતી જનતા સાથે નિરક્ષર હોવાથી તેઓને આ સંબંધી વૈજ્ઞાનિક માહિતી આપવાનું કામ પણ મુશ્કેલ છે. તેમજ ગામડાંઓને અંગે નીમ્નાયેલા તંદુરસ્તી ખાતાના અમલદારો એટલા તો ઓછા છે અને તેમના ઉપર એટલું બહુ ધ્યાન લાદવામાં આવ્યું હોય છે કે ગ્રામ્યલોકોને શિક્ષણ આપવા માટે તેમની પાસે નહિં જેવોજ સમય ફાજલ રહે છે. એટલેજ આ રોગો કાપતી સ્વરૂપ પામ્યા છે. સંલપ છે કે નજદીકના ભવિષ્યમાં આ સ્થિતિ જાહેદીથી નહીંજ સુધરે. આજે તો ઇલાકાની સરકાર એન્ટી-મેલેરીયા અને એન્ટી કોલેરાનાં આંદોલનો (Campaigns) પછવાડે પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે. પણ આ ખર્ચ વ્યવસ્થિત નહિં હોવાથી તેના કાપતી પરિણામ આપવામાં અશક્ય છે. ઉપરાંત આ ઉપદ્રવો-જેવા કે પ્લેગ એ લગભગ કાપતી (Endemic) થઈ ગયા હોવાથી જાહેર જનતાની તંદુરસ્તી માટે અતિ લાયક છે એ વિશે ભાગ્યેજ શંકાને સ્થાન હોઈ શકે.

ઉપદ્રવને અનુકૂળતાઓ.

આ ગામડાંઓમાં ઉપદ્રવના વિસ્તારને માટે બધી અનુકૂળતાઓ છે ! ગંદાં, હવા ઉભસા વર્ગરનાં, એક માળનાં માટીનાં ઘરોમાં ગોમડીઆઓ છંદી વીતાવે છે. ધરને આંગણે છાણમૂત્ર ઢગલા બંધ પડ્યું હોય છે. તેમના ખાવાના ખોરાક ઉપર લાખીયાં માખીઓ બજળજી છે. ઉધાડે પડે તેઓ આખી સીમમાં રખડે છે. મંચરો, આંચ અને એવા શબજન-

ગુઓ તો તેમના ખારે માસના સાથીઓ છે. એટલે ઉપદ્રવના વિસ્તારને માટે સર્વ અનુકૂળતાઓ ગામડાંમાં છે, એમ આલેખવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

તેમજ જે કુવામાંથી તેઓ પાણી પીએ છે તે કુવાનું પાણી કવચીતજ સાફ કરવામાં આવે છે. જે પ્રકારનું દુધ તેઓ મેળવે છે તે વાસણો કાઢક વેળાજ સાફ રાખવામાં આવ્યાં હોય છે. અને માંસ અને એવો ખોરાક પણ કવચીતજ સારો હોય છે !

શારીરિક તંદુરસ્તીમાં તેઓ કંઈક રીક હોય છે. પણ તાવના એકજ ફટકાથી તેઓ એવા તો પટકાપ પડે છે કે ભાગ્યેજ ઉઠી શકે છે. ગામડાંમાં મેંકડે દશ ટકાની શારીરિક સ્થિતિ નરમ રોય છે જ એટલે વ્યક્તિગત નબળાઈ પણ ઉપદ્રવને માટે અનુકૂળ થઈ પડે છે.

આથીજ ગામડાંઓમાં ઉપદ્રવ બહુજ જાહેદીથી પ્રસરે છે. અને એકવાર ઉપદ્રવ પ્રસરે છે કે સેંકડો જાણુ તેના ભોગ થઈ પડે છે. મેલેરીયાના એકલા ઉપદ્રવથી આસામના કેટલાંય ગામડાંઓ ઉજ્જડ થઈ ગયા છે. ૧૯૦૮ માં પ્રસરેલા મેલેરીયાના ઉપદ્રવમાં પંજાબની બે કરોડની વસ્તીમાંથી ૩ લાખ વ્યક્તિઓ મરણ પામી હતી. ગામડાંઓનું અનારોગ્ય જોતાં આ આંકડાઓ જરાયે વિસ્મયકર્તા નથી.

આરોગ્ય-સંરક્ષણ સંસ્થાઓ સ્થાપો.

હિંદની વિપુલ વસ્તીના ૨૮ કરોડ ગામડાંઓનાં ઝુપડાંમાં વસે છે. આથીજ તેમના આરોગ્ય સાથે સંકળાયેલા સવાલ અતિ મહત્વનો છે. આથીજ

ગામડાંઓમાં ઉપદ્રવ ન પ્રસરે તેવાં પગલાં લેવા માટે કંઈક જવાબદાર સંસ્થા ઉભી કરવી જોઈએ.

વતમાન વ્યવસ્થા એ પ્રકારની છે કે ડીસ્ટ્રીક્ટ લોકલ બોર્ડ ગામડાંઓમાં ઉપદ્રવ ન પ્રસરે એ અંગે જરૂરી જણાતાં પગલાંઓ ભરે છે. સામાન્ય રીતે આ પગલાંઓમાં વેક્સીનેશન-ઇન્નોક્યુલેશન-અને બહુ બહુ તો એ ચાર કુવાઓ સાફ કરાવવામાં આવે છે. આટલું કરીને ડીસ્ટ્રીક્ટ બોર્ડ આત્મસંતોષ અનુભવે છે. પણ જો ઉપદ્રવો ખરેખર અટકાવવા હોય તો તદ્દયારે તેથી વધુ કરવું જોઈએ. માત્ર ઉપદ્રવ સામે ઇન્નેક્શનો આપવાથી કંઈ જ ફળદાયી પરિણામ નહિ આવે. આપણે જો ઉપદ્રવને જડમુળથી ઉખેડી નાખવા માટે પ્રમાણિકપણે ઇચ્છતા હોઈએ તો જે સંલેગોમાં ઉપદ્રવો જન્મે છે તે સંલેગો નાબુદ કરવા જોઈએ એટલું જ નહિ પણ ઉપદ્રવોના વિસ્તારને માટે જરૂરી અનુકૂળતાઓ જે અત્યારે સાંપડે છે તે મીટાવી દેવી જોઈએ.

આથી જ દરેક ગામડે ગામડે એક આરોગ્ય રક્ષક સમિતિ સ્થાપવી જોઈએ. આ સમિતિમાં ગામડાંના ઉત્સાહી યુવાનોને સ્થાન મળવું જોઈએ અને ઉપદ્રવ અટકાવતી તેમજ સમગ્ર આરોગ્યની સર્વ જવાબદારી સમિતિ હસ્તે હોવી જોઈએ. આથી પરિણામ એ આવશે કે દરેક ગામડાંમાં આરોગ્યરક્ષકની પ્રવૃત્તિને માટે સારી ભૂમિકા [Base] ઉભી થઈ શકશે અને તત્કાળ પગલાં લેવાઈ શકશે.

પ્રચાર કરો

તેમજ સામાન્ય ઉપદ્રવો અટકાવવા અતિ સરળ છે. એ યાદ રાખવું જોઈએ કે ઉપદ્રવને ઉખેડી નાખવાના ખર્ચ

કરતાં 'ઉપદ્રવને' અટકાવવાનું ખર્ચ ઓછું થાય છે. અને સામાન્ય રીતે છેલ્લો ભાગ એ સાચી કરકસરનો ભાગ છે.

ઉદાહરણ તરીકે મેલેરીયા લઈએ. જો શરૂઆતથી જ મચ્છરનો ઉપદ્રવ અટકાવવા માટે જરૂરી પગલાં લેવામાં આવે તો માનવજનતાને સર્વન કરવી પડતી અડધી મુશ્કેલીઓનો અંત આવી જાય. કારણકે મચ્છર વગર મેલેરીયા જનું પ્રસારી શકે તેમ નથી. આથી જો મચ્છરના ત્રાસને નાબુદ કરવામાં આવે તો મેલેરીયાનું પ્રમાણ લગભગ અડધું થઈ જાય એ સાવ ઓછું છે. આંકડામાં મૂકીશું તો જણાશે કે મેલેરીયાની સારવાર અંગે થતું ખર્ચ અને માનવ તકલીફો જેતાં તેને અટકાવવાના સાધનોનું ખર્ચ સાવ નજીવું છે. નર્મદા પૂલ સાથે સંકળાયેલા કામદાર કેમ્પનો મહારો અનુભવ છે કે માનસરોવરને પડતી તકલીફના પ્રમાણમાં શરૂઆતમાં લીધેલા સાધનોનું ખર્ચ સાવ ઓછું છે. 'કવીનાઇટ કરતાં કુંડ ઓ લિની કિમત હલકી છે.'

પ્લેગનું પણ તેમજ છે. જો આપણે ગામડાંના કે શહેરના ઉંડોની સંખ્યા ઉપર અંકુશ મૂકીએ તો પ્લેગ પ્રસરવો લગભગ અશક્ય છે. આથી જ મુન્બાઇનું મ્યુનિસિપલ તંત્ર એક ઉંદર ડીપાર્ટમેન્ટ ચલાવે છે અને નિભાવે છે.

તેજ પ્રમાણે કૉલેરાનું છે. કૉલેરામાં પણ પાણી સ્વચ્છ રાખવામાં આવે તો અડધો ઉપદ્રવ અટકી શકે તેમ છે અને ગયા અંકમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે પાણીને સુધ્ધ રાખવાની યોજના સાવ સાદી અને સરળ છે.

રસી.

પણ આચારના સંલેગોમાં વૈજ્ઞાનિક રીતે ગામડાંઓનું આરોગ્ય સુધારવું એકદમ શક્ય નથી. ત્યારે આ ઉપ-

દ્રવને અટકાવવાને માટે કે તેના ધ્રુવી
આકર્ષણમાંથી માનવને ગયાવવાને માટે
એકજ ભાગ રહે છે. આ ભાગ તે રસીનો
ભાગ છે. વિજ્ઞાને આપણને આ એક
અદ્ભૂત બક્ષિસ આપી છે. તેણે શીતળા,
પ્લેગ, કોલેરા અને ટાઇફોઇડ સાથે એક
અદ્ભૂત સંરક્ષણ આપણા હાથમાં મૂક્યું
છે. આ રસીની વૈજ્ઞાનિક આબોતના
ઉદ્દેશમાં કાલક્ષેપ કરવાને બદલે હું
એટલુંજ કહીશ કે ઉપદ્રવના સમયમાં
માનવને માટે રસી એ વ્યક્તિગત સંરક્ષણ
છે. આ સંરક્ષણથી આકસ્મિક ભય એક-
દમ ઓછો બને છે, અને રસી મૂકાયેલા
ઓતું મૃત્યુપ્રમાણ ઘણું ઓછું બને છે.

આથીજ ન્યારે ન્યારે કાર્ડ ગામડાંમાં
ઉપદ્રવનાં કાળ પગલાં પડે કે તરતજ

દરેક વ્યક્તિએ સંરક્ષણના આ સાધનથી
સજ્જ થઈ જવું જોઈએ. તેજ ઉપદ્રવને
અટકાવવાનું એક સફળ અને ચોક્કસ
સાધન છે.

ઉપસંહાર.

અતમાં ગામડાંઓમાં ઉપદ્રવને અટકા-
વવાનું કાર્ય કેટલું ભગીરથ
છે તેની ઉપલા વિધાનથી કાંઈક કદપના
આવશે. ગામડાંઓ-ખાસ કરીને નીચલી
કોટીનાં ગામડાંઓમાં આરોગ્યસંરક્ષણનું
કાર્ય આદર્શભક્તિ, હિંમત અને ધૈર્ય
મળી લે છે. હું આશા રાખીશ કે જેઓ
જનતાની સેવા કરવાનું અનેકવાર કહે છે
તેઓ ગામડાંનાં અનારોગ્ય સાથે સંકળા-
યેલા આ સવાલો ઉપર નજર કરે.

આને દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ઘણુંજ જાણીતું થયું છે,
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ સ્પેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ધોની મીઠાઈઓ તેમજ
લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં બાકસો તૈયાર મળશે. તેમજ
ઝોરડરથી બનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ
મોકલાવી આપવામાં આવશે.

લગતસરા તેમજ નવજ્ઞેત વિગેરે શુભ અવસરોમાં પ્રમાણ મીઠાઈઓને
પ્રેમ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઓર્ડર આપો.

અમારું માથેસનનું લોકપ્રીય રોયલ હીન્ડુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે દુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાખબર—મુબમ્બ. ૨. અને ૨૬૩, માંદરોડ—મુબમ્બ. ૭.
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭. ૨૦ નં ૦ ૪૨૧૪૦.

શાગીર્દને આમ કરપીણુ રીતે ગરદન માર-
વાની જરૂર શા માટે પડી છે ?

હીટલરના આડવાઓ તરફથી એ
પ્રશ્નોના જે જવાબ આપવામાં
આવે છે; વિધનાં વતમાનપત્રો એ વિશે
જે અટકળો આગળ ધરે છે; એ બધાં
આપણને ભાગ્યેજ સંતોષ આપી શકે
તેમ છે.

હીટલરના માનીતા પટાવતો કહે છે કે
નાશ પામેલા સરદારો હીટલરને બેવફા નીવ-
ડ્યા હતા, તેઓ તેની સત્તાને હિઠાવી દેવાનું
કાવતું રચી રહ્યા હતા. પરદેશનાં વતમાન
પત્રો કહે છે કે ક્રાંસના મુસદ્દાઓએ એવી
શરત હીટલર પામે રણુ કરી હતી કે જો
તે પોતાની નાઝી સેનાને વિખેરી નાખે
તો જર્મનીને ફરી સ્વતંત્ર બનાવી
સગવડ ક્રાંસ કરી આપે. હીટલરે એ
શરત મંજૂર રાખી હતી અને તેથી તે
જૂરાં પહેરણુવાળાઓની “રોમ” દુષ્ક”
ને વિખેરી નાખે તે પહેલાં હીટલરને સત્તાનાં
આસન પરથી હિઠાવી દેવાનું કાવતું તેમણે
રચ્યું હતું. એટલે એ કાવત્રાની બહુ
થતાં જ હીટલરે તેમને બીડાવ્યા હતા.
થોડા દિવસ પહેલાં વતમાનપત્રોમાં એવી
ખબરો પણ પ્રગટ થઈ હતી કે નાઝી
સેનિકાએ એવું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું
છે કે તેમના સરદારોની લલિ કલ્લ કર-
વામાં આવી પણ હીટલરની સત્તા હિઠ-
લાવી પાડવાના તેમના પ્રયાસો એથી
બંધ પડવાના નથી જ. આ બધા સમાચારો
અને અટકળો છેક જ પાયા પિનાનાં છે એમ
કહેવાનો આશય નથી પરંતુ કહેવાનું એ જ
છે કે આ તો બધાં ચિન્હો છે, એની
પછવાડે રહેલું ઉંડું દુઃખ બહુ જ ઓછું
જાણ્યો પારખે છે. એક વસ્તુ સિદ્ધ છે

કે નાઝી દળોમાં હીટલર તંત્ર સામે ઉઘ-
ઘસંતોષ ફેલાવા લાગ્યો હતો અને તે અસ-
ંતોષ નજરે સ્વરૂપ લે તે પહેલાં તે દાખી
દેવાને માટે હીટલરે આ જાહેરનાની પરંપરાને
વહેતી મૂકી છે.

હીટલર અને તેના કાયદ્દમમાં અવિ-
ચળ શ્રદ્ધા આરોપનારાં નાઝી દળો
આમ આટલા જ વખતમાં આટલાં બધાં
તેની વિરુદ્ધ શા માટે થઈ ગયાં તે જાણવા
હીટલરનાં એ નાઝી દળો કેવાં કેવાં માણુ-
ઓથી બનેલાં હતાં તે જાણવું જરૂરી છે.
હીટલરના સ્વસ્થિતક જંગ નીચે એકઠાં થયેલાં
દળોનો સમૂહ ખ્યાલ આપવા માટે તો જર્મ-
નીના છેલ્લાં પંદરેક વર્ષના ઇતિહાસની
વિગતોમાં ઉતરવાની જરૂર પડે તેમ છે.
આંદો તેને માટે અવકાશ નથી. એટલે એ
વિષયનું કુંકમાં જ નિર્દેશન કરી લઈએ.

હીટલરનું નાઝી સિંધ કાંઈ એક
સિદ્ધાંત અથવા કાયદ્દમ
પર રચાયું નહોતું. નાઝી પક્ષ સત્તામાં
આવ્યો તે પહેલાં જે જે સામાજિક વિચારો,
આધિક સખંધો, રાજકીય ભાવનાઓ
વગેરે વગેરે હસ્તીમાં હતાં તે બધાંની
સામે જે અસંતોષ લોકોમાં પ્રગટ્યો હતો;
જે કંઈ બનાવો બનતા તે બધાંની સામે
લોકનાં માનસમાં જે પ્રત્યાઘાત પ્રગટતો તે
પ્રત્યાઘાતનાં બધાંએ બળે હીટલરના
સ્વસ્થિતક જંગ નીચે એકઠાં થયે જતાં હતાં.
હીટલર સત્તામાં આવ્યા પહેલાં જર્મનીમાં
પ્રજનસત્તાક તંત્ર હતું. એ તંત્ર સામે જે
લોકો રાજસાહીવાદી હતા તેઓનો વિરોધ
હતો; પરંતુ પ્રજનસત્તાકને એકલે હાથે
ઉઘલાવી પાડવાની સત્તા તેમનામાં નહોતી
અને હીટલર તેમને અસ્પષ્ટ આશાઓ
આપ્યા કરતો હતો એટલે તેમણે નાઝી

પક્ષમાં બુદ્ધિ. પ્રજાસત્તાક તંત્ર નીચે સમાજવાદીઓ અને સામ્યવાદીઓ ખુબજ જોરમાં આવ્યે જતા હતા અને પ્રજાનો મોટો ભાગ પણ તેમના તરફ સંકુલિત થવાનો થઈ ગયો હતો એટલે જર્મનીના ચૂંટણીવાદીઓ-ઉદ્યોગપતિઓ અને જમીન-દાર જર્કરો-ભયભીત બની ગયા અને સામ્યવાદીઓ બળવો જમાવવાને શક્તિમાન થાય તે પહેલાંજ પોતાની સરમુખસારી સ્થાપી દેવાનો માર્ગ તેમને ચોખ્ખો લાગ્યો. એ માર્ગ એકલાં લશ્કરની મદદથી લેવાતું અશક્ય હતું એટલે તેમણે હીટલરને ભાડે રાખ્યો. તેમનાં નાણાંની મદદથી ફટલાક કેવળ પેટની ખાતર જ કાઢપણું પક્ષની નોકરી સ્વીકારનાર આદમીઓની સેવાઓ પોતાના પક્ષમાં નોંધવાતું હીટલર માટે શક્ય બન્યું. પરંતુ આ બે પ્રકારનાં માણસોની મદદથી પણ સમાજવાદ અને સામ્યવાદનાં ઉછળતાં બળો સામે બાધ બીડવાતું સાહસ સક્ષમતિભયું નહોતું. એવી સ્થિતિમાં હીટલરને ફટલાયે આદર્શ-પ્રિય માણસોનો પણ સાથ મળી ગયો. જર્મનીનો સમાજવાદી પક્ષ અનેક વખત સત્તાનાં આસને આરૂઢ થયેા હતા છતાં સમાજવાદ ચરિતાય કરવાને તેમણે એક પણ પગલું ભયું નહોતું. આ કારણથી સમાજવાદીઓમાં જેઓ આદર્શોલ્લા અને ઉતાવળીઓ હતા અને કંઈક કરી બતાવવાની ધનત જેમનામાં પ્રગટી હતી તેઓ કાંતો સમાજવાદી સંજોનો છુટે હથે ઉપ-યોગ કરનાર હીટલરની સાથે અને કાં અત્યંત ઉદામ સામ્યવાદી પક્ષ સાથે જોડાવા લાગ્યા. હીટલરની સેનામાં આ રીતે ખુબજ ઉમેરો થવા ચામ્યો. પરંતુ એટલેથી જ બસ નહોતું. મોસ્કોની ઘેર-વણી નીચે જર્મનીનો સામ્યવાદી પક્ષ ચાલ્યાજીની એક પછી એક અનેક ભૂલો

કર્યે જતો હતો. તેમની અવ્યવહાર અને શબ્દો પુરતી અણબજારી ઉદામતાથી કંટાળી ગયેલા અથવા નિરાશ બનેલા અનેક માણસો પણ નાઝી ઝંડા નીચે એકલા થયા હતા. આ ઉપરાંત એક વધુ બળ નાઝીઓના સ્વસ્તિક ઝંડા નીચે જમા થયું હતું તેની પણ નોંધ લેવી જોઈએ. એ બળ હતું કેવળ રાષ્ટ્રવાદીઓનું. એ લોકોને મનથી કશો પક્ષ જર્મની પર રાજ્ય કરે છે અથવા કશું ધોરણે એ બહુ મહત્વનો પ્રશ્ન નહોતો. ધણુંખરું મધ્યમ વર્ગના એ લોકો હતા એટલે કાઢપણું પ્રકારનાં તંત્ર નીચે તેમની સ્થિતિમાં બહુ ફરક પડે તેમ નહોતું એટલે તેમને મનથી એક જ અભિ-લાષા હતી અને તે એ કે યુદ્ધમાં પરાજય પામવાને અંગે જર્મનીને એ અપમાન, જે આર્થિક સંકટામણુ અને જે આંતર-રાષ્ટ્રીય અન્યાયોના ભોગ બનવું પડ્યું હતું તે બધું દૂર થવું જોઈએ. એ દૂર કરવાનાં વચનો જે વધારે ગંભીરપણે આપી શકે તેના ઝંડા નીચે ઉભા રહેવાને તેઓ તૈયાર હતા. આવા વિવિધ આશયો-વાળા લોકોથી હીટલરના ભૂરાં પહેરણવા-ળાઓનું નાઝી સૈન્ય બનેલું હતું.

સત્તામાં આવ્યા પહેલાં હીટલરે કાઢપણું પક્ષને નારાજ કરવાતું પસંદ કયું જ નહોતું. દરેક પક્ષને એ મોટાં મોટાં વચનો આપ્યા જ કરતો. એ વચનો વિશ્વાસપાત્ર છે કે કેમ તે નક્કી કરવાનો અવસર લોકોને કદી મળ્યો જ નહોતો, કારણકે પ્રજાસત્તાકના તંત્રમાં બીજા પક્ષોની મદદ પડે નાઝીઓ પ્રધાનમંડળ જરૂર સ્થાપી શકત પણ હીટલરે તેમ કરવાતું કદીપણ પસંદ કયું જ નહોતું. તે તો એમજ કહેતો કે પ્રજાના સર્વ વગેરે સંતોષવાની

જે યોજના તેના ખીસ્સામાં છે તે એવી જાતની છે કે જ્યાંસુધી સંપૂર્ણ સત્તા તેના હાથમાં ન આવે ત્યાંસુધી તે અમલમાં મૂકવાનું શક્ય નથી, અને લોકોએ તેની એ બહાર્થ મંજૂર પણ રાખી લીધી. લોકોએ તેના હાથમાં એવી અમર્યાદ સત્તા અપાડે મૂકી.

• સત્તામાં આવ્યા પછી હીટલરે પોતાની કમળાજીનો ખીન્ને દાવ શરૂ કર્યો. તેણે જાહેર કયું કે લોકોને તારી દેવાની જે યોજના પોતાની પાસે છે તે અમલમાં મૂકવાના ભાગમાં એક જગ્યાએ અડચણ છે, એ અડચણ સામ્યવાદી અને સમાજવાદી પક્ષોની હસ્તી. એટલે એ જાને પક્ષોને મીટાવી દેવાનાં આકરં પગલાં લીધાં અને તેમને તદ્દન મીટાવી દેવામાં નહિ તો તેમને પાતાળમાં પેસાડી દેવામાં તો એ જરૂર સફળ થયા.

તે પછીથી તેણે પોતાની તરંગી યોજનાઓને બહાર પાડી. પરિણામ એ આવ્યું કે જર્મનીમાં લોકોની-ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની અંગત સ્વતંત્રતા પર જગજગ કાપ પડ્યો. જીવનની જરૂરીયાતની ચીજોના ભાવો રાજ્યે નક્કી કરવા માંડ્યા એટલે ગરીબોનો મરો ચાલુ થયો, પહુદીઓને હાંકી કાઢીને તેની જગ્યાએ પોતાના અમુક પક્ષકારોને ગોઠવ્યા, આંતર રાષ્ટ્રીય બાબતોમાં દમગટ્ટી કરવા જતાં જર્મની વેપાર ગુમાવી બેઠું. જર્મન ચલણની પાછળ એ ટકા જટલો પણ સોનોનો આધાર માંડ રહ્યો. જર્મનીને કોનો મળવાની બંધ થઈ. દુકામાં સરતમાં આવતાં પહેલાં જે મોટાં મોટાં વચ્ચે હીટલરે આખ્યાં હતાં તેમણે એકપણ એ પાળી શક્યો નહિ. રાજ્યને પાછો લાવવાનું માંડી વાળવું

પડ્યું એટલે રાજવાદીઓ ખીલાફ થયા, સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનાં સ્વપ્નો અદૃશ્ય થવાથી અને વમેદસના કરારો જેમને તેમ ઉભા રહ્યાથી રાષ્ટ્રવાદીઓ નિરાશ થયા. મોટા મૂડીવાદીઓ પર અંકુશ મૂકી મધ્યમ વર્ગના લોકોને તારી દેવાને બદલે મોટા ઉદ્યોગો સામે નમતું આપવું પડ્યાથી મધ્યમ વર્ગના લોકો નિરાશ થયા, નાઝી પક્ષનું નામ રાષ્ટ્રીય સમાજવાદી પક્ષ રાખવામાં આવ્યું હતું એટલે આજે રશીઆમાં છે એવાં કંઈક ધોરણે સમાજવાદ સ્થાપવાનાં પગલાં લેવામાં આવશે એવી આશાથી એની સાથે જોડાએલા લોકો હતાશ બની ગયા. આવી રીતે હીટલરની સાથે વિવિધ આશાઓ અને ઉમેદો ધરાવી જોડાએલા સર્વકોઈને સાવંત્રિક નિરાશાના ભોગ બનવું પડ્યું.

આ સ્થિતિમાં હીટલરનાં તંત્ર સામે અસંતોષની આગ પોતાની જાળ કાઢવા મોડે તેમાં નવાઈ શી? અને જે આગ ઉભી થયા માંડી હતી તેમાં પણ અનેક રંગી જાળો હતી. પણ એમાંનો મુખ્ય રંગ તો એક જ હતો-યુવાખી લાલ. હીટલરનો એકામ ત્રાસવાદ પણ સમાજ અને સામ્યવાદી લોકોને નિમૂળ નહોતો જ બનાવી શક્યો. છુપી રીતે એ પક્ષોની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ જ હતી. જર્મનીની આંતરિક બાબતોથી વાકેફગાર હોય એવા લોકો જાણતા જ હતા કે હીટલરનાં ત્રાસવાદી તંત્રની એ પણ કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ છુપી રીતે પણ ખુબ જ જોશનેર ચાલુ હતી. થીટનનાં “ન્યુ સ્ટેટસ્મેન એન્ડ નેશન” પત્રના એક ખમરપત્રીએ આ વિષયમાં પાંચ લેખો લખીને એ કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ કેવી રીતે અને કેટલાં પ્રમાણમાં ચાલે છે એ વિશે સારો પ્રકાશ પાડ્યો હતો.

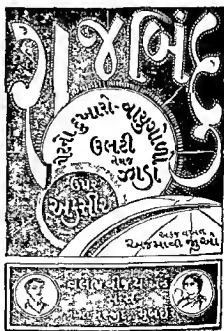
જો એ છુપી પ્રવૃત્તિઓ સાથે નાઝી
દળોનો સારો જેવો ભાગ લઈ
જાય, જો વાન શ્વેશર જેવો જર્મન
લશ્કરનો પ્રિય સરદાર તેમની પકડે ઉભો
રહે તે હિટલર અને તેના ભાડુતીઓને
ઉગ્રવી દેવામાં તેઓને બહુજ અડચણ પડે
એ દેખીતું હતું.

એક વખત સામ્યવાદીઓ અને સમાજ-
વાદીઓને નાશ કરવા માટે હિટલરે
પોતાના અમાનુષ્ટી ત્રાસવાદને વહેતા ચૂક્યો
હતો. ફરીને સામાજિક ક્રાંતિનાં સંમૂહિત
થતાં બળોને દાખી દેવાને એણે પ્રયત્ન
કર્યો છે. આમાં પણ એને ઠીક ઠીક
સફળતા મળશે એમ માનવાને પુરતાં
કારણો છે. પરંતુ આ પ્રવૃત્તિનું સામાજિક
અર્થગૌરવ શું છે? હિટલર ઇતિહાસના
એક બેનમૂન હગ તરીકે બહાર પડ્યો છે.
જે નીસરણી પર પગ માંડી પોતે અહાર
ચડ્યો છે તેજ નીસરણીને કાપી નાખવાની
પ્રવૃત્તિ એણે હાથ ધરી છે. પરિણામ એ
આવશે કે જર્મન ઉદ્યોગપતિઓ અને જમી
નદારોનો ભાડુતી જલ્દલાદ જ એ બની
રહેશે. આજે જર્મન મૂડીવાદ પોતાના
રક્ષક તરીકે તેની પીર ભલે ચાખડે પણ
એજ મૂડીવાદને હિટલર માટે જે માન અને
ભય હતો તે આજથી ઓસરી ન્ય છે. અને
ભય ઉપજાવવાની પોતાની શક્તિ ગુમા
વવાની સાથે એક બહુજ દયાળુક
જલ્દલાદ એ બની જાય છે પરંતુ સો હિટ-
લરો સાથે મળીને પણ જર્મન પ્રજાનાં
અંતરમાં ઉડાં મૂળ નાંખી રહેલાં સામા-
જિક ક્રાંતિના બળોને નિમૂળ કરી શકે
તેમ નથી હવે આ ભારતી સમાજવાદીઓએ
ઉભી કરેલી પ્રજા તંત્રની ધ્વજગળ લોકોને
ભ્રમોવવા માટે રડી નથી, ખરાબમાં ખરાબ
સરમખત્યારીનો અનુભવ લોકોએ કરી
લીધો છે, પોતાની આતરંગીય વચને
લીધે સામાજિક ક્રાંતિના માર્ગમાં ગંભીર

અંતરાચર્ય બનવાની શક્યતા ધરાવનાર
વહુદીઓ જર્મન રાજકારણની રંગભૂમિ
પરથી અદશ્ય થયા છે, હવે રાષ્ટ્રીય
સમાજવાદની શ્રમણા પણ લોકોના
મનમાથી ભાગી ગઈ છે, આંતરરાષ્ટ્રીય
આર્થિક બળોએ જર્મન મૂડીવાદીઓને
બીડાવ્યા છે અને કેવળ મૂડીવાદ તેનાં
નમ્ર સ્વરૂપમાં શ્રમજીવી જનતા સામે ખડો
થયો છે. કામદાર વર્ગની સમાજવાદી અને
સામ્યવાદી એવી વિસંવાદિતા અસ્ત થઈ
છે, મધ્યમ વર્ગની ભવી ભાવનાઓ તુટીને
જર્મીનદોસ્ત થઈ છે, મૂડીવાદ વિરુદ્ધ
મધ્યમ વર્ગ અને શ્રમજીવઓની હરો-
ળનો માર્ગ સદ્ થયો છે. આગામી મહિ-
નાઓ કે વર્ષો હવે શું બતાવે છે તે
જોવાનું રહે છે.

છેલ્લા થોડા દિવસો દરમ્યાન હિટલરના
ભાડુતીઓએ ચલાવેલી કલેઆમની પછ-
વાડે આવું સામાજિક અર્થગૌરવ છુપા-
એલું છે.

ચોમાસામાં ખાસ ઉપયોગી
મખ્યાત દવા રાજબિંદુ એક
ધરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

વેપારીઓ!

હિમારા માલની બહેરાતને
અંગે થતા ખર્ચામાં કરકસર
કરવા ધારતા હોવ તો માત્ર
સારી ફેલાવો પામેલા, અને
વિશાળ સંખ્યાના ગ્રાહકોવાળા
પત્રોમાંજ હિમારી બહેર
ખબર આપીને તકનો ખર્ચ
ખચાવી શકશો. આ બન્ને
મુદ્દાઓમાં 'નવયુગ' માસિક
મોખદે ઉ જોટલું યાદ
રાખશો.

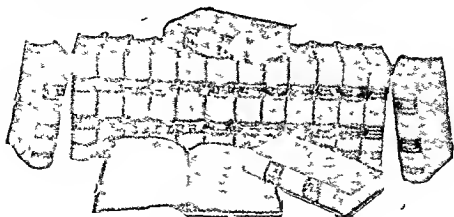
ભાવ મારે પુછાવો
લખો.—

વ્યવસ્થાપક,

'નવયુગ' કાર્યાલય.

૬, એક હાઉસ લેન, કોટ મુખાઈ.

સાહિત્ય-સંમાલોચના

નસીબની બહિહારી:-લેખક:
આંખશી વિ. ઉદેશી. પ્રકાશક:-“નવ-
ચેતન” ઓફીસ, ૧૦ પોલોક સ્ટ્રીટ,
કેલકત્તા. કીંમત: બાર આના.

શ્રી આંખશીની લેખનકળાથી ગુજ-
રાતની સાહિત્યરસિક જનતા સારી રીતે
પરિચિત છે. એમને કહેવાનું કે આ-
લેખવાનું હોય છે તે તેઓ સરળતાથી
અને સ્પષ્ટતાપૂર્વક રજુ કરી શકે છે
તેમની એ રહિતઓનો પાંચમ્ય એમના
આ પુસ્તકમાં પણ થાય છે “ખ્લોન્ડે
વિનસ” નામની એક શીર્ષ હમણા હિન્દના
ધણખર્ચા મુખ્ય શહેરોમાં બતાવાઈ
ચુકી છે જેણે જેણે એ શીર્ષ નોંધ છે
તે સહુ તેની એક અવાજે તારીફ કરે છે
એટલે એ શીર્ષે પોતાની મોહિનીની
ભુરજા શ્રી આંખશી પર છાગી હોય એમાં
નવાઈ પામવા જેવું કશુંજ નથી હમણા
હમણાં એ પરદેશી શીર્ષો પરથી પ્રેરણા
લઈને ગુજરાતીમાં વાર્તાઓ લખનારો
પવન કુંડાઓ છે ધણાએ સાનવિતે આ
પ્રકારની વાર્તાઓથી પોતાના પાનાઓ

ભરે છે. એવી રીતે વાર્તા લખનારાઓ
કોઈ કોઈ વખત પોતાના પ્રેરણાસ્થાનોનો
ખુન્નો બ્વીકાર કરે છે; ધણી વખત
નથી પણ કરતા. આ પ્રવૃત્તિ એકંદરે
અનિષ્ટ નથી વાર્તાનું સાદું વસ્તુ ગમે તે
જગ્યાએથી મળે ત્યાંથી લેવામાં સિદ્ધાંતની
દ્રષ્ટિએ બાધ ન હોઈ શકે. પરંતુ એવી
રીતે ઉચકવામાં આવેલાં વસ્તુને સ્પર્શ
કરવામાં કુશળતા ધણી નોંધાયે. મારો
એવો અનુભવ છે કે જ્યારે પરદેશી શીર્ષોનું
વસ્તુ ગુજરાતી કલમ વાપરનારાઓને
જાણ્યું ચડે છે ત્યારે ધણી વખત મૂળ
વસ્તુનું અથવા તો તેની ખીલવણીમાં
મૂળ લેખક કે કાચરેકટરે પ્રગટાવેલાં
સુક્ષ્મ ચમત્કારોનું ખૂન થાય છે. આવી
રીતે શીર્ષ પરથી ઉનારેલી વાર્તાઓ
પુસ્તકાકારે છપાવવાની પહેલ રા. જરેર-
ચંદ મેઘાણીએ કરી છે. એમ કરવામાં
તેમને કેટલેક અંશે સફળતા મળી છે
તેની ચર્ચા કરવાનું આ સ્થળ નથી. પણ
ગુજરાતી લેખકોએ એ પરદેશી શીર્ષોનાં
વસ્તુને અપર્યાપ્ત કરવા પહેલાં એટલો ખ્યાલ
રાખવો જરૂરનો છે કે એ શીર્ષના

વગ્નુ અને પ્રસંગોની પછવાડે જે સામા-
ન્ય ભૂમિકા રહેલી હોય છે તે આપણે
ત્યાં હસ્તી ધરાવે છે કે કેમ? આ વિવેક
જતાવવાની જરૂરીઆતમાંથી શ્રી. ચંપશી
ઉગરી ગયા છે. કેમકે તેમણે તો પેલી
શીશ્મનાં વગ્નુ પરથી પ્રેરણા મેળવે લઈને
શુન્યતાની સંસારમાં તેને ધટાવવાનો
પ્રયાસ કર્યો છે. એ પ્રયાસમાં એમને ઠીક
સફળતા મળી છે. બાકી માણસનાં
આચરણોને પ્રેરનાર માનસપ્રવાહો તો
લગભગ દરેક દેશમાં સરખાજ રોય છે
એટલે મૂળ શીશ્મના આધારે ખાત્રો
સર્જવામાં એમને ઠીક સફળતા મળી
છે. અલબત્ત પહેલાંજ પ્રકરણમાં વાતની
નાયિકા “મોરનાં ધંડાં” નો જે પૂર્વ ઇતિહાસ
આપવામાં આવ્યો છે તે આપણા સમકાલીન
સમાજજીવનની દ્રષ્ટિએ નિહાળતાં રહેજ
ઉચક જેવો લાગે તેમ છે પણ તે
સ્વીકારી લેા એટલી વાકીની વાતનો
પ્રવાહ સરળ અને નૈસર્ગિક રીતે વહે છે.
પુસ્તક વાંચી જવા યોગ્ય છે. પુ’કું, ગેટપ
અને છપાઇ સારા છે.

મોરનાં ધંડાં:—લેખક: કૃષ્ણલાલ
શ્રીધરાણી. પ્રકાશક સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્ય
મંદીર; રાણપુર.

સૌરાષ્ટ્ર મંદીરનાં બીજાં પ્રકાશનોની
માફક આ નાટક પણ લોકાદરને પાત્ર થાય
તેવું છે. શુન્યતાના ઉગતા નાટકકારોમાં
શ્રી. કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી બહુજ આશા
આપતા યુવાન છે. નાટકનું નામ આપ-
વામાં આવ્યું છે, “મોરનાં ધંડાં.” પણ
એ શિર્ષકને સાચક કરે એવો અગત્યનો
ભાગ મોરનાં ધંડાં આમાં લજવતાં હોય
એમ લાગતું નથી. નાટકની શરૂઆતમાંજ
એક વાધરી ધંડાં લઈને મેવાશ્રમમાં વેચવા

આવે છે. તેમાંથી એક વિદ્યાર્થી અને
વિદ્યાર્થીની એક એક મોરનું ધંડું
લે છે. એમાંથી એક ધંડામાંથી મોરલો
જન્મે છે. બીજાં ધંડાંનું શું થાય છે તે
જણાવ્યું નથી. પક્ષીશાસ્ત્રને, બહુ અનુ-
ભવ ન હોવાને લીધે આવી રીતે માણસને
હાથે ધંડાં ચડી ગયા પછી તેમાંથી મોરલો
જન્મીને ઉઠે કે કેમ તે હું કહી શકતો
નથી. પણ એ જાણતો જે થોડાંધણો
અનુભવ છે તે પરથી મને એમ લાગે છે કે
એ ખનવું લગભગ અસંભવિત છે. આ
સ્થિતિ હોવાથી નાટકની મુખ્ય ભાવના
અશ્વધેય ઘટના પરથી ઉભી થાય
છે એ દોષ વાંચકને ધ્યાનમાં રહેતો
હોવાથી છેવટે મરી ગયેલા
“તીરથ” ને મોર સાથે ઘટાવવામાં
આવ્યો છે તોપણ આપણને શિર્ષકની
સાચકતાની પ્રતીતિ થતી નથી ઉપરાંત
ચોક્ક વર્ણની એક કાળીની છોકરી જાપની
ચંદનથો લઈને તેની માફક વિદ્યાર્થી
આશ્રમની બારી પર ચડે અને તે પછી
પાછું તેના સત્તરેક વર્ષના આશકનું ગળી
અથવાળું ગાણું સાંભળીને સંતોષ પકડી
ચાલી જાય અને પાછી વખતોવખત
એ સાંભળવા આવ્યા કંઈ એ બધી વાતો
સ્વીકારી લેવામાં ખુબ તકલીફ પડે તેવું
છે. આ સિવાય એક બીજો દોષ એ જણાય
છે કે નાટકનાં ધણાખરાં પાત્રો ઘણીજ
નાની ઉમરનાં છે, છતાં તેઓ બધાં અતિ
અધરી ભાષામાં વાત કરે છે એ તો ઠીક
પણ એવાં બ્યંગનામય વચનો ઉચ્ચારતાં
રહે છે કે તેઓ આજે હસ્તી ધરાવતા
કોઈ વિદ્યાર્થી આશ્રમનાં રહેવાવાળાં તેઓ
હોય એમ માનવાને ભાગ્યજ મન થાય.
અલબત્ત જે શાન્તિનિકેતનમાંથી. શ્રી.
શ્રીધરાણીએ આ નાટક લખવાનું કહેવાય
છે તે શાન્તિનિકેતનના વિદ્યાર્થીઓ અને

વિદ્યાર્થીનીઓ આ પ્રકારના હોય તો તે હું જાણતો નથી પરંતુ એક વાત ચોક્કસ છે કે પહેલા અંકમાં હિન્દમાં સમાજવાદ સ્થપાઈ જાય તે પછી એ વિદ્યાર્થીઓ-માના કોણે કોણે શું કરવું તે સખધી એ વિદ્યાર્થીઓમાં જે ચર્ચા ચાલે છે અને તે પછીથી તેઓ જે અયંગલ વાતો આખા નાટકમાં કર્યા કરે છે તેવા વિદ્યાર્થીઓ જે શાન્તિનિકેતનમાં પણ પાકના હોય તો જરૂર એ આશ્રમ માટે આવશે, ગર્વ લેવા રહેશે.

આજુ ઠંડી લીધા પછી નાટકની પ્રવેશ કરવાનું જ બાકી રહે છે, જે શ્રીશ્રીધરાણી રંગભૂમિને બચાવે લક્ષ્યમાં નાખીને જ લખે છે આ મોટી વાત છે બીજી એક નાટકનું મુખ્ય અંગ સવાદો એ સવાદો શ્રી શ્રીધરાણીને બહુજ સારી રીતે હાથ મેસી શક્યા છે તેમના સવાદો આમાન્ય રીતે હુબ, મામિક અને ચળવતા હોય છે અને તેમના નાટકની ગતિ dramatic movement-સતત જળ

વાદ રહે છે. નાટકની અંદર 'તીરથ અને' ઓ અલિખત નાં પાત્રો બહુજ સરસ રીતે દેરાયા છે. બીજા પાત્રોમાં પણ પોતાનું વ્યક્તિત્વ છે નાટકમાં વચ્ચે વચ્ચે આવતા ગીતો ધણાજ સારા છે. નાટકનું પછવાડે જે ભાવના, રહેલી છે તે એ ગીતોમાં સરસ રીતે વ્યક્ત થાય છે. નાટક એકંદરે જરૂર વાચવા જેવું છે.

૨. [૧, મે

સ્વીકાર

(૧) કૌમુદી : જન અંક, (૨) કુમાર : વૈશાખ અંક, (૩) નવચેતન : જુલાઈ અંક, (૪) સમાજજીવન : જન અંક (૫) શુભસુદરી : જુલાઈ અંક, (૬) અનાવિલ પોમર : જન અંક, (૭) પુસ્તકાલય : જન અંક, (૮) કુલવાહી : જન અંક, આમજીવન : જુલાઈ અંક, (૧૦) યુવક : જુલાઈ અંક, ઉપરાંત કુલછાબ, જે ઘડી માજ, કલાપી મગરેના ચાલુ અંકો.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.